

Stanford University Libraries

3 6105 130 829 273

P. STUČKA

RAKSTU
IZLASE

Ex
Rijan

Visu zemju proletārieši, saviēnojieties!

LATVIJAS KP CK PARTIJAS VĒSTURES INSTITŪTS —
PSKP CK MARKSISMA-ĻEŅINISMA INSTITŪTA FILIĀLE

P. STUČKA

RAKSTU
IZLASE

PIECOS SĒJUMOS

LATVIJAS KP CK PARTIJAS VĒSTURES INSTITĀTS —
PSKP CK MARKSISMA-ĻEŅINISMA INSTITŪTA FILIĀLE

P. STUČKA

RAKSTU
IZLASE

3. sējums

1920. g.

IZDEVNIECĪBA «LIESMA»
RĪGA 1980

3K5
66.61(2)8
St 888

Redakcijas kolēģija:

V. Karaļuns (redkolēģijas vadītājs)

A. Birons

L. Dribins (atbildīgais redaktors)

P. Laizāns

V. Millers

S. Ziemelis (redkolēģijas vadītāja vietn.)

Mākslinieks *G. Kļava*

S $\frac{10202-331}{M801(11)-80}$ 8.79.0902030000

© «Liesma», 1980

PRIEKŠVĀRDS 3. SĒJUMAM

P. Stučkas Rakstu izlases 3. sējumā ievietots viņa lie-lais apcerējums «Darbs un zeme», grāmata «Lekcijas par vēsturisko materiālismu» un 19 periodikā publicēti raksti. Visi šie darbi nākuši klajā 1920. gadā.

Tas bija svarīgs gads Padomju valsts dzīvē un grūta pārbaudījuma gads Latvijas vēsturē.

V. I. Ļeņins, runājot KK(b)P Maskavas gubernās organizācijas konferencē 1920. g. 21. novembrī, norādīja, ka Padomju Krievijas darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā bija sekmīgi izpildījuši tā laika galveno uzdevumu, «jo galvenais bija saglabāt proletāriāta varai un Padomju republikai iespēju pastāvēt...»*. Uzvara pār ār-zemju interventiem un iekšējo kontrrevolūciju radīja priekšnoteikumus tautas saimniecības atjaunošanai un so-ciālistiskai jauncelsmei.

Bet citās zemēs buržuāzijai vēl izdevās apspiest strād-nieku šķiras sacelšanos. Starptautiskais imperiālisms iz-veidoja ap Padomju republikām buržuāzisku limitrofu valstu sistēmu, kurai bija jāaiztur Lielā Oktobra ideju iz-platība un jāapdraud kapitālisma ielenktais pasaules so-ciālisma cietoksnis. Šo limitrofo valstu skaitā bija arī bur-žuāziskā Latvija. Rietumu imperiālisti uzspieda Latvijai buržuāzisko nacionālistu diktatūru, kurai, pēc viņu plā-niem, bija galīgi jāatrauj Latvija no Padomju Krievijas un jāiznīdē latviešu tautas revolucionārās internacionālis-tiskās tradīcijas.

Buržuāziskie nacionālisti izvērsa Latvijā kontrrevolu-cionāru teroru, kas pārspēja carisko soda ekspedīciju var-darbību 1906. gadā. Tam pievienojās buržuāziskā nacionā-

* *Leņins V. I. Raksti. Tulk. no 4. izd., 31. sēj., 363. lpp.*

Visās turpmākajās parindēs Ļeņina darbi norādīti pēc šā izde-vuma.

lisma un meņševistiskā oportūnisma idejiskais uzbrukums. Runājot P. Stučkas vārdiem, Latvijas strādnieku kustībai tolaik bija jāpārdzīvo pašas tumšākās reakcijas laiks.*

Latvijas Komunistiskā partija izturēja šo pārbaudījumu, saglabāja savu organizāciju un, atrazdamās par grīdē, pulcināja ap sevi strādnieku šķiru cīņai pret buržuāzijas kundzību un kapitālistisko ekspluatāciju, cīņai par Padomju Latvijas atjaunošanu. 1920. gadā iznākušie P. Stučkas darbi palīdzēja Latvijas komunistiem atsist naidīgās ideoloģijas uzbrukumu, saglabāt darbaļaudīm dziļu pārliecību par sociālisma uzvaras nenovēršamību un izstrādāt jaunu cīņas stratēģiju un taktiku.

Grāmatu «Darbs un zeme» (vairāk nekā 300 lappušu) P. Stučka uzrakstīja 3—4 mēnešos. Tajā apkopoti materiāli, kas vākti un sistematizēti apmēram 20 gados, sākot ar pirmajām plašākajām agrārā jautājuma studijām trimdā Vjatkas guberņā. Grāmatas priekšvārdā P. Stučka norāda, ka viņa rīcībā nav bijis pietiekami daudz jaunu materiālu par agrārajām attiecībām Latvijā, bet viņš to mērā atzinis par nepieciešamu rakstīt tūlīt, lai Latvijas Komunistiskajai partijai pēc iespējas ātrāk nodotu darbu, kas palīdzētu izstrādāt tās agrāro programmu. Grāmatai dots apakšvirsraksts «Agrārevolūcija un komunisms». Ar to uzsvērts tās mērķis — pierādīt, ka agrāro jautājumu var atrisināt tikai proletāriskā revolūcija un ka šim atrisinājumam ir ļoti svarīga nozīme ceļā uz komunistiskas sabiedrības radīšanu.

Pamatojoties uz zinātniskā sociālisma teoriju, izmantojot ļoti daudzus dažādās zemēs veiktus ekonomiskus un politiskus pētījumus, preses materiālus un daiļliteratūras darbus, P. Stučka sniedz ļoti vērienīgu lauku sociālās dzīves vēsturisku atainojumu un parāda uzdevumus, kuri neatliekami jārisina Komunistiskajai partijai, lai izveidotu spēcīgu un stabilu pilsētu un lauku darbaļaužu savienību un radītu visus priekšnosacījumus lauku sociālistiskajai pārveidošanai.

Grāmata «Darbs un zeme» propagandē marksisma-ļeņinisma mācību par sociālistisko ražošanas attiecību uzvaras objektīvo nepieciešamību un iespēju laukos. P. Stučka te asi nosoda K. Kautska oportūnistiskos uzskatus un atspēko viņa tēzi, ka lauksaimniecība vēl neesot sasniegusi

* LKP CK PVI PA, 55. f., 6. apr., 44. l., 4. lapa.

tādu attīstības līmeni, kāds nepieciešams, lai notikuši sociālistiska ražošanas līdzekļu sabiedriskošana.

Grāmatas I nodaļa «Priekškapitālisma laikmets» ir ūss ekskurss lauku sociālajā attīstībā līdz kapitālismam, īpaši akcentējot šķiru cīņas aspektu, zemniecības gaidas pēc zemes un brīvības, kas, kā atzīmē P. Stučka, nonāca arī līdz Latvijai. II nodaļā — «Lauksaimniecība kapitālistiskajā laikmetā» parādīts, kādas pārmaiņas lauku dzīvē izraisa buržuāziskā revolūcija un kā šīs pārmaiņas veidojas tālāk, kapitālismam attīstoties. P. Stučka ar daudzu vēsturisku faktu, statistikas materiālu un literāru piemēru pālīdzību ilustrē kapitālisma iespiešanos lauksaimniecībā pēc feodālisma sagrāves, parāda gan šā procesa progresīvo pusī, gan tā negatīvās sekas, kuras izriet no kapitālisma vēsturiskās aprobežotības un privātpašnieciskās morāles. Saistoši atainotas pilsētu un lauku attiecības laiku gaitā: atšķirību un pretstatu palielināšanās, ko kapitālisms novēr līdz sociālam antagonismam, lauku pakļaušana kapitālistiskajai pilsētai. P. Stučka vēršas pret tiem buržuāzijas ideoloģiem un oportūnistiem agrārrevolucionistiem, kas idealizēja kapitālisma attīstību lauksaimniecībā, notušēja kapitālistisko lauku iekšējos sociālos konfliktus, zemniecības diferencēšanos un centās pierādīt zemnieku sīksaimniecības «noturību» un «perspektīvitāti». P. Stučka norāda, ka jau pati pāreja no feodālisma uz kapitālismu Anglijā un citur notika tā, ka «*zeme bija brīva* — kapitāla rokās un *zemnieks arī kļuva brīvs, kā bezzemnieks, laukstrādnieks*». Bet tur, kur šās pārejas laikā rodas plašs sīkzemnieku slānis (piem., Francijā), kapitāls atrod citu ceļu, lai veidotu lielsaimniecības, pilnīgi izputinot darba zemniecību vai pakļaujot to savai virskundzībai. P. Stučka uzsver šā procesa komplikētību, tā pretrunīgumu, uzplūdus un atplūdus, mainoties saimnieciskās dzīves konjunktūrai. «*Bet te nu nāk kapitālisma laikmets,*» raksta P. Stučka, «*kurā mainās zemkopības uzplaukšana ar zemkopības krīzēm*» un kur līdz ar to mainās arī tieksmes — «*drīz uz apvienošanos lielsaimniecībās, drīz uz lielsaimniecības saskaldīšanu mazākās un sīkākās saimniecībās*». P. Stučka norāda, ka pārliecinošu atbildi uz jautājumu, kura tendence ir noteicošā, dod V. I. Ķeņins darbā «*Jauni dati par kapitālisma attīstības likumiem zemkopībā*», un uzsver viņa secinājumu, ka buržuāziskās statistikas dati par saimniecību skaitu «*nogludina* patieso asumu

šķiru pretrunās starp lielražošanu, kas gūst panākumus, un sīkražošanu, kas izput; *notušē* kapitāla koncentrāciju lielražošanas rokās un to, ka lielražošana izstumj sīkražošanu»*.

Starp lielsaimnieku un sīksaimnieku rodas sociāls konflikts, bet tas nav centrālais un asākais konflikts laukos. P. Stučkas skatījumā galvenā šķiru cīņas ass te ir lielsaimnieka un laukstrādnieka antagonistiskās attiecības. Lauku proletariāts ir visrevolucionārākais elements kapitālistiskajos laukos. Taču tur, kur saglabājas feodālisma paliekas, zemnieks un lauku proletariāts ir cieši sabiedrotie cīņā pret muižas varu. Lai viņi varētu būt vienkopus arī tad, kad tiek izcīnīta sociālistiskā revolūcija, pēc P. Stučkas domām, jānotiek dziļam apvērsumam zemnieka-sīksaimnieka uzskatos. To jau panākusi Oktobra revolūcija Krievijā. Grāmata «Darbs un zeme» orientēja Latvijas komunistus plaši izmantot šo pieredzi.

III nodaļai ir tāds pats virsraksts kā visai grāmatai — «Darbs un zeme», un tās centrā ir darba ražīguma problēma lauksaimniecībā. P. Stučka norāda, ka tās risināšanas atslēgu dod K. Marks izstrādātā agrārā jautājuma teorija, ko tālāk attīstījis V. I. Ķeņins, kas «galvu pārāks arī šīnī laukā par visiem citiem...».

Sai nodaļā izklāstīta marksistiskās politekonomijas mācība par vērtību, virsvērtību un zemes renti. P. Stučka pierāda, cik nezinātnisks ir buržuāzisko un oportūnistisko teorētiķu uzskats, ka lauksaimniecības īpatnības objektīvi nosakot laukos zemāku darba ražīgumu nekā pilsētu rūpniecībā, radīdamas nenovēršamu lauku atpalīcību no pilsētām. Daudzi grāmatā minētie fakti apstiprina marksistisko tēzi, ka lauksaimniecīkās ražošanas galvenais bremzētājs ir zemes privātipašums: «*Zemes privātipašumā un ne tehnikā un ne ekonomikā jāmeklē tā īstā starpība starp kapitālismu zemkopībā un rūpniecībā.*»

P. Stučka uzsvēr, ka darba ražīguma paaugstināšanas un lauksaimniecības produktu ražošanas palielināšanas pamatejēš ir pāreja no manufaktūras tipa darba uz plašu mašīnu pielietošanu, elektrifikāciju, jaunām darba organizācijas metodēm un zinātnes atklājumu ieviešana, kas ir iespējams tikai ar aktīvu rūpniecības, tātad pilsētas palīdzību. Viņš pierāda, ka nesavīgu un visas lauku

* Ķeņins V. I. Raksti, 22. sēj., 69. lpp.

dzīves sfēras aptverošu palīdzību pilsēta var sniegt laukiem tikai pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras, nododot šās problēmas risināšanu strādnieku šķiras rokās.

Liela vērība «Darbā un zemē» veltīta lauku darba cilvēka materiālajai un morālajai ieinteresētībai, viņa darba rosmi un disciplīnu veicinošiem un kavējošiem faktoriem. Izteikts zinātniski pamatotais paredzējums, ka «sociālisma iekārtā uzcītība un biedriskā disciplīna pamazām kļūs apzinīga un rāsies tiešām skaidri *nesavīga milestība uz darbu*. Tā būs *jauna, proletāriska ētika arī zemkopībā*.»

IV nodaļai P. Stučka izvēlējies nosaukumu «Uz tīrgus». Tajā viņš spilgti parāda, kā kapitālistiskais tīrgus ierauj savu pirkšanas un pārdošanas attiecību tīklā zemnieku saimniecību un, piespiežot to piemēroties preču ražošanas prasībām, sagrauj tās naturālo raksturu.

Parādot lauksaimniecības preču cenu veidošanās mehānismu kapitālisma apstākļos un šo cenu mainīšanos, atsegtas cenu politikas sociālās saknes. Pierādīts, ka cenu celšanos pirmām kārtām rada lielie zemes īpašnieki kopā ar rūpniecības kapitālistiem un viņu «plēšanās dēļ peļņas» ir viens no cenu paaugstināšanās galvenajiem cēloņiem, kā rezultātā viņi «plēš dubultu ādu no nabaga strādnieka-patērētāja». P. Stučka izdara svarīgu secinājumu, ka arī sīkzemnieks nav ieinteresēts cenu paaugstināšanā, jo tad «pacels zemes renti». Kopējās intereses nepieļaut cenu celšanos, runājot P. Stučkas vārdiem, ir «cements, kuram jāsaista *pašdarbigā zemniecība ar strādnieku šķiru: abu atkarību no kapitālisma!* *Un viņu kopējam lozungam jābūt: «Nost kapitālismu!»»*

Divi nodaļas paragrāfi veltīti lauksaimniecības kapitālistisko kooperatīvu būtības un lomas novērtēšanai. P. Stučka bija viens no tiem Komunistiskās partijas darbiniekiem, kas, balstoties uz V. I. Ļeņina mācību, pievērsa īpašu uzmanību kooperācijai un pauda uzskatu, ka pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras tai būs jauns šķirisks saturs, jauna sociāla nozīme un tādēļ kooperācija ieņems nozīmīgu vietu sociālisma celtniecības procesā un sociālistiskajā iekārtā.

V nodaļā — «Lauksaimniecības attīstības gaitas paveidiens» formulēti visu iepriekšējo nodaļu motivētie secinājumi, no kuriem svarīgākais ir nodaļas noslēguma secinājums, ka objektīvi nepieciešama un arī reāli iespējama

ir sociālistiska agrārā revolūcija, kas sekos sociālistiskās revolūcijas uzvarai pilsētās.

VI nodaļā, kas saucas «Agrārpolitika», atspoguļota triju Krievijas revolūciju pieredze agrārā jautājuma risināšanā. Te P. Stučka kritiski analizē dažādu politisku partiju programmas un viedokļus pieejā agrārajam jautājumam, pierādot, ka revolucionāra programma vārdos un darbos bijusi tikai bolševiku partijai.

Pēc satura un politiskā nozīmīguma svarīgākā ir grāmatas pēdējā nodaļa «Starp kapitālismu un komunismu», kurā autors centies iezīmēt un pamato Latvijas Komunistiskās partijas agrāro programmu un politiku pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras, kad notiks pāreja no kapitālisma uz sociālismu. Akcentējot agrārās programmas nepieciešamību, uzsvērts, ka cīņa par Padomju Latvijas atjaunošanu tikai tad būs veiksmīga, ja tajā kopā ar strādniecību iekļausies arī darba zemnieku masas. «Tādēļ,» raksta P. Stučka, «mums vajag programmā gaiši izteikt, ko mēs varam un ko mēs gribam dot zemniekiem...»

Nodaļas saturs liecina, ka, izstrādājot LKP agrārās programmas projektu, P. Stučka balstījies uz: 1) marķisma-ļeninisma mācību par agrārā jautājuma atrisināšanas ceļiem; 2) KK(b)P pieredzi agrārā jautājuma risināšanā un jaunas sociālistiskas lauksaimniecības veidošanas uzsākšanā 1917.—1919. g.; 3) LKP agrārās politikas pieredzi triju Krievijas revolūciju un it īpaši Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas pastāvēšanas laikā. P. Stučka izskaidro Latvijas Padomju valdības īstenotās agrārpolitikas motīvus un domā, ka atjaunotā Padomju Latvija «ies apmēram to pašu ceļu». Viņš tolaik vēl paredz ne tikai visas zemes nacionālizāciju un lielsaimniecību konfiscēšanu, bet arī daudzu padomju saimniecību ierīkošanu uz bijušo muižu un citu lielgruntnieku īpašumu zemes.

Taču «Darbs un zeme» nebūt nav 1919. gada uzskatu atkārtojums. Agrārā jautājuma risināšanā P. Stučka te iet krietnu soli uz priekšu. Apstiprinot, ka visi sīkie un vidējie zemnieki paliks zemes lietotāji, norādīts, ka zemes lietošanas tiesībām jāpāriet mantojumā. Tā tiek noraidīta 1919. g. nepareizā prakse — slēgt nomas līgumu tikai uz vienu gadu. P. Stučka paredz, ka padomju vara veicinās darba zemnieku brīvprātīgu apvienošanos artejos — kop-

saimniecībās. «Tās nebūs komūnas, bet tās arī nebūs kapitālisma saimniecības.» Šīm sabiedriskajām saimniecībām tiks sniepta valsts palīdzība, apgādājot tās ar mašīnām, kadriem utt. P. Stučka atzīst, ka daļa konfiscētās zemes, kas tiks ieskaitīta valsts fondā, būs jāizdala individuālajiem zemes pieprasītājiem — kalpiem un sīkzemniekiem, kuriem jādod iespēja kļūt par vidējiem zemniekiem. Taču zemes dalīšanu viņš saista ar noteikumiem: tā var notikt tikai tur, kur muižās nav inventāra, lai ierīkotu padomju saimniecību, un kur kalpiem un sīkzemniekiem ir sava inventārs individuālās saimniecības ierīkošanai.

P. Stučka ieteic Latvijas komunistiem, nospraužot agrārās politikas metus, neignorēt varbūtību, ka buržuāzijai izdosies īstenot savu agrāro reformu. Tādā gadījumā viņš ieteic privātā īpašumā sadalīto muižnieku zemi, ja tikai tā nav nonākusi klaju kontrrevolucionāru rokās, pēc padomju varas atjaunošanas atstāt tās lietotājiem, kuri būs «jāierīndo vispārējo sīksaimnieku rindās».

Tādas tolaik bija P. Stučkas galvenās atziņas, uz kuru pamata viņš izstrādāja LKP agrārās programmas projektu, ko apstiprināja LKP 18. konference, kas notika 1920. g. jūnijā. Pats projekta teksts tika publicēts grāmatas «Darbs un zeme» beigās.

Jāņem vērā arī tas, ka grāmata «Darbs un zeme» rakstīta laikā, kad LKP vēl nebija paspējusi pietiekami izvērtēt Padomju Latvijas agrārās politikas pieredzi 1919. gadā. Vēl nebija noticis vēsturiskais Komunistiskās Internacionālēs II kongress, kas vienbalsīgi pieņēma V. I. Ļeņina tēzes par agrāro jautājumu. (P. Stučka bija kongresa agrārās komisijas loceklis un šīs tēzes pilnīgi atbalstīja.) Vēl Padomju Krievijā tika praktizēta kara komunisma politika.

Tādēļ P. Stučkas grāmatā ir atsevišķas domas, kurām nebija paliekošas nozīmes un no kurām viņš pats vēlāk atteicās. Referējot par agrāro jautājumu LKP 7. kongresā, P. Stučka uzsvēra daudz plašākas zemes dalīšanas nepieciešamību, īpaši Latgalē, kur vajadzēja «dalīt zemi bez žēlastības»*. 1925. g. brošūrā «Ko gaida lauki no komunistiem?» P. Stučka pats norāda uz «Darba un zemes» nepilnībām: tur likts pārāk liels uzsvars uz padomju

* Latvijas Komunistiskās partijas VII kongress. Protokoli un rezolūcijas. M., 1924, 60. lpp.

saimniecībām un «zemes izdalīšana programmā ieņēma tikai trešo vietu... Tagad tas viss jāgroza pat pēc padomju uzvaras»* — jābalstās uz Padomju Krievijas pieredzi, izveidojot pilsētas sociālistiskās saimniecības ekonomisku saikni ar zemnieku privāto saimniecību.

«Darbu un zemi» izmantoja un izmanto daudzi Padomju Latvijas vēsturnieki un ekonomisti, kas pētī LKP un Padomju Latvijas vēsturi, jo citādi nav iespējams parādīt marksistiski leņiniskās domas attīstību Latvijā un LKP agrāro uzskatu veidošanos. Grāmatā «Darbs un zeme» ir daudzas vērtīgas atziņas par lauksaimniecības attīstības perspektīvu, un daudzām tur esošām P. Stučkas tēzēm, piemēram, par lauksaimniecības elektrifikāciju, meliorāciju, visu lauku darbu mehanizāciju, vispār — lauksaimniecības industrializāciju, šodien ir ļoti aktuāls skanējums. Paliekoša nozīme ir grāmatā sniegtajai oportūnismam, kautskisma kritikai agrārprogrammas un agrārpolitikas jautājumos. Tādēļ «Darbu un zemi» arī šodien var lasīt ar neatslābstošu interesī.

Iekļaujot šo P. Stučkas apcerējumu Rakstu izlasē, veikts plašs redakcionāls darbs, izlabojot agrāk nepamānītās iespiedķūdas, precīzējot citātus un skaitļus, kas ķemti no citiem literāriem avotiem, un atšifrējot izmantošos materiālus.

P. Stučkas grāmata «Lekcijas par vēsturisko materiālismu» sastāv no četru lekciju tekstiem, kurus viņš sastavojis 1919. gadā, lai nolasītu nelielu marksistiskās filozofijas kursu. Pirmajā lekcijā «Vēsturiskais materiālisms un proletāriskā revolūcija» popularizēta marksisma-leņinisma mācība par sociālistisko revolūciju, tās vēsturisko nepieciešamību un nenovēršamību. Balstoties uz K. Marksā un F. Engelsa darbiem, P. Stučka parāda, kā nobriest buržuāzijas varas gāšanas, kapitālisma iznīcināšanas un sociālisma celtniecības priekšnoteikumi. Viņš pierāda Lielā Oktobra uzvaras likumsakarību un asi kritizē K. Kautska oportūnistisko uzskatu, ka vēl nebija izveidojušies apstākļi, kas nepieciešami, lai notiktu sociālistiskā revolūcija. P. Stučka šajā sakarībā norāda: «Tānī pat laikā, kad Kautska pareģojumi izrādījās par nepareiziem, bolševiku teorētiķi, un pirmā vietā vienmēr b. Leņins, ar ... materiālisma palīdzību visus revolūcijas notīkumus

* Stučka P. Ko gaida lauki no komunistiem? M., 1925, 16. lpp.

sīki aprakstīja, *iekams tie bija notikuši.*» P. Stučka kā pierādījumu min V. I. Ļeņina grāmatu «Valsts un revolūcija». Lekcija beidzas ar vārdiem: «*Revolūcijas pareizības pierādījums ir viņas uzvara.*»

Lekcijā «Cilvēki un saimnieciskie apstākļi» P. Stučka populāri izskaidro, kādēļ cilvēku ekonomiskajām attiecībām pieder primaritāte visu sabiedrisko attiecību kopumā, kādēļ tieši ekonomiskās intereses nosaka šķiru un arī atsevišķu cilvēku uzskatus un rīcību. Un turpat uzsvērts, cik liela loma ir pašu cilvēku aktivai darbībai, ja tā balstās uz sabiedrisko attiecību būtības un attīstības tendenču pareizu izpratni. P. Stučka propagandē marksism-leņinisma mācību par personību un masu lomu vēsturē un kritizē publicistus, kas to nav pietiekami izpratuši. Lekcijā īpaši izcelti V. I. Ļeņina lielie noplēni Komunistiskās partijas un mūsu valsts vēsturē, akcentēts viņa devums Oktobra uzvaras sagatavošanā un nodrošināšanā.

Trešā lekcija — «Ideoloģija un saimnieciskie pamati» — veltīta sabiedriskās dzīves virsbūves atsevišķo sastāvdaļu apskatam, tiesību, valsts, morāles, zinātnes, mākslas un reliģijas lomai cilvēces attīstībā.

Krājumu noslēdz lekcija «Darba rīki un cilvēces revolūcijas», kurā mēģināts izskaidrot ražošanas līdzekļu nemītīgās attīstīšanās cēlonus, parādīt ražošanas tehnikas progresu vēsturisko logiku un revolucionāro lomu laiku gaitā, it īpaši pēc lielrūpniecības rašanās, zinātnes un ražošanas tuvināšanās. P. Stučka uzsver, ka tieši tad rodas priekšnosacījumi sociālisma un komunisma izcīnīšanai.

«Lekcijās par vēsturisko materiālismu» autors centies panākt, lai vēsturiskā materiālisma tēzes būtu saprotamas plašai auditorijai. Sajā nolūkā izmantoti interesanti pie-mēri, lietots vienkāršs izklāsta veids. Lasītāju saista P. Stučkas valodas izteiksmes formu bagātība, prasme spilgti ilustrēt katru tēzi. Taču jāievēro, ka «Lekcijas» tapušas uz tā laika pētījumu bāzes un tādēļ atsevišķu jau-tājumu interpretējums tur nav pilnīgi precīzs, neatbilst vēlākajām zinātnes atziņām. Tāpat kā grāmatā «Darbs un zeme», te pārāk augstu novērtēta iedzīvotāju skaita pie-auguma nozīme cilvēces vēsturē, pārāk vienkāršoti attēlota tehnikas progresu sakarība ar pārmaiņām sabiedrīkajās attiecībās. P. Stučka pievienojies tolaik izplatītajam nepareizajam priekšstatam, ka sociālā dzīve sākas jau

dzīvnieku vidē un cilvēku sabiedrība ir tikai tās turpinājums augstākā pakāpē. Izteiktas arī citas domas, kurām šodien nevar pievienoties. Uz to norādīts piezīmēs sējuma zinātniskajā pielikumā.

Ar «Lekcijām par vēsturisko materiālismu» cieši sasaucas raksti ««Revolūcijas cālis»» un «Revolucionārā jaunatne vēsturiskā materiālisma apgaismojumā». Pirmajā no tiem, polemizējot ar K. Imunu un K. Ozoliņu (Tomassu), P. Stučka plašāk izskaidro savu viedokli par personības lomu vēsturē un vēlreiz uzsvēr V. I. Ķeņina gigantiskās teorētiskās un praktiskās revolucionārās darbības milzīgo nozīmi Lielā Oktobra uzvaras kaldināšanā. P. Stučka norāda, ka bez izciliem vadītājiem — teorētiem un organizatoriem strādnieku šķira nevar veiksmīgi izpildīt savu vēsturisko misiju — atbrīvot cilvēci no kapitālistiskās ekspluatācijas. Otrajā rakstā apskatītas vecās un jaunās paaudzes attiecības un to specifika revolucionārajā kustībā un darbalaužu valstī. Autors parāda, ka krasā pretruna starp paaudžu uzskatiem un dzīves mērķiem, kas tik raksturiga buržuāziskajai sabiedrībai, pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras pakāpeniski izzūd. Tas ir tādēļ, ka valdošā strādnieku šķira «ir nākotnes neseja un veclaiku tradīcijas ir tikai pārejoša migla viņu acu priekšā. *Tā kritis, un strādniecības vienība* ir vairāk vai mazāk tuvas nākotnes jautājums.» Reizē uzsvērts, ka sociālistiskā jaunrade nebūt nenoliedz visu pagātnes mantojumu, bet paņem no tā progresīvo, racionālo, jaunajai sabiedrīkajai iekārtai noderīgo. P. Stučka kritizē «Proletkulta» ideologu nihilistisko attieksmi pret iepriekšējo zinātni un mākslu un propagandē V. I. Ķeņina, KK(b)P CK nostāju. Sekojot V. I. Ķeņina paraugam, viņš aicina jaunatni mācīties, apgūt zinātnes un mākslas vērtības, iet uz nākotni ar grāmatu vienā rokā, āmuru vai šauteni («skatoties pēc tā briža apstākļiem») — otrā rokā.

Raksts «13. janvāra diena» ieņem izcilu vietu P. Stučkas idejiskajā mantojumā. Tas veltīts vienam no kardinālajiem jautājumiem Latvijas darbalaužu vēsturē — krievu un latviešu proletariātā cīņas savienībai, tās 15 gadiem. Tajā uzsvērts, ka 1905. gada 9. un 13. janvāris *«asins saitēm saistīja uz mūžu Rīgas un Pēterpils, Latvijas un Krievijas proletariātu»*. Kopīgā cīņā pret carismu, buržuāziju un ārvalstu imperiālistiem šī savienība kļuva par spēcīgu internacionālu tradīciju, kas vienoja Latvijas

darbaļaudis ar Krievijas darba tautu. P. Stučka izsaka nesatricināmu pārliecību, ka buržuāziskajai valsts varai, ko imperiālisms uzspiedis Latvijas tautai, neizdosies noslāpēt šo tradīciju, tā dzīvos par spīti kontrrevolucionārajam teroram un robežai, ar kuru Latvija 1920. gadā atdalita no Padomju Krievijas. P. Stučka aicina Latvijas darbaļaudis: «13. janvāra dienu lai pieminam! Tā ir piemiņas diena apvienības līgumam, ar proletariāta asinīm rakstītam Pēterpils un Rīgas sniega laukumos 1905. gadā. Sniegs nokusa, bet asiņainie burti palika uz mūžu mūžiem!»

Būdams konsekvents internacionālists, kas visaugstāk vērtē visu zemju strādnieku šķiras revolucionārās kopīgās intereses, P. Stučka saprata, ka KSFPR nepieciešams noslēgt mieru ar buržuāzisko Latvijas valdību. Rakstā «Miers ar Igauniju» teikts: «Es nekad ne Latvijas, ne citas zemes jautājumu nemēdzu apspriest no «nacionālā viedokļa», bet tikai no revolūcijas interešu puses.» Nelegālajai Latvijas Komunistiskajai partijai jācīnās tā, lai arī šī miera noslēgšana nāktu par labu revolucionārajai kustībai.

LKP turpmākās darbības galvenos virzienus un taktiku nosprauž P. Stučkas izstrādātā LKP CK rezolūcija «Latvijas jautājumā» un daudzi viņa raksti. Tajos formulēts LKP cīņas stratēģiskais mērķis — Padomju Latvijas atjaunošana un cieša valstiska savienība ar Padomju Krieviju. P. Stučka uzsver, ka komunistiskajai partijai jāorientējas uz darbaļaužu spēkiem pašā Latvijā un tie nebūt nav izsīkuši. Viņš aicina: «Prom ilūzijas, ka komunisms no ārienes varētu ieplūst Latvijā! Nē, iz pašas strādniecības, iz pašas bezzemnieku un mazzemnieku masas izaugs jaunās padomes, kas stāsies pie komunisma iekārtas nodibināšanas. Tas notiks tanī brīdī, kad darba tautas (vienalga, vai vīzēs vai zābakos, vai sarkanarmieša krievu «gimnastorkās», vai baltarmieša angļu haki uzvalkos) vairums stāsies Komunistiskās partijas pusē.»

P. Stučka bija konsekvents dažādu sociālu sistēmu mierīgas līdzāspastāvēšanas piekritējs. Viņš vairākkārt norādīja LKP vadītājiem, ka Padomju Krievija stingri ievēros miera līgumu un neiejaucksies Latvijas iekšējās lietās. Taču tanī dienā, kad Latvijas proletariāts atjaunos savu valsts varu, «mums tikai būs jāuzsauc: esiet tuvu, kas tālu! Un pirmā mums biedra un palīga roku sniegs Padomju Krievija ... *Neviena briža mēs nebūsim vieni!*»

Analizējot politisko situāciju Eiropā un tās ietekmi uz buržuāziskās Latvijas iekšējo stāvokli, P. Stučka nonāca pie secinājuma, ka ir divas iespējas: ja proletāriskā revolūcija drīzumā uzvarēs Vācijā, Polijā vai kādā citā kaimiņvalstī, tad arī Latvijā drīz notiks jauna proletariāta sacelšanās; ja proletariāta revolucionārā cīņa Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā tiks apspiesta, tad Latvijas komunistiem jāsagatavojas uz ilgstošu darbību buržuāziskās iekārtas ietvaros, uz cīņu pret buržuāziskās varas politiku un ideoloģiju. P. Stučka aicināja komunistus būt gataviem veikt savu grūto un varonīgo darbu abās situācijās. Viņš uzsver nepieciešamību savienot nelegālo darbību ar plašu darbošanos legālajās organizācijās un iestādēs — visur, kur ir darbaļaužu masas un kur var runāt ar masām, tās organizēt un atmaskot to ienaidniekus. Novērtējot Rīgas domes vēlēšanu rezultātus un komunistu propagandētā vēlēšanu boikota neveiksmi, P. Stučka atkārto savu jau agrāk izteikto priekšlikumu: komunistiem jāpiedalās gan centrālo, gan municipālo orgānu vēlēšanās, jāuzstāda savi kandidāti vai, ja tas kontrrevolucionārā terora dēļ nav iespējams, jāatbalsta kreiso bezpartejisko strādnieku un bezzemnieku kandidāti. Latvijas komunistiem vajag vadīties pēc taktikas, kuru ieteicis V. I. Ļeņins darba «Sveiciens Itālijas, Francijas un Vācijas komunistiem».

Vairākos rakstos asi, trāpīgi atmaskota buržuāzijas un meņševiku politika Latvijā un limitrofu valsts iluzorā «neatkarība». P. Stučka norāda, ka valdošo buržuāzisko «nacionālpatriotu» īstais mērķis ir «komunistus apšaut, bet Latviju pārdot uz pasaules tirgus». Raksts «Latvijas inkvizitori» tapis sakarā ar asiņaino traģēdiju Valmierā, kur buržuāziskie bendes zvēriģi spīdzināja un nogalināja 11 jaunos komunārus. P. Stučka atspēko buržuāziskās preses apgalvojumus par šā notikuma it kā nejaušo raksturu un parāda, ka tajā tieši izpaužas Ulmaņa valdības nežēlīgā politika. Raksts piesit pie kauna staba arī Latvijas meņševiku līderus, kuri mēģināja norobežoties no varas iestāžu pārāk odiozās rīcības. Nē — raksta P. Stučka — tie, kas atnāca kopā ar Ulmani pāri Rīgas strādnieku līkiem «pie kopējā valdības galda», ir līdzvainīgi visās šās valdības izdarībās, un Latvijas darba tauta to viņiem nekad nepiedeos.

Rakstā ««Visdemokrātiskākā» republika» atsegta buržuāziskās Latvijas valsts antidemokrātiskā būtība un rak-

sturs, parādīts, ka tajā nav arī buržuāziskas demokrātijas, bet valdošā šķira pielieto rupji varmācīgas metodes. Rakstā «Divas pašnoteikšanās» zīmigi pateikts, ka Latvijā valda lauku buržuāzija — «Latvijas pelēcis arī frakā un smokingā, kaut ar *stalja* smaržu un noslepkavoto komunistu asinīm pie pirkstiem».

P. Stučka kvēli aicināja strādniekus, bezzemniekus, sīkzemniekus un progresīvo inteliģenci nesalīmt zem kontrrevolucionārā terora triecieniem, saglabāt Latvijas darba tautas revolucionārās tradīcijas un tās turpināt cīņās par padomju varas atjaunošanu.

Sējumu noslēdz raksts «Uz jaunu gadu — jaunu laimi!», kas pauž nesalaužamu pārliecību par Lielā Oktobra radītās Padomju valsts neuzvaramību. Šī pārliecība stiprināja arī Latvijas proletariāta revolucionāro apziņu. Latvijas darbaaudis šajā grūtajā laikā smēlās iedvesmu no padomju tautu panākumiem savas brīvības un neatkarības nosargāšanā. Padomju republiku stabilitāte bija vislabākais arguments tam, ka «revolūcija bija, ir un būs». Oktobra ideju gaismā Latvijas revolucionārie spēki turpināja nerimstošo cīņu par īstu demokrātiju, darbaļaužu varu, sociālismu.

*

P. Stučkas Rakstu izlases 3. sējumu publikācijai sagatavojis LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas vēstures sektors. Priekšvārdā doto P. Stučkas darbu apskatu, zemsvītras un zinātniskā pielikuma piezīmes sagatavojojis sektora vecākais zinātniskais līdzstrādnieks vēstures zinātnī kandidāts L. Dribins. Personu rādītāju sagatavojojis zinātniskais līdzstrādnieks I. Mednis, periodisko izdevumu rādītāju — ārštata zinātniskā līdzstrādniece Z. Pelše. P. Stučkas dzīves un darbibas hroniku sastādījusi ārštata zinātniskā līdzstrādniece P. Olmane, kas veikusi arī lielu darbu P. Stučkas rakstu apzināšanā.

P. Stučkas Rakstu izlases 3. sējumu ieteikusi izdošanai Latvijas KP CK Partijas vēstures institūta Zinātniskā padome.

*LKP CK Partijas vēstures institūts —
PSKP CK Marksma-ļeņinisma institūta filiāle*

DARBS UN ZEME

AGRĀRREVOLŪCIJA
UN KOMUNISMS

PRIEKŠVĀRDS

Man kā «izputējušam zemniekam», kurš savā laikā «izdzīvojis tēva mājas¹ un aizgājis uz pilsētu, vieglas dzīves meklēdams», kur kā sociālists kritis cietumos un citādās kližmās un beigās nokļuvis komunistos, arvien šķitās, ka es esmu parādā saviem bijušajiem šķiras biedriem zemniekiem un vēl vairāk saviem tagadējiem šķiras biedriem bezzemniekiem, cik iespējams, pārliecinoši un pie tam ar faktu materiāliem rokās aprādīt savus uzskatus uz agrāro, tas ir, uz zemes jautājumu. Bet, cik man izdevies šīnī ziņā ar vienu otru rakstiņu pagrēkot, tie ir vienmēr bijuši nejaušības, acumirkļa augļi, pie tam īsiņi, kas jau tādēļ vien nespēja cik necik plašāk aptvert jautājumu. Lai tādā jautājumā pārliecinātu galīgi, pieņemts uzrakstīt vairāk vai mazāk biezu grāmatu.

Vienu acumirkli es jutos no šī pienākuma atsvabināts, kad iznāca nelaiķa biedra F. Rozīņa-Āža «Latviešu zemnieks», I daļa*. Bet diemžēl otrā un svarīgākā, teorētiskā un praktiskā daļa no tā neparādījās, un nelaiķa biedra sakrātie materiāli pa viņa tramdišanas un trimdošanas laiku iznēsāti kā vējā birušas lapiņas. Un no jauna man sapņos sāka rādīties atgādinājumi izpildīt savu pienākumu un izlikt uz papīra savas domas par agrārrevolūciju vispār un par viņas pēdējo stadiju — komunistisko agrārrevolūciju sevišķi.

Laiks nav visai izdevīgs. Mēs pārdzīvojam patlaban laikmetu, kad varētu izlikties, it kā Latvijas revolūcija būtu apstājusies uz ilgāku laiku un ka grāmata varbūt iznāks, bet tai nebūs lasītāju. Visnelabvēlīgākajos apstākjos materiālu ziņā (īpaši par Latviju) jāķeras pie darba. Pie tam pats grāmatas apmērs tomēr neļauj pārāk

* *Rozīņš F. Rakstu izlase, 2. sēj. R., 1964, 117.—365. lpp. Red.*

sīki kavēties pie faktiem un skaitļiem, īpaši ja tie jau [kaut] kur (piem., F. Roziņa «Latviešu zemniekā»)* citēti.

Man gribētos kaut cik necik papildināt to robu, ko Latvijas agrārjautājumā uz mūžīgiem laikiem atstājis biedrs Roziņš-Āzis ar savu nelaikā aiziešanu iz mūsu vidus. Viņš sava «Latviešu zemnieka» II daļu sāka rakstīt ne grāmatas veidā, bet vienā praktiskā padarišanā,² kuru pārtrauca tikai nāve un pēc nāves balto bandas. Es zinu, ka es šo robu neaizpildišu, jo neesmu spējis tik ilgi un tik dziļi nogremdēties zemes** kultūras noslēpumos un esmu arvien vairāk aprobežojies ar jautājuma politisko un sabiedrisko (sociālo) pusi. Bet tomēr atstāt šo robu, tik svarīgu sevišķi priekš Latvijas komunista, vēl ilgāk pavism neaizpildītu arī nav iespējams.

Man sacīs, ka tas, ko es teikšu, nebūs nekas jauns, ka tas būs atsevišķi lasāms citur jau labākā veidā. Taisnība gan, bet ne latviski. Un jau Gēte izsaucās «Faustā»: «Ko gan vispārīgi varētu mulķisku vai gudru iedomāties, ko nebūtu jau domājusi agrākā pasaule.»*** Es, aprobežodamies ar iespējami maz faktiskā materiāla, sniedzot to bieži pat saraustītos apcerējumos, gribētu mēģināt ienest savā apskatā par agrārjautājumu viņa revolucionāro pusi, kādēļ es arī savu grāmatu saucu par «Agrārrevolūciju». Man gribētos blakus tai «dumpošanai, ceļos metoties» («буяноваться на коленях»), par kuru raksta krievu satīriķis [Saltikovs-]Ščedrins un kurā krituši neskaitāmi upuri, atgādināt arī tās atklātās sacelšanās, pie kurām novedusi ekonomiskā agrārrevolūcija un kontrrevolūcija. Tās aizmirsuši apbrīnoja ātri paši zemnieki un atstāj neievērotas bieži mūsu revolucionāri. Izejot no tā viedokļa, ka zināmām pārgrožībām saimniecībā jāatstāj iespaids arī uz cilvēku galvām, man gribētos no šīs puses apraudzīt arī agrāro jautājumu, jo agrārrevolūciju es saprotu kā revolūciju ne vien pašā zemkopībā (tehnikā), bet arī ražošanas, īpašuma un politiskās attiecībās un cilvēku ideoloģijā (gara dzīvē). Saprotams, ka, lai veiktu šādu uzdevumu,

* Patlaban, 1920. gadā, Latvijas Komunistiskās partijas grāmatu apgādniecībā «Spartaks» iznācis jauns izdevums.

** — zemkopības. *Red.*

*** Raiņa atdzejojumā — «Nedz mulķu ko, nedz gudru domāt vari, Kas nebūtu jau agrāk domāts arī.» (J. V. Gēte. *Fausts. R.* 1972, 268. lpp.) *Red.*

vajadzētu pie rokas visplašākās, īpaši Latvijas un ār-zemju literatūras oriģinālā un ne vien vecas, aizmāršīgas paša galvas. Un tomēr es stājos pie darba, jo domāju, ka tam būtu jātop gatavam, iekams Latvijā pacelsies no jauna Padomju Republikas karogs.

Mēs zinām, ka kapitālisms un komunisms ir naidīgas varas. Un tādēļ pēc mana plāna mums jāapskata jo sīki tā atkarība, kurā nākusi zemkopība vispārīgi, un ne vien lauksaimniecība, no kapitālisma. Komunisms cīnās, lai visu cilvēci un viņas saimniecību atsvabinātu no kapitālisma, neiznīcinot kapitālu pašu, bet to stādot darba tautas dienestā. *Mazskaitligās kapitālistu škiras peļņas interesu vietā mēs liekam daudzskaitligās darba tautas (visplašākā nozīmē) škiras intereses ari agrārjautājumā.*

Priekšvārds parasti mēdz būt pēcvārds. Šoreiz man aiz tehniskiem iemesliem pirmās loksnes *jānodod drukā*, kad darbs vēl tālu no gala. Es nešaubos, ka viena otra vieta manā darbā skanēs uz pirmo skatu citādi nekā agrākos rakstos. Tas nevar būt citādi, ja mēs apskatām no komunisma viedokļa jautājumu, kuru līdz šim parasts apraudzīt vienīgi no kapitālisma redzes stāvokļa un vismaz pilsoniskās* sabiedrības atmosfērā.

Manai grāmatai ir bez runas aģitācijas un plašas propagandas nolūks, bet viņa tomēr nebūs vienkārša proklamācija, bet pretendēs uz populāri zinātniska darba vārdu. *Io ikvienas komunistiskās zinātnes uzdevums ir «ārpa-sauli ne vien paskaidrot, bet to ari pārveidot»**.*

P. Stučka

8. februārī 1920. gadā

* Šeit un turpmāk — buržuāziskās. *Red.*

** Brīvi citēta 11. tēze no K. Marksas «Tēzēm par Feierbahu» («Filozofi pasauli ir tikai dažādi *izskaidrojuši*, bet galvenais ir tas, lai to *pārveidotu*»). *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase 2 sējumos, 2. sēj. R., 1950, 380. lpp. *Red.*

I

PRIEKŠKAPITĀLISTISKĀIS LAIKMETS

1. PIRMATNEJĀ ZEMKOPĪBA UN LAUKSAIMNIECIBA

«Ekonomiskie laikmeti atšķiras nevis ar to, ko ražo, bet ar to, kā ražo, ar kādiem darba līdzekļiem. Darba līdzekļi ir ne tikai cilvēka darbaspēka attīstības mērs, bet arī to sabiedrisko attiecību rādītāji, kurās noris darbs.»

K. Marks «Kapitāla» 1. daļa*

Agrākos kultūrvēstures apcerējumos arvien mēdza dažādos saimniecības arodus pakāpeniski sašķirot pēc viņu vecuma: viszemākā pakāpe — medniecība vai zvejniecība, tad ganu dzīve jeb nomadu (staiguļu) lopkopība, tālāk zemkopība un beigās rūpniecība. Tagad šī pakāpenība pilnīgi atmesta, jo pirmatnējo zemkopību mēs atrodam pie ļoti maz attīstītām tautām, kur mežonis** vai viņa sieva ar koka urbekli irdina zemi vai vienkārši izrakņātā dobītē iemet sēklu, vai iedēsta kādu sakni. Eiropieši ceļotāji bija bieži izbrīnījušies, ieraudzīdami tuksnešu vai mežu vidū piepeši pilnīgi kārtīgi apstrādātus laukus.*** Bet šie zemkopji paši vēl ir «staiguļi» (nomadi), kas ilgi nepalieka savās vietās: zemes pēc 2—3 gadiem noplicinās vai aizaug cietām saknēm, un cilvēkiem jāaiziet uz jaunām vietām.**** Turpretim lopkopība nav nebūt tik pirmatnēja nodarbošanās, un pat pirmie pie cilvēkiem pieradinātie

* *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj. R., 1973, 159. lpp. *Red.*

** Te un turpmāk — pirmatnējās kopienas cilvēks. *Red.*

*** Angļu ceļotājs Livingstons, piem., jūtelīgi apraksta, ko viņš redzējis Afrikā pēc kādām eiropiešu medībām pēc mežoniem vergiem: «Laudis bija apkauti, mitekļi izpostīti, bet apstrādātajos laukos brieda viļpojošas vārpas un nebija neviens, kas lai novāktu bagāto ražu.»

**** Āfrikas mežonī pazīst pat zināmu sējas maiņu. Piem., Kongo baseinā jaunuzplēstajā zemē sēj pupas, tad labību, tad dēsta manioki krūmus, kuri pilnīgu ražu dod tikai pēc $1\frac{1}{2}$ —2 gadiem; «lauki» paliek zem tiem, kamēr saknes pārkokojas, un nu jāmeklē jauni lauki.

meža zvēri nebūt vēl nav lopkopības, bet vienkārši greznuma priekšmeti. Un beigās mēs atrodam pie ļoti maz civilizētiem mežoņiem, neraugot uz nabadzīgu tehnisku attīstību, ļoti augsti attīstītu rūpniecību ar dažreiz ļoti smalki attīstītu garšu (kurvju pīšanā, podniecībā, koku izgriešanā, ieroču izgreznojumos utt.). Tātad mēs redzam, ka zemkopība ir vecāka par lopkopību un rūpniecība savā pirmatnējā veidā bieži pat vecāka par visiem citiem arodiem (cik tālu jauni darba rīki ir agrāk nekā paši darbi).

Pirmatnējā cilvēces sabiedrībā, cik par tādu var runāt, mēs neatrodam tagadējo darba dalīšanu pēc pilsētām un laukiem, pēc apgabaliem, tautām, ciltīm, jeb tā ir pilnīgi aprobežota ar dabiskiem (tas ir, ģeogrāfiskiem vai klimatiskiem) apstākļiem. Nav pat apmaiņas cilšu vai tautu starpā, kas tik pamazām ieviešas dāvanu un pretēdāvanu veidā jeb atkal tiešas laupīšanas ceļā utt. Ikviena atsevišķa ģimene vai ģints ražo visu, ko vajag, jeb, pareizāk, pietiek ar to, ko tā spēj «pieražot». Ražas laikos vai pēc izdevīgām medībām, runājot ar bībeles vārdiem, «rij kā lopī», bet par uzkrāšanu nedomā un, ja to gribētu, arī nevarētu, jo tā nav tehniski iespējama, kādēļ arī jo drīzi iestājas bads. Par saimniecību, kā mēs to saprotam, par cik necik plānveidīgu cīņu ar dabu dēļ uztura vēl nevar būt runas.

Pašā ģimenē un ģintī gan jau agri ierodas zināma darba dalīšana, vispirmā kārtā starp vīrieti un sievieti. Tā, piem., ceļotājs Šteinens novēroja pie indiešiem Čingū apgabalā šādu ainu: «Vīrieši un sievieši ir it kā atsevišķas divas kārtas, ikviena ar savām atsevišķām prātnēm.» Pie tam visur novērots, ka sieviete «nama māte» pirmatnēji ir zemkopības pārzine un reizē (uz mātes tiesību jeb matriarhāta pamata) ģimenes vai ģints administratīvā un politiskā vara, kurpretim vīrieši nodarbojas ar medībām, zveju vai karu un ienes savu ieguvumu vai laupījumu kopējā «kuknā»*. Pašā ģimenē norisinās arī mājdarbi jeb mājrūpniecība. Bet mātei ir grūti vest saimniecību, jo i bērni, i vīrieši noplūc, aprij visu negatavu vai vēl neiesētu. Lai no tā atturētu, sievas iekārto slepšus no vīriem, kas pa medībām vai zveju blandās, «laukus» kaut kur mežā. Jeb ieved «religiozus» aizliegumus, «tabu» uz vienu vai otru priekšmetu kā neaiztiecamu. Un viegli var būt,

* — liek kopējā virtuvē. *Red.*

ka pirmatnējā pāreja uz maizes uzkrāšanu ar religioziem motīviem ir par pamatu, ka vēl tagad tura par grēku nomest uz grīdu maizi, no kurienes tā jāpieceļ un jānobučo!*

Tur, kur jau var sākt runāt par *saimniecibu*, kaut ļoti pirmatnēju, ikviena ģimene jeb ģimeņu apvienība, ģints apgādā visu, ko ģimenei vajag. Darbība pilnīgi atkaras no ārējiem apstākļiem; ikviena saimnieciska šūniņa ir patstāvīga, un apmaiņas šūniņu starpā nav. Ražošana un patēriņš aplūst vienā vienīgā procesā. Ikviens produkts (ražojums) te izrit cauri visu savu gaitu no neapstrādātās vielas līdz patēriņam, gatavajam veidam. Un tepat top patērēts.

Pirmatnējā zemkopība («Hackbau») arkla nepazīst, tikai koka urbekli, ar kuru mežoņu sievas ļoti veikli un ātri uzirdina zemi vai izrok saknes, kā to apliecina ceļotāji. Nākošā darba rīka attīstība ir vai nu kaplis, vai lāpsta. «Vēl tagad visā dienvidaustrumu Āfrikā nepazīst arkla,» raksta kultūrvēsturnieks Lipperts. *Un arklu acimredzot nepazīst viss nomadizējošās (staiguļu) zemkopības laikmets.*

«Zemkopība pāriet uz pastāvīgām nometnēm, kaut arī vēl visai maz pastāvīgām, kad mežoņu sievas iemācās audzēt stādus, dedzināt podus, izgatavot miltus,» saka tas pats ceļotājs Steinens. (Un jāpiezīmē, sievietes, izprecoties uz citu ģinti vai cilti, aiznes arī turp savus zemkopības paņēmienus.) «Pastāvīgā nometināšanās iesākās vispirms ar koku kultūru» (t. i., dārzniecību), tā atzīmē Jūlijs Cēzars par senajiem ģermāniem.

Zemkopību ar pilnīgi *pastāvigu nometināšanu* raksturo 3 pazīmes: *mēslošana, darba lopi* un *urbuļa* vai *kapļa* vietā *arkls*** (Ackerbau), vai atkal *lāpstu kultūra* jeb *dārzkopība* (Spatenkultur, kā, piem., Ķīnā). Un jāpiezīmē, noliktavas, klētis. Līdz tam nebija, ko glabāt, un nebija arī, kur glabāt pret nelaiku, zvēriem utt. Un kamēr tas norisinājās karstās zemēs, kur raža vairākās gadā, tas nebija tik šausmīgi, kamēr ziemeļos valdīja medības un lopkopība.

* Pirmos augļu kokus dēsta uz kapiem, lai tie būtu aizgājušo garu apsardzībā. Nav citādas iespējas nogaidīt augļu nogatavošanos.

** «Tikai arkls un mēsli rada harmonisku lauksaimniecības pamatu,» izsakās kāda dzejiska dvēsele zemkopju ideologu starpā.

Pie nometināšanās spieda vispirms brīvas zemes trūkums, zināms, tik relatīvs trūkums. Tas spieda staiguļu (nomadu) ganu tautas Viduseiropā un staiguļus-zemkopjus karstajās zemēs pāriet uz *nometinātu zemkopību*, ar pastāvīgiem mitekļiem jeb «sētām». Tikai te mājlops pārvērtās par darba lopu un mēslu avotu, jo, piem., kaferi (Āfrikā) neatzīst vērsi ne kā darba lopu, nedz mēsliem un mēslu zemi ar pelnīem. Tikai zemkopības un lopkopības apvienošana noved pie galīgi nometinātas zemkopības.

Sis laiks ir *lauksaimniecības revolūcijas laikmets*, jo parādās uz skatuves *arkls*, kas gan nav nekas daudz cits kā tas pats kaplis, tikai ne kapājams, bet velkams, tas pats urbeklis, tikai ne durams, bet dzenams, un rezultāts ir ne atsevišķas dobītes*, bet *stiepjošās vagas*. Kā ikviena pāreja uz jaunu apstrādāšanas kārtību tā ienesa pārgrozības kā ražošanas, tā sabiedriskās attiecībās. Vietām, mazākais, tā sakrīt *kopā ar aramo lauku pāreju privātlietošanā* (vai nu uz *pārdališanas* pamatiem, jeb uz mūžu, t. i., *privātipašumā*), atstājot spēkā tomēr kopējas ganības. Tā vaga, t. i., *arkls iznīcīna* vai sāk iznīcināt *pirmatnējo komunismu***. Bet pirmatnējais vieglais lemešu *arkls* tomēr mēdz palikt vēl sieviešu vadībā, ja arī viņu varas loma ģimenē un ģintī jau izbeidzas. Mēs redzēsim arī, ka šīnī stadijā draud jau feodālisma pasākumi, tas ir, vietām izbeidzas zemkopja pirmatnējā brīvība no līdzcilvēkiem.

Kamēr agrāk bija pazīstams bez kapļa vai lāpstas tikai vēl vāle vai vispāri sitamais, ar ko sasmalcināt zemes pikas, un sirpis plaujai, nu sāk ierasties ecēša un citi pirmatnēji rīki. Bēt tad aizsauž darba rīku attīstība zemkopībā. Ēģiptē daudz tūkstošus gadus atpakaļ zemi apstrādāja ar tikpat neveiklu «kapļu arklu», vilktu no vēriņiem, kā tagad tāni pat Ēģiptē vai Kaukāzā un citur ar kapli vai vāli zemes piku sasmalcināšanai, ar aitām un cūkām sējas iemīdīšanai un liellopiem labības «iekulšanai». Visas šīs ainas vēl nesen pazina pat Eiropa. Trijlauku sistēma, acīm redzama ciemu komunisma*** atlieka,

* Jaungvinejas papuasi izsit zemē ar rungu dobīti, kurā iemet sēklu; daži otro gadu iedēsta vēl kādu sakņu augu, bet tad zeme ir noplicināta un papuass iet tālāk.

** Te un turpmāk domāta pirmatnējo kopienu sabiedriskā iekārta.

Red.

*** T. i., ciemu-kopienu. *Red.*

vēl nesen valdīja Eiropas zemkopībā. Un tikai zemēs kā Egiptē ar Nilupes uzplūdiem un Mezopotāmijā (ar Eifratas un Tigras apūdeņošanu) bija manāms kaut kas līdzīgs zemkopības zinātnei (kanalizācija, slūžu sistēma utt.).

Pati saimniecības zemākā šūniņa, ģimene vai nams, jeb, plašāk, ģints joprojām ražoja visu vajadzīgo.

Sī saimnieciskā patstāvība palika bez pārgrozības, pat pirmatnējam komunismam, kurš valdīja šīnīs šūniņās (ģimenēs, ģintīs, ciltīs), pārejot privātīpašumā. Ja mēs pālasām pēc Zombarta jeb cita autora aprakstus par Vācijas zemnieka saimniecību vēl 19. gadsimta pirmajā pusē, tad mēs redzam, ka turienes zemnieka saimniecība ražoja gan drīz visu, kas bija vajadzīgs saimniecībai, tas ir, ka zemkopība, pareizāk, lauksaimniecība, uz visciešāko bija saistīta ar mājrūpniecību. Šīnī zīņā Zombarta attēlojums, burtiski, atkārto to, kas bija pie mums, Latvijā, vēl i 19. gadsimta otrā pusē. Visi darba rīki, viss apģērbs, ēdiens un dzēriens bija paštaisīts, pašvērpts, pašausts, pašdarināts. Apmaiņa ar pilsētu norisinājās pret naudu, tikai cik tās vajadzēja nomai un vispār «kungam» un kungiem (nōdevas) vai vēl dažādiem pirmatnējas «grezniecības» vai «izdzīves» nolūkiem: tabaka, kliņgeri, lakats utt. Pat, pilsētām pastāvot, nebija vēl lielas darba dalīšanas starp pilsētu un laukiem. Zemkopība un rūpniecība vēl nebija sarāvušas savus sakarus.

Vai nu zem dzimtskunga, jeb kā brīvi ļaudis lielākā vai mazākā mērā atsevišķie zemkopji bija nodrošināti pret tiešu izmiršanu un bada nāvi, kamēr viņiem bija savs arams lauks un kopējas ganības. Tiklīdz «zemes laupītāji», šie baroni, junkuri, lordi un kā viņus visus sauca, sāka kā Anglijā jau 15. un 16. gadsimtos patvarīgi, bet 18. gadsimtā uz dekrēta pamata atzogot šīs kopganības kā savu īpašumu vai nu aitām, vai medībām (lai «aizžogumi aizsargātu zemniekus»!), tad izbeidzās arī zemkopju labklājība. Viņiem nebija iespējama lopkopība, un zemei pietrūka mēslu, jo lopi vēl bija pirmā vietā tikai gaļas un mēslu avots.*

Mēs redzēsim vēlāk, kā blakus tam radās pilsētas milzu zirnekļis, kas šos no vietas izmetamos zemkopjus ierāva

* Govis kā piena vai pat sviesta devējas ir vēlāku laiku pazīme. Visa Austrumāzija to vēl tagad maz pazīst. Ķīnieši un japāni neatzīst piena. Āzijas nomadu tautas cieši pie kēves piena utt.

savos tīklos. *Un pirmā vaga, ko pārdzina zemkopis ar savu jauno darba riku arklu, vilka reizē stigu nākotnes saimniecības iekārtai — kapitālismam.*

2. PIRMATNEJĀS SAIMNIECISKĀS UN SABIEDRISKĀS ATTIECIBAS

Tanīs neskaitāmos tūkstošos gados, kuros cilvēki izdzīvoja cauri savu vispirmatnējo cīņu ar dabu un apkārtni un par kuriem mums rakstītu ziņu nav, ir notikušas milzīgas pārgrožības. Pāreja no kultūras pakāpes uz pakāpi arī šīnīs vecajos laikos norisinājās mierīgā — evolūcijas ceļā, bet tādās pat vairāk vai mazāk *aukainās revolūcijās*, kādas mēs esam pārdzīvojuši jaunākajā vēsturē un pārdzīvojam patlaban. Bet tikai tagad mums uz tām atveras acis un mēs tās sākam citādi saprast un iztulkot nekā senāk. Mēs tagad nevaram ticēt, ka pirmatnējās sabiedrības komunisms būtu bez cīņām pārgājis privātīpašumā. Mēs lūkojamies pakaļ vēstures un teiku ziņām un dzirdam par daudziem iekšējiem «kariem»*, kuru rezultātā vienā vai otrā zemē notikušas svarīgas iekšējas pārgrožības. Un mēs varam tagad droši sacīt, ka arī aiz tiem slēpjās «pilsoņu karš», «šķiru cīņa», gan bez pilsoņiem un bez šķirām tagadnes nozīmē, bet pēc satura tomēr diezgan tuvi. Tās lielās «tautu staigāšanas», kas izputināja veselas «lielvalstis» un viņu kultūras vietā ieveda jaunas, bija tāpat lielā mērā iekšējas cīņas ap ražojamo kārtību un ražojamām attiecībām, kā arī vēl agrākās cīņas starp helēniem (Grieķiju), Āziju un Romu jeb vēl agrāk Ēģiptē, Babilonā, Asīrijā un Ķīnā. Ipaši pēdējā zeme ar savu oriģinālo un visai veco kultūru, kas pārspēj vecuma ziņā visu bijušo, ir ļoti bagāta ar vēsturi, kas mums varētu sniegt visai daudz pievilcīga arī no mūsu stāvokļa. Tikai tā diemžēl mums vēl pārāk maz pieietama. Jo, ja mēs zinām, ka Ķīnā tanīs gadu tūkstošos zemes socializācija vien norisinājusies jau divi reizes un ikreiz atkal atpakaļ pārgājusi privātīpašumā, tad varam iedomāties, kādas pie tam norisinājušās revolūcijas.³

Vispirmatnējo cilvēku attiecības ir ļoti vienkāršas. Viņi

* Agrāk revolucionārās kustības vēsture atzīmēja tikai tad, ja tās pieņēma apbrūnotu veidu, kļuva par kariem, piem., «zemnieku kari», «vergu kari» utt.

ir pilnīgi dabas vergi, un bads un trūkums viņu valdnieks. Nelielās ģimenēs vai baros dzīvodami, viņi vēl maz pazīst pat tādas jūtas kā bērnu un vecāku mīlestību: pārejot uz jaunām vietām, bieži pamet večus, slimus un arī bērnus jeb tos apkauj. Tādi tēlojas dzīve pie dažādām mežoņu tautām karstajās zemēs ceļotāju rakstos. Vienalga, vai medības vai zveja, vai arī jau lopkopība un zemkopība ir ģimenes pamatuzturs, viņu dzīve nav vēl saistīta pie pastāvīgiem mitekļiem. Cilvēki dzīvo nomadu, staiguļu dzīvi, vienalga, vai viņu uztura pamats ir mežs, ūdens, lopi vai zeme.* Pirmatnējās vēstures karsto zemju, kā Ēģiptes, Mazāzijas utt., iedzīvotājus attēlo kā vairāk staiguļus-zemkopjus; kurpretim Vidus- un Ziemeļeiropas iedzīvotāju pirmnodarbošanās ir itin dabiski medības un nomadu lopkopība. Privātīpašuma šinī pakāpē vēl nav, ir tikai kopejas ģimenes, ģints vai cilts īpašums. Ģimenes vai ģints priekšgalā stāv «nama māte», valda sieviete jeb tā sauktais matriarhāts. Acīmredzot pirmā *darba dalīšana starp virieti* — mednieku vai zvejnieku un *sievieti* — zemkopī un «nama valdnieci» beigās noveda pie tās lielās pārgrozības ģintniecībā, ka mātes vietā stājās ģimenes tēvs (matriarhāts) un ka «valdniece» *kļuva par verdzeni*. Kā atminēs aties iz A. Bēbelā «Sievietes»**, domā, ka šī pārgrozība bijusi vesels «ģimenes vai dzimumu karš» šķiru cīņas apmēros, uz ko tieši aizrāda teikas par amacoņu (t. i., sieviešu) kariem.

Nekavēsimies te pie *darba attiecībām* šinī pirmatnējā komunismā; tās ir ļoti vienkāršas, kā vienkāršas ir arī matriarhāta vai vēlāk matriarhāta *varas attiecības*. Vara ir ļoti stipra, bet pamatojas uz tolaik dabisku un neapstridētu autoritāti.

Tiklīdz cilvēki nometinās uz vairāk vai mazāk pastāvīgu dzīves vietu, sarežģījas i darba, i sabiedriskās un politiskās attiecības. Ik ģimene ieņem savu pastāvīgo mitekli, «namu» (grieķiski — «oikos»), bet šie nami apvienojas jo projām agrākajā ģints apvienībā (klanā pie keltiem utt.). Ģimenē ierodas jauni locekļi iz ārienes, vispirmā kārtā

* Senās Romas vēsturnieks Tacits savā rakstā par germāniem atstēto somu toreizējo iedzīvi: «Viņem nav ne ieroču, ne zirgu, ne dzīvokļu, viņu apģērbs — ādas, viņu gulta — zeme, pat bērniem nav cita pajumta pret lietu un zvēriem kā vienīgi pītnē iz koku zariem, ar ko tos apsedz. Turpu atgriežas arī virieši, turpat mitinās veči.»

** Domāta A. Bēbelā grāmata «Sieviete un sociālisms». *Red.*

kā nebrīvs darbaspēks — vaņginieki vergi, tad brīvi locekļi caur «adoptēšanu» (iepirkšanu) vai iegātņiem (ieprecēšanu). Rodas pat tālākas ģints apvienības, piem., savstarpēju precību nolūkā, tiklīdz ieviešas paradums asinsradinieku starpā, tas ir, savā ģintī, neprecēties. Vis-pirmā laikā «komunisms» pastāvēja joprojām un pat lauki apstrādāti tika kopēji, un arī vergi bija kopīpašums.

Bet jo drīzi rodas paradums zemes apstrādāšanai aramo *zemi dalīt*. *Arkls* te bija tas *revolūcijas nesējs*. Pēc arkliem sāk dalīt zemi, un koparšana aprobežojas ar iespēju apstrādāt ar vienu arklu (bieži vairāk ģimenes). Arī zemi dala pēc arkla viena «jūguma» vai viena «rīta» (Morgen). Gānības visu namu apvienībai, ģintij paliek joprojām kopējas.

Bet kā šīs ģimenes, šie «nami» apvienojās ģintīs un vēlāk valstīs? Raugot pēc tā, vai draud ārēji ienaidnieki, jāgādā ar sētu apsargāti «nami un dārziņi» zem kopvārda «sēta». Sādas sētas savukārt apvienojās vienā lielā «ciemā» (lietuviski — kiemas, grieķiski ļoti līdzīgi — «komai»), kura locekļi agrāk saukti pa latviski «kaimiņi». Cems mēdz būt aizsargāts arī ar sētu vai ar valni. Apstrādātie lauki arī mēdz būt apvilkti ar grāvi vai «ežu», un uz šīs «ežīņas» kādreiz ciema ļaudis dabūja likt galvu, sargāt savu «tēvu zemi» (tātad acīmredzot vēl ne privātīpašumu). Acīmredzot gadās, ka vietām nami vai ģimenes izdalās no ciema atsevišķas «mājās», bet arī tad centrālais, aizsargātais ciems joprojām kalpo *kā patversme brižos*, kad draud kādas *briesmas*. Tā mēs lasām par Rietumu Grieķiju vecajā senatnē: «Rietumos, kas tālāk no jūras, ļaudis dzīvoja «sētās», un šo «sētu» (jeb māju) iedzīvotāji parasti slēdza līgumus, kā aizsargāties pret laupītājiem, bet nopietnākos briesmu brižos viņi pulcējās tuvākajā aizsargātajā vietā (acīmredzot «ciemā» [P. St.]) jeb vairākās apcietinātās vietās.»* Tādus ciemus apraksta Tacits pie ģermāņiem, un mēs vēl tagad atrodam ciemu atliekas un nosaukumus arī pie latviešiem.

Ģinšu jeb ciemu tālākā apvienība draudzēs un vēlāk valstīs** gāja dažādu ceļu. Mēs jau ļoti tālā senatnē

* Man nejauši iedomājās, ka caur to izskaidrojas arī paradums «kaimiņiem» (ciemiņiem) nākt vai braukt «ciemā», paņemot līdzīgi savu «ciema kukuli», tas ir, maizi jeb vispār pārtiku tam laikam, kamēr slēpsies no briesmām vai pabeigs citādas padarišanas ciemā vai (kas pēc b. Roziņa-Āža tas pats) «pagastā».

** Pagastu, kā zinām, arī vēl vēlākos laikos bieži sauc par valsti.

Ēģiptes vai Mezopotāmijas zemēs atrodam kā šādu ģinšu vai pat ciemu apvienojumus — pilsētas. Šīs zemēs, kur Nilas, Eifratas un Tigras upju uzplūdi bija visas auglības avots, kur šīm nolūkam bija jācēl lieli kanāli, slūžas utt. un kur, kā Ēģiptē, lieli ūdensvadi jeb pumpji ir zemkopības saimniecībai nepieciešami un tādēļ daudzu vergu darbs ļoti noderīgs, agri nonāca pie *centralizētās «stipras varas»*, kas uz «*kara stāvokļa pamata*» kopojās šīs pilsētās. Tikai nav jāiedomājas, ka tās būtu līdzīgas viduslaiku vai pat tagadnes pilsētām: galvenā lieta bija tā pati sēta vai valnis. Tādas pilsētas bija arī diezgan nepastāvīgas: tā, piemēram, Ēģiptē valdīja paradums, ka ikviens uzņēmīgāks «vāravs»* sev cēla savu pilsētu, tas ir, atgrieza lielu laukumu, to apvilkta ar valni un vidū cēla savu «pili», ap kuru tad kopojās kara un «civil» ierēdniecība un citādas namturības, ar «vārava nama» dārziem, laukiem utt. Nomira vāravs, un nozuda arī tāda pilsēta.**

Tādas pilsētas bija galu galā tas pats paplašināts un vairāk apcietināts ciems, bet Ēģiptes un Mezopotāmijas apstākļos tās pārvērtās par centralizētās valdības centru, kur apvienojās valdnieku «nams» (oikos) ar lielo ierēdniecību. Jo arī valdnieka nams bija organizēts pēc tās pašas ģints «nama saimniecības» tipa, un mēs vēl tagad runājam par «valdnieka namu», bet ne ģimeni vai dzimtu.

Citādu attīstības gaitu gāja Grieķija un pēc tās Roma. Tur ģintniecība nepārlēca tik ātri uz despotismu. Arī tur par pamatšūniņu ir tās pašas zemkopības ģints apvienības — ciemi (kā jau teicu, grieķiski — «komai»). Bet ģintis jau agri apvienojās labprātīgi pilsētās, tā saucamajā sinoikismā (sin=kop; oikos=nams), un vēsturnieki atzīst, ka šīs labprātīgais sinoikisms bijis visas hellēnu kultūras pamats. Tādas grieķu pilsētas ir savā ziņā līdzīgas mūsu «padomju iekārtai», tas ir, ne *atsevišķu cilvēku*, bet veselu *sabiedribu apvienibai*, tikai ar to starpību, ka te nav brīvo proletāriešu sabiedrību apvienības, bet veselu ģinšu delegātu priekštāvības, tā sakot, «*kopciemi*».

Tātad pilsēta vispirms kā zemkopības saimnieciskā šū-

* Faraons. *Red.*

** Cik lielas kādreiz mēdza būt tādas pilsētas, mēs redzam pie slavenās Ninives (Asīrijā), «*kurā* bija 120 000, kas vēl neizšķira savu labo roku no *kreisās*», bet *kurā* kopā skaitīja pie viena miljona iedzīvotāju un kuras laukums bijis 484 kv. kilometru jeb 8 reiz lielāks nekā Berlinei.

niņa, bet reizē arī politisks centrs* — tāds ir *senatnes pilsētas cēlonis*. Bet jo drizi Grieķijā vergu skaits daudz-kārt pārauga brīvo cilvēku skaitu un izspieda tos iz zem-kopības darbiem; tirdzniecība un naudas saimniecība sa-skaldīja arī brīvos grupās un šķirās, un gāja bojā i slā-vētais sinoikisms, i Grieķijas kultūra, jo zemkopība te nevarēja pārlēkt no vergu saimniecības uz feodālismu jeb citāda veida zemniecību ar privātīpašumu uz zemi, kas bija acīmredzot nepieciešami, ja no zemes gribēja izvilkт iedzīvotāju pieaugošam skaitam pietiekošu pārtiku.

Grieķu kultūru pārvarēja *Roma*, šis pirmatnējās zemko-pības un vēlāk vispasaules tirdzniecības un valdišanas centrs. Lai kā, bet pirmatnējais Romas uzplaukšanas pa-mats bija Itālijas zemkopība, un nav nejaušiba, ka še zemkopība, īpaši tehniskā ziņā, bija augstāk attīstīta nekā jel kur senačnē, jo Romas rakstnieki mums vēsta pat par *lemešarklu ar riteniti blakus*, kas atgādina ļoti modernus izgudrojumus. Pilsēta *Roma* bija atkal ģinšu apvienības centrs, kurš dibināja savas *apakšpilsētas* pa Itāliju un vē-lāk, «pasaules tirdzniecībai» attīstoties, pa visām Vidus-jūras piekrastēm. Tā bija spīdoša pilsētu apvienība, pie kam pilsētas apvienoja kā zemkopības un vēlāk arī tirdz-niecības centri savu apkārtni un apvienojās vienā lielā Romas republikā. «Es esmu Romas pilsonis» — tā bija drošākā pase pa visu pasauli, vēl drošāka nekā varenās Anglijas mandāti tagadnē. Bet zemkopībā jo drīzi iespie-dās vergu darbs, bagātnieki sagrāba savās rokās zemnieku zemes, tās pārvēršot *ekstensīvi apstrādātās latifundijās* (lielmuižās). Tā *Roma* zaudēja reizē ar zemnieku arī drošu zaldātu, un, kad neizdevās pat tādas revolūcijas kā brāļu *Grakhu*, kas gribēja vergu muižu vietā likt patstā-vīgas zemnieku saimniecības, Romas vara saplaka. Jaunās tautas, kā, piemēram, gallieši, ģermāņi utt., sagrāva Ro-mas varu, un Romas zemkopība nogrīma atpakaļ veclaiku naturālsaimniecībā, kamēr zemkopības progresu pārņēma

* Pilsētas kā zemkopības novada dzīves centrs nav svešas vēl tagad. Tā mēs E. Reklusa «Vispārējā ģeogrāfijā» lasām: «Ja jums jābrauc pa Siciliju, tad jūs izbrīnīsities, ka tur nav mitekļu, ciemu, bet tikai tālu vienu no otras jūs sastopat pilsētas. Visi zemkopji dzīvo pilsētā, kurp tie atgriežas, kā vecenos laikos, ik vakarūs. Daži no viņiem ir piespiesti divi reiz dienā braukāt pa 10 un vairāk verstīm, lai notiku pie saviem laukiem un no turienes atpakaļ. Dažreiz viens otrs no viņiem atteicas atgriezties pilsētā, bet tad viņam nakts jāpa-vada kādā nekādā alā, apsegta ar skujām vai meijām...»

no Itālijas Eiropas ziemeļu — galliešu, ģermāņu utt. tau-tas. Bet latifundiju atliekas, tagad sīkrentnieku, to pašu *zemes*, tikai «*kapitālistisku*» vergu rokās, vēl tagad tur važās Itālijas saimniecības progresā pamatu.

Pirmatnējais komunisms bija acīmredzot pārdzīvojis savu laiku un vairs nespēja apmierināt cilvēces prasības. Jo cilvēku sabiedrība pieauga, bet viņa sastāvēja iz atsevišķām ģintīm-ciemiem, ja daudz, pilsētām, kas savā starpā veda ciņas un vispirmā kārtā ap zemi; cilvēku un lopu laupišana bija milzīgi attīstīta. Kāda nekāda Ninive bija tieši laupītāju pilsēta. Uz jūras organizējušies jūras-laupītāju pulki veda ciņu pat pret vareno Romu. Tas pats kara stāvoklis radās ciemu starpā. Attīstījās *stipra kara-vīru kārta* bruņās vai uz zirga, t. i., jātnieku (Ritter) un bruņinieku.

Šī karavīru kārta tanī laikmetā, kad sāka trūkt (toreizē-jai saimniecības kārtībai samērā nepieciešami vajadzīgās) *brīvās zemes*, ieguva sev *privileģētu stāvokli*. Ģints, klana, veclaiku pilsētas, pagasta «vecākais», parasti reizē arī karavadonis, ne vien palielina «*savu*» zemes daudzumu, viņam, kā redzējām, bijušie ģintnieki — «*kaimiņi*» spiesti kaut ko atlīdzināt par viņa «*kara pūlēm*», par to drošību, ko viņš atnes zemkopjiem. Ipaši, ja viņš jau kļuvis par draudošu bruņinieku un ja viņam līdzīgi sveši bruņinieki apdraud mierigo arāju. Viņi vai nu apstrādā «*viņu*» laukus, jeb nes viņam sieciņus utt.

Reizē ar to zemkopis jau tīcīs par *zemnieku*, t. i., *pie zemes piesaistītu*, un viņa galvenā nodarbība ir zemkopība un mājlopkopība. Par medību un zveju vairs neatliek laika daudz domāt. Bruņinieks pasludina *medību un zveju* par savu *privileģiju* un meža zvērus par neaizskarami, vispirms, lai zemnieku vīrieši *neblanditos* pa mežiem un upēm, bet strādātu laukos; jo drīzi medības un zveja (ipaši pirmās) pārvēršas par papriecāšanos, bet ne pārtikas darbu. Ja jau zemkopība vispār piesaistīja zemkopī pie zemes, tad tanīs laikos jo sevišķi; kurp vispār lai iet tālāk par «*ciemu*», un «*ciemā iet*» bija brīv, to pat bruņinieks neaizliedza. Tā faktiski zemnieks jau bija dabiski pie zemes saistīts, vajadzēja viņu tur tikai vēl pie-rakstīt (приписать, glebae adscriptus). To visu padarīja *arkls* un *konkurence ap zemi*. Jo līdz ar arklu ieradās *vaga* un jo drīzi arī *vagaris*.

Bruņinieki arī sāka *apvienoties* savā starpā ar kādu

«virsbruņinieku» priekšgalā, jo citādi arī viņi neizturētu līdzīgu bruņinieku apvienības uzbrukumu. Kāri tolaik bija grūti, un samērā tanis krita vairāk ļaužu (procentos, zināms) nekā pat tagad. «Virsbruņinieks» nēma no apakšējiem arī zināmu daļu zemnieku nodevu. Tā radās *feodālā* iekārta: bruņinieks jeb nu arī jau «muižnieks», kas nes «lēni» augstāk kādam «kungam», kurš var būt arī «gārīgs kungs» — bīskaps vai klosteris. Par to viņš dabū brīvu roku pār «savu» zemi un pie tās piestiprinātiem zemniekiem, kurus nu viņam atliek tikai «pierakstīt».

Bet, tiklīdz rodas viduslaiku pilsētas kā spēks, tās atvieglo zemnieku stāvokli, jo zemnieks, kam uz laukiem klūst par grūtu, glābjas pilsētā, kura to kā vajadzīgu darbaspēku neizdod, bet padara brīvu. Tikai arī tur jo drīzi nodibinājās gildes un cunftes ar savām privileģijām, kas neatļauj *brīvu darbibu* kā, piem., Vācijā, caur ko zemnieku stāvoklis klūst loti daudzākārī jaunāks (tā ap zemnieku karu laiku Vācijā), kur pretim Anglijā, kur pilsētas nēm brīvrūpniecības virzienu, pilsētas gan jau 18. gadsimtā uzsūc lauku iedzīvotājus, bet tur uz laukiem tik smagas *dzimtbūšanas* nav. Atvieglo tur lauciniekiem likteni arī pārjūras emigrācija pēc jaunās pasaules atklāšanas.

Galu galā pie feodālisma nonāk *visas zemes dažādā ceļā*: 1) feodālisms valdīja jau Ēģiptē vai Mezopotāmijā, kur radās stingri centralizēta valdība pa daļai aiz *saimnieciskiem iemesliem* (Ēģiptē, piem., bija maz kara-spēka);⁴ 2) feodālismu nodibināja Vācijā, Francijā (Galijs) un vispār videjā Eiropā cīņa ap zemi; 3) Irijas klani ārēju karu laikā arī pārvērtās, gan, jāatzīst, vismērenākā veida feodālismā. Un beigās, kad jau feodālisms bija «izgudrots», tas ir, novērots, to kungi — karaļi taisīja mākslīgi, t. i., *no augšas*. Paņēma *zemi* un to aizdāvāja «lielkungam» *ar visiem zemniekiem*.* Bet feodālisms bija *gudrs* mehānisms, kas zemniekā atstāja ilūziju par «savu kaktiņu un zemes stūrīti», no kura tas nedzīts negāja prom, bet nesa kungam savu «virsdarbu» un naturālo «virsvērtību» bagātīgā mērā. Ar to nevarēja konkurēt

* Aēgārni atjautīgais veclatvis iedomājās citādu ainu, ko viņš darītu ar to naudu, kas guļ jūras dibenā:

«Es nopirktu Rīgas pili
Ar visiem vāciešiem (t. i., kungiem).»

vergu sistēma, un Itālijas, Grieķijas, Mezopotāmijas latifundijas *krita* līdz ar pašām uz to dibinātām valstīm un atstāja tikai noplicinātus laukus (Itālijā) un atmestus tuksnešus (Mezopotāmijā).

Jāatzīmē, ka tikai jauns «darba rīks», šoreiz kara darba ieroci, proti, šaujamais rīks un šaujamais pulveris, varēja atsvabināt pasauli no šiem visspēcīgiem «dzelzvīriem». Un jāpiezīmē, ka viens no pirmajiem kariem ar šo ieroci bija zemnieku kari pret saviem bruņiniekiem Vācijā un īpaši Bohēmijā.

Nevajag būt lielam materiālisma pazinējam, lai atzītu, ka ne vien cilvēku *darba* attiecības tiek noteiktas no viņu lietotiem *darba rikiem* un tamlīdz darba sistēmas, bet ka arī sabiedriskās attiecības ir pilnīgi atkarībā un parasti saskan, jeb vismaz tiecas saskanēt ar darba attiecībām. Mēs redzējām šo iekārtu pirmatnējā komunismā, kur *visas attiecības* (saimnieciskās un politiskās) sakrīt kopā. Giimenes-nama iekārta pāriet i uz pilsētas «sinoikismu»* Grieķijā, i uz «*valdnieku namiem*» Ēģiptē vai Mezopotāmijā. Vergu saimniecības ziedu laikmetā Romā vai Grieķijā arī zemākie ierēdņi, kā arī vagari un tehniskie «speci» bija vergi. Tādā pat veidā arī feodālisma iekārta atspoguļojas i saimnieciskās, i politiskās attiecībās.

Bet visām šim iekārtām kopēja bija viena īpašība: viņas apvienoja *ne atsevišķus cilvēkus*, bet veselas *cilvēku apvienības*, ko mēs [tagad] apzīmējam ar «*padomju iekārtu*»**. Kamēr šī iekārta ir piemērota saimnieciskai attīstībai, tā paliek pastāvam. Feodālā iekārta ar savu ciešo organizāciju ir galu galā tā pati «*padomju vara*»***, tas ir, cieša diktatūras vara, tikai *niecīga skaita lielkungu rokās*, kuriem viņu karalis ir tikai tāda «štāte».

«Und der König absolut,
Wenn er unsern Willen tut.»

(«Lai dzīvo absolūtais karalis, cik tālu viņš izpilda, *ko mēs gribam*», tā dzied prūšu junkuri.)⁵

Bet drīz šīs formas top par kavēķiem, tāpat kā par kavēkli top arī saimnieciskā, tas ir, ražošanas kārtība. Mēs zinām tagad labi, cik kavē attīstību trijlauku sistēma (zie-mājs, vasarājs, atmata). Tā bija pirmatnē, kā ražu maiņa,

* T. i., ciemu un pilsētu apvienībām. *Red.*

** Domāts — sabiedrisku iekārtu. *Red.*

*** Domāts — valsts vara. *Red.*

liels progress. Bet tā iespējama tikai komunismā vai pus-komunismā*. Vai var iedomāties atmatu laukus bez zināmas saimniecības kopības? Nerunājot jau par kopgānībām, kopplavām, kopmežiem, kopūdeņiem. *Vispirms izira darba komunisms, tad bruķa arī patēriņa komunisms.* Ipašuma attiecības iesākās no kustamās mantas īpašuma, atsevišķiem lopiem, tad par atsevišķu īpašumu top nams, «sēts vidus» un dārziņš (vispirms ģimenes — krievu dvar — kopējs, bet jau privātpašums). Tad sāk dalīt laukus, kamēr arī tie pāriet *nedalāmā* lietošanā. Beigās krīt arī kopganības, jo tās vai nu *atņem* lielskungs, jeb ciema ļaudis izdala un uzplēš laukos. Bet tas nav viss. Pienāk laiks, ka arī pašu *zemnieku atpļēš* no zemes. Tagad viņu atsaista, *atsvabina* un *padara brīvu no zemes*. Kurzemes muižnieki, «atsvabinot» zemnieku 1817. g., rākstīja: «Atlaist par brīvu zemniekus, paturot vienigi sev īpašumu tiesību uz zemi.» Ar citiem vārdiem — atrakstīja no zemes *zemnieku* un *pierakstīja muižnieku*. Un tik stipri pierakstīja, ka 2 Krievijas revolūcijas vēl nav *viņu* varējušas atpļēst no *Latvijas zemēm*.

3. PRIEKŠKAPITALISTISKĀS AGRĀRREVOLUCIONĀRĀS KUSTĪBAS

Pirmās revolūcijas un revolucionārās kustības bija agrāra rakstura, grozījās ap zemes saimniecību, ap zemes īpašuma un darba attiecībām. Un, ja mums pat par jauņako laiku revolūciju un revolucionāro kustību vēsturi ir ļoti nepilnīgas ziņas un bieži ļoti greizi uzskati, tad par pirmatnējām agrārrevolūcijām un agrārkustībām mēs bieži vienkārši nekā nezinām. Tās ir vai nu apraktas nezināšanas kapā, jeb par viņām ir ziņas, kuras mēs varam saprast tikai tad, kad mēs izdarām jaunas studijas pirmavotos — sarežģītu salīdzinājumu darbu ar vēlāko attīstību un tādi izlobām dzīvo patiesību iz nedzīvo melu kaudzes.

Mēs tikai īsi atzīmēsim še to *varbūtējo revolūciju*, kas norisinājās starp vīrieti un sievieti, kuru mēs jau minējām un kura nodeva varu iz *ģimenes mātes* ģimenes tēva, iz *sieviešu* — *viriesu* rokās. Ir svarīgi aizrādījumi, kas norāda uz šādu revolūciju, un būtu visai interesanti tos izpētīt, bet te nav vietā nodoties šim jautājumam, ja arī

* T. i., kur blakus privātpašumam pastāvēja pirmatnējās kopienas atliekas. *Red.*

viņam *dažā ziņā ir sakars ar agrāro* (zemes) jeb, pareizāk, *gan agrikultūras, tas ir, zemkopības jautājumu*, jo mēs redzējām, ka pirmatnējā darba dališana: sievieti — zemkopība un mājsaimniecība, vīrietim — medības un zveja (ārpus «mājas») — tiešām ir pastāvējusi. Vēl tagad pie mežoņiem precētais vīrietis skaitās tikai par *viesi nama* mātes būdā, kurpretim sievieti ir vienmēr sava «*nams*» (būda, telts), kamēr neprecētie vīrieši dzīvo kaut kādā kopējā «*vecpuišu*» būdā vai vienkārši blandās apkārt bez pastāvīga pajumta. Acīmredzot vīrieši caur tiem vergiem, kurus viņi kā *vaņginiekus* ieveda ģints saimniecībā, kā arī caur savu *brūnoto* spēku (kā mednieki un īpaši *karaviri*) guva zināmu spēka pārsvaru un, kad beigās zemkopība un lopkopība kā nodarbība un nometnes glabātavas kā «*bagātību*» uzkrājumi eksistences jautājumā sāka spēlēt svarīgāku lomu nekā medniecība un zveja, *sagrāba* varu savās rokās (nodibinot tā saucamo *patriarhātu*) un padarīja sievieti par vergu un pusvergu, kāda viņa bija līdz šai baltai dienai. Bet mežoņu starpā vēl tagad ir vīrietim un sievietei «*šķirtas mantas*», tas ir, rīcības tiesības par zināmu daļu priekšmetu, kas norāda uz agrāko sievietes stāvokli. Vai šī *varas* pāreja, kas acīmredzot bija sakarā ar galīgu nometināšanos, tiešām norisinājās *nopietnas sociālas revolūcijas* ceļā ar atklātām cīņām jeb klusumā, kaut arī ar upuriem un lieliem upuriem, kā mēs vēlāk vispār redzēsim pie zemniecības ciešanām, par to mums nav nekādu pozitīvu materiālu, izņemot teikas un, no mūsu viedokļa, nemaz nepārbaudītus aizrādījumus.⁶

Gimenes dabiski izauga par ģintīm, un komunisms bija dabiska šīs apvienības darba un patēriņa attiecību iekārta. Te ražošanas un patēriņa komunismā nebija nekādu pretrunu un pretišķību. Bet, tiklīdz radās īpaša «*kara vīru*» kārtā, kas tiecās sagrābt savās rokās *kopzemi* un to pārvērst privātipašumā, vajadzēja dabiski rasties klusām vai atklātām cīņām, revolūcijām un kontrrevolūcijām. *Revolūcija*, tas jāiegaumē, šinī gadījumā bija: *pārvērst kopīpašumu par privātipašumu*, jo tā bija izsaukta no saimnieciskās attīstības gājienu un, kā jau Markss uzsvēra, arī kontrrevolūcija ir galu galā revolūcija*. *Toreizējās revolūcijas* mērķis bija tieši pretējs tagadējam. Un pret to sačēlās zemkopju masu «kontrrevolūcija».

* Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 6. М., 1957, с. 109, 254. Red.

Bet pāreja uz privātīpašumu varēja norisināties divējādi:

I. Atseviški zemesapstrādātāji vairāk vai mazāk «mierīgā ceļā» izdalija aramo zemi un dārziņus, bet atstāja kopējas ganības, paliekot joprojām brīvi darba cilvēki.

II. Atseviški bruņoti vīri *sagrāba* savās rokās, vienādā vai otrādā ceļā, zemes daudzumus vai pat tās vairumu un uz to nolika apstrādātājus *vergus*, padzenot agrāko brīvo darba cilvēku no ieņemtās zemes vietas, jeb pārvērta pašu brīvo cilvēku pamazām par klaušinieku vai *vergu*, jeb dzimtcelvēku.

Mēs varam viegli iedomāties, kādās lielās cīņās norisinājušās šīs pārgrozības, bet es varu pakavēties tikai pie dažiem šādu cīņu paraugiem jeb tipiskiem piemēriem. Pirmatnējā komunisma pāriešana uz zemes privātīpašumu ir norisinājusies ne visur vienādā ceļā un vienādā ātrumā, pie kam pretestība «ekspropriējamās» masās parasti ir cēlusies *tikai* par vēlu, kad jau faktiski zemes bija «*kungu*» pārziņā vai jau viņu *vergu* rokās, kamēr dzimtbūšana bieži nepamanot izkūņojās iz tiem klaušiem, kurus paši *brīvie* zemkopji «*labprātīgi*» uzņēmās kā atlīdzību par lielkunga-bruņinieka apsardzību uz āru. Tikai tad, kad jaunais slogans jau kļuva pārāk jūtams, radās sacelšanās, parasti bez plāna, bez nolūka,* pilnīgi elementāri («*stihijno*»). Un, zināms, arī ar piemērotu iznākumu, proti — ar sakaušanu un grožu ciešāku pievilkšanu, jo galīgā verdzība zem dzimtbūšanas nosaukuma mēdz būt tikai šādu sakaušanu seka. Tie *lozungi*, zem kuriem gāja šī kustība, parasti bija — «*atpakaļ uz vecajiem labajiem laikiem*», t. i., pirmatnējā komunismā, pie agrākajām kopgānībām utt.

Zemes privātīpašums vistipiskākajā veidā attīstījās vecajā Romā, kur arī ieradās kaut kas ļoti tuvu līdzīgs jaunlaiku kapitālismam (tikai ar *vergu* darbu) un no kurienes pilsonība līdz pašam pēdējam laikam smēla savus privātīpašuma likumu paraugus. Bet jāatzīst, ka arī revolūcija te vispirms pieņēma tādu veidu un tādus apmērus, kā mēs sastopam tikai vidus- un jaunākos laikos. Mēs, saprotams, šai revolūcijai te varam atvēlēt tikai nedaudz telpu, nerau-got uz viņas lielo interesi. Bez tam viņas apraksti nav

* — bez skaidra cīņas mērķa. *Red.*

pietiekoši noskaidroti no mūsu viedokļa un no toreizējo šķiru interešu stāvokļa, kādēļ arī es, nenodarbojies atsevišķi ar šo jautājumu, varu sekot tikai *pilsoniskiem* vēsturniekiem*.

Romas pirmatnējās saimniecības pamats bija *zemkopība*, pie kam paša *sadališana* centurijās (simtniecībās) pamatojās uz zemes īpašumu; par pilsoņiem, pie tam ar tiesību uz kara dienestu, skaitījās vienīgi šie «zemnieki». Ražoja labību un nedaudz vīna un olīveļas blakus lopkopībai. Bet naudas saimniecība atnesa sāpīgu krīzi, jo trūka labu ceļu un labības nogādāšana uz Romu, kur drīz sāka saplūst aizjūras lētā labība kā kara laupījums, neatmaksājās. Pamazām brīvie zemnieki izputēja vai krita lielos parādos, kas viņus pārvērta, kā Momzens izteicās, «pilnīgi par kreditoru rentniekiem». Jau agri ierodas lielgruntniecība, bet arī tā sastāv iz atsevišķām zemnieku saimniecībām, bez muižu laukiem. Tikai vergu ierašanās masām** te ienes pārgrožības un spējas pārgrožības. Zemnieki nozūd, un vergu masas pārplūdina Itāliju un Sicīliju. Vergi bija smiekligi lēti, un viņu bija bezgala daudz (vienā dienā vien Delos pilsētā «izšeptēja» pa 10 000 vergu); Itālijā ap 130. g. iepriekš mūsu laika aprēķina jau bija ap 1 milj. un Sicīlijā ap 400 000 vergu, kas vienā gadījumā iztaisija tikpat lielu skaitu kā visi brīvie iedzīvotāji kopā un otrā gadījumā pusi no tiem. Vergi nebija jākopj, nebija «jāatražo» caur dzemdēšanu, viņus no jauna piegādāja caur pirkšanu.

Romas cīņas grozījās starp diviem mūžīgi naidīgiem faktoriem: sīko zemkopības saimniecību un naudas spekulāciju. Šādos apstākļos atklājās tas lielais revolūcijas laikmets, kurš iesākās apmēram ar pirmo Sicīlijas vergu dumpi (134. g. pr. m. ē.) un ar uzplūdiem un atplūdiem vilkās vairāk kā simts gadus.

Un pirmās revolūcijas uzliesmojums parādījās taisni tad, kad «Roma bija uzvarējusi, 3 pasaules daļas*** bija viņas rokās un nebija acumirklī ārēja ienaidnieka, ko apspiest vai iznīcināt», tā saka Momzens. Kā paregīs vecais Katons jau bija izsaucies: «Kas notiks ar Romu, kad vairs

* T. i., izmantot buržuāzisko vēsturnieku darbus. *Red.*

** Sākumā vergu bija maz un tie vai nu strādāja pie zemnieka un kopā ar viņu, jeb atkal kā patstāvīgi saimnieki, it kā rentnieki.

*** T. i., Eiropa, Āfrika un Āzija — tā laika romiešu izpratnē. *Red.*

nebūs no kā baidīties?» Valdošās šķiras to neievēroja, bet domāja tikai, kā uzturēt spēkā savas privilēģijas.

Pašiem vergu dumpjiem kā *Sicilijā*, tā arī uz sauszemes, ieskaitot arī gladiotoru sacelšanos Spartaka vadībā, nebija tieša sakara ar revolucionāro kustību*, jo vergi bija nejaušs, ne caur ko neapvienots elements un pat sacelšanās laikos apvienojās un saskaldījās pēc tautībām. Tomēr viņi divreiz ieņēma gandrīz visu Siciliju (134. un 104. gados) un tika sakauti ar tikai divgadējas izbādošanas paligu, kamēr pašā Itālijā genīlā un varonīgā Spartaka vadībā (72. g.) bezmaz ieņēma Romu un sacēla pilnīgu paniku Romas pusē, kura tikai ar pūlēm varēja sadabūt «komandējošo sastāvu», kamēr armija bija jādzēcīnā ar nāves sodiem un teroru («nošaujot» ik desmito kareivi). Spartakam bija noteikti plāni, un viņu viņa taisnīgās izturēšanās dēļ iemīloja kā karapulki, tā lielās vergu masas. Kā lielisks organizators viņš sastādīja pat savu kavalēriju un nodomāja izlauzties cauri uz Vāciju, bet viņa ļaudis pa lielai daļai sastāvēja iz laupītāju bandām un ikreiz nepadevās viņa rīcībai. Tā arī viņu sakāva. Viņš pats krita, un 6000 viņam uzticīgo tika saņemti gūstā. Uzvarētāji romnieki viņus visus bez izņēmuma pākāra, ar viņu likiem «pušķodami» ceļu stabus līdz pašai Romai.

Šīs revolūcijas tieksmes bija: *no jaunu brīvu zemniecību kā agrāk*. Jo jau sen Romu un Itāliju pārplūdināja tā sauc. «proletārieši», tas ir, bezzemnieki «saimniekdēli», kuriem vajadzēja dabūt citur zemi, bet kuri, to nedabūjuši, slaišījās pa pilsētu un jo drīzi sāka baroties vienīgi no valsts pabalstiem un valsts maizes kukuļiem. Bet tanī pat laikā bija blakus zemniekiem atņemtām zemēm lieli *«valsts zemju lauki»*, ko bija savās rokās sagrābuši spekulanti, iesākumā gan kā rentnieki, bet jau sen vairs nemaksādami par šo zemi nenieka.

Lozungs «savu būdiņu, savu zemes stūrīti» masās bija visai populārs. Un ar šo lozungu mētājās visu revolūcijas laikmetu viena partija pēc otras. Pirmajā vietā šīnī kustībā izbīdās divi vārdi: brāļi Tibērijs un Gajs Grakhi, bet patiesībā viņu projektu agrāk par viņiem iesniedza viņu vēlākie pretinieki, piem., viņu onkulis Scipions un viņa

* Acīmredzot P. Stučka te norāda uz vergu sacelšanās stīhiskumu un lokālismu. *Red.*

biedrs Lēlijs, kas tikai nobaidījās no senāta opozīcijas un to paņēma atpakaļ, un šo pašu lozungu vairāk vai mazāk grozītā veidā izbīda vēlāk viens pēc otra gan viņu pretinieki, gan citi, vēlāki valsts vīri, kā Sulla, Marijs, Cēzars un d[audzī] c. Tibērijs un Gajs Grakhi paši bija aristokrātijas locekļi, izglitoti un spējīgi cilvēki. Viņi viens pēc otra krita (131. un 121. g.) no slepkavu rokām, un viņu abu slepkavas, kā tagad Lībknehta slepkavas, lielījās ar savu «darbu», kas atsvabinājis Romu no preten-dentiem uz «republikas gāšanu». Grūti ir izšķirt, kur iesākas tenkas un kur beidzas objektīva patiesība. Bet likums, ko mēs varam lasīt un ko izveda vispirms Tibērijs Grakhs (133. g.) un no jauna cēla spēkā viņa jaunākais brālis Gajs* (viens krita 30 g. vecs, otrs — 32 g.), skan: *tieka raditas bezzemnieku «normālsaimniecības» ik pa 30 jūgiem** jeb apmēram 22 pūrvietām***, pie kam dalīšanā jāņem visas valsts zemes, ko sagrābuši privāti vīri, atstājot tiem ne vairāk par 1000 jūgu uz ģimeni par iipašumu. Zeme izdalāma uz mūžu renti.*

Nav statistisku skaitļu par to, ko deva Tibērija Grakha likums, kuru jo drīzi apturēja; daži domā, ka ļoti daudz. Citi aizrāda, ka tas izsaucis arī daudz nemierības, jo zemkopība patlaban jau sākusi iegriezties *jaunās sliedēs*, pārejot kā uz pamata kultūru uz vīnu un olīveļļu, piekop-jot labību tikai *savām* vajadzībām, kamēr agrāk taisni otrādi. Bet visādā ziņā cīņā, kas *saistīta* ar br. Grakhu vārdiem, ierauti bija tūkstoši cilvēku, un viņu piemiņa ilgi dzīvoja plašo masu atmiņā.

Bet tad nāca jauni kari un jauni projekti, kas beigās noveda: 1) pie armijas sastādīšanas ne vien vairs iz zemniekiem, bet arī bezzemniekiem — «proletāriešiem» (ku-rus lūdzu nesajaukt ar moderno proletariātu) un 2) pie zemes izdalīšanas šo bezzemnieku starpā ar priekšrocību bij. kareivjiem pēc viena vai otra kara izbeigšanas. Kā redzat, lozungi, ar kuriem mantīgās šķiras cenšas apmie-

* Dažus gadus vēlāk viņa lielākais pretinieks Līvijs Drūzs izveda cauri demagogiskā nolūkā, ka rente tiek atcelta un zeme atdota par iipašumu. Kā redzat, tas pats strīdus kā tagad Latvijā: «mūža renti» vai «iipašumu»?

** 1 jūgs (jūgers) = 2523 m². *Red.*

*** 1 pūrviesta = toreizējā Kurzemē 0,365 ha, Vidzemē 0,371 ha. *Red.*

rināt nemierīgās masas, atkārtojas gandrīz, burtiski, tūkstošus gadus.

Acīmredzot brāļu Grakhu nopietnās gaidas bija apvienot veco labo tikumu un veco varonīgo armiju, bet patiesi panākumi bija tikai tiem, kas nodibināja jauno, «proletārisko» armiju un tās garastāvokli pacildināja ar apsolito «kaktiņu un zemes stūrīti».

Cik grūti ir atrast patiesību par toreizējiem notikumiem, liecina tāds vārds kā Katilīna. Skolas vēsture un mūsu *pilsoniskā* prese ar to apzīmē vislaunāko nodevēju, tādēļ ka tāds apvainojums uzglabājies Cicerona, *vidēja* Romas advokāta, bet ļoti vāja politiķa sūdzības runā. Atstājot pie malas viņa personu, par kuru mums nav iespējams atšķirt melus no patiesības, vieni viņu sauc par blēdi, uzdzivotāju, nodevēju; otri viņu attēlo kā gan neskaidru, bet idejisku anarkistu vai pat komunistu*. Interesanti ir tas, ka viņš kā savu platformu uzstādīja *privāto parādu dzēšanu*. Un tas kā labi mērķēts lozungs sacēla lielu ienaidu pret un ap viņa personu.

Blakus zemes** revolūcijai norisinājās politiskā revolūcija, kas izbeidzās ar *Itālijas apvienošanu* (iz neskaitāma daudzuma patstāvīgu, ar Romu sabiedrotu pilsētu un ciemu vienā vienīgā «itāliešu» Romā) ar pilsoņu tiesību piespriešanu visiem itāliešiem, bet tanī pašā laikā arī ar republikas krišanu. Blakus sīkajai zemniecībai gan joprojām turpinās latifundiju saimniecība, bet nu jau ar *izlasisu vergu darbu*, kas drīz arī pārvēršas par dzimtlaudīm līdzīgiem zemniekiem, tas ir, par vergiem, kurus atjauno vairs ne vienīgi caur pirkšanu, bet arī caur «atražošanu», tas ir, dzemdēšanu...

Nu nāk laikmets, kurā norisinās neskaitāmas «tautu staigāšanas» un citādas «starptautiskas» cīņas, kuru rezultātā nodibinājās vispārejs feodālisms. Muižniecība valda pār saviem zemniekiem, un viņu atkarība no centrālās varas ir vai nu ļoti niecīga, jeb tās pavism nav. Nelūkojot uz šādu saskaldītas vietējās feodālās varas attīstību, starp Eiropas cilšu un tautu saimniecības attīstību tomēr novērojama rokām taustāma vienādība. Un tā mēs redzam, ka jaunā un šoreiz pēdējā priekškapitālistiskā

* T. i., par tādu, kas uzstājās pret privātipašumu. *Red.*

** — agrārai. *Red.*

revolūcija pārņem gandrīz vienā laikā visas Eiropas zemniecību.

Eiropas viduslaiku revolūcijas, «zemnieku karu» rindu atklāja Itālija XIV gs. pirmajās dienās. Ziemeļitālijā, kur sakārā ar mūka-komunista* Dolčino sacelšanos sacēlās Ziemeļitālijas zemnieki, kas gan sakāva savu izmantotāju, muižniecības un pilsētu, kara pulkus, bet aprobežojās ar *vietēju panākumu*, nesacēla tālāku apgabalu zemniekus, vai nu aiz īsredzības, jeb uz kaut kāda izlīguma pamata izbeigdamī cīnu.

Kādus 50 gadus vēlāk izcēlās līdzīgi nemieri Francijā, kur zemnieki (saukti par «*Žakiem*»=Jēkabiem) sacēla kusbibu, pazīstamu zem nosaukuma *ielā* «*Zakērija*». Par sacelšanās cēloni min nabadzību, kādā noveduši mūžīgie angļu un franču bruņinieku savstarpējie kari, bet pret sacēlušiem zemniekiem abu zemju bruņinieki apvienojās un tos kopīgi sakāva. Mo pilsētā, Francijā, kur zemnieki skaitā ap 9000 (1358. g.) «ielauzās», acīmredzot sazinā ar pilsētniekiem, 60 *bruņinieku* — «*dzelzs vīri*» (īsti tolaiku tanki) apkāva 7000 neapbruņotu zemnieku («*kāva, kamēr apnika*») un nodedzināja pilsētu ar visiem iedzīvotājiem. Francijā ar to zemniecība bija apspiesta.

Bet nepagāja vairāk kā 20 gadi, kā Anglijā atkārtojās tas pats, — proti, «zemnieku karš». Anglija bija sakauta no frančiem un angļu kungi izdzīti iz Francijas, kara pulki demobilizēti un atlaisti pa mājām; tanī pat laikā naudas saimniecības iespiešanās radīja sevišķi asas attiecības Anglijā uz laukiem. Taisni vienā dienā, 10. jūn. 1381. g., izcēlās vispārēja *sacelšanās* pa visu Angliju (Norfolkā, Kentā utt.). Zemnieku pulki ar demobilizēto kareivju piedališanos cīnījās ļoti sekmīgi: viņi sakāva «*lielkungu*» pulkus, pa ceļu atsvabināja iz cietuma pazīstamo sektantu Džonu Bolu un bijušā zaldāta Vota Tailera** un mācītāja Džeka Strova vadībā devās pret Londonu. Londonā viņiem pievienojās nabadzīgākās pilsētnieku šķiras. Un te nu viņi, nevarēdami noķert pašus

* Te domāts — cilvēku vienlīdzības sludinātāja. *Red.*

** Vots Tailers jeb kieģeļnieks Volters nejauši ieradās zemnieku priekšgalā. Viņa meitu bija izvarojis kāds nodokļu inspektors; viņš to nosita un sauca tautu ar varu atsist kungu varmācības. Tas, zināms, bija tikai ārējais cēlonis, bet Vots Tailers kā bijis franču kara dalībnieks izrādījās par labu organizatoru.

kungus, papostīja vismaz viņu pilis. Karalim, neraugot uz 8000 vīru lielu apmācītu armiju, tikko izdevās izmukt, jo arī Taueras pils (angļu Bastilija) krita zemnieku rokās. Taču zemnieki bija labi kareivji, bet vāji diplomāti. 15. g. vecais karalis Rīčards turpretim viltībā pārspēja pieaugušos zemnieku vadoņus. Viņš ziņoja, ka pieņemot visas zemnieku prasības un pasludinot zemnieku «brīvlaišanu», atceļot muižnieku privileģijas uz medībām, zveju utt. Bet jo drīz karalis mainīja savu taktiku. Vadoni Votu Taileru viņš atvilināja uz sarunām, pie kam tas «nejauši» tika noslepkavots. Un nu karalis, savācis 40 000 vīru lielu armiju, kādas Anglijai nebija vēl nekad bijis, iesāka «kārtīgas» soda ekspedīcijas. Karaļa solijumus parlaments pasludināja par nelikumīgiem. Un, kad zemnieki griezās pie karaļa, viņš tiem atbildēja strupi: «Vergi bijuši, vergi paliksat, tikai ciešākās važās nekā līdz šim.» Tomēr jāatzīst, ka lielkungi paši neuzdrošinājās vairs pārāk savilkāt grožus un Anglijā zemnieku dzimtbūšana drīz nozuda galīgi. Bet nozuda arī pati zemniecība.

Nepaiet vairāk kā 25 gadi, un uz sauszemes*, šoreiz Bohēmijā, turpinās zemnieku revolūcija. Še tā sakarā ar Husa kustību un vispār toreizējo Bohēmijas saimnieciskās dzīves pacelšanos (bagātīgas sudraba un zelta raktuves) pieņēma visai plašus apmērus. Husītu kreisais jeb demokrātiskais spārns tieši atbalstījās uz zemniecību, kuras tieksmes pēc atsvabināšanās no muižniecības izbīdījās pirmā vietā. Zināmu lomu sāka spēlēt arī nacionālais jautājums (pret vāciešiem, kas bija saņēmuši visu rūpniecību savās rokās). Husu, kā zināms, sadedzināja uz sārta, bet nu uzliesmoja viņa mācību kreisais virziens, kas 1419. g. nostiprinājās ap «Tabora kalnu», noorganizēja neparedzēti ciešu armiju, kuras rīcībā bija pat jaunizgudrotais šaujamais pulveris, un zem taborītu nosaukuma faktiski valdīja par visu Bohēmiju, veda «komunistisku» dzīvi,⁸ pievilka uz šejieni visas pasaules revolucionāros elementus un iedvesa paniku pretinieku pulkiem, kas muka, izdzirduši husītu vai taborītu vārdu. Tikai 1434. gadā lielkungu armija iz 25 000 vīriem, pateicoties taborītu kavalērijas komandiera Čapeka nodevībai, sakāva 18 000 lielo taborītu armiju, no kuriem 13 000 tika apkauti. «Tabors» krita, un Bohēmijas zemniecības liktenis bija izšķirts,

* T. i., Eiropas kontinentālajā daļā. *Rēd.*

kaut gan taborītu atliekas kā «Bohēmijas brāļi» («meža brāļi») izklīda pa visu pasauli.

No jauna zemnieku kustība uzliesmo Holandē (1491.—97. g.), piecdesmit gadus vēlāk pat Ungārijā, šinī zemniecības ellē, un no XV gs. sākas viena pakaļ otrai zemnieku sazvērestības un sacelšanās Vācijā, kuras izbeidzās ar 1525. g. lielo zemnieku karu. Jau 1476. g. Bavārijā* parādījās «Niklashauzenas stabulnieka» Hansa Bēheima sacelšanās, kurš sludināja «cīlvēku vienlīdzību bez karaliem un firstiem un mežu, ganīķu un ūdeņu kopību» utt., un izbeidza ar to, ka «vēl nākšot laiki, ka arī firstiem un citiem kungiem arī būšot jāstrādā par dienas algu». Viņa runas pulcēja pie 40 000 un vairāk zemnieku. Bet sacelšanās dienā gan ieradās 34 000 apbruņoti zemnieki, bet pats «stabulnieks» jau bija apcietināts. Lielā daļa zemnieku izklīda, pārējie 16 000 tika caur viltu ielenkti un izklīdināti, pats vadonis «stabulnieks» saderzināts. Dažus gadus vēlāk nodibinājās «pastalas» (Bandschuh — sasienamās kurpes) apvienība un vēlāk «Nabaga Konrāda» sazvērniecība,⁹ kuru lozungi bija — zemnieku brīvlaišana un klosteru un baznīcu mantu konfiscēšana un izdalīšana, bet pretim republikāniskam «stabulniekiem» jau «zem ķeizara centrālās varas». Un tad Tomasa Mincera vadībā lielais zemnieku karš, kurš izbeidzās ar pilnīgu zemnieku sakaušanu 1525. g.

Sis lielais vācu zemnieku karš bija pēc plašuma varbūt grandiozāks nekā 1848. g. revolūcija. Zemnieku 12 tēzēs, iesākot no baznīcas prasībām, bija prasītas — brīvlaišana, medību un zvejas privilēģiju, ka arī pārāk smagu kļaušu, nodokļu un rentu atcelšana, atņemto mežu un pļavu atdošana zemniekiem un tiesas un valdišanas patvāļību izbeigšana. Bet tās bija tikai mēreno grupu prasības, kamēr revolucionārā kreisā spārna platforma skanēja: visus, kas atteicas iestāties «kristīgajā apvienībā un brālibā», «izslēdz iz pasaulgās draudzes» (tagad sacītu, uzliek boikotu), pie kam muižniekiem, kas *labprātīgi neatdos «draudzei» pilis un muižas, draud nāve, piļu nodedzināšana un zemju konfiskācija* reizē ar baznīcu un klosteru zemju konfiskāciju. Politiskā prasība bija — Vācijas apvienota (vispirms ķeizara, bet pēc tam) brīvvalsts, tas ir, republika.

* To: aik — Frankonijā. *Red.*

Zemnieku karš pulcēja desmitiem tūkstošu lielas masas. To aprakstīt tikai dažos vārdos te nav jēgas, jo kād-reiz pie šīs lielās viduslaiku revolūcijas jāpakavējas tuvāk. Viņu garīgais vadonis Tomass Mincers bija religiozi revolucionārs, un, būdams ticības jautājumos ateists (bez-dievis), viņš arī politikā sludināja republiku un komunismu, saprotams, atkal kristīgu komunismu, kuru saprata bībeles garā.¹⁰

Tā, saprotams, nav nejaušība, ka caur visu zemniecības revolūciju viduslaikos gāja kā sarkans pavediens kristīgais komunisms. *Vēl dzīvoja zemniecībā atmiņas* par pirmatnējā komunisma veciem «labiem laikiem», un tās pašas tradīcijas novadīja atpakaļ pagātnē arī tos nemierīgos garus, kas klosterī, gandrīz vienīgajā tolaiku «ziņātnes akadēmijā», pētīja pa rakstiem un meklēja pēc cilvēku laimes «brīnumakmeņa».

Bet viens fakts ir visai ievērojams. Zemniecība, kuras likteni izšķīra uz ilgiem laikiem šīs revolūcijas sabrukums, Vācijā 300 gadus agrāk uzstādīja lozungus, ko ne-atrisināja pilnīgi pat 300 gadus vēlākā pilsoniskā revolūcija, 1848. g. revolūcija: *feodālās varas gāšanu, zemes nacionālizāciju un valsts apvienību*.

Mazliet vairāk nekā 100 gadus pēc Vācijas vīlnis nonāca arī Krievijā kā «Steņkas Razina dumpis».¹¹ Saprotams, ka ne tas bija dumpja īstais cēlonis, ka Steņkam Razinam pakāra brāli. Viņš sacēla kazakus, ieņēma Caričinu, Astrahaņu, Saratovu un kustējās droši uz priekšu, jo no visām pusēm viņam pievienojās zemnieki, un šie nemieri pārmetās tālu līdz ziemeļiem (Arhangeļskas gub.) un rietumiem (Novgorodas gub.). Trīs gadus vīlkās sa-celšanās (1668.—1671. g.) un izbeidzās ar muižniecības uzvaru. Zemniekus pievilka cīņā tieksme pēc «kazaku zemes» brīvības, un sevišķi populāri bija Razina uzsaukumi «iznīcināt bajārus un muižniekus un ierēdniecību, pēc kam ievest «kazaku zemes» kārtību, lai visi būtu līdzīgi». Muižniecības kara pulki sasita Razinu un uz negaisu* mocīja, spīdzināja, kāra un dedzināja apspiestos dumpniekus. Bet nemierība iekšēji gruzdēja joprojām.

Un Katrīnas II laikā, kad dzimtbūšana kļuva briesmīgāka un muižniecība stiprāka nekā jebkad, no jauna radās nemieru vadonis kazaks Pugačovs (1773. g.). Šoreiz

* — neganti, neģēlīgi. *Red.*

dumpis aprobežojās ar dienvidus austrumiem, no Vladimiras un Rjazaņas gub. līdz Sibīrijai*. Dumpinieki griezās pirmā kārtā pret ierēdniecību, t. i., to pašu muižniecību, un tad dzimtbūšanu. Arī šoreiz nemierus šausmīgā kārtā apspieda. Visu šo nemieru avots tiešām bija *kazaku* zemes, kur salasījās no visas Krievijas daudz bēgļu dzimtcilvēku, kas tur brīvākos apstākjos un brīvas zemes platībā negribēja ielaist pār sevi jaunus kakla kungus, muižniekus. Un «*kazaku iekārtai*» Krievijā piekrita tā pati loma kā «*kristīgajam komunismam*» rietumos. Cik tālu izplatījās šī tīcība «*kazaku iekārtai*» kā zemniecības gaidas, liecina mazs piemērs: šķirstot savā jaunībā pa Kokneses pagasttiesas aktīm no 1821.—1825. g., es arī tur atradu atbalsi no «*kazaku zemes*» brīvībām, uz kurām, kā kāds denuncētājs bija uzdevis, gaidījuši arī Kokneses zemnieki. Tas ir visai nozīmīgi, ka tādas gaidas nonāca pat līdz Latvijai un pie tam īsi pēc zemnieku «brīvlaišanas»**.

II

LAUKSAIMNIECĪBA KAPITĀLISTISKAJĀ LAIKMETĀ

1. KAPITĀLISMS UN ZEMKOPIBA

«Viens no kapitālistiskā ražošanas veida lielajiem rezultātiem ir tas, ka šis ražošanas veids, no vienas puses, zemkopību — vismazāk attīstītās sabiedrības daļas nodarbošanos — no empiriskas, mehāniski mantotas nodarbošanās pārvērš par apzinātu, zinātnisku agronomijas pielietošanu, ciktāl tas vispār iespējams, pastāvot privātajam zemesipašumam, ka šis veids, no vienas puses, pilnīgi šķir zemesipašumu no kundzības un verdzības attiecībām, no otras puses, pilnīgi šķir zemi kā ražošanas nosacījumu no zemesipašuma un zemesipašnieka, kuram zeme nenozīmē neko citu kā tikai noteiktu naudas nodokli, ko viņš ievāc

* Interesanti te atzīmēt, ka 10 gadus vēlāk (1784. gadā) *vispārējs* zemnieku dumpis izcēlās arī Kurzemē un pa daļai Vidzemē, par kuru sīkāk lasāms F. Rozīna «*Latv. Zemniekā*». [Sk. *Rozīņš F. Rakstu izlase, 2. sej., 269. lpp. Red.*]

** T. i., pēc patvaldības izdotajiem likumiem par dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē un Vidzemē (1817. un 1819. g.), kuri nodeva visu zemi muižnieku ipašumā. *Red.*

sava monopolā dēļ no rūpniecības kapitālista un fermera; kapitālistiskais ražošanas veids tādā mērā sarauj zemesīpašnieka sakaru ar zemi, ka tas var pavadīt visu savu mūžu Konstantinopolē, kad viņa zemesīpašums atrodas Skotijā. ... No vienas puses, zemkopības racionalizācija, kas pirmoreiz rada iespēju sabiedriski saimniekot zemkopībā, no otras puses, zemesīpašuma novešana līdz absurdam — tādi ir kapitālistiskā ražošanas veida lielie nopelni.»*

Ar kapitālistisku saimniecību mēs apzīmējam saimniecību, kura pamatojas uz cilvēku izmantošanu caur cilvēku (algas darbā) un kuras saimnieciskais mērķis ir peļņa. Viņas ārējais veids ir *naudas* saimniecība, jo tikai naudas veidā kapitālisma laikmetā ikviena naudas summa, kura nav nolemta personīgam patēriņam, vienā vai otrā veidā var kļūt un parasti arī kļūst par kapitālu, t. i., par vērtību, kas rada virsvērtību.** Viņa uz āru izpaužas *preču* ražošanā un viņu apmaiņā uz pasaules tirgus.

Nevienā zemē un nevienā nozarē kapitālisms neierodas piepeši, nejauši. Pāreja kapitālistiskā saimniecībā ir parasti garš un grūts process. Sevišķi grūts tanīs zemēs, kur tas vispirms radās, bet pietiekoši sāpigs arī tur, kur tas ienāca jau gatavā veidā. Atsevišķs tirgotājs vai auglötājs, kurš pirmais ielauzās lauku ciemos, bieži tur naidīgi saņemts, vēl nejutās kapitālisma aģents. Viens otrs gadījums algota strādnieka*** vai viena otra apgabala ražojumu novešana pārdošanai vēl neievadīja kapitālisma laikmetu; tie bija tikai celmu lauzēji uz kapitālismu. Bet tad saimniecība sākā pieņemt vispār naudas raksturu; algotais kalps izspieda vergu un klaušinieku; bez naudas vairs nebija iespējams iztikt, un naudu varēja gūt tikai uz preču tirgus. Daudzskaitliba (kvantitāte) pārgāja īpatnībā (kvalitātē): bija ieradusies *jauna ražošanas iekārta, kapitālisms*. Ar to nav sacīts, ka blakus nepastāvētu vēl agrākās saimniecības tipi; tie gan grozītā, bieži sakropļotā veidā, bet pastāv. Un nav iespējams noteikt stundu vai dienu un pat ne mēnesi vai gadu, no kura skaitot vienā vai otrā nozarē, vienā vai otrā zemē vai novadā ieradās

* *Markss K. Kapitāls*, 3. sēj. R., 1975, 542.—543. lpp. *Red.*

** Sk. *Markss K. Virsvērtības teorijas* («*Kapitāla*» 4. sējums), 1. daļa. R., 1964, 350.—357. lpp. *Red.*

*** T. i., kad jau ir atsevišķi algoti strādnieki. *Red.*

kapitālisms. Mēs vēl visi atminamies dzīvos strīdus krievu literatūrā, vai Krievijā var būt kapitālisms un vai tam jābūt, jeb tam var paitet garām.* Un tad vienā labā dienā apklusa strīdus, un tagad izklausītos smiekliņi, ja kāds gribētu toreizējo strīdu atkārtot. Un tas viss bija tik nesen! Ko tas nozīmē: iz izņēmuma gadījumiem kapitālistiskie uzņēmumi bija kļuvuši par parasto, valdošo tipu. Bija ieradusies nenoliedzami kapitālistiska ražošanas iekārta un līdz ar to arī kapitālistiskā sabiedrība.

Mēs redzējām, ka par pirmo kapitālisma noplēnu zemkopībā K. Markss atzīst zemkopības racionālizēšanu. A. Skvorcovs savas «Zemkopības ekonomijas pamatos» ļoti pareizi aizrāda, ka «zemkopība ir uzņēmums,** kurš ir nesalīdzināmi sarežģītāks nekā visi pārējie uzņēmumu veidi». Bet tomēr šī saimniecības nozare pastāvēja gadu tūkstošus, iekams tā atrada vietu zinātnē. Vajadzēja ielauzties kapitālismam cilvēku sabiedrības attīstībā un arī tad, tikai pakaļ jaunarodam, rūpniecībai, arī zemkopība griež uz sevi zinātnes un ne vienīgi teorētiskās zinātnes, bet arī viņas praktisko piemērotāju vērību. Tā 18. gadsimtā radās *racionāla* zemkopība vispirms Anglijā un viņai praksē tikai ļoti lēni pakaļ arī citās zemēs.

Bet kapitālists no saimnieciskā viedokļa par *racionālu* atrod tikai to zemkopību, kas dod zināmos saimniecības un dabas apstākļos vislielāko skaidro ienākumu, tas ir, vislielāko *peļnu* (ieslēdzot tanī arī zemes renti). Tehnika par *racionālu* nosauc to zemkopību, kas attiecībā pret zināmu augu vai dzīvnieku tiecas panākt vislielāko materiālo efektu (A. Skvorcovs). Saprotams, ka komunisms nevar apmierināties ar kapitālisma tieksmēm un ka viņš arī *racionālo* zemkopību saprot ne no kapitālistu šķiras stāvokļa, bet no strādnieku šķiras un visas cilvēces progresu viedokļa, un viņš atradīs par *racionālu* tikai to zemkopību, kas reizē apmierina vislielākā mērā cilvēku vajadzības, bet reizē ar to vislabāk apmierina darba intereses.

Kā jau teicu, kapitālisms ielauzās arī zemkopībā, bet vispirms kā vienkāršs laupītāju kapitāls, kurš nekā daudz nebēdājās par nākošo dienu. Kā vēl redzēsim, Anglijas

* Domāta diskusija ar narodņikiem, kuri uzskatīja, ka Krievijā kapitālisms neatīstīsoties. *Red.*

** — ražošanas nozare. *Red.*

ciemos viņš iebrauca ar mēri un aitu baru un vispirms pieteica karu ne *dabai*, bet arājam. Taču še vispirms radās arī kaut kas līdzīgs racionālai zemkopībai, jo te, Anglijā, zemes īpašnieka loma jo drīzi atdalījās no zemes saimnieka un saimnieka lomā parādījās skaidrs kapitālists. Vispirms gan šis «kapitālists» — fermers zem «belifa» (bailiff) vārda pats bieži bija dzimtcilvēks (itin kā pie mums dzimtcilvēks-saimnieks pretim dzimtcilvēkam-kalpam). Tad no XIV gs. otrās puses nēm pārsvaru rentnieks ar «kunga» sēklu, lopiem un zemkopības rīkiem, tad pūsgraudnieka veidā, kamēr beigās, tikai XVI gs. galīgi ieviešas ilggadējā, skaidri kapitālistiskā naudas noma (uz 99 gadiem). Nauda šīnī pirmajā garo nomu periodā sāka kristies cenā, kamēr uz labību pieprasījums un cenas auga. Tā, sākot no 18. gadsimta otrās puses, Anglijas zemkopība tiešām sāka piegriezt vēribu zemkopībai kā zinātnei.

Līdz tam laikam zemkopji no dzimuma uz dzimumu «pārdeva» kā mantojumu savu vienkāršo praktisko novērojumu, bieži dzīvnieku instinktam tuvu zināšanu un pratņu krājumu, konservatīvu līdz beidzamam. Vajadzēja ne vien Lielās franču revolūcijas, kas ieveda dzīvē dabas zinātni, bet revolūcijas pašā zinātnē, lai novestu to uz tik svarīgu cilvēces nodarbības lauku kā tiešās *pārtikas ražošanu*. Bet likteņa ironija bija lēmusi, ka taisni tanis pat 1840. gados, kad Lībigs izdarīja savus ķīmijas atklājumus (taisni 1840. g. iznāca viņa «Ķīmija, piemērojties zemkopībai»*) un kad ieradās uz Liverpūles zemkopības izstādi (arī 1840. g.) pirmā pārvietojamā tvaiku mašīna (lokomobile), «savāda un šausmīga izskata, kas te visu izstādi piepildīja ar dūmiem un bailēm», pēc kam tikai nopietni ieviesās tvaiku kuļmašīna un tikai vēlāk tvaiku arkls zemkopībā, — iznāca labības muitu atcelšanas likums Anglijā (1846. g.). Un Anglijas zemkopība sāka iet atpakaļ. Kritās zemes rente, bija jāpamazina nomas, lauki tika atmesti pļavās un ganībās. Reizē ar to arī strādnieku stāvoklis uz laukiem gāja uz leju, un strādnieki, pirmā vietā dzīvākie, labākie, izveicīgākie spēki muka pilsētās. Tehniski zemkopība arī Anglijā negāja gan tieši atpakaļ, bet arī ne uz priekšu. Zinātniskā progresā hegemonija pārgāja uz citām zemēm (īpaši Vācijā — Lībigs), un tehniskais progress zemkopībā gāja un patlaban

* «Ķīmijas pielietošana zemkopībā un fizioloģijā». *Red.*

iet savu uzvaras gājienu Ziemeļamerikā. Bet kapitālisms bija iekustinājis «stāvošos ūdeņus», un agrikultūra kā zinātne iekaro sev pienācīgo vietu gan speciālās augst-un vidus skolās, gan vispārējā universitātes sistēmā, īpaši Vācijā. Un tā kapitālisms, gan to negribēdams, *gatavo* tehniskus spēkus *ne vien savām saimniecībām, bet arī tai zemniecībai, kas šķita kā bārenīte palikusi nomālus*. Kapitālisms ielauzās arī vidējā un pat sīkajā zemkopībā, un iesākās negaidīts progress pat zemniecības saimniecībās, kuru jau kādreiz turēja par apraktu.

Mēs vēlāk tuvāk redzēsim, ko atnesusi zinātne zemkopībā, un jāsaka, ka tas viss vēl tikai iesākums, jo vēl nav pilnīgi kritušas pat zemkopības feodālās saites, nerunājot jau par kapitālisma saitēm, un, *tikai šām kritot, kļūs iespējama pilnīgi brīva «zinātnes apzinīga izlietošanas piemērošana visos ražošanas arodos*. Un tad pirmā vietā zemkopībā.

Tas pats Markss, kas ievadā* tā uzsvēra kapitālisma lielo lomu zemkopībā, nāk reizē pie kapitālismu nosodoša lēmuma: kapitālistiskā ražošanas iekārta gan attīsta sabiedriskā ražošanas procesa tehniku un kombināciju, bet tanī pat laikā tā galīgi izsūc (untergräbt) pašus ikvienas bagātības avotus: *zemi un strādniekus*.**

2. PILSETAS UN LAUKI

Nelaiķis belģiešu dzejnieks Verharns savā dramatiskajā trilogijā pēc kārtas apraksta, kā apburtie lauki («Campagnes hallucinées») atdod savu iedzīvotāju pieaugumu lielajiem pilsētu centriem, kā šīs pilsētas ar saviem izstieptajiem taustekļiem («Villes tentaculaires») izplata savu iespaidu pār lauku novadiem, kamēr beigās «rīta ausma» («Les aubes») neapvienoja vienā vienīgā darba tautā i sveš-, i pašzemniekus, i pilsētniekus, i lauciniekus.*** Bet vienīgi sacelšanās ceļā ar proletariāta uzvaru! Nav laikam nejaušība, ka taisni Beļģijā radās dzejnieks, kas ne vien šīnīs drāmās, bet arī citos dzejas darbos tik spil-

* Domātas «Ievada piezīmes» K. Marksas darba «Kapitāls» 3. sējuma 6. daļai. *Red.*

** *Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 709. lpp. Red.*

*** P. Stučka te domā E. Verharna dzejoļu krājumus «Spokainie ciemi» un «Pilsētas — astoņkāji», kā arī drāmu «Ausma». *Red.*

gti iztēlojis pilsētu un tās varu. Taisni Beļģijas dzīve ir sevišķi izdevīgs piemērs kapitālistiskās pilsētas dzīves attīstībai.* Un, ja mūsu gan daudz mazākais, bet tomēr puslīdz apdāvinātais dzejnieks Švābe visizveicīgāk kopējis un lokalizējis Verharna pilsētas apdziedes, tad tas drīkstētu būt pierādījums, ka arī Latvijā tās pašas tieksmes kā Beļģijā spēlējušas līdzīgu lomu. Un kas tā domās, nebūs maldījies**.

Pilsētas varētu salīdzināt ar degošiem ugunskuriem, uz kuriem, no nakts apgaismas pievilkti, lido drošai nāvei pretim vieglprātīgi taureņi, jo *pilsētas izmirtu*, ja nepieplūstu iedzīvotāji no ārienes. Vēl 1761. g., pēc Zīsmilha vārdiem, no visām lielpilsētām vienīgi Parīzē mirstība bija mazliet mazāka nekā dzimstība; citās visās lielpilsētās iedzīvotāji vairāk mira nekā dzima. Tas grozījās Londonā tikai no 19. gs. sākuma, Berlīnē no 1810. g., Stokholmā no 1860. g. utt. Un tomēr, ja XIX gs. sākumā bija Eiropā tikai 21 pilsēta ar vairāk kā 100 000 iedzīvotājiem, kopā 4 700 000, tad tā paša gadsimta beigās jau bija 147 tādu pilsētu ar 47 miljoniem jeb vienu desmitdaļu no visiem Eiropas iedzīvotājiem. Un šis lielais iedzīvotāju pieaugums bija gandrīz *pilnā mērā pieplūdums no ārienes*.

Bet vēl vecais pilsoniskās tautsaimniecības tēvs Ādams Smits izteicās, ka «*piedzīvojumi pierādot, ka no visiem iedomājamiem priekšmetiem, kas spējīgi pārvietoties, visgrūtāk pārvietojas cilvēks*». Lai ļaudis masām plūstu no vecām dzīves vietām (un vēl no laukiem) pilsētās, vajadzēja *ne vien iemeslu*, kas viņus *turp velk*, bet arī *cēloņu*, *kas viņus turp grūž*. Vandervelde augšminētā grāmatā ļoti pareizi formulē to vārdos: «*Nepietiek ar to, ka pilsēta pievelk zemnieku, vajag vēl, lai lauki viņu no sevis atgrūž*. Lai atrautu no zemes arāju, pārvērstu lauku iebūvieti zemes rūki staiguli-algādzī, vajag veselas sociālas revolūcijas jeb, pareizāk, veselas rindas sociālu revolūciju,

* ļoti bagātīgi piemēri šīnī ziņā par Beļģiju ir savākti E. Vanderveldes grāmata «*L'exode rural et le retour aux champs*». Ir tulkojums krievu valodā *{Деревенский отход и возвращение в лоно природы. Одесса, 1904. Red.}*

** Sk. «*Dienas Lapas*» 1898. g. J. Kovaljevska (jaunākā) rakstu par iedzīvotāju pieplūšanu Latvijas pilsētās. [Domāts garais raksts «*Iz mūsu saimnieciskās dzīves*», kas bija ievietots daudzos avizes 1898. g. numuros. Urbanizācijas process apskatīts tā turpinājumos 46. un 47. numurā. *Red.*]

kuras zemes privātīpašnieku caur nesaudzīgu teroru pārvērš fabrikas strādniekā. Raug, kāda ir pirmatnējās akumulācijas (kapitāla uzkrāšanās) *idle!* Šīs revolūcijas tikai iekaroja kapitālismam brīvu ieeju zemkopībā, pievienojot zemnieka zemi kapitālistu šķiras īpašumam, un ieplūdināja vajadzīgos «brīvos» proletāriešus pilsētas rūpniecībā.» Tas izklausās citādi nekā mūsu tautiskās preses agrākās klaigas par kalpu vieglprātīgu aizplūšanu uz pilsētām, «vieglas dzīves meklējot».

Nē, tā nav vieglprātība, kas aizdzen no zemes zemnieku uz pilsētām, «vieglas dzīves meklējot». Mēs zemāk redzēsim, kā Latvijā 19. gadsimtā divas tādas strāvas no laukiem ieplūda pilsētās. Pirmā bija no mājām izspiesto vai padzīto nomnieku strāva, kuri, ja vien paspēja, labāk nodedzināja savas mājas, nekā tās atstāja jaunam saimniekam. Un, kas tik atklāti neparādīja savu «dumpīgo garu», tas no savas iedzīves drupām paķera līdz, mazākais, «akmeni azotē» pret savu bijušo izspiedēju-muižnieku. Un ne daudz vieglāk norisinājās otrā strāva, kalpu aizplūšana. Bet visas tā saucamās civilizētās pasaules vēsturē mēs redzam veselu rindu šādu «revolucionāru» zemnieku pārvietošanu.

Pilsētu dzīve un pilsētu pieaugšana ir izpētīta diezgan pamatīgi buržuāziskajā literatūrā. Pietiek te pieminēt materiāliem par kapitālistisko pilsētu bagāto A. Vēbera darbu par pilsētu pieaugšanu (šī *angļu* grāmata tulkota arī krieviski*). Bet šī puse mūs te mazāk interesē, jo mēs te stādām pirmā vietā jautājumu par *laužu aiziešanu no laukiem*. Lielā starpība starp veclaiku un viduslaiku pilsētu, vienup, un kapitālistiskās sabiedrības pilsētu, otrup, klūst acīm redzama. Tā lielās senatnes pilsētas Ēģiptē, Bābelē, Asīrijā, kā arī viņu mazākās māsas bija pavisam citāda rakstura nekā jaunlaiku pilsētas. Tās bija vai nu «zemkopības pilsētas», vai atkal bagāta galma, vai viņa vietējo ierēdņu (vēlāk feodāļu) mitekļi, kur koncentrējās kareivju un vergu pulki. Vēl nebija nekādas īpašas pilsētu rūpniecības. Tāpat klasiskā laikmeta Griekijas un Romas valsts pilsētas gan veda lielu tirdzniecību, bet bija dibinātas tāpat uz vergu zemkopības pamatiem, un šo pilsētu rūpniecība bija tomēr «mājrūpniecība». Nevienā

* Вебер А. Рост городов в 19-м столетии. Санкт-Петербург, 1903.
Red.

no visiem šiem gadījumiem mēs neredzam sabiedriskā darba dalīšanas starp pilsētu un laukiem. Attiecības arī šīnī laikā starp laukiem un pilsētām ir naidigas, bet naidigas kā jau arvien starp valdniekiem un valdāmiem, starp kungiem un vergiem, feodāļiem un klaušiniekiem.

Pavisam citāda aina atveras mūsu acu priekšā kapitālistiskajā laikmetā:

1. Pilsētas *pārpildās*, kamēr lauki katastrofiski *iztukšojas* no iedzīvotājiem.
2. Pilsētas uzsūc savā rūpniecībā pamazām visu lauku mājrūpniecību un to attīsta *vienā vienīgā pilsētu lielrūpniecībā*, atstādamas laukiem vienīgi zemkopību, *lauksaimniecību*.

3. *Pilsētas* nostājas kā pilsētas rūpniecības produktu pārdevēji pretim laukiem kā laukprodukta pārdevējiem-lauciniekiem. Tā ir tā *lielā darba dalīšana cilvēku sabiedrībā*, par kuru K. Markss raksta: «Jebkurai attīstītai darba dalīšanai, kas notiek ar preču maiņu, pamatā ir pilsētas atdalīšanās no laukiem. Var teikt, ka visa sabiedrības ekonomiskā vēsture rezumējas šā pretstata kustībā...»* Šī ir tā ciņa, kuru iztēlo dzejiskos vārdos Verharns augšminētajās drāmās. Mēs arī viņu te, saprotams, varam aizķert vienīgi, ciktālu tā attiecas uz vienu pusi, uz laukiem.

Nav šaubu, ka lielo pārgrozību pamatā bija iedzīvotāju skaita pieaugums, *Eiropas pārpildīšana iedzīvotājiem*, kura spieda meklēt izeju uz āru (lielie aizjūras zemju atklājumi) vai *iekšienē* (lielās pārgrozības uz laukiem). Cilvēku iedzīvotāju pieaugšanas nozīmi saimniecības attīstībā jo sevišķi uzsver nelaiķis Maksims Kovaļevskis**, un viņam ir taisnība, cik tālu šis fakts ir tas, kas cilvēci

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj. R., 1973, 296. lpp. *Red.*

** A. Loria izteicas, ka sabiedriskās iekārtas revolūcijas pamats esot brīvu zemju trūkums. Uz to M. Kovaļevskis piezīmē: «Ir pazīstama lieta, ka abi piespiestā darba veidi — verdzība un dzimtbūšana nozūd reizē ar brīvās un apstrādāšanai derīgās zemes pietrūšanu, bet šie fakti nav viens no otru atkarīgi, bet izcejas no kopējā cēloņa — iedzīvotāju pieaugšanas. Cilvēku skaita pieaugums prasa *apstrādājamās* zemes paplašināšanu un tātad *vairāk intensīvu darbu*.» [Citāts no M. Kovaļevska darba «*Eiropas ekonomiskā attīstība līdz kapitālistiskās saimniecības izveidošanai*» 4. sējuma «*Dzimtbūšanas bojāja un zemniecības atbrīvošanās process*», kas iznāca vācu valodā Berlīnē 1909. g. P. Stučkas kursīvs. *Red.*]

spiež pārgrozīt saimniecības sistēmu, tas ir, pāriet uz jauniem darba rīkiem, jauniem ražošanas un ražojumu izdalīšanas paņēmieniem, īsi sakot, uz *saimnieciskām revolūcijām*.

Dīvaina parādība: sāk pietrūkt zemes, *laudis krīt verdzībā* un *dzimts vergos* un ir padevīgi saviem kakla kungiem. Bet *pietrūkst galigi brīvas zemes*, un *nozūd verdzība un dzimtbūšana un laudis top svabadi*. Svabadi gan ne vien no personīgas nebrīvības un no saitēm ar zemi, bet reizē arī no pašas zemes. *Rodas brīvu algas strādnieku masas**, kas pārpilda pilsētu darba roku tirgu. *Rodas svarīgākais pamats* pilsētu rūpniecībai un vispār *kapitālismam*.

Bet no kura brīža mums skaitīt *kapitālisma laikmetu?* Kā zināms, tas visās zemēs ne uz reiz un ne vienā dienā ieradās, bet pakāpeniski. «Pasaules tirdzniecība un pasaules tirgus ievada XVI gadsimtā moderno kapitāla vēsturi,» tā formulē Markss savu domu *«Kapitālā»***. Par iedzīvotāju skaitu šīnī laikā mums ir ļoti maz materiālu. Aprēķina, ka Anglijā bez Skotijas un Irijas XVI *gadsimtā* bijuši $2\frac{1}{2}$ milj. iedzīvotāju (no tiem Londonā 35 000), bet XVII gs. beigās mēs jau atrodam 5 milj. (1690. g.), tad 1740. g. — 6 milj., 1750. g. — $6\frac{1}{2}$, 1780. g. — 8 milj. un 1801. g. — gandrīz 9 milj., Skotijā no 1 200 000 — 1689. g., 1801. g. uz 1 600 000. Bet visvairāk pieaudzis iedzīvotāju Irijā — *no 1 milj.* 1669. g. *līdz 5 milj.* 1801. g. Bet patiesā saimnieciskā revolūcija Anglijā norisinājās tikai XVIII gadsimta beigās un XIX sākumā. Un te nu mēs redzam šādu iedzīv. skaita vairošanos:

Anglijā un Velsā no 8 892 256 1801. g. uz 15 914 148 — 1841. g., 29 002 552 — 1891. g. un 36 075 445 — 1911. g.
Skotijā no 1 608 420 — 1801. g. uz 2 620 184 — 1841. g., 4 056 647 — 1891. g. un 4 759 445 — 1911. g.

Turpretim Irijā no 5 216 331 1801. g. uz 8 196 597 — 1841. g., 4 704 750 — 1891. g. un 4 381 951 — 1911. g.

Mēs redzam milzīgu pieaugumu Anglijā XIX gs., iznē-

* M. Kovaļevskis un citi autori polemizē, ka arī agrākos laikmetos pilsētās bijuši algas strādnieki. Itin pareizi, bet tie bija atsevišķi brīvi strādnieki vai strādnieku pulciņi kā izņēmums, bet *nebjā brīvu algas strādnieku masu* kā vispārējas, noteicējas parādības.

** Markss K. Kapitāls, 1. sej., 133. lpp. Red.

mot tikai Iriju, kur iedzīvotāju skaits milzīgi aug līdz 1841. g., bet no 1841. g. līdz 1891. g. *ir gandrīz uz pusi absolūti kritis*. Pilsoniskais autors Vēbers te piezīmē: «Nav nevienas citas Eiropas zemes, kas tik spilgti kā Irija apliecinātu mūslaiku ekonomisko pārgrozību iespaidu uz iedzīvotāju skaitu; rūpniecības (t. i., Anglijas rūpniecības) attīstība izpostīja Irijas zemkopību un iztukšoja no iedzīvotājiem Irijas laukus.» (Faktiski jau šī piezīme pareiza, bet pilnīgi nepareizs viņas motivējums, kā mēs to vēl redzēsim tālāk.)

Bet atgriezīsimies pie kapitālisma *šūpļa* dienām Anglijā. Tā bija lieliska laupīšanas aina, kas vilkās vairāk gadu simtus un kas atnēma zemi pašražotājam zemkopīm, to nododot kunga rokās, un sīkā zemnieka vietā nolika kapitālistu-lielnomnieku. Anglijā zemnieks nozuda pilnīgi un palika tikai muižas. Galu galā tas noveda pie veselas *revolūcijas zemkopībā* kā zemes kultūras, un Markss ar pilnīgu pamatu varēja sacīt: «Zemkopības sfērā lielrūpniecība iedarbojas visrevolucionārāk tai nozīmē, ka tā iznīcina vecās sabiedrības balstu «zemnieku» un izvirza tā vietā algoto strādnieku.»*

Zemnieka «atsvabināšana» visur iesākās ar lielu zemnieku sacelšanos, kas izpaužas veselos «zemnieku karos», tagad mēs sacītu — vienā lielā pilsoņu karā. Lieta tā, ka zemnieka atsvabināšana no dzimtbūšanas reizē tiecas *atsvabināt viņu no viņa zemes* jeb, populāri runājot, viņam to nolaupit (Sk. F. Roziņu par Latvijas zemnieku brīvlaishanu**). XIV gadsimta vidū Eiropā plosījās mēris, kas aizraidoja viņā pasaulē 25 milj. *iedzīvotāju*. Veseli apgabali arī Anglijā palika tukši, un Anglijas zemju kungi pastiezdās iedzīvotāju vietā *likt aitas*. Aitkopība attīstījās lieлизki, bet aita radīja gan grandiozu vilnas rūpniecību pilsētās, bet tā reizē galīgi apēda zemnieku***, vismaz viņu izspieda no viņa zemes. Anglijā izcēlās «zemnieku

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 412. lpp. *Red.*

** Roziņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 279.—318. lpp. *Red.*

*** Sk. atkal Fr. Roziņa «Latv. Zemnieka» 125. lpp. [Roziņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 295.—296. lpp. *Red.*] Šķiet, it kā Latvijas baroni burtiski norakstītu Eiropas vēstures visneglītākās lappuses. «Es varētu daudz ko pastāstīt par pilsētām un ciemiem, kuri nojaukti un pārvērstīgi par aitu ganībām...» [Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 584. lpp. *Red.*] 1533. g. likums Anglijā atzina par nepieciešamu aprobežot «aitu brīvības»: 24 000 aitu vietā vienam kungam brīv turēt tikai 2000!

karš» (1381. g.)*, un, kad zemnieki iekaroja Londonu, vil-tīgais karalis jutās piespiests pasludināt zemnieku brīv-laišanu, bet parlaments jo drīz pasludināja par neliku-mīgu šādu karaļa rīkošanos, un tikai jauna naudas saim-niecības sistēma pamazām izspieda dzimtbūšanu, bet reizē iznīcināja arī pašu zemniecību. Un zemnieks, no ai-tām un viņu kungiem vajāts, meklē patvērumu pilsētā, kur viņš atrod darbu rūpniecības iestādēs un reizē aiz-sargu, ja viņš vēl skaitās par dzimtcilvēku.** Rūpniecība pilsētās attīstās un rada jaunu pieprasījumu ne vien uz darba rokām, bet arī uz lauku pārtikas produktiem.

Tā cilvēku trūkums uz laukiem sakarā ar pieprasījumu uz lauku ražojumiem preču tirgū novēd pie zemkopības racionalizēšanas, pie kapitālistiskās lauksaimniecības liel-saimniecības veidā. Un lielsaimniecība uzplauka, ieradās mašīnas, kas vēl izspieda daļu cilvēku. Pie tam preču tirgū pārtikas preces bija ar muitām aizsargātas pret pā-rējās pasaules ievedumu. Un pēdējā šķiru cīņa starp zemes īpašnieku un kapitālistu šķirām norisinājās cīņā ap labības muitām, kurā beigās uzvarēja brīvtirdzniecīgā buržuāzija (1846. g.).

Bet lauki pa to laiku izsīkst arvien jo vairāk no ļaudīm.

Anglijā un Velsā bija laucinieku: 1861. g. — 9 105 226, bet 1891. g. tikai 8 107 002.

Skotijā lauc. 1861. g. — 1 446 160, bet 1891. g. tikai 1 394 349.

Irijā lauc. 1861. g. — 4 608 196, bet 1891. g. tikai 3 460 537.

Bet procentos no visiem iedzīvotājiem bija laucinieku Anglijā un Velsā 1861. g. — 45%, bet 1891. g. vairs tikai 28%.

Līdzīgi, tikai vēlāk, zemkopības vēsture norisinājās Vācijā. Jau XIII gadsimtā pašā Vācijā «svabadas zemes» vairs nebija, vēl palika pāri kolonizācija austrumos, bet arī tā ar XIV gadsimtu izbeidzās. Sākās zemniecības ag-rārrevolūcija, kura izbeidzās 1525. g. «zemnieku karā», kurā palika uzvarētāja kungu kārtā un zemniecība ieslīga

* «Zemnieki uzbruka muižām un iznīcināja tur dokumentus par zemnieku klaušiem.» Sal. Lielo franču revolūciju un Latvijas zemnieku saceļšanos 1905. g.

** Daudzus izspieda arī mašīnu darbs. Bet, kā M. Kovaļevskis at-zīmē, viens no svarīgākajiem iemesliem aiziešanai no laukiem bijis *darba riku trūkums*. «Viss kā pie mums!»

galīgi dzimtbūšanā līdz pašam XIX gadsimta sākumam. Bet te pārmaiņas negāja tik strauji revolucionārā celā kā Anglijā un neradās tik ciešs pamats kā Anglijā kapitāliskai zemkopībai; te valdīja joprojām kompromisā ar kapitālismu neaprobežotais junkurs. Un, ja arī Vācijas zemkopība pakustējās uz racionālās saimniecības pusī, tai nebija ne tuvumā to panākumu kā Anglijā. Tā kā Vācijas apvienošana notika tikai 50 g. atpakaļ un agrāk nebija kopējas statistikas, tad mēs te minēsim tikai Prūsijas skaitus, kur bija

	1816. g.	1861. g.	1895. g.	1910. g.
visu iedzīvotāju:	10 349 031	18 491 220	31 849 795	40 165 269
no tiem lauku iedz. %:	73,5	69,28	59,34	54,26

Ja mēs ņemam pag. gadsimta deviņdesmitos gadus, tad mēs redzam, ka *pilsētu iedzīvotāju skaits* procentos ir: Anglijā — 72%, Beļģijā — 47,7, Vācijā (visā) — 40,60 (1900. g. jau 54,3%!), Francijā — 37,4 (1901. g. — 40,9), Dānijā — 34% utt. Ja atrēķinām Angliju ar savādo stāvokli kā kolonijām bagāto centru, tad pirmā vieta piederejā *Beļģijai*. Pēdējos 20 gados priekš [pasaules] kara šis procents vēl ir audzis un ir visspilgtākā veidā nodibinājusies tā lielā pretišķiba starp pilsētu un laukiem, par kuru jau augšā minējām. Bet, kamēr iepriekš kara pilsēta *valdīja un izsūca* laukus, pa kara laiku lieta pēkšni grozījās. Un visā savā krāšņumā parādās tagad *pilsētu atkarība* no laukiem.

Bet tanī pat laikā, kad pilsētas aplaupa laukus, tām atņemdamas ne vien materiālus labumus, bet aizvilkdamas vai aizvilinādamas lauku labākos un dzīvākos (revolucionāros) dēlus, viņas jeb, pareizāk sakot, kapitālisms, kurš aiz tām jeb tanīs slēpjās, arī rada ceļus un līdzekļus lauku progresam.

Pilsētu pieaugšana sadalīja arī laukus divās daļās: 1) nodibināja *kapitālistisku lielsaimniecību ar algas darbu*, gan visai nenormālos apstākļos, bet tomēr ar iespējamību uz attīstību, līdzīgu pilsētu rūpniecībai; 2) *atdalīja zemniecību* kā lielsaimniecības pretišķību*, gan atpalikušu lauzu kārtu (jo viss, kas bija dzīvāks, gāja bojā jeb aizbēga pilsētās tanīs skaļās vai klusajās revolūcijās,

* Par šo pretišķību būs runa vēlāk.

ar kurām maz pazīstamā lauku vēsture tik bagāta). Bet reizē še radās *jauna sacensiba** starp lielgruntniecību un zemniecību, kuras lielo sociālo nozīmi gan atzīmējuši, bet tikai pavisam greizi novērtējuši tie oportūnistiskie agrārpolitiki, kas jautājumu apskatīja vienīgi no statistiskās puses.

Telpas neļauj plašāk aprādīt tos jaunos virzienus un tās jaunās tieksmes, ko rada pilsētu un to rūpniecības tālākā attīstība. Vispirms pilsētu augšana prasa viņu apgādāšanu, t. i., milzīgu aparātu *pastāvīgām attiecībām* starp pilsētām un laukiem. Tānī pat laikā, kad pilsētu koncentrācija iet milzu soļiem (Anglijā pilsētās ar 10 000 un vairāk iedzīvotājiem dzīvo $\frac{2}{3}$ visu iedzīvotāju), paši pilsētu centri (iekspilsētas) arvien jo vairāk pārvēršas par veikalū centriem, un tā «Iekšlondonā» (City) kā Iekšrīgā (iepriekš kara) palika gandrīz tikai veikali ar vienu otru naktssargu. Pati dzīve pilsētā izplešas uz āru. Milzīgi skaiti strādnieku ik rītus iebrauc no laukiem un vakaros izbrauc atpakaļ. Bet pēdējā laikā daudz lielrūpniecisku iestāžu aiz daudzējādiem iemesliem, piem., zemes un darbaspēku lētuma, *pārceļas uz laukiem*. Tā Briseles cepuru fabrikants pārceļ savu fabriku 10 verstis no pilsētas ārā, bet 1000 viņa strādnieku paliek pilsētā un no tās nešķiras. Tie ikrit izbrauc turpu un vakarā atgriežas Briselē.** Dīvas pretējas strāvas kā ūdens vērpē! Jeb kā skudru pūli.

Ziemeļamerikā lielfabriku pārvešana uz laukiem jau kļuvusi par sistēmu. Anglijā tādi lieli veikali kā pazīstamā ziepju fabrika «Sunlight» tagad ir uz laukiem, 7 jūdzes no pilsētas. Rodas jauni plāni nodibināt jauna tipa darba uzņēmumus, un jau nodibinājusies Anglijā vesela akciju biedrība «Garden City Pioneer Co.» (dārza pilsētu pionieru kompānija), kas vēlas pievilk fabrikantus idejai dibināt uz laukiem fabrikas, kas lai gādātu laudīm ērtus, veselīgus darba un dzīvokļu apstākļus, bet reizē atnestu *lielu pēļu*. Kā krievu satīriķis Kuzma Prutkovs sacītu, grib «apvienot neapvienojamo».

Angļu rakstnieks V. Moriss, bagāts fabrikants ar sociālistiskām simpatijām, savā romānā «News from nowhere»

* — konkurence. *Red.*

** Sk. Vandervelde «L'exode rural et le retour aux champs». [«Aiziešana no laukiem un atgriešanās laukos». *Red.*]

(Jaunas ziņas no nekurienes) šādi iztēlo uzvaru pār pilsetām un pirmā vietā ienīsto Londonu:

«Londona kļuva gaišāka. Netīrās spelunkas* iznīcinātas. Sv. Pāvila baznīca izpostīta. Parlamenta nams pārvērts par mēslu magazīnu. Trafalgaras skvērs kļuvis par lielu augļu dārzu. Vairs neaizklāj debesis fabriku dūmi. Temzas ūdeņus vairs nepieduļko šausmīgā pilsēta. Sādža pārkāta ar kotedžiem. Ľaudis vairs tikai sastopas pilsētās, *bet dzivo uz laukiem.*»

3. PILSONISKĀ AGRĀRREVOLŪCIJA

— Pilsoniskā revolūcija iznīcina vecos feodālos organizācijas veidus caur to, ka viņa politiski atsvabina *pastāvīgo* indivīdu, personību, nepiešķirot šai personībai jaunu saimniecības sakarības un attīstības veidu... Viņa sadala personību pilsonī un cilvēkā, pie kam visas saimnieciskās un sabiedriskās pilsoņu attiecības ietilpst viņu personisko darīšanu arodā un atrodas ārpus valsts interešu sfēras... Privātām interesēm jābūt padotām vispārējām interesēm, jo jautājums, *vai cilvēks pilsoniskā sabiedrībā ir paēdis vai ne... tā ir privātlieta, katra atsevišķā cilvēka patīgā interese, gar kurām valstij nav nekādas darīšanas.* —**

Sie ļoti ievērojamie vārdi, rakstīti no K. Marksā 5 gadus agrāk par Komunistiskās partijas] Manifestu, proti, 1843. g., apbrīnojami spilgti attēlo buržuāziskās revolūcijas saturu. Tā ir tā *pilsoniskā demokrātija*, par kuru tik ļoti sajūsmīnās daudzi sociāldemokrāti. Viņa salauž visas agrākās i politiskās, i saimnieciskās sakarības un nostāda *ikvienu cilvēku tiesīsās attiecībās pret politisko centru bez vidutibas*. Cik skaisti skan! Top salauzta agrākā *feodālu un cunfes*, kā mēs sacījām, «padomju iekārtu»***. Tieki pat aizliegta jebkāda *darba un ražošanas jaunorganizēšanās*. (Franču revolūcija, piemēram, tieši un stingri noliedza arodnieciskās apvienības.) Bet bez sakariem, bez

* — grausti. *Red.*

** P. Stučka te izklāsta K. Marksā domas no darba «Ebreju jautājumā». Sk. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соц., т. 1. М., 1954, с. 403—406. *Red.*

*** Sk. šā sēj. 36. lpp. *Red.*

apvienības atstāta, *darbinieku** šķira ir bezspēcīga saimnieciskā dzīvē, kurā valda lozungs: «bads ir privātlieta». Pilsoniskā «brīvības valsts» nes jaunu verdzību darba tautai.

«Viskonsekventākā» (visnoteiktākā) šīnī ziņā bija Lielā franču revolūcija, kura ir un paliek īsts pilsoniskās revolūcijas tips. Un ko viņa atnesa agrārās atiecībās? Pilsoniskās agrārrevolūcijas saturs ir privileģiju un feodālo klaušu atcelšana un iznīcināšana, no vienas puses, tas ir, *zemkopja un viņa privātīpašuma atsvabināšana*, bet reizē arī visu *pirmatnējā komunisma* atlieku un atmiņu galīgā atcelšana. Francijā patiesībā bija viena pēc otras *divas agrārrevolūcijas*. Pirmā (un visbiežāk minētā) izbeidzās ar Nacionālsaeimas 4. augusta 1789. g. nakts dekrētu, otrā ar Konventa 17. jūlija 1793. gada dekrētu. Tās revolūcijas, kas sekoja pārējā Eiropā 50 gadus vēlāk, negāja neviena tālāk par 4. augusta 1789. gada rezultātiem.

Pieturēdamies pie sistēmas aprobežoties vienīgi ar tipisku piemēru sīkāku attēlošanu, mēs arī še pakavēsimies ilgāk tikai pie Francijas. (Par Krievijas revolūcijām runa būs citā vietā.) 1789. gada 4. augusta nakts**, kurā «franču muižniecība labprātīgi atteicās no visām savām privileģijām», ir daudz apdziedēta pilsoniskās vēstures mācību grāmatās. Un mūsu galvās sēd šie apraksti. Patiesībā tā nebija ne brīvprātīga, nedz arī vispārīgi atteikšanās no privileģijām, bet vienkāršs kompromiss: šo privileģiju izpirķšana. Viss revolūcijas «priekšvakars» bija pildīts gadiem ilgstošiem dumpjiem, nemieriem, īpaši uz laukiem. Pati zemniecība vairs vairumā nebija dzimtlauži, bet viņiem bija uzvelta smaga klaušu*** un nodevu nasta kā *atmaksa* par viņu «brīvlaišanu». Tie bija dažā ziņā zemnieku «personīgās brīvības» izpirķšanas līgumi, par kuriem bija sastādīti ik uz vienu muižu savi «zemes akti» (terriers).

* — strādnieku. *Red.*

** Šī nakts ir apdziedēta no visiem «objektīviem» vēsturniekiem, un vienā no viņiem mēs lasām: «Kad otrā rītā pirmie rīta gaismas starī apspīdēja Franciju, vecās feodālās iekārtas vairs nebija. Francija bija no jauna atdzimusī, uz viena ugunssārta brīvprātīgi sadedzinādama visas privileģēto šķiru nelietības.»

*** Starp klaušiem dažās muižās bija noteikums, ka zemniekiem jāsīt ar rungām diķa ūdenī, lai vardes mitētos kurkstēt un netraucētu lielkungus miegā.

Sie līgumi bija jau šausmīgi, bet taisni gadus 10 iepriekš revolūcijas muižnieki tos ar dažādiem spaidiem vēl pārgrozīja sev par labu...

1789. gadā, no janvāra mēneša sākot, pa visu Franciju iesākās zemnieku uztraukts garastāvoklis, kurš jo drīz pārgāja «nemieros» un tad tiešā sacelšanā. Jau no pavasara vairs neviens zemnieks nemaksāja nodoklus, un franču vēsturnieks Šasēns izteicās, ka, ja arī 14. jūlijā Parīzes revolūcija nebūtu uzvarējusi, laukus novest atpakaļ tādā stāvoklī kā 1789. gada janvārī nebūtu iedomājams, jo būtu ar ieročiem jāiekaro atpakaļ ikviens atsevišķs ciems. Taisni zemnieku nemieri pacildināja arī buržuāzijas «revolucionāru» (privātā dzīvē ļoti mierīgu un lēnīgu mietpilsoņu) prātus.

Tiesa gan, Nacionālsaeima 1789. gada 4. augusta naktī pārdzīvoja zināmu aizgrābtību. Divi muižnieki un divi bīskapi, sēdi atklājot, lika priekšā atcelt feodālu un garīdzniecības privilēģijas. Un nu viens pēc otra muižnieki pacēlās uz tribīnes un skaļi atsacījās no tiesāšanas privilēģijas un medību tiesībām. Aizgrābtība augtin auga, un sajūsma pārņēma visu saeimu, bet tanī neviens lāgā nepamanīja, ka abi muižnieki un abi bīskapi savam projektam piemetināja nedaudz mazu vārdiņu — *par 30-gadēju atmaksu*. Patiesībā arī pati sajūsma bija vienkārša *panika*, jo taisni no 27. jūlija «vienā dienā un stundā» iesākās vispārēja zemnieku sacelšanās, saistīta ar bieži nesaprotamām baumām par kādu gaidāmu bandu (atminiet 1905. gada «melno sotņu!») laupīšanas uzbrukumu. Ugunsliesmas aprija vienu muižnieka pili pēc otras, sadedzinot tur atrodošos «klaušu līgumus». (Vienā vien apriņķī nodega 11 pilis.) Uz vietām nebija varas, kas to spētu apturēt. Tādēļ arī saeimas sēde atklājās ar deklarācijas projekta nolasīšanu, kurā dumpiniekiem top izteikts stingrs norājiens un piemetināts uzsaukums: «Mierīgi nest klaušus un maksāt nodevas, kamēr nacionālsaeima nebūs taisījusi citādu lēmumu!» Daži domāja lūgt karali pēc aizsardzības, bet vistālredzīgākie muižniecības un garīdzniecības priekšstāvji jau dažas dienas atpakaļ bija klusām apsprieduši, ko darīt, un nākuši pie slēdziena, ka tieši jāatsakās labprātīgi no dažām «goda privilēģijām», kas mazvērtīgas, bet jāliek priekšā zemniekiem *izpirkt* tos feodālos klaušus, kas saistīti ar zemi un kukiem ir reāla vērtība. Raug, kā radās pirmais privilēģiju

atcelšanas priekšlikums, un tomēr pat tas atrada ierunas nacionālsaeimā. *30-gadēja atmaksa bija toreiz kas nedzirdēts*, jo arvienu kapitalizēt jau toreiz mēdza uz 20 vai pat tikai 17 gadiem.*

Patesībā 4. augusta un nākošie papildu dekrēti gan uz papīra ieveda *izpirkšanas* maksu par privileģijām, bet zemnieki to it kā nepamanīja: viņi tikai izdzirdēja to, ka kļauši atcelti. Un tādēļ viņi bija ļoti izbrīnījušies, kad rudenī muižnieki sāka pieprasīt atkal rentes un citus nodokļus. Sacēlās protesti, kas pārgāja nemieros un izauga par pilnīgu sacelšanos. Un jaunā *«revolucionārā»* buržuāzija jutās *piespiesta* ar ieročiem apspiest vienu zemnieku dumpi pēc otra, bez žēlastības pakarot revolucionāros kolēgus iz zemniecības. Norisinājās pēc 1789. gada 4. augusta 6 lielas sacelšanās, 6 pieaugoši zemnieku revolūcijas viļņi, kamēr beigās $\frac{2}{3}$ no konfiscētās zemes bija izpārdotas un *feodālā iekārta vispirms uz vietām* un tad tikai uz papīra, Konventa 17. jūlija dekrētā, bija *pilnīgi un galīgi iznīcināta bez jebkādas atlīdzības*. Ľoti interesanti ir šie revolūcijas 6 pakāpeniskie uzplūdi, pie kuriem mēs sīkāk pakavēsimies nodaļā par zemniecības gara dzīvi. 17. jūlija 1793. gada dekrētā Konvents sacīja savu gala vārdu un sacīja to visai bargā balsī: «Visi zemes līgumi (akti), kas saturētu jebkādas feodālas tiesības, *jāsadedzina*.» Tā bija tieši cauri izdzīvota zemniecības revolūcijas forma — *tiesību sadedzināšana*. Un, «*kas neizpilda šo nosacījumu, tam draud 5 gadi katorgas*. Paliek spēkā vienīgi *skaidri naudas rentes līgumi*, bet, ja tādā naudas rentes kontraktā atrastos kaut viens punkts ar jebkādu (lai arī goda) privileģiju — līgums top iznīcināts.» *Šo likumu atcelt neizdevās nekādai kontrrevolūcijai*.

Tikai muižniecība neaizmirsa sevi, kad uzvarēja kontrrevolūcija, un paņēma no valsts miljardu atlīdzības, kuru kā nodokli, saprotams, pirmā kārtā piedzina no zemniecības.

Tādā kārtā franču revolūcija nodibināja kā Francijas zemkopības pamatu *zemnieku mazgruntniecibu*. Ja arī pārspilēti ir skaitļi par no emigrantiem-muižniekiem un no baznīcas atņemto zemju daudzumu, kas piedalītas jeb

* Acīmredzot domāts — pārdot par summu, kas līdzinās 17—20 gados iegūtajai peļņai no pārdošanas objekta. *Red.*

izpārdotas zemniekiem (lielā daļa no tām nāca bagāto pilsoņu un kulaku rokās), tad tomēr Francijas lauku «lab-klājība» pieauga lielā mērā, zemnieku zemkopība ļoti ātri uzplauka, un 19. gadsimtā mēs vairs nesastopam Francijā hronisku badu, kā tas bija parasts vēl 18. gadsimtā. Un cik arī mantošanas tiesības un agrākrīzes nav uzvēlušas parādu uz zemes īpašumu, te nebija tās zemes rentes *muīžām* kā citās zemēs, un zemnieka un viņa algotā strādnieka virsvērtība palika zemnieka kabatā. Še slēpjās lielā mērā cēlonis milzīgajām summām sīko noguldījumu, kas Francijas bankas padarija par visas pasaules valsts parādu papīru novietotājām.

Bet, ja šīnī ziņā Francijas lauku dzīve Francijā pēc revolūcijas norisinājās varbūt normālāk nekā daudzās citās zemēs, tad tomēr arī Francijas lauki neizbēga vispārējo kapitālisma iespiešanās sekū: no 1846. g. līdz 1891. g. lauku iedzīvotāju skaits arī te absolūti krities no 26 753 743 uz 24 031 900 (1908. g. 22 715 011), kamēr pilsētās šis skaits pieaudzis no 8 646 743 uz 14 311 292 (1908. g. 16 537 234). Arī te, nelūkojot uz mazo iedzīvotāju skaita pieaugumu vispār, kapitālisms padzen lauciniekus, kas, no turienes mukdamī, dodas pilsētās.

Bet Francijas pilsētu rūpniecība neattīstās pietiekoši dzīvi un vairs nespēj uzņemt tik daudz lauku iedzīvotāju, kas uz laukiem top lieki, un dabiskais iznākums ir zemes saimniecību skaita ātra pieaugšana vispārīgi un īpašuma saskaldīšanās. (Zemes saimnieku iepriekš revolūcijas bija 4 milj., ap 1826. g. — 6½ m., 1850. g. — 7—7½ m., 1875. g. — apm. 8 milj., 1908. g. — 8 milj.*.) Jo sevišķi daudz te ir sīko, parceļu saimniecību. Un par vienu no pēdējo krīžu iemesliem Francijā skaita *zemju pārāku sadališanu*.

Jau K. Markss rakstīja par franču zemnieku: «Lauku iedzīvotāji, vairāk nekā divas trešdaļas no visiem Francijas iedzīvotājiem, pa lielākai daļai ir tā saucamie brīvie *zemes īpašnieki*. Viņu pirmā paaudze, ko 1789. g. revolūcija bija bez maksas atbrīvojusi no feodālām saistībām, saņēma savu zemi bez maksas. Bet turpmākās paaudzes *zemes cenas* veidā samaksāja to, ko viņu pusdzimtbūtnie-

* Kompēr-Morels 1912. gadā šiem 8 milj. «saimnieku» stāda pretim 65 000 ģimenes, kurām pieder *vairāk kā puse* no visas Francijas zemes.

ciskie senči bija maksājuši kā renti, desmito tiesu, klausas utt. Jo vairāk, no vienas puses, palielinājās iedzīvotāju skaits un jo vairāk, no otras puses, pieauga zemes sadrumstalošana, toties dārgāki kļuva sīkie zemes gabali, tā kā līdz ar šo parceļu samazināšanos pieauga pieprasījums pēc tām. Bet reizē ar zemnieku parceļu cenas kāpšanu nenovēršami pieauga *zemnieka parādi*, t. i., *hipotēka*... Kā ap viduslaiku zemes gabaliem uzkrājās *privilēgijas*, tā ap šolaiku parcelēm uzkrājas *hipotēkas*.»*

Francijas zemniecība savu «Lielo revolūciju» izdzīvoja ātri un spēji cauri, Francijas pilsētu revolūcijas spožais iesākums nesagaidīja tāda pat turpinājuma. Zemniecība, kuras nemieri kustināja uz priekšu Lielo revolūciju, «Lielajā revolūcijā» apmierināta, kļuva par konservatīvu spēku, kas izgāza cauri 1848. i 1871. gada pilsētas revolūcijas. 1849. g. zemniecība gan jau bija ar mieru pieslieties revolūcijai, bet to neprata izlietot mīkstčaulainā revolūcija, un, pazaudējusi šīs no jauna piebriedušās revolūcijas turpinājumus,¹² Francija atslidēja atpakaļ. Parīze joprojām ir buržuāzijas galva, varētu sacīt, *ar Lielās revolūcijas tradīcijām pildītā galva*, bet buržuāzijas un kapitālisma reālā vara jau sen pārgājusi uz citām valstīm: Angliju, Vāciju, Ameriku. Kas te vainīgs, vai zemniecība kā sīksaimniecība, kavēdama rūpniecības attīstību, jeb rūpniecības neattīstība, aizturēdama zemkopības attīstību? Pie šī jautājuma mēs te ilgāk pakavēties nevaram.

4. LIEL- UN MAZGRUNTNIECĪBA

Ir daudz tērēts papīra un laika strīdos par liel- un mazgruntniecību un ar to sakarā par liel- un sīksaimniecību. Jāatzīst, ka ļoti daudz no šī papīra un laika ir velti tērēts. Ľaudis, strīdēdamies šīni jautājumā, runāja vai nu abās pusēs no skaidri kapitālistiskā stāvokļa, tas ir, vienīgi no *kapitālistu šķiras saimnieciskā*, *tas ir, pēļnas stāvokļa*, un tad atstāja pilnīgi neievērotas strādnieku šķiras un līdz ar to visas cilvēces progresā intereses. Jeb

* Citāts no darba «Šķiru cīņa Francijā no 1848. līdz 1850. g.», *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj. R., 1950, 182. lpp. *Red.*

abas puses runāja *ikkatra no savas šķiras stāvokļa*, un tad viņas vienkārši runāja dažādās valodās un viena otru *nesaprata, negribēja un nevarēja saprast*. Jāatzīst, ka visbiežāk sastopams pirmais polemikas gadījums, jo mūsu agrārrevolucionisti¹³ nav stipri un negrib būt stipri marķismā un ir lepni taisni, ja atrod kādu kļūdiņu vai izliekošos kļūdiņu pie milzeņa Marksa, ja arī tikai kādā piezīmē (kā Gētes Fausta sacītu: «und froh ist, wenn er Regenwürmer findet,» un, «kāri rakņādamies pēc apslēptiem dārgumiem, ir priecīgs, ja atrod niecīgu tāriņu»)*.

Viens no šiem Marksa kritiķiem Maslovs šinī jautājumā itin pareizi piezīmē: «Visa statistikas argumentācija par labu tam, ka sīksaimniecības ḥem pārsvaru pār lielsaimniecībām, zaudētu lielu daļu no savas patiesības, ja sīkajās saimniecībās norisinātos ražojamo spēku attīstība tādā mērā, kā tā norisinās lielsaimniecībā.» Bet Maslovs neieskaita ražojamos spēkos arī darbaspēku, t. i., strādnieku pašu, kā to dara Markss, un strādnieku šķiras interešu jautājums viņam pavisam nozūd, jo viņš «ražojamo spēku» attīstības augstumu apspriež vienkārši *pēc ražojumu daudzuma*.

Tukši skaitļi par to, ka zināmā valstī ir vairāk lielāku vai mazāku zemes gabalu kā saimniecības vienību jeb šūniņu, vēl nevar būt par pietiekošu pierādījumu, ka *šis vai tas saimniecības veids būtu tiešām tehniski vai saimnieciski pārākais*. Nevienā arodā zināmas īpašuma attiecības nav tik cieši kā zemkopībā iesakņojušās kā vēsturiska tradīcija, un nekur pretišķība starp *īpašuma attiecībām un tehnisko vai saimniecisko attīstību* neparādās tik spilgti kā atkal zemkopībā. Un tomēr šo attiecību pārgrozība norisinās parasti visai lēni. *Jo zemes valdnieki ir reizē valstu valdnieki* un ar savu valsts varu prot un spēj līdz pēdējam aizstāvēt viņiem patikamas īpašuma attiecības, kaut tās arī redzami kaitīgas saimnieciskai attīstībai. Mēs redzējām, kā Romā vai viduslaiku Eiropā grandiozākās revolūcijas nenoveda pie uzvaras un sabruka pret zemes valdnieku valsts aparātu. Jeb kā Ziemeļamerikas dienvidus valstu [verdzības] īpašuma attiecību salaušanai

* Raiņa tulkojumā — «Ar kārību pēc zelta rok. Un priecīgs ir, kad atrod sliekas!» (J. V. Gēte, Fausts, 26. lpp.) Red.

vajadzēja pilnīgi kārtīga pilsoņu kara*, un, tikai pateicoties šim karam, dienvidu vergu plantācijas saskaldījās fermās. Kur nenorisinās šādas revolūcijas, tur beigu beigās saimnieciskā attīstība arī nēm pārsvaru, bet lēnā, kropļainā ceļā, kā, piem., Prūsijā jeb atkal Krievijā pēc 1905. g., t. i., Stolipina reformā.¹⁴ Arī šīnī ceļā attīstība izlauž sev ceļu un nēm pārsvaru, bet ne tik spēji, noteikti un reizē arī sekmīgi kā, piem., Anglijā. Mēs i agrākās nodaļās, i turpmākās atkal un atkal pārliecināsimies, ka jautājuma revolucionārā izšķiršana arvien mēdz būt arī tā visizdevīgākā, tas ir, ar rezultātiem visbagātākā.

Mēs teorētiskajā daļā vēl atgriezīsimies pie jautājuma, kas noteic galu galā saimniecības platības saimniecisko izdevību vai priekšrocību. Šīnī nodaļā man gribētos tik īsumā un shematischki apskatīt vēsturisko saimniecības lieluma tipu maiņu un maiņu pašā lieluma tipā atkarībā vai nu no tehnikas un ekonomikas, jeb atkal no sastingušām ipašuma attiecībām.

Zināmai attīstības pakāpei ir pilnīgi noteicams cilvēku daudzums, ko šīs pakāpes saimniecība spēj uzturēt. Šīnī ziņā izrēķinātie cipari mēdz būt diezgan patvaļīgi, bet to mēr viņiem, bez runas, ir savs pamats. Ja zināma saimniecīkas attīstības pakāpe vairs nedod pieaugušai cilvēcei pietiekoši uztura, cilvēcei vai nu jāsper solis tālāk, jeb jāmirst badā, vai jāmeklē laime citur (karā, emigrācijā utt.).

Pārejot uz zemkopību, mēs redzam vairākas reizes maiņāmies sistēmas. Pēc pirmatnējā *komunisma* iestājas sīkais ģimenes *privātipašums* uz aramo zemi ar ciema kopējām ganībām. Markss savā «Kapitālā» izteicas par šo saimniecības veidu sekoši: «Patstāvīgi saimniekojošo zemnieku brīvais ipašums acīmredzot ir zemesipašuma visnormālākā forma sīkražošanai, t. i., tādam ražošanas veidam, kurā zemes piederība ir nosacījums, lai strādātājam piederētu savs darba produkts, un kurā zemkopis, brīvs ipašnieks vai atkarīga persona vienmēr pats sev ražo dzīvei nepieciešamos līdzekļus — neatkarīgi, kā atsevišķs strādātājs ar savu ģimeni. ... Tā ir nepieciešama pārejas pakāpe no pašas zemkopības attīstības viedokļa.»**

* T. i., pilsoņu kara ASV starp Ziemeļu un Dienvidu štatiem 1861.—1865. g. *Red.*

** Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 703. lpp. *Red.*

Bet mēs redzējām, kā šīs saimniecības veids nenoturējās un, piem., Romā tika gandrīz pilnīgi izspiests no latifundijas, lielgruntniecības, kurā pirmā laikā apstrādātājs bija gan tas pats «zemnieks» kā rentnieks, kļaušnieks vai dzimtcilvēks, bet jo drīz visus citus darbaspēkus izspieda vergs*. Mēs redzam pat, ka vergu *lielsaimniecība* Romā novēda pie zināma saimnieciska progresu. Bet, tiklīdz *vergi tika retāki un dārgāki* vai viņu izlietošanas tiesība tika aprobežota, *tie vairs neatmaksājās*. Un latifundijas no jauna maina savu lomu ar *siksaimniecību*, šoreiz jaunā *sakopojumā*: zemnieka-dzimtcilvēka darbs paša un ģimenes uzturam savā mājā vai ciemā, bet *kungu darbs* (dzimtcilvēka vai kļaušu darbs) *muižā*, tas ir, tik *lielā zemes gabalā, kādam pietika zināmā muižnieka dzimtcilvēku vai kļaušzemnieku virsdarba*. (Saprotams, piemērojoties toreizējiem ražošanas un patēriņa apstākļiem.)

Nākošais posms bija *pāreja no dzimtbūšanas uz kapitālismu*. Kā tā norisinājās? Mēs pa daļai jau redzējām, ka kapitāls *Anglijā revolucionārāki* nekā jebkur citur, t. i., ar varu, *iznicināja* zemniecību; iesāka ar kopējo ganību atzogošanu, izbeidza ar zemnieku saimniecību izpostīšanu un viņu zemes pievienošanu muižām, tas ir, ciemu iznīcināšanu un pašu zemnieku padzišanu. Zeme bija *brīva kapitāla* rokās un *zemnieks* arī kļuva *brīvs* kā bezzemnieks, laukstrādnieks. Tas pats process lēnākā, nepilnīgākā mērā norisinājās arī citur.

Bet nu nāk *kapitālisma laikmets*, kurā mainās zemkopības uzplaukšana ar zemkopības krīzēm un kur līdz ar to mainās arī tieksmes drīz uz apvienošanos lielsaimniecībās, drīz uz lielsaimniecību saskaldišanu mazākās un sīkākās saimniecībās. Un, kā agrāk ar citātiem iz bībeles, tā tagad ar statistikas skaitļiem ikviens grib un var pierādīt, ka viņam taisnība. Jau Vandervelde pie Belģijas piemēra gaiši pierādīja, ko nozīmē samest vienā čupā dažādus sīksaimniekus, vienalga, vai tie ir tikai pilsētu strādnieki, kas te tikai nakti pārguļ un piekopj savus ģimenes pienākumus, jeb tie ir sakņu, augļu vai vīna dārznieki utt. Un tikpat nepareizi ir pēc pūrvietu skaita samest vienā čupā

* Bet arī šīs latifundijas parasti nebija paša īpašnieka pārziņā. Tā Leontīnas novadā Sicilijā 30 000 jūgu (7500 des.) bija izdalīti 84 rentniekiem, ik pa 360 jūgiem (90 des.), kas to apstrādāja ar kunga vergiem. (Jūs tādus «vidusvīrus» atradisiet vēlāk Irijā vai arī modernajā Itālijā.) Latifundijā par muižkungu un vagariem bija arī vergi.

ekstensīvās laupītāju saimniecības latifundijas ar intensīvām un patiesi moderni apstrādātām lielsaimniecībām. Manā priekšā ir apraksts par Ziemeļamerikas latifundiju sadališanu rentniekiem-fermeriem: «Preston-Smiss» izrentē savus 35 000 akrus rentniekiem pa 50—100 akriem. Rentnieks dabū fermu ar visām jaunākām mašīnām, darba rīkiem, labāko sēklu utt., bet rentniekiem jāapņemas izpildīt visus īpašnieka aizrādījumus, kurš vada arī ražojumu pārdošanu. Jāpiezīmē, ka šādos gadījumos zemes un rīku īpašnieks ņem sev $\frac{2}{3}$ no ražas graudā. Agrāk Krievijas senāts* (un tas bija gudrāks vēl nekā Latvijas «senāts») ilgi galvu lauzija par to, vai *pusgraudnieks ir rentnieks* jeb *strādnieks*, un neatrada visiem gadījumiem noteiktas, vienādas atbildes. Man šķiet, ka šīnī gadījumā viņa uzdevums būtu vēl grūtāks. Un tomēr šāda *viena vien muiža sagroza statistiku par 500 vienībām*, ja ne vairāk!

Diemžēl ne zemkopības krīzes, nedz arī saimniecību tipu maiņas nav dziļāk izpētītas no markssima stāvokļa**, jo īpaši sakarā ar rūpniecību un tās krīzēm un ar imperiālisma un militārisma tendencēm, piemērojoties kara un koloniju vajadzībām (piemēram, uz zemkopības mašīnu rēķina), īpaši metālrūpniecībā. Tas ir interesants temats, pie kura mēs te nevarām kavēties. Tāpat kā visai pievilcīgi būtu izpētīt to *sociālo cīnu* starp zemnieku un lielkapitālu, kurā periodiski zemniecība jeb, pareizāk, maz- un sīksaimniecība *driz paceļas, driz atkal atslid* atpakaļ. Tā mēs redzam zināmu progresu zemniecībā vēl rentes laikos, kad rodas pirmatnējie ietaupījumi un kā tā sekas zemes iepirkšana, kas top izdarīta parasti ar daļas iemaksu un kapitāla ikgadēju deldēšanu***. Bet saimniecības sistēma mainās, un jaunievedumi, ko piesavinās zemnieks, dod viņam iespēju arī pacelt saimniecību, kas rada *možu garastāvokli* līdz jaunai krīzei un jauniem *parādiem*. Un šādas *krizes ir pirmā kārtā periodiskas*, jo ikviens mantošanas gadījums vien jau uzvel jaunus parādus kā

* Augstākā tiesa. *Red.*

** — viedokļa. *Red.*

*** Cik tālredzīgs var būt tāds muižnieks, par to liecina sekošs sīkums. Pēc Baltijas muižnieku banku vai pilsētu hipotēku un kreditbiedrību statūtiem *kapitāla ikgadējās deldēšanas maksas* (sacīsim, 1 proc. no parāda kapitāla) top uzkrāts īpašā summā, kur tas kā «deldēšanas fonds» uzglabājams. Jūs domājat — parādnieka interesēs, lai dzēstu viņa parādu bankai? Nē, lai to *varētu no jauna aizdot* pa-

mantības daļu izmaka, tad nodilst mašīnas — jauni parādi, un beigās rodas tur, kur ir zināma *daļa algota darba, sadursme ar strādnieku šķiru* un blakus ar to arī ģimenes patriarhālās dzīves sabrukums. Visi šie fakti parādās zemnieka saimniecībā kā krizes cēloņi. Un visās šīnīs parādībās pirmo lomu spēlē pilsētu kapitālisms. Kapitālisms «vilina» uz pilsētām ne vien bezgimenes kalpus, bet arī saimniekdēlus (atminiet Romas «saimniekdēlus» kā pirmatnējos «proletāriešus») un drīz arī pašus saimniekus: Vācijā jau 1907. gadā tanīs saimniecībās, kas ne lielākas par 5 hektāriem, ir vairāk kā puse nodarbināto cilvēku *sievietes*. Kā sīrmā senatnē sāk atkal dalīties darbs: *sievietei* — «zemkopība» un *virietim* — šoreiz fabrika. Un jo sevišķi liels sieviešu procents bija tanīs saimniecībās, kurās vispār top nodarbināts tikai pa vienam cilvēkam uz saimniecību, kā to rāda sekošie skaitļi par Vāciju 1907. gadā:

Lauksaimniecības		
ar zemi:	ar 1 personu bija:	no tiem uz 1000 pers. bija sieviešu:
mazāk par 1/2 ha	1 060 700	860
no 1/2—2 ha	492 565	877
„ 2—5 ha	93 154	752

Es nebrīnētos, ja pa kara laiku šo *sieviešu starpā* būtu stājušies *bērni*, jo mēs zinām, ka uz kara lauka izrauto vīriešu vietā bija jāstājas sievietēm. Bet valdības grib iet vēl tālāk un šīnīs lomās likt vēl *invalidus*, tā vienreizēji atpērkoties no rūpēm par savu kara noziegumu upuru apgādāšanu, un interesants ir te tas apstāklis, ka pirkšanas cenai par šo invalidu zemes stūrišiem (parcelēm) *muižniecība dabūs samaksu uz kara rēķina!* Tā kapitālisti nopelnīs arī vēl pēc pazaudēta kara, bet statistikas skaitļi spozi liecinās par lielisku sīkgruntniecības pieaugšanu Vācijā (jo invalidu skaits ir liels).

rādniekam, ar ko nomaksāt pēdējo kungam pienākošo pirkšanas parāda atlīkumu. Iznāk kā Jēkabam ar Raheli un Leu [Personāži no bībeles Vecās derības. Red.]: vispirms zemnieks maksā gadus 30, domādams, ka nu jau lieta cauri, bet te nu izrādās, ka zemnieka deldešanas fondu izdod *muižniekam* par viņa parāda atlīkumu un joprojām pār kreditbiedrības durvīm krāsojas uzraksts: «*Se laucinieki renti maksāl!*» Kā redzat, ja izgudrotāji ilgi meklēja pēc «*perpetuum mobile*», tad te viņš ir dzīvs mūsu priekšā: rentes maksātājs zemnieks!

Visai interesanti jautājumu nostāda biedrs Ķeņins savā agrārzinātniskajā grāmatā «Новые данные о законах развития капитализма в земледелии, выпуск I: Капитализм и земледелие в Соединенных Штатах Америки»*, kura drukā iznāca tikai pēc revolūcijas un tika atzīmēta kā ievērojams darbs pat kadetu presē («Русские Ведомости»). Viņš iesāk no tā, ka ir vislielākā kļūda taksēt *kapitālisma pieaugšanu* pēc hektāriem. Viņš atrod, ka daudz *drošāka mēraukla ir algotā darba daudzums*.** Pēc 1900. un 1910. g. cenzu (statistiskās skaitīšanas) rezultātiem viņš Z.-Ameriku sadala rajonos pēc viņu attīstības augstuma un pierāda, ka taisni intensīvās saimniecības valstis («штаты») *zemes gabalu lielums kritas, bet ražiba ir augstāka*, govju un ražotā piena daudzums ir lielāks, izdevumi par mašīnām un mēsliem ir augstāki, bet *lieļaks arī ir algas strādnieku daudzums*, tas ir — attīstība ir gājusi, neraugot uz «sīkgruntniecības» pieaugumu, uz *kapitālisma* pusī. Un biedrs Ķeņins taisa (ar sīkiem un pārliecinošiem skaitļu materiāliem) šādu slēdzienu: «*Jo plašāk un straujāk attīstās zemkopības intensifikācija, — jo vairāk grupējums pēc zemes daudzuma izskaistina nospiesto stāvokli, kādā atrodas sīkražošana zemkopībā, sīkais zemkopis, kam trūkst gan zemes, gan kapitāla; — nogludina patieso asumu šķiru pretrunās starp lielražošanu, kas gūst panākumus, un sīkražošanu, kas izput; — notušē kapitāla koncentrāciju lielražošanas rokās un to, ka lielražošana izstumj sīkražošanu.*»***

Tiešām vairāk kā puse ($\frac{1}{2}$) no visas Z.-Amerikas zemkopības (neraugoties uz to, ka Amerikā vēl ir brīva zeme izdalīšanai) atrodas sakopota $\frac{1}{6}$ daļas kapitālistisku saimniecību rokās, kas izdod par algas darbu 4 reiz vairāk, nekā iznāk ik uz vienu vidēju fermu, un $1\frac{1}{2}$ reiz vairāk, nekā iznāk caurmērā ik uz 1 akru no visas zemes. *Un pretējā pusē* $\frac{3}{5}$ no visām fermām (58,8 proc.) pieder pie nekapitālistiskām, kurām ir tikai $\frac{1}{3}$ no visas zemes (33,3 proc.), kas apstrādāta vājāk ar mašīnām (tikai

* Jauni dati par kapitālisma attīstības likumiem zemkopībā. 1. izlaidums. Kapitālisms un zemkopība Amerikas Savienotajās Valstīs. (Ķeņins V. I. Raksti, 22. sēj., 1.—88. lpp.) Red.

** Turpat, 20. lpp. Red.

*** Turpat, 69. lpp. Red.

25,3 proc.), tiek vājāk *mēslota* (29,1 proc.) un tādēļ arī pēc ražīguma ir $1\frac{1}{2}$ reiz *zemāka par vidējo, jo viņa apņem $\frac{1}{3}$ no visas zemes* (33,3 proc.), bet *ražo mazāk kā $\frac{1}{4}$* (22,1 proc.) *no visas ražojumu vērtības.**

Tātad grupēšana pēc zemju daudzuma var noderēt tikai tad, ja katru lieluma grupu pārdalītu uz 2—3 apakšgrupām pēc *lietota algas darba daudzuma*. Bez tam *statistikiem* vajadzētu painteresēties par to, no *kādām šķirām un grupām* rekrutējas tie iedzīvotāji, kas mūk ik gadus vairāk uz pilsētām. *Bet tādu skaitu nav!* Pēc Amerikas skaitļiem no 1900.—10. gadam manāma lēna, bet *noteikta kapitālistiskās saimniecības pārsvara* *ņemšana pār sīksaimniecību.*

Jāatzīmē, ka visi sīksaimniecības ideologi, kā, piemēram, Dāvids, uzstāda kā pamatlīkumu: «*Nepieciešamība iz viena un tā paša zemes gabala pastāvīgi izvilkta jo lielāku daudzumu vērtību pieprasī pāreju uz augstāku intensitāti un tātad *veicina sīksaimniecību.**»** Mēs redzējām pie Z.-Amerikas, ka *tas nav taisnība, jo pāreja uz intensīvāku* saimniecību nozīmē *pāreju uz lielāku daudzumu algas darba un lielāku daudzumu mašīnu un mēslu — tas ir, uz kapitālismu!*

Mēs varam še vēl atzīmēt Šveices zemnieku sekretāra ziņojumu par 1912. g. (sk. Kautska artikeli «*Neue Zeit*» 1911. g.):***

Ražojumu daudzums:	Darba (Betrieb) daudzums:
Vismazākās saimniecībās — 133	— 211
Sīkās vidus saimniecībās — 134	— 163
Vidējās saimniecībās — 117	— 130
Lielās vidus saimniecībās — 110	— 125
Lielsaimniecībās — 100	— 100

Cipari runā gaišu valodu: ja lielsaimniecību pieņem par normu (100), tad *ražojumu daudzums* (bruto) gan *pieaug, jo sīkāka ir saimniecība, bet turpat pieaugs daudz lielākā mērā darba daudzums.* Tātad ik uz vienu darba

* Dati no minētā V. I. Ļeņina darba. *Ļeņins V. I.* Raksti, 22. sēj., 21., 70., 71. lpp. *Red.*

** Cītāts no darba «*Sociālisms un lauksaimniecība*». *Red.*

*** K. Kautska raksts «*Sīksaimniecības lauksaimniecībā*» bija ievie-tots žurnāla 37. un 38. nr.-ā. Minētais ziņojums publicēts 38. nr.-ā. *Red.*

*vienību iznāk mazāk ražojumu bruto daudzuma. Bet jā-
atzīmē, ka lielais darba daudzums arī nozīmē lielāku ze-
mes ražojumu naturālo patēriņu uz vietas, tas ir, darba
izšķērdibū no tautsaimniecības stāvokļa.*

Jo no tautsaimniecības stāvokļa zemkopība ir tikai viena zināma daļa no *visas sabiedriskās darba dalīšanas*, kurai jāapgādā visa cilvēce ar zemes ražojumiem kā pārtikas līdzekļiem. Mēs jau varētu sacīt, ka zemkopības pārvars ir tas, ka zemkopis var pārtikt bez pilsētas un tās rūpniecības, bet tas nozīmētu atgriezties atpakaļ, tas ir, iet tehnisku «vēžu gaitu» tanī pat laikā, kad cilvēces skaits un tās prasības pieaug arvien jo vairāk. *Sabiedriski spriežot*, mēs varam ar tādu pat tiesību teikt, ka *arī lauki un zemkopība nevar iztikt bez rūpniecības*. Un taisni kapitālisms ir līdz bezgalībai pacēlis šo lauku *atkarību no pilsētām*, kurp aizplūst *i lauku produkti*, atraujot un neatdodot zemei no tās izvilktais vielas (mēslus), top aizlaupīts no laukiem neizmērojamā daudzumā *virsvērtības* (pilsētās dzīvojošo zemes īpašnieku un kapitālistu-uzņēmēju personā), un beigās aizplūst no laukiem viņu labākie *darbaspēki*, atstājot pašus laukus vai nu par *atmatu* (ganībām, parkiem), jeb par pakaļpalikušu elementu darba lauku. Un strādnieku trūkums ir tas, ar kuru taisni lielsaimniecībai ir visgrūtāk cīnīties. Visuvarenajai zemes īpašnieku šķirai Eiropā par to nav liela bēda; viņa savas šķiras *ienākumus* prot nodrošināt ikreiz. Un viņiem vienīga, lai arī visus viņu laukus izdalītu invalīdu starpā, ja tikai viņi dabū savu renti.

Sīksaimniecības ideoloģi uz to atbild: taisni tas, ka lielsaimniecība *nespēj saistīt* pie sevis pietiekoši daudz strādnieku, ir liecība par lielsaimniecības vājo konkurenčes spēju. Mums tādēļ jāpiegriežas nākošajā nodaļā laukstrādnieku jautājumam.

Bet, iekams es uz to pāreju, man gribētos vēl pakaļvēties pie jautājuma par konkurenci starp liel- un sīksaimniecību. Mēs varējām par tādu runāt tik ilgi, kamēr viens otrs apgabals vēl nebija ierauts pasaules tirgus konkurencē, piem., kādreiz Latvijā 1860.—70. gados, kad progresējošā zemniecība pilsētās tirgū varēja konkurēt ar pakaļpalikušo muižu saimniecību ražojumiem. Bet pēc pirmajām zemkopības krīzēm, zem aizjūras labības konkurenčes spaida, vairs nevar būt vietējas konkurenčes. Kur, kā, piem., Vācijā, nepietiek vietējās labības un kur robež-

žas aizsargātas no labības muitām, tur uz strādnieku rēķina gūst privilēģiju visa zemkopība, tātad arī pa daļai priekš tirgus strādājošā zemniecība. Kur nav tādas aizsardzības, tur, kā, piem., Dānijā, vienīgā izeja — uz *lētas* (pa daļai iestoras) *labības* rēķina ražot dārgus lopkopības produktus, jeb zemkopībā nīkst vienādā mērā kā lielsaimniecība, tā sīksaimniecība, ja pēdējā nepāriet uz lopkopību, kamēr *lopkopība* tirgus preču ražošanā nav pieņēmusi visur *ielkapitālistisku* raksturu. Jo zemkopības krīzes turpināsies, kamēr vēl nebūs galīgi ievilktais pasaules tirgū visas *aizjūru brīvās, auglīgās zemes*. Un pasaules tirgū konkurē *viemas zemes lielsaimniecības ar citu zemju* (piem., aizjūru muitu) *lielsaimniecībām*. Bet jautājumu te izšķir, ja nav aizsargu muitu, mācība par *labākās* (auglīgākās, izdevīgākās) *zemes pārākumu* pār *vājāku* zemi. Bez rentes arī še zemes īpašnieks neatdos savus laukus zemkopībai un labāk to atstās atmatā (līdz labākiem laikiem, kad pieauga vēl vairāk cilvēku) jeb atdos to *sīksaimniekiem!* Aha! uzvara! gavilē sīksaimniecības aizstāvji. Uzvara kādreiz gan, bet uz zemnieka darba (pārpūlēšanās) vai *patēriņa* (bada vai pusbada un «taupības!») rēķina. Bet tas nav *vairs saimniecības, bet sociālas, sabiedriskas varas un pacietības jautājums*.

Te tikai īsumā uzskaitīsim vēl ikvienu saimniecības tipa stiprās un vājās puses, kā viņas min vienas un otras puses aizstāvji. Šo stipro un vājo pušu apgaismojumu sniegs turpmākās nodaļas.

Lielsaimniecības stiprās puses ir:

1) Tehniskās un zinātniskās puses pārākums (vairāk un jaunākā tipa mašīnas, kas ietaupa darbu un materiālu, zinātnes aizrādīti jaunākie un pilnīgākie apstrādāšanas un mēslošanas paņēmieni utt.).

2) Saimniecisku ēku daudzums pamazinās, un uz šī rēķina *var* (es uzsveru, ka *var*) uzlaboties darbinieku dzīvokļu apstākļi.

3) Robežas vien aizņem sīkajās saimniecībās daudz lauku (uz 100 desetīnām *robežu* ežas vai grāvji ieņem apm. $2\frac{1}{2}$ desetīnas; ja tās pat 100 desetīnas sadalītu 50 gabalos, uz robežām ietu zušanā 18 des!). Bez tam sīkgruntniecību robežas kavē ērtu apstrādāšanu, apsēšanu utt.

4) Lielsaimniecībai vajag samērā daudz mazāku skaitu

mašīnu un cita inventāra, un tā var ierobežot dažu lopu, piem., zirgu skaitu ar motorspēka palīdzību.

5) Lielsaimniecības tādā kārtā ražo ar mazāk dzīva darbaspēka vairāk produktu.

Tam stāda pretim šādas sīk- un mazsaimniecības pārākās puses:

1) Patstāvīgais zemkopis ir pats *savs* saimnieks, pats ražotājs un pa lielai daļai arī *savs* patērētājs un pats ar savu namiņu ģimenes dzīvei un,

2) strādādams pats uz savas zemes un sev, viņš strādā *uzcītīgāk, rūpīgāk un vairāk* (ilgāk), caur ko iztur konkurenci ar lielsaimniecību.

Šos jautājumus mums, cik tālu tie vēl nebūtu skaidri, mēginās noskaidrot grāmatas turpmākais saturs.

5. LAUKU PROLETARIĀTS

Vārds proletariāts* un arī paši proletārieši ir arī cēlušies uz laukiem. Romnieki nosauca nometināto (assidui) saimnieku-zemkopju bez mantojuma daļas atstātos dēlus par «cives proletarii», kā mēs tagad teiktu, «bezzemnieki-saimniekdēli». Bija gan kādreiz nosacīts, ka šiem bez «tēvu zemes» palikušiem «saimniekdēliem» ir tiesības dabūt zemi citur, jo brīvas valsts zemes toreiz bija daudz. Bet mēs jau redzējām, ka šīs zemes satvēra savās rokās baņķieri un oficieri, bet proletārieši palika ne vien bez «tēvu zemes», bet arī bez jebkāda «zemes stūriša». Viņi vai nu noslīdēja par dzimtlaudīm, vai pat vergiem, vai devās uz pilsētu, «vieglu dzīvi meklēdami», un tur «dzīvoja kā kāzās» pa valsts maiznīcām un, tagad sacītu, kinematogrāfiem («panem et circenses» — «maizi un cirka izrādes!», t. i., gladiatoru-vergu sacīkstes, tāds bija viņu lozungs). Kā redzam, «proletariāts» izvirts; šos «brīvos cilvēkus» («pilsoņus» — cives) izspieda vergu darbs, jo algas darbs vecajā Romā bija tikai izņēmuma gadī-

* Vārdū «proletārietis» daži valodnieki atvasina no vārdiem «proletarius». Oletum — ir mēslu čupa, oletarius — tāds cilvēks, kas dara visrupjākos verga darbus (kā, piem., kalps — drellis). «Civis proletarius», ko jau vecākie Romas likumi min pretim «cives assidui» — pilsoņi-saimnieki (nometinājušies pilsoņi), ko var pieņemt šo oletāriju vietā. Kaut, piem., saimniekdēls, pēc mums parastā izteicēja, viņš noslīdējis kalpa (t. i. gandrīz verga) lomā.

jums *līdz pašam kapitālismam*. Kapitālismu turpretim raksturo darba attiecībās taisni *algas darbs*.

Mēs jau redzējām, kā *zemnieki* tapa par *bezzemniekiem*, no kuriem tikai viena daļa palika vai kļuva zem citādas mērces (darba vai naudas rentes jeb kā iepircēji) par *saimniekiem*-*zemniekiem*, kamēr pārējie aizgāja vai nu uz pilsētām, jeb kļuva par *strādniekiem* vai nu muižās, jeb pie *saimnieka*-*zemnieka*. Arī muižu *«dienestnieki»* izdzimtāudīm pārvērtās *strādniekos*, un viņu liktenī uzreiz daudz nekas nemainījās. Vārds *«kalps»* nozīmēja gandrīz to pat kā vergs (sk. *Roziņa «Latv. Zemnieku»*)*. Lauku proletariāta, tas ir, lauku *algas strādnieku* šķira rodas, tikai *kapitālismam* iespiežoties arī uz laukiem, un atsevišķi *algas strādnieku* gadījumi agrāk bija tikai izņēmumi. Arī te mēs novērojam garu attīstības gaitu ar daudz interesantām parādībām. Kamēr pastāvēja vēl verdzība, vergu kādreiz *«atlaida brīvu»* viņa kungs, bet ne galīgi un bez aprobežojuma. Viņus bieži atlaida *«darbos»*, tas ir, viņiem atļāva nodarboties, bet sava *«virsdarba»* rezultāts, ko mēs tagad saucam par *«virsvērtību»*, viņiem bija kārtīgi jānodod savam īpašiekam jeb *saimniekam*. Ar ciemtiem vārdiem, *strādnieks maksāja saimniekam un ne saimnieks strādniekam*. Šī kārtība arī vēlākos laikos novērojama dažādu viesnīcu utt. apkalpotāju atalgošanā, kur *saimnieks* nemaksā, bet *dabū* maksu.

Laukstrādniekus kā tādus mēs vispirms atkal sastopam Anglijā. Jau XIV gadsimtā, kad mēris izkāva Anglijas ciemus, min, ka strādnieki (*laborers*) un kalpi (*servants*) sākuši atteikties no darba, meklēdami labākus darba apstākļus vai pieprasīdami *algas* paaugstināšanu. Tā 1349. g. iznāca likums, ka strādnieki nedrīkst atsacīties no darba, viņiem jāstrādā *ne mazāk* kā 10 stundas dienā un *alga nedrīkst būt augstāka* par noteiktu *maksimumu*. Tātad *maksimālalga* un *minimāldarbdiena*. Ačgārna pasaule tagad, kad sāka prasīt *minimālalgu* un *maksimāldarbdienu*! Bet likums bija jāatkārto 1350. un 1360. gadā un tomēr palika toreiz bez izpildīšanas, jo darba roku trūka un *saimniecības* intereses bija stiprākas par likumu. Šo laikmetu un vēl lielākā mērā XV gadsimtu nosauc par Anglijas *«lauku un pilsētu strādnieku zelta laikmetu»*, jo viņi *«dzīvoja pilnībā un varēja brīvi iekrāt»*. Bet

* *Roziņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 179. lpp. Red.*

XVIII gadsimta beigās, kad strādnieki visur uz laukiem sāk ierasties kā sevišķa šķira, mēs par Angliju lasām taisni otrādi: «rentnieks kļuvis gandrīz par džentlmeni, kamēr *nabags laukstrādnieks bija pilnigi pie zemes nospiests.*» Kāds tolaiku rakstnieks Praiss, aprakstījis, ka algas samērā ar dzīves dārdzību kritušas 40 g[ados] par $\frac{1}{4}$ jeb 25 proc., pareģo: «Drīz visa karaliste sastāvēs iz džentlmeņiem un ubagiem, lielkungiem («grandiem») un vergiem.» Un tomēr «1770.—1780. g. laukstrādnieku stāvoklis Anglijā *kā baribas, tā dzīvokļu*, bet arī *pašapziņas*, saviesīgas dzīves utt. ziņā ir vēlāk *nesasniegts* ideāls», kā rakstīja kāds no Marksā citēts XIX gs. sākuma rakstnieks.* 1795. gadā ieveda «nabagu» likumu, pēc kura nepietiekošās algas papildināja mācītāju ubaga dāvanas. Tā lieta vilkās, kamēr «1830. gada dumpji ar degošu labības šķūņu uguns blāzmām neatklāja, ka trūkums un apslēpti dumpīga nemierība vienādi traki kvēlo lauku, kā arī rūpniecības strādniecības apslēptnēs». «Baltie vergi» (white slave) — tā sauca lauku proletariātu viņa dzimšanas dienās.

Tā bija strādnieku šķiras *vēsturiska* laime, ka toreiz matos bija lendlordi un rūpnieciskie kapitālisti. Atriebdamī kapitālistiem par agitāciju pēc labības mītu likumu atcelšanas, lordi atklāja rūpniecības strādnieku briesmīgos apstākļus pilsētās. Un lielrūpnieki atrieba, pretim celdami komisijas, kas lai izpētītu laukstrādnieku stāvokli. Un tās nu atklāja, ka racionālā zemkopība palielinājusi aramos laukus (no 1846.—1856. g. par 464 119 akriem), caur mašīnām par pusi pamazinājusi ražošanas izdevumus utt. un laukstrādnieku skaitu no 1851. gada — 1 241 269 pamazinājusi 1861. gadā uz 1 163 217, kādēļ «jāatzīst, ka rentnieku un laukstrādnieku skaita pieaugums kopš 1801. gada pavisam *nesaskan* ar lielisko zemkopības produktu pieaugumu**. Bet *paši laukstrādnieki no šīm komisijām nekā nemantoja*, jo profesors Rodžers nāk pie slēdziena, ka arī pēc 1780. gada laukstrādnieku stāvoklis lieliski gājis uz leju un laukstrādnieks kļuvis par «dzimtcilvēku, tikai slikti barotu un slikti iekortelētu dzimtcilvēku». 1865. gada oficiālā ziņojumā mēs lasām, ka laukstrādnieka dzīvoklis «*itin nekā nav vērts*», ja viņš kur ieīrējies,

* Sk. *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 549. lpp. *Red.*

** Turpat, 552. lpp. *Red.*

tad īres saimnieks viņa īri paceļ, tiklīdz izdzird, ka alga pielikta, bet rentnieks pamazina algu, ja dzird, ka strādnieka sieva kur dabūjusi darbu. «No tālākām algas pamazināšanām laukstrādnieks nebaidās, jo viņš var sacīt: nihil habeo, nihil curo*... Viņš dzīvo uz sasalšanas punkta («0 grādiem»). Lai nāk, kas nākdamas, viņš neņem dalību ļaužu laimē vai nelaimē.» Un pārtikas ziņā 1863. gadā komisija raksta: «Salīdzinot pamatīgi Anglijas cietumnieku un darba namu pauperu uzturu ar tās pašas zemes brīvo laukstrādnieku pārtiku, jāatzīst nenostīrdami, ka pirmās abas kategorijas barojas daudzākārt labāk nekā pēdējie, kaut gan tanī pat laikā «cietumnieka darba rezultāts iztaisa tikai pusi no laukstrādnieka darba rezultāta».

Strādniekiem uz pilsētu mūkot, vajadzētu domāt, ka pācelsies algas un darba apstākļi, bet nekas tamlīdzīgs ne-notiek, jo saimnieks nēm darbā sievas, bērnus, večus un pietiek ar viņiem. Jeb saimnieki sāka īrēt «strādnieku bandas» («Gangsystem»). Tāds «gangs» jeb banda sastāv iz 10—40—50 cilvēkiem, dažāda dzimuma (no 13—18 g.), kas gangu meistara vadībā top īrēts darbiem, kur vajag daudz roku. Tāds gangmeistars jeb «dzinējs» (driver) apstaigā muižu pēc muižas 6—8 mēneši gadā.

Visas šīs parādības atkārtojās arī pārējā Eiropā. Mēs zinām, piemēram, ka arī Vācijas laukstrādnieku stāvoklis, īpaši Prūsijas austrumos, ir briesmīgs un ka arī no turiennes mūk pilsētās, kas vien var. Un trūkstošo darbspēku dod «staigu strādnieki» (Wanderarbeiter, Sachsen-gänger) no citiem apgabaliem vai pat zemēm (Polijas). Šī pēdējā parādība, kas beidzamos gados pieņēmusi ļoti plāsus apmērus, ir vecāka nekā kapitālisms. Jo zemkopības darbs kā sezonas darbs prasa pa laikam daudz strādnieku. Un tātad Prūsijā, piemēram, tā saucamajā «ražas ceturksnī» (no jūlija līdz septembra mēnesim) bija parasts, ka viena muiža «atļāva» saviem dzimtlaudīm iet palīgā citām muižām. Un agrāk laikam «talkas» bija tam-līdzīgs paradums. Tagad vairāk vēl nekā ražas laikam darba roku vajag pavasara un rudens darbiem (piemēram,

* «Man nav nekā un nav par ko bēdāties.» Vai neatminas pa latviski:

«Lai bēdāja velns par bēdu;
Es par bēdu nebēdāju»...

pie kuļmašīnas), un tā tagad 1912./13. gadā Vācijā ir reģistrēti 767 000 ārzemnieku kā staigu strādnieki, no kuriem 317 000 iz Krievijas (Polijas), 281 000 iz Austrijas. (Raug, kādēļ Vācijā tik «sirsnigi» turas pie krievu gūstekņiem!)¹⁵

Nekavēsimies te ilgi pie Krievijas staiguļu strādniekiem, kur tūkstošiem strādnieku aiziet uz «отходий промысел»* ne vien no ciemiem uz vairāk vai mazāk tālām muižām un plantācijām, bet kur tikpat daudz pilsētu fabrikas strādnieku dodas apkopt savus laukus. Sie apstākļi jau diezgan pazīstami. Bet nevar paitē garām neminētu to apstrādāšanas veidu, kādu praktizē uz darba tirgus uz kapitālistiskas konkurences pamata Ziemeļamerikā un kuru uz piespiestas darba klausības pamata pa kara laiku izmēģināja Vācija, proti, ar lielu skaitu darbalaužu *apstrādāt vienu rajonu pakaļ otram*, sākot no dienvidiem un ejot uz ziemeļiem, līdzīgi labības nogatavošanās laikam. Šo Amerikas sistēmu kāds biedrs no turienes apraksta šādi: «*Vidus rietumu štati — Teksasa, Oklahoma, Kanzasa, Dakota un Kanādas province Manitoba ir tā Ziemeļamerikas kviešu josla, kura ražo 20 proc. no visas pasaules labības fonda. Kvieši jāievāc ātri un tīklīdz viņi nogatavojas. Fermeru kviešu ražas laiks ir visnemierīgākais no visiem gada laikiem. Viņiem vajag papildu spēku, un reizē viņi baidās nemieru. Viņi caur presi jau agri sāk kliegt, ka vajadzīgi desmitiem tūkstoši laukstrādnieku. Prese šos ciparus izkliedz vēl lielākus, un te saplūst simtiem tūkstošu visdažādāko elementu. Mašīnas pieder fermeriem, un viņi trīc un dreb, ka tās tikai nesabojājas, jo fermeris ir savu viegli bojājamo mašīnu vergs ne vien dārgā remonta dēļ, bet arī aiz darba roku trūkuma bailēm. — Tā strādnieki iesāk savu darbu dienvidos un, izbeidzot to vienā rajonā, pāriet lielām partijām tālāk uz ziemeļiem, kamēr tie nonāk Kanādā.»*

Strādnieku skaits uz laukiem iet ik gadus mazumā. Anglijā tas ir kļuvis pavisam niecīgs, jo no *visiem* ražīgā darbā strādājošiem *zemkopības darbu* vispār izpildīja iepriekš kara tikai vairs 13 proc. Citur šis procents gan vēl ir lielāks, piemēram, Skotijā — 14 proc., Irijā — 43. Vācijā šis skaits bija 1882. gadā 42,5 proc.; 1895. gadā 35,7 proc., Francijā 1891. gadā — 44,2 proc. Bet absolū-

* — *peļņas darbos. Red.*

tos skaitļos laukstrādnieku ir tomēr vēl miljoni. Viņu stāvoklis, tā kā viņi ir izkaisīti pa muižām un mājām un ne kopoti kopējās darbnīcās, ir politiski pārāk grūts, un viņi ir līdz pēdējam laikam palikuši par vergiem vai dzimtlaudīm — tikai uz noteiktu termiņu.

Viņu brīvības diena ir tikai vienu reizi gadā, Jurģi. Līgšanas dienas («bernuraks») ir viņu ikgadējās *pavasara jūtas*, un «pie jauna saimnieka» — tas ir viņu visliekākais psiholoģiskais pārdzīvojums. Bet arī šo prieku viņiem neatstāj pilnīgu.

Ne caur likumīgu aizliegumu, bet piesaistot pie sava *«namiņa»*. Ko mēs lasījām par angļu laukstrādnieku dzīvokļiem, to ar maziem grozījumiem var atkārtot arī par citām zemēm.* Ipaši mazsaimniecības ir ierikotas vienīgi bezģimeņu strādniekiem: Un te nu «prātīgi saimnieki» atrod nederigu zemes gabaliņu un izdod to strādniekam ar ģimeni savam namiņam, saprotams, uz atstrādāšanu. Jeb aģitē par to, lai ievestu «normālsaimniecības»** kaut kur tuvumā, no kurām tad varētu dabūt vajadzīgās darba dienās liekas darba rokas. Laukstrādnieks ir ļoti priecīgs par tādu pretimnākšanu, bet viņš nepamanot *pārdevīs* savu *vienīgo brīvību*: mainīt saimnieku. Zināms, arī šī brīvība bija tikai ilūzija, jo saimnieki mēdz būt no «vienāda māla taisīti».

Viņu *pārtika*, ja tā ir pie saimnieka galda, kļūst ik gadsus ļaunāka. Mums par to nav, zināms, skaitļu, tā ir klusa traģēdija, bet ikviens, kas uz laukiem dzīvojis, to zina, ko nozīmē viena vien separatora ievešana. Tā izvelk pēdējo tauku vielu un atstāj baltu — puszilu žulgumu, kuru es vīriem kā Dāvidam, kas to grib noliegt, ieteiktu iedzert uz brokastīm pa pāris glāzēm. Es viņam ar mieru arī vēl pielikt riecenī mālveidīgā siera iz šī piena, bez

* Paklausieties, kā izteicas par šām dzīvojamām spelunkām kāds agrāriešu liberālis (nacionālliberāls deputāts Kleije Prūsijā): «Strādnieku dzīvokļi top vienmēr *greznāki* (luxorios!), tagad jau ikvienam dzīvoklītīm prasa savu kēķi (!). Driz būs arī gan savs vaterklozets (!).» Vai var iedomāties ļaunāku ironiju par šiem kalpu stukūziem [vecajām būdām. *Red.*], kur ne vien nav vaterklozeta, bet pat ne godīga pakša!

** Tā dažkārt buržuāziskie un sīkburžuāziskie publicisti dēvēja patstāvīgu zemnieka saimniecību, kurā lauku darbus veic pats ipašnieks. *Red.*

barojamām vielām.* Bet, ja alga ir *tikai naudā*, tad atkal parasti pārtika jāpērk vai nu pie sava saimnieka, jeb kāda ciema auglotojā, kas atkal ir bezkaunīga izmantošana.

Tādēļ tik ļoti elektrizēja Vācijas junkurus, kad pagājušo vasaru vienā vietā pēc otrs Prūsijā sacēlās *streiki* (arī revolūcija šīnīs lauku pažobelēs nonāca tikai bez maz gadu vēlāk). Jeb poļu kungus, kad tanī pat laikā tādas pat ziņas nāca no Polijas ciemiem (piemēram, Lublinas [apgabalā]). Un visā 1905. gada kustībā uz laukiem tas visnedzirdētākais šķita laukstrādnieku streiks. Toreiz «*Neue Zeitā*» pat kāds Latvijas s.-d. zem pseidonīma Kleinberģis («*Kleināis Kalniņš?*») ļoti nosodoši rakstīja par šiem streikiem: «*C. Komiteja nebija pietiekoši apdomājusi, vai viņas spēku pietiks, lai toreiz pastāvošajos apstākļos generālstreiku izvestu uz laukiem*» (uzklausieties!) «*sociālistiskā nozīmē*» («im sozialistischen Sinne»),** kā, piemēram, angļu [rakstnieka] Dikensa romānā «*Pikviku klubs*» pikvikieši savus vārdus arvien saprot «*tikai pikvikiešu nozīmē*», bet pie Dikensa tā ir zobošanās! Kl. K. to gan tūliņ paskaidro: «*Jau iepriekš varēja pateikt, ka nevarēs iztikt bez zināmiem varas līdzekļiem.*» Jā, ikviens streiks pats ir varas līdzeklis, un tie pretvaras līdzekļi uz laukiem ir tādi, ka gandrīz ikviens streiks tur pieņem revolucionāru raksturu!

Laukstrādnieku organizēšana pilsoniskā pasaulē ir atdūrusies uz vislielākajiem kavēkļiem, un visas organizācijas pēc īsāka vai garāka ziedu laika ir gājušas bojā vai nikuļo, kā to mēs vēl vēlāk redzēsim.

Un raug, kādēļ laukstrādnieki mūk iz savas šķiras vai nu sīkzemniekos, jeb uz pilsētām un nav saistāmi pie savām līdzšinējām darba vietām. Bet saprotams, ka tas nav *saimnieciskas, bet politiskas varas jautājums*. Jo ne-apvienoti strādnieki ir tikpat bezspēcīgi cīņā pret lielgruntnieku šķiru kā izklaidētā sīkā zemniecība. Un vienai, kā otrai palīgs var nākt vienīgi no pilsētas, tas ir, no pilsētas apzinīgās strādnieku šķiras.

* Gandrīz vai izjūti, ar kādu *skaudību* Latvijas saimnieki sūdzējās par bezzemniekiem, kas pagājušo pavasari pa padomju varas laiku Latvijā ēduši patiesu pienu un sviestu! Viņiem tā likās no visas revolūcijas tā visbriesmīgākā parādība. Un es viņus saprotu, viņi paši sev to neatļaujas un nevar atļauties, jo tas «neatmaksājas».

** Domāts P. Kalniņa raksts «*No latviešu strādnieku kustības vēstures*», kas bija ievietots žurnāla 1905./1906. g. 3. un 4. nr-ā. Faktiski tajā (4. nr-ā) nepamatoti kritizēta Jelgavas komiteja. *Red.*

6. LIELKAPITĀLISTISKĀS LAUKSAIMNIECĪBAS

Mēs tālāk vēl atdursimies uz kādā angļu aģitācijas lapā ievietotu zīmējumu, kurā kalsnējs, nodriskājies kalps uz saviem pleciem salīcis nes labi apgērbtu rentnieku saimnieku, kuram uz pleciem sēd vēl viens virs: trekni nobarojies angļu barons (lendlords — «lielskungs»). Nevar asprātīgāk atzīmēt to «trijvienību», uz kuras pamatojas kapitālistiskā saimniecība. Visas bagātības radītājs ir strādnieks-kalps, no kura virsvērtības sev kaļ peļņu saimnieks-rentnieks, bet šo pēdējo piespiež zemes īpašnieks maksāt viņam zemes renti vienīgi par to, ka viņš atļauj rentniekam izlietot viņam privāti piederīgo zemi savas peļņas kalšanai. Tas pats jau gan norisinājas arī ikvienā rūpniecībā, kur par zemes gabaliņu, kas zem fabrikas vai tamlīdzīgi, arī jāmaksā zemes rente, bet tur zeme parasti nespēlē tik ievērojamu lomu kā zemkopībā.

Augšminētais zīmējums attēlo trīs šķiras, kas dalās zemkopībā, pie kam strādnieks saņem tikai darba algu, saimnieks — peļņu un gruntnieks — zemes renti. Tik tīrā veidā kapitālisms zemkopībā parādās gan vienīgi Anglijā un Amerikā, kamēr citur aina aizklājas pa daļai caur to, ka zemes īpašnieks barons (vai junkurs) reizē ir arī saimnieks, kas ar saviem «muižkungiem» un vagariem ar algotu spēku liek apstrādāt savu zemi un tā pats saņem i peļņu, i zemes renti. Bet šī 2 šķiru sakrišana vienā personā nekrīt še lielā svarā. Arī Anglijā pēdējos laikos muižniecība personīgi stipri saplūst kopā ar kapitālistu šķiru vispār, un pretējās intereses tādā ziņā še nolīdzinājas vienā «apvienotā reakcijā».

Svarīgāks ir tas apstāklis, ka visur vēl lielgruntnieks reizē ir *bijušais feodālis*, vispirms ar lielu tiesu vecā feodālisma atlieku (laukstrādnieka nebrīvība, mācītāju patronāts* utt.). Bet, galvenais, viņš ir ne vien savas zemes īpašnieks (ja arī ar parādiem hipotēku kapitālistam), bet nem renti arī no savu zemnieku vai bij. zemnieku zemēm, vienalga, vai kā renti vai kā atliekas no pirkšanas summām un «obligāciju parādiem». Bet tālāk viņš ir reizē valsts politikas noteicējs un izved cauri labības, galas u. c. ievedmuitas, kas *mākslīgi saceļ zemes renti* un reizē ar to aizturi *tehnisko progresu zemkopībā*

* Muižnieku tiesības iecelt mācītāju. *Red.*

kā nevajadzīgu, lieku. Un galu galā viņš sēj ilūzijas arī zemniecības starpā, ka *viņai esot kopējas intereses ar lielgruntniecibu* uz pilsētas iedzīvotāju un pirmā kārtā *strādnieku šķiras rēķina*. Jo bez šīm saitēm (1) labības muitām un (2) zemes rentes atkarības) starp *lielgruntniecibu* (t. i., reizē muižas īpašnieku un saimnieku) un *mazsaimniecibu* (zemnieku) norisinātos dabiskā *šķiru cīna* (kā kārtu cīnas modernais izdevums). Bet reizē norisinātos ekonomiskā un reizē arī *sociālā cīņa* starp divām sistēmām: liel- un mazsaimniecību. Mēs redzēsim tālāk, ka še jāizpaužas īstenībā *cīnai starp muižniecisko reakciju un starp pilsētas strādniecību ap to, kam piekritīs pašdarbīgā zemniecība*.

Mēs pagājušajā nodaļā redzējām, kā izdalījās un atšķīrās no zemkopības viena rūpniecības nozare pēc otras patstāvīgā pilsētas rūpniecībā. Bet, ja mēs tur jau redzējām, ka rūpniecība no jauna tiecas pārvietoties atpakaļ uz laukiem, tad te jāatzīmē vēl viena tieksme, kas daudz svarīgāka nekā tā. Kapitālisma iespiešanās uz laukiem gan laupīja laukiem pirmatnējo *mājas rūpniecību*, bet reizē tā tiecās pašu *zemkopību pārvērst par rūpniecību, to industrializēt*. Šī zemkopības «pārrūpniekošana» ir jau spērusi milzīgus soļus, un tā ir pilnīgi nepieciešama, iedzīvotāju skaitam pieaugot. Svabadām zemēm pietrūkstot, zemes un tās aparšanas jautājums kļūst par *visas nācijas jautājumu* daudz lielākā mērā nekā dzelzceļi, pasts utt. Ja, pieņemsim, visas zemes pāriešana sīkzemnieku rokās novestu uz leju zemes* kultūru, tā ka sīkzemnieki gan būtu puslīdz paēduši, bet pietrūktu maizes pārējiem iedzīvotājiem, tad ikvienai valstij tur būtu jā iejaucas. Jeb, ja muižu īpašnieki atstātu visas savas muižas ganībās jeb medību iecirkņos un pietrūktu maizes pilsētām (sal., piem., Angliju pa kara laiku**), tad nevarētu ciest klusu nevienu valdību. Un valsts un kapitāla iejaukšanās zemkopības lietās top arvien jo dzīvāka, gan vispirms pret vājāko daļu — sīk- un vispār mazsaimnieku,

* — zemkopības. *Red.*

** Anglijā pa kara laiku ieveda likumu, pēc kura zemkopības valdei (Board of agriculture), kas *pārrauga atsevišķās zemkopības saimniecības*, ir tiesība, ja *uzņēmums strādā nesaimnieciski, nemt vadību pašai savās rokās*. Un angļu valdību pat viņas draugi Rīgas pili nesaiks par sociālistisku.

bet kara laikā pat pret lielgruntniekiem. Bet pie šiem jau-tājumiem mēs pakavēsimies vēlāk.

Tagad mēs apraugām vienīgi tehniski to, ko sauc par lielkapitālistisku saimniecību. Mēs dodamies uz Ziemeļ-amerikas rietumiem un apraugām tur kādu «labības fabriku» («bonanza-farm» — milzu fermu): «Iedomājieties zeltītu kviešu lauku, 30 kv. verstis plašumā. Vejiņš liegi saviļņo viņu vārpu jūru, un, cik vien tālu sniedz acis, redzama tik viena krāsa, rietošas saules krāsa. Tur, pie apvāršņa, maršē armija: priekšgalā jāj generālis, aiz viņa mehāniķu štābs. Bet ne zibens un bajoneti atspīd saulē; viņu ieroči ir āmuri un knīpstangas. Ne ragu mūzikas skaņas tos pavada; nē, baterija iz 24 plaujmašīnām kustas mums pretim, «tvaiku kumeļam» smagi elsejot. Vienā acumirkli, ar vienu milzu plecu cirtienu mašīnas ar saviem tērauda zobiem novel gar zemi 100 pēdu plašu laukumu, vienaldzīgi izmetot aizmugurē savus gatavos labības kūlīšus un no jauna paceļot savas milzu dūres jaunam cirtienam.»

Romantiķis-lauksaimnieks gan nopūšas: «Viegli pār laukiem traucošās mašīnas izskats manī nemodina poētisku jūtu, un mēs ar nožēlošanu atminamies agrāko zemnieku, kas iziet sēt un iet līdzīgiem soļiem, nenovirzīdāmies uz to vietu, kuru viņš noņēmis par mērķi.» «Bet, piezīmē tas pats franču autors, mēs apmierināmies, jo atminam, ka Francija ik gadus ietaupa 6—7 miljonus hektolitru (no agrākās kopsummas 17 miljoni jeb gandrīz vai pusi) sēklas caur sējmašīnas ievešanu, caur ko mēs nodrošinām ar maizi 2—3 miljoni cilvēku» (sk. P. P. Deherain «La science et l'agriculture»*).

Jeb vēl vienu ainu: «Mēs varam ieraudzīt 10 un vairāk arklus, vienu pakaļ otram jātnieka — «vagara» uzraudzībā, kas veselu dienu dzen tikai *vienu vagu*. Rītdien viņi atgriezīsies un izdzīs tādu pat vagu pretējā virzienā.» (Levasseur. *L'agriculture aux Etats—Unis***). Salīdziniet šo aprakstu ar krievu zemnieka vagu viņa lauku strēmelē, uz kurās suns nevar apgriezties!

Fermeri sapņo par laikiem, kad šādā labības fabrikā uz veselas kvadrātverstes (640 akru) apstrādāšanu veiks tikai viens strādnieks! Fermā no 100 kv. verstīm kviešu

* P. P. Derēns. *Zinātne un lauksaimniecība*. Red.

** *Levasērs. Lauksaimniecība Savienotajās Valstīs*. Red.

lauku apstrādāšanai un apkopšanai tagad jau Ziemeļamerikas rietumos vajag tikai 400 str., kamēr Z. Amerikas austrumos (stipri kapitāl. saimniecībā) tam pašam darbam vajadzētu armijas no 5000 cilvēku. Pati tāda saimniecība ir maz līdzīga parastajām «muižām». Tur nav citu ēku, izņemot elevatorus gar jauncelto dzelzceļu stigām un pārcilājamus namiņus, kur pārgulēt. Pa ziemu visi strādnieki ir pilsētā un lopus aizdzēn uz dienvidiem. Atgādājas agrākās pilsētas un to atmiņas, piem., Sicīlijā (sk. iepriekš).

Es, saprotams, te neuzstādu šīs Ziemeļamerikas rietumu kapitālistiskās ekstensīvās saimniecības par paraugu: tās bieži ir un vēl vairāk bija zemes noplicinātājas, tā sauc. «laupītāju saimniecības», kuras uz svabadas, lētas, vēl nenoplicinātas zemes, aiz darbaspēka dārguma spiesti, izlietoja iespējami daudz mašīnu un, noplicinājušas vienu lauku, devās tālāk tanīs pat nolūkos. Bet pirmā kārtā mēs te redzam tās iespējamības, kas atklājas nākotnei, kad cilvēci vairs nedzīs vienīgi peļņas kāre: mašīnas darba iespējamība un rezultāti zemkopībā te praksē spīdoši pie-rādīti. Mēs vēlāk redzēsim, ka šo *lielo fermu sadališana* mazākās fermās taisni nozīmē *pāreju uz patiesu kapitālistiski intensīvu saimniecību*.

Tiesa jau gan, ka pirmaņējā kapitālistiskā saimniecība Amerikā bija laupītāju saimniecība, kas tur, kur *nebija lētu darba roku*, tās pievilka ar *augstām algām* un lika pie *mašīnu darba*, bet tur, kur *bija daudz lēta darbaspēka*, kā dienvidus melno vergu valstīs, pārgāja uz *dzimtļaužu vai kļaušu, retāk rentes saimniecību*, kā to tik spilgti aprāda b. Ķeņins savā grāmatā par Ziemeļamerikas zemkopību*. Caur to tad arī izskaidrojas, ka Ziemeļamerikas *raža ir zema* un nestāv daudz pārāk par Krievijas un ka viņa konkurē pasaules tirgū vienīgi caur savu lēto (jeb pat no zemes rentes brīvo) *zemi* un caur *ražīgāku* (un tādā jeb citādā kārtā lētāko) *darbaspēku*. Caurmēra raža dažādās valstīs ik uz vienu akru** bušelos*** bija šāda:

* Domāts V. I. Ķeņina darbs «Jauni dati par kapitālisma attīstības likumiem zemkopībā». (Ķeņins V. I. Raksti, 22. sēj., 13.—14. lpp.) *Red.*

** 1 akrs = 4046,86 m². *Red.*

*** 1 bušelis Anglijā — 36,3687 litri, ASV — 35,2393 litri. *Red.*

Lielbritānijā	31,32
Belgijā	31,32
Vācijā	29,59
<i>Savien. Valstīs</i>	13,57
Indijā	11,44
Argentīnā	10,58
Eiropas Krievijā	9,77
Austrālijā	8,76

Un daži pat aizrādīja uz to, ka Amerikas iedzīvotāju skaits ātrāk pieaugot nekā viņas pārtikas priekšmetu raža.*

Bet jāpiezīmē, ka tas lielā mērā zīmējas uz pagātni. Tehnika tieši pēdējā laikā Amerikā spērusi milzīgus soļus. Viņas ražība tiešām ceļas, un par noplicināšanu taisni skaidri kapitālistiskajos rajonos drīz vairs nebūs runas. Par viņas milzīgo kopražu paraugiet tikai šādus nedaudzus skaitļus: Amerika ražoja 1906. gadā pavisam par $12\frac{1}{2}$ miljardu dolāriem (12 500 000 000 d.) dažādu produktu, tas ir, pa 2 gadienī vairāk, nekā visā pasaulei *iegūts zelta* no Amerikas atklāšanas (Kolumba) laikiem. Vistas vien tur pa gadu piedēj 1600 milj. olu, kas iztaisa pa 245 olu uz ikkuru amerikāni. Un tas progress zemkopībā, kas sasniegts pēdējos gados *atsevišķos izmēģinājumu gadījumos*, Amerikā *spēji pāriet saimniecības sistēmā*, ja tikai to neaizturēs *zemes rente*, kas arī Amerikā sāk spēlēt to pašu lomu kā Eiropā.**

Bet palūkosim kādā citā nozarē, piemēram, «gaļas fabrikā» (vācieši to sauc «Thierfabriken», un arī amerikāni to tieši sauc par «factory system»). «Union Cattle Co» pieder kūtis, kas uzņem 3750 galvas liellopu, viņu nolūks

* «Neue Zeit» Nr. 38 no 1913. g. Grumahs aprāda, ka Amerikas iedzīvotāju skaits daudzākāt ātrāk pieaug, nekā palielinās raža. Tā iedzīvotāju skaits no 90-tiem gadiem pieaudzis par 50 proc., bet kviešu raža tikai par 16 proc., kokvilnas par 4 proc., tabakas par 15, maisa par 15 proc. Tas nozīmē, ka nākotnē, ja raža nepaceļas loti spēji, Amerika uz pasaules tirgus zaudē daļu no iespāida, bet mēs arī zinām, ka ir visas iespējas ražas ātrākai pacelšanai, jo zemkopība progresē tur tieši pēdējos gados.

** Amerikāni tieši aizrāda, ka politiskā vara Amerikā pāriet lielo zemes īpašnieku (no rietumvalstīm) rokās kopā, zināms, ar austrumu valstu rūpniecības «karaiem». Tani pat laikā, kā jau sacīju, dienvidos nodibinājusies īsta feodālu laiku, tikai *melna* (nēgeru) *zemniecība*.

ražot visaugstākās šķiras gaļas. Lopus baro ar mašīnām, kūtis 2 reiz dienā ar ūdensvadu izmazgā no mēsliem, par tīru gaisu gādā lieli ventilatori.

Jeb mēs dodamies uz «sviesta fabriku», kas atkal sastāv vispirms no lopkopības sviesta ražošanai, kādam nolūkam izvēl *ipašas govju sugas* (piem., Džersejas sugas sviestam, Holandes — sieram, īsragainas gaļai). Un piena apstrādājamā fabrika «Franklin Country Cremary» pārstrādā ik dienas 500 000 govju pienu, kas te īpašos vilcienos saplūst iz 59 centrālseparatoriem, kurp noved atsevišķo fermu pienu. Vēl lielākos apmēros strādā siera fabrikas. Te seko tirgus pieprasījumiem garšas ziņā, bet ražošanā ķēmē dalību visdažādākie lietpratēji (mehāniķi, ķīmiķi, mikroskopisti), beigās īpašs speciālists «gustators» (nogaršotājs). Te top uz stingrāko ievērotas ķīmijas, bacteriologijas un citu zinātņu prasības.

Vācu mazgruntniecības ideologs Dāvids kādā vietā polemizē pret to, ka Markss mājlops pielīdzinājis darba rīkiem vai ražojamiem līdzekļiem, aizmirsdams, ka te darīšanas ar dzīviem organismiem*. Viņam lopu tehnīki atbildētu, ka tādas ierunas varētu celt Dāvids, ja viņš būtu veģetāriets, bet, ja viņš pats mīl uzkost bifšteku, tad lai atmet līdzīgas sentimentalitātes. Un beigu beigās te nebūt netop aizmirsti fizioloģijas likumi. Ja lops ir nodomāts kaušanai, to tur un baro citādi nekā pienam. «Lopus tur tīribā, ar tvaika mašīnu palīdzību mehāniski padod sīlēs «ekseļus» un pa caurulēm pievada ūdeni; 2 reiz dienā hidrauliski *mazgā kūtis*, un termometri rāda, kā mainās temperatūra: kūti *apkurina* un *vēdina* ar ventilatoru. Tā uz 200 vēršiem pietiek viena strādnieka, jo, piemēram, sienu padod un iepriekš sasmalcina ar mašīnu, pie kam to sajauc ar kukurūzas miltiem bez klijām. Lopu nosver ievedot un nosver arī ikvienu barības porciju; temperatūras vienādība nodrošina barības ietaupišanu. Un cik uzmanīgi seko tagadējs saimnieks savas piena govs *temperamentam*, vai tā nav pārāk nervoza vai kaisla, jo viss tas maitā pienu! Lai taču parāda *cilvēku*, par kuru rūpētos tik stingri pēc visiem fizioloģijas likumiem! Tomēr te tas

* Jāatzīmē, ka Markss tieši saka: «Viens un tas pats produkts vienā un tai pašā darba procesā var būt darba līdzeklis un izejmateriāls». Piem. — lopkopībā. [Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 161. lpp. Red.]

notiek tikai skaidri kapitālistiskas *peļņas* interesēs. Un sevišķi lielā mērā tas notiek «piena lopu fabrikās». Jau 1895. gadā bija īsragaino sugas lopu cilts grāmatās ievesti 900 000 tūrasiņu sugas lopu eksemplāru ar sīku aprakstu par celšanos, un, starp citu, 25 000 eksemplāru sugas cūku! Ar kādu skaudību uz tiem noraugās izmirštošās muižnieku ciltis, kuru ciltsgrāmatas sāk iet krāsnī! Zināms, lopu ciltsgrāmatām ir nolūks izkopt ne vienu vai otru cilti, bet pacelt visu zināmas kārtas lopu dzimumu. Sini ziņā Anglija un Dānija vēl pārspēj Ameriku.

Piena un gaļas daudzums ik no lopa stipri pieaudzis. Tā lopkopības specializācija devusi lieliskus rezultātus, bet tas viss vēl tikai attīstības pasākums*.

Bet paraudzīsimies vēl vienā lauksaimniecības nozarē — putnkopībā («avikultūra», tā skan jaunās zinātnes vārds). Mākslīga perinātava jeb, kā to joprojām sauc, «mātīte», vistu kūtis pēc īpašas arhitektūras, pašas vistas pulkos ik ar vienu gaili īpašā sētā, ja specialitāte «cāļu prece», jeb ar atšķirus dzīvojošu gaili, ja specialitāte — olu prece, jo tādi panākot 20 proc. vairāk olu un tās ilgāk turoties. Pie tam mākslīgā «perināmā fabrika» dara cilvēku neatkarīgu no fizioloģijas likumiem un viņš var «līferēt» cāļus laikmetā, kad dabiski to uz tirgus nebūtu.**

Tādu pat piemēru iz dārzu augļu un sakņu fabrikām un visiem citiem arodiem varētu pievest daudz, bet tas mūs aizvestu pārāk tālu. Mūsu nolūks te tikai īsi raksturot, *ko spēj lielkapitālistiskā saimniecība* dažādos lauksaimniecības arodos. Man gan atbildēs, ka tomēr šie kapitālistiskie uzņēmumi šimbrižam vēl mazumā. Lielā daļā no arodiem tiešām, bet mēs jau redzējām, cik sen atpakaļ kapitālisms vispārīgi ielauzās zemkopībā un to «pārracionālizēja». Un mēs arī jau redzējām, kādas saites un kavēkļi vēl traucē šādu saimniecību attīstību un *traucēs* joprojām, kamēr vien pastāvēs *kapitālistiskā* saimniecības iekārta.

* — pats sākums. *Red.*

** Es te tikai gribētu pretim stādīt Gija de Mopasāna zemnieku stāstiņu [noveli «Tuāns». *Red.*] par veco slimo zemnieku, kuru, uz sliņības gultas guļam, izlieto cāļu perināšanai! Tā cer arī šīni arodā uz siksaimnieka konkurenci ar kapitālistiskiem uzņēmumiem?!

7. ZEMNIECIBA UN TAS SASĶELSANAS*

Tā zemniecība, kura izkūpojās no agrākās zemkopju masas, pārdzīvojusi cauri dzimtbūšanas vai kļaušu laikus, kapitālismam ielaužoties, pārdzīvoja no jauna lielas pār-grozības. Viņa spēji sadalījās uz sabiedriskas darba dalīšanas pamatiem pilsētniekos un lauciniekos, un tā daļa, kas palika lauciniekos, tas ir, vairs ne tikai *zemnieku kūrta*, bet arī patiesi *zemnieki-arāji, saskaldījās šķirās*. Un šī sadalīšanās nenorisinājās mierīgā gaitā, bet tā bija vienlaidus traģēdija un traģēdija, par kuru vēsturē šausmīgākas labi nevar iedomāties. Jo mums vieglāk tomēr saprast kaujas, kurās krit *tūkstoši atklātā ciņā*, jo vairāk vēl, kad ievēro, ka šini atklātās kaujās arvien kaut vadoņiem ir zināmi lozungi (ja arī bieži uz aizspriedumiem vai ilūzijām dibināti lozungi). Bet zemniecības upuru pa visu pārejas laiku uz kapitālismu skaitījās miljoniem, tikai ne masām, bet atsevišķi un parasti pat ne atklātā ciņā, bet, tā sakot, iz paslēptuves.

Kā piemēru zemniecības traģēdijai, kapitālismam austot, mēdz minēt Iriju, un mums jāatzīst, ka šinī zinā domstarpību nebūs, varbūt izņemot Latviju. Mēs jau redzējām, ka Irijā iedzīvotāju skaits bija:

Uz laukiem:	Pilsētās:	[Pilsētās] Procentos no visiem iedz.
1801. g. 5 216 331	—	—
1841. „ 8 196 597	1 143 674	13,9
1851. „ 6 574 278	1 226 661	18,7
1861. „ 5 748 967	1 140 771	19,7
1891. „ 4 704 750	1 244 113	26,4
1911. „ 4 390 000	—	—

Tā mēs redzam, ka no 1801.—1841. g. Irijas iedzīvotāju skaits bija audzis par 36 proc. (40 gados), un pēc tāda pat pieauguma procenta vajadzēja būt 1891. g. jau 11 885 075 iedzīvotāju, bet bija tikai 4 704 750 jeb par 7 180 325 mazāk, kamēr 1911. gadā vajadzētu būt jau 13 360 453 cilvēku, bet bija tikai 4 390 000 jeb par 8 970 453 mazāk! *No 1841. g. iedzīvotājiem tādā kārtā nav palicis neviens cilvēka*. Bet, ja neieskaita dabisko pieaugumu, arī tad iedzīvotāju skaits krities no 1841. līdz 1911. gadam absolūti par 3 806 597 cilvēkiem. Tomēr tanī pat laikā *pil-*

* — diferenciācija. Red.

sētu iedzīvotāju skaits kārtēji pieauga. Citiem vārdiem, *putēja zemniecības rindas.* Ja strādniecības ciešanu ziņā Latvija varbūt ieņem vispasaules strādniecības vēsturē pirmo vietu, tad zemniecības tragedija Irijā tiešām vēl pārspēj Latviju!

Man priekšā uz galda ir 6 visdažādāko tipu rakstnieku grāmatas: mierīgā garā un vēl caru laiku atmosfērā rakstīta profesora disertācija (Manuilova) «Аренда в Ирландии», agrāroportūnista Bulgakova grāmata (Капитализм и земледелие), skaidri buržuāziska vēsturnieka «Irijas vēsture» (T. Афанасьева), kreisā publicista Kerženceva feļetonisks darbiņš («Револ. Ирландия») un beigās neliels paviršs Kautska rakstiņš no 1880. gada (Irija). Bez tam K. Marksas Kapitāla I daļa.* Tik dažādi autori, kas apskata lietu ik no sava viedokļa, un visi vienbalsīgi apliecinā to pašu vai nu ar sausiem faktiem par likumiem un nepieņemtiem likumu projektiem (profesūras kandidāts Manuilovs tieši raksta: manā uzdevumā neietilpst (!) aprakstīt cīņu vēsturi), jeb ar gariem statistikas skaitļiem, jeb beigās ar revolūcijas cīņu un nelegālu organizāciju (piemēram, fēniešu¹⁶) aprakstiem...

Kādreiz arī Irija dzīvoja, varētu sacīt, priekš tiem laikiem «claimīgos apstākļos».* Gintniecība, ipatnējā «klanu iekārta», valdīja te diezgan ilgi, un tas puskomunisms***, kurš te valdīja klanu režīmā un pēc kura tikai kustama manta bija privātīpašums un pārgāja uz bērniem (vienādi kā laulības, tā ārlaulības), bija tas, kas nodrošināja iedzīvotājiem šo vairāk vai mazāk apmierināto dzīvi. Jo zeme tika dalīta tikai apstrādātājiem un uz *mūžu* (t. i., līdz nāvei), un tās pietika samērā ar toreizējiem zemkopības apstākļiem un iedzīvotāju skaitu visiem. Bet no XII gs. pēc Irijas izstiepa savu roku Anglija, un te nu iesākās Irijas mocekles loma. 400 gadus vilkās Anglijas cīņa ap Irijas iekarošanu. Pievienojās vēl *ticibas* (īri ir katoļi) un nacionālais rases naids (īri ir kelti). Jau kārlienies Elizabetes laikā (XVI gadsimta beigās) Irija bija pilnīgi izpostīta. Kāds tā laika angļu rakstnieks to

* Domāts 23. nodajas paragrāfs «Irija». Sk. *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 567.—579. lpp. *Red.*

** Ne velti Iriju sauc par «zaļo salu» (The green Island), tas zīmējas uz viņas augļību un ipašu pļavu bagātību.

*** Domātas pirmatnējās kopienas iekārtas paliekas. *Red.*

apraksta: «Agrākā Irija, bagātā, bieži apdzīvotā, treknām ganībām, labību un lopiem svētītā zeme, ir atstāta un izpostīta. Nav augļu, nav labības uz laukiem, lopu ganībās, putnu zem zilajām debesīm, zivju upēs. Debesu lasts guļ pār šo zemi. Var izstaigāt to no viena gala līdz otram, nesastopot neviena ne vīrieša, ne sievieša, ne bērna.» XVII gadsimtā Irija tika ievilkta no Stjuartiem cīņā pret angļu parlamentu un no jauna Anglijas smagā roka gūlās uz Iriju. Kromvela lozungs bija: «iznīcināt īrus, šos barbarus un elku pielūdzējus» (proti, katoļus!). Un pirmo apcietināto pilsētu (Drohedu) ieņemot, angļi nodedzināja baznīcu ar 1000 dzīviem cilvēkiem tanī. Tas bija «Dieva taisnīgais pirksts, un tā Viņam labpatika!». Tā ziņa Kromvels par savu uzvaru. Angļi iznīcināja ne vien pašus īrus, bet arī viņu laukus, lopus, ciemus un pilsētas. Uz Rietumindiju vien pārdeva 100 000 īrus verdzībā. Šāda necilvēcīga rīcība sakarā ar badu un mēri pamazināja dažu desmitu gadu laikā Irijas iedzīvotāju skaitu par 600 000 cilv., t. i., par 40 proc., jo agrāk viņu bija $1\frac{1}{2}$ miljona. Un tomēr gadsimta beigās nāca jaunas cīņas un jauni upuri, kas Iriju uz kādiem simts gadiem padarīja par klusu kapu.

Anglijai *nevajadzēja īru*, viņai vajadzēja *Irijas* aiz stratēģiskiem un tirdznieciskiem iemesliem, jo uz Iriju raudzījās savā laikā i Spānija, i Francija.*

Iesākās konfiskāciju jandāliņš: Anglija konfiscēja Irijā zemes tādēļ, ka tās piederēja katoļiem, konfiscēja zemes, kas piederēja «klaniem», bet kuru priekšnieki (gan jau paši muižnieki) bija īri un kā tādi bija «sadumpojušies», konfiscēja arī vienkārši tādēļ, ka nebija citādi ko dāvāt angļu ierēdņiem un oficieriem kā jaunās Irijas muižniecībai. Galu galā pēc visām šīm konfiskācijām īru rokās palika vairs tikai $\frac{1}{10}$ daļa no visām Irijas zemēm, un Olsteras province bija pilnīgi angļu bij. karavīru un ierēdņu rokās. Reizē ar to gāja cīņa pret pārējo Irijas saimniecisko dzīvi: pret kuģniecību, pret lopkopību un īpaši aitkopību un vilnas rūpniecību, pret linkopību un audeklu rūpniecību utt. Un tomēr atkal un atkal auglīgā zeme un darbīgie iedzīvotāji no jauna pacēla Irijas saimniecību, kam sekoja

* Jāatzīmē, ka Napoleons, uz Helēnas salas trimdā būdams, atzina savu stratēgisko kļūdu: «Ja es būtu devies ne pret Ēģipti, bet pret Iriju, Anglijas dienas būtu bijušas skaitītas.»

jaunas Irijas sacelšanās un jauna postīšana no angļu pu-
ses. Iedzīvotāji masām atstāja Iriju, gan izceļodami uz
Ameriku, gan iestādamies uz sauszemes dažādu valstu
karaspēkos. Amerikas brīvības karš bijis lielā mērā *īru karš*
pret *angļiem*, un patlaban Amerikā ir divi reiz vairāk *īru*
nekā Irijā.

XVIII gadsimtā arī Irijā iesākās jauna grupēšanās.
Lielgruntniecība iz *īriem* un *angļiem* apvienojās, bet vi-
ņiem kopēji pretim stājās zemnieku nemieri. 1740. gadā
bada nāve noplāva 400 000 zemnieku un reizē ar to muiž-
nieki (lendlordi — zemes kungi) pēc Anglijas parauga
sāka padzīt zemniekus, lai liktu viņu vietā aitas, uz ko
zemnieki atbildēja ar pirmajām *īru* zemnieku sazvērestī-
bām. Šīs zemnieku nelegālās sabiedrības pa naktīm lielām
grupām salauza sētas, ar kurām kungi nošķīra zemnie-
kiem atlaupītās zemes, aizdzina vai apkāva kungu aitas,
nodedzināja viņu ēkas un kādreiz pat izdarija slepkavības.
Pirmajai sazvērestībai («Baltie zēni»)¹⁷ sekoja citas. Vi-
ņas savas prasības mēdza uzrakstīt proklamācijās, kuras
tad piesita pie to *īpašnieku* durvīm, uz kuriem tās zīmētas.

XIX gadsimta sākumā mēs atrodam Irijā gandrīz jau
visu zemi koncentrētu lielgruntniecības ipašumā. Visa
Irija 1780. gadā piederēja (ja neskaita pilsētas) 19 547
zemes ipašniekiem, kas saņēma 10 miljonus mārciņas ster-
linu gada rentes; no tiem 5946 jeb mazāk kā $\frac{1}{3}$ valdīja
vairāk kā pusi no visas zemes un pie tam pat nedzīvoja uz
vietas, bet kaut kur Anglijā vai kolonijās. Viņi savu zemi
izdeva vai nu uz mūžu mūžiem, vai uz 99 gadiem, jeb
beigās uz mūžu kādam advokātam vai baņķieram, no kura
viņi saņēma noteiktu «*gada cenzu*», vairāk i nedomādami
par to, kas notiek ar zemi. Šīs rentnieks arī pats i nedo-
māja apstrādāt vai pats apsaimniekot zemi, bet izdeva to
gabalos no 100—500—1000 akriem arī parasti kādam vi-
dutājam (midlmenam), kurš sadalīja zemi gabaliņos no
5, 10 vai 20 akriem un no tiem rentnieķiem, zināms,
plēsa, cik vien spēja. Tā kā samērā ar apstrādāto Irijas
zemes daļu (liels daudzums zemes skaitās par nederīgu,
iekams tā nav atūdeņota* utt.) iedzīvotāju skaits ir liels
un dzimstība Irijā ir ļoti augsta, kādēļ liels ir arī iedzī-
votāju pieaugums, tad arī konkurence uz maziem zemes
gabaliem saceļ rentes nedzīrdēti augstu. Laikmetā starp

* — meliorēta. *Red.*

1800. gadiem rente *ik 19 gadus* caurmērā pacēlās *divkārtīgi*. Un cik liela ir zemes saskaldīšana, redzams no tā, ka no 905 015 rentniekiem 1845. gadā

135 314	bija mazāk par 1 akru zemes
557 441	„ no 1 līdz 20 akriem
187 215	„ „ 20 „ 100 „
25 047	„ vairāk kā 100 akru.

Bet tas bija arī augstāk iespējamais mērs, un lielkungi, nevarēdami vairs izsist agrākās rentes, izlietoja 1845./47. gadu *badu*, kurā nomira vienā vien 1846. g. 700 000 cilv. ar tīfu un skorbutu, kamēr 1 milj. izceļoja. 3 gadus pēc rindas bija *kartupeļu neraža*, tas ir, sīkā zemnieka bads. Pie tam tanīs pat gados muižnieki *izveda* iz Irijas *labībul* Piemēram, 1845. gadā, kad jau mira 515 cilv. ar badu, izveda 3 250 000 kvarteru* kviešu un daudz lopu, kamēr 1848. gadā, kad nāves gadījumu bija 300 000, izveda 1 826 000 kvarteru. Nerunājot jau par spekulantu *peļnām* uz bada cenām par labību.

Tas, kā teikts, noveda pie lūzuma. Muižnieki sāka pastiprināti *izdzīt rentniekus un palielināt rentes zemes gabalus*: 1871. gadā jau vairs bija tikai 45 proc. visu rentnieku no 1—15 akriem, kamēr viņu 1841. g. bija 81 proc. Mēs zinām gan, ka nomira badā vairāk kā miljons, emigrēja no 1845. līdz 1870. g. arī vairāk kā 3 miljoni.** Bet arī tā vēl nepietika muižniekiem: viņi no 1849.—1855. g. vēl izsvieda no mājām 47 115 ģimenes ar 239 713 cilv., no 1854.—58. g. — 27 324 cilvēkus. Tātad rentnieku skaita pamazināšana bija muižnieku *apzinīgs solis*, jo raža kritās un kritās arī rentes. Mēs pie šīs parādības kā pilnīgi dabiski likumīgas kapitālistiskajā sabiedrībā atgriezīsimies teorētiskajā daļā (sk. tālāk «Darbs un saimniecības platība»).***

Irijas zemnieka kā rentnieka cīņa bija virzīta *pret*

1. īsgadēju rentes kontraktu (visbiežāk uz 1 gadu!).

* 1 kvarters = 12,7 kg. *Red.*

** K. Markss par šo parādību piezīmē: «Emigrantī, kas pārcēlušies uz Savienotajām Valstīm, katru gadu sūta uz mājām naudu — līdzekļus, lai varētu izceļot palikušie. Katra partija, kas emigrējusi šogad, nākamajā gadā velk sev līdz jaunu partiju. Tādējādi emigrācija ne tikai neko nemaksā Irijai, bet tā ir viens no Irijas eksporta operāciju ienesīgākajiem posteņiem.» [Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 573. lpp. *Red.*]

*** Sk. šā sēj. 241.—244. lpp. *Red.*

2. pārliecīgi augstu renti,
3. rentnieku masu izlikšanu no rentes vietām un
4. muižnieku *atsvabināšanu no atmaksas par [uz]labojumiem**, izrēķinot ēkas, sētas un citus piederumus, pie kam, saprotams, viņu ideāls bija *privātipašums* uz savu rentes noietu.

Tās revolucionāru un dumpinieku cīņas, kas norisinājās Irijā un gadījumos kā fēniešu sazvērestībā** pieņēma ļoti grandiozus apmērus un nedzirdēti cieši organizētu veidu, tomēr tikai visai lēni kustināja uz priekšu reformas jautājumu. Ar īstu angļu pacietību angļu reformisti 25 gadus bombardēja parlamentu ar projektiem, kas pieprasīja rentniekiem *pilnu atlīdzību bez laika aprobežojumiem* kā par bijušiem laikiem, tā arī uz priekšu *par visiem ieguldītājiem* labojumiem. Ministrs Roberts Pīls šo likuma projektu nosauca *par revolucionāru soli*, un, kad galu galā iznāca 1860. g. likums ar nosaukumu «zemes īpašumu uzlabojumu likums», tad tas bija smiekīga karikatūra no šiem projektiem.

Tur atradās visvisādākie juristu niķi, kas labi pazīstami Latvijā, kā, piemēram, vajadzīga rakstīta atlauja *[uz]labojumiem*, ja par tiem grib atlīdzību, un atlīdzība nenākas, ja *[uz]labojumi jaīzdara pēc līguma*. Likums palika tukša vieta. 5 pirmajos likuma pastāvēšanas gados likums pie tiesas ir izlietots pa visu Iriju tikai 6 reizes! Sākās jauna aģitācija (un, jāpiezīmē, turpinājās nemierī), kas noveda pie 1870. gada likuma. Tas bija mazs solis uz priekšu. Viņa galvenie principi bija: atlīdzība par uzlabojumiem, un, ja īpašnieks uzteic līgumu, tad rentniekam ir tiesība dabūt atlīdzinājumu par zaudējumiem, kas caur to cēlušies, bet ne vairāk par likumā noteikto summu. No šīs summas novelk rentes parādu, rentes neizpildīšanas sekas un nodokļus. «Rentnieki uz gadu» var arī atsaukties uz šo likumu, ja viņi ir bijuši jau agrāk par šīs zemes rentniekiem. Iepriekšēja *atteikšanās līgumos no atlīdzības* priekš sīkajiem rentniekiem (ja fermas ienākums mazāks par 50 mārc. st. gadā) *nav spēkā*. Bet, ja rentnieku izliek par rentes nemaksāšanu, tad viņš nekā nedabū.

Sis likums 10 gadu laikā izlietots 6245 gadījumos, no

* T. i., no atlīdzības rentniekam par zemes uzlabošanā ieguldītajiem līdzekļiem. *Red.*

** Sk. 16. piezīmi. *Red.*

kuriem 4718 gadījumos rentnieki dabūja atlīdzību. Tā bija, zināms, pilīte jūrā, jo 1870. gadā *uz vienu gadu vien Irijā bija rentnieku* 526 539. Bez tam likuma izlietošanas gadījumu skaits gāja mazumā. Iesākās jaunas cīņas, kuras izbeidzās ar 1881. un 1885. gadu likumiem, kas ne vien aizliedza muižniekiem izlikt rentniekus, bet arī uzliek *uzspiestu zemes pārdošanu par dzimtu*. Interesanti ir tas, ka likumu, kuru līdz tam izgāza vairākkārt cauri parlementā, kad to iesniedza liberāli, *pieņēma konservatīvo valdišanas laikā*. Saprotams, ka to darīja tikai tādēļ, ka ilgāk vilcināties nevarēja un ka pie tam varēja izvest cauri to, ko vēl varēja glābt: *lielisku pārmaksu pie zemes izpirkšanas*.

1884. gadā zemes izpirkšanas likums deva valdībai naudu, ko aizdot pīrcējiem uz 49 gadiem. Pirmajam likumam sekoja 1897. g. un 1901. g. likumi, no kuriem *pēdējais Iriju pārvērtā sīkgruntniecības zemē*. Ja agrāk izpirka atsevišķi saimnieki, tad tagad izpirka veselas muižas, naudas proc. bija $3\frac{1}{4}$, vēlak $3\frac{1}{2}$ proc., bet muižnieks dabūja pie izpirkšanas maksas vēl *klātpiemaksu* 12 proc. *lielumā!** Ja līdz 1885. g. izpirka zemi 25 000 rentnieki, tad 1912. g. jau to bija 145 000 un 1914. g. 348 855 īpašnieku ar $\frac{2}{3}$ no visas zemes, viņiem pretim bija vairs tikai 217 282 rentnieki. Var sacīt, *ka muižniecības loma Irijā ir izbeigta*, tikai diemžēl bez revolūcijas, bet ar izpirkumu. Un tā bija dārga izpirkuma maksa; pēdējos 5 gadus iepriekš likuma vidējā rente bija 8 mārc. ster. 9 šil. par akru, pie izpirkšanas to jau aprēķināja 13 mārc. ster. 4 šil., ar piemaksu kopā tas iztaisīja pāri par 18 mārc. st. Jeb, citiem vārdiem, muižnieki dabūja *uz priekšu par 68 proc. augstāku renti* un pie tam tieši no valsts! Tā bija arī zemes rentes *nacionalizācija*, tikai ar labu atmaksu!

Tā kā tiesai tiesības noteikt arī rentes augstumu, tad zemnieks pret muižnieku ir cik necik likumīgi aizstāvēts. Un tiešām, zemkopība sāk pacelties. Mēs redzēsim vēlāk, ka taisni ap šo laiku sāk attīstīties zemnieku kooperācijas Irijā. *Muižniecības izskaušana un zemes rentes nacionālizācija, kaut arī par pārāk dārgu cenu, novēd tomēr pie progresu zemkopībā*. Tik briesmīgs lāsts ir muižniecība!

Bet iedzīvotāju skaits Irijā uz laukiem tomēr vēl arvien

* Šo prēmiju izmaksām vien bija no valsts asignēti 12 milj. mārc. sterl. klāt pie izpirkšanai asignētiem 100 milj.

šķiet par augstu, un emigrācija uz pilsētām un svešām zemēm turpinās. Irijas pilsētu iedzīvotāju skaits aug samērā ātrāk nekā Anglijā. Sāk attīstīties rūpniecība un līdz ar to strādnieku kustība, un «sinfeineru» kustībā¹⁸ Larkins un viņa piekritēji ir tuvu komunistiem. Uz laukiem diferenciācija vēl vāja, jo nav īstas izšķiru līnijas starp sīkrentnieku un laukstrādnieku. Tādēļ Larkina programmā punkts, kas zīmējas uz laukstrādniekiem, skan: «*saistīt laukstrādniekus ar pilsētas strādniekiem ar kooperatīvu palīdzību!*»

Ja Irija ir tipiska zeme sīkzemnieku likteņa apskatišanai bez pietiekoša kapitālisma, tad Latvija var skaitīties par vistipiskāko zemi (līdz karam) ar vidēju zemnieku attīstību, pie tam ar kapitālisma visdzīvāko piedalīšanos.¹⁹ Par Latvijas zemniecības evolūciju mēs runāsim nākošajā nodaļā.

Kā papildinājumu vēl tikai dažus sīkus skaitļus iz Beļģijas dzīves, kur *nepieredzētai zemes gabaliņu sasmalcināšanai* blakus iet (līdz pasaules karam, zināms) vareni spēja rūpniecības attīstīšanās, kādēļ nav masu bada nāves un emigrācijas.

Iedzīvotāju skaits te bija	1846. g.	1890. g.
pavisam	4 337 196	6 069 321
uz laukiem	2 921 329	3 174 627
pilsētas iedzīv. skaits %	32,6%	47,7%

Te vairojas 2 saimniecības grupas: lielās — pāri par 100 ha un sīkās (parceļu), pie kam pārsvars it visur ir *rentes sistēmai*: 1880. g. 65,1 proc. no visas zemes, 1895. g. jau 68,9 proc.

Parceļu saimniecības ir pilsētās dzīvojošo strādnieku rentēti vai pirkti zemes gabaliņi, kuru «gimenes te ražo patēriņa vērtības». Rentes, ko te maksā par parcelēm, ir bieži pasakainas. Un Vandervelde min ciemus, kur kapitālisti uzpērk ikkuru zemes gabalu un tad to *izrentē* strādniekiem par neticamu cenu — 320 frankiem gadā par hektāru!

1846. g. no 572 550 zemes gabaliem uz laukiem bija mazāki par 2 hektāriem 400 514, 1880. g. no 910 396 — 710 563.

Šīnis gadījumos zemes īpašnieks dabū ne vien virsdarbu un *visu darbu uz šīs zemes*, bet parasti vēl *strādnieku piemaksu no savas pilsētas algas!*

8. LATVIJAS ZEMNIEKA EVOLOCIJA*

1. Saimnieks un strādnieks

Nav pagājuši 80 g. no tā laika, kā vēl nebija neviena latvieša-nezemnieka. Visi latviešu un igauņu iedzīvotāji Baltijā (un *tikai latvieši un igauņi*) bija dzimtlaudis — zemnieki. Formāli šie zemnieki tika atsvabināti no dzimtbūšanas vēl 1817.—19. g., bet patiesībā viss palika, *kā bijis*. Līdz klaušu atcelšanas laikam, sešdesmitiem gadiem, tikai niecīga daļa latviešu bija aizgājuši iz zemnieku vidus un pārcēlušies uz pilsētām. Bet kopš 60-tiem gadiem iesākās šīs masas spēja diferencēšanās (sašķirošanās), un 20—30 g. vēlāk mēs jau sastopam pie latviešiem krietiņu lielu un diezgan mantīgu buržuāziju, kura galīgi «izdalījusies» un pat «kaunas» pretim pārējām zemnieku masām, kaut gan lielajam vairumam no viņiem pārējā «tautas brāļu» masa varēja atgādināt ar latviešu parunas vārdiem: «Zinām, kurā pirtī tu dzimis,» — jeb ar tautas dziesmas vārdiem:

«Ne tie visi kungi bija,
Kas staigāja zābakos;
Citiem tēvs zagti gāja,
Citiem māte ubagot.»

Vispār, ja mēs tagad runājam par latviešiem, tad mēs jau vairs nedomājam to pelēko, vienādo masu, kāda bija klaušu laikos. Mūsu priekšā ir tautība, kaut arī neliela pēc skaita, bet ar sarežģītu sabiedrisku nogrupēšanos: viņai ir savas liel- un sīkburžuāzija, savi bagātnieki un savi proletārieši, sava daudzskaitlīga inteliģence un beigās zemniecība, kura noteikti sadalījusies divās šķirās: zemniekos-saimniekos un bezzemniekos-strādniekos. Un visas šīs pārmaiņas norisinājās gandrīz mūsu acu priekšā, vienas paaudzes laikā.

Cik spējas un lielas bijušas šīs pārmaiņas uz laukiem, to mēs varam redzēt pie neliela piemēra: 1863. g. visu

* Zem šī nosaukuma te pasniedzamā nodaļa bija nodrukāta kā patstāvīgs artikelis nelegālajā ārzemju izdevumā krievu valodā [žurnālā] «*Zīzņi*», Nr. 6, 1902. g. Uzrakstīts tas trimdā Vjatkas gub. uz bagātīga avižu materiāla pamata, ko toreiz piegādāja biedri. Paši materiāli pa nebrīvprātīgo ceļojumu laiku aizgājuši bojā. Tādēļ es še šo rakstītu kā vēsturisku dokumentu nodrukāju tulkojumā bez pārgrozījumiem, ar piezīmi, ka man tanī maz būtu grozāms.²⁰

laukiedzīvotāju Kurzemē bija 511 424, pilsētnieku — 62 500; 1881. g. pēc tautas skaitīšanas rezultātiem laucinieku 553 000, pilsētnieku — 97 000. Ja mēs statistiski izrēķinām ikgadējo dabisko pieaugumu (starpību starp dzimstības un mirstības skaitļiem), tad izrādās, ka 1881. g. vajadzēja būt uz laukiem jau apmēram 605 000, t. i., par 52 000 vairāk, nekā bija īstenībā. Ūn tiešām, šīnī laikā uz pilsētām un iekšējām guberņām aizgāja daudz cilvēku. Priekš pilsētām pēc dabiskā pieauguma iznāktu tikai 75 000 iedzīvotāju jeb par 22 000 *mazāk*, nekā to bija īstenībā.

Bet daudz spilgtāku ainu mums rāda 1881.—97. g. laikmets: pēc 1897. g. skaitīšanas rezultātiem Kurzemes gub. (bez pilsētām) bija vairs tikai 524 600 iedzīv. jeb absoluīti par 28 500 *mazāk* nekā 1881. g. Bet, ja mēs ievērotu dabisko pieaugumu, tad mēs redzētu, ka vairāk nekā 100 000 jeb $1\frac{1}{5}$ no visiem iedzīvotājiem (16 gados) *aizmukusi no laukiem*. Uz Kurzemes pilsētām no tiem pārgāja 33 000, pārējie uz Rīgu vai uz Iekškrieviju.

Ja atstāt bez ievērības pilsētniekus, tad uz laukiem mēs redzam tādu pat diferencēšanos (sašķelšanos). Nekavēsimies pie Latvijas] miljonāriem, «bruņinieku muižu» īpašniekiem un citiem lielgruntniekiem. Mēs zinām, ka visi lauku iedzīvotāji sadalīti divās zemnieku šķirās: saimnieku un strādnieku jeb bezzemnieku, kuru 2—3 reiz vairāk, ja pat skaita pa 5 cilv. uz ikvienu saimnieka ģimeni: proti, Vidzemē saimnieku un viņu ģimeni loceklu — 260 000 un apmēram 610 000 bezzemnieku; Kurzemē saimnieku šķira (kopā ar ģimenēm) — 175 000, bezzemnieku — apmēram 325 000. Cik pavisam sīko saimniecību, ko apstrādā paši saimnieki, mēs noteikti nezinām. Kurzemē tādu skaita 10 000 pretim 25 000, kas apstrādā ar algas darbu. Vidzemē pirmo vēl *mazāk*.

So zemniecību apraudzīt ir sevišķa interese tagad, kad sociāldemokrātu literatūrā zemnieku jautājums bagātīgi pilda slejas. Ja par krievu «mužiku» daudz rakstīts pat no cilvēkiem, kas tikko redzējuši dzīvu zemnieku, tad lai man, pašam bijušam zemniekam, arī būtu atļauts pastāstīt šo to par latviešu zemnieku.

Anglijas agrārlīgas agitatori izplata zīmējumu, kurš ļoti spilgti attēlo lielgruntnieka, viņa rentnieka-fermera un algas strādnieka attiecības. Uz izdēdējuša kalpa plēciem sēž jāšus rentnieks, kura mugurā rēgojas nobarota

lielkunga («lendlorda») figūra. Šo zīmējumu derētu turēt acu priekšā visiem tiem agrārpolitīkiem, kas, līdzīgi Hercam un Co, nevar saprast zemnieka-saimnieka kā izmantotāja lomu pretim savam kalpam — arī zemniekiem. Par šī zīmējuma paskaidrojumu noderēs nākošās rindiņas.

Likumi par «zemnieku brīvlaišanu» Latvijā iznāca 1817.—19. gados. Muižniecība labprāt mēdz sev piesavināt šī atsvabinātāja lomu. Tās ir tukšas tenkas. 1817. g. 25. aug. likums par Kurzemes zemnieku brīvlaišanu skan: «Apstiprināt no muižniecības komisijas izstrādāto projektu, kurš noteic, ka Kurzemes muižniecība atsakās *no visām savām tiesībām uz zemnieku dzimto un mantoto atkarību* (на крепостную и наследственную зависимость), *atstājot sev vienīgi un tikai ipašuma tiesību uz zemi.*» Muižniecība bija uz to piespiesta caur dažādiem spaidiem (no apakšas un taisni tādēļ arī no augšas) pasludināt šo «žēlastības aktu», bet viņa sev bagāti atmaksāja par to ar visas zemnieku zemes nolaupišanu (ja arī laupišanu «uz likuma pamata»!). Un kā likuma rezultāts iznāca jauns izmantošanas līdzeklis, tikai muižniecībai ienesīgāks. Saprotams, es nenoliedzu, ka tā laika muižnieku starpā bija kā rets izņēmums viens otrs «goda vīrs», kas no franču revolūcijas «cīlvēka tiesību deklarācijas» aizgrābts un no Lielās revolūcijas viļņiem aizrauts, par ko dod gaišu liecību vesela rinda brošūru vācu valodā, kas iznāca XIX gs. priekšvakarā un pirmos gados.²¹ Bet jau te, filantropisku spriedelēšanu starpā, izdzirdama skaidri prozaiska doma, ka zemnieku atsvabināšana esot nepieciešama saimnieciskā progresā interesēs.

Pēc likuma jaunai kārtībai bija jātop izvestai dzīvē pakāpeniski, 14 g. laikā; patiesībā zemniecības dzimtbūšanas evolūcija (attīstība) caur bargiem klaušu laikiem līdz naudas rentes sistēmai ir vairāk kā 50 g. cīņas auglis starp vācu baronu un latv. «bauri».

Jau «zemnieku likumi» runā par muižniecības «pašaprobežošanos savās tiesībās un privilēgijās». Patiesībā jaunie klaušu darbi — obligatoriski spaidu darbi un «patvalīga tiesa» (miesas sods pēc lielkunga ieskata) ir viņas *likumīgā* puse. Vagara baltais spiekis ļoti «sekmīgi» stājas «dzelzs važu» vietā.

Jaunais likums dod zemniekiem *tiesību «iegūt nekustamu ipašumu»*, bet nebija tādas zemes, ko ipašniekiem

būtu bijusi tiesība *pārdot zemniekam. Jo pat uz renti izdot zemniekam kroņa vai muižnieku muižas bija aizliegts.*

Zemniekam dota tiesība «*brīvi par sevi noteikt*», bet bez tiesības pārvietoties (pārkustēties).

Varētu sacīt, ka jaunais likums zemniekiem deva *daudz tiesību, bet maz brīvību*. Mainījās dzimtbūšanas veids, bet viņa kodols palika, un jaunais darba veids bieži bija smagāks nekā agrākais. Par viņa nepanesamību liecina vesela rinda nopietnu «zemnieku dumpju» (īpaši 40. gados), ko apspieda ar bruņotu spēku, bet kas «izsauca» veselu rindu īpašu likumu zemniekiem par labu. 60.-to gadu beigās (Vidzemē — 1861., Kurzemē — 1863. g.) klaušas — vismaz uz papīra — tika atceltas. Bet tīra naudas rente vēl ne uzreiz iespiedās visur. Nu tikai iesākās ilggadējā cīņa dēļ klaušu iznīcināšanas, kas atkal izsauca veselu rindu likumu, kuri aizliedza rentes līgumos ievietot darba «klaušus» (издельную повинность). Bet, neraugoties uz visiem šiem likumiem, viņi turas vietām līdz šim. Tomēr var sacīt, ka no 60. gadiem Latvijā iesākas skaidra naudas saimniecība.

Sis naudas saimniecības laikmets atrada Latvijas ciemos priekšā: zemi — koncentrētu muižniecības rokās; zemniecību — brīvu no dzimtbūšanas, bet arī no zemes; visu varu, kā politisko, tā saimniecisko — muižniecības rokās, kurpretim zemniecības rokās tikai *līguma brīvību*. Mums nav jāaizmirst, ka zemniecība jau bija faktiski sadalīta 2 šķirās: saimniekos un kalpos. Lai šo izšķirību nostiprinātu, iznāca pat īpašs likums, kas aizliedza zemes dalīt gabalos, mazākos par noteiktu lielumu: acīmredzot tobrīd muižniecība atrada par ienesīgāku vest darīšanas ar mazāku skaitu rentnieku, kas lai savukārt izmantotu viņu interesēs to zemnieku algas darbu, kuri bija paliikuši bez zemes.

Vispirms apraudzīsim, kā jaunajā kārtībā klājās šim zemniekam-saimniekam.

Rentes līgums starp muižnieku un saimnieku atkarājās pilnīgi no «labprātīgas vienošanās» ar ļoti niecīgiem šīs «*brīvības*» aprobežojumiem. Ievērojot lielo bezzemnieku skaitu, pieprasījumu pēc zemes bija daudz un zemes rente turējās augstu. Tomēr atsvabināšana no vienas klaušu *daļas* ienesa zemniecības vidū jaunu dzīvību. Saimniecīkais progress un viņam līdzās garīgais progress kādos nekādos pāris desmitis gados sasniedza rezultātus, kuriem

citādos apstākļos vajadzētu gadusimtu. Zemnieki-saimnieki bija paceļošās šķira ar visām materiāla un garīga progresā tieksmēm. Ievērojot lielo rentnieku konkurenci, muižnieki labi saprata «dabīgo izlasi»; saimnieki bija spējīgi uzlabot savas saimniecības un nopietni kērās pie darba. Viņi uz savām mājām skatījās kā uz mantojuma valdišanu, jo 12-gadīgais līgums apsolīja viņiem un viņu mantiniekiem priekšroku pie rentēšanas un pat pirkšanas. Pēc 12 gadiem naudas rentes vairs nevarēja pazīt agrākās mājas: jaunas ēkas, daudz jauniestrādātās zemes, daudz dažādu [uz]labojumu.

Atsvabinājušies no klaušām, zemnieki spēra lielus soļus uz priekšu *lauksaimniecības* praksē, bet viņiem bija un palika sveša *tautsaimniecības* teorija.

K. Markss savā Kapitālā (III d.) iztēlo rentes sistēmas kodolu sekošiem vārdiem:

«Islaicīgākus kapitāla ieguldījumus, kas saistīti ar parastajiem ražošanas procesiem zemkopībā, visus bez izņēmuma izdara fermeris. Šie ieguldījumi, tāpat kā vienkāršā zemes kultivēšana vispār, ja tikai tā tiek veikta zināmā mērā racionāli, t. i., ja tā nav rupja augsnes noplicināšana, kādu piekopa, piemēram, agrākie Amerikas vergturi — pret ko tomēr zemesīpašnieku kungi nodrošina sevi ar līgumu, — šie ieguldījumi uzlabo augsnsi, palielina tās produkta daudzumu un pārvērš zemi no vienkāršas matērijas par zemi-kapitālu. Kultivēta zeme ir vērtīgāka nekā nekultivēta, kurai tādas pašas dabiskās īpašības. Arī pamatkapitālu, kas tiek pievienots zemei uz ilgāku laiku un tiek izmantots samērā ilgstoši, iegulda pa lielākajai daļai un dažās sfērās reizēm vienīgi fermeris. Bet, kad izbeidzas līgumā noteiktais nomas termiņš — un tas ir viens no cēloņiem, kāpēc līdz ar kapitālistiskās ražošanas attīstību zemesīpašnieks censās pēc iespējas saīsināt nomas termiņu, — tad zemē izdarītie uzlabojumi nonāk zemesīpašnieka rokās kā viņa īpašums, kā akcīdences, kas nav šķiramas no substances, no zemes. Noslēdzot jaunu nomas līgumu, zemesīpašnieks pievieno zemes rentei vārda tiešā nozīmē procentu par zemei pievienoto kapitālu, vienalga, vai viņš iznomā tagad zemi tam pašam fermerim, kas izdarījis uzlabojumus, vai kādam citam. Tādējādi viņa rente pieaug, vai, ja viņš grib zemi pārdot, — mēs tūdaļ redzēsim, kā tiek noteikta tās cena, — tagad ir cēlusies tās vērtība. Viņš pārdod nevis vienkārši

zemi, bet gan uzlabotu zemi, zemei pievienoto kapitālu, kas viņam neko nav maksājis. Tas ir viens no noslēpumiem — nemaz nerunājot par pašas zemes rentes kustību —, kāpēc līdz ar ekonomiskās attīstības gaitu zemes-īpašnieki iedzīvojas bagātībā, pastāvīgi kļūst lielākas viņu rentes un pieaug viņu zemes vērtība naudā. Tā viņi iebāž savā privātajā kabatā to, kas ir sabiedriskās attīstības rezultāts un tiek iegūts bez viņu palīdzības...»*

Par šo vārdu dziļo nozīmi bija jāpārliecinās arī latviešu zemniekiem. Bet te jāatgādina vēl viens apstāklis, kas vēl vairāk veicināja viņa izmantošanu: zemnieka bieži fanātiskā mīlestība un piekarība** pie zemes gabaliņa, savas «tēvu zemes». Šī mīlestība pret savu «zemīti» muižnieku aizsargāja no zemes noplicināšanas. Bez tam rentes līgumi tika sastāditi tā, ka juridiskās lietās nepraša zemnieks arvien domāja, ka viņam ir nodrošināta priekštiesība uz rentēšanu jeb pat iepirkšanu, un tātad viņš bezbailīgi tanī ieguldīja savu darbu. Tiklīdz izbeidzās pirmie rentes līgumi, izcēlās arī jautājums par zemnieku izdarītiem [uz]-labojušiem. Iesākās nebeidzama cīņa ap rentnieka kapitālu un darba ieguldījumiem zemē, bet šīnī cīņā zemnieks bija bezspēcīgs, neraugoties uz veselu rindu likumu viņa labā (1860., 63., 65., 66. un 68. g.). Vācu muižniecībai Pēterpilī bija stipras saites, un tie prata ienest veselu rindu neskaidrību šīnīs likumos. Bet tiesa, kas atradās arī muižniecības rokās, visus šos aizsargu likumus pārvērta par vienu lielu nulli. Tikko 40% no visām sūdzībām par zaudējumu atlīdzībām tika ievērotas, nerunājot jau par to, ka mazāk par $1/10$ no tām tika iesniegtas. Muižnieks bija brīvs no jel kādas atlīdzības, ja rentnieks bija izlihts iepriekš termiņa līguma neizpildīšanas dēļ. Bet līgumi skanēja tā, ka no izrentētāja labās gribas atkarājās vienmēr atrast kādu kontrakta lauzumu.

Pirmajā laikā naudas rentes sistēmas iznākums bija apstrādātās zemes lielisks pieaugums. Mums nav pareizas statistikas, kādēļ es aprobežojos ar nedaudz skaitļiem. Kurzemē bija *aramas* zemes: 1864. g. — 552 000 des.***, 1881. g. — 603 804 d., 1887. g. — 615 352, bet *pļavu* — 1864. g. — 733 758 un 1887. g. — 775 204 d. Uz 100 des.

* *Markss K. Kapitāls*, 3. sēj., 544. lpp. *Red.*

** — pieķeršanās. *Red.*

*** 1 desetīna = 1,0925 ha. *Red.*

vispārēja laukuma zemniekiem bija aramā zemē un sakņu dārzos 47,19, bet muižnieku muižās 21,9%, plavu un **ga-** nību attiecības bija tanī pat laikā 47,6 un 26,7.*

Bet arī grūtības ar jauno saimniecības kārtību vairojas, un zemnieks meklē glābiņu, *izpērkot par ipašumu rentējamās zemes*. Tas, zināms, atkarājas no naudas iekrājumu daudzuma, un tādēļ šī doma vispirms radās tikai visbagātākajos aprīņķos. Bet nabagākajos apgabalos pat vēl 70-tos gados zemnieki neiegāja uz iepirkšanu, pat ja noteikumi bija izdevīgi: viņiem pilnīga naudas saimniecība izlikās vēl par agru. Kā zemnieku tieksmu pareizā izpaudēja patlaban rodošās tautiskā prese ielika savā programmā: *panākt uzspiestu zemes pārdošanu* arī Baltijas zemniekiem. Šī aģitācija darīja zināmu iespaidu uz muižniekiem, bet muižniecība bija pārāk stipra, lai šām balsīm būtu iespaids uz Pēterpils valdību. Bet, kad viņiem tomēr bija jāpadodas, tad viņi arī iz jaunās sistēmas radīja sev jaunu, vēl labāku izmantošanas ieroci. Viņi, arī mājas pārdodot, necieta zaudējumus.

Iesākoties māju pārdošanas laikmetam, pār Latviju nāca grūti laiki, un tā ne velti krievu presē ieguva nosaukumu «Krievijas Irija». Muižnieki, pārdodot mājas, izlie-toja sev par labu to apstākli, ka Latvijā bija liels pieprasījums uz zemi: viņi vienkārši sāka izpārdot mājas pakāpeniski un tam, kas sola visvairāk. Cenas briesmīgi sacēlās, jo agrākie rentnieki ar visiem līdzekļiem tiecās palikt «pie savā zemes stūriša». Bet pirmatnējā akumulācija radīja lielu skaitu ietaupījumu pie bezzemes elementiem, kas solija vairāk, nekā varēja maksāt agrākais rentnieks, jo jaunais pircējs taču par velti dabūja no rentnieka celtās ēkas un izdarītos [uz]labojumus. Pa māju pārdošanas laiku $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ no visiem vecajiem rentniekiem, bet vietām pat puse tika izspiesti iz savām mājām. Daudz sīku māju tika apvienotas lielākās. Notika gandrīz pilnīga zemnieku-saimnieku sastāva atjaunošana.

Padzīti no savām mājām, zemnieki ar nelieliem naudas

* Tādā kārtā izdošana uz renti zināmos apstākļos ir vislētākais līdzeklis bez paša kapitāla ieguldīšanas iestrādāt neapstrādātu zemi. Neapstrādātās zemes izdalīšana uz renti, lai vēlāk šos laukus uzārtā veidā apvienotu vienā lielā muižā, — tas ir viens lielgruntneka noslēpums, kā iesist peļņu. Bet cik silti pukst sirdis sīkkultūras aizstāvjiem, redzot tādu zemes saskaldišanos.

līdzekļiem, ko tie saņēma par uzlabojumiem vai no savas saimniecības izpārdošanas, plašām strāvām plūda uz pilsetām vai uz Iekškrieviju. Pa visu Krieviju skaitīja ap 100 000 latv. kolonistu. Visur kā salīnas ieradās kolonijas, kas vēl tagad atšķiras caur savu kultūru. Vienā vien Kurzemē no 1863.—85. g. pilsētu iedzīvotāju pieauga par 22 000 vairāk, nekā būtu pieaudzis dabiskā kārtā. 11 Kurzemes pilsētās 1863. g. skaitījās 10 937 iedz., kas runāja pa *latviski*, bet 1881. g. viņu jau bija 32 000. Raksturīgi priekš laikmeta ir tas, ka pilsētās ienāca ļaudis ar nelieliem naudas ietaupījumiem. Viņi nemeklē darbu rūpniecībā, bet grib «vietu» vai atklāj «patstāvīgus uzņēmumus».

Sis emigrācijas vilnis no izmestiem saimniekiem aizrāva līdzi arī daļu kalpu, sevišķi iz muižu kalpiem. Par to liecina balsis vācu presē, kas ieteic kā līdzekli aizturēt strādniekus no aiziešanas — ierīkot muižā pensiju kases. Dažās vietās tādas kases pat tika nodibinātas, par ko skaļi sludināja avīzes. Bet, tiklīdz apstājās emigrācijas pirmie viļņi, nozuda kases un apklusa uz laiku viņu aizstāvji.

Kas labi pazīst Irijas lietas, sapratīs to ienaidību, kāda valdīja to rentnieku starpā, ko ar varu izmeta no viņu «tēvu mājām», uz kurām viņi pēc likuma un tradīcijām iedomājās savas neaizskaramās tiesības. Sakustējās līdz tam mierīgās «dievu zemītes» novadi. Izmisumā sacēlās tautiskās kustības vilnis pret «vācu» valdību. «Agrārslepakāvības» un dedzināšanas, vietām pat veselas dumplinieku slepenas organizācijas — tas viss bija dabiskais šādas sarūgtināšanas izpaudums. Bija ļoti daudz pārspīlēta vācu baronu ziņojumos uz Pēterpili, bet zināma daļa bija arī patiesības. Tā bija izmisuma cīņa, bet ar «nedēriņiem ieročiem». Muižnieki apdrošināja savas muižu un māju ēkas, un prēmijas, kas bija maksātas uguns apdrošināšanas biedrībām, ar kaudzi tika atmaksātas no jaunajiem pircējiem.* Uz atstātām mājām pircēju nebija trūkums, jo ražojumu cenas bija augstas.

Bet kā iekārtojās jaunā sistēma zemniecības saimniecībā? Pēc jaunās kārtības taču zemnieki ieguva īpašuma

* Tā ir likteņa ironija, ka visi pēdējo gadu zemnieku nemieri Krievijā atnesuši *peļņu muižu īpašniekiem*. Arī tie 800 000 rubļi, kas no valdības izdoti Poltavas un Harkovas muižniekiem, ir patīkama dāvana tagadējtos kritiskajos laikos. Zināms, nav šaubu, ka patiesībā zaudējumi i tuvumā nesasniedz šo summu.

tiesības uz savu zemi, kļuva neatkarīgi? Ko vēl vairāk vēlēties?... Izcēlās *vesela* rinda patstāvīgu zemnieku-saimnieku. Diemžēl tādā privileģētā stāvoklī kā «pelēki baroni» iekļuva tikai nedaudzi no pircējiem. Zemniekiem bija jāizdzīvo cauri jauns atkarības veids: hipotēku (obligāciju) parādnieku atkarība. Zemi zemniekam pārdeva ar sekošo aprēķinu: vispirms no pircēja ņēma rokas naudu, pie kam muižnieks tiecās kā rokas naudu paņemt taisni visu pircēja iekrājumu; tālāk — vienu daļu pirkšanas summas pārdevējs mēdza ņemt no zemes bankas, kura par to no zemnieka ņēma pirmo obligāciju (hipotēku). Tālāk muižnieks vēl noteica krietnu summu kā «pirkšanas summas atliekas», kurai viņš nolika pagaru termiņu, nolikdams par to diezgan augstu procentu no 6—9%, un pirkšanas summas nomaksas termiņos. Par šo «pirkšanas summas pārējo daļu» zemnieks izdeva otro obligāciju, par kuru viņš pēc hipotēku likumiem atbild ar visu savu kustamo un nekustamo, tagadējo un nākošo mantu. Par mazāko nekārtēju maksāšanu, pat par māju «nolaišanu» muižniekiem, pēc obligācijas noteikumiem, ir tiesība pieprasīt visu parādu un likt māju uz ūtrupi. Bez tam pēc pirkšanas līguma teksta muižnieks atstāja sev pārdotajās mājās tiesību uz medībām, zveju utt. un aizliedza pircējam ierīkot fabrikas un vispār rūpniecības un bieži pat tirdzniecības iestādes. Vai var iedomāties, kā labāk ievāzot «neatkarīgo zemnieku-īpašnieku»?

Pirmajā laikā muižnieks bija ieinteresēts, lai pircējs varētu mierīgā garā strādāt: viņš tam piedeva (t. i., atlikā uz tālāku termiņu) bez ierunas dažādas neakurātības. Lauksaimniecības progress turpinājās, viņš vēl pieauga zem tuvojošās krizes iespāida. Krīze piespieda zemnieku mainīt zemes kultūru sakarā ar tirgus prasībām, vispār zemnieku lauksaimniecības līdz šim stāvēja augstāk nekā «kunga» saimniecības. Bet «pasaules konkurence» vienmēr jo vairāk pieauga un sāka prasīt saimniecības elastību (kustības iespējamību), kurai lielais zemes īpašnieks varēja vieglāk piemēroties; sīkajam zemes īpašniekam trūka priekš tā teorētisku zināšanu un kapitāla. Zem apstākļu spaida zemnieks vienmēr biežāk pāriet no lauksaimniecības uz lopkopību. Kādus 20 gadus atpakaļ arī latviešu zemnieks uzskatīja lopus kā mēslu avotu; viss piens tika izlietots pašā saimniecībā. Tagad reti kāds zemnieks nepārdod piena ražojumus. Piena, liellopu un cūk-

gaļas u. t. l. patēriņš paša vajadzībām stipri pamazinājas. No 90-to gadu vidus sāk uz laukiem izplatīties tā sauca-mais separators, kas caur centrifugālspēku atdala krē-jumu no piena tik pamatīgi, ka piens zaudē gandrīz visas savas barojošās vielas, un separators pie 15—20 govīm divu gadu laikā pārpilnam atmaksājas. Vispār lauksaim-niecībā sāk izbīdīties virziens uz pārvēršanos par rūp-niecību, industrializāciju, un tas palīdzēja zemniekiem kaut kādi tikt galā ar pārmēriģi lielajiem maksājumiem. Muižnieki, nepazeminādami pienākošos renti (no obligā-cijām), atkal izmantoja sev par labu zemnieku saimnie-cības progresu; kurpretim saimnieki-īpašnieki cieta nereti visdažādākos zaudējumus (pat turīgi saimnieki sūdzas, ka veseliem mēnešiem neredzot uz sava galda gaļas).

Bet kādā kārtā muižnieks nodrošināja sevi pret nekār-tīgiem maksātājiem? Viņš nolika ūtrupi. Zemes cena bija drusciņ kritusi, bet nebūt ne tik stipri kā ražojumu cena, un pieprasījums pēc zemes vis vēl bija ļoti liels. Bet, ja arī zemi pārdotu zemāk par pirmatnējo cenu, tad muiž-nieks parasti necieta nekāda zaudējuma caur to, kā mēs to redzam no sekošā aprēķina: piem., muižnieks pirmo reiz pārdeva zemnieku mājas par 6000 rbl., no kuriem saņēma 1500 rbl. kā iemaksu un 2000 rbl. no zemes bankas, tā ka palika 2500 rbl. parāda. Ja viņš tagad tās pašas mājas pārdeva no jauna par 4500 rbl., tad viņš tomēr nekā ne-zaudēja: viņš pārveda uz jauno pircēju bankas parādu no 2000 rbl. un saņēma 1000 rbl. rokas naudas. Parāda atlikās vairs tik 1500 rbl. Bet, ja viņš arī nedabūja ne-kādas rokas naudas, tad par to viņš ieguva agrākā izsūktā parādnieka vietā svaigu maksātspējīgu spēku. Vai tā nu nav «gudra mehānika» — arī krīzes laikmetā saņemt agrāko zemes renti? Hipotēku sistēmas krīzes laikmetos gulstas ar visu savu smagumu tikai uz hipotēku parādnieka kamiešiem. Cilvēki, kuri lika sevi pārāk aizrauties no šīs sistēmas (kā Hercs, Bulgakovs), apskatīja to ro-žainā gaismā vienīgi no labvēlīgas lauksaimnieciskas konjunktūras viedokļa.

Zem krīzes spaida atkal pacēlās balsis par Zemnieku bankas²² dibināšanu Baltijā. Ir jāievēro, ka Baltijā bau-dīja monopolā tiesības vietējās muižniecības zemes bankas, kuras aizdeva nelielas summas un izmaksāja augstus procentus muižniekiem par viņu naudām. Muižnieku ban-kas piegrieza savu ausi šīm prasībām: viņas atļāva kīlu

grāmatu konversiju (apmaiņu uz mazākiem procentiem) un paaugstināja uz vienu ceturtdaļu aizdevumu summas lielumu. Bet šis papildu aizdevums tika izlietots *muižnieku obligāciju dzešanai*, un procentu pazemināšana labāk nodrošināja muižniekam otro obligāciju. Arī šis pārgrozījums atnesa labumu muižniekam.

Pie visa augšā minētā vēl jāpiezīmē, ka uz zemnieku mājām guļ vēl trešās obligācijas. Pa lielākai daļai tie bija pilnīgi auglotojā parādi. Protams, zemniekam vieglāk maksāt uz obligāciju 10—12% nekā par personīgiem parādiem 30 vai vairāk procentu, bet tagad normālai saimniecībai nākas pārāk grūti maksāt pat 10—12%.

Viss augšāminētais attēlo saimnieka stāvokli ne visai rožainā gaismā. Protams, nav likuma bez izņēmuma: viena saimnieku daļa jau agri bija ieguvusi zināmu labklājību un nesajuta un nesajūt šo slogu. Bet tādu ir visai nedaudz. Bet vairākuma stāvoklis ir neapskaužams. Neapskaužams šis stāvoklis ir ne tikai materiālā ziņā. Mēs tālāk redzēsim, ka zem dažādu apstākļu spaida viņi zaudē savu nozīmi kā progresīvs elements un neizbēgami ieslīd reakcionārajā masā.

Arī lauksaimnieciskā progresā ziņā ir nomanāms regress, atpakaļslīdēšana; vienmēr jo sarežģītāka un komplīcētāka saimnieciskā dzīve prasa tādas pratnes un tāda kapitāla, kādi trūkst vidējam saimniekam, kuram arī nav cerības kādreiz tādus iegūt. Ne velti šī šķīra tagad it sevišķi sajūsminās par pagājušo laiku atmiņām — tā ir drošākā pazīme, ka progresējošā kustība ir apstājusies. «Stillstand ist Rückschritt» — «apstāties uz vietas nozīmē slīdēt atpakaļ». Uz šo elementu revolucionāribu nav ko cerēt: viņi būs jebkuras valdības drošākais atbalsts. Latviešu soc.-dem., kuri kustības sākumā tā kā sajūsminājās par šiem elementiem*, drīzumā pārliecinājās par savu kļūdu. Pēc visa sacītā izliksies mazliet nesaprota, ka vispār šāda sajūsmināšanās bija iespējama, bet nav jāaizmirst, ka gandrīz visa mūsu «inteligētā» jaunatne, kura nēma dalību soc.-dem. kustībā, ir cēlusies no šo saimnieku aprindām. Viņai, protams, gribējās atrast atbalstu šajos viņai tuvos elementos.

* Domāti jaunstrāvnieki. Jāievēro, ka šo grāmatas daļu P. Stučka rakstījis 1901. un 1902. gadā. Red.

Mēs redzējām iepriekšējā nodaļā, ka no pašas zemnieku brīvlaišanas sākuma nodibinājās divas zemnieku šķiras: saimnieki un kalpi. Līdz šim mums bija darīšana tikai ar pirmajiem. Mēs pārliecinājāmies par to, cik šausmīgā kārtā muižnieki izmantoja saimniekus; vienalga, vai tie bija klausībnieki, rentnieki jeb, beidzot, māju īpašnieki. Briesmīgais slogans sacēla jau reizēm sadumpošanos, masu izceļošanu, agrārnemierus, dedzināšanas un slepkavības, kuros galveno, ja ne vienīgo lomu spēlēja izputinātie saimnieki. Zemnieka-saimnieka cīņa pret šiem spaudiem parādījās tautiskā naida uzliesmošanā pret *vācu* «baronu» no *latviešu* zemnieka puses. Latviešu dzīves progresīvā kustība atbalstījās gandrīz vienīgi uz saimniekiem. Par kalpu mēs nekā nedzīdam; viņš turas savrup klusēdams jeb iet ar saimnieku uz vienu roku.

Tiešām, liekas, ka starp saimnieku un viņa kalpiem valdītu brālība uz tautiskas vienības pamata, ka tiešām saimnieki, kuri paši tiek izmantoti, nevarētu būt izmantotāji pret saviem strādniekiem. Latviešu lauku buržuāzijas ideju aizstāvji ar sajūsmu apsveic teorētisko formulu, kuru izteic «sociāldemokrāts» Hercs, ka *saimnieku nevar uzskaitīt par izmantotāju, pat ne par uzņēmēju pretim savam kalpam*.

Es zinu, ar kādu prieku uzņems šie agrārpoliči manu atzīšanos, ka daudzās vietās un varbūt lielākā daļa saimnieku strādā ne mazāk grūti kā viņu kalpi, īpaši krīzes laikos. Viņi vārda burtiskā nozīmē pārraujas, bet lauku darbi parasti ir tādi, ka saimnieks, «ejot strādniekam pa priekšu», piespiež līdz ar to arī pēdējo strādāt pāri par saviem spēkiem. Še nevilšus ienāk prātā salīdzināt saimnieka rīkošanos ar «sviedru dzīšanas sistēmu» (sweating), kur «sviedru dzinējs» bieži strādā ne mazāk par saviem strādniekiem. Bet tagad «sviedru dzīšanas» sistēma tiek no visiem atzīta par nekaunīgāko izmantošanu. Mēs bieži dzīrdam iz latviešu saimnieku mutes: tagad vieglāk būt par kalpu nekā par saimnieku. Šie vārdi varbūt arī nāk no sirds, bet tomēr neviens no saimniekiem labprātīgi nepāriet kalpu rindās. Gluži otrādi, saimnieka meita dzied taujas dziesmā:

«Visi mani radi raud,
Ka es kalpa ligaviņa.»

Mēs jau redzējām, ka dažos apgabalos saimnieki jau sen ir sasnieguši zināmu labklājību, bet tie ir, protams, tikai izņēmuma gadījumi. 60-to gadu sākumā un pat vēl 70-tos gados mēs novērojam vēl skaidri patriarchālās attiecības: saimnieki un kalpi strādā, dzīvo, guļ un ēd kopā. Bet, naudas sistēmai ieviešoties lauksaimniecībā, šīs attiecības spēji pārmainās. Jaunus namus būvējot, saimnieki nodala sev ipašu «saimnieka galu»; no šī laika sākot, viņi guļ un dzīvo atsevišķi un parasti gatavo priekš sevis atsevišķi, un bauda labāku pārtiku nekā kalpi. Šīs ir pirmās tuvojošās šķiru sadalīšanas pazīmes, un jāatzīst, ka Pēterpils valdībai piemīt šīnī ziņā laba nojausma, jo valdība apstiprināja jau 1865. gadā šo sadalīšanos šķirās, izdodama likumu, kas atsvabināja saimniekus un rentniekus no *miesas soda*. Ja šīnī laikmetā latviešu liberalajās avīzēs arī parādās filantropiski protesti kalpiem par labu, tad šie protesti galvenā kārtā vērsti pret šādu saimnieka «kundzisku» nošķirošanos.

Un šī diferenciācija (sašķirošanās), kas tiek pat pabalstīta no valdības, pieaug: attiecības starp saimniekiem un kalpiem tiek vienmēr asākas; starpība starp tiem tiek vienmēr lielāka; saimnieki sāk uzskatīt kalpu kā zemākas cilts radījumu. Latviešu literatūrā šī plaisa atspoguļojas arī stāstos un romānos, kur saimnieka laulība ar kalponi tiek attēlota kā savā ziņā «mesalliance» (laulība ar zemākas kārtas locekli) un tiek idealizēta muižnieka laulība ar zemnieci (protams, saimnieka meitu un pie tam izglītotu) jeb otrādi.²³ Gandrīz katrā pagastā pastāvošās dziedāšanas, labdarības vai lauksaimniecības biedrības parasti kalpiem nav pieietamas, viņiem vieta ir tikai krogā un pie darba. Un tas tanī pat laikā, kad «Latviešu dziedāšanas svētku» atklāšanā, kas sacēla tādu troksni visā Krievijā, svētku runātāji tik daudz plātījās par «visu latviešu kopīgo brāļu milestību un vienlīdzību».*

Miesas sods, klaušas jeb darba rente un visādi citi brīvības aprobežojumi, pret kuriem agrāk tik dūšigi cīnījās saimnieku progresīvie elementi, tagad atrod pie viņiem piekrišanu, tīklīdz tie ir vērsti pret kalpiem. Saimnieki, šie agrākie progresisti cīnā par savu pašu brīvību, izvērtās par reakcionāriem pret tādas pat brīvības prasībām no

* Te acīmredzot domāti dziesmu svētki, kas notika 1895. g. Jelgavā. *Red.*

kalpu puses. Tie paši saimnieki, kas agrāk izrādīja savu sašutumu, kad muižnieki centās aizliegt rentniekiem lasīt opozīcijas avīzes, kļūst nu par nodevējiem, tiklīdz ierauga kalpu rokās viņiem nepatīkamu brošūriņu. Viņi bieži atkārto pat tos pašus vārdus, kurus agrāk mācītājs un muižnieki lietoja, attiecoties uz viņiem pašiem, proti, ka «skolas mācība padara zemnieku (šinī gadījumā, protams, tikai kalpu) par sliņķi un sliktu strādnieku».

Ja lauksaimnieciskais progress ienesa tādas dziļas pārgrožības savstarpējās attiecībās starp divām šķirām, kas līdz tam laikam bija mierīlīgi strādājušas sava vaiga sviedros, tad būs interesanti aplūkot, kādu iespāidu šīs pārgrožības atstāj uz *darba apstākļiem*?

Mēs jau redzējām, ka lauksaimnieciskais progress rādīja jaunu lauku apstrādāšanas sistēmu, bet ka tanī pat laikā lauku iedzīvotāju skaits pamazinājās. Darbs kļuva *loti intensīvs, pareizāk — ārkārtēji smags un nepanesams*. Nepietiekošo strādnieku roku vietā likt mašīnas — priekš tā saimniekam trūka līdzekļu. Lauksaimniecisku mašīnu un jaunlaiku darba rīku vispār latviešu saimniekam nav daudz: kuļamā un vētījamās mašīnas, divjūgu arkli, par retam sējamās un labības un siena plaujamās mašīnas — tas ir gandrīz viss. Bet arī jaunlaiku modernāko darba rīku ievešana — to parasti mēdz aizmirst Herci un Bulgakovs —, attiecoties uz kalpiem, tikai nozīmē *viņu darba intensifikāciju*, jo šie darba rīki mehāniski kontrolē to un tādā kārtā stājas «saimnieka acu» vietā (salīdzinājiet «vāczemnieku»* ar vienkāršo arklu un spriguli ar kuļamo mašīnu utt.). Par kalpu labdari — pretim Herca apgalvojumiem — izrādījās, taisnību sakot, vienīgi kuļamā mašīna: viņa lielā mērā saīsināja darba dienas garumu. Uz kulšanu ar spriguļiem parasti gāja jau ar pirmajiem gaiļiem (t. i., apmēram ap 11—12 naktī), lai pabeigtu kulšanu līdz brokastim un laikā stātos pie «lauku» darbiem: tagad ceļas ne agrāk kā 3—4 no rīta.

Bet darba diena, kaut arī saīsinājās, paliek vēl tomēr *pārmērīgi gara*. Atrēķinot visus atpūtas brīžus (brokastis $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ st., pusdiena $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ st., vakariņas $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ st.), darba dienas garums (no 3—4 no rīta līdz plkst. 11 naktī un vasarā vēl vairāk) nereti sniedzas pāri par 18 darba stundām dienā. Un tad palūkojiet, cik mocoši ir daži lauku

* Vācijā ražoto dzelzs arklu. *Red.*

darbi, kā mēslu izvešana, linu mērkšana, siena un rudzu plaušana un ievākšana pašā saules karstumā, labības kulšana briesmīgos putekļos, malkas ciršana šausmīgākā salā jeb lauku apstrādāšana pavasara un rudens lietu laikā utt., nemaz nerunājot jau par mazgadēju ganu zēnu īstām mocībām.

Kalpam nav atpūtas nedz dienu, nedz nakti, nedz darba, nedz svētdienās: naktī jābaro lopi un jāgana zirgi utt., pat svētdienas nebūt nav brīvas.

Tātad neliela darba dienas saīsināšana ar procentiem atmaksājās caur lielāku darba intensitāti. Šīnī ziņā lauk-saimniecības uzlabošana neatviegloja kalpa likteni.

Darba alga absoluīti pacēlās, tas ir taisnība. Bet naudas samaksa izskauda veselu rindu atalgojumu graudā. Agrāk kalps dabūja no saimnieka maz naudas, bet visu gatavu, tagad viņam drēbes un apavi jāgādā pašam. Tikai ēdiens parasti, tāpat kā agrāk, tiek dots no saimnieka. Protams, arī prasības izauga, ne tikai saimniekam vien.

Alga kļuva nedrošāka un nepastāvīgāka, tā ka lauku kalpa proletarizācija pieaug ar katru dienu. Strādniekus pieņem labprāt tikai pa lauku darba laiku, lai pārējo laiku nebūtu lieku ēdāju. Pa šādu laiku pieprasījums pēc algādžiem ir ļoti liels, turpretim pēc pastāvīgiem strādniekiem (uz visu gadu) tas pamazinās. Tālāk, no krīzēm cieš ne tik vien saimnieks, bet arī viņa kalps, kas arvien jo biežāk tiek apdraudēts no varbūtības — nedabūt savu algu no maksātnespējīga saimnieka. Kalps ir bieži spiests mainīt savu saimnieku, par ģimenes dzīvi nav ko domāt, tāpēc ka precētam kalpam nav vietas kopējā puišu istabā. Precētu kalpu starpā ir liels pieprasījums uz atsevišķām būdinām, kaut arī par tādu nāktos atdot sevi pilnigi «klaušos» saimniekam. Šo «atalgošanas» sistēmu ar prieku apsveica un ne bez peļņas priekš sevis pieņēma saimnieki, kas agrāk paši uz pēdējo cīnījās pret tādu pat «klausību» muižniekam par labu.

Saimnieki agrāk sūdzējās par to, ka viņu prāvās ar muižniekiem tiesa atrodoties tās pašas muižniecības rokās, bet kalpam jāgriežas pie pagasta tiesas, kura gandrīz vienīgi sastāv iz saimniekiem!

Lai papildinātu vispārējo ainu, nav jāaizmirst, ka lauk-saimniecības progress parādās pārejā uz lopkopību. Ja atminēsimies, ka gaļas un piena ražojumu pārdošana atstāj ļoti nelabu iespaidu uz saimnieka barību un vēl lie-

lākā mērā uz kalpu ēdināšanu, tad Kautska vārdi par «pārmērīgo darbu un nepietiekošo barību»* mums nebūt neizliksies smiekligi, kā to atrada mūsu agrārpolitikas diletanti.

Ja pie visa augšā minētā vēl piemetināsim, ka lauku strādnieks vienmēr stiprāk sāk sajust neiespējamību apmierināt savas pamodušās garīgās un sabiedriskās prasības, tad mums kļūs saprotama sekošā piezīme kādā no Baltijas avīzēm: «14. marta d. 1899. g. ar tvaikoni «Kuro-nija» aizbrauca uz Štētinu 67 latv. strādnieki un strādnieces, salīgti viņi ir kādā muižā netālu no Berlīnes, ... dabū viņi 20 mark. (9½ r.) par mēnesi, strādās tikai va-saru. Bet *pie mums pašiem trūkst* lauku strādnieku, un ap Jelgavu maksā 12 rb. par mēnesi.» Tas bija 1899. g., kad vēl nebija pilsētā bezdarba! — Jo labprātāk viņi atsaucās uz aicinājumu iz pilsētas: no 1881.—1897. g. no Kurzemes laukiem uz pilsētu aizplūda pāri par 100 000 cilvēku un Kurzemes pilsētās ienāca 51 135 cilvēki.

Līdz 80-tiem gadiem Baltijas pilsētu rūpniecība ļoti atgādināja viduslaiku amatniecību, kas strādā priekš noteiktiem noņēmējiem, «kundēm». Bet muižnieki bija caur izpirķšanas operāciju ieguvuši desmitiem miljonus, visur sāka parādīties arī «nemuižnieku» naudas — zemnieku iekrājumi. No 80-to gadu beigām sākot, Rīgā ieplūda lie-las muižnieku naudas summas, kuras tiek aizdotas pilsētas ēku būvēm: 1890. g. Rīgā tika uzbūvēti 734 jauni nami; 1895. g. — 873, 1898. — 1592 nami! Sāka būvēt jaunas fabrikas: no 1. janv. 1895. g. līdz 17. jūl. 1899. g. Rīgā vien tika nodibināta 31 akciju biedrība ar vairāk nekā 22 milj. [rubļu] lielu pamata kapitālu.

Raug, no kurienes cēlās pieprasījums pēc darba rokām no laukiem. Jau 1896.—1897. g. vietām bija manāms darba roku trūkums. Tad vainu uzvēla nesen parādīju-šamies sociāldemokrātiem, pret kuriem iesākās kopējs ka-ragājiens no muižniekiem un mācītājiem, latviešu «patrio-tiem»** un krievu žandarmiem. Bet šīs vajāšanas nepanācā strādnieku skaita pavairošanos: 1898. g. šīs strādnieku trūkums kļuva epidēmisks, it īpaši Kurzemē.

Manā priekšā vairāk kā 50 izgriezumu iz Jelgavas lauk-saimnieku orgāna*** un citiem 1898. g. laikrakstiem, kuri

* Grāmatā «Agrārjautājums». *Red.*

** Domāti burzūāziskie darboni. *Red.*

*** Laikraksta «Zemkopis». *Red.*

sūdzas par strādnieku trūkumu. Es še minēšu raksturīgākās vietas:

1) «Strādnieku trūkuma epidēmija parādījās arī mūsu apgabalā... darba alga stipri pacēlās.» 2) «It sevišķi šogad ļoti daudz strādnieku aiziet uz Rīgu... vajadzēs mums griezties pie kaimiņiem leišiem.» 3) «Strādnieku trūkums šogad ir lielāks nekā agrāk. Vienīgā izeja ir — kopējiem līdzekļiem izrakstīt strādniekus no citām gubernām.» 4) «Kā liekas, laukstrādnieku trūkums ir sajūtams visur. Tā ir bēdīga parādība, kas padara lauksaimnieka dzīvi vēl neapskaužamāku.» 5) «Darba alga gadu no gada pieaug, bet viņa kalpus nepievelk. Viņi aiziet uz Rīgu un citām pilsētām, neskatoties uz to, ka laikraksti cīnās pret šādu *nedabisku* (!) parādību. Paliek pāri tikai izrakstīt strādniekus iz citām gubernām.» 6) «Kalpu trūkums, par kuru mēs agrāk tikai avīzēs lasījām, nule kļūst sajūtams arī pie mums.» 7) «Pie mums ir ārkārtējs strādnieku trūkums; tādēļ mēs tuvākajā miestīņā pieņemam jebkuru leiti, ko mums gadās satikt. Bet viņi labprāt atstāj saimnieku pirms nolīgtā laika... ja katram būs atļauts tā ar mums *rikoties*, gribētos zināt, ar ko tas priekš mums var beigties?»

Pie šām atbalsīm iz dažādiem Kurzemes apriņķiem mēs varētu vēl pievienot garas apspriešanās Jelgavas Lauksaimnieku biedrībā,²⁴ kura nolēma sūtīt sevišķus delegātus uz tuvākajām gubernām. Sie delegāti salīga tur 300 strādnieku, atveda tos uz Jelgavu un sadalīja tos starp [saviem] biedriem pasūtītājiem. Strādnieki bija lietuvieši un poļi no Viļņas, Kauņas un Kališas gubernām. Pirmais «dzīvas preces» transports norisinājās ar zināmu svinīgumu. Vēl pirms viņu atbraukšanas sevišķā sēdē tos izdalīja pēc sarakstiem un pēc lozēm. 16.—18. martā tie sāk pienākt. Kā kādu retu preci tos rūpīgi aplūko, un visi paliek apmierināti. Jelgavas lauksaimnieku orgāns raksta: «Atvestiem strādniekiem ir *savaigs* izskats; tie ir labi apģērbi, ar *zaļokšņiem* *stāviem*. Lielākā daļa no tiem ir muižnieku kārtas (šķalta!). «Vidzemes lielgruntnieku sa biedrība»* sūtīja savus delegātus uz Poliju pēc strādniekiem, bet viņa «nokavējās», jo visas brīvās strādnieku rokas jau bija salīgtas uz Vāciju.»

* Acīmredzot domāta 1792. g. nodibinātā vācu muižnieku «Vidzemes ķeizariskā vispārderīgā un ekonomiskā societāte». *Red.*

Vispār Vidzemē pieprasījums pēc strādniekiem nav tik liels, kaut arī no turienes ir vesela rinda tamlidzīgu ziņojumu. «Veci ļaudis stāsta, ka agrāk strādnieki kalpojuši veselū gadu par 5 rbl. un kalpones par 1—2 r., bet mēs tādus nevaram dabūt par 50—60 r. ... Ja tas tā ilgi vilksies, tad lauki paliks neapstrādāti»...

Svešu strādnieku ievešana noder pa reizēm kā spaidu līdzeklis pret *saviem* strādniekiem. Mēs lasām: «Atvesti pāri par 300 strādn.; daudzi no vietējiem strādniekiem, kuri līdz šim atteicās, tagad sāk ligt ar saimnieku. Viņiem, protams, maksā *daudz dārgāk* (trisreiz).» Pirmais latv. lauksaimnieku biedrības mēģinājums tirgoties ar dzīvu preci izbeidzās drusciņ traģiski: apstellētāji neturēja vārdu un nesamaksāja biedrībai 134 rbl. zaudējumu no strādnieku transportēšanas. Protokolā no 22. dec. 1898. g. mēs bez tam lasām: «Atvestie strādnieki vispār nēmot ir apmierinoši, bet, tā kā viņi ir salīgti par 60 rbl. un Jelgavas apkārtnē darba alga ir 100 rbl., tad viņi pēc mūsu strādnieku piemēra *pāriet pie cita saimnieka, kas sola vairāk.*» — Negribas ticēt savām acīm, ka šķira, kas kādreiz (un vēl tik nesen) bija progresīva, varētu savā orgānā ievietot sekošo prieka vēsti: «Leišu laukstrādnieki apmierināti ar *vissliktāko barību*, viņi atrod par labu to, ko mūsu *izlepušie kalpi smādē* — tikai viņi nav uzcītīgi un strādā pavirši. *Leišu strādnieki bez tam dzīvo arī pie saimniekiem*, kuri, pēc mūsu kalpu domām, spiež pārmērīgi daudz strādāt un dod sliktu ēdienu, un vispār tik *rupji apietas ar gājējiem*, ka latvieši pie tādiem reti iztur līdz gada beigām!»

Arī 1899. g. dzirdamas sūdzības par strādnieku trūkumu. Sastopamas sūrošanās, ka atvestie strādnieki aizbēguši. Raksturīga ir kāda Bauskas apriņķa saimnieka sūdzība: «Darba alga ir pārmērīgi augsta, tā ka saimniekam nepaliekt nekādas izvēles; *viņš ir piespiests padoties strādnieku vienprātīgām prasībām.*»

Interesants ir Vidzemes lauksaimniecības veicināšanas biedrības* sekretāra sludinājums, kurš piedāvā no viņa lielumā pastellētos vietējā garnizona zaldātus mazumā par 30 rbl. «komisijas atlīdzības» no galvas priekš rūdens darbiem.

* Acīmredzot domāta vācu muižnieku 1842. g. nodibinātā «Dienvidvidzemes vispārderīgā un lauksaimniecības biedrība». *Red.*

Kādus tikai līdzekļus lauksaimnieki neliek priekšā laukstrādnieku trūkuma iznīcināšanai: «ievest Krievijā pastāvošo likumu par laukstrādnieku piespiešanu izpildīt darba līgumu»²⁵; «protests pret to, ka saimnieki pārvilina viens no otra strādniekus»; «atlikt algas izmaksāšanu kalpam (kas reiz salīdzis pie saimnieka) līdz gada beigām»; «pašus smagākos darbus, kā mēslu vešanu, izpildīt «talku» ceļā ar «glāzites» palīdzību»; «piestiprināšana pie zemes» utt. Par aiziešanas cēloņiem tiek aizrādīti — *neticība* un tautas skola!* Un visu to raksta agrākie «progresisti»!

Vācu presē atkal sāk parādīties pensiju kasu un apdrošināšanas projekti pret nelaimes gadījumiem. Starp visām šīm korespondencēm mēs neatrodam nevienas šī jautājuma dziļākas iztirzāšanas. Pēc viņu domām, uz laukiem viss ir kārtībā un tikai maldināšana, «vieglas dzīves meklēšana» un vēl kaitīgu agitatoru padomi aizvilina laukstrādniekus uz pilsētu, uz badu.

Taisnība gan, ka aiz darba trūkuma uz ielu izmestie strādnieki nereti atrod par labāku pilsētā mirt badā, nekā atgriezties atpakaļ uz lauku paradīzi. Tagadējā brīdi** aizplūšana uz pilsētām ir apstājusies; bet krīze pāries, un lauku izmiršana turpināsies. Bet pa to pašu laiku saimnieki nemītējās, pārgriezuši acis, pātarot: «Mēs visi vienas tautas brāļi; mums ir viss kārtībā; latviešu tauta ir viena zemnieku tauta.»

Cik viņiem ir taisnības, attiecoties uz brālību un labklājību, mēs jau redzējām. Latvijas attīstības tieksmes mums apgaismo sekošie skaitļi: Kurzemē no 100 iedzīvotājiem 1863. g. bija 10,9 proc. pilsētu iedzīvotāju, 1881. g. — 14,9 proc., 1897. g. — 22 proc.; Vidzemē 1897. g. — 28,9 proc., kurpretim pat Polijā 1897. g. — 21,8 proc. un visā Eiropas Krievijā (bez Polijas) tikai 12,6 proc. pils. iedzīvotāju.

Ar šiem skaitļiem mums jārēķinājas. Še slēpjas latviešu strādnieku kustības panākumu noslēpums, tās kustības, «kurai nekā nenodarīsi». Šīs kustības tālākais solis ir — tuvoties saviem brāļiem un biedriem uz laukiem, bet ne tik daudz «tautas brāļiem» kā «šķiras biedriem». Pirmie soli ir jau sperti. Bezzemnieku-kalpu rindās mājo tas elements, kuram ir lemts uzņemties uz sevi progresu turpinā-

* Ateisms. *Red.*

** T. i., XX gs. sākumā. *Red.*

tāja lomu uz laukiem. Viņu pirmajiem celmlauzējiem jau ir bijusi izdevība iepazīties ar «zilajiem mundieriem»* un pilsētu «častiem»**.

2. 1905. gads***

19. nov. 1905. g. Rīgā sapulcējās delegātu kongress no visiem Latvijas pagastiem. Kongresa sasaucējs bija jau agrāk sastādījies pagastu vecāko un skrīveru birojs. Kongress pieņēma rezolūciju, kurā pieprasīja Satversmes sapulci, pilnīgu politisku brīvību, un izstrādāja vietējās pašvaldības projektu ar vispārīgām, vienlīdzīgām vēlēšanu tiesībām viriešiem un sievietēm. Uz šīs rezolūcijas pamata pa visu Latviju vecās pag. valdes atteicās no amatiem un ievēlētas tika jaunas «pagasta rīcības komitejas», kurām vajadzēja pagaidām pārzināt pagastu darīšanas līdz Viskrievijas Satversmes sapulces vēlēšanām, kura būs pilnvarota nostiprināt vietējās pašvaldības demokratizāciju.

Tātad Latvijas revolūcijā nēma dalību *visa zemniecība*, vēl nedaloties šķirās. Kā delegāti kongresā nēma dalību galvenā kārtā zemnieku-saimnieku šķira, bet, ja viņi to mēr uzreiz bija ar mieru ievest demokrātiskas vēlēšanas pagastu vēlēšanās, kurās līdz tam saimnieki piedalījās pēc galvu skaita, bet bezzemniekiem bija pag. sapulcē tikai 1 balss uz 10 cilvēkiem, tad tas top saprotams vienīgi, ievērojot lielo kalpu iespāidu uz visu revolūcijas gaitu. Kā lai izskaidro šo divu pretējo šķiru kopā iešanu?

Zināms, tur lielu lomu spēlēja muižniecības feodālā vara, kas vienādi pret sevi saniknoja visu Latvijas zemniecību un varbūt saimniekus pat vairāk nekā kalpus. Bet tā nebūtu pieticis, lai apvienotu divas naidīgas puses, ja te nespēlētu lomu soc.-dem. kā, bez šaubām, visas revolūcijas idejiskā vadība arī agrārjautājumā.

Ja Latvijas s.-d. būtu izbīdījusi lozungu: «Visu zemi visai zemniecībai,» — tad viņa būtu uzstādījusi lozungu,

* T. i., žandarmiem. *Red.*

** Policijas iecirkņiem. *Red.*

*** Savu «Latvijas zemnieka evolūciju» es papildinu še ar pēdējo nodaļu iz krievu žurnālā «Вестник Жизни» 1906. g. Nr. 12 ieviešotā rakstīja par 1905. g.²⁶ Es to daru tādēļ, lai paliktu tas pats faktu apgaismojums, kāds mums bija tūliņ pēc 1905. g. revolūcijas. Par grozībām Latvijas zemniecībā pēc 1905. g. runāsim grāmatas pēdējā nodaļā.

kurš ir reakcionārs ekonomiskā ziņā (ievērojot patieso lauksaimniecības stāvokli Latvijā). Otrkārt, viņa būtu ienesusi plāsu revolūcijā, demagogiski gan aizraudama dažu kalpu, bet atstumjot sīko un vidējo zemnieku šķiru, kura tad arī kristu zem likuma par visas privātās zemes atņemšanu, kas pārkāpj patēriņa normu*.

«Ikviens savu stūrīti zemes un savu namiņu» — tāds bija sīkpilsoniskais lozungs bezzemniekiem 70. un 80. g., un šo lozungu atkal uzstādīja soc.-rev. tuvā «latv. soc. savienība»²⁷, pēc biedru skaita un iespāida uz masām niecīga grupa. Bet pret šo ilūziju uzstājās Latv. [sociāl]-d[emokrātija], pierādot šīs prasības utopisko raksturu un pilnīgu neizvedamību, un L. s.-d. agitācija uzvarēja.

Zināms, ka L. s.-d. nespēj «pārliecināt» saimnieku, lai viņš ilgāk nesapņo par *savām* mājām kā savu īpašumu. Tas paliks sīkā zemnieka buržuāzijas ideāls, nelūkojot ne uz kādām «eseru» un Darba grupas²⁸ frāzēm par «vienlidzīgu lietošanu» un zemes *socializēšanu buržuiskā sabiedrībā*. Bet s.-d. izdevās aizturēt lauku proletariātu no sajūsmīšanās par «savu namiņu un savu zemes stūrīti».

Demokrātiskajām pag[astu] rīcības komitejām ne ilgi bija lemts zem s.-d. idejiskās vadības izvest dzīvē savu programmu, bet arī īsais laiciņš gaiši iztēloja viņu darbības raksturu. Te mūs interesē vienīgi agrārjautājums. Šī jautājumā s.-d. uzstādīja lozungu: iznīcināt visas vienduslaiku feodālisma atliekas un cīnīties pret augsto zemes renti un tās māksligu pacelšanu. Šī lozunga praktiskās sekas bija *rentes* un izpirkšanas summu % maksājumu *pārtraukšana* līdz jautājuma izšķiršanai Satversmes sapulcē un faktiska visu *muižniecības ekonomisko privilēģiju un monopolu iznīcināšana*.

Kad beigās karastāvokļa ievešana un muižniecības no devīgā uzvešanās sacēla tautas dusmas līdz beidzamam un kad pēc daudzu viduslaiku feodālisma piļu nodedzināšanas muižas palika bez saimnieka, zemnieki tās nedalīja, bet *kalpi tanīs turpināja agrāko saimniecību* zem vietējo pag. rīcības komiteju uzraudzības. Zemnieki nekur muižnieku kustamās mantas izlaupījuši netika.

Mēs atgriežamies pie 1905. g. dec. kongresa rezolūci-

* T. i., tādu zemes daudzumu, kas nodrošina zemnieka ģimenes vajadzības. *Red.*

jas* un lasām (p. p. 11. un 12.): rīcības komitejām ir jārūpējas, lai kalpu stāvoklis muižās un zemnieku mājās tiktu uzlabots un lai muižnieki un saimnieki izpildītu kalpu pamatošās prasības. Ja muižnieki atlaistu kalpus un pārtrauktu muižas apstrādāt, tad kalpiem jāieņem šo muižu zeme un tā jāapstrādā un jāpārvalda, pie kam rīcības komitejām jāpabalsta šīs tieksmes, viņi jāvada un viņiem jāgādā sēkla (p. 14.). Kamēr muižas nepiedalīsies pagastu nodokļos un klaušās, nemaksāt nedz muižniekiem rentes, nedz parādu procentus bankām, nedz nodokļus, neatzīstot nekādu muižniecības privileģiju un monopoliesību (piem., medību, zvejas utt.). Rentes attiecības starp muižniekiem un zemniekiem noteic rīcības komitejas.

Raug, kāda bija šī kongresa programma, kuru vēlāk izveda dzīvē jaunā demokrātiskā pašvaldība** un kas aizturēja lauku neapzinīgos elementus no izlaupišanas un dalīšanas revolucionāru atņemtajās muižās.

[1905. g.] Novembra un decembra revolūcija*** gan apvienoja cīnā pret feodālismu un feodālo zemes renti divas naidīgas šķiras. Bet šiem elementiem jāizšķiras, tīklīdz no-nāks pie revolūcijas rezultātu likvidācijas. Rīcības komitejās saimnieki bija vairumā, bet viņi padevās kalpiem: vispārējās vēlēšanās, progresīvā nodoklī utt. *Bet darba dienas jautājums nepacēlās ziemā*, kā arī kalpu darba apstākļu jautājums tik īsā laikā nepaspēja izbīdīties.

Saimnieki cerēja, ka, pamazinot zemes renti, viņi pacels savus ienākumus, jo kalpi un viņu s.-d. proletāriskā programma uzstādīja lozungu — proletāriskā kārtā konfiscēt zemes renti caur algas uzlabojumu uz zemes rentes rēķina, caur strādnieku stāvokļa pacelšanu, tas ir, virsvērtības pazemināšanu, no kuras muižnieks smēļ savu ienākumu zemes rentes veidā. Objektīvi, pat ja visa līdzšinējā zemes rente paliktu kalpu rokās, rentnieku šķira tomēr bija ieinteresēta to iznīcināt jeb līdz iespējamībai pazemināt absolūto zemes renti, šo spaidu, kurš nepielaiž zemkopības progresu. Bet tāda noskaidrota apzinība par lietas stāvokli, saprotams, nebija sasniedzama sīkpilsoniski domājošam saimniekam. Ja rīcības komitejas būtu pastāvē-

* Domāta Vidzemes un Kurzemes pagastu delegātu kongresa (1905. g. 19.—20. nov. pēc vecā stila) «Galvenā rezolūcija». *Red.*

** Rajonu apvienību un pagastu rīcības komitejas. *Red.*

*** T. i., 1905. gada revolūcijas kulminācijas laiks. *Red.*

jušas ilgāk, tad pretišķības tur būtu izcēlušās visā spilgtumā. Uz laukiem tās parādās jau tagad*, kad revolūcija palika pusceļā. Latvijas deputāti Valsts domē un provinču apspriedēs, kā arī zem spiegu un karastāvokļa spaida aizsardzības sasauktajā pagastu delegātu kongresā²⁹ izteic to saimnieku vēlēšanos, kas ar mieru izlīgt par to, kas jau sasniegts, lai tikai nekas nebūtu jādod kalpiem. Mantīgo zemnieku kontrrevolūcija, kas organizē melnsimtnieciskas pašaizsardzības un masu spiegu iestādes, to pierāda uz gaišāko.

Bet tā ir pagaidu parādība. Saimniekiem ir dzīvības un nāves jautājums atcelt baronu feodālo varu, neizņemot viņu monopoliesības uz zemes renti. Cīņā pret šo varu un pret zemes renti no jauna** satiksies abas šķiras, tikai šoreizī pilnīgi apzinīgi un *neslēpjot lielās domu un interešu pretišķības pie revolūcijas augļu gaidāmās dalīšanas.*

9. «LAUKU» GARA DZIVE

Gandrīz pa vecam būtu uzrakstījis: «zemniecības gara dzīve». Bet laiks būtu pavisam atmest vēsturisko nosaukumu «zemnieks», kuram patlaban vairs nav nekādas praktiskas nozīmes. *Jo nav vairs zemnieku kārtas*, kas apvienotu zemniekus un bezzemniekus vienā nebrīvā nošķirā zem mānu nosaukuma «zemnieks». Un, ja mēs tomēr vēl lietojam vārdu zemnieks, tad lai ar to apzīmētu neliela vai sīka zemes saimnieka jēdzienu. Bet mēs uz ciešāko protestējam, ja daži, līdzīgi «Zemnieku saimnieku savienībai»³⁰, savās telpās vilina arī bezzemnieku. Mēs zinām, ka tam bezzemniekam, kurš izpilda laukstrādnieku lomu, nav kopēju interešu ar saimnieku, un to zina arī pats bezzemnieks. Se mēs gribējām gan pakavēties galvenā kārtā pie tā zemnieka gara dzīves, ko mēs skaitām reizē arī par darba cilvēku, tas ir, *pie saimnieka, kas reizē neizmanto svešu darbaspēku*. Bet ne vienīgi pie viņa, jo garāmejot aizķersim arī zemnieku-lielsaimnieku, vienup, un laukstrādnieku, otrup.

Mēs esam paraduši, izejot no vēsturiskā materiālisma viedokļa, gara dzīvi vienmēr apskatīt atkarībā no saim-

* 1906. gadā, kad šī nodaļa uzrakstīta. *Red.*

** T. i., jaunā revolūcijā pret carismu un muižniecību. *Red.*

nieciskās attīstības vai vismaz sakarībā ar to. Un šīnī gadījumā minētā problēma mūs interesē jo sevišķi. Jo redzat, mums aizrāda parasti uz to, ka zemniecība esot pēc dabas nekustīga un pat reakcionāra, tas ir, atpakaļrāpulīga, konservatīva masa*, kuru nevarot savilņot nekādas revolūcijas. Un viņus labprāt raksturo ar pazīstamo vācu anekdoti, kurā divi zemnieki brauc no rīta uz Berlīni vilcienā. Pie loga sēdot, pirmais no viņiem gausi atver muti un piezīmē, uz laukiem skatīdamies: «Rudzu lauki stāv labi.» Un pēc daudz stundām ceļā atpakaļ no pilsētas pie tā paša loga lēnā balsī atbild viņa biedrs: «Un mieži arī neko nekait.» Tā vai līdzīgi tam šķiet norisināmies arī gadusimtiem dzīve «lauku purvā». Un dažā ziņā tas jau arī ir pareizi un saskan ar mūsu vēstures mācību, jo arī lauku attiecības un lauku saimnieciskā attīstība, kā redzējām, risinās uz priekšu varen gausi. Bet mēs jau sev spraudām par mērķi aprādīt, ka būtu vienpusīgi, ja mēs no tā spriestu, ka vispār lauku masu prāti nemaz nav savilņojami. Un to jau mēs mēģinājām appraudzīt veselā rindā lielu un lielāko revolūciju, kuras norisinājušās taisni uz laukiem. Un nebūtu arī nemaz citādi saprotams, kā varēja gadīties, ka vienā labā dienā kāds ierēdnis kaut kur izvaroja kāda zemnieka meitu (Vota Tailera — Anglijā) un sekas bija vesels zemnieku karš, kurā zemnieki ieņēma pat Londonu; jeb kādā citā vietā kāds atamans pakāra kādu kazaku un viņa brālis sacēla kājas visu Krievijas zemniecību (Steņka Razins), kuru tikai pēc 3 gadu cīņas beigās sakāva un apspieda. I Steņka Razins, i Vots Tailers, ja daudz, iemeta tikai to dzirksteli, kuru iemetis šīnī gadījumā būtu arī cits, *jo zemnieku prāti kvēloja jau sen.*

Saprotams, ka būtu bezgalīgi interesanti paraknāties par materiāliem, kas zīmējas uz šām pārmaiņām zemnieku gara dzīvē, izpētot viņu «dabas likumus». Bet kur nēmt vajadzīgos materiālus, jo, ja kāda revolūcija norisinājusies bez dokumentiem, kas būtu neviltoti, tad taisni

* Tāds prūšu junkuru agronomi kā [fɔn] d[er] Golcs raksturo prūšu zemnieku šādi: «*Izturigi un cieši pie zemes pieķeries, konservativāks pat nekā lielgruntnieks, joti taupīgs un zināmā mērā grūti sakustīnāms; cieša izturība un rakstura noteiktība, zināmā mērā pat ietiepība, neuzticība, ja priekšlikums nāk no augstākas (lasi muižnieku) puses, bieži skopums, kurā tas prot ierobežoties uz beidzamo (sich nach der Decke strecken).*»

zemnieku revolūcijas. Mums pasaules literatūrā gan ir zemnieku tipi un viņu dzīves attēlojumi, bet arī ne visai bagātīgi. Tomēr, izpētot pēc tiem zemniecības gara dzīves attīstību, mēs, zināms, varētu sniegt daudz interesanta.* Še, saprotams, i aiz materiālu, i aiz telpu trūkuma būs jāaprobežojas tikai ar piezīmēm un «domu dzirkstelēm».

Vispirmā vietā jāmin tā zemnieka pieķerība pie zemes, kura ir skaidri saimnieciskās attīstības auglis un kura vispasaules literatūrā iztēlojas kā apbrīnojama, pilsētniekam nesaprotama zemnieka un arī lielsaimnieka mīlestība uz «savu namiņu, savu zemes stūrīti». Nemiet Franciju (Giju de Mopasānu, Zolā, Mirbo) vai Vāciju (Polencu, Frensenu, L. Tomasu u. c.), Krieviju (Grigoroviču, Glebu Uspenski, Tolstoju u. d. c.) vai Spāniju (Ibanjesu), beigās kaut kādus Alpu kalnus (Rozegeru, Ancengrüberu — Tirolē jeb Gotfrīdu Kelleru — Šveicē), vai Skandināviju (Kjelandu, Garborgu, Strindbergu), visur šis tips vienāds, viens un tas pats, līdz garlaicībai līdzīgs.

Ja mēs ņemam drusku atpakaļ un aplūkojam tos zemnieku tipus, kādi mums uzglabāti no dzimtbūšanas, verdzības laikiem**, tad arī tur mēs atrodam to pašu *apbrīnojamo pieķerību pie zemes*, varētu sacīt, kaisīgu mīlestību uz to. Es piemēra dēļ paņēmu Grigoroviča «Zvejnieku» vai atkal «Arāju»: «Saules rietēšana, vairāk vai mazāk gaiša rīta ausma, vēja virziens, ūdens atspīdums, rasa, agra vai vēla dzērvju aizlidošana, viss tas sastādīja priekš Gleba veselu grāmatu, kurā viņš lasa tikpat ātri kā ievingrinājies lasītājs gudrās rakstu zīmēs. Upi ar viņas maiņām un īpatnībām viņš pazina kā savus piecus pirkstus. Te viņš bija kā mājās.» Jeb «Arājā»: — «Mājās mirst tēvs, dēlu aicina pie mirēja gultas, bet viņš nesteidzas no savas dabas māmuliņas, iekams nav novācis un nojūdzis zirgu un darbu atstājis pilnā kārtībā.» Isti «dabas bērni! Vārda īstā nozīmē, jo vēl zemnieks-vergs nav

* Tikai viena lieta mums jāiegaumē, proti, ka rakstnieki-mākslinieki savas līnijas velk ne tik dabiskas, kā tās ir īstenībā, bet pie novēribas talanta pievienojas arī estētiskā (skaistuma) sajūta. Tā, piem., gleznotāja zirgs viņa kustībā stipri atšķiras no momentfotogrāfa uzņēmuma, kur līnijas dabiskākas un mazāk daijas, kamēr tomēr gleznotāja aina visumā ir pilnīgi reāla tiešamība.

** P. Stučka daudzķārt lieto dzimtbūšanas un verdzības jēdzienu vienādā nozīmē, norādot, ka Latvijā dzimtbūšana «faktiski pārvērtās par pilnīgu verdzību». Sk. Stučka P. Rakstu izlase piecos sējumos, 2. sēj. R., 1978, 65. lpp. Red.

lāgi izdalījies iz pārējās dabas kā viņas sastāvdaļa; viņš ar to vēl saistīts miesīgi un garīgi. Viņa instinkts sajūt dabu, un abu sirdis vēl pukst vienā tempā (ātrumā). Vēl viņš nav atrauts no dabas mātes krūts.

Un palasiet tad par cita zemnieka «Vecā Digē nāvi» (Oktava Mirbo), kā viņš pēdējo reizi atvadās no zemes: «Viņš pēdējo reizi atgriezās mājās no darba un, nolicis pagrabā darba rīkus, kas viņam vairs nebūs vajadzīgi, izgāja dārzā, no kurienes redzami tālie lauki. Zem tumstosām debesīm pakrēslā taisās aizmigt dziļā miegā lauki, joprojām tādi pat vareni, tikpat daili. Viņos rit savā dzīves sula itin tāpat, kā asinis rit pa jaunu cilvēku dzīslām. Un ilgi viņš noraudzījās uz šo zemi, šo savu iemīļoto zemi, kuru nekad neizsaldē ziemeļu sniegi un nekad nesadēdzina vasaras svelmes, kura, pastāvīgi dzemdēdama, atdzimst pati no jauna un ikreiz lepnākā veidā; šo zemi, pār kuru ir staigājuši laudis, idejas un gadusimteņi, neatstādami tanī ne mazākās savu cīņu, savu uzvaru, savu sabrukumu pēdas. Viņš noraugās uz šo zemi, kurā viņš drīz noliks savas nogurušās rokas uz pēdējo dusu, kur gulēs drīz viņa gurni, nespējīgi viņu tālak apaugļot. Rudzi klusu viļņo savā vārpu šalkoņā, auzas līdzīgi liegai miglai pār plavām viļņu veidīgi maina savu bālgano krāsu; vietām sarkst pēdējos saules staros āboltiņš.»... Un vecais Digē aizraudājās, pirmo reizi savā dzīvē... Un līdz pašam nāves mirklim viņš vairāk nedomāja par šo zemi, no kuras viņš jau bija atvadījies un kurā viņu drīz guldīs, kuru vienīgo viņš bija mīlējis savā mūžā un kura viņu gaida pēc nāves savā gultnē.

Te tā pati mīlestība, *tikai aiz cita motīva*: Digē ir īpašuma vergs, riebīgs skopulis, kurš visu mūžu sapņojis tikai par vienu — par privātīpašumu un naudu.

Arī caur jaunāko laiku zemnieka gara dzīvi kā «sarkans pavediens» velkas tā pati zemes-dabas-māmuliņas mīlestība, bet motīvs te ir noteikti mantkārīgs, virzīts uz ieguldīto naudu (vienalga, vai tā darbā vai kapitālā, zemes cenā vai [uz]labojumos ieguldīta), uz īpašumu vai uz nākošo mantojamo īpašumu. Žeme vairs nav mīloša dabasmāte, bet «zemes slogans», «dabas važa».

Kur izeja iz šīs «zemes-verdzības» slazda? Mēs atrodam literatūrā atzīmētas divas izejas: viena no tām ir — apzēģelēt šo piesaistību, to idealizējot un moralizējot; otra — to sakustināt, revolucionēt, salaužot veco pieķē-

riņu un tās vietā atverot ceļu jaunai nesavīgai sakarībai kā ar zemi, tā ar pārējiem darba līdzekļiem.

Tipisks pirmās izejas sludinātājs ir Glebs Uspenskis, un viņš, pats dziļš Krievijas ciema zemnieka gara dzīves pazinējs, raksta: «*Vaļa, brīvība, godīga dzīvošana, naujas bagātība un viss tas, kas cilvēkam vajadzigs, lai iekārtotos, mužiku noveda tikai galējā sabrukumā (в крайний упадок) tik lielā mērā, ka viņš top it kā par cūku.*» Viņu glābj vienīgi «*zemes vara*», t. i., visas zemnieku dzīves pilnīgā atkarība no viņa pamatmērķa — zemes darba, kurš zemniekiem dod maizi, bet par to visai viņa darbībai rada stingras robežas. Zeme tautai (tas ir, zemniekiem) vajadzīga ne vien kā viņa saimnieciskā stāvokļa nodrošināšana, bet arī kā viņa tikumiskā līdzsvara vara. *Un nevar viņš aiziet no šīs varas ne vien tādēļ, ka tad sabruks visa viņa saimniecība, bet ka visa viņa dzīve tad pazaudēs katru jēgu!** Tā ir viena līnija, kuru idealizē viss «narodņiku» virziens visdažādākajā veidā. Un pretim ir tā otrā izeja, ko ienes «*fabrikas katls*», «*pilsēta*», vispār proletarizācija, kaut vissakropļotākā veidā pie kaut kāda viesnīcas sulaiņa novērota (Čehova Čikildejevs viņa «*Zemniekos*») jeb kāda zagļa baskāja Čelkaša (M. Gorķija). Vidus ceļa nav radījusi ne dzīve, nedz literatūra.

Par zemnieka kā dzimtcilvēka gara dzīvi mēs, saprotams, vismazāk zinām. Tikai nejauši viens otrs rakstnieks ielaužas šīni tumsības pasaulē, bet rets kāds mums iznes no turienes zemnieku tipus un zemnieku gara pārdzīvojumus. Zemnieks gan jūtas *pilnīgā atkarībā* no dieva žēlastības, bet viņš reizē jūt zināmu likumību arī «*dieva rīkojumos*» (jeb, kā mēs tagad sacītu, dabas parādībās), un tādēļ viņš tur darbu par svētu un nododas tam pilnā mērā. Ľoti skaisti attēlo, piem., tas pats Grigorovičs šīs sajūtas pie «*Arāja*»: «*Mirst vecais tēvs, milots visā ciemā, kuru gadiem vadīja viņa piedzīvojumi***», un mirst viņš tanī laikā, kad «*nebija vaļas mirt*»: pavasara laikā, kad vecais tēvs mēdza uzstāties no tautas celtā goda lomā kā sējējs. Jo kopā ar sēklu sēj zemnieks zemē savu dzīvības cerību: *izaugs — ģimene būs paēdusi, neizaugs — būs bads un trūkums.* Ar lūgšanas vārdiem tādēļ zemnieks sēj zemē savu sēju.» Bet citā vietā tas pats Grigorovičs

* Citāts un atstāstījums no G. Uspenska apraksta «*Zemes vara*». *Red.*

** — pieredze. *Red.*

ar lepnumu stāda pretim zemnieku «pazudušajiem fabriku zēniem» (парни), kas, atgriezušies atpakaļ uz laukiem, vairs nespēj kerties pie zemes un arkla, jo «zemnieks pats sev strādā, pats sev atbild un sūdzēties arī nekam nevar, jo viņš ir pilnīgi tā kunga varā». «Šādi saprotot dabu, viņš jūt, ka viņus vienu ar otru saista nelokāma un nepiekāpīga vara; šīnī vienībā uzaudzis, viņš, atšķirts no dabas, jūtas salauzts un iet bojā.»

Sai dabas cilvēka piekērībai pie zemes, kā jau redzējām, ar privātīpašuma laikmetu seko jauna veida piekērība pie zemes kā pie privātīpašuma, kura, turpinoties gadu desmitiem un simtiem, bieži pārvēršas skopulibā un mantkārībā kā «zemnieka tikumā», kurš nēm pārsvaru un jo drīz pavisam izskauž agrāko «dabas bērnu». Paprasiest Sveices zemnieku par kādu kalnu vai citu dabas jaukumu, viņš tur nav bijis, jo nav vaļas un nepieder viņam. Un Gija de Mopasāna stāstiņos jūs atradisiet vienu otru, kā mums tagad šķiet, riebīgu, bet tomēr pareizu zemnieka tikumu. Piemēram, vectēvs slims, un viņa nāvi gaida ik stundas. Darba laiks, un tātad bēres var nolikt tikai svētdien; laiks karsts, un līķi ilgi nevar turēt. Tas viss saprotams. Un tātad uz nākošo svētdienu noliek bēres, uz to dienu aicina ciemiņus «pavadit uz pēdējo dusu», cep un vāra... Bet tēvs nenomirst. Ko darīt? Viss sagatavots, viesi sanākuši; *nodzer bēres* svētdien un *pēc tam*, kad otrdien vectēvs tiešām *nomirst*, viņu paglabā klusām, bez viesiem, jo bēres jau «nodzertas». Aiz [šī] mazā stāstiņa* slēpjas dziļa pasaules tragēdija. Jeb atgādināt jums tā paša Gija de Mopasāna onkuli Tuānu, kura slimību izlieto, lai viņam zem mīkstumiem paliktu «da-perēšanai» vistas olas. Nedrīkst aiziet bojā neviens mirklis darba laika, jo ne vien zeme, bet arī laiks ir nauda. Pievienojas [agrākās] Krievijas «tumsības vara» — gara tumsība, nabadzība, netīrība, dzeršana. Viss tas, kas priekš revolūcijas nožņaudza jebkuru dzīvu kustību uz Krievijas laukiem. Un taisni še taču cerēja glābties no tiem «sapuvušiem rietumiem», kurus pārāk sagrābis kapitālisms. Bet ja kur, tad par Krievijas laukiem varēja sacīt, ka tie cieš mazāk no kapitālisma attīstīšanās nekā no kapitālisma nepietiekošas attīstības. Un pārāk grūti te izlauzās cauri jauna dzīvība un līdz ar to jauni domu virzieni.

* «Vecis». *Red.*

Tas bija vēsturisks moments, kad deviņdesmito gadu beigās parādījās Antona Čehova stāstiņš «Zemnieki». Maskavas viesnīcas sulainis Čikildejevs saslimst, viņam noņemtas kājas, un viņš ar sievu (arī bijušo kalponi) un mazu meiteni brauc uz «tēvu mājām». Tumsība, nabadzība. Dzer tēvs, dzer brālis, kurš pie pirmās satikšanās dzērumā bez kāda iemesla, aiz paraduma, krauj savai sievai pa degunu, ka asinis plūst. Neviens neiejaucas, tēvs tikai kaut ko norūc. Tā ir likumīga parādība! Kā citā kādā Čehova stāstiņā tiesas izmeklētājam zemnieki-liecinieki paskaidro, kādēļ viņi neiejaukušies, kad zemnieks pusnosītis savu sievu: «Kas mums tur daļas, ja mužiks savu sievu māca (учит)!* Visā šīnī netīribā, tumsībā «no pilsētas maz aplaizītie» ciemiņi paceļas izcilus kā augstākas kultūras laudis. Čehovam no «narodņikiem» bija jādzird daudz pārmetumu, un viņu apsveica marksisti, kaut gan Čehovs pirmajiem varbūt bija tuvāks nekā otrajiem. «Agrāk, piezīmē Čehovs, 15—20 gadus atpakaļ Žukovā (tas ir, Čikildejeva ciemā) sarunas bija interesantākas. Tad ikvienam vecim bija tāds izskats, it kā viņš glabātu kādu noslēpumu, kaut ko zinātu un kaut ko gaidītu; rūnāja par dokumentu (gramotu) ar zelta zēģeli, par zemes dalīšanu, par jaunām zemēm, par apraktām mantām, pie kam noslēpumaini pavīpsnāja; tagad nebija nekādu noslēpumu, visa viņa dzīve bija kā uz delnas, visiem redzama, — par trūkumu, par barību, par ko nav sniega; tad pacieta klusu... Zemste, ko darit, zemste pie visa vainīga, kas cits?» Čikildejevs mirst (to aizārstē uz viņu pasauli skrodera šerpes**), un no jauna atraitne ar meiteni ceļā uz pilsētu. Viņai paliek žēl: «Bija vasar' un ziem' brīži, kad šķita, it kā šie cilvēki dzīvotu sliktāk par lopiem, ar kuriem bail dzīvot kopā; viņi ir rupji, negodīgi, netīri, dzērāji, dzīvo nevienprātīgi, mūžīgi plēšas viens ar otru, jo neciena, nebaidās, tur cits citu aizdomās... Jā, dzīvot ar viņiem kopā bija briesmīgi, bet tomēr viņi bija tie paši cilvēki, arī viņi cieš un raud, un viņu dzīvē nav nekā tāda, ko nevarētu attaisnot. Grūtais darbs, no kura naktīm sāp visa miesa, aukstās ziemas, plānā raža, visur neērtība, un *palīga nav un nav no kurienes gaidīt!*»

Maksima Gorkija Čelkašs ir baskājis, arī izputināts

* Acīmredzot domāts stāsts «Tu un jūs. Ainiņa». *Red.*

** — rupjības. *Red.*

zemnieks, kurš tagad dzīvo jaunu «brīvu» dzīvi. Viņa ienākums ir parasti bīstama zādzība. Bet viņš nes galvu augstu. Viņam autors pretim stāda jaunu zemnieku, kuram ir vienīgi domas uz to — nopelnīt divi simts rubļus, ar ko iegūt iedzīvi, ķemt sievu, un, ja viņam būtu labs zirgs, govs, aitas un vistas: «Dievs tas kungs, kā es tad uzdzīvotu!» «Galvenais zemnieka dzīvē — tā, brāl, ir brīvība! Pats savs saimnieks, pašam savs namelis — tas grasi vērts, bet viņš ir tavs. Tev sava zeme — varbūt ne vairāk kā sauja, bet tā tava. Karalis tu uz savas zemes! Tev sava īpatne... Tu vari prasīt ik no viena pret sevi cienību... Vai ne tā?» — Tā viņu kīrcina Čelkašs, un Gavrila klausās un sapņo. Viņš aizmirsis, ka brauc kopā ar zagli no nedarba, kurā viņš pats gan piespiests, gan aiz peļņas kāres ķēmis dalību. 40 rubļi viņam jau azotē, bet viņš sapņo par pārējiem 500, kas Čelkaša kabatā, patlaban nopelnīti, vienā naktī... Šķiras, Čelkašs dodas uz pilsetu iedzert, uzdzīvot, aicina līdzi Gavrili, kurš atteicas. Jau naudu saņemdam, Gavrils pierādīja visu savu riebīgo kāri uz to. «Nu, bet mantkāris tu esi! Nav labi! Bet ko darīt? Zemnieks!» Tā domīgi norūca Čelkašs. Bet viņam par atbildi Gavrils dzied slavas dziesmas naudai un kā labāk dzīvot sādžā — «vai ar naudu, jeb bez naudas?». Un tad piepeši Gavrila Čelkaša priekšā ceļos, apkampj tā kājas, ka tas pakrīt: «Dārgais! Atdod man šo naudu! Kas tas tev... vienā naktī, tikai naktī!... Bet man vajag gadu. Dod... es par tevi dievu lūgšu trijās baznīcās. Tu to izšķiedīsi, bet es to ieguldīšu zemē. Atdod man to! Jeb tev žēl? Tu tā vai tā esi pazudis cilvēks, bet es...» Čelkašs noskaities to atgrūž, tad apdomājas un izmet Gavrila priekšā savas varavīksnes: «Ņem, rij!» Kliedz viņš, drebēdams no uzbudinājuma, nicināšanas un ienaida pret šo mantkārīgo vergu. Un, izmetis naudu, viņš jūtas sevi par varoni: «Ja būtu palūdzis, pats tev gribēju vairāk dot, bet ne tā pazemināties! Mantkārīgi kā velni! Par piecām kapeikām pārdodas!» Bet Gavrila ir laimīgs un pateikdāmies sāk plāpāt, un tā atklāj, ka viņš, vēl laivā sēdēdams, iedomājies spert ar airi Čelkašam pa galvu un atņemt naudu. Par Čelkašu taču neviens nekāda trokšņa neceltu! Nevajadzīgs viņš šīnī zemē! Kas viņu aizstāvētu? Tas Čelkašam par daudz. Viņš ar varu atņem naudu Gavrilam. «Jo vēl nekad viņš nebija juties tā apvainots.» Viņš vēl pazobo Gavrili un taisās aiziet, te viņu pa pakausi trāpa

Gavrila mests akmens, un viņš pakrīt, bet Gavrila aizbēg. Gavrila tomēr atgriežas un tumsā, pa pagībušā kabatām pēc naudas taustīdams, ar roku atduras asinīs. Viņš sabaidās, metas ceļos, sāk lūgt piedošanu. Izbeidzas ar to, ka pusnosistais Čelkašs no jauna izvelk naudu un, atlicis sev vienu simtnieku, izsviež pārējo no jauna Gavrilam, kuram viņš nule pat vēl bija acīs iesplāvis. Čelkašs, galvu apsējis ar kreklā piedurkni, kur tā jo drīzi kļuva sarkana no asinim, tad streipuļodams dodas uz pilsētas pusi. «Bet Gavrila noņēma savu slapjo cepuri, pārkrustījās, paraudzījās naudā, ko tas turēja visu laiku sažņaudzis saujā, brivi uzelpoja un tad lieliem, ciešiem soļiem pa jūrmalu devās uz otru pusi, taisni pretēju tai, kur nozuda Čelkašs.» Te paskaidrojumi lieki. Un, ja Gorkijam var pārmest, ka viņš tanī laikā «idealizēja» baskājus, tad šīnī gadījumā zemnieks Gavrila ir, bez runas, no dabas zīmēts.

Blakus verdzīgajai mīlestībai uz saviem zemes sviedriem zemnieks ir ne mazākā mērā savu lopu, savu darba riku vergs. Jūs lasīsiet tālāk, ka vācu zemnieks ievada elektību un ūdensvadu kūti, bet tikai ne istabā. Un tad pālasiet Oktava Mirbo stāstiņu par bēdām zemnieka Pito saimniecībā.* Viņa mīlotā gotiņa Paipala saslimst. Raud un vaimanā i saimnieks, i saimniece, sūta pēc ārstā. Un, tikai trešo reizi atnākot, ārsts dabū zināt, ka agrāk par gotiņu saslimis arī saimnieka bērniņš. Viņš, ceturto reizi nākdamas, paaicina līdzi arī cilvēku ārstu. Viņi sastop saimnieku, kurš jau nāk pretim lopārstam ar ziņu, ka gotiņa jau aizgājusi uz viņu pasauli. «Pagājušā gadā nosprāga kēve uz grūtām kājām, šogad govs; nelaimē pēc nelaimes, un tik daudz naudas iztērēts: kartupeļiem nav cenas. Kāds velns mūs tā apbūris!»

«Nu, bet kā stāv ar jūsu bērniņu?» uzprasīja cilvēku ārsts. Bet Pito skatās uz viņu, it kā nesaprazdams, ko viņš prasījis. «Es prasīju, kā iet jūsu bērniņam, pie kura es braucu?»

«Vai jūs runājat par mazo puisīti?»

«Nuja!»

«Ak tā, vai zināt, arī viņš jau nomira.»

Sis kontrasts (pretstats) nav rakstnieka izgudrojums. Tā ir dzīves patiesība, jo nelaiķe gotiņa deva ik dienas

* Stāsts «Zemnieka Pito bēdas». *Red.*

16 litru piena un ik gadus vienu teļu, kuru Pito uz tirgus pārdeva par 90 frankiem. Tā ir «mīlā Paipaliņa-karaliene», kuru ietin brezentos pret aukstumu, kamēr bērns šūpulī dzird tikai lamu vārdus par savu brēkšanu un viņa nav ar ko sasildīt. Tas «neatmaksājas». Bērni nekā neienes, un viņu rodas tik daudz!

Bet zemniekam nepietiek ar to zemi, kas viņam ir. «*Vairāk zemes!*» Tāds ir ikviena zemnieka lozungs. «Franču zemniekam ir pārlieku stipra tieksme *palielināt savu zemi*; viņš atrauj sev no mutes ēdienu un dzērienu, lai tikai iekrātu jaunu summiņu un piepirktu jaunu zemes gabaliņu. Viņa iekrājumi nemēdz būt lieli, un viņš nevar uzreiz nopirkt daudz; viņš pērk maziem gabaliņiem, divi un trīs reiz un, tā kā blakus tādas zemes nav jeb tā ir dārga, tās uzpērk kaut tālāk. Un, tā kā pēc franču likumiem zemes sadališana nav aprobežota, tad rodas bezgala daudz sīku zemes gabaliņu, kas pāriet no rokas rokā. Bet zemnieka saimniecība sastāv iz izkaisītiem zemes gabaliņiem lielā apvidū.» Un šī tieksme tāpat, varbūt mazliet mazākā mērā, bet tikai aiz tādu zemju gabaliņu trūkuma ir arī citur*.

Bet zemnieku izēd iz viņa mājām ne vien kungu nodokli un kungu aitas, bet arī citādi māju vai mežu un lauku *zvēri, žaki, stīrnas, brieži*. Es paņemu Pētera Roze-gera Tiroles zemnieku romānu «Jēkabs Pēdējais», kur spilgti iztēlota zemnieka «izēšana». Te piennes pavēsti ve- cajam «Mežmalietim». Viņš neprot lasīt, jo vēl tēvs viņu mācījis, ka zemniekam nav vērts lasīt mācīties, jo viņš tikpat nekā iepriecinoša lasīt nedabū. Viņam pasludina, ka jāmaksā nodoklis 25 gulži** 93 kreiceri, un, kad zemnieks sāk vaimanāt, tad ierēdnis viņam turpina: un *pa-pildu* nodoklis — 15 gulži 51 kreiceris. Triju dienu laikā jāsamaksā ar ūtrupes piedraudi, kamēr zemnieks nezina, ar ko pirkst rītdien miltus, ko ēst, un bērniem apavus. «Vai nevar uzgaidīt, jūs taču tādi pat cilvēki?» — «Nē, mēs

* Man te atminas Tolstoja stāstīnš: «Vai daudz cilvēkam vajag zemes?» Stāstījam gan ir moralizējoša tendence, bet tas ļoti pareizi uzķer «vairāk zemes kāri». Donas vai Kubaņas kazaku zemē (man paša stāstīja nav pie rokas) par nolīgtu cenu rentnieks dabū tik daudz zemes, cik viņš apies līdz saules noiešanai. Un laimīgais rentnieks steidz klupdams krizdams apmērot savu jauno muižu. Bet pārpūlejies viņš paliek uz vietas, un viņu ieliek zārkā. Raug, cik cilvēkam vajag zemes, ne verstīm, bet tikai pēdām!

** — guldeņi. *Red.*

esam valsts ierēdņi!» — «Un valsts?» — «Valsts nav cilvēks!» — «Lai viņu velns parauj!»... Bet jau aiz durvīm gaida aģents, kas uzpērk zemes muižnieka uzdevumā medībām. Jā, medības te ir labas un brieži (citur zaķi!) dzīvo brīvībā, jo tie pieder kungam un tos nedrīkst aiztikt neviens, kam nav 200 (Kurzemē — 300) pūrvietas zemes. — «Ne ar savu suni es nedrīkstu pārstaigāt pār savu paša zemi!» Ko suni, pat kāki nošaus, ja tas izies 50 soļus ārpus mājas, pēc lauku peles dzīdamies. «Un to sauc par īpašumu!» — «Un, ja neklausī, tad cietumā, tā skan likums.» — «Kas tad tādu likumu taisījis?» — «Nu, saprotams, ne zemnieks, bet tie, kas atrod, ka zemes bagātība pastāv iespējami lielā zaķu, briežu un stirnu skaitā!» — Saprotams, ka šīnī gadījumā jāiznīcina zemnieks un ne brieži vai zaķi.

Ilgi turas Jēkabs Pēdējais pie savas zemītes; visi kaimiņi jau savu zemi piespiesti pārdevuši un aizgājuši uz pilsētu, «vieglu dzīvi meklēdami», tik Jēkabs neklausās pat dēla, kurš viņu sauc pie sevis uz Ameriku. Bet tad viņš ilgāk neiztur, kad šie četrkāji no jauna ielaužas dārzā: 3 stirnas noēd viņa stādījumus. Viņš to nevar paciest, paķer bisi un nošauj stirnu, nošauj mežkungu, kurš viņu pieķer, nošauj arī pats sevi. Uzvar stirnas un zaķi! Jēkaba Pēdējā zeme nāk viegli kunga rīcībā. Tas ir mazs stāstiņš, bet tā ir simttūkstošu visas pasaules zemnieku tragedija.

Ja augšā minētie rakstnieki attēloja galvenām kārtām zemnieka mīlestību uz zemi un tās īpašumu un atsevišķas zemnieku uzskatu īpatnības, tad vācu rakstnieks V. f. Polencs savā romānā «Zemnieks Bitners» jautājumu nostāda visā plašumā. Arī viņa zemnieks ir pieaudzis pie zemes. Vesela senču strīpa valdījusi Bitneru mājas kā priekš dzimtlaikiem, tā pa dzimtbūšanu un klaušiem. Bitneru ģimene vienmēr pagastā spēlējusi pirmo lomu. Viens pēc otra tie caur piepirkšanu paplašināja mājas robežas, kurās pēc lieluma un apkopšanas ieņēma vienu no pirmām vietām pagastā. Pie savas zemes arī Bitners pieķērās no visas sirds: «Tas taču bija viņa īpašums; ar grūtu darbu viņš to simtreiz padarījis par savēju; nebija taču pēdas zemes, kuru viņš nebūtu apstrādājis pats savām rokām. Viņam viņa aramie lauki bija tuvu, kā mīļš draugs.» Bet nomira tēvs bez testamenta; visi pārējie 4 bērni bija izklīduši pa pasauli: uz mantošanas daļu pieteicās visi, un,

kad Traugots Bitners viņiem piedāvāja sīki aprēķināto atlīdzības summu, viņi to atrada par mazu un pieprasīja vairāksolišanu. Lai nezaudētu, kā vecākais dēls, tēva māju, viņš uzņemās augsto cenu, ko sacēla vairāksolišanā viņa brāji un māsas; parādi palika uz mājām kā obligācijas uz procentiem. Bitners nevarēja iedomāties, kā lai mājas, kuras tēvi caur piepirķšanu noapaļojuši, kaut pa daļai pārdotu, un tādēļ atraida kaimiņu lielkunga piedāvājumu atpirkt viņam vajadzigu un zemniekam nevajadzīgu meža un purva gabaliņu, ar ko būtu glābta pārējā māja. Ipaši viņš pretojas priekšlikumam tādēļ, ka tas nāk no muižnieka: «Tie, sasodītie, zemniekam gribētu visu atņemt atpakaļ!» Nepalīdz pat muižkunga, arī izputējuša junkura, sirsnīgā pierunāšana, ka tas taču vienīgais ceļš glābties no izputēšanas. Un tā arī notiekas, mantinieki sāk pieprasīt savu naudu, pirmo obligāciju zemnieks pārvēd uz auglotāju, ierodas vekseli, un lieta izbeidzas ar ūtrupi. Lepnais Bitners paliek par kalpu pie ebreja auglotāja, kurš nopērk Bitnera mājas (zemi izpārdod šnorēm un uzcel kīegelnīcu), un, palicis viens bez bērniem, izmisumā pakaras. Dēls, kurš viņu aicina līdz uz pilsētu, labi zina, ka tēvu dzīvu no mājām neaizvedis... Un bērni? Arī tie izklīst; tikai vecākais dēls aiziet par rentnieķeli, bet beigās top par dzērāju un noklīst. Viena meita, piedzīvojusi bērnu, notiek galvaspilsētā par «emmu» un vēlāk vietā ar lieliem ienākumiem. — Tas ir pēdējais spēriens tēvam, kurš, kaut lielā trūkumā, liek atdot atpakaļ viņam piešūtīto pabalstu. — Jaunākais dēls un jaunākā meita jau ir jaunākās paaudzes saimniekbērni. Dēls bijis undrapcieris*, no laukiem pievilkts atpakaļ, izstājas no kara klausības un atgriežas pie tēva. Viņš ir tēva mīlulis un vienīgā cerība, bet arī viņa nopietnās pūles glābt mājas paliek bez panākumiem, un viņš aiziet pirmo reizi uz lauku darbiem Saksijā ar strādnieku arteli. Tur viņš iepazīstas ar jaunu dzīvi jaunos saimniecības apstākļos, nāk sakarā ar sociāldemokrātu un piedalās pirmo reizi pilsetās strādnieku sapulcē. Viņš pārliecinās, ka pilsētas proletārieši nav vienīgi dienas zagļi un blēži, kā sludina mācītāji. Bet viņa saimnieka tradīcijas viņu tomēr velk atpakaļ. Viņš gan pāriet uz pilsētu, bet vai viņš spēs «pārvārīties» fabrikas katlā jeb pāries sīkburžuāzijā, to

* — unteroficieris (apakšvirsnieks). *Red.*

mēs romānā neizlasām. Viņa jaunākā māsa iemīlo proletārieti, tā laikam viņu apprečēs, bet pārāk lielā milestība uz pašiepelnīto liek šaubīties, vai viņa pārvērtīsies par patiesu proletārieti. Psiholoģiskie pārdzīvojumi un lūzumi zemniecībā ir iztēloti visai spilgti un dabīgi. Autors, kaut gan pats iz muižniekiem, ir ar visu sirdi un dvēseli zemnieka pusē un ir ne bez aizspriedumiem pret proletārieti un vispār pilsētu, bet raksturojumi ir apbrinojami pareizi. «No pašas sējas dienas līdz ražas ievākšanai klētī zemnieks dzīvo starp *bailēm un cerībām*, jo ikviena diena var izputināt viņa cerības un gaidas.» Dievs, kuram viņš tik ļoti tic, kuru viņš saprot pa savai modei, personīgi, kad viņš pie lauku darba vienatnē noņem cepuri un nolūdz klajā laukā savu lūgšanu. Bet, kad tas pats dievs 7 nedēļas pēc rindas dod lietu un lauj sapūt visam sienam, tad mācītāja priecas vārdi, ka dievs astotā nedēļā devis uz viņa lūgšanām sausu laiku, vairs zemniekam neiet pie sirds. Arī viņš sāk *svārstīties starp ticību un šaubām*. Viņš žēlojas, ka dēls nenāk mājās, jo trūkst darba roku, bet, kad dēls ieteic viņam *pienemt strādnieku*, tad viņš to strupi atraida. «Strādniekam tagad jāmaksā 80 dālderi gadā un vēl galds, un uz ziemassvētkiem viņš nestrādā, un pēc plaujas svētkus svinēs; jau tā pārāk ēdāju. Nē, man *vajag sava cilvēku, kam nebūtu jāmaksā alga*.» Bet «*savi cilvēki*» vairs *negrib* tēvam *par velti strādāt* un aiziet blakus peļņās. Un, kad tēvs izput, viņi vaino tēvu, ka tas izputinājis viņu mantojamo daļu. Par ģimeni zemniekam ir tikai viens spriedums parunā: «*asinsradinieki ir vislielākie naidnieki*».

Tā viss apkārt viņu mainās, bet viņš nevar savā prātā izprast, kādēļ viss tas nāk pār viņu, kāda nozieguma, kāda grēka dēļ. «Varbūt vaina bija tie lielie parādi, ko uzņēmās pie mantošanas; varbūt tēvs izplētis māju pārāk plašu; jeb vaina meklējama vispasaules notikumos? Varbūt brīvlišana norisinājās par vēlu? Jeb tā nāca par agru, kad zemnieks vēl bija pārāk maz sagatavots? Rasi tur bija dzīli vēsturiski cēloņi? Jo apspiešana un varas darbi bija arī agrāk, un ne velti Lutera laikos zemnieki kērās pie rungām un sprigūliem pret saviem kungiem feodāliem. Bet Bitners nekā nezināja par savas kārtas vēsturi; viņam bija svešas *solidaritātes jūtas* ar citiem kārtas biedriem. Viņu nomāc ikdienas vajadzības un rūpes... Viņš tikai tumši apzinājās, ka ap viņu notiekas liela netaisnība. Bet

tā jau bija viņa nelaime, ka viņš to nevarēja sev izskaidrot. Tā nāca it kā pa tumsu, un viņš pat nezināja, no kurienes... Palika galvā tikai viena jūta: kluss, nesamierināms rūgtums. Ar viņu notika netaisnība, kuru nevarēja izteikt. Viņa mute bija mēma, un, ja viņš to atvērtu, tad «atskanētu sūdzība, kuru tikpat nepieņemtu neviens šīs pasaules tiesnesis». Un līdzīgas domas, tikai ar citām izredzēm, pārdzīvo arī viņa jaunākais dēls, pat vēl iepriekš viņš bijis pirmajā strādnieku sapulcē: «Tātad pasaule gāja viss citādi, nekā viņš bija agrāk domājis un nekā agrāk bija mācījuši viņa skolotāji un audzinātāji. Bija tik daudz netaisnības pasaule, ka to i vārdos izteikt nevarēja... Jaunās idejas viņa galvā vēl nepieņēma noteiktu formu; vēl viņš baidījās jaunā pasaules uzskata. Bet viņš nespēja vairs aizkavēt, lai pašas šīs parādības viņam nelēktu acīs un lai viņa galvā neierastos domas, kuras viņam pašam izlikās vēl nesen noziedzīgas.»

Polēnca romānu papildina Emils Zolā, reizē blakus izvezdamas uz skatuvi arī lielgruntnieku-zemkopi. Zolā savu romānu «*Zeme*» iesāk ar zemnieku ģimenes zemes dalīšanu. Vecais Fuāns ar sievu, diviem dēliem un meitu sēd pie notāra. «Grūti ir šķirties no mājām, kuras viņš tik nepacietīgi gaidījis priekš tēva nāves, kuras viņš vēlāk gadiem ar tādu rūpību apstrādājis, ar gabaliņu pa gabaliņam to palielinādams, piepirkdams par jebkādu cenu, mēnešiem atteikdamies no ēdienu un dzērienu un pietirkdams ar sāli, maizi un ūdeni, bez miega un atpūtas. Viņš savu zemi akli mīlēja, līdzīgi sievietei. Ne sievu, ne bērnu, nekā cilvēciska; *tikai zemi!*... Bet kājas vairs neklausa, rokas nestrādā, lai velns parauj, *zeme no tā cieš*, un algas strādnieks dārgi izmaksā, visu ienākumu apēd, un galu galā arī zemi līdzi nepaņemsi.»

Tas viss jau mājās agrāk norunāts, un tomēr pie vēcuma rentes summas noteikšanas līgums izjuktu, ja ne piedzīvojumiem bagātais notārs (jau 250 gadus viņa ģimenē šīs amats!), kurš uzvar, paziņodams, ka nodoklis uz zemes mantojumu daudz lielāks, nekā zemi dzīvam pārdomot. Tāds iebildums uzvar abas puses, jo ietaupās taču daži simti franku! Tikai no jauna izceļas strīdus, kad vēlāk stājas pie zemes izdalīšanas un vecākais dēls neatzīst izvilkto lozi un divi gadus labāk iet par kalpu (aizskaidras ietiepības, jo vēlāk pats lielās, ka viņa gabals labākais), nekā padodas.

Autors mūs ļoti veikli ieved Francijas zemnieku dzīves vēsturiskajā pusē, likdams pilsētas redzējušam kaprālim Žanim zemnieku ģimenes priekšā nolasīt kādu bonapartistu garā izdotu agitācijas brošūru, kur izliktas visas franču zemnieka «Žaka Bonoma (tā ir franču zemnieka palama) ciešanas un laime». Tur sīki izlikts, kā franču zemniekam bijusi par smagu *naudu* jāpērk ikvienu driptiņa no savas «brīvības dzīvot». Nekas toreiz nepiederēja zemniekam: ne zeme, ne ūdens, ne uguns un pat ne gaiss. Sevišķi ienīsts bija sāls nodoklis. Pat savus gurnus kungam bija brīv sasildīt izprecamās līgavas laulības gultā, kamēr zemnieks pat zvīrbuli nošaut nedrīkstēja. Tā Žaks Bonoms beigās sadumpojās (Lielajā franču revolūcijā!). Pie šiem vārdiem klausītāji visi aplusa; bija redzams, ka še neturēja par iespējamu to atklāti izteikt. Tās ir aizslēptās zemnieka domas, gar kurām citiem nav nekādas daļas. Kāds no klausītājiem nojurd: «Kas tev ir, to turi ciet.» «Bet pusaudzis skukis Fransuāza visvairāk nolūkojās ar izbrīnēšanos uz lasītāju, kurš tik ilgi lasa un lasa, bet nevienreiz nekļūdās.» — Brošūra izbeidzas ar to: «cik uz laukiem tagad labi, jo pilsētā par visu jāmaksā, kamēr uz laukiem tagad i saule, i gaiss par brīvu, i svētais darbs un izpriecāšanās».

Viss Zolā romāns spīdoši apgāž franču atpakaļrāpuļu zvērestu par ģimenes cietoksnī uz laukiem. Nav tāda cietokšņa vairs, un ģimenes locekļi ir parasti savstarpēji vislielākie ienaidnieki ap mantojuma daļām. Tēvs ir tēvs tikai tik ilgi, kamēr viņam zeme vai nauda. Sieva ir sieva tikai tik ilgi, kamēr vienā gultā, kas nemaz neaizturbito izvarot savas sievas māsu Fransuāzu un vispār neattur neviena no pastāvīgiem slepeniem ārlaulības sakariem, par kuriem visi zina. Nav bērnu milestības vispār, bērni ir labi tik ilgi, kamēr strādā bez algas, atskaitot izņēmuma gadījumus — mīluļus: «Māte savus bērnus audzināja bez siltas milestības ar vienaldzību, kāda uzņāk saimniecei, kura ik uz soļa sajūt, ka bērni daudz prasa ēst. Un velti tēvs sirdās, ka bērni vai nu nemaz nemaksā norunāto vecuma renti, jeb to maksā skaidri kā ikdienišķam kreditoram bez kādas cienības. Par to dēls, kas viņu izmet izdzīvokļa, atņēmis viņa naudu, kad tēvs grib iejaukties kādā netīrā izvarošanas skatā, pamāca atgriezušos veci: «Kad tu savu laiku nodzīvojis un zemi atdevis citiem, tad atgremo savu gremokli, bet nelien citu darīšanās!» — Tā-

das ir slavētās lauku ģimenes saites, kurās iekraušana asīqaini sievai pa degunu (Bito savai Lizai) ir tāpat parasta lietā kā tumšajā [cariskajā] Krievijā.

Tāda ir zemes vara pār zemnieku uz laukiem, un turpat Zolā attēlo «racionālo» saimnieku, muižnieku Burdekenu, nepatīkamu tipu, bet cilvēku, kas daudz iegulda naudas jaunās mašīnās, kā arī māksligos mēslos un sludina savu progresu visai apkārtnei. Zemnieki viņu izsmej, ienīst viņu ne viņa jauno īpašību, bet viņa mašīnu dēļ. Mašīnas ienīst arī strādnieki, kurus tās izspiež, īpaši kad Burdekens ieved sienā ārdāmo, kas padara lieku sieviešu algādžu darbu. No visām mašīnām zemnieki pieņēmuši tikai kuļamo. Bet, kad uznāk ražas laiks, tad arī šis valodīgais lielsaimnieks jūtas it kā no sevišķas slimības aizrauts, kura viņu ik gadus šinī laikā pārņem. Viņš no p. 3 rītā līdz 10 vakarā dzīvo līdz ar strādniekiem. Arī viņš nav brīvs no zemes varas.

Viņa jaunās idejas par zemkopību no visiem zemniekiem uzklausās vienīgi Žans, kurš pie viņa bijis par kučieri, dzīvojis pilsētā un nēmis dalību pēdējā karā. Viņš saprot, ka zemei vajag atdot visu, kas tai atņemts; viņš nav pat pretim māksligiem mēsliem, kamēr zemnieki tic vienīgi lopu mēsliem un izsmiedami dēvē par «krustmāti Kaka» Fuāna vecāko māsu, tādēļ ka tā, rūpīga un sīksta saimniece, savā dārzā izmēza savu un sava vīra podu, kā kīnieši. Burdekens pareģo, ka zemnieku saimniecībām jānikst, ja tās neuzlabos. Bet zemnieki mokās ar saviem parādiem, nodokļiem, mantojumu strīdiem un nemana, no kurienes viņiem draud briesmas (romāns norisinās iepriekš prūšu kara un vēlākās zemkopības krīzes). Bosas apgabals tādā kārtā kļuvis par neauglīgu, kamēr tanī pašā laikā Peršas novads, kur bija augstas algas, nēmis pārsvaru pār Bosu, jo tur raža ir dubultojusies un Bosas aitu vietā tur audzē zirgus, govis, cūkas. Tā Bosa iet uz leju, un šejiennes zemnieki pat jau *savus naudas iekrājumus sāk ieguldīt ne no jauna zemē, bet ārzemju valsts un uzņēmumu akciju papiros*. Pat viņos sāk rasties *neuzticība pret zemi*. Žans arī redz, ka zemi vajadzētu uzlabot, viņš šo zemi dažā ziņā arī pat mīlo, bet viņu pievelk pilsēta, un, kad atskan sauciens uz karu, viņa prāts nesas turpu. «Viņš negrib zemi apstrādāt, tādēļ viņš to ies aizstāvēt.» Turpretim zemnieki ir vispār pret karu.

Blakus minētiem vēl ir Fuāna jaunākais dēls Krests kā interesants tips: vieglprātīgs, uzdzīvotājs, mednieks (zināms, pretlikumīgs), viņš jūtas tuvāks bezzemniekiem. Viņš vairs *nesajūt zemes varu* un nopietni uzprasa: «Zemi, zemi visi sauc, bet vai tad jūs zemi varat ēst, ja jums to pasniegtu uz šķīvja? Ko tad raudat, kad to pārdod uz ūtrupi?»

Tātad no vienas puses lielgruntnieks ar savu racionālo saimniecību, kuru visi ienīst, kuru strādnieki sauc par buržuju tādēļ, ka viņš saviem strādniekiem vairāk maksā nekā citi, bet kurš pēc uzskatiem konservatīvs muitu un vecās kārtības aizstāvis (tolaik Francijā nebija labības muitu) un kurš jau arī apnicis guldīt naudu savos jaun-[uz]labojumos, ja nebūtu dažādo izstāžu godalgas, kas viņu vēl uzmundrina. Otrā pusē zemnieks, kurš turas, pie zemes pieķerīes pa vecam ar veco mīlestību uz to, kamēr tanī pat laikā šīs mīlestības motīvs jau pilnīgi grozījies un pamatojas pirmā kārtā gandrīz vienīgi viņa privātīpašumā un vispār mantas mīlestībā. Tā Bito, kļuvis galīgi par saimnieku, pirmos mēnešus strādā ar sevišķu prieku. «Nekad agrāk viņš neara tik dziļi citus laukus, jo tagad taču zeme bija viņa, un viņš to gribēja apaugļot līdz pašiem viņas dziļumiem. Viņš tikai vēlu vakarā atgriezās mājās, pilnīgi bez spēka, un pat tad, kad nebija lauku darba, viņš apstaigāja savus laukus kā iemīlējies. Viņš ar patiku pacēla ik piciņu zemes un to aplūkoja.»

Un tikai tad, kad zemnieks zemi jau zaudējis, viņš sajūt pret to rūgtas jūtas, ka «zeme, kurai viņš atdevis visas savas dzīvības dvēseli, šī nepateicīgā zeme tagad, pārgājusi cita ražotāja rokās, ar tādu pat prieku turpina savu ražu citam ražotājam par labu, nekā neatdalīdama viņam, vecajam». Viņš gaida, kad viņu beigās pašu pieņems zeme savā gultnē (piem., vecais Fuāns), jeb viņš top par dzērāju un vieglas dzīves vedēju (viņa jaunākais dēls), jeb viņš dodas uz pilsētu, sarauj saites ar zemi un top par viņas naidnieku. «Jo, ja zemnieks pārdod labību tirgū par labu cenu, tad mirst badu strādnieks, un, ja strādnieks ir paēdis, tad zemniekam ir posts. Tā viņiem jāēdas vienam pret otru.» Asās attiecības starp pilsētu un laukiem!

Tā Polencs un Zolā pareizi uzķer lielo maiņu uz laukiem saimniecībā. Ikvienā pārejas laikmetā no jauna rodas pretišķība «tēvu un dēlu» starpā, vai tie bija krievu dzimt-

ļaudis, kā pie Grigoroviča vai Uspenska, jeb tie rietumu zemnieki, kā pie Polenca, Ancengrūbera. Bet reizē saimnieciskā attīstība salauž arī agrākās stingri morāliskās ģimenes attiecības.

«Ne daudz bija brīva laika Eifelšmidtes zemniekiem apciemot savas mājas. Ātri viņiem bija te jāiemīlējas un ātri bija jānosvin precības un kāzas. Divreiz gadā viņi nonāca savās dzimtajās Salmas upes palejās — uz ziemas svētkiem un uz Pēteriem. Mājās viņi nevar sev atrast pārtikas: peļņas bija knapas, lauki kalnu starpā sīciņi, ziemā velkas ļoti ilgi, bet vasara aizlidoja nemanot.» Tā apraksta Klāra Fibiga savā romānā «Sieviešu ciems» kādu Reinupes ciemu, kura vīrieši bija kā aitu bari sekojuši pirmajam laimīgajam aizgājējam uz fabriku rajonu, kurš tos nu piesaistījis un atlaiž tikai divreiz gadā uz dažām dienām. Tiem divējādas važas: fabrika un ģimene — ciems, kuru apkopj vienīgi sievieši; tikai viens virietis visā ciemā, Pēters Miferts, veikls atslēdznieks, taisni kā radīts fabrikai, paliek mājās. Kas viņu te tur, vai tiešām slimā kāja jeb greizsirdība, kas neļauj atstāt vienu Lūciju, jeb, beigās, tā sieviešu kaislību atmosfēra, kas viņu te apņem veselu gadu, izņemot 2 neilgus pārtraukumus, saistītus ar ļoti jūtamām aizdomām no greizsirdīgo vīru puses. Rakstniece, kuras priekšā nebija mūsu augšā minēto statistisko skaitļu, ļoti spilgti attēlo zemkopības sieviešu problēmu, par kuru mēs tur runājām. «Zeme maz auglīga, kvieši ar sīkām vārpīņām, vājiem salmiņiem.»

«Raug, Tīna Peč ar savu zemes šķori. Viņai ir arkls, kurā viņa iejūgusi savu 13 gadus veco brāli un 14 g. veco māšeli Billu. Nedaudziem te ir arkli, vairums strādā ar lāpstu vai kapli. Viņa lepni vicina savu pātagu un ar patiku noklausās, kā tā plikšķina gaisā.» Un, tikai kad pātaga aizķer māšeles Billas vaigu, tā saceļas pret tādu pazemināšanu zirga lomā, un skats izbeidzas ar asiņainu kaušanos. — Jeb cita aina, kā censīgā Bebi apkopj sava vīra vecāku laukus. «Ar stiprām rokām viņa cērt zemē savu kapli, apgāž vēl pussasalušās zemes pikas, tās sadauza, smalcina un irdina... Viņa atskatās atpakaļ, vēl maz sieviešu stājušās pie darba; tās vālājas vēl mājās apakšbrunčos vai guļ līdz pusdienai. Gandrīz vai ar pārmetumiem viņa noraugās uz šo sliņķu nameļiem. Bet tad viņa papurina galvu, iespļauj tulznainajās rokās un no

jauna ķeras pie kapļa un turpina darbu, kamēr vējā purinātie mati tai līp pie sviedrainās pieres.» Viņa atgādājās savu Lorenca, kas atnāks mājās no fabrikas un atradīs visu kārtībā, jo viņai jāstrādā, lai uzturētu viņa mēnesi veco pirmo bērniņu un viņa večus, kas vēl dažas nedēļas atpakaļ lamājās par «ieprecējušos plikadīdu»... «Tas atkārtosies rīt un parīt un atkal un atkal, kamēr pēdējais zemes piciņš (viņa paceļ vienu no tiem un to sairdina) nepārvērtīsies smalkos puteklišos, tad viņa būs apmierināta, jo tad viņa gūs labu ražu: pietiekoši daudz kartupeļu un drusciņ rūdzu. Varbūt iekrās tik daudz, ka varēs nopirkt kazu. Cik labi noderētu piens bērnam un večiem! Ko tad Lorenca teiktu? Jeb iegūs sivēnu un to nobaros par cūku, kuru pārdos tirgū Villihā par labu naudu.»

Un tad viņa sāk sapņot, kā viņa ietaupīs naudu un brauks pie Lorenca uz pastāvīgu dzīvi. Kā viņa tur vadīs saimniecību un ģimenes dzīvi, bet — «viņa ar dziļi sadrebošu nopūtu uzmostas no saviem sapņiem. Tālu bija Lorenca, un tālu bija ilgots brīdis! Pie viņas dzīvoja Lorenca veči, kuri jāapkopj un kurus nevar atstāt vienus. Sapuvuši āboli bieži ilgāk turas pie koka nekā svāigi un sārti, un tie nekrīt svešā dārzā. Veči var vēl ilgi dzīvot! Un jādzīvo viņiem taču *šeit* līdz nāvei: vecus kokus nepārdestīsi. Bet kādēļ ne jaunus?! Bebi pakratīja galvu; viņas vienkāršā loģika viņai sacīja, ka jauniem te dzīvot neder. Sievām jāaiziet no šejiņes kopā ar vīriem.»

Vienīgais ciema kavalieris krit: viņš nodevies žūpībā, sāk viltot naudu, un vienā labā dienā viņu apcietina žandarmi. Sievietes sāk aizstāvēt savu vienīgo koketēšanas priekšmetu, te kļūst dzirdamas no kalna vīru balsis. «Tie ir viņi!» Atskan kā iz vienas krūts vienprātīgs sauciens (ir taisni Pēterdienas priekšvakarā). «Tas nebija daudzū sieviešu sauciens, tas bija *vienas vienīgas sievietes, vienas sievas* sauciens, kas, aizmirsdama visu citu, kā *ārprātīga metās pretim savam vīram*.»

Mēs redzam te mākslas veidā izliktu jeb drīzāk paredzētu to parādību, ko mēs skaitlos izlikām agrākā nodalā. Un veltas ir labāko šo sieviešu skaita gaidas pēc šo apstākļu grozīšanās. Kā pasaciņas izbeidzas: un, ja viņi nav miruši, tad dzīvo (staigā) viņi vēl šodien. Un tikai agrāko ciemu sievietēm pievienojas jauni sieviešu ciemi!

Neviļus atminas cits «sieviešu ciems» — Vladislava Rei-

monta poļu romānā «Zemnieki». — Vecā Agate izbrīnījās, neieraudzīdama Lipcu ciemā pavasarī neviena vīrieša. Kur tad zēni? «Ko? Vai tad tu nezini? Bija pastara diena pie mums, kad paņēma visus un aizveda uz pilsētu. Rit paliks trīs nedēļas; tas bija par mežu. Muižnieks to bez lipciešu ziņas bija pārdevis ebrejiem. Sāka cirst. Tāds uzbrukums un bez taisnīga pamata. Ko bija darīt? Kam sūdzēties? Un ja būtu kaut pašu laudis pie darba nēmuši; nē, sa-saukuši *citus*. Sarunājās viss ciems un gāja aizstāvēt, cik jau bija laužu, visi kā viens vīrs.» — Nu, izbeidzās ar to, ka atjāja stražniki, paņēma visu ciemu uz pilsētu cietumā. Bet ciems paliek tukšs, un sievieši nav paraduši lauku darbos. Viss iet uz putēšanu. —

Sis nostāsts mūs jau pārnes jaunā atmosfērā. Zemnieki arī tagadējos laikos *nav vienigi paklausīgi un uzticīgi vergi*. Kad pārāk grūti top, arī viņi sacelās. Ceļas, krit un no jauna ceļas, kamēr nenotiek lielais lūzums arī zemnieku galvās.

Blasko Ibanjess savās «Nolādētās mājās» nēm aprakstīt *spāniešu rentnieku* dzīvi. Krusttēvs Barets ir uzcītīgs zemnieks. Viņš mīlo savu sievu, neraugot uz to, ka tā viņam dzemdējusi 4 meitas un neviena dēla, kas varētu viņam palīdzēt. Viņš mīlo arī savas meitas, bet viskaisligākā viņa mīlestība bija uz zemes stūrīti, uz kura norisinājusies visa viņa dzimtas vēsture. Vecums nāk, un krusttēvs Barets vairs nespēj apstrādāt visu savu zemi, bet, lai to nemanītu ģimene, viņš renti piemaksā no savas mantotās naudas, kamēr arī tā izbeidzas. Šinī laikā jaunais dzimt-kungs dons Salvatore, skops un mantkārīgs augļotājs, novērojis, ka Barets kārtīgi maksā un viņa lauki vislabāk apkopti, pacel renti. Velti Barets lūdzas, velti viņš tomēr mēģina izsist renti. Vecais krājumiņš ir izsīcis. Dons Salvatore viņu izsūdz un izliek no mājām. Barets ķer flinti pret pristavu un negrib ļauties izlikties, bet flinti viņam atņem kaimiņš *Vincente*. Pa nakti Barets grib nodedzināt savas mājas, bet aiz milestības uz tām roka atslīgst un zēveļkociņš izkrit no rokām. Tikai ar sirpi viņš vienā naktī nogāž gar zemi visus savus laukus un no rīta, staticis don *Salvatori*, ar to pašu sirpi nocērt galvu arī viņam. Viņu pašu notiesā uz nāvi, bet apžēlo. Viņš un sieva mirst, meitas aiziet uz pilsētu par kalponēm, bet mājas ir zem boikota. Neviens vietējais tanis neiet, kāds zemnieks no svešatnes krit no nezināmas rokas. Un bēdīgi

beidzas arī nākošais rentnieks Batisto, neraugot uz visu viņa un viņa ģimenes uzcītību.

Mūsu prāts nejauši pārnesas uz Sicīliju un atminas turienes slepenās rentnieku sabiedrības, uz Iriju un atgādājas turienes zemnieku cīņas, kas vilkušās gadu simteņus. Un taisni tur *boikots* attīstījās neredzētos apmēros. Bet reizē mēs atminamies arī Engelsa domas, ko viņš izteica savā laikā par Irijas zemnieku kustību. — Vispirmā un pirmatnējā *«strāva»* Irijā ir *agrārā*. Vārdi (*«Lentas brāji»*, *«Baltie zēni»*, *«Kapitāns Roks»*, *«Kapitāns Mēnesnīca»*) ir mainījušies, bet pretestības forma: ne vien ienīsto lielkungu un viņu aģentu nošaušana, bet arī tādu zemnieku, kas pieņēma mājas, no kurām cits izlikts (boikotā), iznīcināšana, draudu vēstules, nakts uzbrukumi ar draudiem, tas viss ir tikpat vecs kā angļu lielkundzība Irijā, tas ir vismaz no 17. gadsimta beigām. Bet tā pēc savas dabas ir *vietēja, saskaldīta* un nevar nekad pieņemt vispārējas politiskas cīņas veidu...* — Bet mums tomēr jāpiezīmē, ka Irijā šīs sazvērestības (piem., fēniešu) ieguva ļoti plašu zemnieku masu pabalstu. Bet arī tās bija protests *zemes privātipašuma vārdā*.

Bet vai tiesām šī cilvēka pieķērība pie zemes nav iedzimta cilvēkam kā tādam. Man nebūs te jākavējas pie iedzīmiem uzskatiem vispār, mēs viņiem jau esam ierādījuši īsto vietu, pierādīdami uzskatu maiņu un sakarību ar ikreizējo saimnieciskās attīstības pakāpi. Patlaban manā priekšā ļoti spilgts piemērs šīnī ziņā. Kirgīzu stepēs patlaban priekš kara norisinājās *«saimnieciskā revolūcija»* kirgīzu dzīvē.** Aiz zemes trūkuma kirgīzi iz nomadiem pāriet nometinātā lop- un zemkopībā. Un tanī pat zemkopībā, kur arkls pasaule valdīja tūkstošus gadus savā pirmatnējā veidā, te norisinās nepieredzēti ātras pārmaiņas. *«Turpat, kur tikai gadus 50 atpakaļ un vietām pat tikai gadus 20 kirgīzi vispār sāk pāriet uz zemkopību, vispirms ar kapli un daudz ja ar vienkāršu koka arklu, tagad, 10 gadus vēlāk, jau ar jaunlaiku arkliem un no sirpja pāriet tieši uz plaujamo mašīnu.»* Esmu pilnīgi pārliecināts, ka kapitālisms, privātipašumam attīstoties, arī

* Brīvi citēta F. Engelsa darba *«Irijas jautājumā»* pirmā rindkopa. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 1-е, т. 15. М., 1935, с. 619. *Red.*

** Faktiski te un turpmāk rakstīts par Kazahiju un kazahiem, kuru agrāk nepareizi sauca par kirgiziem. *Red.*

šo kirgīzu starpā jo drīzi radītu «zemes fanātikus». Bet tā nebūtu *iedzimta*, tāpat kā nebija iedzimta aršanas un plaušanas māksla. Bet tas labākais ir, ka *par tiem pašiem kirgīziem* dažus gadus atpakaļ vēl rakstīja sekošo (sk. jau minēto Makarovu): «Kirgīzu ideāls ir staiguļa dzīve; kas neved staiguļa dzīvi, tas ir «džataks» (sliņķis un gulētājs — lējeboka), viņš skaitās *staiguļu starpā par izvirtušu.*» «Karkalinci* vēl tagad, dodamies celā uz jaunu vietu, apvienojas milzīgās grupās; pa neapdzīvoto stepi stiepjas bezgalīga apkrautu kamieļu rinda, kas piesieti viens pie otra. Pirmo kamieli parasti vada «aula» lepni izrotāta skaistākā sieviete jāšus; blakus uz «kumeliem» jāj kirgīzu meičas sudraba jostās, bebrādas izšūtās cepurītēs; viņu iemaukti spīd no sudraba apkalumiem. Kara-vānei pa priekšu aulekšo aurēdami un dziedādami uz labākajiem kumeliņiem džigitī, rokās vai nu «naisi» (pīki), jeb «kliši» (zobeni), kas redzējuši varbūt vēl Čingishana laikus. Apstājas vietās sievieši un strādnieki ātri uzstāda jurtas (teltis), gatavo barību, un tūliņ iesākas kirgīzu jauna mierīga vasaras sezonas dzīve, kas te drīzāk jūtas dabas klēpī uz atpūtu nekā uz mocekļa darbu dzīvi**. Tā viņi ik gadus maina 500—1000 verstis uz vienu pusi un atpakaļ.» Bet reizē mēs arī redzam, kā šie staiguļi tiek aprobežoti savā novada plašumā un pāriet pamazām uz *nometināšanos*, pavadītu no zemkopības, kura līdz tam nespēlēja lomu, jo pat to mazumu maizes, ko vajadzēja, viņi pirka, jo viņu barība sastāvēja: 17% iz augu barības, 16% gaļas un 69% — piena (vēl 1911. g. Pavlodaras apriņķī).

Varbūt drīz mēs lasīsim arī par kirgīziem tādu pat slavas dziesmu *nometinātai zemkopībai*, kā, piem., mēs lasām to pie vispārējā zemniecības apdziedātāja, ekonomista Sismondi:

«Šī kaislīgā mīlestība un piekēriba pie zemes spiež īpašnieku saņemt visus savus spēkus, lai veiktu visgrūtāko darbu, nestu vislielākos upurus viņas uzlabošanai un

* — Karkalinskas aprīņķa iedzīvotāji (Semipalatinskas apg.).
Red.

** Es ļoti dzīvi atminos no pirmās jaunības, kā pavasarī svinīgi izjāja visa māja pirmo reizi ar zirgiem uz plavām «pieguļā» ar labāko mielastu līdzi, kāds vien mājas bija atrodams. Tā bija svētku diena, tāda pati kā pirmā lopu ganos dzīšanas diena. Nav šaubu, ka te atspoguļojas tautas parašā, kā arī daudzās citās, vecu nomadu laiku tikumi Latvijā.

uzkopšanai. Viņš pūlas ne vienīgi tagadējai paaudzei, ne vienīgi šīs dienas, bet arī nākotnes vajadzību apmierināšanai. Jo, pateicoties viņa nenogurstošiem darbiem un pūlēm, zemē uzkrājas kapitāli, kas nodrošina nākošās paaudzes.» «Senču mīlestības uz vēl nedzimušiem pēcnākamiem gan laikam nepietiku, lai atteiktos no savām personīgām patikām, ja pie tik tālām ilgām nepievienotos prieks, kas saistīts ar radošo darbu, ar aizraušanos un ar daiļuma mīlestību. Cilvēks nopūlas saviem pēcnāčiem par labu tādēļ, ka viņš tikpat mīl savu darbu kā viņus... Pats darbs viņam ir palīgsmošanās, viņš atrod tam laiku un spēkus; ne par kādu naudu viņš nedarītu to, uz ko viņu dzen viņa mīlestība uz savu īpašumu.»* Saprotams, Sismondi kā mazgruntniecības ideologs daudz idealizē, bet viņš pareizi uzsver galveno. Un to pilnīgā mērā apstiprina reālie tipi, ko mums sniedz vispasaules literatūra.

Un blakus šiem stepes dēliem staiguļiem un pie zemes piekēriem frančiem un citzemniekiem man gribētos lasītāju pārnest uz modernu «nomadu» dzīvi Latvijā, kur ik Jurģos atkārtojas sekošā, no Apsišu Jēkaba attēlotā aina: «Līdzās šim cīniņam dabā (starp ziemu un vasaru) manām acīm cits cīniņš parādās: cīniņš dēļ uztura. Cik pilni šodien visi ceļi gan braucējiem-vezumniekiem, kā tukšiniekiem, kājiniekiem! Ratus redz piekrautus dažādām mantām: skapjiem, gultām, šķirstiem, krēsliem utt. Kājinieki steidzīgi mijas šurp un turp; citi iet tukšā, cits nes pauņu vai ko citu padusē. Visiem savs ceļš, savs nolūks. Vai piepildīsies, ko cerēja? vai citgad nebūs jāiet atkal no jauna? Vai šī diena neatsauc mums atmiņā pirmās rudens dienas, kur gāju putni bariem dodas uz «siltu zemi», bet vai *Jura dienas gājēji*** atradis savu silto zemi? Vai *tiem nepaies Jura diena pēc Jura dienas, meklējot savas «siltās zemes»*, līdz beidzot pienāks pēdējā *Jura diena ar pēdējo pāriešanu uz beidzamo dzīves vietu, kur tad pavisam miers?*!»***

Lūzums arī zemnieku prātos ir iespējams. Tie nebūt nav vienīgi pie zemes piekēdēti dzīvnieki. Nē, arī viņos rodas pretestības gars. Gan viņus velk pie sevis zeme, kas

* Brivi citēts darbs «Jauni politiskās ekonomijas pamati jeb Par bagātību tās attiecībās pret iedzīvotāju skaitu». *Red.*

** Pat vārds gājējs strādniekiem acīmredzot palicis no šām saimnieku mitnēm [mainišanas. *Red.*].

*** Citāts no stāsta «Bagāti radi». *Red.*

viņus negrib tik ātri atlaist un viņu priekšā labākajā atgadījumā iztēlo vecos labos laikus, kopzemi, kopganības, veco komunismu* (sk. viduslaiku revolūciju³¹). Kamēr nav, kas viņus apvienotu no ārienes. Viņus viduslaiķos apvienoja kopējie karagājieni Anglijā uz Franciju, Francijā un Vācijā uz svēto zemi krusta karos, jeb viņus pievilka dažu godīgu mūku un vispār garīdzniecības locekļu *kristīgā komunisma* sapņi**. Bet pašā kustības gaitā, pašā revolūcijas procesā viņi izaug, no sākuma gan viegli saskaldās un viegli padodas vilinošām miera sarunām, bet arī šīnī zīņā iedziļinās. Top revolucionāri, tāpat kā pilsētu šķiras.

Ļoti maz ir uzglabājies materiālu par zemniecības revolucionāro ideoloģiju. Daudz tur piedzejots, daudz tur atdzejots, bet visvairāk ir tieši aizmirsts. XII gs. dzejnieks Roberts Vass savā romānā par Rolānu uzglabājis mums iz Normandijas zemnieku nemieri (1100. g.) pirmo zemnieku marseljēzu, kuru vēl ilgi dziedāja pat sakautie Normandes zemnieki savā vecajā valodā, kādā šo dziesmiņu franču zemnieki pazinuši vēl Lielās revolūcijas priekšvakarā:

«Nous sumes homes cum il sunt,
tels membres avum cum il unt utt.»

(«Mēs esam ļaudis tādi pat kā viņi, un itin tādi pat mums locekļi kā viņiem, mums arī ķermenis tāda paša lieluma kā viņiem, uz ciešanām mēs tāpat spējīgi kā viņi. Mums vajag tikai varonības. Lai vienojamies zvērestā un cīņā stājamies par sevi un par savu. Tik vajag kopā turēties. Un, ja tie tomēr nāktu pretim mums, tad katram bruņiniekam pretim ies 30 vai 40 zemnieku, jo spēcīgu un cīņas gatavu.»)

Te manāma jau zināma solidaritātes apziņa un zināma drosme, varbūt kā mantojums no krusta kara gājieniem, kas mācīja zemnieku apieties ar ieročiem un justies cīņas līdzīgiem ar saviem bruņiniekiem. «Zemnieku kara» laikā pēc rindas i angļu, i vācu zemnieki dziedāja vienu un to pašu dziesmiņu:

«Kad Adams ara un Ieva vērpa,
Kas toreiz bija par lielkungu?»

* Domāts — pirmatnējo kopiju. *Red.*

** Utopiskas reliģiskas idejas par cilvēku mantas un tiesību vienīdzību. Sk. arī 10. piezīmi. *Red.*

Tā saistījās īstenība un fantāzija lauku masās!

Zemniecības viduslaikos uzkrājušās tieksmes galīgi izpaužas Lielajā Francijas revolūcijā. Pievilcīgi* ir aplūkot, kā mainījās zemniecības ideoloģija šīs revolūcijas gaitā. Es šīnī ziņā gribu drusku pakavēties pie tiem materiāliem, kādi man pieietami. Parasti uz piļu dedzināšanām, kādreiz saistītām ar slepkavībām, kurās zemnieku masas vismažāk bija vainīgas, raugās vai nu kā uz laupīšanas, jeb kā uz atriebības aktiem. Un buržuāzijai, kas mums parasti attēlo šos notikumus, arī nevar būt citāda uzskata. Patiesībā objektīvāki novērotāji liecina, ka arī tanīs gadījumos, kad muižnieki neatteicās ar labu no tiesībām un zemnieki lietoja varas līdzekļus, viņus nevadīja atriebības jūtas, viņi it kā izpildīja kādu abstraktu uzdevumu: iznīcināt pašu šķiru un viņas varas dokumentus, kā arī ligzdas, jo tikai tad būs iznīcināts arī režīms. Tādēļ viņi arī netaisa starpību starp labiem un ļauniem muižniekiem, starp revolūcijas pretiniekiem un piekritējiem. Ir zināmi gadījumi, kad zemnieki ar nožēlošanu dedzināja pilis vesela aprīņķa labdariem vai muižniekiem, kas bija pazīstami kā revolūcijas stingri piekritēji, bet viņi sajuta it kā kādu augstāku uzdevumu, pēc kura jāizrauj režīms ar visu sakni, jo citādi draud briesmas jaunajai agrārieķartai, kura patlaban atsvabinās no feodālām važām.

Pirmais revolūcijas vilnis tiecas atsvabināt zemi un darbu no nodokļiem, un zemniecība gaida, ka ar to jau būs sasniegti gaidītie labie laiki. Viņi, dedzinādami pilis, juta, ka viņi izpilda tikai likumu. Un, ja viņiem kāds aizrādīja uz viņu soļa nelikumību, viņi kādreiz pat atsaucās uz karala vēlēšanos, kuru tikai neļaujot izpildīt muižnieki. Mēs redzējām, uz kādu «sajūsmību» aizrāva pašu muižniecību šie zemnieku stingrie soļi: viņi 1789. g. 4. augusta naktī «atsacījās no privilēģijām» — gan par atmaksu. Bet zemnieki to atmaksu it kā nesadzīrdēja. Viņi neticēja savām ausīm pat tad, kad viņiem pagastnamā (pie mēra) nolasīja jaunos dekrētus. Bet pienācā rudens, lauku darbi nobeidzās, un muižnieki sāka pieprasīt maksājumus un kļaušus pa vecam. Iesākās nemieri, un pēc 4. augusta pirmais revolucionārais vilnis pacēlās 1789. g. decembrī un 1790. g. janvārī. Vienā reizē pacēlās Bretāna un dienvidu rietumi. Bretānā zemnieki uzbruka 39 pilīm, no ku-

* — interesanti. *Red.*

rām 25 sadedzināja dokumentus, 12 muižnieki atteicās paši un divās zemnieki aizdedzināja pašas pilis, bet tās nodzēsa. Ne tā dienvidos: tur zemnieki jau ar varu pie-spieda [citus zemniekus] piedalīties nemieros un pat uz-cēla karātavas par draudu visiem tiem, kas iedomātos kaut ko maksāt muižām. Ja muižnieks ar rakstu atteicās, arī te viņu atstāja mierā, ja ne, tad nodedzināja pili, kādreiz pat nonāvēja īpašnieku. Šīnī laikā zemnieki *tiko vēl tikai pēc dokumentu iznīcināšanas*. Un tādu savilņojumu bija 1790. g. *veseli trīs*.

1791. gada nemieri (*ceturtie pēc 4. aug.*) iesākās ar to, ka iejaucās *policija un karaspēks*, un zemnieki nu *sāk at-riebties* ļoti nežēlīgi. Zemnieki iet soli tālāk: pieprasa *zemes piegriešanu un muižu lauku izdališanu*. Tas bija sakarā ar to, ka nacionalizētās zemes buržuāzija tiecās sagrābt viena. Še jau ieinteresēta pati buržuāzija. Un raugi, buržuāzija ne vien vairs nepabalsta zemnieku prasības, bet pat iejaucas ar varu pret tiem. Vairs *nav lab-prātīgas ligšanas*, un vienā apriņķī dienvidos uzliesmo 30 pilis.

Piektais vilnis paceļas jūnija mēneša sākumā sakarā ar karaļa bēgšanu; tas ir ļoti neilgs, bet visai stingrs un vērsts pret *pašu aristokrātiju*. *Sestais* vilnis, visilgākais, iesākās 1791. g. beigās un vēl nav izbeidzies 1792. g. maijā. Tas iesākās 1) sakarā ar emigrantu-muižnieku piedraudi nākt ar svešu karaspēku pret Franciju un 2) ar to, ka mācītāji liedzās pie grēku piedošanas piedot grēkus, par kādiem garīdznieki atzina arī revolūciju, baznīcas un klosteru zemes pirkšanu utt. Šis vilnis ir sevišķi *virzīts pret baznīcu, mācītājiem, mūkiem un biskapiem*. Zemnieki, lai atsvabinātos no vecajiem mācītājiem, kas zināja bez dokumentiem vecos klausus, padzina viņus ar degošu uguns pagali rokās, atsaukdamies uz to, ka tie nepieņemot valsts zvērestu. Šoreiz izlaupīja arī klosteru un baznīcu muižas un netaupīja pat personīgi *muižniekus kā mācītāju draugus*. Nu vairs nav tās mīkstās izturēšanās pret personām kā iesākumā. *Šķiru ciņa sasniegusi visaugstāko pakāpi*, kurā zemniecības uzvaru tikai apzīmogo 17. jūlija 1793. g. dekrēts*, gan tikai pēc tam, kad Konvents padzinis un arestējis īstos buržuāzijas priekšstāvus. Bet

* Sk. šā sēj. 64. lpp. Red.

patiesībā *zemnieki ar ugumi rakstīja savu revolūciju* un Konvents tikai juridiski apstiprināja to, kas uz laukiem jau noticis revolucionārā kārtā; citādi visi Francijas lauki pārvērstos par tuksnesi.

Mēs redzam, cik grūti zemniecībai pašai iz sevis attīstīt savu centienu lozungus. Cik daudzārt vieglāk tas tagad, kad pilsētu revolucionārie priekšpulki uzstāda vispārrevolucionārus lozungus, līdz kuriem tikai jāizlaužas zemniecības prātiem.

Par to iekšējo maiņu lauku gara dzīvē, kuru ienes kapitalisms ar lauksaimniecības un vispār daļas zemniecības proletarizēšanu, mums literatūrā maz uztvertu ainu. Mēs redzēsim vēl turpmākās nodalās, ka pat tāds attīstīts laukstrādnieks kā Arēs Anglijā nezināja cita lozunga kā to pašu zemes stūrīti (3 arkus) un gotiņu. Un franču rakstnieks *Mirbo*, runādams par laukstrādnieku, prot attēlot tikai viņa neizejamības stāvokli:

«CEĻMALĀ.

Garāmgājējs: Kādēļ tu sēdi dubļos un raudi?

Kalps: Ak vai! Jau 3 dienas eju un eju. Nekā neēdis. Pilnīgi kā salauzts.

Garāmgājējs: Kurp tad tu eji?

Kalps: Viss uz priekšu, viss tālāk. Pa plaujas laiku es strādāju un ēdu. Cik garda bija bīdelēta maize!

Nu labiba ir novesta no laukiem, iesākusies aršana. Lielmašīnas kuļ rūdzus, vēta miežus; nav vajadzīgs rokas darbs, un saimnieks pateica vienkārši: «Uz redzēšanos» — un es aizgāju... Es esmu kļauvējis pie visām durvīm, bet nevienas no tām neatdarījās. Nekur neatradās darbs priekš manis. Tu taču redzi, ka lauki jau ir novākti. Driz vējš aiznesis no kokiem pēdējās lapas un sniegs segs zemi, sniegs, skaists un nežēlīgs kā sieviete, sniegs, kurš apkauj putnus un bezjumta klaidoņus. Man nav silta apgērba, kurā ietities, nav krāsns, pie kuras sildīties, nav gabaliņa maizes, ko pāesties. Ko tad, pēc tavām domām, man darit? Vai mirt? Paklausi. Šorit es gāju kopā ar jaunu, augsti dzimušu kungu. Viņš uz muguras nesa lielu maisu, un maisi bija pilns ar zeltu. Tā kā viņa nesamais viņam bija par smagu, viņš man sacija: Tev ir stipra mugura, un tavi kamieši pieraduši pie smagām nastām; panesi man manu zeltu. Es trīsreiz klupu un trīsreiz kritu nesdams... Viņš beigās apstājās upes malā tanī vietā, kur ūdeņi ir melni un briesmīgi dziļi: «Es gribu palīgsmoties», sacija viņš, «redzēsi, kā es visu zeltu iemetīšu ūdeni.» — — «Vai!» saciju es, «ja jūs gribat šo zeltu mest upē, tad dodiet drusku no tā man. Ai, joti maz no tā, lai tikai man nebūtu tik briesmīgs bads jācieš.»

Bet viņš man iespļāva acīs, aiztrenca mani, ar akmeņiem apmētādams, un tad grāba saujām zeltu un svieda to upē, tanī vietā, kur ūdeņi bija melni un briesmīgi dziļi. Un tad viņš aizgāja. Un, viņam

aizejot, visi bagātie un nabagie ļoti zemu locījās viņa priekšā, bet, sastopot mani, viņi kāva ar rungām un dakšām. Paraugiet tikai, kā manas miesas ir asinīs.

Garāmgājējs: Ko tad tu domā darīt?

Kalps: Iešu tālāk un no jauna klauvēšu pie bagātnieku durvīm.

Garāmgājējs: Un, ja bagātnieku durvis paliks aizslēgtas, kad tu pie tām klauvēsi?

Kalps: Tad es lūgšu dāvanas no nabaga ļaudīm pa lielceļiem.

Garāmgājējs: Un ja tur tev nekā nedos?

Kalps: Tad es apslēpšos krustceļos un kļūšu par slepkavu.

Garāmgājējs: Bet dieva likums taču aizliedz nokaut tuvāko.

Kalps: Bet dabas likums man pavēl dzīvot.

Garāmgājējs: Nu, dies pasarg' tevi!»

Pie latviešiem? Mums ir maz darbu, par kuriem var runāt tiešām kā par literatūru, un mums zemnieku dzīves attēlojumi arvien vēl jāmeklē pie vecā Stendera («Nabags zemnieks Kurzemnieks» utt.) vai Kaudzīšu «Mērnieku laikos», kur slavenā Ķenča lūgšana paliks par paleiekamu liecību Latvijas zemnieku zemes kaislībai. Daudz kas mūsu literatūrā atgādina Auervalda zemnieku stāstiņus no Švarcvaldes, un ūži, ka latviski nav «lokalizēts» Marka Tvena (joku-) stāstiņš* par nelaimīgo Švarcvaldes saimniekdēlu, kuru kā precinieku atraida bagāta tēva meita, kuras pūrs pastāv lielā lopu mēslu daudzumā. Lai darītu sev galu, nelaimīgais līgavainis dodas uz mežu, bet te uzduras uz lieliem krājumiem mēslu, kas te uzglabājušies no romnieku** nometnes laikiem. Jaunā dzīvība ir glābta, un seko laimīgas kāzas. Ticiet man, šāds lokalizējums iegūtu Zemnieku savienības literāro godalgu, ja tāda tiktu izsludināta.

Jaunākā laika revolucionārā zemnieka dzīve attēlota b. Straujāna «Meža brāļos», vēl kaut kur nelielās skicēs; varētu arī minēt Raiņa «Girtu Vilku». Bet mēs būtu parvirši, ja neminētu te mūsu tautas dziesmas. Kā, piemēram:

«Kas tie tādi, kas dziedāja bez saulītes vakarā,
Tie bij visi bāru bērni, bargu kungu klausītāji!»

Šīnīs vienkāršajos pantiņos vairāk dzīva gara nekā mūsu revolūcijas momentu zemnieku rakstnieku darbiņos. Nerunājot par cenzūras laikiem, kad zemnieks varēja parādīties literatūrā tikai ar cepuri rokās, vai vēl agrāk — 1845. g. pie Rīgas pils ceļos,³² kā Gapona strādnieki-zem-

* Faktiski — aprakstu krājuma «Kājām pa Eiropu» 1. grāmatas 22. nodaļa. *Red.*

** — romiešu. *Red.*

nieki 9. janvārī, sagaidīti no to kungu «siltiem» šāvieniem. Un tagad, kad Latvijas baltās republikas literatūras veikalnieki rāpjas uz četriem Zemnieku savienības priekšā, no jauna un atkal no jauna atgriezdamies pie sava namiņa, sava zemes stūriša idejas? — Bet dzīve pie mums jau ir pārkāpusi sliegsni uz agrārrevolūcijas pēdējo cēlienu. Te mums vairs nav jābaidās par iespējamo gara lūzumu zemniecībā.

Grūtāk un gaužāk tas norisināsies varbūt *rietumos*, kur zemniecībai gan mazāks skaitlisks svars (vairums iedzīvotāju pilsētnieki), bet kur tā vēl iet pilnīgi agrārreakcijas vadībā, un arī *Krievijā*, kur taisni zemniecībai skaitlisķā ziņā ir vislielākā nozīme. Mums nav sakrātu materiālu par to lūzumu viņu prātos, bet mēs tādu lūzumu, bez runas, novērojam. Un spīdoši viņu politiski ekonomiski aprāda b. *Leņins*.³³ Es nekavēšos še pie jaunākajiem krievu rakstniekiem, tie vēl nesniedz spilgtus tipus. Bet es nevaru atstāt neminējis vienu nelielu gabaliņu no lielā tautas psiholoģijas novērotāja Maksima Gorkija, kas ir vērts veselus sējumus. Tas ir stāstiņš iz Sibīrijas dzīves (dzīvē novērots): «Ланпочка» (Elektriskā lampiņa). Sibīrijas ciemā ieradies no zaldātiem «komunieris», kurš te sāk propagandēt jaunas iekārtas. Viņš pats daudz nezina šīnī ziņā, bet viņa labā griba viņu izglābj arī šīnī gadījumā. Viņš atrod «мунктieri»*, novēro ūdens spēku pie sudmalām un vienā dienā aizbrauc uz pilsētu un no tuienes atved ietaises elektriskai apgaismošanai. «Ланпочка» izdara brīnumus zemnieku sirdīs. Un turpmākais solis ir, ka jāsāk meklēt telpas izglītības iestādēm. Tās atrod jo drīz vietējā priestera dzīvoklī, kurš viņiem jau izliekas lieks. Ar «мунктieri» un «комунieri» priekšgalā viņi dodas pie popa. «Еj no mājas laukā, pop!» Un, lai piedotu vairāk svara saviem vārdiem, viņi nes garas drāts galā elektrisku lampiņu. Pops nozūd iz ciema, un viņa bijušā dzīvoklī tagad lepojas «комунiera» «читалка» (lašītava).

Tā Francijas Lielās revolūcijas pēctecis tālajā Sibīrijā nes jaunu, šoreiz «комунieru» Revolūciju tumšajā Sibīrijas ciemā. Bet vairs ne ar degošu pagali, bet ar elektrisku «ланpiņu» rokās. Un ne vairs kā vienīgi vecā postītājs, bet kā dzīves jauncēlējs!

* — elektromontieri. *Red.*

III

DARBS UN ZEME

Zemes jautājums ir cilvēces uztura, tas ir, eksistences jautājums. Ar šādu ābeces gudrību mums jāiesāk sava teorētiskā daļa. Un mums šī ābeces gudrība jāatkārto tādēļ, ka līdz pašam pasaules karam i zinātne, i prakse to šķita aizmirusi. Mēs pirmajā daļā aprādījām, kā tas notika, ka *zemkopība kļuva par svarīgāko cilvēces uztura avotu*, un kā tas nācās, *ka cilvēce šo vienkāršo faktu aizmirsa*. Pasaules karš nopietnā kārtā atgādināja šo faktu, un cerams, ka šoreiz cilvēce neapmierināsies vienkārši ar fakta atzīmēšanu, bet ka tā arī taisīs vajadzīgo slēdzienu. Ar revolūcijas loģikas palīdzību.

Pasaules karš Eiropā izbīdīja pirmā vietā *pārtikas jautājumu*. Buržuāziskā sabiedrība ieraudzīja savā priekšā bezdibeni, bet viņa neatrada izeju. Viņa ar «palīglīdzekļišiem» kērās pie *izdalīšanas* jautājuma. Bet, tā kā vispirmā kārtā *trūka, ko dalīt*, tad ar tādiem pat līdzekļiem pārgāja uz *ražošanas* jautājumu. Bet nekur, izņemot [Padomju] Krieviju, agrārjautājums vēl nav nostādīts visā viņa plašumā un dziļumā. Un taisni Krievijā viņu varēja tikai uzstādīt, bet ne [uz reizi] galīgi atšķetināt. Bet šoreiz jautājums ir kļuvis priekš visas Eiropas par Sfinksa jautājumu.

Ja mēs runājam par tautsaimniecības jautājumiem, tad mēs parasti domājam uz rūpniecību. Tautsaimnieki* ar vienu bija paēduši laudis, un tikai bads viņiem no jauna pa kara laiku atgādināja *maizes* un tamlīdz zemes jautājumus. Bet, ja līdz šim tautsaimnieki runāja par zemes jautājumu, tad vai nu vecu arhīvu valodā, jeb atkal dzejnieku romantiskā stilā.** Sīs runāšanas nav brīvas no mēslu piegaršas un no altāra vīna smaržas. Vienmēr cieši konkrēti, bet tikai ne abstrakti teorētiski! Un, neraugot

* Domāti buržuāziskie ekonomisti. *Red.*

** No šādiem romantikas sapņiem nav brīvi pat tādi nopietni buržuāziski tautsaimnieki kā, piem., Verners Zombarts. Viņš samērā pareizi sapratis kapitālismu rūpniecībā, bet iegrīmst idilliskās frāzēs, tīklīdz sāk runāt par kapitālisma iespējamībām lauksaimniecībā. Tur viņš redz zemniecības idilli.

uz K. Marks darbu arī agrārjautājumā, pat viņa pēcteči «marksisti»* viņu šīnī ziņā nevar vai negrib saprast. Ir pārāk maz to, kas ar sekmēm turpinājuši viņa darbu. Krievijā Vladimirs Iļjins (Ļeņins), galvu pārāks arī šīnī laukā par visiem citiem, un Vācijā Kautskis, kas šīnī ziņā, kā pats atzīstas, noiet no skatuves. Un tas ir viss.

Tas bija liels solis — pārnest rūpnieciskā kapitālisma izpētišanas metodes arī uz zemkopības tautsaimniecisku izpētišanu. To iesāka klasiskā buržuāziskās tautsaimniecības skola, kā, piem., Rikardo u. c. Markss, apraudzījis šo ekonomistu teorijas par zemes renti, norādīja ceļu, pa kuru jāiet proletāriskai tautsaimniecības zinātnei. Bet pašu šo darbu viņš atstāj nepabeigtu. Un te nu bija tas bīstamais solis, ka šo darbu turpina pārāk «taisnās līnijās», tas ir, vienkārši pārnesot gatavus shematus, nemaz neiedzīlinoties pašā lauksaimniecībā un viņas īpatnībās. Bet vēl bīstamāk izrādījās izbīdīt pirmā vietā šīs īpatnības, vienkārši *atsakoties atrast to, kas apvieno*. Tas nozīmē, par piemēru, atteikties no jebkuras iespējamības organiski iznīcināt to lielo plaisiru, kāda šķir pasauli divās daļās, pilsētās un laukos, jo buržuāziskā zinātnē te ir spiesta apmierināties vai nu ar vienas puses valdīšanu pār otru, jeb ar mākslīgu kompromisu (izlīgumu). Man šķiet, ka zemkopības attīstības apraudzīšana mums māca, ka viņas īpatnības ir *vairāk vēsturiska nekā dabiska*** rakstura un ka no šī viedokļa jāiziet, salīdzinot zemkopību ar rūpniecību un pat vienu otrai pielīdzinot. Mums tikai nav ikreiz jāaizmirst, ka mēs ikbrīd salīdzinām dažādus vienas un otras nozares attīstības posmus. Mūsu uzdevums zemkopību un rūpniecību apvienot vienā vienīgā tautsaimniecībā***, tikai ne uz atkarības un arī ne uz nejauša, pārejoša izlīguma pamata, bet pilnīgi dabiski un organiski.

Ar agrārjautājumu mēs apzīmējam zemes attiecību jautājumu, tas ir, vispirms jautājumu par cilvēku savstarpējām attiecībām sakarā ar zemi, jo pašas cilvēka attiecības pret zemi pārzina cita zinātnē, zemkopība jeb agri-

* Domāti revizionisti. *Red.*

** T. i., dabas apstākļu radīta. *Red.*

*** Tautsaimniecības, agrāri industriālā kompleksā. *Red.*

kultūra, no kuras mēs tikai smeļamies gatavus materiālus un slēdzienus. Tālāk mēs še stādām *pirmā vietā ražošanas** attiecības, ražošanas procesu. Tikai nākošā nodaļā mēs pakavēsimies arī pie ražojumu izdalīšanas** attiecībām, *tīrgus*, gan arī galvenā kārtā, cik tālu tas sakarā atkal ar ražošanu. Citiem vārdiem, izdalīšanas jeb bada jautājumu mēs apraudzīsim tikai kā bīdošo motīvu.

Apraugot agrārjautājumu no tautsaimnieciska un sabiedriski zinātniska viedokļa, mēs vispirmā vietā uzsveram, ka zemkopībā un vispāri lauksaimniecībā produktu ražotājs ir *darbs*, no kura aplūkošanas kā darba vispāri un kā *zemes darba* sevišķi mēs tad arī izejam. Mums jāpakavējas vispirms pie darba jēdziena vispāri, cik tas mums atsedz cilvēku patiesās attiecības ražošanas procesā, un tad šie vispārējie novērojumi jāattīsta sīkāki pie zemes darba jēdziena. Tālāk mums jāpiegriežas *zemes* kā ražošanas procesa faktoram. Mēs arī zemi tāpat aplūkosim tikai no viņas tautsaimnieciskās un sabiedriski zinātniskās pusēs, ņemot dabas un zemkopības zinātnes slēdzienus tikai tik tālu, cik tas vajadzīgs cilvēku agrāro attiecību pareizai saprašanai. Pēdējā nodaļa šinī daļā grozīsies ap *ražošanas* jeb *darba organizāciju*, tas ir, tām reālajām attiecībām, kādās cilvēki sakarā ar zemes piešavināšanas jautājumu savstarpēji stājas. Šinī organizācijas darbā cilvēki vienojas dažādās vietējās šūniņās, pie kam šīs šūniņas savukārt stājas savstarpējās attiecībās, kuras mūžam mainās un grozās. Arī šām attiecībām un viņu maiņām mums jāpiegriež vērība.

Es visos šinīs visai plašos jautājumos aprobežošos tikai ar nepieciešamo. Es atvainojos, ja man vienā otrā vietā būs jāapstājas pie teorētiskiem jautājumiem un jēdzieniem. Tie ir nepieciešami.

Mans uzdevums te ir atvieglināt lasītājiem ieskatu agrārjautājumā. Es tādēļ nesniedzu slēdzienus un nākotnes ainas, bet tikai pagātnes un tagadnes faktus un to kritiku. *Slēdzienus* no tiem *darinās Revolūcija*, par kuru mēs rūnāsim turpmākās daļās.

* Te un turpmāk — ražošanas. *Red.*

** — sadales. *Red.*

A. D A R B S

1. D A R B S U N V E R T I B A

Ja mēs te runājam par darbu, tad mēs ar to apzīmējam cilvēku plānveidīgas kustības (visplašākā nozīmē) jeb zināma spēka, proti, darbaspēka patēriņu: plānveidigu tai ziņā, ka arī pārējie kustoņi pazīst padarišanas, kas ļoti līdzīgas cilvēka darbam, piemēram, zirnekļa tīkls, bišu šūniņa, bet cilvēkam šī šūniņa jau ir galvā gatava iepriekš, iekam viņš to darina iz vaska. Cilvēka darba procesa (gaitas) beigās iznāk rezultāts (iznākums), kurš *darba sākumā* viņa padarītajā prātā, tas ir, idejā, jau bija gatavs. Šis darbs pastāv cilvēka cīņā ar pārējo dabu, un šīnī cīņā viņš izdara zināmas sava ķermeņa daļu kustības, lai vienu vai otru dabas vielu piesavinātos savai dzīvībai derīgā veidā. Sāds darbaspēka patēriņš šādā noteiktā nolūkā arvienu rada zināmu *lietojamu vērtību*, tas ir, cilvēkam derīgu priekšmetu, kuru var izlietot jeb patērēt (apēst, izdzert, ar to braukt, tanī sildīties utt., utt.). Šādā veidā darbs arī norisinājās pirmatnējā komunismā, kur vispirms ģimene un vēlāk ģints ražoja visus cilvēkam, tas ir, ģimenes vai ģints locekļiem, vajadzīgus derīgus priekšmetus. Saprotams, ka šīnī laikmetā viņš i nelauzīja galvu par tādiem jēdzieniem kā darbs, karš, rotaļa, viņam dzīvē bieži visi šie jēdzieni saplūda.

Tagadnes sabiedrībā, un par to mēs turpmāk vienīgi runāsim, lietas pavisam grozījušās. Nu vairs nav cilvēka, kas pats ražotu visu viņam (kaut arī ģimenes jeb saimes robežās) vajadzīgo, bet ir gan vietām cilvēku vairums, *kas itin nekā sev pašam tieši neražo, bet visu iegūst caur apmaiņu*. Un šīnī ziņā nav izņēmums vairs pat zemnieks, kurš vietām pērk miltus pilsētā vai no citurienes ievestu sviestu utt., kamēr savus produktus noved pārdot pilsētā vai kooperatīvā, tas ir, patiesībā apmainīt pret citiem, starp citu, arī zemkopības priekšmetiem vai nu tieši, jeb ar naudas kā vispārējā apmaiņas līdzekļa vidutību. Visi cilvēka darba ražojumi pārvērtušies apmaiņas priekšmetos jeb *precēs*. Arī še mēs runājam par vērtību, bet ne kā lietojamu vērtību, bet kā par *apmaiņas vērtību jeb preci*. Un mēs zinām, ka šīs maiņas vērtības mērs ir *darbs*. Tikai arī vairs ne darbs noteiktā nolūkā un veidā, bet kā zināma *daudzuma cilvēka darbaspēka patēriņš*. Jo vai es šuju,

plauju, apkalpoju mašīnu utt., es *vienmēr patērēju zināmu daudzumu enerģijas, darbaspēka, tā sakot, darba sulas*. Šīnī ziņā ikvienu darbu var aprēķināt uz vienu un to pašu darbaspēka daudzuma vienību, pat ja darbs ir sevišķi apmācīts, potencēts. Darba mērs šīnī ziņā ir *laiks*, diena vai stunda, pie kam darba laiks tiek pieņemts kā zināmas vērtības izgatavošanai zināmā laikmetā un zemē caurmērā jeb *sabiedriski vajadzīgais* darba laiks. Ja zināmā sabiedrībā kā zināma aroda darba *sabiedriski vajadzīgais* darba laiks jau top aprēķināts *mašīnas* darbs, tad, zināms, roku darbu novērtēs un samaksās tikai pēc tā paša darba *rezultāta* daudzuma un ne pēc roku darba laika. Tas īpaši svarīgs fakts, kas jāievēro lauksaimniecībā.

Zīmējoties uz zemkopību un vispāri lauksaimniecību, mēs sakām, ka arī še ražotājs spēks ir cilvēka darbs un ne zeme vai tieši daba. Tikai še zemes nozīme ir ievērojami citāda, bet arī tikai *skaitliski**, *ne ipatnīgi*** citāda nekā pārējā rūpniecībā, kādēļ mums pie šī jautājuma nākošajās nodaļās būs jāpakavējas sīkāki.

2. DARBS UN VIRSDARBS³⁴

Cilvēka darba nolūks ir *cīņā ar ārējo dabu* gūt *tik daudz pārtikas u. c. priekšmetu, kā vajadzīgs cilvēka un viņa dzimuma uzturēšanai*. Mēs tautsaimniecībā to darba laiku, kas iziet šādu pašvajadzību apmierināšanai, saucam par *nepieciešamo* jeb *vajadzīgo* darba laiku un pašu šo darbu par *nepieciešamo* jeb *vajadzīgo darbu*. Bēt mēs zinām, ka ar šādu vajadzīgo darbu pietikuši varbūt tikai pirmatnējā komunismā, bet visu pārējo laiku darba cilvēks ir strādājis vairāk laika, nekā izgājis viņa paša vajadzībām, proti, *virslaiku, virsstundas, virsdarbu*, kura rezultātu mēs kapitālistiskā sabiedrībā apzīmējam par *virsvērtību* un kuru *parasti piesavinās vienādā vai otrādā veidā izmantotājs*.

Tātad mēs no strādnieka viedokļa sakām, ka strādnieku šķira jeb darba tauta vispār *baro kapitālistu vai muižnieku* ar savu virsdarbu, kurpretim pēdējie lielās, ka taisni

* T. i., kvantitatīvi. *Red.*

** T. i., kvalitatīvi. *Red.*

viņi «dodot ēst», «dodot maizi» saviem strādniekiem vai kalpiem. Un kas tas nesaprotramākais: kā tas nācās, ka ļoti ilgi arī strādnieki paši neapzinājās, ka kungu lielības taču ir rokām taustāmi meli? Bet šī pārliecība, ka ne darba cilvēki, bet kapitāls, nauda dara visu darbu, ir pilsoniskajā sabiedrībā tik vispārēja, ka iešvunkojies špīseris*, važonī sēdēdams, valīsirdīgi uzblauj pēdējam: «fūrman', brauc, ne tu brauci, mana nauda brauc!»

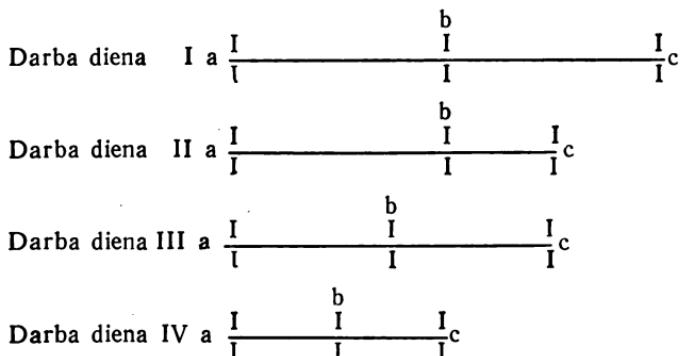
Kamēr darba rīki piederēja brīvi pašam darba darītājam, viņam arī neradās šaubu, ka tas, *ko viņš padara, ir viņa paša darināts un viņam arī pieder*. To iedomājas arī zemnieks, kurš pats vien «savu» zemi apstrādā ar savu lāpstu vai arklu, bet viņam nav saprotams, kādēļ tad viņam jāiet bez tam strādāt vēl kunga darbā jeb jānes kungam *daļa no sava darba augļiem* kā zemes rente. Bet viņš apmierinās, kad viņam pasludina, ka tas tā pēc likuma. «Jo kas nedara pēc likuma, tas dabū pa plikumu.»

Mēs te nekavēsimies pie jautājuma, kā tas nācies, ka visi vai gandrīz visi darba līdzekļi kļuva par svešu īpašumu, tas ir vispārējs fakts. Kapitālists-uzņēmējs, kļuvis par darba līdzekļu monopolīpašnieku, sāk šos līdzekļus izvērtēt un, atradis uz tirgus brīvas darba rokas, viņš tās *nopērk* un «laiž darbā». Darbaspēks viņam izmaksā tik daudz, cik apmēram vajag strādnieka un viņa ģimenes pašuzturam, bet viņš «laiž» šo darbaspēku darbā vēl zināmu *virslaiku*, un tā *rodas jaunas vērtības*, kas neiegāja darba procesā, tas ir, tas, ko mēs saucam par *virsvērtību*. Tas ir vienkāršs dabas likums, ka zināma viela, ja arī darbā pārvēršas, pati no sevis nepieaug pēc saturu, ja tai nepieliek nekā no citurienes. Un vienīgi strādnieks ir tas, kas izdara šo pielikumu, tas ir, viņš, ielikdams tur savu darbaspēku, rāzo jaunas vērtības un virsvērtības.

Bet, ja reiz iesākas šāda strādnieka «izmantošana», tad jāizpēta arī šīs izmantošanas robežas. Uzņēmējam būtu vēlams, ja viņš varētu nodarbināt nopirkto (algoto) darbaspēku 24 stundas dienā, bet tas fiziski nav iespējams, jo pēc zināma laika arī darba cilvēks apstājas kā ikviens «darba kustonis». Ja mēs pieņemsim, ka darba laika augstākā robeža ir 16 *stundas*, tad zemākā nevar būt zemākā par, sacīsim, 8 stundām, t. i., par to laiku, kas ir vajadzīgs

* — mietpilsonis. *Red.*

algas atražošanai jeb nepieciešamajam darbam (tas ir, pieskaitot kaut mazāko virsdarba laiku). Nemsim 4 līnijas:

Pieņemsim pirmajā gadījumā, ka darba diena a—c bija 16 stundas pavisam, no kurām 8 st. nepieciešamā darba (a—b), 8 st. virsdarba (b—c). Tāda darba diena līdzinās verga darbam, kurā saimniekam vienalga, vai vergs to izturēs jeb ne, jo nopirks jaunu. Bet arī vergam vienalga, jāmirst tā vai tā, kādēļ viņš nesteidzas, bet cenšas *strādāt lēnāk un sliktāk*, caur to *pagarinot vajadzīgo darba laiku* a—b no 8 st. uz 10, 12 un pat visām 16 stundām, kamēr saimniecība izput.

Tā lieta neiet; saimnieks ar mieru saīsināt darba laiku uz 12 stundām, bet lai izstrādātu agrākajā laikā (fig. II), tas ir, 8 stundās (a—b) vai īsākā laikā (fig. III), 6 st., strādnieka uzturam (algai) *vajadzīgo* vērtību daudzumu. Ja pēdējais eksperiments izdodas, saimnieks nav nekā zaudējis, jo *darbs kļuvis ražīgāks* un vērtību 12 stundās radies tikpat kā agrāk 16 stundās. Viņš nu cenšas darbu padarīt vēl ražīgāku (atrast mašīnas vai darba paņēmienus, kas ietaupa darba laiku) jeb atkal ražot lētākus masu patēriņam vajadzīgus priekšmetus, caur to pamazinot strādnieku prasības un algas. Tā notiek, ka 8 stundās ar 4 stundām virsdarba un 4 stundām vajadzīga darba ražotikpat daudz vērtības un virsvērtības kā vispirmā laikā 16 stundās.

Strādnieku interesēs ir *saīsināt* visu līniju a—c (tas ir, darba dienu) un *pagarināt* līnijas pirmo daļu a—b (vajadzīgo darba laiku), tikai *nepieļaujot* izsūkt īsākajā laikā to pašu daudzumu *dzīves sulas* jeb *darbas pēka*. Uzņēmējs turpretim ir ieinteresēts *pagarināt* visu līniju a—c, bet,

ja tas neiet, tad pagarināt *vismaz virsdarbu* b—c, izžņaudzot no strādnieka tik daudz *darba sulas*, cik vien iespējams (Teilora sistēmā)³⁵. Strādnieku šķira šīnī ziņā ir naivi valsirdīga, jo pat uzreiz nesaproš šo «sarežģito mehāniku», kurpretim uzņēmējs dara visu ar lielāko aprēķinu un viltību.

To kapitāla daudzumu, ko uzņēmējs iegulda ražojamos līdzekļos, mēs saucam par *konstanto jeb negrozīgo* kapitālu* (constance — c), jo viņš ir pastāvīgs un savu vērtību negroza. To kapitāla daļu, kas iziet darba algās, par *variablu jeb grozīgo*** (variable — v). Virsvērtības daudzumu mēs sauksim par lielo W. Ja mēs salīdzinām konstanto un variablu kapitālu $\left(\frac{c}{v}\right)$, tad mēs dabūjam tā saucamo uzņēmuma *kapitāla organisko sastāvu*. Turpretim, ja mēs salīdzinām variablu kapitālu (darba algas) ar virsvērtības daudzumu $\left(\frac{W}{v}\right)$, tad mēs dabūjam (mazo) w, t. i., *virsvērtības jeb izmantošanas*** normu jeb tiesu*****. (Mēs te vienmēr pieņemam viena cilvēka caurmēra darba laiku un produktu.)

Ikvienā tehniskās attīstības pakāpē ir ikvienam arodam zināma caurmēra tehnika, ar kuru cilvēks caurmērā vienādā laikā ražo vienādu daudzumu vērtību. Ja kāds ražo vairāk, viņš gūst *virspelēnu* (tas ir, viņš dabū vairāk nekā caurmēra virsvērtību); ja kāds ražo mazāk, tad viņš var palikt pat bez virsvērtības, jeb viņam jānokniebj kaut kas no strādnieka vajadzībām. Bet, ja tas, kas ražoja vairāk, to izdarījis caur zināmiem tehniskiem jaunizgudrojumiem, tad viņš var, preces palētinādams, citus izkonkurrēt, kuriem nu ir jāpiemērojas viņa tehnikai, kas tad top par valdošo caurmēra darbu, jeb viņiem jāiet bojā. Tā norisinās tehniskā attīstība, kura saucas par *darba ražīguma pacelšanu*.

Jo lielāks samērā ir konstantā kapitāla daudzums, jo mēs parasti varam sacīt, ka uzņēmums ir progresīvāki nostā-

* — pastāvīgo. *Red.*

** — mainīgo. *Red.*

*** — ekspluatācijas. *Red.*

**** Pēc K. Marksas virsvērtības daudzums = m. Virsvērtības normas formula: $m' = \frac{m}{c} \cdot 100$ (procenti). *Red.*

dīts, jo tanī mazāk dzīva spēka (pieņemot vienmēr vienādu *algas* mēru) kustina* vairāk darba *nedzīva* rezultāta, īpaši ja palielinās tā kapitāla daļa, kas ievietota** *darbu ietaupīšanas* *mašīnās*. Mēs sakām, ka še kapitāla *organiskais sastāvs* ir augstāks nekā citur, un otrādi.

Te vēl drusku jāpakavējas pie tā apstākļa, ka praksē runā par *peļnu* un *peļņas tiesu*, tas ir, aprēķina *peļņas procentu uz visu ieguldīto kapitālu*, kā konstanto, tā arī variablu. Tas ir kapitālistu šķiras uzskats, bet pati parādība izskaidrojas caur to, ka mēs ņemam kapitālistisko *saimniecību kā vienu vienigu saimniecību*, kuras *saimnieks* gan ir vienīgi konkurences «dabas likums». Mēs pieņemam, ka visa kapitālistu šķiras virsvērtības masa saplūst vienā summā un izdalās starp atsevišķiem kapitālistiem pēc viņu kapitāla dalības daudzuma, izejot no tā, ka kapitāls steidzas plūst turpu, kur virsvērtības norma ir augstākā, [tā] to caur konkurenci nospiežot uz leju, un atplūst no turienes, kur šī norma ir viszemāka. Tā nodibinās veikaliskā paraša uz ikvienu kapitālu aprēķināt zināmu caurmēra *peļņas %* un runāt par *ražošanas izdevumiem*, tas ir, par ieguldīto kopkapitālu+ (pieskaitot) caurmēra *peļņas %*.

Bet *pamats peļnai* ir vienmēr strādnieka darba *virsvērtība*, un *virsvērtība* ir iespējama caur to, ka cilvēka *darbaspēks* zināmā *tehnikas attīstības* pakāpē ir *spējīgs rādot* vairāk produkta, nekā ir nepieciešami *vajadzīgs*, lai uzturētu un turpinātu (atražotu) *darbaspēku*; ka viņš ir *spējīgs darīt ne vien [nepieciešamo] darbu, bet arī virs-darbu*.

3. ZEMNIEKS UN VIRSVĒRTĪBA

«Brīvās» zemniecības*** ideologu starpā ir divi virzieni. Viens no viņiem uzsver, ka zemnieks brīvs no *virsdarba*, ka viņam neviens viņa virsvērtību nelaupot, jo viņš pats sāvs «*saimnieks*» un visu, ko viņš darot, viņš pats priekš sevis darot. Otrie uzsver pavisam citu pusi un dižojas, ka zemnieks neesot izmantotājs un neviena dripatiņa citu

* — izmanto [darba procesā]. *Red.*

** — ieguldīta. *Red.*

*** T. i., sīkburžuāzijas. *Red.*

ļaužu virsdarba, nesamaksātas virsvērtības viņam nepielīpot, jo zemnieks arī savam kalpam pretim esot ne saimnieks, bet tikai līdzstrādnieks. Patiesība ir vidus līnijā: zemnieks pieder *i izmantoto šķirā, i reizē, ja viņam ir pieaicināti darbaspēki* (kaut tie būtu ģimenes locekļi), *izmantotāju starpā*.

Un tomēr taisni zemniekam, kas vēl pats vai kam vismaz tēvs gājis kungu klaušās, vajadzētu [šai] lietai būt visvieglāk saprotamai. Ja mēs ņemam tās klaušu dienas, ko zemnieks atkalpoja «darbos» uz muižas laukiem, tad tās nebija nekas cīts kā *virsdarbs*, ne naudas, bet *darba rente*. Ar saviem vai viņa rīcībā nodotiem darba rīkiem (zirgu utt.) zemnieks zināmu skaitu dienu nostrādāja kungam. *Pārējo* laiku viņš strādāja sev pašam, un, ja viņš iestrādāja tikai tik daudz, cik vajadzēja nepieciešamam paša un darba nespējīgās ģimenes uzturam, tad viņa darbs redzami un taustāmi dalījās nepieciešamajā darbā un virsdarbā, kurū pēdējo visu paņēma kungs. (Ja zemnieks un viņa ģimene mira tieši bada nāvē, tad arī daļa no nepieciešamā darba laika aizgāja kunga kabatā vai rīklē.) Bet, ja zemnieks nostrādāja vairāk nekā nepieciešamo darbu uz «*savas zemes*», tad viņam palika beigās arī pāri zināma *peļņas* daļa, un tā cēlās tie pirmatnējie iekrājumi, kas vēlāk pie «māju dzimtiepirkšanas» tik vareni noderēja baronu lielkungiem.

Un kas tad šinī ziņā grozījās, kad klaušas bija pārvērstas naudā un zemnieks atnesa kungam klaušu darbu vietā naudas renti, tas ir, *tiešu virsdarba* augli (sava vien, ja tas bija viens, sava un savu ģimenes locekļu vai algotu kalpu virsdarba, ja viņam tādi bija)? Gan arī še kungs neapmierinājās ar virsdarba vērtību, *virsvērtību* vien, bet paņēma, ja vien varēja, *i peļņas tiesu, i daļu darba algas*. Ne velti uzgabājusies rentes maksātāja zemnieka paruna: «*Se, kungs, naudiņa, še būs arī lakatiņš!*» Tas ir, citiem vārdiem, ne vien visu naudas ienākumu, bet arī visvajadzīgāko drēbes gabalu!

Ar to nekas negrozās, ja beigās kungs paņem par zemi pirkšanas cenu (par muižu viņš pats parasti maksājis nevienam nekā nav) — jo *pirkšanas cena* nav nekas cīts kā *kapitalizēta zemes rente* jeb, citiem vārdiem, *kapitalizēta virsvērtība* (un daļa *peļņas* un pat *darba algas*), pie tam *uz ilgu laiku uz priekšu*. Un procentu nomaksas hipotēkai, «*kredītam*» vai *uz obligācijām* ir tā pati zemes

rente. Ne velti Kurzemes kreditbiedrībā rēgojās pretim uzrakstīts lieliem burtiem: «*Še laucinieki renti maksā!*» Un man ikreiz gribējās piezīmēt: «*Diemžēl!*»

Tātad zemniekam pašam nedrīkst būt šaubu par to, ka viņa maksātā zemes rente nav nekas cits kā *daļa* vai pat *visa virsvērtība*.

Kāds no zemniecības tā sauktajiem aizstāvjiem Hercs (savā tukšajā grāmatelē «*Agrārjautājumi*») izsakās, ka zemnieku nevarot salīdzināt ar uzņēmēju, jo «viņš neaprēķinot *pelņu uz savu kapitālu*». Jau Markss kādreiz saņīja, ka cilvēku neapspriež* pēc tā, ko viņš pats par sevi domā.** Fakts taču ir tas, ka ikviens kalps pie saimnieka tāpat strādā *virsdarbu*, tas ir, dod saimniekam (jeb caur saimnieku kungam, tas vienalga) *virsvērtību*, pie kam saimnieka uzraudzība par viņa darbu, īpaši, ja pats saimnieks iet pie arkla vai [plaujas] cirtienā iepakā, ir vēl stingrāka nekā vagara. Un, ja kalpa vietā ir ģimenes locekļi, tas arī bieži neko negroza, jo tie paši saimniekādēli, kurus vai nu par algu, vai tikai «*vēderu*» (piespraužot klāt (kā daži) cerības uz mājas mantojumu) nodzen tēvs vai brālis-saimnieks, nav bieži nekas cits kā vienkārši proletārieši.***

Bet, ja zemnieks grib uzlabot savas saimniecības stāvokli, tad viņš atrod kalpam iebūvietim kādu nederīgu zemes (streij-) gabaliņu, par kuru ņem zemes renti (bet vienīgi *darba renti*, tas ir, klaušas!), jeb nodod savu pienu vai citus produktus pārstrādāt kooperatīvā ar *algotu darbaspēku* un ņem mazu daļu ik uz vienu, bet tomēr daļu virsvērtības utt.

Es negribu vainot, un vismazāk šinī vietā, zemnieku par viņa «izmantošanas kāri». Nav runa par vainu, apstākļi viņu uz to spiež. Kapitālisms neiznīcina privātipašumu uz zemi un tātad neatsvabina zemnieku no zemes rentes, un

* — nevērtē. *Red.*

** *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj. R., 1950, 326. lpp. *Red.*

*** Mēs zinām labi, cik bieži saimniekādēli nodzenas uz pēdējo, cerēdams, ka pēc tēva nāves viņš būs mantnieks, kamēr pēc tēva nāves atnāk no pilsētas «izglītotais» dēls — mīlulis ar testamentu kabatā uz savu vārdu. Es zināju kādu tēvu, kurš, kā Nātans Gudrais, [bībeles, arī literatūras personāžs. *Red.*] bija izdevis 3 saviem dēliem ikvienam pa slipenam testamentam. Un visi trīs viņu mīloja! Isti «ekonomiski — materiālistiski».

daudzkārt smagākas zemes rentes, nekā maksā lielrentnieks. Jo taisni tādēļ viņš tik iecienīts! Bet reizē ar to kapitālisms iespiežas arī zemniecības saimniecībā, vispirms no tirgus puses, vai nu caur vidutāju — kapitālistu, jeb caur tādu pat vidutāju — kooperāciju. Un kapitālisms jokus neprot.

Tā zemnieks, gribēdams negribēdams, kļūst ne vien par izmantoto, bet arī par izmantotāju. Viņš i pats dod citiem, iņem no citiem virsvērtību.

4. DIFERENCIĀLRENTE UN VIRSVĒRTĪBA

Kāds mans pazīstams, Itālijā būdams, bija iegājis kādā viesnīcā Neapolē ar skaistu izskatu no verandas, bet citādi itin vienkāršā un parastā, un, kad viņam rēķins izlikās daudzkārt lielāks, nekā parasts turpat blakus citās viesnīcās, tad viņam sulainis vienkārši ar roku parādīja uz skaisto kalnu un piezīmēja «*bella vista*» (par skaisto izskatu!). Tā arī nav nekas cits kā visvienkāršākā *virspeļņa*, ko viņš iņem pārāk par parasto peļņu *dabisku apstākļu dēļ*, un šo starpību viņam droši vien noņem zemes īpašnieks kā zemes renti.

Tāpat tas ir ar rūpniecības labākiem ražošanas apstākļiem, tāpat tas ir zemkopībā. Bet, tā kā rūpniecībā zemes īpašniekam nav tādas varas, jo tur zeme pati nespēlē tik lielu lomu, tad tur šī *virspeļņa* ieplūst vismaz pa daļai arī kapitālista kabatā. Un tikai zemkopībā muižnieks prot atņemt *rentniekam* vai *pircējam* visu zināmu zemes priekšrocību virsienākumu.

Man ir savā mūžā gadījies lasīt ļoti daudz un dažādu rentes un pirkšanas kontraktu, un bez parastajām medību un zvejas privilēgijām es tur esmu redzējis bieži punktus, kas uz pirmo skatu būtu nesaprotami. Piem., aizliegts dzirnavas taisit muižā, kurai pašai nav dzirnavu vai fabriku, pārdotavu utt., kaut gan muižai nav tādu, tātad nav *faktiska monopola*. Kādēļ? Lai tad, kad rentnieks vai pircējs gribētu šo vai to ierīkot uz savas zemes, kas dotu viņam *virspeļņu*, muižnieks no šīs *virspeļņas* varētu iņemt, mazākais, zināmu daļu, ja ne visu, kā *zemes renti* par atļauju.

Bet pašu zemi viņš izmērija pēc *dālderiem*, tas ir, lika izmērīt un *notaksēt* (un tā vēlāk cēlās Eiropā vesels zinātnisks *kadastrs*), cik no *pūrvietas* tanī un tanī vietā

izaug *labības*, un tā zemi izdalīja vairs ne pēc *acumēra*, bet pēc *ienākuma* normas un pieņemot, ka *sliktākā zeme*, kas apstrādāta, dod tik un tik daudz pūru no dāldera, viņš no *zvērinātiem*, tas ir, «dieva priekšā» brīdinātiem algādžiem-mērniekiem lika sastādīt zemes rentes *ņemšanas* normas.* Tā Latvijas muižnieks paņēma pēdējo graudu vai kapeiku «*virspeļņas*», kas varēja rasties rentniekam. Bet, ka *virspeļņa* ir skaidra *virsvērtības* daļa (tas ir, darba rezultāts), par to nav šaubu.

Mēs izejam no tā uzskata, ka par normu jārēķina vis-sliktākā (plašā nozīmē) no zināmā apgabala zemēm, ap-strādātām ar vienādu caurmēra darba vai kapitāla inten-sitāti. Še jo izdevīgāki ir zemes iekšējie vai ārējie ap-stākļi, jo lielāka ir *virspeļņa*, tas ir, diferenciālrente. Tādai zināma lieluma zemes saimniecībai (tāpat kā manufak-tūrai vai fabrikai) ir vajadzīgs zināms caurmēra darbs un kapitāls.

Bet pieņemsim, ka rentnieks ir rentējis zemi, bet viņam ir vairāk kapitāla, nekā caurmērā vajag. Viņš to nu va-retu ieguldīt zemē, bet jaunais ieguldījums varbūt nestu zemāku peļņas tiesu nekā pirmsais kapitāls. Viņam uz pirmo skatu būtu izdevīgāki pierentēt klāt tik daudz zemes, kā pietiek, lai ieguldītu visu kapitālu. Bet vispirms *zemes nav pa rokai*. Bez tam viņam ir arī cits aprēķins: par jaunrentētu zemi būs jāmaksā jauna rente, ko viņš te ietaupa.

Viņš, piem., maksā par savu loti labo zemi 300 rbļ. ren-tes par desetīnu, viņš iegulda desetīnā 250 rbļ. kapitāla (vienalga, vai darba līdzekļos vai darbā), un, caurmēra peļņai 20% esot, tas iznāktu, ka viņa «izmaksas» būtu 300 rbļ. un ka viņš, ražodams 40 pūrus labības a 30 rbļ., ražojis būtu 1200 rbļ., jeb, atvelkot renti un kapitālu ar %, skaidra *virspeļņa* būtu 600 rbļ. (cipari te ir pilnīgi pat-valīgi *ņemti*). Bet viņam ir kapitāla vēl pa 300 rbļ. uz desetīnu, un viņš atrod līdzekli ievietot tos tā, ka tanī pat zemē arī šis nākošais ieguldījums dotu tikpat lielu pa-pildu ražu, tas ir, kopā 80 pūrus jeb pavisam 2400 rbļ. Bet, tā kā rente *jau samaksāta*, tad uz šo jaunieguldījumu .

* Visai interesanti ir tas, ka pēc gadiem 20 jau muižnieks lika ap-mērit zemi jaunos dālderos, kuru nu iznāca daudz vairāk, jo zemes auglība bija pacēlusies caur zemnieku darbu un pūlēm; bet nepietika ar to: par jaunajiem dālderiem arī *ņema* dažādu *maksu*, skatoties uz zemes pieprasītāju daudzumu.

viņš *virspeļnas dabūtu* ne 600, bet 900 rbļ., kamēr uz *citas desetinas* tādas pat zemes viņam iznāktu tikai 600 rbļ., jo būtu jāmaksā rente par 2 *desetinām*.

Raug, te nu lūrē «lielais kungs» un, tiklīdz uzķer *tādu virspeļnu*, pacel renti vai pat prasa no rentniekiem *zaudējumu atlīdzību*. Nesmejieties, tas ir fakts: Dienvidkrievijā kāds muižnieks izsūdzēja rentnieku vācieti par to, ka tas bija izlietojis zemi tā, kā gan *nebija* līgumā *aizliegts*, bet arī nebija atļauts, un senāts izšķīra, ka rentnieks kļuvis bagātāks («обогатился») uz muižnieka rēķina, un piesprieda milzīgu «zaudējumu atlīdzību», kaut gan *zaudējumu zemei nebija*, jo zeme bija uzplēsta, tā bija *labāka* padarīta. Baltijā šī netaisnīgā «bagātošanās» («Bereicherung») ievesta tieši likumā. Un te ir visdažādākie zemes rentes pamati, kā tas jau parasts zemē, kur kaut kāds barons Klopmans rāva nost savu kuilīti no zemnieka cūkas (lai zemnieks tā «netiktu bagātāks» uz lielkunga rēķina!) jeb aiz tāda pat aprēķina iešuva savu vaislas vērsi pagā, kā jau viņa priekšteči bija turējuši «noslēgtas» (vārda īstajā nozīmē) savas laulātās draudzenes, pašiem karā dodoties.

Sīs diferenciālrentes saturs kā vienā, tā otrā gadījumā ir *virspeļna, tas ir, virsvērtiba*, ko ievāc uzņēmējs, bet kuru, kā mēs vēl redzēsim, uz *zemes privātīpašuma tiešības* pamata uzņēmējam *atņem zemes ipašnieku šķira*.

5. ABSOLUTĀ ZEMES RENTE UN VIRSVERTIBA

Bet arī vissliktāko zemi zemes privātīpašnieks neatļauj par velti lietot. Kā mēs vēlāk redzēsim, viņš zemi labāk atstās neapstrādātu, neizlietotu, nekā to atļaus par brīvu. Viņš tādēļ piespiež arī vissliktākās zemes lietotāju atdot viņam daļu no savas peļņas kā renti, kuru mēs saucam par *absolūto zemes renti*.

Ja diferenciālrente arī ir zemes daudzuma aprobežotības auglis, tad tā tomēr pastāvētu arī tur, kur nebūtu zemes privātīpašuma. Jo vienmēr saimniecības pasaules izplatībā būs dažādos apstākļos atkarībā: vai nu no dažādas zemes auglības, vai saimniecības tāluma no tirgus, jeb no kapitāla papildu ieguldījumiem zemē. Starpība starp *ik-vienas saimniecības izmaksas cenām un starp tirgus cenām ir diferenciālrente*. Privātīpašumam pastāvot, šo virs-

peļņu kapitālisti ar mieru atdot zemes īpašniekam, jo cītādi ar vienu radīsies cits kapitālists-konkurents, kas būs ar mieru aprobežoties ar caurmēra peļņu.

Bet, kamēr diferenciālrente ceļas *iz konkurences**, absoluītā rente ceļas taisni *no monopola*. Pirmā pastāvēs tik ilgi, kamēr vien pastāvēs kapitālisms, tas ir, ja arī zemi, piem., nacionālizētu.³⁶ Bet *absoluītā* rente ceļas *iz privāt-īpašuma*, tas ir, *iz zemes īpašnieku šķiras* interešu pretišķības pret *visu pārējo* šķiru interesēm; ja privātīpašumu atceltu un zemi nacionālizētu, tad rastos iespēja par *šis rentes daļu* pazemināt *zemes ražojumu cenas*. Jo diferenciālrente nedara iespāidu uz produktu cenu, kuru joprojām aprēķina pēc *vissliktākiem ražošanas apstākļiem* (vissliktākās zemes). Turpretim absoluītā rente ir tas, ko uz tirgus nem pārāk par *ražošanas cenu*.**

Muižnieks, zemes renti jeb, pareizāki, arendu jeb nomu nēmdams, nedala aba veida rentes: viņš pat tur pierauj klāt kādu daļu saimnieku peļņas tiesas vai strādnieka darba algas. Bet tas nekā negroza.

Bet kas tad tomēr ir šī absoluītā rente pēc sava sastāva, un kādas tai attiecības pret virsvērtību? Tā ir nodeva, ko zemes īpašnieku šķira nem *no visas virsvērtību* kopsummas, tātad tā *pamazina kapitālistu peļņu*. Jo, ja labības cenas ceļas, arī tad zaudē, pa daļai vismaz, kapitālists, kuram dārgākās maizes dēļ varbūt jāpacel darba algas jeb, sliktākas pārtikas dēļ pamazinoties darba ražīgumam, jāapmierinās ar mazāku virsvērtības daudzumu.

Bet kā nākas, ka zemkopībā noturējās tāda monopoliesība? Mēs te nekavēsimies pie politiskās varas puses, bet pie saimnieciskās. Zemkopībā tehnika ir zemāka nekā pārējos ražošanas arodos, tas ir, pārsvaru nem *variablais kapitāls* — darba alga salīdzinājumā ar negrožīgo jeb konstanto, tātad, *atsevišķi* tikai zemkopības arodū nemot,

* Domāta diferenciālā rente kapitālisma apstākjos. *Red.*

** Šo domu Markss savās «Theorien über den Mehrwert» [«Virsvērtības teorijas». *Red.*] motivē ar to, ka, ja zemes īpašnieks gribētu nemt absoluīto renti augstāku par preces vērtību (pēc darba teorijas), tad kapitāls no turienes aizplūstu un «zemi varētu apstrādāt vienīgi pats zemes īpašnieks», jo nevienam kapitālistam nebūtu iespējams maksāt šo renti [Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 26, ч. 2. М., 1963, с. 372—373, 435. *Red.*]. Mēs varētu piezīmēt, ka tādu augstāku renti varētu maksāt arī vēl priekškapitālistiska tipa «uzņēmējs», kas «neņem uz savu ieguldīto kapitālu peļņu» un pietiek ar darba algu vai vēl mazāk: *proti, zemnieks*.

te produkta darba vērtība ir augstāka par vidējo. Viņas virsvērtībai vajadzētu ieplūst vispārējā virsvērtības masā, lai tur izlīdzinātos uz konkurences pamata ar pārējiem arodiem. *Bet šo brīvo konkurenci te nepieļauj zemes monopoliesibas.* Un tā zemes produktu cenas uz tirdzniecības turas augstāk par ražošanas cenām (t. i., par kapitālu + caurmēra peļņu).

Zemkopībā rokas darbam vēl ir pārsvars, un buržuiskā ražojamā kārtība tiecas ātrāk attīstīt rūpniecību nekā zemkopību. Bet šī starpība ir skaidri vēsturiska, kas var arī izvērtēt, — tā raksta Markss* un citā vietā piezīmē: *Agrikultūru (zemkopību) padot** kapitālistiskās ražošanas noteikumiem* — tas ir viss, ko kapitāls še var darīt.***

B. Z E M E

1. DARBA SPĒKS UN ZEME

«Nichts ist unheilvoller
Als das Unwissen
Seines eignen Elends.»****

Leopold Jakoby

«Tātad no sabiedriskā viedokļa *strādnieku šķira* — pat ārpus tiešā darba procesa — ir *tāds pats kapitāla piederums* kā nedzīvais darba instruments,» saka Markss. «Kapitāla pirmajā daļā***** un aprāda tālāk, ka Anglijā bija līdz 1815. g. aizliegts izceļot mašīnu strādniekiem un ka arī vēlāk Anglijas kapitālistu šķira mēģināja likuma ceļā aprobežot «brīvo» strādnieku šķiras izceļošanu vispārējā tautas labā. Daudz lielākā mērā *saistās darbs zemkopībā ar darba līdzekli — zemi*. Darbaspēks vergu laikmetā skaitījās par vienkāršu dabas spēku, ko neizdalīja iz citu kustoņu skaita. Tad ilgus gadus tas bija saistīts tikai likumiski pie zemes, kā pie *zemes pierakstīts*, un vēl ilgāk, i priekš tam, i pēc tam *viņš pats ir juties pie zemes saistīts*. «Mēs esam tavi, bet zeme ir mūsu,» tā

* Markss K., Энгельс Ф. Соч., т. 26, ч. 2, с. 110, 115. Red.

** — pakļaut. Red.

*** Markss K. Kapitāls, 3. sēj. R., 1975, 542. lpp. Red.

**** «Nekas nav briesmīgāki par nezināšanu,, kaut tā zimētos uz paša postu». [Brīvi citēts dzejolis «Atziņa un neziņa». Red.]

***** Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 470. lpp. Kursīvs P. Stučkas. Red.

krievu zemnieks izskaidroja savas attiecības pret kungu dzimtbūšanas laikā, un tādēļ zemnieks visās zemēs tik grūti sajuta to lielo laupišanu, kas norisinājās, atdalot viņu personīgajā brīvlaišanā no zemes, tas ir, viņam pēdējo vienkārši *nolaupot*. *Tā ir vissāpigākā no visām «revolūcijām»**, kurai visur sekoja zemnieku nemieri (1818. g. Kurzemē, 1861. g. visā Krievijā utt.).

Šī saistīšanās ar zemi kādreiz priekš zemnieka bija viņa «labklājības» avots; tas bija tad, kad vēl nebija privātīpašuma. Viņai bija zināma nozīme zemnieka labā pat dzimtbūšanas laikā (skatoties no plaša vēsturiska viedokļa), jo viņa tomēr glāba cilvēkus no pilnīgas bada nāves. Bet, kad zeme bija pieņēmusi «brīvas» preces raksturu, tad vecā tradicionālā piekēriņa pie zemes atnesa loti daudz posta zemniecībai, jo pilnīgi aptumšoja viņas acīs patiesās attiecības. Viņas «tēvu-zemes mīlestība» patiesībā ieguva jaunu pamatu, mīlestība uz to kapitālu vai darbu, kas ieguldīts zināmā zemes gabalā un «labojumos». Un šo mīlestību zemes īpašnieku un banku kapitalistu šķiras loti labi prata izlietot, paceldamas ar konkurences palīdzību šo zemes renti pārāk par patieso zemes renti un pielaupīdamas klāt no zemes rentnieka vai zemes pircēja ne vien daļu vai pat visu peļņu (%) no kaut niecīga «kapitāla», bet arī no darba algas. Pie tam viņa darbs bija intensīvāks nekā kalpa darbs, jo pie kunga vagara pievienojās klāt vēl «iekšējais vagars», kuru taisni šīnī ziņā tik lieliski cildina visi sīkgruntniečības aizstāvji. Darba rūķis sīkzemnieka lomā «uz savas zemes» strādāja *ilgāk un intensīvāk* nekā algotais strādnieks. Tā mēdz formulēt mazun sīksaimniecību priekšrocības, jo «viņš strādā priekš sevis».

Nav nemaz mans nodoms nolikt šo mazo un sīko zemnieku novārtā. Viņš savos bēdīgos apstākļos tiešām darījis brīnuma darbus. Bet uz stingrāko jāprotestē pret to viņa patiesā stāvokļa aptumšošanu, ar kuru nodarbojās ne vien kapitalistu un gruntsīpašnieku šķira, bet arī tie «vilkī» avju kažokos, kas, dēvēdamies par sociālistiem, tur par savu pienākumu *paturēt zemnieku — darbarūki* nezināšanā *par viņa patieso stāvokli*. Varētu jau varbūt strīdēties, vai der atklāt jaudīm acis par viņu patieso stāvokli,

* Domātas zemes reformas, ko īstenoja muižnieku šķira savās interesēs. *Red.*

reizē neuzrādot nekādas izejas. Jeb tikai norādot uz bezdibeni, uz kuru viņi iet. Bet mēs, komunisti, iesākot no modernā komunisma ciltstēva K. Marksa, reizē aizrādām arī uz izeju no šī stāvokļa. Proti — nedomāt meklēt patvērumu kapitālistu-lielsaimnieku rindās, ne arī cerēt uz *patstāvīgas* cīņas armijas dibināšanu, bet brālīgi *pievienoties strādnieku šķirai* viņas visumā. Jo — un tā nebūt nav pazemināšana sociālās kāpenes rindās — mazais un sīkais *lauksaimnieks-pašstrādnieks* nav nekas cits kā tas pats *strādnieks*, kura vienīgais vai gandrīz vienīgais (tiesām viņa paša) *ipašums* ir viņa *darbaspēks*.

2. ZEME UN TĀS KAPITĀLISTISKAIS PRIVĀTIPĀSUMS

Man mazam esot, mājās un skolā stāstīja, ka dievs esot radījis debesis un *zemi*. Par debesīm es nekā daudz nezināju, bet par zemi es tiku galvu lauzījis, kā tā nonākusi atsevišķu īpašnieku un pie tam vāciešu rokās. Kād-reiz iz vācu nostāstiem gandrīz vai gribējās slēgt, ka, tā-pat kā Gogoļa mēnesis*, arī zeme būtu taisīta Vācijā un no turienes šurp atvesta.

Tagad mēs redzējām, ka zeme vispirms bija brīva, — cik ilgi vilkās cīņa starp pirmatnējo zemes komunismu un zemes privātīpašumu un cik cieši atmiņā turējās šis pirmatnējais komunisms vēl pat tad, kad viņš jau bija salauzts. Ne vieglāka bija tā cīņa, ko izkaroja pilsoniskā sabiedrība jeb, pareizāki, viņas atsevišķās šķiras pret tām feodālajām saitēm un citādām atliekām, kas *zemes* privātīpašumam bija palikušas pāri no feodālisma laikmeta. Mēs tālāk redzēsim, ka pat kapitālistu šķiras interesēs (nerunājot jau par proletariātu) būtu pilnīgākā privātīpašuma *atcelšana uz zemi*, bet ka muižniecība bija pārāk stipra, lai pret viņu izvestu cauri tādu soli, un ka tādēļ cīņa izbeidzās ar *kompromisu* (izlīgumu), pēc kura liel-gruntnieku šķirai (agrākajai muižniecībai) bija jāaprobežojas ar *zemes renti naudā*. Tālāk kapitālistu šķira šo cīņu arī neturpināja, jo baidījās par *savu pašu privātīpašumu* (uz ražojamiem līdzekļiem), un bez tam jau agri pilsētas naudas maisi bija ieguldījuši lielas naudas zemes

* N. Gogoļa stāstā «Nakts pirms ziemassvētkiem» velns vācieša izskatā nozog mēnesi. *Red.*

īpašumā, kurpretim muižniecība spēlēja lielu lomu kapitālistiskos uzņēmumos. Šās divas mantīgās šķiras jo drīz saplūst vienā vienīgā melnā reakcijā, un, piemēram, Anglijā pēc labības muitu atcelšanas likuma (1846. g.) cīņa viņu starpā gandrīz izbeigusies un šo šķiru partijas* pamazītiņām kļūst viena otrai līdzīgas kā ola olai.

Citās zemēs muižniecība nesastapa uzreiz tik stipra pretnieka kā angļu kapitālistu šķira, un tur, kā, piem., Vācijā, uzglabājies daudz vairāk feodālu *saišu*. Bez tam šīm saitēm pievienojušās jaunas, kā, piem., labības muitas, pret kurām gan kādreiz uzstājās Vācijas kapitālistu šķira, bet kuras gāzt tā nevar vai neuzdrošinās.

«Visiem likumiem, kas izdoti pret feodālismu garajā pilsonisko revolūciju laikmetā pēc Franču lielās revolūcijas, ir par nolūku atsvabināt vai nu zemes, jeb cilvēkus.» Bet mēs jau redzējām, ka arī šīnī ziņā neviena cita valsts, izņemot pašu Franciju, negāja tālāk par 4. aug. 1789. g. nakts likumu**, kas noteica pēc sava saturā tikai feodālo tiesību *atpirkšanu*. Pašā Francijā «dullais» Konvents 1793. g. atcēla visus šos feodālos klaušus *bez maksas*, tas ir, *konfiscēja* tos, bet neviena cita Eiropas sauszemes revolūcija, kaut arī 50 gadus vēlāk (1848. g.), tik tālu negāja. Buržuāziskais rakstnieks Lorencs fon Steins taisni saka, ka visa 1848. g. kustība atstājusi tikai vienu paliekamu faktu: «viņa galīgi iznīcinājusi ģimeņu īpašumu (Geschlechtseigentum) un nodibinājusi pilnīgu privātīpašumu *uz zemi*.» Ūn viņam taisnība, jo kā franču, tā īpaši pārējās pilsoniskās revolūcijas šīnī ziņā bija pret *zemniecību* vēl nesaudzīgākas nekā pret muižniecību.

Pilsoniskais privātīpašums vispāri ir neaprobežota («pilnīgi absolūtā kārtā», kā franču kodeksā*** skan) liešanas un rīcības tiesība par zināmu priekšmetu, ja to tikai neaprobežo likums un, piezīmēsim, savstarpējs līgums. To populāri izteicot, ikvienam privātīpašniekam ir neaprobežota tiesība *lietot* vai *nelietot* zināmu priekšmetu, to bojāt un pat iznīcināt, pirkst, pārdot, aizdāvāt un norakstīt pēc nāves, atļaut citam to lietot un neatļaut, ja tikai viņš no tā nav atteicies caur līgumu jeb ja to kapitālistu šķiras interesēs nav aprobežojis īpašs likums. Ir

* Konservatīvo partija un liberāļu partija. *Red.*

** Sk. šā sēj. 62., 63. lpp. *Red.*

*** T. s. Napoleona kodeksā, ko apstiprināja 1804. g. *Red.*

gan izņēmumi par priekšmetiem, kas ir ārpus maiņu tirgus (extra commercium), bet ko runāt par rakstītiem izņēmu-
miem sabiedrībā, kurā pat gods, sirdsapziņa, tēvijas mī-
lestība un daudz citas svētas lietas ir pērkamas un pār-
dodamas? Bet, ja tomēr pastāv vēl kādi citādi likumiski
aprobežojumi, tad vienīgi vai nu par labu pirmskapitālis-
tiskiem laikiem (feodālajai muižniecības kārtai), jeb jau
pēckapitālistiskam laikmetam (darba tautai) un arī *tik
tālu*, cik ieinteresētās šķiras ir *stipras* un *spējīgas* šo ap-
robežojumu reāli aizstāvēt.

Patiesībā zemes privātipašuma kodols ir tiesība piedalī-
ties *zemes ipašnieku šķiras ienākumu* summā, tas ir, *ze-
mes rentē*. Šī tiesība izverd iz tā vienkāršā fakta, ka zemes
daudzums nav pēc patikas vairojams, svabadas zemes, tas
ir, vēl neieņemtas ražošanai derīgas zemes, daudzās val-
stīs vairs nav un drīzi vairs nebūs arī visā pasaulē. Tā
zemes ipašnieku šķira ieguvusi *absolūtu* vai *relatīvu mono-
poltiesību*, privileģiju uz zemi, pie kam zeme savā vai-
rumā pieder samērā nelielai *ielgruntnieku šķirai*, agrāk
bijušai muižnieku kārtai. Un ļoti pareizi Amerikas «zemes
reformu kustības» tēvs Henrijs Dzordzs par to raksta:
«Ja verdzība ir netaisnīga, tad arī zemes privātipašums ir
netaisnība. Jo kādi arī nebūtu pārējie apstākļi, *valdišana
pār zemi novēdis ikreiz pie valdišanas pār jaudim*, cik
tālu viņiem nepieciešama zemes lietošana. Un, kad šī
nepieciešamība top absolūta, kad jautājums top par jaun-
tājumu ap dzīvi un nāvi, tad arī *valdišana pār jaudim*,
kas izplūst iz valdišanas pār zemi, *top absolūta*.» («Pro-
gress un nabadzība», krievu tulk., 265. lpp.) Un šī *abso-
lūtā pārvaldišana*, varam mēs papildināt tālāk ļoti mē-
renos zemes reformistus, novēd pie tā, ka zemes ipašnieks
saņem ne vien savu renti par zemes lietošanu, bet arī
daļu no kapitāla (rentnieka) peļņas un strādnieka darba
algas (strādnieka-iebūvieša vai zemnieka-pašdarbnieka).
Un, kā mēs vēlāk redzēsim, tā dod tādu varu šīs šķiras
rokās, ka to var salauzt vienīgi revolucionārā celā un
pie tam iznīcinot pašu šķiru, atceļot bez atmaksas viņas
monopoliesības.

Mēs jau redzējām, ka uz privātipašuma tiesību pamata
muižnieku šķira piesavina divējādu kapitālistisku zemes
renti — *diferenciālu un absolūtu*. Mēs vēl redzēsim, ka
zemes rente citādā veidā bija pazīstama arī naturālsaim-
niecības laikos, naturālā veidā (darbā vai graudā). Nau-

das saimniecība to pārvērta *naudas rentē* un kapitālisms *kapitālistiskajā* (naudas) *rentē*. Bet kapitālisms šo naudas renti reizē arī *kapitalizēja*, t. i., pārvērta par *zemes cenu* jeb, kā pilsoniskā sabiedrība pat saka, *zemes vērtībā*. Un, kamēr jebkurš cits darba līdzeklis nodilst un jāatkārto, jāatjauno, zeme, ja to tikai apkopj, kā vajag, uzņem sevī darbu un kapitālu un top *dārgāku*. Ikviena jauna pilseta, ikviens jauns dzelzceļš tuvumā, pat ikviena darbu ietaupoša mašīna paceļ zemes renti, nerunājot jau par kara laiku, kad produktu cenas aug. Mēs jau redzējām to cīnu, kas norisinās starp īpašnieku un rentnieku ap ieguldītām zemes labojumiem*, kurus pēc rentes kontrakta beigām zemes īpašnieks smīnēdams ievelk savā kasē.

Bet kā zemes rente pārvēršas zemes cenā? Zemes cena nav nekas cits kā par kapitālu aprēķinātā zemes rente. Sa- cīsim, desetīna zemes dod zemes rentes 200 r. gadā un zināmā valstī caurmēra peļņas procents ir 10%, tad 200 rbl. zemes rentes kapitalizētā veidā iztaisīs 2000 rbl. Tā 2000 rbl. būs šīs *desetīnas cena*. Bet, ja procents kri- tīsies (un mēs zinām, ka kapitālistiskās attīstības tieksme ir uz procentu pazemināšanu) uz 5%, tad šīs pašas desetīnas cena būs jau 4000 rbl., tas ir, zemes *cena būs pacēlusies 2 reiz tik augstu*. Tas pats norisinās, ja naudu aizdod pret zemi ķilām (hipotēku, obligāciju parādi). Cilvēks, kas aizdevis uz tādu zemi 2000 rbl., top par notei- cēju šīs zemes liktenim un ņem no šīs zemes arī savu daļu *virsvērtības*.

Ikkuram kapitāla procentu pazeminājumam vajadzētu novest pie jaunu kapitālu *ieguldīšanas zemē*, tas ir, pašā saimniecībā, bet te taisni otrādi, šī nauda ir «nomesta zemē», jo procentu krišanās nāk par labu ne rentniekam, ne zemkopibai, bet vienīgi zemes īpašiekam.

Pie tam zemes cena jāsamaksā vai nu uzreiz, kas tieši attur kapitālistu no zemkopības uzņēmumiem**, jo, kad zemes augļi uz tirgus kristos, tas ir, kad pamazinātos zemes ieņēums jeb ierastos tā saucamā krīze, tad zemes cenā *ieguldītais* kapitāls būtu vejā, jo viņam iepriekš bija jāsamaksā *daļa virsvērtības*, kuru viņš cerēja saņemt tikai nākošos 20 gados (un krīzes gadījumā pat pavisam

* Sk. šā sēj. 102., 103. lpp. Red.

** — pasākumiem. Red.

nesaņems). Un, ja viņš naudu aizņemtos, tad viņam joprojām būtu jāizmaksā daļa peļņas, kuru viņš nemaz nešaņem. Vēl jāpiezīmē, ka tā pati «zemes cena», tas ir, privātipašums, novēl arvienu pie jauniem parādiem ik pie vienas mantojuma dališanas, meitas izprecināšanas utt.

Nevar iedomāties lielāka kavēkļa paša kapitālisma attīstībai. Ir tikai viens glābiņš — tā ir zemes rentes konfiskācija. Šī konfiskācija var būt divējāda. Vai nu caur piesavināmās virsvērtības saknapināšanu, tas ir, no strādnieku šķiras puses, caur tā saukto zemes īpašuma *proletārisko konfiskāciju*³⁷. Jeb *caur zemes nacionālizāciju, kas atceltu galīgi absolūto un pārvestu uz valsti* diferenciālo zemes renti*. K. Markss savā Kapitāla 4. daļā (Theorien über den Mehrwert^{**}) taisni raksta, ka zemes īpašuma nacionālizācija, tas ir, zemes privātipašuma pārvēršana par valsts īpašumu, ir pilnīgi pilsoniska prasība, kuru buržuāzija tikai baidās uzstādīt, jo uzbrukums vienam īpašuma veidam, t. i., īpašuma veidam uz darba līdzekļiem (lasi: zemi), varētu kļūt ļoti bīstams pārējiem šāda īpašuma veidiem (uz rūpniecības utt. kapitāliem)^{***}, un bez tam zemes īpašnieku šķira pati ir ļoti stipri teritorializējušies (piestiprinājusies pie zemes)^{****}.

Patlaban, kad šīs rindiņas rakstu, Latvijā norisinās vēlēšanu cīņa ap bezzemnieku balsīm starp Zemnieku savienību un s.-d. meņševikiem³⁸. Abi viņi grib aplaimot bezzemnieku ar zemi, zināms, sīksaimniecību, pie kam Zemnieku savienība uzslavē *īpašumu* (viņiem kā valdošai partijai vajag naudas), s.-d. meņševiki turpretim *mūža*

* T. i., nodotu valsts rokās. *Red.*

** Virsvērtību teorijas. *Red.*

*** Ir interesanti palasīt, ka mūsu jaunu laiku «pelēkie» kapitālisti popularizē šo pašu domu. «B[altijas] v[ēstnesī]» 181. nr. no 1919. g. mēs lasām: «Laudis, kas sakās stāvam uz privātipašuma pamatiem, grib atsavināt zemi bez atlīdzības (lasi: baroniem!). Kāda tur loģika? Vai jel maz ir iespējams savināt zemi, *neatzkarot* citas mantas? Nav starpības, vai kādam atņemt zemi jeb vai otram viņa lopus, labību, naudu, kas glabājas bankā, skapi, kabatā. Sodien viņam kapitāls skapi, rīt tas ieguldīts zemes īpašumā, vai otrādi. Ja kādam tiesība prasīt, kā muižnieks tīcis pie zemes, tad tāda pat tiesība prasīt, kur muižnieks ir naudu nēmis, ar ko muižu pirkst; tad jāprasā, kur nēmis naudu tirgotājs, fabrikants, mājas īpašnieks un katrs cits.» Ko var iebilst pret šādu nenostrīdamu loģiku citu kā tikai veco parunu: «abi labi, bāz tik maisā!»

**** Marks K., Энгельс Ф. Соч., т. 26, ч. II. М., 1963, с. 38—39. *Red.*

*renti**. Strīdus ir niecīgs, jo kā vienā, tā otrā gadījumā *zemniekam būs jāmaksā zemes rente* un pie tam *graudā*. Un abiem mēs atbildam: abi labi, abus maisā! Mēs prasām šīs zemes *rentes*, tas ir, zemes privātīpašuma *atcelšanu bez atmaksas* un ne *izpirkšanu*, jo vai maksāt uzreiz jeb uz mūžiem, tam piekrīt tikai niecīga nozīme.

3. ZEME KĀ DARBA APSTĀKLIS JEB DARBA VIETA

Izejot no tā, ka Markss kādā vietā arī zemi pieskaita pie «darba līdzekļiem»**, oportūnistiskais sociālagrārietis un Marks «kritikis» Dāvids piezīmē, ka tas neesot pareizi, jo zeme esot tikpat lielā mērā kā darba līdzeklis arī apstrādājama («jēla») viela***, krievu tulkojumā nepareizi sacīts — darba rīks. Bet, ja Dāvidam būtu bijusi pacietība palasīt tālāk tanī pat «Kapitāla» (1. d. III, 5.) nodalā, tad viņš būtu redzējis, kā, pēc Marks, tas pats priekšmets [— «tā pati lietošanas vērtība». *Red.*], «būdama viena darba procesa produkts, ir ražošanas līdzeklis otram darba procesam»****. Jeb agrāk mēs lasām, — «zeme (no ekonomiskā viedokļa pie tās pieder arī ūdens), kas sākumā apgādā cilvēku ar uzturu, gataviem dzīvei nepieciešamiem līdzekļiem, pastāv bez jebkādas palīdzības no viņa puses kā vispārējs cilvēka darba priekšmets»*****. Un tālāk turpat Markss runā par visiem materiāliem nosacījumiem, «kas nepieciešami, lai darba process vispār varētu notikt. Tie tajā tieši neietilpst, bet bez tiem tas ir vai nu pilnīgi neiespējams, vai arī var notikt tikai nepilnīgā veidā. Šāda veida vispārējs darba līdzeklis ir atkal tā pati zeme, tāpēc ka tā dod strādniekam locus standi [vietu, uz kuras viņš stāv] un viņa procesam — darbības sfēru (field of employment).»*****

Iz šām dažādajām zemes īpašībām un nozīmēm darba procesā mēs iesāksim no *zemes kā no darba vietas* jeb *darba ārējā, lietišķā apstākļa*. Jo te vislabāk redzama tā lielā netaisnība cilvēces sabiedrībā, ka par tukšu, bezsatura vietu pasaules telpā *laudis* nēm ienākumu, absolūto

* T. i., zemes beztermiņa nomāšanu. *Red.*

** *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 159. lpp. *Red.*

*** — izejviela. *Red.*

**** *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 160. lpp. *Red.*

***** *Turpat*, 158. lpp. *Red.*

***** *Turpat*, 159. lpp. *Red.*

zemes renti uz sava privātīpašuma tiesības pamata. Vienalga, vai šis zemes gabaliņš ir Holandes jūrmalas vai kāda aizpilsētas smilšu kāpa, brīva no jebkādām auglības vielām, jeb, piem., kaut kāds nama jumts pilsētā, uz kura kā sensenajā Bābelē vai Ninivē ierīko mākslīgu dārzu. Un ķem zemes renti par gaisu, kurš nu reiz skaitījās par brīvu («Luft ist frei»), var ķemt «zemes (varbūt pat drīz «gaisa») renti», ja to atļauj radio** telegrāfijas nolūkiem, gaisa kuñošanai vai beigās slāpekļa atšķiršanai no gaisa rūpnieciskiem nolūkiem.

Tas ir visskaidrākais piemērs, ar ko pierādīt zemes privātīpašuma tiesību vispilnīgāko nevajadzību un tātad kaitīgumu, ja mēs atdalām visas tās īpašības, kādas zemei ir auglības ziņā vai kā [uz]labojumos ieguldītam kapitālam. Ja mēs, piem., apraugām būvgrunts renti (jeb kapitalizētu renti — pirkšanas summu), tad redzam, ka zemes īpašnieks ne vien ķem renti ik gadus par tukšu vietu, bet, ja viņš izdevis zemi uz gadiem pēc zināma laika (99 vai mazāk gadiem), dabū atpakaļ *bez atlīdzības* ne vien zemi, bet arī visas tur atrodošās ēkas daudzārt lielākā vērtībā nekā pat zemes tirgus cena. Un kur šie kontrakti ir uz maz gadiem vai kur līgumu var lauzt, ja rente vienā termiņā nemaksāta, kā agrāk Krievijā vai Latvijā, tad par rentnieka galvu pastāvīgi mata galā karājas Dāmokla zobens: viņš ar mieru uz jebkuru rentes paaugstināšanu.

Pilnīgi rokām taustāma ir zemes īpašnieka pasivitāte (liekēdiba), «jo viņa aktivitāte... ir tikai tā, ka viņš izmanto sabiedriskās attīstības progresu, neko šajā progresā neienesot un ne ar ko neriskējot, — kaut vai tādā mērā kā rūpniecības kapitālists, un, beidzot, monopolcenas dominēšana daudzos gadījumos, it sevišķi nabadzības visnekaunīgākās ekspluatācijas gadījumos... un drausmīgā vara, kuru dod šis zemesīpašums, kad tas ir savienots vienās rokās ar rūpniecisko kapitālu, dod tai iespēju prak-

* Sīku, bet raksturīgu piemēru var pievest iz Sveices dzīves, kur «visdemokrātiskākajā» valstī privātīpašums ir attīstīts vistālāk, jo tur, kur anglis aprobežojas ar savu parasto uzrakstu «private» (privāts, ieeja aizliegta!), sveicetis uz aizlieguma tāfeles par ieiešanu pat piedraud ar soda likumu. Šīnī atmosfērā tad mēs arī sastopam zemnieku, kurš pie sava koka *ēnas pusi* izīrē vienam vasarniekam (*ēnas milotājam*), bet *saules pusi* otram (siltuma cienītājam).

** Atīminat, ka miera līgumā starp Antanti un Vāciju pēdējai aizliedz uz zināmu laiku radio telegrāfa lietošanu.

tiski padzīt no zemes kā dzīves vietas tos strādniekus, kuri uzsāk cīņu par darba algu. Viena sabiedrības daļa šajā gadījumā prasa no otras daļas nodevu par tiesību dzīvot uz zemes...» (K. Markss, Kapitāls, III d.).*

Mēs redzējām pie Irijas, un ne vien Irijas, zemnieku likteņa šos zemes ipašnieka praktiskos paņēmienus izsist iespējami daudz peļņas iz zemes, kurā viņš nekā nav ieguldījis, zem piedraudes izraidoit viņus vai nu no valsts robežām (emigrācijā), jeb pat uz viņu pasauli (badā).

4. ZEME KĀ DARBA LIDZEKLIS

Zeme kā sevišķs darba līdzeklis ir dažādu vielu un īpatnību krājums, kurš vajadzīgs cilvēkam, lai ražotu labību, sienu vai citādus zemes augļus. Par darba līdzekli vispārīgi Markss nosauc kādu lietu vai lietu kompleksu, «kuras cilvēks novieto starp sevi un darba priekšmetu un kurās viņam kalpo kā viņa darbības novadītājas uz šo priekšmetu. Viņš izmanto lietu mehāniskās, fizikālās un ķīmiskās ipašības, lai atbilstoši savam mērķim lietas izmantotu kā rīkus, ar kuriem iedarboties uz citām lietām.»** Tas apstāklis, ka mēs, piem., sēklu iemetam zemē un ne zemi liekam ap šo sēklu (kā tas būtu, ja sēklu, piem., ieliktu podā un to apbērtu ar zemi***), mūsu acīs aptumšo zemes nozīmi šīnī procesā. Bet, piem., zvejā mums, cik tas arī neizliekas dīvaini, arī vēl nenoķertā zīvs zvejas ūdenī nav nekas cits kā ražojams līdzeklis zvejā, jo ūdeņos, kuros nav zivju, zveja kā ražošana nav iespējama. Arī tas apstāklis, ka sēkla — grauds pieņem salma veidu ar vārpu un graudiem (ražu) galā, te nekā negroza; bez sēklas ievietošanas zemē, tas ir, bez zemes kā darba līdzekļa vidutības, sēkla nebūtu dīgusi, augusi un pārvērtusies daudz sēklās. Turpretim tanīs gadījumos, kur labība izaugusi bez kultūras, tā sakot, kā meža augs, tur darba

* Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 675. lpp. Red.

** Turpat, 1. sēj., 158. lpp. Red.

*** Sini zinā tikai neprašas, kā «Latvijas Sargā», Nr. 85, var rakstīt: «Zemkopis nav fabrikants, nedreijā kartupeļus uz dreijām, tos audzina daba... Viss zemkopja darbs ir tīrais nieks... Mēs redzējām, kā jaunlaiku zemkopis «pārdreijā» pat kartupeļus. Jo arī dreimanis nerada pats, bet tikai pārveido jau gatavu vielu, pamatodamies uz savu dabas likumu izzināšanu. Un ķīmijā šie dabas likumi vēl vairāk ko nozīmē nekā pat zemkopībā.

rīks, nazis vai sirpis būs vienīgais darba līdzeklis, lai iegūtu ražu kā jau dabā gatavu pārtikas līdzekli (tāpat kā, piemēram, gatavas akmeņogles ievākšana). Un tanī gadījumā, kad cilvēks noplūc tādu augu bez īpaša darba rīka, viņa miesas locekļi paši ir bijuši viņa vienīgie darba līdzekļi. Tā ikvienā ražošanas procesā ieiet kāda gatava, neapstrādāta vai pusapstrādāta viela, un šīs procesa rezultāts var arvienu būt negatava, vēl *apstrādājama viela* jaunam procesam. Te mums no svara vienīgi uzsvērt to, ka *ne zeme kā tāda ražo ražu zemkopībā*, bet *ka arī to ražo vienīgi cilvēka darbs*, t. i., ka zeme ir tikai *viens no darba līdzekļiem*.

Priekš zemkopības zemi vajag bez klimatiskiem* un ciemā ārējiem dabas apstākļiem zināma zemes veida (irde numa, sasmalcināta stāvokļa, drēgnuma utt.), bet bez tam veselas rindas noteiktu vielu (kā, piem., slāpekļa, fosfora utt.) un, lai zemi sagatavotu un novestu šādā auglības stāvoklī, vajag darba rīkus, mašīnas; bet, lai sagatavotu mēslus, lai rīkotu ap- un atūdeņošanu, nepieciešami vēl liels skaits citu rīku un mašīnu. Tomēr tas nebūt neatšķir zemkopību no jebkura ļoti sarežģīta ķīmijas procesa, un tikai aprobežoti Marksā kritiķi, kā, piemēram, minētais Dāvids, uz tā apstākļa, ka zeme reizē ir darba līdzeklis un reizē satur vielas, kas pilnīgi ieiet produktā, grib zemkopību pilnīgi atšķirt no kaut kura cita ražošanas aroda. Viņa nelaime ir, ka viņš neseko vienīgi Marksā, bet vienu rindiņu izraksta no Marksā, otru no viņa pretinieku rakstiem un tā rada tikai jukas. Bet, ja viņš sevišķi uztraucas par to, ka zeme esot reizē «darba līdzeklis un reizē apstrādājama viela», vienā un tai pašā laikā ievadot cilvēka darbu augā, bet arī ieejot pati kā viela produktu ražošanā, tad tas tikai pierāda viņa nespēju vai negribu loģiski domāt.** Zemē ir vai nu no dabas, jeb no zemkopja tur ievestas vielas, kas ieiet, piem., labībā, un tādēļ mēs jau arī zemes dalām dažādās kategorijās, bet tas pats

* Reiz labības un vispār pārtikas cenas noteic pasaules tirgus, silto un auglīgo apgabalu īpašnieki ņem diferenciālrenti pat par klimatu.

** Tas komiskākais ir, ka citā vietā taisni zemkopību viņš raksturo ar to, ka zeme esot reizē i ražošanas viela, i darba līdzeklis un vielu krājums, kādēļ *nevarot labi kontrolēt darbu*. It kā tas būtu izrakstīts iz citas grāmatas.

novērojams arī ikvienā citā ražošanas procesā. Markss jau taču tanī pat nodaļā aizrāda, ka *visi pirmatnējie darba rīki arī nemitī vienkārši no zemes, kā, piemēram, akmens, un turpat tālāk viņš min darba līdzekļus, kas ir tikai trauki, kuros uzņemt darba priekšmetus, sevišķi kīmijā.*^{*}

Visvairāk tādus kritiķus kā Dāvidu uzbudina tas, ka sēkla vai lops ir dzīvi organismi ar saviem «kaprīziem»^{**}. Dabas kaprīzus cilvēks visur sastop, viņš ar tiem rēķinās un tos pārvar (sk. augstāk «kapitālistiskā zemkopībā» lopkopību)^{***}. Tas viss nav tas svarīgākais. Svarīgākais ir tas, ka zemkopībā jāiegulda ļoti daudz darba, lai panāktu tādu pat graudu, lopu vai augli, kādus citur daba pati no sevis sniedz gatavus. Tais gadījums, kad daba sniedz pati gatavus augļus, *nav* runas par *zemkopību*, bet tikai par šo augļu ievākšanu, kā to izpilda pirmatnējais cilvēks, bet tādas ražas tagadējai cilvēci pēc daudzuma nepietiek. Mēs redzēsim tālāk *darba lielo lomu* zemkopībā un grūto problēmu par darba veidu dažādību un par darbaspēka izlietošanu, ievērojot to, ka zemkopība ir sezonas darbs, bet mēs jau redzējām, ka šāda darba iekārta ir *vēstures* rezultāts un izskaidrojama caur cilvēces neplānveidīgo ražošanu. Un turpat mēs arī redzēsim, ka visu šo Dāvidu nelaimē ir tā, ka viņi apskata agrārjautājumu no *uzņēmēju* — kapitālistu un ne no *strādnieku šķiras stāvokļa*.

Te tad viņš arī, līdzīgi visiem agrārrevizionistiem^{****}: Masloviem, Bulgakovam u. c. nonāk kā pie galvenā punkta, kas izšķirot zemkopību no rūpniecības, pie tā apstākļa, ka pie zināma zinātnes un tehnikas stāvokļa turpmākie darba (vai kapitāla) ieguldījumi zemē *nedodot tikpat lielu, bet «kritošos virspeļņus*, ko viņš izskaidro ar buržuāzijas zinātnieku uzstādīto «likumu par zemes ienākumu krišanos» (закон убывающего плодородия почвы). Sis likums savā laikā izgudrots no Maltusa, kurš Irijas

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 158.—159. lpp. *Red.*

** Visi praktiskās botānikas paņēmieni, pārveidojot vienu vai otru sugu, tāpat kā lopkopībā, nav nekas cits kā dabas apkāršana [pārveidošana. *Red.*], kas iespējama pilnīgā mērā, tiklidz izzināti šie vai tie dabas likumi. Reiz atrastais līdzeklis der turpmāk par pilnīgi drošu tehnisku paņēmienu (sk. nodaļu «Zinātne un zemkopība»).

*** Sk. šā sēj. 88., 89. lpp. *Red.*

**** Sk. 13. piezīmi. *Red.*

zemniecības badā redzēja ne muižnieku plēsonības vainu, bet briesmīgu dabas likumu, pēc kura cilvēku pieaugot vairāk, nekā daba varot dot pārtikas vielu, kādēļ cilvēku skaits, tā sakot, pāraugot dabiskās iespējamības un jāaprobežojot viņu auglība (piem., ar proletariāta bada nāvi). [So] Teoriju ļoti asi izsmēja jau Markss, un toinēr viņu no jauna atkal un atkal atgremo «marksisti».

Populāri izlikta, tā skanētu: Ja, sacīsim, vienreizējas uzaršanas vietā uzar zemi 2 reiz, tad tas pienācīgi vairo ražu, trešā aršana jau dod mazāku peļņas procentu un ceturtā vai piektā aršana vēl mazāk (vai pat nekā). Bet varētu jau ar to pašu joku atbildēt: ja kalējs uzsit reiz ar āmuru, tas dod nepietiekošu rezultātu, otrā reize palieina rezultātu, trešais jau mazāk un ceturtais un piektais sitiens dod ļoti maz vai nekā un var būt pat par ļaunu. Ar joku mēs atbildam uz joku, kaut to arī gribētu pataisīt par faktu.

Markss uz to atbildēja sekošo: Visi ekonomisti, kas rakstījuši par diferenciālrenti, nemeklēja patiesos zemes noplicināšanas iemeslus (viņi pie toreizējā agrikultūras stāvokļa tos arī nevarēja zināt), ņēma palīgā seklo uzskatu, ka uz jebkura lieluma apstrādājamo lauku nevar ieguldīt, cik grib, lielu kapitālu, un Ričardam Džonam* avīze «Westminster Review» arī tieši atbild, ka nevar visu Angliju piebarot, apstrādājot vienīgi «Soho skvēru» (mazu Londonas laukumiņu). Bet, ja to uzskata par zemkopības (agrikultūras) vājo pusi, tad jāsaka, ka lieta taisni ot-rādi. Taisni te var vienu pēc otra izdarīt tiešām augļus nesošus kapitāla ieguldījumus, jo zeme pati uzstājas kā ražojamais instruments, ko fabrikā, kur viņa ir tikai gultne fabrikai, nevar vai var tikai ļoti aprobežotā mērā. Var gan — un to izpilda lielrūpniecība — mazās, samērā ar sīko amatnieku, telpās koncentrēt lielu ražošanas uzņēmumu. Bet, ja mums ir noteikta ražojamo spēku attīstības pakāpe, tad toinēr vajag vienmēr arī zināmas telpas, jo arī izbūvei gaisā ir savas praktiskās robežas. Ja grib uzņēmumu paplašināt, jāpieņem klāt jauns zemes plāšums. *Mašīnās ieguldītais kapitāls nevis uzlabojas caur lietošanu, bet nodilst...* Ražojamiem spēkiem ātri attis-

* Jāatzimē, ka Maslovs burtiski atkārto to pašu, ko sacījis šis Džons: uzņēmējs, ja nebūtu šī zemes neauglības likuma, varētu visus savus turpmākos ieguldījumus izdarīt uz vienu desetīnu zemes...

toties, visas *vecās mašīnas* drīz jāapmaina pret jaunām, tās *iet bojā*. *Zeme turpretim*, pareizi *apkopla, pastāvigi uzlabojas*. Tātad tas apstāklis, ka turpmākie kapitāla ieguldījumi var atnest labumu, *bez kā agrākie ietu bojā*, dara iespējamu, ka arī šie *turpmākie ieguldījumi* atnes lielāku ienākumu.*

Ikviens ražošanas arodam, tātad arī zemkopībai, ir zināmā sabiedrības attīstības pakāpē zināmas kapitāla ieguldījuma robežas uz noteiktu vienību. Kas to pārkāpj, cieš zaudējumus, t. i., nedabū parasto peļņu, ja viņš nepāce ārkārtēji savu darba ražīgumu, t. i., nesagatavo jaunu ražojamo iekārtu. Kamēr rūpniecībā šīnī ziņā kapitālistam ir rokas brīvas, cik tas tikai nerunā pretim peļņas likumam; zemkopībā tas ir saistīts caur zemes renti jeb privātīpašumu un visādām gruntsīpašnieku šķiras feodālās varas atliekām. *Zemes privātīpašumā un ne tehnikā, un ne ekonomikā jāmeklē tā istā starpība starp kapitālismu zemkopībā un rūpniecībā*. Iepriekšējās nodaļas šīnī ziņā dod pietiekoši faktiska materiāla.

Tātad arī kā *ražojamais līdzeklis zeme nedrīkst palikt privātīpašumā*. Kā jau redzējām, *racionālā zemkopība izņem no zemes mazāk, nekā tanī ieliek*. Un tikai no šīs puses zeme tiešām iegūst «vērtību» kā cilvēka darba rezultāta, kapitāla uzkrājums.

Zemkopības nelaimē ir tā, ka zemkopības privātīpašuma laikmetā blakus patiesiem darba līdzekļiem pirmā vietā ir *jāiegūst tiesība uz zemi* un ne vien uz to kapitālu, kas zemē ieguldīts. Caur to visa tā nauda, kurai vajadzētu iegulties zemkopības rīkos, mašīnās, mēslos, sēklās, viņam bija jāizdod par *kailu tiesību* zināmu zemi izlietot par savu darba vietu. Un zeme parasti jāapstrādā bez mašīnām un bez darba rīkiem, bieži pat bez arkla un bez zirga. No šīs klizmas ir tikai viena izeja: *zemes privātīpašuma atcelšana*.

5. ZEME — KAPITĀLS

«Kapitāls var tikt fiksēts zemē, pievienots tai, vai nu uz samērā īsu laiku, piemēram, izdarot ķīmiska rakstura uzlabojumus, mēslojot utt., vai arī uz ilgāku laiku, piemēram, ierīkojot nosusināšanas kanālus, apūdeņošanas

* *Markss K. Kapitāls*, 3. sēj., 681.—682. lpp. *Red.*

ierīces, izdarot nivēšanu, ceļot saimniecības ēkas utt. Citā vietā es esmu nosaucis kapitālu, kas šādā veidā tiek pievienots zemei, par la terre-capital*» (K. Markss, Kapitāls, III d.).**

Sis ir kapitālistiskās saimniecības visvājākais punkts. Neieguldot zemē kapitālu, zināms, nevar pāriet uz racionālu saimniecību. Un, lai tas notiktu, angļu lordi noteica arendes kontraktos summas, par kurām mazāk rentnieks nedrīkstēja ieguldīt, tanī pat laikā stingri sekojot, ka zemi nenoplicina (nesēj par daudz viena vai otra auga utt.). Bet zemes īpašnieks kapitālisma laikmetā cenšas arī noteikt pēc iespējas īsāku rentes līguma termiņu, lai šie ieguldījumi jo drīzāk pārietu zemes īpašnieka rokās. Jo jaunajā rentes līgumā īpašnieks nems renti arī par šiem ieguldījumiem. Tā zemes īpašnieks piesavinās, bez kā savu pirkstiņu paceltu, saimnieciskās attīstības augļus. Saprotams, ka tas ir reizē vislielākais kavēklis saimniecībai attīstībai, ja rentnieks neiegulda [uz]labojumos, kas viņam neatmaksāsies.

Bet, ja šis jautājums spēlē lielu lomu arī kapitālistiskā uzņēmēja-rentnieka peļņas budžetā, tad te tas vēl tomēr ir atrisināms cik necik apmierinoši, jo rentnieks-kapitālists, savu kapitālu brīvi ieguldīdams, varēja aprēķināt, vai tas *atmaksāsies* jeb ne, un Anglijā vismaz to arī brīvi darīja. Kā jau teicu, Anglijas lielrentnieku līgumos tas bija tieši sacīts.

Bet mēs jau pie Irijas un Latvijas piemēriem redzējām, ko tas nozīmē zemniecības, sīkrentniecības dzīvē. Kas zemnieku tik ļoti pie «sava kaktiņa, sava zemes stūriša» saista, tie ir tie darba daudzumi, kas ieguldīti zemē bez aprēķina, sviedru un asiņu veidā. Zemnieks mīl, dabiski, savus darba ieguldījumus tanī, un, ja cits svešnieks par šiem viņa [uz]labojumiem sola lielkungam pārmaksu, tad viņš ar mieru *pats tos pārmaksāt, atpirk tās savus [uz]labojumus*. Šī tad ir tā *slavētā savas zemites milestība*, kuru cildina kā sīkās un mazās saimniecības priekšrocību konkurencē ar lielrentnieku.

Mēs redzējām, ka tanīs gadījumos, kad sacēlās zemnieku nemieri Irijā vai Latvijā, parasti iznāca *likumi par zemnieku [uz]labojumu atlīdzību*, bet, nerunājot jau par

* — zemi — kapitālu. *Red.*

** Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 543. lpp. *Red.*

to, ka šie ieguldījumi zemniekam naudā nav aprēķināti un pat nav aprēķināmi ne naudā, ne darba stundās, likumus izdeva muižnieki paši, tie bija tikai ilūziju cēlāji, un pat kā tādi tie bija 3 un vairāk reiz jāatkārto, jo arī tiesneši bija tie paši muižnieki.

Tikai zemes privātpašumam krītot, arī agrāk par komunisma* ievešanu še būtu redzama izeja. «Zeme—kapitāls» arī kapitalistiskajā sabiedrībā tad atnestu vienīgi kapitalistu šķirai peļņu, bet ne renti zemes īpašniekam. Bet tikai komunismā šīs saites pilnīgi atkrit, un tad vienīgais aprēķins būs *zemes apkopšanus progress un darba tautas (tas ir, visas cilvēces un ne atsevišķu šķiru) intereses*. Bet tad arī darbs, kas ieguldīts zemē, vairs nekļūs par kapitālu, tas ir, par līdzekli vienam cilvēkam izmantot citus, kā tas ir pilsoniskā sabiedrībā.**

6. ZEMES CENA UN ZEMES PARĀDI

Mēs, pārrunājot Francijas zemnieku atsvabināšanas gaitu, jau redzējām, ka, neraugot uz zemnieku zemes revolucionāro atsvabināšanu, tas ir, bez atmaksas, zemniecība jo drīzi no jauna sāka *maksāt renti* — šoreiz saviem *parāddevējiem*. Daudzkārt grūtāka bija šī nasta, kur, kā,

* Domāta komunisma pirmā fāze — sociālisms. *Red.*

** Ľoti nelogiski domā mūsu tautiskie agronomi, kā to liecina viņu vēlēšanu strīdi par privātpašumu uz zemi. Tur agronomis Bauers (reizē «departamenta direktors», kā visi citi) raksta par zemes nacionālizāciju: «Nav taču sveša lieta, ka šis nekustamais īpašums zemkopīm kā svins pie kājām... Cilvēkam kā privātpašniekam var piederēt tikai tas, kas ir cilvēka darba auglis. Un zeme? Zeme nav cilvēka darināta, tā nav cilvēku darba auglis — zeme ir dabus (dieva) dāvana.» Un slēdziens? *Jāatpērk* lielgruntniekiem zeme valstij par labu un tad *jāpārdod par mūža renti* zemniekam. Viņam atbild uz šo «anarkistiski komunistisko frāzi» P. Bērziņš (nezinu, vai agronomis jeb grāmatbodnieks. «Latv. Sargā» no 14./IV 1920): «Latvijas zeme ir citāda: «Tāda, kā viņa tagad ir, viņa ir *cilvēku roku darbs*.» Būtu jādomā, ka no tā jāslēdz, ka viņai jāpieder *tiem*, kuru roku darbs viņu darinājis? Bet nē! — Tā atkal *jāatpērk* lielgruntniekiem un *jāpārdod par dzimtu tiem, kas viņu darinājuši!* Tik garš, tik plats. Mēs, komunisti, arī atzītam, ka zeme ir lielā mērā *darbaļaužu* (un tikai viņu!) roku darbs («zeme—kapitāls»), un tādēļ mēs sakām: tā ir *jākonfiscē par labu vienīgi darba tautai un visai darba tautai*, bet ne vien Jānim, Pēterim, jo to darinājusi visa darba tauta, kā tā, kas patlaban uz vietām, tā arī tā, kas jau guļ kapā vai maldās trimdā un svešatnē.

piem., Latvijā, zemnieki savu zemi dabūja atpakaļ tikai par *milzīgām* izpirkšanas summām, kas nu pārvērtās par mūža renti, jo Francijā, mazākais, *viena paaudze iztika bez rentes*. Un mēs zinām, ka taisni šini laikmetā* Francijas zemniecība spēra uz priekšu *milzu soļus*.

Bet tā bija reizē viņas nelaime. Zemkopība pacēlās, un raža deva lielākus un lielākus ieņēmumus. Bet ļaudis pieauga, un ikreiz zemi taču nevarēja sadalīt mantinieku starpā. Pēdējos gadījumos pārējie mantinieki *pieprasīja savu daļu* citādā veidā. Un, tā kā citas mantas nebija, tad tas, kas mantoja zemi, bija spiests izmaksāt pārējiem mantiniekiem viņu daļu *zemes cenā* jeb *vērtībā*. Jo naudas saimniecība sakarā ar zemes privātīpašumu padarīja *zemi par «precei»* līdzīgu. Bet zemniecība taču neaprēķina kā kapitālists atsevišķi renti, peļņu un darba algu: viņa rēķina, ka *zemes dabūtājs ir laimigais*, kuram jāmaksā iespējami daudz pārējiem. Dažos likumos, piem., Kurzemē, gan šim laimīgajam nodod ēkas kā ienākumu nenesošas par brīvu, bet jāiegaumē, *ka lauku mājās «ēkas parasti maksā tikpat daudz kā visa māja»* un tās neviens nerēķina un nevar rēķināt, jo tad tās *«neatmaksājas»*.

Reizē ar to zemkopim jāaizņemas nauda *inventāram* vai *nerāzas gadiem*, un atkal uz zemes rodas *jauni parādi*.

Bez tam pēc zemes ir pastāvīgi *jauni kārotāji*, kas savus krājumus negrib vienkārši «zemē ierakt», bet gan ar mieru ir *izmest* tos zemes iepirkšanai, uzņemot par pārējo summu parādus. Un šo parādu procenti ir, ja aizdevums ir augsts, diezgan lieli, jo aizdevēji baidās no krīzēm un zemes cenu krišanās.

Iznākums ir tas, ka zemnieks no jauna sāk maksāt *parādu kapitāla procentu un deldēšanas veidā vēl lielāku zemes renti* nekā agrāk, jo zemes rente pastāvīgi mēdz celties. Un te nu jāievēro, ka *zemes ipašnieka maina* vai nu caur pirkšanu-pārdošanu, mantošanu utt., ir gandrīz ikreiz saistīta ar *parādu uzņemšanu*. Kautskis savā jaunākā grāmatā** aprāda, ka pēdējos gados Prūsijā 6% (pēdējā gadu desmitā pat 6,6%) no visiem zemes ipašumiem *ik gadus mainījuši savu ipašnieku, tas nozīmē, ka ikviena zeme caurmērā pēc 15 gadiem maina savu ipašnieku!* Hese 1916. g. par Austrumprūsiju pat pierāda, ka neviens

* T. i., tūlit pēc Francijas 18. gs. buržuāziskās revolūcijas. *Red.*

** Grāmatā «Lauksaimniecības socializācija». *Red.*

zemes gabals, kas *lielāks par 2 hektāriem*, te nav palicis vienās rokās ilgāk *par 10 gadiem*. To sauc par zemes *mobilizāciju*! Un tā ir mobilizācija, kura neparedz demobilizācijas!

Oldenburgā, Vācijā, 1894./95. g. mēģināja izdarīt anketu* par zemes parādu cēloņiem, un aina bija šāda:

<i>Pirkšanas</i> cenas nomaksas bija	— 43,0%	no visiem parādiem
<i>Izmaksas lidz mantiniekim</i>	— 41,4%	
<i>Ēku remontam un jauncelšanai</i>	— 5,0%	
<i>Nelaimes gadījumiem</i>	— 3,3%	
<i>Inventāram un [uz]labojumiem</i> tikai	— 2,6%	
<i>Rūpnieciskām spekulācijām</i>	— 2,0%	
<i>Nezināmam nolūkam</i>	— 2,7%	

Mēs gaiši redzam, cik niecīga summa te iznāk uz zemkopības [uz]labojumiem un vispāri tās vajadzībām — 7,6%, un, ja pierēķina nelaimes gadījumus, — drusku vairāk par 10% jeb desmito daļu. Kā tādos apstākļos var runāt par *racionālu zemkopību*! Un kas tas par mūžigu īpašumu, ja tas ik 10 vai 15 gadus maina savu īpašnieku?

Zemes parādi ierauj zemi *bankas kapitāla atkarībā*, kura mēs īpaši labajos gados ir visai patīkami izlaist zemes papīrus kā sevišķi «drošus» procentu nesējus. Un, tā kā šī papīru izlaišana ir viens no ienesīgākajiem bankas kapitāla darbiem, tad *zemes mobilizācija*, tas ir, no rokas rokā iešana (kā tānī rotālā: «šitam dālderim būs staigāt utt.»), ir labs peļņas avots. Procentu papīram vienalga, ka pie šīs mobilizēšanas aktiem līp cilvēku sviedri un asinis. Kā vecajiem romniekiem nesmirdēja nauda («non olet»), tā bankas kapitālam neviens bankas papīrs, kaut cik «šmucīgs», nekad «neož».

Mēģinājumi ierobežot mobilizāciju izsauc tikai nemierību vai top visādi «apieti» caur fiktīviem līgumiem. Tādi mēģinājumi ir bijuši: gimeņu t. s. majorātu īpašumu³⁹ nodibināšana ne vien muižniekiem, bet arī zemniekiem un tad mantošanas tiesību aprobežošana. Bet mēs zinām, cik daudz ir velti spriests un runāts par to, vai dot mājas «vecākajam» dēlam jeb pastarītim un kuru no 3 dēliem atstāt par saimnieku, vai vienu no gudrajiem jeb taisni to mulķāko. Bet tādas runāšanas nav zemi glābušas no parādiem.

* — aptauju. *Red.*

Te ir tikai viena radikāla izeja — *zemes privātīpašuma un zemes rentes un līdz ar to arī visu zemes parādu atcelšana.*

7. PRIEKŠKAPITĀLISTISKĀ UN KAPITĀLISTISKĀ ZEMES RENTE

Vārds «rente» ir dažādās nozīmēs; tas apzīmē zemes renti — arendu jeb nomu, un tas nozīmē arī *kapitālistisko zemes renti*. Pēdējā nozīmē *savā skaidrā veidā* vienīgi *to daļu no rentnieka* profita jeb peļņas, kas ir pārāk par caurmēra peļņu un tādēļ uz privātīpašuma tiesību pamata top ierausta no zemes īpašnieku šķiras. Šī kapitālistiskā zemes rente arī top nēmta rentes līguma veidā, tikai vienīgi no *kapitālistiskā uzņēmēja-rentnieka*. Bet nomas jeb rentes līgumos zemes rente var saturēt *ne vien daļu peļņas*, t. i., virsvērtības, bet arī visu to pilnā mērā un pat daļu no darba algas. Un taisni šādā veidā, kā *visa virsadarba piesavināšana*, viņa bija vispirms pazīstama dzīvē klaušu laikos.

Tā mēs redzam pēc rindas attīstāmies: iz šī kļaušu darba jeb darba-rentes naturālrenti jeb renti graudā, kura beigās pāriet *naudas rentē*, bet nevienā no šiem gadījumiem *rentnieks vēl nav skaidrs kapitālists*, kas pats apzinīgi saņemtu savu caurmēra peļņu un tikai pārējo nodotu zemes īpašiekam. Tā parasti jaucas vai nu saimnieks ar zemes īpašnieku, vai saimnieks ar strādnieku.

Līdz šai baltai dienai skaidrā kapitālistiskā rente kā parastā ir jeb, pareizāki, tikai bija vienīgi Anglijā un Amerikā, jo arī tur ir ieradušās blakus dažādu tipu «priekškapitālistiskas» rentes. Ir manāma pat tendence i Amerikā, i Anglijā izdzīvot cauri to, kas norisinās Eiropas sauszemes feedālos apstākļos. Tikai šīs *pēc tipa* priekškapitālistiskās rentes tagad faktiski pieņēmušas pilnīgu kapitālistiskas izmantošanas raksturu un it kā apgaismotu to *izligumu* starp zemes īpašnieku un kapitālistu šķirām, par kuru es runāju ievadā.

Var tomēr sacīt, ka līdz karam, vispāri nēmot, rentei Eiropā visur bija *naudas raksturs*. Tagad karš šīnī ziņā ienesis jaunas tieksmes. Naudas kursa briesmīgā krišana tagad *zemes īpašnieku šķiru* vedusi uz domām no jauna *nemt renti graudā*. Tas ir tikai iesākums; *ar uzspiesta*

darba palīdzību tāda *grauda rente* pārvēršas *darba rentē*, tas ir, *klausibā* un *verdzibā*. Es saprotu, ja to aizstāv zemnieks-saimnieks saviem kalpiem pretim; to viņš arī agrāk darija, un mēs viņu tieši par to arī apvainojām (sk. «Latv. zemnieka evolūcijā»)*. Bet tagad šo lozungu sāk aizstāvēt *sociāldemokrāti!* Tā menševiki Latvijā tieši un caur savu prof. Baloža muti** atklātās lekcijās sludina, ka viņi Latvijā, pastāvot *kapitālistiskai* *saimniecības iekārtai*, aizstāvot graudu renti: pa trīs pūriem labības no pūrvietas un bez tam sviestu un speķi utt.

Es saprotu, ka, atsakoties no naudas saimniecības un *pārejot uz komunismu****, mēs nodokļus vispārībai**** nēmam darbā un graudā. Bet, atsakoties no *naudas saimniecības*, nepārejot uz komunismu, tas nozīmē *atgriezties atpakaļ pie vienāda vai otrāda veida verdzības*. Jo tautsaimniecība uz vietas mīdišanos nepazīst. Un pret to jāuzstājas ar visiem spēkiem. *Pirmā vietā par to acis jāatdara bezzemniekiem.*

C. ZEMES DARBS

1. ZEMES DARBA RAKSTURS

«Latvijas, Vidzemes un Kurzemes (bez Latgales) pil-sētu iemītnieku skaits neies pāri par 350 000, kopā ar tiem, kas atgriezīsies no Krievijas, tas sniegsies varbūt uz

* Sk. šā sēj. 110. lpp. *Red.*

** It kā prof. Baloža «s.-d. lozungu» atbalss atskan šādi ziņojumi tanī pat meņševiku «Soc[iāl]-dem[okrātā]» no 16. marta 1920. g. iz Siguldas, ka tur «no Jurgiēm muižnieks ievēdis nedzirdētus klausus. No viena zirga saimniecības (25 pūrviet.) rentniekam jānodod rudenī muižai viens teļš un divi jēri, bez tam $\frac{1}{2}$ (puse) no visas rudzu un $\frac{1}{3}$ no vasarāja ražas; ziemā jāizcērt un jāpieved muižai malka un baļķi. Tā pati lapa 18. martā no Rūjienas ziņo, ka tur Viļķu muižā nodotas 2 lopmužas sikiem rentniekiem, pie kam par 25 pūrvietām nēm 10 cara (!) rubļus, bez tam jānopļauj un jānovāc pie savas maizes pa 2 pūrvietām plavas, āboliņa, rudzu, miežu, auzu, bez tam jāstrādā 10 dienas muižā pie kulšanas un ziemā jāizcērt un jāizved 4 asis malkas. No Piebalgas un citurienes tanī pat laikā ziņo, ka tur muižnieki brīvi, kā agrāk, no ceļu taisišanām utt. — Jā, jā, drīzi «brivajā» Latvijā kā vecos laikos cīkstēs rati, darbos braucot: «kā 'būs, tā 'būs», un sestdienās, atpakaļ braucot — «kā bij, tā bij». Jeb es kļūdos, cīkstēs ne rati (nav zirgu) un pat ne zābaki (ari to nav), bet klabēs tikai koka tūpeles, ja arī tās neaizvedis dažādi angļu Fortingtoni uz Angliju, kurp aizplūst viss.

*** Sk. 89. piezīmi. *Red.*

**** T. i., visas sabiedrības labā. *Red.*

400 000. Šo apgādāšanai pietiku vispirms 300 muižu saimniecību, katra pa 500 hektāriem — 1330 pūrvietām. Cilvēku apstrādāšanai vajadzētu pa 54 katrā saimniecībā, kopā 16 200, puse vīriešu, puse sieviešu. Kā tos sadabūs? Ja pilsētas ieved savu pārtikas vajadzību apgādāšanai *obligatorisku darba klausību*, tad pie 400 000 iedz. pietiku pa 2 gadiem uz vīriešu un tāpat sieviešu iedzīvotāju, pieš., ja katram jaunam vīrietim no 18—20 g. un katrai sievietei no 16—18 gadiem būtu jāstrādā muižā visu pilsētas iemītnieku pārtikas iegūšanas labā. Sādās racionālās lielsaimniecībās samērā ar vidējām zemnieku saimniecībām tiktu ietaupīts $\frac{2}{3}$ darbaspēka.» Tā raksta «Sociāldemokrāts» 20. IX 19. ar prof. Baloža roku zem virsraksta «Agrārais jautājums».

Nezini, vai smieties jeb lamāties par tādu piezīmi. Ne runājot jau par tās utopisko raksturu! Balodis nostāda te zemes darbu par tādu, kuram nevajag nekādas nopietnas apmācības un kuru 16 000 jaunu cilvēku, abēja dzimuma, pirmajā vecumā, līdzīgās daļas, «zaļumos» izbraukuši, var nēmt un darīt un pie tam par $\frac{2}{3}$ intensīvāk nekā iestrādājušies zemnieki! Itin kā tas jaunais cilvēks, kurš, uzaičināts kaut ko uzspēlēt uz klavierēm, sajūsmīgi atbild: «es gan neesmu nekad klavieru redzējis, bet es mēģināšu.»

Un man atminas cita, arī profesora — Bulgakova domas, kurš arī tanīs pat domās, ka zemkopības darbs esot tas vismazāk kvalificētais, vismazāk apmācītais darbs pasaule, vajagot tikai būt dzimušam uz laukiem. («Par zemkopības speciālistu padara ne iemācīšanās, bet piedzimšana uz laukiem.»)

Tā raksta ļaudis, kas grib, lai viņus lasa nopietni. Mēs atbildam atklāti: *Zemkopības darbs ir viens no vissarežģītākiem darbiem*. Patlaban tas ir pārejas laikmetā. Tas vēl uzglabājis daudz no agrākām zemnieka instinktīvām dabas bērna padarišanām, arī ļoti sarežģītām un reizē maz sasniedzamām kultūras cilvēkam. Tas un tad viņa nekulturnālie apstākļi arī atbaida svešnieku, pilsētnieku un ne vien profesoru, bet pat strādnieku, kas nav aizdabūjams turpu pat bada laikā pret lielām algām uz vienkāršāko darbu (piem., siena grābšanu). Skiet, it kā šinī pilsētniekā sēdētu kāda iedzimta baiļu jūta pret laukiem (ne velti viņu tēvi no turienes kādreiz mukuši). Bet šis darbs patlaban pārdzīvo vislielākās pārgrozības, un Ziemeļame-

rikā ir jau pilnīgi pierasti *pilsētu strādnieki pie lauku darbiem*, gan visbiežāk kā mašīnu apkalpotāji, bet arī kā masu rokstrādnieki. Mums jāpakavējas sīkāk pie šī *zemes darba rakstura* analīzes.

Zemkopība savā vairumā vēl pārdzīvo *manufaktūras (rokdarba)* raksturu. Markss savā «Kapitālā» manufaktūras darbu rūpniecībā raksturo kā darba rīku aroddarbu, kas, aprobežodamies ar vienu sīku fizisku darba daļu, atdalot fizisko darbu pilnīgi no garīgā, sakroplo «arodnieka» miesu un garu.* Viņš te pretim stāda agrāko darba vispusību vai atkal jaunkopoto *darba vispusību* sociālistiskā iekārtā, kur uz jauniem pamatiem apvienosies fiziskais un garīgais darbs.

Zemkopībā manufaktūras periods nav pilnīgi novēdis pie šādas sakroplošanas. Arī viņš ir attīstījis *fizisko, roku* darbu uz *garīgā* darba rēķina. Pirmatnējā darba dalīšana zemkopībā, medniecībā un zvejā bija ļoti vienkārša: tas pats «koks ar asu galu vai akmeni, vai dzelzs galotni» bija darba riks i zemkopībā (zemes urbeklis), i medniecībā (šķēps), i zvejā (zivju duramais). Bet, pamazām saimniecībai attīstoties, visa «galvas grožīšana» pāriet uz «saimnieku», tas ir, saimes jeb ģimenes un ģints priekšnieku, tēvu. Zemkopība gan vispār vēl nav mistērija (noslēpumaina reliģioza padarišana), par kādu to pataisa kādreiz priesteru kasta (Ēgiptē, Mezopotāmijā, Indijā), un arī pārējie darbinieki darbus pašus iemācās vieglāk. Bet jau daži darbi, kā, piemēram, sēšana, koku dēstišana un potēšana utt., pieņem zināmu svētsvinīgu raksturu, to pazīst tikai «atbildīgi» darbinieki, visbiežāk vienīgi saimnieks un tad viņa pēctecis — dēls vai dēli (parasti pasaikās 2 dēli ir *gudri* un tikai trešais muļķis). Mājrūpniecības darbos rodas zināma darba dalīšana, specializēšanās mājas (darba rīku izstrādāšanā) jeb tirgus vajadzībām, bet šī pēdējā un arī pa daļai pirmā pamazām atkrit. Bet šie ļaudis, šie «zemes kaķi», vienmēr jūtas vēl saauguši ar zemi un zemes darbus prot labi, un tos viegli piesavinās no bērnu kājām.

Kā jau sacīju, zemes darbs ir un paliek par *loti sarežģītu* darbu un zemnieks par visai attīstītu darbinieku, kā to mēs redzam vispirmaiņējās vēstures ziņās par patstāvīgiem zemkopjiem, kad ļasām, piemēram, par senās.

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 285.—286. lpp. Red.

Romas karavadoņiem, kas «taisni no arkla» top aizaicināti uz armiju.

Pilnīgi nospiedošu iespaidu uz zemniecību atstāja *zemnieku sacelšanās apspiešana*, kurā spējīgākos izkāva vai padzina, un tad *dzimtbūšanas* bieži *vergam lidzigais stāvoklis*, kas tiešām zemnieku uz ilgu laiku padarīja par garīgi pakaļpalikušu, izdalot laukā tikai vienu otru *spējīgāku* elementu, kas ieplūda muižniecībā, tāpat kā amatniecība, pārejot uz manufaktūru, pilnīgi atdalīja galvas darbu no fiziskā un pēdējo (fizisko darbu) nospieda par visam gara tumsībā.

Pats darbs joprojām palika vēl diezgan vispusīgs un sarežģītāks nekā vienkāršs rokas darbs amatniecībā. Šinī ziņā tikai nemākas, kā min. prof. Bulgakovs, var aizstāvēt teoriju, ka zemkopībai nevajagot «apmācīta» darba, bet pietiekot vienkārši tikai «roku un kāju». Lai paprasa mūsu saimniekus, kuriem bija jāpietiek ar ievestiem lietuviešu vai krievu laukstrādniekiem. Kādēļ vini saviem vietējiem maksāja vairāk? Zināms, var zemkopību vest arī ar maz attīstītiem «darba lopiem», un tā zināmos apstākļos pat atmaksājas. Un darbu ārēji iemācīties arī galu galā nav tik grūti, bet tāds darbs būs izdevīgs tikai tanī *gadījumā, ja pāries plašākā mērā uz mašīnu darbu un atdalīs viņa zinātnisko, tehnisko vadīšanu pilnīgi sevišķas rokās.*

Zemkopības darbs ir *sarežģīts darbs bez mašīnām*, viņam, tā kā mašīnas ikvienā saimniecībā ir ļoti dažādas, jābūt *atbildīgam arī ar mašīnām*. Un cerības zemi joprojām apstrādāt ar «mājlopiem» vien, to starpā gan ar «valodīgiem» mājlopiem, tas ir, vergiem vai dzimtlaudīm, jāmet uz visiem laikiem pie malas. Zemniecība pieliek viņas pūles gūt vairāk zināšanu, un mēs agrākajās cara valsts domēs redzējām, ka vistumšāko zemnieku aizstāvji arvien balsoja par labu vislielākajam skolu budžetam. Ja tikai būs apstākļi, kas pievelk un ne aizdzen no laukiem attīstītāko elementu, tad nākotnē zemkopības darbs pieņems visai intensīvu un ražīgu veidu.

2. ZEMES DARBA RĀZIGUMS

No tiem laikiem, kad pa visu [carisko] Krieviju plosījās ebreju vajāšanas briesmas un kad visa ebreju uzmanība bija piegriezta jautājumam, kas atnesīs viņiem glābiņu,

es atminos mazu faktu-anekdoti. Kad ziņu par zemes-trīci Vernijā* nolasīja kādā ebreju ģimenē, puskurla ve-cenīte naivi uzprasīja: «For Iden ist gut?» («Vai tas nāk par labu ebrejiem?») — Tikpat «šauri un vienpusīgi» man gribas uzprasīt, kad iet runa par vienu vai otru darba sistēmu zemkopībā: «vai tas ir par labu darba-laudīm?» Jeb, zinātniskāk izteicoties: cik tālu tas saskan ar strādnieku šķiras interesēm? Jo sevišķi tas zīmējas uz zemes darbu un tā ražigumu.

Darba ražigumu mēs izmērām ar to daudzumu pro-duktu, ko vienāds daudzums darbaspēka (piem., caurmēra strādnieks) ražo vienādos darba apstākļos tanī pat laikā (teiksim, vienā stundā). Mums, zināms, ir jāizšķir arī starp strādnieku veiklumu un apmācību, bet mēs te izejam parasti no vidēja strādnieka spējām. Ja viens strādnieks ar pliku roku varēs izdarīt tikpat viegli un tikpat daudz kā otrs ar darba riku vai mašīnu, tad nebūs jēgas kerties pie mašīnām. Bet tā jautājums patiesībā nekad netop no-stādīts, bet arvienu tā, ka *lēts* strādnieks garākā darba dienā vai *vairāk* patērēdams *darbaspēku*, t. i., vairāk pie-spiezdamies, var padarīt tikpat vai vairāk nekā *dārgs* strādnieks *isākā* darba *dienā* un *mazāk* patērēdams *darbaspēku*. Tā nostādāms jautājums patiesībā. Kapitālistiskā saimniecībā necenšas ietaupīt *darbaspēku*, bet *darba algu*.

Ne vien mašīnas, bet arī jauni darba paņēmieni, jaunu darba kustību ievešana un vecu vai lieku kustību atme-šana, ar vārdu sakot, *tehnikas attīstība*, *ar kuru mēs te apzīmējam cilvēka valdišanas mēru pār dabas spēkiem*, paceļ darba ražigumu citos arodos un tāpat arī zemko-pībā. Cik liela ietaupība norisinās darba laikā caur mašī-nām, par to es jau savās «Piezīmēs par agrārjautājumu» pievedu Amerikas stat[istikas] skaitļus**, pēc kuriem 1 akra zemes apstrādāšanai un nokopšanai vajaga stundu:

kviešu — visu ar mašīnām izdarot — 3 st. 19 min., ar rokām vien — 61 st. 5 m.

miežu — „ „ „ — 2 st. 42 min., ar rokām vien — 63 st. 35 m.

* Domāta 1887. gada zemestrīce, kas pilnīgi sagrāva Vernijas pilsētu Kazahijā (tag. Alma-Ata). *Red.*

** Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase 5 sējumos, 1. sēj. R., 1976, 163. lpp. *Red.*

Citiem vārdiem, mašīnu darbs var būt līdz 30 *reizes ražīgāks* nekā roku.

Mēs zinām, ka Amerikā Teilors nēma sistemātiski izpētīt ikvienu cilvēka darba kustību no viņas racionālības viedokļa. Izmetot liekas kustības un apvienojoj nepieciešami vajadzīgās, viņš panāca lielu darbaspēku ietaupījumu no kapitāla stāvokļa, bet milzīgu darbaspēku (enerģijas) izšķērdēšanu no strādnieka viedokļa. Darbs tika ļoti ražīgs, bet vienīgi kapitālista labā, jo pastāvīgi pārpūlētais strādnieks, kā Markss saka, atstāj šo pasauli 50 gadu vietā jau 37. gadā.*

Bet tas, ko Teilors izveda dzīvē pie ikvienu strādnieka, mums jāizpēta *visas saimniecības organizācijas apmēros*. Visu zināmās tautas- jeb valsts- un vēlāk visas pasaules-saimniecību mums arī jāņem kā vienu vienīgu organismu, kuru atsevišķos arodos pielīdzinot cilvēka locekļiem mēs jo drīzi pārliecināsimies, *cik tur tiek izdarīts lieku kustību*, ko varētu ietaupīt un kas jāietaupa cilvēces labā. Un tikai, ja šis lauks būs izpētīts un nokārtots, varēs tiešām runāt par *darba ražīguma pacelšanu visplašākos apmēros*. Saprotams, ka tāda racionāla darba organizēšana nav panākama kapitālistiskajā sabiedrībā, kurai šīs liekās kustības atnes lielāku peļņu. Kāds angļu tautsaimnieks, piem., pierāda, ka tānī vien gadījumā, ja Londonā neizdarītu lieku pārvadāšanas darbu (vedot tos pašus priekšmetus, piem., labību, no viena pilsētas gala uz otru tānī pat laikā, kad norisinās tādas pat labības pretēja kustība), būtu panākts pārvadājamo spēku ietaupījums uz pusi.** Tas tikai viens mazs piemērs, bet mēs zinām, ka to novērst *pilsoniskās* sabiedrības *anarhija nav spējīga* un arī nemaz *negrib*.

Tas jāveic sociālistiem jeb komunistiem! Un te atkal mēs zinām, cik grūti vispār izdarīt pārorganizēšanas darbu un vēl cīņas laikā pretim inteliģences un tehnisko spēku sabotāžai un kontrrevolūcijai, un — kas tas svarīgākais — strādniekiem, kas praktiski nav ievingrinājušies pārvaldes darbā. Tur rodas bezgalīgi daudz «lieku kustību» un lieku orgānu. Un še bija Krievijas komūnis-

* *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 218. lpp. *Red.*

** Šāda pārvadāšana un pārlādēšana ir tieša peļņas sistēma. Tā Čikāgā bija 60 dzelzceļu stacijas, viena ar otru sliedēm nesavienotas! Uz to milzīgi pelnīja Čikāgas kapitālisti (pārlādēšanā, glabāšanā un pārvadāšanā).

tiskās] revolūcijas vājākā puse, ka viņai *nebija* pietiekoši *spējigu organizatoru un attīstītu organizāciju*.⁴⁰ Jo organizatoriskās «gara dāvanas» jeb parašas, ieaudzētas ilgā kapitālisma darbā, arī še ir nesamaksājams materiāls, kuru kā jebkuru spēku var pārvērst, pārvadīt, pārorganizēt jaunā darbā, kādēļ mēs arī tik nepacietīgi gaidām pārējās pasaules dalību revolūcijā. Un to pašu paligu mēs gaidām priekš *zemkopības no rūpniecības* aroda. *Zemkopības darbam jāpārvēršas iespējami lielā mērā mašīnu darbā*, un tur jānāk palīgā pilsētas strādniecībai.

Saprotams, darba ražīguma pacelšana nav vienas dienas darbs, un pasaules apmēros tā ir vēl tikai tālākās nākotnes mūzika. Viņa ir iespējama tikai tad, kad to nems rokās pati strādniecība un kad atkritīs līdz šim ik uz soļa valdošais peļņas rēķins.

3. MAŠINU DARBS LAUKSAIMNIECĪBĀ

Visi rakstnieki gandrīz vai vienbalsīgi atzīmē, ka zemkopībā nav *centrālā motora*, spēka centra, no kurienes ikvienas saimniecības vienības atsevišķie darba rīki un mašīnas dabūtu savu iekustību. Markss atzīmē, ka mašīna sastāv iz 3 daļām, iz *dzinēja* (spēka motora), *transmisijas* (siksnu vai citādu pārvadu) ietaises un *istās darba mašīnas*.^{*} Ja rūpniecībā pirmo lomu spēlē šīs pēdējās darba rīku mašīnas, tad *zemkopībā visgrūtākais ir dzinēja jautājums*. Liels progress zemkopībā bija lops cilvēka vietā kā vilcēja spēks, bet tvaiks tur ieviesās tik nesen un vēl nesenāk elektrība. Pēdējā laikā ziņoja par jaunu traktoru iz Amerikas: «Lauksaimniecības tehnikā vislielāko revolūciju izdarīja, ievedot «farmtractoru», t. i., spēka mašīnu, kura ar viņas spēku sarīkoto darba mašīnu velk pa laukiem. Tāds traktors atrod tik daudzpusēju izlietošanu, ka tas gandrīz visu gadu netiek ārā no savas saimniecības. Tas strādā ne vien uz laukiem, bet arī ražu pārstrādājot, to iepakojot un izvadājot, kā arī visādos citādos darbos» («International Soc. Review», 1913. g.). Par to pašu «tractor-motoru» mēs lasām kādā Simonsa (Saimonsa) rakstā (Neue Zeit, 1913. g., Nr. 17), kā tas kurināms ar darveļlu. Viņu jau 1912. g. fabricējuši 50 000 gab. *gadā!*

* *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 310. lpp. *Red.*

Caur viņiem cerot *izskaust pārāk lielu zirgu skaitu* (Amerikā 20 milj. zirgu, kas, skaitot ik uz zirgu pa 5 akriem zemes zirgu uzturam, patērējot 100 milj. akru ražu, kas, kā zemkopības ministrs izteicies, iztaisītu tikpat daudz, kā patērē visi cilvēki!). Un tad viens svarīgs fakts: līdz šim skaitīja, ka zirga arkls strādā $2\frac{1}{2}$ angļu jūdzes stundā, šis traktors strādā *divreiz tik ātri*, tātad ievērojami *intensificē strādnieka darbu*. Tvaika kuļamās mašīnas jau arī pie mūsu saimniekiem ieviesušās diezgan lielā mērā, parasti uz īri no uzņēmēja, un ir uzņēmēji, kas no sava «dampīša» vien dzīvo. Bet, saprotams, tikai *arkla mašīna* (vienalga, tvaika, gazolīna vai citāda motora, jeb beigās elektrības dzīta) būs patiesā *zemkopības mašīna*, ja tā būs *saistīta* ar visām vajadzīgām pārējām mašīnu kombinācijām.

Jau 1898. g. Amerikas zemkopības ministrija ziņoja par tvaika arklu iz 6 «gaņgiem», pa 4 arkliem katram, kas uzreiz taisa 24 *vagas*, 10 *collu**, tas ir, 20 pēdas** plašu jostu uzreiz; pie kam aiz ikviena «arkla gaņga» iet sējmašīna un ecēša, tā ka arkls uzreiz ar, sēj un ecē, to velk tvaika traktors. Agrāk vajadzēja, lai apstrādātu 30 bušēļus lielu ražas lauku, 1 cilvēka spēka 10 stundas 55 min. un 2 vēršu $7\frac{1}{2}$ stund.; kamēr ar mašīnu 3 cilvēki un 2 zirgi (ūdens un kurināmā pievadāšanai) to pašu izdara drusku vairāk kā 7 min. jeb, pārvedot uz *vienu* cilvēku, $21\frac{1}{2}$ min. Ja neievēro, ka vecos laikos cilvēks dabūja $\frac{1}{2}$ dolāru dienā un tagad 2— $3\frac{1}{2}$ dol., tad tomēr iznāk, ka izmaksu tagad 4 reiz lētāka; patiesībā taču daudz vairāk reiz, jo jārēķina būtu arī tagadējā cilvēka algas roku darbā. Saprotams, ka šai mašīnai vēl lielas izplatības nevar būt, jo tā ir aprēķināta uz *ekstensīvu* lielsaimniecību, bet tā liecina, kādas izredzes var būt mašīnu kombinācijai arī zemkopībā, ja tikai būs *izšķirts centrālā motora jautājums*. Bet svarīgākais arī te ir *ieruna*: vai atmaksāsies? Taisni aiz šī *kapitālistiskās* peļņas rēķina, piem., Dāvids vai Hercs izteic šaubas pret mašīnu darbu. Un es paņēmu Latvijas pilsoniskās «Valdības Vēstnesi» no 24. aug. 1919. g. un lasu: «Rīgā pienācis 3 lemešu motorarkls no Zviedrijas. To izmēģinās Rīgas tuvumā smagākā zemē un, ja arkls izrādīsies derīgs un, vērā ņemot *arkla*

* Colla = 2,5 cm. *Red.*

** Pēda = 28—32 cm. *Red.*

cenu, aršana ar tiem mūsu apstākļos atmaksāsies, pasūtīs vairāk tādu arklu.» Raug, kāds aprēķins aptur ik uz soļa progresu kapitālistiskajā sabiedrībā.

Łaudis nebaidās mest *naudu zemē* kā pirkšanas maksu un to *uzlikt uz labibas cenām*, bet baidās no kapitāla izdevumiem par mašinām, jeb šo kapitālu trūkst, tādēļ ka zemkopību vēl apdraudēja iepriekš kara lētu koloniju un bada cietējas Krievijas lētā labība. Citādi tas ir Ziemeļamerikā. Tur mašīnās labi iekārtota ferma iegulda *pusi no visa kapitāla* (1913. g. «Neue Zeit», Nr. 8). Pēc V. Iljina (Leņina) aprēķiniem, Ziemeļamerikā darba rīki un mašīnas 1909. gadā izmaksāja caurmērā:*

	vidēji uz i fermu:	dolāros	
		100 akru visas fermu zemes	vidēji uz
Ziemeļos	Jaun-Anglijā	269	258
	Vidus-Atlantikā	358	388
	Centr. Ziem. Austr.	239	228
	Centr. Ziem. Rietum.	332	159
Dienvidu štatos (3 iecirkņos)	72—88—127	71—92—95	
Rietumu „ (2 iecirkņos)	269—350	83—129	
Pa visu Ameriku [ASV. Red.]	199	144	

Še mēs redzam, ka dienvidus «klaušu» fermās ir maz darba rīku un ka maz tādu samērā ir arī rietumos un pat ziem. rietumos, bet visvairāk to ir *kapitālistiskajās valstis***. Daudz lielāka vēl šī starpība iznāk, ja rēķina ik uz *apstrādātu* akru.

Pie ikreizējā tehnikas augstuma ikvienas saimniecības tipam ir zināms augstākais (maximal) lielums, kuru visizdevīgāk zināmos apstākļos apstrādāt. Tāds, saprotams, arī ir zemkopībai kā viņas kapitālistiskās (vienāds — ekstensīvā, otrāds — intensīvā sistēmā), tā arī puskapitālistiskās fermās. Kapitālistiskā laikmetā tādu lielumu varētu izstrādāt tikai vispārēja brīva konkurence. Bet tādas brīvas konkurencēs nav, jo gandrīz visur zemes īpašnieki bija pie valsts stūres un vareja nosacīt par muitām un darba apstākļiem. Tādēļ pilnīgi racionālu mašīnu saimniecības attīstību var gaidīt vienīgi no *plānveidīgas saimniecības*, un tāda var būt vienīgi sociālisms jeb komunisms.

* *Lenins V. I. Raksti, 22. sēj., 31. lpp. Red.*

** T. i., rūpnieciski attīstītajos ASV štatos. *Red.*

Un tomēr arī jau kapitālistiskajā saimniecībā mašīnu darbs lieliski pieaug. Vācijā 1907. g. bija:

Saimniecību lielums	Saimnie- cību skaits	Saimnie- cības ar mašīnām	No 1000 saimnie- cībām bija ma- šīnas	No tām lietoja tvaiku —	
				pļauj- mašīnas	kujma- mašīnas
zem 0,5 ha	2 084 060	18 466	9	—	5
0,5—2 "	1 294 449	114 986	89	1	47
2 — 5 "	1 006 277	325 665	324	7	127
5 — 20 "	1 065 539	772 536	725	129	191
20 — 100 "	262 191	248 365	928	519	263
100 ha un vairāk	23 566	22 957	974	824	741
200 ha un vairāk	12 887	12 652	982	849	832

Šīs 23 566 saimniecības, lielākas par 100 ha, — apņēma 7 milj. ha, kamēr 4 milj. mazo saimniecību zem 5 ha — tikai kopā 5 milj. ha. 1879. g. bija Vācijā 2731 tvaika dzīnēju ar 27 310 zirgu spēku viņas lauksaimniecībā, 1897. g. — 12 856 ar 132 805 zirgu spēku. Bet mašīnu pēc veidiem Vācijā bija:

Tvaika arklu	Pļauj- mašīnu	Tvaika kuļamo	Rindu sēj- mašīnu	Kartupeļu noņēmēju* mašīnu
1895. g.	1696	35 084	259 364	596 869
1907. g.	2995	301 325	848 467	947 013

Tomēr, kamēr rūpniecībā 94% visu uzņēmumu strādā ar darba mašīnām, lauksaimniecībā tikai vēl 16%.

Interesantas parādības mēs novērojam jaunkolonizētos** Sibīrijas apgabaloš. Tur zemnieku savienības***, norentējot kopmuižas****, arī sāk izlietot traktoru arklu zemes kopējai aparšanai. Un Tveras padomei, kas iegādājusies 3 tvaika traktorus jaunas zemes uzplēšanai, esot tik daudz pieprasījumu no zemnieku puses, ka nevarot izpildīt visas prasības.

Mašīnu darba varbūtība arī zemkopībā ir jau tagad

* — rokamo. *Red.*

** — jaunapgūtajos. *Red.*

*** Domāti zemnieku kooperatīvi. *Red.*

**** Domātas padomju saimniecības. *Red.*

visai plaša: mašīnu arkls, dažādākās ecēšas, mēslu izmētājamā, sēj- (plaš-sēj- un rindas sēj-) mašīna, plaujamā, labības kūlišu sienamā, tvaika kuļ- un vētāmā, maļamā, kartupeļu dēstāmā, noņemamā un tīrāmā*, grāvju rokamā, koku zāgējamā un malkas skaldāmā mašīnas, ūdens vadi, bez tam dažādas speciālas mašīnas. Tad nāk zemes atveldzināšanas (drenāžas) un zemes apkurināšanas ietaises** utt. Tāda ir *vesela mašīnu* sistēma, kas tikai gaida pilnigu apvienošanu un ievešanu dzīvē, lai papildinātos un attīstītos līdz pēdējai iespējamībai. Un, ja kādreiz tika celta ieruna, ka zemes apstrādāšanas vislabākais veids esot *lāpstu kultūra*, tad to vajag tikai pasacīt tehnikai, kurai zemes sasmalcināšanas *princips* pēc tādas sistēmas jau ir pazīstams, zīmējoties uz rūdas ievākšanu kalnraktuvēs.

Tā ieruna, ka mašīnas maz topot izlietotas, pa daļai ir pamatota, bet visvairāk zīmējoties uz mazsaimniecībām, vai nu uz valsts, vai kādas kooperācijas iejaukšanās pamatiem te jāapanāk sistēma, lai šādas mašīnu kombinācijas būtu nepārtraukti darbā uz visu darba sezonu. Tas viss galīgi iespējams būs, zināms, tikai tādā iekārtā, kurā nebūs jārēķina procenti par šķūnī pa ziemu dīkā gulošo mašīnu, bet tiks aprēķināts vienīgi tas, cik *dzīva darbaspēka ietaupa mašīna*. Un, ja mašīnas izgatavošanai lietotais darbaspēks tiks atsvērts no zemkopībā ietaupītā darbaspēka, tad pretimrunātājus i pie vārda nepielaidis. Bet daudz gadījumos būs jāiet pat tālāk un jālieto mašīnas, kas prasa vairāk darbaspēka izgatavošanai, nekā tā ietaupa, ja caur to iznīcinās īpaši netīrus un netīkamus darbus. Jo tāda mašīna arī tad no *mūsu* viedokļa «atmaksāsies».

Un zemkopim šīnī zīnā, saprotams, jāstājas tanī pusē, kas cēnšas iznīcināt *valdošo peļņas principu*.

* Kartupeļu mašīnas sevišķi gaiši liecina par lielsaimniecību pārākumu šīnī arodā. Tāda kartupeļu dēstāmā mašīna ar vienu cilvēku padara dienā to, ko 3 cilvēki 4 dienās bez viņas, pie tam labāk un ietaupot stādāmos; kartupeļu ražas mašīna, velkama no 3 zirgiem, ar pietiekošu uzlasītāju skaitu novāc 4—5 pūrvietas dienā. Beigās tīrāmā mašīna notīra 10 tonnas dienā (610 pudus).

** Zemes apkurināšana ir jaunāko laiku ievedums (Vācijā paka laiku), caur apakšzemes rorēm izvadājot fabriku silto ūdeni. Tas vēl lielākā mērā nekā drenāža pagarina laukdarbu sezonu.

4. DARBA RAZIGUMS UN ŠĶIRU INTERESES

Darba ražīgums, tas ir, pirmā kārtā darbu ietaupošu mašīnu ievešana, šķiru sabiedrībā ik no vienas šķiras viedokļa tiek aplūkota citādi. Ja mēs varētu iedomāties tādu sabiedrību, kurā pašdarbīgi ražotāji (bez sveša darba-spēka) kā zemkopībā, tā rūpniecībā ražotu visus apmaiņas priekšmetus, tad tos, zināms, apmainītu pēc *darba daudzuma*, kas ievietots ikviēnā priekšmetā. Un tas būtu viegli izmērāms, jo tādā pirmatnējā, tas ir, roku darba ražīgumā lielas starpības nebūtu.

Bet patiesībā rūpniecībā, izdaloties no zemkopības, notika milzīga darba ražošanas pacelšanās, un dažā arodā tagad viens darba cilvēks izgatavo 1000 reiz vairāk nekā agrāk ar rokām, kamēr zemkopībā pati *iespējamība* pacelta tikai daudz ja uz 30 reizes.

Ja vienā un tanī pašā arodā paceļ darba ražīgumu, tad šķiru sabiedrībā pretišķība, zīmējoties uz *ražošanas* procesu, pilnīgi acīm redzama. Ikviena darbu ietaupoša mašīna izspiež dzīvu strādnieku, tas ir, paceļ bezdarbnieku skaitu un caur to nosit darbaspēka cenu uz darba tirgus. Bet reizē tā parasti arī izsūc iz strādnieka īsākā laikā vairāk «darba sulas» (ir, zināms, arī mašīnas, pie kurām šai pēdējai parādībai nav vietas, bet kas tieši *atvieglo* darbu). Kapitālistu šķira turpretim raugās uz jautājumu par ražīgumu tikai no *peļņas stāvokļa*: ja lēts darbs *tanī pat arodā* kaut garākā laikā padara tikpat daudz un tikpat labi, tad kādam velnam guldit kapitālu mašīnās? Viņa aprēķina darba ražīgumu vienīgi no *algu* ietaupīšanas stāvokļa. Zīmējoties uz citiem arodiem*, ja tie rada masām vajadzīgus produktus, piem., zemkopībā, pārējie arodi *ražošanas zinā* ir gan ieinteresēti, lai tur paceltos *darba ražīgums*, jo tas pazeminātu masu produktus, tas ir, reālo darba algu un izmestu uz tirgu darba rokas, tas ir, palieinātu strādnieku savstarpējo konkurenci un tādi nosistu uz zemi algas. Bet mēs jau redzējām, ka strīdus šo grupu starpā izšķirts *caur izlīgumu*.

Citādi tas ir *produktu izdalīšanas* procesā. No virsvērtības stāvokļa zemākam ražīgumam, tas ir, mazāka kapitāla ieguldīšanai mašīnās, seko *lielāka virsvērtība*. Un, tā kā visa arodu virsvērtības masa top iemesta vienā lielā

* — nozarēm. *Red.*

kapitālistu šķiras *virsvērtības kopsummā*, tad daļu no tās paņem arī pārējo arodu kapitālisti, jo caur to top pacelta viņu *caurmēra peļņa*. Šī zinā strādnieku šķirai tas ir vienaldzīgi, jo viņa uz maizes tirgus maksā *labibas izmaksas cenas, tas ir, tiešus izdevumus + kapitālistu caurmēra peļņu*. Bet ražīguma pacelšanai būtu sekas, ka tā izmestu no laukiem uz pilsētu darba tirgu vēl lielāku skaitu brīvu darba roku, tas ir, saceltu darba roku konkurenci. No šī stāvokļa rūpniecības strādnieku šķirai ir drīzāk interese aizkavēt lauku darba ražīgumu. Un *tikai apzinīgs* proletāriāts, kas skatās no nākotnes viedokļa, var arī te pacelties augstāk par savām grupas interesēm. Tādēļ mēs arī redzam, ka strādniecībā, *revolucionāribai kritot* zem oportūnisma iespāida II Internacionāles pūšanas procesā, agrārjautājumā nēm pārsvaru *darba ražīgumam pretēja strāva* (par labu sīksaimniecībām).

Pavisam citādi tam jābūt, šķiru starpībām kritot. Ja tad apmaiņā vai kopsaimniecības kooperatīvā ieplūdīs vienas rūpniecības darba dienas produkts, kas ar mašīnu strādāts (sacīsim, 50 reiz ātrāk nekā ar rokām), un tas apmainīsies pret vienu zemkopības *rokdarba dienas produktu*, tad tā būs tiešā vārda nozīmē *laika zādzība* un tāds rokas strādnieks būs tas īstais «dienas zaglis». Jo, ja zemkopībā ievestu arī mašīnu darbu un tā paceltu zemes darba ražīgumu, tad tā būtu arī tieša rūpniecības strādnieka *darba laika pamazināšana*.

Nemsim, piemēra dēļ, sabiedrību iz 10 000 darba cilvēkiem, no tiem 5000 pilsētas rūpniecībā (ar 8 stundu darba dienu) un 5000 lauksaimniecībā (10 st. darba dienu); pie pirmajiem darbs ar mašīnām, sacīsim, caurmērā 30 reiz ražīgāks nekā pie otrajiem (ar rokām). Ja lauku darba ražīgumu kaut mazliet paceltu, piem., tikai 2 reiz tik ražīgu, tad notikuši šādas pārmaiņas. Līdz šim 5000 rūpniecības strādniekiem vajadzēja kopā izstrādāt 40 000 stundas, bet 5000 laukstrādniekiem, pa 10 st. dienā, — 50 000 st. dienā. Kopā vajadzēja 90 000 stundu dienā. Ar jauno ražīgumu, 2 reiz lielāku, — 5000 cilv. (ar 8 st. darbdienu) padarītu 80 000 agrāko stundu darbu. Kopā ar rūpniecības 40 000 st. iznāktu 120 000, tas ir, būtu liekas 30 000 (120 000—90 000) stundas. Lauksaimniecībā agrāko 50 000 stundu vietā vajadzētu vairs tikai 25 000 stundu un agrāko 5000 laukstrādnieku vietā vajadzētu (8 stundas strādājot) vairs tikai 3125 cilvēku, un pārējie

1875 cilvēki būtu uz ielas kapitālisma laikmetā. Jaunajā sabiedrībā šie 1875 strādnieki arī stātos darbā, kas dotu iespēju pamazināt visu strādnieku darba laiku ne mazāk par $1\frac{1}{2}$ stundām dienā, tas ir, caurmērā līdz $6\frac{1}{2}$ stundām.

Zināms, viena daļa jauno darba stundu būtu jālieto zemkopības mašīnu ražošanai, gribētos arī pacelt vispārējo patēriņa normu, bet vispirms ietaupīto cilvēku darbs *nāktu par labu vispārībai*^{*}, un, otrkārt, mēs jau redzējām, ka zemkopībā 2 reiz vien pacelt rokas darbu ir ļoti niesīga darba ražīguma pacelšana.

Tātad skaidri matemātiski pierādāma ir darba tautas interese nākotnē iejaukties darba ražīguma jautājumā. Bet te vēl pienāk klāt jautājums par zemes aprobežoto daudzumu, no kurās jāpietiek visai cilvēci, pie kāda jautājuma mēs vēl atgriezīsimies.

5. ELEKTRIBA ZEMKOPIBĀ

Kādai elektrotehnika Kržižanovska brošūrai^{**} par moto uzlikts teikums: «Tvaika laikmets (bek) — buržuāzijas laikmets; elektrības laikmets — sociālisma laikmets.» Un daudz izredžu uz to, jo tiešām elektrības veidā enerģija visvairāk piemērota (higiēnas, tīrības utt. ziņā) pat rūpniecībā. Daudz lielākā mērā tas zīmējas uz zemkopību. Līdz šim taisni šīnī ziņā darīts zemkopībā ļoti maz, bet arī fabrikas centros vēl joprojām kūp dūmi un jautājums par dārdzību un atmaksāšanos spēlē lielu lomu.

Nemot teorētiski, pret elektrību lielsaimniecībā ir tikai viena mazsaimniecības aizstāvju ieruna: ka elektrību kā viegli dalāmu enerģiju varot izdalīt arī pa mazsaimniecībām. Labs ir! Mēs ļoti priecātos, ja, pārejot uz komunismu^{***}, varētu atrast līdzekli vienādā mērā ar mašīnām apkalpot arī mazsaimniecības, kuras jau faktiski pastāvēs vēl diezgan ilgi. Un tādēļ tikai vienīgi «baltā»^{****} Latvijā saprotams strīdus no kāda *zemnieku* delegāta puses pret to, ka, būvējot Doles staciju Daugavas ūdeņu spēku izlietošanai elektrības veidā,^{*****} caur to topot *atņemts daudz*

* — visai sabiedrībai. *Red.*

** Brošūrai «Krievijas elektrifikācijas galvenie uzdevumi». Sk. *Кржижановский Г. М. Избранное. М., 1957, c. 34—35. Red.*

*** T. i., komunisma pirmo fāzi, sociālismu. *Red.*

**** — buržuāziskajā. *Red.*

***** Sk. 41. piezīmi. *Red.*

zemkopībai derīgas zemes. Mēs, komunisti, uz to viegli pasmīnēdami, varētu atbildēt, ka mēs ar šiem elektrības zirgu spēkiem i zemkopībā, i rūpniecībā ietaupīsim ļoti daudz dzīvu zirgu un cilvēku un ļoti daudz zirgu barības (tātad arī zemes).

Nav jau šaubu, ka, izvadājot pa visu zemkopības teritoriju elektrības vadus, mēs panāktu neticamu ērtību, bet zināmu laiku būs jāierobežojas ar akumulatoru motoriem. Šādi elektrības motorarkli ir daudz vieglāki nekā tvaika arkli, bet lētuma ziņā laikam «darveļas» un naftas motori būs lētāki, un pilnīgu attīstību elektrība atradīs tikai tad, kad būs iespējams pilnīgs «drāšu vadu tikls» no lielām centrālām spēku stacijām.

«Elektrisko arklu galvenā priekšrocība, salīdzinot ar tvaika arkliem, ir viņu vieglums, caur ko viņus var izlietot aršanai dažos gadījumos, kur ir pakalni vai miksta zeme; caur to arī pats elektrības spēks panāk lielāku rezultātu» (T. Kētgens). Bet tas pats Kētgens, un viņam pakal Dāvids, izteicas vienīgi no *dārguma* viedokļa. Šīni ziņā mūsu ierunas jau lasāmas iepriekšējā nodaļā.

Skaitļu par elektrības izlietošanu ļoti maz, bet redzams, ka tā ieviešas jau pat Vācijas muižās. Ir jau i tur priekšlikumi pārvērst ne vien visu ūdens, bet arī vēja spēku elektrībā, bet tas, zināms, «neatmaksāsies» kapitālisma laikmetā.

Jau ievadā minētais elektrotehnikas speciālists Kržižanovskis izstrādājis tēzes par elektrifikāciju zemkopībā («Основные задачи электрификации России» — 1920), kuru domu gājiens saīsināti šāds:*

1) Elektrība iespiežas Vācijā, bet, kā visi jaunievedumi, pilnīgi bez sistēmas; viņas uzdevums ietaupīt dzīvu muskuļu spēku un padarīt vienkāršākus pašus zemkopības darbus, pamazinot kvalificētu (apmācītu) laukstrādnieku skaitu.

2) Zinātne pierāda, ka izlietošanas daudzpusības dēļ elektrība ir *zinātnes pēdējais vārds lauksaimniecības tehnikā*; lielo spēka staciju lētā enerģija izkonkurē kā tvaiku, tā arī jebkādu citu spēka motoru.

3) Elektrifikācija ir labākā lauksaimnieciskā *meliorācija*.

4) Viņa veicina laukrūpniecību un kultūras un izglītības mērķus un aizsargā, ievedot elektrisku apgaismošanu, **no ugunsgrēkiem**.

* Кржижановский Г. М. Избранное, с. 50—56. Red.

5) Vasarai vajadzīgo enerģijas daudzumu ziemā atsver apgaismošana un rūpniecisku darbu vajadzības.

6) Elektrifikācija ir līdzeklis uz visātrāko likvidēt kara laikā radīto zirgu krīzi uz laukiem.

7) Veicinot lauku rūpnieciskus darbus (dzirnavas, ūdensvadus utt.), viņa atvieglina sabiedriskās kuļamās un vētāmās mašīnas, siena preses, ekseļu mašīnas, elektriskus arklus un elektriskus pievedceļus; tā elektrība rada jaunu impulsu (ierosinājumu), kura milzīgos iznākumus patlaban grūti pārredzēt. Nodibinot tehniski ekonomiskus pamatus lauku pārejai uz sabiedrisku ražošanu, tā vismazāk sāpīgā kārtā likvidē lauku individuālistiskās parašas.

8) Visa lauku meliorācija, sabiedriska apūdeņošana (pumpju utt.) un atūdeņošana (grāvju rakšana pēc bagaru un tranšeju racēju mašīnu sistēmas) elektriskā veidā nostādāmas uz visracionālāko, stipri pamazinot valsts izdevumus šīnī ziņā.

9) Elektrība tuvina un saista zemkopību ar pilsētu rūpniecību, laukus un pilsētas.

10) Krievijas lauksaimniecības elektrifikācija ir pasaules apmēru jautājums: tā pierādītu, ka ar viņas palīdzību Eiropai vislētāk un vislabāk izšķirams pārtikas jautājums.

Pēc izstrādātā plāna elektrības tīkls (aprēķinot strāvas tālumu pa 250 verstīm no ikuras iecirkņa stacijas) dos tautsaimniecībai 2 milj. derīgus zirguspēkus jeb 20 miljonu lielas darba armijas regulāru darbu. Plāns izvedams pirmatnēji 2—3, bet galīgi 10 gados.

Mēs, Latvijā, saprotams, te nepaliksim iepakaļ: mums Daugava vien var dot apm. 175 000 zirguspēku. Bez tam mums ir citas upes un tad kūdras daudzumi. Acīmredzot uz to spekulē arī baltā Latvija, izpārdodot Latvijas mežus par angļu sviestmaizēm un piedāvājot upju koncepcijas uz visām pusēm. Bet pati viņa Doles elektrības darbus ir pārtraukusi.⁴¹

6. ZEMES MĒSLOŠANA UN [UZ]LABOSANA

«Lauksaimniecības arods pazīst *vienu darba* veidu, kāda mēs pavismē neatrodam mehāniskajā darbīnīcā. Patēredams daļu no sava produkta, zemnieks tanī pat laikā iz-

*dara ražigu saimniecisku darbu.»** Tā apdzied jūsmīgi «sociālists» Dāvids zemkopības atšķirību no citiem ražošanas arodiem. Vai jūs varat atminēt, kādu «darbu» te domā Dāvids? Ľoti prozaisku: «viņa sagremošanas sistēma sadala lauka vai stāļa produktus un pie tam ražo vajadzīgu neapstrādātu (te varbūt tiešām labāk sacīt — «jēlu») vielu, kas no jauna nonāk laukos ražojumu radīšanai.» Populāri sakot, Dāvids te domā to «darbu», pie kura «pašam ķeizaram arī jāiet kājām». Tikai es nesaprotu, kādēļ to Dāvids skaita par zemkopja privilēģiju; mēs varam sacīt, ka, ja arī mazākā mērā, arī citu arodu strādnieki «ražo» to pašu, un sevišķi liela šīnī ziņā ir nestrādājošo šķiru piederīgo «nodarbību», kas bieži var sacīt uz strādnieku un pat zemnieku ironizēdami: ko zvibrulis pa gadu, to zirgs uz reizi! Viņi pat ar labu prātu šīnī «darbā» specializētos uz darba dalīšanas principa pamata.

Es saprotu zemkopi, ja tas «zinātniskā» grāmatā raksta: «Kā iekš visa cita, tā arī cilvēka sūdā parādās cilvēka dievišķā daba.» Bez runas: «ko dievs vāra, tas labi vārīts» (Heine), un to pašu varētu sacīt par cilvēka mēsliem. Bet ne par to slavēt zemnieku, kura pakšķi tāpat neizlietoti lauku mēlošanai**, kā arī pilsētu «kabineti», izņemot vienīgi Ķīnu. Vajag tiešām lielas cilvēciskas vai zemnieciskas «patmīlibas», lai rakstītu tādus teikumus kā minētais zemkopis jeb Dāvids. Bez runas, dzīvo cilvēku atraušana no laukiem un viņu izkaisīšana pa visu pasauli, kad daudzās zemēs jau vairums cilvēku pārgājis pilsētniekos, laupa laukiem lielu daudzumu no tiem izņemto vielu caur to, ka zināmais Dāvida «darbs» top izdarīts ne uz pašiem laukiem, bet izkaisīts pa upēm un jūrām, bet arī zemnieks šīnī ziņā tāds pat līdzvainīgais, jo arī viņš bieži novēd savus ciemus tādā stāvoklī, ka tie pakšu pārpildīšanas dēļ jāpārcel uz jaunu vietu (kam Sibīrijā eksistē pat īpašs nosaukums). Un šīnī ziņā tikai ķīniņis ir bez vainas un ļoti cītīgi un rūpīgi krāj savu «darbu» medumiņu un nes

* Te un tālāk citēta E. Dāvida grāmata «Sociālisms un lauksaimniecība», kura 1906. g. iznāca arī krievu valodā. *Red.*

** Te jāatzīmē, ka Eiropas zemniecība parasti ļoti netaupīgi apietas ar šo «darba rezultātu», un Zolā pievēd savā romānā [«Zeme»] zemnieci «Krustmāti Kaka», par kuru zobojas, ka viņa savus un sava vira «mēslus» lieto sakņu dārzā. Tāda izturēšanās, zināms, nav parreiza, bet es tikai te aizrādu, ka še siksaimniecībai nav priekšrokas.

to pat no pilsētas krūzēs uz mājām*, bet tas pa daļai izskaidrojams caur to, *ka ķinieši kā budisti neēd gaļu un ne-pazist lopkopibas un tātad arī lopu mēslu*, bet par to arī *neizlieto lopu baribas*. Bez tam ķinieši rūpīgi atdod dabai atpakaļ visu, ko no tās nēmuši, un vienīgi tādā ceļā, kā to jau Lībigs norādīja, ir novērsuši zemes noplicināšanu un pastāvīgu masu badu, neraugot uz lielo apdzīvotību. Pie tam tik vienkāršs līdzeklis kā kūdra padara šos cilvēka mēslus nesmirdošus un pat mazāk nepatīkamus nekā, piem., ir kaulu milti. Vajag tikai tehnikai te nākt palīgā ar saviem izgudrojumiem, jo jau Ķīna pazīst šo mēslu pārvēršanu pulverī un cietos kieģelos.

«Sūdi ir zemkopības dvēsele!» (Mist ist die Seele der Landwirtschaft) — tā kādreiz pazoboja šos agrāroportūnistus nelaiķe Roza Luksemburga. Un es kādreiz tam piezīmēju, ka, ievērojot netīro darbu ar tiem, negribētos labticēt šīs netīrās «dvēseles» nemirstībai.** Tagad šo darbu modernizēšanas ziņā jau ir pirmie soli sperti, ir mēslu izmētājamās mašīnas, bet vēl ļoti maz darīts *pašu mēslu racionālai* un pirmā kārtā taupīgai izlietošanai, jo kā liel, tā zemnieku saimniecībās pārāk daudz aiziet bojā vissvarīgāko mēslu sastāvdaļu (piem., šķidrumus). Un izklausīsies dažam labam mazliet smiekligi, ja sacīsim, ka arī mēslošana, un taisni tā, jānostāda ziniski. Mēs redzēsim nākošajā nodaļā, kā zinātne vispārīgi nostāda zemes apstrādāšanu, uzlabošanu un dziedēšanu.

Ar dabiskiem mēsliem vien nevar pietikt, vajag arī mākslīgu mēslu utt., ar kuriem zemnieks iepazīstas vienīgi izavīzēm, no kaimiņiem un saviem bieži sūriem, rūgtiem piedzīvojumiem. Visādā ziņā strīdu, kuru agrāk veda un uz kuru sevišķi atsaucas sīksaimniecību aizstāvji (samērā lieлāka lopu daudzuma dēļ) par labu dabiskiem mēsliem, *zinātne un prakse izšķirusi ar kompromisu, t. i., ka vislabākos rezultātus dod abēju kopēja lietošana* (kombinēšana).

* Dāvids ar sevišķu milestību izdara izrakstus iz Libiga un citiem autoriem, no kuriem mēs dabūjam zināt, ka «ikvienā ķiniešu mājā ir mālu mucas vai izmūrētas dobes, kurās iedzīvotāji krāj savu sagremojuma vērtīgo produktu, uzmanīgi aizsargādamī, lai tas neizgaro... Sīs materiāls top tik augsti vērtēts, ka ikviens zina, cik cilvēks pa dienu, mēnesi un gadu ražo. Un ķinietis tur par viesa nelaipnību, ja tas aiziedams neatstāj kādu daļu mēslu kā atlīdzību, uz kuru saimnieks var rēķināt par savu pamielojumu.» Kā redzat, šīni ziņāmums par Ķīnu ir bagātīgas ziņas.

** Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase, 1. sēj., 386. lpp. *Red.*

«Mēslu zinātne» vēl ļoti jauna; izmēģinājumi te velkas lēni, un viņu rezultāti, izdarīti parasti tikai nedaudz no vērojumu vietās, ir ilgi jāpārbauda. Tā viens no svarīgākajiem jautājumiem te ir, kā panākt, lai zemē ievedamā viela tiešām notiku tikai pie sējuma graudu. Jaunākā tipa sējmašīnas reizē iemet graudu un mēslu. «Сельское Хоз.» (Nr. 1/1919.) pieved jaunus mēģinājumus, ko izdarījis italiešu agronomi Rosi, mērcēdams graudu 12—14% amonjak-satura salpetera atšķaidijumā. Un rezultāts bijis, ka šis vēlāk izkaltētās sēklas sēja zem superfosfāta devusi 25 graudus. Ar 2 kilogramiem kviešu sēklas tā apsējuši veselu hektāru. Man nejauši atminas vecos laikos kāda latv. zemkopja piezīme par viņa mēģinājumiem ar graudu mērcēšanu «sīvā», ar ko viņš sasniedzis lielus panākumus.

Kā teikts, Latvijas zemnieki daudz darījuši zemes uzlabojumam ar mēsliem, bet viņi to līdz šim darījuši vieņīgi ar dārgi izmaksājošiem pašmēģinājumiem. Vienkāršāk tas būs, nemot palīgā zinātni. Un, ja viņi līdz šim nav varējuši kerties pie drenāžas un pietiekošas at- un apūdeņošanas utt., tad atkal ne aiz kūtrības, bet aiz *kapitāla* trūkuma, jo nauda visa aizgāja zemes rentē. Un bez tam, labojumus zemē guldot, zemnieks vairumā gadījumu nebija drošs, vai tiešām viņš (vai kaut sabiedrība), bet ne zemes rentes īpašnieks paņems to rezultātus. Arī te galu galā atduramies pie tam, ka, ja arī zemnieks visas pūles pieliktu, lai neviena drupatiņa viņa no Dāvida slavētā «speciāldarba» neietu bojā, zemes rente, t. i., privātīpašums, viņam atņem ir šī «darba» rezultātu, ka muižnieks arī šim darbam «skatās pakājā».

7. ZEMKOPIBA UN ZINĀTNE

Nevar vainot Latvijas un gan arī ne vien Latvijas zemnieku, ka viņš būtu bijis vienaldzīgs pret zinātni, sevišķi zemkopības zinātni. Bet gadusimteni pēc tam, kā Eiropa jau pazina zemkopības augstskolas un augstskolu fakultātes, latviešu zemniekiem nebija pieietama pat zemākā zemkopības skola. Kā visu, kas veda uz gaismu un draudēja pacelt zemnieka redzes aploku un galu galā arī konkurences spēju, visuvarenais vācu muižnieks apspieda. Un tā Latvijas zemkopim bija jāizcīna cīņa ar dabu bez zinātnes palīdzības un daudz ja ar vienu otru drupatiņu zinātnes, kas pie viņa nonāca caur tautiskām avīzēm, no

ļaužu valodām un ļoti reti no tiešiem zinātniski izglīto-tiem zemkopjiem, jo arī muižās tādu nebija un tur vaja-dzēja «muižkunga» un vagara, bet ne zinātnes un agro-noma.

Lielajā cīņā par eksistenci un ar augstajām zemes ren-tēm Latvijas zemnieks ir cīnījies ar panākumiem, kuru rezultātus gan mēdz ievākt muižnieks zemes rentes veidā. Bet kā? Viņa senču novērojumu vien jaunai saimniecībai nepietika un nevarēja pietikt jaunlaiku apstākļos. Viņš kā bērns kērās no viena mēginājuma pie otra, apdedzināja pirkstus un mēgināja no jauna. Cik viņš nav pārmaksājis uz dažādiem «zupuriņiem»*, tos izlietodams ne ikreiz, kur vajag un kā vajag. Viņš mēgināja uzvest uz neauglīga zemes gabala citādas zemes, lietoja kaļķus, ģipšus, kaulu miltus, kainišus** utt., bet neapzinīgi jeb uz kaut kādu iestāstījumu. Viņš beigās panāca rezultātus, bet ar kādām pārmaksām! Un kādi turpretim varēja būt rezultāti ar tiem pašiem līdzekļiem un tām pašām pūlēm, apzinīgi un ar zinātnes palīdzību!

Zinātnē iespiežas zemkopībā, kā jau redzējām, tikai XVIII gs. Anglijā, bet viņa apm. paliek uz XIX gs. sā-kuma rezultātiem stāvam un jaunu attīstību sasniedz tikai jaunos laikos Amerikā. Mūsu zemkopji bieži paraduši uz Ameriku skatīties kā uz vienkāršu bagātības bedri, iz ku-ras rauš bez pūlēm, bet kas būs drīz noplicināta, pēc kam viņas konkurence izbeigsies. Nav nekas nepareizāk kā tas. Bija bez runas noplicināšanas politika tur modē, bet tas laikmets ir pagājis, un tagad tur ļem pārsvaru tiešām zinātniska, racionāla lauksaimniecība.***

Kad runā par baktērijām, mikrobiem, baciļiem, man vienmēr atgādājas Tolstoja ludziņa «Izglītības augļi», kur «kungi» baidās no zemnieku deputācijas kā no slimību baciļu avota, un zemnieki, vieni palikuši, smejas no visas sirds, iedomādamies, ka šie baciļi esot līdzīgi sienāžiem («козявки»). Tie paši zemnieki būs ļoti pārsteigti, ja vi-ņiem tagad krieviski jālasa par viņu pašu laukos mudzo-

* — superfosfātu u. c. mākslīgiem mēsliem. *Red.*

** — kainitus (dabiskos kālija sāļus). *Red.*

*** Interesanta šīnī ziņā ir A. Harvuda grāmata (kriev. А. Гарвуд, «Обновленная земля» [«Atjauninātā zeme»]), kas, neraugot uz viņas populāro raksturu un viņas autora pilnīgi buržuāziskajiem uzskatiem, sniedz daudz mums derīga un interesanta. Ne velti to saīsinātā veidā tulkojis nelaiķis akadēmiķis Timirjazevs.

šiem miljardiem šo nerēdzamo «sienāžu», zinātniski runājot, baktēriju, kuras redzamas tikai zem labākajiem mikroskopiem un kuru loma zemkopības attīstībā un zemes uzlabošanā ir neizmērojama.

No kā pastāv šī «zemīte», kas mūs uztur? Ja agrāk zemkopis pacēla no arama lauka vienu otru piciņu zemes, viņš tos apraudzīja pēc viņu ārējā izskata un no tā slēdza par auglibu, irdenumu, drēgnumu. Tagad jūs redzat zemkopi uzcītīgi vietām paceļot zemes piciņu, to sasmalcinot un kā vidēju sajaukumu no šā vai tā lauka aiznesam mājās — *zinātniskai laboratorijai*. Ja mēs vedam uz laukiem mēslus (govju vai mākslīgus), tad acīmredzot tādēļ, ka zemē kaut kā vajadzīga trūkst. Un zinātnē mums māca, ka zemes «garoza» kīmiski sastāv iz kādiem 70 elementiem, no kuriem zemkopībā svarā krit tikai 12. «Ja jūs ugunī iemetīsat salmus, labības graudus, saknes un citas augu daļas, tad degošā viela pārvērtīsies, vienup, ūdeni, ogļskābē un amonjakā («azot» — slāpeklī), kuri izgaros gaisā kā bezkrāsas gāzes, otrup, kā pelni paliks fosfora skābe, kālijs, kaļķi, magnēzijs, sērskābe, hlors, dzelzs oksīds, kramakmens un nātrijs. Iz šīm 12 vielām sastāv auga ķermenis.» Zemkopība sajūt zemē no tiem trūkumu tikai pēc 4: slāpekļa, fosfora, kālija un kalcija. Bet, ja tikai vienas no šām sastāvdaļām trūkst, auglība nav iespējama, un pašas *auglības augstāko mēru* noteic tā no šām vielām, kuras ir samērā vismazāk; auglība, sasniegusi šo mēru, apstājas. Un raug, kādēļ jāsauc parīgā laboratorija, lai pateic sastāvdaļu procentu*, kāda trūkst un kāda vajag tam vai citam augam. Bet arī lai pateic, vai nav cita trūkuma vai zemes slimības (kaitīgu vielu, piem., sāļu vai skābju). Jo ja jūs krausat tikai jo vairāk šādu vai tādu mēslu vienā vietā, tie aizies šimbrīžam bojā un bieži pat vēlākiem laikiem nozudīs.

Bet tā samērā viegli saprotama lieta. Svarīgāki ir tie «dzīvniecīņi», tās baktērijas, kuru zemē vienā gramā mēdz būt vairāk kā miljards seši simti miljoni. Un šās baktērijas ir ne vien auglības avots, bet arī līdzeklis *iepotēt nedērigai zemei viņas derīgumu*.

Ja zemei trūkst slāpekļa («azota»), viņā jāieved no citurienes zeme, kurā ir zināmas sugars baktērijas, kas,

* Sie kīmiskie svari ir tik jutīgi, ka parāda papīra loksnes svarā pat *zīmuļa rakstu svaru*.

tiklīdz iesēsat pākšu augus, tūliņ saistās ar viņu saknītēm (mazu dziedzerīšu, «желвачки» veidā), ar kuru palīdzību augs izķer iz gaisa slāpekli un to ne vien neatdod gaisā, bet daļu ievieno zemē. Pietiek no šāda iepotēta lauka pārnest zemi uz pārējiem laukiem, lai arī tie kļūtu par auglīgiem. Lielumā šādus mēģinājumus izdarīja Kanzasas štātā caur to, ka atveda nedaudz zemes, pareizāk, vienkāršu putekļišu no Masačuzetas. Saprotais, ka šī zemes-pote jāieved zemē kopā ar sēklu. Un panākumi bija lieisksi. Tā, piem., kvieši, gadu pēc gada sēti, izņem iz zemes slāpekli, tā pietrūkst, un zeme noplicinās. Te visvienkāršākais pretlīdzeklis — *zemes potēšana*. Jo slāpeklis salpetera veidā vispirms ne tik viegli un labi piesavinās, bet bez tam tas ir dārgi jāpērk*, tas ir, tā sakot, jāpārliek no viena maka otrā, kamēr ar bakterioloģijas palīgu to tieši izķer iz gaisa.

Mēs nekavēsimies ilgi pie tā, kā izmēģinājumu laukos «radīja» saturīgākus un izturīgākus kviešu un citu labības graudu veidus, šim nolūkam mākslīgi kopojoši un «applecinot» dažādas sugars. Tūkstoši mēģinājumi daudz gadu laikā deva meklēto jauno sugu, kas nu iz dažādiem graudiem jāizaudzē par veseliem laukiem: 1906. g. jau bija apsēts vesels miljons akru ar jauno sēklu. Un visas uzlabotās labības sēklas jau apņemot 20 milj. akrus. Bet šie mēģinājumi dara arī pilnīgi «brīnumus»: pārvērš kaktusaugu, kas ir «nezāle», derīgā un bezgala ražīgā augā ar *jaunu barības saturu un bez ērkšķiem*; uzlaboja kartupeli, palielinot viņa stērķēļu saturu par 25% un atsvabinot to no slimibām, beigās, caur krustošanu starp kartupeli un tomātu radīja kartupeļus pie tomāta stādiem un tomātus kā kartupeļus. Tīri kā «Mērnieku laiku» ballē.

Nav jāaizmirst, ka mēslošanā jābūt joti «taupīgam» un apzinīgam saimniekam, ja negrib iztērēt materiālu bez panākumiem, sasniedzot lielāko auglību, kāda pēc klimata un apstākļiem sasniedzama.

* Slāpekļa izķeršana no gaisa fabrikveidīgi, jau agrāk izvesta dzīvē Norvēģijā, pateicoties joti lētiem kalna ūdenskritumu spēkiem, izglāba Vāciju kara laikā; bet šīs fabrikas izmaksājušas joti dārgi. Un kad kāds Vācijas profesors izgudroja jaunu metodi (kas pēc viņa projektiem izmaksājot 10 reiz lētāk), to pievienojoši dzelzs lietuvēm, tad Vācija no tās atteicās, jo bija pārāk daudz ieguldījusi savā fabrikā. Jaunais izgudrojums Vācijai «neatmaksājās», un to nopirka īsi priekš revolūcijas Škoda firma Austrijā.

Zinātne ir izglābusi Ameriku, kurai vairs nav jābaidās no zemes noplicināšanas. Un tomēr šī zinātne ir tikai jau-nāko gadu auglis un visā plašumā vēl nekur nav izvesta dzīvē. *Un nevar* tikt izvesta dzīvē, kamēr pastāv zemes īpašuma monopolis un kamēr zemkopīm ik uz soļa jāprasā, vai tas *tūliņ* atmaksāsies. Arī pati zinātne, kā viņa nostā-dīta Eiropā, mūsu augstskolās, politehnikās* utt., nav ap-rēķināta uz praktiski lieliem panākumiem. Agrāk tās bija fakultātes, kur uzdzīvoja baronu un pat augstāku kungu dēliņi, kā, piem., slavenajā Bonnas augstskolā, vēlākos laikos (piem., mūsu augstskolā) kādreiz iestājās tādēļ, lai atsvabinātos no kara klausības.

Un, kad Rīgā nodibinājās Padomju valdība un tiem pa-šiem agronomiem, kas bija kaluši lepnus plānus par Lat-vijas zemkopības nākotni, deva brīvas rokas, tie gandrīz visi nezināja nekā cita atbildēt, kā tikai ar spekulāciju un sabotāžu, jo viņi bija vecās, pilsoniskās zinātnes vergi.⁴²

8. AGRONOMIJA UN LAUKSAIMNIEKI

Nevar iedomāties lielākas nicināšanas, nekā izpaužas tanīs zemnieku daudzkārtējos jokos par zemnieku uz pil-sētām aizgājušo dēlu vai meitu, kas aizmirsuši, kā izska-tās, piem., mieža vārpiņa, jeb kas iesit paši sev ar grā-bekļa kātu pa galvu. Tas ir saprotams protests pret tēvu tikumu atmešanu, un zemkopībā ar šādiem tēvu tikumiem bija visas galvas pilnas. Šie tikumi dažreiz bija ļoti vēr-tīgi. Bet zemkopība neizbēga vispārējās attīstības gaitas, kurā zinātne atšķirās** no fiziskā darba, vispirms kā vien-kārša darba vadītāja un tad kā paša uzņēmuma galva. Bet še lielsaimniecība nebija tik vienlaidus koncentrēta un bija jāatrod līdzeklis, kā jaunās zināšanas, ko zem-kopībā ienesa kapitālistiskais laikmets, izplatītu atsevišķu zemkopīju starpā. Es vienmēr atminos, kā XIX gs. pirmajos gados iznākušās vācu grāmatās Latvijas «jaunbaroni» nopietnu ģimi spriedeleja, ka zemniekiem (toreiz vēl ne-brīvam) vajagot sniegt zināšanas, bet kādas? Vai rakstī-šanu un rēķināšanu jeb dabas zinātnes? Šī jauno baronu grupa⁴³ bija drusku pacildināta no franču Lielās revolū-cijas viļņiem, bija iz prūšu zemkopības literatūras (piem.,

* — politehniskos institūtos. *Red.*

** — atdalījās. *Red.*

iz angļu zemkopības propagandista un prūšu zemkopības akadēmijas dibinātāja Tāra 1798. g. iznākušās grāmatas) dzirdējusi par jaunu, racionālu zemkopību un gribēja to dzīvē ievest ar vēl nebrīva zemnieka cilvēka rokām. Drīz gan šis virziens apklusa, un muižniecība uzstājās kā viens vīrs pret jebkuru latviešu izglītību, kā speciālu, tā vispārēju.

Visās zemēs rodas agronomi, ko pieņem valsts vai vietējā pašvaldība, kuru uzdevums ir mēģināt ievest jaunas metodes zemkopībā, izplatīt zemkopības zināšanas un uzņemties zināmu kontroli jeb uzraudzību īpaši pār tām saimniecībām, kurām doti kādi aizdevumi. Tā, piem., Itālijā un Rumānijā īpaši agronomi izved dzīvē uzraudzību pār rentes kooperatīviem ar valsts aizdevumu.

Ierodas dažādi instruktori (aitkopības, lopkopības, moderniecības utt.), kas atklāj savus kursus un lekcijas. Un skandināviešu valstīs, īpaši Dānijā, zemnieku augstskolas⁴⁴ paceļ zemniecības ne vien vispārējo garastāvokli, bet arī lauksaimniecisko attīstību. Tanī pat virzienā strādā zemkopības krīze, kas padara zemnieku kustīgāku, to spiežot pāriet no vienas kultūras uz otru. Un dāļu sviesta ātro uzvaras gaitu daži nosauc tieši par zemnieku augstskolu sekū. Saprotams, ka te ne vien ceļas apstākļi, kas zemnieku dzina uz zināšanām, un tādus mēs ļoti labi atminam pie sevis Latvijā, bet tur reizē radās iespējas to arī apmierināt, kādas pie mums nebija.

Es te nekavēšos pie zemkopības augstskolām un citām speciālām mācības iestādēm; tās ir nepieciešamas, tikai viņām jābūt pietiekoši zinātniskām un reizē arī *praktiska darba daritājām*. Viņu rīcībā vai pārraudzībā jābūt dažādajām laboratorijām un izmēģinājumu stacijām un laukiem. Bet vēl lielāku vērību jāpiegriež praktiskajai skolai. Nākotnē to sniegs darba skola, tagad tas jāizpilda ar kursiem, tautas augstskolām utt. Amerika šīnī ziņā darījusi daudz, tur 50 gados zemkopības izglītība laidusi dziļas saknes, un, kamēr agrāk agronomi no skolas iestājās dažādos intelīgenču amatos, tagad 90% no tiem aiziet tiešām uz laukiem praktiskajā darbā. Drusku aizraujas jau minētais Harvuds, par viņiem rakstīdams: «Jaunie laudis, kas atstāja savas fermas, lai iestātos zemkopības skolās, no turienes atgriezās ar pavisam jauniem uzskaņiem uz dzīvi. Viņi pārliecinājās, ka to pašu darbu var darīt arī pavisam citādi. Viņi dabūja zināt, ka netīrā, ne-

kārtīgā dzīve laukos, rijā vai namā nav nemaz fermera mūžīgais liktenis, ka taisni otrādi — fermu var pārvērst tādā stāvoklī, ka tanī dzīvot ir prieks, un nevis par vietu, no kuras jāmūk pie pirmā gadījuma.» Harvuds pat atzīmē, ka esot sajūtama tieksme no pilsētām atgriezties uz laukiem. Saprotams, ka uz to pirmā kārtā spiež mašīnu darbs, pie kura vajag i sapratīga saimnieka — rīkotāja, i bieži vēl vairāk apzinīga strādnieka. Un, ja tādā kārtā nēm pārsvaru darbā mašīnists, kas bieži pārāks par savu saimnieku garīgā ziņā, tad, zināms, vienīgā izeja — pāriet uz sociālismu uz [vien]līdzīgu tiesību pamata.

Agronomijas uzdevums ir pacelt vispārējo zemkopības zināšanu līmeni, iepotēt zemkopjiem interesī griezties pie «zemes ārstiem» — agronomiskajā laboratorijā un reizē arī sniegt kā zemei, tā mašīnai pirmo palīdzību. Te, saprotams, būs zināma cīņa pret vecajiem uzskatiem, un viegli var gadīties, ka pirmie pionieri te nākotnē būs daudz peltie laukstrādnieki ar savām biedrībām un saviem klubiem.

Arī Krievijā, kur muižniecība nestrādāja tik tieši* pre-tim zemnieku zemkopības izglītībai, zemstu vairums vairāk rūpējās par lielgruntniekiem un ne par zemniekiem, īpaši pēc 1880. g. reakcijas. Pirmā, kas pieņēma zemstes agronomu, bija 1871. g. Vjatkas toreiz skaidri zemnieku vairuma zemste, viņai 1879. g. sekoja Perma un 1881. g. Novgoroda. Tomēr 1903. g. bija tikai 18 gubernās 91 aprīņķa agronomi, bet tad tie sāka augt kā sēnes. (Atminat, kā tas sakrīt ar zemnieku nemieru laikmetu.) 1905. g. jau visām, izņemot 2, gubernām bija zemstu agronomi. Bet no 358 aprīņķu zemstēm tādu agronomu vairs nebija tikai 116. Un 1914. g. jau tādu agronomu pa zemstēm bija 9112 cilvēki, vesela armija, kura vienā vien 1913. g. pieauga par 25%. Makarovs, to atzīmēdams, iebilst, ka «dzīve nerāda tikpat spīdošas zemnieku saimniecības attīstības, kā uzplauka agronomu organizācija». Un es piezīmēšu, tā nevarēja uzplaukt, jo to varēja pacelt ne *«ticība uz agronomu»*, bet *zemes jautājuma nokārtošana*. Līdz tam laikam joprojām lielāko labumu baudīja arī no zemes agronomiem *muižu zemkopību*. Bet jāatzīmē, ka 1913. g. ir reizē stipras kooperācijas kustības gads uz

* — atklāti. *Red.*

laukiem Krievijā, un vispāri tā nav nejaušība, ka toreiz Krievijā arī lauki bija revolūcijas priekšvakarā.

Pie agronomijas uz ciešāko jāpievieno *grāmatvešana* kā visas jaunlaiku lauksaimniecības pamats. Grāmatvešana ne vien par vispārējiem izdevumiem, bet par ikvienu lauku, ikvienu lopu, ikvienu jaunmēginājumu. Tikai sīka grāmatvešana dod speciālistam uz šo faktu pamata iespēju norādīt labumus un pašam saimniekam vispār grozīt savu saimniecību.* Agrāk kā te, tā citur izlīdzeja galva. Bet prakse pierāda, ka tās ir par maz. Un, reiz pāriet uz pierakstīšanu, galva zaudē savu agrāko, instinktīvo atmiņas spēju un saimnieku glābj tikai *pilnīgi pareiza*, ja arī vienkārša grāmatvešana, tikai praktiski iekārtota.

9. IZMĒGINĀJUMU LAUKI UN STACIJAS

Z.-Amerikas izmēginājumu stacijām likumā uzlikti šādi uzdevumi: «Izdarīt oriģinālpētījumus jeb pārbaudīt citu izdarītus mēginājumus stādu un dzīvnieku fizioloģijā; izpētīt kā vienu, tā otru slimības un līdzekļus tās izdziedēt, derīgu augu kīmiskās sastāvdaļas dažādās viņu augšanas stadijās, dažādu sējas maiņu derīgumu, jaunu augu aklimatizācijas spēju, zemes un ūdens analīzes, dabisko un mākslīgo mēslu analīzes sakarā ar izmēginājumiem pie dažādiem augiem; siena un citādu barības augu derīgumu, dažādas barības sagremojamību, piena un siera u. tml. produktu izgatavošanas zinātniskos un ekonomiskos pamatus, skatot pēc ikvienas valsts vietējiem apstākļiem un vajadzībām.»

Es zinu, ka pie mums zemniekiem vārds «izmēginājumu stacija» stipri saistās ar tiem mākslīgu mēslu izmēginājumiem vecos laikos Rīgā pie politehnikas**, kas deva vienmēr labus rezultātus vienīgi «zupuriņu» pārdevējiem un

* To nesaprot prof. Verners Zombarts, kas tik labi saprot buržu-baņķieri. Tā tikai var saprast viņa ironiju par «Bādenes vai Bavārijas zemnieku-saimnieku, kas pārvērtīs par rēķinošu tirgotāju, kapitālistisku uzņēmēju, kuram vienīgi trūkst paša uzņēmuma, bet kas ar čeku grāmatīgu kabatā par savu galveno nodarbibu uzskata rakņāšanos par turgus ziņām». — Tikai šāda rēķināšana līdz šim ir glābusi zemnieku kapitālisma viļņu jūrā.

** Rīgas Politehniskā institūta. *Red.*

pašai stacijai (ciets honorārs!). Kā redzat, Amerikā (mēs še Ameriku ņemam kā tipu) tām ir pavisam citāda nozīme. Un mums nemaz nav jāaizraujas no Harvuda ap rakstiem, kur tas nodarbojas ar viņu slavēšanu, bet pie tiek paņemt tikai dažus piemērus iz viņu darbības. Tādu oficiālu staciju tagad ir 60, ikviēna štatā viena, pie kam likums par tām iznāca 1887. g. ar pirmo izdevumu 15 000 dolārus uz ikvienu šatu. Un viena vien Dakotas stacija pacēla sava šata ražu par 10 miljoniem gadā caur izmē- ģinājumiem ar jaunām sēklām.

Stacijas izdod biletenu reiz 3 mēnešos, ik gadus sīkus pārskatus, un viņiem bija jau 15 g. atpakaļ vairāk kā 600 000 ziņotāju. Bileteni savus jaunizgudrojumus un mē- ģinājumus apraksta populārā valodā un izsūta visām avī- zēm, bez tam stacija dod tiešus padomus, brīdina no kaitī- giem kukaiņiem, atbild uz jautājumiem par ūdens vai ze- mes īpatnībām un citiem jautājumiem, ja uz tiem jau nav dota atbilde agrāk kādā no biletenu. Un vēl svarīgāki par padomiem, ko darīt, ir padomi, *ko nedarīt*. Viņi aizrā- dija uz kaitīgām sējas maiņām*, uz nepareizu un neat- maksājošos mēslu lietošanas veidu ar norādījumiem uz derīgāku un lētāku mēslošanas kārtību. Tāpat ar lopu barību. Ar vārdu sakot, neatradīsiet jautājuma, kurā sta- cijas jau nebūtu teikušas savu vārdu. Atbildes dod ar rakstu un mutiski.

«Sām izmēģinājumu stacijām bija visplašākajā ziņā *audzinoša* nozīme. Viņas ved uz priekšu, uzmudina jeb attur, *dod padomus un kontrolē*. Viņas ir audzinātājas, kas neuzspiežas, viņām ir iespāids bez spaidiem, viņas aizrāda ceļu, bet ne pavēl. Un zināmā ziņā tās ir visva- renākās progresu nesejas.» Bet Amerikā viņas to dara vie- nīgi no kapitālistiskās *pelņas viedokļa*.

10. METEOROLOGIJA UN RADIO

Bulgakovs raksturo zemkopību, paskaidrodams, ka tanī *daba valdot pār cilvēku*, kamēr *rūpniecībā cilvēks pār- valdot dabu*. Tās pašas baiļu jūtas dabas priekšā kā pro- fesors sajūt arī neattīstīts zemnieks, kā mēs to jau redzē- jām agrākās nodaļās. Jaunlaiku zemkopis vairāk baidās

* T. i., nepareizu lauksaimniecības kultūru sējas secību. *Red.*

no pasaules tirdzniecības, tas ir, no cilvēkiem, nekā no dieva un dabas spēkiem. Pār dabas spēkiem viņš cīnās gūt virsroku.

Visbūtākie viņam ir klimatiskie, «nelaiku» un «negaisu» draudi. Tos vispirms paredzēt viņam ir no vislieklākā svara, bet meteoroloģijas zinātne vēl devusi maz panākumu. Un vēl arvienu zemnieks pēc saviem kauliem jeb pēc mājas un gaisa putniem novēro, kāds būs laiks tuvākajā nākotnē, caur to klāji atzīdams, ka šie dzīvnieki ir spējīgāki pareģot laiku nekā viņš pats. Un tiešām, «dabas cilvēks» šīnī ziņā ir tuvāks dabai. Bet tāds «no kultūras tikai aplaizīts» stāvoklis, kādu patlaban ienem zemnieks, ir nepaciešams un jānovērš.

Ja meteoroloģijas zinātne pie mums maz ko darījusi, tad tas pats par sevi saprotams. Viņa pati ir jauna zinātne, un, lai viņa varētu pilnīgi attīstīties, viņai vajag loti plašas novērojumu reģistrācijas (atzīmējumu) palīga, ko var izdarīt tikai attīstīti un apzinīgi zemkopji paši. Iekš kam pastāv meteoroloģijas laika paregošanas daļa? Iekš tam, ka viņa izpēta gaisa strāvu celšanos, viņa vētrīnās kustības un viņa drēgnuma maiņas, pēc kādām kustībām sakarā ar agrākiem novērojumiem meteorologs taisa slēdzienus. Pats barometrs un termometrs izgudroti tikai XVII gs., bet viņu praktiskā izlietošana ir tikai jaunāko laiku auglis un arī vispirms zīmējoties uz jūrniecību un tikai pēdējos laikos arī uz zemkopību. Tomēr paregojumu pareizības procents pieaug, un kapitālistiskās zemēs, kā Amerikā, jeb atkal zemnieku valstīs, kā Norvēģijā, šie paregojumi īpašām zīmēm top izsūtīti pa dzelzceļiem un pa telegrāfiem. Un zemkopības meteoroloģija kā vienu no savām vājajām pusēm vienmēr atzīmēja grūtības izziņot laikā savus paregojumus izmētātajām saimniecībām.

Tagad šis kavēklis varētu skaitīties par novērstu: radio jeb bezdrāts telegrāfs ar vienu sitienu var izsūtīt savas ziņas pa visu pasauli jeb pa visu valsti vai apgabalu, un nepaies ilgs laiks, kad ikvienā pagastā būs sava radio, jo vairāk, kad izplatīsies jaunizgudrotais radio (t. i., bezdrāts) telefons. Ja zināms būs iepriekš laiks, kā, piem., lietus, vējš, salna, tad zemkopis jutīsies mazliet mazāk atkarīgs no dabas spēkiem. Saprotams, tikai tanī gadījumā, kad tas atmaksāsies jeb kad būs atcelta tā sabiedrība, kurā viss grozās ap peļņu un atmaksu. Tas notiks tikai tad, kad būs nodibinājusies jauna sabiedriska iekārta.

D. RAZOŠANAS ORGANIZĀCIJA ZEM KOPIBĀ

1. TAUTAS SAIMNIECĪBA

«Amatnieks pa pašu darba laiku tikai galīgi pārdomā, kā norisināsies viņa darbs; *jaunlaiku uzņēmumam* jau *gul gatavs visos sīkumos izstrādāts plāns*, iekams sperts *pirmais solis* uz šāda uzņēmuma celšanu.»

Mēs varam runāt par *saimniecību* tikai tur, kur notiek *plānveidīga* cilvēka cīņa ar dabu uztura dēļ un kur šī cīņa norisinās cilvēku *sabiedrībā*. Šīnī cīņā *laudis* stājas *zināmās darba* un līdz ar to *sabiedriskās attiecībās*, kuras mainās līdz ar *saimniecisko*, tas ir, līdz ar tehnisko at-tīstību.

Šī *saimniecība* savā pirmatnē norisinās nelielās, pilnīgi vienā no otras *neatkarīgās* *saimnieciskās* *šūniņās*, sīkās ģimenes vai ģints apvienībās, kuras reizē bija *visa vajadzīgā* *ražotājas*, kā arī *patērētājas*. Tagad turpretim mēs runājam jau par *nācijas* vai *valsts* un pat *vispasaules* *saimniecību*, kurai pēdējai gan vēl nav *sava* *saimnieka*, bet kurā taču valda *zināma* *likumība*, gan ļoti līdzīga *«ak-lajiem»* *dabas* *likumiem*, vienalga, vai noteicējs šīni *likumībā* ir *brīva* *pieprasījuma* un *piedāvājuma* *sacensība* (*konkurence*), jeb tāds noteicējs ir *vairāk* vai *mazāk* *monopolizēts* *kapitāls* (*imperiālisms*). Visādā ziņā mēs *sakām*, *kapitālisms* ir *nodibinājis* *«pasaules* *saimniecību*», tas ir, *padarījis* *sev* *atkarīgu* *visu* *pasauli*.

Un tiešām, kamēr konkurence strādāja kārtīgi, vajadzīgo patēriņa priekšmetu piegādāšana (gan ne visām šķirām) *zināmā* *mērā* bija nodrošināta caur *brīvu* *starp-tautisku* *tirdzniecību*, bet ikviens *pārtraukums* šīnī ziņā novēda pie *krīzēm* un *katastrofām*. *Sociālisms** tieši aiz-rādīja, ka *vienīgā* *izeja* iz *šīs* *saimnieciskās* *anarhijas* ir *plānveidīga* *vispasaules* *saimniecība*, kura iespējama, tikai *sociālismam* *uzvarot*. Turpretim *kapitālisma* pēdējā *sta-dija*, *imperiālisms*, izbīdīja savu *autarkijas* (burtiski *paš-saimniecības*) *plānu*: tas ir, *pašapgādājošu* *imperiālistiskās* *valsts* *apvienību*, *kuras* *robežās* *ir* *ne* *vien* *rūpniecība*, *bet* *arī* *rūpniecībai* *vajadzīgs* *neapstrādāts* *un* *apstrādā-jams* *materiāls* *un* *pārtikas* *vielas*.

* *Zinātniskā sociālisma teorija. Red.*

Nenodosimies te politiskām pārrunām par šiem plāniem, bet apstāsimies pie jautājuma, cik tālu tas attiecas uz zemkopību. Un atstāsim reizē pasaules saimniecības jautājumu tai nodaļai, kur runa būs *par pasaules tirgu* jeb kapitālistisko metodi izšķirt ražojumu izdalīšanas jautājumu un *par komunismu* jeb par galigo iespējamību nokārtot i ražošanas, i izdalīšanas jautājumu. Bet pakavēsimies te pie «tautas», tas ir, «nācijas *saimniecības*» kā tā līdzekļa, kurš varētu kaut cik izlāpīt to plaisu, kas cēlūs starp pilsētām un laukiem, starp lauksaimniecību un rūpniecību. Še tas būtu jautājums par *plānveidīgu ražošanu zināmas valsts robežās*.

Cik tālu pilsoniskā* sabiedrībā valstu robežas ir viena no otras noslēgtas, dabiski, top radīta zināma *privāto saimniecību interešu kopība*. Un īpaši zemkopība tanī spēlē svarīgu lomu. Jo, ja pašu valstī nepietiek pārtikas vielu, tad pirmā kārtā tām taču vajadzētu palikt uz vietām. Kapitālisma sarežģītā mehānismā gan ne ikreiz. Mēs redzējām, ka Irijā bija bads un tanī mira badu miljoni, bet tanī pat laikā izveda no Irijas labību. No Dānijas izveda Dānijas sviestu un ieveda lētāku no Krievijas. Holandē ieveda Krievijas linus, kamēr Holandes lini aizplūda uz Angliju. Jeb beigās pat Krievijā vēl priekš kara ieveda ārzemju labību, kaut gan galvenais Krievijas izveduma priekšmets bija labība. Tie ir dažā ziņā kuriozi un galu galā pat kapitālistiskā iekārtā tikai izņēmumi.

Visādā ziņā ikvienā valstī *zemkopība no pārtikas stāvokļa jāapskata kā viena saimniecība*. (Patiesībā jautājums izšķirsies tikai tad, kad būs viena vispasauliska vienība.) Tāpat kā viņas rūpniecība, cik tā apmierina pāšas valsts vajadzības, jāaplūko kā viens saimniecības arods. No šīs iedomātās vienības (zināms, fikcijas) iziet pati pilsoniskā tautsaimniecība kā zinātne.

Bet, ja mēs apraugām pašu ražošanas un ražojumu izdalīšanas procesu, tad mēs pārliecināmies, ka zemkopībā ražošana joprojām norisinās zināmās *nelielās vienībās*, *saimnieciskās šūniņās*, kuras savā ražošanas procesā ir it kā *autonomas pašnoteicējas*. Un tautsaimniecības zinātnes uzdevums ir noskaidrot un atklāt, cik tālu šī autonomija ir tiešām patstāvība un cik tālu tā ir vienkārša fikcija vai ilūzija.

* Te un turpmāk — buržuāziskā. *Red.*

Pastāv it kā divas pasaules: viena — *kapitālistiska*, kura tieši vai aplinkus ierāvusi savā mutulī, ko mēs sau-cam par «pasaules *saimniecību*», gandrīz visu pasauli, bet ir vēl apgabali un arodi, tā sakot, saliņas (oāzes), kuras vēl ir vairāk vai mazāk *brīvas no kapitālisma* jeb vismaz no dažiem top uzskatītas par brīvām. Nav vēl sen atpakaļ, kad par tādu zemi, kas varēšot palikt brīva no kapitālisma, uzskatīja *Krieviju**. Tādas domas gan nozuda, bet vēl tagad ir ļaudis, kas cer izglābt no kapitālisma iespāida *Krievijas* un varbūt pat visas pasaules *zemniecību*, un nevis pārvedot to modernā komunisma paspārnē jeb tieši pašā komunismā, bet atejot soli atpakaļ uz *naturālo saimniecību*. Ľoti poētiski skan, ja kaut kāds Bulgakovs salīdzina zemniecību ar «ķūras salu, kuru apskalo kapitālisma ūdeņi»**. Jā gan — apskalo un ne vien apskalo, bet pārskalo, noskalo, saskalo un aizskalo, pie kam sāļie kapitālisma ūdeņi drīz būs izēduši visus zemniecības dzīves spēkus, netaupot ne acis, ne citus locekļus.

Sevišķu interesi te pelna, zināms, zemnieku ģimenes saimniecība, jo tā jau skaita ziņā spēlē milzīgu lomu. Un mums te skaidri un gaiši jānostaða jautājums: «Vai šī ģimene kā zemākā saimnieciskā šūniņa tikai *pārveidojas* jeb *sabrūk*?» Tagad, kad zemnieku sociālisti*** Krievijā ir vai nu zaudējuši, vai mainījuši savas pozīcijas, no viņiem izdalījies jauns, skaidri zemnieciski pilsonisks**** virziens, kas grupējas ap kooperācijas centru un kura starpā minami N. Makarovs ar jaunu grāmatu par «zemniecības evolūciju» (iznākusi tikai pirmā daļa)***** un vesela rinda kooperatoru, starp citu, bijušais esers Čajānovs*****. Viņu darbos ir šis tas interesants, bet viņi visi iziet no *pašdarbīgās* un *pašpatērētājas* ģimenes un ir pārliecināti, ka tā, īpaši pateicoties kooperācijai, tikai pārveidojoties un nevis *sabrūkot*. Pie tam viņi nenoliedz, ka zemnieku saimniecība ierauta vislielākā mērā naudas

* Te acimredzot domāti narodņiku uzskati. *Red.*

** Cītēts S. Bulgakova darbs «*Kapitālisms un zemkopība*». *Red.*
*** Eseri. *Red.*

**** — buržuāzisks. *Red.*

***** Domāta grāmata «*Zemnieku saimniecība un tās evolūcija*», kas iznāca Maskavā 1920. g. *Red.*

***** Acimredzot domāta A. Cajanova grāmata «*Zemnieku kooperācijas galvenās idejas un organizācijas formas*», kas iznāca Maskavā 1919. g., kā arī citi darbi. *Red.*

saimniecībā, tas ir, *atkarībā no kapitālisma*, bet viņi te redz ceļamies pavisam jaunu kapitālismu.

Bez runas, no vislielākā svara būtu izpētīt *ikvienas zemākās šūniņas* (zemnieku ģimenes jeb atkal muižas) *iekšējo sociālo sabiedrisko sastāvu* un šī sastāva *savstarpējās attiecības*. Un pie tam ne vien atsevišķas šūniņas, bet veselās šūniņu grupās, šūniņu tipos. Tānī ziņā vienīgais ceļš ir statistiskas anketas pēc saimniecību budžetu sistēmas. Bet, ja mēs pēdējos gados arī atrodam nopietnus statistiku darbus par zemnieku saimniecībām, īpaši Krievijā, tie no mūsu viedokļa nav izlietoti un arī nav izlietojami aiz attiecīgo ziņu trūkuma. Un, kamēr mēs skatījāmies uz ģimeni kā zemnieka (jeb mājrūpnieka) saimniecības zemāko šūniņu ar dievbijību, tāds darbs arī nemaz nebija izdarāms. Ģimenē, saprotams, ir sava daļa svešai, vismaz ekonomista acij neaizskaramā, un mēs pie ģimenes gultas, zināms, atzīstam par likumīgu uzrakstu «Privātlieta», «ieeja aizliegta», bet ne tā darba un patēriņa attiecībās. Un es tūliņ saku, ka tā izmantošana, kas norisinās zem ģimenes aizsega, atradīs tādu pat pretestību no mūsu puses kā ikvienā citā darba vietā. Un tas būs tieši nākotnes brīvas dzimtas interesēs, ja mēs arī šeit nebaidīsimies no sāpīgiem atklājumiem. Un nebūs nekā noziedzīga, ja arodnieciskā apvienība iespiedīsies arī šīnī darba vietā. Jo mums nevar būt vienāldzīgi, vai zemnieka ģimene izlieto savu bērnu un sievas darbu mājās vai ārpus mājas pretim visām darba noteikumu prasībām.

Tā visu agrāko saimniecisko interešu apvienību saskal-dīšana, kuru izdarīja Francijā tik noteikti «Lielā revolūcija» un citur tikai lēna attīstība, bija vajadzīga, bet tik-pat vajadzīga ir saimnieciskā *jaunorganizēšana*. Rūpniecība šīnī ziņā ir daudz darījusi; lauksaimniecība vēl ļoti maz.

2. DARBA ORGANIZĀCIJA

Lai stātos pie zināma darba, cilvēkiem jāstājas savstarpēji zināmās noteiktās attiecībās, šis darbs jāorganizē. Citādi mēs novērotu tādu pat anarhiju kā suņu dzīvē, kur, tiklīdz viens suns sāk riet, to pašu dara arī citi un pie tam sāk savā starpā kauties, un «darbs» paliek nedarīts. Pat dzīvnieku starpā mēs novērojam zināmu organizāciju, kā, piem., skudru pūlī, bišu stropā, putnu perēklī utt. Bet,

ko mēs jau atzīmējām, tur trūkst apzinības, plānveidības, bet norisinās zināma instinktīva kustību koordinācija, saskaņošana.

Nenodarbosimies te ar apcerējumiem, kā cilvēki varēja pāriet uz pirmatnējo *ģimenes saimniecību*, bet pieņemsim to par faktu. Kā ar tanī valdošo pirmatnējo *komunismu**. Mēs redzējām zināmu *darba dalīšanu* un *patēriņa apvie-nošanu*. Mēs arī redzējām, ka tur bija redzams *saimnieks*: māte, tēvs, varbūt vīriešu vai sieviešu (jeb vecāko no viņiem) kopēja saeima kā kolektīvs. Pārējie padevīgi un pat bez spaida izpildīja bieži grūtus uzdevumus. Bija tikai *dabiska autoritāte*, kas nepamatojās ne uz kādiem likumiem, mantas vai patēriņa privileģijām. Pašas uzkrāšanas kāres vai īpašuma milestības nebija. Paši šie jēdzieni bija vēl sveši.

Kā bišu stropā rodas bērni, kas kā spieti ir spiesti izdalīties, tā arī *ģimenes pieauga* un nevarēja iztikt uz agrākā zemes daudzuma. Ja bija brīvas zemes, tad arī *ģimenes spieti izdalījās* (ar zināmu inventāru) kā jauniešu *ģimenes* un, vedot darbu pa *ģimenēm*, zināmā mērā joprojām apvienojās ciemā, bet pati darba organizācija palika joprojām tā pati. Priekšgalā ciema priekšnieks, kas apspriedās ar *ģimēnu* mātēm vai tēviem, bet atsevišķās *ģimenes* palika pa vecam.

Bet reizē norisinās lielas iekšējas pārgrozības. Ja mēs paraugām *kirgizus***, kas patlaban pāriet no nomadu stāvokļa uz zemkopību, tad redzam: pietrūka brīvu ganību, bija jāsaknapina lopu skaits; grozījās barība, kas līdz tam laikam visiem *ģimenes* locekļiem bija gandrīz vienīgi piens, un tā vietu sāka pa daļai ieņemt maize. Tad *kirgizi* novēroja, ka govs dod $\frac{1}{3}$ vai $\frac{1}{2}$ reiz vairāk piena nekā kēve, un pārgāja no kēves uz govs pienu. Tā agrākā *nomadu lopkopība* pārlēca nometinātā *zemkopībā*, *vienotā ar jaunlaiku lopkopību*. Mums pilnīgi ticams, ka tāda pāreja, ja tā top izdarīta apzinīgi un plānveidīgi, varētu norisināties, daudz nemainoties *ģimenes* iekšējām darba attiecībām. Bet parasti tur iejaucas āreji iespāidi: uzbrukumi no blakus ciemiem, kas tīkoja atņemt sev daļu no ciemiņu***

* Domāta pirmatnējā kopiena. *Red.*

** Te faktiski domāti kazahi. *Red.*

*** T. i., kaimiņu ciemu iedzīvotāju. *Red.*

«tēvu zemes». Tā radās karavīru kārtā un beigās privāt-
ipašums kā *jauna darba organizācijas iekārta*.

Pārejot uz arklu, ģimenes vispirms bez kāda savstar-
pēja naida, pilnīgi dabīgi, *izdalīja laukus* (vispirms līdz
pārdališanai). Agrāk tas nebija vajadzīgs, ievērojot to,
ka zemes bija diezgan un ar urbekli vai kapli visai lielu
zemes gabalu ne uzplēst, nedz apstrādāt nebija iespējams.
Sava sēta jau agrāk skaitījās atsevišķas ģimenes rīcībā.
Tālākais solis bija: ikvienai sētai apņemt tik daudz zemes,
kā varēja zināmā klimatā ar zināmu darbas pēku apart,
tas ir, noteiktu skaitu dienu vai rītu (Morgen) jeb vēršu
jūgumu. Bet nu vajadzēja jau stingrāka *vidutāja*, soņa
strīdus gadījumiem. Ciema kopvajadzībām nu radās
iespēja un vajadzība nodot zināmu *«desmitu»*, vairāk vai
mazāk. Kad feodālisms ieradās vispirms, tas bija tikai
pārveidota ciema iekārta. Un tikai savstarpējā cīņā nēma
pārsvaru *feodāls kungs*. Darba organizācija varēja, kā,
piem., Romā, negrozīties, tas ir, muiža pastāvēja jopro-
jām vienīgi iz zemnieku sētām bez sevišķas *muižu zemes*.
Tur kungs nēma zināmu *«virsvērtību»*, bet pilnīgi *noteiktu*,
un pārējo, tas ir, uzturam *nepieciešamo* darbu, atstāja
paša zemnieka ziņā, tas ir, *grozigu, variablu*. Pavisam
ačgārni nekā tagad.*

Ja attīstība nēma virzienu pa verdzības ceļu, tad darba
attiecības pavisam grozījās: vergs bija priekšmets, darba
līdzeklis, tikai viena zemes saimniecības dabiska sastāv-
daļa, un nu zeme, pareizāk, daba, ieskaitot pašu vergu,
pati tiešām deva ražu. Kungs tikai organizēja tās ievāk-
šanu. Še darba organizācija bija: lielskungs, muižkungs
un vagari, tie vienīgie bija brīvi cilvēki (arī ne ikreiz). Jo
drīz lielskungs pats atsacījās no jebkādas līdzdarbības
un ielika tikai muižkungus, jeb izdalīja savu īpašumu un
izdeva viņu pa daļām *brīviem rentniekiem*, kas viņam
par gadu samaksāja zināmu zemes ražojumu daudzumu
un tad paši rīkojās, kā patikās. Mēs te nekavēsimies pie
jautājuma, kā mainījās darba attiecības. Vergi, zināms,
bija *jāpiespiež* pie darba, un bieži viņi pat pie darba gāja
važās jeb, mazākais, ar bruņotu apsardzību un dažādiem
peramiem līdzekļiem.

Drošāk jau, zināms, lielkungam bija *atdalīt savu atse-*

* T. i., kad strādnieks saņem noteiktu darba algu, bet *«virsvērtība»*
ir mainīga atkarībā no ekspluatācijas pakāpes. *Red.*

višķu «*muižas zemi*», kura jāapstrādā dzimtlaudīm, strādājot te zināmu skaitu dienu nedēļā vai nedēļu gadā, bet pārējo laiku strādājot uz īpašas zemes, ko tiem atļāva iepļest ikvienam savās «mājās», ārpus mulžas. Lai tie barojas, kā pašiem tīk un kā tie var.

Gimene kā darba organizācijas zemākā šūniņa pa to laiku jau stipri grozījusies: brīvā izvēle («brīvā mila») nozudusi. Jau agrāk ģimenes tēvs «izdeva» savas ģimenes meitas (pēc kārtas, kaut ar viltu, kā, piem., Raheli un Leu) jeb pēc sava ieskata ieņēma vedeklu vai iegātni kā darbaspēkus un darbaspēka ražotājus. Tagad kungs vai viņa muižkungs kopoja darba spējīgos pārus. Mēs lasām, piem., dzimtkunga Suvorova priekos savam stārastam: «Neprecētos zēnus, kam 20 gadi, apprecināt, lai visus ieliktu savās sētās un tie neblāndītos!» Ja pretojās vecāki, tiem pat piedraudēja, un vienīgās rūpes bija, ka tikai ne-notiktu kāda «skāde», tas ir, ka vīrs pārāk nesit savu sievu un sieva nenoslicinās. Ja tā kas gadījās, tad dabūja sodu i vainīgais vīrs, i muižkungs neveiklās izvēles dēļ. Tāda bija toreizējā dzimtcilvēka ģimene, kuru tautas dziesmas un tautas parašas visai idealizē, it kā atgremojot «veco labo laiku» prasības un līgavu vešanas.

Bet ģimenes iekšējā organizācija paliek negrozīga un nu jau no baznīcas iesvētīta *tēva vara*, par kuru augstāka tikai *kunga vara*. Bet kungs sekoja arī ģimenes iekšējam sastāvam un, ja nebija pietiekoši darba roku zināmam zemes daudzumam (pareizāk, zināmam arklu daudzumam), tanī *ievienoja vergus* jeb *kalpus* (jau Rozīņš aprāda, ka vergs un kalps pirmatnēji gandrīz viens un tas pats*) no ārienes, nododot tos saimnieka *saimies* (ne vairs vienkārši ģimenes) *sastāvā*, par kuras virsdarbu pilnā mērā *atbild saimnieks*.

Tāda darba iekārta kunga interesēs bija pilnīgāka nekā agrākā, bet tā pārāk redzami nodalija virsdarbu ārpus mājas no darba, reizē radīja muižu darbos zināmas darba apvienības, kas norādīja uz nākotnes darba organizāciju un varbūt taisni caur to cēla sevišķu nemieru, jo viegli atklāja acis uz šo *virsdarbu liekumu*. Zemnieki nemitīgi dumpojās, un tā bija jāpāriet uz *brīvlaišanu*, nolaupot pie tam galīgi zemnieku zemi, padarot zemnieku *par bezzemnieku* un pārvēršot *muižnieku* *par vienīgo patieso*.

* Rozīņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 179. lpp. Red.

*zemnieku**. Tomēr jaunās bezzemnieku kārtas lietošanā kaut daļa zemes bija jāatstāj, jo par ko tie citādi strādās? Tā par šo «māju» zemi darba renti pārvērta grauda vai naudas rentē.

Ieradās pavisam *jauna sabiedrības* iekārta, pie kam apakšējā darba šūniņa arvienu pielīdzinājās, piemērojās pārmainījušamies apstākļiem. Bet tagad reizē radās arī *jauna veida darba šūniņa* — «muiža». Viņa jau ārēji reiz bija eksistējusi: klaušinieku jeb darbinieku darbos uz muižas zemes vagaru uzraudzībā un muižkunga virsvaldībā.

Arī kapitalistiskajā naudas saimniecībā tie paši Jāņi, Pēteri, Jēkabi strādā uz tiem pašiem muižu laukiem to pašu vagaru un muižkungu vadībā, bet tiem te nu jāstrādā *ne vien virsdarba laiku, bet visu laiku, un kungs parņem visu viņu darba rezultātu*. Bet no kā tad nu viņi lai pārtiek, ja viņiem nav savu māju un nebūtu arī ne mazākā laika, kad tās apstrādāt? Kungs viņam atmēri zināmu daudzumu viņa paša ražotās labības vai maizes, gaļas, piena, vilnas, linu, ādas utt. jeb viņu baro pie «sava galda» (zināms, ne kopīgi ar kungu pašu). Tā apmēram tas bija arī agrāk verdzībā. Tad arī baroja kungs. Iekš kam tad nu tā brīvība? ... Tā kā muižu strādnieki Eiropā bija tie paši agrākie dzimtlaudis un Ziemeļamerikā tie paši melnie vergi, tad starpība sākumā bija tiešām bieži tikai uz papīra. Un tikai *brīvība mainīt saimnieku un iespēja to mainīt* novēda pie stāvokļa neliela uzlabojuma. Bet mēs jau redzējām, ka uzlabojums bija tik vājš, ka visi sāka pie pirmās iespējamības mukt no laukiem. Pa to laiku graudu alga arvien jo vairāk pārvērtās naudā un sajēga par darba un virsdarba dalīšanu laudīs pavisam nozuda. Drīz *maksāja kungs* (algas) darbiniekiem, drīz šie paši darbinieki *maksāja kungam* (renti). Ko tur lai saprot? Vajadzēja nākt gaismai no pilsētas, kas lai atklātu šo noslēpumaino sakarību.

Tanī pat laikā, kamēr pilsētās fabrikas apvienoja pie viena darba vienā darbničā daudz cilvēku, uz laukiem tie bija joprojām vietēji šķirti un neapvienoti. Viņi caur to bija bezspēcīgi. Un tikai Amerikā strādnieku trūkums un dārgums ieveda arī lauksaimniecībā to pašu pilsētu strādnieku un pa lielai daļai mašīnas darbā.

* Domāts — zemes īpašnieku. *Red.*

Bet kas notika ar zemnieku ģimenēm, kas palika savās mājās uz renti jeb, kā Francijā, uz sava privātpašuma? Šīs ģimenes vispirms turpināja savu darba šūniņu gaitu. Bet viņu iekšējo dzīvi sāka arī pārvaldit no ārienes iespiedošās *naudas saimniecība*. Mājrūpniecība pamazām nozuda, un pilsēta iznesa uz tirgu lētākus i apģērbu, i daudz citu vajadzīgu lietu. Un maksājumi kungiem, valstij, bāznīcīai, ciemam jeb pagastam un parāddevējiem bija tik lieli, ka nevarēja vairs nēsāt pašaustu vilnainu drēbi, bet bija jāpērk *lēts* katūns utt. Pie tam ģimene sabruka iekšēji, zuda atkarība, kas valdīja agrāk, un nebija jauna vienotāja. Maksājumi spieda aiziet darbos, pilsētas vilnāja nākt vai nu uz papildu darbiem, jeb beigās pavisam, atstājot tikai pagaidām uz laukiem ģimeni jeb daļu no tās (večus, kādreiz sievu un bērnus). Kamēr lauki reizē ir tumsības valsts, ģimenes šūniņu satur kopā tikai neizejamības stāvoklis, bez tā sabrūk. Un vācu oportūnistu laikraksts «*Vorwärts*» arī tiešām nezina cita lozunga kā: «*Atpakaļ uz laukiem!*» T. i., sabrukušās rūpniecības strādniekus, kuriem «pilsētās patlaban nav darba un maizes, nometinās uz laukiem». Ar citiem vārdiem, rūpniecisko Angliju vai Vāciju grib pārvērst no jauna par zemkopības zemēm? Pagriezt itin vienkārši vēstures riteni mazliet atpakaļ? Tānī pat laikā *uz laukiem nostiprinoties lielkungu ekonomiskai varai!* Vai tā ir kas cits kā jauna verdzība, pamatota uz dažādu štiku varu? Un no kurienes tad lai rastos tās jaunās zemkopības mašīnas, bez kurām lauki nevar atdzimt un nevar iztikt, jo nevar barot tagadējo cilvēku skaitu.

Reizē uz laukiem norisinās *darba pārorganizācija*. Mēs redzējām Amerikā rentniekus uz kungu zemes, ar kunga jaunlaiku darba rīkiem (mašīnām) utt. Jauns moderna darba veids! Mēs redzam pie mums atgriežamies pie pusgraudiem un pāreju uz sīkrentniecību, t. i., klaušiem un darba rentēm. Un Latvijas soc.-dem. meņševiki ar savas «zinātniskās zvaigznes» Baloža muti sludina *kapitālisma iekārtā: graudu algu un graudu renti*.

Te ir divas pilnīgi pretējas organizēšanas strāvas: revolucionārā, kura tiecas organizēt uz priekšu pāri par kapitālismu uz komunismu, un kontrrevolucionārā — reorganizēt atpakaļ no kapitālisma uz zilo vai pelēko (lielzemnieku) feodālismu.

3. LAUKU SAIMNIEKU UN STRĀDΝIEKU APVIENĪBAS

Mēs nekavēsimies še pie lielsaimnieku organizācijām: viņu galvenā organizācija ir *valsts varas aparāts*, kurš parasti ir viņu rokās. Bez tam viņi ir organizēti saimnieciski dažādās apvienībās: «Bund der Landwirte»* jeb skaidri kapitālistiskos «konzumos»** un ir cieši vienoti politiskās partijās, pie kam viņi ar panākumiem ievelk savās rindās i saimnieciski, i politiski zemnieku mantīgās, bet bieži arī nemantīgās daļas.

Zemniekiem ilgu laiku savu patstāvīgu nedz politisku, nedz plašu saimniecisku organizāciju nebija. Cik tālu tās ieradās, tās zīmējās uz tirgu, kur mēs tās sīkāk apskatīsim. Tāpat tas ir arī politiskām partijām. Un, ja pie mums patlaban «Zemnieku savienība» grib spēlēt pirmo vijoli, tad tādēļ, ka vācu lielgruntniecība vismaz uz brīdi atbīdīta pie malas un ka Zemnieku savienība reizē ir valdošā partija. Un, neraugot uz visu to, viņa ir partija, kas ir tikai uz papīra. Klups Ulmaņa valdība, sabruks arī viņa «zemnieku savienību», un saimnieki nesīs savu rubli biedra naudas vai nu jaunai (Veinberga vai Niedras) «zemnieku savienībai», jeb tieši muižnieku organizācijai. Pie kam sīkākie no viņiem sāks skatīties uz komunistu pusī un, kas zin, turpu piesliesies arī vidējie.

Mēs redzējām un redzēsim vēl sīkāk, cik lielu izplatību zemniecībā pieņemusi kooperatīvu attīstību. Bet kooperatīvi ir apstājušies pie *kopapstrādāšanas* jautājuma, kuru tie nevar izšķirt tagadējā kārtā. Jo galu galā kooperatīvi ir kapitālistiskās iekārtas riteniši un izdara tikai to pat darbu kā lielsaimniecībā kapitālisms tieši: ieraut atkarībā no kapitālisma tirgus arī zemniecību, tas ir, maz- un sīk-saimniecību.

Tātad arī te mēs redzam, ka i liel-, i mazsaimnieku apvienības pieņem vairāk vai mazāk kapitālistisku raksturu, jo te neiet runa par *ražošanas apvienību*, bet vienīgi par *apvienošanos pirkšanai un pārdošanai* (uz kap. tirgus), pievienojot vēl produktu pārstrādāšanu un tiešu kapitāla iegūšanu (kredītu).

Strādnieku apvienības uz laukiem ir vēl grūtāk izvedamas dzīvē. Un vienīgais panākums līdz šim te ir bijis politiskai partijai. Gan Zemnieku savienība skaidro, ka viņa

* «Lauksaimnieku savienība». *Red.*

** Patērētāju biedrībās. *Red.*

apvienojot i zemniekus, i bezzemniekus. Mēs lasām pēdējā [Zemnieku] savienības kongresā viena no partijas līderiem Klives runā: «Cik no ziņojumiem no laukiem nogiedams, tad laucinieki vispāri ieskata Zemnieku savienību par *saimniecisku* (lasi spekulantu. P. St.) organizāciju, kamēr viņa taču tieši ir *politiska organizācija* un kā tādā *visas šķiras* var strādāt kopā.» Bet tas pats Klīve paskaidro, ka «Zemnieku savienība ir tiklab saimnieku, kā bezzemnieku partija (?) bet tūliņ pievieno) — to bezzemnieku, kuri patlaban top vai grib tapt par saimniekiem». «Politiska pārliecība ir savā ziņā ticība; ja saimniekam un līdzšinējam bezzemniekiem var būt viena kopīga Lutera ticība garīgās lietās, tad tāda pat viena ticība varētu būt arī politikas laukā.» Var redzēt, cik ļoti grūti pārliecināt tos bezzemniekus. Bet jo sevišķi nelaimīgi te izvēlēts *Lutera* piemērs. *Lutera dievs ir baronu dievs!!* Jo lielajā zemnieku karā Vācijā Luters stājās *tieši pret zemniekiem, tas ir, muižnieku pusē*. «Kas kritiš kaudamies *kungu pusē*, tas būs *moceklis* dieva priekšā; bet, kas kritiš zemnieku pusē, tam mūžīgi būs *jāmokās ellē*... Tādēļ lai ikviens, kas vien var, tos (t. i., zemniekus) *dur, kauj un žņaudz*,» tā rakstīja toreiz Luters un pēc zemnieku sakaušanas lielījās, ka viņš «*sacelšanā apkāvis visus zemniekus, jo pavelējis viņus noslepkavot un visas viņu asinis uzņēmis uz sevi*». Raug, kāds ir Zemnieku savienības ticības jeb *Lutera dievs!*

4. LAUKSTRĀDΝIEKU ARODNIECISKĀ ORGANIZĀCIJA

1917. g. vasarā «*Pravdas*» 2 numuros Ļeņins ļoti karsti un noteikti uzstājās kā par neatliekamu darbu par laukstrādnieku arodniekus biedrību nodibināšanu.* Viņš pirmā kārtā atraidīja tās domas, ka šīs biedrības esot liekas, ja reiz zeme topot nacionalizēta, jo, kamēr kapitālisms nav galīgi salauzts, nemitēsies būt arī laukstrādnieki lauk-saimniecībā. Otrā kārtā, viņš uzsvēra, ka laukstrādnieku organizēšana nav iespējama, ja to neiekustinās un nepabalstīs pilsētu strādnieki, kādēļ viņš lika priekšā pilsētu

* Domāts V. I. Ļeņina raksts «Par nepieciešamību dibināt Krievijas lauku strādnieku arodniedrību», kas bija ievietots «*Pravdas*» 1917. g. 90. un 91. nr-ā 7. un 8. jūlijā (24. un 25. jūnijā). Sk. Ļeņins V. I. Raksti, 25. sēj., 101:—105. lpp. Red.

strādniecībai ziedot šim nolūkam vienas dienas algu. Pie pirmā motīva būtu jāpiezīmē, ka, arī kapitālismam kritot, arodnieciskās biedrības, pārvēršoties ražotāju biedrībās*, nebūt nezaudē savu svaru, bet kļūst vēl atbildīgākā lomā. Kas attiecas uz otro norādījumu, ka laukstrādnieku organizācijas bez pilsētu strādnieku ierosinājuma un pabalsta nav iespējamas, tad mums tas pats bija jāsludina jau 1905. g. revolūcijā, un 1906. g. žurnālos ievietoti vairāki raksti šīnī garā un šīnī pat virzienā.⁴⁵

Šķiet, it kā tiešām nebūtu iespējamas saimnieciskas apvienības tāda aroda strādnieku starpā, no kura strādnieki mūk. Vismaz visi organizēšanas mēģinājumi, neraugot uz dažiem spīdošiem pasākumiem, ir gājuši bojā. Viens no tādiem un varbūt spilgtākiem bija angļu kalpa dēla Jāzepa Arča mēģinājums. Reti sparīgs un darbīgs cilvēks, pats kalps un noteikts pret saviem kungiem, kuriem pretim viņš prata uzstāties ar lielu neatkarību, viņš paspēja 1872. g. nodibināt Varvikšīras laukstrādnieku apvienību sakarā ar turienes streiku un varbūt pirmo lielo kalpu mītiņu uz laukiem (no 2000 cilv.). Jau maija mēnesī saņāca 60 delegāti no līdzīgām biedrībām, kas prasīja vienas Visanglijas biedrības nodibināšanu, un 2 gadus vēlāk 63 nodaļām bija jau 40 000 biedru. 1875. bija 136 vietējas nodaļas ar 58 650 biedriem. Pats Arčs tika kā *pirmais kalpu deputāts* ievēlēts parlamentā, kur viņš, visiem cilindriem un frakām par spiti, dīzojās savā darba blūzē.

Bet viņa organizācija nebija skaidra šķiras organizācija; viņš pats skaitījās par liberālu, viņa biedrībās bija arī saimnieki un pat garīdznieki. Un viņa lozungs bija: savu zemes stūrīti (3 akrus!) un savu *gotiņu*! Ja nevarēja saimnieku piespiest pie algas paaugstināšanas, tad Arčs ieteica izceļot uz Kanādu. Viņam izdevās izvest parlamentā likumu par 3 akriem zemes un savu gotiņu. Bet tas bija viņa politiskās karjeras kaps. Viņu vairs neievēlēja, un viņš ar rūgtu ironiju (pats par sevi!) piezīmēja: «Viņi visi uzreiz gribēja pa 3 akriem un savai gotiņai.» Gan vēlreiz viņu ievēlēja no jauna parlamentā 1892. g., bet tad viņš izbankrotēja un līdz ar viņu kā siltumnīcas augs pānīka arī viņa «Vispārējā laukstrādnieku arodnieciskā biedrība». Saprotams, ka Arčs vaino savus ļaunprātīgos preti-

* T. i., strādnieku organizācijās, kuras veidojas nevis pēc arodnieciskā (profesiju) principa, bet pēc ražošanas nozaru principa. *Red.*

niekus, bet neviens strādnieku šķiras organizācija nav bez launprātīgiem pretiniekiem.

Un tiešām, uz «sauszemes»* šo ienaidnieku ir uz laukiem vēl vairāk nekā Anglijā, jo tur pastāv vēl viduslaiku feodālisms.

Tā 1907. g. bija

	laukstrādnieku:**	to starpā arodnieciski organizētu:
Anglijā	2 262 454	3 832
Zviedrijā	861 000	10 000
Austrijā	2 085 532	2 058
Ungārijā	1 741 005	11 838
Itālijā	4 657 666	121 120
Vācijā	3 883 000	17 237
		(1912. g., bet 1914. — 22 531 un 1917. — tikai 7376)
Francijā (1908. g.)	3 029 904	43 227

Šie skaitļi savā starpā grūti salīdzināmi, jo viņi neattiecas pilnīgi uz to pašu laikmetu, pa daļai tie ir nepilnīgi vispārējā strādnieku skaita ziņā, kas uzņemti pēc saimnieku uzdošanas, jeb tanīs atkal sajaukti pašdarbīgi zemnieki ar laukstrādniekiem. Arodniekos bieži ieskaititi arī saimnieki, ipaši Francijā. Bet viens ir skaidrs, *ka arodnieciskā organizēšanās te nav spējusi iespiesties* uz pastāvīgu dzīves vietu. Šis arods atgādina «neapmācīto» pilsētas strādnieku (algādžu) organizācijas Anglijā, kur, piem., 1889. g. vienā vien gadā saorganizējās ostu strādnieku tredjūnijā pie 20 000 biedru. Mērenie angļu tredjūniju vēsturnieki Sidnejs un Beatriče Vebi tos raksturo: «Visu šo biedrību raksturīgā zīme bija *zemas* biedru makssas un *lieli* biedru skaiti... tās lielā mērā dzinās pēc politiskiem mērķiem.»*** Bet šis jaunais virziens toreiz aizrāva līdz visu arodnieku pasauli Anglijā: «Veco biedrību

* T. i., Eiropas kontinentālajā daļā. *Red.*

** Sie skaitļi attiecas uz Legīna publicēto [II Internacionāles] starptautiskā biroja ziņojumu no 1907. g., bet tanī trūkst «ciparu» par Vāciju un Franciju un ieskaititi arī zvejas strādnieki, kas ņemti iz citiem avotiem. Bet tā nav nelaimē šīni gadījumā, ka kara apstākļi mums laupa iespēju lietot jaunākus skaitlus. Slēdzieni caur to *šini gadījumā* ne par strīpiņu nemainās.

*** Cītēta šo autoru grāmata «Rūpniecības demokrātija», kas izdota krievu valodā (2 sējumos) Pēterburgā 1900.—1901. g. ar nosaukumu «Angļu tredjūnisma teorija un prakse». *Red.*

sekretāri pamazām arī nogriezās uz šo progresīvo biedrību pusi, viņu vadoņi arvien jo vairāk tika aizrauti uz sociālismu.» Tātad tikai revolucionārā strāva ienesa Anglijā plašāko masu arodniecisko organizēšanos. To gaiši arī mūsu tabulā apliecina Itālija, kur lauku kustība iet tieši zem sociālistu karoga un kur organizēto skaits tomēr sasniedz ne vairāk kā 2,6%.

Bet parasti pirmās laukstrādnieku organizācijas ir jaukta rakstura jeb izceļas pat ne no arodnieciskām biedrībām, bet iz klubiem, kooperatīviem utt. Un nejauši man atminas, kā viens no mūsu pirmajiem «agrārrevolucionāriem» Kurzemē, b. Birkmans, jau 90. gados centās radīt Kurzemē laukstrādnieku patērētāju biedrības kā vienīgo organizācijas iespējamību. Runājot par Iriju, es arī jau aizrādīju uz Larkina programmu šīnī ziņā.*

Pārejot uz sociālismu, šis darbs ir pilnīgi nepieciešams, un nepieciešams tas ir arī pārejas laikmetā uz sociālismu. Mēs vēl redzēsim, kādu lomu Itālijā sociālistiskās strādnieku biedrības⁴⁶ spēlē uz laukiem kooperatīvā kustībā. Ar sociālisma uzvaru arodnieku biedrību raksturs tad mainīsies: ne *vairs streiku* kā šķiras cīņas organizācijas, bet *ražotāju* biedrības jauncelšanas darbam, kurās ar laiku jāielipst arī *pašražotājam* zemniekiem.

5. ĶIMENE — MUIŽA — KOOPERATIVS

Piegriežoties jautājumam, kā organizējas darbs pašā ražošanas procesā, mums zemkopībā ir trīs pamata tipi: *ķimene* (saimē, māja, Gesinde, двор); *pašražotāja muiža* — agrāk feodāla, tagad kapitālistiska lielsaimniecība, ieskaitot šurpu arī «pelēkās muižas», tas ir, lielmājas un fermas; beigās *kooperatīvi*, tas ir, vispārīgi pašražotāju kolektīvas jeb kopējas saimniecības. Starp šiem tipiem, drīz vienam, drīz otram vairāk piesliedamās, svārstīs dažadas vidējas grupas.

a) Ķimene

Mēs iesākam no ķimenes kā no vecākās saimnieciskās organizācijas. Ķimene ir pirmā vietā pārošanās cilvēces turpināšanas uzdevumiem, kura pie cilvēka reizē un itin

* Sk. šā sēj. 97. lpp. *Red.*

dabiski uzņēma pirmatnējās saimnieciskās funkcijas (uzdevumus). Mēs redzējām, kā sākumā itin dabiski māte bija šīs saimniecības apvienotāja un arī saimniece. Viņu iz šīs lomas izspieda un ielika verdzenes vai vismaz pusverdzenes lomā, un līdz ar privātipašuma tiesību nodibināšanos visvareņais tēvs top ne vien par diktatoru (patriarha tēva vara), bet par tiesu privātipašnieku uz sievu un bērniem. Privātlikumi atzīmē to vai nu ar to, ka sievai un bērniem nav atšķirtas mantas, jeb ka par to noteic vīrs vai tēvs. Laulības pārkāpšana ir vienkārša zādzība, un es pats atminos, kā vecos laikos kāds pagastvečis gribēja uzdot advokātam piedzīt caur tiesu par tādu laulības pārkāpšanu ar viņa sievu no vainīgā zaudējumu atlīdzību. Kā ikviens privātipašuma institūts arī ģimene un laulība bija svētas. Tas, kas norisinājās šīnī saimniecības organizācijā, bija skaidri privāta lieta, un pret vīru vai tēvu, kamēr tas nebija tiesības zaudējis, nekādas izsūdzības tiesības nebija.

Verdzības laikmetā kungs ar ģimeni neskaitījās: vīru, sievu, bērnus pārdeva pēc ieskata kā suņus vai kucēnus, kopā vai atsevišķi. Nebija vergam savas saimniecības. Dzimtbūšanā ģimene kā saimnieciska šūniņa palika spēkā, bet *kā kunga ipašums*, kurš pats vai caur saviem vietniekiem tos pāroja, ja iepatikās, pats pirmais «nosmekēja» («*ius primae noctis*» jeb pirmās nakts tiesība). Kā saimnieciska šūniņa ģimene spēlēja lomu tanī ziņā, ka par to atbild kunga priekšā viņas saimnieks, t. i., tēvs*. Francu un angļu, kā arī pārējās pilsoniskās revolūcijas arī tanīs gadījumos, kad tās saskaldīja visu feodālo kārtību, pie ģimenes durvīm palika dievbijīgi stāvam un to *pārveda negrozītu* pilsoniskā iekārtā. Nav lielākas liekulības Anglija (un liekulības tur ir daudz), kā ģimenes jautājumos. Viss privātipašums un tā papildu tiesība — mantošana ir tik cieši saistīti ar šo ģimenes iekārtu, ka neviens no tiem bez otra agrākajā veidā nav labi iedomājams.

Bet skaidri kapitālistiskajā saimniecības iekārtā ģimene parasti vairs nav saimniecības šūniņa *ražošanas* procesā, bet *tikai vairs mājturībā, patēriņā*. Gan tur kādreiz pie-

* Visai zīmīgi ir, ka šīnī laikā vēl paliek pastāvam «precēšanas» sistēma, tas ir, līgavas izpirķšana. Tā, piem., Radišcevs min *izpirķšanas maksu*, ko dzimtslaika ģimenes tēvs piepras par savu meitu, to citādi neatdodams. Un tā pat pērk caur *adoptāciju* vai *ieprecināšanu* arī iegātnus-viriešus, zināms, tikai ar kunga ziņu vai «zagšus». [Grāmatā «Ceļojums no Pēterburgas uz Maskavu». Red.]

sauc dēlu vai citu radinieku («Helmziņš un dēls jeb X ar dēliem», jeb «brāļi tādi un tādi») kā firmas līdzīpašnieku, ir arī tā saucamās «gimenes akciju biedrības» (piem., Krupa u. tml.), bet sievas pat firmās nemin, viņas, ja daudz, kādreiz sēd veikala kasē. Un bagātajam kapitālistam bez oficiālās gimenes namturības ir parasti vēl pāris citas «patēriņa šūniņas» (franči šādas blakus sievas arī sauc «maitresses» — kundzenes). Še gimene spēlē lomu vairs tikai pēc nāves, ja arī šim gadījumam nav sastādīts testaments. Tāda gimene paliek vairs *tikai uz papira*, pie kam tādam papīram par izdarītu reģistrāciju ir sievas rokās pretim vīram zināma naudas vērtība (sūdzība par alimentiem jeb uzturu) jeb atkal sievai pretim uz zināmiem pienākumiem (sūdzībā par gimenes pienākumu izpildīšanu jeb par zaudējumu atlīdzību pretim trešām personām). Baltijas privātlikumos* tieši sacīts, ka sievai ir pienākums mīlēt savu vīru. Šķiršanās brīvības nav, tā iespējama tikai «zādzības» ceļā.

Citāds raksturs ir uzglabājies *gimenes organizācijai zemniecības saimniecībā*. Te tā vēl uzglabājusies stipri, kā feodālisma atlieka, un Prūsijas junkuru saimes līgumos mēs taisni lasām: «Strādniekam ar savu sievu jāizpilda jebkuru viņam pavēlētu darbu; viņš izīrē reizē arī savu bērnu.» Zemnieks savā saimniecībā valda vai grib valdit pa vecam (sk. tālāk par sieviešu un bērnu darbu), bet vairs nav agrākā satura gimenei. Te ir mūžīgi strīdi ap mantu un mantojumu, un tiesās nav vairāk sūdzību kā par šiem strīdiem starp gimenes loceklēm, radiniekiem. Ja agrāk radus meklēja pa veciem radu rakstiem ne vien muižniecībā, tad tagad radniecību iegādājas** vairs tikai, kad gaidāms mantojums. Sieva joprojām ir tas pats privātīpašums, un bērni, ja viņi negrib lauties ievilināties darbā caur izredzēm uz mantojumu, tiek bieži vai nolādēti. Viņi bieži nopūlas visu laiku bez algas un beigās, nekā nedabūjuši kā mantojumu un pie darba pārrāvušies, pāriet proletāriešos utt. Un, kur attiecības jau kļuvušas algas attiecības, tur gimenes loceklī paņem uz savu mantojumu daļu «obligāciju» un paliek mājās pie brāļa par puisi, vai nu lai caur savu darbu paceltu mājas vērtību

* Domāti cariskajā Krievijā Baltijas gubernās 1864. g. pieņemtie vietējie civilikumi. *Red.*

** Atceras. *Red.*

un drīzāk tiktu pie izmaksas, jeb lai vieglāk padzīvotu, kā jau parāda devēji*. Austrietis Hercs Joti priecājas, redzēdams te «atjaunojamies viduslaiku kopdzīves saimniecības uz ģimenes pamatiem, tikai ietērptas pilsoniskās mantošanas tiesību formās». Es vēlētu Hercam izbaudīt šo buržuāzisko parādu attiecību saldumus tanī atmosfērā, kur pat mīlojošajai meitai izsprūk no mutes vāids: «Vai dieviņ, vai dieviņ, ziema jau klāt, un tēvs vēl dzīvs!» (Tas ir, sēdēs visu ziemu uz mūriša un rūks un bārsies.)

Saprotaams, te vēl parasti nav tās netiklības un liekulības kā buržuāzijā. Grūtais darbs un dabiskākas attiecības tām neļauj ne vaļas, ne vietas. Bet idealizēt šo šūniņu kā pašpatērejošu ģimeni vairs nav iespējami, jo pat [carišķas] Krievijas nabadzībā puse ienākumu un izdevumu bija naudā. Voroņežas gub., piem., jau 1890. g. bija naudā:

	Izdevumi:	Ienākumi:
Saimniecībām bez zirga	57,1%	54,6%
" ar 1 zirgu	46,5	41,4
" " 2 zirgiem	43,5	45,7
" " 3 "	41,5	42,5
" " 4 "	45,8	40,8
" " 5 "	60,2	59,2
Caurmērā	49,1	47,1

Un daudzkārt lielākā mērā, zināms, Latvijā, par kuru man nav skaitļu.

Atceliet laulības šķiršanas aizliegumu, ievediet patiesu sieviešu un vīriešu līdztiesību, vienādu izglītību, bērnu apgādību kaut ģimenes vai mātes ziņā, bet uz vispārības rēķina (sociālu apgādību), beigās atceliet privātīpašumu uz zemi un mantošanas tiesības un tad paraugiet, kas paliks pāri no šīs svētītās ģimenes. Vai tad arī vēl turpināsies tādi sieviešu ciemi kā pie Kl. Fibegas jeb kaut kur Krievijā, kur vīri ierodas tikai 2 reiz gadā «izpildīt savus ģimenes uzdevumus» un pārējo laiku i vīrs, i sieva ved neprecētu ļaužu dzīvi. Nē, agrākā ģimene kā saimniecības apakšējā *ražotāju* šūniņa ir savu laiku pārdzīvojusi. Un viņai arī kā *patēriņa* zemākajai šūniņai būs jāgrozās, kaut

* Šo ģimenes locekļu skaits, kas ir darbā pašu ģimenēs, iet stipri mazumā, viņu Vācijā 1882. sareģistrēja — 866 413, bet 1895. g. vairs tikai — 382 872 (par apāju pusmiljonu mazāk). Zināms, ka šie skaitļi ir Joti nepilnīgi, jo ģimeņu attiecības statistikā ir Joti grūti atzīmējamas.

gan šinī ziņā ģimenei no tā laika, kā lauksaimnieki vairāk un vairāk aiziet no kopējā galda, piekrīt plašāka loma vismaz skaita ziņā. Tas arī ir par iemeslu pastiprinātam pieprasījumam pēc sava namiņa un zemes stūriša taisni no amatnieku un citu bezzemnieku puses, kas te meklē vietu *nodibināt tiešām brīvu ģimenes dzīvi*.

Saprotams, ka neviens nedomā, ka lielas pārgrozības varētu norisināties vienā dienā, un tādēļ ļoti no svara budžetu un anketu veidā sakrāt ziņas par ģimenes kā saimnieciskas šūniņas tipa reālajām pārgrozībām kā ražošanas, tā arī patēriņa procesā.

b) Muiža

Muiža pēc nosaukuma ir veca iestāde, bet tā līdz ar kapitālisma iestāšanos pieņemusi pavisam citu raksturu. Kā jau teikts, mēs ar vārdu muiža še apzīmējam ne vairs feodālu, bet vispāri kapitālistisku saimniecību, kas vesta ar *algotu darbaspēku* un reizē ir *zemākā ražojamā šūniņa*. Te, zināms, jāieskaita arī tās «pelēko» muižas, kurās strādā pietiekoši algas darba, lai saimnieks varētu līdz nestrādāt; Anglijā šos «pelēčus» dēvē par «gentlemen farmers» (rentnieku kungi) pretim «working farmer», kas pats vēl līdz strādā.

Kamēr pastāvēja teikums: «kam dievs dod amatu, tam viņš dod arī prātu», muižu priekšgalā stāvēja lielskungs, junkurs jeb pelēkais muižturis-zemnieks, abi parasti uz pirmszīmības pamata. Agrāk ikviens amats turpinājās no dzimuma uz dzimumu.* Tādēļ pilsētu profesori (Bulgakovs) vēl tagad skaita, ka pietiek būt dzimušam uz laukiem, lai būtu labs zemkopis, vai atkal ikviens latvietis Krievijā jau skaitījās par labu zemkopī... Agronomi-spezialisti Krievijā maz ko darijuši, kaut gan viņu daudz. Bet patiesībā ikviēnā muižā vajadzētu vairāk kā vienu speciālistu, jo arī zemkopībā līdz ar mašīnu un vispāri racionālas saimniecības ievešanu vienkāršo strādnieku skaitam jāpamazinās uz kvalificēto strādnieku un taisni speciālistu rēķina.**

* Tāds nopietns agrārzinātnieks kā f. d. Golcs raksta savos priekšslasijumos par «muižnieku iedzimušu valdišanas talantu».

** Teilorā pamata ideja: «Mums jāatradina strādnieks no domāšanas.» Strādniekam jāizpilda tikai plāns, kuru visos sīkumos viņam izstrādā speciālists, kuram jāparedz ikvienu viņa kustība.

Muiža patiesībā ir labības vai citādu lauksaimniecisku ražojumu manufaktūra vai fabrika. Bet, kamēr fabrikas kā lielsaimniecības gāja praksē pilnīgi racionālu ceļu, zemkopība vispār vēl nav izstrādājusi organizācijas tipu, kas pilnīgi būtu piemērots zinātnes prasībām un kas apvienotu teoriju un praksi. Kā jau redzējām, izņemot Angliju un Ameriku, zemkopība bija pārāk saistīta ar vēstures atliekām, bet arī Anglija vēlāk pārdzīvoja lielsaimniecības nikuļošanu, kamēr Amerika vēl nule tik sāk atsvabināties no ekstensīvo saimniecību laupīšanas metodēm*.

Ikvienna lauksaimniecības aroda «muižai» būs citāds raksturs, raugot pēc tam, vai viņa ir graudu ražotāja jeb cukurbiešu, lopu, dārzu u. tml. audzētāja. Ja, piem., zināmā apgabalā nodibinājas cukurfabrika, tā jo drīzi ietver savā atkarībā visu apkārtni, vai nu ierīkodama pati savas plantācijas, tas ir, atsevišķas apakšmuižas, jeb caur bariem līgumiem padaridama atkarīgus visus apkārtnes sīksaimniekus kā pastāvīgus biešu pārdevējus. Šīnī gadījumā fabrika ir tā vienotāja un vienības noteicēja. Tas pats atkārtojas, ja arī mazākā mērā, ar sviesta un siera fabrikām, vienalga, vai pienu ražo pašas fabrikas «lopu muižas**», jeb to nodod pats tāvīgi apkārtnes lauksaimnieki, jo pēdējie top tehniski pilnīgi atkarīgi no fabrikas, kaut tā arī sauktos par kooperatīvu fabriku.

Ja turpretim pamats būs graudu zemkopība, tad muižas vienības noteicēja būs tā mašīna jeb mašīnu sistēma, kas spējīga apkalpot vislielāko teritoriju: vai nu tvaika arkls (tātad muižas skaitīsies atkal pēc arkliem), jeb centrālā motora stiprums. Jo pārāk plaša izplatība ikvienai muižai intensīvā saimniecībā nav ieteicama lielo tālumu dēļ. Tāda muiža pastāvēs tad no vairāk apakšmuižām, kā jau arī fabrika var pastāvēt no vairāk atsevišķiem korpusiem jeb darba nodalām, un apvienotāja tad būs vai nu kāda tehniska iestāde, piem., lieldzirnavas, jeb tirgus vajadzības.

Beigās jāmin jaunlaiku, t. i., racionālās un intensīvās latifundijas, milzu muižas, par kādām mums ir sīki apraksti iz Saksijas un Austrijas, privātās rokās vai atkal jaunākā laikā no Ungārijas, kur tās pieder tieši lauksaimniecības akciju biedrībām. Šīs latifundijas jau atgādina fabriku apvienības (sindikātus, trestus. utt.), jo te ir

* Domāta neracionāla saimniekošana, kas noplicina augsns. *Red.*

** Domātas lielās lopkopības fermas. *Red.*

apvienočas dažādas iestādes, ne vien atsevišķas muižas, bet arī tur piederīgas dažādas rūpniecības iestādes. Beigās mēs varam arī minēt tās kā ekstensīvās, tā intensīvās Amerikas lielsaimniecības, par kurām es jau runāju grāmatas iesākumā.

Ja mums par zemnieku saimniecību iekšējo dzīvi ir maz pētījumu, tādēļ ka tur saimniecība saistās ar «privātlietām», tad še to ir vēl daudz mazāk, jo te spēlē pirmo lomu veikala noslēpums. Ir tikai tie apraksti, kādus sniedz paši saimnieki. Kā teikts, lielsaimniecības jauns tips vēl praksē nav izstrādājies, bet mēs redzam, ka arī zemkopībā lielsaimniecības nonākušas līdz skaidram akciju biedrības tipam, jeb, ja arī vēl biežāk atrodas privātīpašumā, tad ar pilnīgu* speciālistu kā tehnisku vadītāju. Un vienīgais kavēklis visiem šiem uzņēmumiem ir strādnieku trūkums, jo pie tagadējās iekārtas sezonas darbi prasa 2—3 vai pat 4—10 reiz vairāk algādžu roku nekā pastāvīgu strādnieku. Te pāriet uz lētu ienācēju, sieviešu, pat bērnu, bet Amerikā — nēģeru darbu. Tās visas ir parādības, ko jau izdzīvojusi cauri arī rūpniecība.

Beigās es gribētu atstāstīt aprakstu par jauna tipa intensīvu kapitālistisku muižu, reizē tuvu kooperācijas formai, ko pievēd franču marksists un agrārteorētiķis Comper-Morels savā jaunākajā grāmatā iz Laonas departamenta (guberņas) Francijā, zem nosaukuma «Clermont-les-Fermes»**. Šī «muiža» apvieno 7 fermas (mājas), kuriem kopā ir 1200 hektāru zemes un 152 pastāvīgu zemkopības darbinieku, kamēr pa [sezonas] darba laiku šis skaits dubultojas. Visas fermu dzīvojamās un saimniecības ēkas ir viena vietā: tās apņem laukumu no 6 hektāriem. Ēku vidū ir liels pagalms, kurā ieeja ved tikai caur vieniem vārtiem. Ikviens fermas īpašniekam pieder $\frac{1}{7}$ no pagalma, centrā ir milzīga lopu dzirditava. Saimniecības lauki iz 1200 hektāriem sadalās sekoši:

390 ha cukurbietēm,
500 ha labībai,
200 ha lopbarībai un auzām.

Pavisam ir 120 zirgu, 100 vēršu, 100 liellopu, 1500 aitu. Tas ir ļoti mazs lopu skaits, bet muižai uz dzelzceļa līni-

* — augsti kvalificētu. *Red.*

** Klermonas saimniecības. *Red.*

jas ir sava stacija, kur pienāk veseli vilcieni no pilsētas ar dabiskiem un mākslīgiem mēsliem, lopbarību utt. Muižai bez tam ir kopēja cukurfabrika, kas pārstrādā ne vien pašu bietes, bet vēl piepērk 15 000 tonnas. Visa ferma strādā pēc jaunākajiem paraugiem. Un kaut gan saimniecības ir atsevišķas, tās tomēr ir reizē saistītas un var ik-brīd pāriet vienotā saimniecībā. Kāds poētisks buržužurnālists nosauc šo muižu par «laimīgu stūrīti šīs zemes virsū».

c) Kooperatīvs

Pēdējā lauksaimniecību kategorija ir kooperatīva (sabiedriska) apstrādāšana. Es atzīmēju, ka še es apraudzīšu vienīgi *kooperatīvu* zemkopību, tas ir, zemes apstrādāšanu, jo par pārējiem kooperatīviem runa būs nākošajā nodaļā — par tirgu*. Tānī ziņā ir visi vienprātīgi, kā marksisti, tā antimarksisti vai «melu marksisti» sociālistu starpā, ka *ipaši ieteicama būtu kooperatīva zemkopība*, bet dzīvē mēs redzam tikai pirmos vājos mēģinājumus un tikai nedaudz zemēs. Ja mēs atskaitām dažādu komunistu-utopistu nometnes un rasi vēl duhoborus⁴⁷ un citus sektantus ar atsevišķiem mēģinājumiem, tad atliek minēt vienīgi Itālijas, Rumānijas un garāmejot Anglijas piedzīvojumus šinī laukā.

Ne visai sen [Padomju Krievijā] sāka ieviesties zemes rentēšanas kooperatīvi** ar kopēju vai šķirtu zemju apstrādāšanu, pie kam jāpiezīmē, ka arī te pēdējiem ir pārsvars. Viņu dibināšanai pa daļai bija politisks pamats. Lielu rezultātu mums vēl nav, bet mēs pirmos mēģinājumos redzam atvases jaunai zemes darba organizācijai.

Pirmā vieta pieder Itālijai, kuras ziemeļi un centrs ir iedzīvotāju pārpildīti, bet dienvidos, latifundijām pārsvaru nemot, ir manāms liels darba roku trūkums. Sicīlijā 43 lielgruntniekiem ir 1400 muižas (no 2—4 tūkst. hektāriem) jeb 717 729 ha = 29,7% no visas zemes. Lielgruntnieki bieži nezina paši, kur viņu muižas atrodas, bet viņi dabū no saviem lielrentniekiem («vidutājiem», kā Irijā) lielas nomas; šie lielrentnieki izrentē savas muižas sīkos gabaliņos un nem īstas bada rentes. Visa koprente iztaisot

* Sk. šā sēj. 272.—281. lpp. *Red.*

** Tālāk P. Stučka raksta par rentes kooperatīviem. *Red.*

17—19% no zemes «vērtības». Te radās tieksmes izspiest vismaz «vidutāju» caur to, ka nodibina rentes kooperatīvus ar biedru solidāru (vienam par visiem, visiem par vienu) atbildību īpašnieka priekšā un ar valsts naudas palīdzību uz 4%. Viena šādu koprentnieku daļa apstrādā zemi kopēji, bet vairums zemi dala, tikai apstrādāšana norisinās *zem kopējas kontroles*, pie kam biedri rūpējas arī par vajadzīgo *zināšanu iegūšanu* un vietām *pieņem* šim nolūkam pat *agronomus*. Vienā un tanī pašā laikā izcēlās divējādi kooperatīvi. Vispirms katoļu klerikālie ar bažnīcas pabalstu un mācītāju kā uzspiestu valdes locekli. Otrkārt, sociālistu partijas pabalstītie. Pirmie pēc skaita ir pārsvārā (54,8%), bet otrie, sociālistiskie* (45,2%), ir interesantāki pēc sava virziena un savas darbības. *Klerikāļi* gaida no saviem kooperatīviem *šķiru samierināšanu*, *sociālisti* — *šķiru cīņu*. Klerikāļu kooperatīvu 1909. g. bija 45 (1906. — 14) ar apm. 16 000 ha zemes, sociālistiem — 38 ar 14 000 ha.

Trapāni provincē 518 strādnieku arodnieciska apvienībā sāka rentēt zemi, kuru ik gadus paplašina kopējā apstrādāšanā; «viņi [sa]sniedza ievērojamu ražīguma pacelšanu, pārvērtā daudz neapstrādātas zemes tīrumos un no 4500 ha agrāko 37 813 dubultcentneru** kviešu vietā ievāca 53 100 dub. centneru. Viņi pienomāja klāt 24 ha vīna dārzu un iedēstīja tur 115 000 vīnu stādus, bet arī viņiem rentes līgumu izdeva tikai uz 24 gadiem.» Emīlijas, Boloņas un arī Milānas provincēs ir nodibinātas sociālistiskas kooperatīvu centrāles, kas ierīko «agrārpadomu devējas iestādes» un Milānā īpašu «kontroles komisiju», kurai jāpārrauga arī atšķirti vestās saimniecības. Kā redzam, te attīstās jauna tipa saimnieciska šūniņa, kura jo sevišķi krīt svarā tagadējā revolūcijas momentā***.

Pēc skaita lielāku attīstību zemes rentēšanas kooperatīvi sasniegusi Rumānijā. Varbūt šis pasākums sakarā ar 1918. g. zemes likumu⁴⁸ apkārpa rumāņu zemnieku, ka tas tik ilgi atturējies no revolūcijas. Tas bija pēc 1905. g. Krievijas revolūcijas, proti, 1907. g., kad iznāca agrārlīgums par kooperāciju. Un tagad skaitļi liecina sekošo:

* Domāti sociālistu dibinātie kooperatīvi. *Red.*

** — 200 kg. *Red.*

*** Domāts revolucionārās kustības kāpinājums Itālijā 1920. g. *Red.*

	Kooperatīvu:	Locekļu:	Zemes hektāros:
1907. bija	103	11 118	73 300
1908. "	172	23 071	133 000
1910. "	275	36 071	190 000
1911. "	372	62 009	286 400
1912. "	550	100 000	400 100

Lai *aprobežotu* vispāri lielgruntnieku zemes daudzumus, 1908. g. likums noteic, ka neviena īpašnieka rokās nedrīkst būt vairāk par 4000 hektāriem (apm. 4000 des. — tikai!), 1909. g. likums izdeva rentes kooperativiem visas kroņa zemes, bet 1918. g. manifests apsolīja piegriezt līdz $\frac{1}{3}$ no visām privātmuižām zemniekiem. Ikvienā kooperatīvā jāpiedalās ne mazāk par 5 cilvēkiem, kas atbild neaprobežoti viens par otru, [jāiemaksā] iestāšanās naudas — 20 liru no cilvēka utt. Kā redzam, šī «lielā sociālā agrārreforma» atgādina stiprā mērā [cariskās] Krievijas zemnieku banku zemnieku sabiedrības⁴⁹. Tomēr tās darījušas zināmu iespaidu uz Rumānijas lauksaimniecību, jo sabiedrības uzaicinā agronomus, izriko zemkopības kursus, attīsta sakņu-dārzkopšanu utt.

Arī Anglijas 1908. g. likums ieteic grāfistu padomēm nodibināt zemkopības kooperatīvus. Vispār 1910. g. bija Anglijā zemkopības kooperatīvu 396, no tiem 161 rentnieku sabiedrība. Parasti tās apstrādā zemi atsevišķi, bet ir arī daļa no viņām, kas apstrādā kopēji.

Vidēju tipu starp muižām un kooperatīviem ieņem konzumu (patērētāju biedrību) apvienību lielmuižas. Angļu kooperatīvi izteicās, ka tās neatmaksājoties, tomēr viņi 1915. g. vien piepirka klāt 4 muižas, t. i., pie 1449 desētinām vēl klāt 4977 des. To pašu mēs novērojam pie Šveices konzumapvienībām.

Visai interesantu gadījumu atstāsta Vācijas «Komunistiskajā zemnieku kalendārī» uz 1920. g. par zemkopības kooperatīvu, kas izcēlies Somogišobas komitātā (guberņā) Ungārijā revolucionārā ceļā taisni divas nedēļas iepriekš Ungārijas Padomju republikas nodibināšanās. Jau 1918. g. ziemā šī komitāta zemnieki bija pieprasījuši algas paaugstinājumu. Muižnieki atbildēja, ka to nespējot. Uz to strādnieki atteica, ka, ja viņi nevarot algas maksāt, tad lai atdodot muižas viņiem pašiem tālākapsaimniekošanā. Bija revolūcijas laiks, un muižnieki, tāpat kā 2 nedēļas vēlāk Karolija valdība, piekāpās. 4. martā vietējā sociāldemokrātiskās partijas komiteja devās uz «lauksaimnie-

ciskās rūpniecības sabiedrības» valdes telpām. Šī biedrība bija dibināta uz akcijām Esterhāzija un citu lielmuižnieku zemju intensīvai apstrādāšanai. Partijas komiteja paziņoja, ka strādniecība pārņemot no šīs dienas visu akciju biedrību ar laukiem un fabrikām darbu turpināšanai. Strādnieki, neklausīdami uz valdes protestiem, tūliņ iecēla jaunu veikala vadītāju, soc. dem. speciālistu Ādolfu Tarkas un uz valdes telpām izlika izkārtni: «Soc. dem. ražošanas kooperatīvs Somogišobas komitātā.» Aprakstītājs ziņo, ka darbi turpinājušies kārtīgi; strādnieki strādājuši ne mazāk, bet vairāk, un, kad ieradās Padomju republika, tā te atrada pilnīgi gatavu darbu. Valdē strādāja 110 biedri; pavisam no šejiennes racionāli pārvaldīja 580 000 jūgus (440 000 pūrv.) zemes, no tiem 310 000 jūgu aramas zemes. Šī varbūt visā pasaulei priekšzīmīgā kapitālistiskā lauksaimniecība vienā dienā pārvērtās par sociālistisku. Šo organizāciju, saprotams, arī salauza kontrrevolūcija, bet ziņotājs piezīmē, ka šī iestāde palikšot par spīdošu paraugu visai pasaulei.

6. KOOPERĀCIJA (DARBU KOPOŠANA) UN DARBA DALIŠANA

Apraugot dažāda veida saimniecības šūniņas kā darba organizācijas, piem., ģimeni, muižu, kooperatīvu, mums jāizpēta tā likumība, kas ir par cēloni, kādēļ šī vai tā no viņām ir valdošā, kādēļ viņai ir pārsvars. Rūpniecības dzīve šīnī ziņā ir izpētīta, un mēs tur redzam noteiktu pāreju no pašražojošās ģimenes uz manufaktūru (rokdarbu darbniču) un no tās uz fabriku. Un mēs arī zinām, ka šīnī pārejā noteicēju lomu spēlēja darba rīki, viņu attīstība un piesavināšana, bet pašas darba organizācijas ziņā — *kooperācija*, tas ir, vairāku strādnieku plānveidīgs darbs, kas norisinās tanī pat ražošanas procesā jeb dažādos sakarīgos ražošanas procesos blakus un kopā, un *darba dalīšana*. Ja mēs runājam par kopdarbību un par tehnisku darba dalīšanu lauksaimniecībā, tad mēs te stāvam vispāri vēl tikai manufaktūras laikmetā, jo, kā mēs jau redzējām, arī *mašīnas* te šimbrīžam ir vairāk vai mazāk tie paši *darba rīki un ne darbriku mašīnas*.

Kopdarbībai šīnī stadijā ir vispirms tas labums, ka ar tiem pašiem darba rīkiem var izmantot lielāku daudzumu ražojamo līdzekļu, šīnī gadījumā zemes, ēku, darbriku

utt. Zīmējoties uz ēkām un darba rīkiem, man te acīm-redzot i ierunas necels. Zīmējoties uz zemi, mums var celt to pat ierunu, kādu dara pret manufaktūru rūpniecībā, salīdzinot ar *mājdarbu*. Atminēsimies, kā Tugans-Baranovskis savā «Krievu fabrika pagātnē un tagadnē» raksta: «Kādā kārtā izcēlās zemnieku mājrūpniecība tirgum? Parasti domā, ka tā cēlusies iz ģimenes un vispār mājas darbiem, iz ražošanas pašvajadzībām. Bet jau XVII un XVIII gs. tā bija vairumā padota tirgojamam kapitālam, un starp patērētāju un ražotāju kā siena stāvēja uzpircejs.» «Tiklīdz mājrūpnieks sāk strādāt attālinātam tirgum, viņš neizbēgami krit vidutāja kā stiprākā elementa atkarībā.» «Šī zemniecības mājrūpniecība ir bieži tikai garas attīstības rezultāts, kurai par pamatu bija lielsaimniecība. *Tanis apgabalos, kur bija lielas fabrikas, kā sēnes izauga mazākas darbnicas. Fabrikas sabruka, un izcēlās visapkārt mājas darbs.* Ne mājrūpniecība radija fabriku, bet otrādi — fabrika radija mājrūpniecību, kas vēlāk pārvērtās par patstāvīgu ražošanas nozari.» «Sīkrūpniecība sāk izstumt lielrūpniecību, jo lielrūpniecībai nebija nekādu ievērojamu priekšrocību pār sīkajām... *Fabrika saskaldījās mājrūpniecībā, jo sīksaimniecības izrādījās stiprākas par lielajām tādēļ, ka tā laika tehnika neprasīja pārejas uz lielsaimniecību.*»

Es izrakstīju šo pagaro neapstrīdēto patiesību tādēļ, ka tā gandrīz burtiski atkārto tagadējās runas par zemkopību; jo arī zemkopība ir šādā manufaktūras stāvoklī un, kā toreiz rūpniecībā, tā tagad vēl zemkopībā lētas darba rokas ar vienkāršiem darba rīkiem labāk atmaksājas no peļņas viedokļa.

Tā mēs redzējām, ka senajā Romā mēginājums pāriet uz lielsaimniecību zemkopībā nebija nekas cits kā tikai atsevišķu mazsaimniecību apvienojums vienā īpašumā. Un Latvijas baronu muižas, kā jau mēs redzējām, tikai noderēja par mazu paraugu jeb uz priekšu pagrūdēju zemnieku saimniecībām. Tādēļ arī sadrūp daudz zemēs lieļās muižas nelielās daļās, kas tad no mazākās saimniecības pāriet uz intensīvāku, kapitālistisku saimniecību. Un, kamēr muižu saimniecības nav pārgājušas uz mašīnu darbu, tas ir, kamēr kapitālistiskā iekārtā *lēts zemes darbs*, vienalga kādā veidā, varēs labi konkurēt *ar dārgu mašīnas strādnieku*, zemkopībā valdīs sīka «mājrūpniecība» jeb lielsaimniecība ar feodālu atlieku nokrāsu.

Daudzu strādnieku kopstrādībai ir vispār tas labums, ka tie kopā vairāk padara nekā tie paši cilvēki atsevišķi (pie darbiem, kur vajag uzreiz daudz roku, caur savstarpeju uzmudināšanu utt.). Bet še iebilst sīksaimniecību aizstāvji, ka zemkopībā nevarot, ievērojot *šķiru ienaidību*, nokārtot *darba uzraudzību* un attīstoties slinkums (sk. Dāvidu!). Pikanta šāda ieruna no «sociālista» puses, bet no tās prot izvairīties lielsaimnieks pat šīnīs apstākļos gan caur labiem priekšpuišiem, kas iet cirtiena galā un dzen pārējos plāvējus (salīdzini jaunlaiku «rekordstrādnieku»), gan caur akorda darbu noteikšanu (pūrvietām) utt. Un to visu var novērst caur zemkopības mašīnām, kas ir labākie kontroles aparāti. Es saprotu, ja par to sūdzētos lielsaimnieki, kas pieņem *lētākos un tādēļ vājākos* strādniekus un no tiem tomēr prasa *labāko* darbu. Bet es tikpat bieži esmu dzirdējis zemnieku saimnieku sūdzības, zināms, ne par sevi, bet par saviem ģimenes locekļiem, kas gausi un bez prieka strādājot. Un tā saucamie kritiskie brīži, kā, piem., plaujas darbi, taisni prasa lielu skaitu strādnieku, aiz kuru trūkuma dažs labs grauds izbirst uz lauka.* Atkal «sociālisti» atbild: «zemnieks strādā ilgāk un ātrāk!» Bet lielsaimnieks te pāriet uz mašīnām, ja nav lēta darbaspēka, un viņām jādod priekšroka vienkārši *strādnieka* kā cilvēka (vienalga, laukstrādnieka jeb zemnieka) interesēs.

Piegriežoties tehniskajai darba dalīšanai, es nekavēšos pie sīkumiem. Nav jau šaubu, ka ir dažādi *arodu darbi* arī lauksaimniecībā, kuri arī prasa specializēšanos, bet pašā zemes apstrādāšanā, kā, piem., aršanā vai ecešanā, tomēr lielākā starpība ir tā, vai ar *rokas rikiem* jeb ar *mašīnām*. Kaut gan arī rokdarba laikmetā ir sevišķi veikli un labi sējēji, plāvēji, pat arāji utt., bet tomēr te specializēšanās nevar sasniegt tādu attīstību kā manufaktūrā, jo *darba dalīšana* pēc manufaktūras parauga būtu domājama tikai lielā milzu saimniecībā (lielas valsts vai vis-

* Zemniekam aiz darbaspēku trūkuma šādiem «kritisku brīžu» darbiem atliek tikai, piem., sēt mazāk ražīgu kviešu sugu («beloturku»), kas ilgāk turas vārpā neizbirstot. Tā Harkovas gub. uz vienas desetiņas kviešu novākšanu iziet 43/10 darba dienu. Ja rēķina, ka plaujas laiks būtu 10 dienas, tad ģimenei iz 2 darba cilvēkiem iespējams apstrādāt tikai $\frac{20}{43/10} = 4,65$ des. Iegādājoties plaujmašīnu, zemnieks gan spētu paplašināt apkopjamo lauku daudzumu līdz 10 desetiņām.

pasaules apmēros), kur viens apgabals specializētos uz labības (vienas vai otras) ražošanu, otrs uz piena vai sviesta (piem., Dānija), cits uz cukurbiešu, aitu vai linkopību utt. Arī, zināms, ne pilnīgi izslēdzot visus citus arīdus, bet ar lielu pārsvaru vienai vai otrai kultūrai. Kaut kas tamlīdzīgs tiešām arī jau notiek. Tad, zināms, rodas arī zemkopībā un vispār lauksaimniecībā arodnieki ar *speciāliem darba rikiem*, un par tādiem varētu atzīmēt *līdzšinējās lauksaimn. mašīnas*, no kurām, kā jau teikts, lielākā daļa nav nekādas mašīnas.

Istā kopdarbība un istā darba dalīšana lauksaimniecībā iestāsies ne rokdarba stadijā, bet pārejot uz mašīnu saimniecību.

7. BADA IESPAIDS UZ SAIMNIECIBAS SISTEMĀM

Mēs jau redzējām, kādu milzīgu iespaidu vecos laikos uz cilvēci darija tiešs *bads*. Tas nebija nejaušība, bet zināmos laikmetos pilnīgi *kārtēja parādība*, un ļaudis pret to bija pilnīgi bezspēcīgi. Iekrājumu nebija, saimniecība bija pārāk pirmatnēja, ēdāju un īpaši *liekēžu* skaits varojās. Ikiens neauglīgs gads novēda pie *vispārēja bada*. Un *bads* nekad nenāk viens, tas nāk kopā ar mēri, ar slimībām. Par pievešanu no citurienes i ko domāt nebija, jo trūka satiksmes ceļu.

Pie tam *bads* bija pilnīgi *kārtēja parādība* itin tāpat kā Krievijā iepriekš revolūcijas, tikai Krievijā šie bāda laikmeti nāca ik 5—7 gadus, IX—XII gs. pēc uz mums pārnākušām ne visai pilnīgām zināmām Eiropas rietumos tādi bādi atgadījās caurmērā ik $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ gados. Tā IX gs. pa Belgiju, Vāciju (bez Prūsijas) un Austriju ir atzīmēti 25 bāda gadi, no kuriem 4 ar pilnīgi vispārēju bādu, XI gs. mēs zinām 25 [bāda] gadus, no kuriem 2 [ar] vispārēju [bādu], XII gs. — 38 [bāda] gadi, no tiem 5 ar vispārēju bādu. Saprotams, ka par agrākajiem gadiem šīs ziņas ir jo nepilnīgas, uz IX, XI, XII (par X gs. nav cik necik pilnīgu ziņu) gs. caurmērā iznāca 1 bāda gads ik uz $3\frac{1}{2}$ gadiem, XII gs. pat ik uz $2\frac{1}{2}$ g.

Jāatzīmē, ka XI—XII gadām Eiropas rietumos zemkopība bija, kā teikts, ļoti pirmatnēja, un ciemu saimniecība nepazina pat visur *kārtējās 2 lauku* [augu

seku] *sistēmas*, kas bija acīmredzot pirmās.* Un 3 lauku sistēmu ieveda cik necik plašākos apmēros tikai XII gs. Līdz tam laikam ļaudis bija pilnīgi bezspēcīgi pret to un zināja tikai griezties pie «visaugstākā» pēc brīnumiem, bet mūki un garīdznieki viņiem sludināja, ka viņi paši vainīgi, dievu kaitinādami, jo neieturot gavēņa laikus. («Bads bija tik stiprs, ka ļaudis nevarēja atturēties no galas pat gavēņa laikā,» raksta mūks-kronists.) Bet gavēni taču tieši bija celti kā bada legalizēšana. ļaudis mūk no savām vietām, metas kolonizēt austrumus, kad tur jau pietrūkst zemes, uzņemas krusta gājienus uz «svēto zemi»** un vēlāk uz pagānu zemēm (piem., Latviju). Bet galvenais — pāriet uz intensīvāku zemes *apstrādāšanu*: tāda ir šīnī gadījumā *trijlauku sistēma* un *arkls*. Trijlauku sistēmā mainās 2 sējas ar trešā gada atmatu. Vai tā tiešām nejaušība, ka arī *bads piespieda* ik trešo gadu *visus laukus* padarīt par *neauglīgiem*. Tad taču labāk tieši iedalit tā, lai ik trešo gadu viens no trim laukiem paliek atpūtā, tas ir, atmatā. Zināms, ka ļaudis paši to tā nevarēja apzināties, jo pirmatnējā attīstībā *bads* dzen instinktīvi uz priekšu.

Bet arī 3 lauku sistēma uz ilgiem laikiem nevar apmierināt ļaužu vajadzības, jo vairāk ievērojot to, ka viņa prasa samērā lielu zemes daudzumu (ganībām). Un tā nāk no jauna *bads* kā periodiska parādība šoreiz [cariskajā] Krievijā. Arī te to pašu zemes noplicināšanu kā bada cēloni uzstāda meņševiku rakstnieks Čerevaņins, kuram agrārjautājumā ir bieži itin pareizi uzskati (sk. viņa kritiku par Maslovu [sakarā ar] Marksā zemes rentes noliegšanu***.).

Tātad *glābiņš no bada* jeb, kā tagad saka, no lauk-

* Vecākie Romas likumi runā par 2-gadējiem rentes kontraktiem; tas acīmredzot izskaidrojas iz 2 lauku sistēmas.

** T. i., uz Palestinu. *Red.*

*** So teoriju Čerevaņins («Statistikas Vēstnesi» [«Статистический вестник», *Red.*] par aug.—dec. 1919. g., kas nule iznācis, kad šīs lapas jau izgājušas drukā) izliek sīkāki. Pierādījis, ka Krievijā ik 4 augļiem gadiem seko 4 gadi neražas, viņš dara slēdzienu: «Tādas svārstīšanās nav vienkāršu dabasspēku, bet cilvēka un dabas savstarpējo attiecību sekas, ja šīs attiecības ir nenormālas, tas ir, ja saimniecības metodes neatdod zemei atpakaļ to, ko izņem, tad šādu līdzsvaru daba pati ar saviem spēkiem (стихийно) atjauno caur periodiskām krīzēm, tas ir, *neražu*. Tā kā krīzes pamats te ir ražošanas organizācija, tad

saimniecības krīzes, ir vienmēr pāreja uz jaunu saimniecības sistēmu. Visai spilgti mēs to varam novērot pie Anglijas zemkopības attīstības, kas šīnī ziņā ir tipiska. Anglija līdz 18. gadsimtam (apm. 1760. g.) *izveda* labību, tad piepeši maizes sāka trūkt, cenas pacēlās, *sāka ievest labību no ārzemēm*, kas beigās pēc ilgām ciņām noveda 1846. g. pie labības muitu atcelšanas. Pēc 50 gadiem ļoti bagātīgas ražas laikmets no 1765. g. bija neražas gadi, *bada gadi*. Zemnieki sāka izputēt vai pārdot savas saimniecības un pāriet lielrentniekos, kur uzplauka *racionālā zemkopība*. Kā tas nācās? Zemniecība bija stipra caur savu lopkopību, un lopkopība bija reizē caur saviem mēsliem zemkopības ražas pamats. Tiklīdz zemnieki zaudēja savas kopējās ganības (un lielāko daļu ganību atzogošanu, tas ir, kā mēs to jau redzējām, aplaupīšanu muižniecība izdarīja šīnī laikā: 1766.—1797. g. 2 980 000 akru, 1798.—1810. g. — 1 897 980; 1810.—1820. g. — 1 460 930 jeb kopā 6 288 910 akru iz 8 372 662 akriem pavisam no XVII gs. līdz 1886. gadam), krita zemnieka lop- un zemkopība un *rentnieks bija izputināts*. *Uzplauka* kapitālistiskā *zemkopības lielsaimniecība*.

1846. gads bija jauns lūzuma gads lauksaimniecības ziņā. *Labības muitu atcelšana* (1846. g.) gan pirmos 30 gados tikai nedaudz pazemināja labības cenas, un to lielrentnieks, kurš reizē nosita zemes renti lielgruntniekam, pārcieta samērā viegli caur zemkopības vēl lielāku rationalizēšanu. Un tiešām *nākošie 30 gadi vēl ir stipra progresā gadi*: no 1848.—1878. g. Anglijā ieguldīja drenāžā vien 10 milj. mārc. sterl. (100 milj. rubļus zeltā), ieradās mākslīgi mēslī, mašīnas utt.

Bet tanī pat laikā (tas ir, pēc 1846. g.) pacēlās stipri

tas ir arī novēršams... caur zemkopības rationalizēšanu, ko uzspiež zemkopībai pilsētu un lauku sabiedriskā attīstība.» Interesanti atzīmēt, ka arī šo parādību bija jau paredzējis K. Markss, kādā vēstulē krievu ekonomistam «Nikolajam -onam» par Krievijas badu: «Noplicināta augsne, kas — ar augu, dzīvnieku vai mākslīgo mēslojumu — nesaņem nepieciešamos elementus sevis atjaunošanai, ... joprojām dos dažāda ienesīguma ražu. ... Tādos apstākļos labvēlīgi klimatiski apstākļi tikai sagatavo ceļu *bada gadam*... *otrādi*, *bada gads* un vēl vairāk daži neražas gadi... lauj augsnē esošajiem minerāliem atkal uzkrāties un spēcīgi iedarboties, iestājoties labvēlīgiem klimatiskiem apstākļiem.» [No K. Marksa vēstules N. Danielsonam 1881. g. 19. februāri. — Grām.: K. Marksa un F. Engelsa sarakstīšanās ar krievu politiskajiem darbiniekiem. R., 1953, 119. lpp. Red.]

pieprasījums pēc lopkopības produktiem, dārzu augļiem un saknēm u. tml. Un te no jauna atrada sīksaimnieks to lauku, kurā viņš varēja uzņemties konkurenci ar lielsaimniecību. Kapitālisms Eiropā šini sīksaimnieks to, un vispār nākošos gados jau sāka nogriezties uz jaunas, imperiālistiskas politikas ceļiem. Un tā sīksaimnieks te, kur viss atkarās no *darba daudzuma* un *rūpīgas apkopšanas* un kur kapitālisms ielauzies vēl maz, kļuva par uzvarētāju. Ja nu mēs ievērojam, ka zemes rente uz labības laukiem Anglijā ir, ja daudz, 2 mārc. sterl. par akrū, bet parasti apm. 1 mārc. (15—25 šiliņi), kurpretim sakņu dārzi dod rentes no 5—10, pat līdz 18 mārc.] gadā, tad saprotama šo mazrentnieku lielā konkurences spēja. Sevišķi stipra sīksaimniecība ir govju un cūku audzēšanā; kurpretim aitas, kuras prasa plašas ganības, dod priekšroku lielsaimniecībai. Ja zemnieks uz 60 akriem saimnieko, tad tikai $8\frac{1}{2}$ akrus caurmērā rēķina uz labības kopšanu, bet $43\frac{1}{2}$ akrus lopkopības vajadzībām. (Levi, «Anglijas lauksaimniecības celšanās un krišana» — 1904. g.)

Tātad šīnī stadijā *labības* ražā piekrīt bez runas pārsvars lielsaimniecībai; lop-, putnu- un dārzkopībā — turpretim sīksaimniecībai. Un, kad Eiropai uzbruka labības cenu krīze (aizokeāna konkurence), tad sabruka lielsaimniecība, bet *glābās maz- un sīksaimniecība*, kas bija pārģājusi jeb tikai vēl pārgāja uz lopkopību, kā arī putnu un dārzu audzēšanu, kuru kapitālisms vēl nebija iekarojis. Reizē ar to sīksaimniecībai nāca palīgā *kooperācija*, kura vispirms nokārtoja *mazā saimnieka sakaru ar tirgu* (šīnī ziņā lielsaimnieks bija pārāks), bet reizē ar to uzņēmās lopu un dārzu produktu *kapitālistisku pārstrādāšanu*.

No šīs pusēs sīksaimniecības ideologi cer lielas lietas, un uz laiku šīs cerības nebija bez pamata. Bet, pirmkārt, tāda kooperācija padara zemnieku pilnīgi atkarīgu no tirgus un kapitālisma, ko mēs vēl redzēsim nākošajā nodaļā, un, otrkārt — viņi aizmirst, ka ikviens uzlabojums te, zemes privātīpašumam pastāvot, pacels tikai no jauna zemes parādus, tas ir, zemes renti.

Tātad, ja pirmatnējais bāds (IX—XII gs.) novēda pie feodālā lielīpašuma nostiprināšanas, ja neražas 18. gs. otrā pusē Anglijā novēda pie kapitālistiskās zemkopības (labības ražas!) lielsaimniecības, tad 1880. gadu zemkopības krīze novēda pie mazsaimniecības pārejoša pārsvara Eiropā, pārejot uz lopu, putnu, dārzu audzēšanu.

Bet ar to nav sacīts, ka te sīkais saimnieks būtu pārsvārā visādā ziņā. Nē, arī te *vidējais saimnieks ar algas darbu* jau ir *pārsvārā* pār sīko, jo *tas ir galvenais kooperatīvu sastāvs*. Un jau sāka iepriekš kara parādīties vairāk un vairāk arī Eiropā lopkopības, augļu un sakņu dārzu u. tml. kapitālistiskas lielsaimniecības, kuras mēs jau redzējām Ziemeļamerikā. Tas ir ļoti sarežģīts un *intensīvs darbs* ar ļoti augstu apmācītu *tehnisku personālu*, bet viņa izredzes uz mazsaimniecības izspiešanu arī te gaiši paredzamas. (Atgādinu gadījumu, kur Krupa firma iepirkā 5000 akrus kapitālistiskai lopkopībai.)

Karš pārtrauca šo attīstību, izbīdīdams *caur asu badu no jauna saimniecības maiņu*. *Soreiz tā var būt vienīgi racionāla lielsaimniecība uz sociālisma pamatiem*.

8. DARBS UN SAIMNIECĪBAS PLATĪBA

Mēs jau minējām agrāk, ka ikvienai saimnieciskās attīstības pakāpei vispārīgi un zemkopībā sevišķi pieder zināms iedzīvotāju jeb, kas nozīmē to pašu, zināms darba roku skaits ik uz zināmu zemes platību. Tiklīdz šis skaits ir pārkāpts, ja pa to laiku nenotiek pāreja uz jaunu saimniecības kārtību vai sistēmu, cilvēkiem draud trūkums, bads, jāvairojas mirstībai jeb citādi jāpamazinās iedzīvotāju skaitam (caur vietēju vai tālāku emigrāciju). Neiekustināsim še jautājumu, vai jaunajai saimniecības sistēmai, jaunam darba paņēmienam te pieder noteicēja loma jeb otrādi — bads un trūkums dzen uz jaunu saimniecības kārtību, tas ir, jaunu darba rīku izgudrošanu, jaunu darba paņēmienu atrašanu. Tādā kārtā ražojamās iekārtas pakāpe, tehniskā attīstība *noteic* iedzīvotāju vairošanās un mazināšanās problēmas.

Kā jau mēs redzējām, arī kapitālistiskajā laikmetā saimniecības sistēmas ir mainījušās. Arī te pastāv tā pati atkarība starp ēdāju daudzumu un saimniecību lielumu. Zināmā saimniecības joslā vai iecirknī mēs zinātniski varām noteikt, vai tur apstākļi veicina lielsaimniecības jeb mazsaimniecības.

Iedzīvotājiem vairojoties, jāpāriet uz intensīvu saimniecību, sadalot lielsaimniecības, jo citādi paliek pāri darbaspēki, kuriem kapitālistiskā iekārtā jāmirst tieši badā, kamēr, sadalot lielās zemes mazākās, saimniecības

var pāriet uz intensīvāku apstrādāšanu, ieguldot uz to pašu zemes platību vairāk darbaspēka, un tamlīdz piesavināt vairāk darbaļaužu virsvērtības tieši vai zemes rentes veidā.

Ja nu mēs pārejam uz tā sauc. mazsaimniecībām, tad kapitālistiskajā ražojamā kārtībā mums jāizšķir tieši kapitālistiskas saimniecības no kapitālismam padotām, no kapitāla atkarīgām saimniecībām. Zemnieka saimniecība top skaidri kapitālistiska, tīklīdz viņas priekšgalā stāv saimnieks («pelēcis»), kurš pats vairs nestrādā līdzi, bet dzīvo no savu strādnieku virsvērtības. Šai ziņā viņam jānodarbina tik daudz algota darba, lai viņš, zināmai virsvērtības un peļņas normai pastāvot, varētu *iztikt un vēl atlicināt, tas ir, pavairot savu kapitālu*. Viņš, saprotams, ir izmantotājs arī tad, ja viņš nodarbina jel vienu algotu strādnieku, no kura viņš atsavina nesamaksātu darbaspēku, tas ir, virsvērtību, bet viņš vēl nav kapitālists. Jo, saka Markss, sīkie darba līdzekļi, kas kalpo pašam ražotājam par darba un uztura līdzekļiem un nepieaug caur svešu darba pievienošanu, nav kapitāls*, tāpat kā nav prece produkts, ko patērē pats ražotājs.

Bet kas noteic kapitālistiskajā saimniecības iekārtā saimniecības lielumu, zemes daudzumu uz ikvienu saimniecību valstīs, kurās vairs nav brīvas, nepiesavinātas zemes? Tur, kur zeme jau kritusi zem peļņas saimniecības likumiem — un tā ir kapitālistiskās iekārtas raksturīgā pazīme —, to tieši noteic virsvērtības un peļņas likumi. «Objektīvais nosacījums ir tas, lai viņi *varētu* veikt virsdarbu; dabiskajiem nosacījumiem jābūt tādiem, lai ar *daļu* viņu rīcībā esošā darba laika pietiktu viņu kā ražotāju atražošanai un pašsaglabāšanai, lai viņiem nepieciešamo dzīves līdzekļu ražošana neuzsūktu visu viņu darbaspēku.»** (K. Marksas Kapitāls, III daļa, 2., lpp. 174.)

Nemsim, piem., ka zināmā valstī, kur lauksaimniecībā pārsvars mazsaimniekam, zemes gabals iz 24 pūrvietām ir pietiekošs, lai zināmos caurmēra darba apstākļos «nodrošinātu» apstrādātāja un viņa ģimenes caurmēra pārtiku, ka virsvērtības norma būtu 50%, tas ir, ka zemes rente, kas šinī gadījumā, kā jau redzējām, mēdz sakrist ar

* Markss K. Virsvērtības teorijas («Kapitāla» 4. sējums), 1. d., 362. lpp. Red.

** Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 556. lpp. Red.

virsdarba produkta jēdzienu, iztaisītu tikpat daudz kā visa apstrādātāja un viņa saimniecībā ieejošās ģimenes pārtika. Tad rezultāts būtu, ja pieņemam 12 stundu darba dienu, šāds: 6 stundas (visa esošā darbaspēka) nepieciešamā darba (v) + 6 st. virsdarba (vi), tas ir, 6 v + 6 vi = kopā 12 stundas. Citiem vārdiem, mēs varam izdalīt visu zemi uz divām daļām, pie kam rentnieku nodrošina 12 pūrvietas, kamēr pārējās 12 pūrvietas ir kunga daļa. Sacīsim, šīnī valstī rentes saimniecības sadrūp un caurmērā ik uz vienu saimniecību iznāk tikai 18 pūrvietas. Rentnieka un ģimenes pārtikai tādai pat paliekot, kunga daļai iznāktu tikai vairs 6 pūrvietas, jeb zemes rente būtu kritusi uz pusi, un, ja notiktu vēl tālāka sadrupšana, tad kungs paliktu (ar 12 pūrvietu caurmēra saimniecībām) parvisam bešā. Un tādu zemes monopolistu lielkungu mēs i iedomāties nevarām.

Viņam jāmeklē izeja. Viņš vispirms mēģinās nemt daļu no rentnieka pārtikai *nepieciešamajām* pūrvietām; tas novēd pie pilnīga bada, kā mēs to redzējām Irijā. Tas izsauc dumpjus un tātad īsti neder.

Viņš aizrādīs rentniekam, lai meklē blakus darbu, tas ir, lai tam darba laikam, kas atliek tādēļ, ka saimniecības lielums krities, darbaspēku pārdod ārpus mājas. Tas ir, lai *iepelna priekš zemes kunga* ārpus viņa zemes. Tādēļ ir tik pievilcīgi izrentēt zemes parcelas fabriku strādniekiem, kas atrodas tuvumā un kas izrentētājam atdod *ne vien visu to darbu*, kuru viņi iegulda «savā namiņā, savā zemes stūrītī», bet kas vēl pieliek klāt daļu no fabrikas darba algas. Bet arī šis līdzeklis nelīdz, ja nav tuvumā rūpniecības un blakus darbu. Belgijā tādi ir, Irijā to nav, jo Anglija apspiež Irijas rūpniecību.

Varētu vēl atrast izeju, apstrādājot vairāk neapstrādātās zemes, un mēs Latvijā taisni redzējām, ka apstrādātais zemes daudzums aug, bet tā ir jau pāreja uz jaunu saimniecības sistēmu, jo, paliekot pie vecās sistēmas, plāvu vai ganību uzplēšana laupa iespēju turēt lopus; bet tas atrauj arī mēslus un novēd pie neražas (sk. Iriju, Indiju, Krieviju).

Bet, lai pārietu uz intensīvāku kultūru, vajag pārlabotu darba rīku, tas ir, jāpaceļ konstanto kapitālu (darba rīku un līdzekļu daudzumu) un tādi jāpaaugstina virsvērtības norma. To darīja gan angļu zemes īpašnieki (ja arī ne

pārāk lielā mērā), paceļot to kapitāla daļu, kas uz rentnieka rēķina jāiegulda pēc līguma rentētajā zemē {uz}labojumos, bet to i nedomās darīt kaut kāds Irijas lielskungs vai «midlmens» (vidutājs).

Atliek kungam tikai viena izeja, kas viņam pieņemama kā zemes monopolistam: *padzīt daļu rentnieku* (izdzīt no zemes emigrācijā vai pilsētās, jeb tos tieši izmērējot badā) un tad saimniecības apvienot lielākās saimniecībās. Tad vairāk saimnieku darba rīku apvienosies vienā saimniecībā un, pievelkot daļu darba algotu strādnieku veidā, ieviešas kapitālisms. Palielinās virsvērtības norma, bet, ja tas nenotiek, kungs dabū atpakaļ vismaz savu agrāko 12 pūrvietu ienākumu, parasti palielinātā veidā, jo naudas cena produktiem mēdz celties.

Saprotaams, jāievēro, ka papildu darbs, ieguldīts tanī pat zemē, var pacelt ražu, bet mēs jau arī redzējām, ka šādos brīžos arī zemes rente (piem., Irijā) cēlās ļoti ātri.

Tāda ir vienkāršā kapitālistiskās ražošanas kārtības mehānika, kas regulē mazsaimniecības izplatības mēru. Brīvā konkurence rentnieku starpā pretim monopolistam zemes īpašniekam tikai palielina zemes renti pat pāri par visu virsvērtības daļu, atņemot (ne vien visu «peļņu» no «kapitāla», t. i., darba rīkiem, un visus zemē ieliktos {uz}labojumus, bet arī) *daļu no nepieciešamā darba laika ražas*, kas nozīmē, populāri izsakoties, vai nu badu, jeb blakus-peļņu ārpus saimniecības.

9. KAPITĀLISTISKAIS SIKSAIMNIECĪBU DRUDZIS

Visai interesanti ir salīdzināt, kā teorētiskie slēdzieni saskan ar īstenību. Tas ir tagad apmēram pēdējos 20 gados priekš kara, kad visās zemēs attīstās milzīga kustība par labu sīkgruntniecībai jeb, pareizāk, *sīkrentniecībai* ar zemes rentes nacionalizāciju, tikai, protams, par atmaksu. Man nav zināmi diplomātiskie soļi šīnī ziņā, bet šķiet, ka šīs kustības pamatos guļ diplomātiskas sarunas* par labu vispasaulīgai sīkgruntniecības radīšanai (salīdzini tanī pat laikā diplomātiskās apsriebes pret anarķismu)⁵¹.

* Jāpiezīmē, ka pirmsais Itālijas likuma projekts no 1897. g., kā pats viņa autors ministrs Lucati atzīst, «bijis par paraugu veselai rindai šo zemes likumu».⁵⁰

Iesākās šī kustība zemēs kā Itālijā, kur lauku proletariāts pieņēma sevišķi draudošu raksturu. Tur no 31 milj. iedz. šī gadusimta sākumā skaitījās *6 miljoni lauku proletariāta* no pavisam $8\frac{1}{2}$ milj. lauku iedzīvotāju, kas ir gan vairāk nekā jebkur, izņemot atkal Latviju iepriekš kara. (Cik liela tur nabadzība, to liecina skaitli — 1893. g. *4 miljoni lauku nodokļu maksātāju maksāja 5 711 014 liras*, tas ir, mazāk kā $1\frac{1}{2}$ liru jeb 50 kap. gadā no maksātāja.) *

Bet kustība pārņēma drīz visu Eiropu.

Mēs jau redzējām Irijas likumus no 1897., 1903., 1909. un to rezultātus**. Mēs tādus pat likumus atrodam Anglijā — 1908. g., Skotijā — 1911. g., Dānijā — 1899., 1904. un 1909. g., Holandē — 1908., Spānijā — 1907., Francijā — 1908., 1909. un 1911. g. Un tikai pašā Itālijā viņš palika vienīgi projektā, tāpat kā Krievijas kadetu 1906. g. projekts,⁵² kurš tikai visai karikatūrainā veidā izpauðās Stolipina likumā un Krievijas zemnieku jeb, parreizāki, «zemes spekulācijas bankas»*** darbībā. Tā acīmredzot nav vienkārša nejaušība, šī sīksaimniecības likumu krusa. Un tas visinteresantākais ir tas, *ka šīni pat laikā* iesākās to sociālistu**** uzstāšanās, neizņemot pat dažus «marksistus», kā Bernšteinu, Hercu, Dāvidu, Bulgakovu, Maslovu u. d. c., kas uzreiz atklāja Marksā teorijā «lielo kļūdu» un kļuva par vairāk vai mazāk sirsnīgiem *sīksaimniecību* priekšrocību aizstāvjiem.

Pats likuma kodols ir ļoti vienkāršs: lēts valsts kredīts (3 līdz $3\frac{1}{2}\%$ vai pat Krievijā 4 un $4\frac{1}{2}\%$) muižu vai atsevišķu zemju *izpirkšanai* no muižas īpašnieka un tad vai nu pārdošana uz deldēšanas pamatiem, jeb uz mūžu gruntes *cinzi****** jeb renti. Tā kā privātais kredīts parasti dārgāks nekā valstij, un īpaši pie zemes pirkšanas, ievērojot iespējamas krizes, zemes kredīts ir saistīts ar lielu risku, tad, zināms, *zemes cenas, valstij izpērkot, saceļas milzigi*. Taisnīgo novērtējumu tad kapitalizē uz 3 vai $3\frac{1}{2}$

* Itālijas lauki vēl tagad atspoguļo veco latifundiju sabrukšanu un milzīgu vergu pēcnācu skaitu ar milzīgu dzimstību un periodisku aizceļošanu, līdzīgu Irijai. 1881. g. no 28 459 628 iedz. pilsētās un ciemos pāri par 2000 iedz. dzīvoja 18 228 818 jeb 64%. Turpretī, skaitot tikai pilsētas, pārāk par 10 000 iedz., iznāk 20,6%.

** Sk. šā sēj. 96. u. c. Ipp. *Red.*

*** Sk. 22. piezīmi. *Red.*

**** Domāti sīkburžuāziskie sociālisti. *Red.*

***** — procentu. *Red.*

agrāko 6 vai vairāk % vietā, un muižnieks ierauš milzīgu virspelēnu par vairāk kā 30 gadiem uz priekšu*, pat ja viņš nedabū, kā Irijā, vēl veselus 12% virsmaksas jeb sāpju naudas. Pati muižniecība redz savu varu slīkstam un, galvenais, redz, ka daudz valstīs zemes sadališana *sasniegusi pārāk augstu mēru*, kādēļ jāmēģina zemes *renti pārvērst skaidrā naudā uz valsts rēķina*, naudas kapitālu ieguldīt pilsētu namu rentēs jeb rūpniecībā. Droši un labi!

Tā tas, ko izlikām agrāk teorētiski, še izpauðās praksē.

10. «VAIRĀK ZEMES!»

Kamēr zemes īpašnieku šķira bieži ir tieši ieinteresēta (augstu zemes rentu ziņā) visas zemes pārvērst sīkās un vissīkākās saimniecībās, pašu sīk- un mazsaimnieku mūžīgais ideāls ir un paliek: «vairāk zemes! Mēs to jau redzējām nodaļā par lauku gara dzīvi**, un pati viņu tieksme ir nenoliedzama. Tātad bezzemnieks pats tīko pēc sīksaimniecības vienīgi tik ilgi, kamēr viņš ir bezzemnieks, bet viņš top par lielākas un lielas saimniecības sapņotāju, tiklīdz viņš kļuvis par sīksaimnieku.

Šo apstākli apiet klusēdami visi sīksaimniecības aizstāvji iz buržuāzijas, jo viņi ir pārliecināti, ka, reiz kļuvis par īpašnieku, bezzemnieks kļūs par *kārtibas* un *privāt-īpašuma aizstāvi* (līdzīgi baku, holeras vai līdzīgu aizsargu potei). Te šīnī ziņā jau nav lielas starpības starp zemkopī un amatnieku. Arī amatnieks, savu īlenu vicinādams, sapņo ne par šī īlena nemirstību, bet par to, kā viņš ar šī īlena un taupības palīgu kļūs par lielrūpnieku. Un nav grāmatas vai raksta, kas tiktu tik dzīvi lasīti šīs sīkburžuāzijas aprindās kā apraksti par amatniekiem, kas caur taupību un uzcītību kļuvuši par miljonāriem. Un, lai pamēģina Zemnieku savienība pasludināt saviem Čakstēm

* Itāl. ministrs Joti valstsīdigi izsakās par savu līdzjūtību kāpītālistiskām laupišanas interesēm: «Bez runas, tā ir pēc sava satura Joti iepriecinoša parādība, ka bankieru un bagātnieku apvienības iegūst lielas muižas, tās sasmalcina ar peļņu sev un par labu (?! sal. Iriju) sīkajiem gruntniekiem.» Acīmredzot šī slimība ir Joti lipīga, jo mēs lasām iz Austrumfrīzijas, Vācijā, ka tur jauni zemnieki bieži «liekoties uz mieru», paliekot gan savās mājās, bet izrentējot pie mājām piederīgās zemes, kuru viņi sadalot gabaliņos un tos izdodot uz renti bezzemniekiem par trakiskām (enorme) cenām, kas uz kaut kādu peļņu i domāt neļauj. — Kā lielie, tā maziņie.

** Sk. šā sēj. 120.—148. lpp. Red.

un citiem lielsaimniekiem, kas caur uzcītību veiklos man-tojumu noapaļojumos vai caur taupību savu strādnieku uztura ziņā kļuvuši par lielsaimniekiem, ka viņiem atņems daļu zemes un to nodos bezzemniekiem, viņi tanī pat dienā (jeb varbūt jau agrāk) apvienosies ar Niedras-Veinberga «pelēkajiem» un pat ar Šīmaņu-Serafimu «zilajiem» baroniem.

Šī tieksme pēc «vairāk zemes» ir pilnīgi nepieciešama tur, kur zemnieku zemes ir pārāk niecīgas, lai tās, ievērojot vietējo saimniecības attīstības pakāpi, dotu pietiekoši darba visai ģimenei. Un uz to pamatojās visa Krievijas muižniecības politika, kad viņi apgrāizīja zemniekiem pie-griežamos zemes gabalus («наделы»), no tiem atlaupī-dami tā sauc. «atgriezumus» («отрезки»). Par tiem zem-nieki bija spiesti strādāt un maksāt, cik vien prasīja, jo bez tiem nevarēja iztikt un darbaspēks gulēja lieks «uz mūriņa» un badojās. Tā radās lielais daudzums *piepirktās* zemes, kuras cenas (caur Zemnieku bankas palīdzību) pārsniedza daudzkārt parasto vietējo zemes renti. Tā bija skaidra zemes spekulācija.

Tā, piem., līdz 1904. g. pavisam caur Zemnieku banku bija pārdots zemes 657 061 des., no kurām bezzemniekiem tikai 71 562 des. jeb 10,9%. Visi pārējie bija zemes «pie-pirkumi» no zemnieku puses, no tiem lielais vairums sīku zemnieku, kuriem bija savas zemes līdz 3 des. uz «dvē-seli». Viņi nopirka 16 $\frac{1}{2}$ % no visas zemes, jo *vienīgi viņi* varēja solit *tik*, cik prasīja. Tā bija pilnīga spekulācija uz zemes badu, kuru visur prot izlietot *peļņas labā* liel-gruntnieki.

Bet to pašu tieksmi attīsta *cilvēku* skaita pieaugšana, kas, mantošanas tiesībām pastāvot, novēd pie darba, līdzīga slavenajam Sīzifa uzdevumam (piepildit bezdibena mucus)⁵³. Šīnī ziņā Francijā norisinās vesels «jandāliņš»: no vienas puses — zemes saskaldīšana sīkos gabaliņos, mantiniekiem daloties; no otras puses — šo saskaldīto «zemīšu» uzpirķšana, kas sacel cenas nedzīrdēti augstu. Tur pirmatnējās izpirķšanas summas, kuras nemaksāja franču zemnieki un kas toreiz nevarēja būt pārāk augstas, pavisam pazūd, un tagadējais franču zemnieks vairs ne-jūt «Lielās revolūcijas» augļus. Arī viņš jo drīz krita ze-mes rentes atkarībā un vēl lielākā mērā nekā daudz citās zemēs. Visvairāk viņš cieš no savas uzspiestās tieksmes pēc «vairāk zemes».

Tātad sīksaimnieki ir paši savi pretinieki: viņi cīnās ne pēc sīk- un mazsaimniecības, bet pēc lielsaimniecības, *atziņami* pēdējo pārākumu pār pirmajām. Un, ja jūs apprasīsiet sīksaimniekus, lai viņi vaļsirdīgi izsaka savu vēlēšanos, viņi pateiks, ka viņi vēlētos kļūt par *lielsaimniekiem* jeb vismaz vidējiem un *apstrādāt laukus ar algas darbu*, paturot sev vienīgi grūto saimnieka uzdevumu: «galvas grozišanu».* Un tām sīksaimniecībām, kurām nav iespējams pāriet uz lielsaimniecību (piem., aiz inventāra trūkuma), ir pilnīga tiesība *ikvienos apstākļos pieprasīt vairāk zemes*, ja viņu pašu zemes plašums ir par mazu visa viņu darbaspēka (ne algas darba) izlietošanai.

Saprotams, ka šo tieksmi pēc vairāk zemes iznīcinās arī tikai zemes privātīpašuma patiesa atcelšana un līdz ar to zemes spekulācijas iznīcināšana.

11. ALGAS DARBS

Viena no kapitālisma raksturīgajām pazīmēm ir *algas darbs*, varētu vēl piezīmēt — brīva strādnieka algas darbs. Ar algu mēs apzīmējam kapitālistiskajā saimniecības iekārtā «darbaspēka vērtību» jeb «cenu», tas ir, samaksu par strādnieka nepieciešamo jeb vajadzīgo darba laiku, citiem vārdiem — to izdevumu atlīdzību, kuru strādniekiem vajag, lai uzturētu viņu, tas ir, viņa darbaspēku, un to atražotu ģimenē. Šī atmaksa kapitālistiskajā iekārtā ir arī pārvērsta naudā, bet ir iespējams, ka *daļa* no tās tiktu izdota strādniekiem «graudā», vai nu dzīvoklī vien, jeb «ar visu gatavu», jeb beigās ar daļu algas precēs. Še manāmas atskāņas no viena vai otra veida pagātnes atiecībām: verdzības, naturālas un pusnaturālas atlīdzības** utt.

Algas darbs bija arī agrāk nekā kapitālisms, bet tad tas

* Es lasu Rīgas «Sociāldemokrātā» (Nr. 82) atstāstītu kādu Zemnieku savienības vēlēšanu plakātu: «Uz plakāta uzzīmēts kāds arājs, kurš ar sviedriem vaigā dzen vagu. Tam līdzās stāv, rokas bikšu kābatās sabazis, cienīgs saimniekpapus un vērīgi, ar visādiem aprēķiņiem un plāniem galvā, noskatās sava centīgā gājēja darbā. Zem plakāta lasām lielīm burtiem: «ne partijas cīņu, bet valstisku darbu.» Tātad «galvas grozišana» i dzīvē, i mākslā!

** Muižniecības ideologs Prūsijas agronomijas profesors f. d. Golcs, ieteikdams kalpiem algas vietā sīksaimniecību, ko varētu apkopt sieva, bērni un pats kalps brīvlaikā, piezīmē: «tāds atalgojums «graudā» nodibina interešu kopību saimnieku un strādnieku starpā.» — !

nebija tipiskais darba veids. Vienīgi kapitālistiskajā iekārtā paša strādnieka persona pazūd aiz naudas summas. Kapitālistam izdevums par darbu ir zināma naudas summa, tas ir tas, ko mēs saucam par grozīgo jeb variablu kapitālu, un vairāk nekas! Kapitālistiskais uzņēmējs visu aprēķina naudā. Ja viņam, piem., negrozīgais kapitāls (mašīnās utt.) bija 300 000 un algas 100 000 rb., tad viņš var pat nezināt, cik dzīvu strādnieku aiz šīs summas slēpjās: vai 100 kvalificētu jeb 200 vienkāršu algādžu. Un, ja viņam piedāvā jaunizgudrojumu, mašīnu, kas prasa jaunguldījumus, tad viņš vienkārši aprēķinās, vai viņam mašīna *ietaupīs* diezgan daudz *darba algas* vai ne, vai vajadzēs vairāk vai mazāk strādnieku.

Pirmā laikā kapitālisms kā manufaktūras, tā mašīnu darba pirmajā posmā sevišķi dzinās pēc algas *ietaupīšanas* caur viņas *pazemināšanu*, strādājot ar vājinātu strādnieku jeb ar sieviešu un bērnu darbu. Bet, tiklīdz mašīnas pieauga plašumā, pie tam sarežģījās un strādnieku skaits samērā pamazinājās, viņam bija jārēķinās *ar algu paaugstināšanu*, ar to, ko pilsoniskie ekonomisti apzīmē par *«augstu algu ekonomiju»* jeb *ietaupību* caur augstām algām. Te lieta, zināms, apgriezta otrādi. Jo patiesībā, un to mēs gaiši redzam Ziemeļamerikas zemkopībā, taisni tikai augstas algas noveda pie mašīnu ievešanas, jo tikai tad mašīnas kapitālistam *«atmaksājās»*. Tikai turpmākā attīstībā caur dažādām zinātniskām sistēmām, kā *Teilora* un *citu*, izpētot cilvēka izmantošanu (tā sakot, laupīšana uz zinātnes pamatiem!), uzņēmēji pārgāja sistēmātiski uz papildu ieguldījumiem ikvienu strādnieku algā (īpaši rekorda jeb 1. šķiras strādnieku algās), lai attīstītajām pratnēm vēl pievienotu kā labu uzturu un dzīvokli (spēku atjaunošanai un pacelšanai), tā arī dažādus izdevumus izglītībai, atpūtai (piem., mūzikai pa pusdienas un atpūtas laiku, kā tas pieņemts dažās Amerikas fabrikās), sportam utt. Visi šie darba algas paaugstinājumi tika apsvērti un salīdzināti ar darba iznākumiem, un, ja ne vien izdevumi atgriezās, bet radās vēl virspelēna, tad tāda padarīšana, kā sakā, *atmaksājās* un to ieveda.

Mēs jau atzīmējām, cik grūti kādreiz ir zemkopībā izdarba attiecībām izlobīt, vai tās ir saimnieka jeb kalpa attiecības, piem., pusgraudnieka, graudnieka vai pusgraudnieka utt. Sevišķi grūti to ir izšķirt zemnieka ģimenē, kur dēls, meita, brālis dabū dažreiz kārtēji nolīgtu

algu, citreiz tikai visu brīvu pie saimnieka galda un mazu kabatas naudu. Abi gadījumi ir pilnīgi parasti un tikai apzīmē vairāk vai mazāk lielu vecās ģimenes sabrukumu. Bet, kapitālismam attistoties, darba alga sāk pieņemt jaunu raksturu. Arodnieciskās biedrības to pārvērš par «eksistences minimum» (прожиточный минимум), kuram jāapmierina zināms «standard of life» (dzīves norma). Caur to atsevišķi ligumi top lieki, jo arodnieciskās biedrības noteic algu normas, aizstāvēdamas vidējo, caurmēra strādnieku un bieži pat aizliegdamas pārpūlēšanos, bet arī reizē uzstādamās pret sabotāžu, gausu strādāšanu. (Mēs redzēsim tālāk, kā pret to uzstājās uzņēmēji.) Kad pienāk pārejas laiks uz sociālismu jeb uz komunismu, tad sākumā arī gan vēl it kā paliek sociālistiskās valsts uzņēmumos tā pati darba alga, bet tai vairs nav agrākās darba algas nozīmes. Jo padomju jeb citāda strādnieku pašu varas iekārta vairs nedala vajadzīgo darbu un virsdarbu, bet izdod pagaidām iespējamo pārtikas minimumu, kamēr sociālisms galīgi iekārtosies* un būs iespējams *apmierināt «ikvienu pēc viņa vajadzībām».*

Tas svarīgākais grozījums nu ir tas, ka *zūd peļņas apreķins*. Ja rodas jauna *darbu ietaupoša* mašīna, tā jāpieņem, ja viņa tiešām *ietaupa cilvēka darbu*, pašina viņa darba laiku, un ne vien vienīgi tad, ja viņa ietaupa *darba algu*. Jo nu vairs nav jādomā par strādnieku rezerves armiju, to likvidēs vai nu jauni vajadzīgi sabiedriski darbi, jeb vienkārši darba dienas pašināšana. Jo par sabiedriski vajadzīgo saturu** visai strādnieku šķirai tā vai tā jāgādā, vienalga, vai tā strādā jeb ir reģistrēta bezdarba laužu sarakstos. Šai starpībai sevišķi spilgti jāizpaužas dzīvē lauksaimniecībā. Jo vairāk tādēļ, ka tur kapitālistiskā saimniecība vēl liedzas atzīt «augsto algu ekonomiju», bet iziet vienīgi uz algas un pārtikas sāknapināšanu.

12. DARBA APSTĀKĻI UN TO NOTEIKUMI

Mēs arvien esam uzstājušies par to, ka darba apstākļi lauksaimniecībā jāpielīdzina pārējiem darba apstākļiem. Tādēļ te negribētos ilgi kavēties pie šām prasībām. Es

* T. i., pāraugs komunismā. *Red.*

** Iespējams, ka te ir iespiedķūda; varētu būt vārds «uzturu». *Red.*

apstāšos vienīgi pie astoņu stundu darba dienas un svētdienas darba aizlieguma, algas un dzīvokļu jautājuma un zemnieku ģimenes darba, jo par sieviešu un bērnu darbu būs runa atsevišķi.

8 stundu darba diena neesot iespējama. Kādēļ? Tā neatmaksājoties, jo vienmēr 16 stundu vietā vajadzētu likt pa 2 strādniekus pa 8 st. Pārraudzība neesot iespējama. Labs ir! Kamēr strādnieku šķira pati to nepārraudzīs, zināms, ne. Bet tās ir visas tikai izrunas. Un, ja mums sīksaimniecība celtu ierunu, ka *viņai* tas nav iespējams, tad mēs uz to vienmēr atbildēsim: tādēļ mēs arī pieprasām pāreju uz komunismu*, kur darba ražīguma pacelšana to darīs iespējamu. Pārejas laikā, zināms, būs jāpielauj piekāpšanās: 10 st. vasarā, 6 st. ziemā, 8 st. rudenī, kā arī virsstundas par sevišķu atlīdzību. Bet kapitālismam pretim mēs uzturam spēkā savu prasību, jo zinām, ka viņu pie darba ražīguma pacelšanas var dabūt tikai ar saimniecisku spaidu, kāds ir arī 8 st. darba diena.

Algu ziņā mums nav iemeslu atsacīties no vispārējo noteikumu izvešanas dzīvē un tāpat *dzīvokļu jautājumā*. Nepietiek ar to, ka strādāt *pavēl* lauku «svaigā gaisā», ja jāgūl ir stukūzi** un kopistabā. Tas *bezzemniekam ir vis-sāpigākais jautājums*, kurā droši jāpaceļ balss ikvienam.

Mēs zinām, ka agrāk strādāja no *agra* rīta (saules lēkšanas) līdz tumsai; bet kuļamā laikā pat no 12 naktī.*** Prūsijas muižu darba līgumos ir noteikts: darba laiks «vīriešiem no 5 rītā līdz pilnīgai tumsai, sievām no 7—11

* Domāts — uz komunisma pirmo fāzi — sociālismu. *Red.*

** — šķūnī. *Red.*

*** No visām mašīnām kuļmašīna ir nenostrīdami daudz darījusi darba laika saīsināšanai zemkopībā. To atzīst no visām pusēm (sk. nodaļu par latv. zemn. evol.). Un pat Zolā franču zemnieki, kas kurn pret visām mašīnām, atzīst kuļmašīnas. Ne tā agronomi! Palasiet prūšu junkuru teorētiķi f. d. Golcu: «Cik derīga un nepieciešama zemkopībai arī nebūtu kuļmašīna, laukstrādnieku ziņā viņai ir bijis nejēdzīgs (unheilvoll) iespaids, jo sprigūļu kulšana agrāk bija parastais zemnieku ziemas darbs.» Viņš nopietni liek priekšā aprobežot kuļ-, īpaši tvaiku kuļmašīnas lietošanu. Jo tāds aizliegums atmaksātos ar to, ka vasarā būtu lieki darbaspēki. Un tad palasiet citu, krievu zemnieku zemstes (Permas) agronoma Kirsanova (1900) domas (cītētas no s.-r. Cajanova): «Ja ziemā zemniekiem nav ko darīt, kā tikai labību kult., tad kuļmašīnas izplatīšanā nez̄ vai varēs ieraudzīt citu ko kā tikai *neražigu* jau tā knapā zemnieka *kapitāla iztērēšanu*.» Tā sadziedas prūšu junkuru un krievu «sociālistu» agronomi! Un tik, šķīta, nestrīdīgā jautājumā kā ap kuļmašīnām.

un no 1 līdz saules noiešanai». («Ej, saulīte, drīz pie dieva, dod mums svētu vakariņu» — tāds bija pirmatnējais strādnieka «protests».) Citā līgumā ir sacīts: «vasarā no p. 3 rītā līdz 10 vakarā, ziemā no 4 rītā līdz 9 vakarā. Virsstundas netiek samaksātas.»

Un tie līgumi, par kādiem tagad ziņo no Latvijas, ir labu tiesu bargāki par šiem. Tādēļ kā vēsturisku dokumentu es te atstāstišu 1905. g. Kurzemes laukstrādnieku streika prasības:

1. Precētam vīrietim algas ar savu maizi 300 rb. gadā skaidrā naudā.

2. Sieviešiem, ja atsevišķi strādā, — 225 rb. jeb 70 kap. dienā.

3. Puišu un meitu algas par 20% jāpaaugstina.

4. Algas izmaksu ik mēneša beigās.

5. Darba laiks: no 23. aprīļa līdz 29. sept. 10 st. un pārējo laiku 8 st. ar pārtraukumiem māltītēm.

6. Akorddarbi aizliegti.

7. Virsstundas tikai ar visu vietējo strādnieku atļauju.

8. Svētdienās nestrādāt.

9. Veselīgus dzīvokļus, brīvu ārstu.

Tik mērenas bija toreizējās streika prasības. Un tomēr streiks sacēla tādu pretestību, ka to nevarēja izvest «sociāldemokrātiskā» ceļā*, bet bija jālieto «varas līdzekļi». Tomēr šis streiks ir vēsturisks fakts *komunistiskā agrārrevolūcijā*. Zināmi panākumi viņam arī bija, bet jo sevišķi stipri tas paasināja lauku šķiru attiecības. Jo vairāk nekā jel kur laukstrādniecības darba jautājumā «bez cīņas nebūs uzvaras».

13. SIEVIEŠU DARBS

Mēs redzējām ievadā, ka kādreiz zemkopības darbs pilnīgi piederēja sieviešiem. Ne tādēļ, ka tas būtu bijis vieglāks. Nē, mēs zinām par mežoņu tautām, kur tāds paradums vēl pastāvēja, ka sievieši spēka ziņā nestāvēja iepakāļ vīriešiem. Un arī vēl tagad daudz apvidos sievieši izpilda tos pašus darbus kā vīrieši — ar, brauc mežā, plauj utt., un arī spēka ziņā tad nestāv daudz iepakāļ. Un, ja mēs salīdzinām darbus, kas pat tur, kur sieviešiem pieder

* Te domāts — ar mierīgiem cīņas līdzekļiem. *Red.*

tikai «vieglie darbi» saimniecībā, guļ uz sieviešu kamiešiem, tad tie ir samērā ar tagadējiem mazākiem spēkiem (muskuļi prasa vingrināšanos) un mazāko atlīdzību vairāk nogurdinoši nekā vīriešu.* Un viens sabiedisks uzdevums, kurš guļ pilnīgi uz sievieti, bērnu dzemdēšana, viņu barošana un apkopšana kā blakus nodarbinājums nemaz netiek ieskaitīts.

Ja par laukstrādnieku stāvokli vispār ir lasāms maz apcerējumu, tad jo sevišķi maz tādu ir par sieviešiem. Pat skaitliskās ziņas ir ļoti nepilnīgas. 1895. g. Vācijā uz 3 239 646 vīriešiem skaitīja 2 380 148 sieviešu; 1917. g. jau skaitīja 4 217 000 sieviešu uz 2 838 000 vīriešiem. Šie skaitļi ir ļoti spilgti, jo jāievēro, ka vispār sieviešu algas darbs ir samērā jauns. Uz 15 506 482 patstāvīgi ražīgi nodarbinātiem vīriešiem** tādu pat sieviešu Vācijā 1895. g. bija tikai 5 264 393. Bet no 1882. līdz 1895. g. vīriešu strādnieku skaits zemkopībā bija pamazinājies par 162 049, bet sieviešu pavairojies par 218 245 jeb par 8,6%. Tas gan vēl ir mazāks pieaugums nekā visa iedzīvotāju skaita pieauguma %, kurš šinī pat laikā bija 14,5%, bet tomēr absolūts pieaugums. Sieviešu tādā kārtā 1895. g. zemkopībā bija $\frac{2}{5}$, bet 1917. g. jau $\frac{3}{5}$, kamēr rūpniecībā viņu skaits iztaisīja vēl tikai $\frac{1}{6}$ un tirdzniecībā un satiksmes die nestā $\frac{3}{10}$. Kā redzams, algas darbs zemkopībā pārvēršas sieviešu darbā, itin kā tas bija rūpnieciskā kapitālisma sākumā.

Francijā tanī pat laikā šie skaitļi ir šādi: uz 6,5 milj., kas nodarbojas ar ražīgu darbu zemkopībā, — 1,8 milj. siev., gandrīz tikpat daudz kā rūpniecībā un tirdzniecībā, kopā nemot. Tikai Amerikā sieviešu darbs zemkopībā ir daudzkarīt zemāks nekā vīriešu.*** Zemkopībā uz 8 300 000

* Uz jautājumu, kā rūpniecībā skatās uz sieviešu darbu, no 130 uzņēmējiem, kas bija devuši atbildes uz anketas lapām Vācijā: 83 atzina sieviešu darbu par tikpat vērtīgu [kā vīriešu], 10 pa daļai, 36 atzina par mazvērtīgu un 1 par augstāk vērtējamu. Uz jautājumu, vai darbu tikpat ātri izpilda sievieši kā vīrieši, 58 atbildēja ar jā, 36 ar nē un 4, ka sievieši pārāki.

** Te minēts strādājošo skaits visās tautsaimniecības nozarēs. *Red.*

*** Jāatzīmē, ka Amerikas strādnieku sievas parasti darbā ārpus mājas neiet, jo tur vīra alga sedz arī ģimenes izdevumus. Un jo īpaši uz laukiem baltās sievietes strādāt tur par kaunu. To dara mēlinie vergi un verdzenes, es gribētu teikt — «brīvie» nēgeri. No laukstrādniekiem, piem., 79,5% bija nēgerietes.

lauku darbiniekiem bija tikai 679 523 siev. jeb 7,5%, kurpretim rūpniecībā šis % iztaisīja 20,2. Aina ir visai skaidra: Vācijā sieviešus pievelk lētums un samērā darba vieglums*, kamēr Amerikā taisni zemkopības darbs ir grūts (ar sarežģītām mašīnām) un tādēļ pievelk dārgāko vīrieti. Skan visai vieglprātīgi, jo Dāvids, neparaudzījies skaitļos, izteicas: «Viss tas novēd pie algas strādnieču skaita pamazināšanās zemkopībā.» Skaitļi to tieši apgāz. Tātad arī sieviešu darba aizsargu likumi zemkopībā vēl vairāk vajadzīgi nekā rūpniecībā.

Še īpaši vērība jāpiegriež sieviešu darbam zemnieku saimniecībās. Te materiālu ir visai maz, bet tie liecina, ka tur jautājums ir ļoti nopietns. Mēs lasām 1916. g. anketas rezultātos par Vāciju: «Sevišķi grūti klājas sīkzemnieka sievai, kurai jāiztiekt bez kalpones... Tā ir taisni briesmīga sieviešu spēku izmantošana (Abnutzung), jo vairāk ievērojot, ka še trūkst dzemdētāju aizsargu likumu (Schonzeit), kādēļ mazo zemnieku bērni nebūt nav veselāki par algādžu bērniem... *Zemnieks ar mieru gan ievest ūdens vadu un elektrību kūtī, bet tikai ne par ko dzīvojamā ēkā...* Viņu meitas redz šo grūto stāvokli un tādēļ labāk apprec kalpu nekā sīksaimnieku, jo kalpu saimniecībā viņai darbs ir vieglāks» (Gertrūde Dīrenfurte).

Zīmējoties uz zemkopju meitām, anketa atzīmē: «Iebūvieša meita, kuru tēvs nēm līdzi uz muižas darbiem, saprotams, grib projām no šīs moku elles; viņa negrib strādāt savā tēva un lielkunga labā, bet pati *priekš sevis*. Bet arī lielzemnieka meitu darbs kā saimniecībā, tā uz lauka *paliek nealgots*, jo, lai gan viņas izpilda *algotas kalpones darbu*, viņas dabū tikko kādu «*kabatas naudu*», un tādēļ arī viņas cenšas nokļūt pilsētā. Jo sevišķi viņas atbaida netīrie darbi kūtī un tml.»

Karš šīnī ziņā sieviešiem arī uz laukiem uzvēlējis jaunas grūtības. Un, ja mēs redzējām, ka milzīgs skaits lauku saimniecību Vācijā top apkalpotas tikai ik no viena vien sievieša, tad Klāras Fibigas «sieviešu ciemu» skaits** gājis acīmredzot stipri vairumā. Es neesmu atradis sīksaimniecības aizstāvju, kas sajūsmīnātos par šādu virzienu lauku darba organizācijā.

* Domāts — darba vienkāršība. *Red.*

** Sk. šā sēj. 137. lpp. *Red.*

Laukstrādnieču starpā pamostas zināma apzinība, kas redzams no tam, ka viņu skaits arodnieciskās biedrībās stipri pieaug. Tā Vācijā 1912. g. rudenī no 17 237 organizētiem laukstrādniekiem bija 668 sievieši. 1914. gada otrā pusē no 22 531 bija sieviešu — 1070, un 1916. g. biedru kopskaits gan vairs bija tikai 7376, bet no tiem 2668 sieviešu. Tā mēs redzam, ka laukstrādnieču starpā sāk mosīties apziņa, kura līdz šim vēl paitet garām zemnieku būdiņai.

Augšā jau minētā Dīrenfurte iz anketas par Vācijas lauku sievietes stāvokli darina šādu slēdzienu: «Visilgāk un visgrūtāk nopūlas sīkzemniece, tad nāk kalpone, stāguļu* strādniece, tikai tad caur līgumu saistītā strādniece un vispēdējā — algādze.» Un šis slēdziens apmēram tāpat skanēs arī par citām zemēm, sevišķi Latviju un viņas «lauku zeltenītēm».

14. BĒRNU DARBS

Ka bērnu algas un vispār rūpnieciskais darbs jāaprobežo un līdz zināmam «skolas vecumam» (apm. 14 g.) pat pavisam jāaizliedz, par to pat sociāldemokrātu starpā domstarpības nav, — izņemot zemnieku saimniecību. Tur bērnu darbu bieži aizstāv, un to dara, piem., tas pats Dāvids pavisam nepiedodamā kārtā, atsaukdamies uz jaunākās pedagoģijas prasību, ka bērni *jāaudzina darba skolā***. Tā ir vai nu nepiedodama liekulība, vai vēl mazāk piedodama nezināšana, ja te grib mazgadējos ganus un citādus pārpūlējošus darbus nostādīt pedagoģijas uzdevumos. Es no sirds vēlētos, lai kāds no šiem teorētiķiem izmēģinātu līdzi šādu ganiņa «suņa dzīvi» no agra rīta līdz vēlam vakaram taisni tanīs gados, kad vajag pietiekoši atpūtas un tad skolas. Dāvids atsaucas uz zemnieku bērnu mīlestību. Labs ir, bet zemniecībā bērnu svētība vēl ir liela, un es esmu pats savām ausīm dzirdējis vecāku lūgšanas, kaut taču «tas visu varenais kādreiz *ieraudzītu*

* Domāts — klejojošo laukstrādnieku. *Red.*

** Druski dīvaini skan, ja arī Kautskis aiz tā paša motīva pretojas darba aizlieguma pagarināšanai līdz 15 gadiem. Saprotams, ka pilsoniskā sabiedrībā tāda vispārēja darba skola nav sagaidāma, bet tādēļ taču nav jāstāsta nieki.

(un pie sevis paņemtu) kādu no šiem mazajiem». Un tas nav rakstnieka izgudrojums, kad Blasko Ibanjess apraksta, kā parasti spāniešu zemnieku vecāki nodod dēliņu «pilsētas skolā»: atstāj viņu krāpšus uz ielas vienu...*

Jāatzīstas, ka bērnu darbs ir vienādi jauni nostādīts kā lielsaimniecībās, tā arī zemnieku saimniecībās.** Un zīmējoties uz mūsu apstākļiem, mums tie 3 *gadiņi skolas* taisni likumā top nosaukti par 3 *ziemām*. Pa ziemu bērni, zināms, zemnieku mājās parasti ir lieki.

Bet cik milzīgi skaitļi bērnu pat *oficiāli* nodarbojas zemkopībā (neoficiāli šie skaitļi ir daudzāk lielāki), to redzam iz Vācijas statistikas: no 460 074 bērniem, kas reģistrēti darbā jaunāki par 15 gadiem, 291 289 jeb gandrīz $\frac{3}{4}$ attiecas uz zemkopību. 1895. g. no tādiem bērniem līdz 14 gadiem, kopskaitā — 214 954, veseli 135 125 krīt uz zemkopību, bet no 32 398 jaunākiem par 12 g. pat 30 604! Patiesībā viņu skaitu junkuru agronomi f. d. Golcs skaita uz vienu miljonu (no tiem Austrumu Prūsijā ganiņu vien 100 000!), kamēr s. d. Vurms viņu skaitu pieņem uz 2 milj.

Visi statistikas skaitļi šinī jautājumā pamatojas uz saimnieku pašu ziņām, un tie ir visai nepareizi. Paklausiet tikai, kā pirmais kalps, kas sēdējis angļu parlamentā, apraksta savu jaunību: «9 g. vecam man jau bija jāstājas dienestā *par putnu baidēkli* uz kungu laukiem; lietus, aukstums, saimnieka rīkste — tie iegrūda lielo daļu zēniņu kapā.» Arčs to izturēja un savas mātes vadībā pa vaka-riem turpināja savas «studijas». Pēc gada mazais Arčs tika amatā paaugstināts: staigāt arklam pakaļ; 13 g. vecs viņš jau bija *stalla* pūsis pie viena no ciema bagātniekiem utt. Un kam tā nepietiek, lai paņem latviešu dainu krā-

* Romānā «Nolādētās mājas». *Red.*

** Patlaban, rokrakstu drukā nosūtot, lasu «B[altijas] V[ēstnesī]» no 30. apr. 1920. g., no Rīgas Sociālās Apgādības nodaļas sludinājumu, ka viņa izdod *bērnus saimniekiem* «pie vieglākiem lauku darbiem (ravēšanas, ganos iešanas, mājas darbiem u. c.)», pie kam «pag. izpildu komitejas uzņemas garantiju attiecībā uz bērniem, ka netiks nodarbināti pie smagiem darbiem, tiks turēti normālos (?) apstākļos un ka ar viņiem apiesies cilvēciski (tātad ne zvēriski un tikai!).» Agrāk večus un vecenes izdeva saimniekiem *mazāksolišanā*. Rīgas Soc. Apgādībai (vairums esot s.-d.) piekrīt tas gods izgudrot to pašu līdzekli ar bērniem. Vai tiesām Rīgas Soc. Apg. vēl nezina, ka bērniem jāiet *ari skolā?* Jeb tā ir piekāpšanās Zemnieku savienības priekšā, kura uz šo nodaļu, kas atgādināja viņai komunistus, zobus vien trina.

jumā nodaļu par ganiņu un viņa dzīvi. Lai palasās tur lauku bērna saucienu:

«Jau saulīte zemu, zemu, māmuliņa tālu, tālu:
Skreju, skreju, nepanācu, saucu, saucu, nesasaucu»...

Pagaidi, Latvijas puisīti, drīzi nāks komunisti, kas sadzīrdēs i tavu saucienu un pie kura arī tu atradisi atbalsi!

Un reiz mēs pie komunistiem, tad noskaidrosim arī Dāvida pārpratumu ar darba skolu. Tā ganos iešana vai kalpošana par putnu baidēkli u. tml. zemkopībā stipri līdzinās agrāko mācekļu lomai, kuru pilnīgi atmeta jaunlaiku rūpniecība, jo, «ja māceklis nav zinama darba rīka papildinājums, mašinas piedeva, tad viņu nekur citur neizlieto kā *tikai dažādiem pasūtījumiem*». Tā mācekļu lomu attēlo franču «Lielajā enciklopēdijā» pazīstamais pedagoogs Lafargs. Darba skola, uz kuru atsaucas Dāvids, kas no tās dzīrdējis tikai nosaukumu, stāda tam pretim *politehnisku* izglītību. Lafargs raksta: «Mācekļu gadi darbīnīcā meistara vadībā top izspiesti *no aroda skolām*, kuru skaits aug ik dienas.» Amerika te ienesa jaunu principu, *sistemātiski sagatavojot uz darbu, sākot no bērnudārza, un šī politehniskā izglītība* Amerikā ir izpaudusies dzīvē īpašā «augstākajā roku nodarbības skolā» (High manual training schools), kura apmāca nevis vienu vai otru amatu (profesiju), bet veselu rindu darbu, izvēlot vissvarīgākās nozares un vistipiskākos darbus. Vācijas kom. partijas agrārprogramma⁵⁴ to izteic praktiski: «Arī rūpnieciskai strādniecībai no mazām dienām jāapmācās lauksaimniecības darbu elementos, kur pretim lauksaimniecības strādniekiem jāpiesavinās tehnikas pirmie pamati.» Ievest laukskolās zemkopību kā darba priekšmetu, tā arī Krievijā nav jauna ideja: to Krievijā sludināja jau gadus 35 atpakaļ, un es, toreiz vēl students, šo domu uzcītīgi propagandēju toreizējā «Dienas Lapā»,* saprotams, ka toreiz aiz neatkarīgiem iemesliem bez panākumiešin. Tagad [Padomju] Krievijas darba skola mēģina izvest dzīvē Amerikas darba skolas principu, tikai pilnīgākā veidā, ne apmācot zināmu darbu, bet izglītojot gara spēkus, nemot palīgā arī fizisku nodarbību. Tur, zināms, nav vietas «zemkopības darba apmācībai», ganos ejot vai nezāles ravējot.

* Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase, 1. sēj., 496. lpp. (P. Stučkas dzīves un darbības dati). *Red.*

15. DARBA UZCITĪBA UN DISCIPLINA

Kādā sarunā starp Radeku un vācu pazīstamo rūpnieku līderi Ratenavu pēdējais izteicies: «Es zinu, ka jūs varat saņemt varu savās rokās, jūs paņemset arī fabrikas, bet jūs nevarēsiet nostādīt darbus, jo jums nav iespējams atrast spaidu, ar ko piespiest savus biedrus pie darba.» Tas ir pilnīgi noteikts pretsociālistisks uzskats, un par to var strīdēties. Bet, zīmējoties uz zemkopību, mūsu mazsaimnieku aizstāvji, būdami vismaz *vārdos sociālisma* pusē, arī izteicās, ka te klupšot lielsaimniecību sociālisms, jo *neesot* iespējams ievest *darba kontroli*.

Tā ir tiešām viena no svarīgākajām lappusēm jautājumā par nākotnes saimniecisko iekārtu, kā panākt *darba uzcītību un darba disciplīnu*. Ikvienā pārejas laikmelā darba uzcītība kritas. Tā tanī laikā, kad ļaudis pārgāja uz zemkopību dalītās aramās zemēs (t. i., pēc pirmatnējā komunisma ar stingru, bet labprātīgu darba disciplīnu), par vīriešiem-strādniekiem vēsta, ka tie bijuši ļoti slinki un blandījušies bez darba (atmesto medību vietā). Varbūt tas pat bijis par vienu no pamatiem, kādēļ uznākusi dzimtbūšana. Pa dzimtbūšanas un *klausu* laikiem *vienigais uzcītības un disciplīnas* radītājs *«darbos»* bija *vagars* («baltā spieķa galīņā»), mājās turpretim — vēders, tas ir, bāds.

Turpmākajā gaitā darbs iekārtojās tā, ka *pats darbs kontrolē strādnieku* un to spiež pie darba. *«Manufaktūrā un amatniecībā strādnieks kalpina darba riku, fabrikā viņš kalpo mašinai.»** Mašīna tiešām *kontrolē* strādnieka darbu: ja mašīnu neapkalpo, kā vajag, viņa apstājas vai pat salūst un *apdraud* vienkārši *lēno* darbu ar matemātiski *drošu sakroplošanu*. Nav otra tik stingra uzrauga kā mašīnas jeb, pareizāki — mašīnu sakopojuma. Šī kontrole turpināsies arī nākošnē, tikai ne zem kungu pātagas, bet zem biedru vadības. Tanī ziņā mēs, piem., Anglijas un arī citurienes tredjūniju ideologu rakstos atrodam ļoti svarīgus un nopietnus aizrādījumus, ka *biedriskā disciplīna* pat kapitālistiskā iekārtā var būt visai stingra.

Gandrīz vai gavilēdami sīkzemkopības aizstāvji aizrāda, ka buržuāziskie rakstnieki sūdzoties, cik lielsaimnie-

* *Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 349. lpp. P. Stučkas kursīvs. Red.*

cībās darbs esot mazražīgs, jo strādnieki esot nolaidīgi, pametot bietes, atstājot kartupeļus, neuzarot, kā vajadzīgs, zemi utt. Turpretim zemnieks, «pats savā labā» strādā-dams, to visu novēršot, esot drīzāk *pārāk* uzcītīgs un *pārāk* stingri padodoties disciplīnai, bet kā disciplīnai? Ne savai, bet zemes *rentes*, kapitālistiskas peļņas vai *kapitālistiskā tirgus* pārvaldītāju disciplīnai (jānodod *labs* piens, tikai *labas* bietes, un mēs redzēsim, ka Dānijas kooperācijās ik uz vienu olu uzraksta biedra numuru, lai varētu atrast vainīgo, ja izrādās kādā vanckars). Tā ir tā pati uzcītība zem spaida varas (ja tas še arī vienots ar īpašuma ilūzijām). Bet arī šis uzcītības dzineklis zīmējas vienīgi uz *saimniekiem* un to *mantiniekiem* un ne vairs uz pārējiem saimes un ģimenes loceklēm.

Kā zināms, kapitālistiskā iekārtā starp strādnieku un kapitālistu norisinās nopietna un grūta cīņa ap darba rāžigumu, tas ir, ap strādnieka uzcītību un disciplīnu. Strādnieku arodnieciskās apvienības uzstājas pret pārliecīgu izmantošanu un tādēļ cenšas noteikt *maksimālo* (visaugstāko) *darba daudzumu*, ko vidējs strādnieks var padarīt nepārpūlēdamies, un uzstājas pret akordu darbu un par vidēju dienas algu. Jo, ja šo cīņu nevestu, tad kapitālisms vēl vairāk izsistu no strādniekiem *virsvērtības*^{*}, vēl vairāk paceldams savu peļņu no jauna un no jauna izmestu strādniekus uz ielas, kas celtu konkurenci uz darba tirgus un pamazinātu algu. Pretim «tiesībai uz darbu», runājot ar Lafarga vārdiem, strādnieks izbīda «tiesību uz slinkumu»^{**}. Patiesībā sakot, arodnieciskās biedrības pieturas pie vecā *sikpilsoniskā taupības* lozunga; viņas tikai ieteic strādniekiem *taupīt* to, kas viņiem ir, proti — darbaspēku.

Bet pret šo arodniecisko biedrību darba taupību un biedrisko disciplīnu strādā pretim uzņēmēji. Viņiem tā nepatīk, jo viņa padara strādnieku par labu, bet *vidēju* strādnieku, viņam vajag tikai pirmās šķiras vai «rekorda»

* Latvijas baltie [buržuāziskie. *Red.*] laikraksti ir pārpildīti ar rakstiem, kas cenšas pierādīt, ka valsts uzņēmumos vispār priekšmeti izmaksājot dārgāk nekā privātuzņēmumos (sk., piem., «Latv. Sargs» no 27. aprīļa). Tā ir ļoti veca dziesma. Bet pirmā kārtā tā pierāda tikai to, ka valsts uzņēmumos strādnieki top *mazāk izašķīti* nekā privātās. Un tādēļ jau arī strādniecība prasa pat pilsoniskā iekārtā pri-vātīpašuma nacionalizēšanu.

** Domāts P. Lafarga pamflets «Tiesības uz slinkumu», kurā izsmieta buržuāzija, kas izskaidro strādnieku cīņu par darba dienas sa-īsināšanu ar «slinkuma tieksmēm». *Red.*

strādnieku, tas ir, strādnieku, kas izlej kapitālistu peļņas labā pēdējo sviedru lāsiti («darba sulu»), un, ja strādnieks atrod vēl spēku mājās pastrādāt stundu iepriekš vai stundu pēc fabrikas darba savā zemes stūrītī vai savā dārziņā, *tas kapitālista acis ir «zaglis un blēdis», kas noblēdi saimniekam divi stundas darbaspēka dienā*, jo fabrikants taču nopircis visu viņa darbaspēku. Tāda ir slavenā Teilorā teorija, kas 25 gadus strādājis, izpētīdams ikvienas mašīnas maksimālo darba ietaupišanas iespējamības robežu. Un viņa strādniekiem nav *vietas un valas* arodnieciskās biedrībās. Viņš dabū *palielinātu algu*, jo pēc viņa caurmēra «darba dzinēji» dzen tagad visus strādniekus. Tā kapitāls izspēlē *savu disciplinu* pretim biedru disciplinai. Un fabrikas uzcītības pacēlējs ir vienīgi *pa-augstiņāta alga, akorda alga, prēmijas utt.*

Un zīmīgi ir, ka tagad Ulmaņa valdības apgaismošanas* ministrs, bijušais marksists Kasparsons, saka: «Ir maldīgas domas, ka ar jaunlaiku tehniskiem līdzekļiem vien jau iespējams pacelt darba ražīgumu, *jāgādā arī dzīvajam spēkam prieks un interese savu darbu strādāt — bez tā tehnikai nav nozīmes.*» Viņš nevar saprast, kur radīsies komunismā mīlestība uz darbu!

Mēs redzējām apskatā par lauku gara dzīvi, ka pirmatnējā *uzcītība bija tiešām mīlestība uz zemi*, uz savu darbu, *un ne vienīgi mīlestība uz savu privātīpašumu un tā peļņu*, un saviem zemē ieguldītiem kapitāliem. Mēs jo gaiši to pārdzīvojam, kā vispārējā sabrukumā ar kapitālisma krišanu rodas strādniekos iekšējā dziņa uz darbu, protests pret «slinkumu». To mēs redzam organizēto strādnieku starpā fabrikās, un to mēs lielākā mērā pārdzīvosim zemkopībā, kad pratīsim zemes darbu nostādīt cienīgā vietā. Te raside tā mīlestība uz darbu, kas nav saprotama pat «saimniekdēlam» pilsonu kabinetā citādi kā vienīgi par skaņu atmaksu: «*Satte Tugend und zahlungsfähige Moral.*» (Paēdusi tikumība un maksātspējīga morāle.)

Kapitālisma sabrukums vispirms parādās vecās disciplīnās, vecās darba uzcītības krišanā. Laudis vispirms vairs *negrib* strādāt *peļnai* par labu, bet tad turpina šo nolaidību arī tad, kad kapitālistu šķira jau gāzta. Pār-

* — izglītības. *Red.*

ganizēšanai pārejas laikmetā vajadzēs varbūt milzīgu pūļu, lai darbu ievadītu jaunās slicedēs. Būs arī komunistiem jāņem rokās Teilora grāmatas un, laupot šai sistēmai viņas kapitālistiskās peļņas piegaršu, tur jāizloba jauna mācība, kā pacelt sociālistiskā darba ražīgumu. Jaunorganizācija norisinās pēc principa, uz kura pamata ikvienam *darba spējigam pilsonim ari tiešām jāstrādā*: jo «kas nestrādā, tam nebūs arī ēst». Iesākumā nevar iztikt bez zināmas piespiešanas un sajūsmināšanas; kā pirmējās līdzeklis ir zināmu arodu militarizācija un spaidu disciplīna, kā otrā — sajūsminoši masu piemēri (piem., komunistiskās darba sestdienas Krievijā) jeb atsevišķu *sevišķi apzinīgu* strādnieku «rekorddarbi», kas jāstāda pretim nolaidigiem, izstrādāšanas normu aprēķini un galu galā pat premjiju sistēmas. Reiz jaunorganizācija būs ienākusi jaunās slicedēs, tā ies tālāk ar kārtējiem līdzekļiem, t. i., Ražotāju biedrības kontroli.

Sociālisma iekārtā uzcītība un biedriskā disciplīna pamazām kļūs apzinīga un rasiņas tiešām skaidri *nesavīga mīlestība uz darbu*. Tā būs *jauna proletāriska ētika ari zemkopībā*.

IV

UZ TIRGUS

1. KAPITĀLISMS UZ PĀRTIKAS TIRGUS

Mēs jau vienā no pirmajām nodaļām redzējām, kā no lauksaimniecības izdalījās pilsētu rūpniecība, kā norisinājās lielā darba dalīšana *pilsētās* un *laukos*. Reizē ar to pilsētas un lauki pārvērtās it kā divās lielās naidīgās pusēs, kuras sīvi cīnās uz pārtikas un rūpniecības ražojumu tirgus un no kurām driz viena, driz otra nem pārsvaru. Bet šī apmaiņa starp pilsētu un lauku produktiem loti sarežģījās tāpēc, ka tagadējās pasaules pilsētas vairs nav piebarojamas ar savas apkārtnes ražu kā agrāk un ka ar pilsētu milzu fabriku ražojumiem vajag ne vairs savas apkārtnes, bet visas pasaules tirgus. Beigās kapitālisms, iekarojis arī tos pasaules stūrišus, kur vēl ir svabadas zemes, parādās pasaules tirgū ar savām auglīgo, vēl nenoplicināto koloniju labības un citu preču bagātībām, kas

kādreiž sajauc visus Eiropas zemkopju aprēķinus. Un vēl lielākā mērā pārsteidza pasauli pilnīgs pārtraukums vai vismaz briesmīgs apgrūtinājums pievedumā no kolonijām, kāds ieradās pa kara laiku.*

Reiz zemkopis ir spiests parādīties uz tirgus kā pircējs (jo viņa pašrūpniecība ir iznīkusi un pilnīgi nepietiekoša), arī viņš tiek ierauts bez žēlastības kapitālistiskā pasaules tirgus mutulī. Jo vairāk no tā laika, kad pati zemes rente ir kapitalizējusies, t. i., pārvērtusies naudas papīram līdzīgos hipotēkas papīros, un kā zemes īpašnieku šķira arvien vairāk saplūst ar kapitālistu šķiru arī personīgi. Kaut kāda Ziemeļamerika, Kanāda, Argentīna utt. izmet tirgū lētus labības plūdus tik lielos daudzumos, ka tie pārsniedz pieprasījumu un cenas krītas; krītas zemes rente, sabrūk kā rentnieki, tā hipotēku parādnieki, un krīt trūkumā un badā zemkopības strādnieki.

Kur palicis agrākais pusnaturālais lauksaimnieks, kas pats brauca ar precēm uz pilsētas tirgu? (Tas pats, kurš tagad no jauna izlīdis no savas alas spekulanta svārkos!) Tagad (pareizāk — pirms kara) šī tirgošanās daudzumā** norisinās uz *biržas*, un viņas noliktavas ir kaut kur Amerikas vai citu zemju milzu *elevatori*, kur ieplūst labība, vai milzu noliktavas, kur saplūst sviests utt. Še noteicējas ir pasaules cenas, un mazais lauku ievedējs, ja arī vēl pārādās tirgū, ir pilnīgi atkarīgs no tām cenām, ko diktē vispasaules kapitālistiskais tirgus. Tikai, šai konkurencei pamazinoties (t. i., kad visas brīvās zemes būs ieņemtas un būs visur pārgājuši uz intensīvu saimniecību), var pacelties arī Eiropas zemkopis. Vai arī viņam jānožogojas uz robežām ar labības un citu vielu augstām ievedmuitām, ja šīnī valstī zemes īpašnieki ir valsts likumu devēji; bet arī pēdējā gadījumā vietējais tirgus ir tā paša kapitālisma rokās, un labība, ko sīkais uzpircējs dabū no zemnieka, ja tā nav vietējām vajadzībām, tiek šķirota, vētīta un nonāk galu galā tā paša kapitālisma rīcībā.

* Tas stāvoklis, kāds tagad valda pa kara laiku pa dajai aiz satiksmes trūkuma cenu ziņā uz pārtikas vielu tirgus, agrāk nebija svešs. XIII gs. Anglijā neražas gadu cenas pacēlās kādreiz 56 reiz augstāk par parastām; XIV gs. šī svārstīšanās bija no 1 līdz 40 reizēm; XV gs. — 1 līdz 20 reizēm; XVI gs. — 1 līdz 8 reizes; XVII gs. — 1 līdz 3,5 reiz un 1812. g. Londonā kvarters [12,7 kg. *Red.*] kvešu maksāja 126,5 šil.; 1895. g. — tikai 24 šil.

** — vairumtirdzniecība. *Red.*

Pat tanī gadījumā, kad paši zemkopji nodibina savus kooperatīvus nolūkā izvairīties no kapitālisma vidutības, paši šie kooperatīvie lieluzņēmumi pieņem pilnīgi kapitālistisku nokrāsu vai, mazākais, iet pa to pašu kapitālisma norādīto ceļu un uz tirgus (izņemot retus tiešas saistīšanās gadījumus ar pašiem patērētājiem vai viņu organizācijām) sastopas ar to pašu kapitālismu, nerunājot jau par to, ka arī sīkie zemkopības kooperatīvi ir pilnīgi lielgruntnieku vadībā. Ko tas nozīmē? — Ka lielgruntnieku šķirai *nepietiek ar zemes rentes plēšanu, tā grib arī vēl kapitālista peļņas daļu*. Un, būdami vienā personā *ir ražotāji, ir pārdevēji, viņi plēš dubulu ādu no nabaga strādnieka-patērētāja*. Viņi gribētu plēst arī no rūpnieka, bet tas ir spēks, ar kuru jāizlīgst, pieļaujot muitas un arī rūpniecības preču ievedumu.

Tātad tirgus ir tā vieta, kas ierauj kapitālisma virpuli kā lielsaimniecību, tā mazsaimniecību gan kā ražotāju, gan kā patērētāju. Lielā cīņa starp pilsētu un laukiem uz plašo masu patēriņa, t. i., uz bada un trūkuma rēķina novēd pie pilsētas un lauku bagātnieku šķiru izlīguma, kamēr cīņa pret viņiem jāved vienīgi pilsētas proletariātam, jo lauku proletariāts nav organizēts un mazsaimnieks vēl pilnīgi iet lielsaimnieka vadībā.

2. ZEMKOPIBAS RAŽOJUMU CENAS UN KRIZES

Patiesībā labības cenu vajadzētu noteikt viņas maiņas vērtībai, tas ir, darba vērtībai. Saprotams, ne ikviens atsevišķā ražotāja darba daudzumā, bet visa zināma saimniecības rajona caurmēra darba daudzumā. Un, tā kā kapitālistiskās sabiedrības saimnieciskie arodi* ir viens vienīgs kopkapitālists, tad *visu ražošanas nozaru caurmēra darba daudzumā*. Bet mēs jau redzējām, ka te ielaužas citu zemju, pat aizjūras konkurence, kas stipri salauž visu šo teoriju. Ja pieņemsim, ka zināmā zemē vissliktākās zemes ražotais pūrs rudzu izmaksā 4 rubļus, tad tirgus cenai vajadzētu būt 4 rubļi. Un labāko zemju apstrādātāji (pareizāk, — to īpašnieki), kas ražo rudzu pūru par 1 rubli, nemtu ik no pūra 3 rubļus diferenciālrentes (virspelēnas). Bet no aizjūras pieplūst piepeši labības masas, kas apmierina visu tirgus pieprasījumu, labība var

* — ražošanas nozares. *Red.*

nokrist līdz labākās zemes ražas cenām — lētāk viņai parasti nebūs iemesla kristies.

Šīnī gadījumā pilsētas strādnieku šķira ir tieši ieinteresēta, ka lai tai netiktu mākslīgi saceltas labības cenas, un uzstājas pret labības muitām. Tā, rūpniecības kapitālismam piekrītot, Anglijā uzvarēja labības brīvtirdzniecība pret labības muitām, kas turējās līdz 1846. g. Un smiekliņi izklausījās polemika, ko savā laikā veda «Domas» Grasis,* ka strādnieki neesot tieši ieinteresēti pret labības muitām. Bet, kur lielgruntniecība stipra un iet roku rokā ar bieži taisni apmuļķotām zemnieku masām, tur ceļ valņus labības muitu veidā un mākslīgi uztur augsto zemes renti. Tādā zemē zemkopji ir tieši ieinteresēti, lai būtu brīva mašīnu un citādu zemkopībai un zemkopjiem vajadzīgu rīku, vielu un vispār priekšmetu ievešana, jo tos pašu zemē sadārdzina labības muitas.

Tiklīdz ražojumu cenas stipri kritas, rodas zemkopības krīze. Tā pag. gadsimta 20. gados Eiropā iestājās liela zemkopības krīze, kuru izskaidro ar lielisku jaunu lauku uzplēšanu un vispār labāku lauku apstrādāšanu, starp citu, *ar franču revolūcijas iespāidu uz apstrādātu lauku pavairošanos*. Tā šo pirmo krizi izcēla pārāka augļiba, turpretim mēs redzējām 1840.—50. g.g. briesmīgu krīzi Irijā — tieši pretēji, sakarā ar *dažu gadu neražu*. Tad 1870./80. gados sākās *pirmā krize caur aizjūras konkurenci*, pie kurām visām mums te nav laika kavēties.

Tik ilgi, kamēr jautājums grozās vienīgi ap zemes renti, kas tiek ņemta no rentniekiem, te būtu tikai viens radikāls līdzeklis: proletariāta kā plašā patērētāja labā iznīcināt vispirms absolūto renti. Arī zemes cenās ieguldītās un hipotēkās (obligācijās) ierakstītās zemes rentes kapitalizācijas šīnī gadījumā būtu pilnīgi pamatotā kārtā jākonfiscē un maksātāji no tām jāatsvabina. Tikai tālākā gaitā būtu jādomā, kā glābt vispārēji zemkopību no pārliecīgas konkurencēs, un šīnī ziņā, bet tikai *pēc zemes rentes nacionālizēšanas un labības tirgus monopolizēšanas*, varētu domāt *uz zināmu ārzemju labības ievešanas ierobežošanu*, reizē pārejot *uz zemes saimniecības vispārēju racionālizēšanu*.

* Rakstā «Ko var nest tagadējais karš» žurnāla «Domas» 1914. g. 11. un 12. nr.ā. Red.

Bet kā dzīve izšķīra jautājumu? Tur, kur nebija labības muitu, kapitālistiskā zemkopība gāja uz leju (Anglijā) un muižas tika pārvērstas par parkiem un medību vietām vai par plavām un ganībām (Anglijā 1875. g. bija aramas zemes 58%, 1895. g. — tikai 48%; plavu un ganību daudzums tanī pašā laikā pacēlās no 42 uz 52%). Jeb sadaļitas maz- un sīkzemniekiem par bāda rentēm, jo bijušie laukstrādnieki uz pilsētu aiziet nevarēja. Turpretim Vācijā un vispār uz sauszemes ieveda labības muitas, bet Irijā un [cariskā] Krievijā mira badā.

Bet kas visvairāk cieš no šīm krīzēm? Par laukstrādniekiem es patlaban nezinu cita materiāla kā tikai to, ka viņi mūk pilsetās, ja darba un uztura apstākļi krizes dēļ top grūtāki. Visvairāk kliedz lielsaimnieki un arī dabū palīdzību no valsts. Vislabāk «izcieš» krīzi, kā apgalvo Herces un Co, *sīksaimnieki*, jo tie «prot iešaurināties». Tiešām apbrīnojamus motivus raksta šie sīksaimniecības aizstāvji. Tā es atrodū, piemēram, pie tā paša Dāvida: «Zemkopju zaudējumi būs samērā ar viņu uzņēmumu lielumu, pretimtūrešanās spēja aug turpretī ar šī lieluma krišanos... Tādos apstākļos spēs ilgāk izturēt *sikie* *saimnieki* nekā lielie, jo viņi pratis vieglāk *aprobezoties* *lidz* *beidzamam* (bis auf's äußerste!).» Tur piezīmes liekas. Mēs jau redzējām pie Irijas, ko nozīmē šī ierobczošanās uz bei-dzamo: *bada nāvi tanī pat laikā, kad no Irijas izveda labību pircēju trūkuma dēl!*

Tātad zemkopības ražojumu cenas noteic kapitālistiskais pasaules tirgus, kurš krīzes laikos var izputināt liel-saimniekus (par viņu bāda nāvi mums nav ziņu!), bet *noved bāda nāvē* vai masu *emigrācijā* pašstrādājošos zemniekus un laukstrādniekus. Tanī pat laikā, kad uz tirgus labības cenas krītas un maizei nav pircēju!

3. KAPITĀLISTU BIRŽAS UN VALSTS MONOPOLS

Ja birža, arī zīmējoties uz lauksaimniecību, bija tiešs kapitālisma līdzeklis sagrābt savā varā lauksaimniecības produktu apmaiņu un cenu noteikšanu, tad labības monopolis vispirms šīnī ziņā bija cīņa pret kapitālistisko brīvtirdzniecību. Vispirms to izbīdīja taisni lielgruntniecība kā cīņu ar zemkopības krīzi, tas ir, pret to reizējo ārzemju

labības konkurenci, un komunistiskajā iekārtā* tas ir pirmsais solis uz sociālismu. Jāpiezīmē, ka arī tajā kapitālisma stadījā, kuru mēs saucam par imperiālismu, tas ir, kurā kapitalisms vispār pieņem monopolā raksturu, paka laiku top monopolizēta (ipaši Vācijā) arī tirgošanās ar labību, bet kā no plašajām darba tautas masām uzspiests līdzeklis pret tiešu badu un tādēļ tieši pret politiski stiprās lielgruntniecības gribu, kādēļ tas arī iznāk visai nepilnīgs.

Mēs pie šī jautājuma varam pakavēties tikai neilgi, cik tas vajadzīgs, lai redzētu kapitālisma iespāidu uz lauk-saimniecību no tirgus puses tieši darbā. XVIII gadsimtā labības tirdzniecība sasniedza, ja daudz, 10—11 milj. hektolitru gadā, 1879. g. jau labības pasaules tirgu Jurašeks aprēķināja uz 569 milj. jeb uz $\frac{1}{6}$ no visa starptautiskā tirgus. Saprotams, ka nav citas preces, kas ietu caur tik daudz rokām, tas ir, vidutājiem, kā labība. Nerunāsim par vietēju patēriņu, arī tas zināmas valsts robežās centralizējas un tikai no centriem izplūst uz kaimiņu provincēm. Bet pārpalikums un ārzemju ievedums saplūst valsts robežās nedaudz centros, piem., Vācijā — Berlīnē un tad vēl Dancigā, Karalaučos**. Kā strautiņi labības plūdi saplūst lielākos centros un no turienes uz galveno pasaules centrālo tirgu, par kuru vēl nesen skaitījās Londona (blakus tai Liverpūle, Antverpene). Ziemeļamerikas labības tirgus centrs ir Čikāga. Centri noteic zināmas «markas» jeb «proves», pēc kurām jāsašķiro iepļudušā labība. Bet pašos centros ieplūst sīkiem strautiņiem tā nevar, jo ik-vienai biržai ir noteikts *mazākais* daudzums, kādu tur var pārdot uzreiz. Londonā tas iztaisa 500 000 mārciņas. Parīzē tas ir 250 000 kilogrami, Holandē 60 000 mārciņas utt. Cik lielas summas labības var te saplūst vienās rokās, to redzam no šāda piemēra: vienā vien dienā, 23. jūl. 1892. g., kāds Čikāgas kapitālists biržā piedāvāja 25 miljonus bušļu***, tas ir, vairāk par 4 miljoniem četvertu**** kviešu.

Amerika, nesaistīta ar tradīcijām, iesāka no visjaunākā ceļa arī labības tirdzniecībā; tur, kur vēl nesen labība gulēja zem zilām debesīm maisos, tagad ir milzīgs eleva-

* Domāts — proletāriāta diktatūras valstī, padomju iekārtā. *Red.*

** — Kēnigsbergā. *Red.*

*** 1 bušlis (ASV) = 35,24 l. *Red.*

**** 1 četverts (kvarters) = 209,91 l. *Red.*

toru tīkls. Ikviens dzelzceļš reizē ar sliedēm liek arī pamatu elevatoru tīklam, kuru iznāk ik uz 100 saimniecībām un ik uz 1000 lauku iedzīvotājiem pa vienam. No šejiens labība plūst uz vienu no 12 Amerikas un 2 Kanādas centriem, kur telpu ir desmitiem miljonu četvertu labības, un tāds centrālelevators var ielādēt pa dienu kuģos savus 10 000 četvertus un uzņemt no jauna 500—1000 vagonus. Labība te nonāk jau nošķirota, to var uzglabāt un izvēdināt, bet labības nodevējam izdod zīmi (garantu), ka viņš nodevis elevatorā tik un tik daudz tādas un tādas šķiras labību.

Pie mums Krievijā labība saplūda caur daudz uzpircēju rokām ļoti dažādā veidā un sajaukta; tā iepriekš izvēšanas bija jāpārtīra, jāpārķiro utt., un var iedomāties, cik visi šie sīkie uzpircēji noplēsa sev no zemnieka «peļņas tiesas». Lielaimniecību labība bija caurmērā tīrāka un labāka, par ko tirgotājs maksāja labprātīgi vairāk, jo viņam tās vajadzēja *piekrāsai*, bet to, ko viņš pārmaksāja lielkungam, viņš atkal *atrāva* zemniekam. Jāpiezīmē, ka centrālās biržu ekspertu komisijas ir ļoti bargas pie labības brāķēšanas.

Bet, ja [cariskajā] Krievijā zemkopja atkarība bija vairāk redzama nekā Amerikā, tad tur lielkapitālisms ir tik visspēcīgs, ka turienes zemkopji sāk sapņot par savām rijām un klētīm jeb meklē glābiņu kooperatīvos elevatoros, bet neviens no šiem līdzekļiem nav parādījis īpašas dzīvības spējas.

Birža ir tā izlīdzinātāja cenu ziņā, tā lielā statistiskā komiteja, kas še reģistrē visas pasaules tirgus cenas; bet te koncentrējas arī spekulācija uz ražas izredzēm un labības tirdzniecība pieņem pilnīgi vērtspapīru spekulācijas raksturu. Un, ja viņa vispirms tikai *regulēja cenas*, tad jo drīz viņa pārvēršas par varu, kas *tiesī diktē cenas*. Jo, ja konkurence pietiekoši liela un dzīva, kā tas parasti bija iepriekš kara, tad galu galā Londona un Liverpūle noteica koloniju vai Amerikas labības cenas. Cik lieli veikali te tiek dzīti uz ražotāja un patērētāja rēķina, rāda pāris nejaušu skaitļu. Nujorkas biržā deviņdesmitajos gados ik gadus noslēdza līgumus par 10 reiz lielāku summu, nekā bija viss izvedums uz Eiropu, un 35 reizes vairāk, nekā caur Nujorkas ostu tiek izvests, tas ir, labība še, Nujorkas biržā, vien 25—30 reizes mainīja savu īpašnieku. Čikāgā šie skaitļi ir neticami lieli: par 10 miljardiem

bušēju, tas ir, pāris desmitus reiz vairāk, nekā ražo visa Ziemeļamerika. Kā pie mums spēlē uz «spīkām» vai «izglītotās» aprīndās uz dažādiem zīrdziņiem vai makajiem, tā Amerikā bija un ir tūkstošiem spēļu elles, kur spēlē uz labību. Un tas pats atkārtojas Londonā un vēl lielākā mērā Berlīnē.

Tādēļ ir saprotams zemkopju ienaids pret šām «termiņu andelēm» ar labību. Tās mēģināja noliegt, bet ar noliegumiem vien nevar iznīcīnāt saimnieciskās parādības. Tā radās ideja par labības *tirdzniecības monopolizēšanu*. Vispirms to uzstādīja *ielngruntniecība* kā līdzekli *pacelt cenas* un tās noturēt ar valsts aparāta palīdzību pret ārzemju tirgu vai nu ar labības ievešanas aizliegumu, jeb ar aizsargmuitām. Bet Vācijā pret to sacēlās tirdzniecības kapitāls, kurš lielgruntniecību apmierināja ar augstām labības aizsargmuitām. Radās citi projekti — ievest maizcepšanas monopolu, to vai nu nacionālizējot, vai municipalizējot*. Bet šie mēģinājumi iepriekš kara netika izvesti dzīvē (pie kooperatīvu lomas šinī ziņā mēs vēl nonāksim).

Tikai *pasauļes karš* atnesa kapitālistisku valsts monopolu Vācijā un dažās citās zemēs un sociālistisku monopolu** Krievijā. Pret vienu kā pret otru lauksaimniecība*** sacēlās, jo tanī ieskatīja brīvības aprobežošanu (proti, spekulācijas brīvības). Agrārieši pa vienu nakti bija kļuvuši par «brīvtirgotājiem».

4. KAPITĀLISTISKĀ TIRGUS IEJAUŠANĀS RAZOŠANĀ

Mēs redzējām, ka kapitālistiskais tirgus noteic caur savām cenām, *ko ražot* un *ko neražot*, kā lieku. Šī pēdējā noteikšana ir gan ļoti pirmatnēja — caur zemkopības križēm sodot zemkopī, kas nav bijis pietiekoši tālredzīgs vai nevarēja būt tāds. Bet tas tā nu jau reiz ir visā kapitālistiskās ražošanas iekārtā, kurā tikai krīze pateic, ka vienu vai otru jeb visu preču ir par daudz, t. i., samērā par daudz, vairāk nekā ir pircēju, kas gribētu un varētu maksāt.

* T. i., nododot vietējās pašvaldības orgānu rokās. *Red.*

** Domāta pārtikas repartīcija kara komunisma politikas apstākjos. *Red.*

*** Domāti 'lielsaimnieki — muižnieki un kulaki, kurus P. Stučka tālāk sauc par «agrāriešiem». *Red.*

Lauksaimniecība vispār tuvojas rūpniecībai, pārindustrializējas. Ierodas jauni lauksaimnieciskas rūpniecības arodi, kas pilnīgi no tās izdalās: degvīna, biešu-cukura, sviesta, sieru, gaļas-, zivju- un sakņu-konservu fabrikas, gaļas žāvētavas un lopu kautuves, augļu apstrādātavas utt. Vispirms tās rodas pie vienas otras lielsaimniecības, bet jo drīz ievēl savā atkarībā visu apkārtni un ne vien ir tik laipnas izlietot apkārtnes saimniecību apstrādājamās vielas, bet tieši noteic apkārtnei, *ko un kā* *ražot*. Te kapitālistiskais tirgus parādās kā pusgatavu produktu tirgus. Un šī atkarība ir tik liela, ka mēs Francijas dienvidos pārdzīvojām veselu revolūciju — vīnkopju-zemnieku sācelšanos 1907. g., kuras cēloņus pa daļai varētu formulēt tādi, ka fabrikanti viltoja vīnu, bet neļāva viltot zemniekiem.

Es te nekavēšos pie skaitļiem, cik lielā mērā visādu lauksaimniecisku produktu apstrādāšana kļuvusi rūpnieciska un pie tam galvenām kārtām kapitālistiska. Te mūs interesē vispirms jautājums par atkarību no kapitālisma. Tanīs apgabaloš, kuros ir cukurfabrikas, visi apgabala saimnieki ir saistīti ar līgumiem ne vien audzēt un nodot par noteiktām cenām fabrikai gatavas bietes, bet tās audzēt pēc noteikta plāna. Mēs lasām šādu aprakstu: «Tiklīdz ciems saņemis tādu plānu, tas pilnīgi pārveidojas. Nozūd vecie ceļi, pat simtgadējas robežas, kas nodala kaimiņu laukus, jārok jauni grāvji, vagu virzieni mainās, lauku sadalīšana grozās. Pārmaiņas, ko simts agronomi nebūtu varējuši izvest ar pārliecināšanu, te tiek izpildītas uz vienkāršu *pavēli no fabrikas kantora* puses. Zeme bietēm jāapstrādā ļoti pamatīgi, un, raugi, pie zemnieka ierodas jauni arkli, jaunas ecēšas, pat kādreiz mēslu izmētājas mašīnas. Fabrika dod sēklu un mākslīgos mēslus jeb norāda, kur tie jāpērk, *un stingri seko, lai viss tas tiktu izpildīts*. Pats ciems pārmainās psiholoģiski; zem fabrikas iespāida nozūd vislielākie individuālisti, kas sāk apvienoties sēklu, mēslu utt. iepirkšanai, *rodas pa mēģinājumi kļūt pie tvaika arkla**, bet tie neizdodas aiz lauku nepietiekoša plašuma.» — Mēs zinām, ka cukura fabrikanti pelna neticamas summas, bet zemniekiem viņi maksā maz, atsaukdamies uz lielo risku, kas rodoties no nepareizas zemes apstrādāšanas biešu-cukura saturā. Zemnieki

* Acīmredzot domāts traktors. *Red.*

beigās ļoti bieži tiek izspiesti, un fabrika zaudē viņai vajadzīgos lētos darbaspēkus.

Tāda pat atkarība manāma, piem., sviesta un sieru fabriku apkārtnē. Piem., slavenā Nestlē fabrika Šveicē patērē pienu no 1200 govīm no 180 mājām un ciemiem. Un arī te, vai tāpat kā Kanādā, Vācijā, Francijā utt., *fabrika noteic*, kā jābaro, jāslauc, vispār jātūr govīs un kādas sugas tām jābūt. Par mazāko nolaidību vai kādas piena daļas nenodošanu *sods* un bargs sods. *Viņš pat sev pašam nedrīkst ražot sviestu, bet tas jāpērk no sviesta vai siera fabrikas.* Stipri atgādinās še tā *mājrūpniecība*, kādu tirdzniecības kapitāls ieveda rūpniecībā (кустарная промышленность).

5. LAUKSAIMNIECIBAS KOOPERATIVI

Mēs jau nodajā par «darbu un zemi» apstājāmies pie lauksaimniecības kooperācijas, cik tālu tā zīmējās uz zemes tiešu apstrādāšanu, uz pašu ražošanas pamatprocesu. Atliek apskatīt tos lauksaimniecības kooperatīvus, kuri cēlušies vai vismaz izskaidrojami ar kapitālisma iespaidu no tirgus puses.

Ja pirmie, tas ir, ražošanas kooperatīvi, vēl mazliet varētu atzīmēt ceļu uz sociālismu, tad, pie pārējiem kooperatīviem nonākot, lauksaimniecības kooperatīvu ideoloģi* tieši uzsver, ka tie esot līdzekļi cīnīties kā *pret kapitālismu, tā pret sociālismu.*** Es te nerunāšu par lielgruntniekiem, kas, jau paši kapitālisti būdami, ar savu cīnu pret kapitālismu saprot *cīnu pret rūpniecības un tirdzniecības kapitālu* un proletariātu un šo teikumu lieto tikai, lai ievilktu savos tīklos sīko lauksaimnieku. Bij. [legālais] marksists, tagadējais kadets Tugans-Baranovskis savā

* Domāti buržuāziskās un sīkburžuāziskās kooperācijas propagandētāji. *Red.*

** Kooperatīvi vienmēr tika uzskatīti par *šķiru apvienības organizācijām*. Kad Šulce-Deliča liberālie «bezšķiru» kooperatīvi Vācijā nokļuva zem Lasala šķiru pretešķību iespāida, tad toreizējais Tautas kristīgās partijas⁵⁵ teorētikis Hitce izsaucās: «Ja Lasals mēģinās tagadējo sabiedrību gāzt ar fabrikstrādnieku brigāžu palidzību, tad mēs stāsimies zemnieku un amatnieku priekšgalā, lai to glābtu.» Tā jau veselā cilvēka mūžu atpakaļ sāka raudzīties uz tikai vēl nākošiem lauksaimniecības kooperatīviem kā uz pilsoniskās sabiedrības glābējiem.

diezgan interesanti nostādītajā grāmatā «Kooperācijas sociālie pamati» tieši saka, *ka te par socializāciju nevar būt runas*, bet drīzāk par *kapitalizāciju*. Bet tā jaunā kooperātoru skola, kas caur kooperāciju grib glābt zemniecību, kā, piem., bij. esers Čajanovs, ierauga te jaunu kapitālisma veidu un ir «pārliecināta, ka lauksaimniecības kooperācijai no tautsaimnieciska stāvokļa esot ne mazāka nozīme, kā bija gadusimteni agrāk dzimušajam rūpniecības kapitālismam»*. Bet šo jauno kapitālisma veidu šie rakstnieki vairs neatzīst par kapitālismu, bet to stāda pretim kapitālismam, kaut gan, piem., tas pats Čajanovs atzīst, ka šo kooperāciju tēvs ir kapitālistiskais tirgus: «Kapitālistiskais tirgus pamazām izburbināja saimniecības naturālo («grauda») saimniecisko iekārtu un pamazām to ierāva naudas-preču mutulī... Naturālajā zemkopībā nebija, kas dzen uz lielsaimniecības pusī. Tiklīdz saimniecība pārgāja preču saimniecībā, šī dziņa ieradās veselā jaunu saimniecības organizācijas nozaru rindā.» Šīs atsevišķas sīkās lauksaimniecības nozares arī sagrāba kapitālisms, bet tikai *kooperatīvu ceļā*. Tā mēs varam formulēt loģisko slēdzienu iz minētā kooperātoru pašatzinuma. Un reiz kapitālisms sāk valdīt, viņš gan *pieļauj zināmu pārveidošanos, tikai vairs neatlaiž no savas atkarības, bet šo atkarību paplašina un padziļina*. Kā pēc Teilorā zinātniskās izmantošanas sistēmas nostādīta lielsaimniecība ar 8 vai pat mazāk darba stundu dienā ir tā pati kapitālistiskā fabrika, tāpat arī zemkopības caur kooperatīviem pārveidota sviesta un vispār piena produktu u. t. l. darbināca ir no kapitālisma pilnīgi atkarīga saimniecība.

Paši kooperatori ir daudz valstsīdgāki un arī nopietnāki nekā dažādie sociāloportūnisti, kas par kooperatīviem zemkopībā (un ne vien zemkopībā) zina tikai jūtelīgus vārdus ar asarām acīs kā par socializācijas līdzekļiem.** Ja mēs, piemēram, paņemam pazīstamo Dāvida grāmatu par «zemkopību un sociālismu»***, tad mēs tur atrodam

* Citāts no A. Čajanova grāmatas «Zemnieku kooperācijas galvenās idejas un organizācijas formas». *Red.*

** Kautskis kādreiz pazobojās polemikā ar Bernšteinu, ka šie jaudis nevarot vienaldzīgi noskatīties uz komunālu atejas vietu, neiesapnējoties par jaunu soli uz socializāciju (zināms, municipalizācijas ceļā).

*** «Sociālisms un lauksaimniecība». *Red.*

šādu kooperatīvu iedalījumu ar zīmīgiem (tikai fiktīviem) nosaukumiem:

1. «Sabiedriskas organizācijas ražojumu iegādāšanai» jeb, populāri izsakoties, tās pašas vecās krāj- un aizdevkases;
2. «Zemkopības produkta pārstrādāšanas atdalīšana rūpniecībā caur sabiedrību dibināšanu», patiesībā sviesta un siera kooperatīvas *fabrikas*, t. i., darbnīcas ar *algotu* darbaspēku;
3. «Darba sabiedriska organizācija preču pārdošanai» — tās ir vienkāršas kooperatīvas veikala iestādes konkurencei uz tirgus;
4. «Zemnieku patēriņa biedrības», tās ir, mūsu zemnieku pagastu konzumi jeb atkal veikala iestādes, tikai iepirkšanai.

Dāvids pat neizdala sevišķā grupā svarīgākos kooperatīvu pasākumus (gan ļoti nelielā skaitā) tieši uz sociālisma pusi, kā, piem.: 1) tiešus lauku kopapstrādāšanas mēģinājumus, par kuriem mēs jau runājām, un 2) pirmos mēģinājumus caur kooperatīviem saistīt pilsētu strādniecību ar sīksaimniecību uz patēriņa priekšmetu tiešas apmaiņas pamatiem.

Mēs, zināms, tikai īsi varam te pakavēties pie šiem kooperatīviem un viņu attīstības gaitas un plašuma, pēc iespējas atzīmējot viņu vispārējo nozīmi un sīkāk pakavējoties pie tās puses, kur kooperatīvi *savā* jeb savu *naudas devēju*, finansētāju uzdevumā vai vismaz interesēs *tiecas ierobežot* zemnieka saimnieka *brivo rīcību*, zināms, «*viņa paša interesēs*», bet tomēr dažreiz visai sāpigi un pilnīgi nesaudzīgi. Pie tam mēs arvien centīsimies piegriezt vērību *kooperatīvu šķiru sastāvam un šķiru attiecībām viņu klēpi*. Tas ir, noskaidrot jautājumu, vai caur kooperatīviem atkarība no kapitālisma pamazinās vai palielinās jeb, rupji izteicoties, vai tie nes kapitālisma kundzību vai atsvabināšanu no tā.

a) Krāj- un aizdevkases

Pie krāj- un aizdevkasēm mums nav ilgi jākavējas. Tās mums praktiski labi pazīstamas kā kapitālistiskā laikmetā vajadzīgas sīkkredīta iestādes, kas jo drīz pašas *tiecas pārvērsties* vispirms par savstarpēja kredīta biedrībām un

tad par tieši kapitālistiskām tirdzniecības jeb komercbankām (piem., agrāk Jelgavā, tagad Rīgā). Saprotams, ka šīs kases pieaug ļoti ātri un Dāvids nevar nopriecāties par viņu lielo locekļu skaitu. «Šis teiksmaini ātrais locekļu skaita pieaugums liecina, kādi meli ir runāšanas par vācu zemnieku nekustību, par viņu reakcionāro raksturu.» Bet Raifeizena kasēm taču ir nenoliegti reakcionārs raksturs, un arī pārējās kases ir ciešos sakaros ar kapitālistiskajām bankām. Bet pati krāj- un aizdevu kasu pieaugšana (piem., Dienvidvācijas kasu apvienībai 1895. g. bija 166 milj., bet 1900. g. — 746 milj. marku apgrozības) liecina tikai par naudas saimniecības ātru iespiešanos lauku dzīvē un vairāk itin nekā. Bet tas uzdevums, ko uzliek savā nosaukumā galvenām kārtām šām krāj- un aizdevkasēm Dāvids, proti, *darba līdzekļu iegūšana*, izvillīja no Raifeizena kasēm 1890. g. 1 650 000, bet 1900. g. — 8 250 000 markas. No 540 milj. gada apgrozījuma šīnīs kasēs tas iztaisa mazāk kā 1,5%! Un pie tam Raifeizena kasēm šīnī zinā piekrtī galvenā loma, jo tām pa daļai ir *katoļu baznīcas labdarības raksturs*.* Še varētu gan atzīmēt vēl vienu apstākli: kases, kas aizdod naudu saimniekam, labprāt nēm sev *zināmas kontroles tiesības* par parādnieka saimniecību.

Kredīts saimniecībai kapitālisma laikmetā ir bez runas vajadzīgs, un tādēļ visās viņas programmās ir punkts, kas prasa *lētu valsts kreditu*. Par to bija daudz runāšanas arī sociāldemokrātijā, bet vācu sociāldemokrātija atraidija īpašu zemniecības** programmu un, starp citu, arī šo kredīta prasību no valsts. *Demokrātiskā pilsoniskā valsts*, saprotams, būs spiesta uzņemt savā programmā šādu punktu, bet cits jautājums, vai viņa šo prasību gribēs un varēs izpildīt? *Strādniecība*, pie varas tikusi, visiem līdzekļiem mēģinās nodrošināt *darbigos zemniekus* tieši *ar darba līdzekļiem*, bet atcels zemes renti un citas *kungu* nodevas un parādu veidus, *tātad atcels lielo daļu pašas naudas kredīta vajadzības*. Jo galvenais cēlonis zemnieka *dzinai pēc iekrājumiem ir naudas saimniecība un privāt-ipašums uz zemi*.

* Šīs iepirkšanas summas sadalās tā, ka 42% nāk uz mākslīgiem mēsliem, 34% uz barības tirgu un tikai pārējie 24% uz mašinām un darba rīkiem.

** T. i., agrāro. *Red.*

b) Kooperatīvi zemkopības produktu pārstrādāšanai

Šīs kooperācijas ir visai svarīgs fakts zemniecības saimnieciskajai attīstībai. Tajās ar lauksaimniecību saistītā rūpnieciskā darba nozarēs, kurās kapitālistiskajam uzņēmumam ir nenoliedzams pārvars, radās jauna veida kooperatīvi, kuros lauksaimnieki apvienojās, lai atsevišķas darbīcās ar algotu darbaspēku un speciālistu palīdzību izdarītu šo produktu pārstrādāšanu pilnīgi racionāli, t. i., tāpat kā kapitālistiskos lieluzņēmumos. Mēs jau redzējām, ka kapitālisms jau atšķiris no zemkopības dažu produktu pārstrādāšanu, to organizēdams atsevišķos lielrūpnieciskos uzņēmumos. Un, kur tādi ir pietiekoši plaši nostādīti, tur zemnieku kooperācijai ir grūti viņus izspiest, jo trūkst ekonomisku pamatu tādai izkonkurēšanai. Bet neviens zemē, izņemot Ameriku, tik lieli kapitāli neieiet zemkopībā, lai uzņemtos visas šīs nozares [produktu pārstrādāšanu], un tātad zemniecībai atliek pāri tikai pašai uz savu roku jeb kopā ar lielsaimniecību dibināt kooperatīvus sierniecībām un modernieciābām (tās ir galvenās kooperācijas šajā laukā) utt.

Saprotams, ka zemkopībā maza «mašīnīte» — separators, kas saimniekiem atmaksājās gada vai divu gadu laikā (!), bet pavisam negatīvi izpauðās zemkopja un īpaši viņa strādnieka uzturā, ienesa vairāk pārgrožības nekā visi kooperatīvi kopā, tomēr arī kooperācijas iestādēm te ir ļoti svarīga nozīme. īpaši svarīga loma tām piekrīt Dānijā. Zemkopības zeme bez zemkopības produktu ievedmuitām! Tā gavilē Dāvids, bet taisni caur to (lēta labība un lēta lopbarība!) izskaidrojas viņas lielie panākumi lopkopībā, un mēs jau arī redzējām trešajā nodaļā, kādēļ mazsaimniecībām ir labi panākumi intensīvā lopkopībā un ne labības ražā*. Pienāk vēl klāt augsta tautas vispārēja un speciāla izglītība. Lopkopība attīstījās lieliski, bet tā nāca par labu *vienigi saimniekiem*, kurpretim nav citas zemes, kur būtu tik naidīgas attiecības starp zemnieku-saimnieku un zemnieku-kalpu kā taisni Dānijā! Izņemot, saprotams, vienmēr Latviju.

Pirmao piensaimniecības sabiedrību [Dānijā] dibināja 1882. g.; 1898. g. to bija jau 1013 ar 125 000 locekļiem; 1909. g. — 1157 koop. ar 160 000 locekļiem. Lopu iznāk ik

* Domāts — ražošanā. *Red.*

uz sabiedrību no 200 līdz 1400 gab. No govs ražo pa 2500—5000 kilo piena gadā. Sviests ir visai iecienīts Anglijā un Parīzē (no visiem 115 milj. kg izvesta sviesta kooperatīvi izved 100 milj.), un, tā kā Skandināvijas sviests Anglijā maksāja pa 126 šiliņus centnerī, kamēr Krievijas sviests tikai 96, tad Dānija ēda Krievijas sviestu un pārdeva uz Angliju savu. Tugans-Baranovskis sadala šo Dānijas kooperatīvu locekļus* 3 grupās: 1) no sīkajām saimniecībām (mazāk par 10 govīm) 58% govju ir šīnīs kooperatīvos; 2) no vidējās grupas (ar 10—20 govīm) — 82,8%; 3) no visturīgākās grupas (30 un vairāk govīm) — 84,9%. Tātad mēs redzam, ka Dānijas «pelēkajiem» baroniem arī te piekrīt pirmā loma. No visa [kooperatīvos] pārstrādātā piena ienāca no 1. grupas jeb siksaimniekiem 23,7%, no vidējiem — 55,2% un no lielsaimniecībām — 13,8%. 1898. g. Dānijā bija pavisam 179 740 govju turētāju, no tiem pie zemākās grupas (līdz 10 govīm) piedērēja 122 589 jeb 68,97%, no kuriem 70 218 jeb 39,8% bija tikai 1—3 govis; vidējā grupā (10—20 govis) — 49 371 jeb 27,82% un augstākajā grupā bija tikai 7544 jeb 4%. Salīdziniet šos skaitus: sīko lopkopju ir $\frac{2}{3}$ un vairāk (69%), bet piena no viņiem ienāca nepilna $\frac{1}{4}$, kamēr tuīgo saimnieku skaits ir niecīgs ($\frac{1}{25}$), bet piena viņi nodod gandrīz $\frac{1}{6}$ līdz $\frac{1}{7}$. Paraugot vispār Dānijas kooperatīvu locekļu sadališanu, mēs pārliecināmies, ka vidējie zemnieki gandrīz bez izņēmuma ir kooperatīvu locekļi, kamēr sīkajiem tur piekrīt niecīga loma!

Vissvarīgākais fakts mums še šķiet tā tehniskā attīstība, kādā nonāk ikviens kooperatīva loceklis lopkopībā pretim kooperativam (saprotams, — viņa paša interesēs): vispirms *kontrole* pār atnesamo pienu viņa tauku saturu ziņā ar *ipaši izgudrotu aparātu* palīdzību, jo parasti kooperatīvā samaksā *tikai par patieso tauku saturu*. Tālāk *ipaša kontrole* (ir *ipaši lopu kontroles kooperatīvi*) pārrauga, kā sabiedrības locekļi *baro lopus* un vispār *ražo pienu*, pie kam viens kontrolieris ar sevišķu izglītību iznāk uz 13—14 saimniecībām; daži kooperatīvi prasa *tiešu lopu sugars uzlabošanu* vai lopus vienīgi no *zināmas sugars*. *Stingra disciplīna* ir viens no kooperācijas pamatiem, un, ievērojot, ka šie kooperatīvi apvieno gandrīz visu Dāniju,

* Domātas saimniecības — kooperatīvu locekles. *Red.*

ļauties izslēgties no kooperatīva ir visai neizdevīgi, varētu sacīt, šausmīgs solis (=boikotam).

Vēl viens apstāklis te ir svarīgs. Dānijas kooperatīvi ir apvienojuši *visu sviesta ražu vienā vienīgā apvienībā*, kura visu sviestu nodod gandrīz vienam *vienigam*, proti, Londonas tirgum. Nav noliedzams, ka tādā kārtā Dānija kļuvusi pilnīgi atkarīga no Anglijas, kas te pa kara laiku uzvedās brīvāk nekā savās kolonijās. Nav noliedzams arī tas, ka kādreiz var rasties tirgus apstākļi (konjunktūra), kas vienā dienā izspiež no Londonas tirgus Dānijas sviestu, un tad krīze draud visai Dānijai. Saprotams, ka tā ir tikai iespējamība. Bet tā apgaismo mūsu aizrādījumu, ka kooperatīvi ir patiesībā kapitālisma iestādes, kuras pašiem *lopkopējiem pieder tikai tiesība nodot pienu un saņemt maksu*. Sviesta īpašības noteic tirgus; kooperatīvus vada īpaši algoti ierēdņi, kuru arodnieciskā biedrība jau 1897. g. skaitīja 1003 locekļus, un darbu, tas ir, «īsto kooperāciju», izpilda *algotas darba rokas*.

Līdzigu attīstību sviesta ražošanas kooperācijā mēs redzam arī pārējā Skandināvijā un Somijā. Šīnī pēdējā zemē jauns izgudrojums «refrižerācijas metode» ienesa jaunu dzīvību sviesta ražošanā: pēc šīs metodes atdalītais krējums ļoti vienkāršā celā *top sasaldēts*, un tā pietiek tikai reizi nedēļā vai vēl retāk braukt uz fermu, jo no šī sacietējušā krējuma tiek gatavots augstākās šķiras eksportsviests. Šī metode dara iespējamu sviesta izstrādāšanu koncentrēt lielās centrālās sviesta fabrikās.

Nekavēsimies pie pārējām zemēm. Kooperatīvas sviestnīcas un siernīcas pēc Dānijas parauga tagad ir gandrīz visās zemēs (Irija, Francijā, Itālijā, Šveicē, Austrijā, Ungārijā, Belgijā, Holandē un arī Vācijā), tikai ne tik plašos apmēros. Citu kooperatīvu, kā, piemēram, cukurfabriku, vīna kooperatīvu, kooperatīvu dzirnavu, lopu, īpaši cūku-kautuvju utt., ir vēl visai maz.

c) Produktu pārdošanas kooperatīvi

Zemniecība savos pārdošanas kooperatīvos gan tīko atsvabināties no tās atkarības, kādā tā bija agrāk no iepircēja, ja tai nebija iespējams vienu vai otru produktu nogādāt uz tirgu. Viens no svarīgākajiem motiviem te ir *cenu motivs*. Vācijas kooperatīvu apvienība, kura gribēja

pārklāt visu Vāciju ar sīkām un centrālām labības klētīm (elevatoriem), atklāti izteicās, ka šādas labības pārdošanas organizācijas galamērkis ir «veselīgu cenu nokārtošana». Tagad, kad ieveda labības monopolu, šī cenu dziedēšanas tieksme ir pārgājusi. Minētās apvienības *priekšgalā stāvēja muižniecības priekštāvji*, kuru nolūks te bija ievilkta arī zemnieku visnoteiktākajā *cīņā starp laukiem un pilssēlu*, tas ir, pirmā kārtā rūpniecības *strādnieku ap pārtikas cenām*. Gan Tugans-Baranovskis mēģina vājināt šo pretišķību, pierunādams abas puses uz apdomību, bet to mērā konservatīvā lielsaimniecība, kurai pie augstām labības muitām nekādas konkurences baiļu nebija un nevarēja būt, še ļoti veikli pastiprina jau tā nopietni pamato to naidību.

Šī kooperatīvu laukā šimbrižam vēl darīts ļoti maz. Labības pārdošanas organizēšanas ziņā var minēt Bavārijas apvienību no 55 vietējiem kooperatīviem ar 26 476 loc. (1900. g.), Virtembergā — 25, Prūsijā — 30 sab., kas kopā pa visu Vāciju iztirgo 1 milj. centneru labības. Liejāku lomu šī kooperācija spēlē dārzkopībā, dārzenē un sakņu pārdošanā, piem., Francijā. Un tad tādu priekšmetu pārdošanā, ko agrāk apēda pats zemnieks, kā, piemēram, olas. Še atkal minama pirmajā vietā Dānija. Tagad tur ir vesela vistkopības un olu glabātavu kooperatīvu apvienība (Danske Andels Egexport), kurai jau 1897. g. bija 18 000 loc. ar 364 vietējām nodaļām, 1900. g. — 400 nodaļas ar 25 000 loc., kas maksā sabiedrībai nodevas pa $\frac{1}{2}$ kap. no vistas, pie kam solidārā atbildība ir līdz 2,5 rub. no biedra par iegūto kreditu. Pamats ir *preces laba ipašība*, un šī nolūkā *kontrole ir visai stingra*. Olas tiek uzturētas svāigas ar aukstumu. Ikvienam biedram reizi nedēļā ir jānodod savu vistu olas, un par noteikumu neizpildišanu draud sods 5—10 kronas. *Ikvienai olai uzraksta aprīņķa un pārdevēja numuru*, lai var atrast vāinīgo, ja ola izrādās samaitājusies. Vistkopība stipri uzlabojas; izvēlas sevišķu barību, telpām jābūt gaišām un tīrām (ik uz vistu $0,19\text{ m}^2$), ar cementa grīdu, kas izkaisīta ar kūdru. Ievieš labākas vistu sugas utt. Olas pārīdod tieši Anglijas iepirkšanas kooperatīviem: 1895. g. izveda 800 000 kilo, 1897. g. jau 1 600 000. Dānijai sekoja Irija, kur pastāv centrāldepojs olu iepakošanai, kurš dod vietējiem kooperatīviem līdzekļus un aizrādījumus, kā izvest olu iepirkšanu un iepakošanu. Vēl varētu še minēt mēģinājumus ar gaļas

pārdošanas kooperatīviem, bet šie pasākumi samērā niesīgi.

Šinī laukā rodas tieksmes gūt tiešus sakarus starp *zemkopības pārdevu un pilsētas iepērkamiem kooperatīviem*. Un šinī ziņā laudis, kā bieži minētais Dāvids, tik ļoti sajūsmīnās, ka pat aizstāv *zemkopības pārdevkooperatīvu*, dziņu pēc «*cenu noregulēšanas*», neraugoties uz to, ka šie kooperatīvi Vācijā ir pilnīgi muižniecības vadībā: «Cik tālu šinīs tieksmēs mēģina dzīvē izpausties ideja, ka ražojamo izdevumu augstumam jābūt noteicējam faktoram zināmu patēriņa priekšmetu cenu lielumā, no sociālistu puses nekādu iebildumu nevar celt!» Bet nav taču jāaizmirst, ka vācu no lielgruntniecības vadīto kooperatīvu ideja ir aprēķināt cenas pēc mākslīgi ar muitām saskrūvētām normām un ka strādniecību nedrīkst spiest mākslīgi uzturēt novecojušu ražošanas kārtību ar augstākām cenām, nekā tās ir pasaules tirgū. Šinī ziņā lielās ilūzijas par saitēm starp zemkopības pārdevu kooperatīviem jeb viņu apvienībām, no vienas puses, un pilsētu patērētāju vai iepērkamo kooperatīvu jeb to apvienību, no otras puses, kapitālistiskajā sabiedrībā ir pārspilētas. Tās ir labas, cik tālu tās iznīdē kapitālistisko starptirgotāju, bet šinī ziņā zemes monopolistu šķira būs arvien stiprākā puse.

Un tādēļ mūsu uzdevums ir ienest arī zemkopības kooperatīvos to pašu sašķelšanos kā pilsētas kooperatīvu apvienībās starp strādnieku un pilsoniskajiem kooperatīviem, tikai šinī gadījumā starp lielgruntniecības un siksaimniecības kooperatīviem, kā mēs to vēl redzēsim.

d) Zemkopības iepirkumu kooperatīvi

Lauku patēriņa jeb konzuma biedrības, kuru nolūks bija gan apgādāt lauciniekus ar personīgā patēriņa priekšmetiem, parasti izvēršas vairāk par ražīgā patēriņa priekšmetu iepircējām, jo pirmo priekšmetu daudzums lauku saimniekiem ir samērā neliels* un tālāk attīstītās zemēs tuvais un vieglais sakars ar pilsētu liek robežas šādu

* Mēs lasām kādā 1917. g. anketā par Vācijas lauku pārtikas apstākļiem (N. Feldman): «Lauku pārtikas konzumbiedrības daudziem šķiet liekas, jo valda domas, ka šinī ziņā ražojošos apvidos «tekot piens un medus». Patiesībā decentralizācija padara lauku apgādību daudz jaunāku nekā pilsētās, kur visur ir pārdotavas.»

kooperatīvu plašai attīstībai. Bet ražīgais patēriņš: darba rīku, sēklu, mākslīgo mēslu utt. iepirkšana ir nepieciešama vajadzība. Un tā mēs redzam kā Latvijā, tā daudz kur citur tā saucamos konzumus pārvēršamies parasti saimnieku iepirkumu nokārtotājos. Kur patēriņa biedrības palikušas uzticīgas savam pirmatnējam uzdevumam, tur tās apvienotas uz ciešāko ar pilsētas strādnieku organizācijām, un mēs pie šo apvienību apraudzīšanas vēl atgriezīsimies.

Se mēs tikai īsi aizrādīsim uz nozīmi, kāda šiem iepērķamiem kooperatīviem ir darba rīku uzlabošanā, labākas sēklas un mākslīgo mēslu apgādāšanā; šinī ziņā šie kooperatīvi ir cieši saistīti ar zemkopības biedrībām vispār.

e) Tiešas apmaiņas kooperatīvi

Jaunākos laikos, īpaši sakarā ar sociālistisko kustību, rodas jauns veids kooperatīvu, kurā *apvienojas pilsētas un lauki tiešai apmaiņai*. Un vietām šiem jaunajiem pāsākumiem bija uzreiz tik spīdoši panākumi, ka radās jaujas utopiskas gaidas uz veselu sociālu revolūciju kooperatīvu celā.⁵⁶ Šīs pirmās cerības ļoti stipri pievīla un vietām noveda pie liela pesimisma, jo, tiklīdz tādas utopiskas ilūzijas sāka pārvērsties dzīvē, viņas bez žēlastības apspieda nesaudzīgā kapitālisma ketna. Bet tas nedrīkst atbaidīt no tā veselīgā graudiņa, kas šinīs projektos atrodas, bet tikai ne kapitālistiskās sabiedrības klēpī.

Iesākās šī kustība divējādā ceļā: *centralizēti* — starp lauksaimnieciskiem ražošanas un pilsētu patēriņa kooperatīviem jeb atkal *organiski* — vienā kooperatīvā ievienojot pilsētas strādniekus un lauku sīko ražotāju, kā tas, piemēram, ir *Belgijas sociālistiskajos kooperatīvos**. Šiem pēdējiem pievienojas Itālijas zem sociālistu iespāida dibinātie lauku kooperatīvi, kā arī Francijas lauku kooperatīvu mēģinājumi ievest *ceptas maizes apmaiņu pret labību*. Šī pēdējā parādība izauga nejausi no Francijas dzīves, kur malkas trūkums nedeva iespēju ikkurā mājā cept savu maizi un šo trūkumu pastiprināja lielā izmantošana no lielo maizcepēju puses. Bet šo kooperatīvu ir nedaudz. Neliela loma šimbrīžam piekrīt arī *Belgijas mēģinājumiem*

* Domāts — sociālistu dibinātajos kooperatīvos. *Red.*

ievilkt kooperatīvos arī sīkzemnieku, kas te tieši nodotu savus lauku ražojumus un saņemtu vajadzīgos pilsētas produktus par pilsētu cenām.

Itālijā lielas cerības sacēla Redžio-Emīlijas provincē dibinātās sociālistiskās darba organizācijas, kas te bija tiešām uz laukiem izdarījušas milzīgu darbu. Kad 1903. g. turienes municipālpāšvaldība atraidīja vietējās labības tirdzniecības monopolu, kooperatīvi pasludināja un izveda dzīvē labības un maizes «kooperatīšanu». Viņi tiešām Redžio pilsētiņā (ar 20 000 iedz.) 1907. g. jau apvienoja vienā federācijā 425 dažādus kooperatīvus ar 45 113 biedriem, kur «sociālistu vadībā apvienojās sarkani un zaļi karogi*». Pasākums bija grandiozs, un to sīki aprakstīja Totomianes savā «Lauku kooperatīvā». Bet 1913. g. jau šīs federācijas dienas bija skaitītas. Viņa esot kritusi tādēļ, ka uzņēmusies pārāk plašas funkcijas, bet patiesībā to *nokāva* kapitālistiskā buržuāzija.

Uz reālākiem, jo uz kapitālismam tuvākiem pamatiem dibinās apmaiņa kooperatīvu centrālu starpā. Viens no šīs idejas cildinātājiem Vācijā Grabeins saziņā ar bijušo pārtikas diktatoru Grabecki liek priekšā: nodibināt interešu kopību starp lauku ražotājiem un pilsētu patērtājiem, kas lai nodrošinātu *ciešas tirgus attiecības*. Bet tas pats Grabeins izteicās tālāk, ka «kooperatīvu apvienībām derētu pieņemt akciju biedrību veidu, jo kooperācijas princips tajos orgānos, kuru uzdevums ir stāties tiešos sakaros ar kapitālistisko pasaulli, *taču paliekot pakaļ skaidri veikaliskam principam aiz tehniskiem iemesliem*. Jo viena vai otra kooperatīva uzstāšanās top ļoti manāma un ienes nedrošību centrālieirkīvietas veikala darbībā. Bet pieļaut te nobalsošanu pēc locīkļu skaita un ne pēc dalībnaudas lieluma būtu tieši bezprātība.» Tātad pats kooperators izteicas par labu kapitālistiskai apvienībai, kā jau cits kooperatīvu aizstāvis Vandervelde sen norādīja, ka «liela daļa kooperatīvu tiecas tieši būt par kapitālistiskām iestādēm jeb pārvērsties par tādām».

Par apmaiņu kooperatīvu-apvienību starpā ir grūti runāt, var būt runa tikai vai gandrīz tikai par pārdošanu, jo pilsētu ražojamo kooperatīvu ir maz un vienīgi angļu kooperatīvi šīnī ziņā varētu ko solīt pretim. Jo laukiem vairāk nekā koloniālpreču vajag darbarīku un līdzekļu. Angļu

* T. i., strādnieku un zemnieku kooperatīvas organizācijas. *Red.*

kooperatīvi tad arī ir stājušies veikaliskā sakarā ar Dānijas kā sviesta, tā sevišķi olu kooperatīviem. Te, zināms, norisinās jauns apmaiņas veids — no patērētāja uz patērētāju, tikai, kā jau redzējām, pašiem centrālajiem apvie-nojumiem ir skaidri kapitālistisku uzņēmumu ne vien ap-mērs, bet arī raksturs. Tomēr tas kā sociāls mēģinājums mums ir no liela svara.

6. KOOPERATIVU UZDEVUMI UN PANĀKUMI LAUKSAIMNIECĪBĀ

Kooperatīvu ideologs, bijušais marksists Tugans-Baranovskis, savā jau minētā grāmatā par «kooperācijas sociālajiem pamatiem» raksturo kooperatīvu panākumus lauksaimniecībā jeb, pareizāk, zemniecībā sekošiem vārdiem: «Individuālai (atsevišķu personu) saimniecībai paliek pāri tikai viens lauks (oblastь) — *lauksaimnieciskais darbs*; lauksaimniecības pārējās funkcijas kā pirkšana, pārdošana, kredīta iegūšana un lauksaimniecības produktu izdališana — visas izpilda ne lauksaimniecisko ražotāju skaldītie spēki, bet kooperācijas organizācijas ar kolektīviem spēkiem.» Tātad Tugans-Baranovskis, kuru neviens neapvainos, ka viņš kooperācijas nozīmi gribējis pamazināt, mums dod pilnīgu tiesību ievietot kooperāciju, kā tā līdz šim attīstījusies, nodaļā, kas zīmējas uz tirgu un, piezīmēsim, uz kapitālistisko tirgu. (Vienīgais izņēmums — kredīts arī attiecas uz bankas jeb tirdzniecības kapitālu.)

Pieņemsim, ka lauksaimniecisko kooperatīvu kustība attīstās netraucēti tālāk līdz pēdējai iespējamībai, un vietām, kā, piemēram, Dānijā, viņa tiešām tam tuvojas.* Kādas pārgrozības viņa ienes pašā zeinkopības jeb, plašāk, lauksaimniecības organizācijā?

Līdz šim lauksaimniecisko kooperatīvu attīstībā lielsaimnieki un mazsaimnieki ir gājuši roku rokā. Mūsu ziņas par kooperatīvu sastāvu uz laukiem ir ļoti trūcīgas, un, ja mēs varētu sacīt, ka taisni maz- un sīksaimnieki ir visvairāk ieinteresēti kooperatīvos un lielā daļā no tiem

* 1913. g. viens kooperācijas loceklis iznāca: Dānijā uz 4 iedzīvotājiem, Šveicē ik uz 10, Vācijā uz 13, Beļģijā un Somijā uz 15, Anglijā — 16, Itālijā — 20, Francijā — 49, Spānijā — 244, bet Savienotajās Valstīs (Amerikā) uz 1533!

tiešām mazie un vidējie spēlē lielu lomu *skaita* ziņā, tad *garigā* ziņā tie pilnīgi peld reakcijas ūdeņos. Jo kad 1904. g. kooperatīvu starptautiskajā kongresā Budapeštā* no kongresa izšķīrās buržuāziskie kooperatīvi (Vācijas, Austrijas, Ungārijas), atstājot šinī internacionālē vienīgi proletāriskos kooperatīvus, tad aizgāja arī zemkopības kooperatīvi un nodibināja savu atsevišķu starptautisku kooperatīvu apvienību. Un pēdējā, kā teikts, ir pilnīgi zem lielgruntniecības un reakcijas garīgās vadības. Kā jau aizrādīju, še, pašos kooperatīvos, jānorisinās nopietnai cīņai starp revolūciju un reakciju.

Tugans-Baranovskis, attēlojis, kurp ved kooperatīvi zemnieka saimniecību, tic gan lielām pārgrozībām, jo te «rodas jauna zemnieku saimniecības sistēma», kura «ir pavisam citāda nekā tā, pie kuras novēd proletārisko kooperatīvu attīstību». «Zemnieks kā agrāk paliek zemnieks savās mājās (sētā), bet visur, kur zemniekam jāsastopas ar tirgu, tur viņa personīgo saimniecību ietver (поглощает) plašu kolektīvu saimniecību, pie kuriem viņš pats pieder.» «Jo zemnieks, izlietodams kooperatīvu aparātu, jo stiprāk sēž uz saviem laukiem un nedomā atsacīties no savā saimnieciskā uzņēmuma, lai to nodotu kooperatīvam»; «uz tirgus, apmaiņas un produktu pārstrādāšanas sfērā viņš piekāpj kooperatīvu priekšā, bet ražošanas sfērā viņš necieš vājināšanas, bet gaida nostiprināšanas.»

Bet iekš kam tad pastāv tā zemnieka *ražošanas* patstāvība? Varētu taču domāt, ka ne vienīgi iekš tam, ka viņš lej savus sviedrus, t. i., strādā, bet arī pats «galvu groza», t. i., *pats noteic un izšķir*, kā strādāt, ka viņš ir, sacīsim, pats *savs muižkungs un savs vagars*. Bet palaissim turpat tālāk, ko saka atkal tas pats Tugans-Baranovskis par zemnieka patstāvību, piem., lopkopībā. Zemnieks pats ražo savu lopu pienu un to nodod pārstrādāšanas kooperatīvam, bet zem siernīcu vai sviestnīcu kooperatīvu *kontroles*: kontrolieris pārrauga, kā baro govis (vietām noteic piena govju sugul!), kā tās *slauc*, kā *pienu glabā* un kā *vispār nostādita piena saimniecība*. Ar īpašiem aparātiem noteic piena labumu un saturu; *noliek instruktorus*, kuriem bez ierunas jāpaklausa un *jāpado-*

* Domāts Starptautiskās kooperatīvu alianses (dib. 1895. g.) kongress, ko vadīja sikburžuāziskie sociālisti. *Red.*

*das!** Ja vienā vien arodā, un taisni tajā, kur kooperatīvi uzrāda visspōžākos panākumus, zemnieka saimniecības pastāvības, pašnoteikšanās jeb autonomijas aizstāvis Tugans-Baranovskis ir spiests uzsvērt šādu ierobežojumu sarakstu, tad tiešām jāprasa: kur tad ir šī neatkarība? Bet kādēļ tad viņam ir jāgriežas pie kooperatīviem pēc palīdzības, kādēļ viņš ar savu ģimeni nenoēd un nenodzer savu govju pienu un sviestu kā agrāk? Viņam *vajadzīga nauda*, un daudz naudas, ar ko maksāt *renti* muižniekam jeb vispār zemes izrentētājam, vai pārdevējam, vai kapitālistam kā parāda devējam jeb beigās kādam līdzmantniekam. Un šie maksājumi ir *skaidras zemes privātipašuma sekas*, t. i., tas, ko mēs saucam par atkarības attiecībām pret kapitālismu, šīnī gadījumā caur *tirgu*. Mēs jau aizrādījām uz tā paša Tugana-Baranovska piemēru par sīko «mājrūpniecību» tirdznieciskā kapitāla atkarībā.

Bet kooperatīvu iespaids vēl nav nonācis līdz beidzmai attīstības stadijai. Atkarība kā iejaukšanās pašā *ražošanas procesā* pieaug un pieaugs. Saprotams, ka tā iet lēni, bet jau cukurbiešu audzēšanai ir noteikta sēkla un mēslošana, kā arī apstrādāšanas veids; labībai dod sēklu, mākslīgos mēslus utt. Trūkst vēl tvaika vai elektriska arkla kaut kādai kultūrai, kas prasa noteikti dzīļaršanu. Un, ja kooperatīvs kā tirgus vidutājs vai kapitālistiskā tirgus vadība uzstādīs šādu prasību un reizē dos iespēju ar kolektīvu vai kapitālam piederīgu arklu uzart zemnieku laukus? Vai viņš varēs un jel maz gribēs turēties pretim? Varēs jau sacīt, ka viņš to dara, pats *savs kungs būdams*, jo viņš taču ir kooperācijas līdzbiedrs un līdznoteicējs! Labs ir! Nestrīdēsimies ap formalitātēm! Kas tad viņu

* «Komisāru galvenais uzdevums sekot atsevišķo saimnieku dzīvei un darbībai... Par katru maz- un liellopa augšanu, dzīvības vai nāves stāvokli jāved likumīga reģistrācija... lopu barošanu pārlūko atsevišķi biedri emisāri utt.» Tā kāds nejēga, vārdā Kasparsons, «Brīvās Zemes» Nr. 70/1920. g. «izzobos» zemes nacionalizāciju. Atļaujet arī man darit mazu izvilkumu: «Apvienības biedriem jāpāpādot savu govju piena daudzums ik 13 dienas kontrolei.» «Izvēlētais asistents (emisārs) izdara piena izmeklēšanu, pārsver barību utt.» «Šos asistentus pārlūko 3 revidenti (komisāru komisāri!).» Vai tas no kādas komunistiskās apvienības statūtiem? Nē, tas izrakstīts no Dānijas zemnieku kontroles kooperatīva statūtiem! Bet te tā lieta cita, te tas notiekas kapitālistiskās *peļas interesēs!* Un tanī ziņā mūsu Kasparsoniem ir viss atlauts.

tomēr spiež uz to? Taču vienīgi un atkal *naudas saimniecība*. Bet kādēļ tad viņš būs pretim, ja to pašu liks priekšā sociālisms, kura *loceklis viņš arī būs*, kā ikviens darba cilvēks?

Kooperatīvu uzdevums ir:

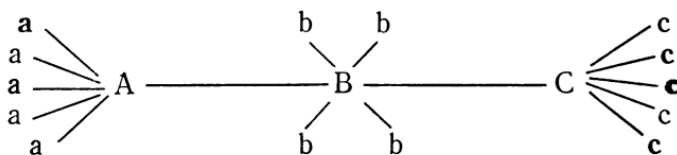
1. Kredīta biedrībām jeb tā saucamām krāj- un aizdevkasēm ir tieša tendence uz kapitālismu, un viņas galu galā ir tās pašas rentes vācējas, cik tālu viņas neattiecas uz pārējiem kooperatīvu tipiem.

2. Iepirkšanas un pārdošanas kooperatīvi grib būt par vidutājiem starp zemnieku un kapitālistisko tirgu, tas ir, būt par vadu kapitālisma iespaidam no šīs puses arī lauksaimniecībā.

3. Kooperatīvs produktu pārstrādāšanai ar algotu darbaspēku un šo pārstrādāto produktu pārvadāšanu uz tirgu ir tieša ielaušanās lauksaimniecības patstāvībā gan ražošanas tehnikas pacelšanas labā, bet uz kapitālistiskā tirgus spaida pamata.

4. Kopējās apstrādāšanas kooperatīvi, cik to nu ir, līdz šim kapitālistiskās zemēs rīkojas *kapitālistiskās rentes labā*, kaut gan rezultātā ved pie tādām pat tieksmēm kā proletāriskie kooperatīvi pilsētās, tas ir, uz sociālismu vai kolektīvismu.

Tas pats jau minētais Čajanovs, kas nostāda kooperatīvus par kaut ko pilnīgi patstāvīgu, sastāda interesantu shēmu.* Viņš uzzīmē mazu zīmējumu, kuru es te padaru vienkāršāku:

A ir grupa govsaimnieku (a, a, a), kas savu pienu saved un nodod savā sviesta darbnīcā vai fabrikā B, kas ar algotiem strādniekiem izstrādā sviestu un to nodod patērētāju iepērkamā iestādē C, no kurienes to saņem patērētāji (c, c, c). Pieņemsim, ka sviesta fabrika B pāriet vai nu kapitālista, jeb atkal strādnieku (b, b, b) arteļa īpa-

* Shēma publicēta A. Čajanova brošūrā «Kooperatīvās sagādes organizēšana», kas izdota Maskavā 1918. g. Red.

šumā. Tad zemnieki vienkārši pārdotu savu pienu par cietu cenu fabrikai, t. i., skaidri kapitālistiskā kārtībā ražotu pienu tirgum. Vai patērētāji ir atseviški pircēji (c, c, c) iz kapitālistiskās pārdotavas C jeb šī tirgotava C pārvēršas par patērētāju (c, c, c) kooperatīvu, tas pašu lietu maz groza. Un beigās, ja piena ražotāji (a, a, a) apvienotos kopsaimniecībā jeb pārdotu savas saimniecības vienam kopīpašniekam A, arī tas negrozītu šo saimniecību attiecības pret ārpasauli. Kā redzam, te aiz vienādas aizsegas slēpjās ļoti dažādas sociālas parādības, bet viņas visas apvieno *vienotājs* — kapitālistiskais tirgus, kurā viss šis šemats ir tikai mazs skritulītis. Miera un kārtējas konkurences laikos tirgus C mēdz būt noteicējs par B un A, tagadējā kara sabrukumā un ārpus konkurences pacēl A savu balsi jeb, pareizāk sakot, čukstus noteic cenas uz spekulācijas tirgus. Bet *spekulācija ir tas pats kapitālisms*.

Tāda ir kooperatīvu organizatoriskā puse. Bet viņai ir vēl otra puse: sociālais jeb šķiru sastāvs, kā mēs to jau īsi aizrādījām. Mēs jau atzīmējām, ka lauksaimnieciskie kooperatīvi vēl nav nošķirojušies. Vispār kooperatīvus sadala pēc šķiru sastāva trijās grupās. Tā, piem., Anglijā ir: 1) Ročdelas, t. i., Anglijas un Skotijas strādnieku kooperatīvi (proletāriski), 2) sīkburžuāziskie, piem., Londonas kalpotāju kooperatīvi un 3) lauksaimnieku kooperatīvi. Pēdējie patiesibā ir zemnieku kooperatīvi, bet lielgruntnieku vadībā un atkarībā.

Še jāienes šķelšanās, un tā jāienes no ārpuses. Bet viņu turp dzen arī pats kooperatīvu iekšējais raksturs, viņa loma kapitālistiskā tirgū. Jo ko nozīmē kooperatīvu sakars ar tirgu? Tas nozīmē gan, ka *zināmos brižos kooperatīvu apvienība var diktēt zināmas cenas*, bet var gadīties arī otrādi, ka tā *krit aiz konkurences* uz šī tirgus. No šādas atkarības zemkopības kooperatīvus varētu kapitālistiskajā sabiedrībā aizsargāt vienīgi stāšanās sakaros tieši ar *proletāriskajiem kooperativiem*, bet tāda apvienība var tikt nodrošināta tikai uz *solidaritātes pamatiem*. Patlaban tādas solidaritātes vēl nav, un, taisni otrādi, zemnieku kooperatīvi kā cenu pacēlēji 1911. g. bāda nemieros Rietumeiropā⁵⁷ nopietni cieta no uzbudinātās pilsētu masas, jo viņu veikali tāpat tika izsisti kā pārējās pārdotavas. Tugans-Baranovskis kā kadetu profesors gan ieteic «taisnīgas cenas» (atminiet taisnīgo zemes novērtēšanu

valsts domes kadetu zemes atpirkšanas projektā*). Bet kas ir taisnīgas cenas kapitālistiskajā sabiedrībā, ja ne vienkāršs izlīgums. Tas ir izlīgums, kurā ieinteresēti ne vien strādnieks pircējs, bet arī zemnieks pārdevējs, jo, ja zemnieks caur cenu pacelšanu iegūs vairāk ienākumu, zemes īpašnieks *pacels zemes renti*, bet, ja *zemes ražojumu tirgus cenas pazemināsies*, tad kapitālists *pazeminās* jeb, mazākais, *nepaaugstinās darba algu*. Še, raug, ir tas cements, kuram jāsaista *pašdarbigā zemniecība ar strādnieku šķiru: abu atkariba no kapitālisma! Un viņu kopējam lozungam jābūt: Nost kapitālismu! Bet uz kurieni tad?* Strādnieki raugās uz sociālismu, uz moderno komunismu**! Vai tiešām zemniecība vēl sapņo par atgriešanos pie vecajiem labiem naturālsaimniecības laikiem? Jeb vai ne labāk kopā ar strādnieku šķiru arī uz komunismu? Mēs viņiem ar dzīviem faktiem cenšamies pierādīt pēdējo.

V

LAUKSAIMNIECIBAS ATTISTIBAS GAITAS PAVEDIENS

Tā kā mana darba vēsturiskās un teorētiskās daļas uzdevums bija gādāt materiālu tiem slēdzieniem, kurus mēs taisīsim un jausim citiem taisīt praktiskajā dzīvē, apspriestot agrāpolitikas gala mērķus un viņas raksturu pārejas laikmetā [no kapitālisma uz sociālismu], tad es mēģināšu īsi savilkto teikumos atklāt *to sarkano pavedienu*, kurš velkas caur visu zemkopības attīstības gaitu un tātad arī caur visu manu darbu. Arī šis būs, kā viss pārējais, sasteigs darbs, bet mana darba nolūks arī jau ir tikai iekusināt, modināt domas un ne atrast un atklāt «galīgas patiesības» un visur derīgas «atslēgas».

Mēs redzam, ka:

1) Ikvienas tehniskās attīstības galvenais dzineklis ir *bads*, kurš cilvēci dzen no viena *tehniska jaunizgudrojuma* un *jaunatraduma* uz otru, tīklīdz pieaugušais cilvēku skaits vairs neatrod pietiekošas pārtikas, strādājot ar agrākajiem ražošanas līdzekļiem. Pārejas momenti pa-

* Sk. 52. piezīmi. *Red.*

** T. i., zinātnisko komunismu. *Red.*

rasti ir grūtu un upuriem bagātu *cīņu laikmeti*, kuru rezultāti galu galā arvien ir ražošanas spēku attīstības pacelšanās uz augstāku un plašāku pakāpi, t. i., revolūciju uzvara, jo uztura jautājums, ap kuru šīs revolūcijas grozās, nevar palikt neizšķirts.⁵⁸

2) Zemkopība un vispār lauksaimniecība tikai ilgā attīstības gaitā kļuva par cilvēces *galveno pārtikas avotu*, pēc tam kad nomadīzējošās (staiguļu) medniecība, lopkopība un zemkopība izrādījās par nepietiekošām pieaugošā laužu skaita uzturam. Bet nometinātā ciemu zemkopība, pateicoties darba rīku attīstībai (piem., arklam), noveda agrāk vai vēlāk pie pirmatnējās kopzemes dalīšanas vispirms ar pārdalīšanas pamatiem, bet tad savukārt pie *privātipašuma uz zemi*, kamēr tehniskais progress, radīdams cilvēkiem iespēju ražot vairāk, nekā vajadzēja tieši ražotāju pārtikai, radīja *virsdarba* un tātad *lidzcilvēku izmantošanas iespējamību*, bet šī virsdarba ražojumu pirmatnējos uzkrājumos (akumulācijā) cēla pirmo pamatu jaunai saimniecības iekārtai.

3) *Feodālisms*, kura iekārta bija cilvēku apspiešanas veids, reizē bija pārejas laiks uz *intensīvāku lauksaimniecības sistēmu*, aprobežojot medības un zveju kā nespējīgas uzturēt pieaugošo iedzīvotāju skaitu un reizē radot ciemu lauksaimniecībai *aizstāvību* pret citu ciemu un cilšu laupišaņas uzbrukumiem caur *ipašu bruņotu kārtu* (bruņniekiem, jātniekiem). Bet privātipašums un bruņota vara šīs kārtas rokās noveda pie plašo darba masu lielākas un lielākas apspiestības, kura pēc neizdevušās sacelšanās pārgāja verdzībā jeb tai ļoti tuvās *dzimtbūšanas un kļaušu sistēmās*.

4) No lauksaimniecības atdalījusies, *rūpniecība* koncentrējās pilsētās un tur nodalījās pilnīgi patstāvīgā darba arodā, reizē sadalīdama visu cilvēci divās lielās pamatnodarbībās: lauku un pilsētu darbos, kuru ražojumi, apmainoties savā starpā, pieņem maiņas vērtību, preču veidu, pie kam šī apmaiņa ar laiku, iegūdama neaprobedzotas peļņas raksturu, noved pie asas lauku un pilsētu interešu *pretišķibas*.

5) Kamēr priekškapitālistiskajā laikmetā lauki valdīja pār pilsētām, kapitālistiskās pilsētas jo drīz top par lauku valdītājām un izmantotājām, jo pilsētu rūpniecība kapitālistiskā virzienā attīsta nepieredzētu tehnikas un saimniecības revolūciju, kas aptver un apgriež pamatos visu

pasauli, padarot *rūpniecību par valdošo ražošanas arodu* un atstājot dabisko pārtikas avotu, lauksaimniecību, pilnīgi novārtā, ne vien aplaupot viņas svarīgāko ražošanas līdzekli — zemi, bet arī aizlaupot no turienes pašu ražotāju, zemes strādnieku.

6) Kapitālisma ārējā forma ir *naudas saimniecība*, jo preču apmaiņas nepieciešams piederums ir nauda, kuras tieksme ir pārvērsties par naudas kapitālu, tas ir, par naudu, kas rada vairāk naudas. Feodālajam lauku zemes īpašumam nauda vispirms nostājas pretim kā pilsētas naudas īpašums, tirdzniecības vai augļotāju kapitāls, tas ir, kā maiņas tirgus un zemes kredits. Kā tāds viņš tanīs zemēs, kuras tikai vēlāk krita naudas saimniecības rokās, ir lauksaimniecības ievilcējs atkarībā no kapitālisma vai nu banku kapitālisma veidā (zemes parādi), jeb kapitālisma tirgus ceļā (bankas kapitāla biržas).

7) Kapitālisms ir izmantošanas kārtības pārveidošana iz *dzimtcilvēka* un klaušu darba *brīva cilvēka darbā*, pie kam šī brīvība saprotama kā darba cilvēka atsaistīšana ne vien no viņa agrākajiem kungiem, bet arī no viņa darba līdzekļiem, pie kuriem viņš bija saistīts, proti, zemkopja — no zemes, amatnieka — no viņa amata rikiem. Bet šī ceļa atbrīvošana kapitālismam kļuva iespējama tikai caur grandīzām t. s. *pilsoniskajām revolūcijām*, kuru pamats ir sadursme starp ražojamo spēku attīstību un šo ražojamo spēku un viņu rezultātu agrāko piesavināšanas kārtību.

8) Rūpniecības kapitālismam iz pilsētām vispirms ielaužoties lauku dzīvē Anglijā, tas uzstājās ļoti revolucionāri un ar varu, bez žēlastības izveda cauri savus plānus: padzīdams zemnieku ar bada un aitu palīdzību, viņš uz no zemnieka *«atsvabinātās»* zemes ar *«atsvabinātā zemnieka»* rokām nodibināja *racionālu saimniecību*, atdalīdams zemes apsaimniekošanu no īpašuma tituļa un pārvērzdams īpašnieku par *acīm redzamu liekēdi*. Šinī laikā viņš bija patiešām celmu lauzējs, ja arī necilvēcīgs, nezēlīgs celmu lauzējs.

9) Kā ikvienu pārmaiņu, tā arī kapitālistisko revolūciju vissāpīgāk izdzīvo cauri lauki, tas ir, viņu darbalaudis zemnieki un īpaši tie no viņiem, kas tikuši bezzemnieki. Lauku dzīves vēsture vispār ir pagātnē bagātāka ar revolūcijām nekā pilsētas.

10) Kapitālisms vispirms *nospiež laukus lielākā ver-*

dzibā, nekā tie smaka agrāk, jo rada *gara verdzibu*, kas vislielākā mērā pretim runā pilsētās radītām attīstības iespējamībām; šo rezultātu kapitālisms panāk, nolaupīdams laukiem viņu labākos spēkus un atstādams lauku īpašumu un ražošanas attiecības pilnīgā atkarībā no lauku mantīgajām šķirām.

11) Vispār kapitālisms uzstājas noteikti revolucionāri tikai pirmajos savos soļos, Anglijas un Francijas revolūcijās, kur tas tiešām *radikāli* atbrīvo ceļu jaunai attīstībai (Anglijā — nodibinot kapitālistisku zemes lielsaimniecību, Francijā — bez atmaksas atsvabinot zemniekus no feodālisma). Bet jo drīz sociālistiskās revolūcijas spoks atbaida kapitālismu un *padara viņu mērenu* ne vien tanīs zemēs, kur revolūcija norisinās vēlāk (1848. g.), bet arī Anglijas un Francijas turpmākā vēsturē, ieiedams uz plāniem izligumiem ar pagātnes spēkiem.

12) Tā kapitālisms, skaidri redzēdams, ka tehniskā progresā un saimnieciskās attīstības lielākais pretinieks ir privātpašums uz zemi, tomēr to neiznīcina un neuzdrošinās pret to droši uzstāties, lai nesatricinātu pats savus pamatus, kādēļ viņš *slēdz vispirms kompromisu (izligumu)* ar *feodālo zemes īpašnieku*, atdodams viņam daļu peļņas (kā virsvērtības), t. i., zemes renti, tad apvienojas ar viņu personiski, kļūdams pats par zemes īpašnieku un uzņemdamš zemes īpašnieku šķiru savās rindās, un beigās aprobežojas ar *lauksaimniecības ievilkšanu atkarībā no kapitālistiskā tirgus*, bet tieši kapitālistisku zemkopību pārnes uz kolonijām vai vispār valstīm ar svabadām zemēm. Eiropā kapitālisms lielmuižas pārvērš vai nu par pilsētu naudas maisu izdzīves vietām (vasarnīcām ar parkiem un medībām), jeb par lauku tumsības izmantotājām caur augstām bāda rentēm sīksaimniecībās, reizē uzglabājot tur rezerves armiju lētai pilsētu rūpniecības strādniecībai.

13) Tādā kārtā valstis un tautas, kurām, ievērojot iespējamo tehnisko progresu, pietiku savas maizes un pārējās pārtikas, ja ne pilnīgi, tad pa lielai daļai top *pilnīgi atkarīgas no lielkapitālistiskā tirgus* labības un pārējās pārtikas *ieveduma* un vispāri no vispasaules kapitālisma, kas, izceļoties kaut kādai krīzei (piem., karam), noslēdz aizjūras vai citādu koloniju jeb puskoloniju avotus un nosoda šo zemju iedzīvotājus uz trūkumu un pat badu jeb uz atteikšanos no līdzšinējās agrārpolitikas.

14) *Zemes parādu veidā* banku kapitāls sagrābj zemes renti savās rokās, pārvērzdams zemi par «maiņas priekšmetu» kā jebkuru preci, kas procentu nēmēju rantjē acīs pilnīgi pazaudē savu pārtikas avota raksturu un pārvēršas skaidrā biržas spekulācijas priekšmetā.

15) Reizē ar to kapitālisms uz laukiem caur savu izlīgumu ar viduslaiku feodālismu, vismaz Eiropā, pilnīgi izvirst un, aizmirsdams savu progresu lomu, nododas visatklātākai un skaidrākai peļņas laupišanai. Tādā kārtā, lai izbēgtu darba apstākļu uzlabošanu, viņš pieļauj un veicina uz laukiem sīksaimniecību ieviešanos *bada rentes labā* (Irijā, Itālijā utt.) jeb kā bankas kapitāls pats nēm zemes renti parādu procentu veidā, jeb beigās atgriežas pie jauna feodālisma nodibināšanas (Ziemeļamerikas nēģeru valstis*).

16) *Naudas saimniecība* iespiežas arī *zemniecībā*, jo nodokļi, zemes rente un visvajadzīgākie pilsētu produkti (sāls, tabaka utt.), ar kuriem iepazinies cilvēks vairs nevar iztikt bez viņiem, — prasa naudas, tas ir, spiež pie maiņas saimniecības, tas ir, preču ražošanas.

17) *Naudas saimniecība* aug pieaugdama un jo drīz nēm pilnīgi *pārsvaru* arī *zemniecībā*, to padarīdama atkarīgu no pilsētas tirgus un reizē sagraudama viņas iekšējās organizācijas pamatus.

18) Kā jau teikts, kapitālisms uz laukiem viegli aizmirst savus progresu uzdevumus un tādēļ pārvēršas par nekultūrālās dzīves reproducētāju, jo censās tur, kur nevar pēc izlīguma ar lielgruntniecību gūt no laukiem pilsētu strādnieku masām vajadzīgu *lētu* pārtiku, lai palētiņātu darba algas, vismaz uzturēt *lētu darba roku rezerves armiju* un *darba invalīdu nabagmāju* kā pilsētu rūpniecībai, tā arī kapitālistiskai lauksaimniecībai.

19) Pret zemniecību viņas iekšējās nemierīgās dabas dēļ, kura izpaužas nepārtraucamos nemieros tūkstošiem gadu pēc rindas, kapitālisms reizē rada *stipru varu uz vietām* vai nu agrākās muižniecības personā, jeb tumšu zemnieku slāņu veidā, kuru nezināšanu izlieto ne vien pāšas zemniecības, bet arī pārējo izmantoto elementu apspiešanai kā uz laukiem, tā arī pilsētās.

* Acīmredzot domāti ASV dienvidu štati, kur lielo latifundiju īpašnieki bieži vien iznomāja zemi pusgraudā un uz atstrādāšanu. *Red.*

20) Tānī pat laikā, kā zeme pārvēršas par *brīvu maiņas priekšmetu*, privātīpašums uz to iepotē zemniekā it kā *mūžīgu mīlestību pretim nometināšanai uz tēvu un tēvu tēvu zemes*, kas tagad tikpat liela kā vēl ne tik sen valdījusī mīlestība uz klaidu dzīvi pie nomadiem vai medniekiem. Jo kapitālisms rada šai zemnieka mīlestībā uz zemi ciešu pamatu mīlestībā uz zemē guldiem sviedriem un kapitālu, kuru tas pārvērš par spīdošāko līdzekli zemes īpašnieku rokās palielināt savu ienākumu zemes rentes veidā.

21) Šis privātīpašums lauku darba ļaudīs ienes *ilūziju* par *iel- un mazsaimnieku kopinteresēm*, tā izbīdot pretim pilsētu proletariātā revolucionāram sociālismam neaprobežotu individuālismu, kopotu ar padevību un uzticību jebkurai reakcijai un kontrrevolūcijai, kas uzdodas par privātīpašuma aizsargu.

22) Nepanesamie darba apstākļi viduslaiku kārtības apstākļos proletarizēto laukstrādnieku dzen vai nu uz pilsētu, jeb par bada rentes maksātāju sīksaimnieku. Tā zeme sadalās pārāk niecīgos zemes gabaliņos, kas nav pietiekoši zemes apstrādātāju pilnīgai nodarbināšanai un pilnīgam uzturam un kas caur lētām darba rokām aizkavē jebkādu tehnisku progresu. Jo tikai tur, kur *dārgas darba rokas*, piem., Ziemeļamerikā, tehnika arī lauksaimniecībā pilnīgi attīstās.

23) Reizē ar to kapitālisms, aizraudamies pa imperiālistiskā kapitālisma monopolu ceļiem, nododas *ārprātīgai bruņošanai un lieliskai* koloniju politikai*, atraudams vajadzīgo palīgu lauksaimniecības tehnikas pacelšanai (zemkopības mašīnu fabrikācija lieliski attīstās vienīgi Amerikā, arī tikai kamēr tā nav ierauta militārismā).

24) Lauku zemniecība, atstāta *lauku pusfeodālās kārtības* patvalībā, nepadodas, bet grūtām cīņām mēģina pacelt arī savu stāvokli, gan revoltēdama (saceldamās) nemieros, gan cenzdamās arī savā labā izlietot tehnisko progresu un pasaules tirgus konjunktūras.

25) Pirmai nējā nometinātā zemkopībā zemnieka saimniecības galvenā vērība piekrita lopiem, bet, atņemot konganības, zemnieku lopkopība sabruka vai ierobežojās, un, tā kā reizē ar to lopu skaita pamazināšana pamazināja arī

* — plašai. *Red.*

labības ražu, atņemot vajadzīgos mēslus, noveda pie pastāvīgiem badiem (piem., Francijā iepriekš [1789. g.] revolūcijas) un pašas zemniecības nikuļošanas. *Jo labības ražošanā lielsaimniecība ir nenoliegti pārāka par sīksaimniecību.*

26) Bet, piemērojoties pasaules tirgus prasībām, zemnieku saimniecība pāriet no galvenās maizes labības — kviešu un rudzu — uz dažādu citu augu (miežu, auzu, linu) ražošanu, tad, ievērojot pieprasījumu pēc dārzu un sevišķi lopkopības produktiem (piem., sviesta, siera), pāriet *uz darba intensīvu lopkopību* utt. un šīnī ceļā, kamēr Eiropā šīnīs arodos vēl nav radusies kapitālintensīva lielsaimniecība, gūst jaunu pamatu ar lielām izredzēm un ilūzijām un vēl lielākām zemes cenām un rentēm.

27) Te lielu lomu spēlē *kooperācija*, kas dod iespēju šo produktu pārstrādāšanai un nogādāšanai uz tirgu, piemērojoties kapitālismam. Bet reizē ar to kooperatīvu ceļā *kapitālisms* ierauj *caur savu tirgu savā pilnīgā atkarībā* arī zemnieku sīksaimniecību.

28) Kapitālisms tā ierauj savā atkarībā ne vien plānu, *ko* ražot, bet noteic arī, *kā* ražot, vai nu priekšā rakstīdams sēklas, mēslošanu un līdz ar to apstrādāšanas kārtību, jeb arī vēl ievezdams instruktorus, kontrolierus utt., kas lai dotu virzienu viņu darbam un *pārraudzītu* viņiem doto aizrādījumu izpildīšanu, piedraudot ikreiz par neizpildīšanu ar preču apmaiņas pārtraukšanu, tas ir, ar badu, trūkumu un postu, neraugot uz to, ka lauksaimnieks «ir pats savas pārtikas brīvais ražotājs».

29) Veikli izlietodams pašdarbības orgānus, kooperatīvus, kapitālistiskais tirgus atradis jaunu līdzekli, kā izvest dzīvē to pašu atkarības plānu no kapitālisma, zīmējoties uz visneatkarīgākajiem lauciniekiem-zemniekiem.

30) *Tā kapitālistiskais pasaules tirgus sagrābis savā atkarībā tiešām visu pasauli*, neizņemot arī visattalākos laukus. Bet asu krīžu laikmeti, kā, piem., pasaules karš, atdara cilvēcei acis uz nenormālo stāvokli, kāds radies starp pilsētas augsto un lauksaimniecības tehnikas loti zemo attīstību. Bads no jauna atgādina, ka šī pretišķība jānovērš, un tādēļ valsts sāk iejaukties vai nu pārtikas vielu apmaiņas ziņā (monopoli), jeb tieši ražošanā.

31) Bet tādi *puslīdzekļi* nevar izšķirt jautājumu galīgi, jo lauku spēcīgā politiskā vara neļauj pietiekoši izvest dzīvē šo iejaukšanos un tā pati par sevi arī ir ne-

pietiekoša. Tādēļ paliek pāri vienīgi *revolūcijas ceļš uz lauksaimniecības attīstību, vispirms atceļot privātipašumu uz zemi un tad iznīcinot pārtikas jautājuma atkarību no cilvēku peļņas kāres un izmantošanas tieksmēm, tas ir, caur sociālistisko revolūciju.*

32) Paredzēdama šādas briesmas, lielgruntniecība sāk, tāpat kā 4. aug. 1789. g.*, caur *izpirkšanu* savu zemes kapitālu apmainīt pret naudas kapitālu, nodrošinot šīs naudas dabūšanu un zemes cenu māksligu pacelšanu ar valsts palīdzību (caur valsts papīru zemo procentu), tas ir, *nacionalizāciju par atmaksu*.

33) Ja šāda *nacionalizācija par atmaksu* varētu kād-reiz būt pieņēmīga** mierīgos laikos kā vienīgā izeja, tad tā pilnīgi nevietā *revolūcijas laikmetos*, jo uzliek caur valsti ne vien zemniecībai, bet arī strādniecībai lielu nodokļu nastu. Tādēļ revolūcijas laikmetos *zemes izpirkšana* un tad izpārdošana bezzemniekiem vai zemniekiem, vien-alga, vai par dzimtu jeb uz mūžīgu renti***, ir *skaidra kontrrevolūcija*.

34) Bet pilsoniskās sabiedrības «stiprākā» puse ir tā liekulība, ar kādu viņa prot apsegīt ikvienu savu nekriet-nību, un tā māksla, ar kuru viņa prot aptumšot dalībnieku acis par patiesajiem lietu apstākļiem un īstajām attiecībām. Viņas kalpībā ir visa zinātne un tās priesteru, intelīgen-ces šķira, kas, saistīta ar kapitālismu caur peļņas-dājas saitēm, pa dālai pati neapzinādamās, pa dālai apzinīgi tur garīgā atkarībā visas izmantotās šķiras un jo sevišķi zem-niecību.

35) Tā kā uz laukiem darbaļaudis dzīvo izkaisīti un pie tam vēl patstāvīgu ražotāju ilūzijās un tā kā arī pati kapitālistiskā lauksaimniecība nav radījusi sabiedrisku darba organizāciju, līdzīgu fabrikai rūpniecībā, tad sociālistiskās revolūcijas iekustinātājam jābūt pilsētu proletariātam.

36) Tādēļ visi plāni par lauku *zemes socializēšanu, kapitālismam pastāvot pilsētās, bija reakcionāri utopiskas ilūzijas***** un lauku sociālistiskā revolūcija var nori-sināties tikai vēlāk par pilsētas revolūciju.

* Sk. šā sēj. 62.—64. lpp. *Red.*

** — pieņemama. *Red.*

*** T. i., privātipašumā vai mūžīgā lietošanā pēc nomas noteiku-miem. *Red.*

**** Domāti narodņiku un to pēcteču (eseru, enesu u. c.) uzskati. *Red.*

37) Bet reizē ar to pilsētu revolūcijas neatbīdāms uzdevums ir tūliņ pēc savas uzvaras izvest arī šo revolūciju uz laukiem ar prātīgu un apdomīgu politiku, nevis atstumjot no sevis laukus, t. i., tā saucamo zemniecību, bet to pēc iespējas ieinteresējot un tieši līdzi ieraujot revolūcijā.

38) Tāda sociālistiska jeb, pareizāk, *komunistiska agrārrevolūcija* ir ne vien iespējama, bet arī *nepieciešami vajadzīga*, ko pierāda pēdējo laiku vispārējs bads un kaut cik sīkāka iepazīšanās ar agrārjautājumu.

VI

AGRĀRPOLITIKA

1. PROGRAMMAS UN REVOLŪCIJAS LOZUNGI

Ja mēs pat kooperācijas kustībā vislielāko uzmanību piegriežam kooperatīvu šķiru sastāvam, tad daudzkārt lielākā mērā mums tas jādara, apskatot politiskās partijas. Ja kāds mums tagadējos laikos atbild, ka viņš ir *bezpartijas* cilvēks, tad tas nozīmē, ka viņš ir vai nu *sīkpilsonis*, kurš svārstās un pats vēl nezina, kur beigās piestāties, jeb viņš ir vienkārši *kontrrevolucionārs*. Un, ja kāds Baltijas vācietis saka, ka viņš kā baltietis «stāv augstākā sargvietā nekā uz partijas platformas», tad tas ir vienkārši vācu imperiālists, tikai Baltijas barona vai vācu birģeļa kažokā. Kādreiz Markss tik labi izteicās, ka «par atsevišķu cilvēku nevar spriest, pamatojoties uz to, ko viņš pats par sevi domā»*; tas pats ir vēl lielākā mērā sakāms par partijām, kuras parasti *nevar apspriest pat pēc tā, ko viņas saka un raksta savās programmās*, kuras ir tikai, tā sakot, svilpītes, ar ko pievilināt vēlētājus vai avīžu lasītājus. Raug, kādēļ ikreiz pie programmu un lozungu apraudzīšanas reizē jāatklāj zināmās partijas šķiru sastāvs, jo šķiras intereses, bieži pat neapzinīgi priekš pašiem šķiras locekļiem, ir partijas reālās programmas patiesās noteicējas. Un, ja mums kādreiz kādas partijas priekšstāvis sludina skaistu, pievilcīgu programmu, mēs arvienu prasām, vai tu to gribi un vari izpildīt? Gribi? Tas ir, vai

* *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326. lpp. Red.

tu neesi tikai, kā parasti, liekulis, kas, tiklīdz saņēmis balsi vai pat vēl ministra vai ierēdņa portfeli, bāž programmu kabatā vai galda atvilktnē, izrunādamies, ka tagad «nav vēl» vai «vairs laiks plašām reformām»? Vari? Tas ir, vai tu kā zināmas šķiras priekštāvis, uz kuru tu balsties, to vari tiešām uzņemties, tas ir, vai tas nerunā pretim tavas šķiras interesēm un vai tava partija būs ar mieru uz tādu izlīgumu?

Pārejot uz pašu *agrārprogrammas* jautājumu, mums tas jāizšķir divās daļās. Vispirms mēs prasām, kā skatās programma *uz piesavināšanās* attiecībām, tas ir, *uz zemes privātīpašumu*. Otrā kārtā nāk *darba attiecību* jautājums, tas ir, jautājums par to, kādu zemes *apstrādāšanas* kārtību pieprasīja ieteic programma (vergu vai brīvu algas darbu, individuālu sīksaimniecību vai komunistisku kopsaimniecību?).

Sie jautājumi ir viens no otra jāatšķir, jo mēs redzējām, ka zemes nacionālizācija jeb zemes rentes pārvēršana valsts īpašumā pati par sevi nav sociālistiska prasība, bet pilnīgi sakrīt ar pilsonisko partiju pamata interesēm un neietilpst viņu programmās tikai tur, kur kapitālistu šķira tuvojusies zemes ipašnieku šķirai jeb pat ar to saplūst. Turpretim *darba attiecību jautājumā* uz noteiktāko jāšķiras kapitālam un darba priekštāvjiem, jo tur *nevar* būt nekā *kopēja*, un pat tad, ja mēs dalām programmas šīsdienas un rītdienas «minimāl» un «maksimāl» programmā, tur sadziedāties pretējiem poliem nav iespējams. Bet jo sevišķi še jābūt uzmanīgiem pret tām viendus šķiru* programmām, kas uz pirmo skatu ir radikālākās no radikālajām, bet kuras aiz sevis slēpj (bieži varbūt pat neapzinīgi) pāvisam pretējas lietas.

Mēs še sadalīsim visas partijas trijās lielās grupās:

Pirmajā mēs ievietosim visas buržuāziskās partijas, otrajā patiesi sociālistisku partiju programmas un trešajā (jeb pēc rindas otrajā) apraudzīsim dažādu vidus šķiru organizācijas (ieskaitot tanīs, ja tas pēc saturu vajadzīgs, pat tādas partijas, kas saucas par strādnieku partijām). Pie pēdējām mums būs īsumā jāpakavējas arī vēsturiski, apraugot, kā viņas vietām pārgāja no pozīcijas uz pozīciju.

* — sīkburžuāziskajām. *Red.*

2. BURŽUĀZIJAS PARTIJU PROGRAMMAS

Mēs tagad vairs nesastopam atklāti programmas, kas ieteiktu atgriezties atpakaļ pie dzimtlaikiem, pie klaušu darba, t. i., pie darba rentes. Bet tomēr mēs dzirdējām vēl īsi iepriekš [1917. g.] februāra (marta) revolūcijas Krievijā Valsts domē krievu kņaza Svjatopolka-Mirska runu, kas sludināja tieši dzimtbūšanas laiku ideālus, no nevienna neapsaukts. «Nepateicīgie», «rupjie» zemnieki gan revolūcijas dienās viņam deva pareizu atbildi, nosvili-nādami viņa verdzības ideju perēkli, atteicoties to nēmēt neaiztiku savā īpašumā, kamēr tanī pat laikā tie paši «tumšie mužķi» sava dzejas tēva Puškina dzimts-muižu nolēma neaizskartu uzglabāt kā tautas pieminekli. (Bez kāda aizrādījuma no intelīgences vai no augšas.) Denīkina un Kolčaka dienas pierādīja, ka tādu Svjatopolku-Mirsku ir Krievijā visai daudz. Un Baltijā to procentīgi būtu vēl vairāk.

Padomiskās partijas visas izsakās *par privātīpašuma svētumu*. Šinī ziņā Baltijas muižniecību landtāgiem bija stingri lēmumi par muižniecības īpašumu ciešu uzglabāšanu muižnieku rokās, un, ja kāds no tiem tomēr pārdeva muižu nemuižniekam un vēl latvietim, tad tas tika pasludināts par muižniecības ienaidnieku un nodots goda tiesai. Ieskatoties bruņinieku namā landtāgu aktīs, es redzēju krieknas naudas summas kā aizņēmumu vai, pareizāk, pabalstu dažām diezgan ievērojamām un ne bada cietēju muižnieku ģimenēm, kas bija draudējušas, ka citādi būšot spiestas pārdot savas muižas. Un tikpat cieši un svēti muižniecība turējās pie zemes savu muižu zemnieku māju pārdošanā. Viņiem jēdzieni par zemes renti bija pazīstami gan ne teorētiski, bet pilnīgi praktiski, tā sakot, *iedzimti*, kā medību sunim medību tieksmes.

Tikai brīzos, kad sacēlās sarkanais spoks uz laukiem, muižnieki sāka domāt, kā *atsavināt* savas muižas vai vismaz daļu no tām, bet tikai *par atmaksu un vēl varbūt piemaksu*. Šinī ziņā zemes monopolistu domas ir ļoti vienādas kā Irijā, tā Latvijā vai Krievijā. Viņi tad aizstāv «pirkšanas un pārdošanas līguma brīvību» un ir ļoti nemierā pat ar Vidzemes vai Kurzemes zemnieku likumu (1860. g.)⁵⁹ iejaukšanos klausību zemju līgumos. Reiz revolūcija solot brīvības, tad viņiem taču vajagot arī pirkšanas un, galvenais, pārdošanas tiesību absolūtas neap-

robežotas brīvības. Tie paši muižnieki, kas visai augstu cienīja savas muižniecības kreditus «kā labus un drošus» naudas ievietotājus, pēc 1905. g. revolūcijas, kad vēl negalvoja revolūciju pilnīgi apspiestu, «pieļāva», tas ir, «izklapatāja», lai Krievija* ievedot arī Latvijā Krievijas zemnieku banku** nodaļas, šīs mākslīgās zemes cenu pacēlājas (jau ļoti zemā procenta dēļ), un izgādāja pat to, ka šīm bankām tika dotas tiesības *izpirkt* pat viņu majo-rātmižas***, šo svēto īpašumu vissvētāko. Un viņi gāja vēl tālāk, viņi vienādi vai otrādi uzpirka latviešu rakstniekus, kas lai revolūcijas baiļu brīžos aģitētu par zemes *izpirkšanu*.****

Vistipiskāki ir arī šīnī ziņā Krievijas «kadeti» (konst.-demokrāti), kas vēlākā revolūcijas gaitā tad arī pilnīgi apvieno visu buržuāziju.

Viņu 1906. g. likumprojekts lika priekšā *atpirkt* uz valsts rēķina muižniecības zemes, izņemot kultūras centrus (lasi: dažādu liberālu kapitālistiski saimniekotās muižas) par «taisnīgi novērtētu cenu». Toreiz revolūcija sāka atslābt un ārzemju bankas dotu naudas pietiekoši. Ja toreiz kadeti *tiešām no pietri domāja* izvest dzīvē šos projektus, tad tas bija *geniāls nodoms*. Toreiz varbūt varēja *šīni ceļā izlīgt ar zemniecību*. Bet kadeti sabaidījās pat no 4. augusta 1789. g.***** un, kad pienāca Valsts domē bau-mas, ka Domi nodomāts atlaist, viņi atraidīja s.-d. deputātu trīsreizēju priekšlikumu *līkt uz dienas kārtību un pieņemt* zemes projektus⁶⁰. Tas bija *vienigais solis saistīt pie pilsoniskās revolūcijas zemniecību*. Un, ja ievērojam, ka vēlāk kadeti tomēr uzstājās ar «revolucionāro» Viborgas uzsaukumu⁶¹, tad gandrīz jādomā, ka paši *kadeti sabijās* no savā projekta***** jo vairāk, ja ievēro, ka *ari meņševiki* domē uzstājās ne par *konfiscēšanu*, bet par *atpirkšanu*.

* Domāts — cara valdība. *Red.*

** Sk. 22. piezīmi. *Red.*

*** T. i., muižas, kuras manto ģimenes vecākais loceklis. *Red.*

**** Tā mēs lasām, piem., «B[altijas] V[ēstnesi]» 1917. g., Nr. 36, cienītēva Niedras, šī pazīstamā muižniecības aģenta, rakstā: «Neaiz-mirsisim, ka drīzumā *tiks piedāvāts* ļoti daudz zemes samērā lēti (tas ir, ja nenāktu sarežģījumi no ārienes).» Tādēļ Niedra liek priekšā laukstrādniekiem krāt naudu, ar ko iepirk tēmi. Nu, toreiz tas sarež-ģījums no ārienes (t. i., Krievijas revolūcija!) uznāca drizi.

***** Sk. šā sēj. 62. lpp. *Red.*

***** Sk. 52. piezīmi. *Red.*

Toreiz visas citas kontrrevolucionārās partijas uzstājās pret kadetu projektu, un *Valsts domi atlaida* taisni šī *projekta dēļ*. Un viņa autoru Hercenšteinu kāds no valdības uzpirkts melnsimtnieks pat nonāvēja Somijā. Bet kadetu īstā spalva kļuva redzama tikai pēc 1917. g. [Februāra] revolūcijas. Viņu pirmajā kongresā 1917. g.* atkal pacēlās zemes jautājums, un viņi atkal iz arhīva izvilkā 1906. g. projektu, bet nu jau ar ļoti daudz ierunām. Bez aprobežojumiem viņi *ar mieru bija atsavināt vienigi mežus*, jo tas veicinot kapitālistisku koku tirgošanu** un tirgotājiem tiešām patīkami izvest daršanas ar kroni. Runājot par pārējo *muižu atsavināšanu*, kadetu runātāji viens pēc otra ienesa tik daudz ierobežojumu (paraugu saimniecībām, rūpniecības saimniecībām, vispār labi iekārtotām muižām, biešu plantācijām, sakņu dārziem utt.), ka kāds no jaunākajiem kadetu kongresa locekļiem iz provinces pat ironiski piezīmēja, *ka tad jau vairs nepalieket nekā pāri, ko atsavināt*. Un kad kāds lika priekšā, lai pie «taisnīgās novērtēšanas» cenas pazeminot samērā ar muižu lielumu (tātad, jo lielāka muiža, jo lētāk), tad pie nobalsošanas norisinājās pilnīga komēdija: pirmoreiz iznāca vairums no 4 balsīm, pārbalsojot balsis dalījās līdzīgi, un priekšsēdētājs Vinavers liedzās izšķirt jautājumu ar savu balsi. Bet, kad beigās ar 1 balss vairākumu priekšlikumu principā pieņēma, tad atstāja partijas valdei tiesību noteikt šo cenu starpību lielumu. (Gan jau tā tak atradīs izeju.) Patlaban gan viss projekts bija uz smiltīm būvēts, jo nebija, raug, kur ķemt kara laikos to miljardu, ar ko atmaksāt muižniekiem, un tādēļ atlīka jautājumu līdz Satversmes sapulcei, kura varbūt pat vēl izjuks («ja tā jel maz notiks» — tā jau toreiz vaļsirdīgi rakstīja kāds kadetu profesors). Bet šīs debates mani vēdina uz domām, ka arī 1906. g. *kadetu projekts nebija nopietni domāts* un ka viņi tādēļ baidījās *nopietni* Valsts domē kaut protesta veidā izvest šo principu, jo baidījās, ka

* Agrāro jautājumu apsprieda kadetu partijas 8. kongresā, kas notika 1917. g. 9.—11. maijā. *Red.*

** ļoti pikanti te tas apstāklis, ka patiesais idejiskais kadetu politikas vadītājs — zvēr. adv. Vinavers bija vienmēr koku tirgotāju šķiras tiesu aizstāvis un tur ar savu juridisko autoritāti un labām satiksmēm [—sakariem. *Red.*] izveda cauri cara laiku senātā [Augstākajā tiesā. *Red.*] vienu «principiālu» paskaidrojumu pēc otra par labu koku tirgotājiem.

pie tā nopietni nepieķeras zemniecība. Visādā ziņā *visgaišķais pierādījums par to, ka neviens no Krievijas pilsoniskām partijām i nedomāja labprātigi atteikties no muižām kā politiskās un saimnieciskās varas avotiem, ir tas, ka neviens nav nācis uz to vienkāršo domu atdot muižas organizētai zemniecibai tūliņ, astājot tikai jautājumu par muižnieku atlīdzību un tātad arī novērtēšanu līdz Satversmes sapulcei.* Tas būtu smuks žests (rokas mājiens), kuru zemniecība arī varbūt tiešām cienīgi būtu novērtējusi. Jo kurš suns gan ticēja Rodzjankam, kad viņš 1917. g. [Februāra] revolūcijas dienā kā Valsts domes priekšsēdētājs atvainojās, ka viņš neatdodot savas muižas tūliņ tādēļ, ka viņš to nedrīkstot, jo nezinot, kā spriedišot Satversmes sapulce; bet, ja tā spriedišot, viņš tūliņ atdošot arī savas zemes...

Zīmējoties uz darba attiecībām, tas ir, uz zemes apstrādāšanu, nav daudz ko sacīt. Te jau neviens no pilsoniskām partijām neizteicas atklāti un vaļsirdīgi. Tās stāv vai nu par feodālo iekārtu, jeb par kapitālismu. Kadeti šīnī ziņā ir visvaļsirdīgāki un izteicas par *labu kapitālistiskai lielsaimniecibai* un *ne sīksaimniecibai*. Patiesais iemesls tādām domām meklējams tanī apstāklī, ka parceļu saimniecības⁶² toreizējā Krievijas attīstības stadijā, kad vēl nebija pietiekošas kapitālisma attīstības, nesolīja tos labumus *peļņas* ziņā kā Irijā vai Belģijā. Viņi, saprotams, klusumā bija par zemniecības pāreju uz fermu, tas ir, «māju» sistēmu, varbūt pat tādā garā, kā to izveda Stolipins*, bet viņi labāk atļāva Stolipinam uzņemties uz sevi šo nepateicīgo darbu, nodibināt *stipru* mazgruntniecību** Krievijā. Un viņi varbūt pat labāk ieredzēja agrākās sādžas kā lēta darba avotus (piem., uz atstrādāšanu).

Pārejot uz Latvijas buržuāziju, vispirms jāatzīmē, ka pa kara laiku stipri pacēlās no jauna vecā Veinberga plāns *par savu muižniecību* un tātad arī *lielgruntniecību*⁶³. Jau ļoti senos laikos latviešu rakstnieki (pat Māteru Juris) romānos*** «agītēja» par muižu ieprecēšanu (Mātera varonis «ģenerālis» Felzenbergs apprec muižnieci un līdz ar to arī muižu). Bet pa kara laiku radās cerības uz

* Sk. 14. piezīmi. *Red.*

** Kulaku saimniecības. *Red.*

*** Romānā «Sadzīves viļņi». *Red.*

vācu muižnieku izspiešanu, lai iestātos viņu vietā un viņu muižās.* Mēs pat sastopam aizrādījumus, ka pirmo strēlnieku pulku oficieriem jābūt tam pirmajam latv. muižniecības kadram. Un tikai tad, kad izrādījās, ka pēc vācu muižniecības lomas un viņas muižām stiepj rokas poļu [muižnieki] — pēc pirmās un cara ierēdņi — pēc pēdējām, viņi gāja un meklēja *angļu orientāciju*. Es toreiz (1917. g.) rakstīju: «Tātad latviešu muižniecība ar latviešu muižām, latviešu kapitālisma apstrādībā! Raug, kur slēpjas sīvie uzbrukumi vācu muižniecībai no šīs puses...!»** Man šķiet, ka šo vārdu patiesību apliecina visa turpmākā vēstures gaita.

Mēs paņemam kā pirmo 1917. g. «Latviešu tautas partijas»⁶⁴ programmu; tās ciltstēvi: F. Veinbergs un A. Niedra. Programma iesākas ar vaimanām par šķiru starpību Latvijā: «Lielākais jaunums latviešu tautas dzīvē ieviesies caur to, ka *cenšas tautu mākslīgi saskaldit divās daļās: pilsonībā un proletariātā*; un ka pēdējo skubina uz naidu pret pirmējo.» Tātad ne tie, kas vēl iepriekš verdzības atcelšanas sadalīja zemniekus *zemniekos un bezzemniekos*, ne tie, kas sagrāba rokās visus darba un ražošanas līdzekļus un atstāja lielajam vairumam tikai kailas un jēlas darba rokas, mākslīgi (vai dabiski, tas te vienalga) saskaldīja tautību pilsonībā un proletariātā, bet «jauni musinātāji!» Bet Veinberģu un Niedru uzskati ir plaši, viņi pēc rindas iztaisīja cauri krievu [cara], i vācu [muižnieku] orientāciju («kā maizi ēdu, tā dziesmu dziedu») un, ja vajadzīgs, arī «tautas patstāvību». Viņu zemes jautājuma izšķiršana ir vienkārša: «*privātipašums uzturams un aizstāvams pēc līdzšinējiem vēsturiski izaugušiem principiem*.» (Tātad dabiska un *ne mākslīga* skaldišana īpašniekos un neīpašniekos.) «Attiecībā uz zemes īpašumu sistemātiski un *pakāpeniski* piekopjama mazgruntniecība*** un, kur tas ekonomiski iespējams, arī sīkgruntniecības**** attīstība un izplatīšana, pamatojoties pie tam

* Latviešu buržuāzija centās ar uzcītīgu dalību imperiālistiskajā karā iegūt carisma labvēlību un kļūt par galveno patvaldības balstu Latvijā. *Red.*

** Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase, 2. sēj., 170. lpp. *Red.*

*** Budžu saimniecības. *Red.*

**** Domātās vidējo zemnieku saimniecības. *Red.*

uz privātīpašuma pamata. Zemes nomāšana ieraugāma* par pārejas formu uz zemes īpašuma iegūšanu.»

Tātad visskaidrākajā un gaišākajā veidā izteikta prasība: «viss *paliek pa vecam*». Un zemes kaislie bezzemnieki dabū atbildi kā tanī jokā par lepno ielas kundziņu, kuru tiklā jaunava atraida laipni, bet noteikti: «Tā, ko jūs domājat, ar to nekā nebūs.» Pārējās pilsoniskās partijas aizstāv, vai vismaz sakās aizstāvam, mazgruntniecību. Bet kur nēmīt šim nolūkam, ko dalīt? Tas ir tas pamata jautājums, pie kāda tagad, pēc vācu sakaušanas,** mazliet drošāk kēras, bet kuru agrāk izšķīra visai mēreni. Mēs lasām radikāldemokrātu⁶⁵ programmā no 1917. g.: «Muižas, ko ieguvuši *ar pirkšanu* tagadējie īpašnieki vai viņu priekšteči, var *tikt spaidu ceļā pret atmaksu* atsavinātās; bet Baltijā *konfiscējamas* tās muižas, kuras viņu tagadējie īpašnieki vai to priekšteči ieguvuši *bez pirkšanas* (kā dāvinājumu no valdnieka jeb tās, kas savā laikā krita zviedru laikos zem redukcijas⁶⁶).» Pirmā daļa no šī teikuma atkārto patiesībā to pašu «tautas» partijas lozingu par privātīpašumu, kurš arī līdz šim jau var *tikt atsavināts* par maksu, *tas ir, pirkts un pārdots*. Otrajai lozunga daļai ir blakus viņa radikālismam mazliet *šovinisma* rakstura, jo tur muižu konfiskācija izteikta ļoti skaļi «vēsturiskās taisnības» principa labā vienīgi tanī aprēķinā, ka zem šās kategorijas var *vienigi krist* vācieši un rasi vēl kāds krievs.*** Bez tam nav izslēgts, ka pēc taisnības principa atmaksās arī dažu simtu gadu *[uz]labojumu* un *ēkas* (zeme toreiz tāču bija ļoti lēta). Tomēr labi ir, ka pieradīna pie vārda konfiskācija, jo, *ko konfiscēt, to noteiks pati revolucionārā tauta*.

Arī Zemnieku savienība savā «Līdumā» 1917. g. rakstīja: «Vai lielos zemes īpašumus darīt pieietamākus (nosakot zināmas zemes īpašuma nodevas), jeb vai *nepieciešamos gadījumos neatteikties pat no konfiskācijas*, tas nav tik daudz principa kā lietderības jautājums.**** Tālāk mēs redzam, ka Zemnieku savienības programma agrārlietās grozās *vienigi ap lielgruntniecības zemi*, kāda tā

* — uzskatāma. *Red.*

** Domāta fon der Golca un Bermonta armijas sakāve 1919. g. *Red.*

*** Domāti vācu un krievu tautības muižnieki. *Red.*

**** Cītāts no raksta «Latviešu Zemnieku savienība un zemes lielīpašuma reforma» avizes 109. n-rā 1917. g. 16.(29.) maijā. *Red.*

tagad atrodas muižnieku (lasi: vācu muižnieku) neierobežotā varā. «Līdums» droši izsaucās: «būtu patiesi bēdīgi, ja kādam ienāktu prātā pirmā kārtā domāt par atlīdzību vācu muižniekiem un tikai otrā kārtā par latviešu bezzemniekiem.» Beigās gan tas pats autors «pats savus vārdus it kā apēd», jo raksta: «Zināmas muižniecības zemes atsavinot bez kādas atlīdzības, apsverot katru atsevišķu gadījumu.» Un tiešām, tagad šo partiju lideri ir *ministru* sēdeklīos, un cik bezzemnieku no viņiem vairāk kā gada laikā ir dabūjuši zemi? Tikpat kā neviens! Pat kroņa zemes izdališanai *trūkstot mērnieku!* Sakiet, ko lai šādā gadījumā sacītu lielā Krievija, kurai to mērnieku taču vēl daudz mazāk. Un cik ir to atsevišķo konfiskācijas gadījumu, izņemot joku lugu par «Liepājas baronu dumpja» dalībnieku zemju konfiscēšanu.⁶⁷ Velti Latv[iešu] zemnieku savienība kādreiz grib runāt arī par labu *bezzemniekam*. «Tā kumeļa kāja» pārāk redzama.

Apstrādāšanas ziņā ļoti populāra visām šām partijām ir *normālsaimniecība*; tikai ikvienai partijai šī norma ir cītāda: vieni taksē pēc pūrvietām (20–30 pūrv.), otri pēc zirgu spēku daudzuma (kā mašīnas pēc HP skaita). Un Zemnieku savienība, kas vēl 1917. g. izkāra izkārtni «zemniecība ir tautas spēka avots», toreiz pat arī atzīmēja šo spēka normu: 1—2 zirgu spēku (HP) saimniecība! Un pie tā viņi paliek joprojām.

Patlaban visas pilsoniskās partijas vienbalsīgas tanī ziņā, ka jādala zeme *tikai tiem bezzemniekiem*, kam ir *inventārs*, tas ir, stiprākajiem. Stolipina «Ставка на сильного» (stiprākā elementa* aizstāvēšana) atklāti nēmusi pārsvaru kontrrevolucionārajā Latvijas buržuāzijā. Savos sirds dziļumos viņa vienmēr tā domāja.

3. SOCIĀLDEMOKRĀTIJA UN AGRĀRJAUTĀJUMS

Agrārjautājumam sociāldemokrātijā ir gara, bieza vēsture. Markss savā Komunistiskajā Manifestā uzstādīja kā pirmo komunistu partijas prasību: zemes īpašuma *ekspropriāciju* (tas ir, atsavināšanu) un zemes rentes izlietošanu valsts vajadzībām. Ar citiem vārdiem, *zemes rentes nacionālizāciju bez atmaksas* jeb zemes konfiskāciju! Vēlākos

* Domāts — kulaku. *Red.*

gados, pēc Engelsa izteikumiem, Markss gan vairākkārt izsacījies, ka «mums būtu vislētāk, ja mēs varētu atpirkties no visas šās bandas»*. Vai tas nozīmē, ka Markss būtu atkāpies no Komunistu Manifesta? Nebūt ne! Viņš ļoti pamatīgi aprādījis, cik kaitīgs ir zemes īpašuma monopols un ka tieši pašas pilsonības interesēs būtu zemes rentes nacionālizācija. Bet pēc 1848. g. Markss gaidīja tikai vairs sociālistisku revolūciju un, redzēdams, ka tā novilcinās, kādreiz tiešām izteicies, ka varbūt labākais būtu pat zemes renti izpirkt, lai reiz no šīs bandas tiktu vaļā. Un viņam bija taisnība, kā to mēs, starp citu, redzējām pie Irijas. Komunistu Manifests gaidīja pilsonisko revolūciju, kas arī norisinājās 1848. g., bet nenogāja tik tālu. Tik tālu ne-nonāca pat 1918. g. revolūcija Vācijā. Tā bija viņas ne-laime, un, ja vācu revolūcija arī šoreiz sabrukta, tad viens no galveniem iemesliem būtu tas, ka viņai nebija drosmes pat izbeigt galīgi ar saviem junkuriem. Tagad zemnieki (kopā ar junkuriem) boikotē pat «demokrātiski sociālis-tisko» valdību Vācijā** un atstāj viņu bez maizes.

Ja mēs runājam par sociāldemokrātiju, tad mēs pirmā kārtā domājam vācu sociāldemokrātiju, kura caur saviem ciltstēviem Marks un Engels, caur savu lielisko organi-zācijas talantu un apbrīnojamo cīņu pa sociālistu spaida likuma laiku*** mums un visai Eiropai ilgus gadus bija un varbūt (savu pēcteču — komunistu personā) vēl arī būs nākotnē par spīdošu paraugu. Mēs varbūt pārāk kopējām (norakstījām) šo partiju, kas īpaši sakāms par Latviju, kur apstākļi Vācijas apstākļiem tik tuvu un kur ilgu laiku**** arī teorētiskā gaisma atplūda vienīgi vai visvairāk no Vācijas. Mēs un ne vien mēs ilgus gadus dzīvojām un dzīvojam pat vēl šodien Kautska izstrādātos šematos. Un mēs sekojām bieži vācu sociāldemokrātijai arī viņas kļūdās.

Vācijas sociāldemokrātija stāvēja uz tā stāvokļa, ka Vācijā nav gaidāma jauna *politiska*, bet vienīgi un vairs tikai *sociāla revolūcija*. Un mēs dzīvojām tanis it kā pašās

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj. R., 1950, 415. lpp. *Red.*

** Tā P. Stučka ironiski dēvē labējo sociāldemokrātu vadīto Vācijas buržuāzisko valdību. *Red.*

*** T. i. 1878.—1890. g., kad Vācijā bija spēkā «izņēmuma likums» pret sociālistiem. *Red.*

**** Te acimredzot domāti 19. gs. beigu gadi, kad marksisms sāka izplatīties Latvijā. *Red.*

par sevi saprotamās domās, ka mūsu sociālistiskā revolūcija (pat ja pie mums politiskā revolūcija nāktu agrāk) norisināsies tikai vēlāk nekā Vācijā. Noraugoties uz Vācijas raibo monarhiju rindu un feodālisma ciešām atliekām, man gan kādreiz uznāca šaubas, vai tik te nebūs vajadzīga vēl viena politiska revolūcija, ko es arī kādreiz izteicis,* tomēr arvienu šķita, ka tad vismaz tūliņ sekos arī sociālistiskā. To gaidām mēs [Vācijā] arī vēl šoreiz. No šī redzes stāvokļa Vācijas partija skatījās arī uz agrārjautājumu un, *neatrazdama par iespējamu ievest savā programmā «zemnieku aizsardzību» (Bauernschutz)*⁶⁸, *atsacījās pavisam no agrārprogrammas*.

Vienu acumirkli partija bija gatava lauzt ar šo pagātni un uz dienvidus sociāldemokrātu ierosinājumu savā 1894. g. kongresā uzdeva īpašai komisijai izstrādāt sociāld. agrārprogrammu, bet 1895. g., neraugot uz to, ka komisijas projektu aizstāvēja tādas autoritātes kā A. Bēbels un V. Lībknehts, Breslavas kongresā to atmeta. Pret projektu uzstājās Kautskis. Kongress uzdeva gan biedriem «izpētīt jo sīki zemkopības sevišķos likumus», bet kā šo pētījumu rezultāts minama tikai Kautska interesantā grāmata šīnī jautājumā [«Agrārjautājums»], kas iznāca 1899. g. un ilgus gadus bija, tā sakot, *vienīgā «sociāldemokrātu agrārā programma»*. Jāatzīst, ka komisijas priekšlikumi bija ļoti neapmierinoši, jo tie aprobežojaš gandrīz *vienigi ar skaidri buržuiskiem ielāpiņiem*^{**}. Bet tomēr tā bija ļoti liela kļūda, ka še palika tukša vieta un ka Vācijas soc.-dem. neuzņēma programmā tieši revolucionāro lozungu vismaz par zemes nacionālizāciju.

Mūsu, t. i., Latviešu, s.-d. str. partija sekoja šīnī ziņā Vācijas piemēram un 1904. g.^{***} atraidīja līdzīgu «zemniecības aizsardzības» programmu, izstrādātu no Ž. Buševica (Skabargas). Un tas bija pilnīgi pareizi. Manās «Piezīmēs par agrāro jautājumu», kuras ilgu laiku skaitījās par vienīgajam atklātībā izteiktām partijas domām, es aizstāvēju domas, ka *prasība pēc zemes nacionālizācijas ir zemniecības interesēs un ka mēs tādu prasību pabalstīsim*, ja zemniecība viņu iesniegs, bet tikai un vienīgi, ja

* Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase, 1. sēj., 123. lpp. *Red.*

** Sk. 68. piezīmi. *Red.*

*** LSDSP 1. kongresā, kas notika 1904. g. 7.—9. jūnijā. *Red.*

*tā tiks pieprasita bez atmaksas, jo uzņemties uz strādnieku šķiras pleciem kaut daļu tādu izdevumu mēs nevarām.**

Mēs skatījāmies toreiz uz jautājumu pārāk teorētiski un nevarējām izšķirt jautājumu, ko tad darīt ar muižām, ja *revolūcija toreiz apstātos pie politiskās daļas*. Jo, ja norisinātos revolūcijas otrs cēliens, tad zeme, tāpat kā citi kapitālistiski koncentrētie ražošanas līdzekļi, tā vai tā tiktu konfiscēti, par ko mūsu vidū domu starpības nebija.

Polemikā ar manu piezīmju kritiķi Dermani es taisni ciņēju tās Marks domas «par zemes nacionālizāciju kā arī buržuāzijas interesēs esošu prasību», par kurām jau bija runa.⁶⁹

Un tomēr tā bija mūsu kļūda, ko es atzīstos valīsirdīgi. Muižniecība ir tāds posts, ka par viņas iznīcināšanu var maksāt, kādu algu grib. Muižu zemju nacionālizācija gan nebūtu toreiz atnesusi Latvijā nekā jauna, jo ne revolūcija, ne kontrrevolūcija 1905./6. g. tur vēl tālāk iet nevarēja. Bet tā būtu ienesusi vairāk skaidrības partijas biedru galvās šīnī jautājumā. Mēs uzstādījām tā vai tā veselu demokrātisku (minimāl-) programmu, kurā arī šis lozungs varēja ietilpt pilnīgā mērā. Saprotams, ka mēs te nevarējām iet tālāk un pasludināt arī «zemes socializāciju», citiem vārdiem, zemes dalīšanu. Es jau savās «Piezīmēs [par agrārjautājumu]» sacīju, ka, ja zemnieki prasītu zemes dalīšanu, arī tai mēs varētu piekrist, bet arvienu atzīmējot, ka arī tā tikai būtu ceļa notiņšana nesāpīgākai kapitālisma attīstībai, bet ne utopijs par virzienu uz sociālismu šīnī ceļā, atstājot kapitālismu valdām rūpniecībā.

Es sevišķu svaru liku *uz absolutās zemes rentes* apka-rošanu tā saucamās *proletāriskās konfiskācijas* ceļā, tas ir, paceļot strādnieku algas un darba apstākļus uz zemes rentes rēķina. Šis nosaukums radās Vācijā polemikā starp Bēbeli un Kautski, no kuriem pirmsais izteicās par *ogīrak-tuvju* tūlītēju nacionālizēšanu, *kaut ar atmaksu*, kam pretīm Kautskis stādīja šo, kā viņš teica, proletārisko konfiskāciju. Ir jau pareizi modināt strādnieku šķirā apziņu, ka arī zemes rente ir viņas virsvērtības auglis, bet galu galā privātīpašums uz zemi, tas ir, arī uz zemes renti, ir *politiskas varas jautājums*. To vajadzēja arī atzīmēt mūsu programmā.

* Sk. Stučka P. Rakstu izlase, 1. sēj., 167.—174. lpp. Red.

Bet nepareizi ir pārmest Latv. s. d., ka viņa šinī ziņā atšķirusies no Krievijas [sociāldemokrātijas] un Stokholmas kongresā* pastāvējusi uz tiesību uzstādīt atsevišķu agrārprogrammu. Man šķiet, te vairs nav jāatkārto lielā starpība agrārās attīstības pakāpē [Iekš]Krievijā un Latvijā jo sevišķi līdz 1914. g., bet arī līdz šai dienai. Še vienkārša norakstīšana no krievu biedru programmas nebija iespējama.

Un patiesībā šinī laikā arī Krievijas s.-d. programmā** nebija nekā, ko mēs būtu varējuši vienkārši norakstīt. Tur atradās punkts par zemnieku 1861. g. atņemtās zemes («otrezku») atpakaļatdošanu, par izpirkšanas summu atpakaļ došanu zemniekiem un turpmāko maksājumu atcelšanu un tiesas tiesību rentes pamazināt. No šiem punktiem pilnīgi pārņemamās būtu bijis tikai pēdējais, citi būtu jālabo un jāgroza, piemērojoties mūsu apstākļiem. Cita lieta bija 1906. g. b. Ķeņina izstrādātais projekts par *zemes nacionālizāciju bez atmaksas*.*** Bet arī viņa programmas projekts, ko es tagad lasu, vispirms skanēja: tikai *paballstīt zemniecības prasību* pēc zemes konfiskācijas. Un tikai galīgajā projektā**** viņš ieveda: konfiscēt visas baznīcas, klosteru, ķeizara nama un *muižu īpašnieku zemes* un tās nodot zemnieku komiteju rīcībai līdz satv. sapulcei. Tālāk atceļt visus zemnieku kārtas nodokļus un arī visus zemnieku zemes aprobežojumus. Citiem vārdiem: Krievijas zemkopībā atklāt ceļu brīvai kapitālisma attīstībai, tikai *ne muižniecības, bet zemniecības garā*. Arī meņševiki pieņēma *zemes konfiskāciju*, bet to sabojāja caur savu municipalizācijas lozungu⁷⁰, kur pretim boļševiki un arī mēs, latviešu boļševiki, pastāvējām uz *nacionālizāciju*.

Bet jo drīz meņševiki atsacījās *no konfiskācijas* un bija ar mieru šķirt zemes jautājumu *ar atmaksu*, t. i., *ne revolucionārā ceļā*. Tā bija atteikšanās no revolūcijas, kā to darīja i krievu meņševiks Maslovs u. c., i latviešu pakal-

* KSDSP IV (Apvienošanās) kongresā, kas notika 1906. g. 10.—25. aprīli. *Red.*

** Domāta partijas programma, ko pieņēma KSDSP II kongresā. *Red.*

*** Domāts V. I. Ķeņina izstrādātais un KSDSP IV kongresam iesniegtais agrārās programmas projekts. (*Ķeņins V. I. Raksti, 10. sēj., 164. lpp.*) *Red.*

**** T. i., šā projekta precīzējumā, kas tika izdarīts kongresa darba gaitā. (*Ķeņins V. I. Raksti, 10. sēj., 289. lpp.*) *Red.*

darītāji Rīgā tanīs gados, kad vadība bija meņševiku rokās*. Te izšķirās pilnīgi ceļi starp diviem sociālisma virzieniem Krievijā. Tāpat kā arī Vācijā, kur pamazām sāka pārsvaru nemt revisionisms agrārjautājumā, roku rokā ar oportūnismu pārējā politikā, kurš izbeidzās ar vācu sociāldemokrātijas un visas II Internacionāles «krahu» 1914. g. Jāatzīmē, ka arī Kautskis savā nākošajā «Agrārjautājuma» izdevumā apsolīja jaunus uzskatus. Mēs acīmredzot nevilsimies, ja sacīsim, ka šie uzskatu grozījumi *būtu bijuši ne uz revolucionāro pusi***.

4. VIDUS ŠĶIRU PARTIJAS

Krievijas vidus šķiru partijas, tā saucamās zemniecības aizstāves, kādi viņas arī nesaucas un cik daudz vai maz viņām arī bija vai nebija sakaru ar pašu zemniecību, vienādi vai otrādi *idealizēja zemniecību*. Viņas parasti saucās par socialistu partijām*** jeb, mazākais, «darba grupām» un šīnī ziņā atšķira sevi no zemniecības mantīgās daļas, kuru viņi paši negribēja vairs atzīt par zemniekiem, jo zemnieku starpā viņi *nošķirošanos, sadališanos* šķirās *noliedza*. Viņi taču noliedza kapitālismu Krievijā, uzstājās pret to un cerēja tieši no cara režīma ielēkt sociālismā ar Krievijas ciema kopzemes (община) tiltīņa palīdzību. *Viņi teicās uz laukiem nodibināt sociālismu, kamēr pilsētās vēl valda kapitālisms*. Tātad ačgārni! Revolūcija arī šīs partijas ir atmaskojusi un izšķirojusi; mantīgo («kulaku») aizstāvji aizgājuši uz vienu pusī, pie buržuāzijas, «nabadzīgās» zemniecības aizstāvji tuvu pievienojušies vai

* Laikā no 1910. g. beigām līdz 1914. g. janvārim, kad LSD CK bija sagrabuši meņševiki. *Red.*

** Šīs rindiņas jau bija uzrakstītas, kad izlāsiju Kautska «Lauksaimniecības socializācijas» priekšvārdu, kurā viņš raksta: «Mans «Agrārjautājums» sen ir izpirkts; es aizkavēju viņa jaunizdošanu tādēļ, ka to gribēju pilnīgi pārstrādāt. Ne tādēļ ka es būtu mainījis savu redzes stāvokli, tas ir palicis agrākais, bet tādēļ, ka zemkopības apstākji *no tā laika pilnīgi pārgrozījušies*. Tagad pārstrādāšana prasītu pilnīgi jauna darba rakstīšanu. Ir jautājums, vai man tik daudz atlikis laika. Man gan būs savs agrārjautājums jāuzskata kā tā laika vēsturisks dokuments, kurā tas sacerēts, un bez pārgrozījumiem jānodod drukā.» — Vislabākā liecība, ka Kautskis nezīna, ko patlaban teikt, ir viņa jaunā grāmatīņa iz 2 artīkeliem [t. i., brošūra «Lauksaimniecības socializācija». *Red.*], kas nesniedz skaidri itin nekā.

*** Domāta eseru partija u. tml. *Red.*

pavisam ieplūduši komunistos un, nebūdami ikreiz labi marksisti, kļuvuši par puslīdz labiem komunistiem-revolucionāriem. Un jo vairāk pēc tam, kad arī Krievijas komunisti pieņēma viņu socializācijas programmu⁷¹. Bet tas viss ir pēdējo laiku auglis un vēl 1917. g. «s.-r. Viskrievijas konference»* atzina gan kapitālismu, runāja pat par šķiras cīņu un kopā iešanu ar sociāldemokrātiem, bet atlikā jautājumu par apvienošanos ar citām soc. partijām uz šķiras cīņu principu pamata *līdz zemes socializācijas programmas izvešanai dzīvē*. Bet iznāca, ka Krievijas komunisti, uzvarējuši kapitālismu pilsētā, paņēma «s.-r., zemes socializācijas programmu», kuru s.-r., *pie valdības tikuši, liezās ievest*, un izveda to dzīvē, reizē atņemdamī viņiem visu kreiso s.-r. partijas spārnu un tā galīgi saskaldīdami visu viņu partiju. Un tagad ir tikai divi virzieni: buržuāzijas, t. i., kapitālisma, vai komunisma piekritēji.

Mēs jau sacījām, ka šīs vidus partijas gribēja iet uz sociālismu caur ciema kopzemi, idealizēdamas šo pakalpalikušās zemniecības saimniecību kā pakāpi uz sociālismu. Nevar iedomāties lielāka pārpratuma vēsturē nekā šis. Šai Krievijas kopzemes organizācijai nav tieša sakara ar pirmatnējo komunismu**, kurš arī Krievijā gan bijis, bet jau bija izdzīvots cauri agrākos laikmetos un pālicis pāri tikai loti nepilnīgos veidos. Dzimtbūšanas laikā šo «obščinu» pārvērta par zemnieku apvienību, kas atbildēja sava vienīgā valdnieka — muižnieka priekšā par zemniecības «darbiem» un nodokļiem. Ikviena pagasta (jeb, kā krievs saka, «мир» = pasaules) locekļi — dzimti zemnieki («народ» = tauta, kā saka krievu zemnieks) sastādīja atsevišķi «monarhiju», kuras priekšgalā stāvēja *muižnieks*, kādu bija Krievijā 1860. g. 103 000 uz 22 milj. *zemnieku*. «Mūsu plašajā tēvijā vairāk desmit miljonu iedzīvotāju top valdīti no saviem muižniekiem. *Valdībai ar viņiem tieši nav nekāda sakara*. Muižnieki uztur sakarus ar valsti un viņas priekšā atbild par ļaužu miljoniem. Viņu personā kopojas kā administratīvā, tā policijas un tiesas vara. Visu šo uzdevumu izpildīšana no muižnieku puses, kas ir saistīta ar atbildību un galvojumu ar visu savu mantu, nekā nemaksā ne valdībai, ne tautai.» Tā

* Domāts eseru partijas 3. kongress, kas notika 1917. g. 11. maijā.
Red.

** Domāta pirmatnējā kopiena. Red.

1849. g. Smoļenskas «zemes maršals» Druckojs-Sokoļinskis iztēloja savu lomu kādā iesniegumā Nikolajam I. Valdībai nav tiešu sakaru ar iedzīvotājiem, bet tikai vienīgi ar muižniekiem, šo «ciešo un lēto» (!) 103 000 muižnieku «padomju»* varu par 22 milj.! Kā nokārtojās pagastā zemnieku iekšējā satversme, atkarās pilnīgi no muižnieka, kurš tātad izrādās par šī lauku «sociālisma» organizatoru. Valdībai iepatikās šī ideja — «paņemt» zemnieka zemi, un viņa *ieveda līdzīgu organizāciju arī kroņa muižās, tā nacionālizēdama (bez atmaksas!)* šo kroņu muižu zemnieku zemi un to kopā ar zemi vai arī aizdāvājot dažādiem noplūnu bagātiem ierēdņiem par kara vai milestības darbiem. Pirmie mēģinājumi atcelt dzimtbūšanu un līdz ar to zemnieku kopzemi nāca no dažu muižnieku puses, kas, salasijušies grāmatas par angļu zemkopību, izdarīja dārgos mēģinājumus, bet jo drīz ekonomiski izkrita cauri un atsacījās no saviem plāniem ar dzimtcelvēkiem ievest racionalu zemkopību. Uz «obščinu» līdz pašai dzimtbūšanas atcelšanai *i valdība, ir muižniecība* skatījās ar vislielāko uzticību un par *revolucionāriem denuncēja tos zinātniekus un «kas uzdodas sevi par zinātniekiem», kuri uzstādija prasību pēc privātipašuma zemniekiem.* Jo vairāk vēl cienības valdošās aprindās «obščina» ieguva ar 1848. g., kad revolūcijas spoks sāka maldīties pa Eiropu. «Krievija ir komunisms, pēc kura tiecas rietumi, nav bīstams, jo tas uz laukiem ved mierīgu kopdzīvi ar zemniekiem.» «Krievija ir nodrošināta pret proletariātu.» Un vēl 1858. g. rakstīja slavofils Košelevs: «Rietumeiropā personība un personīgais īpašums ir pārāk attīstījies, un tādēļ tur bīstami sociālisti un komunisti. Rietumi ar savām gaišākām galvām nonāk tur, kur mēs tumšajā Krievijā jau esam (!).»

Saprotams, ka tā bija ilūzija un zemnieki nebūt tik mierīgi nesadzīvoja ar saviem kungiem, šī «komunisma» pārvalditājiem. Grāfs Buturļins 1855. g. rakstīja: «Es nezinu, kā citur, bet, kamēr es dzīvoju Rjazaņas guberņā, nepagāja neviens gads, kurā dzimtzemnieki nebūtu kaut kur saņēlušies pret saviem kungiem, tos noslepkavodami vai vienkārši sakaudami.» Un varbūt tas bija par pamatu, ka arī demokrātija, kā Hercens, Černiševskis u. c., arī jau iepriekš brīvlaišanas sāka idealizēt «obščinu» kā

* Domātas aprīķu un guverņu muižniecības padomes. *Red.*

ceļu uz nākotni. «Vai Krievijai vajadzīga proletariāta cīņa pret buržuāziju? Nē! Jo Krievijā ražotājs jau ir nesķirami *saistīts* ar ražošanas līdzekļiem.» Un tā arī tieši cerēja, ka Rietumi uz sociālismu iet pa «kapitāla» ceļu, *Krievija* pa «*zemes*» ceļu.

Kad zemnieku nemieri noveda pie 1861. gada brīvlaišanas, tad nolēma *zemniekiem atlaupit zemi*, vienu lielu daļu no tās atstāt (kā atgriezumus = отрезки) muižnieku rokās, bet pārējo *likt zemniekiem izpirkt no muižniecības*. Un lai valstij, kas šo izpirkšanas naudu «no sevis izlikā» jeb aizdeva papīru veidā, būtu drošība, tika *atstāta* «obščina» kā kopējā zemnieku galvotāja par visiem zemnieku maksājumiem. Ka tāds bija īstais nolūks, par to liecināja punkts, kas atļāva zemniekiem, kas izmaksā ātrāk savu parādu, *izdalīties*. Zemniecība uz zemes nolaupišanu atbildēja ar pilnīgu sacelšanos (1861. g. pirmā pusē bija 647 zemnieku nemieri!), bet tos appspieda.

Valdība jo drīz atkāpās no atsevišķu zemnieku izdalīšanās brīvības, un pirmatnējā *privātīpašuma* vietā uz «sētu» un zemi ieveda *ģimenes* (двор) *aprobežotu* īpašumu. Un dīvainākais — arī sociālisti-narodniki (tautībnieki) joprojām ticēja ciemu kopzemes sociālistiskajai misijai. Un palika uzticīgi s.-r. personā šim Krievijas ciemu sociālismam, kad Krievijas kontrrevolūcija 1906. g. Stolipina personā 9. nov. likumā atsacījās no kopzemes un ar varu sāka ievest ciemos privātīpašumu.

Tā visām Krievijas zemnieku partijām par izejpunktu ir *ciema kopzeme*. Tikai viņas grib izlabot to netaisnību, kas izdarīta 1861. g. un agrākos gados, un *ari muižnieku zemi* piedalīt zemniekiem. Par atlīdzību viņi programmā neizteicās, bet Latvijas s.-r.⁷² kā Krievijas brāļu vāja kopija taisni saka, ka *atlīdzības gadījums tiks izšķirts no gadījuma uz gadījumu. Citiem vārdiem, visu zemi uz laukiem zemniekiem!* Jeb — *ikvienai ģimenei sava namiņš, sava zemes stūrītis!* Piegrieziet vērību vārdīnam: *ģimenei (двор), bet ne atsevišķai personai!*

Jo tad tā būtu vienkārša zemes dalīšana. Zemniekiem šī prasība top formulēta ļoti pieņēmīgi: zemes vienlīdzīga lietošana (управительное пользование). Viņu programma to paskaidro: «*Zemi lietot tiesība ir ikuoram, kas pats ar ģimeni vai sabiedrībā ar ciemam uz tās strādā. Katram, kas grib zemi apstrādāt, ir tiesība dabūt tik daudz zemes, cik vajaga, lai ienākumu no tās pietiku dzīvei (darbiniekam*

kopā ar ģimeni).» Viņu teorētiķis Vihļajevs, vienu laiku zemk[opības] ministrs, to paskaidro, ka zeme tiks sadaļīta samērā ar tās labumu un ģimenes lielumu tādās pat strēmelēs jeb joslās (полосы) kā līdz šim. Un pēc laika *nāks* periodiski *pārdališanā*, jo citādi nebūs vienlīdzības lietošanā. Sāds sīksaimnieciskais sociālisms ļoti pievilka zemniekus, jo viņi izdzirda tikai: *muižu zemju piegriešanu un izdališanu*. (Salīdzini franču zemniekus un 4. aug. 1789. g. dekrētu*.)

Es jau sacīju, ka s.-r. ļoti nenoteikti izsacījās par *atlīdzināšanu* muižniecībai. Tātad s.-d. bolševiki uzlika *pirmā vietā* zemes *nacionalizāciju bez atmaksas* (tas ir, konfiskāciju), atstājot jautājumu par zemes lietošanu tam laikam, kad revolūcija iz pilsoniskās pāries *sociālistiskā*. Soc.-rev. turpretim pirmā vietā izbīdīja *socializāciju* (tas ir, *lietošanas veidu*) un nenoteikti izturējās pret zemes nacionalizāciju bez atmaksas. Kā mēs redzējām, vēlāk dzīvē viņi, pie varas tikuši**, i vienu, i otru jautājumu atlīka līdz satversmes sapulcei un tā pazaudēja jebkuru sakaru ar plašajām zemniecības masām.

Arī meņševiki pēc atšķiršanās no bolševikiem gāja vidus šķiru partijas ceļu, bet tikai vēl nenoteiktāk. Jau Pļehanovs un Maslovs atsacījās *no konfiskācijas*, bet viņi reizē arī bija pret tūlītēju socializāciju. Viņi bija tādā kārtā konsekventāki nekā s.-r., *bet pazaudēja reizē i pilsētas, i laukus*.

Mums drusku jāpakavējas pie latviešiem. Latv. s.-r. valda liela nenoteiktība. Viņi drīz sludina «savu namiņu un zemes stūrīti», drīz atkal «sabiedrisku saimniecību»: «Atsavinātā zeme atdodama demokrātiski organizētām bezzemes lauku sabiedrībām priekš kopējas apstrādāšanas», pie kam, «izejot no šām priekšzīmīgām saimniecībām», «jāpārveido arī mazgruntniecību privātā saimniecība sabiedriskā»***.

Latv. s.-d. meņševiki, tagad gandrīz vai valdošā partija [buržuāziskajā Latvijā], savā dec. 1919. g. konferencē arī pieņēmuši rezolūciju par agrārjautājumu. Viņi prasa gan: «*muižniecības, baznīcas, klosteru un valsts nodevēju*

* Sk. šā sēj. 62., 63. lpp. *Red.*

** T. i., 1917. g., būdami Pagaidu valdības sastāvā. *Red.*

*** Cītēta Latvijas revolucionāro sociālistu partijas programma, kas pieņemta 1913. g. *Red.*

zeme visa *bez atmaksas atsavināma*. Vārdiņi «valsts no-devēji» te liek padomāt. Tie zīmējas acīmredzot uz Lie-pājas baronu un tad Rīgas Niedras un Co «pučiem», bet zīmigi ir tas, ka tie stāditi blakus muižniekiem, tas ir, ar muižniekiem ir apzīmēta vienīgi *muižnieku kārtā* (дво-рянство) un ne lielgruntniecība vispār (помещики). Tātad *pelēkie* baroni iz buržuāzijas vār mierigi dusēt, tos neaiz-ķers s.-d. meņševiku «zemes kāre». Bet es domāju, *var mierigi dusēt arī muižniecība*, jo meņševiku partijas lo-ceklis un zinātniskā autoritāte prof. Balodis atklāti iztei-cās runās un rakstos, ka Latgales *muižniecība* (поли) par savu labo izturēšanos (glābdama Ulmaņa valdību) *dabū-šot pilnu atlīdzību*, bet *vācu — mazāk, tikai pus!* (bet no kādas vērtības pusī?).

«Viena daļa zemes *nacionalizējama* un paturama valsts apsaimniekošanā (tātad *nost municipalizāciju!*) cukur-biešu, sēklu un *vispāri* priekšzīmīgu saimniecību ierīko-šanai.

Pārējā izdodama: a) bezzemniekiem, kas *to vēlas* (си-лою мил не будешь) (= ar varu neuzspiedīsi i zemi) un ir *spējīgi* (sal. Latv. zem. sav. izteicienu — «kam ir sava inventārs»), *dzimtā lietošanā*;

b) bezzemniekiem — kooperatīvā lietošanā un

c) pašvaldības iestādēm (atliekas no bij. meņševiku municipalizācijas programmas).

Priekšrocība dodama pie zemes izdošanas *kareivju ģime-nēm.*» (Пилнīgi pēc vācu «demokrātijas» parauga!)

Tātad pilnīga nenoteiktība. Salīdzinot ar Krievijas meņ-ševikiem, gan solis uz priekšu, bet turpat arī 2 soļi atpa-kaļ. Jo bezzemnieki nesaprot solījumus, bet tic tikai dar-biem. Un tāpat vācu muižniecība *nebaidās vārdu* un *pat ne šāvienu, ja tie nav labi pret viņiem mērkēti.*

5. KRIEVIJAS AGRĀRREVOLŪCIJAS

Tā ir it kā īpaša zemniecības slimība, ka tā uz savu «brīvlaišanu» atbild arvien ar sacelšanos. Mēs to redzē-jām jau Francijas Lielajā revolūcijā. Un ne mazāk spil-gti tas parādās Krievijā. Uz 1861. g. «atsvabināšanas» likumu Krievijas zemniecība atbildēja ar pilnīgu revolū-ciju: *pirmajos četros mēnešos pēc «atsvabināšanas» mani-festa pasludināšanas* bija 647 zemnieku dumpju gadījumi!

Tik daudz nemieru nebija Krievijā pavisam *visos 29 Nikolaja I valdīšanas gados*. Un 1861. g. vajadzēja 42 ģenerāļu un daudz bataljonu zaldātu, kas 499 gadījumos kērās pie ieročiem, pie kam bija i nošauti, i ievainoti, neskaitot daudzskaitlīgos «špicruteņu» («rīķu stroja») gadījumus un vienkāršākus pērienus.* Un kad 1917. g. 27. februāra (12. marta) revolūcija gāza cara valdību un nolika par «revolucionārijiem» iekšlietu ministriem pēc rindas «zemnieku revolucionārus» — (s.-r.) un soc.-dem.-meņševikus, tad no jauna pa visu Krieviju izplatījās zemnieku bruņotās sacelšanās, kas bija jāapspiež ar «revolucionārās» armijas štikiem.

Atkārtojās, kā visur citur, tā arī Krievijā, ka zemniecību atkal reiz «gribēja apkrāpt». Un, ja mūs tagad prasa, kā tad mēs zinām, ka viņus gribēja apkrāpt, tad mēs varām mierīgi atbildēt: mēs zinām to tādēļ, ka viņus tiešām arī apkrāpa! Bet 1861. g. zemnieki to tikai juta un vēl nezināja, kas viņus grib apkrāpt. Līdz 9. janv. 1905. g. viņi vēl ticēja, ka to grib vienīgi muižnieki un ministri iz muižniekiem bez cara tētiņa ziņas. Kā jau teicu, bez viena — pustūkstots eksekūciju 4 mēnešos, tāda bija tā piparu mērce, ar kuru padarīja lielo reformu par sagremojamu barību. Kādreiz muižniecība izplatīja baumas, ka zemnieki dumpojušies aiz mīlestības pret kungiem, negribēdami šķirties no dzimtbūšanas. Pāris piemēru ir uzglabājušies, kur zemnieki lūdz (arī nezinām, cik tur patiesīga lūguma un cik provokācijas) atstāt joprojām pa vēcam, pie kungiem, citādi jau nomiršot badā, bet arī tie laikam saprotami ironiski, zīmējoties uz lielo zemes atgriešanu; uz jaunajām zemes robežām tiešām būs badā jāmirst, kā tas arī ne visai ilgi vēlāk norisinājās.

Patiesība skanēja citādi — «slavenais» kakla varonis Muravjovs ziņoja Aleksandram II vēl 1857. g.: «Zemnieki, ja arī padodas bez pretošanās muižniekiem, bet viņus nebūt labi neieredz (не расположены к ним); viņi nemierīgi gaida ikvienu svētku dienu un no ikviena atbraucēja lieлāka ierēdņa gaida brīvības pasludināšanu.» «Bet,»

* M. Pokrovskis savā vēsturē par šo laikmetu raksta: «Nekad Krievijā nav tik daudz pērts kā 1861. g. 3 mēnešos.» «Karaspēks 2 gadu laikā bija jāizsūta uz 2115 ciemiem» pārliecināt zemniekus, lai paraksta izpirķanas līgumu. [Cītās no grāmatas «Krievijas vēsture no senākajiem laikiem», 4. sēj. *Red.*]

turpina Muravjovs, «*šo brivibū zemnieki sajēdz greizi* (превратно) un saprot to kā patvaļību un pilnīgu ēverģēlību (своеволие и необузданность), nobeidzot jebkādus darbus un maksājumus par zemi, neaprobežoti saņemt lietošanā visas muižnieku zemes, kuriem, pēc viņu domām, jāizbrauc uz pilsētām, jo zeme, pēc zemnieku sajēgas, pieder viņiem, bet ne tagadējiem tās turētājiem.» Un «tādos pat uzskatos ir arī valsts zemnieki, kuri arī savu zemi tur par savu neatņemamo īpašumu». Tas ir tas dokuments, uz kura pamata Muravjovs izlūdza *ne reformu*, bet jaunas *represijas*. Bet Aleksandrs uz to uzrakstīja: «Es atkārtoju, ka mūsu stāvoklis ir tāds, ka nedrikst kavēties.» Jo tanī pat ziņā viņu arī brīdināja viņa Prūsijas draugi, piem., Haksthauzens, kurš baidīja Aleksandru II ar Mādzīni un «*Londonas emigrantu* gaidām uz sociālās revolūcijas iesākumu Krievijā*». Tiešām redzīgs paregīs!

Var iedomāties, kādu iespaidu uz zemniecību atstāja patiesā reforma, tas ir:

- 1) zemes milzīga atgriešana pie muižām un
- 2) milzīga maksa no pašiem par savu zemi kā muižnieku, tā valsts muižās.

«Neviens no mūsu zemniekiem neatzīst jaunos izpirķšanas aktus, sacīdami, ka tie ir kungu izdomas,» rakstīja no Novgorodas. To pašu ziņoja no Samaras, no Saratovas. Jau minētais Košelevs 1861. g. rudenī rakstīja: «Vienības sajūtas zemniecības starpā ir tik stipri pieaugušas, ka viņi nepieļaus ar viņiem tā jokoties, kā tas nodomāts zemnieku likumos.» Muižniecība jutās vaņginiece šīs nedzīrdēti solidārās zemniecības masas vidū. Te nu sāka strādāt [arī tā] apbrūnotā zemniecība, kas vēl nebija ievilkta šīni solidaritātē. Sākās zināma piekāpība pašas sabijušās muižniecības starpā, bet uzvarēja tā līnija, kas aizstāvēja kā labāko līdzekli miesas sodu, bet priekšlikumu atvieglināt zemes pārdošanu zemniekiem personīgā privātīpašumā [atzina] par bezdievīgu. Zemniekus arī šoreiz apspieda uz vairāk kā 50 gadiem. Jo arī visi vēlākie nemieri, kuru bija daudz, nekā nepalīdzēja.

Bet tanī pat gadā, kad likās apspiesta zemniecība, muižniecība iesāka *drebēt no laukstrādnieku briesmām*. Tā 1862. g. viens «miera līdzinātājs» (мировой посредник)***

* Domāts A. Hercens un viņa domubiedri. *Red.*

** Miertiesas ierēdnis. *Red.*

raksta: «Tagad es visvairāk liekos uz stingru uzraudzību par algas darbu, savā iecirknī es turu algas strādniekus loti stingri, izšķēržu uz viņu miesām daudzķārt vairāk rīķu nekā uz visiem zemniekiem un tādā pat virzienā vedu arī pārējos biedrus (-ierēdņus).»

Ja 1861. g. reforma zemniecību galu galā uz kādu acumirkli apmierināja, tad ar ļaužu pieaugšanu un reakcijas nostiprināšanos tiešām zemnieku stāvoklis kļuva nepanesams un nemieru viļņi rodas no jauna. 1905. g. tie nosebojās un nopietni iesākās tikai 1906. g., kad pilsētas revolūcija* jau bija apspiesta; tikai Latvijā tie sakrita kopā ar pilsētas revolūciju. Un tikai 1917. g. zemniecība (zalātū šineļos) *apvienojās ar strādniecību un gāza veco režimu*.

«*Proletariātam jānoved līdz galam demokrātiskais apvērsums, pievienojot sev zemniecības masu, lai ar spēku salauztu patvaldības pretošanos un paralizētu buržuāzijas svārstīšanos. Proletariātam jāveic sociālistiskais apvērsums, pievienojot sev iedzīvotāju pusproletārisko elementu masu, lai ar spēku salauztu buržuāzijas pretošanos un paralizētu zemniecības un sīkburžuāzijas svārstīšanos.»** Tā rakstīja b. Ķērins, bet kad? Vai tanī spridī starp 1917. g. februāri un oktobri? Nē jau! Jūlijā 1905. g. Un tagad paraugat, cik burtiski tas piepildījies.*

1905. g. šīs apvienības starp strādniecību un zemniecību Krievijā nebija, vismaz pilnīgi līdz tai nenonāca, jo Maskavas garnizona zemnieki nepievienojās strādniecībai un 1905. g. revolūcija pārtraucās. Gan uz skatuves parādījās zemnieku nemieri 1906. g., un valsts domēs zemnieku deputāti*** pievienojās boļševiku nacionalizācijas prasībai. Bet revolūcija nogatavojās galīgi tikai uz 1917. g. februāri, un tad taisni iesākās ar to, ka pirmie zemnieki kara drēbēs izgāja uz ielas Pēterpilī. Un kā prūsis Haksthauzens (acimredzot gudra bestija!) jau 1857. g. baidīja: sociālā revolūcija iesākās no Krievijas!

Revolūcija gāza gan viegli cara valdību, bet viņa ietika neīstā vadībā, kas neprata un negribēja atrisināt revolūciju, bet visādi centās to bremzēt veselus 8 mēnešus cauri.

* T. i., revolucionārā cīņa pilsētās. *Red.*

** Ķērins V. I. Raksti, 9. sēj., 74., 77. lpp. *Red.*

*** Domāti trudoviki («Darba grupas» deputāti). *Red.*

«Pravdas» pirmajā numurā* bija nodrukāts ar 27. februāri parakstītais Krievijas boļševiku partijas Manifests, kurā vienu no pirmajām vietām ieņēma teikums: «Pagaidu valdībai jāuzņemas klosteru, muižas īpašnieku, kabinetu un ķeizara nama zemju konfiskācija un to nodrošana zemnieku komitejām.» Tas bija teikums, ap kuru bija strīdi pašu boļševiku starpā, jo daudzi arī no tiem (kas vēlāk arī aizgāja) gribēja šo tiesību uzdot tikai satversmes sapulcei. Bet ko darīja «revolucionārā» valdība** un izp. komiteja***, lai pievilktu zemniecību? Itin nekā! Un ko viņa darīja, lai to atstumtu? Visu, ko vien tikai varēja! Un vienīgā boļševiku partija kopš pirmās revolūcijas dienas turpināja prasīt muižu konfiskāciju. Starp citu, «Pravdas» Nr. 21 ar parakstu «Veterāns»**** man bija jāatgādina, ka «nav vairāk kaitīgas politikas revolūcijas laikā kā baiļu un nedrošības politika; ja pati kustība spontāni revolucionārā ceļā (захватным порядком) izšķirs šo pārgrozību, tad demokrātijas vārds nāks par vēlu, jo arī pati Pagaidvaldība tad apstiprinās notikušo faktu. Lai pašu pārgrozību izvestu dzīvē organizēti un lai nodrošinātu sev uzticamus biedrus revolūcijas iekarojumu nodrošināšanai, demokrātijai tūliņ jāteic savs varas vārds krievu zemniecībai.» Bet [Petrogradas padomes] Izpildu komiteja uz to neklausījās. Un sāka jau nākt ziņas no laukiem, ka zemnieki nodedzina, izlaupa vienu pēc otras Krievijas muižas...»

Naktī uz 4. aprīli ieradās no emigrācijas b. Ķēkins, un savās slavenajās [Aprīļa] tēzēs viņš jau atzīmē jauno revolūcijas stadiju — uz sociālistisko jeb padomju revolūciju: «Varai jāpāriet proletariāta un viņam pieslienošos zemniecības nabagāko slāņu rokās», «visu muižu zemju konfiskācija», «visu varu — strādnieku, laukstrādnieku un zemnieku deputātu padomju rokās», bet jau izdalot atsevišķi *«nabadzīgākos zemniekus un laukstrādnieku padomes»******. Un jau te b. Ķēkins uzsver, ka vajag izdalīt

* «Pravda» atkal sāka iznākt 1917. g. 5. (18.) martā. *Red.*

** Tā P. Stučka ironiski dēvē buržuāzisko Pagaidu valdību. *Red.*

*** T. i. Petrogradas strādnieku un kareivju deputātu padomes Izpildu komiteja, kad tā atradās meževiku un eseru rokās. *Red.*

**** Domāts raksts «Revolūcija un zemniecība». Sk. *Stučka P. Čīnā* par Oktobri. Rakstu izlase. R., 1957, 15.—17. lpp. *Red.*

***** Brivi citētas V. I. Ķēagina Aprīļa tēzes (P. Stučkas kursīvs). Sk. *Ķēkins V. I. Raksti*, 24. sēj., 4.—5. lpp. *Red.*

lielsaimniecības (100—300 des. lielas) priekšzīmīgai saimniecībai uz vispārēju rēķinu laukstrādnieku padomju vadībā.* Kā redzat, te īsos vārdos jau paredzēta visa *agrārā revolūcija pēc 1917. g. oktobra*, tas ir, revolūcijas II cēliens.

Pa to laiku pati Izp. komiteja un ik 2 mēnešus mainošās valdības iz buržuāzijas un soc. nodevēju partijām nedeva nekā zemniecības labā. «Pravdā» no 14. aprīļa raksta b. Staļins,** ka Rjazaņas zemnieki griezušies pie kādētu ministra Šingareva ar ziņojumu, ka viņi uzars laukus, ko muižnieki ar nodomu atstāj neapsētus, uz ko Šingarevs ar telegrammu atkliedz, ka tā būtu patvalība un zemniekiem jāgaida līdz Satversmes sapulcei, kuras saaukšanas diena vēl nezināma. B. Staļins piezīmē, ka muižniekiem, saprotams, vienalga, vai Krievijā bads jeb ne, ja tikai viņu zemes neaiztikta, un uzaicina zemniekus ļemt organizētā kārtā zemes savā apstrādāšanā, nebadoties no draudiem, ka tas izsaukšot sašķelšanos uz laukiem. Tā būtu ilūzija, cerēt izvest revolūciju līdz galam, nesastrīdoties ar muižniekiem un kapitālistiem un neatbalstoties kā uz pamatspēku uz strādniekiem un mazturīgo zemniecību (крестьянскую бедноту).

To pašu apstiprina 28. aprīlī pieņemtā boļševiku konferences rezolūcija.***

Bet, tiklīdz sāk nākt no laukiem ziņas, ka tur tiešām norisinās sašķelšanās un ka kulaki sagrābj zemes, pret ko saceļas mazturīgie, t. i., bezzemnieki vai mazzemnieki, meņševiku «Izvestija» nezina cita, ko sacīt, kā kliegt par saskaldīšanos: «Nabadzīgie zemnieki (vienzīrdznieki) aiz savas bezspēcības gandrīz nemaz netika pie muižu zemes; bet bezzīrdznieki pēc tam, kad viņi pazaudēja darbu muižās, iekļuva kalpu lomā pie turīgajiem zemniekiem uz muižu zemēm, kas, pēc šo bezzemnieku vārdiem, izsūc iz viņiem pēdējo sviedru lāsiti. Tādos apstākļos bagāto un nabadzīgo zemnieku savstarpējais ienaids pēc zemes sagrābšanas ne pamazinājās, bet palielinājās.» Man toreiz «Pravdā» (Nr. 72, 16. jūn., 1917. g.)**** bija jāatbild, ka

* *Lenins V. I. Raksti, 24. sēj., 5. lpp. Red.*

** Rakstā «Zemi — zemniekiem». *Red.*

*** KSDS(b)P 7. (Aprīļa) konferences rezolūcija «Par agrāro jautājumu». *Red.*

**** Domāts raksts «Zemniecība un šķiru cīņa». Sk. *Stučka P. Cīņā par Oktobri, 54.—58. lpp. Red.*

tādas bēdas par šķiru cīņas celšanos uz laukiem ir pilnīgi nevieta.

Un 7. un 8. jūl. («*Pravda*», Nr. 90 un 91) b. *Leņins* formulēja to domu, ka, kapitālam pastāvot, tas ir, līdz sociālistiskai revolūcijai un tās galīgai uzvarai: «*Jāpieteic pati energiskākā cīņa* pret tādu aizspriedumu, itin kā gai-dāmā zemes privātpašuma atcelšana varētu «dot zemi» ikviem kalpam un dienas strādniekam, izraut pašas algotā darba saknes zemkopībā.»... «*Zemi* ēst nevar. Uz zemes saimniekot bez lopiem, darba rīkiem, sēklas, bez produkta krājuma, bez naudas nevar. Paļauties uz «solijumiem», lai kas arī tos dotu, — uz solijumiem, ka algotajiem strādniekiem uz laukiem «palīdzēs» iegādāties lopus, darba rīkus u. c., būtu vislaunākā maldīšanās, nepiedoda-ma naivitātē.»* B. *Leņins*, vislabākais agrārpolitikis vispasaules komunistu un sociālistu vidū, tādēļ liek priekšā piegriezt visu vērību laukstrādnieku organizēšanai. Un to derētu ievērot visur, kur vēl nav norisinājusies sociālistiskā revolūcija un turpinās kapitālisms.

Bet pa to laiku buržuāzija un muižniecība turpināja savu kontrrevolucionāro darbu; pēdējā sāka pārdot un ieķilāt savas muižas ārzemju kapitālam. Un neraugot uz to, ka par zemkopības ministru bija «*esers*» Černovs, pat uz zemes pārdošanas aizliegumu bija jāgaida vairāk mē-nešus. Ar to vien nepietika: sāka arestēt zemnieku komiteju locekļus un sūtit karaspēku palīgā muižniekiem pret zemniekiem, kas gribēja kavēt muižniekiem ievākt «*savu*» ražu. Tas zemniekiem bija par daudz: *viņi pārgāja sacelšanā.*

Tā «*s.-r.*» iz zemnieku aizstāvjiem vārdos pārgāja zem-niecības pretiniekos darbos. Un taisni ar to veicināja so-ciālistisko revolūciju Krievijā. Un viens no pirmajiem Padomju valdības, pareizāk, [Viskrievijas 2. strādnieku un kareivju] padomju kongresa lēmumiem bija: *zemes pri-vātpašuma atcelšana Krievijā*. Tā Krievijā 4. aug. 1789. g. nakts un 17. jūl. 1793. g.** sakrita vienā dienā.

* Citāti no V. I. *Leņina* raksta «*Par nepieciešamību dibināt Krievijā lauku strādnieku arodbiedrību*». (*Leņins V. I. Raksti*, 25. sēj., 104. lpp.) *Red.*

** Sk. šā sēj. 62.—64. lpp. *Red.*

VII

STARP KAPITĀLISMU UN KOMUNISMU

1. PĀREJAS LAIKMETS

«Starp kapitālistisko un komunistisko sabiedrību ir periods, kad pirmā revolūcijas ceļā pārvēršas par otro. Šim periodam atbilst arī politisks pārejas periods, un šā perioda valsts nevar būt nekas cits kā tikai *proletariāta revolucionārā diktatūra*.»*

(K. Marksa vēstule Brakem**)

Ja pārejas laikmetam jābūt starp kapitālismu un komunismu vispār, tad jo vairāk tādam jābūt zemkopībā, vispār lauksaimniecībā. Ja rūpniecībā jau vairāk vai mazāk nēmusi pārsvaru lielsaimniecība vai nu tiešā, jeb netiešā (atkarības) veidā, tad zemkopība tikai vēl gāja uz šo pusi un gāja, kā mēs redzējām, uz šo pusi ne arvien tiešo ceļu, bet liču loču, bieži pat taisni ačgārni, vismaz uz pirmo acu uzmetienu. Un, ja fabrika bija savā katlā «pārvārjusi» ne vien pašus strādnieku cilvēkus, bet arī jau viņu galvu saturu, tad zemkopībā valdīja zemnieka darbs un zemnieku ideoloģija. Un, nēmot vērā lielo zemniecības skaitu vēl visā pasaulē, neizņemot pat «jaunās zemes», piem., Ameriku, ikvienam būs saprotamas tās grūtības, ar kādām še darīšana pārejas laikmetā.

Mēs redzējām, kādā kārtā privātīpašuma tiesības uz zemi ir viens no galvenajiem pamatiem cilvēka izmantošanai caur cilvēku: vienalga, vai nu kā verga un dzimt-cilvēka, jeb kā «brīva» *zemnieka* un beigās *bezzemes* kalpa. Starp visiem ražojamiem līdzekļiem zeme ir tas nepieciešamākais un pie tam visvairāk aprobežotais, jo to klāt pieražot nav iespējams.

Zemes privātīpašums bija tas, kas uzturēja spēkā veselu liekēžu šķiru, bijušo muižnieku kārtu, kura barojās, un tauki barojās, vienīgi uz tā pamata, ka tai piedereja monopolis, privileģija uz visu vai gandrīz visu zemi. Mēs jau

* Citāts no K. Marksa darba «Gotas programmas kritika». (Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 23. lpp.). *Red.*

** Savu darbu «Gotas programmas kritika» K. Markss vispirms bija nosūtījis V. Brakem, lai viņš ar to iepazīstinātu vācu sociāl-demokrātu vadītājus. *Red.*

redzējām, ka šīs privātīpašuma tiesības atcelšana būtu bijusi iespējama un pat vēlama, kapitālismam pastāvot. Tikai tad šīs zemes privātīpašnieku kārtas vai šķiras vietā būtu stājies cits kolektīvs īpašnieks, valsts vai vietēja pašvaldība, kas būtu nēmusi to pašu zemes renti, tikai varbūt vieglākā un racionālākā (saprātīgākā) veidā, bet kapitālisms vēl turpinātos un cilvēka izmantošana caur cilvēku vēl nebūtu izzudusi.

Kamēr nebija pārdzīvota proletāriešu revolūcija kaut vienā zemē, visiem apcerējumiem par pāreju no kapitālisma uz *sociālismu* bija skaidri teorētisks raksturs. Parīzes Komūna ienesa šīnī ziņā daudz jauna, un K. Markss darināja savus slēdzienus iz šiem piedzīvojumiem, kuri gan saskanēja ar viņa agrāk izteiktām domām par varas sagrabšanu, proti, ka tādai revolūcijai jāsalauž pirmā kārtā viss politiskais agrākās valsts aparāts (armija, ierēdniecība, policija, tiesa, baznīca, prese) un jānodibina strādniecības diktatūra, kuras uzdevums ir izvest proletāriātu cauri šim pārejas stāvoklim, salaužot izmantotāju šķiras varas līdzekļus un tā atceļot pašas šķiru pretišķības, nodibinot brīvu sociālistisku sabiedrību.

Komūna īsajā pastāvēšanas laikā un pastāvīgi apsēsta no ienaidniekiem nepaspēja nekā vairāk. Otrais cēliens bija: *saimnieciskās iekārtas pāreja*. Pie tā pirmoreiz bija jāķeras Krievijas proletāriskajai revolūcijai, kura *iesāka* taisni tur, kur krita Parīzes Komūna, t. i., no proletāriāta diktatūras nodibināšanas.

Krievijas pārdzīvojumi, neraugoties uz daudz negatīvām pusēm, un varbūt it īpaši caur šādām negatīvām pusēm, kā, piem., «nepietiekošu» kapitālisma attīstīšanos, ir bijusi nesamaksājama celmu lauzēja visas pasaules proletāriātam. Un visi tie piedzīvojumi, kas bija jāizcieš cauri Krievijas darba tautai uz savas salikušās muguras un par kuriem tik daudz ir degunus raustījuši nesaprašas ārzemju «marksisti»* un viņu papagaiļi Krievijas vai Latvijas meņševiku špalvā, ir nesalīdzināma skola, neatsverama mācība visai pasaulei.

Vispirms Krievijas revolūcijai bija jāsaistās ar zemniecību, kurai pārsvars valsts iedzīvotāju skaitā, un viņa to prata izdarīt, reizē apvienojot vienā diktatūrā proletāriātu un [nabadzīgo] zemniecību, kā mēs to jau redzējām.

* Domāti revizionisti. *Red.*

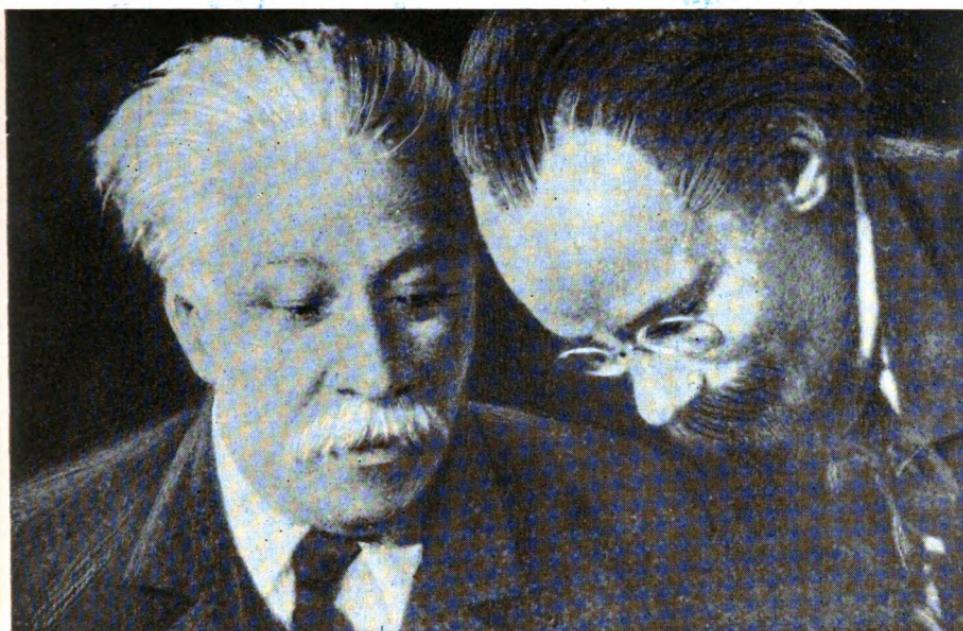

P. Stučka Kremlī

P. Stučka Komunistiskās Internacionāles II kongresa delegātu vidū

P. Stučkas sagatavotā rezolūcijas projekta «Latvijas jautājumā» rokraksta 1. lappuse

P. Stučka un KSFPR Tautas Saimniecības Augstākās Padomes
priekšsēdētāja vietnieks V. Miļutins

P. Stutschka

DARBS • UN • SEME

AGRARREWOLUZIJA
UN • KOMUNISMS

Latvijas Komunistiskas Partij
„Grahmatu Apgaahneebā
„Spartaks”
1920.

Grāmatas
«Darbs un zeme»
vāks

P. Stutschka.

Lekcijas
par
vēsturisko materialismu.

Grāmatas
«Lekcijas par vēsturisko
materiālismu»
titullapa

Edgaris Stutschka
KK. Partijas Č. Komisārs Agitācijas un Propagandas Nodzīve
Minskā, 1920.

Protokols Nr 50.

Ahrsemju Biroja sebdē, 22. septembrī 1920 G. Pļeckaws.

dalījēs: b. Sems, Kruhminsch-Pillets, Andersons-Behrainsch, Leepinsch.,

Mectinsch, Endrupa, Schneiders un Osolinsch, atsevišķos punktos: b.b. Kalninsch, Purens, Petersons un Svejneks.

spreeds: Nolehns:

c) apstiprinat apspreeedes lehnamu par Latvijas

Komunistiskas Partijas vēstures iadoschēnu, kāda
nolimbks sestādīts komisija no b.b. Stutschks, Put-
schaks un Krestins, kurēm veikt kops ar A.B. Arki-
wa Nodala acho darbu.

LKP CK Ārzemju biroja 1920. g. 22. septembra lēmums
par P. Stučkas vaditas LKP vēstures komisijas izveidošanu

LKP CK Partijas
vēstures institūta
sagatavotā
P. Stučkas
rakstu izlase
«Cīnā par Oktobri»

LKP CK Partijas vēstures institūta sagatavotā
P. Stučkas rakstu izlase
«Par Padomju varu Latvijā»

P. Stučkas juridisko darbu izlases,
kas izdotas Rīgā 1964. g.
un Turīnā (Itālijā) 1967. g.

p.stučka

Nacionālais
jautājums
un latviešu
proletariāts

LKP CK Partijas vēstures institūta sagatavotā
P. Stučkas darbu izlase «Nacionālais jautājums
un latviešu proletariāts»

Ja šo mācību rietumi nepratīs izlietot, viņu revolūcija var krist jeb būt piespiesta no jauna izdzīvot garu un ilgu maldu ceļu. Pēc līdzšinējiem piedzīvojumiem spriežot, jādomā, ka turienes proletariāts savās masās sajūt Krievijas proletariāta noplūnus, bet tos neizprot. Piem., Berlines strādnieki liedzās klausīties, kad komunisti atstāstīja par briesmīgo sabrukumu* Krievijā, un sauca starpā, ka rūnātājs laikam uzpirkts no kapitālistiem. Viņi un tāpat franču un angļu, itāliešu un skandināviešu proletārieši ir *ar visu sirdi* pateicīgi Krievijas proletariātam, to mīlē un pārāk *idealizē*. Bet viņu galvas neaptver to, ka taisni tas «sabrukums» Krievijā ir tas, no kā visvairāk var mācīties rietumu proletariāts, kurpretim strādniecības vecie vadoņi un viņas «aristokrātiskie» slāni dreb no sabrukuma un ienīst Krievijas revolūciju viņas sabrukuma dēļ. Viņi labāk nekā strādnieku masas redz to pašu sabrukumu ielaužamies pamazām vai ātrāk arī pie viņiem, bet viņiem griebētos sev un citiem iestāstīt, ka pie tā vainīgi vienīgi briesmīgie bolševiki.

Taču šis sabrukums ir *nepieciešama* attīstības pakāpe. Izrādās, ka taisni kapitālisma sabrukums caur ilgo karu bija nepieciešams, lai gāztu viņa varu un lai iz šī sabrukuma izveidotos jauna dzīve, jauna iekārta, pilnīgi citāda nekā agrākā. [...]

Kā zināms, K. Markss savā «Kapitālā» III daļā aizrāda, ka kapitālistiskais privātpašums uz zemi ir pašas kapitālistiskās ražošanas kārtas** rezultāts un ir cēlies caur «zemkopības atkarību no kapitāla»***. Kur šī atkarība vienā vai otrā veidā (mēs redzējām, kādi šie veidi un kā tie attīstās bieži nemanāmi un it kā ačgārni) jau izdzīvota līdz galam, tur pāreja uz sociālismu nav grūtāka kā jebkurā citā lielrūpniecībā, bet, kur tā nav izvesta, tur viegli var būt, ka tamlīdzīga attīstība jāizdzīvo vēl cauri, varbūt tanī pat virzienā, tikai šoreiz jau tieši *no nacionālizēta* kapitāla puses. Gan Markss un Engelss savā ievadā pie 1882. g. Kom. Manifesta izdevuma izsakās, ka tanī gadījumā, «ja Krievijas revolūcija klūs par signālu proletāriskajai revolūcijai Rietumos, tā ka abas viena otru

* Domāts ekonomiskais un militārais sabrukums, ko radīja pasaules karš. *Red.*

** — iekārtas. *Red.*

*** Markss K. Kapitāls, 3. sēj., 540.—542. lpp. *Red.*

papildinās, tad tagadējais krievu zemes kopīpašums var kļūt par komunistiskās attīstības sākuma punktu**. Un šī doma atkārtojas arī kādā Marksā vēstulē par Krievijas lietām**, bet mēs tagad tomēr atrodamies vairāk kā 35 gadus vēlākā laikmetā, kad kapitāls jau izdzīvojis zināmu attīstību arī uz laukiem Krievijā.

Kādi nu ir mūsu uzdevumi šīnī pārejas laikmetā? Engels 1894. g., runādams par uzvarējušu komunistu uzdevumiem zemniecībai pretim, starp citu, raksta sekošo: «Mums nebūtu nekāda labuma (das kann uns nicht dienen) gaidit šo pārveidošanu (Umgestaltung) līdz tam laikam, kad kapitālistiskā ražošana viscaur attīstīsies līdz savām galējām sekām (auf ihre letzte Konsequenz), kad arī pēdējais sīkamatnieks un pēdējais sīkzemnieks būs kritis par upuri kapitālistiskajai lielražošanai.»*** Un šo Engelsa teikumu tikai sīkāk paskaidro pazīstamais holandiešu kom. Panekuka teikums: «Nav mūsu uzdevums kapitālistiskās attīstības vilcienā stiprāk kurināt tvaika mašīnu, lai tā mūs ātrāk novestu solitājā zemē, — viņas skrējiens nozīmē nāvi un postu neskaitāmām ļaužu masām. Mēs tiecamies pašu vilcienu *dabūt citās sledēs*. Jo sociālisms nav tāda jauna iekārta, kas iestājas zināmas gaitas galā, kad vilciens noskrējis pietiekoši tālu un viņa spēki izbeigušies. *Sociālisms nozīmē pavism jaunu, citādu attīstības virzienu, kuru var iesākt ikvienā tagadējā attīstības gājienu punktā un kuru arī tiešām iesāks proletariāts pirmajā savas uzvaras dienā.*»****

Tātad arī zemkopībā proletariātam jeb proletariāta avangardam — komunistiem uzvaras dienā jāuzsāk ceļš uz sociālismu jeb, pareizāk, komunismu. Un šis ceļš pirmā vietā nozīmē — darīt visu, kas *veicina* komunismu, *un nedarīt* pēc iespējas *nekā*, kas tam pretim strādā jeb to tieši *kavē*. Par to principā arī strīdu nebūs, bet daudz grū-

* *Markss K., Engelss F.* Komunistiskās partijas manifests. R., 1973, 12. lpp. *Red.*

** Acīmredzot domāta K. Marksā vēstule žurnāla «Otečestvennije Zapiski» redakcijai 1877. g. novembrī. Sk. K. Marksā un F. Engelsa sarakstīšanās ar krievu politiskajiem darbiniekiem. R., 1953, 233.—235. lpp. *Red.*

*** Citāts no F. Engelsa darba «Zemnieku jautājums Francijā un Vācijā». *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 412. lpp. *Red.*

**** Citāts no raksta «Mūsu tagadnes prasību būtība» žurnāla «Die Neue Zeit» 1912. g. 48. nr.-ā. *Red.*

tāk būs izšķirams, kas tiešām veicina vai kavē pāreju uz komunismu, jo, kā mēs zinām, pat marksistu un «marksistu» starpā šini jautājumā ir visai lielas domu pretišķības.

Mums jācenšas iz kapitālisma izlobīt visu to, kas ir paliekams arī jaunajā sabiedrībā, un no tā atšķirt visu to, kas raksturo kapitālismu kā cilvēku izmantošanu caur cilvēku, tas ir, pirmā vietā *peļņas nolūku* un privātipašnieku tiesību uz darbaļaužu radītu virsvērtību.

Mēs pie tam nedrīkstam aizmirst Marksā vārdus viņa pirmajā «Kapitāla» priekšvārdā: «Tiesa, sabiedrība, pat ja tā nākusi uz pēdām savas attīstības dabiskajam likumam — un mana darba galamērķis ir modernās sabiedrības ekonomiskās kustības likuma atklāšana, — nevar nedz pārlēkt pāri dabiskajām attīstības fāzēm, nedz atceļt tās ar dekrētiem. Bet sabiedrība var saīsināt un mazināt dzemdību sāpes.»*

Bet paši uzdevumi mums, dabiski, jādala divās daļās:

1) attiecībā pret lielsaimniecībām un zemniecības slāņiem, kas ierauti pilnīgi atkarībā no kapitāla, un

2) attiecībā uz zemkopību, kas vēl maz jeb nemaz nav tanī ierauta vismaz tehniskā, tas ir, zemes apstrādāšanas ziņā, jo no kapitālistiskā tirgus atkarība jau ir pilnīgi vispārēja.

Pēc šāda plāna mēs tad arī iesim. Vispirms mēs uz visa agrāk sacītā pamata noskaidrosim savu situāciju, tas ir, aplūkosim, caur ko raksturojas mūsu pārejas stāvoklis; un tad aplūkosim mūsu soļus pret kapitālistiskām lauk-saimniecībām un tad pret tā saucamās zemniecības** saimniecību, iztirzājot tos uzdevumus un to taktiku, kādu mums pret viņu jāieņem pārejas laikā uz komunismu.

2. PĀREJAS LAIKA BADS UN DĀRDZIBA

Mēs bieži dzirdam un vēl biežāk nedzirdam domas, ka komunisma neiespējamība pierādīta jau caur to badu un dārdzību, kas novērojams Padomju Krievijā, Padomju Latvijā, tāpat Vācijā utt. pa revolūcijas laiku. Man tādēļ,

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 17. lpp. *Red.*

** P. Stučka te ar šādu izteiksmes formu norāda, ka nav sociāli viendabīgas zemniecības; tā sadalījusies šķiriskos slāņos. *Red.*

runājot par pārejas laikmetu, gribētos mazliet pakavēties pie šī jautājuma ar īsu atzīmējumu, *ka arī citās revolūcijās*, kas nozīmēja pāreju uz jaunu sabiedrības iekārtu, mēs *novērojām to pašu* un ka tikai mūsu skolas aiz nezināšanas vai tieši apzinīgi sniedz pilnīgi nepareizas ainas par šo pagātnes revolūciju norisināšanos.

Tā buržuāzija par savu Lielo revolūciju Francijā zina stāstīt vienīgi jaukas ainas. Bet mēs jau redzējām, cik nepareizi viņas vēsturnieki mēdza attēlot tādu faktu kā 4. aug. 1789. g. nakti. Te apraudzīsim jautājumu par badu un dārgumu. Arī Francijā bija *blokāde* un bez tam 3 gadus pēc rindas neraža. Maizes cena sāka pacelties joti ātri. Maiss kviešu, kas vēl nesen maksāja 50 fr., pacēlās jo drizi uz 60 un 1793. g. maijā jau uz 100—150 fr. Maizes mārciņa, par kuru agrāk deva 3 sū (= 15 santīmu), tagad maksāja Parīzē 6 līdz 8 sū. Lai neizceltos nemieri, Parīzes pilsētas valde (komūna) pārdeva maizi par agrākām cenām un piemaksāja ik dienas 12—75 000 fr. no savas kases. Tādi pat pacēlās cenas par gaļu jo drīz no 6 uz 20 sū. Konventam, neraugot uz to, ka pilsoniskā revolūcija principā sludināja tirdzniecības *brivības* lozungu, bija jāķeras pie takses noteikšanas par ēdamām lietām (pie kam tas reizē ar augstāko cenu par maizi un gaļu noteica arī *augstāko darba algu*). Tad sākās kristies «naudas cena»*: par 100 livriem (franku) papīra deva 1794. g. dec. vairs tikai 19 livrus sudrabā, pusgadu vēlāk tikai 2 livrus un 1795. g. nov. vairs tikai 15 sū (75 santīmus). Saprotams, ka arī Francijas revolucionārai valdībai finansu ziņā nebija citas izejas, kā tagad Krievijas Padomju valdībai vai mazākā mērā arī visām pilsoniskām

* Kursa krišana arī tagad ir saimnieciska sabrukuma un tamī. revolūcijas pacelšanās zīme. Paraudzīsim piemērus. Uz 4. maiju 1920. g. 1. mārc. *sterliju* (Anglijas) līdzinājās frankiem (tas ir, priekš kara līdzīgai naudas vienībai) dažādās zemēs: Sveicē — 21,92 (iepriekš kara 25,22) frankiem, Belģijā — 60,80, Francijā — 64,70, Somijā (marka=franks) — 68,69 un Itālijā (lira=franks) — 88,50 frankiem. Anglijas mārciņai sterliņu vēl nesen bija pilnīga cena (20 šiliņu), tagad to Amerikā rēķina vairs tikai 13 šil. 2 pensus. Ko sacīt par uzvarēto zemju naudas kursiem: Austrijas krona (arī franks) nokritusi zemāk par 1 santīmu (1/10), un vācu marku par mārciņu sterliņu Londona 1. maijā 1920. g. bija jādod 231 agrāko 20 vietā. Un Igaunijas un Latvijas zelta valūtas markas un «latas» (pareizāki «lupatas») krīt, ar sociālpatriota Mendera vārdiem runājot, kā gaisā mests akmens uz leju.

valdībām: tas ir, drukāt jaunus un jaunus miljonus un miljardus papīra naudas. Vienā ziņā toreizējās valdības loma bija pat jaunāka nekā tagad: pakaltaisīšana* bija vieglāka un labāk nostādīta**. Saprotaams, ka par papīra naudu neviens vairs nekā negribēja dot, bet gan tikai pret metālu vai mantu apmaiņā. Jo drīz mārciņa maizes pat legāli maksāja 60 fr., gaļas — 120 fr., par asīti malkas bija jāmaksā 2000 fr., par tauku svecīti 45 fr. Algas, ziņums, arī nelūkojot uz pieminēto aizliegumu, pacēlās: cepurnieks pelnīja 200 fr., tirdznieces — dažus tūkstošus dienā, ubagi neņēma mazāk par 200 fr. pretim, jo ar mazāk nevarēja uzlikt ielāpu zābakam. Gadu vēlāk (1795. g.) jau maksāja 400 fr. par salmu cepuri, par pusduci zeķu 3600 fr., par mārciņu kafijas 210 fr., vezumu malkas 7100 fr. un tā tālāk. Bet netrūka ļaužu, kas tanī pat laikā sarīkoja viesības par 200 000 fr. un uz kāzām dāvāja pa 5 milj. Visi spekulēja: pie cepurnieka varēja pirkt kafiju, un cepures pirka aptiekī, bet pie balbiera varēja dabūt visu ko.

Pilsoni vaimanāja par augstajām cenām un lieliem nodokļiem. Bet patiesībā arī toreiz neviens nemaksāja nodokļus. 1793. g. februārī par 1792. g. uz kustamās un nekustamās mantas nodokli vēl nebija ienācis it nekas, bet par 1791. g. tikai puse, t. i., 150 milj. fr. Turpretim algotu ierēdņu (skolotāju, tiesnešu utt.) skaits pieauga visu laiku no 1789. g. līdz 1793. g., un valsts izdevumi stipri pacēlās.

Ko pēc visa tā sacīt par tagadējo pārejas laiku, kad jāsalauž stiprākā sabiedriskā organizācija, kāda jebkad pastāvējusi, proti, pilsoniskā sabiedrība? Un ja tomēr pat Francija saimnieciski pacēlās un jo drīz atspirga pēc

* — naudas viltošana. *Red.*

** Francijas «lielkāzai» atklāja Anglijā naudas manufaktūru, kurai pēc «karalā» dekrēta no 20. sept. 1794. g. jādrukā asignācijas, līdzīgas tām, kas jau izlaistas vai vēl tiks izlaistas no [emigrantu] «saeimas», kas sauc sevi par «Nacionālsaeimu». Tādu pat manufaktūru atklāja angļu ministrs Pits. Padzito «lielkungu» vēstulēs [uz Franciju. *Red.*], ko vēlāk uzķēra, tie taisni uzaicinā: caur spekulāciju sadzīt cenas uz augšu un naudu uz zemi [t. i., zemāk. *Red.*], uzpirkt pārtikas vielas. «Uzpērciet sveces, lai vai par 5 fr. mārciņā. Mēs ceram, ka slepkavības norisināsies ar vajadzīgo uzmanību. Pārgērbti mācītāji un sievieši šādām operācijām vislabāk noder.» Tādas vēstules nodrukāja vēlāk Tjers. Kam izdosies pārdzīvot, tie tādus pat dokumentus varēs lasīt par 1918.—20. g.

lielās krīzes, tad jo vairāk izredžu uz to ir pārejai uz komunismu*. Es, saprotams, negribu sacīt, ka šādi attēlojumi par Lielo Francijas revolūciju daudz ko pierādītu, bet tomēr es skaitu to par svarīgu ilustrāciju (apgaismošanu), kā vispār norisinās revolūcijas īstenībā un ne vien uz papīra. Un to jo sevišķi derētu ievērot zemkopjiem.

3. KARA SEKAS ZEMKOPĪBĀ

Karš atnesis daudz posta zemkopim *kā darba tautai*, izraudams iz viņas vidus vislabākos strādniekus un tos sakropjodams vai nonāvēdams. Viņš atnesis zaudējumus *saimniekam*, izpostīdams viņa ēkas un saimniecību (lopus un inventāru). Bet reizē viņš šim *saimniekam atnesis arī labumu*, paceldams milzīgi labības un citu produktu cenas vispār, un spekulatīvās cenas uz tām jo sevišķi. Mēs, saprotams, zinām, ka cenu celšanās pirmā kārtā nozīmē naudas vērtības krišanu, t. i., zaudējumu priekštiem, kam ir kapitāls vai iekrājumi naudā, bet ne tā priekš saimnieka, kam ir parādi. Jo zemes ligumu vairumā, izņemot Kurzemi, nav noteikuma par atmaksu zeltā, un ikvienu parādu var atmaksāt tanī valsts papīru naudas kursā, kāds būs maksāšanas dienā. Ne velti tad arī buržuāziskās avīzes sāk kliegt, ka tas esot netaisnīgi un ka maksāšanas jaizdara pēc tā laika kursa, bet tādām domām nav nekāda likumīga pamata. Un tas ir vēl viens iemesls, kādēļ bezzemnieku starpā [buržuāziskajā Latvijā] jo sevišķi tagad liela top kāre pēc zemes iepirkšanas.** Viņi redz naudas cenu kritamies un tādēļ jo drīzāk gribētu to ieguldīt priekšmetā, kas nezaudē vērtību, bet, *taisni otrādi, jo dienas, jo ceļas cenā*. Un tādu bezzemnieku, kam vai nu inventārs, vai nu atkal zināmi naudas papīru ietaupījumi, tomēr acīmredzot ir zināms skaits. Un galu galā viņu aprēķins ir diezgan pareizs: naudai tā vai tā vērtība zūd, bet *zemi taču arī boļševiki atņemt neatņems*. Un viņi šīnī ziņā spriež itin pareizi. Kapitālistiskā iekārtā

* Domāts — pārejai uz sociālismu kā komunisma pirmo fāzi. *Red.*

** Lasot cauri ziņojumus no dažādiem [Latvijas] pagastiem, mēs redzam, ka vienā vietā vairums bezzemnieku tiko pēc *mūža rentes* [t. i., mūžīgām zemes lietošanas tiesībām. *Red.*], otrā vietā pēc *ipāšuma*; tas pa dalai izskaidrojams caur to, ka vienā vietā ir vairāk naudas iekrājumu, otrā vairāk bezzemnieku *ar inventāru bez naudas*.

tā ir tā labākā izeja un, komunismam nākot, arī «zaudējums» vismazākais.

Tas nav vienkārši personīgs novērojums, ka caur karu vecā zemes parādu nasta ir pagaidām kritusi, bet to tieši apliecina arī Vācijas agrārliteratūra: «Lauku zemes īpāšuma atsvabināšana no parādiem ir patlaban jau visplašākā mērā notikusi caur augstajām labības un gaļas cēnām kā lauku kara peļņas tiesa, un, tā kā šīs augstās cenas ir kļuvušas tūliņ par minimālcenām, tad jāgaida, ka šī zemkopībai labā konjunktūra pieturēsies arī zināmu laiku pēc kara.» Tā rakstīja 1918. g. beigās vācu agrāriešu literatūra.

Parādu jautājums pavisam atkrit ar zemes privātipašuma atcelšanu. Bet [Padomju] Krievijā sevišķi grūti jūtams ir darba rīku, dzīva inventāra (lopu) un māksligu mēslu trūkums. Par to cenas uz labību un lopiem ir ļoti augstas, bet tikai naudas papīros. Zemniecība pa šo laiku ļoti palielinājusi savu pašpatēriņu, un šini ziņā Krievijas lauki vairs nav pazīstami. Kādu iespaidu atstās uz patēriņu iespējamība iemainīt zemkopībai vajadzīgus pilsētas rūpniecības produktus, tiklīdz rassies uz to iespēja, vienalga vai no Krievijas rūpniecības jeb no ārzemēm, patlaban pareģot būtu vēl pāragri. Jādomā, ka, naudas rentei atkritot, patēriņš tomēr nenokritīs uz bada normu, ja tikai negadīsies kāds jauns bada gads, kuru periodiskā atkārtosanās Krievijā bija pilnīgi parasta. Saprotams, ka tā varētu būt tikai pārejoša parādība, jo progress atsvabinātā zemniecības saimniecībā *jau tagad* manāms, un tas pacelsies ar joni, tiklīdz izbeigsies ārējie kari*.

Visai sarežģīts jautājums, kā kapitālisma jauniekārtā, kur pie tā atgriezīsies, tā arī pārejas laikmetā uz komunismu, ir *apmaiņas normu jautājums*, jo, lauku darbalaužu pārtikas vajadzībām paceļoties, jāgrozās tirgus apmaiņas attiecībām starp pilsētu un lauku ražojumiem. Te nu pacelsies tas jautājums, kuru jau K. Markss aizķēra, par konstantā un variabļā kapitāla (ražošanas līdzekļu un darba algas vērtību) attiecībām.** Ar zemes rentes atcelšanu, saprotams, pacelsies tā naudas vai vispār vērtību summa, kas ieguldīta ražošanas līdzekļos

* T. i., ārzemju imperiālistu intervencija. *Red.*

** *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 180.—183. lpp. *Red.*

(konstantais kapitāls), un tātad, dabiski, jāpaceļas darbā ražīgumam, kas šinī ziņā arī zemniecības darbu tuvinās pilsētu rūpniecības darbam.

Citādi apstākļi šimbrižam ir Latvijā, kas briesmīgi ciešuši no kara, Vidzemē par 40% un Kurzemē par 50% [zeme] neapstrādāta, bez lopiem un inventāra un *uzglabājot visā pilnībā zemes privātīpašumu*. Bezzemnieki dabūs zemi tikai par *maksu*, un *augstu maksu* (t. i., *pēc kara kurga!*), ja viņa tikai nepasteigsies arī uz drīzāko [no jauna] pāriet padomju iekārtā, *atceļot pirmā vietā lielgruntniecības privātīpašumu* un to nacionālizējot. Jautājums par mazo zemes īpašumu te nespēlē lomu, jo, kā tas arī nebūtu, *zemes rente par to tiks atcelta, bet zemes parlikas caurmērā agrāko [lietotāju] rokās.*

Raug, kādos apstākļos mums Krievijā un īpaši Latvijā jāstājas pie zemkopības jautājuma nokārtošanas.

4. KAPITĀLISMA MANTOJUMS

Kādreiz Markss izteicās, ka kapitālisms jau pats sev rokot kapu un ka proletariāts esot šī kapitalisma mantnieks.* Jūs zināt, cik ļoti buržuāzijas sabiedrībā interēsējās par to, kas paliks, tā sakot, «nemirstīgs pēc viena vai otra nāves» un kā šo mantojumu izdalīs. Mēs šinī gadījumā varam pārņemt šo «tikumu» un palūkot tuvāk, ko *var proletariāts mantot no mūsu kapitālistu šķiras*. Un mums uz to ir jo vairāk tiesības, ja ievērojam, ka viss šis mantojums ir paša mantinieka, proletariāta, jeb, plašāk izteicoties, *darba tautas darba auglis* un tikai pēdējai ar varu atņemts, tas ir, atlaupīts.

Mēs jau redzējām nodaļā «Kapitālisms un zemkopība», kā Markss savā «Kapitālā» formulē (izteic) kapitālisma nopelnus pretim zemkopībai: kapitālisms ir 1) zemes īpašnieku šķiras pastāvēšanu un paša zemes īpašuma monopolu novēdis līdz absurdam (līdz smieklibai), tas ir i saimnieciski, i logiski novēdis pie zemes rentes nacionālizēšanas nenovēršamības, un 2) viņš ir racionalizējis zemkopību un tādā kārtā radījis iespējamību pārvērst to

* Markss K., Engelss F. Komunistiskās partijas manifests, 47. lpp. Red.

iz vecu darba parašu praktiskas turpināšanas par apziņīgi zinātniski vadītu saimniecības arodu.*

Sekodami šai shēmai, mēs tad arī vispirms apskatīsim, kādus slēdzienus mēs pārejas laikmetā [no kapitālisma uz sociālismu] varam taisīt no katru iz šiem punktiem.

Mēs paraudzīsim, kā mēs nacionālizēsim zemes īpašumu un iznīcināsim *izmantotāju* (zemes rentes nēmēju), t. i., zemes īpašnieku šķiras varu un varas līdzekļus un kā mēs centīsimies izvest līdz galam (kā Engelss sacīja, līdz «pēdējai konsekvenčei») kapitālisma uzsākto, bet vēl neizbeigto zemkopības racionālizēšanas darbu, tas ir, ko mēs šinī ziņā darīsim no valsts puses un ko mēs šinī ziņā darīsim, lai pabalstītu pašdarbīgo darba tautu, tas ir, to, ko mēs pēc veca paraduma saucam par pašdarbīgo zemniecību.

Manas grāmatas pirmā daļa šinī ziņā sniedz visu to materiālu, iz kura mums tagad jātaisa tikai piederīgie slēdzieni. Tiem ir pilnīgi praktisku slēdzienu raksturs, un par viņu pareizību var būt plaša diskusija, kurā jāpiedalās, saprotams, ar praktiskiem priekšlikumiem arī pašiem praktiska darba darītājiem. Visbiežāk mēs atdursimies pret tiem šķēršļiem un kavēkļiem, ko stāda mums kara un revolūcijas celtais sabrukums, tas ir, tas, ko izteic mūsu sociāloportūnisti, ka «nav palicis *vairs*, ko socializēt».

Te jau mēs vairākkārt esam atbildējuši, ka tas ir nieki. Ja arī nodegtu vesela fabrikas pilsēta, tā nebūtu zudusi, ja tikai dzīva palikusi strādnieku šķira, *kas to prot un spēj* uzceļt no jauna. Jo arī kapitālisma laikmetā to jaunuzbūvēt var tikai tā pati darba tauta.

Otra ieruna skan pretēji, ka kapitālisms vēl nav pietiekoši attīstījies, «*vēl* nav ko socializēt». Mēs jau aizrādījām, ka mums te jāizpilda kā likumīgiem mantiniekiem kapitālisma nepabeigtais darbs un mēs pie tā stāsimies tūliņ.

Ja kādreiz sacīja, ka pasaule ciešot ne tik daudz no kapitālisma kā no kapitālisma nepietiekošas attīstības, tad jo lielākā mērā mums jāsaka, ka arī mūs nospiež *ne pasaules revolūciju*, bet šīs pasaules revolūcijas nepietiekošā un gausā izplatīšanās. Šinī ziņā mēs ar gaidām, ar nepācību, pat ar pārmetumu raugāmies uz rietumu valstu proletariātu.

* Sk. šā sēj. 48.—52. lpp. Red.

5. JAUNAS RAZOŠANAS IEKĀRTAS NENOVERSAMIBA

Mēs jau redzējām, ka par pamatu ikvienam saimnieciskas iekārtas gadījumam bija cilvēku uztura jautājums, vienkārši izteicoties, — *bads*.* Bads pirmatnējam cilvēkam norādīja kā uz nepieciešamu darba iekārtu uz ģimenes un ģints «ciema *komunismu*». Tas pats bads, cilvēku skaitam pieaugot, *iznīcināja šo pirmatnējo ciema komunismu*, vispirms to padarīdams par *puskomunismu* un tad pavisam pārvērzdams uz privātipašumu, vispirms *feodālu* un tad *kapitālistisku*. Kapitālistiskā saimniecības iekārta atklāja tik plašas ražošanas spēku attīstības izredzes, ka varēja domāt: nu reiz bada draudam gals! Bet tā tikai bija *iespējamība*, patiesībā bads gan citādā veidā, pa grupām un šķirām, turpinājās arī te, un križu laikmetos no jauna cēlās bada nemieri kā jaunu pārgrozību «laika zīmes».

Sevišķi asi jautājums nostādījās pa karu un tad kara beigu gados. Eiropas kultūras valstis bija tik stipri pamazinājušas savu lauksaimniecības nozari, ka pavisam nespēja pietikt bez aizjūru labības un pārējās pārtikas. Arī šīnī ziņā jau iepriekš kara aizrādīja, ka arī Amerikas iedzīvotāju skaits vairākkārt ātrāk pieaugot nekā labības raža, bet tas bija vēl tikai *tālākas nākotnes drauds*.

Karš nostādīja *jaunu saimniecisku iekārtu uz dienas kārtības*. Vispirms Vācijā, kura pārgāja uz labības un gaļas *valsts monopolu* un uz *uzspiestu darba klausību* lauku ražas nokopšanai, bet *nesaudzīgi* izturoties *vienigi pret darba šķiru* un vissaudzīgāk pret lielgruntnieku. Vācijai sekoja Anglija, ievedot uzspiestu muižu zemes apstrādāšanu, un pa kara laiku dažs labs parks no jauna pārvērtās aramā zemē. Valdības kontroliestādes varēja, ja kāda saimniecība strādāja neracionāli, ķemt tādu saimniecības vadību savās rokās. Kamēr šīnīs valstīs vara bija buržuāzijas un vispār kapitālistu šķiras (ieslēdzot zemes lielgruntnieciņu), rokās, tas bija tikai valsts *kapitālisms*. Krievijā, kur valsts vara [jau] atradās strādnieku šķiras rokās, tas pārvērtās par *komunismu***.

Un šķiet, tas apstāklis, ka pārtikas krīze nav novēr-

* Sk. 58. piezīmi. *Red.*

** Te acīmredzot domāta pāreja uz sociālistiskām ražošanas attiecībām. *Red.*

šama tuvākajā nākotnē, ja neatrisina ražošanas spēku vispilnīgāko attīstīšanos, piespiedīs nenovēršami arī visas pārējās Eiropas valstis pāriet uz komunismu.

Tā iejaukšanās, kādu mēs redzējām Anglijā, jau ir pilnīga privātīpašuma negācija (noliegšana). Tik lielu iejaukšanos privātīpašumā agrāk nevarēja sev iedomāties. Mēs uzstādām kā logisko turpmāko soli: *zemes privātīpašuma pilnigu, tas ir, revolucionāru atcelšanu.*

Tālākais solis ražošanas spēku pilnīgai atrisināšanai ir *kapitālistisko lauksaimniecību pārņemšana valsts vadībā* un, reiz valsts vara pāriet strādnieku šķiras rokās, *viņas socializācija*. Tikai tas dos iespēju pilnīgi attīstīt zemkopības iespējamo progresu, vadoties *ne no peļņas, bet vienīgi no Jaužu pārtikas interesēm.*

Bet kā ar pārējām saimniecībām? Mēs redzējām, cik brutāli izveda cauri kapitālisms savu revolūciju Anglijā uz laukiem: *viņš padzina zemnieku, nodedzināja viņa ciešus un laukus pārvērta kapitālistiskā, tas ir, lielgruntnieciskā un vēlāk racionālā* lauksaimniecībā.* Tāda bija kapitālistiskā *pilsonības* revolūcija, tās pašas pilsonības, kas tik daudz runā par savu humanitāti. Komunisti ne tā grib. Viņi arī *pastāv uz zemes racionālu izlietošanu*, bet viņi zemniecībai pretim cenšas izvest to mierīgā celā, tikai paātrinot un atsvabinot no netiriem peļņas aprēķiniem kapitālistiskā progresā tālāko attīstību. Mēs paraudzīsim vispirms, kā to mēgināja [Padomju] Krievijas un 1. Padomju Latvijas valdība**, un tad, kā mēs iedomājamies tā turpināšanu, komunismam Latvijā no jauna uzvarot.

6. ZEMES UN MEŽU SOCIALIZĀCIJA KRIEVIJĀ

Oktobra (nov.) revolūcija Krievijā pasludināja savā otrajā pēc skaita dekrētā*** *muižu ipašnieku ipašuma tiesības uz zemi par atceltām bez atmaksas* un šīs, kā arī kroņa, ķeizara nama un baziņcu un klosteru zemes ar visu inventāru nodeva vietējo strādnieku, kareivju un zemnieku

* T. i., peļņu nesošā (rentablā). *Red.*

** Domāta Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdība. *Red.*

*** Dekrētā par zemi; to Viskrievijas II strādnieku un zaldātu deputātu padomju kongress pieņēma 1917. g. 26. oktobrī (8. novembrī). *Red.*

padomju un pag. zemn. komiteju pārziņā līdz satversmes sapulcei. Darbīgo* zemnieku un darbīgo (рядовые) kazaku zemes netop konfiscētas. *Mazāk* nedrīkstēja dot pirmais sociālist. revolūcijas zemes likums Krievijā, jo uz šā dekrēta lozunga pamatojās zemniecības (visas bez izšķirības) piedalīšanās revolūcijā. Caur to arī izskaidrojams tas kompromiss, ka zeme nodota top padomju rīcībā līdz satversmes sapulcei. Un vēl viens, varētu sacīt, diplomātisks kompromiss bija dekrētā: pieņemtais «nakazs»** bija sastādīts uz to zemnieku «nakazu» pamata, kuri bija redīgēti galvenām kārtām zem «eseru» un pie tam «lab[ē]jo» eseru iespāida⁷³. Jo zemniecība dzīvoja šīnīs idejās, un ar zemniecību revolūcijai bija jāiet kopā. Bet pie tam bija jāparāda, ka tānī pat laikā, kad *eseri tikai sola*, bet pašu likumu atliek līdz satversmes sapulcei un sūta pat apbrūnotu spēku zemnieku nemieru, tas ir, zemnieku revolūcijas apspiešanai, boļševiki izved *bez kavēšanās dzīvē to, ko viņi solījuši* un kas bija revolūcijas pamattieksme, *muižniecības un tās pamata, proti, viņas zemes ipašuma monopola iznīcināšana*.

Bet boļševiki gāja vēl tālāk. Tiklīdz bija izšķirts jautājums par satversmes sapulci un tā bija padzīta, bija jāizšķir arī zemes tālākais liktenis. Lai paturētu zemniecību savā pusē, viņi gāja un viņiem bija jāiet gan ar kreisajiem eseriem kopā pat uz *zemes socializāciju****, tas ir, *slēptu zemes dališanu*. (Sk. programmu daļā.)**** Eseri

* — darba. *Red.*

** — norādījums. *Red.*

*** Sk. 71. piezīmi. *Red.*

**** Kādu isredzību te atklāj K. Kautska spriedelēšana 1919. g. uzrakstītajā priekšvārdā pie viņa bezsatura grāmatas («*Zemkopības socializēšana*»), kura sarakstīta pa daļai 1910. g., pa daļai 1917. g.! «*Zemnieki bija boļševiku valdību priečīgi apsveikuši viņas iesākumā 1917./18. g.*, jo tā viņiem nodeva lielo zemes ipašumu. Bet tagad tas ir izdalīts, un uz priekšu boļševiku valdība viņiem vairs nekā nevar solīt.» Bērnišķa valoda! Zemnieki pēc Kolčaka, Denīkina un Judeņiča režīmu pārdzīvojumiem *loti labi saprot, ka nepietiek saņemt un izdalīt muižas, bet ka šo stāvokli vajag arī aizsargāt*. Un šo aizsargāšanu zemniecība var Krievijā gaidīt vienīgi no padomju varas. *Sini varā iekšā tiecas zemniecība, bet ne pret to.* Kā Lielā Francijas revolūcija pie sevis saistīja *Francijas zemniecību*, tā *Krievijas zemniecība tagad saistīta pie Krievijas proletāriskās revolūcijas*, kāda saistīšana vēl jāizved dzīvē organiski un apzinīgi. Jo zemniecība savā visumā zina un redz, ka jebviena muižniecības vai pilsonības kontrrevolūcija stiepj roku pēc muižnieku zemes atpakaļņemšanas. *Zēl, ka to arvien vēl negrib saprast Vācijā!*

vēlāk kliedza, ka lielinieki «nozagusi viņu programmu», bet Ļeņins mierīgi atbildēja: Labs ir! Mēs no jums paņēmām to, ko vajadzēja, lai zemnieku saistītu pie revolūcijas, un *ar to mēs varam tikai lepoties.**

Šīnī dekrētā no 1918. g. 27. janvāra (Nr. 46, apstiprinātā CIK sēdē)** padomju vara iet jau tālāk un pasludina, ka *jebkura īpašuma tiesība uz zemi, apakšzemi, ūdeņiem, mežiem un dabas dzīviem spēkiem Kriev. SFP Rep. robežās top atcelta uz visiem laikiem.* Atzīmējiet: 1) ne vien muižnieku un 2) kā uz laukiem, tā arī pilsētās. Un tādēļ bija jāiet soli tālāk un jāpasludina arī *zemes socializācija****: zeme bez izpirkšanas maksas pāriet visas darba tautas rīcībā, un tiesība lietot zemi pieder ikvienam, kas to apstrādā ar paša darbu, izņemot gadījumus, kas īpaši paredzēti šīnī likumā. Arī ēkas un viss dzīvais un nedzīvais inventārs pāriet bez izpirkšanas padomju rīcībā. Kā lietošanas norma top noteikta uz nolīdzināšanas pamatiem patēriņa-darba norma pēc ikvienā apgabalā vēsturiski nodibinājušās zemes lietošanas sistēmas, nepārķāpjot darba spējīgo atsevišķas *saimniecības* locekļu vajadzības, bet arī dodot iespēju zemkopja ģimenei eksistēt bez rūpēm. Kā redzam, viss tas skan pilnīgi eseriski utoptiski, bet praktiskā zemnieka acīs tas ir skaidrs *dališanas princips.* Kā pretruna, zināms, tad skan: «Pāreja no mazražīgām uz *daudzražīgām kultūrām* un zemkopības kolektīvu saimniecību veicināšana kā vairāk izdevīga darba un produktu ziņā nolūkā *pāriet uz sociālistisku saimniecību.*» Tā iznāk, ka zemes socializācijas likums pasludina *zemes īpašuma tiesību atcelšanu*, tanī nolūkā *vēl tikai sagatavojot ceļu uz sociālismu.*

Ko bija darīt bolševikiem, reiz viņi bija lēmuši apmierināt zemniecības prasības? Viņi parakstīja to līdz ar visām utoptijām, kā, piem., to, ka zemes piegriešana vien jau

* Ļeņins raksta [«Komunistiskās] Internacionāles» 7./8. Nr. 1919. g.: «Eseri vārījās no dusmām, īguma, sašutuma, vaimanāja, ka «bolševiki nozagusi viņu programmu», bet par eseriem tādēļ tikai smējās: ir gan laba partija, ko vajadzēja uzvarēt un padzīt no valdības, lai no viņas programmas realizētu visu revolucionāro, visu darbaļaudim derīgo!» [Ļeņins V. I. Raksti, 30. sēj., 238. lpp. Red.]

** Dekrētā par zemes sociālizāciju. Sk. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917—1967 гг.). M., 1967, c. 33—45. Red.

*** T. i., zemes pāreja sabiedriskā īpašumā. Red.

nodrošina «bezbēdīgu eksistenci» vai ka sīko strēmeļu saimniecība varētu novest pie vairāk ražīgiem apstrādāšanas līdzekļiem. Algas darbs aizliegts, par tādu piedraud ar zemes atņemšanu. Ja zeme viņas lietotājam tiktu kāda iemesla dēļ atņemta, tad lietotājs dabū atlīdzību par [uz]labojumiem un darba ieguldījumiem zemē, kā arī ēkās un stādījumos. Tikai īsā piezīmē, drusku gan neskaidri, no «socializācijas» atļauts izņēmums par labu valstij kultūras nolūkos.⁷⁴ Bez tam vēl jāatzīmē, ka likumā bija pants, ka *tirgošanās ar labibu*, sēklām un mašīnām ir *valsts monopols*.

Saprotams, ka likums *bija piemērots tikai pirmajam revolūcijas cēlienam, zemniecības prasībai pēc zemes nacionālizācijas*. Par sociālismu skanēja tikai pantiņš, ka republika veicina komūnas un arteļu un kooperatīvas saimniecības. Kādi panākumi bija šim likumam? Skaitliskie dati mums ir ļoti nepilnīgi.

Bez runas, zemnieki saprata likumu kā dalīšanu, un, tā kā muižnieki uz vietām daudzkārt palika arī kā «pašdarbīgi» elementi*, kas jo viegli apvienojās ar vietējiem kulakiem (zemniekiem-bagātniekiem), tad var gan būt, ka nabagāko zemnieku stāvoklis, jo īpaši aiz inventāra trūkuma, tik visai spīdošs nebija, jo vietējās padomes bija pildītas ar agrākajiem pag. ierēdņiem un pat muižniekiem un to aizstāvjiem.

Jāpakavējas īsi vēl pie meža socializācijas likuma (no 27. maija 1918. g.). Par to nav daudz ko sacīt. Viņa princips ir īss: visiem Kriev. P[adomju] Rep. pilsoņiem ir [vienādas] tiesības *uz mežu lietošanu*. Likums nokārto vispār noteikšanas rīcību par mežu, kas tikai izverd iz vispārējā zemes «socializācijas» likuma.

Kā jau teikts, *zeme muižniekiem bija jau atņemta caur revolūciju*, caur zemnieku sacelšanos 1917. g. vasarā un rudenī; to apstiprināja *socializācijas likums*. Zemes īpašuma atcelšana *nosita** muižniecību*. Un tas vien jau liela lieta. Bet pilsoņu karš, šķiru cīņa uz laukiem nu tikai iesākās. Tās «*nabadzības*** komitejas*»⁷⁵, kas nodibinājās uz laukiem sakarā ar cīņu pret lauku kulakiem dēļ pārtikas vielām, t. i., dēļ labības monopola izvešanas, šīnī

* T. i., tādi, kuri paši apstrādā zemi. *Red.*

** — iznīcināja. *Red.*

*** Domāts — trūcīgo zemnieku. *Red.*

ziņā nozīmēja daudz. Es nenoliedzu, ka tās noveda bieži arī pie ļoti nevēlamām parādībām: pie vidējā zemnieka ieskaitīšanas kulakos un pie «bezzemnieku» kulaku* iezagšanās nabadzības komitejās. Bet gala rezultāts bija *vidējās zemniecības izlīgums* ar Padomju valdību, vismaz šī izlīguma sākums. *Un nenoliedzama zemniecības pacelšanās uz augšu, nelūkojot uz karu.* Ja nebūtu Judeņiča, Kolčaka, Deņikina un citādu ģenerāļu briesmas bijušas, viegli varētu būt, ka zemniecība būtu ielīgojusies savas patstāvīgas varas ilūzijās. Briesmas *saistīja zemniecību pie Oktobra revolūcijas iekarojumiem.*

Bet viss tas, saprotams, vēl ļoti tālu no komunisma.

7. LIKUMS PAR PADOMJU SAIMNIECĪBĀM KRIEVIJĀ

Ja visa zeme būtu lielsaimnieciski apstrādāta un apgādāta ar visu vajadzīgo inventāru (kā dzīvu, tā nedzīvu), tad tā lieta būtu itin viegla. Pat pasludinātu vienkārši, ka visas šīs saimniecības top pārvērstas par padomju saimniecībām, t. i., par labības, piena, gaļas utt. fabrikām strādnieku padomju varas tiešā rīcībā un vadībā. Varbūt arī tad še rastos grūtības darba dienas garuma, darba ražīguma un vispāri tā sabrukuma ziņā, kādu mēs novērojām arī Krievijas fabrikas rūpniecībā, bet tas būtu samērā viegli izdzīvojams.

Bet mēs atduramies šīnī ziņā tieši pretējās tieksmēs saimniecībā jeb pie mums [Latvijā], gan mazākā mērā maz- un bezzemniecībā. Uz šīm muižām jau sen lūkojās tie, kas gāja, apzinīgi vai neapzinīgi, līdzī revolūcijā tanī cerībā *tikt pie «sava namiņa un zemes stūriša»* jeb to papašināt. *Viņi tā saprata lielo agrāro revolūciju, ka tā padzis galīgi muižnieku un izdalīs zemniekiem vai bezzemniekiem zemi un inventāru.* Un šīm tieksmēm ir noteikts pamats. Caurmērā saimniecība lielajās muižās tika vesta visai slikti ne vien [Iekš]Krievijā, bet arī Latvijā. Muižniecības ienākumi bija pārāk nodrošināti, lai piegrieztu vērību pašu muižu apstrādāšanai. Zinātnes piemērošana zemkopībā bija izņēmuma gadījums. Mēs lasām gan pie K. Marksa, ka «viens no kapitālistiskā ražošanas veida lielajiem rezultātiem ir tas, ka šīs ražošanas veids, no

* Domāti lauku ekspluatatori, kuru īpašumā nebija zemes platības.
Red.

vienas puses, zemkopību — vismazāk attīstītās sabiedrības daļas nodarbošanos — no empiriskas, mehāniski mantotas nodarbošanās pārvērš par apzinātu, zinātnisku agronomijas pielietošanu, ciktāl tas vispār iespējams, pastāvot privātajam zemesiņšumam...»*

Mēs redzējām, ka Anglijas zemkopībā vispirms attīstījās šī racionālā zemkopība, bet sakropļotā veidā — *lēta darba* un *labības* *mutu atmosfērā*. Mēs tālāk redzējām, ka Amerikā *dārga darba* *atmosfērā* zemes darbs sasniedza vispirms savu pilnīgu attīstību, tikai atkal novirzīdamies sāņus, šoreiz uz ekstensīvu laupīšanas saimniecību. Bet mēs arī redzējām Anglijas zemkopības zinātnes un Amerikas dārgā un ražīgā zemes darba (ar mašīnām) *sintēzi* (*apvienību*) *Amerikas jaunlaiku zemkopībā*, un ne vien zemkopībā, bet arī lop- un dārzkopībā.** Un tādā kārtā *iespējamība* pāriet uz sociālismu arī lauksaimniecībā bija *pierādīta* ne vien uz papīra, bet arī dzīvē.

Bet viss tas ļoti mazā mērā attiecās ne vien uz Krieviju, bet arī uz Latvijas muižniecības saimniecībām, kur no zinātnes vēl bija maz vēsts un kur kapitālistiskais apstrādāšanas veids bija pilnīgi vai gandrīz pilnīgi izvests vienīgi dažu pelēko baronu*** saimniecībās.

Šādos apstākļos muižu *sadališana* pati par sevi vēl nebūtu ikreiz atpakaļiešana saimniecības progresu ziņā, jo vispirms pie mums zemnieku saimniecība bieži atradās uz augstākas pakāpes nekā muižās. Otrkārķ, šāda *sadališana* brīvības apstākļos novestu dabiskā gaitā caur zemnieku pašdarbību pie progresīvākas apstrādāšanas formas. Ja nu še pievieno to, ka Krievijā uz laukiem revolūcija izvesta ļoti reti cauri līdz galam, ka tur muižnieks bija bieži tas pats faktiskais saimnieks («*zemotdelos*»)****, kas padomju saimniecību platības aprobežošanu atklāti nostāda par progresu kavēšanu, bet slepenībā lolo cerības, ka viņš tādā kārtā uztur neaizskartu savu īpašumu līdz gaidāmajai restaurācijai (agrākās kārtības atkalievešanai), tad viegli saprotama zemniecības neuzticība un ienaidība pret šīm «*muižu saimniecībām*», kurās viņi čiep un krāpj, kā un kur vien var. Ja mums nebūtu citas labā-

* *Markss K. Kapitāls*, 3. sēj., 542. lpp. *Red.*

** Sk. šā sēj. 83.—89. lpp. *Red.*

*** — budžu. *Red.*

**** — zemkopības nodaļas. *Red.*

kas izejas, tad mēs varētu ar mierīgu sirdi izdalit arī tās muižas, kur saimniecība nebija priekšzīmīga, zemniecības apstrādāšanā.⁷⁶

Saprotams, ne uz visiem laikiem un pat ne uz ilgiem gadiem. Jo mēs zinām, ka sīksaimniecība neapmierina progresu intereses. Un vienā vai otrā veidā vai kārtā šām sīksaimniecībām būtu jāpāriet lielsaimniecībās. Man pie tam atminas b. Lēņina rakstiņš «Pravdā»* 1917. g. vasarā, ja nemaldos, kurā viņš kā pret utopistiem uzstājās pret tiem, kas jau domājot algas darbu lauksaimniecībā pilnīgi izskaustu, un ieteica nopietnu vēribu piegriezt laukstrādnieku organizēšanai arodnieciskās apvienībās. Šis rakstiņš būs varbūt vēl kādreiz jāizņem Krievijā iz arhīva un jāpārlasa no jauna, jo mēs redzēsim tālāk, ka arī pārliecīgas cerības uz komūnām stipri līdzinās tādai pat utopijai.

Atminēsimies uz acumirkli, kā norisinājās agrārā revolūcija Krievijā. Tā vispirms bija virzīta pret muižniecību, pirmā kārtā revolucionārā** un tad arī dekrētu celā to galīgi atceļot un atņemot viņai viņas īpašuma tiesības. Reizē gan arī atcēla īpašuma tiesību uz zemi vispārēji, bet nevienam pašdarbīgam zemturim viņa zeme, ja tā nepārsniedza darba normu, netika atņemta. Šīm ziņā mainījās tikai zemes tituls ([pār]valdišanas nosaukums).

Pirmais *socializācijas likums* bija tieši *sīksaimniecības garā*, jo to toreiz neviens nopietni nevarēja domāt, ka kolektīva apstrādāšana komūnās u. tml. apvienībās varētu uzreiz pieņemt ievērojamus apmērus. Tikai 1919. g. 14. febr. iznāca nosacījumi par «sociālistisku zemes iekārtu»,⁷⁷ kas komunistiskajā Krievijā *legalizēja padomju sīksaimniecības* kā lielsaimniecības ar algas darbu, cik jau nu padomju iekārtā vispāri var runāt par algas darbu nacionālizētos uzņēmumos.

Pirmā kārtā, tā izteicās Kriev. Pad. valdības zemkopības komisārs Sereda***, bija jānododas vēl kopā ar kreisajiem eseriem iesāktajai *zemes fonda izdalīšanai* darba tautas pagaidu *lietošanā*. Ap to laiku, kad šis darbs bija izbeigts,

* Domāts raksts «Par nepieciešamību dibināt Krievijas lauku strādnieku arodbiedrību». *Lēņins V. I.* Raksti, 25. sēj., 101.—105. lpp. *Red.*

** Te domāts — patvarīgi (1917. g. pirms Oktobra revolūcijas). *Red.*

*** Sk. «Известия ВЦИК», 7. sept. 1919. g.

tā apm. 1918. g. vasarā, kad varu bija saņēmuši vienīgi komunisti, bija jāatzīst, *ka princips vienīgi nolīdzinoši izdalit zemes zemnieku starpā ir pilnīgi nepietiekošs*. Šīnī laikā arī uz vietām sāka rasties kustība par labu lauksaimniecības sabiedriskai vešanai. Tā izcēlās 14. febr. 1919. g. apstiprinātie noteikumi par padomju saimniecībām.

«Pēc 14. febr. 1919. g. likuma padomju saimniecības top organizētas, lai 1) paceltu produkta daudzumu, paceļot ražīgumu un paplašinot apsējamo laukumu, 2) radītu apstākļus, kas veicinātu pāreju uz komunistisku zemkopību un 3) celtu un attīstītu zemkopības kultūras centrus.» Šīs padomju saimniecības top nodotas Zemkopības komisariāta pārziņā. Un apstrādātas tās top no padomju strādniekiem, ko uzaicina uz pastāvīgu jeb arī termiņa darbu, jeb beigās uz dienām. Arī še mēs neatrodam vairs privātsaimniecības ar algas darbu, bet gan jau *arteļu saimniecības blakus komūnām*.

Jaunie noteikumi pastāv pirmo gadu, un padomju saimniecību skaits 1919. g. beigās bija 2524 pa visu Krieviju. Viņu saimniekošana sacēlusi daudz nemiera uz vietām un lielu polemiku divu virzienu starpā: «centristos», kas visu pārvaldīšanu grib nodot centram un tā ieceltu ierēdņu rokās, un «separātistos», kas tās grib saņemt guverņu zemes nodaļu ziņā. Centrālisti no šām guverņu nodaļām baidās tai ziņā, ka tur stipra ir zemniecība, kuras tieksmes ir «muižas» dalīt. Bet aiz centrālistiem uz vietām slēpjās vecais muižnieks kā speciālists un sabotētājs. Asā sadursme tika 1919. g. vasarā izšķirta kompromisa-instrukcijas ceļā, kura dod kontroles tiesības vietējiem elementiem, noliek priekšgalā strādniekus-komunistus un pieteic noteiktu karu vietējiem muižnieku elementiem, kur tie iezaugušies. Izrādās, ka daudzās padomju saimniecībās ir pārrāk daudz neapstrādātas zemes, kamēr tās trūkst zemniekiem. Pati saimniecība bieži vēl iet uz pusgraudu, kas instrukcijā top noliegts, un ir daudz citu visai novecojušu paņēmienu.

Padomju saimniecību skaits bija iepriekš Deņikina uzbrukuma 23 gub[erņās] 2463 ar pavisam 1 361 190 des. jeb caurmērā 553 des. uz saimniecību, no kurām 745 586 des. aramas zemes, 313 354 des. plavu. Strādnieku bija pastāvīgu — 53 574, kalpotāju — 6 941, t. i., mazāk kā uz 8 strādniekiem 1 kalpotājs jeb 11%, kas ir visādā ziņā pārrāk liels skaits. Ar inventāru lietas stāvēja ļoti vāji: ag-

rāko muižu 386 672 zirgu vietā (1916. g.) bija palikuši tikai 36 727, agrāko 290 969 liellopu vietā — 56 595.

1919. g. beigās pēc Deņikina bija [visā Krievijā] vairs tikai 2524 saimniecības, bet uz 1920. g. pavasari skaitās 34 Lielkrievijas guberņās] vien 2625 saimniecības ar 1 399 385 des. un 624 899 des. aramās zemes. Zirgu ir tikai 30 000 jeb par 6000 mazāk, liellopu vairs tikai 36 000 jeb mazāk par 21 000. Deņikina uzbrukumi, karaspēka rekvizīcijas un mobilizācijas vispirmā kārtā atsaucās uz padomju saimniecībām.

Tādos apstākļos saimniecību koprezultāti bija pirmajā gadā deficīts, tas ir, viena daļa padomju saimniecību gan deva labības atlikumu (vairāk kā 1 milj. pudu), bet tām, kas bija frontē, frontes tuvumā un bez inventāra, maizes pietrūka pašām. Tomēr tas nedrīkst atbaidīt, un Zemkopības komisariāts tādēļ plāno 2200 jaunas padomju saimniecības ar 835 000 des. Arī tas uz 200 milj. desetīnām, kas atrodas Padomju republikas rīcībā, ir neliels skaits. Un jāpiezīmē, ka pati par sevi šo padomju saimniecību zemju neizdališana zemniekiem par zaudējumu nenāk, jo viņi paši bieži *nav varējuši* saņemt šīs muižas savās rokās aiz *inventāra trūkuma*. Viņi ir aizveduši un aiznesuši no muižām visu, ko varējuši, bet zeme viņiem šinīs apstākļos izrādījusies lieka. Te nopietnākā vēriba jāpiegriež, kā izšķirt inventāra un dzinēja spēka (zirga vietā) jautājumu.

Padomju saimniecību uzdevumi ir arī apkalpot rūpniecības vajadzības, un tā 4 guberņās piegrieztas cukura fabriku vajadzībām 286 818 des., bet pavisam dažādām valsts un sabiedr. iestādēm, skolām utt. top piedalītas 524 137 des. Ipašiem paraugu laukiem utt. 15 785 des. Bez tam 48 municipālām saimniecībām tiks piedalītas 61 244 des. Neraugot uz veselu mērnieku armiju no 2977 cīvēkiem, nacionālizētās zemes apmērišanas darbi tomēr iet lēni uz priekšu.

Se pievestie skaitļi, nerunājot jau par viņu nejaušību un nepilnību, nesniedz pareizas ainas un nedod iespējamības darīt jebkādus slēdzienus. Tā, piem., caurmēra skaitļi rāda, ka uz 1 strādnieka iznāk 13,9 des. aramas zemes un uz 1 zirga — 20,3 des. Tas, saprotams, nozīmē vienīgi, ka liels daudzums tīrumu un pat saimniecību guļ neapstrādātas. Jo uz tieši apstrādāto lauku pēc patlaban izdarītās stat. anketas iepriekšējām ziņām iznākot pat

pārāk daudz strādnieku. Kā teikts, statistikas centrālvalde izdarījusi anketu*, un tās materiāli top patlaban apstrādāti. Ja viņu tabula iznāks iepriekš drukas beigām, tad to mēģināšu ievietot pielikumā.** Tas tikai jāpiezīmē, ka, kā jau es agrāk aizrādīju, pirmajā gadā nebija nekādu spīdošu rezultātu, ko gaidīt, un tādi arī nav sasniegti. Bet es jau to arī sākumā atzīmēju, ka tas tikpat maz drīkst atbaidīt no iesāktā darba kā pirmā laika neveiksmes rūpniecībā.

8. NEKAPITĀLISTISKĀS SAIMNIECIBAS

Ko darīt ar tām saimniecībām, kas vēl nav pietiekoši ierautas kapitālisma atkarībā? Kādu politiku tur vest? Runājot par saimniecībām, kas vēl nav ierautas pietiekošā (pārejai uz sociālismu) mērā kapitālismā, — mēs runājam par zemniecību. Mēs atminamies, kā Engelss izteicās šīnā ziņā savā «Zemnieku jautājumā [Francijā un Vācijā]: «Ir gluži tikpat acīm redzams, ka tad, kad mēs iegūsim valsts varu, mēs nevarēsim pat domāt par to, lai varmācīgi ekspropriētu sīkzemniekus (vienalga, vai ar atlīdzību vai bez tās), kā tas mums būs jādara ar lielajiem zemesiņniekiem. Mūsu uzdevums attiecībā uz sīkzemniekiem ir pārvērst viņu privāto ražošanu un privāto ipašumu par sabiedrisku ipašumu, tikai nevis varmācības celā, bet dodot piemēru un sniedzot sabiedrisku palīdzību šā mērķa sasniegšanā. Un tad mums, protams, būs pietiekami daudz līdzekļu, lai parādītu sīkzemniekiem tos labumus, kurus viņam vajadzētu skaidri saskatīt jau tagad.»*** «No kapitālistiskās ekonomikas viedokļa var likties, ka materiālie upuri no sabiedriskiem līdzekļiem, kuri šai ziņā būs jānes zemnieku interesēs, ir zemē nosviesta nauda, bet patiesībā tā būs lieliska kapitāla izlietošana, tāpēc ka tā ietaupīs varbūt desmitkārt lielākas summas sabiedriskās pārveidošanas izdevumos vispār.»****... «Jo lielāks būs zemnieku skaits, kuriem mēs neļausim noslīdēt līdz proletāriešiem un kurus mēs dabūsim savā pusē vēl kā zem-

* — anketēšanu (aptauju). *Red.*

** Tabula netika ievietota. *Red.*

*** *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 410.—411. lpp. *Red.*

**** *Turpat, 412.—413. lpp. Red.*

niekus, jo ātrāk un vieglāk norisināsies sabiedriskā pārveidošana.»**

Engelss bija radikāls politiķis, un par oportūnistu viņu vēl neviens nav dēvējis, bet tomēr viņš savu saudzīgo politiku zemniecības jautājumā izplata pat uz lielo zemnieku:

«No varmācīgas ekspropriācijas mēs, jādomā, arī te atteiksimies, bet varēsim, starp citu, cerēt uz to, ka ekonomiskā attīstība padarīs prātīgas arī šīs cietās galvas.»***

Tas pilnīgi attaisno to «mēreno līniju», kādu nēma arī Latvijas Padomju valdība, kad viņa savā manifestā*** pasludināja, ka atcelts top *gan* privātipašums uz zemi vispār, bet padomju pārziņā pāriet tūliņ un bez jebkādas atlīdzības *pirmā kārtā un tikai* visas muižu, kroņa un baznīcu zemes un to inventāri. Un tā pati saudzīgā līnija, kā mēs vēl redzēsim, tika arī ieturēta dekrētā par zemes nacionālizēšanu⁷⁸, *gan* pa daļai aiz inventāra trūkuma, bet to tiesu vairāk bezpamatoti bija še uzbrukumi par mērenību.

Fr. Engelss neparedzēja to lielo sabrukumu, kāds būs pēc lielā pasaules kara, proletārā diktatūrai iestājoties, kad vispārējos bāda apstākļos ikviens zemnieks pārvērtīsies jeb vismaz varēs pārvērsties par spekulantu uz bāda cenām. Un šis apstāklis ir arī tas, kas visvairāk apgrūtina zemnieku ievilkšanu sociālismā. Bet te jāievēro arī otrs apstāklis, tā atkarība, kāda pat tumšākā apgabala zemniekam jau tagad ir pret pilsētu, bez kuras produktiem arī viņš nevar pietikt. Un, kamēr šīnī ziņā mūsu pilsētu proletārāts nebūs spējīgs nākt pretim zemniecībai, par galīgu saprašanos nav ko domāt, jo zemniecības vairums būs ar mieru slēgt līgumus ar citu zemju rūpniecību pāri par savu pilsētu galvām un uz pēdējo rēķina.

Izteicot vispārējos vārdos mūsu saimniecisko līniju pretim zemniecībai, mums jaiet galu galā tas pats ceļš, kā gāja kapitālisms, cik tālu tas nebija peļņas nolūkā, bet nozīmēja attīstību uz sociālismu****. Zināms, ka tas nav saprotams burtiski, jo, ja arī kapitālisma saimnieciskā attīstība ved uz sociālismu, tad bez nodoma un taisni pretī

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 412. lpp. *Red.*

** Turpat, 415. lpp. *Red.*

*** 1918. g. 17. decembra manifestā. *Red.*

**** Domāts — uz ražošanas sabiedriskošanu. *Red.*

kapitālistu šķiras gribai. Un mēs zinām, ka diezgan grūti ir izšķirt, kas kapitālistiskās attīstības posmā bija nepieciešami vajadzīgs pārejai uz sociālismu un kas pretējs tai vai vienkārši «nejaušs». Viss tas nav izšķirams principiāli, bet ikvienā gadījumā atsevišķi, skatot pēc apstākļiem.

Bet reizē mēs pie ikviemu šāda soļa ne vien atdalām un atmetam visu to, kas bijis darīts peļņas nolūkā, bet reizē pastiprinām visas tās tieksmes, kas veicina ceļu uz sociālismu. *Un it ipaši mēs piegriežam vēribu visam tam, kas var izdarit lūzumu «zemnieku pauros», viņu ideoloģijā*, pārvēršot viņus no sociālisma vai komunisma pretiniekiem vispirms par neitrāliem un beigās par apzinīgiem draugiem un piekritējiem. Kā «ekonomiskā materiālisma» piekritējiem mums saprotams, ka tas visvieglāk un visdrošāk izdarāms ar saimniecisko stīgu pievilkšanu.

Mēs šinī ziņā savus soļus varam sadalīt vairākās grupās: 1) soļos, kas saimniecību saista pie padomju saimniecīkās iekārtas, pie kam šie soļi var būt vairāk vai mazāk sistematiski; 2) soļos, kas tieši veicina saimniecības pāreju no privātās jeb, pareizāk, individuālās saimniecības uz kopēju jeb sabiedrisku saimniecību, kā, piemēram, komūnas, arteļi vai citādas kooperatīvas saimniecības; 3) soļos, kas dabisko zemniecības kopdarbību saista ar padomju saimniecību kooperatīvo darbību un tādi rada it kā dabiski izaugošas saites. Mums šie gadījumi jāapskata ikviens atsevišķi, vienmēr iegaumējot, ka viens un tas pats solis dažādos apstākļos, dažādos attīstības posmos var būt novērtējams dažādi. Nemsim, piem., komūnu. Komūna, kā jau vēl redzēsim, nav mūsu mērķis, bet tā zināmā stadijā var būt derīga komunisma labā. Ja mēs maz vai nekapitālistiski apstrādātu zemi nododam komūnas rīcībā, mēs parasti nekā neriskējam, bet dodam gan iespēju vest lielsaimniecību jeb samērā lielāku saimniecību uz sabiedriskiem, kaut arī vēl privātiem, pamatiem. Bet, ja mēs Latvijas skaidri kapitālistiskās muižas nodotu tādām komūnām, kuru locekļi te redz tikai līdzekļi tikt tā pie zemes stūriša un vajadzīgā inventāra, tad zināms, ka tur bieži būs maz cerību uz progresu un paredzama vienīgi izputēšana, ja negribēs mūžīgi mākslīgi veicināt tādu siltumnīcu augu, tad vienkāršāk «piegriezt vajadzīgo stūri» un tā izcēlušos jauno sīksaimniecību uz ciešāko saistīt ar jauno saimniecības sistēmu itin tāpat, kā mēs to darīsim ar jau pastāvošām sīksaimniecībām.

9. KOMŪNAS UN CĪTDAS KOOPERATIVAS SAIMNIECIBAS

Komūnas pie mums*, un ne vien pie mums, kļuva it kā par bubuļiem, ar kuriem bērnus un pat pieaugušus bērnus baidīja kā vecos laikos ar «samu» vai nelabo. Un pie tam viņas kļuva par tādiem agrāk, nekā tās jel maz kāds bija meģinājis nodibināt. Es zinu tikai vienu gadījumu, kad tiešam vienā pagastā kāda vietējā izpildu komiteja sāka spaidu ceļā visus sīkos zemniekus apvienot vienā komūnā. Ticu, ka vēl viens otrs tāds gadījums būs bijis (pilnīgi bez mūsu ziņas un vēl mazāk iespaida). Bet jāzin, ka jau tad, kad mēs bijām tikai ceļā uz Latviju**, uz laukiem gāja runas par bolševikiem, kas «gribot ievest komūnas», kur uzcītīgais strādāšot un slinkais tikai līdzi ēdīšot. Itin tā, kā 1905. g. cēla paniku ar teiksmainu*** «melno sotņu», tā tagad baidīja ar komūnām. Un visi tie soļi, kas nepatika, bet bija izsaukti ar kara un vēl pilsoņu kara apstākļiem, gāja uz «komūnu» rēķina.

Kas patiesībā ir komūnas? Es paņemu vienu no viskarstākajiem komūnu aizstāvjiem V. Meščerjakovu. Viņš iet tik tālu, ka pat izteicas, «komūnu organizācija esot mūsu tekošās *agrārpolitikas centrs*.»**** Bet viņš to nostāda pretim Krievijas zemniecības *obščinai*, *kopzemei bez kopsaimniecības*. Pēc tās instrukcijas un tiem statūtiem, ko izstrādājis šis autors, komūnas no vienkāršām arteļu saimniecībām atšķiras ar to, ka viņas ir «*brīvprātīgas darbinieku apvienības kopdzīvei uz līdzīguma pamatiem un vedot sabiedrisku (kolektīvu) lauksaimniecību lielos apmēros*», pie kam viņu pamata ideja ir: no ikviens pēc viņa spēkiem, un ikviens pēc viņa vajadzībām. Kas iestājas komūnā, *atsakās no jebkāda ipašuma, komūnā viss pieder visiem*, algas darbs nav pielaižams.

Kā redzat, autorā ir daudz utopisku cerību, viņš pārāk plašus stāda mērķus (varbūt vienkārši, lai aizrautu sev līdzi masas), un drusku savādi lasīt oficiālā instrukcijā, ka komūnas nolūks esot dzīties: 1) pēc lielsaimniecības vešanas zemkopībā uz sabiedriskiem pamatiem kā visvairāk

* T. i., Padomju Latvijā. *Red.*

** T. i., 1918. g. beigās. *Red.*

*** — fantastisku. *Red.*

**** Cītēta brošūra «Par lauksaimniecības komūnām», kas iznāca Maskavā 1918. g. *Red.*

Gubernu nosaukums	Saimniecību skaits		Ēdēju skaits* Šīs saimniecības				Zemes daudzums					
	Komūnas	Arteļi	Komūnas	Arteļos	Komūnas	Arteļos	Komūnas	Arteļos	Komūnas	Arteļos	Ciudadas kop. saimniecības	Pavisiem
1. Astrahānas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Arhangeļskas	1	—	2	3	42	90	96	228	36	—	—	—
3. Vitebskas	47	139	—	186	2225	4728	—	6953	8698	7739	—	113
4. Vladimīras	46	92	21	159	2358	11026	1735	15119	1468	2035	351	16437
5. Novgorodas	16	72	20	108	845	5557	1486	7888	4709	2968,5	888	3854
6. Voronežas	10	38	3	41	—	—	—	—	—	—	—	8565,5
7. Vjatkas	57	84	21	162	2301	4701	2189	9201	2030,17	1526,24	2188,1	4036,51
8. Gomeļas	70	180	20	270	5110	11325	1010	17445	8723	15794	1640	26157
9. Ivanovo- Voznesenskas	38	198	—	236	1270	21124	—	22394	2547,5	2923,5	—	8471
10. Kazākas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Kalugas	37	177	158	372	1690	11322	3109	16121	4082	11692	1750	17533
12. Kostromas	63	311	96	470	1970	14667	5597	22234	4925	36740	1978	43643
13. Kurskas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14. Maskavas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Nižnij- novgorodas	17	88	36	141	856	6622	7595	15073	—	—	—	—

16. Novgorodas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17. Oloñecas	19	36	10	65	341	1025	374	1740	—	—	—	—
18. Orlas	57	357	—	414	4000	25181	—	29181	5003	33771	—	38771
19. Penzas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20. Pëterpils	59	152	17	228	1420	5821	443	7684	6267	18440	1176	25883
21. Permas	28	1	—	29	1598	31	—	1629	4216	—	—	4216
22. Pleskavas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Rjazañas	—	—	—	87	—	—	—	11811	—	—	—	56777
24. Samaras	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Saratovas	63	135	—	198	4892	13764	—	18656	13369	21692	—	35061
26. Ziemel-Dvinas	29	65	—	94	1482	3623	—	5105	—	—	—	—
27. Simbirskas	22	26	—	48	1834	931	—	2765	2378	548	—	2926
28. Smolenskas	360	121	273	754	15923	5450	12076	33449	21033,5	7670	18008	46711,5
29. Tambovas	43	191	1	235	1893	20627	316	22836	—	—	—	16062
30. Tveras	120	180	30	330	4509	5640	1933	12082	13815	14039	2091	29945
31. Tulas	30	78	5	113	2073	8230	133	10436	2986	3577	—	6563
32. Cerepovecas	49	122	15	186	2455	7317	1253	11025	3017	9146	1556	13719
33. Jaroslavas	40	143	34	217	1197	6954	2391	10542	3066	3719	800	7385
	1311	2986	762	5146	62284	195756	41736	311587	—	—	—	—

• T. l., strādājošo un viņu ģimenes locīšļu skaits. *Red.*

ienesīgas (выгоднее) darba un produktu ietaupīšanas ziņā. No jaunajām komūnām gaidīt uzreiz ienesību un tādā ziņā agitāciju darbos par labu lielsaimniecībām uz sabiedriskiem pamatiem ir diezgan utopiski, jo zemkopība uzreiz vienā dienā un vienā gadā tādu pierādījumu nesniegs, un drīzāk gaidāms pretējs iznākums. Bez tam ir utopija cerēt komūnā jau uzreiz sasniegt principu, ka «ikvienam jāstrādā pēc saviem spēkiem un ikvienam jādabū pēc vajadzībām». Šo ideālu Markss uzstāda tikai galīgi attīstītajam sociālismam, t. i., komunismam, un ne pārejas laikmetam, kādam pieder atsevišķas komūnas. Esmu jau pilnīgi pārliecināts, ka revolūcijas laikmetā tādas jaunorganizācijas var padarīt savā ziņā brīnumus revolucionāru galvās, bet drīzāk jābaidās, ka viena daļa bagātīgo pabalstu komūnu dibinātājiem nonāca tiešu blēžu rokās un otrā daļa komūnu izputēs tādēļ, ka to dibinātāji ir vienkārši entuziasti, kuriem trūkst vajadzīgās darba prašanas un tamlīdz arī pietrūkst pacietības pie pirmās neveiksmes. Bet lielā daļa komūnu pārvērtīsies par vienkāršām sabiedriskām kopsaimniecībām, kas arī nozīmē lielu soli uz priekšu. Un tādēļ nav ko žēlot to bagāto pabalstu, kas še ir tikuši izdoti, jo jāatmin tie vārdi, kādus mēs augstāk cītējām no Engelsa.

Tagad mums ir «C. I. K. Ziņās» («Izvestijā» no 1. apr. 1920. g.) īss referāts par jaunās Krievijas sabiedriskām saimniecībām ar šādu, gan ļoti nepilnīgu, tabulu par zemes daudzumu uz 1. janv. 1920. g.*

Skaitļu tabulā ir kļūdas, un vispirms Rjazaņas gubernas skaitļi nav sadalīti pēc saimniecībām, un zemes daudzums no dažām gubernām nemaz nav uzdots. Pie viņiem tad arī nav ko kavēties sīkumos. Mēs redzam, ka visu komūnu skaits pa visu Krieviju pēc tabulas iztaisa 1311, no kurām liela daļa ir tās pašas zemes sabiedrības kā agrāk Zemnieku bankas** laikos.

Bet reizē jāpiezīmē, ka līdz šim laikam (pārskats zīmējās uz 1. nov.) ir pavisam dzīvē 1921 komūna ar 100 037 ēdājiem (t. i., ģimeņu locekļiem) un 4445 arteļi un citādas kopsaimniecības ar 320 367 ēdājiem. No tām *ziņas iesūtījušas ir tikai augšējā tabulā atzīmētās*.

* Tabulu sk. šā sēj. 344.—345. lpp. *Red.*

** Sk. 22. piezīmi. *Red.*

Ziņojuma sastādītājs piezīmē: «Iedzīvotāju attiecības pret komūnām iesākumā bija ļoti nelabvēlīgas, īpaši pret komūnām, kas sastādījušās uz muižu zemes. Ipaši asas attiecības bija Gomeļas apriņķī, kur zemnieki *nežēligi apkāva* komunārus, bēdīgs liktenis i komunāriem, i vietējiem iedzīvotājiem bija Kļimovičas un Čerikovas apriņķos*.

Pēdējos 4 mēnešos līdzīgi uzbrukumi vairs nav atkārtojušies, jo komunāriem ir *izdevies sasniegt savu nolūku* — ar kopējiem spēkiem pacelt zemkopības ražīgumu, *caur ko zemnieki sāk pārliecināties, ka viņi nav vienkārši liekēži.*

Naidīga izturēšanās sākumā bija arī Saratovas guberņā, kur kādreiz uz lauku darbiem bija jādodas ar šauteni rokās. Bieži zemnieki vienkārši neļāva nodibināties saimniecībām, piem., Atkarskas apriņķī 13 ģimenēm ar savu inventāru un milj. rbl. lielu samestu kapitālu bija jāatlakās, jo zemnieki nebija ar mieru tām zemi piedalit. *Tikai pēc ražas sāka cik necik mainīties zemnieku izturēšanās pret kopsaimniecībām uz labo pusī.* Kopsaimniecības palīdzēja ar darba rīkiem un darba rokām sarkanarmiešu ģimenēm, kas mazliet uzlaboja attiecības. Tas pats novērojams arī citās guberņās, *ipaši tanīs vietās, kur kopsaimniecības izrādījās dzīves spējīgas.*

Tā Penzas guberņā viena komūna izsūtīja 150 šķūts zirgus būvkoku vešanai. No daudz vietām ziņo, ka komunāri ievēlēti pag. izpildu komitejās jeb citos atbildīgos amatatos, jo zemnieki *atzīstot viņus par taisnīgiem un bezpar-tejīgiem».*

Kalugas gubernatoras apriņķī komūnā «Brīvība» ierīkots bērnudārzs, kuru lieto ne vien komunāru, bet arī apkārtējo zemnieku bērni. Ziemeļu Dvinas gubernūnas pācelās apkārtējo zemnieku acīs, kad tur parādījās darbā siena un labības plaujamās un ievācamās mašīnas. Tanī pat virzienā iespāidu atstāja arī priekšzīmīgas saimniecības. Vietām viņas ierīkoja remontdarbnīcas, modernieciņas un tādi nodibināja draudzīgas attiecības.

Pag. gada laikā *kopsaimniecībās* iegāja visvairāk proletāriskais elements no laukiem un pilsētām; vairāk vai mazāk turīgie zemnieki atturas pa daļai aiz savām privātīpašuma tieksmēm, pa daļai tādēļ, ka vēl netic padomju

* Mogiļevas gubernās apriņķi. Red.

varas galīgai uzvarai. Kultūras un izglītības centieni vēl maz piekopti. Bet paši kolektīvi piebriest. Patlaban zemnieku visnabadzigākā daļa jau ir iegājusi sabiedriskās saimniecībās, un tagad kolektīvos sāk iestāties arī vidējie zemniecības slāņi.»

Tātad *ienaidis* pret «komūnām» *radās tad, kad to vēl nemaz nebija!* Bet tur, kur viņām ir nopietns sastāvs un tās nenodarbojas ar fantāzijām, bet ar reālu darbu, sekas ir labas, ne vien uz pašu saimniecību zīmējoties, bet arī uz visu apkārtņi. *Zemnieki baidījās ne komūnu, bet komunisma**,⁷⁹ kamēr tā nepazina, viņi sāka draudzīgāk iztūrēties, tīklīdz tuvāk iepazīstas dzīvē, *ka komunisms nav bērnošanās, bet ir nopietns un pie tam ražigs darbs**.*

10. LATVIJAS LAUKI PĒC 1905. GADA

Latvijas «zemnieku evolūcijas» aprakstā*** mēs apstājāmies pie 1905. g. Bet pēc 1905. g. Latvija pārdzīvojusi daudz: briesmīgo soda ekspedīciju laikmetu, ilgi ilgstošu kontrrevolūcijas nakti, 1914. g. kara sākumu, 1915. g. Kur-

* Man kādreiz, kad es atzīmēju, ka ne komūnas, bet komunisms atbaidījis Latvijā daļu mazapzinīgās masas, Pēterpils «Komunists» atbildēja, ka tas esot nepareizi, jo «komunisms varot tikai pievilkta darba tautas masas». Man te gribētos aizrādīt uz vienu runu Vācijas s.-d. (ziedu laiku) partijas kongresā Breslavā [1895. g. *Red.*]: «Mums acimredzot pienāksies pārdzīvot zināmu pārejas *stadiju*. Nevajag aizrauties: ja mums arī ir tautā daudz piekritēju, mēs tomēr, *pārejot uz mūsu sociālistisko prasibu izvešanu dzīvē, pazaudēsim lielu skaitu piekritēju* (pilnīgi pareizi!). Mums vienmēr jārēķinās ar lielāku vai mazāku laužu skaitu, kas gan mums līdzi jūt, bet kuriem mūsu gala mērķi izliekas pārāk ekstrēmi (крайними). Tādēļ mums vajadzīgi pārejas *lidzekļi*.» Tā runāja nel. Augusts Bēbelis, kuram viņa dziļi proletāriskā sajūta ielikusi mutē daudz paregojumu, kas piepildījušies burtiski.

** Ka tieši apstākļi kādreiz spiež pie komūnas nodibināšanas, rāda sekošs gadījums. Patlaban, šīs rindiņas drukā sūtot, pie manis bija 2 priekšstāvji no 90 ģimenēm latviešu (400 cilvēkiem, no kuriem 290 darba spējīgi) no Jēnisejas gub., kuru iedzīve un inventārs izpostīts no H. Asara u. c. draugiem — kolčakistiem. Viņi atraduši izeju, apvienojoties ar inventāra atliekām komūnā «Brīvais Darbs», un tiecas pārcelties uz bij. kabineta zemēm⁸⁰ Altajas gub. Un es jau iepriekš nešaubos, ka šī komūna, kurā ieiet ne vien strādnieki-komunisti, bet arī vidēji zemnieki, izcīnīs savu cīpu pret dabu, ja vien tikai viņiem izdosies pārcelties 900 v[erstu] lielo gabalu uz jaunajām zemēm.

*** Sk. šā sēj. 98.—120. lpp. *Red.*

zemes okupāciju un Vidzemes evakuāciju*, 1917. g. jaujas sodekspedīcijas** un nepārtrauktu karu no 1914. g. līdz šim laikam. Tas ir saimniecisks sabrukums, tā ir asiņu nolaišana, kādas nav pārdzīvojusi tik īsā laikā neviens cita zeme.

Pēc 1905./6. nošķirošanās Latvijas iedzīvotāju starpā gāja milzīgi uz priekšu; bagātības auga, Rīga vēl spējāk izpletās un 1913. g. jau skaitīja 525 000 iedzīvotāju. Tā pieņēma gandrīz vai pasaules pilsētas apmērus, un viņas attīstība atklāja vēl plašākas izredzes.

Uz laukiem bagātās saimniecības nostiprinājās un pārgāja atklāti kontrrevolūcijā, nabadzīgākās (piem., Vidzemes malienā) vēl kādu laiku pieturēja sarkanu nokrāsu. Bet kalpu šķira uz laukiem stāvēja cieši uz savām kaujas pozīcijām, un viņa vairs nejāvās novilināties no tām saimnieku vai saimniekdēlu vadībā. Joprojām kalpi kļūst par lauku s.-d. organizāciju īsto pamatu, un no saimniekdēliem tur vairs atliek tikai patiesi proletarizētā daļa.

Laukstrādnieki 1905. g. pirmo reizi atklāti uzstājās savos streikos, kuri pārņēma ļoti plašus apgabalus. Šīs kalpu prasības ir nodrukātas jau šīs grāmatas III nodaļā.*** Laukstrādnieku streiki iesākās 1905. g. marta m. Ventspils, Grobiņas un Aizputes aprīķu muižās (3. martā Līgates kapos pie Durbes 150 kalpu sapulce, 20. martā pie Cīravas baznīcas mītiņš apm. no 300; 6. martā Dundagā pāri par 1000 cilv.). 1905. g. 1. maija d. svinēja arī uz laukiem ar karogiem un gājieniem (Zaļā muižā, Olainē, Raunā, Lazdonā utt.). Tad 1905. g. jūlijā streiki pieņem visai plašus, *revolucionārus apmērus*, jo Dobeles—Bauskas aprīķi vien piedalījās ap 30 000 laukstrādnieku. Tas vilkās 2—3 nedēļas. Tānī pat laikā bija mazākos apmēros streiki arī citos apgabalos (Talsu aprīķi, arī Vidzemē). Streiku ekonomiskie panākumi, kā arī viņu prasības bija mērenas, bet revolucionāra nozīme tiem bija lieliska. Jo no šejienes jāskaita *atklātās lauku proletariāta revolūcijas* pirmsākumi, tas ir, lauku revolūcijas proletāriskā daļa.

1906. g. kontrrevolūcijai sekoja visai stipra šķiru pretišķību paasināšanās starp kalpiem un saimniekiem. To

* Domāta rūpniecības uzņēmumu un strādnieku evakuācija uz Iekškrieviju. *Red.*

** P. Stučka te domājis vācu okupantu represijas pret lauku darbaļaudīm Vidzemē un Latgalē 1917. un 1918. g. *Red.*

*** Sk. šā sēj. 252. lpp. *Red.*

noteikti uzsvēra L. S. D. Str. partijas 1906. g. pavasara konferences rezolūcija.* Un šī pieaugšana turpinājās dzīvi uz priekšu, tā ka jāatzīst, ka nākošajos gados meņševistiskā virzienā ievirzījusies partijas vadība nepaspēja se-kot šim pretišķību paasinājumam un tas palika bez ide-jiskas vadības.

Lauksaimnieki, nevarēdami vai negribēdami izpildīt kalpu prasības, vai nu no jauna sāka zvejot laukstrādniekus no svešatnes, šoreiz vispirms no savas «kolonijas» — Latgales, par kuru *šīni brīdi pirmo reizi* atgādājās Latvijas buržuāzija, reizē ar to Latgali aplaimodama ar savu *kapitālistisko* konzuma** veikalu filiālēm. Kalpi, pa dalai dzīti no klusajām tieksmēm pēc sava namiņa, pa dalai vilti no diplomātiskā «pelēkā barona», pavairo iebūviešu, būdnieku utt. «pašsaimniekotāju» skaitu vai nu kā «klaušinieki», jeb «pušelnieki», graudnieki utt. Šis «deproleta-rizēšanās» process turpinājās jo lielākā mērā pa vācu okupācijas laiku.

Kad norisinājās 1917. g. 27. februāra (12. marta) revolu-cija un vietējās varas sasauga uz Valmieru pirmo bez-zemnieku sapulci***, tad vēlākais Zemnieku savienības va-ronis Dr. M. Valters domāja droši sajūsmīnāt sapulci par labu vecajai «sava namiņa un sava zemes stūriša» idejai. Bet neizdevās; L. S. D. boļševiku agitatoriem loti viegli izdevās izgāzt cauri šo priekšlikumu un izvest cauri lauku *bezzemnieku padomju lozungu*.

Bezzemnieku padomes uzreiz ieguva lielu popularitāti Latvijas lauku proletariātā, un 1917. g. Oktobra revolūcija sastapa jau gatavu organizāciju. Un Valmieras Strādnieku un bezzemnieku kongresā**** pēdējie (pēc Rīgas krišanas) spēlēja visai ievērojamu lomu. Bet saimnieki gatavojās uz pretsparu, jo sevišķi, kad vācu karapulki sāka savu jaun-uzvaras gājienu. Saimnieki, kā tolaik nostāstīja, tieši drau-dējuši kalpiem, kad tuvojās vācieši, ka tos nodošot vācu

* Rezolūcija «Par lauku attiecībām un lauku organizācijām». *Red.*

** Domāta Latvijas lauksaimniecības centrālbiedrības patērētāju apvienība «Konzums». *Red.*

*** Domāts Vidzemes bezzemnieku kongress, kas notika Valmierā 1917. g. 16.—18. aprīli (29. aprīli—1. maijā). *Red.*

**** Domāts Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomju kongress, kas notika Valmierā 1917. g. 16.—18. (29.—31.) decembrī. *Red.*

soda ekspedīcijām, un dažs labs no viņiem turējis vārdu. *Vācu* soda ekspedīcijas nav bijušas vieglākas nekā 1906. g., bet tās pirmā kārtā bija virzītas pret kalpiem, bezzemniekiem. Bez tam lauki bija palikuši pavisam bez *jaunas paaudzes un bez viriešiem*, jo tie bija visi evakuēti, iesaukti vai aizvesti kā vaņginieki. Es nezinu citas zemes, kur uz laukiem šķiru attiecības būtu tik asas, kā mums ar padomju iekārtu ienākot Latvijā 1918./1919. g. Un ikviens solis, kas cik necik mērķēja uz «pelēča» (visplašākā nozīmē) stāvokļa atvieglināšanu, izcēla visstingrākos protestus bezzemnieku starpā ...

Kad Latvijas Padomju valdība tika izspiesta no vācu-latviešu [kontrrevolucionāru] bandām, tomēr izrādījās, ka padomju saimniecību strādnieki ne vien bija pilnīgi mieru slēguši ar Padomju valdību, bet kļuvuši par tās ciešiem piekritējiem, to pierādīja tie lielie gājieni ar visiem saimniecību lopiem trimdā svešatnē. Bezzemnieki arī pa padomju varas laiku uz laukiem bija labi padomju varas piekritēji un līdzdarbinieki. Bet, kad arī šoreiz krita revolūcija, viņus acīmredzot pārņemis izmisums. *Viņi tādēļ vairāk nekā jekad cēsas pēc savas zemites.* Tie skaitļi, kādus publicē balto valdība, liecina par prāvu skaitu bezzemnieku ar kaut kādu siku inventāru. Piem., «Latvijas Sargs» (Nr. 27, 1920. g.) ziņo, ka Vidzemē reģistrēts, izņemot kareivjus, Rīgas aprīņķi (54 pag.) 4386 bezzemnieki, Valmieras apr. (55 pag.) — 4462; Cēsu apr. (61 pag.) — 5597; Valkas apr. (44 pag.) — 4662; kopā 19 107 bezzemnieki. Viņu ģimeņu loceklu skaits kopā ar pašiem 84 052, no kuriem darba spējīgi 58 189, t. i., ik uz ģimeni pa 3 darba spējīgi.

Pēc patlaban no [buržuāziskās] statistikas] valdes izdarītās bezzemnieku reģistrācijas iepriekšējiem rezultātiem Vidzemē un Kurzemē reģistrējušies (pieteikušies): 442 pagastos un 28 miestījos — 39 619 un armijā — 3473, bez tam vēl kādi 1111 bez piederības jeb kopā 44 203 bezzemnieki, no kuriem 20 734 (47%) *rentnieki un pusgraudnieki*, 12 890 (29%) strādnieki, 8093 (19%) amatnieki un 1915 citādi; pārējie nav devuši ziņu. Viņu ģimeņu loceklu skaits ir 172 474, no tiem darba spējīgi — 120 889. *Vairums bezzemnieku pieprasī 2 zirgu saimniecības.* Naudas līdzekļi ir 12 501; mazturīgu ir 7847, bez kādiem līdzekļiem — 19 563. Bez zirgiem ir 16 232 bezzemnieki, citiem ir 1—3

zirgi, bez govīm ir 7893, pārējiem ir no 1—3 govīm, vairāk par 3 govīm ir 5708. Bez arkliem un ratiem ir mazāk kā $\frac{1}{3}$. Reģistrēto darba gados (20—50) ir 28 270, neskaitot ģimenes locekļus. Pie šiem skaitiem jāpiezīmē, ka mums te ir vairumā *darišana ar jau saimniekiem-rentniekiem*, un tikai 20% ir strādnieku. Amatnieku un pārējo starpā būs laikam *viens otrs* pārticis vai intelīgents, kas kāro tikt pie vasarnīcas.

Pati Latvija patlaban ir viens liels «sieviešu, bērnu un veču ciems», jo visur, ne vien Rīgā un citās pilsētās, pārsvars starp iedzīvotājiem vēlēšanu gados ir sievietēm, par ko gaiši liecināja vēlētāju saraksti uz satversmes sapulci. Visos apriņķos vēlētāju starpā ir pārsvars sievietēm, ne vien pilsētās (Rīgā 73%!), bet arī uz laukiem (Valmieras apr. — 56%, Cēsu — 59% utt.). Pati bezzemnieku reģistrācija ir visai nepilnīga, jo reģistrējušies ir mazāk kā $\frac{1}{6}$ daļa no visiem darba spējīgiem un īpaši maz armijā. Vai nu reģistrācija izdarīta pilnīgi tendenciozi, jeb paši bezzemnieki vienkārši netic tai valdībai, kas viņus reģistrējusi un no viņas nekā laba negaida. Acīmredzot pieteikušies pa lielai daļai zemes rentnieki kā pircēji uz savu zemi.

Kā visur, tā arī še, spīd cauri vislielākās šķiru pretišķības uz laukiem.

11. PADOMJU LATVIJAS AGRĀPOLITIKA

Kad nelaiķi b. Rozīnu-Āzi, Padomju Latvijas pirmo zemkopības komisāru, kāds korespondents uzprasīja, ar ko viņš patlaban nodarbojoties, viņš atbildēja: «Es gudroju, kā iznīcināt maizes kartīnas.» Viņš gribēja ar to sacīt, ka viņš plāno, kā pieražot visiem pietiekoši maizes. Tas bija 1919. g. februārī, kad vēl bija dažas izredzes, ka drīzi izbeigsies ārējās cīņas.

Mums vispirmā kārtā bija jāapspriež, kas pārgrozījies uz Latvijas laukiem pa kara un revolūcijas laiku. Mēs zinājām to lielo naidu starp strādnieku un saimnieku šķirām, kas attīstījās pēc 1905. g. un sevišķi asu veidu pieņēma pa vācu okupācijas laiku, kuras priekšvakarā valsirdīgākie «pelēkie baroni» tieši draudēja kalpiem: «Nu, pagaidat, atnāks vācieši, tie jums parādīs.»

Un tādēļ drusku naivi izklausās, ja mēs «Latv. Sarga» Nr. 28 1920. g. lasām kāda Bauskas apriņķa lauksaim-

nieka vārdus par strādnieku stāvokli: «Grūti viņiem bija līdz šim, tas ir tiesa, un pie viņu grūtās dzīves *mēs, saimnieki, bijām vainigi*. Mēs nemācējām ar viņiem sadzīvot kā ar līdzīgiem darba biedriem, bet lūkojāmies uz viņiem kā uz zemāku šķiru, kurai vairāk nekā nav kā tikai viņas darbaspēks. Ja mēs būtu mācējuši nostādīt viņus kā sev līdzīgus cilvēkus, tad tādas asas un naidīgas attiecības nebūtu radušās.» Es biju drusku izbrīnējies par tādu grēku sūdzību no «pelēkā barona» mutes «Latvijas Sargā». Bet es nēmos pacietību un palasiju tālāk: «Bet tagad mēs saprotam *bezzemnieku lielo tieksmi* pēc *sava zemes stūriša*. Ja nepietiks valsts un privātmuižu zemes, ko bezzemniekiem izdalit, tad mēs būsim tāpat spiesti savām mājām atņemt *dažas desetīnas* un tās atdot bezzemniekiem.» Raug, viltīgais Lapsa Kūmiņš! Viņam gribas pāri būdniekū⁸¹ pa rokai uz savām «dažām desetīnām» (piezīmēsim, nederīgas zemes). «Es tevi pazīstu, pelēko baron, tev utt.!»...

Bet tiešām ienaids bija kļuvis liels, tik liels, ka sadzīvot vairs nebija iespējams. «Latgalijas mīlestība»* gan ieplūdināja vienu otru latgaļu darbaroku, bet vietējie laukstrādnieki visi sapnoja par savu zemes stūrīti, lai tiktu vaļā no saviem «sasodītajiem» zilajiem un pelēkajiem baroniem. Un, ja mums 1917. g. pirmajā Vidzemes bezzemnieku kongresā paviegli izdevās dabūt savā pusē lielo vairumu, tad pēc vācu okupācijas tas jau bija grūtāk. Un patlaban bezzemnieku lielā daļa sapņo vienīgi par savu zemes stūrīti, ar ko vismaz kā ar pagaidtieksmi nopietni jāskaitās. Pa laiku no 1905. līdz 1919. g. uz laukiem bija notikusi tā lielā pārgrozība, ka aprakstītās attiecības, karš utt. bija no Latvijas laukiem viņu skaidro proletariātu pa daļai izdzinis vai izvedis, pa daļai to pārvērtis pusgraudniekā⁸², būdniekā, mazrentniekā, kā mēs to jau redzējām. Cik arī pareizi vai nepareizi būtu «baltās» valdības izsludinātie skaitļi, viņi zīmīgi apstiprina to, ko es sacījis par Latvijas laukiem. Ar šiem apstākļiem dažs labs no komunistiem neskaitījās. Un tad izteikums «bezzemnieks», aiz kura dažreiz slēpās nebūt ne proletārieši, arī vienu otru maldināja, padomju varas agrārpolitiku dzīvē izvedot.

* Te P. Stučka ironizē par latviešu lauku buržuāzijas politisko liekulību, aiz kuras slēpās tieksme ekspluatēt Latgales bezzemniekus un sīkzemniekus. *Red.*

Jautājums caur to tapa sarežģītāks, nekā tas būtu bijis 1905. g., pat vēl 1913. g. Kad mēs izlaidām savu 17. dec. 1918. g. manifestu, mums aiz muguras jau bija mazi pasākumi: Valkas 1917./18. g. piedzīvojumi* un Valmieras kongresa lēmumi. «Mēs atceļam visus tos likumus, rīkojumus un iestādījumus, ko Latvijas darba tautai uzņāguši kā feodālā vācu muižniecība, tā carisma īsti krieviskā patvaldība, kā vācu imperiālisms, tā krievu buržuāzija.» «Privātīpašuma tiesības uz zemi un muižu inventāru tiek atceltas, un pirmām kārtām muižnieku, kroņa un baznīcu zemes un tās inventāri *bez atlīdzības* pāriet padomju pārziņā.»** Te jāatzīmē, ka mēs *bez atlīdzības* atņēmām pirmā kārtā muižnieku (pareizāk, muižu), kroņa un baznīcas zemes. Savā zemes nacionalizācijas dekrētā, kurš iznāca 1. martā,*** mēs gan gājām tālāk un pasludinājām *visas zemes*, plavas, ganības, mežus, ūdeņus un zemē slēptās bagātības par nacionalizētām bez atlīdzības, bet inventāru tikai aizbēgušo kontrrevolucionāru saimniecībās un tad visās muižās (tas ir, lielsaimniecībās). Mums vispirms jāpiezīmē, ka 8. martā iznāca papildu dekrēts arī *par zemkopības uzņēmumu atsavināšanu ar atlīdzību*, ja tāda īpašnieka mantības vērtība nepārsniedz 10 000 rubļu. Bet tas svarīgākais ir, ka agrākie *sik- un mazsaimnieki paliek savās vietās, ja tikai viņi padodas padomju varas likumiem un apņemas vest saimniecību pēc padomju iestāžu (saprotams, skaidri agrārkultūras) nosacījumiem*. Mēs negājām pilnīgi pa {Padomju} Krievijas ceļu, jo mēs pilnīgi (pagaidām) neatcēlām algas darbu un neievēdām arī turienes zemes «socializāciju»****, bet mēs arī jau redzējām, iekš kam pastāvēja tā starpība īstenībā.

Zemnieku māju bijušo īpašnieku, kā arī dažādo rentnieku *inventārs top reģistrēts* (uzraksts), bet top atstāts zemkopja rīcībā, cik tālu tas saimniecībā, kuru ved pats tās īpašnieks, vajadzīgs. Ja rentniekam vairāk saimniecību, tad viņam atstāj tikai vienas saimniecības inventāru. Tikai *tvaika kuļmašīnas, plauj- un rindas sējmašīnas un citādi riki, kas nevar tikt pilnīgi izmantoti vienā saimnie-*

* T. i., Latvijas faktiskās pirmās Padomju valdības — Iskolata (Valkā) pieredze. *Red.*

** Cītēts Latvijas Padomju valdības 1918. g. 17. decembra manifests. Kursīvā P. Stučkas. *Red.*

*** Sk. 78. piezīmi. *Red.*

**** Sk. 71. piezīmi. *Red.*

cībā, top nacionalizēti ar varu bez atlīdzības uz jau minētā atlīdzības likuma pamata.

Zemes apsaimniekošana ir pēc dekrēta *divējāda*: padomju saimniecības un *rentes* (*tas ir, privāt*) saimniecības; vēlāk pievienojas kā pēdējo papildinājums *kolektīvas* *jeb arteļu rentes saimniecības*. *Par komūnām dekrētā nav neviena burta*. Nelaiķis F. Rozīņš izgāja no tā fakta, ka pie mums Latvijā kapitālisms ir daudz tālāk attīstījies nekā Krievijā un neprasa socializāciju fikcijas. Mūsu padomju saimniecības ir bijušās kapitālistiskās saimniecības, t. i., pēc dekrēta noteikumiem *saimniecības, kurām ir vairāk nekā 300 pūrvietas aramās zemes*. Kā redzat, tās ir kārtējas *muižas**, bet arī tās, ja Padomju valdībai nebūs pietiekoši inventāra, *var tikt atstātas privātsaimniecībās*. Bez tam padomju saimniecībās pāriet visas kultūrlās un intensīvās speciālsaimniecības (sugu lopu audzētavas, piennīcas**, stādu un sēklu audzētavas utt.), ja tām ir vispārsaimnieciska nozīme. Šīs zemes apstrādā padomju laukstrādnieki (pagaidām pēc ārējās formas tie paši algas strādnieki).

Pārējās zemes paliek privātsaimnieku rokās *kā rentes mājas uz 1 gadu*. Bet te tūliņ jāatzīmē, ka tie saimnieki, kas negribētu turpmāk apstrādāt savu zemi, var atdot savas mājas padomju varai, pie kam viņu manta*** tiek nacionalizēta *ar atlīdzību* pēc vispārējiem nosacījumiem. Vairs nebija runas par līgumiem, bet tika izstrādāti vispārēji nosacījumi vispārējās jeb saimniecības progresā interesēs un *ne peļņas labā*. Vārds «rente» bija nelaimīgi izvēlēts. Nelaiķis Rozīņš ar to gribēja uzsvērt, ka *rente*, tas ir, īpašuma tiesība, ir nacionalizēta, un šī rente bija *zems zemes nodoklis*. Tomēr vārds izcēla pārpratumus un turpmākā nākotnē *jāatceļ un jāapmaina pret patieso nosaukumu — nodeva*.

Par privātām jeb rentes saimniecībām skaitījās:

1) līdzšinējās rentes mājas, kurās inventārs nav nacionalizēts (sk. augšā) un

2) to īpašnieku mājas, kuru inventārs nav nacionalizēts, un bijušo īpašnieku saimniecības, kuru inventārs nacionalizēts, bet kuru platība nepārsniedz 300 pūrvietas

* Resp. lielsaimniecības. *Red.*

** — pienotavas. *Red.*

*** Ražošanas līdzekļi. *Red.*

aramas zemes. Pusgraudnieki pārvēršas rentniekos; atdot zemi tālāk apakšrentniekiem nav atļauts.

Zeme top izdota uz renti ikvienam, kas to vēlas uz izsludināto vispārējo noteikumu pamata; viens noteikums kā veciem, tā jauniem rentniekiem ir tas, vai tie ir spējīgi un apņemas vest saimniecību pēc padomju iestāžu norādījumiem un vai tie *padodas pagastu un aprīķu instruktori pārraudzībai*. Ja agrākais rentnieks grib pāriet uz padomju saimniecību, viņam tiesība atdot savu inventāru par agrārnodaļu noteiktām cenām. Šādi bija tie aprobežojumi, kas bija noteikti dekrētā, un tie neiet tālāk, nekā mēs redzējām ārzemju valstu* praksē. Te, zināms, jāatskaita zirgu un lopu mobilizācijas un rekvizīcijas kara vajadzībām, par kurām nevar vainot zemkopības vadību. Man diemžēl nav to skaitļu, *cik izdalīts tika zemkopības rīku* (arklu, separatoru utt.), bet to paši zemnieki gan varēs apliecināt, ka īsajā laikā tomēr vairāk nekā pa visu pilsoniskās valdišanas laiku.

Padomju saimniecības apstrādā laukstrādnieki. Viens nosacījums, uz kuru b. Rozīņš pastāvēja aiz agrārkultūras motīviem, bija neizdevīgs, tas ir, ka strādniekam nav brīv turēt savu lopu, bet tie jāatdod par atlīdzību padomju saimniecībām. Sakarā ar to, ka šīnī ziņā kādā aprīķi bija izlaists ļoti netaktisks vietējs cirkulārs,⁸³ cēlās nemierība, bet, kad pasludināja, ka viņiem ir tiesības par to pašu maksu lopus dabūt atpakaļ, viņi apmierinājās. Un labākā liecība par viņu apmierinātību bija tā, ka viņi kā viens vīrs traucās kājām ar visiem lopiņiem līdzi uz [Padomju] Krieviju, kad ielauzās «baltie»: nevar būt labākas liecības padomju varai par labu. Un tad paši baltie atzīst, ka lauki padomju saimniecībās bijuši labi iestrādāti un ka raža no tiem bijusi laba.** Tā ir otra liecība. Pavisam Latvijā bija 239 padomju saimniecības, kas, ievērojot īso laiku, bija ļoti daudz.

Es nekavēšos pie darba iekārtas; darba dienā bija pie-

* Te domāta Vācijas un citu rietumvalstu prakse, it īpaši pirmā pasaules kara gados. *Red.*

** Viens no visparastākajiem teikumiem «Latv[iešu] zemnieku saimniecības» un meņševiku līderu artikelos ir, ka 5 mēn. laikā neesot Latvijā ieveduši sociālismu un tur bijis bads. Mēs ienācām *iztukšotā* Rīgā 3. janvārī, tātad rudens darbi bija jau padarīti. Un izgājām 22. maijā, kad tikai daļa pavasara sējas bija izdarīta. Šo apstrādāto lauku raža taču nāca rokās «demokrātiem».

ņemts kompromiss: vasarā 10, ziemā 6, rudenī un pavasārī 8 stundas dienā. Tur, zināms, vienīgi prakse var ienest labojumus. Ja reiz saimniecībām nav peļņas nolūka, dienas garumam vairs nepiekrit agrākā loma, jo darba iekārtu nosaka pati darba tauta. Un mēs likām pirmām kārtām svaru uz upju ūdensspēku izlietošanu. Un b. Roziņam bija plaši plāni, kā nostādīt pirmās priekšzīmīgās saimniecības Kuldīgas tuvumā, kur ūdens krāces spēka izlietošanas priekšdarbi jau bija izvesti iepriekš mūsu ienākšanas.

Mēs saucām palīgā visus labākos agronomus, diemžēl pat neatdalot visļaunākos kontrrevolucionārus, kas ne strādāja, bet sabotēja. Bet jāatzīst, ka arī progresīvie agronomi, kad viņiem likām priekšā dot brīvu valu savam uzņēmuma garam*, palika pa zemi rāpjamies**. Es neteicu, ka visi. Mums bija arī ļoti labi darbinieki, pat atskaitot pašu ļaudis, komunistus.

Par pagājušo darbību zemes jautājumā 22. augustā bija jāizteicas Latv. Kom. Part. konferencei***, un viņa to atzina viņas visumā. Es no šīs rezolūcijas atzīmēšu dažas vietas. «Agrārpolitikas galvenā vērība jāpiegriež padomju saimniecību ražošanas pacelšanai, pārvēršot tās par lauksaimniecības kultūras veicinātājām, sabiedriskas audzināšanas un komunistiskās propagandas apvienotājām, pievelkot šai darbā laukstrādnieku ražotāju biedrības savienības.

Liekot par agrārās politikas galveno uzdevumu valsts komūnas**** organizēšanu caur padomju, sabiedrisku un privātsaimniecību apvienošanu pēc kopēja ražošanas un izdalīšanas plāna, konference noraida jaunus, ne uz ko nepamatotus mūsu tiešo pretinieku provokatoriskos apgalvojumus, it kā Komunistiskā partija un Latvijas Padomju valdība ar varu uzspiež zemnieku apvienošanu lauksaimniecīskās komūnās un padara neiespējamas privātās saimniecības. Atstājot zemniekiem tiesības brīvi organizēties kooperatīvi ražojošās jeb patērēšanas savienībās, padomju vara, gluži pretēji, vienmēr ir uzskatījusi privātsaimniecības par svarīgu komunistiskās saimniecības sastāvdaļu

* Saimnieciskajai iniciatīvai. *Red.*

** T. i., bija pasīvi. *Red.*

*** LKP Latgales organizāciju I konferencei, kas notika Rēzeknē 1919. g. 20.—22. augustā. *Red.*

**** T. i., valsts mērogā sabiedriskotas ražošanas. *Red.*

pašreizējā pārejas laikmetā.»* Tālāk konference apsola pabalstu, cik iespēs, ar sēklu, inventāru, padomu utt. kā sīkajam, tā vidējam zemniekam un apsola pārejas laikā taupīgi izturēties pat pret racionāli nostādītām privātām lielsaimniecībām, ja tikai tās izpildīs valsts monopola un tehniskās un sociālās kontroles nosacijumus. Un beigās ieteic piegriezt ipašu vērību bez- un mazzemniekiem — sabiedriski rentēt un kopēji apstrādāt bez inventāra paliņu zemes, un Latgalē censties vienīgi ar visu ciema zemnieku piekrišanu uz kopēju sabiedrisku apstrādāšanu.

Latgalē gan padomju vara pastāvēja ilgāk, bet frontes apstākļos tur nebija daudz ko iespējams padarīt. Interesanti ir tomēr tas, ka šejenes sīkzemnieki jo drīz nāca pie pārliecības par lielsaimniecību pārākumu, jo aprīņku zemes nodaļu priekšstāvju konferencēs tie pretēji [budžu] aģitācijai atbildēja ar noteiktu atbildi par labu sabiedriskam lielsaimniecībām.

Latgalē bija vispirms 62 padomju saimniecības, bet daļa jo drīz palika aiz frontes un atlīka 51. Tās apgādātas bija vāji, un to starpā bija saimniecības ar 2 govīm! Un tomēr tās bija labi apstrādātas, nodeva Pārtikas komisariātam un armijai 27 892 pudus 34 mārc. labības *līdz oktobrim*, sagatavoja 7278 pudus sēklas un vairāk kā 529 000 pud. siena armijai, un nodrošināja padomju saimniecības ar maizi. Vispār caur karu Latgale zaudējusi pusi no saviem lopiem, un uz 90—120 govīm iznāk tikai viens bullis. Pavisam tur lielsaimniecību, kas reģistrētas, ir 400.

Te īsumā daži skaitļi par padomju saimniecību sastāvu [Latgalē]

Aprīņku nosau- kums	Padomju saimn. skaitis	Ar. zemes	Darbinieki	Cik strādn.	Cik gūmenes loc.	Zirgu	Rudzu apsēts			
							1918. g.	1919. g.		
Daugavpils	19	2994	37	230	779	218	19	376	18	490
Rēzeknes	12	1842	26	235	677	193	11	260 1/2	11	255 1/4
Ludzas	11	2162	22	270	608	182	10	252	12	266 1/4
Viljānu	7	1846	14	169	658	109	7	269 1/2	7	274
Kopā	49	8844	99	904	2722	702	47	1158	48	1285 1/2

* Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d. R., 1958, 221. lpp. *Red.*

Aprīņķi	Rudzū		Kviešu		Auzu		Miežu	
	apsēts (des.)	ievākts (pud.)	apsēts (des.)	ievākts (pud.)	apsēts (des.)	ievākts (pud.)	apsēts (des.)	ievākts (pud.)
Daugavpils	376	254 $\frac{7}{2}$	42 $\frac{1}{2}$	3007	265 $\frac{1}{2}$	16437	90	5545
Rēzeknes	260 $\frac{1}{2}$	15508 $\frac{1}{2}$	15 $\frac{1}{2}$	1355 $\frac{1}{2}$	174	5585	52 $\frac{1}{2}$	2428
Ludzas	252	17704	9	974	201 $\frac{1}{2}$	9862	54 $\frac{1}{2}$	3970
Vilānu	269 $\frac{1}{2}$	17776	11 $\frac{1}{2}$	1502	224	9637	86	5668
Kopā	1158	76465 $\frac{1}{2}$	78	6836 $\frac{1}{2}$	865	41521	283	17611

Aprīņķi	Kartupeļu		Vīķu		Zirņu	
	dēstīts (des.)	ievākts (pud.)	apsēts (des.)	ievākts (pud.)	apsēts (des.)	ievākts (pud.)
Daugavpils	11 $\frac{3}{4}$	7196	?	2288	14	1147
Rēzeknes	11	4842 $\frac{1}{4}$	12	1187	21	1017 $\frac{1}{2}$
Ludzas	5 $\frac{1}{2}$	2280	3 $\frac{1}{2}$	161	9	402
Vilānu	14	5206	98	497	28 $\frac{1}{2}$	419
Kopā	42 $\frac{1}{4}$	19524 $\frac{1}{4}$	113 $\frac{1}{2}$	4133	72 $\frac{1}{2}$	2985 $\frac{1}{2}$

Tātad rudzu uz 1920. g. bija apsēts vairāk nekā uz 1919. g. par 10%; arī kviešu bija apsēts vairāk. Vēl pāsniegsim īsumā ziņas par ievāktiem augļiem 1919. gadā (sk. tabulu 359. lpp.).

Tāds bija īsais komunisma mēģinājums zemkopībā 1919. g. Latvijas kara nometnē.

12. NĀKOSĀ PROLETARIĀTA DIKTATŪRA LATVIJĀ

Tas būtu vieglprātīgi jau tagad uz priekšu pareģot, *kas būs*, kad no jauna pie varas nāks proletariāta diktatūra Latvijā. Mēs ceram, ka tā norisināsies no jauna pa padomju iekārtas ceļu, vienalga, ja pat nosaukums mainītos. Tagadējos politiskos apstāklos mums visdrīzāk jādomā, ka šī revolūcija nāks kopā un sakarā ar Eiropas vai vismaz daļas no Eiropas revolūcijas. Un mēs domājam arī, ka tā padomju iekārta, kas nāks tad, ies apmēram pa to pašu ceļu kā pirmā padomju vara, vispirmā dienā no jauna celdama spēkā nelaiķa b. Rozīņa-Āža *agrāro testamentu*, tas ir, viņa redīgēto zemes nacionalizācijas dekrētu*.

Bet kādi tad būs apstākļi? Vai nebūs jau demobilizēti karavīri un reevakuēti** strādnieku pulki? Vai nebūs viena daļa bezzemnieku pārvērtusies par zemniekiem, kaut gan patlaban, ap Jūrgiem 1920. g., kad valdība solīja izdalīt 10 000 saimniecības, esot izdalītas tikai 600!*** Un mēs neesam fantazētāji, kas iedomājas, ka vēstures riteni var pagriezt atpakaļ un tādus zemniekus vienkārši atkal pasludināt par bezzemniekiem.

Mēs visdrīzāk domājam, ka mēs ejam pretim okupācijas apstākļiem, lielkungu varas nostiprināšanai, mežu aizvešanai uz Angliju un visas saimniecības noputināšanai. Anglija laikam spers vēl turpmākus soļus uz Latvijas saimniecisku iekarošanu, tas ir, ne Latvijas, bet Latvijas ostu. Vācijas junkuri, un ne vien junkuri, arvien vēl raugās uz

* Šo dekrētu kā vēsturisku dokumentu es ievietoju īpašā pielikumā. [Šai izlasē netiek ievietots. Sk.: Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.). R., 1957, 167.—172. lpp. *Red.*]

** T. i., atgriezušies no citām padomju republikām. *Red.*

*** Tikai nule parādījās paskaidrojums no zemkopības ministrijas, cik daudz zemes jau esot rentnieku rokās. Te uzskaitīti visi tie kroņa un citu muižu rentnieki, kas *joprojām* paliek par rentniekiem. Raug, kāda te domāta «zemes piedalīšana»!

no iedzīvotājiem pusiztukšoto un vispār samērā reti apdzīvoto Latviju kā uz Vācijas kolonizācijas bāzi.* Vai nemēģinās viņi no jauna likt savu ketnu uz šām zemēm? Un tad Latvijai būs jāiet kopā ar *Vācijas revolūciju*, kas nozīmētu Latvijas revolūcijas stipru atvieglināšanu.

Lai kā! Mūsu pirmie soļi, ja proletariāta revolūcija no jauna uzvarēs Latvijā, būs muižniecības un visas feodālās viduslaiku iekārtas likvidēšana un zemes nacionālizēšana, *bez maksas tūliņ atņemot visas lielsaimniecības ar inventāru*. Citiem vārdiem, *kapitālisma pārvēršana sociālismā* jeb *komunismā ari zemkopībā*, liekot privātu lielsaimniecību vietā padomju saimniecības.⁸⁵

Par pārējiem soļiem mēs tikai īsumā pakavēsimies pie dažiem jautājumiem, lai beigās savā agrārprogrammas projektā izliktu tos lozungus, ar kādiem mēs saucam cīņā ari *lauku darba tautu*, ne vien proletariātu, bet ari pašdarbīgo zemnieku un bezzemnieku vispār. Sakarā ar grāmatā agrāk izlikto lasītājs pārliecināsies, ka šie slēdzieni, dabiski, izverd iz visas lauksaimniecības attīstības gaitas. Un, ka komunisti neslēpj programmas galdu atvilktēs, bet tās ieved dzīvē, tas vairs nav sevišķi jāapgalvo.

13. «PELĒKO BARONU» LIKVIDĀCIJA

Ja mēs te runājam par «pelēko baronu», tad mēs nedomājam te vieglprātīgi mētāties ar pārāk plašu saimnieku palamu. Viss, ko mēs agrākās lappusēs sacījuši par saimniecības ciešanām, ari šīnī jautājumā var mūs nodrošināt pret tādu vieglprātību. Mēs še ar «pelēko baronu» apzīmējam tikai saimnieku, kas tiešām dzīvo uz sveša un ne savā darba, kas tiešām ir izmantotājs pilnā vārda nozīmē.

Un, ja mēs runājam par likvidāciju, tad ari šis vārds saprotams viņa īstajā, pirmatnējā nozīmē. Tas ir, jautājums te grozās ap to, kā mēs *nokārtosim* šo «pelēko baronu» un viņu saimniecību turpmāko likteni.

Mēs vienu daļu no viņiem, zināms, būsim spiesti pilnīgi *pielīdzināt zilajiem baroniem*^{**} un ar viņiem un ar viņu

* Šo Baltijas kolonizācijas plānu imperiālisti, kaut šeidemāju masķas, nav atmetuši, par ko liecina noteikumi Vācijas—Latvijas miera līgumā⁸⁴, kurš līdz šim vēl nav izpublicēts.

** T. i., muižniekiem. *Red.*

zemēm un mantām rīkoties itin tāpat kā ar tiem, un par tiem man sevišķi paskaidrojumi nebūs jādod.

Bet mums ir liela šķira «pelēko baronu», kuru vienīgā vaina ir tā, ka viņi ir dzīvojuši kapitālistiskā iekārtā un ka viņi ir bijuši spiesti liet savus un arī gan savu strādnieku sviedrus, piepildot muižniecības cauros makus, bet kas nav pazinuši miera un atpūtas, uzlabodami savu zemi un savu saimniecību, un kas šinī ziņā ar mierīgu sirdsapziņu var stāties savu soģu priekšā.

Mums arī viņi ir *jālikvidē*, t. i., *jānokārto*. Mūsu *galīgā sistēmā neietilpst* kaut *vidējas privātsaimniecības ar algotu darbaspēku*, vienalga, ja tas ar būtu pašu ģimenes algots darbaspēks. Mēs tādu kārtību varētu atstāt tikai *pagaidām*, aiz darba tautas pārtikas nodrošināšanas interesēm, bet arī tanī gadījumā tikai ar *strādniecības priekšstāvju piekrišanu un visu vispārējo darba un saimniekošanas kontroles noteikumu stingru izpildīšanu*.

Mēs viņiem pirmā kārtā dodam iespēju pašiem savas saimniecības nodot padomju rīcībā, pašiem iestājoties darbā uz vispārējiem pamatiem. Jeb paturēt sev likumīgu zemes daudzumu pašapstrādāšanai, pārējo zemi atgriezt un vai nu apvienot ar kādu blakus saimniecību, jeb iedalīt bezzemniekiem vai mazzemniekiem. Šinī gadījumā īpašām zemes komisijām jānoteic atstājamās zemes daudzums un *jānokārto* viņa atdališana, kā arī ēku pagaidu izlietošanas kārtība.

Bet gadījumos, ja šāda saimniecība ļoti labi nostādīta, tad tanī pielaižama vai nu *arteļa saimniecība*, pieņemot saimniekam artelī līdztiesīgus līdzstrādniekus, jeb izņēmuma gadījumos pieļaujot apstrādāšanu ar algas strādniekiem līdz tālākai saimniecības nokārtošanai, kā mēs to jau redzējām.

Man te jāpiezīmē, ka es ļoti labi saprotu, cik grūti visu to nokārtot. Tas ienaids, ko cēluši pēdējie gadu desmiti laukstrādnieku un lauksaimnieku šķiru starpā, gan pa lielei daļai izskaidrojas caur muižniecības žņaugšanas politiku, bet lielā mērā ir uzrakstāms arī uz saimnieku un īpaši viņu *garigo vadoņu rēķina*. Un šis ienaids būs viens no lielākajiem kavēkļiem jautājuma *mierigai* nokārtošanai. Otrs kavēklis būs tās saimnieka ilūzijas par savu zemīti un tās mīlestību, t. i., par visiem tur ieguldītiem sviedriem un citādiem [uz]labojumiem. Mēs te varam piezīmēt to, ka tur, kur saimniekam kā darba cilvēkam *nāksies atlīdzība*

par [uz]labojumiem, mēs to uz vispārēju noteikumu pamata *neliegsim*. Bet mēs šos [uz]labojumus arī nenoputināsim un neaiznesīsim, par ko viņam pašam būs tiesība uz stingrāko pakaļ lūkoties. Un viņš pats, pāriedams strādnieku, t. i., darba tautas šķirā, nošķistīdamies no agrākā, kaut negribētā un neapzinīgā izmantošanas grēka, taps *lidzpilsonis Padomju Republikā* kā ikviens cits. Tāda ir Padomju konstitūcija, un tā arī šīnī jautājumā jāizved cauri uz stingrāko. *Iz «pelēkā barona»* viņš tad būs kļuvis *par strādnieku darba republikas lidztiesigu pilsoni*.

Ja tas viņu neapmierina, tad mums ar viņu nav pa ceļam. Šimbrīžam, — jo mēs pēc kāda laika arī ar viņu parunāsim pa jaunam.

14. VIDEJO UN SIKO ZEMNIEKU STĀVOKLIS

Sīkais un arī vidējais saimnieks, ja viņš ārpus zemkopības nenodarbojas ar kādu sveša darba izmantošanas arodu, mums arvienu bijis tāds pats strādnieks, darba cilvēks, kā visi citi. Mēs jau redzējām, kādēļ darbaļaudis kapitālistiskā iekārtā tik ļoti censās kļūt par pašsaimnieku, un tādēļ saprotam to zināmo daļu skaudības jūtu, kas pret viņu ir bezzemniekiem. Tomēr šis psiholoģiskais motīvs spēlē ne mazāku lomu arī fabrikas strādnieku dzīvē, bet tas nav bijis par šķērsli vienai un vienīgai lielās strādnieku šķiras apvienībai.

Mēs jau redzējām, ka sīksaimniecība bija bieži *papildu izmantojums*, kad zemes īpašnieks izdeva uz renti mazus gabaliņus zemes («parceles»), lai tā izsistu ne vien zemes renti, bet vēl daļu darba algas «blakus peļņā». Pie mums, padomju iekārtā, tas atkrit un visi *rentes vai kapitāla un procentu maksājumi par zemi tiek atcelti*. Zemes privāt-īpašuma nebūs, un šīnī ziņā arī sīksaimnieks būs aprobežots tādā kārtā, ka viņš *nevarēs pārdot savu zemi*. Bet neviens cilvēks viņam *nedomās atņemt viņa zemi*, kas paliks joprojām viņa rīcībā un apstrādībā. Zināmā mērā viņš var pat dabūt atlīdzību par savu īpašuma tiesību un sevišķi par saviem [uz]labojumiem, ja viņš domātu jeb būtu kāda iemesla dēļ piespiests no savas saimniecības aiziet. Šīnī ziņā nevar pārpratuma būt.

Ja sīksaimniekam ir pārāk maz zemes, viņam ir tiesības, ja tas vien ir iespējams, dabūt zemes piegriezumu un

pāriet vidējā saimnieka kategorijā, lai nebūtu jāstāv laiku dīkā vai jāmeklē neērti blakus darbi. Bet, ja viņš atrod, ka zemes par maz un ka tādēļ viņš *grib aiziet*, tad par viņa atlīdzību sakāms tas pats, kas augstāk.

Pretim vidējiem sīksaimniekiem, t. i., *zemniekiem, kas apstrādā zemi bez algota darbaspēka*, mēs gan labvēlīgi izturamies kā jau *pret biedriem*, bet tā vien vēl nav pietiekoši. Mēs varam būt pārliecināti, ka viņu saimniecības nav piemērotas laika prasībām, un šīnī ziņā mēs, zināms, vairāk liksim svaru uz skaidru laukstrādnieku *apstrādātām zemēm*, t. i., *padomju saimniecībām*.

Bet mums reizē ar to *jācenšas iemantot* arī sīko un vidējo zemnieku uzticība un ar laiku mīlestība. Un to mēs vislabāk varam sasniegt, ja mēs, ievērojot visas tās tiesības, kādas mēs dodam strādnieku šķirai vispārīgi, arī pretim šim pašdarbīgajam zemniekam, viņam centīsimies nodrošināt tos pašus saimnieciskos *pabalstus un labumus, kādus sniedza viņam kapitālisms visdažādākā veidā un kārtā* (neizņemot, protams, arī kooperācijas), tikai *ne peļņas nolūkā*.

Te, saprotams, atkrīt naudas kredits, cik tālu tas zīmējas uz rentēm un pirkšanas summām un to procentiem, — *tie ir atcelti*. Bet mēs skaitām par savu uzdevumu nodrošināt šos saimniekus arī *ar vajadzīgiem darbarīkiem*, cik tas būs iespējams, pēc lielsaimniecības apkopšanas. Daļa darbarīku viņiem tiks dota no turienes, cits būs jānokārto īpaši, jo sevišķu vērību piegriežot sarežģītāko darbarīku *koplietošanai*, kādam nolūkam būs jāatrod *zināms kooperācijas tips*, kas nodrošinātu vispārības intereses un arī darbarīku nenozušanu un nebojāšanu. Mēs izejam no tā, ka jādod sīksaimniekam izlietot visas iespējamības pacelt savu saimniecību iespējami augstu, jo tas ir visas darba tautas interesēs. Un mēs pie tam esam pārliecināti, ka, jo dzīvāk vidējais un sīkais zemnieks piedalīsies pie šādiem «koprīkiem», jo drīzāk viņš kļūs par pārliecinātu komunistu*. Bet ja viņam tiešām izdosies uzkopt savu zemi vai savu lopiņu saimi labāk nekā lielsaimniecībā? Vai tas mūs varētu apbēdināt? Nē, mēs nebūt neesam teorijas burtu ēdāji.

Darbarīku kopējā lietošana noved pie *zināmas darba kārtības, zināmas sabiedriskas disciplīnas*. Tā noved pie

* Domāts — kopsaimniecības piekritēju. *Red.*

zināmas vienādas lauku apstrādāšanas*, vienādu sēklu izlietošanas utt. Mēs redzējām, ka kapitālistiskais tirgus un šī tirgus interesēs vai zem viņa spaida nodibinātā zemnieku kooperācija to darija tāpat: pieprasīja *zināmu sugas govju turēšanu pienam* vai sieram, zināmu ikreiz nosacītu *mēslošanu*, *noteiktu* vai taisni no *centra dotu sēklu* (piem., cukurbietēm) *lietošanu* utt. Un zem *stingras uzraudzības un disciplinas*. Mēs arī gādāsim par *lokomobiļu apkulšanu*, varbūt pat tieši to padarīsim par *uzspiestu*. Un varbūt zemnieki paši kādreiz griezīsies ar lūgumu, lai mēs arī viņu laukus, ja tie tikai tam piemēroti, apartu ar tvaika** vai elektriskiem arklīem? Ja tas būs reiz noticis, tad tas ledus, kas vēl apklāj sirdis pret mums, būs galīgi izkusicis. Tā ir, zināms, jau *pāreja uz jaunu kultūru*, kas priekš zemnieka saistīta ar zināmu risku, bet ar to būtu kritusi pēdējā ieruna par labu sīksaimniecībai. Tvaika vai elektriskais *arkls*, kas pāries pār zemnieka zemi, še liktu pamatu modernajam komunismam un tādi «izpirktu to grēku», ko padarijis savā laikā pirmatnējais *arkls*, cik tālu tas ir bijis *privātipašuma apustulis* un pirmatnējā komunisma gāzējs.***

Mēs zinām, ka neviens zemnieks vairs neražo visu viņam vajadzīgo un ka viņam vajag *apmaiņas*, t. i., kā agrāk *pirkt un pārdot*. Patlaban viņš pērk un pārdod uz *spekulācijas* tirgus ar dažādu krāsu naudām, kurām viņš pats vairs netic.

Se mums jāpieliek kaut varonīgas pūles, lai nāktu pālīgā ar *naturālu apmaiņu*. Un vienīgais pareizais ceļš te ir *kooperācija*. *Darba zemniekiem jāieiet ar savu*

* Tā, piem., ciemu saimniecības laikmetā, tā saucamajā puskomunisma posmā [pirmatnējai kopienai izirstot. *Red.*], kad valdīja trijlauku sistēma, pastāvēja vai nu ciešas parašas, jeb tieši likumi par lauku vienādu lietošanu (vāc. Flurzwang), jo bez tā viens vien saimnieks varētu traucēt visu ciemu, piem., lauku ganišanā. Šis zināmā laikā ļoti racionālais noteikums kļuva par lielāko progresu aizkavētāju, kad trijlauku sistēma jau bija novecojusi.

** T. i., iekšdedzes dzinēja vilkmes (traktora) arklīem. *Red.*

*** Cik liels jaunums ir zemišu sasmalcīnāšana sīkās strēmeļēs uzaršanas ziņā, par to liecina tā saucamā «arkla tiesība» (Pflugrecht), kas dažās valstis vēl pastāv Vācijā (piem., Bavārijā). Šis likums dod zemniekiem, arklu apgriezot, tiesību pāriet pāri kaimiņa robežu, lai varētu apart savu zemi taisni līdz pašām robežām. Saprotams, ka tāds līdzeklītis nevar apmierināt, nerunājot jau par to, ka tas kā zemnieku izpēmuma likums neatrod vispārējas piekrišanas, jo tas nav uzņemts jaunajā Vācijas privātlikumā.

kooperatīvu padomju kooperatīvu aparātā, kur pilsētas rūpniecības produkti un ievedums no svešatnes tiks izdalīts un apmainīts uz vispārējiem pamatiem. Es saprotu, ka sākumā zemnieks raudzīsies uz šām iestādēm ar zināmu neuzticību, jo uzreiz jaunajai Padomju valdībai nevar būt pietiekoši visa, lai apgādātu visus. Bet, ja zemnieks negrib no jauna krāt nekam nevajadzīgas papīra zīmes, tad tas ir tomēr *vienīgais ceļš*, un es esmu pārliecināts, attīstības gaita jo drīzi pārliecinās zemnieku, ka visvienkāršākais ir nonest uz kooperatīvu to, kas lieks, un no turienes saņemt no sākuma *visvajadzīgāko* un tad ar laiku *visu vajadzīgo*. *Kooperatīvu zīmes* šīnī ziņā *daudzkārt drošākas* nekā naudas.⁸⁶ Pie kam *kooperācijas locekļi var būt vienīgi nevienu neizmantojoši darbaļaudis*. Un, reiz būs tāds kooperatīvs, tad ārpus kooperatīva būs vairs tikai spekulācija. Un strādnieku valdība nevar necīnīties bargi pret spekulāciju.

Līdz šim mēs neejam tālāk, nekā ir kapitālistiskajā laikmetā gājuši kooperatīvi un tieši kapitālistiskas iestādes *kontrolē un iejaukšanā zemnieka saimniecībā*, ikreiz kad pēdējā griezās pēc vidutības, palīdzības vai pabalsta pie šām iestādēm. Šīnī nolūkā bija īpašas inspekcijas, instruktori utt. *Tā bija stingra kontrole un stingra disciplīna*, bet vienīgi *peļņas* un pie tam *sveša, kapitālista* peļņas interesēs. Komunisms nepazīst un neatzīst izmantošanas un peļņas nolūka, par to jo driz jāpārliecinās arī zemniekam.

Atliek jautājums par darba laiku, dzīvokļu un darba apstākļiem, piederiņu ražotāju (t. i., arodnieciskās) biedrībās utt. Mēs vienmēr esam uzsvēruši, ka mēs šīnī ziņā skaitām par uzraudzībai padotiem *visus darba cilvēkus*, vienalga, ja tie arī paši uz savu roku strādā. Mums šīnī ziņā būs jābūt stingriem arī te. Bet es domāju, ka še no sākuma būs jāaprobežojas ar *morālisku iespāidu* un ar morāliskiem spaidiem (publikācijām, sabiedriskiem norājieniem, aizrādījumiem utt.). Bet vēlāk, pēc zināma laika, ja šo līdzekļu nepietiks, būs varbūt arī jāpāriet uz citiem, stingrākiem soļiem.

Nebūs viegli pieradināt uzreiz zemnieku pie visa tā, ko mēs sacījām. Es grāmatas pirmajās daļās tādēļ arī sīkāk kavējos pie kapitālistiskā tirgus un kooperāciju iejaukšanās lauksaimnieciskā patstāvībā un kontroles un ražo-

šanas disciplīnas izvešanā. Un ikreiz man no jauna un no jauna gribētos piebilst: *pie tam vienīgi un atkal kapitāla peļņas interesēs, ar kurām komunismam nav un nevar būt nekā kopēja.*

15. «KALPU» VAI «PĀS-SAIMNIECIBAS»?

Manā priekšā ir maza brošūriņa, izdota Rīgā 1920. g. februārī no agronoma Bauera ar sensacionālu (kliedzošu) nosaukumu «Cīņa par Latvijas zemi». Patiesībā tur ne par kādu ciņu nav runas, bet ir jau pieņemts, ka *vācu muižu zemes* atrodas valsts rīcībā, tas ir, ka tās ir *vienkārši izpirktas*; jo tādi agronomi kā Baueri par kaut kādām muižu bezmaksas atņemšanām prot tikai lamāties. Viņš arī tālākajā grāmatīnā saka skaidri un gaiši, ka «valsts zemi nevar izdāvāt kā ciema kukuli», «uz zemes saņēmāju, bez šaubām, gulsies zināmi pienākumi: nodokļi, *kārtīga zemes apstrādāšana* utt.». Tātad nekādas «ciņas par Latvijas zemi» Baueri un Komp. *neved un nedomā vest.*

Brošūras kodols ir: «*lielie ipašumi bez žēlastības jālikvidē un to vietā jārada mazsaimniecības*». Un ar mazsaimniecībām autors saprot tādas, kas ar pašu darbaspēku apstrādā zemi. Bet, ja grib runāt par Latvijas uzplaukušo zemnieku lauksaimniecību, tad par to varēja runāt *tikai iepriekš kara*. Un tad *progresīvās* *saimniecības* bija tiešām *pelēko baronu kalpu* *saimniecības!* Turpretim sīkgruntnieki ar saviem mazajiem zemes piegriezumiem, kā «*zaldātu zemēm*», tā dažu apgabalu sīksaimniecībām, tā arī vācu kolonijām (piem., Iršu muižā) utt., vai nu *nikuļoja**, jeb *iznomāja* zemes citiem līdzsaimniekiem, kas tās apvienoja ar savām. Un raksturīgi tad arī ir, ka tie, kas aizstāv sīk- jeb mazsaimniecības, tas ir, *saimniecības bez algas darba, vienīgi prot atsaukties uz ārzemēm*, pirmā kārtā uz Dāniju. *Bet Dānija ir kapitālistiski* *ſoti attīstīta*

* Ja nebija citādas blakus nodarbības, tiem bija trūkstošais vienkārši «*jāpiezog*». Tā vienā nelielā pagastā pēc vecajiem cara likumiem pietrūka *saimnieku* kandidātu uz pagasta amatiem, jo visi izrādījās kā bijuši zem tiesas un notiesāti par zādzībām. Tas tāpat kā vecos «*labajos*» laikos zemstes statistikā Krievijā «*staiguļu* *peļņas arodā*» (отхожий промысел) skaitījās liels skaits «*ubagotāju*». Tas par mācību tiem, kas domā, ka agrāk uz laukiem bijis labāk nekā padomju iekārtā.

zeme arī uz laukiem, ar kuru mēs vēl mēroties nevarām, un vienīgi, kā mēs redzējām, izlietojot brīvtirdzniecības ceļā svešu lētu labību un citādu barību, viņa *lopkopībā* ir panākusi zināmus panākumus, bet arī *pirmajā kārtā liel- un vidējie zemnieki ar algas strādniekiem*, pie kam tur attiecības starp saimnieku un kalpu *ir ne mazāk asas kā pie mums*.

Tas ir jāteic skaidri un gaiši: pie mums maz- vai sīksaimniecības zemkopības *progresā nav nekā panākušas* un tagadējos laikos turējās tikai vai nu uz bada pamatiem, jeb pateicoties spekulatīvām cenām. Bet viņu cēlonis bija pārlieku asās attiecības starp saimnieku un strādnieku šķirām uz laukiem. Tas pats Bauers tad arī raksta: «*Darbaspēka trūkuma* (t. i., *naida ar strādniecību*) un *zemes nodokļu dēļ* (t. i., *augstās rentes dēļ*) zemnieki drīz vien gluži labprātīgi samazinās savas saimniecības (t. i., *izdos lielākos zemes gabalus uz bada- un klaušu rentēm*).» Raug, īstais latviešu agronomi, kurš mums jāatšifrē iekavās! Un viņa slavas dziesma zemnieka un bezzemnieka darbam izskan viņa beigu akordā: «*Ar arklu mēs kalsim zeltu, ar arklu kalsim brīvu Latviju* (jeb, citiem vārdiem, *Latvijas brīvība = (līdzinājas) lielam zelta fondam!*).» Nē, tādam zemes kultūras ideologam (= agronomam!) mēs, komunisti, noteikti stādām pretim: «*Arklam nebūs «zeltu kalt», bet būs radīt maizi*, visiem pietiekošu, jo *Latvijas darba tautas brīvība pastāv ne «zelta fondā», bet vispārējā pārticībā!*

Un, izejot no tā, mēs arī sakām, ka mēs stāvam joprojām par lauku *lielsaimniecībām*, sociālistiskām jeb komunistiskām lielsaimniecībām (*kurām nav nekas kopējs ar komūnām*). Un, ja mēs pieļaujam mazsaimniecības un tās pat jaundibinām, tad nekādā ziņā *ne kā valsts saimniecības*. Plāni *par padomju mazsaimniecībām*, tas ir, par nelielām saimniecībām iz 30 vai cik desetīnām ar *padomju inventāru* un uz padomju rēķina ar «*algas darbu*», ir *pilnīgi pretim* mūsu uzskatiem. Un, ja kādam tādi plāni bijuši, tie ir jāatmet. Jo pat, ja mēs *atļaujam* jaundibināt *privātas mazsaimniecības*, tad vienīgi aiz inventāra trūkuma un nepietiekoša organizatoru skaita un lai neatstumtu tos bezzemniekus, kuriem pēc ilggadējām ciešanām vēl gribas izdzīvot cauri savas pašsaimnieku ilūzijas, jo mēs zinām, ka viņi paši pārnāks pie mums. Un mums ir tanī ziņā skaidrs pierādījums tie *laukstrādnieku bari*, kas

no mūsu padomju saimniecībām ar visām saimniecībām pie vislielākajām grūtībām izevakuējās līdzi uz Padomju Krieviju. Un tiem Baueriem un citiem agronomiem un ne-agronomiem, kas tik ļoti peļ boļševikus, es te gribētu noteikti uzprasīt: Cik *Ulmaņu «demokrātiskai» valdībai* aizgāja no Rīgas, Jelgavas utt. uz Liepāju līdzi strādnieku pilsētās un uz laukiem? Mēs savus skaitlus rakstām 1000, 2000 jeb tamlīdzīgi, Ulmaņi un viņu pārejtie agronomi tikai 0,001 jeb 0,002!

Bet es paskatos tālāk tanī pat brošūriņā: «Zemi un saimniecības vajag pataisīt *ienesigas*. Kā tas iespējams? Tur nepieciešami ir trejādi līdzekļi: zeme, *kapitāls*, darbs!» Arē! Kapitālu, tas ir, «naudu, kas rada vairāk naudas», tas ir, *peļņu un zelta fondu!* Nē, pa to ceļu mēs nedomājam iet. Mēs arī atzīstam, ka pilsoniskajā saimniecībā *priekšroka* jo *ipaši pie mums*, kur vēl zināmu *lomu* spēlēja labības raža, bija *ielākajām*, *kapitālistiskajām* un *nebūt ne* mazajām, sīkajām pašsaimniecībām. Tur vajadzēja kapitāla jeb naudas, kas nebija dabūjami bez peļņas tiesas. Mēs *nacionalizējam ne vien zemi, bet arī kapitālu, kuram mēs izlaužam viņa ģifts zobus — peļņas kāri un izmantošanas tieksmi — un to nododam pašas darba tautas rīcībā*. Tā jāizšķir mums strīdus ap saimniecības sistēmām atjaunojamā [Padomju] Latvijā.

16. BEZZEMNIEKU TIEKSMES PĒC ZEMES

Kas tik ļoti pievelk laukstrādnieku pie sava namiņa, sava zemes stūriša? Bez runas, tas suņa liktenis, kāds līdz šim bija Latvijas laukstrādniekiem:

1) Tā nepastāvīgā dzīve un pilnīgā atkarība, kāda viņam bija pie saimnieka; ja še dažā ziņā labāk bija lielmuižā, tad vēl vairāk necilvēciskās attiecības muižās un vecais ienaids pret baronu tur dzīvi darīja vēl sūrāku.

2) Sava kaktiņa trūkums un suņa dzīve pie saimnieka, kamēr turpat blakus saimnieks par sevi mēdza dzīvot tīrākā un ērtākā galā; jo sevišķi ģimenes cilvēkam te dzīve pavisam neiespējama, un higiēniskā ziņā kopēja dzīve kalpu un kalpoņu daļā, nereti kopā ar diloni vai citām lipīgām slimībām saslimušiem, ir bieži pilnīga elle. (Es zinu kādu no labākām saimnieku mājām, kur 2 gadu laikā pēc rindas nomira 3 diloņa slimas kalpones.)

3) Gimenes cilvēkam sava lopiņa trūkums, no kā pabarot bērnus ar pienu.

4) Barības ziņā: pie saimnieka uzturas plānā «koste», īpaši pēc separatora ievešanas; arī pašu tura neiespējamība iepirkt pa pieņemīgai cenai maizi un citu, nerunājot jau par to, ka nav iespējams turēt savu cūciņu un tai izlietot savas ēdienu atliekas. Tāpat apgērba ziņā.

5) Sajūta, kas pa daļai saistīta ar saimnieka ilūzijām, ka «pats būs savs saimnieks».

Mēs zinām labi, ka kapitālistiskā iekārtā visas šās ierunas ir pilnīgi pamatotas, un tās *nav pilsoniskā sabiedrībā citādi novēršamas kā tikai caur zemes piegriešanu pietiekošā mērā un caur inventāra iegādāšanu vajadzīgā daudzumā*. Mums nav te jāatkārto, ka kapitālisms no savas puses ne to grib, ne to var dot un ka viņa dziņa ir vienīgi caur sīksaimniecībām izsist *ielāku peļņu* un taisni nedot bezzemniekam pietiekoši lielu zemi, lai viņš būtu piespiests *piepelnit* kaut ko blakus (piem., pie lielsaimnieka) un arī no šī «blakus ienākuma» daļu nonest zemes īpašniekam (vienalga, vai kā renti jeb kā procentu par pirkšanas summu).

Bet kā ar to *pārejas laikmetā* uz komunismu? Padomju iekārta nekādā ziņā nevar atsacīties no pārejas uz sociālismu tur, kur tas iespējams, un šīnī ziņā *visas lielsaimniecības, kurām pietiek inventāra, jāpārvērš padomju saimniecībās*. Par dalīšanu *te nevar būt runa*. Ar to jārēķinās laukstrādniekiem un vispār bezzemniekiem.

Tanīs gadījumos, kad *muižas jau izdalitas, ja šī dalīšana nav tieši izdarīta kontrrevolūcijas nolūkos*, tas ir, ja nav zeme izdalīta tieši turīgākiem elementiem, strādniecības šķiras pretiniekiem (kā policistiem, spiegiem utt., utt.) un ja jaunie rentnieki jau apgādāti ar inventāru un iebūvējušies, tie *jāatstāj un jāierindo vispārējo sīksaimnieku rindās*. Pret to, es zinu, cels viens otrs iebildumu, bet mums nav iemesla še izturēties citādi nekā pret pārējiem sīksaimniekiem. Un nevajag arī nemaz nodoties ilūzijām, ka mūsu muižas uzreiz kļūs apstrādātas tiešām ideāli komunistiski. Tas nav vienas dienas darbs. Bet, iekļūstot sīksaimniekos, viņi, dabiski, zaudē tās tiesības, uz kurām *strādnieku valsti tiesība reķināt laukstrādniekiem*.

Tanīs gadījumos, kad tomēr *būs kalpi ar savu inventāru*, kas par varu gribētu kļūt pie sava zemes stūriša,

mēs viņus centīsimies apmierināt uz atstātu sīksaimniecību un uz atgriezumu rēķina no lielajiem «pelēkiem baroniem» jeb ar viņu māju un arī dažādu «pus» vai «lop-muižu» tiešu sadališanu, ja to saimnieki aizmukuši un ja viņu zemes nav apstrādātas sevišķi priekšzīmīgi; dališanas gadījumā saimniekam pašstrādniekam līdztiesība daubēt arī savu zemes daudzumu pašapstrādāšanai.

Mēs jau agrāk aizrādījām, ka mēs centīsimies pašdarbīgiem zemniekiem dot iespēju radīt arteļu, tas ir, kopsaimniecības, saprotams, vienīgi pēc pilnīgas labprātīgas savstarpējas vienošanās. Tās *nebūs komūnas*, bet tās arī *nebūs kapitālistiskas saimniecības*. Jo tās būs skaidras darba tautas apvienības bez sveša darba izmantošanas, kurām Padomju valsts dos iespējamos līdzekļus apstrādāt zemi ar pašu darbarīkiem, pašu rīcībā jeb ar valdības mašīnu un darbarīku kadriem. Tikai, saprotams, *zem strādnieku valsts speciālistu uzraudzības un ar šo speciālistu piepalīdzību tur, kur būs vajadzigs speciālistu padoms*.

17. «SAVU DZIVOKLITI — SAVU DĀRZIŅU»

Kādreiz nelaikis biedrs Āzis, iztirzādams projektus par slavenajām «normālsaimniecībām» jeb «sava namiņa un sava zemes stūriša» lozungu*, ļoti asprātīgi salīdzināja šo lozungu ar veca vācu humoristiska laikraksta joku ainu, kurā vezumnieks, kam vezuma rateļos iejūgtie suņi aiz izsalkuma vairs nevelk, uzsprauž uz dīsteles treknu žāvētu desu, kurai suņi elsdami drāž pakaļ, to nesasniedgami. Tāpat tas ir ar birģeļu solītājām «normālsaimniecībām» mūsu bezzemniekiem. Bet tāni jokā suņi tomēr dabūja savu desu, jo viņi, skriedami ar joni pret sienu, *salauž disteli un apgāž vezumu, un, svabadi tikuši, dabū arī desu*. Nezinu, vai šo gadījumu ir apdomājuši mūsu bezzemnieku vilinātāji.

Ar plikām rokām zemes nevar apstrādāt; piegādāt tīk daudz inventāru uzreiz, lai dibinātu 100 000 vai arī 50 000 *jaunas saimniecības*, ir pilnīgi neiespējami, jo ne govis, ne zirgi neaug kā sēnes un nebirst kā krusa no gaisiem.

* Rakstā ««Latvijas» normālsaimniecības jeb kā «kadeti» glābj muižnieku ienākumus». *Rozīņš F. Rakstu izlase, 2. sēj. R.*, 1964, 54.—78. lpp. Red.

Un tad ar pašu zemes dališanu iet visai gausi. Gan jau Zemnieku savienības kongresā zemkopības ministrs* dižo-jās, ka esot pieteikušies Vidzemē vien 12 000 bezzemnieku ar zirgiem un citu inventāru, bet tanī pat runā zemkopības ministrs piepeši atsauc no ministru priekšnieka** dienu agrāk doto solījumu, ka no nodomātām 50 000 (!) jaunām saimniecībām ap 10 000 *jau tikšot iedalītas šogad ap Jurgiem!*⁸⁷ Šoreiz zemkopības ministrs izsacījās, ka «ap Jurgiem varēšot izdalīt ap 1200 un tekošā gadā tikai 10 000 un pārējās gados piecos». Tātad 10 800 bezzemnieku ar zirgiem un pārējo inventāru (!) Vidzemē vien blandīsies apkārt veselu gadu? Kādēl tad? Neesot mērnieku! Nē, kungi, *jums nebūs zemes, jo baroni zemes ar labu nedod*, un *atņemt* viņiem to uzdrošināsies *tikai revolūcija*, tas ir, boļševiki-komunisti, jo kā Ulmaņi, tā sociāldemokrāti baidās i no Antantes, i no pašiem baroniem, kādēl pēdējie (t. i., soc.-dem., meņševiki) caur profesoru Balodi gan sola 2 reiz vairāk, t. i., taisni 100 000 jaunas saimniecības, bet viņi *labi zina, ka baroniem zemi atņemt var tikai jauna revolūcija* un ne viņi. Un, ja zeme pat būtu, tad zirgus un pārējos lopus arī sociāldemokrāti-meņševiki, cik veikli viņi arī nebūtu diplomātijā, uztasīt nespēj.

Raug, kādēl mēs atkal un atkal atkārtojam, ka muižu zemes *baroniem bez maksas atņemt* (tās konfiscējot darba tautai par labu) *var vienigi jauna komunistu revolūcija*, zināms, *tikai ar bezzemnieku pašu paligu*. Ja mēs šo revolūciju būsim izveduši, arī tad zirgi, lopi, inventārs no gaisa nebirs, bet mums to iespējams pa daļai dabūt *izdraudzīgās Padomju Krievijas*, un, ierīkojot padomju lielsaimniecības uz bijušās baronu un lielo «pelēču» zemes ar viņu bijušo inventāru, *mēs gādāsim darbu daudz lielākam bezzemnieku skaitam*, nekā ar to pašu inventāru iespējams, sadalot zemi sīksaimniecībās. *Siksaimniekiem* ar pārāk niecīgu zemes daudzumu mēs *piegriezīsim zemes*, un beigās tiem bezzemniekiem, kam tiešām ir inventārs, dosim kā *pašdarbīgiem zemniekiem* savu zemes daļu vai nu sabiedriski ar citiem, jeb atsevišķi, *pēc viņu pašu brīvas izvēles*.

Bet mēs *apsolām ne vien visiem bezzemniekiem cilvēcigu nodarbību*, bez kungu pātagas kā muižās un pie

* H. Celmiņš. *Red.*

** K. Ulmaņa. *Red.*

pelēčiem, bet *gādāsim viņiem arī kulturālus dzīves apstākļus*. Un pirmā vietā mēs tādēļ stādām lozungu: «Ikvienam savu atsevišķu dzīvoklīti un savu *dārziņu* pie tā!»

Latvijā būdami, mēs tikai varējām iesākt plānu šini virzienā. *Latgalē mēs to jau arī sākām izvest dzīvē*. Kur jau ir gatavi nami, kur agrāk lepni dzīvoja kungi un to ierēdņi, ja tie nepārvērtīsies skolu, patversmju utt. telpās, tiks *izlietoti, izdalot tos bezzemnieku dzīvokļiem*, klāt vai tuvu pie darba vietām, un ik pie viena dzīvokļa, kurš pietiekoši liels paša un ģimenes vajadzībām, *klāt mazu dārziņu*. Tāds ir attīstītā proletārieša ideāls, un to mēs pārnesam arī uz laukiem. Pie tam dzīvoklīti ar visām ērtībām, no kurām vienai no vistuvākajām vajag būt ūdensvadam un *elektriskai apgaismošanai*.

Ja pēc tā atradīsies vēl bezzemnieki, kas tiecas pēc savas zemes stūriša, mēs arī viņus centīsimies apmierināt, bet visos gadījumos, kur būs jaunceļamas ēkas jeb jāatjauno nopostītās, mēs dosim savu pabalstu tikai tad, ja *ievērois būs mūsu plāns*, kurā mēs iziesim ne vien no acumirkļa vajadzībām, bet no tā, lai zināmas ēkas apmierinātu nākotnes vajadzības un nekavētu dzīvē izvest progresu prasības. Arī še pirmā vietā: ikvienai ģimenei savu atsevišķu, ērtu dzīvoklīti pēc visām kultūras prasībām un pie tā *savu dārziņu*!

18. LATVIJAS SOCIĀLISTISKĀS LAUKSAIMNIECIBAS IZREDZES

Savā jau vairākkārt minētā grāmatīnā «Zemkopības socializēšana» K. Kautskis izsūdz savus grēkus kā «slavenās» vācu valsts «socializācijas komisijas»⁸⁸ loceklis un pat, ja nemaldo, priekšsēdētāja biedrs, šīs komisijas, kura izsludināja *socializēšanas* plāna *vietā* kapitalizēšanas plānu un tad aizmiga uz mūžīgu dusu kā pārāk radikāla (!). Kautskis raksta: «Vācijas socializācijas komisija patlaban sāka domāt (war eben daran) apspriest zemkopības socializēšanas iespējamības un veidus, te viņa *tika piespiesta atkāpties...* Socializēšanas darbs gan nedrīkst norisināties pēc boļševiku parauga: viņi ierikoja pilsētās stingru diktatūru un atļāva zemniekiem brīvu roku uz laukiem rīkoties, kā viņi gribēja. Tas bija nepieciešami Krievijas atpalikušajos apstākļos, bet iznākums bija tas, ka proletāriskās revolūcijas mēģinājums pilsētā sakrita

kopā ar pilsonisko revolūciju uz laukiem, kura apņem ļoti lielo iedzīvotāju vairumu.»

Ar vārdu sakot, Kautskim socializācijas komisijā iznāca kā parunā tam sunim, kas zaķa nenoķēra... Un tā ne vien zemkopība, bet arī rūpniecība Vācijā guļ *nedz socializēta, nedz jaunkapitalizēta, bet sabrūk jo dienas, jo vairāk*. Un vēl redzēsim, kura valsts, Vācija vai Kautska peltā Padomju Krievija, agrāk tiešām nokļūs *jaunorganizācijas* *sliedēs, uz kuru visgrūtākais vienmēr ir pirmais solis*. Bet ko tad Kautskis tagad var likt priekšā savā socializācijas plānā? Tā kā zemkopībā vēl ļoti maz uzņēmumu ir sasnieguši visaugstāko attīstības pakāpi, tad būs jāstājas *«pie visas lauksaimniecības jaunorganizācijas;* še ekonomiskā attīstība ir maz sagatavojuusi sociālismu, te viņam pašam ar dabas zinātni un tās tehnikas palīdzību, kādu kapitālisms attīstījis pilsētā, *jārada sava tehniskā bāze*.

Kā to izvest dzīvē? Kautskim iepatikušās viņa vecās formulas par mierigu («demokrātisku») pāreju no kapitālisma uz sociālismu, un viņš nevar iztikt, neuzbrucis Krievijas revolūcijai uz laukiem, par kuru viņš *nekā nezina* kā tikai buržuāziskās preses briesmu ziņas. Tā parādība, ka zināmu laiku būs blakus sociālisms un atliekas no kapitālisma un pat *«priekškapitālistiskās iekārtas»* (t. i., proletāriska un pilsoniska revolūcija), nebūs nepazīstama arī Eiropā un jo sevišķi Vācijā uz laukiem ar viņu ļoti stipro feodālisma piegaršu. Zināms, mazākā mērā nekā Krievijā, bet *ne mazākā mērā par Latviju...*

Man te gribētos citēt dažas rindiņas iz S. Guseva ļoti interesantās brošūras par Krievijas jauncelšanas plānu*: «Jāpiezīmē, ka, jo zemāki zināmā ražošanas nozarē tehniskās attīstības pakāpe un darba ražīgums, jo uz augstāku ražošanas tehnikas pakāpi mums būs (un mēs būsim spiesti) *uzreiz pārlēkt*, paejot garām starposmiem. No ciema ceļiem nevis uz liel- un šoseju ceļiem, bet uz elektriskiem tramvaju pievadu ceļiem. No vājām 6 riteņu lokomotīvēm ne uz 8 un 10, bet uz varenām 12-riteņainām, no kroplā koka arkla uz traktorarkliem.» — Jo tā būs *vienīgā iespējamība*, un reizē tā izšķirs jautājumu pašā pamatā.

* Domāta brošūra «Vienots saimniecības plāns un vienots saimnieciskais aparāts», kas iznāca Harkovā 1920. g. Red..

Mēs dzirdam no kaujas laukiem Beļģijā, Francijā, pat Bulgārijā, ka tur traktoru arkiem sākot izlīdzināt kara laika ierakumus. Un, kad lauki būs uzplēsti ar dziļarklu, tur atgriešanās uz seklaršanu nav.

Mēs Latvijā bez zirgiem; mūsu buržuāziskie agronomi izrēķina, ka Latvija vien zaudējusi 93 000 zirgu, tas ir, apm. $\frac{1}{3}$ un vairāk no visa skaita. Tik daudz zirgu no jauna neievāks, te jāraugās pēc cita spēka: un tāds ir elektrība. Mēs* jau stājamies pie Daugavas krāču pārvēršanas elektriskā spēkā (apm. 170 000 zirguspēkal!). Mēs ar to ne vien pa daļai izšķirtu saimniecības jautājumu, bet ietaupītu (uz zirgu skaitot pa 5 pūrvietām zemes barībai) 850 000 pūrvietas, nerunājot jau par lielo tehnisko lēcienu. Un tad tik sapratīsim tās pelēču «Brenču un Žvinguļu» sarunas par to, ka «Doles elektriskās stacijas darbi atņemot zemkopībai lielu daudzumu zemes». Bez ūdensspēka elektrifikācijas ne Krievija, ne Latvija atjaunoties nevar. Un tādēļ tikai viens jautājums, vai šis jauno spēku ieguvums nāks par labu *vienīgi kapitālisma peļņai* (ja iet uz kapitālismu) *jeb vienīgi darba tautai* (komunisma virzienā ejot), *ietaupot* cilvēka darbaspēku, tas ir, pamažinot viņa pārtikas ražošanai *vajadzīgo* darba laiku.

Elektrībai blakus vajadzēs dažādu vieglu spēka motoru, kas arī ir uz dienas kārtibas, jo bez tiem tāpat atjaunot zemkopību nevar, kā to mēs paredzam patlaban Francijā, kura pieprasī zemkopībai 20 000 automobiļu motoru. *Un tomēr*, būsim pilnīgi reālisti un atzīsimies, ka *blakus elektriskām* saimniecībām vēl zināmu laiku pastāvēs diezgan *pirmatnējas* sīksaimniecības un pat diezgan nepilnīgas padomju saimniecības. Bet atzīstieties, ka *vienkārša iespējamības* pierādišana būs milzīgs agitators plašo zemnieku masu starpā. Mūsu īsie piedzīvojumi jau liecina, ka kaut kādu Viļānu tuvumā (Latgalē), kad tur *pilsētā Padomju valdība ieveda elektrību*, zemnieki viens pēc otrā griezās ar lūgumu ievest elektrību arī viņiem.

Pārtikas grūtajos apstākļos mums, saprotams, jādara viss, lai nepaliktu neapstrādāta neviena pūrviesta, kaut arī pa vecam. Bet tomēr pilsētu proletariātā pirmās cerības griežas uz padomju saimniecībām. Un mūsu mazie piedzīvojumi Latgalē (pārējā Latvijā mūsu sēju ievāca «balto»

* T. i., Padomju Latvijas valdība 1919. gadā. *Red.*

valdība un *ipaši* vācu muižniecība) pierāda, ka šīs cerības nav liekas.

Pilsoniskā valdība patlaban sauc atpakaļ savās muižās vienu baronu pēc otra; drīz, ja darba tauta nesacelsies, *visas muižas būs no jauna* baronu rokās*, kas tās pārdos *par zeltu* un ne *par Ulmaņa naudām*, tāpat kā tās jau tagad izdod uz *klaušu renti* un *ne par naudu*. Un paraudzīsim, ka drīz ar baronu kopā atgriezīsies ne vien tumšība visā Latvijā, bet arī tās priekšgalā būs no jauna baronu tumšā vara. Tai vajag progresu un elektrības tikai muižā!

Otra izeja *ir [jauna] revolūcija, darba tautas revolūcija!* No tās varēja baidīt, kamēr plosījās karš, tagad «baltā» valdība pierādījusi, kā viņa prot *plēst* savu pašu *«pamat-šķiru»*. (Kāds Zemnieku savienības līderis izgudrojis, ka šo vārdu dzejnieks Rainis zīmējis uz «pelēci»!) Padomju valdība Latvijā** pastāvēja 5 mēn., Latgalē, tumšajā Latgalē, mazliet vairāk par gadu nepārtraukti, kā kara no metnē. Lai vēl parāda vienu valdību, kas tik īsā laikā un līdzīgos apstākļos vairāk darījusi pozitīva darba arī zemkopībā.

Komunisms ir iekārta, ceļā uz kuru viss jāpārorganizē no jauna un jāpārorganizē cīņu un bada atmosfērā. Tur nepietiek vis šodien aizņemties no viena bānkiera un otrā dienā pārdot visu, kas pārdodams, otram, tā izpostot visu saimniecību, lai tikai valdības vīriem un nelielam skaitam privileģēto būtu iespējams vēl padzīvot vienu otru mēnesi jautrībā, i nedomājot uz kaut kādu organizācijas darba plānu, bet uz Amerikas onkuļa rēķina.

Mēs šo organizācijas darbu strādājam divējādā ceļā: no augšas — dodot virzienu un plānu un ar ciešu roku izvedot šo plānu, no apakšas — radot priekšzīmīgus darbus šai ziņā, radot parauga šūniņas. Šīm pēdējām, mūsu plānotām *padomju lielsaimniecībām*, ir uzdevums izplesties plašumā, pārvēršoties par apvienotu *«pārtikas vielu darbinu»* veidu. Tikai, kā jau vairākreiz uzsvērts, ne ar varu, bet ar pārliecību, darot iespāidu arī uz sīksaimniecības pāriešanu lielsaimniecībā.

* Sal. miera sarunas starp Vāciju un [buržuāzisko] Latviju baronu zemju labā. [Sk. 85. piezīmi. *Red.*]

** Kurzemē un Vidzemē. *Red.*

19. SIKSAIMNIEKU IZREDZES PADOMJU IEKĀRTĀ

Mēs visur uzsveram, ka uz sīksaimnieku pārvešanu *ar varu* uz sociālismu mēs i nedomājam. Tas ir mūsu pamata lozungs sīksaimniecībām pretim visādiem [buržuāziskiem] musinātājiem un baidītājiem. Visi pretējie vietējie rīkojumi, ja un cik tādi bijuši uz vietām par uzspiestu komūnu dibinašanu, ir bijuši *pretilikumīgi* un tādā ziņā kontrrevolucionāri. Bet reizē mēs sakām, ka mēs ceram jo drīz arī sīksaimniekus pārvilkst savā pusē, tas ir, padarit par komunistiem*, bet vienigi tos pārliecinot ar reāliem faktiem.

Nekavēsimies pie labprātīgām kopsaimniecībām, par tām jau nevar būt šaubu, ka tās visvieglāk ierindosies tieši padomju saimniecību sarakstos.** Bet kā būs ar sīksaimniekiem?

Pēc mūsu plāna sīksaimniekiem atvērsies plaša rīcības brīvība, kādu viņi agrāk nepazina un nevarēja pazīt. Brīvi no kungu nodevām un klaušām un vispār parādiem (mēs te runājam, zināms, par laikmetu pēc kara beigām), droši no tā, ka [ne]atraus viņiem no mutes pašu nepieciešamāko, viņi bez maksas var gūt vajadzīgos padomus un pamācības. Viņi dabūs iespēju izlietot arī mašīnas un jaunākos darbarīkus, kā arī labu sēklu un vajadzīgos mākslīgos mēslus utt., cik, zināms, tie piemērojami sīksaimniecībā. Varētu domāt, ka tādos apstākļos *sīksaimniecībai vajadzētu stipri pacelties*. Pilsoniskā iekārtā diemžēl šādi *labvēliji apstākļi nav iespējami*, jo tie runā pretim kapitālisma peļņas interesēm.

Mēs esam pārliecināti, ka saimniecības tiešām pacelsies, ka sīksaimnieki, no važām vaļā tikuši, atžirgs, viņu saimniecības pacelsies, viņi būs labāk paēduši, arī dzīvokļi iekārtosies ērtāki nekā agrāk. Bet te nu pierādisies spilgti, ka darbalaiks padomju saimniecībās būs īsāks, strādnieku stāvoklis un darba un dzīves apstākļi labāki nekā zemniekiem, nerunājot jau par to, ka visi [uz]labojumi pirmā kārtā ies uz padomju un kolektīvām saimniecībām. Sīksaimnieku darba laiku un darba un dzīves apstākļus mēs iesākumā acīmredzot nedz gribēsim, nedz arī varēsim regulēt un atļausim izdzīvot viņiem to pašiem cauri.

* T. i., kopsaimniecības piekritējiem. *Red.*

** Acīmredzot domāts, ka tās darbosies kā sociālistiskas lielsaimniecības. *Red.*

Nav šaubu, ka sīksaimnieki ar visu sparu ķersies pie darba; viņi kā agrāk pārpūlēsies un sarauks vēderus, lai tikai iztiktu cauri, iegādājot jaunvajadzības un pat krājot zekē aiz veca paraduma. Pieņemsim, ka tā ir viņa privātlieta. Varbūt viņam sekos šīnī ziņā viņa sieva, tas visai ticams, kaut gan nav jāaizmirst, ka dzimumu reālā līdztiesība un laulību šķiršanas brīvība sakarā ar namamātes pārmērīgu darbu var novest pie «ģimenes revolūcijām». Bet īpaši grūts šī saimnieķeļa stāvoklis klūs pretim pārējai ģimenei. Bērni jāsūta *būs skolās un ne ganos*, tur piekāpšanās nebūs, un bērni paši, skolā apgādāti un paēdināti, inājās nepaliks. Un pieaugušie bērni? Tie, kā redzējām, jau agrāk muktin muka iz zemnieku ģimenes dzīves. Viņi tagad, pievilkti no jaunas iekārtas, muks ne ikreiz uz pilsetu, bet kulturālāko padomju saimniecību darbiniekos.

Saimniekam sāks pietrūkt darbaspēka un būs jāsaknepina saimniecība, jo jau agrāk, kā redzējām, zemnieku-saimnieku nelaimē visās zemēs bija tā, *ka bērni negrib par velti strādāt* vai atrod savā ģimenē darbu par grūtāku nekā svešā vietā un mūk, bet *«algotu darba spēku pieņemt nav iespējams»*. Nu, ja agrāk vienkārši tādēļ nebija iespējams, ka bija jāalgo un jābaro, tad tagad lieta top vēl jaunāka, jo *vairs nebūs iespējams* vispār gūt algas darbu privātsaimniekam.

Bet, ja paliks daļa zemes neapstrādāta jeb to apstrādās nepilnīgi, tad iejausies padomju vara vai kontroles iestādes un kooperatīvi. Atņems vismaz *neapstrādāto zemi*. Tā agrākās tieksmes pēc «vairāk zemes» būs vietām jāapmaina pret lozungu «mazāk zemes». Un saimniecībai jāpāriet vai nu uz ļoti intensīvu dārzkopību, jeb jāsāk raudzīties uz padomju saimniecībām.

Bet viena liela starpība būs starp agrāk un tagad. Agrāk tādam saimniekam draudēja izlikšana iz mājas *ar balto spieki** rokā. Tas nozīmēja ceļu ar cepuri rokās. Tagad tas pilnīgi pārgrozās. Ikvienam darba spējīgam cilvēkam atveras darbs padomju saimniecībās, darbā nespējīgajiem — sociālā apgādība: *ne par ubagu vairs un ne pie kāda saimnieka «mazāksolišanā»*.

Bet vēl ir vidus ceļš: pāriet uz kopapstrādāšanu. Vispār saimniecībām pašām jāgrozās. Laukiem jānolīdzinās, jā-

* T. i., ubaga spieki. *Red.*

noapaļojas, iespējami jāapvienojas*, kaut pa apstrādāšanas laiku ar kaimiņu laukiem, jo citādi mašīnu izlietošana nav iespējama. Šis uzdevums ir ļoti svarīgs, un tas būs stipri jāagītē, bet beigu beigās acīmredzot jāuzvar mašīnai arī še. Tas viss tuvinās arī sīksaimnieku sociālismam un izskaudīs viņa iedzimto mantkārību, sīkstulību, skopumu. Arī ne uzreiz! Bet ilgi glabāt cara bildes un Kērenša lupatiņas** apniks, un viņām vēl pievienot jaunas nebūs aprēķina. Viss šīnī ziņā grozās ap jaunās varas nodrošinātību. Jo stiprāks kļūs sociālisms, jo ātrāk un pamatīgāk atkusīs vecā zemnieka sirds pretim jaunajām iestādēm.

Saprotams, ka liela nozīme ir tiem panākumiem, kādi būs padomju saimniecībām. Tanis sīksaimnieks sākumā novēros vienīgi jaunās puses. Bet, ja, nelūkojoties uz tām, saimniecības tomēr pastāvēs un pat plauks, tad viņš sāks uzmanīgāk sekot arī pārējām šo saimniecību pusēm. Nebaidīsimies, kā daži baidās, ka slinkums un jaunums bijis un būs pasaulē. Bijis, jā, kamēr pastāvēja un pastāvēs kapitālisms un viņa atraugas, bet, kur pārgrozās pamatos saimniecības iekārta, tur bieži spēji pārgrozās arī cilvēku visiesakņojušies uzskati un tikumi. Un, ja mēs agrāk runājām par «pārvārišanu fabrikas katlos», tad tagad varēsim runāt «par gaismu, ko lauku galvās ienesīs elektība» ne vien «lampiņas», bet darbarīku veidā.

20. PILSETA UN LAUKI

Mēs redzējām, ka saimnieciskā attīstība sadalija visu pasauli divās un pie tam naidīgās daļās: pilsētās un laukos, norādot ikvienai no tām savu sabiedrisku darbu, kas jo dienas, jo vairāk padziļināja šo ienaidu. Mēģinājumi kapitālisma laikmetā atrast samierināšanas iespējamību palika bez panākumiem. Pārejot uz sociālismu, mums taisni jāiesāk no šī ienaida pamatu iznīcināšanas.

Jāiznīcina lielā plaisa starp pilsētu un laukiem *kultūras ziņā*, tie jātuvina saimnieciski ražošanā (industriali-

* Tas būs arī mazs solītis atpakaļ uz komunismu [kopienu. *Red.*], jo arī ciemsaimniecību trijlaukos pēc lauku novākuma lauku robežas tika atvērtas, nonemot sētas utt., un lauki apvienojās vienā kopējā ganīklī.

** Domātas cara patvaldības, kā arī Krievijas buržuāziskās Pāgaidu valdības izdotās naudas zīmes («kerenkas»). *Red.*

zējot, t. i., pārrūpniecīkojot lauksaimniecību) un caur vienotu saimniecisku plānu jāsaista arī ražojumu izdalīšanas gaitā. Bet saprotams, ka tas nav vienas dienas darbs, un paies ilgs laiks, kamēr vēl šī plaisa pastāvēs, jo vairāk tagadējos pasaules kara sabrukuma apstākļos.

Jāgādā labi *satiksmes ceļi* starp laukiem un pilsētām, paplašinot lauku satiksmes ceļus, paplašinot dažādu šaursliežu un jo sevišķi *lauku tramvaju satiksmi*. Tā nav nekāda utopija. Padomju varai Latgalē esot, šis nodomās tika nopietni pārrunāts, un bija jau pat padomā vajadzīgais elektriskais spēks. Varbūt te būs aiz sniega kupenu draudiem vietām jāieved jaunas kombinācijas, ceļus izbūvējot, un pati izbūvēšana ies tikai blakus elektrības spēka gūšanai. Bet lauksaimniekiem jāredz reālas izredzes *uz šīs satiksmes nodibināšanu*.

Uz laukiem jāgādā iespējamība dabūt visu to, kas vajadzīgs un kas pienākas pilsētu iedzīvotājiem. To mēs gūsim, izplatot arī uz laukiem savu izdalāmo* vietu pārveidoto (kooperatīvu) tīklu. Šīs izdalāmās vietas tehniski *saistīsies* ar lauku saimnieku kooperatīviem (sviesta, siera utt.), kas te, kā pastāvīgā nodevu vietā, nodos kā to produktu daļu, kas tur būs jānodod pēc budžeta (по разверстке) vai nu nodokļu, jeb nodevu veidā, bet arī pārējo pret sevišķām apmaiņas zīmēm uz rūpniecības un ievestu ražojumu («koloniālpriču») apmaiņu. Laudīm pamazām tā būs jāpierod pie naudas nevajadzības, jo ikviens laucinieks (tikpat kā pilsētnieks pilsētā) te būs atzīmēts, ko viņš ienesis, ko viņš vēlas, kas viņam nākas.⁸⁹ Un, tā kā aparāts būs pašu laucinieku (pirmā kārtā padomju strādnieku delegātu, bet arī pārējo pašstrādnieku) rokās, tad ikviens būs pats ieinteresēts, lai te mazāk būtu birokrātisma un jo vairāk kārtības.

Vai te vēl jāmin, ka uz laukiem skolas, bērnudārzi, pātversmes būs nostādītas tikpat labi, ja ne labāk, kā pilsētā? Ka te izaugs jauna paaudze pavisam jaunos apstākļos un ar jaunām idejām, bez vecās pasaules tradīciju lāsta. Agrākajai nabagu mājai, kas kaut kur aiz pagastnama pakšiem slēpās, pretim tagad pacelsies visglītākā ēka pagastā, kur tāpat kā skolās jaunā paaudze gatavosies uz jaunu dzīvi, te aizejošā paaudze bez bēdām varēs nodzīvot savas sūri, grūti izpelnītās vecuma dienas.

* — sadales (apgādes). *Red.*

Pašiem lauciniekiem būs lielākā interese plaši nostādīt savu satiksmi ar pilsētām. Katrā pagastā būs, zināms, mazākais, centrāltelefons, bet pagasti būs reizē savienoti ar pilsētu ar radiotelegrāfu vai telefonu, kur pienāks ik dienas noteiktā stundā visi saimnieciski paziņojumi (laika*, politiski un saimnieciski īsi biletenti). Un ar papīra ražošanas pacelšanu brīvavīze laikam ik dienas apmeklēs arī laukus, jo citādi lauku jaunatne nenocietīsies, neizdevusi uz radioziņojumu pamata savu vietējo avīzīti.

Padomju Latvijas Konstitūcijā jau šī izšķirība starp pilsētām un laukiem bija nodzēsta. Tā nebija nejaušība, bet ar nodomu darīta, jo mēs atzinām, ka, izņemot centrus, kā Rīgu vai Liepāju, Latvijas lauki apzinības ziņā stāv vismaz cienīgi blakus ar pilsētām, ja ne pārāk. Tāds ir sociālisma celš uz pilsētu un lauku jaunapvienību.

Es zinu, ka man te iebildīs, es esot kļuvis par lētticīgu utopistu un aizmirīs vēsturiskā materiālisma mācības. Nebūt ne. Es vienmēr uzsveru, ka vienīgi ieinteresēšana un ne dailrunīga pārliecīnāšana panāks šādu lūzumu. Un es te tiem, kas vēlas, lai varētu vēl piezīmēt, ka es nebūt netēloju revolūciju vispār un vēl agrārrevolūciju sevišķi kā taisnības dievieti ar glazē (kazādas) cimdiem rociņās. Nē, tā ir ļoti nopietna un sīva cīņa. Un lauku spekulantiem, kas turpina spekulēt uz pilsētnieku un vispār bezzemnieku badu, būs jāpārdzīvo grūti brīži, jo viņus nosītīs bez žēlastības lētāka maize no citurienes. Lielais maizes bads ir kara, blokādes un pilsētu saimniecības pašreizējās sekas. Visas tās ir pārejošas parādības. Un tanī dienā, kad uz kartīnām tiks izdots pietiekoši maizes, zemkopīm, kas spekulē uz labību, vai nu jāizput, jeb jāpāriet uz citu saimniecības sistēmu (racionālu lopkopību, augļu vai sakņu dārzu audzēšanu utt.). Bet reizē ar to jānorisinās arī lūzumam lauku spekulācijas tieksmēs.

21. LATVIJAS LAUKSTRĀDΝIEKU ŠĶIRAS ATDZIMŠANA

Ja mēs runājam par lauksaimniecības jauncelšanas darbu, tad mēs vispirmā kārtā rēķinām uz *Latvijas strādnieku*. Tam izviršanas procesam, ko kontrrevolūcijas šausmu naktis ienesušas Latvijas veselīgajā, ja arī vēl

* T. i., meteoroloģiski. *Red.*

mazattīstītajā lauku proletariātā, neraugot uz to, ka 1905. g[ads] viņu sen bija uzmodinājis, jāapstājas, un jānotiek lielajai atdzimšanai.

Uz laukiem galvenais komunisma spēks būs strādniecība. Gan ne vienīgi lauku strādniecība. Ja arī Latvijas lauksaimnieks ir attīstībā tālāk tīcīs nekā Krievijas «batraks», tad tomēr bez pabalsta, bez ierosināšanas darbā no pilsētu proletariāta puses ari Latvijas proletariāts uz laukiem nevarēs iztikt, t. i., bez savu pilsētu biedru dzīvas līdzdalības, tāpat kā Krievijā tur, kur vēl nav nodibinājušās un nestrādā laukstrādnieku arodnieciskās biedrības, padomju saimniecību gub. valdē ieiet priekštāvis no vispārējo arodniecisko biedrību apvienības.

Bet tā vien vēl ir maz. Pilsētu strādniekiem tieši jāieplūst pa daļai atpakaļ laukstrādnieku masās, tā sakot, jāapmainās pret jaunienācējiem no laukiem. Un dabiski, tas norisināsies tā, ka mašīnas būs jāapkalpo mašīnistiem, montieriem utt. Bez tam apstāsies plūšana uz pilsētām un patlaban manāmā tiešā atplūšana no pilsētām uz laukiem pilsētu bāda apstākļu dēļ.

Galvenais darbs būs ienest gaismu laukstrādnieku šķirā. Līdz šim tā nelielā «zinātne», kāda caurmērā tika izlietota Latvijas lauksaimniecībā, koncentrējās *saimnieku* galvās. Kas kalpam bija par daļu gar saimnieka peļņas vai zaudējumu kombinācijām utt. Tagad centram tieši jāpāriet uz laukstrādniecību. Jo saimnieki pirmā laikā vairāk lauzīs galvas, kā noslēpt savus krājumus spekulācijai utt., un sacīs: kas mums daļas gar padomju saimniecībām?

Tā zemkopības un zemes darba zināšanas un prasme koncentrēsies laukstrādnieku starpā. Viņos jāenes interese būt ne vienīgi par mehāniskiem, bet par apzinīgiem darba darītājiem. Zināms, ne tanī ziņā, ka ikviens darītu to, ko viņš grib; nē — lielsaimniecības pamats ir dzīvē akurāti *izvest jau iepriekš izstrādātu saimniecības plānu*, bet pats šis plāns ir jāapspriež, un tad plāna izvešana jo sevišķi paraugsaimniecībās prasa daudz zināšanas un nopielības, apejoties ar lopiem, augiem utt. ne kā ar svešiem, bet kā ar saviem, t. i., gan ne privātiem, bet darba tautas piederumiem. Man atminas Zolā romānā* mašīnista mīlestība uz viņa «tvaika kumeļu» (lokomotīvi), tādai apzinīgai mīlestībai lauksaimniecībā jāpāriet uz pa-

* Acīmredzot domāts E. Zolā romāns «Cilvēks-zvērs». Red.

domju, tas ir, darba tautas «zemīti» un pārējiem darba līdzekļiem. Man jāatzīmē, ka mēs to varējām novērot īsajā Latvijas padomju varas pastāvēšanas laikā. Ar kādu mīlestību trimdā padzītie Latvijas laukstrādnieki sekoja saviem lopiņiem; un es redzēju pats savām acīm, ar kādu mīlestību mūsu biedri mēnešiem dziedināja no armijas zemkopībai atdotos saslimušos un bieži pavīsam novār-gušos zirgus. Zemkopības un vispār lauksaimniecības arodā slēpjās daudz noslēpumaina daiļuma, *kas ierauī viegli savos apkampienos kā neapzinīgo, tā jau vairāk apzinīgo darbinieku*. Tikpat neprātīgi, kā aizstāvēt kā vie-nīgo ideālu «mīlestību ar pūra piedevām» (t. i., aiz ap-rēķina), būtu zvērēt uz to, ka tikai privātipašums uz zemi var aizraut darbinieku. Pašai dabai kā vienā, tā otrā ga-dījumā ir pilnīgi reāli pievilkšanās spēki, kas vienīgi privātipašuma atmosfērā pieņem tādu izvirtušu veidu. Lauki, kas devuši tik daudz upuru, un nesavīgu upuru, cīņā par cilvēces attīstību, kā mēs to redzējām grāmatas pirmajās daļās, slēpj sevī neizsmeļamus avotus jaunām cīņām par lauku atsvabināšanu no atkarības, ne vien no cilvēku izmantošanas sloga, bet arī no «dabas spēku val-dišanas pār cilvēku»*. «Kur agrāk lauku darbinieks krita ceļos pirmatnējās elektriskās dabas parādības, t. i., zibeņa un pērkona («dieva» un «tēva»), un vairāk pēdējā (tukšas

* Ľoti nelogiski domā mūsu tautiskie agronomi, kā to liecina viņu [Satversmes sapulces] vēlēšanu aģitācijas strīdi par privātipašumu uz zemi. Tur agronoms Bauers raksta par zemes nacionālizāciju: «Nav taču nekāda sveša lieta, ka šis *nekustamais ipašums ir zemkopīm kā svins pie kājām* (!) ... Cilvēkam kā privātipašums var piederēt tikai tas, *kas ir cilvēka darba auglis*. Un zeme? Zeme nav cilvēku darināta, tā nav cilvēku darba auglis — zeme ir dabas (lasi: «dieva». P. St.) dāvana.» Un slēdziens? *Jāatpērk lielgruntniekam zeme valstij par labu un tad jāpārdom par mūža renti zemniekiem*. Viņam uz šo «anarhistiski komunistisko» frāzi atbild P. Bērziņš («Latv. Sargā» no 14. aprīla 1920. g.): «Latvijas zeme ir citāda; tāda kā tagad viņa ir cilvēka roku darbs.» Būtu jādomā, ka no tā jāsecina, ka viņai jā-pieder *tiem*, kuru roku darbs to darinājis. Bet nē! — Tā atkal *jāat-pērk* (tanī ziņā agronomi un, kas tādi gribētu būt, ir vienprātīgi) lielgruntniekim un *jāpārdom* par dzimtu, tas ir, *uz mūža renti jau-najam saimniekiem!* Cik garš, tik plats. Mēs, komunisti, atzistam, ka zeme ir lielā mērā *darbaļaužu* (un tikai viņul) roku darbs («zeme — kapitāls»), un tādēļ mēs arī sakām: *Tā ir jākonfiscē par labu vienīgi darba tautai* un pie tam *visai darba tautai*, bet ne vienīgi Jānim, Pē-terim vien, jo to darinājuši visi darba tautas locekļi, kā tie, kas patlaban uz vietām, tā viņu kapā guļošie un svešatnē trimdā un emi-grācijā maldošies darba biedri.

skaņas) nekā pirmējā (tiešā trieciena) priekšā, tur nākotnē laukstrādnieks ar to pašu elektrības spēku, tikai savos iemauktos žmaugtu, veidos no jauna Latvijas āres un viņu laukus. Ja tagad kaut kāds agronomis buržuāziskā laikrakstā, pietvīkdamas sapņos par 20—30 pūrvietām zemes īpašuma, piezīmē, ka visu tomēr *dod* daba, ka «visa zemkopja raža, mieži, kvieši tīrumā, baltie sīvēntiņi, jēriņi kūtī, ir visā *visumā dabus dāvana*», tad viņš nav tīcīs tālāk par draudzes skolas ķestera kursu. Daba mūsu apstākļos nekā par velti nedāvā, tur viss ir cilvēka darba rezultāts, bet mēs jau arī citādi saprotam darbu, proti, kā plānveidigu cīņu ar dabu, tas ir, *izlietojot* no mums tagad izpētītos un pazītos dabasspēkus.

Ar pāreju uz sociālismu, jau pārejas stadījā, jākrīt agrākajam darba raksturam. No ārpuses gan vēl viss turpinās itin kā pa vecam. Strādnieki un kalpotāji saņem joprojām algas un ir padoti darba vadībai, bet pats lietas kodols ir mainījies, zīmējoties uz nacionālizētajiem uzņēmumiem.

Nacionālizētais uzņēmums nav vairs privātpašums, kaut arī valstij piederīgs. Viņa uzdevums nav gūt peļņu, izmantojot cilvēku cilvēka labā. Viņa uzdevums ir apmierināt pašas darba tautas vajadzības vai nu tieši, vai caur apmaiņā gūtiem priekšmetiem. Jo *algas darbu* kapitalistiskajā iekārtā raksturo viņa virsdarbs un no viņa kapitālistu šķirai par labu izsūktā virsvērtība.

Šīnī ziņā mums nav daudz ko paskaidrot. Bet kā būs ar *algas darbu* privātuzņēmumos? Pāreja no kapitālisma uz komunismu var norisināties dažādā ātrumā. Ja pārejas laikmets ļoti ilgi vilktos, tad šīnī laikā kapitālistiskās tieksmes arī še vilktu atpakaļ uz kapitālismu, un velti būtu še patiesās attiecības slēpt aiz fiktīva nosaukuma. Tā, piemēram, atļauja Krievijā atvērt «mājrūpniecības» ar 10 strādniekiem vai kooperatīvas rūpniecības iestādes atklāja veselu rindu augsti kapitālistisku darbību, kas tēne vien piekopj kapitālismu, bet tieši izkonkurē un kompromitē padomju darbības, kuras aiz vadītāju sabotāžas vājāk un *dārgāk* strādā nekā šie kapitālistiskie uzņēmumi, ar spekulantu cenām saceldami reāli augstākas algas nekā nacionālizētos uzņēmumos.

Kā teikts, ja tādi apstākļi rastos pie mums, tad, zināms, ar dekrētiem tos varētu vienīgi *apslēpt*, bet ne iznīcināt. Te jābūt vaļsirdīgam. Tikai es domāju, ka pie mums tā

nebūs, un taisni privātsaimniekam, ja viņš aicinās algas strādnieku, tas nebūs pa spēkam, jo nav *aparāta*, kas padarītu viņam iespējamu un ienesigu algas darba nodarbināšanu, tas ir, [agrākā] valsts aparāta — pag. vecākā, uradņika, pagasttiesas utt. Un strādnieki paši vienkārši neies ļaunākos darba apstākļos, nekā ir padomju darbā. Jo *arodnieciskā apvienībā* ietilpst visi darbaļaudis arī uz laukiem.

Tā atdzims laukstrādnieku šķira un kritīs tā siena, kas vēl šķīra *lauku un pilsētas darbus* un arī pašus darbiniekus.

22. DIVAS KOMUNISTISKAS AGRĀRPROGRAMMAS*

Pirmā no šīm programmām ir *Krievijas Kom.* [boļševiku] *partijas programma*, kura tik ilgi, kamēr Latvijas Kom. partija skaitījās par Krievijas Kom. partijas sastāvdaļu, uz Latvijas Kom. partijas 6. kongresa lēmuma pamata bija arī mūsu programma. Viņa skan: «Attīstot konkrētāk proletariāta diktatūras uzdevumus attiecībā uz Krieviju, kuras galvenā īpatnība ir iedzīvotāju sīkburžuāzisko slāņu skaitliskais pārvars, KKP šos uzdevumus nosaka šādi»: **

.....

«Lauksaimniecības nozarē

10. Padomju vara, realizējusi pilnīgu zemes privātīpašuma atcelšanu, jau ir pārgājusi pie vairāku pasākumu realizēšanas, kuri vērsti uz sociālistiskas zemkopības lielsaimniecību organizēšanu. Svarīgākie no šiem pasākumiem ir:

- 1) ierikot padomju saimniecības, t. i., lielas sociālistiskas saimniecības;
- 2) atbalstīt biedrības, kā arī sabiedrības zemes sabiedriskai apstrādāšanai;
- 3) organizēt valsts sēju visas neapsētās zemes apsēšanai, lai kam tā piederētu;
- 4) mobilizēt visus agronomiskos spēkus valsts rīcībā, lai ķertos pie enerģiskiem pasākumiem lauksaimniecības kultūras celšanā;
- 5) atbalstīt lauksaimniecības komūnas kā pilnīgi brīvprātīgas zemkopju savienības kopējas lielsaimniecības ierīkošanai.

* Šis un nākamais iedalījums pirmoreiz publicēti žurnāla «Cīņas Biedrs» 2. nr., 1920. g. aprīlī, 15.—47. lpp. *Red.*

** PSKP ... rezolūcijās un lēmumos, 1. d., 365. lpp. *Red.*

Uzskatot visus šos pasākumus par vienīgo ceļu uz absolūti nepieciešamo zemkopības darba ražīguma celšanu, KKP cenšas iespējami pilnīgāk realizēt šos pasākumus, izplatīt tos vairāk atpalikušajos mūsu zemes apgabaloš un gādāt par citiem pasākumiem tai pašā virzienā.

KKP it sevišķi cenšas panākt:

- 1) lai valsts visiem spēkiem atbalstītu lauksaimniecības kooperāciju, kas nodarbojas ar lauksaimniecības produktu pārstrādāšanu;
- 2) lai plaši realizētu meliorācijas sistēmu;
- 3) lai trūcīgo un vidējo zemniecību ar iznomāšanas punktu palīdzību plaši un plānveidīgi apgādātu ar inventāru.

Ievērojot to, ka zemnieku sīksaimniecība pastāvēs vēl ilgi, KKP cenšas realizēt vairākus pasākumus, lai celtu zemnieku saimniecības ražīgumu. Tādi pasākumi ir:

- 1) nokārtot zemnieku zemes lietošanu (likvidēt streiņgabalus, zemes strēmeles u. t. jpr.);
- 2) apgādāt zemniekus ar uzlabotu sēklu un mākslīgajiem mēsliem;
- 3) uzlabot zemnieku lopu sugas;
- 4) izplatīt agronomiskas zināšanas;
- 5) sniegt agronomisku palīdzību zemniekiem;
- 6) padomju remonta darbnīcās remontēt zemnieku lauksaimniecības inventāru;
- 7) ierikot iznomāšanas punktus, izmēģinājumu stacijas, parauglaukus u. tml.;
- 8) meliorēt zemnieku zemi.

11. Nemot vērā to, ka pretstats starp pilsētu un laukiem ir viens no visdziļākajiem lauku saimnieciskās un kulturālās atpalicības pamatiem, bet tīk dzīļas krīzes laikmetā kā tagadējā tas nostāda kā pilsētu, tā arī laukus tieši degenerēšanās un bojā ejas briesmu priekšā, KKP šā pretstata iznīcināšanu uzskata par vienu no komunistiskās celtniecības pamatzdevumiem un līdzās vispārīgiem pasākumiem uzskata par nepieciešamu rūpniecības strādnieku plašu un plānveidīgu iesaistīšanu komunistiskajā celtniecībā zemkopībā, padomju varas šai nolūkā jau visas valsts apjomā nodibinātās «Veicināšanas darba komitejas» darbības attīstīšanu un tamlīdzīgi.

12. Visā savā darbā uz laukiem KKP tāpat kā agrāk balstās uz lauku proletāriskajiem un pusproletāriskajiem slāniem, vispirms organizē tos par patstāvīgu spēku, nodibinot partijas šūniņas uz laukiem, trūcīgo zemnieku organizācijas, lauku proletāriju un pusproletāriju ipaša tipa arodbiedrības utt., visnotāl tuvinot viņus pilsētas proletariātam un izraujot viņus no lauku buržuāzijas un sīkipašniecisko interešu ietekmes.

Attiecībā uz kulakiem, uz lauku buržuāziju KKP politika ir — enerģiski cīnīties pret viņu ekspluatatoriskajām tieksmēm, apspiest viņu pretošanos padomju politikai.

Attiecībā uz vidējo zemniecību KKP politika ir — pakāpeniski un plānveidīgi iesaistīt to sociālistiskās celtniecības darbā. Partija sprauž par savu uzdevumu atdalīt to no kulakiem, dabūt to strādnieku šķiras pusē, vērīgi izturoties pret tās vajadzībām, cīnoties pret tās atpalīcību ar idejiskās ietekmēšanas līdzekļiem, bet nepavism ne ar apspiešanas līdzekļiem, tiecoties pēc praktiskas vienošanās ar to visos

gadījumos, kad skartas viņas dzives intereses, piekāpjoties tai sociālistisko pārveidojumu realizācijas veidu noteikšanā.»*

Otrā agrārprogramma pieder Vācijas Kom. Partijai (Spartaka apvienībai). Viņa izstrādāta kā patstāvīga agitācijas programma, kādēļ satur i teorētisku ievadu, i praktiskus lozungus. Mēs pasniegsim to še pilnīgi.

«Lieliskais** pasaules kara saimnieciskais postišanas darbs ir uzplūjis Vācijas kapitālistiskās saimniecības pamatus. Ražošanas aparāts ir sakusis šīnī pekles ugnī. Darbaspēki, darba mašīnas, apstrādājamās vielas, palīgvielas, zelta krājums ir lieliski samazināti. Bet tanī pat mērā, kā tika izpostīta patēriņa vērtības, pieauga kara parāds un kapitālistiskās šķiras tieksmes pēc darba augļiem. Tādā pat mērā pieauga anarhija ražošanā. Kapitāls, kura vēsturiskā loma bija cilvēku sabiedrības ražošanas spēku visplašākā attīstība, ir pārvērties par ēdi (Schmarotzer) uz sabiedriska darba ķermenā, par iznikšanas un jūcekļa spēku. Viņa vēsturiskā stunda ir situsi. Proletariāts ir aicināts izpildīt vēstures spriedumu, jeb viņam draud ražošanas izpostīšanas sods.

Vācu imperiālisma militāriskais sabrukums uz kaujas laukiem Francijā deva grūdienu šai sadursmei, kas jau gulēja sagatavota sabiedrības klēpi. Tā izpauðās 9. nov. revolūcijā. Bet šī revolūcija, kaut gan to nesa karā nogurušie un cerībās pievīlušies kareivji un strādnieki, atstāja neaizskartus kapitālistiskās saimniecības pamatus. Viņa aizskāra tikai ārējo valsts formu. Viņa monarchisko militārvalstī pārvērtā pilsoniskā republikā ar sociālisma nodevējiem kā firmas nesējiem.

Kapitāla valdīšanas politiskā forma tika pavirši reformēta, jaunpalāpīta. Bet šī politiskā revolūcija kļuva reizē par izejpunktu cīņai starp kapitālu un darbu, kura pār Vāciju izplūda lielisku streiku un bruņotu sacelšanās viļņu rindā un kuru rezultāts var būt vienīgi kapitala valdīšanas gāšana. Rūpniecības proletariāts ievadīja algas darba sacelšanos pret kapitālu. Pa viņu pēdām sekoja tirdzniecības un naudas kapitāla strādnieki un ierēdņi.

Ir jau skaidri, ka cīņa starp kapitālu un darbu nevar aprobežoties ar pilsētām. Kapitāla valdīšana vēl smagāk gul pār lauku proletariātu. Viņas sabrukums piedraud sabrukumu arī sīkzemniecībai.

Lauku proletariātu un sīkzemniecību viņu cīnā pret kapitālu kavētas apstāklis, ka viņi ir vietēji izkaisīti un noslēgti no pilsētām. To pārvarēt var vienīgi, uz ciešāko kopā ejot ar pilsētu proletariātu.

Zemkopības lielsaimniecībā jau kapitāls pats ir uzzīmējis sociālistisko ražošanas iekārtu. Ir tikai jāsalaūž privātīpašuma robežas, t. i., zemes un darba līdzekļu piesavināšana, un jāiet uz ciešāko kopā ar sociālistisko rūpniecību un apmaiņu (vācu tekstā ir «Handel», t. i., burtiski tirdzniecību), lai arī še varētu attīstīties sociālistiskā darba iekārta. Sīkrūpniecība un sīkzemniecības apstrādātais īpašums ne mazāk par lauku proletariātu cieš zem kapitālistiskās ražošanas iekārtas sloga. Bet sociālistiskās ražošanas kārtības saimniecības veids (Btriebsform) še vēl nav iepriekš iztēlojies (vorgebildet). Pilsoniskā

* PSKP ... rezolūcijās un lēmumos, 1. d., 374.—375. lpp. *Red.*

** — Joti plašais (ārkārtīgais). *Red.*

saimniecība ir gadu simtus ilgā varmācības procesā izskalojusi zemnieku sīksaimniecības pamatu, kurā procesā sīksaimnieki pilnīgi noslēdējuši proletariātā jeb ir spiesti vest starpnieku dzīvi starp rūpniecības un lauku proletariātu*. Šīni gaitā viņi ir atšķirti no zemes un sa viem darba līdzekļiem un nolikti zem lielgruntnieka vai rūpniecīskā uzņēmēja pātagas. Viņus masām pārvērta par algādžiem vai rūpniecīkiem laukstrādniekiem. Jeb viņu zemes īpašums kļuva tik sīciņš un parādiem apkrauts, ka tas viņus kā važa pie kājām noveda visapspies tākajā verdzībā pretīm lielsaimniecībai un rūpniecības kapitālam.

Turpretim pie valsts varas nokļuvušās strādnieku šķiras uzdevums var, zīmējoties uz sīksaimniecību, būt vienīgi tas: palīdzēt viņiem un viņus izaudzināt, lai arī viņi varētu atrast ceļu uz sociālismu. Rūp saimniecīski atvieglināt sīkzemnieka sīksaimniecīsko stāvokli caur vispusēju palīdzību no rūpniecības un tirdzniecības puses. Rūp atsvabināt sīkzemnieku no birokrātijas skrīveru bandas valgiem, kas viņu turēja aizbildniecībā, un viņam atvērt ceļu uz savu darīšanu pašpārvaldišanu. Rūp, beigās, izbūvēt sīkzemniecības kooperatīvu pasākumus, sniedzot šīni ziņā proletāriskās valsts palīdzīgo roku, lai sīkzemnieks varētu pakāpeniski nonākt pie sabiedriskas lielsaimniecības. Lai sasnietgu lauku proletariātu un sīkzemniecības atsvabināšanu no kapitālistiskās izmantošanas un sociālistiskās saimniecīskās iekārtas ievešanu lauksaimniecībā, Kom. partija uzstāda sekošas prasības:

2.

Lauksaimnieciskas lielsaimniecības ir tās, kas pastāvīgi izlieto algas darbā *svešu* darbaspēku kapitālistiskas peļņas nolūkos. Lauksaimniecīski sīkuzņēmumi ir tie, kas svešu darbaspēku nemaz nenodarbina jeb to nodarbina tikai tādā kārtā, ka viņi ir ieslēgti kā locekļi namsaimniecībā (kopsaimē) pēc dzives un darba kārtas, tāpat kā ipašnieki un viņu ģimeņu piederīgie.

3.

Visa lielgruntniecība, kas top apstrādāta lielsaimniecīski, top no sociālistiskās valsts bez atlīdzības atsavināta (konfiscēta) kopā ar visu dzīvo un nedzīvo inventāru un visiem piederīgiem rūpniecīkiem uzņēmumiem un rīcības kapitāliem. Tā top par sociālistiskās sabiedrības kopīpašumu.

4.

Visas līdzšinējās muižniecīskās tiesības un patronāti (muižniecīskās medību un zvejas tiesības, atsvabināšana no nodokļiem, policijas tiesības utt.), kā arī visas majorātu tiesības top bez atlīdzības atceltas.

5.

Ikvienā zemkopības lielsaimniecībā pastāvīgi nodarbinātie laukstrādnieki, muižas amatnieki, kalpotāji un namturībā nodarbinātie ģimenes locekļi sastāda *muižas** padomi*.

* T. i., pēc dzives apstākļiem atrodas starp rūpniecības un lauku proletariātu. *Red.*

** T. i., valsts saimniecības. *Red.*

6.

Muižas padome uzņemas saimniecības sabiedrisko apsaimniekošanu zem vienotas visu lauku lielsaimniecību centrālvadības.

7.

Muižu padomes uzņemas centra noteikumu robežas:

1. izdarīt darbaspēka pieņemšanu un atlaišanu;
2. izdarīt darba laika un darba algas noteikšanu;
3. noteikt zemkopības izlietotā laukuma apkopšanas un izlietošanas kārtību, kā arī izdarīt lielmuižu apvienoto rūpniecisko uzņēmumu virsvadību;

4. izdarīt pāri par lielmuižu pašvajadzībām ejošo lauksaimniecības produktu atlikumu nodošanu;

5. izdarīt to lielmuižas vajadzību aprēķināšanu, kas attiecas uz tādiem lauksaimniecības darba līdzekļiem, ko tās pašas neražo (sējas labību, dažādu sugu lopiem, lauksaimniecības mašīnām un darbāriem, mēsliem, barību un kīmiskām palīgvielām, būvmateriāliem utt.);

6. noteikt un izdalīt, cik rūpniecības ražojumu un tirdzniecības mantu vajag ikvienu atsevišķam patēriņam (pārtikas vielu, drēbju, mājas riku un mēbeļu, literatūras un mākslas ražojumu utt.).

Centrs noteic muižas sabiedrības biedru pašpatēriņam vajadzīgo lauksaimniecisko un rūpniecisko ražojumu normas. Atlikums iz lielmuižu pašu ražas, kas pārsniedz šīs normas, jānodos vietējā nodevu iestādē (Sammelstelle), tāpat kā arī muižām vajadzīgo lauksaimniecisko, rūpniecisko un tirdzniecīsko mantu daudzums tiek nogādāts tanīs pat nodevu un izdalāmās vietās.

8.

Lielmuižas nodotie pārpalikušie ražojumi tiek norakstīti muižas sabiedrībai par labu.

Lielmuižu finansēšana top uzdotā centrālbankām.

9.

Meži un medības top apsaimniekoti iz centra caur sabiedriski apvienoto meža strādnieku un ierēdņu padomju organizācijām.

10.

To mežu lietošana, kas līdz šim bija zemnieku pagastu īpašums, joprojām paliek pagastam viņu vietēju vajadzību robežās. Bet to apsaimniekošana norisinās tāpat iz centra, kā zīmējoties uz citiem mežiem.

11.

Tekošie ūdeņi top pēc upju rajoniem vienoti apsaimniekoti.

12.

Tiem laikmetiem, kad lauksaimniecības uzņēmumos sakrājas visielākā darba vajadzība, ko prasa darba izbeigšana noteikta termiņa laikā (zemes apstrādāšana, raža), top sastādītas strādnieku kolonnas (pulki), kuru vietējo izdalīšanu noteic centrs.

13.

Lai būtu iespējams lauksaimniecības vislielākā pieprasījuma laikmetos savākt vajadzīgo laukstrādnieku skaitu, ir nepieciešami, ka lai rūpniecības strādniecība no pašas jaunatnes tiktu apmācīta zemkopības darba elementos.

No otras puses, ir nepieciešami apmācīt pastāvīgo laukstrādniecību lauksaimniecības un rūpniecības tehnikas elementos gan pašas lauksaimniecības tehniskās attīstības interesēs, gan atkal, lai tiem strādniekiem, kas kļūtu nevajadzīgi zemkopībā, darītu iespējamu bez sāpēm pāriešanu uz rūpniecību.

14.

Mācība, mācības līdzekļi un pārtika kā vispārējās, tā arī tehniskās un lauksaimnieciskās speciālskolās ir par brīvu.

15.

Lauksaimnieciskiem kultūras darbiem lielos apmēros (kā tuksnešu pārvēršanai apstrādājamos laukos, ap- un atūdeņošanai, ceļu būvei, lopu un stādu audzēšanai, mēģinājumu darbiem utt.) valsts dod līdzekļus un darbaspēku muižu padomju rīcībā.

16.

Lauksaimnieciskā lielgruntniecība, cik tālu to neapstrādā lielsaimnieciski, bet izdalot nelielās rentes vietās, top bez maksas atsavināta tāpat kā lielsaimniecības. Šis zemes īpašums, kurš top apstrādāts sīksaimniecībā, top nodots vietējo laukstrādnieku un sīkzemnieku padomju tālāk lietošanai un apsaimniekošanai. Šām padomēm viņu lietošana un saimniekošana jānokārto, ievērojot viņu līdzšinējo sīkzemnieku-apsaimniekotāju intereses.

17.

Valsts domenas (kroņa muižas), cik tālu tās nav izdalītas sīkrentniecībā, pārvēršamas paraugu un izmēģinājumu saimniecībās provinces vai valsts centra tiešā vadībā. Viņām jāpievieno zemkopības speciāl- un augstskolas.

18.

Kultūras pretišķibu pārvarēšana pilsētu un lauku starpā jāievedina no valsts puses caur to, ka laukiem dara pieejamu pilsētu kultūru caur ātrceļu un citādu satiksmes līdzekļu plašu izbūvēšanu. Tālāk pašas ražošanas interesēs caur lauku plašu apgādāšanu ar elektību, gāzi utt. un beigās caur lielsaimniecību plānveidīgu saimniecisku un rūpniecisku apvienošanu.

Sīkzemnieku saimniecības

19.

Sīkzemnieka privātīpašums uz zemi un darba līdzekļiem paliek jo projām neaizskarams. Viņa brīvā rīcībā atstāj no viņa līdz šim apsaimniekotā zemi.

20.

Sīkzemnieks savas saimnieciskās un pārvaldišanas darīšanas izdara pats padomju iekārtas ceļā.

Sī pašvaldība stājas tās birokrātiskās aizbildniecības vietā, zem kuras viņu nostādija kapitālistiskā valsts.

21.

Sīkzemniecības saimniecībās nodarbinātie darbaaudis, ieskaitot viņu namturībās nodarbinātos sievišķos ģimenes piederīgos, vietēji apvienojas sīkzemnieku padomēs.

Sīkzemnieku padomēm pievienojas arī ciemos pastāvīgi dzīvojošie sīkamatnieki un siktīrgotāji, kas neizmanto svešus darbaspēkus.

Vietējo sīkzemnieku padomes savukārt apvienojas ar pagasta robežās esošām muižu padomēm un kopā ar ciemā pastāvīgi dzīvojošiem laukstrādniekiem pagastu (ciemu) padomēs.

Sīkzemnieku padomes apkopj sīkzemnieku kopējās saimnieciskās padarišanas. Pagastu padomes apkopj pagasta kopējās saimnieciskās un pagasta pašvaldības padarišanas.

22.

Sīkzemnieku padomes nokārto kopēju mēslu, barības, sēklu, sugars lopu, lauksaimniecības darbariku un mašīnu un dažādo dzīves vajadzību iegūšanu.

Viņas bez tam kopā ar vietējām muižas un strādnieku padomēm kontrolē pāri paliekšo lauksaimniecības ražojumu nodošanu nodevu iestādē.

23.

Sociālistiski organizētā rūpniecība apgādā sīkzemniekus ar rūpnieciskām dzīves vajadzībām. Viņa veicina sīkzemniecības pāreju *sabiedriskā* saimniekošanā, izbūvējot plašu elektriska spēka izdalīšanas tīklu, gādājot kopēji lietojamas mašīnas un ēkas, izveidojot jau pastāvošos lauksaimnieciskos kooperatīvus, paplašinot vispārējo un speciālo izglītību, dodot bez maksas viņu rīcībā speciālistus, tehniskus paņēmienus utt.

24.

Pārejas pakāpe uz sabiedrisku zemkopības lielsaimniecību ir ciema (pagasta) sīksaimniecību apvienošanās vienā apvienotā ciema sabiedrībā, kurā ciema biedri saimnieko kopēji.

Tāda ciema kopsaimniecība sastādās vienīgi uz ciema vietējo sīkzemniecisko saimnieku *brīva lēmuma* pamata.

Tādu ciema kooperatīva pasākumu var uzņemties ikviena vairāk vai mazāk liela skaita sīkzemnieku brīva apvienība, kas te apvienojas kā zemes kopsaimnieki.

25.

Ciemu, kā arī sīkāku apvienību kopsaimniecības top no *sociālistiskās* rūpniecības pabalstītas ar ciemu noliktavu, stāļju un citādu kopēku celšanu, dodot viņu rīcībā mērniekus, tehnīkus un lauksaimniecības

speciālistus, kā arī dodot viņu rīcībā laukstrādnieku kolonnas lauku apstrādāšanas un ražas laikmetos ar inventāru un rīcības kapitālu.

26.

Skolas mācība, kas apņem vispārējo un speciālo izglītību, mācības līdzekļus un uzturu pa skolas laiku, ir par brīvu.

27.

Visām skolām kā pilsētās, tā uz laukiem no valsts puses jādod pietiekoši daudz zemes, lai skolnieki tiktu apmācīti lauksaimniecības darba galvenos arodos.

28.

Hipotēkas uz zemi top pārvestas uz valsts vārdu. Tās ir neuzsakāmas. Hipotēkas valstij ir tiesības dzēst.

Muižu, sīkzemnieku un pagastu padomju saimnieciskā un politiskā iekārta

29.

Vietējās muižu, sīkzemnieku un pagastu padomes apvienojas pēc saimnieciskiem iecirkņiem un galu galā visas valsts apmēros.

Ikviens no šām padomju organizācijām iz sava vidus izvēl izpildu komitejas, kuras zem padomju kontroles izpilda tekošās darīšanas un kurām ir tiesība pieaicināt speciālistus. Lauksaimniecības augstākais saimnieciskais padomju orgāns ir laukstrādnieku un sīkzemnieku padomju kongress. Viņš iz sava vidus ieceļ izpildu orgānu, *centrālo lauksaimniecības padomi*. Šī padome ietilpst centrālajā tautsaimniecības padomē un kopā ar viņu izstrādā lauksaimniecības vispārējos noteikumus.

30.

Lauku pagasti pārvalda sevi caur pagastu padomēm. Tekošās darīšanas ved pag. padomes izpildu komiteja.

Izpildu komiteju, kā arī pag. padomju locekļus viņu vēlētāji ikbrīd var atsaukt. Pagasta padomes sūta savus delegātus uz aprīņķu strādnieku un zemnieku padomēm, šās — uz iecirkņu* strādnieku un zemnieku padomēm, kas kopējī ar pārējām padomēm izpilda savās robežās visu politiskās pārvaldišanas darbu.

Uz pirmo skatu mums metas acīs lielā atšķirība šo abu komunistisko programmu starpā. Pirmā no tām ir *komunistu partijas programma valstī, kurā komunistiem ir rokā valsts vara, bet kurā kapitālisms vēl nebija izcīnījis galīgi*

* Apgabalu. *Red.*

savu uzvaru, īpaši uz laukiem (Krievijā), otrā zīmējas uz valsti, kur kapitālisms nenostridēti valda ne vien pilsētās, bet arī uz laukiem, bet kur komunistiskā partija tikai nule vēl cīnās par komunisma pirmreizējo uzvaru (Vācijā). Mums, apspriežot šīs programmas un mēginot sakarā ar to uzstādīt projektu Latvijas Komunistiskās partijas programmai, jāatminas, ka agrārā situācija mūs gan tuvina vairāk Vācijas apstākļiem, bet mēs tomēr jau esam izdzīvojuši cauri savu pirmreizējo proletariāta diktatūru, un mēs varam vienā otrā jautājumā uzstāties noteiktāk, drošāk, jo mēs, pamatojoties uz piedzīvojumiem, varam atzīmēt dažus jautājumus, uz kuriem komunistam ir jāatbild, bet kuri vēl nav izbīdijušies Vācijā. Bez tam mēs varam arī būt pilnīgi valīsirdīgi un mums tādiem jābūt, jo mēs zinām, ka Latvijas jaunā revolūcija nevar norisināties bez lauku dēlu dalības. Mums tādēļ jāatrod reāla cīņas apvienība starp pilsētām un laukiem un ne vien lauku neutralizēšana.

Pirmais un pamatjautājums ir *zemes privātipašuma atcelšanas jautājums*. Krievijas programma var uz to atsaukties kā uz vēsturisku faktu: padomju vara jau ir *realizējusi (izvedusi dzīvē)* zemes privātipašuma atcelšanu bez atmaksas. Vācu partija še iet mazliet nedrošiem soļiem: viņa konfiscē vienīgi «visu lielgruntniecību, kas top apsaimniekota lielsaimniecībā, ar visu dzīvo un nedzīvo inventāru un visiem tur piederīgiem uzņēmumiem un rīcības kapitāliem», kas «*kļūst par sociālistiskās sabiedrības kopīpašumu*». Bet programma saprot *loti plāsi* sīkos lauksaimnieciskos uzņēmumus, jo paskaidro tos kā tādus, kas vai nu nemaz nenodarbina svešu darbaspēku, jeb to gan *nodarbina, bet tikai tādā kārtā, ka viņi ieslēgti* kā locekļi (eingegliedert) namsaimniecībā («saimē») i pēc dzīves, i pēc darba kārtas, tāpat kā paši īpašnieki (Besitzer) un viņu ģimenes piederīgie. Acīmredzot programmas turpmākā daļa šos pašus apzīmē arī par sīkzemnieku uzņēmumiem, kuru «privātipašums paliek neaizskarts». Reizē ar to ir atzīmēts, ka uz zemju (acīmredzot nekonfiscēto) īpašnieku *gulošās hipotēkas* (parādi, obligācijas) *top pārvestas valsts īpašumā*, ir neuzsakāmas un var tapt dzēstas no valsts puses. Mēs gan *loti labi* atminam, ka jau Engelss izteicās pret videjo zemnieku zemju atsavināšanu un arī par lielzemnieku zemju atsavināšanu izsacījās, ka arī to laikam nedarišot, bet Engelss

to rakstīja 1894. g.* , kad lauku apstākļi bija vēl tālu no tagadējās attīstības, bez tam viņš taisni piezīmēja, ka *laikam bez tās varēs iztikt*, jo «attīstība padarīs prātīgas arī šīs cietās galvas». Un tad jāatzīmē, ka tikai pēc Engelsa nāves iznāca Marksā materiālos atstātais darbs par zemes renti,** kur viņš visai spilgti uzsver to, ka *privāt-ipašuma atcelšanas jautājums jāatšķir* no zemes apstrādāšanas jautājuma. *Un ka zemes ipašuma nacionalizācijai vajadzētu būt skaidri buržuāziskai prasībai kapitālisma progresi interesēs.****

Mēs stādām tagad droši un noteikti: *zemes ipašuma atcelšanu*, bet tas *nenozīmē zemes atņemšanu* pašapstrādātājiem, bet taisni tās *nodošanu* pašapstrādātājiem, jo *neviens zemniekam, kas pats ar savu ģimeni (bez sveša darbaspēka)* apstrādā savu zemi, viņa rīcībā esošo zemi un *saimniecību bez viņa labprātīgas vēlēšanās mēs i nedomājam atņemt* un *arī neesam atņēmuši*. Un taisni ot-rādi, pūlējāmies un pūlēsimies to pēc iespējas pacelt un padarīt ražīgāku.

Bet reizē ar to mēs atceļam arī *visus zemes parādus*, jo, kur nav zemes ipašuma, tur nevar būt arī zemes parādu. Tātad *ne kungam, ne privātparādniekam par savu zemi neviens «laucinieks vairs rentes nemaksās*.

Vācijas [KP] programma laikam baidās atceļt hipotēkas, lai neciestu līdzmantinieku daļas un vispār mazturīgo intereses. Mums priekš šī gadījuma ir vispārējā formula par *zināma zaudējuma atlīdzināšanu*, tikai *ne augstāku par zināmu summu* un ar noteikumu, ka viņam nav pašam citas mantas. Šis solījums *iznīcināt zemes renti ik priekš*

* Darbā «Zemnieku jautājums Francijā un Vācijā». Sk. *Markss K. Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 410.—411., 415. lpp. *Red.*

** Domāta «Kapitāla» 4. sējuma — «Visvērtības teorijas» 2. daļa. *Red.*

*** *Маркс К., Энгельс Ф., Соч., т. 26, ч. 2, с. 38—39. Red.*

**** Latvijas [buržuāziskā] pag. valdība *ne vien neatceļ*, bet pat *pa-lielina* lauku zemes renti. Rīgas laikraksti no 19. maija 1920. g. pa-sniedz lauciniekiem to prieka vēsti, ka «*zemes kreditpārvalde saņems rentes, kas nākas bij. Krievijas zemnieku un muižnieku agrārbankām*» (kāda viņai uz to tiesība?), pie kam agrākā cara rubļa vietā jāmaksā no *1 rub. 70 kap. — 3 rub. 29 kap. latu. naudā par ikvienu cara rubli* (skaitot pēc tā, uz cik gadiem aizdevums). Tātad zemniekam par to, ka latviešu rublis cenā krities, jāmaksā *2—3 rubli viena cara rubļa vietā*.

viena sīkzemnieka būs vislielākais un pie tam reāls soli-jums.

Tātad vācu programma šīnī pirmajā punktā ir mazliet nedroša, viņa *baidās atbaidīt*, bet reizē *maz dara, lai pie-vilktu*. Jo viss, *ko tā ipašuma ziņā sola zemniekam*, ir pā-rāk mazvērtīgs, *gandriz vienīgi hipotēku pārvešanu uz valsti, tas ir, procentu pazemināšanu*. Bet tas ir *solis, kas maz dod, bet daudz maksā*, jo valstij hipotēku kreditoru interesēs jāuzņemas pārāk liels risks pa daļai uz strād-nieku šķiras rēķina*. Vienīgais, ko te varētu iebilst, tas būtu, ka valsts hipotēkas *turētu no sevis atkarībā zemnie-cību*. Man šķiet, tas būtu nepareizs moments, jo zemnie-cību *pat neutralizēt* nevar caur — kaut arī vieglāk pane-samu — atkarību, bet vienīgi caur *reāliem solijumiem, kas viņu saista pie revolūcijas*. Tas tad arī viss zīmējas vienīgi uz sīkzemnieku, jo lielzemnieki Vācijā *jūtas tuvāk lielgruntniekiem nekā strādniekiem*. Tie būs, kaut viņus ar kazādas cīmīdiem glaudīsi, joprojām *kontrrevolucionāri*, kamēr pārliecināsies par komunistu galīgu uzvaru. Nav iemeslu uzstāties pret viņiem uz pirmo soli naidīgi, bet jāgatavojas uz nopietnu cīņu un tā arī *jāpiedraud* pretim tiem «pelēkajiem baroniem» (kulakiem), kas nepadosies proletariāta diktatūrai.

Otrs jautājums ir *zemes apstrādāšanas jautājums*. Šīnī ziņā principiālas starpības abu programmu ziņā mēs neatrodam. Arī vācu komunisti lielsaimniecības pārved padomju saimniecībās, tikai viņi te atver durvis vispla-šākajām «vietēja separātisma» tendencēm. Viņu «muižu padomes» ir it kā pašnoteicējas saimniecības vienības, un tikai otrā vietā ir uzsvērta centrālā, vienotā vadība. Jo, piem., visi pārpalikušie (pēc patēriņa normas segšanas) produkti gan *jānodod centram*, bet tur top *ierakstīti grā-matās par labu zināmai saimniecībai* (zu gut geschrieben), pie kam turpat vārdi par muižu *finansēšanu* vēl lielākā mērā norāda uz ikvienas muižas «neatkarību» jeb auto-nomiju.

Vācu partijas programma projektē sevišķu laukstrād-nieku un mazzemnieku padomju centrālkongresu kā

* Kā spilgtu piemēru mēs redzam Krievijas zemnieku zemes izpirk-šanu. Izpirkšanas summas valdība tūlīj 1861. g. izmaksāja muiž-niekiem, bet vēlāk 1905. g. revolūcijā šie atmaksājumi tika atcelti. Zaudēja ne muižnieks, bet valsts, tas ir, darba tauta kā nodokļu mak-sātāja.

augstāko saimniecisko padomju iestādi lielsaimniecības lietās. Šis kongress izvēl izpildu komiteju jeb, kā to sauc programma, centrālo zemkopības padomi, kas ieiet centrālajā tautsaimniecības padomē. Tātad Vācijas [KP] iet pa šo abu *nozaru pārvaldes apvienošanas ceļu*, kas visādā ziņā jāapsveic. Mazliet nepareizi formulētas ir šīs zemkopības padomes tiesības kā *patstāvīgas iestādes* un *ne kā apspriedes*.

Abas programmas vienādi uzsver sīkzemnieka (Vācijā), sīkā un vidējā zemnieka (Krievijā) lauksaimniecisku pabalstīšanu. Vācu programma šīni ziņā ir *reālāka*,⁹⁰ jo vairāk ievērojot viņas rūpniecības iespējamības. Bet jāpiezīmē, ka pants par pag. sīkzemnieku padomēm kooperatīvu lomā ir interesanti nostādīts, bet šī doma nav *saistīta* ar kooperatīvu turpmāko likteni, kuru pabalstīšanu programma apsola joprojām. Liels trūkums ir tas, ka vācu programma neizbīda īpašā grupā vidējo un turīgo zemniecību (ar algas darbu).

Vācijas ciemu («marku») kopsaimniecības uz labprātīgas vienošanās pamata atkārto Krievijas komūnas un kooperatīvās saimniecības. Bet tanī pat laikā, kamēr Krievijā jau daudz zemes izdalīts zemnieku apsaimniekošanā un tomēr vēl zemnieks nemierā, ka par daudz zemes palicis padomju saimniecībās, Vācijas komunisti *bezzemniekiem jaunas zemes nesola*, bet nodod šim nolūkam vienīgi tās muižas, kuras jau atradušās sīkrentnieku apstrādāšanā. Acīmredzot Vācijas muižas nav zaudējušas tik lielā mērā inventāru kā Krievijā un īpaši pie mums*. Tādā gadījumā, zināms, būtu neprātība muižas izdalīt, lai tad sīksaimniekus caur piedzīvojumiem ilgā gaitā no jauna pārvestu uz sociālismu.

Pie vācu programmas man gribētos vēl taisīt mazu piezīmi. 21. pants sīksaimnieku padomēs ievieto i lauku amatniekus, i *siktirgotājus*, ja tie nenodarbina algas darbu. Te jāpiezīmē, ka Krievijas un arī mūsu** Padomju konstitūcija [at]nem vēlēšanas tiesības *tirgotājiem vispār*. Acīmredzot te spēlē lomu vecā vācu sociālistu līdzjūtība pret siko tirgotāju, kas bieži ir sociālists. Bet uz laukiem tāds tirgotājs ir dabiskais spekulants, kurš ne jāpabalsta, bet jo drīzāk jālikvidē. Un arī pilsētā tas ir (alus bodnie-

* T. i., Latvijā. *Red.*

** Padomju Latvijas. *Red.*

ķelj, cigāru pārdevēji utt.) skaidri sīkpilsonisks elements, no kura patlaban cieš Vācijas strādnieku partijas.

Es te atzīmēju tikai dažas vietas iz abām programmām, īpaši, ja tās man šķita ne pilnīgi pareizas; atstātīt pārējās programmas daļas saviem vārdiem es turu par lieku, jo teksts pasniegts visā pilnībā. Mana pamata doma bija uz manas grāmatas satura pamata pierādīt komunistiskās agrārprogrammas nepieciešamību. Bēt reizē man bija arī pilnīgi praktisks nolūks *atrapā pareizu formulējumu priekš agrārprogrammas mūsu*, t. i., *Latvijas apstākļos*. Kādus slēdzienus mēs šīnī ziņā varam darināt iz visa sacītā sakarā ar divām pārdrukātajām agrārprogrammām?

Mēs redzam, ka pasaules kara sekas bija kapitālisma sabrukums, no kura *var glābt tikai pāreja uz komunismu*. Bet, ja mēs pārejam uz komunismu, mēs nevarām to izdarīt bez noteikta saimnieciska plāna. Šīnī plānā jāietilpst zināma vairāk vai mazāk plaša apgabala saimniecības šūniņām pilnīgi, no vienas puses, saskaņojoties ar plašāku jeb paralēlu apvienību plānu, bet, no otras puses, saskaņojot ar šo plānu arī savu zināmā apgabala saimniecības *visas puses*. Visgrūtāka ir vietējo saimniecisko šūniņu ieskaņošana kopplānā, cik tālu tās nav *pilnīgi ierautas kapitālismā* un kur aiz vienādiem vai otrādiem trūkumiem (piem., inventāra) nav iespējams visas pārkapitalizētās šūniņas pārvest tieši komunismā.

Tātad zemniecību mēs nevarām un nedrīkstam atstāt ārpus saimnieciskā plāna, bet reizē mēs *i nedomājam viņu ar varu spiest pāriet uz komunistisko saimniecību*, un, ja mēs pat gribētu, mēs to nevarētu, jo mums trūkst pietiekoši inventāra pat kapitālistisko muižu pārvešanai uz komunismu. Un beigās vēl vairāk: *mums šie zemnieki jāievēl tieši ciņā par revolūciju*, jo tā pie mums bez viņu aktīva pabalsta (piem., karaspēkā) nav izvedama.

Tādēļ mums vajag programmā gaiši *izteikt, ko mēs varām un ko mēs gribam dot zemniekiem*, lai tādā ziņā šī apvienība nepamatotos uz vilinājumiem, mānišanām, neskaidribām, bet būtu skaidri un gaiši pamatota.

Pirmā vietā mēs stādām *ciņu pret muižniecību* un vispār lielgruntniecību. Padomju vara Latvijā to gaiši pierādīja, ka viņa šīnī ziņā ir nelokāma, kurpretim visās vārās, kas bijušas priekš un pēc tās, *muižniecība*, ja nav bijusi valdītāja, tad ir vienmēr atstāta *savās dzimtmuižās un ar savām obligācijām kabatā*. Mēs tādēļ sakām: *mēs*

*atceļam privātīpašumu uz zemi vispār, bet atņemam bez atmaksas tikai lielgruntniekiem (vienalga, vai muižniekiem jeb nemuižniekiem un *neraugoties uz tautību*) visas viņu zemes ar inventāru un pārējo mantību, kurpretim sīkos un vidējos saimniekus, kas paši apstrādā savu zemi, mēs atstājam netraucētus uz viņu zemēm. Bet reizē ar to mēs atceļam visus pirkšanas un citādus zemes parādus un atceļam jebkādu rentes maksāšanu par zemi. Ja kāds saimnieks negrib ilgāk palikt par sīksaimnieku un negrib arī pāriet uz sabiedrisku saimniecību uz brīvprātīgas vienošanās pamata, viņam tiesība zemi nodot un saņemt vispārējās robežās atlīdzību par saviem neizmantotiem labojumiem.*

Ko zemnieks iegūst caur šo mūsu programmas punktu? Viņš top *brīvs no zemes rentes, no parādiem, kas to nospieda un kas atkal un atkal no jauna uz viņu gūlās, un no muižniecības un viņas privileģijām*. Ko viņš zaudē? *Īpašnieka nosaukumu, tukšu vārdu, jo saimnieks viņš paliek joprojām.* Bet pēc nāves? Es te uzsveru, ka mēs gan atceļam mantošanas tiesibas, cik tālu tās saistītas ar privātīpašumu, bet Krievijas mantošanas likuma atcelšanas dekrētā* ir tieši sacīts, ka tas *nezīmējas uz «sīkām mantībām» un tad uz sīkzemnieku-pašražotāju ražojamiem līdzekļiem un uz viņu zemes lietošanas tiesībām*. Tikai *zemes sadališana* mantinieku starpā nav pielaižama, jo tā runā pretim zemkopības interesēm, bet reizē ar to arī *atkrit* naudas izmaksu līdzmantiniekiem, jo mantošana vairs nav spaidu ceļā *izvedama tiesība*, bet labprātīgs, tā sakot, cieests *pārdzīvojums* no agrākās kārtības.

Tātad mēs atsvabinām *lauksaimniecību vispār un sīkzemniecību jo sevišķi no kapitālisma peļņas kāres*.

Bet mēs sakām, ka kapitālisma progresā darbs mums *jāvada tālāk*, to tikai atsvabinot no peļņas kāres, tas ir, to *pārvēršot sociālismā*. Mēs tādēļ *darām visu iespējamo*, lai *paceltu zemkopību* ne vien padomju, t. i., komunistiskās saimniecībās, ne vien labprātīgi sastādītās sabiedriskās saimniecībās, bet arī *sīksaimniecībās, tas ir, i mūsu, i zemkopīju interesēs, un mēs to izpildīsim*. Mēs pieliksim visas pūles, lai arī sīkzemniecību rīcībai būtu pieletamas mašīnas, jaunākie darbarīki, jaunākie darba paņemieni un

* Domāts «Dekrēts par mantošanas atcelšanu», ko pieņēma Tautas Komisāru Padomes sēdē 1918. g. 24. aprīlī. Red.

paraugi utt. Un mēs šīnī nolūkā ne vien neaprobežosim kooperatīvo darbību, bet to tieši veicināsim. Mums taisni *jārada sīkzemnieku apvienības*, kas zem kopējas atbildības varētu uzņemties kop- vai padomju mašīnu izlietošanu dzīvē ar vajadzīgo saudzību. Un caur šiem kooperatīviem arī gan visvieglāk būs *saistīties* ar padomju iestādēm, nododot *valsts nodevas*, vienup, un *apmaiņas priekšmetus*, otrup, ja šos kooperatīvus ievedīs ciešā sakarā ar vispārējo izdališanas aparātu.

Mēs šepat atzīmēsim arī to daļu, kura vācu programmā ir plašāk izstrādāta: *par zemnieku padomēm*. Mēs savā Konstitūcijā pagastu padomes saprotam kā *visas darba tautas* deputātu apvienības, bet man *jāatzīmē, ka mūsu Konstitūcija* te vienādas vēlēšanu tiesības atzīst arī *pašdarbigam zemniekam, ja viņš nenodarbina svešu darba spēku* izmantošanas nolūkā, nenodarbojas ar tirgošanos (tas ir, nav spekulants) utt. Es jau presē esmu aizrādījis, ka pie mums pirmajā laikā šīnī ziņā pagastos acīmredzot izdarīti tieši *konstitūcijas pārkāpumi*, atņemot vēlēšanu tiesības lielam skaitam zemnieku, jeb tie paši nav izlietojuši šīs tiesības. Uz priekšu tas jānovērš un tiks novērsts.

Mēs pirmo reiz bijām pārāk aizņemti ar ārējo fronti, lai varētu nodoties mierīgai saimniecībai. Nākošo reizi varas saņemšana norisināsies acīmredzot citādi, iz iekšienes pašas. Zināms, ne bez nopietnām un varbūt nopietnākām ciņām nekā pirmo reiz, bet tūliņ jau nošķirojoties par un pret padomju varu. Un es varu sacīt, ka šīnī ziņā no pirmā soļa lielai daļai sīkzemnieku, pa daļai bijušo bezzemnieku, jābūt mūsu pusē. Citādi jau arī pati uzvara patlaban nav gaidāma. Zemniekam, *kas cer uz spekulāciju*, nav ar mums pa rokai: lai meklē apvienību ar zemnieku vai muižnieku savienībām. *Zemnieks nespekulants* var būt mums draugs.

Zināms, ka pamatspēks komunisma izveidošanai dzīvē uz laukiem būs laukstrādnieku organizācijas — pirmā kārtā *padomju saimniecībās*. Bet kā būt ar *bezzemniekiem*, kas grib ar varu savu zemi? Mēs šīnī ziņā apsolām arī viņiem, ka, tā kā mums būs brīvas zemes bez inventāra, *mēs dosim arī viņiem iespēju izmēģināties saimnieku lomās*. Bet mēs jau iepriekš sludinām viņiem, kā mēs saprotam viņu tieksmes pēc zemes. Lielās pretišķības starp saimniekiem un kalpiem, kas pieņēma visaugstāko naīda pakāpi vācu okupācijas laikā, un divreizēja revolūcijas

krišana viņos radījusi kā vienīgo izejas ticību: «savu namīnu, savu zemes stūrīti». Saprotams, kā *neizejamības lozungu*, tas ir, vispirms *pilsoniskā iekārtā*. Ja vara galīgi pārnāks pie mums, daudzi no viņiem mainīs uzskatus. Citi būs ar mieru apvienoties ar citiem bezzemniekiem, lai nodibinātu labprātīgas *kopsaimniecības tukšās muižās*. Beigās, *mēs apmierināsim* arī tos *bezzemniekus*, kas ar varu grib kļūt saimnieķeli, ja viņiem ir iespēja uz to, tas ir, *inventārs*. *Bez inventāra* bezzemnieku pāreju atsevišķos saimniekos *mēs veicināt* nevaram, jo *mēs ejam uz komunismu*. *Mēs viņiem kā visiem darbaaudīm nodrošināsim padomju darbu* vai sabiedrisku saimniecību dibināšanu, bet tādā laikā, kad *darbaroku trūkst* vissteidzamākajām jaunuzbūvēm, nav laika domāt par *izšķērdigu* jaunu saimniecības ēku un jaunsaimniecību vispār celšanu. *Pilsoniskā valdībā ir darba trūkums, bezdarbs, padomju iekārtā bija un vēl lielākā mērā būs darbaroku trūkums*.

Tā mums dažā ziņā jāņem starplīnija starp abām augšā nodrukātām programmām, kur mēs esam tuvāk vācu programmai, bet dažās vietās noteiktāk jāformulē savi lozungi, nekā tie izsacīti vācu programmā. No šiem pamatiem izejot, mēs sastādām savu agrāpolitikas programmas projektu. Tā nav vilinošu solījumu, bet reāla darba programma.

23. LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS AGRĀPROGRAMMAS PROJEKTS*

«Izejot no partijas vispārējās programmas, kuras pamata lozungs ir — *caur proletāriāta diktatūru*, t. i., strādnieku padomju varu, *uz sociālismu*, partija uzstāda par proletāriāta diktatūras *tuvāko uzdevumu* arī *lauksaimniecības socializāciju*. Saprotot socializāciju pirmā kārtā kā visu ražojamo līdzekļu pārvešanu *iz svešām*, proti, kapitālistu un vispār mantigo *šķiru rokām, darba tautas pašas brivā rīcībā un lielošanā*, Komunistiskā partija i nedomā uz to — piespiestā kārtā dzīt sociālismā zemkopjus, kas, apstrādādami zemi paši *ar savu darbaspēku un saviem darba līdzekļiem*, neizmanto nekāda svešā darba peļņas nolūkā, bet, taisni otrādi, tā apsola viņiem savu vispusīgo pabalstu. Jo, atzīstot kapitālistisko attīstību par nepieciešamu sagatavošanas posmu uz moderno sociālismu, partija atrod, ka visi kapitālisma progresīvie uzdevumi, tikai atsvabināti no kapitālisma jaunajām, proti, peļņas nolūkos pamatotajām ipašībām, tanis nozarēs jeb tanis

* Vienbalsīgi pieņemts LKP 18. konferencē 1920. g. jūnijā. *Red.*

apgabalos, kuros kapitālisms vēl nav attīstījies līdz galam, ir izdzīvojami cauri tieši komunisma apzinīgā vadībā.

Atzīstot par vienīgo pareizo un iespējamo ceļu plašās darba masas, neizslēdzot arī zemniecību, pārliecināt sociālismam par labu, — *so-ciālistiskus paraugus un acīm redzamus un rokām taustāmus labumus*, Komunistiskā partija uzskata par savu pirmo uzdevumu salauzt un atcelt galīgi visas tās važas, kādās vēl joprojām smok Latvijas lauki un viņas saimniecības. Savā tālākā darbībā Komunistiskā partija, pie varas kļuvusi, centīties sniegt to pašu palīdzību celā uz racionālu saimniecību, kā to liel- un arī siksaimniecība varēja gaidīt no pašapvienības jeb no valsts un kapitāla puses arī joprojām*, tikai daudz-kārt pastiprinātā veidā. Pie lielsaimniecībām viņa to izvedis dzīvē, tās tieši pārvēršot par sociālistiskām saimniecībām. Zemniecībai turpretim — caur vispusīgu tehnisku pabalstu, kas arī viņu gaiši pārliecinās, ka strādniecības padomju vara ir visas un ne vien pilsētu darba tautas aizstāvētāja.

Kapitālistiskās iekārtas cēlonis gan bija pieaugošā cilvēku skaita cīņa ar dabu dēļ uztura, un tikai viņa atvēra cilvēcei plašās iespējamības uz ražojamo spēku vispusīgu attīstīšanos, bet šī iekārta reizē ar to bija pilnīgi padota kapitāla — valdītājas šķiras interesēm, kurai cilvēces uztura un ražojamo spēku attīstība bija ne mērķis, bet tikai lidzeklis. Un lidzeklis — vienīgi pacelt kapitālistu šķiras peļņas tiesu. Ja viņa pacēla ražošanas tehniku vai darba ražīgumu, tad viņa raudzījas arī uz to vienīgi no peļņas stāvokļa. Viņu interesēja *ne tas*, vai *ietaupts cilvēka darbaspēks*, bet vai *ietaupita darba alga*; viņai rūpēja *ne tas*, kā ražot vairāk cilvēcei vajadzīgu pārtikas un dzīves vajadzības priekšmetu, tas ir, *vērtību*, bet kā ražot vairāk *virsvērtību*. Bet tāni pašā laikā kapitālistiskai attīstībai par pamatu esošā ražojamo spēku visplašākā attīstībā ir spējīga pacelt arī zemkopības tehniku un zemes darba ražīgumu līdz neparedzētam augstumam un vismaz līdz pārējo ražošanas arodū** caurmēra ražīguma pakāpei, tādā kārtā padarot visu arodū (to starpā arī lauksaimniecības) *strādnieku pārpūlēšanos ne vien nevajadzīgu, bet pat neiespējamu*, t. i., īsākā laikā un ar mazāk darbaspēka patēriņa ražojot vairāk un labāku vērtību un tādā ziņā saisinot ražotāja nepieciešamo darba laiku un atvieglojot viņa darbu, reizē uzlabojot viņa uzturu un pārējos dzīves apstākļus.

Kapitālisms iekarojis lielākā vai mazākā mērā visu pasauli...; viņš iespiedies arī uz laukiem un pilnīgi sagrābis savās rokās lauku saimniecību lielāko daļu; viņš sagrābis savā atkarībā arī pašsaimniekotāju un pašpatēriētāju — zemnieku. Bet kā visur, tā it sevišķi še šī atkarība no kapitālisma vislielākā mērā parādās atkarībā no kapitālistiskā tirgus. Kapitālistiskajai kā pasaules, tā tautas saimniecībai nav saimnieka, nav un nevar būt ne ražošanas, ne patēriņa kopēja plāna, tānīš valda pilnīgākā *anarhija*. Vienīgi *peļņas konkurence caur kapitālistisko tirgu* ienesa jel kādu kārtību šīni anarhijā, noteicot ne pēc ļaužu vajadzībām un pēc ražojamo spēku attīstības pakāpes, bet vienīgi pēc *cenu celšanās un krišanās, ko ražot un ko neražot*, un vienīgi caur saviem tirgus aģentiem, ieskaitot turp kā valsts biržas, tā arī zemkopju kooperatīvās pašapvienības, nosakot, *cik ražot un kā*

* — turpmāk. *Red.*

** — nozaru. *Red.*

ražot. Komunisma nolūks ir pirmā kārtā ienest plānu šīs anarhijas vietā vispirms *tautas* saimniecības *komūnas** un tad *Komunistiskās Internacionālēs (starptautiskos)* apmēros. Un šīnī plānā kā ražotāji un patēriņi jāieslēdz arī pašražotāji un pašpatēriņi zemes apstrādātāji, jo tas ir ne vien viņu pašu, bet arī visas pārējās darba tautas un cilvēces interesēs, tādēļ vien jau, ka zeme ir tas darba līdzeklis, kura daudzums nav pavairojams, bet bez kura pilnīgas izlietošanas cilvēci jāmirst bādā.

Ar to nav, zināms, sacīts, ka pilsētas no laukiem atšķirtas caur to, ka lauki var pietikt bez pilsētām, bet pilsētas nevar pietikt bez laukiem. Vispār cilvēces *sadališana* pilsētas un laukos ir vienīgi *kapitālisma* laikmeta pazīme, un šai pretišķibai jākrit ar komunisma galigu ievēšanu. Jo tāpat kā lauku strādnieks ražo pilsētai nepieciešami vajadzīgus priekšmetus, arī *pilsētas strādnieku ražojumi ir nepieciešami vajadzīgi lauciniekiem.* Šo starpību uzturēja spēkā it sevišķi viduslaiku atliekas uz laukiem, pabalstītas savukārt no pilsētu kapitālistu šķiras. Jo cik arī pilsētas kapitālistam vajadzēja saviem strādniekiem lētas maizes, jo vairāk viņam vajadzēja tumšo lauku kā atmetnes, kurp *izmest* (nabagmājās) *nodilušos darbaspēkus*, un kā avotu, *kur gūt* vienmēr pēc vajadzības *jaunas lētas darbarokas.* Pilsētas un lauku darba tautas starpā šī pretišķība nav nenovēršama, jo jau tagad ne mazāk kā puse no laucinieku budžeta ir naudā, tas ir, pilsētu vajadzībās, un taisni no šo «pilsētu vērtību» daudzuma pieaugšanas atkarīga lauku kultūras dzīves pacelšana. Privātīpašums uz zemi izkroploja *jauzu uzskatus* šīnī jautājumā. Jo zemes īpašnieku šķira atrada, ka viņas ienākums ir paceļams bez jebkādiem tehnikas progresiem, vienmēr jo vairāk pieaugašas zemes rentes veidā izvelkot jo vairāk un vairāk nesamaksāta darbaspēka *iz zemniecības tulznainām* rokām un nepietiekošo maizes tirgu *laujot papildināt* iz koloniju vēl svabado zemju avotiem. Šis uzskata sakroplojums visspilgtāk parādījās pie zemniecības, kura privātīpašumā redzēja *ne savas važas*, bet savas *nākamās laimes* avotu.

Tādēļ pirmā kārtā *lauki* jāatsvabina no šī privātīpašuma sloga, bet reizē ar to no važām atsvabinātai zemkopibai jāgādā visi līdzekļi tehniskā progresā un līdz ar to darba ražīguma visspējākai attīstībai. Un, ja komunisms sev atļaujies kādas iejaukšanās lauku privātīpašniecībās, tad vienīgi un atkal šī nepieciešamā tehniskā progresā interesēs, saprotams, pirmā kārtā ar piemēriem, paraugiem un agromisiku zināšanu ienešanu vistumšākajos lauku kaktīos.

Bet, ja lauku atsvabināšanas iekustināšanai bija *jāizplūst no pilsētas caur turienes strādnieku šķiru*, tad arī uz laukiem *noteicošā loma* atsvabināšanas un progresā nešanā *piederēs ar pilsētas strādnieku šķiru uz ciešāko saistītajam lauku proletariātam.* Pie viņa griežas un uz viņu pirmā kārtā pamatojas Komunistiskā partija savā agrārpoliitikā.

Proletariāta diktatūras jeb padomju varas agrārpolitikai Latvijā galvenā vērība jāgriež uz sekojošo:

1. *Tūliņ un bez atmaksas jāatceļ muižniecības kārtā un visas šīs kārtas feodālās un pārējās tiesibas un monopolī un jāizraida uz mū-*

* T. i., visu valsti aptverošu sabiedriskotās tautas saimniecības kompleksu. *Red.*

žīgiem laikiem iz Latvijas robežām visus muižniecības cilšu piederīgos, pieļaujot izņēmumus vienīgi ar darba tautas tiešu atļauju.

2. Jāatceļ *privātīpašuma tiesības* uz Latvijas *zemi* (aramo, pļavām, ganībām, mežiem un ūdeņiem) *kā pilsētās, tā uz laukiem*. Reizē ar to *krit ari visi zemes un zemes rentes parādi*, kā pirkšanas summu un rentes (arendas, nomas) parādi privātīaudīm un to sabiedribām un bankām, tā arī pārējie hipotēku (obligāciju) parādi. *Lauciniekiem jā-top briviem no rentes maksāšanām.*

3. *Muižas un lielmājas*, tas ir, zemes saimniecības, kas iekārtotas kapitālistiski, kopā ar ēkām, dzīvu un nedzīvu inventāru un pārējiem ražošanas līdzekļiem bez atmaksas pāriet *Latvijas darba tautas zemes fondā*.

4. *Zemnieku saimniecības*, kas tiek apstrādātas no pašdarbīgiem zemniekiem*, kuri nemaz vai maz izlietoja algotu darbaspēku, pāliek joprojām agrāko zemnieku lietošanā un apstrādāšanā.

5. Jāatceļ *algas darbs privātsaimniecībās*, un visām privātsaimniecībām ar algas darbu jāpāriet vai nu *padomju saimniecībās*, jeb *labprātīgās kopdarba organizācijās*. Tanīs gadījumos, kur aiz pēķēšanas ū panta dzīvē izvešanas daļa zemes paliku neapstrādāta, vai nu *pieļaujama zināma pagaidu kārtība*, jeb *neapstrādātā zeme jāieskaita vispārējā Latvijas darba tautas zemes fondā*.

6. Latvijas darba tautas *zemes fonds* izlietojams sekojošā kārtībā:

a) cik tālu zemei ir pietiekoši inventāra jeb tādu inventāru ir iespējams tūliņ sagādāt, — *padomju, tas ir, sociālistiskās lielsaimniecībās*;

b) *pārējo labprātīgām patstāvīgu zemkopju apvienībām sabiedriskai apstrādāšanai uz vispārēju noteikumu pamatiem;*

c) un tikai beigās *izdalīšanai bezzemnieku un piedališanai mazzemnieku saimniecībās*.**

7. Jāizlieto visi līdzekļi, lai racionālētu zemkopību, paceļot kā ražošanas tehniku, tā arī zemes darba ražīgumu. Tas jāizved dzīvē pirmā kārtā *padomju lielsaimniecībās*, kurām jātop ne vien par priekšzīmīgi nostādītām racionālām saimniecībām ražošanas nolūkos (labības un citu pārtikas vielu fabrikām), bet arī par paraugiem un atbalstiem privātām (kā sabiedriskām***, tā atsevišķām) saimniecībām, uz ciešāko saistoties kā saimnieciski, tā tehniski ar šīm pēdējām.

8. Padomju varas uzdevums ir vispusīgi atvieglināt lauksaimniecības tehnikas attīstību:

a) organizējot *agronomiskās zinātnes spēku* visplašāko izmantošanu;

b) organizējot bezmaksas *agronomisku konsultāciju* (tas ir, padomdošanu kā vispārējos, tā atsevišķos uz zemkopību zīmējošos jau-tājumos), ieslēdzot tur arī zemes analīzi (izmeklēšanu), zemes «slimību» diagnozi (noteikšanu) ar palidzības padomiem kā vienā, tā otrā gadījumā, meteoroloģijas (laika paregošanas), bioloģiskus u. c. bilētenus utt.;

c) plaši attīstot *zemkopības bezmaksas izglītības* iestāžu tīklu vārda visplašākā nozīmē (skolas, kursus, lekcijas, instruktors utt.);

* Zemniekiem, kuri paši apstrādā savu zemi. *Red.*

** Vēlāk publicētajā projektā teikts: «*izdalīšanai un piedališanai mazzemnieku saimniecībās*» (LKP 25 gadi. Rakstu un materiālu krājums. M., 1929, 525. lpp.). *Red.*

*** T. i., kooperatīviem. *Red.*

d) gādājot visiem spēkiem par to, *lai arī privātajām (kā sabiedriskām, tā atsevišķām saimniecībām) netrūktu labāko sēklu un sugas lopu, vajadzīgo [minerāl]mēslu, pilnīgāko mašīnu un pārējo darbariku utt.*

e) atverot plašu priekšzīmīgu jeb *parauga* saimniecību, *izmēģinājumu* lauku un staciju tīklu, uz to visciešāko piemērojot dzīves praktiskām vajadzībām;

f) izdarīt pirmā kārtā pašai (un pieļaujot uz padomju iestāžu izstrādātu [jeb apstiprinātu]* plānu pamata plašas privātas iespējamības) zemes *meliorācijas* (uzlabojumu) darbus, nodrošinot to, ka tādi derīgi privāti meliorācijas darbi nepaliku neatlīdzināti;

g) gādājot par viegli pieejamu *mašīnu* un *darbariku izlabošanu* un viņu racionālu izlietošanu;

h) darot pēc iespējas pieietamas arī privātajām saimniecībām uz vispārēju noteikumu pamata padomju valsts kā *mašīnu un darbariku*, tā arī sevišķi organizētu *palīgdarba roku kadrus* (pulkus).

9. Stājoties pie lauku dzīves jaunorganizēšanas, vispirmā kārtā jācenšas *iznicināt to plaisiru*, kas izpletusies, kapitālismam attīstoties, *starp laukiem un pilsētām*, un tuvināt abus pretējos lēgerus, iznīcinot pašus šīs pretišķības saimnieciskos pamatus; lielo starpību kultūras un darba attiecībām. Vadošām elementām šīni ziņā jābūt lauku proletariātam, kurš pirmā kārtā jāorganizē ne vien politiski (partijā), bet arī arodnieciski (ražotāju) un kooperatīvi (patērētāju biedrībās), saistot tās uz ciešāko ar līdzīgām pilsētu strādnieku šķiras organizācijām.

10. Lauku proletariāta organizācijām jācenšas iesaistīt savās *organizācijās kā atsevišķus biedrus arī pašdarbīgos zemniekus*, ja tie neizmanto svešu darbaspēku, darbos noskaidrojot šiem elementiem viņu patiesībā proletārisko, t. i., strādnieku šķiras piederību.

11. Zimējoties uz *siko un vidējo zemniecību*, Komunistiskās partijas uzdevums ir arī viņu pakāpeniski un plānveidīgi ievilkst *sociālistiskā jauncelšanas* darbā, atšķelt viņu no mantīgās zemniecības caur uzmanīgu izturēšanos pret viņu vajadzībām, cīnoties pret viņu konservatīvismu ar idejisku iespaidu un ne ar spaidu līdzekļiem, bet gan visos gadījumos, kur aizskartas viņu dzīves intereses, ar viņiem praktiski izlīgšot un piekāpīties viņu priekšā, cik tālu iet runa par ceļiem un līdzekļiem, kā izvest dzīvē *sociālistiskus jaunievedumus*.

12. Šīni nolūkā partija ieteic — tālāk *attīstīt pašdarbīgo zemnieku kooperatīvos pasākumus* kā produktu izstrādāšanai un nogādāšanai patērētāju rokās un mašīnu, darbariku, mēslu, sēklu utt. iegādāšanai, tā arī zemes kopējās apstrādāšanas pasākumiem, saistot visas šīs *sabiedriskās iestādes ar padomju izdalīšanas un apmaiņas iestādēm bez kāda peļņas mērķa*, bet vienīgi izpālīdzības [un progresā]** nolūkos.

13. Izstrādāt ipašu *zemnieku pašapstrādātāju apvienības* veidu, kas lai caur kopēju galvošanu un savstarpēju kontroli nodrošinātu valsts mašīnu un darbarīku nebojāšanu, kas apgādātas vairāku saimniecību kopvajadzībām.

14. *Darba laiks un darba apstākļi* lauksaimniecībās jānokārto pēc iespējas tādi paši kā pilsētās, izejot no tā principa: *vienāds darbs, vienāda pārtika*.

* So vārdū vēlāk publicētajā tekstā nav. *Red.*

** So vārdū vēlāk publicētajā tekstā nav. *Red.*

Atzīstot principā, ka arī pašdarbīgiem privātsaimniekiem jāuzliek par pienākumu kā piederība ražotāju biedrībās, tā arī visu vispārējo darbu un dzīves noteikumu izpildīšana, Komunistiskā partija atrod par iespējamu šo noteikumu izvešanu dzīvē izdarīt *ne ar joni, bet pakāpeniski*, piemērojoties jaunajiem apstākļiem, pēc iespējas šīnī ziņā vienojoties ar pašiem pašdarbiniekiem.

15. *Dzīves apstākļi uz laukiem pēc iespējas drīz kultūras ziņā jā-tuvina pilsētas dzīves apstākļiem, un par tuvāko mērķi jāstāda ik-vienai gimenei savu (ērtu) *dzīvokli* (ar apkurināšanu, elektrisku ap-gaismosanu, visām pārējām ērtībām) un savu *dārziņu*.*

16. Saimniecības *jaunorganizējot* un sagruvušās saimniecības jaun-celot, *jāizstrādā noteikts* plāns, kas lai pēc iespējas atvieglinātu sūk-saimniecību vēlāko pāreju uz [sociālistiskām] lielsaimniecībām un *sa-biedrisku* lielsaimniecību pāreju *sociālistiskās*. Tikai tiem, kas pado-das šiem jaunorganizēšanas un jauncelšanas plāniem, ir pilnīga tie-sība uz pabalstišanu no padomju varas puses.

17. Noteicot valsts nodevu un monopolizētu ražojumu nodošanas normas, jāievēro zemnieku pašvajadzības normas samērā ar ikviens saimniecības darbaroku un patērētāju skaitu, kā arī derīgas zemes daudzumu, un pagasti un saimniecības, *kas pilnīgi izpildījuši savas nodevas*, top apmierināti *pirmā rindā* ar rūpniecības produktiem.

18. Pagastu padomēm, kas sastādās uz padomju konstitūcijas pa-mata vienīgi iz strādniekiem un tādiem pašražotājiem saimniekiem, kas nenodarbina svešu darbaspēku peļnas nolūkā un kas uz likuma vaī iestāžu lēmuma nav zaudējuši vēlēšanas un citas politiskas tiesības, ir *lidzīgas tiesības* uz bērnu un pašu bezmaksas izglītību (kā skolās, tā ārpus skolas), ārstniecību, sociālu apgādību utt.

20. Pret lauku buržuāzijas elementiem, tas ir, pret zemniekiem un mantīgiem bezzemniekiem, kuri vai nu ražošanā un ražojumu pārdo-šanā (spekulācijas ceļā) jeb politiskā ziņā parādītu savas *izmant-ošanas un kontrrevolūcijas tieksmes*, padomju vara uzstāsies ne mazāk stingri kā pilsētās, lai ar varu apspiestu viņu padomju politikai pre-tējās tieksmes pašos viņu pamatos. Jo to prasa kā lauku, tā visas cilvēces atsvabināšanas intereses.»*

Latvijas Komunistiskās partijas grāmatu apgādniecība «Spar-taks», 1920. g.

Iespēsts pēc grāmatas teksta

* Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 236.—242. lpp. *Red.*

LEKCIJAS
PAR VĒSTURISKO
MATERIĀLISMU

I. VĒSTURISKAIS MATERIĀLISMS UN PROLETĀRISKĀ REVOLUCIJA*

1. VAJADZIGA PĀSKRITIKA

Kautskis kādā no saviem agrākajiem rakstiem par vēsturisko materiālismu 1890. g., kad viņš skaitījās vēl par «pareizticīgu» jeb ortodoksu, t. i., kreiso marksistu, raksta: «Pa visu to laikmetu, kurš līdz šim ir kļuvis par zinātniski vēsturiskas izpētišanas priekšmetu, nevienai šķirai un jo vairāk nevienam indivīdam, atsevišķam cilvēkam, nav izdevies izšķirt pilnā mērā kādu no lielajiem sabiedriskajiem jautājumiem. Tā atbilde, ko galu galā sasniedza interešu un ideju (domu) cīņa, vienmēr atšķirās no ik-vienas no tām atbildēm, kādu lika priekšā atsevišķas šķiras, partijas jeb atsevišķi domātāji.»** Citiem vārdiem, līdzšinējās politiskās cīņas, neizņemot pat revolūcijas, pēc Kautska domām, novedušas vienmēr tikai pie kompromisa, pie zināma izliguma.⁹¹

Nekavēsimies še pie izteikuma pareizības vai nepareizības. Man še ir tikai no svara aizrādīt uz to, ka mēs patlaban pārdzīvojam tādu cīņu, kura *ne ar kādu izlīgumu nevar izbeigties*, kurā pilnīgā mērā jāuzvar vienai pusei — vai nu revolucionārajam proletariātam, jeb kontrrevolucionārajai buržuāzijai, darbam vai kapitālam. Un taisni

* Šīs grāmatīpas saturs ir 4 lekcijas, kuru nolasīšana bija nodomāta Maskavas Komunistiskās partijas klubā. Caur to izskaidrojas, ka nodaļās ir it kā noapaļoti artīkelī, kuros atgadās arī neizbēgama atkārtošanās. Laiks neatvēl viņas īpaši pārstrādāt vairāk sakarīgā koprakstā. [Pirma lekcija pirmoreiz publicēta žurnāla «Darbs» 5. nr-ā 1919. g. decembrī. *Red.*]

** Citāts no raksta «Ko vēlas un spēj materiālistiskais vēstures uzskats», kas bija publicēts žurnāla «Die Neue Zeit» 1896./97. g. 8. nr-ā. *Red.*

šinī brīdī ir no lielākā svara būt un nākt skaidrībā ne vien par pašu lielo cīņu, bet arī par tās pamatiem, ar vienu vārdu, par vēsturiski materiālistisko revolūcijas apgaismojumu.

Vispārīgi revolūcijas laikmetu varētu salīdzināt ar eksāmenu laikmetu: tāni tiek pārbaudītas sabiedriskās teorijas un politiskās programmas, sverot un par vieglām atmetot vienas un godā ceļot un par patiesību atzīstot otras. Pati revolūcija ir tā stingrākā kritiķe visām viņā izbīdītām problēmām. Tāni lielajā cīņu mutulī, kurā lielās ļaužu masas vēl šaubās un svārstās, arvien vislielākie panākumi ir tāni pusē, kurai izdodas pievilkta masas nevis ar tukšiem solijumiem, bet ar pamatošām un skaidri saprastām prasībām, jo tikai tādā ceļā ļaudis top par apzinīgiem revolucionāriem un ne vienkārši dumpiniekiem, spontāniem (neapzinīgiem dabasspēkiem līdzīgiem cīņas) ieročiem. Starp abiem šiem elementiem starpība tāda pati kā starp pārliecību un vienkāršu ticību.

Proletāriskās revolūcijas laikmetā vislielākais svars piekrīt mācībai par tā saucamo vēsturisko un dialektisko materiālismu. Tādēļ, ka viņas slēdzieni sakrīt kopā ar revolucionārā proletariāta tieksmēm. Gan birgeliskā zinātnē noliedz sabiedriskos jautājumos jebkādu zinātniskas paregošanas* iespējamību. Bet šo apgalvojumu taisni tagadējā revolūcija**, pareģota un gandrīz pēc stundām iepriekš aprakstīta no mūsu tālredzīgajiem biedriem, apgāž uz gaišāko. Un tas vien jau varētu būt par iemeslu *jubilejas dienās**** mest savu aci arī uz vēsturiskā materiālisma mācībām. Bet vēl otrs apstāklis mūs virzina uz to pašu darbu. Revolūcija vēl nav galīgi uzvarējusi, un šinī brīdī iz mūsu bijušo cīņu biedru vidus paceļas balsis, ka taisni vēsturiskais materiālisms pierādot, ka šīs revolūcijas laiks vēl neesot pienācis, jo «saimnieciskie apstākļi (īpaši Krievijā) vēl neesot pietiekoši nogatavojušies», jeb atkal pati saimniecība esot visā Eiropā pārāk sabrukusi un «neesot vairs ko socializēt». Šādas šaubas izteic «lielais» vēsturiskā materiālisma teorētiķis Kautskis, un viņam to līdzīgi pāpā visi tie teorētiskie līdzskrējēji kā Martovi, Menderi un Ko, kurus mēs apzīmējam par sociālnodevējiem.

* — paredzēšanas. *Red.*

** T. i., sociālistiskā revolūcija Krievijā. *Red.*

*** Atzīmējot Lielā Oktobra otro gadskārtu. *Red.*

2. SOCIĀLISTISKI PAREĀOJUMI UN VĒSTURISKAIS MATERIĀLISMS

Tā iz revolūcijas ieroča, iz vēsturiskā materiālisma, viņa paša bijušie sludinātāji grib padarīt *kontrrevolūcijas ieroci*. Un mums nopietni jāparaugās, kas te par pamatu, vai tiešām pašas mācības saturs jeb tikai apzinīga vai ne-apzinīga nodevība. Mēs varētu pret Kautski pievest veselu rīnū piemēru, ka viņš pats jau vairāk kā 10 gadus atpakaļ atzina, ka revolūcijas ābols nogatavojies un to varot jau plūkt. Un, ja es pareizi atminos (diemžēl visa bibliotēka* palikusi balto rokās un jāpalaujas uz atmiņu), tad taisni pats Kautskis kādā vietā citē pazīstamo izteicienu, ka arī tanī gadījumā, ja nodegtu vai sabruktu vienā dienā visas fabrikas, tā nebūtu neizlabojama nelaime, ja tikai būtu pie dzīvības strādnieku šķira, kas prastu šīs fabrikas no jauna uzcelt un organizēt. Es tikai te piezīmētu — jaunā, pilnīgākā veidā, kā mēs jau arī 17. decembrī Latvijas Padomju Valdības manifestā bezbalīgi saucām proletariātu «uz imperiālisma kara izpostītās Latvijas drupām celt jaunu, *sociālistisku darba pili*» un, ja vajadzīgs, pat ar ieročiem rokās «stāties pretim tiem sociālnodevējiem, kas aicina proletariātu iet palīgā *buržuāzijai celt jaunu kapitālisma cietoksnī*».

Man dzīvi atmiņā tā Vācijas neatkarīgo s.-d. konference Berlīnē, kurā, septembrī 1918. gadā, mazāk kā $1\frac{1}{2}$ mēneša iepriekš vācu revolūcijas, man bija jāuzstajas kā referentam no Krievijas Komunistiskās partijas par Krievijas revolūciju. Uzstājās kā oponents arī Kautskis, kurš, stāpējot, atkārtoja savu veco teikumu, ka Krievijā revolūcija vēl neesot pietiekoši piebriedusi, ko pierādot jau pārāk lielais zemniecības skaits, kādēļ vajadzējis nogaidīt, kamēr revolūcija izceltos arī visā Eiropā. Es noskaitos par visu šo plāpāšanu, kurai pievienojās arī kā koreferents kāds menševiks**, un savā galavārdā pārgāju uzbrukumā. Es aizrādīju, ka Krievijas sociāldemokrāti līdz revolūcijai Marksuzinā gandrīz vienīgi no Kautska grāmatām, kurās Krievijā bija vairāk lasītas nekā Vācijā, tagad revolūcija mums dod iespējamību iepazīt arī pašu Marksuzi. Un nu tie redz, ka Kautskis nepareizi iztulkoja Marksuzi un

* P. Stučkas personīgā bibliotēka, kas bija palikusi Rīgā. *Red.*

** A. Steins. *Red.*

marksismu. Kautskis pats tik daudz reizes apgāzis pats sevi, kurpretim mūsu biedru pareģojumi kārtēji izpildījušies: kam nu ir taisnība? Kad savā laikā Vācijā pieauga s.-d. vēlētāju balsis, Kautskis mierināja, ka drīz būsot uzvara, bet tā neiznāca. Tad Kautskis pareģoja proletariāta uzvaru pirmā dienā pēc pasaules kara pasludināšanas, bet, kad bija pasludināts pasaules karš, tad otrā dienā jau mierināja līdz pasaules kara beigām. Tupretim mūsu, Krievijas, partija sludināja jau 1914. g. septembrī, karam sākoties, to pat proletārisko revolūciju kā Štutgartes un Bāzeles internacionālajos kongresos un to rezolūcijās, un, kad norisinājās Krievijas Februāra revolūcija, tad tūliņ sauca uz revolūcijas tālāko atrisināšanu*. Tā Kautskis visur izrādījies par viltus pravieti, turpretim Krievijas sociāldemokrātijas** lozungi par pareiziem, tas ir, uz vēsturiskā materiālisma slēdzieniem pamatotiem. Un, zīmējoties uz zemniekiem, oponenti Kautskis ne caur ko nav pierādījis, ka tanī gadījumā, kad izceltos Eiropas revolūcija, kaut par vienu zemnieku Krievijā tiku mazāk. Es nobeidzu ar to, ka izsaucos: «Vai jūs gribat jeb negribat, revolūcija pie jums būs un būs drīz, pie tam asinānāka nekā pie mums un tanī pat padomju ceļā.» Kad otrā dienā kādā darišanā tikos ar Kautski, viņš šķirdamies sniedza roku ar vārdiem: «Es vēlētos, ka lai man paliktu netaisnība.» Es atbildēju: es to pašu vēlos un esmu par to pārliecināts. No jauna reiz Kautskis palika par «melu pravieti», bet vēl līdz šim viņš to nav atzinis.

Varētu kāds iebilst, ka tādā kārtā tomēr vajag rasties šaubām par paša vēsturiskā materiālisma pareizību jeb vismaz par mūsu slēdzienu pareizību iz vēsturiskā materiālisma pētījumu rezultātiem, ja viens no galvenajiem šī materiālisma teorētiķiem runā pret mums. Es jau aizrādīju, ka tanī pat laikā, kad Kautska pareģojumi izrādījās par nepareiziem, bolševiku teorētiķi, un pirmā vietā vienmēr b. Ļeņins, ar ekonomiskā materiālisma*** palīdzību viesus revolucionāros notikumus aprakstīja uz sīkāko, *iekams tie bija notikuši.* (Nemiet tikai par piemēru viņa grāmatu «Valsts un revolūcija», uzrakstītu iepriekš Oktobra revolūcijas.) Acīmredzot tikai vienā gadījumā (t. i., pie Kaut-

* — attīstīšanu. *Red.*

** T. i., bolševiku. *Red.*

*** Domāts vēsturiskais materiālisms. *Red.*

ska) *slēdzieni* bija nepareizi, un ne pati mācība vainīga, ja no tās dara nepareizus slēdzienus. Bet tomēr mums iemesls nopietni pakavēties ilgāk pie jautājuma par vēsturisko materiālismu sakarā ar tagadējo revolūciju.

3. VĒSTURISKĀ MATERIĀLISMA PAMATLICEJI

Vēsturiskā materiālisma vārds ir uz visciešāko saistīts ar komunisma ciltstēvu Marks un Engelsa vārdiem. Par pašu teoriju viņi runāja maz, bet viņi, šo metodi izlietodami, vārda pilnā nozīmē atklājuši moderno komunismu, kurā zinātne un politiskā prakse tik nešķirami saistās. F. Engelss par vēsturisko materiālismu īsi nosauc «to uzskatu par pasaules vēstures gaitu, kurš atzīst, ka visu svarīgo vēsturisko notikumu pēdējais cēlonis un izšķirošais dzinējspēks ir sabiedrības ekonomiskā attīstība, rāzošanas un maiņas veida pārmaiņa, no tā izrietošā sabiedrības sašķelšanās dažādās šķirās un šo šķiru savstarpējā cīņa».* Kā redzat, šinī paskaidrojumā nekā tieši proletāriski revolucionāra vēl nav. Ar to mēs vienādi varām atklāt un apgaismot i kristīgas draudzes, i anarhistiskas sektes, kā reakcionārās muižniecības kārtas, tā revolucionārās strādnieku šķiras tieksmes un uzskatus. *Proletāriska* šī zinātne ir tiktāl, cik tā mums atklāj, ka kapitālistiskajā sabiedrībā proletariāta tieksmes sakrīt ar saimnieciskās attīstības tendenci, un *revolucionāra* ir tik tālu, cik tālu saimnieciskā attīstība jau radījusi «revolūcijas atmosfēru», t. i., revolūcijai nogatavojušos apstākļus. *Tas ir zināma laikmeta raksturojums, ka vēsturiskā materiālisma slēdzieni sakrit ar komunistu, t. i., apzinīgās strādnieku šķiras partijas programmu, jeb, kā mēs sakām, ka pats sociālisms jeb, pareizāk, komunisms kļūst par zinātni, kurpretim agrāk komunisms varēja būt tikai neapzinīgi pirmatnējs jeb tālākā gaitā utopiski fantastisks un tamlīdzīgi.*

Savus uzskatus uz vēsturisko materiālismu K. Markss pirmo reizi izteica 1859. g. ievadā pie savām «Politiskās ekonomijas kritiskām piezīmēm»: «Mani pētījumi noveda pie tā rezultāta, ka tiesiskās attiecības, tāpat kā valsts

* Cītāls no darba «Sociālisma attīstība no utopijas par zinātni». *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 91. lpp. *Red.*

formas, nav izprotamas nedz pašas no sevis, nedz arī no tā saucamās cilvēka gara vispārējās attīstības, ka, gluži otrādi, tās izaug no materiālām dzīves attiecībām, kuru kopumu Hēgelis, sekodams XVIII gadsimta angļu un franču paraugam, nosaucis par «pilsonisko sabiedrību», un ka pilsoniskās sabiedrības anatomija ir meklējama politiskajā ekonomijā. Šās pēdējās pētišanu, ko sāku Parīzē, es turpināju Briselē, uz kurieni biju pārcēlies sakarā ar Gizo kga pavēli par manu izraidišanu no Parīzes. Vispārējais rezultāts, pie kura es nonācu un kurš pēc tam bija vadošais pavediens visos manos turpmākajos pētījumos, īsumā formulējams šādi. Savas dzīves sabiedriskā ražošanā cilvēki stājas noteiktās, nepieciešamās, no viņu gribas neatkarīgās attiecībās — ražošanas attiecībās, kas atbilst viņu materiālo ražošanas spēku noteiktai attīstības pakāpei. Šo ražošanas attiecību kopums veido sabiedrības ekonomisko struktūru, reālo bāzi, uz kuras pācējas juridiskā un politiskā virsbūve un kurai atbilst noteiktas sabiedriskās apziņas formas. Materiālās dzīves ražošanas veids nosaka sociālo, politisko un garīgo dzīves procesu vispār. Nevis cilvēku apziņa noteic viņu esamību, bet gan otrādi — viņu sabiedriskā esamība noteic viņu apziņu. Savas attīstības zināmā pakāpē sabiedrības materiālie ražošanas spēki nonāk pretrunā ar pastāvošajām ražošanas attiecībām jeb — kas ir tikai šo attiecību juridiska izteiksme — ar īpašuma attiecībām, kurās tie līdz šim attīstījās. No ražošanas spēku attīstības formām šis attiecības pārvēršas to važās. Tad iestājas sociālās revolūcijas laikmets. Līdz ar ekonomiskā pamata pārmaiņu straujāk vai lēnāk noris apvērsums visā milzīgajā virsbūvē. Aplūkojot tādus apvērsumus, vienmēr nepieciešams atšķirt materiālo, ar dabzinātnisku precizitāti konstatējamo apvērsumu ražošanas ekonomiskajos apstākļos no juridiskām, politiskām, reliģiskām, mākslinieciskām vai filozofiskām, īsi sakot, no ideoloģiskām formām, kurās cilvēki apzinās šo konfliktu un cīnās pret to. Kā par atsevišķu cilvēku nevar spriest, pamatojoties uz to, ko viņš pats par sevi domā, gluži tāpat par tādu apvērsuma laikmetu nevar spriest pēc tā apziņas. Gluži otrādi — šī apziņa izskaidrojama ar materiālās dzīves pretrunām, ar esošo konfliktu starp sabiedriskajiem ražošanas spēkiem un ražošanas attiecībām. Neviena sabiedriska formācija neaiziet bojā, iekām nav attīstījušies visi ražošanas spēki,

kam tā dod pietiekamu plašumu, un jaunas, augstākas ražošanas attiecības nekad neparādās agrāk, iekām to ekstenses materiālie apstākļi nav nobrieduši pašas vecās sabiedrības klēpī. Tāpēc cilvēce vienmēr izvirza sev tikai tādus uzdevumus, ko tā var atrisināt, jo, pamatīgāk aplūkojot, vienmēr izrādās, ka pats uzdevums rodas tikai tad, kad tā atrisināšanas materiālie apstākļi jau pastāv vai vismaz atrodas tapšanas procesā. Aziātisko, antīko, feodālo un mūslaiku, buržuāzisko, ražošanas veidu vispārējos vilcienos var apzīmēt kā sabiedrības ekonomiskās formācijas progresīvus laikmetus. Buržuāziskās ražošanas attiecības ir sabiedriskā ražošanas procesa pēdējā antagonistiskā forma, antagonistiska nevis individuāla antagonisma nozīmē, bet gan tāda antagonisma nozīmē, kurš izaug no individu sabiedriskajiem dzīves apstākļiem; bet ražošanas spēki, kas attīstās buržuāziskās sabiedrības klēpī, līdz ar to rada materiālos nosacījumus šā antagonisma atrisināšanai. Tāpēc ar šo sabiedrisko formāciju noslēdzas cilvēku sabiedrības priekšvēsture.»*

Markss šīnī īsajā citātā izteic ne vien savu studiju attīstības gaitu un rezultātu, bet arī visa vēsturiskā materiālisma kodolu. Un galvenais šīnī ziņā ir, vienup, tas, ka *sabiedriskās iekārtas un cilvēku uzskati mainās* un mainās dialektiski, caur pretstatiem, un, otrup, ka šo *maiņu noteicēja ir saimnieciskā attīstība*. Tagad tā šķiet diezgan vienkārša patiesība, un Engelsam bija tiesība saņēt pie Marks kapa: «Kā Darvins atklāja organiskās pasaules attīstības likumu, tāpat Markss atklāja cilvēku vēstures attīstības likumu — to līdz pēdējam laikam zem ideoloģiskajiem noslāņojumiem apslēpto vienkāršo faktu, ka cilvēkiem vispirms vajag ēst, dzert, gērbties un kaut kur dzīvot, iekām tie var nodarboties ar politiku, zinātni, mākslu, reliģiju utt.; ka tātad tiešo materiālo dzīvei nepieciešamo līdzekļu ražošana un līdz ar to katra zināmas tautas vai laikmeta ekonomiskās attīstības pakāpe ir pamats, uz kura attīstījušies šo cilvēku valsts institūti, tiesiskie uzskati, māksla un pat reliģiskie priekšstati un uz kuru balstoties tie tāpēc ir jāizskaidro, — nevis otrādi, kā to darīja līdz šim.»**

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 325.—327. lpp. Red.

** Turpat, 2. sēj., 155. lpp. Red.

4. SAIMNIECIBA UN VALSTS IEKARTA

Pirmo reizi Krievijā parādoties, vēsturiskais materiālisms izcēla lielas cerības tās progresīvās inteliģences starpā, kurai vecā cara valsts iekārta šķita pārāk šaura modernās pilsoniskās iekārtas attīstibai un kas, neapmierināti savās pilsoniskajās aprindās, ieplūda tā saucamajā legalajā marksismā. Viņus interesēja tikai viens jautājums pašā marksismā, un pie tam diezgan šaurs jautājums: vai kapitālistiskā ražojamā kārtība noved neizbēgami pie «*konstitūcijas*», jeb tā ir savienojama ar cara valdības iekārtu. Viņi izlasīja pievestajā citātā iz Marks, ka tas būtu zīmēts tieši uz novecojušos valsts kārtību kā saimnieciskās (lasi: kapitālistiskās) attīstības saitēm*, kaut gan tieši tas nekur nav sacīts.

Mēs tagad esam daudz vairāk piedzīvojumiem bagāti nekā Markss 1859. gadā, un pats Markss 1871. g. Komūnā pieredzēja jaunu iekārtu, par kuru viņš kādreiz bija iedomājies un rakstījis, bet tikai ļoti vispārējos teikumos. Un tā viņam deva rokās kritikas ieroci pret buržuāzisko valsti. Kādai vajag būt kapitālistiskās ražošanas kārtībai piederošai valsts iekārtai? Ar to ir maz sacīts, ja mēs sakām: buržuāziskai. Markss un Engelss paši ir ļoti noteikti formulejuši ikvienu valsti kā appspiešanas ieroci izmantotājas šķiras rokās pretim izmantotām šķirām. Mēs formulejam to tagad kā buržuāzijas diktatūru, kaut arī tā liekulīgi sauktos par demokrātiju. Sinī zinā ilūzijas, ka kapitālisms noved pie demokrātijas, ir tagad pārdzīvotas, un mēs varam skaitīt par pilnīgi pierādītu to, par ko vēl 1917. gadā pie mums bija jāraksta, proti, vai reāla demokrātija ir jel maz iedomājama bez sociālisma**. Mēs tagad droši atbildam ar nē.

Markss savā piezīmē apskata gan jautājumu, ka ikvienai ražošanas kārtībai piederas savas politiskās formas, bet, kādām tām jābūt, to viņš neizteic, tas ir reālas attīstības jautājums. Viņš uzsvēr «īpašuma attiecības», kas var pārvērsties iz attīstības veicinātājām par tās saitēm un kas noved pie *sociālas revolūcijas*, ar kuru līdzī nāk arī

* T. i., kavēkli, kas traucē kapitālisma attīstību. *Red.*

** Sk. krājumā «Sociāldemokrāts», 1917. g. septembrī Pēterpilī, manu rakstu «Demokrātija un kapitālisms». [Stučka P. Rakstu izlase, 2. sēj., 211.—225. lpp. *Red.*]

politiskā revolūcija,⁹² bet viņš tur acīmredzot runā par pamatīgām revolūcijām, līdzīgām lielajām angļu, franču, Krievijas revolūcijām.

Mūsu legālie marksisti pie mums un «progresīvā» buržuāzijas intēlīgence* ārzemēs galu galā nēma jautājumu vēl šaurāk: *par attiecībām starp saimniecību un tiesībām* (likumu — pravo — Recht). Kam te pārsvars? Un visi bija ļoti priecīgi, kad profesors Stāmers atrada izeju: saimniecība ir tas saturs un likumi jeb tiesības tā forma. Itin kā pareizticīgais mācītājs paskaidro to trīsvienību: «ūdens, upe, tecēšana». Saprotams, ka te nozuda jel mazākā nozīme no revolucionāras teorijas un palika vienkārša birgēliska burtu skaldīšana. Jeb, ļaunākajā gadījumā, — vissmalkākais oportūnisms. Ja saturs jeb kodols piebriest, tad formai, t. i., čaumalai, zināms, jāgrozās jeb jāplīst. Bet tagadējais Austrijas «valsts kanclers» Renners, būdams vēl s.-d., atsevišķā brošūriņā** diezgan pievilcīgi aprādīja, ka vecie romnieku likumpanti bez burtiskas pārgrožības tagad bieži uzņēmuši pavism jaunu saturu. Tikai viena otra forma grozījusies: tā jaunu akciju biedrību likumu bija ar mieru ievest pat vecā caru valsts Krievijā. Un Vācijas civillikums šīnī zinā, no kapitālistiskās šķiras stāvokļa raugot, bija priekšzīmīgs, kaut gan te patiesībā valdības aparāts un, kā nel[aiķis] Mērings un citi aprādīja, ar buržuāzijas piekrišanu personīgi bija «junkuršaites», t. i., muižniecības rokās. Politiskas revolūcijas tagad vairs taisa tikai strādnieku šķira, kuras no devīgie vadoņi*** gan iegūto varu nodod (jeb kā mūsu oficiālajā krieviski latviskā žargonā šoreiz ļoti zīmīgi iznāktu: «pārdod») buržuāzijai.

Ar šādiem iztulkojumiem vēsturiskais materiālisms zaudē jebkādu revolucionāru nozīmi. Tagad viņam Kautskis ar kompāniju grib dot pēdējo cirtienu, ar [savu] «teoriju» pierādīdams****, ka saimnieciskā attīstība vēl neesot proletāriskai revolūcijai pietiekoši nogatavojusies jeb jau sabrukusi imperiālisma karā. «Jaunas, augstākas ražošanas attiecības nekad neparādās agrāk, iekām to eksistences

* Acīmredzot domāta sīkburžuāziskā intēlīgence. *Red.*

** Brošūrā «Tiesību sociālās funkcijas», kas iznāca 1904. g. *Red.*

*** Acīmredzot domāti labējie oportūnisti — Vācijas sociāldemokrātiskās partijas vadītāji u. tml. *Red.*

**** T. i., cenzdamies pierādīt. *Red.*

materiālie apstākļi nav nobrieduši pašas vecās sabiedrības klēpī.» «Tā skan Marks parādzīmē», teiku Šekspīra Sei-loks*. Jau agrāk vēsturiskā materiālisma pretinieki pret viņu uzstājās kā pret fatālismu, pret likteņa lēmumu, kas padara cilvēkus par bezdarbīgiem pesimistiem vai atkal optimistiem. Bet toreiz taisni Kautskis ļoti noteikti uzstājās pret tādiem pārmetumiem, pierādīdams, ka vienmēr Markss un Engelss uzsvēruši to, ka saimnieciskā attīstība gan rada revolūcijai vajadzīgos apstākļus («noteikumus»)**, bet *vēsturi darina arvien dzīvie cilvēki, citiem vārdiem — tā ir galvas, cilvēka prāta darbs.*

5. CILVĒKU PRĀTS UN SAIMNIECISKĀ ATTĪSTĪBA

Šī ir svarīgākā nodaļa vēsturiskajā materiālismā, patiesībā viss viņa saturs. Bet te nav jāļaujas maldināties caur vārdu materiālisms: mums te nav darišanas ar jau-tājumu vienkārši par attiecībām starp garu*** jeb dvēseli un vielu jeb matēriju. Ar to nodarbojas dabaszinātniskais vai filozofiskais materiālisms**** un viņa dažādajos virzienos mēs atrodam mācības, kurām patlaban ļoti maz revolucionāra rakstura un ar kurām vēsturiskajam materiālismam tieša sakara nav. Bet arī tur, kur šis sakars ir, *vēsturiskais materiālisms* ir plašākais jēdziens. Ja vēsturiskais materiālisms runā par gara vai prāta jautājumu, tad viņa jautājums skan: *kādēļ zināmā zemē, zināmā laikmetā vai zināmā šķirā domāja tā vai citādi?* Marksam nebjāja vairs jākavējas pie jautājuma, ka cilvēka prāts, viņa domu pasaule (ideoloģija) ir vispār atkarīga no ārējiem cēloņiem. Markss un Engelss stājās pie sava darba, «apbrūnoti ar visa gadsimteņa zināšanām», un viņi labprāt neatkārtoja jau pierādītās un atzītās patiesības. Un viena no šādām zinātnē jau vispārātzītām patiesībām bija tā

* Personāžs lugā «Venēcijas tirgotājs». *Red.*

** Tāni pat runā Berlīnes konferencē, kuru es minēju augšām, es arī aizrādīju, ka Parīzē 1871. gadā saimnieciskie apstākļi (kapitālisms) bija mazāk attīstīti nekā Krievijā 1917. gadā. Un tomēr Markss ne acumirkli nekavējās ar visu sparu uzstāties par Komūnu. Tas vislabāk liecina, cik maz «fatālists» bija Markss un kā viņš raudzījās uz saimniecisko apstākļu «nogatavošanos».

*** — apzinu. *Red.*

**** Faktiski domāta dabaszinātņu filozofiskā interpretācija. *Red.*

saucamais cēlonības (kauzalitātes) princips, pēc kura ik-vienai parādībai ir savi cēloņi un ikviens parādība savukārt ieiet cēlonības sakaros kā cēlonis jeb viens no cēloņiem jaunām sekām. Ka Markss un Engelss cieši stāvēja uz šī cēlonības principa pamatiem, mēs tieši redzam iz Engelsa «Antidīringa», ja tas jēl maz vēl būtu jāpierāda.

Tātad gara pasaules attīstība un pārgrozība, ideoloģijas maiņa ir nenoliedzama lieta. Tikpat nenoliedzams ir cēlonības princips, pēc kura gars, cilvēka prāts, viņa ideoloģija ir atkarīgi no ārējiem iespādiem, bet reizē ieiet savukārt kā cēloņi cēlonības sakārībā, tas ir, dara iespādu uz ārējo pasauli un arī uz pašu gara attīstību. Markss, apskatīdamas līdzšinējo vēsturi un jo sevišķi viņas kapitālistiskās attīstības posmu, nāk pie slēdziena, ka ir tomēr viena cēloņu kategorija, kas ir pēdējā instance izšķirēja, kas piedod vesela laikmeta gara pasaulei jeb ideoloģijai viņas pamata raksturu, padara to, tā sakot, tikai par vierbūvi, attiecoties uz šo cēloņu rindu kā fundamentu. Un tā ir saimnieciskā attīstība.

Kad Engelsam prasīja, kādēļ viņš piešķirot cēlonības sakaru rindā pirmo vietu saimnieciskai attīstībai, viņš atbildēja: Itin vienkārši tādēļ, ka «cilvēkiem vispirms vajag ēst, dzert, ģērbties un kaut kur dzīvot, iekām tie var nodarboties ar politiku, zinātni, mākslu...». Bet arī šo vienkāršo patiesību vēsturiskais materiālisms nav pats izgudrojis, tā sakot, iz pirkstiem izzīdis, bet tikai vienkārši konstatējis, atzīmējis kā vēstures faktu. Cilvēku ārējais izskats, viņu smadzeņu sastāvs un nervu sistēma, cik mēs to atminamies, nav neko daudz grozījušies; arī ārējā daba (klimats) vēstures īsa jā posmā palikusi bez lielām pārgrozībām. Bet ideju, uzskatu maiņa ir acīm redzama un ne vien pēc ražojamās kārtas maiņām, bet arī pēc šķiru piederības, atkarībā no šķiru interesēm.

Kā šo faktu izskaidro vēsturiskais materiālisms? Viņš saimniecisko attīstību saprot pilnīgi noteiktā nozīmē kā *tehnikas* attīstību. Ražojamie spēki*, tas ir, darba jeb ražojamie līdzekļi un pirmā vietā rīki, attīstās iz loti

* Ar vārdu «ražojamie spēki», tas ir, spēki, kuri ražo, apzīmē ražojamos līdzekļus, pirmā kārtā gan darba un ražošanas rīkus, bet arī «darbaspēku», t. i., galu galā pašu strādnieku. Jo darbariki pirmatnēji nav nekas cits kā pagarināti cilvēka locekļi (āmurs, linga, cirvis utt.), un pat vissarežģītākā mašīna ir tikai «darba ietaupišanas» līdzeklis un pati no sevis, bez dzīvā darbaspēka «nestrādā».

vienkāršajiem rīkiem pirmatnējā sabiedrībā līdz visai sa-režītām mašīnām kapitālistiskā sabiedrībā. Ja cilvēku vispārīgi citu dzīvnieku starpā raksturo tas apstāklis, ka viņš lieto darbarīkus cīnā ar dabu dēļ uztura un viņu pat tādēļ sauc par «darbarīku darītāju dzīvnieku» («toolmaking animal»), tad taisni šie darbarīki ir tie, kas noteic ļaužu attiecības, kādās viņi savā starpā stājas cīnā pret dabu uztura dēļ. Citādas ir šīs attiecības mednieku sabiedrībā (pie loka un bultas vai vienkārša šķēpa līdz jaunlaiku flintei), citādas lopkopju, zemkopju jeb beigās rūpniecības laikmeta sabiedrībā. (Ārpus sabiedrības cilvēks nav iedomājams; viņš ir «sabiedrīks dzīvnieks».) Lai sastopas pirmatnējais mednieks ar jaunlaiku rūpniecības strādnieku, viņi nesapratisies, vienā valodā runādami.

Mums tagad izklausās kā joks, ja mēs paņemam rokās skaidri buržuāzisku laikmetu tautsaimniecības profesoru mācības grāmatas. Mēs tur atkal sastopam veco pasa-kaino Robinsonu, kas uz vientuļas salas viens vien šķir savā galvā svarīgus jautājumus par vērtību, darbu un bagātību. Šāds Robinsons ārpus sabiedrības ar saviem spēkiem vien darina vēsturi, un tikai, lai izskaidrotu vergu un fabrikas darbu, viņam jāsastop un jāpadara par at-karīgu arī vientulīs indietis ar skaidri «indisko» nosau-kumu Freitag (piektādiena). Mēs smejamies par tādiem tautsaimniecības zinātniekiem, bet viņi vēl tagad ieņem profesoru vietas buržuāziskās augstskolās.

Cik tālu mūsu skats arī nesniegtu atpakaļ, mēs cilvēku redzam vienmēr *sabiedrībā*, no sākuma ļoti vienkāršā, bet tomēr sabiedrībā. Cilvēku *domu ārējais parādītājs* ir viņu valoda. Un šī valoda vislabāk liecina, ka taisni darbarīki un darbi ar tiem rada cilvēku galvās *jaunas domas, jaunus jēdzienus* un līdz ar to viņu izteikšanas līdzekļus — *vār-dus* un *nosaukumus*. Ne kaulainākais* profesors mums nemēģinās iestāstīt, ka cilvēki papriekš izgudrojuši nosaukumus un tad darbarīkus jeb vispirms veidojuši *vārdus* un tad gudrojuši šim vārdam piederīgu darbu (kult, plaut, kalt — jūs redzat paši, ka vārdi tieši skaņā izteic zināma darba vai darbarīka pavadītāju *troksni*).

Bet, saka mums pretinieki, varbūt pirmatnējā laikmetā tiešām darba attiecības radīja domu pasauli, bet saimnie-

* — sastingušākais (konservatīvākais). *Red.*

ciskā un visa sabiedrīskā dzīve tik varēni pārgrozās un sarežģās, ka šāda vien paskaidrojuma nepietiek tām lieļajām ideju maiņām cilvēcē. Tiešām kapitālistiskā ražojamā kārtā* stipri aptumšo jautājumu par cīņu dēļ uztura. Kāda daļa vairs lielai tērauda fabrikai vai citam pilsētas milzu uzņēmumam ar maizes jautājumu? Bet uzņāca karš, un maizes jautājums kļuva redzams visiem: visslepenākos salonos sarunu vietā par literatūru, mākslu un biržu spēli stājās jautājums par ēšanu, dzeršanu un apgērbu, jo «cilvēkiem vispirms vajag ēst, dzert utt., iekām tie var nodarboties ar politiku, zinātni, mākslu...».

Tehnika, t. i., darbarīki jeb ražojamie spēki, mainās, un līdz ar to grozās attiecības ļaužu starpā darba procesā. Šīs pārgrozības noved pie ļaužu saskaldīšanās darba daļišanā un pie viņu jaunapvienošanās darbu apvienošanā (kooperācijā). Pirmatnējā kopdarbība komūnā** izirst, ļaudis sadalās īpašniekos un bezīpašniekos (proletāri-šos), zemniekos un bezzemniekos, lauciniekos un pilsētniekos (šīni lieļajā darba dalīšanā pārtikas un rūpniecības produktu ražošanā). Un fabrika rada jaunu kolektīvu darbu uz jauniem pamatiem. Visa *apvienotā* nacionālā ideoloģija*** sašķist atsevišķās šķiru ideoloģijas *ar jaunu* tendenci uz *starptautisku* šķiru apvienošanu, uz kuru noved kapitālisms un viņa beidzamā stadija — imperiālisms. Ja vēl agrāk varēja būt šaubas par domu dzives, prāta attīstības atkarību no saimniecības attīstības, tad taisni tagad, kur šķiru cīņa sasniedz augstāko pakāpi, par to runāt būtu lieks laika tēriņš, jo, ka šķiras un viņu pretišķības radītas vienīgi no saimnieciskās attīstības, to noliegt varētu tikai tas, kas noliegtu pašas šķiras un viņu pretišķības.

«Materiālās dzīves ražošanas veids nosaka sociālo, politisko un garīgo dzīves procesu... Savas attīstības ziņāmā pakāpē sabiedrības materiālie ražošanas spēki nāk pretrunā ar pastāvošajām ražošanas attiecībām jeb — kas ir tikai šo attiecību juridiska izteiksme — ar īpašuma attiecībām, kurās tie līdz šim attīstījās. No ražošanas spēku attīstības formām šīs attiecības pārvēršas to važās.

* — ražošanas veids. *Red.*

** Pirmatnējā kopienā. *Red.*

*** Domāta buržuāziskā ideoloģija kapitālisma attīstības sākuma posmā. *Red.*

Tad iestājas sociālās revolūcijas laikmets. Līdz ar ekonomiskā pamata pārmaiņu straujāk vai lēnāk noris apvērsums visā milzīgajā virsbūvē.»* Tā māca Markss.

Citiem vārdiem, tehnika, ražojamie spēki iztaisa sabiedrības bāzi jeb pamatu.⁹³ Sie ražojamie spēki noteic tās attiecības, kādās ļaudis atrodas cits pret citu šinī ražošanas procesā; šis ražošanas attiecības ir reizē īpašuma attiecības (īpašuma uz ražošanas līdzekļiem). Šinīs attiecībās cits citam pretim atrodas ne vien atsevišķi cilvēki, bet *veselas šķiras*. Un šis ražošanas, īpašuma jeb, beigās, šķiru attiecības noteic cilvēku *apziņu*, tas ir, viņu tiesiskos, politiskos, morāliskos, reliģiskos, filozofiskos un mākslas uzskatus utt.

Bet tehnika attīstās; grozās ražojamie spēki, ražojamā iekārta, ražošanas, īpašuma un šķiru attiecības. Šīs jaunās attiecības no jauna noteic ļaužu apziņu un uzskatus. Bet kā? Ik vienkāršākās cilvēka kustības centrs ir cilvēka galvā vai nervu centrā. Tātad ikkatram pārgrozījumam ražojamās attiecībās arī jāiet caur cilvēka galvu. Tur, cilvēka galvā, viņa nervu centrā, atspoguļojas tās tehniskās pārgrozības, kas pietiekoši stipras, lai varētu cilvēka kustību, tas ir, viņa darbību, vērst jaunā virzienā, virzīt jaunās sliedēs. Bet atsevišķo cilvēku galvas ikvienu pārgrozību atspoguļo «savā spogulī», no kuriem viens rāda šā un otrs tā. Šķiru, grupu jeb citādas atsevišķas intereses ir šo spoguļa īpatnību noteicējas. Un šīm spogulim ir vēl savādība, ka viņš «uzņemtās ainas» *uzglabā*, vienas no tām *groza* vai pat pavisam *pie malas noliek*, citas turpretim uzglabā ilgi, pārāk ilgi negrozāmas**. Saprotams, ne tik mehāniski norisinās domāšana un domu maiņa, bet mēs to tā varam sev izveidot vieglākas saprašanas dēļ. Tā mēs populārā valodā izteicam to pašu, ko K. Markss izteic savā «18. brīmērā»: «Cilvēki paši darina savu vēsturi, bet viņi to darina ne tā, kā viņiem ienāk prātā, nevis pašu

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326. lpp. Red.

** Pats galvas «spogulis», kā jau mēs redzējām, arī grozās zem tiem pašiem ārējiem, pirmā kārtā saimniecības attīstības iespāidem. Te vislabāk novērojama tā parādība, ka «daudzskaitliba» (kojīcestvo) pārlec «īpatnībā» (kačestvo). Ne viens vien iespāids mēdz grozīt pašu spoguļa raksturu, bet, kad piekrājas vairāk vai daudz šādu iespāidu, tad šo iespāidu daudzskaitība spēji pārvērš paša spoguļa «īpašības» jeb raksturu.

izraudzītos, bet gan tieši jau pastāvošos, dotos un no pagātnes mantotos apstākļos. Visu mirušo paaudžu tradīcijas kā lietuvēns nomāc dzīvo prātus.»*

6. TRADICIJAS UN TO SALAUŠANA REVOLUCIJAS GAITĀ

Kādā no saviem «veco labo laiku» rakstiņiem Kautskis rakstīja: «Bet cilvēka domāšana ir tik lielā mērā konservatīva, ka pat revolucionāri prāti revolūcijas iesākumā lej jaunu vīnu vecos maisos un paši raugās uz savām idejām ne kā uz *lūzumu* domāšanas tradicionālās (parastajās) formās, bet kā uz viņu attīstību līdz galam. Kristus, kā zināms, nāca, ne lai salauztu likumu, bet lai to piepildītu. Reformatori centās ne celt jaunu kristīgu ticību, kas lai būtu piemērota 15. un 16. gadsimteņu vajadzībām, bet tikai atjaunot evaņģēliju laikmetu kristīgo draudzi, kā arī mūsu laiku pirmie *demokrātiskie sociālisti* domāja, ka viņiem jānoved tikai līdz galam tas darbs, ko pasāka, bet nenobeidza franču revolūcija. *Sociāldemokrātija viņu acīs bija tikai konsekventa (savus slēdzienus līdz galam novēdoša) demokrātija.*»** «Bija,» sacīja toreiz Kautskis, kamēr vēl nebija iesākusies lielā vispasaules revolūcija***, un tagad pats iestīdzis līdz ausīm taisni šo *demokrātijas tradīciju* valgos. Jo negribētos ticēt, ka viņš šinī tradīciju aizstāvētāju nodevīgā lomā būtu tiešām pārdevies.

Jā, tur cilvēku galvās guļ veco laiku krāmi blakus jau naijēm iespādiem. Un grūta cīņa jāved, kamēr šie vecie krāmi top izmesti iz masu, bet pat iz revolucionāru galvām. Nav labāka gadījuma, kā mums taisni revolūcijas laikā novērot šo tradīciju nozīmi un viņu salaušanas procesu. Nevis idejas groza ārējos apstākļus, taisni otrādi — vajag jau saimnieciskai attīstībai aiziet tālu uz priekšu, viņu vajadzībām un iz tām izaugsošām sabiedriskām attiecībām vajag jau atrasties stiprā pretrunā pret sabiedrības tiesību un morāles apziņu, domāšanu, jūtām utt., lai tikai

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 213. lpp. *Red.*

** Cītēts raksts «Materiālistiskais vēstures uzskats un psiholoģiskais stimuls», kas bija publicēts žurnāla «Die Neue Zeit» 1895./96. g. 46. nr.-ā. Kursīvi P. Stučkas. *Red.*

*** T. i., pasaules revolucionārais process, kas sākās ar Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju. *Red.*

izredzēti domātāji, galvu pārāki par citiem domu dzīluma un drosmes ziņā, nonāktu pie jauniem uzskatiem, jaunām idejām.

Bet jau Markss aizrādīja, ka revolūcijas laikmetā tautas pārdzīvo viena gada laikā to, kam mierīgos laikos vajag desmitu un simtu gadu.⁹⁴ Saprotams, ka arī revolūcijas laikmetā masas neaizsteidzas savam laikmetam priekšā, un, ja saimnieciskā dzīve vēl nav novedusi pie tām lielājām pretrunām, kas noved pie sociālajām un tamlīdz politiskām revolūcijām, tad var izcelties dumpji, nemieri, uzķūdīti no atsevišķiem dumpiniekim, bet pati revolūcija neiestāsies jeb apdzīsīs, un ļaužu prātos nekāda lūzuma uz priekšu nebūs, ja ne atpakaļ.

Ja mēs ķemam piemēra dēļ kādu no tiesiskajām jeb vispār vecās sabiedrības iestādēm un aplūkojam, kā tās pašas grozās zem revolūcijas iespāida un kā līdz ar to revolūcijas gaitā mainās ļaužu, plašo masu uzskati, tad mēs redzam taisni brīnuma lietas. Mēs varētu ķemt tik svarīgu lauku kā reliģisko dzīvi ticīgajās, tumšajās Krievijas masās, no kurām mūs tik nopietni baidija mūsu mazticīgie līdzskrējēji, kad mēs taisījāmies izdot radikālo likumu par baznīcas atšķiršanu no valsts. Bailes izrādījās par liekām, un ļaunākajā gadījumā mēs redzējām ne pretestību, bet vienaldzību no masu puses. Bet šis piemērs ir grūtāk aprādāms, jo mums pretim arvien var atsaukties, ka mēs nezinām, vai mēs pareizi nosveram masu domas ticības jautājumā.

Mēs ķemam tādēļ citu jautājumu: ģimeni. Tas dekrēts, kurš ieveda pilnīgu laulības šķiršanas brīvību un civil-laulību*, pirmā brīdī izsauca ierunas pat pašu revolucionāru starpā. Un tagad, mazāk nekā 2 gadus vēlāk, tas gandrīz neatrod ierunas plašajās masās, nerunājot jau par to, ka tas mums, likumu autoriem, un ne mums vien, tagad jau izliekas par novecojušu un nopietni reformējamu. Civillaulība un brīva laulības šķiršana uz vienas puses vēlēšanos patiesībā vecco, svēto baznīcas laulību pārvērta vienkāršākā, patiesi brīvā līgumā starp brīvu vīrieti un brīvu sievieti, kuram par pamatu mīlestība,

* Domāts Tautas Komisāru Padomes «Dekrēts par civilo laulību, bērniem un īpašuma stāvokļa aktu grāmatu vešanu» un «Dekrēts par laulības šķiršanu», kurus 1917. g. 18. (31.) decembrī parakstīja V. I. Ķēniņš. *Red.*

ģimenes dziņa un vairāk nekas. Jo sievietes līdztiesība darba ziņā un sociālā apgādība atņem pēdējo materiālo piekrāsu šim brīvajam līgumam, kamēr mantošanas tiesību atcelšana sagrauj svētās ģimenes skaidri materiālos pamatus. Rūp tikai dzīvē izvest līdz galam sociālo apgādību, arī uz bērnu audzināšanu zīmējoties, lai nodibinātu patiesu brīvību ģimenes attiecībās.

Un jaužu prāti? Tie ir apmierinājušies un sāk līdz ar likumu itin vienādi skatīties uz «ārlaulības» bērniem, kādus jaunais likums vairs nepazīst. Baidījās, ka civillaulība pārvērtīsies par izsmieklu, jo, laulības šķiršanas brīvībai pastāvot, tās būsot «suņu kāzas». Patiesībā mēs redzam, ka civillaulību skaits tikai pieauga un ka tanīs nēm dalību pat pilsoniskās un sīkpilsoniskās aprindas. Tas ir ievērojams lūzums šīnīs galvās. No pirmā sākuma stipri pacēlās laulības šķiršanas lūgumu skaits: Maskavā janvārī 1918. g. bija 98 lūgumi, februārī 384, martā 981, aprīlī 1053, bet jau maijā 980, jūnijā 804, jūlijā 611. Pirmā laikā bija iekrājies veco nenormālo laulību daudzums. Jautājums par jauno šķiršanas likumu interesēja dzīvāk nekā lieli sociāli likumi, jo es ne par vienu likuma projektu neesmu dabūjis tik daudz pieprasījumu kā taisni par šo tanī īsā laikā līdz 20. decembrim (kad iznāca likums)* — pa 7 vēstulēm un telegrammām dienā caurmērā. Bet pamazām tas pāriet, un jaunās laulības izrādās ne mazāk ciešas par vecajām. Lūzums masu galvā ir noticis. Un laiks jau domāt uz tālāku soli, atceļot arī vēl tās veclaiku atliekas, kas uzglabājušās laulības dekrētos.

Tā mēs redzam, cik samērā viegli revolūcija salauž gadusimteņus, ja ne tūkstošus valdījušās tradīcijas. Saprota, revolūcija pati norisinātos vieglāk, jaunās idejas rastos un izplatītos agrāk cilvēku galvās, ja šīs galvas nebūtu pildītas ar šo veco tradīciju grabažām un ja mūsu galvās blakus jaunajiem dekrētiem vēl neglabātos Mozus ar savām baušu tāpelēm. Buržuāziskās revolūcijas priekštecis Francijā Voltērs, nezinādams, kā citādi atsvabināties no vecajiem likumiem, izsaucās: «Ja jūs gribat labus likumus, sadedzīniet vecos un dariniet jaunus.» Bet ko palīdzētu šo likumu sadedzināšana vien, ja ikviens bērns tomēr no galvas joprojām [tos] skaitītu ik vakarus. Vienīgais ceļš — šīs vecās grabažas izskaust iz cilvēku

* Likuma publicēšanas diena. *Red.*

galvām. Bet tas nav izdarāms ar vienkāršu vārdu propagandu, ja nav pietiekoši attīstījušās jaunās saimnieciskās attiecības, kas te lai nāktu palīgā. Un šīnī ziņā nāk palīgā revolūcijas, kas sakaisē sabiedrisku atmosfēru un tanī sa-kausē, sagrauj un salauž īsā brīdī to, ko ikdienišķās dzīves temperatūrā iznīcināt varēja tikai ilgi gadi, ja tas jēl maz bija iespējams.

Revolūcija ir laba, bet barga skolotāja. Viņa pati izbīda visdažādākās problēmas un tās turpat uz vietas dzīvē apsmej un apgāž, izņemot tās tieksmes, kas sakrīt ar saimnieciskās attīstības virzienu. Viņas mācības līdzekļi ir bargi: bāds izbīda jaunas apgādības un darba problēmas, tīfs un kolera reformē medicīnu. Un tiem laukiem, kur t. s. «ciešajos zemnieku pauros» viss iespiežas desmitiem gadu vēlāk, kur domu gājiens rit lēni un gausi, viņa sūta palīgā Skoropadskus, Deņikinus, Golcus, Niedras un Ulmaņus, kas tur izsit ar dūrēm no galvām beidzamās vecās tenkas, ko tur nespēja izlauzt revolucionāra daiļrunība. Tikai tad jaunajām idejām, ko ceļ lielā saimnieciskās attīstības gaita, brīvi paveras durvis, kad salauztas vecās tradīcijas, vecie murgi un māņi. Mēs te redzam gaiši, vienkārt, pašas revolūcijas nozīmi jaunu ideju izplatīšanā, bet, otrkārt, vēsturiskais materiālisms mums reizē ir par skolotāju, kā *jāved revolucionārā aģitācija* vārdos un darbos.

Bet mēs nākam arī pie viena un mums patlaban vissvarīgākā slēdziena, ka visa propaganda un aģitācija būs bez panākumiem un tātad lieka, ja tā nevarēs atbalstīties uz saimniecisko attīstības gaitu, ar cītiem vārdiem, *ja revolūcija vēl par agru*.

7. VAI PROLETĀRISKA REVOLŪCIJA TIESĀM VĒL PAR AGRU?

Ja 1917. gada proletāriskā revolūcija vēl par agru, ko tad lai bija sacīt 1871. gadā? Un tomēr mēs jau redzējām, ka Markss ne acumirkli nekavējās stāties revolucionārā proletariāta pusē. Un arī vēlāk viņš nekad nav taisījis komunāriem pārmetumus, ka tie būtu ar savu revolūciju pārsteigušies un apgrēkojušies pret saimniecisko attīstību un vēsturisko materiālismu. Taisni otrādi: viņš Ko-

mūnu nostāda par dzīvu piemēru nākošnes proletāriskām revolūcijām.

Kā mēs saprotam «saimniecisko attīstību», kura noved pie revolūcijas? Mēs lasījām*, kā Markss raksta: «Neviena sabiedriskā formācija neaiziet bojā, iekām nav attīstījušies visi ražošanas spēki, kam tā dod pietiekamu plašumu, un jaunas, augstākas ražošanas attiecības nekad neparādās agrāk, iekām to eksistences materiālie apstākļi nav nobrieduši pašas vecās sabiedrības klēpī.» Kas tad būs par to termometru (rāditāju), vai tiešām pretrunas starp «ražojamo līdzekļu», tas ir, tehnikas *attīstību* un ražojamo jeb īpašumu attiecību *neattīstību ir pietiekoši stipras*, lai novestu pie sociālas un līdz ar to politiskas revolūcijas? Jo ir taču gaiši, ka revolucionārā kustība, kas izverd iz nepietiekoši stiprām pretrunām, nenovedis pie nopietniem panākumiem, viņa pati nodzisīs, jo ļaužu prātos revolucionārā dzirkstele dedzinās tikai tur, kur ir degamais materiāls. Vislabāk to mēs noredzam pie revolucionārajiem strādnieku šķiras streikiem, tas ir, tiešās sacelšanās pret zināmām ražojamām attiecībām. Vēl cik gadus atpakaļ tie parādījās mašīnu laušanā, fabriku postišanā, līdzīgi ieslēgta zvēra sacelšanai pret savu sprostu. Vēlāk viņi caur algas sacelšanu un darba laika saisināšanu, bieži neapzinīgi, pacēlās pret augsto virsvērtības, tas ir, izmantošanas normu, un tikai beigās, proletāriskajā revolūcijā, nonāca pie sacelšanās pret pašu kapitālistisko iekārtu.

Kā īsumā raksturojas kapitālistiskā ražojamā iekārta? Ražojamie līdzekļi tanī *pieņēmuši sabiedrisku raksturu*: strādā vairs ne atsevišķi cilvēki ikviens ar savu āmuru vai īlenu, bet to vietu ieņem mašīnas un veseli mašīnu sakopojumi — fabrikas, kuras ir apkalpojamas tikai no *veselām cilvēku apvienībām*. Ikviena fabrika top par *sarežģitu sabiedrisku aparātu*, un fabrikas savukārt apvienojas lielās apvienībās (trestos, sindikātos) pat vispasaules apmēros — banku kapitāla rīcībā. Bet tanī pat laikā pēc īpašuma *attiecībām* fabrika, kā visi darbarīki un līdzekļi tanīs, pieder *privātipašniekiem*, kuri piesavinās arī šo fabriku produktus. Kā lai izteic ciparos, kad šī *pretruna* būs pietiekoši stipra, lai novestu pie revolūcijas? Tas nav izteicams skaitļos, un neviens Kautskis vēl nav izmēģinājis aprēķināt skaitļos un izteikt, kad viņš domā

* Sk. šā sēj. 414.—415. lpp. *Red.*

Šo pretrunu pietiekošu esam. *No tā laika, kā šī pretruna vispār cēlusies*, tas ir, no pašas *kapitālistiskās sabiedrības celšanās* dienas, *jaunas sociālās revolūcijas iespējamība ir radīta*. Kapitālistiskās sabiedrības celšanās diena arī nav kalendārā meklējama, tā iestājas tad, kad zināmā zemē un vēlāk visā pasaulē kapitālistiskā ražojamā kārtība kļuva par valdošo, kad algas darbs tapa par parasto. Jo algas darbs un kapitālistiskiem uzņēmumiem līdzīgi uzņēmumi sastopami arī agrāk, bet tikai kā izņēmumi. Mēs ļoti labi atminam, cik ilgi vilkās strīdi Krievijā par to, vai tā nevarētu iztikt bez kapitālisma, pie kam šais strīdos otra puse aizrādīja, ka Krievija jau ir *vai vismaz top* kapitālistiska. Un tad — beigās paši strīdi apkonusa, jo tas, ka Krieviju pārvalda kapitālisms, ka tā ir «kapitālistiska sabiedrība», kļuva nenostrīdams, acīm redzams fakts.

Un pie tam ļoti acīm redzams fakts! Tanī pat Krievijā, kur agrākie mēģinājumi ievest fabrikveidīgas manufaktūras vienkārši izputēja vai pārgāja mājrūpniecībā, fabrikas jo drīz pieņēma tādu veidu, ka ar tām, pēc agrākā Kautska izteikuma, strādnieku caurmēra skaita ziņā varēja vienīgi mēroties Ziemeļu Amerika. Un arī par to, ka visu Krievijas saimniecisko dzīvi sāka pārvaldīt kapitālisms, pat visaugstākā viņa stadija — imperiālisms, vairs šaubu nav.

So pašu domu, zīmējoties uz visas pasaules kapitālismu, izteica Engelss jau 1877. gadā «Anti-Dīringā». «Tātad šķiru iznīcināšanas priekšnosacījums ir tik augsta ražošanas attīstības pakāpe, kur ražošanas līdzekļu un produktu piesavināšanās īpašas sabiedrības šķiras rokās — un līdz ar to arī politiskās kundzības, izglītības monopola un garīgās vadības piesavināšanās — ir ne vien kļuvusi lieka, bet tā ir arī šķērslis ekonomiskai, politiskai un intelektuālai attīstībai. Šī pakāpe tagad ir sasniegta.»*

Lai sabiedriskās pretrunas kļūtu par cilvēku prātu revolucionarizētājām, vajag ļoti stipras šo pretrunu pieaugšanas, jo, lai to vienkārši *pamanītu* vien un pie tam apdāvinātākie gara darbinieki, jau vajag diezgan augstas šādu pretrunu pakāpes. Mēs redzam, ka modernā sociālisma pirmie vēstneši, utopisti Sensimons, Ovens, Furjē

* Engelss F. Anti-Dīrings. R., 1978, 279. lpp. Red.

vareja parādīties tikai tad, kad jau norisinājās pilnīga revolūcija rūpniecības tehnikā (jaunizgudrojumi utt.). Saprotams, ka mūsu galvās šīs pārgrozības norisinās nesalidzināmi vēlāk un lēnāk. Un jo vairāk, ievērojot to lielo pretpaidu no valdošās šķiras puses. Jo: «Agrāk pastāvējušajai ... sabiedrībai, kas attīstās šķiru pretstatos, bija nepieciešama valsts, t. i., ekspluatatoru šķiras organizācija, lai ... ar varas līdzekļiem noturētu ekspluatējamo šķiru ... apspiešanas apstākļos ...»* Ja nebūtu šī apspiedēja aparāta ar visu viņa organizāciju — karaspēku, policiju, tiesu, ierēdniecību, garīdzniecību, presi — cilvēki, protams, neļautos sevi kalpināt, neļautu piesavināties savu nesamaksātu darbu.

Bet ja zināmā zemē strādnieku šķirai izdevies saņemt savās rokās šo valsts aparātu, izraujot to iz buržuāzijas rokām? Kā izšķirt tad, vai par agru jeb laikā tas noticis? Nav, saprotams, nekādas citas izejas, kā cīnities līdz galam, ievērojot jau to, ka pati iespēja varu saņemt un to noturēt proletāriāta rokās ir labākā liecība, ka šīs *solis jau bija nogatavojies*. Objektīva ieruna varētu būt vienīgi tā, ka varbūt *nepietiks produktu* zināma laužu daudzuma pārtikai un vispār uzturam un caur to varbūt sabruks revolūcija.

Mēs, saprotams, te nepolemizēsim pret tiem, kas vispār tic vienīgi pašiniciatīvai kapitālistiskajā sabiedrībā, kas domā, ka vienīgi zem maizes pātagas jeb algas bada piedraudes cilvēki piedabūjami pie darba. Mēs še runājam vienīgi pret tiem, kas *sakās attīstām sociālismu*, bet vienīgi to skaita par agru esam. Te nu jāpiezīmē, ka tik mērena virziena statistiķi kā Balodis ar cipariem pierāda, ka Vācijas (un tātad arī Anglijas, Francijas) apstākļos sociālisms iespējams un pat kara [radītais] sabrukums, atmetot militārismu, dažos gados atkal uzlabojams. Statistiķi pierāda arī Krievijas iespējamību *pie tagadējās tehnikas* pieražot iedzīvotājiem vajadzīgo pārtiku, ne mazāku kā iepriekš kara (pa kara laiku laužu patēriņš pacēlies!), ja tikai izbeidzas kara bruņojumi un vispār militārisms. Zīmējoties uz Krieviju, bez tam mēs vienmēr esam atzīmējuši, ka pie mums varas sagrabšana var būt paliekama galu galā vienīgi sakarā ar vispasaules revolūciju.⁹⁵ Bet

* Engelss F. Anti-Dīrings, 277. lpp. Red.

vienu vai otru ne visai plašu masu patēriņa (tas ir, greznuma utt.) priekšmetu mēs pat varam vienkārši atmest, un saimnieciskās attīstības gaita mūs māca, ka taisni pārejai uz komunismu ir stipri jāpaceļ ražīgums tehniskā ceļā.

Vēl mums aizrāda, ka tagad, pēc kara sabrukuma, pat vecajās kapitālistiskajās zemēs vairs «*neesot ko socializēt*», tā pilnīgi mehāniski saprotot teikumu par «jaunu ražošanas attiecību materiālajiem pastāvēšanas apstākļiem». Smiekligi! Kādēļ tad strādnieku šķira pati lai nebūtu spējīga atjaunot to, ko viņa būs spējīga atjaunot kapitālistu šķiras vadībā? Kur palikusi vienkārša loģika? Nē, tā ir mulķiska izruna nodevēju un renegātu mutē. Fakti taisni otrādi liecina, ka kapitālisti pēc kara sabrukuma *neatrod iespēju no jauna kapitalizēt** Vācijā tādēļ, ka tā aplaupīta, un Francijā taisni tādēļ, ka viņa pārāk pielaupījusi.

Vēsturiskais materiālisms un viņa autori Markss un Engelss nav vainīgi, ja viņus grib apsūdzēt par fatālismu, tas ir, iemidzināšanu bezdarbībā, atsaucoties uz likteņa lēmumiem jeb uz mehānisku saimnieciskās attīstības iztulkošanu. Kur vien viņi varējuši, viņi sludinājuši visdzīvāko revolucionāro darbību *taisni tādēļ, ka tā sakrit ar saimniecisko attīstību*.

«Sabiedriskie spēki, gluži tāpat kā dabas spēki, darbojas akli, varmācīgi, postoši, kamēr mēs tos neesam izzinājuši un ar tiem nerēķināmies. Bet, ja esam tos izzinājuši, ja esam izpratuši to darbību, virzienu un ietekmi, tad tikai no mums pašiem ir atkarīgs tos arvien vairāk un vairāk pakļaut mūsu gribai un ar to palīdzību sasniegt mūsu mērķus. Tas it sevišķi attiecas uz tagadējiem varenajiem ražotājspēkiem.»** Tā saka Engelss, kurš tā arī saprot cilvēces lēcienu «no nepieciešamības valstības brīvības valstībā».***

Un Markss to pašu, tikai mīkstinātā veidā, izteic savā ievadā pie «Kapitāla» I daļas: «...sabiedrība, pat ja tā nākusi uz pēdām savas attīstības dabiskajam likumam ... nevar nedz pārlēkt pāri dabiskajām attīstības fāzēm,

* — ieguldīt kapitālus. *Red.*

** Engelss F. Anti-Dirings, 276. lpp. *Red.*

*** Turpat, 280. lpp. *Red.*

nedz atcelt tās ar dekrētiem. Bet sabiedrība var saīsināt un mazināt dzemdību sāpes.»*

«The proof of pudding is its eating»**. *Revolūcijas pareizības pierādījums ir viņas uzvara.*

II. CILVĒKI UN SAIMNIECISKIE APSTĀKĻI

1. VADOŅI UN MASAS

Es atminos vecos Jonatāna biedrības⁹⁶ jautājumu vakarūs, kuros iepriekš jaunstrāvnieku ierašanās uz katedras kāds biržas bankas šveicars turēja par savu pienākumu runāt ik par vienu jautājumu, vienalga, vai tas bija izliteratūras vai filozofijas, kaut gan viņš neizšķīra filozofisko materiālismu no bankas materiālvaldes šķorgrāmatas. Mums viņš bija, burtiski, jānodzen no skatuves caur to, ka viņu debates klausītāju priekšā padarījām par smiekliņu. Un cits gadījums man nāk prātā, kad es Rīgā no kāda man nepazīstama jaunekļa strādnieka dabūju ļoti mīlu vēstuli, kurā viņš man rakstīja, ka viņš esot pārliecināts, ka viņa kaut arī neizglītotais prāts tikpat labi varot aptvert lielos sabiedrības jautājumus kā izglītotā galva. Es viņam atbildēju, ka viņš domā itin pareizi pamatā, bet viņa vēstules tālākais saturs liecina, ka viņš 1) pārāk maz lasījis, kādēļ viņš «izgudro» jaunas atbildes, kaut gan pareizākas un pilnīgākas dotas jau esošajā marķsistiskajā literatūrā, un 2) viņa domāšanas aparāts vēl nav pietiekoši ievingrināts utt. Abi šie gadījumi man ienāca prātā, kad es izlasīju «Komunista» otrajā burtnīcā Kr. Imuna rakstu par «Masām un vadoņiem», un es tikai nevaru uzreiz izšķirt, kurš gadījums še vairāk vietā.

Kr. Imuns savu materiālistisko vēstures uzskatu iztēlo apmēram šādi:

«Vēsture vienmēr tikuši darināta tikai no pašām plašajām cilvēku masām,» un «ja mēs zinām, kāda kārtējā laikmeta cilvēkiem ir bijusi sajēga par masu un vadoņu nozīmi, tad jau ar to pašu mēs visnoteiktāk zinām, kāds ir bijis attiecīgos laikmetos viss cilvēku pasaules uzskats.» «Vadoņi, cik lieli un ģeniāli cilvēki viņi neoūtu bijuši, ir tikai šo masu vajadzību sapratēji un gribas izpildītāji.» Jo «vadonis nav nekas vairāk kā tikai zināmas masas ideju atspoguļotājs un viņas

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 17. lpp. Red.

** Pudiņu pārbauda, to ēdot. Red.

vajadzību paudējs». «Vēsture kā tāda ir nepieciešamības produkts. Zināma vēsturiska notikuma nepieciešamība dažkārt var jau būt nogatavojusies, un tomēr viņa vēl nevar tikt realizēta, *jo masas to pilnigi neapzinās.*» «Vēsturi darina tikai pašas masas, bet katram atsevišķam cilvēkam tur piekrīt vienīgi tik liela daļa, cik liela daļa ir viņš pats no milzīgās masas.» «Ja pie zināmiem vēsturiskiem notikumiem redzamāku lomu par pārējiem masas locekļiem spēlē atsevišķi vadoņi, tad arī tas ir tikai *vienkārša nepieciešamība.*»

Bet «vadoņu nozīmi un lomu masu kustībā mēs nenoliedzam». «Ja, no vienas puses, mēs zinām, ka vadoņi ir tikai *masu gribas un ideju atspoguļotāji*, tad, no otras puses, mēs tikpat skaidri redzam, ka *vēsturi darinošās masas nekad nav iedomājamas bez attiecīgiem prieķsgalā stāvošiem vadoņiem.*» Bet «nekur vēl nav gadījies un nevar gadīties tas, ka sava laika vēsturi darinošās masas paliktu gluži bez vadoņiem», un «tam apstāklīm, ka pie zināmiem vēsturiskiem notikumiem redzamāku lomu spēlējuši taisni tādi lieli cilvēki, kuru vārdus mēs vēsturē lasām, *ir tikai gadījuma raksturs.*» «Vadoņu novirzīšanās no masām notiek galvenā kārtā aiz pretējo šķiru iespāida. Tā, piemēram, Kautska, Pļehanova un citu bijušo strādnieku šķiras vadoņu palikšana par renegātiem izskaidrojama ar to, ka viņi nespēja pretoties valdošo, mantīgo šķiru ideoloģijas iespaidam.»

«Tie tiešie savas šķiras vadoņi, kuri atrodas pašu vidū, visretāk arī tad krit par upuri pretējo šķiru iespaidam.» «Tomēr paši *lielkie vadoņi*, kuriem jāvada *vairāk miljonus liela masu kustība*, aiz gluži praktiskiem iemesliem tieši pašu masu vidū nekad aistrasies nevar.» «*Lielie vadoņi* vienmēr atrodas tālāk, no kurienes tie var pareizi informēties ne tikai par vienu vai otru atsevišķu masas daļu, bet gan *pārredzēt savas šķiras masas visā visumā.*» «Toties starp pašām masām vienmēr jāatrodas t. s. *mazākajiem vadoņiem*, kuri starp lielajiem vadoņiem un masām ir it kā tieši sakaru uzturētāji.» «*Tādi vadoņi*, kuriem jāatrodas vienmēr cieši kopā ar masām, bez maz izņēmumiem ir *gandriz visi mūsu Komunistiskās partijas biedri.*» (Te nāk nu klajā, kur bija tas avots mācībai, ka ikviens *komunists ir komisārs!* P. St.) «Bet joti daudzi arī *mazie vadoņi*, ilgāku laiku nodziļinoties dažādu iestāžu praktiskajā darbā, nereti no pašām masām gluži atsvešinājušies.»

Es še centos izrakstīt pēc iespējas maz pretrunīga. Un arī smieklīgu es autoru nedomāju darīt, kaut gan materiāla šim nolūkam visā rakstīnā pietiktu. Es autoru tuvāk nepazīstu, un man uztiepjas doma, ka viņam vajag būt militārpersonai, mazāka čina, bet tomēr bijušam kādreiz pie komandiera tuvumā, kad tas no *kāda kalna* aplūkojis kaujas vai manevra laukumu, jeb vismaz *«uz kādas bilda»* jeb pat kinematogrāfā redzējušam tamlīdzīgu ainu, jo kur citādi rastos tā aina par *«savas šķiras masas pārredzēšanu visā visumā.*» Bet pašu teoriju es nosauktu ne vienkārši par vēsturisko materiālismu un vēl mazāk par Marksā vēsturisko materiālismu, bet par *«undrapciera»**

* — unteroficiera (apakšvirsnieka). *Red.*

jeb vienkārši «militār»-vēsturisku materiālismu. Jo konstrukcija visai skaidra: pamats «vairāk miljonu lielas masas». Viņu priekšgalā «paši lielākie vadoņi» (jeb viens tāds), tad vienkārši «lieli vadoņi», vēstures «kombrigis» un «načdivi», tālāk vesela rinda «mazāku vadoņu», starp citu, «sakaru uzturēšanai» (t. s. «služba связи») un beigās vēstures «vzvodu» «apakšvirsnieki» jeb, tagadējās revolūcijas valodā runājot, apakškomisāri — visi Komunistiskās partijas locekļi (bez maz izņēmumiem). Vēstures uzskats pēc armijām, divīzijām, vzdodiem! Bet pietiek.

Nopietni man jāpiezīmē, ka labāk būtu bijis, ja šis rakstiņš tagadējā papīra trūkuma laikā būtu palicis nenodruķāts, jo, nerunājot par lielo neskaidrību cilvēka galvā, kas grib citus mācīt, viņa piemēri izvēlēti ļoti neveikli. Es par Muhamedu laikam vēl mazāk zinu nekā Imuns un pie tā ilgi nekavēšos, bet gan pie Napoleona. Un, ja tur viņš teic, ka «Napoleons nebūt nebija ne gudrāks, ne spējīgāks par vienu otru citu franču generāli, kas, ja gadījums nebūtu izbīdījis Napoleonu, pie toreizējiem apstākļiem *varēja* spēlēt tādu pašu lomu,» — tad man jāsaka: varbūt *varēja* (tas nav no svara), bet *nespēlēja*.

Otrs piemērs ir vēl neizveicīgāks: «Ja 1917. gada jūlijā dienās Pēterpilī krievu kontrrevolucionāriem būtu izdevies nogalināt b. Ķeņinu un citus redzamākos proletariāta vadonus, vai tādēļ Krievijā nebūtu notikusi komunistiskā revolūcija?» Un citā vietā: «tas pats (kā par Napoleonu) sakāms par Krievijas *Oktobra revolūciju un visiem pārējiem vēstures notikumiem...* *Oktobra revolūcija bija nenovēršama.*» Vai zināt, ko es uz to atbildētu? Ja būtu nogalināts b. Ķeņins, tad nebūtu bijis viņa, kas lai pierāda «Oktobri» un pierunā uz to ar visas savas revolucionārās «autoritātes» svaru,⁹⁷ ka mums jāsaceļas, un galu galā mēs būtu apkauti no Kerenskiem, kuri uz to gatavojās. *Oktobra revolūcijas* acīmredzot nebūtu bijis; komunistiskā revolūcija vēl tikai nāktu, un mēs nezinām, kad. Tāpat kā K. Libknehta, R. Luksemburgas, J. Tiškas nāve nelaikā vismaz par dažiem mēnešiem, ja ne gadiem, no kavēja Vācijas revolūciju.

Un autors pats te sapinas savās pretrunās, jo tūliņ pēc tam viņš pierāda, ka vienkāršā «cekistu» (lasi: LKP CK, kuras dēļ jau viss raksts un varbūt jau visa «Komunista» burtnīca rakstīta) «nomaldīšanās» jeb, citā vietā, «kļudas» novedušas pie Padomju Latvijas krišanas. «Ja no

viņu puses nebūtu pielaistas *kļūdas*, tad tā vietā, kur 22. maijā atstājām Rīgu, mēs būtu ieņēmuši Liepāju.⁹⁸ Kā redzat, te autors atkal pilnīgi iekrīt savā zinātnes «unteroficiera» lomā. Saprotams, ka mums sīkāk jāapgaismo jautājums par t. s. lielo jeb, pareizāk, ievērojamo, apdāvinātāko vīru, neizņemot arī t. s. ģēniju nozīmi vēsturē.

Tagad tikai tīk daudz: ja Markss izlasītu «Komunista» rakstiņu par viņam, Marksam, uztiepto K. Imuna vēsturiskā materiālisma uzskatu, ticiet man, viņš kapā apgrieztos uz otru pusī.

2. «IESTĀDES VAI PERSONAS?»

Bet neuztraucaties par to, ka Markss kapā apgriezās uz otru pusī; viņš atkal atgriezīsies savā līdzšinējā stāvoklī, izlasījis «Darba» 3./4. numurā «dialektiskus dienas jautājumus» arī par dialektisko materiālismu un viņa galamērķi.

Autors* iesāk ar divu profesoru domām: 1) Reisnera rakstu, kurā viņš pie mūsu iekšējās dzīves sabrukuma vaino ne personas, bet iestādes, kuru reorganizācijai jāpiegriež visa vērība, un 2) Bernes prof. psihiatra Dibuā privātu vēstuli, kurā viņš raksta, ka «viņš neticot iestādēm un formām, kamēr paši cilvēki nebūs atsvabinājušies no sava egocentriskā domāšanas veida».

Jāatzīst, ka pats jautājums priekš komunistiskās preses nostādīts visai neveikli, gribētos pat sacīt, buržuāziski zinātniski, jo priekš mums šie jautājumi nav šķirami un «iestādes» kā ārpus personām stāvošas mēs labi iedomāties nevaram. Tas ir buržuāziskās sabiedrības zinātnes jautājums par labām iestādēm un ļauniem cilvēkiem jeb ļaunām iestādēm un labiem cilvēkiem. Vēsturiskais jeb dialektiskais materiālisms taisni otrādi stāda jautājumu par iestāžu, kā arī personu labuma vai ļaunuma (viņu garīgā ziņā) atkarību vai neatkarību no saimnieciskās attīstības.

Autors apraksta revolūcijas gaitu, kurā «autoritātes principam bija cirsta nāves brūce; personas valdības vietā stājas masu pašvaldība... Autoritātes princips bija *personas* prin-

* P. Dauge. Red.

cips, un tomēr revolūcijas šķēps bija virzīts ne pret personu, bet pret iestādi, pret sabiedrisko iekārtu.»

Tālāk viņš attēlo, ka kapitālisma laikmetā lielu lomu spēlēja persona, kapitālista individualitāte, bet

«augsti attīstīta kapitālisma laikmetā valda ne kapitālists, bet kapi-tāls, ne persona, bet cilvēku radīts, sabiedriski objektīvs, it kā pār cilvēkiem stāvošs abstrakts spēks». «Iekārtas, organizācijas forma, iestāde kapitālisma laikmetā šķiet viss, cilvēks, persona, pārvērsta pūkā, kuru kapitālisma vējš pūš, kurp tik.» Bet «tie paši attīstības apstākļi, kuri pārvērtuši dzīvo cilvēku... par iestāžu bezdvēseles pie-devu, ir kapitālisma klēpi dzemēduši savu pretrunu, radot spēku, kas depersonēto cilvēku atkal pārvērš personu, dievības spēkiem apveltītās iestādes turpretim cilvēku paklausīgā rīkā...» «Iesiem vārdiem: revolu-cijā atdod cilvēkam viņa cilvēcību, kuru kapitāls viņam bija lau-pījis.»

«Jautājums loģiski tikai grozās ap relatīvo samēru starp iestādi un personu un ap pareizo novērtējumu, kādā vieta galvenā loma pie-šķirama personai, kādā iestādei.»

Tagad, «kad formām ir dots galvenais virziens un jau dzīvē ir ievadīti šo formu svarīgākie principi, — tagad *galvenais* ir pats *radošais* darbs..., bet *radošais* darbs ir personību darbs.» «Iļ kļūda domāt, ka komunistiskā laikmetā zādzība izbeigsies, ja mēs iestādi nostādīsim ar tik plašiem kontroles aparātiem, ka zādzība viņā kļūs neiespējama.» «Pašai iestādei turpretim jābūt dzīvā intelektuālai un lielā mērā ētiskai iestādei, kuras alfa un omega ir cilvēcīgas kopdzīves organizācija, humānu, skaistu attiecību, vispārējās labklājības radi-šana.» «Iestāde, kuras mērķis ir izvairīšanās no iespējamības zagt, ir zagļu, bet ne komunistu iestāde.» «To sāk jau mūsu jaunā sabiedrība sajūst uz katru soļa... Agrāko plašo komiteju, kolektīvu, kolēģiju un līdzīgu orgānu vietā mēs jau sākam sēdināt atbildīgas personas, un jo dienas, jo biežāk atskan sauciens, ka mums trūkst cilvēku.» «Cil-vēku mums ir atlikulikām, bet vēl neesam pratuši *cilvēkos ielikt pie-tiekoši daudz cilvēcības*.»

«Komunisma uzdevums ir *radīt tādus samērus starp personu un iestādi, kur apzinīgi organizēta iestāde lauj personai attīstīt vispro-duktīvāk savus labākos iedzimtos un iegūtos spēkus. Viņa uzdevums ir radīt humānas iestādes humāniem mērķiem ar humāni domājošu cilvēku palīdzību. Tāds ir dialektiskā materiālisma galamērķis.»*

Dialektiskā materiālisma galamērķis ir vienkārši atklāt to sabiedriskās attīstības likumību un tādi cilvēku iz ne-pieciešamības neapzinīga verga pārvest «brīvības val-stībā», kā Engelss saka. Šis pēdējais, kā arī daži iepriek-šējie teikumi ir acīmredzot pa daļai paviršības vai sa-steigtības auglis. Bet visa šī rakstiņa raksturojumam man jāteic, ka, ja es K. Imuna materiālismam devu no-saukumu «undrapciera», tad šim es neatrodū nozīmīgāka vārda kā «aumeistara»* materiālisms.

* — skolmeistara. *Red.*

Tā ir buržuāziskās pedagoģijas ticība, ka skola un audzināšana arī buržuāziskajā sabiedrībā *var izaudzēt «humāni domājošus»*, *«morāliski tīrus un pat kristāltīrus pilsoņus»*, kuriem pietiek tikai pasludināt, ka šis vai tas padarijums pasludināts par noziegumu, lai no tā priekšzīmīgi atturētos. Par visu to mums būs runa plašāk vēlāk, te tikai tik daudz, ka šie buržuāziskie uzskati spoko kā tradīcijas arī mūsu galvās.

Tas zīmējas sevišķi uz tagadējo pārejas stāvokli, kad cilvēki visi vēl izauguši buržuāziskā sabiedrībā, kad komunisma vēl nav, bet ir gan saimnieciski apstākļi, vietām un laikiem ļaunāki nekā buržuāziskā sabiedrībā. Ja te autors saka, ka *«ir kļūda, ka komunistiskā laikmetā zādzība izbeigsies»*, tad es pat nezinu, ko tur atbildēt, jo, ja mēs domātu, ka komunisms būs iekārta, kurā vispār turpināsies zādzības, tas ir, privātīpašums utt., tad kas tas būs par komunismu? Un tagadējo pārejas stāvokli nosaukt par komunismu var tikai vislielākajā pavrīšībā.

Nē, mēs dzīvojam pārejas laikmetā, kad ļaudis ir gan brīvi no agrākā kunga — muižnieka un kapitālista, bet vēl nav brīvi ne saimnieciski, ne garīgi. Lai mēs sauktu ābelnīcu par bumbiernīcu, viņai augs tomēr tikai āboli, un tāpat arī tagad pie mums vēl valda kapitālistiskās sabiedrības tendences. Šinīs briesmīgajos apstākļos, kad, no vienas puses, bads, no otras puses, patlaban notikušais lūzums cilvēku prātos ar virzienu uz patvāļību un *«varas reiboni»* noved pie nekārtībām un personīgām piesavināšanām iestādēs, ne arvien tikai no *«piesmērējušos»* elementu, bet bieži no labu, tikai pēc rakstura vāju biedru puses, mums jāpieturas vēl ir pie kontroles, i pie *«zagļu keršanas»* iestādēm, un tomēr es uz visstingrāko protestēšu, ja mēs mūsu iestādes nosauksim par *zagļu* un nekomunistu iestādēm. Tā var spriest tikai cilvēks, kam galva pilna ar vecās pedagoģijas tradīcijām, kas atrod, ka *«cilvēku atlikulikām, bet mēs tikai neesam vēl pratuši cilvēkos ielikt pietiekoši daudz cilvēcības»*.

Mēs, protams, nenoliedzam zināmu audzināšanas nozīmi, ieslēdzot tanī ne vien skolu (un tad arī ne veco skolu), bet arī veselības izkopšanu un visu to jauno sistēmu audzināšanai un personības izkopšanai, sākot no tā brīža, kad cilvēks sāk dzīvot, un pat jau agrāk pie viņa mātes. Bet tas nav vienas dienas darbs un arī labākajā gadījumā dos redzamus rezultātus tikai tad, *kad būs*

zuduši saimnieciskie apstākļi, kas rada un veicina noziedzības un dažādas netiklības. Bet sapņot pārejas laikmetā par «ētiskām iestādēm» (es, taisnību sakot, pat labi nesaprotu, kas ar to domāts), par «humānām iestādēm ar humāniem mērķiem un humāni domājošo cilvēku palīdzību» — tas nav dialektiskais materiālisms un arī ne komunisms, tā ir «Solvation» (glābšanas armijas)⁹⁹ teorija.

Jāpiezīmē vēl, ka autors sajauc vienā čupā dažādus jēdzienus: iestāde, iekārta, organizācijas forma — tas viss iet vienā kategorijā. Bet mēs taču ar Marksu izšķiram «ražojamās un apmaiņas attiecības», tas ir, patiesos sakarus ļaužu starpā ražojamā procesā, no vienas puses, un tās juridiskās, valstiskās jeb politiskās un citas iestādes, ko Markss apzīmē par «virsbūvi» virs pirmējo attiecību fundamenta. Tātad ražojamā iekārta ir viens un iestādes ir cits jēdziens, kas viens otru nesedz.

3. SAIMNIECISKO APSTĀKĻU IESPAIDS UZ CILVĒKIEM

Mēs jau redzējām pirmajā lekcijā, kā mēs saprotam saimniecisko apstākļu, tas ir, ražojamo spēku jeb vispār tehnikas attīstības iespaidu uz cilvēku savstarpējām attiecībām ražošanas un apmaiņas gaitā (procesā) un līdz ar to arī uz cilvēku gara dzīvi, uz viņu domām, uzskatiem utt., kā uz ražojamo iekārtu, tā arī uz sabiedriskajām un valsts iestādēm. Bet mēs tur jautājumu apskatījām tikai vispārīgi. Mēs pakavējāmies tuvāk pie jautājuma, kādā veidā un ceļā šis iespaids norisinās pie cilvēkiem.

Vispirmā kārtā vai tie ir iespaudi *tieši uz masām jeb vienigi ik uz atsevišķiem cilvēkiem* kā šo masu locekļiem. Vai šie apstākļi tieši noteic masu psiholoģiju jeb norisinās, tā sakot, aplinkus caur atsevišķu personu galvām uz pārējo ļaužu prātiem? Mēs redzējām, ka daži iedomājas vēsturisko materiālismu tādā veidā, ka *idejas un attiecīgās gribas* ir pirmā kārtā *masu* produkts, kas tad kā tāds atspoguļojas dažu vairāk vai mazāk *geniālu vadoņu galvās* un tur acīmredzot pārstrādājas kā masu ideju un iegribu ekstrakts par zināmiem lozungiem darbībai vispār jeb revolūcijai sevišķi. Kā, piemēram, demokrātiskās vēlēšanās masas par savu «gribu izpildītāju» ar zīmītēm un rokas pacelšanu ievēlē biedrus A. vai B., tāpat neapzinoši

to izdara tumši sajustās idejas un iegribas masu galvās un caur kaut kādu nekādu elektrisku jeb citādu ceļu novādās izredzēto A. vai B. galvu smadzenēs. Tas būtu tas, ko mēs apzīmējam par kombrigu vai undrapcieru vēstures sapratni. Otri to pašu jautājumu saprot taisni otrādi: vieni ir tie izredzētie, vai nu iedzimti, jeb caur audzināšanu vairāk humāni, vairāk cilvēciski, vairāk ētiski nekā citi, viņi šīs savas augstākās īpašības «ieliek», tas ir, iepotē, iedveš jeb citādi pārnes pārējos cilvēkos un tā darina vēsturi.

Mums jāiebilst pašā iesākumā pret pastāvīga vārdiņa «masu» lietošanu. Vēstures aplūkojumā šis vārdiņš neder, jo mēs nesekojam buržuāziskajiem zinātniekiem par masu psiholoģijām kā pilnīgi medicīniskām parādībām ar viņu lipīgumu utt. Ja arī mēs līdz viņiem runājam par bolševisma baciļu lipīgumu, tad vienīgi pajokojoj jeb atkal bilžainā valodā. Un, ja man kādreiz kāds padoma prasītājs izkratīja savu sirdi, ka viņam citi zogot viņa domas, jo, ja viņš ko domājot, tad citi to jau iepriekš pateicot, tad es nācu pie pārliecības, ka viņš, nabags, ir drusku prātā jucis. Buržuāziskie profesori uz lietu raugās citādi un uzceļ veselas teorijas par *masu psiholoģiju*.

Vispirmā kārtā mēs skaidri vēsturiski atsaucamies uz to, ka tādas «kompaktas tautas masas» nav un nav arī bijis, bet ka vienmēr tauta, cik tālu mūsu acis sniedz, dalās grupās, kastās, kārtās, šķirās u. tml. jeb, kā mēs vienkārši sakām, šķirās, kas savā starpā ir nemītīgā cīņā, uz ko tad arī Markss pamato savu pazīstamo teikumu, *ka visa cilvēces vēsture līdz šim bijusi šķiru cīņas vēsture**. Mums te būtu jāatņem pirmatnējā komunisma** laikmets, kurā vēl nebija dališanās šķirās, bet par šo laiku mums nav arī vēstures.

Sīs šķiras ir nošķirojušās tieši saimnieciskās attīstības gaitā, un kapitālistiskajā sabiedrībā viņas sadalās *taisni pēc viņu dalibas ražojamā procesā*. Ja mēs paraugām, kā, privātīpašumam ceļoties, nodibinās kareivju šķira***, kas vēlāk pārvēršas muižniecībā, kurai pretim paliek zemniecība un pārējie vergi; kā tālāk, norisinoties lielajai

* Markss K., Engelss F. Komunistiskās partijas manifests, 36. lpp. *Red.*

** Domāts — pirmatnējās kopienas. *Red.*

*** Domāta kareivju kārta. *Red.*

darba dalīšanai — zemes un pilsētu produktu ražošanai, nodibinās pilsētu buržuāzija kā pamats kapitālistu šķirai un blakus jeb, pareizāk, pretim — proletariāts, tad ikvienam kļūs skaidri, ka ražojamās attiecības sadzīvē, sa biedrībā tieši pārvēršas šķiru attiecībās.

Paraudzīsimies šo dažādo šķiru gara dzīvē vēsturiski. Senatnē mēs, sevišķi Ēģiptē, Babilonā, Asīrijā, redzam īpašas garīdznieku kārtas, kas zem dievkalpības aizsegā apkalpo visai cilvēciskas vajadzības (Nilupes, Eifratas vai Tigras uzplūdu aprēķinus utt.) un taisni caur savām augstajām zināšanām valda pār pārējo tautu. Tad muižniecība jeb bruņniecība un vispār kareivju kārtas, atkal izbīdīta saimnieciski, taisni caur savām šķiru attiecībām attīstās augstāk arī garīgi. Pretim muižniecībai lieli pulki, «lielais laužu pūlis» nebrīvas zemniecības — pilnīgā nezināšanas miegā, ar lēnu un nelogisku (t. i., neizvirginātu) domāšanas spēju sadzīves lietās, bet visai novērīgi, pa daļai ar dzīvnieku instinktam radniecisku nojūtu uzķer visai dziļas un svarīgas saimnieciskas «idejas».

Kapitālismam pamazām ierodoties, pilsētām nostādoties pretim laukiem, gan arī zemniecībā šīs lielās nākotnes pretrunas iemet mazu atziņas dzirkstelīti, kas izpaužas grandiozos zemnieku karos un dumpjos, bet tie top apspiesti, asīnaini apkauti, un agrākā snaudoņa uz laukiem turpinās. Itin tāpat kā pati ražojamā tehnika. Ir, piemēram, bez runas, ļoti liels revolucionārs solis zemkopībā *arkla* ievešana ar dzīvnieka aizjūgu, bet tad šis izgudrojums tūkstošus gadus (līdz pašām 18. gadusimteņa beigām) palicis nemainīts, un vēl tagad mēs Kaukāzā sastopam arklu pilnīgi līdzīgu tiem, ko mēs redzam uz vecām Ēģiptes piramīdām (tas ir, daudzus tūkstošus gadus večām ainām).

Kapitālisms nozīmē pilnīgu rūpniecisku *revolūciju*, tas ir, pirmā vietā tehniku, un, raugi, seko zinātnes attīstība, lielās buržuāziskās revolūcijas, garīgā attīstība, kāda nav piedzīvota tik lielos un plašos apmēros, jo kapitālisms iekaro visu pasauli un reizē arī «civilizāciju» padara par vispasaules piederumu. Vai man te vēl jāpaskaidro, kā attīstās reizē ar to jauna šķira — proletariāts un kā pat zemniecība no jauna savilņojas (Francijā Lielajā revolūcijā, Vācijā 1848. g. utt.).

Mēs jau atzīmējām, ka ikvienas šķiras apvienojošās intereses, tiešās saimnieciskās attīstības sekas, rada īpašus

šīs šķiras uzskatus, idejas, vispār ideoloģiju. Tātad saimnieciskie apstākļi dara iespaidus gan uz visu cilvēci, uz visiem cilvēkiem, bet *ne kā uz vienu vienīgu vai apvienotu (kompanītu) masu, bet kā uz šķiru apvienojumu*. Pie tam vieni un tie paši saimnieciskie apstākļi un viena un tā pati pārgrozība ražojamos spēkos uz dažādo šķiru piederīgiem dara vai var darīt pavisam dažādu, pat tieši pretēju iespaidu, raugoties pēc tā, kādu stāvokli viena vai otra šķira ieņem ražošanas gaitā, ražojamās attiecībās. Izgudro jaunu mašīnu, kas padara darbu ražīgāku, to apsveic kapitālistiskajā iekārtā kapitālistu šķira kā samaksātā «darba ietaupītāju», bet to nīst strādnieku šķira, no kuras dažu tā izmet uz ielu kā lieku. Ieved separatoru uz laukiem, par to gavilē saimnieks, kas uz to nopolna, bet gaužas strādnieks, kura barības piens top pilnīgi sūkalains un bez satura. Tur paskaidrojumi lieki.

Saimnieciskās attīstības dažādais iespāids uz dažādājām šķirām ir skaidrs kā uz delnas. Paliek pāri mums aplūkot, kā šis iespāids norisinās, vai *masu kārtā tieši* jeb *caur atsevišķu cilvēku galvām netieši*, t. i., aplinkus.

4. MASAS UN ATSEVIŠĶI CILVĒKI

Ja mēs runājam par masām, tad mēs saprotam apmēram to pašu, ko ar vārdu «laudis», proti, cilvēku daudzskaitlību, neņemot ikvienu cilvēku atsevišķi. No vārda laudis pat vienskaitļa nav ne latviski, ne arī vāciski un arī krieviski tikai pavisai citādā nozīmē. Tātad mēs stādām pretim laudīm cilvēkus, atsevišķu cilvēku jeb individu summas. Kāds jautās, ko mēs gribam sacīt ar šādu dalīšanu, ja pat «vadonim, kā katram atsevišķam cilvēkam, tur (t. i., vēsturē) pieder vienīgi tik liela daļa, cik liela daļa ir viņš pats no visas milzīgās masas» (sk. K. Imuna rakstu). Mēs gribam pirmā vietā sacīt, ka šis teikums pavisam nepareizs, jo cilvēks nav vienkārša visas lielās masas līdzīga daļīja. Viņš ir *mazāka* daļa, nekā viņam pieder daļas visā milzīgajā masā. To Markss gaiši pierādījis savā «Kapitālā», ka daudzu cilvēku kopdarbība (un arī vēsture ir tāda kopdarbība), šī daudz spēku saķušana vienā kopspēkā, rada «jaunu spēku potenci» (iespēju), kas ir lielāka nekā atsevišķo spēku kopsumma: 100 cilvēki kopdarbā, pieturoties pie darba dalīšanas, pa-

dara vairāk nekā tie paši 100 cilvēki, ikviens atsevišķi strādājot. Bet atsevišķs cilvēks var būt arī *vairāk*, nekā viņš ir pats daļa no visas masas. Tas zīmējas uz tā sau-camajiem «ievērojamiem» vīriem, īpašiem talantiem vai ģēnijiem. Viņu dalība vēsturē var būt daudzkārt lielāka nekā atsevišķa locekļa caur to iespaidu, kāds viņiem ir uz masām (caur pārliecināšanu, sajūsmīšanu, sabaidīšanu utt.) jeb uz cilvēka darba ražīgumu caur jaunorganizēšanu, jaunizgudrojumiem vai citādām prātnēm utt. Mēs šinī ziņā nenoliedzam tagadējam momentam un pagātnei ne spēju nevienlīdzību, nedz arī īpašus atsevišķu cilvēku nopelnus, jo tie visi ietilpst mūsu materiālistiskajā vēstures uzskatā.

Ražojamie spēki savā attīstībā tieši pārbīda cilvēkus viņu ražojamās attiecībās no vietas vietā un tādā kārtā, bez runas, atspoguļojas vienādi vai otrādi ikviens cilvēka galvā. Bet mēs jau redzējām, ka tas norisinās ļoti lēni, jo šīs jaunās attiecības ieronas lēni un pie tam bieži nemanot. Vispirms kā izņēmums, tad izņēmumu skaits pavairojas un vienā labā dienā top par vairumu: daudzskaitlība pārlec īpatnībā; *jaunās attiecības kļuvušas iz izņēmuma par parašu, nodibinājusies jauna iekārta, jauna sabiedrība*. Saprota, ka tādas pārmaiņas tehnikā un līdz ar to arī ļaužu ražojamās un ražojumu apmaiņas attiecībās nepalieki pavisam bez iespāida uz ikvienu atsevišķu cilvēku galvu. Bet mēs zinām, ko patiesībā nozīmē šīs pārgrozības, ja tās norisinās ne uz šahgaldiņa vai zinātnieka rēķina tāfeles, bet dzīvē. Tas nozīmē badu, trūkuīnu, sviedrus un asinīs. Ikviens tehniska pārgrozība līdz šim cilvēku daudzskaitlim pirmajā laikā atnesusi tikai postu un vaidus: pāreja uz privātīpašumu — verdzību, dzimtbūšanu, kļaušu laikus; pāreja uz kapitālismu — proletarizēšanu, pauperismu caur strādnieku izmešanu uz ielu, caur strādnieku šķiras izmiršanu jaunos darba apstākļos, caur sieviešu un bērnu darbu utt., utt. Jūs paši sapratīsīt, ka viss tas atspoguļojās ļoti nelabvēlīgi cilvēku galvās, tur palikās atmiņas un vēlāk tikai tenkas par veciem labiem laikiem jeb atkal cerības uz jaunu pasauli vai nu viņpus zvaigznēm, vai kaut kur tālumā. Tikai ne mājās. Un jaunus darbarīkus lauza, jaunajiem kungiem mēģināja atriebt, bet nošautā kunga vietā nāca pieci citi (atminat stāstu par pūķi — nocērt vienu galvu, ataug piecas citas), sagrautās fabrikas vietā radās piecas citas.

Tikai tāds bezīejamības iespaids bija pārgrozībām uz masu galvām. Varbūt pēc gādu tūkstošiem arī šīnī ceļā ieviestos galvās jauni uzskati, vienādā mērā pie visiem vai vismaz vairuma, išti demokrātiski oportūnistiskā ceļā.

Bet mēs jau minējām, ka cilvēku starpā, cik tālu acis atpakaļ sniedz, ir dažādības. Rodas cilvēki, kurus īpatnēji apstākļi apbalvojuši ar sevišķām gara dāvanām, tas ir, ar gaišākām galvām. Šīnī galvās notikumi norisinās daudz dzīvāk, tās uztver pārmaiņas un pretrunu sadursmes, kuras citiem nemanītas, neredzamas. Rodas vēstures Napoleoni, Darvini utt. Bet parasti šīs galvas pieder mantīgajām šķirām, jo tikai viņās spēj rasties tāda attīstība, kas prasa plašas pagātnes zināšanas. Un šie ievērojamie vīri top gan par vadoņiem, bet par *vadoņiem-kungiem* un ne *vadoņiem-biedriem*. Viņi parasti kalpo savas šķiras interesēm, veicina tās un censās noslēpt jeb, tieši pretēji, iztēlot to, kas runā par labu pretējai šķirai. Bet vēl biežāk arī viņi gan nojauš jaunās pretrunas, bet arī tās apzinīgi saprot no savas šķiras stāvokļa un sauc savējos pret jaunajām briesmām, jo viņi savas šķiras intereses uzlūko par visas sabiedrības, visas cilvēces interesēm.

Beigās, ronas arī talanti un ģēniji, kas, sajauzdami jaunas pretrunas, reizē arī ir pietiekoši tālredzīgi, lai ar visu sparu nodotos šo jauno pretrunu atrisināšanai. Tie ir tie Marks, Engels, Ķeņini, kas top par apspiestās, bet *progresējošās* nākamās valdošās šķiras interešu *izpādējiem*, vēl *iekams pašas* šīs šķiras varētu apjaust savas intereses jeb radīt savas idejas un savas šķiras gribas. Kā redzat, tas ir cits kas, nekā mēs lasījām pie Imuna, pēc kura «vadonis nav nekas cīts kā tikai *zināmas masas ideju atspoguļotājs*»; «lieli vīri ir tikai masu *gribas izpildītāji*», «vislielākie un visģēniālākie vadoņi, tīklīdz tie vairs *neizpilda savas šķiras prasības, paliek bez masām*» un, beigās, «vadoņi ir tikai *masu gribas un ideju atspoguļotāji*»*. Mēs varētu pierādīt, ka taisni vēsturē, pagātnē, lieli vīri jeb ģeniāli vadoņi uzvarēja bez masas gribas un pat pret šo gribu, kas ne vien neizpildīja šīs gribas un vajadzības, bet pat tās *negribēja ne izpildīt, ne saprast*.

* Es gandrīz nozēloju, ka esmu nēmis šo autoru par piemēru, jo pie viņa lielākais juceklis: vārdiņi «masas», «šķiras», «šķiru masas», nelūkojot pēc laikmeta, par kuru iet runa, jeb «vajadzības», «intereses», «idejas» un «gribas» tā jaucas un maisās, ka netieci gudrs, kas kuru reizi domāts.

Jo tas nav sen atpakaļ, kad Lasalam Vācijā bija jāsaka, ka strādniecības vadītājiem vēl jānodarbojas ar to, ka viņiem jāieskaidro strādniekiem, kā *viņiem trūkst un vajag un kas viņiem jāgrib.** Un beigu beigās loti maziņš būtu tas lielais vīrs, kas vienīgi *«atspoguļotu masu gribas un idejas».* Vēsture pazīst arī tādus, bet viņa parasti viņus atmasko kā vienkāršus demagogus, kas izlietojuši laužu tumsību, lai zem «viņu gribas un ideju» aizsega tos vestu atpakaļ, tādi ir daudzi kristīgās vai citas ticības sprediķotāji, jaunākos laikos antisemīti un citādi šovinisti utt. [...]

Bet kā parādās ne vien šo lielo, ģeniālo vēstures cilvēku iespaids uz cilvēci, bet arī mazāko garu, vispār tā saucamās intelīgences (intelīgence ne pēc diploma, bet pēc patiesā viņu galvas saturā)? Mēs lasījām «Darbā», kā daži iedomājas, ka «pietiek ielikt cilvēkam cilvēcību» (kā, piemēram, sniega vīram degošas ogles acu vietā?), kā rūp tikai nodarboties ar tādu ētisku audzināšanas darbu, lai «zagļus» pārvērstu komunistos un zvērus par cilvēkiem. Tur ir daudz pāri no vecām tradīcijām iz pedagoģijas, piejaucās arī maz izpētītais jautājums par sugestiju, to novēdot līdz tiešam ideoloģijas lipīgumam. Mēs zinām arī tiešām, ka ievērojami runātāji vai vispār propagandisti ir pratuši *aizraut* masas sev līdz kā ticībā, tā arī sabiedriskos jautājumos, padarot tās par aklām piekritejām. Bet tāda aizrautība nav paliekama, un, ja aiz viņas nestāv saimnieciskās attīstības virzieni, tā sabrūk.

Jauna doma, jauna ideja, masās iznesta, ne ikreiz aizrauj, tā bieži noiet garām nesaprasta, jeb tā dzel un touzņem pat naidīgi. Mēs zinām, cik daudz ievērojamu vīru ir gājuši bojā, jo laudis nebūt negribēja viņus atzīt par savu «ideju un gribu atspoguļotājiem jeb pat izpildītājiem», bet nomētāja akmeņiem, stiepa uz uguns sārtiem, sita krustā un meta cietumos. Citi gāja bojā vienkārši nesaprasti un netika uz vēstures lapām, jo vēsture nedeva viņiem attīstīties pilnā mērā. Vislielākie gari saprastītikai pēc gadu simteņiem un parasti mira neatzīti un trūkumā. Tā joti maz saistās ar tiešamību, ja mēs sametam vienā kopā lielos, ģeniālos vīrus, ko varam arī gan saukt par cilvēces vai zināmas šķiras vadītājiem bilžainā valodā,

* Brīvi citēta F. Lasala runa vācu strādnieku kongresā Frankfurtē pie Mainas 1863. g. 17. maijā. *Red.*

ar tiem vadopiem, kas tiešām stāv komandētāju lomās. Tādi gadījumi kā Ķeņins, kur ģeniālu idejisku vadoni nostāda arī tiešas varas priekšgalā, ir vēsturē izņēmuma gadījums.* Un piemērot šādā gadījumā arī partijas programmas prasību, ka viņam pēc 3 mēnešiem jāiet uz fabriku un jāsūta no turienes cits vietā, būtu vienkārša ārprātība.¹⁰⁰

Un ne tādēļ tāda jauna doma paitet garām vai nu ienīdēta no ļaudim, jeb, mazākais, nesaprasta, ka to neprastu paskaidrot. Nē, vienkārši tādēļ, ka ļaužu vai zināmās šķirtas locekļu galvās vēl apkārtne ar visu saimniecisko dzīvi nav ienesusi pietiekoša materiāla, iz kura propagandista gaišā galva varētu veidot jaunus masu uzskatus. Var paitet gadi un pat gadu desmiti, kad šis materiāls jau ir, bet nav kas šos nedzīvos faktus ļaužu galvās pārvērš dzīvās būtnēs. Te ass viena cilvēka prāts, izplatīts runā vai drukā jeb caur palīgspēkiem — propagandistiem, agitatoriem, var panākt tiešām brīnumus. Atminieties Krieviju: Černiševskis pagāja nemanīts, un tikai Ķeņins tika saprasts. Var viegli būt, ka Černiševskis tagad spēlētu Ķeņina lomu un Ķeņins viņa laikā paliktu maz pamanīts plašajās masās. Markss ne Anglijā, ne Vācijā nepiedzīvoja savu mācību atzīšanu plašās darba masās. Pienāk laikmets, kad dzirkstele burtiskā nozīmē saceļ liesmas cilvēku prātos, bet tikai, ja tur jau ir degamais. Bet var būt arī, ka daudz lēnāk iet šis prātu apgaismošanas darbs, ka vajag palīgā liela skaita vidutāju, kas šis domas iznēsā jeb, pareizāk, ļaužu galvās iekāļ to, ko nevar iemest kā dzirksteli. Kā redzat, materiālistiskais vēstures uzskats atzīst visplašāko «ievērojamo vīru», talantu un gēniju nozīmi vēsturē, bet visu to galu galā izskaidro ar saimniecisko attīstību.

5. CILVĒKU IESPAIDS UZ SAIMNIECISKO ATTĪSTIBU

Aha! Piekāpjas? Tā prasīs mūsu materiālisma pretinieki? Nē, nebūt ne! Bet es jau pirmajā lekcijā aizrādīju uz to, ka mēs esam cēlonības principa atzinēji, un pēc šis cēlonības jau iznāk, ka ne vien atsevišķie cilvēki, bet arī visa cilvēce un visa zemeslode ir tikai mazs skritulītis

* Citādas domas izteic K. Imuns «Komunistā»: pie vēstures «darba veikšanas masu priekšgalā katrreiz atradušies *zināmi vadoni kā masu kustības vadītāji*».

lielajā bezgalības cēlonības virknes «mehānismā». Un cilvēks tikai mazs puteklītis visā šīnī padarišanā.

«Sitzt das kleine Menschenkind
An dem Ozean der Zeit,
Schöpft mit seiner kleinen Hand
Tropfen aus der Ewigkeit.»

(Sēž mazais cilvēkbērns
Pie laika jūras,
Smej ar savu rociņu
Pilienus iz mūžības.)

Tas ir tā saucamais universālisms, kosmisms, vispasaulisms, «bezgalisms», jeb kā gribat. No šīs plašās izredzes mums nav darīšanas ar vēsturi. Kas ir gadu tūkstoši bezgalības gadu miljardos. Te vēstures fakti top par lielināšanas glāzei nesaredzamiem lielumiem. Un tur piekārt klāt vēsturiskā materiālisma zīmīti būtu smiekligi.

Markss pazina arī matemātiku un astronomiju, viņam nebija sveši filozofijas jautājumi: taisni matemātika un filozofija bija viņa specialitātēs*. Bet, kad viņš rakstīja par vēsturi, tad viņš vienmēr uzsvēra, ka viņš aprobežojas tikai ar zināmu vēstures posmu. Un viņa politiskā ekonomija jeb tautsaimniecība ir, vēl šaurāk, vienīgi kāpītālistiskās sabiedrības politiskā ekonomija. Nejauksim tādēļ arī vēstures apcerējumos pasaules bezgalības jautājumus.

Bet, ja mēs vispār atzītam cēlonības principu, tad mēs reizē ar to atzītam arī cilvēka jeb, pareizāk, cilvēka gara iespaidu uz saimniecisko attīstību. Bez runas, ka vēsturi dara cilvēki, tā, jo sevišķi *saimnieciskā attīstība, visi tehniskie uzlabojumi un pārgrozījumi iet ceļu caur cilvēku galvām*. Bet tā nav vēsturiskā materiālisma atspēkošana, bet taisni *apstiprināšana*. Jo mums tikai tuvāk jāaprauga cilvēku iespaids uz saimniecisko attīstību sakarā ar visu, ko mēs jau esam sacījuši, lai pārliecinātos, kuram iespaidam ir galu galā pārsvars, vai saimniecības attīstības iespaidam uz cilvēkiem jeb otrādi, cilvēku iespaidam uz saimniecisko attīstību.

Kā jau mēs pirmajā lekcijā aizrādījām, par pirmatnējā darba iespaidu uz cilvēka prātu nav ko runāt, tas ir neliedzami pierādīts jau caur valodu kā domu izpaudēju,

* T. i., viņš īpaši dziļi izstudējis šīs zinātnes. *Red.*

jo nav domu, ja nav attiecīgo vārdu, un *mēs domājam arī* vienmēr tikai *vienā vai otrā valodā*. Bet vai, cilvēces intelektualitātei attīstoties, negrozās apstākļi un cilvēka prāts nesāk pilnīgi neatkarīgi valdīt pār saimniecisko attīstību? Tā iedomājas ideālisti, bet mums ir pietiekoši fakti iz saimnieciskās attīstības vēstures, kas runā pretēji, un nav piemēru, kas apstiprinātu gara iespāida priekšrocību. Mums pie šī jautājuma būs vēl jāpakavējas sīkāk, kad mēs aplūkosim pašu saimniecisko attīstību rūpniecībā un zemkopībā tiešā sakarā ar cilvēku gara attīstību. Še tikai dažus piemērus.

Mums vispirms jāpiezīmē, ka Oktobra revolūcija ir ļoti daudz buržuāzijas elementu pārdzinusi *vēsturiskā materiālisma pusē*. Zināms, ne tā vēsturiskā materiālisma pusē, kā mēs to saprotam, bet kā to saprot mūsu sociālnodevēji, sociālrenegāti un renegāti-demokrāti (Latvijas R[adikālie] d[emokrāti])*. Es, zināms, nepiekritu tam, ka Kautskis un viņa biedri būtu ideoloģiski pārvarēti no buržuāzijas, kā to izteic Imuns; tik tālu buržuāzijas garīgais iespaids nesniedz. Nē, tā ir vienkārši uzpirkšana vai atkal zaķupastalības ideoloģija, bailīga apstāšanās revolūcijas priekšā. Kautskis apstājās un atsaucās uz to, ka saimnieciskā attīstība vēl vai vairs neatļauj socializēt («nav vēl ko socializēt» jeb nav *vairs* ko socializēt, jo jau sabrūcis). Kautskis atsaucas pie tam uz vēsturiskā materiālisma mācību, un, tā kā tās slēdziens [Kautska izpratnē] skan par labu buržuāzijai, buržuāzijas zinātne priešīgi apsveic Kautska vēsturiskā materiālisma koncepciju (saprātni). Un te mēs stādām pretim *pareizo Marksā un Engelsa mācību* par materiālistisko uzskatu vēstures aplūkošanā.

Cilvēka gars ir gan jaunizgudrojumu avots, tātad tehniskas pārgrozījumu iniciators (pasācējs), bet mēs jau redzējām, kas viņu uz to bīda, — tā pati saimniecība. Ja mēs izskatām cauri visu lielo izgudrojumu strīpu, tad mēs redzam, ka tie tūkstošus gadus *izgudroti* ne vienreiz vien, bet simtreiz un tomēr vienmēr palikuši noslēpti, neizlietoti. Un tad vienā dienā uzreiz no visām pusēm nāk ziņas, ka šis vai tas izgudrots vairākās vietās uzreiz. Kā tas saprotams? Vienīgi tā, ka tehniskais pārgrozījums vai uzlabojums vēl bija pāragrs, vēl nepiederēja saimniecībā.

* Sk. 65. piezīmi. *Red.*

kās attīstības pakāpei un tādēļ palika neizlietots. Un, tiklīdz to prasīja saimnieciskā attīstība, tad tas pats izgudrojums nāca no visām pusēm, jo izgudrojumi ir galvenām kārtām paša darba produkts. Vācu fabrikantu biedrība bija izsludinājusi godalgu par labāko tvaika mašīnas vēsturi, un es neesmu lasījis krietnāka vēstures raksta par labu vēsturiskā materiālisma uzskatiem nekā šo no mūsu ļau-nākajiem pretiniekiem godalgoto rakstu no Dr. Matčosa. Kā teikts, pie šī jautājuma mēs vēl atgriezīsimies.

Jāatmin, ka Markss sacīja: pamatīgāk aplūkojot, mēs vienmēr atradīsim, ka *pats uzdevums, ko sev cilvēce stāda, rodas tikai tur, kur viņa atrisināšanas materiālie pamati* (noteikumi) jau eksistē jeb vismaz patlaban rodas («at-rodas rašanās procesā»).* Mēs, piemēram, redzam, ka tur, kur mēģināja «pārdēstīt» mākslīgi kapitālismu, tas izpu-tēja. Katrīnas II laikā ieveda manufaktūras Krievijā, bet ar nebrīvu darbu un konkurējot ar mājrūpniecību tās iz-putēja jeb pārgāja mājrūpniecībā. Krievijas zemstes daudz darīja zemkopības veicināšanā, bet Krievijas zem-niecības nebrīvības apstākļos visi izplatāmie jaunie dar-barīki vismaz pirmā laikā nāca par labu vienīgi muižnie-cībai un tikai ļoti lēni zemniecībai. Turpretim Latvijas zemniecība ļoti ātri piesavinājās jaunos darbarīkus, *ne-raugot uz vislielākajiem kavēkļiem* no vācu muižniecības puses. Te būtu smiekligi runāt par ipašām latviešu zem-nieku «gara dāvanām», bet jāsaprobt, ka iemesls meklējams Baltijas augstākā kapitālisma attīstībā. *Jo cilvēku prāts nāk pie jaunizgudrojumiem un to izlietošanas tikai tur, kur tos izbilda saimnieciskā vajadzība, un, cik gaišs prāts ari nerikotu tehnisku pārlaboju mu ievešanu, šiem rīkoju-miem būs panākumi tikai tur, kur tie saskanēs ar saimnie-ciskās attīstības tieksmēm.*

Mēs jau pagājušajā lekcijā kavējāmies pie jautājuma, vai sociālistiskā revolūcija Krievijā nav par agru, un nā-cām pie slēdziena, ka no tā laika, kā kapitālistiskā ražo-jamā iekārta uzvarējusi, *tas ir, ikvienā kapitālistiskā sa-biedrībā tā nav par agru, un viņas uzvara ir vienkāršs fakti, tas ir, cīņas rezultāta jautājums.* Tas pats sakāms par tehnisko revolūciju. Ja nebūtu šīnī ziņā iniciatīvas,

* *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326. lpp. Red.

pasākuma no atsevišķu personu kā «izņēmumu» puses, tad nekad pie tādām revolūcijām nenokļūtu.

Kā zināms, *vēsturiskā materiālisma uzdevums* ir, izpētot vēstures gaitu un tās kustinošo cēloņsistēmu, *atklāt sabiedribas attīstības likumību*. Un, saka Markss «Kapitāla» I daļas ievadā: «Tiesa, sabiedrība, pat ja tā nākusi uz pēdām savas attīstības dabiskajam likumam... nevar nedz pārlēkt pāri dabiskajām attīstības fāzēm, nedz atceļt tās ar dekrētiem. Bet sabiedrība var saīsināt un mazināt dzemdību sāpes.»* To mēģināja darīt arī kapitālisms. Agrāk izgudrojumi bija nejausības augļi, proti, viens vai otrs darba cilvēks atklāja kādu jaunu darba paņēmienu vai aizrādījumu uz darbarīku uzlabošanas virzienu un parasti kāds inženieris vai uzņēmējs «piesavinājās» šo «ideju» un to izveda dzīvē, ja tam jau bija pienācis laiks jeb, kapitālistiskā valodā runājot, ja tas atmaksājās zināmos darbaspēka tirgus apstākļos. Tagad arī izgudrojumus jau sāk taisīt sistemātiski un fabrikveidīgi. Nemsim, piemēram, Edisona akciju biedrību Amerikā. Paraudzīsim lielās ķīmiskās laboratorijas Vācijā vai Šveicē, kur laboratorijā strādā simtiem ķīmiķu pilnīgi neražīgo darbu** — atklāt jaunas darba metodes, jaunus ķīmiskus sastāvus utt. Bet kapitālistiskajā sabiedrībā še par kavēkli un robežām ir *kapitālistu šķiras peļņas jautājums*, tas ir, vienmēr un atkal aprēķins, *vai atmaksāsies*, bet šis aprēķins ir *nešķirami saistīts* ar paša kapitālisma pastāvēšanu, tas ir, atkal *ar saimnieciskās attīstības jautājumu*.

Ja nu mums jaunceptie «kautskiānieši» iz skaidri buržuāziskā lēgera atbild, ka revolūcija nav iespējama tādēļ, ka tehniskā attīstība vēl nav pietiekoši augsta, lai pārietu uz komunismu, tad mēs atbildam, ka te var nākt palīgā cilvēka prāta apzinīga iejaukšanās. Un es te varu atsaukties uz no manis jau «Darbā»*** citēto holandiešu marķista Pannekuka teikumu: «*Sociālisms nozīmē pavisam jaunu, citādu attīstības virzienu, kuru var iesākt ikvienā tagadējās attīstības gaitas punktā* un kuru arī tiešām iesāks proletariāts pirmajā savas uzvaras dienā.»****

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 17. lpp. Red.

** T. i., tiesi neražo materiālās vērtības. Red.

*** Domāts žurnāla 1919. g. 3.—4. nr.-ā ievietotais P. Stučkas raksts «Latvijas Padomju Republikas «separātisms». Red.

**** Cītāts no raksta «Mūsu tagadnes prasību būtība» žurnāla «Die Neue Zeit» 1912. g. 48. nr.-ā. Red.

Interesantā parādība, ka buržuāzija uzreiz grib nostāties «uz vēsturiskā materiālisma» jeb pat «zinātniskā sociālisma» stāvokli, liek mums arī aplūkot no jauna pašu intelīgences jautājumu. Dīvaina lieta, ka intelīgence, kura vienmēr strādāja pie tehnisku pārlaboju mu plāniem un tur uzmeta grandiozas izredzes, tanī brīdī, kad viņai strādniecība pateica: «tās saites, kas jūsu darbam bija liktas no kapitālisma, proti, kapitālisma peļnas jautājums, ir kritušas, nēmiet un strādājiet,» — metās bēgt vai pasludināja atklātu vai slēptu sabotāžu. Un tas pats notiekas ar vislabākajiem teorētiķiem ar skaidri marksistisku nokrāsu; ja viņi bijuši saistīti ar buržuāziju, viņi parasti pāriet atpakaļ pie buržuāzijas. Manā priekšā ir «Latvijas teorētiskā marksisma bijušā tēva» Kasparsona, tagad Ulmaņa ministrijas un r[adikāl]-d[emokrātu] partijas locekļa runa, gan saraustītā «balto» avižu atstāstījumā, bet tomēr visai raksturīgas vietas tur atrodamas. Šī «teorētiskā marksisma zvaigzne», galvu pārāka par visu tā laika marksistisko latviešu intelīenci, piepeši mūs, savus vecos biedrus, nostāda par «ideoloģiskiem domātājiem» un atsaucas viņiem pretim uz «sociālisma lieliem un patiesiem mācītājiem». Es nezinu, vai Kasparsons arī sevi vēl skaita pie tiem (bija viņš reiz tāds ar pilnīgu tiesību), bet viņu nodod arī šīnī gadījumā viņa slēdziens par komunisma neveiksmēm: «Ir maldīgas domas, ka ar jaunlaiku tehniskiem līdzekļiem vien jau iespējams pacelt darba rāžību, *jāgādā arī dzīvajam spēkam prieks un interese savu darbu strādāt — bez tā tehnikai nav nozīmes.*» Ko te Kasparsons* domājis ar dzīvo spēku? Vai strādnieku šķiru? Es neticu, ka viņš to būtu nopietni domājis, ka «prieks un interese» strādniekiem nāk tikai caur kapitālisma maižes pātagu. Stāsta, ka taisni kapitālisma laikmetā kāda sadursme ar strādnieku «neprieku un neinteresi» strādāt viņa pārvaldāmā nama būvē viņu, Kasparsunu, iz s.-d. pārvērtusi par r.-d. (renegāt-, relatīv- vai radikāl- demokrātu — lasi kā gribi). Nē, šim «materiālistam» acīmredzot

* Tiešām asara nobirst par šīs galvas šķiršanos no mūsu rindām. Tādas otras latviešu intelīgences starpā es nezinu. Un man acu priekšā vēl stāv Kasparsons Tērbatas studentu literāriskā pulciņā un runā dedzinošus vārdus, salidzinādams Jaunās strāvas cīnītājus ar bezbailīgo gladiotoru Romas zvēru cirkā. Bet viņš bija «kabineta zinātnieks», šķirts no dzives, un pirmā sadursme ar dzives iestenību sagāza viņa galvas «kāršu namiņu». Priekš mums viņš ir miris. «De mortuis nihil nisi bene». Par mirušiem tikai labu!

«dzīvais spēks» ir vienīgi *inženieri* un vispār *inteliģence*. Bet kas *viņus* «ieinteresē un iepriecina uz darbu», to mēs jau redzējām: vienīgi *daliba* kapitālistu *peļnā* un pārējās priekšrocībās.

Tanī brīdī, kad cilvēkiem ir iespējamība *apzinīgi* caur savu prāta aparātu darīt pilnā mērā iespaidu uz saimniecisko attīstību, viņu «garīgais sāls» noteiktāk nekā jel kad nostājas strādnieku šķiras pretinieku lēgerī un laupa revolūcijai šo visai vajadzīgo «iespaidu uz tehnisko attīstību». Taisni tas slānis, kurš satur vislielāko skaitu «ievērojamo vīru», tā sakot, «dabisko vadoņu», atsakās būt par strādniecības «vadoņiem-biedriem». Viņiem patīk vienīgi tikai «vadoņu-kungu» loma. Mēs redzam, cik pareizi bija, ja mēs augstāk šķīrām šīs divas lomas. Cilvēks var būt ievērojams un pat ar lieliem nopelnīem cilvēces garīgā vēsturē, bet tas vēl nenoteic, ka viņam tādēļ vien jātop arī par *politisko* vadoni.

Mēs redzējām gaiši, kādus brīnumus izdara revolūcijas. Tā bija 1905. gada revolūcija, kas izskauda iz cilvēku prātiem šaubas par to, ka arī Krievijai jāiet pa kapitālisma ceļu un ka arī Krievija jau tapusi par kapitālistisku sabiedrību. Un, kad 1917. gada oktobrī Krievijā norisinājās proletāriskā revolūcija, kas ar savu piemēru apdraud visas pasaules buržuāzisko sabiedrību, tad buržuāzija prot glābties, *vienīgi atbalstoties uz «vēsturisko materiālismu»*. Pie sevis mājās viņi sargājas pret komunismu, atbalstoties uz sociālistiem-nodevējiem, bet pret mums viņi izbīda to pašu sociālistu-nodevēju «vēsturiskā materiālisma» sapratni, ka pie mums vēl revolūcija esot par agru, jo *revolūcijas noteicot vienīgi saimnieciskā attīstība*. Un mums, materiālistiem, — tavu likteņa ironiju! — jāaizstāv *cilvēka prāta iespāda* iespējamība uz šo saimniecisko attīstību, ko mēs gan arī agrāk nekad neesam nolieguši. Mēs negriežam vērību uz buržuāzijas svārstīšanos un uz sociālnodevēju žonglieru stīkliem, bet ejam droši un negrozāmi pa to pašu ceļu un, tāpat kā agrāk, saprotot arī vēsturisko materiālismu kā proletāriskās revolūcijas ieroci.

III. IDEOLOGIJA UN TĀS SAIMNIECISKIE PAMATI

...«Tad iestājas sociālās revolūcijas laikmets. Līdz ar ekonomiskā pamata pārmaiņu straujāk vai lēnāk noris apvērsums visā milzīgajā virsbūvē.» Tā, kā mēs jau redzē-

jām,* rakstīja Markss. Pie tām viņš tūliņ pats atzīmē, ka jāizšķir šādu revolūciju laikmetos starp «apvērsumu ražošanas ekonomiskajos apstākļos» (burtiski, «pārgrāvienu») un starp tām juridiskām (tiesiskām), politiskām, reliģiozām vai filozofiskām, īsi sakot, ideoloģiskām *formām*, kurās cilvēki nāk pie atziņas par šo sadursmi un to izcina. Pirmo, t. i., materiālo revolūciju, saka viņš, var atzīmēt pēc stingri dabaszinātniskas sistēmas. Daudzkārt grūtāk tas izdarāms ar tā saucamo «virsbūvi». Mēs tādēļ iesākām taisni no šīs virsbūves apraudzīšanas.

Ir ierunas celtas pret nosaukumu «virsbūve» un «saimnieciskais fundaments». Līdzības nekad nav pilnīgi apmierinošas, un vairāk kā līdzības šie vārdi nav. Bet to, ko Markss gribēja uzsvērt, proti, revolūcijas momentu, šī aina uzsvēr visai spilgti: atrauj saimniecisko pamatu, un sabrūk arī virsbūve.

Mēs iesāksim tanī pat kārtībā kā Markss: no tiesībām, tad apraudzīsim valsts iekārtu un politiku, tālāk reliģiju un morāli, filozofiju un zinātni un beigsim ar literatūru un mākslu, tas ir, ar visu pārējo ideoloģiju.

1. JURIDISKĀS (TIESISKĀS) FORMAS

Mēs, latvieši, uz pirmo skatu esam dažā zinā laimīgi cilvēki, jo mums nav pat nosaukuma priekš Recht — npāvo, un mēs izlīdzamies ar vārdiem «tiesība un taisnība»**, likums un likumība utt., kas nekad neizteic pilnīgi to pašu. Bet, ja mums nebija «tiesību», tad mums netrūka «tiesīnieku un taisnības meklētāju», «funkcionieku»*** un «prāvnieku».

Ar «tiesību un taisnību» mēs apzīmējam sabiedrisku atiecību sistēmu jeb kārtību, kura piederas valdosās šķiras interesēm un kura top aizsargāta ar varu, t. i., ar šīs šķiras organizēto spēku.¹⁰¹ Saprotams, tik vālsirdīgi var izteikties tikai komunists, kas vienmēr «izteic to, kas ir». Buržuāziskā zinātnē ar šo vārdu apzīmē arī zināmu kārtību, bet viņa to vai nu attiecinā uz dievišķu avotu, «dieva

* Sk. šā sēj. 414. lpp. *Red.*

** Vārds «taisnība» te un turpmāk lietots kā sinonīms vārdam «tiesība» («npāvo»). *Red.*

*** — likumu zinātāju. *Red.*

dotām tiesībām» (bauši: tev nebūs zagt, nokaut, laulību pārkāpt utt.), vai atkal uz kaut kādu *dabiski* vai vēsturiski radušos taisnību, jeb beigās uz psiholoģiskiem pamatiem, «intuitīvām tiesībām», kas cilvēkā vai nu iedzimtas, vai ieaudzētas caur apkārtnes iespāidu utt. Visatklātāk izteicās pazīstamais vācu profesors Jērings, kurš «tiesību un taisnību» saprata kā «*sabiedribas* dzīves apstākļu (jeb noteikumu) nodrošinātību spāidu (piespiestibas) kārtā». Jūs redzat, ka pie mums svarīgākā starpība ir tā, ka Jērings runā par «varas aizsargātām *sabiedribas* interesēm», mēs turpretim sakām atklāti, ka te ir runa ne par visas *sabiedribas*, bet tikai par *šķiras* un, proti, *valdošās šķiras* interesēm. Bez tam mēs uzsveram, ka te iet runa par «*sabiedriskām*», tas ir, cilvēku savstarpējām *attiecībām*, cik tālu tās piederas vai saskan ar valdošās šķiras interesēm. Beigās mēs vēl uzsveram, ka te iet runa nevis par atsevišķām attiecībām, bet par veselu *attiecību sistēmu* jeb kārtību, kura visām šim atsevišķām attiecībām uzliek zināmu raksturu. Jūs redzat gaiši, ka pēc mūsu uzskata šādas «tiesības un taisnības» *nebija, kad vēl nebija šķiru, un nebūs, kad kritis šķiru pretišķibas un pašas šķiras*. Ľaužu attiecības, saprotams, arī tad turpināsies, bet tām nebūs uzspiesta rakstura, un tās nešķiroties pēc šķiru interesēm. Tās būs patiesi brīvas attiecības, par kādām kapitālistiskā *sabiedribā* ir sapņot aizliegts.

Ja mēs runājām agrāk par tiesībām, tad mēs pie šā vārda neiedomājāmies ikreiz «cilvēku savstarpējās attiecības». Šis cirvis ir mans īpašums, jeb šī fabrika pieder vienam vai otram fabrikantam, Pēters sūdz Jāni dēļ naudas parāda, jeb beigās tiesa notiesā Andreju dēļ blēdības vai zagšanas. Visur tur grozās jautājums ap īpašuma tiesībām, bet mēs vienmēr neiedomājāmies, ka aiz visiem šiem privātpašumiem, aiz pašiem jēdzieniem fabrika vai nauda slēpjelas cilvēku savstarpējās attiecības ražošanā vai ražojumu apmaiņā.

Ja mēs turpretim liekam «tiesības un taisnības» jēdzienam par pamatu cilvēces savstarpējās attiecības, tad mums visai spilgti un viegli attēlojas arī šo tiesību un taisnību sakars ar saimniecības attīstību. Kā radās pirmais jēdziens par privātpašumu? Es negribu te kavēties pie pārejas no pirmatnējā komunisma* uz privātpašumu.

* Domāts — pirmatnējās kopienas. *Red.*

Šīs pārejas vēsture lasāma Bēbeļa «Sievietē»*, Engelsa «Ģimenes izcelšanā»** utt. Mūs te interesē tikai, kā ražošanas un maiņas attiecības pārgāja tiesiskās īpašuma attiecībās.

Darba attiecības pēc pirmatnējās komūnas vergu saimniecībā, feodālās muižniecības laikmetā ar vergu vai dzimtcilvēku un vēlāk spaidu klaušu darbu; tad amatnieka un zemnieka pašdarbs un vēlāk tā paša amatnieka (tikai strādnieka blūzē), tā paša zemnieka (tikai kalpa pastālās) darbs kapitālistiskajā iekārtā *skaidri noteic arī to «sabiedrisko attiecību kārtību»*, kas piederas valdošās šķiras (vai kārtas) interesēm. Te man šķiet paskaidrojumi par šo tiesisko attiecību atkarību no saimnieciskās attīstības lieki: kungs un vergs, kungs un kalps jeb uzņēmējs un strādnieks uz algas līguma pamata. Bez tam par to mums būs vēl runa nākošajā lekcijā.

Bet viena lieta ir *darba organizācija* un otra — darba rezultātu, *ražojuma piesavināšana*. Tas, ko mēs saucam par *piesavināšanas* jeb tieši *īpašuma attiecībām*. Priekš pirmatnējās sabiedrības jautājums skaidrs: tā ģimene vai dzimta, vai tā nu mednieku, lopkopju, zvejnieku, jeb, bei gās, zemkopju, kas kopēji ar saviem kopējiem darbarīkiem strādāja, *sauca par savu*, t. i., *piesavināja — sava darba rezultātu*, jo ne loks vai flinte, ne arkls vai tīkls, ne beigās āmurs un īlens rada produktus, bet tikai cilvēka darbaspēks ar šiem rikiem. Bet, tiklīdz zeme, upes, lopi un amata jeb vispār darbarīki pārgāja citu, t. i., privātpašnieku rokās, darbu padarīja gan joprojām tās pašas «darba rokas», bet šo *darba roku ražojumi* vairs *nepiekrita viņiem*, bet šo *darbarīku īpašniekiem*, kas atstāja vai izdeva no šiem ražojumiem pašiem darba rūkiem tikai taisni tik daudz un visādā ziņā ne vairāk, bet gan mazāk, kā viņiem vajadzēja, sevi un savus pēcnācējus atražojot. Darbarīku un vispār ražojamu līdzekļu privātpašnieks drīz pierada pie tā, ka ražojumu piesavināšana pieder viņam kā darba ražojamo līdzekļu īpašniekam, bet ne šī darba darītājam. «Fūrmani, brauc, — ne tu brauc, mana nauda brauc.» Bet mēs zinām, ka krievu zemnieki uz saviem kungiem vienmēr sacīja: *Mēs piederam gan jums, bet zeme — mums (мы ваши, а земля наша). Viņi saprata savu personīgo*

* A. Bēbeļa grāmatā «Sieviete un sociālisms». Red.

** F. Engelsa darbā «Ģimenes, privātpašuma un valsts izcelšanās». Red.

verdzību (varas jautājumu), bet liedzās saprast viņu darba līdzekļu un to produktu piesavināšanu. Citādi tas bija rūpniecībā. Lielrūpniecība gan attīstījās iz amatniecības un vispār roku darba, bet, tehnikai attīstoties, pārgāja lielās fabrikās, kuras apvienoja daudz strādnieku, kuriem pretim tās bija jaunas iestādes. Un tikai blakus fabrikām (jeb agrāk manufaktūrām) strādāja amatnieki pašdarbji, kas joprojām paši piesavināja savu darba produktus un apmainīja šos darba produktus pret zemes darba produktiem kā *darba* produktus. Bet amatniecība krita konkurenčes cīņā. Šim amatniekam ļoti populāra bija un palika doma, ka nesamaksāta darba rezultāta piesavināšana (tas ir, galu galā ikviens privātpašums kapitālistiskā iekārtā) ir laupišana, zādzība, kā to arī izpauda sīkburžuāzijas sociālists Prudons.

Fabriku strādniekiem vajadzēja ilgi noraudzīties savās darba attiecībās un vajadzēja tādu ģēniju kā Markss un Engelss, lai atklātos viņu acis uz šim attiecībām, kurās arī viņus ik dienas aplaupa, piesavinoties viņiem nesamaksāta darba rezultātu, un ka vienīgi komunisms*, tas ir, darba līdzekļu pārvēršana visas sabiedrības īpašumā, to var galīgi novērst.

Visai interesanti novērot, kā pa visu šo garo attīstības strīpu paši likumi, kas izteica ļaužu savstarpējās tiesiskās attiecības, palika gandrīz negrozīti. Privātpašums pats un viņu pavadošās iestādes** bija nosauktas par svētiem, dieva dotiem, un tādas svētas iestādes taču nevarēja grozīt. Burts palika, bet saturs grozījās jeb attīstījās pretim likuma burtam, un tad tiesu iestādēm bija jānāk palīgā ar saviem paskaidrojumiem, ka tas burts vairs nenozīmē to, ko domāja agrāk, bet citu ko. Tas tā gāja diezgan ilgi, bet savā pēdējā attīstības stadijā attiecības kļuva pārāk citādas un vairs nepadevās agrākiem likumiem un pat viņu visveiklākajiem iztulkotājiem. Tā mēs redzam pagājušā gadusimteņa pēdējos gadu desmitos ceļamies akciju, kredīta un bankas likumus, pat pilnīgi jaunas privātlikumu grāmatas. Kā lai izteic likums, kurš neatzīst procentus, tādas šķiras tiesības, kuras vara pastāv vienīgi procentu nēmšanā? Jeb es jau aizrādīju, ka agrāk par savu sauca to, ko padarīja īpašnieka darbs. Turpmāk par savu ikvienu

* Domāta komunisma pirmā fāze — sociālisms. *Red.*

** — institūti. *Red.*

produktu sauca darbarīku un līdzekļu īpašnieks, bet viņš vēl atsaucās uz savu rīcību, uz «galvas grozīšanu». Akciju biedrībā produktu piesavina vairs nedz strādnieks, nedz «galvas grozītājs» (direktori, veikalvadītāji utt.), bet akcijas īpašnieks, kuponu šķērētāji. Skaidrs, ka te vajadzēja jauna likuma. Tāpat kā vajadzēja jaunu likumu, kad agrāk aizliegto augļotāju darbību pārvērtā par legālu bankas operāciju utt. Mēs tomēr redzējām, ka jaunie likumi ļoti lēni pakaļrāpās dzīves īstenībai, tā ka šīnī arodā i šaubas neceļas par to, ka saimnieciskā attīstība ir tas noteicejs, tas fundaments, un likumi, tiesības tikai tā «virsbūve». Mēs to pašu attīstības gaitu jau agrākā lekcijā redzējām pēc lauības un vispār ģimenes attīstības revolūcijas laikmetā.

Bet kā ir ar tā sauktiem krimināliem jeb sodu likumiem? Tur taču ir spēkā citādi pamati nekā tā sauktos īpašuma likumos? Nebūt ne. Ja mēs tiesības apzīmējam vispār par sabiedriskām attiecībām, kuras nodrošina valdošās varas organizētā vara, t. i., parasti valsts, tad krimināltiesības ir taisni tie likumi un pārējie tiesiskie līdzekļi, kas nodrošina šo attiecību kārtību, piedraudot sodu ikvienam šīs kārtības pārkāpējam.

Pirmais kārtības nodrošināšana caur sodiem stipri atšķirās no tagadējās, tikai kapitālistiskās sabiedrības organizētās kārtības nodrošināšanas. To sauca par attiecību: kā tu man, tā es tev un taviem piederīgiem! Bet pamats tas pats: saimniecisko attiecību kārtības nodrošināšana. Kapitālistiskā sabiedrība attīsta plaši un sīki izstrādātu sodu likumu sistēmu, kur pēc aršinām vai mārciņām piesprieda sodus (cietumu utt.) ikvienam kārtības pārtraucējam. Bet likuma pārkāpšana jeb noziegums ir sabiedriska parādība, kurai pašai par pamatu ir saimnieciska jeb sabiedriska attīstība. Jo noziegumu lielum lielā daļa nav nekas cits kā sacelšanās pret līdzšinējo piesavināšanas jeb īpašuma attiecību kārtību, kura kritīs līdz ar šo piesavināšanās tiesību. Patlaban mēs pārdzīvojam pārejas laikmetu, kurā arī vēl valda *viena šķira*, bet tā ir darbalaužu, t. i., tautas lielā vairuma šķira. Arī viņai vēl jāatbalstās uz tiesībām, tas ir, ar organizētu varu jāuztur spēkā zināma attiecību kārtība, kas piederas viņas kā valdošās šķiras interesēm. Viņa vairs neaizstāv agrāko piesavināšanas kārtību, agrākās īpašuma attiecības, bet viņa tās atceļ vai pārved uz padomju valsti organizētā kārtā: arī viņa atzīst par noziegumu un soda no viņas atzītās un

kaut pagaidām atstātās kārtības traucētājus, tikai aiz ciemotīviem. Tā arī noziegumi un sodi par tiem ir saimnieciskās attīstības tiešas sekas.

Bet mums sacīs: mēs, komunisti, taču taisni lielas cerības liekam uz sabiedrisko attiecību grozīšanu caur dekrētiem. Nav šaubu, ka likums var apzinīgi ievest vienu vai otru attiecību jauniekārtojumu. Mēs taisni aprādījām agrākā lekcijā, ka, izzinājuši attīstības likumu, mēs varam atvieglināt attīstības pāreju un to veicināt, bet, kā teikts, tikai tad, ja šī iejaukšanās iet saimnieciskās attīstības virzienā. Citādi jaunās attiecības pārkrāsosies vecajās formās: zemes socializācija pārvērtīsies par zemes dalīšanu, nacionālizēti uzņēmumi par kapitālistiskiem trestiem utt. Ir vesela juristu skola, kas pat sociālismu cer ievest mierīgā juridiskā celā, tikai ne gados, bet gadu simtos, pamazām kapitālistiskajai valstij pārvēršoties sociālistiskā valstī ne joqainā revolūcijā, bet demokrātiskā evolūcijā.¹⁰² Bet šis uzskats krīt reizē ar viņu uzskatu par pašas valsts nozīmi.

2. POLITIKA UN VALSTS IEKĀRTA

Mums, kas pārdzīvojuši Oktobra revolūciju un kas pāzīstami ar b. Ļeņina grāmatu «Valsts un revolūcija», nav ilgi jākavējas pie sakariem starp valsts iekārtu un saimniecisko attīstību. To mums Fr. Engelss aprādīja, ka valsts nav nekas cits kā «ekspluatatoru šķiras organizācija, lai uzturētu tās ārējos ražošanas nosacījumus, tātad it īpaši, lai ar varas līdzekļiem noturētu ekspluatējamo šķiru pastāvošā ražošanas veida noteiktajos apspiešanas apstākļos (verdzība, dzimtbūšana vai feodālā atkarība, algotais darbs).».* Engelss, kā arvien, ļoti populāri paskaidro šo savu pilnīgi jauno domu. Ja nebūtu tādas varas organizācijas kā valsts, kas lai gan tad uzturētu verdzībā vai ci-tādā apspiestibā *lielo tautas vairumu*, darba tautu? Tik sa-protamam paskaidrojumam nav nekā ko piezīmēt.

Bet buržuāzija atrod arī te izeju: viņa vispirms neapzinīgi un tad liekulīgi apzinīgi nemas rīkoties ar *demokrātijas* jēdzienu. Demokrātija bija Lielās angļu un Lielās

* Citāts no darba «Sociālisma attīstība no utopijas par zinātni». Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 138. lpp. Red.

franču revolūcijas iekarojums. Tanī laikā, kad buržuāzija bija visas tautas priekštāve pretim viņas apspiedējiem, demokrātija nebija liekulības auglis. Toreiz, revolūcijai sākoties, buržuāzijas vadošās galvas tīcēja brālibai, līdzībai un brīvibai. Bet vienīgi tik ilgi, kamēr revolūcijas bangas nepacēla jaunu šķiru, kas atšķēlās no buržuāzijas. Nu buržuāzija, runājot par demokrātiju, runāja vairs tikai par «brīvību, *kā es to saprotu*». (Vācu birgēliskais dzejnieks* taisni dzied par «*Freiheit, die ich meine*».)

Demokrātija tiesām ir labs līdzeklis aizslēpt valsts varas šķiras raksturu. Ja visiem ir vēlēšanu tiesības, tad šķiet taču joti vienkārši, ka tautas lielais vairums pats nodod valdības grožus zināmai grupai vai šķirai. Jūs jau, kungi, to lietu labāk saprotat! Bet patiesībā nav nekādu līdzīgu vēlēšanu tiesību un aizklātas balsošanas. Viss tas ir visādi sagrozīts, saniķots. Saimnieciskā atkarība iespiežas visaizklātākajā balsošanas kambarītī. Un rezultāts ir vienmēr un atkal vienas vai otras valdošās šķiras vai pat kliķes uzvara. Un tanī pat laikā, kad statistiskie skaitļi liecina, ka vienā vai otrā valstī ir noteikts vairums darba tautas, visbrīvākās vēlēšanas noved pie tās pašas *buržuāzijas* šķiras vairuma valsts.

Mēs jau redzējām agrākajās lekcijās, cik grūti plašo masu galvās iespiežas un izveidojas patiesās ražojamās attiecības un to izpratne. Vispirms buržuāziskās valsts varas dūre: viņas karaspēks, policija, tiesa, ierēdniecība. Tā ir tāda vara, pret kuru sacelties pat aizklātā kambarītī neiedrošināsies. Kas zina, tomēr nāks klajā un ko tad? Bet tas vēl nav viss, buržuāzijas valstij ir pakalpīga baznīca, kas ik svētdienas sludina, ka jābūt paklausīgiem tai priekšniecībai, kurai tā vara rokās. Un tā ir stipra vara, kas pasaulīgai soda piedraudei pievieno sodu viņā pasaulē. Bet vēl lielākā svarā krit tā vara, kāda ir buržuāzijas intelligencei par darba tautas prātiem. Tā gara verdzība, kas izplatās caur skolām, grāmatām, lekcijām un jo īpaši laikrakstiem. Šī gara verdzība ir buržuāziskās iekārtas visstiprākais atbalsts un tātad arī pilsoniskās valsts visciešākais pamatakmens.

Tā mēs redzam, ka ilgus gadus simtus un tūkstošus politika, tas ir, piedališanās valsts varā jeb «māksla valdīt», bija nelielas grupas piederums. Ar politiku nodarboties,

* Maksis fon Šenkendorfs. *Red.*

tas ir, spriest par valsts lietām, bija aizliegts ne vien plāšajai darba tautai, ne vien armijai un pat zemajai ierēdniecībai, bet arī pašas valdošās kārtas vai šķiras jaunajai paaudzei un pat vienkārši «špīserim»*. Un tomēr, neraugoties uz visu to, pilnīgi bezapzinīgi priekš šīs politikas dalībniekiem saimnieciskā attīstība grozīja i valsts varu, i valsts varas rīkotājus, tas ir, politiku. Pat tad, kad ļaudis paši to neapzinājās, jau norisinājās šķiru cīņa, kurā viena daļa no cīņas grozījās tieši ap valsts organizāciju un tās varu. Spilgti tas izpauðās ne vien juku, revolūciju laikmetos: zemnieku dumpjos, tīcības nemieros, pat starpvalstiskās jukās un karos un jo īpaši Lielajā angļu un franču revolūcijās.

Un kad 19. gadusimtenī galīgi nodibinājās kapitāliskā ražojamā kārta, kapitālistiskā sabiedrība, kad līdz ar «demokrātisma» centieniem arī politika kļuva par masu piederumu un beigās uz skatuvi stājās strādnieku šķira un pie tam apzinīga, tas ir, redzīga un ne akla strādnieku šķira, politikas sakars ar saimniecisko attīstību kļuva acīm redzams. Šķiru cīņa kļuva apzinīga un no vienkārši saimnieciskas cīņas apzinīgi pārgāja politikā. Vai viss tas norisinājās nejauši?

Šķiru cīņa starp darbu un kapitālu izcēlās agrāk nekā sociālisma kustība. Markss un Ēngelss uzrakstīja to, kas jau norisinājās dzīvē. Viņi to agrāk novēroja nekā citi un daria slēdzienus, kas citiem nebija pa spēkam, bet ne no pirkstiem viņi tos izzida, ne no galvas izbēra, bet iztvēra iz saimnieciskās dzīves īstenības. Jo pati kapitālistiskā saimniecība agrāk organizēja darba tautu, nekā tā apzinājās savu organizāciju. Politika nav vairs vienīgi nelielas grupas māksla vai māksla valdit, tā top par vispārēju šķiras cīņu ap varu, kurā vispirms strādnieku šķira tiecas iekarot dalību valdībā un tad pāriet uz revolūciju, sagrābrot un salaužot valdošās šķiras varu.

Un tas visinteresantākais šīnī gadījumā ir tas, ka nu vairs nav jāpierāda politikas atkarība no saimnieciskās attīstības. To pati buržuāzija vairs nenoliedz, bet gan taisni otrādi — uzsver, lai apgāztu strādnieku šķiras revolucionārās tieksmes. Tīklīdz Krievijā vara nonāca strādnieku šķiras rokās un tādas pat tieksmes parādījās arī citās zemēs, *buržuāzijas inteliģence un viņas pakalpīgie so-*

* — mietpilsonim. *Red.*

ciālisti-nodevēji sāka pierādīt, ka strādnieku šķiras valsts neiespējama tādēļ, ka saimnieciskā attīstība vēl neesot tik tālu nonākusi. Un taisni saimnieciskās grūtības Krievijas padomju iekārtā viņi izbīda pret darba tautas šķiras politiku. Vairs nav noliegšanas, ka saimnieciskā attīstība noteic zināmas sabiedrības politiskās tieksmes un cīņas.

Starp citu, šīnī gadījumā mūsu pretinieki aizrāda uz to, ka vidusšķiras vēl saimnieciski pretējas sociālistiskai revolūcijai, pie kam vieni no viņiem to izskaidro caur to, ka attīstība vēl neesot nonākusi tik tālu, otri mēģina pierādīt, ka šī attīstība uz laukiem arī nemaz neiešot šo ceļu. Kā redzat, tā ir pavisam cita valoda. Revolūcijas laikmetā grūti polemizēt ar statistiskiem skaitļiem, jārunā ar dzīviem faktiem. Mēs arī politikā apzinīgi mēģinām ieraut plašas vidusšķiras mūsu virzienā: no viņām prasām vismaz neitralitāti un saistām viņas (īpaši zemniecības) intereses pie revolūcijas: lai zina tās, ka *kontrrevolūcija* ir arī viņu apspiešana, kamēr *revolūcija* no viņām prasa tikai minimālas līdzdalības. Mēs, mazākais, tiecamies iz šo masu galvām iztriet vecās pasaules ieaudzētās tradīcijas ne vien politikā, bet arī morālē, reliģijā, zinātnē utt.

3. RELIĢIJA UN ETIKA EKONOMISKĀ MATERIĀLISMA APGAISMOJUMĀ

Runājot par reliģiju un ētiku, par ticību, tikumu un tiku mību (morāli), mēs nonākam tanī novadā, no kura gadusimteņus un tūkstošus izplūst tie svētuma stari, kas aizsargā i svēto laulību, i svēto īpašumu utt., visu pilsonisko un agrāk feodālo un vergu laiku «svētito» sabiedrību. No vienas puses, uz visiem šiem jautājumiem ir zināms ārējās neaizskaramības zīmogs, no otras puses, tie ir aizsargāti iekšēji, jo attiecas uz «īkvienā cilvēka visdzīļako noslēptni». Par vairāk vai mazāk atklātu pārrunu šīnīs jautājumos vēl nesen atpakaļ i domāt nevarēja. Pat sociāldemokrātu programma pie šim durvīm palika stāvam un paklausīgi padevās uzrakstam: «īeeja ir aizliegta», jeb, kā angļi raksta uz privileģētām atejas vietām: «private» («Reliģija ir privātlieta»).¹⁰³ Kā lai nāk ar zinātniskiem pierādījumiem par reliģijas, ticības atkarību no saimnieciskiem apstākļiem, ja ticīgais ar lepnumu lielās: «es ticu tādēļ, ka tas ir neticami (burtiski: absurds).» Un nedaudz

vieglāk uzstāties morāles, vecā tikuma un tikumības, ētikas un sirdsapziņas lietās.

Arī zinātnē, neizņemot sociālistisko, šinī jautājumā darījusi maz. Tikai pēdējos 50 gados ticības jautājums zinātnē ir iekarojis zināmu vietu. Mums tagad tomēr ir materiāls, kas dod iespēju vest sakarā visvecākās un vispāgāniskākās ticību mācības ar «vienīgo pareizo» dievticību — kristīgo un, *visas šīs ticības kopā n̄emot, ar ikreizējo sabiedrisko, tas ir, galu galā saimniecisko attīstību.* Un tikai vēl vēlāk zinātnē šo pašu metodi piemērojusi arī morāles jautājumiem. Visādā ziņā šie abi aploki ir viens otram ļoti tuvi, un viņi arī kopā jāapprauga.

Mēs tagad zinātniski izteicamies, ka tikumības sajūta jeb morāle, neizņemot sirdsapziņu, nav nekas cits kā dzīvnieku pašuzturēšanās, vairošanās *un sociālo sakarību instinkti, tikai izkopti un izveidotī cilvēces sabiedriskās, tas ir, galu galā saimnieciskās attīstības gaitā.*¹⁰⁴ Un particību, reliģiju jaunākā zinātnē māca, ka viņas patieso saturu noteic ne pārdabiski spēki un arī «ne dabas iespaidi, bet sociālā, sabiedriskā dzīves izpratne». «Saprotaams, ikviena aina, kas eksistē cilvēka iedomā, ir atkarīga no dažādiem iespaidiem, un tādā ziņā var sacīt, ka i dabas apstākļi, i sociālā apkārtne (sabiedriskā dzīve) dara iespaidu uz reliģisko ideoloģiju; bet, nerunājot jau par to, ka arī dabas uzskati stipri atkarājas no tā, cik lielā mērā cilvēks paspēj tehniski izlietot šos dabas spēkus savas materiālās dzīves ražošanai, ainas, kas rodas kā dabas novērošanas rezultāti, sniedz tikai materiālu ārējiem izpušķojumiem, gribētos sacīt, *«piedod tikai vietējo nokrāsu reliģiozam domu gājienam»* (H. Kunovs). Sie īsie un noteiktie slēdzieni ir garu zinātnisku darbu rezultāti, un īsumā arī mums jāaplūko šo zinātnisko apcerējumu domu gaita.

A. Reliģija

Kā ceļas vispārīgi domas par gariem un dieviem? To mēs varam tagad izpētīt pēc to daudzo pētnieku, ceļotāju, misionāru aprakstiem par saviem piedzīvojumiem pie mežoņiem un par mežoņiem Amerikā, Āzijā, Āfrikā un Austrālijā, salīdzinot tos ar veco teiku un rakstu ziņām par senseniem laikiem. Un tās vienādības, ko mēs tur atrodam pie pagāniem, puspagāniem un kristītiem ticības jautāju-

mos, mums var galvot, ka mēs pētīšanā esam uz pareizā ceļa.

Celotāji bija ļoti izbrīnījušies, kad pie dažām mežoņu tautām viņi atdūrās pret šaubām tādā vienkāršā patiesībā, ka «ikvienam cilvēkam ir jāmirst». Viņi gan saprata, ka gadās un bieži gadās, ka ļaudis mirst, «aiziet no šejenes», bet, ka tas ir *ikviens cilvēka liktenis*, to viņi nesa-prata. Viņu piedzīvojumi ļoti šauri, 10—20 cilvēku; kas vairāk, ir vienkārši «daudz», ko viņi nespēj saskaitīt. Un īpaši rets gadījums viņu piedzīvojumos ir *dabiska* nāve.

Viņš daudz biežāk redz nomiršanu aiz ievainojuma; to pašu viņš novērojis pie zvēriem. *Dabisko* nāvi viņš skaita par *pretdabisku* un meklē tai iemeslus no kāda nezināma iespāida, burvības. Kas norisinās, cilvēkam mirstot, — viņam ir noslēpums. Viņš redz sapņos nomirušos kā dzīvus, un tā rodas viņam iedomā par «aizgājušo», «aizmigušo» kā garu, tikai agrākajās miesās. Gars ir izgājis no miesas, bet var atgriezties, tādēļ līķus aprok vēlu vai pat pārvērš mūmijās utt.

Bet kāds izskatās gars? Kad mirst no ievainojuma, no cilvēka, kā arī no zvēra izplūst asinis. Tātad *asinis* ir tas gars. Cītādi domā tās tautas, kas barojas no zivīm un vis-pār dzīvniekiem ar aukstām asinīm. Tur viņi tomēr novēro kustību *krūtīs* (i miegā, bet tikai, kamēr dzīvs), tātad krūtīs tā dzīvība. Pie tautām, kas stāv uz ļoti zema attīstības stāvokļa, dzīvības spēks, kustība, dvēsele, gars, ēna, elpošana *ir viens un tas pats vārds*. Tas gars, kas izgājis no miesām un parādās vēlāk sapnī, tur jau pie-ņēmis agrākās miesas. Saprotais, ka toreizējais domu aparāts ir zemu attīstīts un neļauj tālākas pētīšanas.

Bet, ja gari dzīvo, tad tie taču arī ēd un, ja viņi parādās sapņos, tad taču kaut kur maldās. Tā ieviešas upuri (ziedoņumi) kā vienkārša barība, mielasts aizgājušiem un domas par īpašiem garu mitekļiem, debesīm un pekli. Rodas ticība, ka gari var būt labi un ļauni, tie var palīdzēt un riebt. Tie jāsāk cienīt un pieminēt. Tā rodas *pirmā ticība gariem* kā aizpasaules būtnēm.

Šīnī ticībā iejaucas jauns elements. Ģimenes, izplešoties plašumā, top par ļaužu apvienībām, kas savā starpā nevar precēties jeb kopoties. Tas ir ļoti vecs paradums (tūkstošus gadus pastāvošs), ka vienas ģimenes *veči un vecenes* nekopojas ar pārējiem tās pašas ģimenes pieaugu-

šās grupas piederīgiem. Ar laiku top atmesta arī kopošanās tās pašas ģimenes *pieaugušo starpā* vispār. Tā rodas *asinsradnieciskā ģimene jeb ciltis*, kas grib savus piederīgos kā nekā atšķirt no tiem, lai nesajauktos, kā vienīga asins apvienība. Tie pieņem kopēju «totēmu», tas ir, dzīvnieka vai auga *nozīmi*, ko pieņem par *teiksmaino ciltstēvu*. No sākuma tur nav nekā dievišķa: i dzīvnieku, i augu, kas ir par ciltstēvu totēmu, kauj vai plūc un ēd. Tikai tālākā attīstībā totēms kļūst par garu — varoni, tad aizstāvi un beigās *dievu*. Te rodas *pirmā dieva ticiba*, kas tikai vēlāk saistās ar dabas spēku kultu (pielūgšanu). Jo šo dievu uzdevums pirmatnēji ir gādāt labu vēju, lietu, sauli utt.

Tiklīdz attīstās domāšanas aparāts, cilvēkam rodas jautājums par pasaules celšanos. *Kas to darinājis?* Tāds viņa jautājums. Kaut ko bez darba radīt, to viņš vēl nesaproš. Saprotams, to dara stiprākais gars jeb dievs. Zemāk attīstītās tautas un vecākās teikas pat neļauj domāt, ka šis dievs šo vai to būtu radījis bez *neapstrādāta* («jēla») *materiāla*. Ka dievs uz vienkāršu pavēli vien varētu radīt ne vien visu pasauli, bet pat tikai atsevišķu salu, kalnu vai jūru, tas izliekas vēl neticams. Jo plašāki top ražošanas un darba līdzekļi (t. i., jo plašāki top līdzekļi gūt pārtiku), paplašinās arī viņa uzskatu apvārsnis, jo sarežģītāks un daudzpusīgāks kļūst pasaules radišanas akts. Gan arī tad cilvēks neiedomājas vēl, ka dievi radījuši pasauli it ne no kā, tomēr viņi jau piedzejo dažādas dievišķas padarīšanas pie šī akta izpildīšanas. Parasti, ka tās tautas jeb ciltis, kas dzīvojušas jūras malā, iedomājas pasaules radišanu iz lielas jūras, turpretim tautas, kas dzīvojušas kalnājos, ved sakarā ar kalniem arī pasaules radišanu. Ja tautas vai ciltis ir staiguļi, kas mainījuši dzīves vietu, tad abi uzskati sajaucas divējādos uzskatos, kā mēs to redzam, piemēram, bībeles teikā. Ja salīdzinām bībeles teiku ar citu tautu teikām, tad šī teika arī atkārtojas pie daudz citām tautām, bet pirmie bībeles panti (ja tos ņem pareizā tulkojumā) runā par jūru un okeānu iesākumā un zemi tikai *trešā dienā*, kamēr Mozus I grāmatas otrā nodalā runā par *zemi vispirms* un nemaz *ūdens* dzīniekus. Saprotams, ka teikums «lai top» ievests tekstā tikai vēlāk, jo tas arī nemaz nesaskan ar pārējo. Tā arī pasaules radišanas uzskats ir pilnīgi atkarīgs no ražošanas attīstības un tātad saimnieciskiem apstākļiem.

Nekavēsimies tālāk pie šiem apstākļiem, to daudz ir pievests Kunova grāmatā (krieviski Stepanova tulkojumā)*. Tuvais sakars starp «debesīm» un zemi, starp dieviem un cilvēka cīņu dēļ uztura ir acīm redzams. Ja mēs nu gribētu izsekot ticības vispār, un kristīgās ticības sevišķi, attīstību, tad gan sarežģītāk, bet tomēr spilgti visur redzami sakari starp maiņām ticības un baznīcas lietās un visai pasaulīgiem notikumiem kā saimnieciskiem pārgrozījumiem.

Ir ļoti pievilcīgi salīdzināt, kā ne vien Grieķijā un Romā, bet arī pie ģermāņiem un galu galā pat pie mežoņiem līdz ar preču saimniecību arī reliģijā notiek pārgrozība un, proti, par labu *viendievībai*. So lielo lūzumu izdara galu galā tehnikas attīstība. Ja mēs palūkojamies kristīgās ticības attīstībā, tad redzam, ka tā vispirmajā laikā Kanaana zemē ir nabadzīgās šķiras ticība ar savu pirmatnējo patēriņa komunismu (lielā radniecībā ar «Budas» mācību), tā pāriet uz Romu un tur top par valdošās šķiras reliģiju Romas valstī, jo lielā tirgošanās apgrozība romnieku sabiedrību bija visā valstī novedusi pie *viendievības* un kristīgā ticība bija taisni kā radīta šādiem apstākļiem. Un kristīgā ticība ātri piemērojas turienes saimnieciskajām un līdz ar to sabiedriskajām attiecībām. Kā vergu lielsaimniecības priekšgalā stāv kungs un zem viņa stārostu pakāpe, tāpat valstī ķeizars un vesela «hierarhija», veselas «ierēdņu kāpenes». Zināms, arī jaunā valsts ticība pieņema tādu pat baznīcas iekārtu. Bet Romas lielsaimniecība sabrūk, saimniecība pāriet naturālajā iekārtā, kas izvēršas par vispasaules feodālsaimniecību ar kļaušiem un dzimtļaudim. Un arī kristīgā ticība veidojas līdz. Tad rodas jauna šķira, kapitālistisko pilsētnieku jeb pilsoņu šķira: tās sabiedrisko attiecību ideāls nesakrīt ar agrākās baznīcas iekārtu, un rodas protesti pret to, kuri izbeidzas ar protestantu baznīcu un ticību. Lutera un pārējo protestantu laikmets sakrīt ar lielām revolucionārām kustībām, un, saprotams, ne baznīcas jautājumi izcēla šo kustību, bet saimnieciskā revolūcija noveda pie revolūcijas arī baznīcā, kura pati iz nabadzīgajām kristīgām

* Domāta H. Kunova grāmata «Teoloģiskā vai etnoloģiskā reliģijas vēsture», ko bija pārstrādājis I. Skvorcovs-Stepanovs un kas iznāca krievu valodā Maskavā 1919. g. ar nosaukumu «Mūsu dieva izcelšanās». *Red.*

komūnām bija pārvērtusies par bagātu pasaulīgu mantu īpašnieci. Te kādreiz iebilda, ka Itālijā arī pilsētu šķiras palikušas katoliskas, bet tur jāievēro, ka Itālijas pilsētas mēgināja izlietot pāvesta vispasaules varu savās saimnieciskās interesēs un tādēļ nepievienojās protestiem pret pāvestu ticības lietā, kaut gan pilnīgi emancipējās no viņa pasaulīgās varas pie sevis mājās. Tā pakāpeniski pārgrozās kristīgā ticība līdz ar saimniecisko attīstību, un netrūka pat mēginājuma pie tās piesaistīt arī strādnieku kustību. Mums ir kristīgi sociālisti un tagad kristīgi komunisti,¹⁰⁵ nerunājot jau par ilggadējo neitralitāti pret šo ticību ar slaveno programmas teikumu: reliģija ir privātlieta.*

Jau pirmajā laikā saimnieciskās pārgrozības viņu vienkāršākajā veidā taisni būdīt bīdīja cilvēka prātu uz dievu jautājumu, kurš tādā kārtā attīstīja cilvēka prāta aparātu, tad turpmākā gaitā ticības jautājumi bija taisni veclaiku atliekas un tradīciju perēklis cilvēku galvās. Gan buržuāziskā zinātne, tas ir, pirmā kārtā dabas zinātne, uzstājās pirmā laikā ļoti kritiski pret ticības aizsprendumiem un pret šo aizsprendumu organizēto varu — baznīcu, kura reizē bija arī pasaulīgās varas atbalsts. Šīnī zinā mēs zinām, cik radikāli bija franču revolūcijas priekšteči kā Voltērs, kura izteikumu pret baznīcu — «iznīcināt šo neļieti» — vēl tagad lieto sociālisti, kad tiem nav cita ko sacīt. Bet tad iestājās reakcija, arī buržuāzijas zinātne pasludina «reliģiju par privātlietu», tas ir, neaizskaramu, kamēr pati buržuāzija slēdz mieru ar ticību un baznīcu un pēdējā stājas ar prieku buržuāzijas dienestā, kļūdama reizē par līdzkapitālistu (ne katoļu baznīcām vien, bet arī visām citām pasaulīgo mantu ir «dievs un gan»).**

Komunisms ir jebkādas oficiālas baznīcas un ticības pretinieks, bet viņš to apkaro ar gara ieročiem: caur neticības propagandu vārdos un darbos un caur vispārēju gara apgaismu, tas ir, vispārēju izglītību. Ja ticība cilvēces pirmdienās bija reizē arī pirmā zinātne, tad tagadējās cilvēces galvās vairs nav vietas ticībai, bet vienīgi zinātnei.

* Sk. 103. piezīmi. *Red.*

** T. i., diezgan. *Red.*

B. Tikumība jeb morāle

Tāpat kā par tīcību, arī par tikumības sajūtām mācīja, ka tās esot iedēstītas no dievišķas rokas. Vai nu tieši no dieva, vai caur iedzīmtību, bet visādā ziņā iz svēta avota. Jo kā lai citādi izskaidrojot laba un ļauna jēgumu un cilvēka sirdsapziņu, kas cilvēkā dzīvo pat tad, kad neviens neredz un nezina viņa ļauno sirdi vai viņa grēcīgo darbu. Tādi uzskati bija itin dabiski, kamēr trūka zinātniskas sajēgas un īpaši kamēr nebija vēl pazīstama socioloģija un pat nebija jēgas par cilvēces un vispār dzīvnieku attīstības gaitu.

Tikai Darvins pēdējā ziņā atklāja jaunu laikmetu. Viņš pierādīja, ka starp cilvēku un pārējiem dzīvniekiem nav nepārlecas plāsas, ka i viņu organisms, i viņu gara dzīve ir tuvu radnieciska. Starpība starp organisko un neorganisko pasauli, starp stādu un dzīvnieku un beigās starp dzīvnieku un cilvēku ir pakāpeniska. Kamēr agrāk filozofi pierādīja, ka tādas tikumiskas jūtas kā altruisms, tuvākā mīlestība, esot cilvēka dievišķās dabas labākais pierādījums, dabas zinātnieki skaidri un gaiši pierādīja, ka altruisms ir tāds *instinkts*, kas i dzīvniekiem vispār nav svešs. Bērnu mīlestību nepazīst daudzi mežoņi, bet to atrodam ļoti attīstītā veidā pie citiem dzīvniekiem. Un pat sirdsapziņa atrodama ne vien pie cilvēka, bet arī pie citiem «domājošiem» dzīvniekiem.

Dzīvnieku vispār, neizņemot cilvēku, atšķir divas īpašības: patvalīga kustēšanās un atziņas, sajūsmas spēja kā ierocis cīņā dēļ uztura. Bet šīm spējām ir nozīme tikai sakarā ar iedzīmtu dzīvnieka dziņu jeb instinktu uz pašuzturēšanos un auglošanos, tas ir, uz savas un sava dziņuma dzīves turpināšanu. Bet dzīvnieki nav vieni, arī viņi dzīvo pāros, baros, pulkos, un līdz ar to viņos dzīvo *sociāli*, *sabiedriski* instinkti, kuri parādās ļoti spilgti pie jebkuras sadursmes, kas gadās viņu «sabiedrībai» ar ārējo pasauli. To mēs novērojam, sākot no bišu stropu un skudru pūļa un beidzot ar negantāko plēsīgo ģimeni vai baru. Sie instinkti pa daļai pamatojas uz tās «darba dalīšanas» parādībām, kas novērojamas jau dažādajās dzīvnieku sugās un izskaidrojamas iz tām pašām pašuzupurēšanās dziņām.*

* Sk. 104. piezīmi. *Red.*

Sie instinkti, saprotams, citādi izveidojās cilvēku galvās, kuru domāšanas aparāts attīstības ziņā neizmērojami augstāks. Viņi tur noteikti pārvēršas vairāk vai mazāk apzinīgos tikumos un tikumības sajūtā, kuriem sirdsapziņa ir, tikai tā sakot, grādu mērītājs. Arī te apstiprinās tās pats dabas likums, ka zināmā pakāpē dāudzskaitlība pārlec īpatnībā*. Pirmās domu dzirksteles bija izņēmuma gadījums, bet šie izņēmuma gadījumi pārgāja parašā, prāts izveidojās logiskā aparātā un ņema pārsvaru par instinktu vai pat to izspieda, izskauda. Mēs, piemēram, pie dzīvniekiem un arī pirmatnējiem mežoņiem novērojam sevišķu instinktu «orientēties vietēji» (Ortsinn), kurš ļoti maz attīstīts jeb pavism nozudis pie kultūras cilvēka. Mēs apbrīnojam dzīvnieku paregošanas spējas laika pazīmēs, un vēl zemniekiem tanī ziņā ir liela novēribas spēja, kamēr kultūras cilvēkam tā nozūd un jāapmaina pret īpašu zinātni (meteoroloģiju). Tiklīdz cilvēce pāriet uz grāmatvešanas sistēmu, nozūd agrākā milzīgā atmiņa saimniecības rēķinos utt.

Ja mēs jau pie reliģijas jautājumiem redzējām, kā attīstās cilvēka domāšana, tad tas pats novērojams arī pie tikumības. Instinkts veidojās un *pārveidojās* zem *saimnieciskās attīstības iespādiem* un līdz ar to.

Te gan jāpiezīmē, ka taisni tikums un tikumība ir tas «vēsturiskais» elements iekš mums, mūsu būtes konzervatīvā puse, cilvēka galvenais tradīciju krājums. To salauzt ir visgrūtāk, kā mēs jau redzējām, apraugot tradīciju jautājumu vispār. Un tomēr mēs redzam vismilzīgākās maiņas: mežoņi staigā kaili, pie mums tas skaitās par netikumību, kamēr pie mežoņiem otrādi. Un paraugot šo viņu uzskatu starpību šinī pat jautājumā, paraugoties uz ikdienišķa darba apģērbu vai atkal uz bagātnieku dāmām ballēs vai baletos, puskailām vai apģērbtām taisni tik daudz, lai iekairinātu prātus domās par tām daļām, kas tur aizsegtas. Vai vēl runāt par starpību starp laucinieku un pilsētnieku tikumiem šinī ziņā un vispār par dažādu arodu darbiniekiem? Un tomēr tas tikai mazs jautājums, kurā var tieši izsekot uzskatu maiņai zem saimniecisku pārgrozību iespāida.

Ņemsim strādnieku dzīvi: agrāk strādnieka tikums pastāvēja iekš tam, ka viņš vakaru pavadija mājās, tagad

* — kvantitātē pāriet kvalitātē. *Red.*

tas ir «neattīstīts», «neapzinīgs» strādnieks, kas ik vakanus nosež mājās, neaiziedams uz biedru, partijas vai ci-tādu sapulci. Tā grozās ikdieniškie *tikumi*, šīs cilvēka smadzenēs ieviesušās bieži apsūnojušās parašas.

Ne citādi lietas ir ar visu tikumu sistēmu, *tikumibu* jeb morāli. Kādreiz biedrene Rolande-Holste izteicās, ka «*lابums*» un «*Jaunums*» pasaulē mainījuši savus sēdeklus. Atminiet, ka sirdsapziņas galvenais uzdevums ir izšķirt labu no ļauna. Un biedrenei Rolande-Holstei ir taisnība. Nemsim ģimenes dzīvi. Mēģiniet ievest tagad pie mums mežonu precēšanās kārtību, tā būs grēks un netikumība. Tagad ir vecāku mīlestība un veču apkopšana līdz mūža beigām tikumības pirmprasība, bet vecos laikos večus rai-dīja uz viņpasauli kā liekus ēdājus, un viņi paši padevīgi kāpa uz uguns sārtu. Un sieviešu uzstāšanās atklātība, kas nesen vēl bija «netiklība», netikumība, tagad pat buržuāzijā sāk iegūt pilsonības tiesības.

Ne mazāk tikumība mainās pēc šķirām. Strādnieks, kas nestrādā buržujam, ir «sliņķis un netikls», bet par buržuju, kas strādā pats tāpat darbu kā strādnieks, tur, vismazākais, smejas.

Bet nemsim kādu vairāk sarežģītu jautājumu, jautājumu par tautības un tēvijas mīlestību. Abi šie jautājumi ir sa-mērā jauni jautājumi: i tautības, i tēvijas jēdzieni taga-dējā sapratnē ir jaunlaiku, pat tikai attīstītā kapitālismā radīti jēdzieni. Vēl simts gadus atpakaļ šie jēdzieni bija tikai īpašu ideālistu, dzejnieku piederums. Un strādniecību šīnī ideologijā ievilka tikai nesen; varētu sacīt, kā vispā-rēju masas kustību to mēs novērojām sevišķi spilgti tikai ar lielā imperiālisma kara (1914. g.) iesākumu. Tā bija «tautības un tēvijas mīlestības» kulta augstākā attīstība. «Grēks un netikums» bija šīs mīlestības neatzinēju lāsts, nerunājot jau par pasaulīgiem sodiem. Un ļaudis bļāva līdz patriotiski šovinistiskos izkliedzienus un gāja karā ar sajūsmu liet savas un savu šķiras brāļu asinis cīņā «par savu tautu un tēviju»; tikai ikviens par «savu» tautu un tēviju. Tā bija *imperiālisma* pakāpe kapitālisma attīstībā, kas noveda pie šīs savādās tikumības, kas runāja pretim pat kristīgās ticības dogmām. Bet šīs dogmas ir ļoti staipgas, itin kā no gumijas. Kad savā laikā revolu-cionāri aizrādīja ticībniekiem, ka zaldāti-dēli taču nedrīk-stot šaut uz saviem tēviem-zemniekiem uz laukiem, tad

kāds loti *liberāls* galma priesteris Sokolovs (slavenā sociālista atkritēja advokāta Sokolova tēvs) izdeva katķismu, kurā paskaidroja, ka šinī gadījumā dievs tieši pāvelot šaut dēliem uz tēviem vai otrādi. Un pasaules kara sākumā ikvienas valsts ticība sludināja savas puses tēvijas milestību, bet pāvests, kā starptautisks ticības priekšstāvis, caur saviem priesteriem svētīja *abus* naidīgās puses.

Bet uz citādu stāvokli stājās strādnieku šķira. Vecais Komunistu manifesta (1848) teikums, ka «strādniekiem nav tēvijas», kuru jau agrāk sociālnodevēju priekšteci sāka apšaubīt pat tādu *lielu viru* personā kā A. Bēbelis, tagad tika galīgi aizmirsts vai pat ar kājām mīdīts. «Kad mājā ugunsgrēks, tad jāsteidzas to dzēst visiem iedzīvotājiem,» tā sludināja buržuāzija un viņas atbalsis sociālistu starpā un sūtīja uz fronti gandrīz vienīgi strādnieku šķiru. Itin tāpat, kā arī pie ugunsgrēku dzēšanas viņi parasti neiet paši, bet pasūta strādniekus-arodniekus, ugunsdzēsējus.

Tikai pamazām strādnieku masām atklājās acis uz to lielo mānu darbu, ko izdarīja ikvienas zemes buržuāziskā diplomātija. Kreiso sociāldemokrātu, tagad komunistu, lozungs: «nost imperiālistu karu, jo strādnieku šķirai vēl nav savas tēvijas» — sāk rast piekritējus arvien jo plāšākās strādnieku šķiras masās. Tā pretšovinistiski centieni top par *starptautiskās strādnieku šķiras apvienības tikumības likumu*. Un tikai tur, kur rodas strādniecības valsts, tās locekļi cīņā pret kontrrevolūciju var atsaukties uz savu komunistisko tēviju un tās aizsargāšanu. Bet arī tikai tik ilgi, kamēr nekritīs dažādo zemju valsts robežas, galīgi visai pasaulei apvienojoties *vienā lielā strādniecības*, tas ir, visas cilvēces *tēvijā*.

Nav dzīvāka piemēra kā šis, kur tikumības uzskats maiņas gandrīz pēc dienām. Vakar vēl Elzasa-Lotringa bija vācu un tās iedzīvotājiem jāmīlo kopā ar vāciešiem un jālej asinis pret frančiem, šodien šai milestībai jāpārlec uz otru pusī: jāmīlo franču tēvija un jāpriecājas par Vācijas ciešanām! Un mēs redzam, ka cilvēku prātos tiešām šīs maiņas norisinās. Labākais pierādījums, kā spēji pārlaužas revolūcijas laikmetā šādi tikumības un vispār tradīciju valņi, ir tagad lielā kustība pa visas pasaules proletariātu pret pilsoniskajiem «tautības un tēvijas milestības»

aizžogojumiem un par vienas vienīgas «internacionāles mīlestību».

Vai tur vēl šaubas, ka visas šīs parādības ir saimnieciskās un īpaši kapitālistiskās attīstības sekas, un ne kaut kas svēts, iedzimts no mūžiem uz mūžiem?

Ar to nav sacīts, ka mēs noliegtu *sirdsapziņu*, kas mums, it kā dabiski, ar iekšēju balsi pavēl šo vai to. Mums ir *kauns* un mēs nosarkstam, ja mēs ko nelabu darījuši, ja pat to neviens cits nezina. *Tikumības likums*, *pienākuma* balss dzīvo iekš mums, un to nevar izskaidrot ne ar audzināšanu, nedz pašapmierinātības sajūtām. Mums jāatzīmē, ka šīs apziņas un vispār ētikas pavēles atšķiras no citām pavēlēm caur viņu iekšējo kategoriskumu (noteiktību). Tās ir stiprākas nekā *Mozus* bauši: «*Tev būs.*» *Sī* noteiktība ir paliekama, bet šo apziņas pavēlu saturs mainās.

Mēs jau ievadā redzējām, ka pamats te meklējams dabiskajā attīstībā, tanī attīstībā, kuru iztaisījuši cauri dzīvnieki savā cīņā dēļ pastāvēšanas, tā saucamos sociālajos instinktos.* Bet tanī pat laikā pašas tikumības un viņas regulētās apziņas mainās līdz ar cilvēces, tas ir, atkal saimniecisko attīstību. Un nav labāka parauga šīnī ziņā nekā *revolucionāru pašnoliedzīgā pašuzupurēšanās* ne vien atsevišķos gadījumos, bet jo lielākā mērā masu pie-mēros, kā, piemēram, uz sarkanās frontes, kura šīnī ziņā vēsturei dos daudz jauna, negaidīta materiāla. Un nav arī cita gadījuma, kur tuvākā sakarā būtu *augsti tikumības izpaudumi* ar pilnigu *šķiras apziņas saturu*. Kas agrāk cilvēkam bija *sirdsapziņa*, tas jaunajai nākotnes šķirai — proletariātam pārvēršas par *šķiras apziņu*. Tā notikušies trīs lieli lūzumi cilvēces apziņā: I: pirmatnējā komunismā *sirdsapziņa* bija ļoti tuvu pirmatnējiem dzīvnieku pašuztūrēšanās instinktiem; II: privātpašuma laikmetā tā tapa par privātpašuma un viņa iekārtas aizsargu-apziņu ar apzinīgi vai neapzinīgi liekulīgu atsauksmi uz svētu šīs apziņas avotu, un III periodā tā pārvēršas apzinīgā komunistiskajā apziņā, uz kuru pirmais pasākums ir strādniecības *šķiras apziņa*.

* Sk. 104. piezīmi. Red.

4. ZINĀTNE UN FILOZOFIJA

Es neliktu še blakus zinātni un filozofiju, ja jēdziens filozofija nebūtu vēsturiski ieguvis savu lielo nozīmi. Tā vispirms bija it kā laipiņa starp religiju un zinātni, bieži kā pretstats abēju starpā. Un tad kā zinātņu zinātne, kuraiz vēl Markss, Engelss, Dīcgens pielika lielu svaru. Bet jau Markss uz filozofiju skatījās citādi nekā viņa priekšteči. Bez runas, Markss, un viņa personā mēs, ir ļoti daudz pateicības parādā filozofijai, jo pa vācu filozofijas ceļu Markss nonāca pie komunisma. Bet viņš arī pats uzsvēra lielo starpību divās frāzēs, kas ieguvušas vēsturisku nozīmi: I. Markss, sūdzēdamies par vācu filozofiem, ka tie filozofiju nostādījuši *uz galvu*, tiecās to nostādīt atkal *uz kājām* (t. i., galvas izgudrojumu vietā likt īstenību);* II. viņš izteicās, ka visa filozofija līdz šim tiekusies ārpa-sauli tikai *izskaidrot*, kamēr viņš par savu mērķi stādot to *pārveidot***. Tagad filozofija ir tikai viena daļa, viena nozare buržuāzijas zinātnē. Proletariātam viņa pāriet *zinātniskajā komunismā* kā vispusējā zinātnes piemērošanā visām cilvēces darbības nozarēm.¹⁰⁶

Bet vai tad *zinātne* tiešām tikai saimnieciskās attīstības, tehnisko pārgrozību auglis? Šī «brīvā dieviete» lai būtu verdzene pasaules tiešamībai? Es neteiku «verdzene». Mēs jau esam redzējuši agrākā nodaļā, cik lielu nozīmi mēs pieliekam taisni cilvēka gara iespādam savukārt uz saimniecisko attīstību, bet mēs arī tur jau protestējam pret to «pseidoobjektivitāti», ar kuru lepojas buržuāzijas zinātne, kuru (t. i., zinātni) ne iznīcināt, bet izmantot un izkopt uz pilnīgāko ir mūsu svētākais pienākums. Jo tas reālais, tiešām objektīvais saturs, kas ir buržuāzijas zinātnē, arī nav nekas cits kā cilvēka *darba* auglis un tātad *strādnieku šķiras* piederums.

Ko mēs saprotam ar vārdu *zinātne*? Tā nav ikkura zināšana, jo arī mežonim ir ļoti daudz un dažādu zināšanu un pratņu (izšķirt derīgus un ģiftīgus augus, izlietot uguni, akmeņus, pat jau metālus utt.). Mēs varam atklāt zināmas «zināšanas» jau dzīvnieku pasaulē: pīle uz dīķi iet pa vistaisnāko līniju (par kuru matemātikis māca, ka tā ir taisnākā satiksme starp diviem punktiem), dūja

* Markss K. Kapitāls, 1. sēj., 27. lpp. Red.

** Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 2. sēj., 380. lpp. Red.

izšķir, ka $1+1$ ir 2, jo perina tikai tad, kad ir izdējusi 2 olas, utt. Zinātne arī krāj šādus faktus, bet viņa neapmierinās ar to. Viņa cilvēka prātā pēta pēc *sakariem* starp šīm parādībām, pēc cēloniem, kādēļ tās viena pakal otrai vai viena otrai blakus, un cenšas *atsevišķus novērojumus* novest pie apvienojoša vai vispārēja, pie parādību likumības. Un, piezīmē Markss, ne vienigi «zināšanai» (для сведения, kā raksta kancelejās un paliek zem galda — aizmiršanai), bet lai ar šīs likumības palīgu *pārveidotu pasauli*.

Buržuāzija skatās citādi uz zinātni. Viņa nevar vai ne grib saprast, kāds sakars starp *zinātni* un *saimniecisko attīstību*. Mēs sakām, ka taisni *zinātni* radījusi un attīstījusi *saimnieciskā attīstība*. Arī *astronomiju* un *matemātiku*? — Taisni *astronomiju* un *matemātiku*. Palasiet tikai, ko saka Engelss: «Bet tīrajā matemātikā saprāts nekādā ziņā neoperē tikai ar saviem domu un iztēles produktiem. Skaitļa un figūras jēdziens ķemts nekur citur kā no īstenās pasaules. Desmit pirkstu, uz kuriem cilvēki mācījušies skaitīt, t. i., izdarīt pirmo aritmētisko operāciju, ir viss kas cits, tikai ne brīvas prāta jaunrades produkts... Tāpat kā visas citas zinātnes, arī matemātika radusies no cilvēku *praktiskajām vajadzībām*: no zemes gabalu platības un trauku tilpuma mērišanas, no laika skaitīšanas un mehānikas» (Anti-Dīringā).*

Un, ja jūs iz vecajām pasakām atminaties tos austrumu gudriniekus, kas pēc zvaigznēm zilē, tad tie bija astrologi no Eifrata un Tigras upes, kas tur pēc zvaigžņu zīmēm izrēķināja uzplūdumu laikmetus jeb, pa tuksnešiem ceļojot, pēc zvaigznēm mācīja un izzināja savus «maršrutus». Raug, kur cēlās i Bābeles un Asīrijas, i Ēģiptes** gudro priesteru un arābiešu tirgotāju augstās zināšanas matemātikā. Un par geometrijas sakaru ar *saimniecību* nav ko strīdēties, jo pats vārds (zemes mērišana) liecina, ka šai zinātnei ir tiešs sakars ar veclaiku «mērnieku laikiem». Saprotams, ka ikviena zinātne var attīstīties patstāvīgi tālāk, izveidojot cilvēka prāta, domāšanas spējas.

* Engelss F. Anti-Dirings, 46. lpp. Red.

** Kādreib «slavenais» M. Valters gribēja apgāzt zinātnes pamatus *saimnieciskā attīstībā* ar to, ka aizrādīja uz domām, pēc kurām *astronomija* pārnesta no *Mezopotāmijas* uz *Ēģipti*. Bet nu jāpiezīmē, ka arī *Mezopotāmijas* auglība tādā pat mērā kā *Ēģiptes* atkarājas no upju uzplūdiem un to kanalizācijas. Tātad tik garš, tik plats.

Bet lielāka vai mazāka attīstība ikvienai zinātnei top iespējama tikai tur, kur uz to ir pieprasījums saimnieciskās vajadzībās. Kā Kautskis kādreiz izteicās: «Saimnieciskās attīstības stāda zinātnei *uzdevumus*, kurus tai ikreiz jāizšķir, un dod arī *līdzekļus* šo uzdevumu izšķiršanai.»

Tātad pirmatnējās astronomijas un līdz ar to matemātikas celšanās iz saimnieciskām vajadzībām ir aprādīta. Jauns attīstības jonis zinātnē novērots Grieķijā un vēlāk Romā. Tās bija tirdznieciski attīstītas zemes, kas agri novēda pie pilnīgas ekonomiskas revolūcijas un līdz ar to Grieķijā pie lielu domātāju rašanās, kas savas pirmatnējās zinātnes ietērpa filozofijas apcerējumos, kuros ietilpa i astronomija, i dabas zinātne un medicīna, i beigās tautsaimniecība un filozofija, bet Romā pie juridiskām zinātnēm, kas ilgi bija un vēl ir par paraugu tagadējai pilsoniskajai sabiedrības jurisprudencei. No jauna zinātne attīstības ar Kolumba braucienu un Amerikas atklāšanu, t. i., ar laikmetu, kas pilnīgi pārvaldīts no jaunā sabiedrības* priekšvakara sajūtām.

Bet, ja lielie atradumi bija svarīgs solis uz priekšu zinātnes attīstībai, tad vēl lielāka loma piekrita šīnī zinā dažādajiem izgudrojumiem. Zinātnes pirmrindās līdz ar kapitālisma rašanos izbīdās dabas zinātnes. Dabas zinātņu attīstība, varētu sacīt, ievadīja pilsoniskās sabiedrības laikmetu Eiropā, bet tas nenozīmē, ka dabaszinātniskā kritika būtu vecās, feodālās sabiedrības sagāzēja. Nē, otrādi, saimnieciskā attīstība novēda pie revolūcijas kā saimniecībā, tā politikā un zinātnē. Un ļoti nozīmīgi, ka taisni šīnī laikā iekrīt tie lielie izgudrojumi un atradumi, kas galīgi nodibināja kapitālistisko fabriku sistēmu. Tā tānī laikmetā, kad attīstījās aizjūras satiksme, 3 izgudrotāji Holandē uzreiz izgudroja tālskatu. Jau Markss savā «Kapitālā» rakstīja: «kritiska tehnoloģijas vēsture vispār parādītu, cik maz jebkurš XVIII gadsimta izgudrojums pieder vienai vai otrai atsevišķai personai.»** Parasti jauna paņēmienā atradēji bija strādnieki pie darba, bet viņus izveidoja un izmantoja buržuāzijas priekštāvji, kapitālisti vai viņu palīgi. Paņēmieni, kas bija jau sen

* T. i., buržuāziskās sabiedrības. *Red.*

** *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 310. lpp. *Red.*

pazīstami, pārvērtās par izgudrojumiem*, tīklīdz pie viņu reālās vajadzības noveda saimnieciskā attīstība. Šis jautājums vēl nav atradis līdz šim pietiekošas vēsturnieku apstrādāšanas, izņemot tvaikamašīnas vēsturi no jau agrāk minētā Matčosa.

Bet pirmatnējais izgudrojums vēl nav zinātne; tikai viņa tālākā attīstīšana ir zinātnes darbs, un izgudrojums šīnī zinā pastumj uz priekšu zinātni.

Paši izgudrojumi pirmatnē ir tik vienkārši, ka, varētu sacīt, starp tiem un tagadējām mašīnām ir maz kopēja. Salīdziniet pirmatnējo Papina (1687. g.) izgudroto tvaika-mašīnu ar tagadnes Amerikas «tvaika kumeļu», Gūtenberga druku ar jaunlaiku linotipu un rotācijas mašīnu utt. Un kas šo attīstību bīdīja? Vienīgi saimnieciskā vajadzība.

Bet, ja buržuāzisko revolūciju ievadīja dabas zinātnes, tad par proletāriskās revolūcijas uvertīru mēs varam nosaukt sociālās, sabiedriskās zinātnes. Un še jau vairs man nebūs i jārunā par viņu atkarību no tehniskās un saimnieciskās attīstības. Strādnieku šķira, šīs revolūcijas nesēja, pati arī ir reizē šo zinātņu avots un priekšmets līdz šim, bet viņu izpildītāja vistuvākajā nākotnē. Jo šo zinātņu kvintesence ir ārpasaules, *sabiedrības pārveidošana*.

5. MĀKSLA UN LITERATŪRA

Vistālāk no saimnieciskās attīstības šķiet stāvam māksla un literatūra. Kāds sakars dzejai vai romānam, mūzikai, skulptūrai un gleznojumam ar ikreizējo ražojamo iekārtu, ar viņas tehniku un tās attīstību? Kāda daļa «svabādai mākslai» un «brīvam māksliniekam» ar sviedrainām rokām un piekūpējušām darbničām? Patiesībā gan pie mums vairs jautājumu tā nestāda. Taisni otrādi, pie mums pārāk viegli ķeras pie ikviena mākslinieka un ikviena mākslas darba — vienalga, kādā laukā — izskaidrošanas izsaimnieciskiem apstākļiem. Jāatzīst, ka tas atkal ir pārāk vieglprātīgi. Ja jau vispārīgi atsevišķu cilvēku rakstura vai apdāvinātības mēra paskaidrojums pēc šādiem jeb

* Pats vārds izgudrojums ir ļoti neizdevīgs, drīzāk tas būtu saucams par atradumu vai atklājumu. Par izgudrojumiem, t. i., garīgu radišanas darbu, var būt runa tikai pēdējos gadu desmitos un tad nākotnē.

tādiem iekšējiem vai ārējiem apstākļiem nav parasti nekas vairāk kā žonglēšana ar faktiem, tad tas jo vairāk saķams par visu plašo mākslas un literatūras lauku. Lombrozo rakstīja par līdzību starp gēniju un ārprātību, un rakstīja to kā ārsts. Arī tas bija ne vairāk kā žonglierā stīķis, bet tomēr viņš tur atrada daudz vienādības. Un, cik tālu mums runa par lielajiem māksliniekiem, par gēnijiem un lielajiem talantiem viņu starpā, mēs atradīsim vēl vairāk analogijas. Ar to nav sacīts, ka gēniji tiešām būtu ārprātīgi, bet ka viņi tiešām ir *ārkārtēji* laudis, kuru jūtu un sajūtu orgāni, dzirde vai redze utt. ir ārkārtēji at-tīstīti. Ar vārdu sakot, ka viņi ir izņēmuma laudis, kas nav mērojami ar ikdienas olekti. Un par tiem mazajiem dieviņiem, kuriem arī savs gara dāvanu putraimīš īstēnībā jeb tikai viņu iedomībā dots, bet kas sevi arī labprāt grib nostādīt blakus, ja ne pārāk[us] par pirmajiem, maz intereses lauzīt galvu, no kurienes viņi nākuši un kurp viņi iet. «Pie kapa visi līdz.»

Tā ir ļoti pazīstama lieta, ka pirmatnējai mākslai ir ļoti daudz kopēja ar sava laika darbu. Mēs zinām, ka zinātne, piemēram, Bīhners, dzejas ritumu ved sakarā ar darba ritumu. Un tautas dziesmas ir bagātīgs pierādījums šim tuvajam sakaram. Pie darba radās zināma daļa pirmatnējās dzejas un pat viņas forma. Tās bija kopēja darba dziesmas pie kopdarba, piemēram, malšanas. Tās bija atsevišķa darba rūķa darba pavadones.

«Ej, saulite, drīz pie dieva,
Dod mums svētu vakariņ',
Bargi kungi darbu deva,
Neļauj svētu vakariņ.»

Tāda bija veclaiku arāja prasība pēc darba dienas pāsināšanas.

Bet taisni tautas dzeja bija itin tāpat kā pārējā pirmatnējā māksla vairāk atpūtas māksla. No darba nākot, no kungu kļaušiem mājās braucot — domas gribēja pakavēties pie kaut kā vieglāka, jautrāka. Un:

«Lai bēdāja velns par bēdu,
Es par bēdu nebēdāju,
Liku bēdu uz akmeņa —
Sper ar kāju jūriņa» —

tā mēģināja mūsu senči atkratīties no domām par mūžīgo atkarību no saimnieciskajiem apstākļiem. Bet arī tur, kur

nebija runa par darbu un viņa attiecībām (bargiem kungiem, ganiņa grūto likteni utt.) jeb par iz šīm attiecībām izverdošām politiskām saitēm («ko vācietis man darīja» utt.), uz viņa dzejas un tās meldijām gulēja grūtdieņa sērais tonis un sēru raksturs. Tautas dzejas tiešais sakars ar to laiku darba apstākļiem un darba attiecībām ir pilnīgi ārpus šaubām.

Ir mēģinājumi bijuši aprādīt viena vai otrā laikmeta vienā vai otrā zemē mākslas un literatūras atkarību nosaimnieciskajiem apstākļiem. Kā teikts, tas ir visai grūts darbs atrast likumību tādu bieži ekstravagantu (ārkārtēji vedošos) lautiņu starpā, kā ir mākslinieki, dzejnieki utt. Kādēļ vienā laikmetā bija modē naturālisms vai reālisms un citā ideālisms vai misticisms, un kādēļ beigās šur vai tur ierodas dekadentu, futūristu, kubistu un citādu «paģirnieku» māksla, tam visam var atrast zināmu cēlonību arī saimniecības apstākļos vienā vai otrā zemē. Bet mazāk no paša autora un vairāk no viņa publikas stāvokļa.

Tā lielā darba dalīšana, kas sadalīja visu cilvēci divās lielās šķirās: fiziskā darba darītājos un garīgā darba priekšstāvjos, kuri pēdējie apņēma ne vien t. s. intelīgenci, bet visu to grupu, kas darba procesā aprobežojas ar «galvas grozišanu» un vēlāk ar kuponu šķērēšanu, ir patlaban visiem acu priekšā. 1914. gadā izbankrotēja visas pasaules intelīgence, stādamās gandrīz kā viens vīrs imperiālistu pusē. Un viņas bankrots turpinās tagad viņu cīņā «peļņas maisu» pusē pret visas pasaules komunismu. Saprotams, ka šinīs apstākļos gāja līdz ar pārējo intelīgenci arī mākslinieki, dzejnieki. Viņu lielākās daļas vājā puse ir vienmēr bijusi pamatīgu zināšanu trūkums, izņemot šinī zinā lielos dzejniekus un romānistus. Viņus gan šinī zinā stiprā mērā izglābj viņu īpašās gara un jūtu spējas nojaust un uzķert to, ko ikdienas vidējie, kaut intelīgentie cilvēki nenojauš vai nesajūt tik izcilus. Bet iet pret intelīgenci viņi nav parasti spējīgi, griežoties pāri par intelīgences galvām pie lielajām tautas masām un vēl mazāk pie lielās darba šķiras. Viņi labākā gadījumā ir *intelīgences* mākslinieki un dzejnieki, bet vēl parastāk kapitālistu un pat kapitālistu šķiras visnesimpātiskākās daļas, rantjē, bankas kapitāla priekšstāvji. Šo elementu rūpes arī pirmā kārtā grozās ap miesas vajadzībām, bet ne no kā, bet kur un kā? Kur paēst, ko iedzert, kā vispatīkamāk

iekārtot savu iedzīvi, kad mīlēt utt. Tās ir viņu šķiras rūpes. Pie laba vakariņu galda starp viniem un sievietēm nav par ļaunu arī «pakalpot» dzejai, mākslai. Viņu vajadzības izvirst, viss apnikst. Jāmeklē jauni iespāidi, un viņi, lūpas laizīdamī, lasa jaunus nedabiskus baudījumus: mūzikas simfonijas vietā — liķieru simfoniju, agrākās arhitektūras vietā — kaut ko ķēmiski neparastu, parastās milestības vietā — perversas kaislības, dabisko puķu vietā — mākslīgi audzētus nedabiskus augus, pienemto krāsu vietā — kliedzošas, dabisko līniju vietā — kvadrātiskas un kubistiskas, vienkāršas valodas vietā — māksslotu, sagrozītu. Tas viss, kā redzat, izskaidrojas itin dabiski iz tagadējām šķiru attiecībām, tikai ne tik burtiski, kā to mēdz iztēlot daži no mūsu «materiālistiskiem vēsturniekiem».

Mūs še tomēr ne tas interesē. Ja mēs runājam par šķiru mākslu, tad nepietiek ar to, ka paskaidrojam, kāda māksla pārvalda buržuāzijas garīgo horizontu (apvārsni). Mums stāda jautājumu: kādēļ tad proletariātam vēl nav savas mākslas? Uz to no sociālistu puses dota divējāda atbilde: pirmā pastāv iekš tam, ka strādnieku šķira ir dabiskā zināmās tautības tautiskās kultūras īpašniece vai manti-niece, kurai jāturmīna šis uzdevums. Tā ir austriešu tagadējā ministra Bauera tautiskā sociālisma teorija*, kurai mēs nevaram piekrist. Mēs nevaram atsacīties no šķiras stāvokļa, un tādēļ arī *skaidru pretinieka šķiras ideologu* darbus par savējiem skaitīt, vismaz tagad, nespējam.

Bet otrs virziens pāriet pretējā ekstrēmā un atmet visu, kas bijis, un piemetas kubistiem, dekadentiem utt., utt., jo tie taču sniedz *kaut ko nebijušu*. Nav lielākas neprātības un lielāka grēka pret strādnieku veselu prātu kā šis. Nav jānoskumst par to, ka mums vēl nav savas mākslas, mums vēl nav jeb ir ļoti maz savas inteliģences, savu tālāk attīstītu strādnieku galvu un vēl mazāk ar attīstītu jūtu pasauli apbalvotu «darba roku». Bet kas no tā jā-slēdz? Taču ne tā, kā es kādreiz trimdā pieredzēju, kā biedru strādnieku ar nelielu rakstnieka talantu inteliģenta līgava vakaros cienāja ar stipru kafiju, lai mākslīgi paceltu jūtu un nervu temperatūru. Tās ir muļķības, kas nav cienīgas uzvarošas sabiedriskas šķiras. Vai strādnieku šķira uzvaras dienā jauks fabrikas jeb tās cels ačgārni

* T. i., «nacionālā sociālisma» teorija. *Red.*

ar skursteņiem uz zemi? Vai rokas darba vietā strādās ar kājām? Nē, viņa darbs ir bijis pareizs, un pat darba organizācija ir bijusi pareiza, bet tikai piesavināšanās iekārta ir tagad novecojusi. *Visa rūpniecība, visa zinātne utt. ir viņa, strādnieka, darbu rezultāts. Tas nav jānojauc, bet jāvirza pareizās sliedēs tālāk.*

Un ne kaut kādas kubistiskas līnijas ir raksturīgas proletariāta mākslai, bet tās dabiskās līnijas, kuras atrašuši mākslinieki kā Rodēns un Menjē (Meunier), kuri iztēlo strādnieka, darba mocekļa ķermenī pie darba, jeb Millē (Millet), kas glezno zemnieku-mocekli atkal pie darba. (Viņa genīlās glezna: «Vakara lūgšana» (Angelus) un «Vārpu lasītājas».) Ainas, kas reizē kalpo mākslas nolūkam (abi minētie mākslinieki nav sociālisti, drīzāk to pretinieki) un sniedz vēsturisku apsūdzības rakstu pret visu kapitālistu šķiru. Un, kamēr nav jaunas mākslas, mums jāprietek labākajiem klasiskās un citādu buržuāzisko skolu darbiem. Jo šīnī ceļā jāturmīna būs arī proletāriskai mākslai. Tā taču būs ne mākslotā, bet dabiska māksla, un klasisko skolu mākslinieki šīnī ziņā pieder arī proletariātam. Mūsu lielais, ja arī varbūt patlaban mums ne pilnīgi draudzīgais proletariāta dzejnieks Rainis¹⁰⁷ uz jautājumu, kā viņš dzejojot, atbild, ka viņš to pats labi nemākot pateikt, viņam trūkstot tādu skaistu vārdu vīrumu kā citiem, bet viņš rakstot vienkāršā valodā tāpat, kā viņš runājot un domājot. Un citā gadījumā Čehovs, ar kuru varēs lepoties arī krievu proletariāts, kādā vēstulē pamāca, ka vajag rakstīt vienkāršā valodā bez mākslotiem vārdu sakopojumiem un liekiem izteikumiem. Saprotams, ka proletariāta māksla neliks tos aprobezojumus, ko lika viduslaiku amatnieku dzejnieki pie tehnisko kļūdu ķeršanas (Hansa Saksa laikmetā) vai vēlāk ne mazāk maziski* buržuju kritiķi: tā ir paša mākslinieka un viņa dailēs sajūtu darīšana.

Tātad nedz tas, ka mēs ikvienu parādību mākslas laukā nevarām izskaidrot iz saimnieciskās pagātnes, nedz tas, ka uzvarošai strādnieku šķirai vēl nav savas mākslas, nekā nepierāda pret vēsturisko materiālismu. Parīzi aplūkodams, es brīnījos, ka es tur neatradu gandrīz nekādas atliekas no Francu lielās revolūcijas mākslas. Un Lielās franču revolūcijas pusē taču bija liela daļa intelīgences,

* — nekrietiņi, neģēlīgi. *Red.*

vismaz pirmajā laikā. Tā acīmredzot dabiska parādība, ka pašā revolūcijas iekaisē nerodas lielu mākslas darbu, kaut par viņiem izsludinātu godalgas. Bet bīstama ir tā nomaldišanās, ka mēs saistām strādnieku šķiru ar dažādiem pagirnieku spokiem un vēl uz darbaļaužu rēķina.

Tehniskā attīstība dod nepieredzētus līdzekļus mākslas popularizēšanai, tehniskai izplatīšanai. Un, kad paies daži gadi pēc revolūcijas uzvaras, mums kaut kādi Belamija sapņi *iz 2000. gadu piedzīvojumiem** šīnī ziņā vairs nebūs vienkārši sapņi. Mums jāatminas, ko Markss sacīja par sociālistisko revolūciju, ka tā ir *cilvēces vēstures iesākums*, viss līdz šim bija tikai priekšvēsture**. Var būt, ka vispār šķiru mākslai ir sprauotas robežas un īstā attīstība iesāksies tikai ar visu šķiru pretišķību un pašu šķiru krišanu. Bet tas nav mūsu uzdevums nodarboties ar pareģojumiem, kas iet tālāk par vēsturiskā materiālisma slēdzieniem. Šīnī ziņā mums vēsturiskais materiālisms māca tikai to, *cik liela, kaut arī vēsturiski nepieciešama nelaimē ir cilvēces sadališana fiziskā un intelektuālā* (bieži «garīgā») darba darītāju šķirās. Ar šķiru krišanu jāatkrīt arī šai parādībai un šai tendencēi.

IV. DARBA RIKI UN CILVĒCES REVOLŪCIJAS

Savās pirmajās lekcijās es vairāk vai mazāk teorētiski, tikai ar nedaudz piemēriem, aprādīju laužu savstarpējo attiecību un cilvēces gara dzīves atkarību no saimnieciskās jeb, šaurāk, tehniskās attīstības. Savā pēdējā lekcijā mans nodoms sniegt īsu, shematisku pārskatu par to, kā patiesībā, reālā dzīvē šīs attiecības ir mainījušās. Mans pirmatnējais nodoms bija visu savu lekciju ciklu piemērot agrāro attiecību attīstībai, bet, tā kā lekciju sarīkotāji vēlējās, ka lekcijām lai vairāk būtu vispārējs raksturs, tad es piekāpos. Patlaban tās domas, ko pirmatnēji gribēju izlikt šīnīs lekcijās, es izlieku garākā rakstā par agrārrevolū-

* Domāts E. Belamija romāns «Skats atpakaļ, 2000.—1887.», kas iznāca krievu tulkojumā ar nosaukumiem «Pēc 100 gadiem» un «Brīnišķais sapnis». *Red.*

** Sk. priekšvārdu grāmatā «Par politiskās ekonomijas kritiku». *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326.—327. lpp. *Red.*

ciju*, un šīnī pēdējā lekcijā tās var ietilpt tikai ļoti sa-raustīti.

Ja izlūkojam cauri visu cilvēces ilgo vēsturisko un priekšvēsturisko attīstību, tad tā ir nenolaidīga rinda dažādu sabiedrisko cīņu, pie kam ikviena lielāka vai mazāka sabiedriskās iekārtas pārgrozība ir norisinājusies vienā vai vairākos, bieži ļoti aukainos cēlienos. Varētu kāds iedomāties, ka šīs cīņas taču runā pretim mūsu saimnieciskās attīstības teorijas principiem, jo šīs revolūcijas taču «taisija» dzīvu cilvēku masas jeb atkal viņu vadoni. Un tas apstāklis, ka agrākās revolūcijas bija bieži saistītas ar reliģioziem motīviem, bija reizē «ticības kari» vai nemieri, varētu vieniem dot pamatu aizrādīt uz šo cīņu dievišķo avotu, gan caur cilvēka prātiem cauri vestu, tur iespīdētu. Jeb citiem tie varētu izlikties kā cilvēku prātu attīstības auglis, kas, atzinuši agrāko kustību par nepareizu un savās galvās izgudrojuši jaunu sabiedrības iekārtas plānu, sacēlās paši un «sadumpoja» citus, lai šo veco «politisko un sabiedrisko kārtību gāztu» (vai neatminas agrāko sodu likumu 102. un 126. panti?!)***) un nodibinātu jaunu ideālu, tas ir, cilvēku domās, galvās izgudrotu kārtību. Mēs esam šīnī ziņā reālistiski, prozaiski laudis un, nelidodami pa gaisiem un nenodarbodamies ar rakņāšanos pa cilvēku prātiem («сердцеведством»), ikreiz prasām: *Vai nebija notikušas kādas lielas pārgrozības cilvēces ražojamo līdzekļu tehnikā, vai nespēlēja lomu kādi jauni darbariki?* Un galu galā mēs nākam pie pārliecības, ka mums ir visbiežāk darišanas ar tehniku un līdzī tehniskai revolūcijai seko i saimniecisko attīstību revolūcijas, i lielo ļaužu pulku un viņu atsevišķo vadoņu prātu savīļojumi, i lielās politiskās un sociālās revolūcijas. To nu Markss savā pazīstamajā īsajā stilā ar maz vārdiem, it kā nejauši, par kādu tautsaimniecisku kategoriju pārrunādams, izsaka vārdos: «Darba līdzekļu paliekām izzudušo sabiedriski ekonomisko formāciju pētišanā ir tikpat svarīga nozīme, kāda kaulu palieku uzbūvei ir izzudušo dzīvnieku sugu organizācijas pētišanā. Ekonomiskie laikmeti atšķiras nevis ar to, ko ražo, bet ar to, kā

* Acīmredzot P. Stučka 1919. gadā bija iecerējis šādu rakstu, taču vēlāk nolēmis uzrakstīt grāmatu «Darbs un zeme» ar apakšvirsrakstu «Agrārevolūcija un komunisms». *Red.*

** Cariskas Krievijas sodu likumu panti, pēc kuriem sodija par «politiskiem noziegumiem». *Red.*

ražo... Darba līdzekļi ir ne tikai cilvēka darbaspēka attīstības mērs, bet arī to sabiedrisko attiecību rādītāji, kurās noris darbs.»*

Saprotaams, šie darba rīki paši no sevis nerodas, viņi iet pa priekšu caur cilvēku prātu. Bet, ja par cilvēka (šī «dzīvākā un kustīgākā» dzīvnieka un kustoņa) «kūtrību» jau vecais ekonomists (slavenais pilsoniskās tautsaimniecības tēvs) Ādams Smits izteicās, ka «piedzīvojumi pierādot, ka no visiem iedomājamajiem priekšmetiem, kas spējīgi pārvietoties, visgrūtāk pārvietojas cilvēks», tad arī par viņa prāta lēnu sakustību varētu daudz ko sacīt (saprotaams, ne kā pārmetumu!). Vajadzēja tūkstošu gadu bāda un trūkuma, lai viņš paceltu no zemes pirmo, jau dabā gatavo darba un cīņas ieroci — *akmeni*, jā, vienkāršu akmeni. Un ikviena jauna darba rīka «izgatavošana» nāca tikai kā jauna bāda (aiz cilvēku — ēdāju skaita pieauguma) sekas.** Kā to dzejnieks Šillers tik vienkārši un dzīvi izteic:

«Und hält die Welt im Triebe
Durch Hunger und durch Liebe.»***

Tas ir, uztur pasauli kustībā caur badu un mīlestību (proti, caur pašuzturēšanās un dzimuma turpināšanas dziņu).

1. NO AKMENA LIDZ ARKLAM

Teika par mazo Dāvidu, kas nogāza ar lingu lielo milzi Goliātu, attēlo ļoti, ļoti vecos patiesos notikumus, tikai ne burtiski, bet tanī ziņā, ka pret tiem nezvēriem, kādi tagad jau dus «aizmirstības jūrā» kā izmiruši, un varbūt pat tādiem pat «necilvēkiem» mazais, ikdienišķais cilvēks Dāvids ar akmeni un veiklu lingu izdarīja brīnumus.

Mēs, saprotams, te nevaram nodarboties ar garāku apcerējumu par aizvēstures notikumiem, par kuriem mēs nekā droša nezinām un zināt nevaram, jo toreizējie cilvēki ne vien rakstīt, bet pat runāt neprata. Jo runāšana reizē

* *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 159. lpp. *Red.*

** Sk. 58. piezīmi. *Red.*

*** Brīvi citēts dzejolis «Pasaules prātnieki». *Originālā:*

«Erhält sie das Getriebe
Durch Hunger und durch Liebe.» *Red.*

ar domāšanu tikai pamazām attīstījās ar dažādām cilvēku kustībām, to starpā arī jau darba kustībām, tas ir, apzinīgām kustībām cilvēka uztura vajadzībām. Un tie darba rīki, kas pirmatnē radās, nebija nekas cits kā cilvēku locekļu papildinājums, pastiprinājums, pagarinājums. Akmens pastiprina viņa dūres spēku, riekstus, pie-mēram, sasitot. Koka spiekis pagarina viņa roku. Un šādu koku un akmeņu savienojums novēd pie lingas, pie kapļa vai āmura utt. Kādreiz vēl b. Āzim bija glīta pasaciņa dzejā (viņa «Strādnieku kalendārā»), kur viņš atstāstīja, kā «apji» milzu mežā izsmej savu «pārapi», kas mācās stāvus iet un akmeni mest; tie atstāj viņu dzīvu tikai tādēļ, ka atzīst par prātā jukušu.* Tā apmēram laikam būs gājusi attīstība pie jo daudz pirmatnējiem «atradumiem» vai «izgudrojumiem».

Par toreizējām darba un «sabiedriskām» attiecībām mēs grūti varam spriest: mums jāņem līdzības no citiem dzīniekiem, jāapprauga piemēri no zemu attīstītiem mežoņiem, tie jāsastāda un jāsalīdzina ar izrakumiem un pirmatnējām vārdu (piemēram, skaņu) līdzībām un teiku un pasaiku atstāstījumiem, lai sev cik necik attēlotu to, kā mēs varam iedomāties toreizējo attīstību. Un ar to mums te nebūtu nekas līdzēts, ja mēs būvētu atpakaļ no tās *vēsturiskās pagātnes*, kuru mēs arī vēl nemaz neesam izpētījuši.

Raugot pēc ārējiem apstākļiem, cilvēks savu badu remdināja vai nu ar medību, zveju, jeb gatavu augu plūkšanu, vai sakņu rakšanu, kamēr viņš nonāca pie novērojuma, ka var iemest sēklu zemē un tur izaug jauns stāds ar savu «ražu». Visai šai nodarbībai ieroči bija vienkārši: asināts koks (jeb ar asinātu akmeņa un vēlāk metāla galu) — tas bija pirmatnējais *šķēps medibās*, duramais — *zvejā* un zemes irdinātājs — *zemkopibā*. Darbarīki te nebija par kavēkli pārejai no vienas nodarbības uz otru.

Pirmatnējā *darba dalīšana* bija dzimumu starpā, starp vīrieti un sievieti. Sieviete kā ģimenes māte bija tā *redzamā saite* toreizējā ģimenē, kur dzimumu sakari bija brīvi un aprobežojās tikai pamazīti garā attīstības gaitā. Māte bija reizē vairāk saistīta pie vietas dzemdēšanas un bērnu dēļ, jo stipruma ziņā tolaik acīmredzot starpības

* Domāts dzejolis «Tā bija un tā būs» «Latviešu strādnieku kalendārā» 1908. gadam. *Red.*

nebija. Tā dabiski izauga jaunā *darba dališana*, pēc kuras sieviete nodarbojās ar pirmatnējo zemkopību un veda pirmatnējo saimniecību, tikiļdz par tādu varēja runāt. Vīrieši turpretim atnesa savu medibas, zvejas vai «kara» laupījumu un nodeva to kopējā (gribēju teikt — katlā, bet katlā taču vēl nebija). Tās bija vienkāršas attiecības. Privātīpašuma nebija un nevarēja būt, jo nav taču klēšu un glabātavu. Kad saķer, samedī vai salaupa daudz, to uz vietas aprij un tad atkal cieš badu. Taupības jēdziena vēl nav. Vīrieši applūc zaļus, negatavus augļus, labību utt. Un mātei jāslēpj savi iesējumi kaut kur mežā jeb jāieved, tikiļdz iesākas reliģiozi jēdzieni, šie priekšmeti par neaizskaramiem, «tabu». Jeb kā bērniem paskaidro: «Vē!» — No kura laika arī gan uzglabājies paradums svētu turēt maizīti; kad nokrit zemē, tā jāpaceļ un jānobučo. Tā «namamāte» pamazām ieved zināmu kārtību savā «zemkopības saimniecībā», kur viņa joprojām ir priekšgalā.

Sī zemkopība vēl maz atgādina tagadni. Bez pastāvīgiem mitekļiem un pastāvīgas dzīves vietas cilvēki paraknājās zemē, kas arī vispirms norisinās karstajās zemēs, ieber zemē sēklu un to, kad tā izaugusi, noplūc vai ar koka vai akmeņa nazi nogriež un apēd (raža tur ir vairākas reizes gadā, augšanas laiks 5—6 nedēļas). Zeme noplicinās vai, ja cilvēks agri pāriet uz zināmu sējas maiņu (un to mēs novērojam pie mežoņiem Āfrikā) vai pēc labības iesēj kādu sakņu augu, aizaudzina zemi, un tā jāatstāj. Darba rīks — tas pats paasinātais koka spiekis, ar kuru sievieši, kā ceļotāji novērojuši, ļoti veikli un ātri uzirdina zemi vai izrok saknes. To mēs saucam par *staiguļu zemkopību*.

Arī lopkopība nav vienkārša saimniecības iekārtā; ilgi, varbūt tūkstošu gadu vajag, kamēr pāriet no medībām uz lopkopību. Jo lopi ir tie paši meža zvēri, kas papriekšu jāpadara par «mājlopiem», tas ir, pareizāk, pie cilvēkiem pieradinātiem lopiem. Mums nemaz nav zināms, kad un kā cilvēks slēdzis draudzību vai drīzāk padarijis par uzticamu vergu suni: tie laikam, izsalkuši ap nometnēm slāsistādīties, būs agri kļuvuši par cilvēku padevīgiem draugiem, kas ļoti noderēja medībās (kā provokatori vai tieši līdzmednieki) pret pārējiem zvēriem. Bet vajadzēja ilgu gadu, kamēr cilvēks pieradinājās uztaupīt ieķertos dzīvos zvērus. Jo pie mežoņiem novērots, ka arī te

trūkst taupības jēgas un, kad satver pulku meža vēršu, tos uz vietas apkauj, tā ka tad milzīgs daudzums gaļas sapūst tāpat kā tagadējo laiku intendantūrās. Kad ierodas taupības jēdziens, zvērus sāk dzenāt līdzi kā gaļas uzkrājumu, tos pieradinot galu galā pie cilvēkiem un tā pārējot uz lopkopību, tikai ar ļoti nepilnīgu viņu izlietošanu. Uz pieradinātiem zvēriem bieži skatās kā uz «štates» — greznuma lietu. Neprot pilnīgi izlietot lopus, tā, piemēram, līdz šim Japānā un Ķīnā nepazīst *piena* barības. Viņi ir vegetārieši pēc Budas likumiem. Kirgīzi* ciena kēves pienu, bet neatzīst govis, kas vispār laikam vispirms bijušas (īpaši vērši) tikai gaļas avots un tad darba līdzeklis (dzenamais). Tāda pirmatnējā lopkopība prasa plašu plāvu, un [šie lopkopji] ir vēl lielākā mērā staiguļi nekā zemkopji.

Par zemkopību, saprotams, var patiesi runāt tikai tad, kad cilvēki nonāk pie nometināšanas uz pastāvīgu dzīves vietu, t. i., kad pietrūkst svabadu zemju plašuma un jāsaistās, ierikojot reizē pirmatnējās krātuves. Se nu jādomā arī par zemes uzlabošanu. Spieķa vietā jau senāk ieradies kaplis vai lāpsta, kas vēl tagad valda tā saucamajā lāpstas vai dārza kultūrā Ķīnā. Bet zemkopībai agri jādomā uz mēslošanu, kas acīmredzot vistuvāk gūstama no lopkopības, kaut gan pie Āfrikas kaferiem, piemēram, novērots, ka tie mēslošanai neizlieto vēršu mēslus, bet gan pazīst pelnu derigumu zemei. Galīgi pie zemes piesaista stādīti koki, tas ir, dārzs.

Pirmatnējā laikā nav privātīpašuma un patiesi arī nevar būt, jo darba rīki ir pārāk vienkārši. Valda pirmatnējais komunisms un ļoti pirmatnēja darba dalīšana. Mēs redzējām, ka viss norāda uz to, ka sieviete pirmai bija tā *valdniece* savā ģimenē jeb tās paplašinājumā ģinti, no kurās kā bišu spieti var izdalīties jaunas ģimenes-ģintis. Tas ir *matriarhāta* laikmets, kas novērots ne vien pie mežoņiem, bet arī atstājis pie vairāk attīstītiem mežoņiem un pie dažādām tagad civilizētām ciltīm un tautām dažādas juridiskas atmiņas. (Piemēram, dalīta manta starp vīrieti un sievieti u. tml.) Acīmredzot ir norisinājusies liela un aukaina revolūcija, veselas ģimenes vai dzimumu karš, kas visur novēdis pie vīriešu uzvaras un nospiedis sievieti atkarībā, verdzībā, dzimtbūšanā. Sī verdzība vai atkarība

* Faktiski te domāti kazahi. *Red.*

ir pie dažādām tautām dažāda, kas tad arī tieši aizrāda uz to kā uz cīņas rezultātu. Un par tādu pat cīņu vēsta teikas par veseliem *amazonu* (sieviešu) kariem, par «valkīru» triecienu pulkiem utt. Medības un kara ierocis bija acīmredzot arī šinī revolūcijā vīriešu priekšrocība, kas noveda pie uzvaras. Un ģints priekšgalā stājās «nama tēvs», saimes («семья») tēvs jeb saimnieks, tas ir *patriarhāts*.

Bet palika joprojām vēl komunisms*, sevišķi lopkopībā, bet arī vēl zemkopībā. *Arklis* atnesa pirmo ieroci pret pirmatnējo komunismu. Pats pirmatnējais arklis bija tas pats asais koks vai kaplis (tikai ačgārni apgriezts), bet ne durams un sitams, bet *velkams*. Un viņš radīja ne *dobites*, bet sakarīgu *vagu*. Tas bija liels atradums un jo sevišķi, kad cilvēku vai vergu vietā jūdza vērsi, ēzeli vai zirgu. Bet tas reizē noveda pie komunisma krišanas, mazākais, aramo lauku ziņā. (Mazliet agrāk bija ieradušies jau atsevišķi dārziņi un atsevišķi dzīvokļi — nams un «sētsvidus», kas viss bija apvilkts ar *sētu* un pats kļuva par «sētu» vienas ģimenes vai saimes ziņā.) Ar arklu ieradās zemes *dališana* pēc arklu daudzuma; viena arkla *jūgums* vai viens «rīts» (morgen), tas ir zeme, ko vienā jūgumā vai vienā rītā var apart. Tā *pirmā vaga* bija gan liels solis uz priekšu cilvēces uzturēšanā, bet tā bija arī vaga pār pirmatnējo komunismu, no kura cilvēce pāriet uz jaunu iekārtu, *puskomunismu***, kas jo drīz pārvēršas par pusverdzību un pat pilnīgu verdzību. *Arklis* ir vagas cēlājs. Bet vagas galā mēs jau, gan vēl tālumā, ieraugām arī *vagaru* («vagarītes dvēselīti balta spieķa galiņā»).

2. CEĻA JOTIS

Mēs negribam apvainot arklu kā kontrrevolucionāru, ja tas uzstājas pret komunismu. Viņš drīzāk bija *revolucionārs*, jo toreizējā attīstības gaita prasīja tādu darbu, ko acīmredzot nevarēja sniegt pirmatnējais komunisms. Arī pirmatnējais arklis, no cilvēka vai vērša un zirga vilkts, nav darba rīks, kas varētu aptvert vairāk lauku nekā zināmu skaitu «jūgumu» un «rītu» (morgen). Un kā tāds

* Domāta kopiena. *Red.*

** Domāta pirmatnējā kopiena sairuma stadījā, pārejot uz privātīpašumu. *Red.*

viņš bija ļoti konservatīvs kungs, kas nedeva iespējas ciem attīstīties un neattīstījās arī pats. Mēs izšķiram gan divējādus arklu tipus: to slāvu un arī latviešu lemesnieku, ko parasts pie slāviem saukt par sieviešu arklu (acīmredzot tas bijis jau «mātes tiesību» laikā pazistams), un kapļu arklu, tā saukto vāczemnieku. Bet, ja mēs parau-gām uz vecajām piramīdām Ēģiptē, kur Nilupes laukumos zemkopība attīstījās agri un tālu, tad mēs redzam tādu kapļu arkla veidu, kā to lieto tagad. Un arī Eiropas rie-tumos tikai 18. gadusimtenī sāk rasties zināma kustība ze-mes apkopšanas rīkos vispārīgi, bet tas jau attiecas uz citu, proti, kapitālistisku laikmetu.

Bet viņš ir konservators arī pārējās darba attiecībās. Iekarojis ikvienai ģimenei zināmu iedalāmu daļu zemes aparšanai, viņš apmierinājas. Viņš ne pilnīgi iznīcina komunismu, atstāj ganības un plavas kopējas, bet arī trijlauku sistēma, ko viņš laikam jau atrada priekšā kā ļoti pirmatnēju sējas maiņu (ziemājs, vasarājs, atmata), pie viņa noturas, un tā ir skaidra komunisma atlieka, ja izved dzīvē aprobežojumu visām «saimēm» lietot pēc iegribas zemi; kas apsēs laukus atmatu starpā, tam laukus vienkārši noganīs. Vienīgā izeja bija tā, ka daļa iedzī-votāju ar savu, īpaši viņiem iedalītu darbu — rūpniecību atsvabinās iz arkla valstības un aiziet uz savu sētu, šoreiz «pilsētu». Jo blakus arklam jaunajā dzīves vietā rodas dažādi citi sīkāki darba rīki, ar ko ģimene nodarbojas no zemkopības un arī medības brīvajā laikā. Jāpiezīmē, ka medības aiz brīvu mežu pietrūkuma zaudē savu agrāko svaru un par pamatuzturu gādā zemkopība un lopkopība. Acīmredzot vīrieši šīni laikā ved laisku dzīvi, gorās pa mājām, padarina vienu otru darba rīku, arī «mājrūpniecības» darbu, un te nu ierodas daždažādi kalti, īleni un tamlīdzīgi rīki, kuriem vēlāk rodas varen plaša nozīme. Namamate, kas, par saimnieci būdama, bija līdzdarbīga, nav spējīga piespiest vīrieti līdzīgā darbā, ja tam ir ieroči. Varbūt viņa arī to i neiedomājās, jo tā kārtība taču nu reiz tāda nodibinājusies.

Vajag laikam no jauna liela bada un trūkuma iekšienē jeb atkal kādas ārējas varas, kas te nestu palīgu. Viss šis laikmets ir pārejas laikmets, tā sakot, ceļa jūtis uz jaunu iekārtu.

Zemkopība vai arī lopkopība pārgāja uz pastāvīgu no-metināšanos, un te sāka rasties patiesa saimniecība ar

zināmu iekrāšanos. Jaunais rīks — arkls lieliski pacēla zemes apkopšanu, un radās atlikums pāri par vajadzīgo uzturu, tas, ko mēs tagad saucam par virsdarba rezultātu, «virsvērtību», kurš palika pašai ģimenei un tika uzkrāts. Nodevu nekādu nebija, un ikviens tāds atlikums bija ģimenes skaidrs atlikums. Vietām to noplītēja, sāka varbūt pat apmainīt pret ko citu (aizdāvāt un paņemt pretdāvanas). Ipaši lopi bija labs maiņas līdzeklis un vietām drīz kļuva par vispār atzītu maiņas līdzekli, naudu (lat. *pecunia* — nauda, ceļas no *pecus* — lops).

Darba attiecības bija ģimēnei jeb saimē, kā jau redzējām, ļoti vienkāršas, ar vienkāršu darba dalīšanu tanī un ģimenes (krieviski — двор) tiesībām uz produktu kopību. Bet caur kopējām pļavām un ganībām ģimene bija saistīta ar ģinti. Šo ģinti pie mums Latvijā sauca par «ciemu», ko reizē, kā b. Āzis aizrāda «Latviešu zemniekā», sauca arī par «pagastu»*, un arī pagasts un valsts ir pirmatnē tas pats. Mēs to novērojam senatnes Grieķijā, tāpat vecajā Vācijā, kā arī slāvu zemēs, ka šāds ciems sastāv iz daudz «namturībām» (grieķiski sauc tos par «oikos» — nams), kurām ikvienai ir savs «nams» un dārzs vai sētvidus, visapkārt ar sētu, kādēļ arī visu to sauc bieži par «sētu». Pats ciems kā ģints apvienība ir dažā ziņā vairāk vai mazāk apcietināts ar valni, sienu. Ārpus stiepjas lauki, kas arī apmesti ar grāvi vai ežu («uz ežiņas galvu liku sargāt savu tēvu zemi»). Aiz laukiem kopējās ganības. Acīmredzot, jo agri ir atsevišķas ģimenes jeb saimes kā jauni «spieti» nometušās atsevišķās «mājās», kas arī briesmu laikos vai, kad vajag saprasties vai kopstrādāt ar centru, — «iet ciemā», pie kam arvien paņem līdzi savu «ciema kukuli», no kā pašiem pārtikt. Bet, kad vēlāk ierodas ciemā citādas varas, tad arī «kukuļošana» pieņem citādu raksturu.

Laikam jau agri būs radies zināms nodoklis no atsevišķām sētām par labu ģintij — ciemam, kaut kāds desmits, sieciņš vai grīstīte. Bet jo drīz radās ienaidnieki «ciemīniem» jeb «kaimiņiem», kā tos toreiz sauca, no svešiem. Ģintu starpā bija pastāvīgas cīņas un laupīšanas kari pēc otra ciema iekrājumiem, īpaši ja viens ciems bija vairāk darbīgs zemkopībā, kamēr citi nodarbojās vairāk ar medībām. Te nu bija jānodibinās īpašai ka-

* *Rozīņš F. Rakstu izlase, 2. sēj. R., 1964, 128. lpp. Red.*

ravīru kārtai, kurai par viņu aizstāvību ne vien piegrieza vairāk zemes, bet arī deva nodevas vai strādāja klaušas. Un tā pamazām laudis krita atkarībā no šiem karavīriem jeb viņu vadoniem, jātniekiem (Ritter) vai dzelzs vīriem, bruņiniekiem. Tā pati atkarība varēja nodibināties arī cītādi, kā, piemēram, Ēģiptē vai Bābelē un Ninivē, kur upes uzplūdumu izmantošana prasīja ļoti centralizētas varas, jo tur auglība atkarājās no kārtējiem kanāliem un slūžām jeb atkal no ūdens vadiem vai pumpjiem. Citur, kā, piemēram, Grieķijas austrumos, nodibinājās labprātīgas ģintu apvienošanās sinoikismā (sin — kop, oikos — nams), kas deva iespēju helēniskās kultūras spīdošai attīstībai.

Šīs dažādās pirmā kārtā saimnieciskās apvienības dažā ziņā var salīdzināt ar mūsu *«spadomju sistēmu»*. Viņu īpatnība ir tā, ka apvienojas *ne atsevišķi cilvēki, bet viņu saimnieciskās organizācijas*: ģimenes, nami, ģintis, ciemi utt. caur saviem priekštāvjiem, vienalga, dzimtiem vai vēlētiem jeb beigās pat uzspiestiem. Viņu stiprā puse ir tā, ka atsevišķs loceklis necieš badu, kad citi ir pieēduši. Bet viņas nav spējīgas pieražot pieaugošām vajadzībām visu, ko prasa iedzīvotāju pieaugšana, un tā norisinās arvien jo nopietnākas cīņas ap pietrūkstošo zemi. Jeb citā vietā, kā Grieķijā, Romā, pārmērīgais vergu skaits padara *«brīvo pilsoņu»* iekārtu par pilnīgi izvirtušu saimniecisku apvienību. Ciemiem tuvojas verdzības laikmets, un ceļa jūtīs viss, kas vien ir dzīvāks, sacēlas un krīt cīņā jeb glābjas uz jaunas kultūras centriem pilsētās.

3. AUKAINAS CIŅAS

(Sturm. und Drang)

Kādā labā dienā Eiropa kļuva nemierīga. Tas nenozīmē, burtiski, dienu, jo šie nemieri vilkās pāris simts gadus. Ar to arī nav sacīts, ka tie būtu pirmie nemieri, jo mēs revolūcijas zinām arī Romas un citurienes vēsturē, bet nekad tik plašas. Tās iesākās 14. gadu simteņa pirmajos gados Ziemeļītālijā un izbeidzās ap 16. gadu simteņa vidū Vācijā. Tā bija *zemnieku revolūcija*, par kuru mēs pārāk maz zinām, bet kura bija dažā ziņā grandiozāka nekā 1848. gada revolūcijas. Ja mēs lasām par *«žakēriju»* (Žaks

Francijā apzīmē zemnieku) Francijā, ka 1358. gadā vienā vien Mo pilsētā apkauti 7000 zemnieki jeb, ja mēs lasām, ka Anglijā daži desmiti tūkstoši zemnieku ieņem 1381. gadā Londonu un citas pilsētas, tad tā ir nepieredzēta aina. Un neviens zeme Eiropā nepalieki bez kustības, jo tādas ir i Bohēmijā (Huss un taborīti), i Holandē (1491.—1497. g.), i Ungārijā, i beigās Vācijā (1525. g.), kur lielajam «zemnieku karam» kādu brīdi ir izredzes uz pilnīgu uzvaru.

Kas noticis? Vai radies kāds jauns darba rīks, kas ved cīņu pret arklu? Nē, acīmredzot cilvēku pieaugums ir par lielu, arkls to vairs nevar uzturēt, un jaudis meklē izeju. Saceļas mājās pret kungiem, kas jau uzmetušies vai taisās uzmesties, vai pošas meklēt vieglāku dzīvi kaut kur aiz jūras un atklāj jaunas zemes, jeb, mazākais, meklē patvērumu no lauku verdzības kaut kur tuvumā, pilsētās. Aukainais periods izbeidzas ar zemnieku pilnīgu sakaušanu, ar zemes kungu kārtas varas galīgu nodibināšanu un zemnieku važās likšanu vienā pusē, un jaunu centru, pilsētu jaunorganizēšanu, kas jo drīz kļūst par jaunas kultūras, rūpniecības centru un kas turp pievelk no laukiem visute vajāto, lai tur nodibinātu jaunu saimniecisko dzīvi un — jaunu verdzību, algas darbu un naudas saimniecību.

Nav nekāds brīnums, ka zemnieks tika piestiprināts pie zemes, viņu tur jau bija piestiprinājis arkls, un tālāk par ciemu viņš tā vai tā netika. Ja viņš vēl domāja pastaigāties pa mežiem uz medībām, tad viņam jau ciema priekšniecība to aizliedza, un laikam arī feodālās medību un zvejas privileģijas un tiesības uz visiem zaķiem u. tml. ir vispirms tikai līdzeklis atturēt zemnieku no klaidošanas tanī laikā, kad mājās gaida arkls. Feodālais lielskungs tikai *pierakstīja* zemnieku tur, kur viņš jau bija (glebae adscriptus — приписанный к земле*).

Bet reizē ar to muižnieks sāka *laupīt*. Viņš, «zemnieku no savām aitām glābdams», sāka atzogot kā savas ciema *kopējās* ganības. Vispirms to iesāka Anglijā. Saprotams, ka tas galīgi izputināja zemnieku, jo viņam nebija iespējas turēt lopus, zuda mēsli, un zeme noplicinājās. Viņam gribot negribot bija jāmirst badā vai jāmūk uz pilsētu vai aizjūru. To viņš arī darīja, kur vien varēja, un lauki sāka

* Pierakstīts pie zemes. *Red.*

palikt retāki. Zemnieku vietā pa laukiem staigāja kunga vai viņa lielrentnieka aitas. Un tiem zemniekiem, kas palika, lielskungs beigu beigās, arī gan ne no laba prāta, pasludināja, *ka viņi ir brīvi no dzimts verdzības, bet ir arī brīvi no zemes*. Ar citiem vārdiem, viņš no zemes *atrakstīja* zemniekus un *zemi pierakstīja* pats sev.

Var būt, ka tas bija nepieciešams cilvēces attīstībai, jo citādi nebija sasniedzams, ka lai uz *ielgruntniecības pamata* attīstās jauna veida, proti, *zinātniska* jeb racionāla *zemkopība*, uz kuru pāriet agrākā zemnieku saimniecība nebija spējīga. Bet ar to nav sacīts, ka tas bija jāizdara *ar miljoniem* un pat neskaitāmiem miljoniem upuru. Jo šos upurus prasīja ne pati *attīstība*, bet *ielgruntnieka peļnas un asins kāre*.

Šo aukaino cīņu gaita uz laukiem izbeidzās tikai 18./19. gadu simteņos ar pilnīgu lauku «izmiršanu» gan burtiskā nozīmē (bija gadi, kad Irijā vien izmira pa pusmiljonam cilvēku gadā), gan aizceļošanas ceļā. Un tagad daudz zemēs ir vairāk pilsētnieku nekā laucinieku, Anglijā, piemēram, 82%, Beļģijā, Francijā un Vācijā pāri par 50% utt.

Tā aukainais lauku laikmets izbeidzās ar:

1) lielu sabiedrisku darba dalīšanu starp *laukiem un pilsētām*, kuras cilvēces saimnieciskajā *attīstībā* ieņem vadošo lomu ar savu rūpniecības attīstību, un

2) reizē ar to šo divu lielo pretējo nometņu nodibināšanos, kam cīņas veidā ap pārtiku cilvēces vēsturē piekrīt vislielākā loma.

Zemniecības aukainais periods izbeidzās ar viņas sakaušanu. Bet, *saistīta* pie sava arkla, viņa neapķer, uz kurieni viņai slieties. Viņa raugās atpakaļ uz pagātnes ideāliem, kas vairs nav atgriežami, un joprojām laiza (gan burtiski, gan politiski) sava kunga un mocītāja roku.

4. NO ĀMURA LIDZ FABRIKAI

Anglijas saimniecīkās revolūcijas politiskā puse norisinājās Francijā Lielajā revolūcijā. Tas ir interesants atgadījums, ka arī tagad *ielā Eiropas kontrrevolūcija* saimnieciski norisinās *Anglijā*, bet politiski, tā sakot, *idejiski Francijā*.

Bet kas bija Lielās revolūcijas cēlonis? Mēs redzējām, ka lauki izmirst un no turienes visa sīkā mājrūpniecība saplūst pilsētās, vienā lielā pilsētas rūpniecībā. Atsevišķie lauku izceļotāji te sapulcējas milzu pilsētās, un daudzie sīkie amatnieki, visi šie mazie «īleni, āmuri, tapari un citi kaļami rīki», kā krievu mācītājs sacītu, te savirknējas milzīgos tvaikāmuros (Dampfhammer), duramās, kaļamās un citādās mašīnu sistēmās, vārdu sakot — fabrikās. Bet, kamēr uz laukiem ikviens amatnieks pats pārvaldīja savu amata rīku, droši rīkoja savu īlenu vai āmuru, še šie nedzīvie amata rīki sagrābuši pilnīgi varu pār saviem amatniekiem un ne vien pār amatniekiem, bet pār visu pasauli. Kā tas nācās?

Nekavēsimies pie sīkumiem, bet iziesim no tās vietas, kur mēs jau novērojām, kā izcēlās divi lieli pretēji lēgeri, pilsētas un lauki, no kuriem pilsētnieki nevar pietikt bez laucinieku produktiem un arī laucinieki jau pieraduši neiztikt bez pilsētu ražojumiem. Citiem vārdiem, valda jau maiņas saimniecība un uz naudas pamatiem. Laucinieki, no laukiem izsviesti vai padzīti, kopojas pilsētās, un še viņi sarodas kopējās darbīcās vispirms kā vienkārši amatnieki un to zelji, bet vēlākā attīstības gaitā kā *manufaktūras* strādnieki. Te manufaktūrās saplūda dažādi sīkie atsevišķie darba rīki, šie dažādie īleni, kalti, āmuri un tml. sakopojās, specializējās sīkās darba daļīnās*, pie-saistīja, kā zeme savā laikā zemnieku, tagad *pie sava amata jeb, pareizāk, darba rīka amatnieku* un iesāka savu valdīšanu pār cilvēkiem un jo drīz, pārvērtušies par «darba rīku — mašīnām», arī pār visu cilvēci.

Pirmatnējā manufaktūra apvienoja vienkārši dažādus amatniekus — rokdarbus (manus — roka, facere — darīt). Tā, piemēram, «kungu ratus» (karietes) taisīja darbīcās iz visdažādāko arodu amatniekiem: «kratinieki, sedlenieki, šuvēji, atslēdznieki, dreijātāji**», «pozamentieri***», «glāzeri», mālderi, lakotāji, zeltītāji» utt. Daudz karietes uzreiz taisot, visi šie ļaudis specializējas un panāk caur darba dalīšanu lielāku rezultātu. Un saimnieks? Viņš, jau

* Birmingemas āmuru fabrikācija gatavoja 500 veidus *dažādu āmuru* vien.

** — virpotāji. *Red.*

*** — apšuvumu, bārkšu un pušķu izgatavotāji. *Red.*

amatnieks būdams, bija novērojis, kā uz laukiem kungs, likdams apstrādāt laukus ar svešu darbu, arī pats pie tā bija pārticis un atlicināja. Manufaktūrā viņš novēroja, ka kopdarbs padara vairāk nekā atsevišķu darbu kopsumma un ka šis liekais darbs no kopdarbības (kooperācijas) arī paliek viņam. Viņš likās uz manufaktūras attīstīšanu: pānēma kaut kādu citu amatu, piemēram, pulksteņu taisīšanu, un, saņēmis amatniekus, ikvienam nodeva darīt vienu un to pašu daļiņu no darba (vienkārša adata vien gāja caur 92 rokām). Rezultāts ir *ražošanas mehānisms*, kura locekļi tomēr vēl ir cilvēki. Bet šie arodnieki piesaistās jo drīz pie šī darba uz visu mūžu, piesavinās dažādas pratnes un izveicības šīnī virzienā, bet vienīgi šīnī virzienā, viņu ķermeņi arī attīstās vienīgi šīnī virzienā, bet citā ziņā pilnīgi sakroplojas. Un, tā kā viņa darba ražība atkaras ne vien no viņa, bet arī no viņa darba rīkiem, tad arī tie pārveidojās, kļuva vienkāršāki, labāki un dažādāki, ar vārdu, nogatavojās pamati šo darba rīku sa-kopošanai kopējā mašīnā.

Saprotaams, ka manufaktūras darbs ražo labāku un lētāku produktu un tā galīgi sāk izspiest lauku mājrūpniecību, izņemot tikai tos gadījumus, kur laucinieki savā no lauku darbiem brīvajā laikā ieriko savu «lauku manufaktūru», tas ir, izmanto mājrūpniecību (кустарные промыслы) jau kapitālista dienestā. «Kapitālists», kas uzņem darbu un dod vielu un plānu, ja arī rīki būtu ikvienam strādniekam savi, būtu te pilnīgs noteicējs, bet arī paši rīki koncentrējas jo drīz viņa rokās un, nododami viņam visu strādnieka virsdarbu, izaudzē jo dienas jo lielāku kapitālu un kapitālistu. Un strādnieks ar savu specialitāti ir pilnīgi nodots viņa varā, jo viņš cita darba *vairs neprot un never darit*.

Mēs jau sacījām, ka darba rīki apvienojas mašīnās. Kā mēs tagad mašīnu saprotam, tā sastāv iz 3 daļām: iz kustinātāja spēka (lopu, dabas, piemēram, ūdens, tvaika, elektrības spēka); iz transmisijas, kas šo spēku pārnes, un iz paša darba — vai darba rīku — mašīnas. Šī pēdējā daļa ir tā izšķirēja, jo pirmās daļas mēs atrodam arī jau agrāk, piemēram, manufaktūrā. Ja mēs sīkāk apraugām tādu mašīnu, tad mēs atrodam tur tos pašus manufaktūras rīkus. Tātad darba mašīna ir mehānisms, kas, no mehāniska spēka kustināts, izdara tos pašus darbus, ko agrāk izdarija manufaktūras strādnieks, tik vai nu ātrāk,

jeb lielā skaitā uzreiz, jeb beigās ar lielāku spēku. Agrākā vērpēja vietā tagad «dženij» mašīna vērpj uz 18 spolitēm uzreiz. Rokas āmura vietā tagad strādā milzenis «tvaikāmurs» utt. Un cilvēks-strādnieks nu vairs tikai «apkalpo» mašīnu, kuru viņš pats pēc savas galvas plāna izgatavojs.

Ja jau manufaktūra valdīja pār cilvēku, tad šī valdība pārvēršas pilnīgā *absolūtā* atkarībā no mašīnas un tās īpašnieka. Bet mašīnas galvenais uzdevums ir *ietaupit cilvēka darbu*. No cilvēces stāvokļa tas jau lieliski: cilvēks liek strādāt savā vietā mašīnai! Bet kas to ir dzīvē pie-redzējis? To tikai komunisti pareģo! Kapitālismā tā lieta ir citāda. Kapitālists apskata mašīnu no tā stāvokļa, vai viņa «atmaksājas», tas ir, vai mašīna, ietaupot darba dienas, pati neizmaksā vairāk, nekā izmaksā šīs darba dienas pie dzīva cilvēka. Un, ja aprēķins iznāk, tad viņš cel mašīnu pēc mašīnas, kas izmet uz ielu cilvēku pēc cilvēka.

Cilvēks brīnās: tāds nedzīvs dzelzs rupucis un mani izsviež uz ielu! Viņš lauž pirmās mašīnas, grauj fabrikas utt. Bet tas viss velti, mašīnas un to īpašnieki rodas no jauna, un strādnieks jūtas pilnīgi bezspecīgs. Fabrika, *šīs mašīnu sakopojums, nodibina verdzību, kas bardzības ziņā var mēroties ar agrākām verdzībām*. Bet kapitālista virsvērtība aug augumā un iekaro kapitālistu šķirai visu pasauli. Un, ja tagad tuvojas fabrikai viņa ciltstēva amatnieka āmurs, fabrika viņu padzen prom: es tevi ne-pazīstu un negribu pazīt! Bet, ja strādnieks neuzmanīgi apkalpo mašīnu, tā viņam norauj roku, kāju utt. Un, ja viņš iet sūdzēties pie fabrikas valdes, tad viņu vēl nosoda par neuzmanību. «Jo sakroploja ne fabrikas īpašnieks vai pārvaldnieks, bet mašīna, nedzīvā mašīna.»

5. NO VIENJŪGA LIDZ TVAIKA ARKLAM

Mēs atstājām arklu, kad viņš sāka valdīt uz laukiem. Viņš palika par konservatīvu kungu un maz grozījis tūkstoš gados savu ārējo izskatu. Bet visas lauku attiecības viņš stipri pārgrozījis. No brīviem komūnu-ciemu locekļiem ļaudis vai nu pārvērtušies par vergiem-dzimtcilvēkiem, jeb izmiruši badā, vai beigās aizmukuši pilsētās,

«vieglākas dzīves meklēdami». Mēs jau redzējām, kā viņiem tur klājās.

Tā vilkās ilgi gadusimteņi. Bet, tiklīdz sāka attīstīties pilsētas, no turienes sāka prasīt pēc lauku ražojumiem. Un, kad laucinieki nevarēja viņus pietiekoši un lēti apkāpot, tad no turienes sāka bārties: ļurbas, sliņķi uz laukiem, nevar pieražot lētas maizes. Sāka tramdīt arklu, un šoreiz no pilsētas puses. Sāka rasties jaunāki arkla izdevumi. Muižās, kas bija radītas no padzītu zemnieku zemēm, iesēdās kapitālisti ar savu mākslu: izlietot algotu darbu virsvērtības [iegūšanas] nolūkā, bet arī reizē ietaupīt šo darbu, kur tas kļuva dārgs, ar mašīnām. Tā ierādās blakus arklam liela rinda dažādu rīku un pat mašīnu, un pat arkls pieauga plašumā (ar vairāk lemešiem) un ērtības ziņā, pat ar skritulīšiem. Viņam blakus ecēšas, sējmašīnas, plaujmašīnas, kuļmašīnas, plēšamās un grāvrokamās utt.

Bet, kā japāņi loti labi noskatās dažādus paņēmienus, tā šoreiz zemnieks-sīksaimnieks, kas uzglabājies, sāka noskatīties visus šos jaunos paņēmienus. Arī viņš pērk arklu, pērk ecēšu, pērk pat kuļmašīnu utt. Ja vienam neiet, ar citiem kopā. Strādā ilgāk un grūtāk, ēd mazāk. Un domā, ka visu to dara vienīgi savā labā, pats savam «namīnam, savam zemes stūrītim». Viņš ilgi nevar aptvert, ka arī viņš te nomokās, ne vien lai būtu paēdis, bet ka viņš *baro kungus un krāj kapitālu* zemes un hipotēku īpašniekiem, kā arī pilsētas rūpniecības kapitālistam. Bet konkurenci viņš kā nekā iztur. Un te visā savā ietiepībā viņš turas nu *vairs ne pie pirmatnējā komunisma*, bet *pie pri-vātipašuma, kura viņam pašam patiesibā nav*.

Bet arkls, sirdsapziņas mocīts, nevar mierīgi noskatīties uz visu to postu, ko viņš negribēdams atnesis pasaulei. Viņš meklē pazišanos ar «jauno ideju nesējiem» — tvaiku, pat ar elektrību. Kā tvaika arkls viņš grib izlīdzināt savu grēku. Ja viņam izdosies ar panākumiem pārvilkt pirmo vagu pār mazzemnieka laukiem, tad gals ir privātipašumam uz laukiem un arī lauki ir gatavi pāriet uz jaunu ražošanas kārtību, apvienojot kapitālisma piedzīvojumus ar komunisma iekārtu*.

* T. i., savienojot kapitālismā sasniegto tehnisko progresu un racionālas saimniekošanas pieredzi ar sociālistiskas sabiedriskas saimniecības priekšrocībām. *Red.*

6. LAI DZIVO KOMUNISMS!

«Besen! Besen! seid's gewesen»*
(Gēte)

Tas bija K. Markss, kas bija atradis tos noslēptos burvja vārdus, kas spējīgi apturēt reiz izsauktu «ražojamo spēku» valdīšanu pār cilvēku. Pati fabrika, šī rīku un cilvēku apvienība, šī jaunā sabiedriskā organizācija, bija tas spēks, kas varēja ne vien apspiest, bet [arī] taisni *atsvabināt cilvēci*.

«Wer sie nicht kannte,
Die Elemente,
Ihre Kraft und Eigenschaft,
Der wäre kein Meister
Über die Geister.»

(kas nepazītu elementus, viņu spēku un īpatnības, tas nebūtu valdnieks pār gariem.) **

Vajadzēja izpētīt un atrast to likumību, kurā norisinās sabiedriskā attīstība, lai atsvabinātu reiz galīgi pašu sabiedrību. Un šis izpētišanas ierocis ir tas Marksas mantojums, ko mēs saucam par vēsturisko materiālismu.

Tehniskā attīstība, kā redzējām, noveda pie milzīgas *darba rīku apvienības fabrikā, kas valdīja pār cilvēci*. Bet tā reizē radīja cilvēcei arī iespēju *ne vien radīt «nepieciešami vajadzīgā darba laikā» visu to, kas nepieciešami vajadzīgs cilvēces uzturam un cilvēces dzimuma turpināšanai, bet arī veselas kaudzes virsvērtības*. Tā pati cilvēku darba organizācija ir arī organizācija, kas *apvieno pamazām visu strādnieku šķiru* un dod viņai iespēju atsvabināt pašai sevi un visu cilvēci.

* Gētem ir pasaciņa par burvja mācekli, kas, meistaram klāt neesot, izsauc ar viņa «vārdiem» garus, kas nes ūdens spaini pēc ūdens spaiņa un draud visu noslicināt. Māceklim trūkst «vārdu», ar ko apturēt. Tos zina tikai meistars, viņš ierodas un sauc: «slotas-kāt — kaktā!» [Gētes dzejolis «Burvja māceklis». Red.]

** Raiņa tulkojumā:

«Dabu kas neizprot,
Kas nevar izskaidrot,
Kā viņas vara
Rada un dara,
Tam garu valstība
Mūžam nav padota.»

Gēte J. V. Fausts. R., 1972, 47. lpp. Red.

Vairs darbs *nebūs par nebrivibas zīmi*, bet tas *būs brīvs darbs*. Lielās franču revolūcijas lozungs: «brīvība, [vien]līdzība, brālība» piepildīsies tikai komunismā.

Bet es manu tur, ka kāds inteliģents grib celt ierunu: «Es saprotu, ka būs brīvība un brālība, bet nebūs [vien]līdzības, jo es saprotu, ka nebūs dzimtas muižniecības, nebūs kungu un kalpu, bet *garīgās* [vien]līdzības nebūs, būs un paliks gara aristokrātija.»

Atminiet, ka Baltijas barons atzina par līdztiesīgu cilvēku tikai baronu. Tā baltie Amerikā no augšas skatās uz nēgeri un pat prof. Balodis vēl šaubās par «melno» vienādām spējām ar vienādām tiesībām uz zemi.

Mēs paņemam Marks *«Kapitāla»* I daļu un lasām:

«Zināšanas, atjautība un griba, kuras, kaut arī mazā mērogā, attīsta patstāvīgs zemkopis vai amatnieks — līdzīgi tam, kā mežonis ar savu personīgo viltību pauž visas kara mākslas dažādos elementus, — šeit tiek prasītas tikai no visas darbnicas visumā. Ražošanas garīgās potences paplašina savu mērogu vienā pusē tieši tāpēc, ka daudzās citās pusēs tās pilnīgi zūd. Ko zaudē daļstrādnieki, tas viņiem pretēji koncentrējas kapitālā. Manufaktūras darba dalīšana noved pie tā, ka materiālā ražošanas procesa garīgās potences stāv pretim strādniekiem kā svešs ipašums un spēks, kas valda pār tiem. Šis nošķiršanās process sākas vienkāršajā kooperācijā, kur kapitālists attiecībā uz atsevišķu strādnieku pārstāv sabiedriskā darba ķermeņa vienību un gribu. Tas attīstās tālāk manufaktūrā, kas kroplo strādnieku, pārvēršot viņu par daļstrādnieku. Tas beidzas lielrūpniecībā, kas zinātni kā patstāvīgu ražošanas potenci atdala no darba un liek tai kalpot kapitālam.»*

Arī zinātnes atsvabināšana būs komunisma, tas ir, zinātņu zinātnes darbs.

Tāds ir lielais vēsturiskā materialisma uzdevums.

P. Stučka. Lekcijas par vēsturisko materiālismu. Izdevusi KKP CK Latviešu aģitācijas un propagandas nodaļa. Maskavā, 1920

Iespiests pēc grāmatas teksta

* *Markss K. Kapitāls*, 1. sēj., 303. lpp. Red.

«REVOLŪCIJAS CĀLIS»¹⁰⁸

Maza vēstures skabarga

«Oktobra revolūcija tātad bija nogatavojušies, un gatavam auglim, protams, vajag nokrist no koka vai arī *tūliņ vajag saplēst olas čaulu*»... «Tātad «cālis» dienas gaismu nebūtu ieraudzījis, ja b. Ķeņins nebūtu pierādījis čaulas pārplēšanas nepieciešamību, vai, mazākais, viņš vēl ilgi būtu mocījies šīs čaulas iekšienē. (Tā domājot es, P. St.) Un tajā pašā laikā mēs zinām, ka jau 3.—5. jūlija dienās šīs «cālis» sāka plēst čaulu un būtu to varbūt arī pārplēsis, ja Komunistiskā partija un viss strādnieku šķiras avangards (bet ne viens pats Ķeņins) viņu nebūtu notā atturējis.»

Sie vārdi b. Tomasa* īsajā piezīmē «Krievijas Cīņas» 60. numurā pie manām lekcijām par vēsturisko materiālismu** man dod iemeslu vēlreiz pakavēties pie «revolūcijas augļa nogatavošanās», pie «revolūcijas cāļa» radību jautājuma, jo jautājums pārāk svarīgs, lai tanī nenovestu pie zināmas skaidribas. Tādēļ es dažā ziņā priecājos, ka mana pārāk īsā polemiskā piezīme, viegli pārprotama, ja tā izrauta no sakara, dod iemeslu pakavēties pie šī jautājuma. Un, es piezīmēšu vēl, atklāj tiešām vājo punktu pie b. Tomasa un ne viņa vien, bet ļoti liela skaita, varbūt pat vairuma biedru. Te es domāju vairāk vai mazāk *mehā-*

* Tomass — Kārļa Ozoliņa pseidonims. *Red.*

** Par attaisnošanos uz b. Tomasa piezīmi, ka manu lekciju pamatdoma «nav pietiekoši izstrādāta un pamatota atsevišķas nodalījās», man jāpaskaidro, ka grāmatīnā ir lekcijas, kurās 3—4 stundās vajadzēja iepazīstīnāt ar tagadējo vēsturiskā materiālisma izpratni. Šīnis robežās, ievērojot tematu plašumu un dzīlumu, nevarēja iznākt nekas cits kā paviršs saraustītu feļetonu [t. i., rakstu. *Red.*] cikls, kura uzdevums bija domas modināt, spiest uz pašdomāšanu. Tā sakot, mazs «ceļa rādītājs» pa revolūcijas tekām.

nisku vēsturiskā materiālisma sapratni vai konkrēti — «revolucionārā augļa», «proletāriskā cāļa» nogatavošanos.

Iz tās pašas operas nēmts otrs motīvs, kuru šīnī pašā jautājumā izbīda b. Imuns («Komunista» 126. numura): «*Vislielākais*, kas var atkarāties no viena vai otra atsevišķa vadoņa, ir tas, ka zināms vēsturisks notikums var nākt *vai nu drusku* (te druka tik neskaidra, ka negalvoju, vai nav teikts: dienu *P. St.*) *agrāk*, *vai vēlāk*, bet pavismi nenākt nekad *ne*.» Te b. Imuns varēja ar drosmi teikt: *vienīgais* un ne vien vislielākais, ja viņš te domāja lielu vēstures faktu, ko mēs saucam par revolūciju. (Par jeb vienu vēsturisku notikumu to teikt, saprotams, būtu neiespējams.)

«*Agrāk* vai *vēlāk*! Tas ir viss jautājums. Pret to, ka pēc 1000 gadiem valdīs pasaule sociālisms, nestrīdas buržuāzijas profesori, vismazāk viņu labākā daļa (kaut kādi Zombarti, Brentano utt.). Pēc 100—200 gadiem to pielaida pat revizionisti, un, kad būs iesācies Rietumeiropā, to Krievijā un Latvijā pielaiž pat turienes meņševiki*. Tas «*agrāk* vai *vēlāk*» ir tas strīdus ābols. Nekā nepalīdz tur piezīmēt «*drusku*», jo kas ir «*drusku*» vēsturē, kuru izmēra pēc gadu simteņiem.

Bet sāksim no gala. Savās lekcijās, atbildot b. Imunam uz viņa nepareizām domām par sevišķi tālredzīgu, gaišu galvu nozīmi vēsturē, kurās viņš teica: ja 1917. g. arī būtu nogalināts b. Ķēniņš, «*Oktobra revolūcija* (tas ir, ne proletāriskā revolūcija vispār, bet šī revolūcija oktobrī 1917. g.! *P. St.*) bija *nenovēršama*» — es iebildu: «Ja būtu nogalināts b. Ķēniņš, tad nebūtu, kas lai pierāda «*Oktobri*» un pierunā uz to ar visas savas revolucionārās «autoritātēs» svaru, ka mums jāsaceļas, un galu galā mēs būtu apkauti no Kerenskiem, kuri uz to gatavojās. *Oktobra* (Te oriģinālā vajadzēja būt *oktobra*. *P. St.*) revolūcijas acīmredzot nebūtu bijis, komunistiskā revolūcija vēl tikai nāktu (tātad nāktu, bet tikai pēc oktobra), un mēs nezinām, kad (pareizāk būtu: nezinātu, kad. *P. St.*). Tāpat kā Libknehta, R. Luksemburgas, J. Tiškas nāve nelaikā vismaz par dažiem mēnešiem, ja ne gadiem (tagad jau skaidri, ka ne tikai mēnešiem! *P. St.*) nokavēja Vācijas revolūciju.» Te nav paregošana, un polemiskais iebildums varēja būt

* Un arī franču buržuāzijai ir paruna «*après nous le déluge*» (pēc mums (mūsu nāves) lai nāk vai grēku plūdi).

noteiktāk un nepārprotamāk izteikts. Bet doma pati jau nav pārprotama: vai *oktobri* jeb vēlāk? Tātad «agrāk vai vēlāk». To jau atzīst arī b. Imuns, un to varam atstāt pie malas.

Bet b. Tomass sakās dzirdējis «cāli» čiepstam čaulā jau 3.—5. jūlija dienās, bet toreiz viņu *apturējis* b. Ķeņins un viss proletāriskais avangards. Nabags cālītis un sasodītie «avangardisti!» — Bet nepārsteigsmies. Vēstures fakti to neliecina: 3.—5. jūlija dienās negāja runa par «čaulas plēšanu», to mēģināja vienīgi uztiept kontrrevolucionāri. Un nav izslēgta pat daļa tiešas provokācijas, kas gan palika nenoskaidrots. Bet «cālis» varēja un varbūt viņam vajadzēja izlēkt jūnijā (tanis pat 9.—10. vai 17.) jeb varbūt pat tūliņ pēc 27./28. februāra. Un tad viņam bija vairāk uz to izredžu. To kādreiz isi atzīmējis pat b. Ķeņins, piezīmēdams, ka toreiz daudzi apstākļi bijuši daudzāk labvēlīgāki, piemēram, fronte vēl turējusies.* Mēs varam piezīmēt, ka revolucionārā sajūsma toreiz valdīja pretinieka armijā**, kas deva iespēju *revolucionāri* izbeigt karu, pārtikas sabrukums nebija tik liels utt. Sabrukums oktobrī jau bija pārāk liels, un no šī viendokļa revolūcija oktobrī bija *šausmīgi nelabvēlīgos ārējos apstākļos*. Un, ja b. Ķeņins nebūtu uzstājies, ka vara jāsaņem nakti iepriekš kongresa*** sanākšanas? Šīnī ziņā viņam bija daudz ievērojamu pretinieku, un bez viņa un vispār partijas vēsturiskās autoritātes toreiz ļoti tuvu bija partijas sašķelšanās. Bet, ja šīnī nakti nebūtu paņemta vara, tad viegli var būt, ka Kerenskim izdotos to apspiest (uz laiku — zināms, bet, uz cik ilgu laiku — nezināms). Es nezinu, vai šis mans pareģojums pareizs jeb ne, bet te no svara vienīgi tas, *vai viņš varēja būt pareizs*.

Biedrs Tomass saka, ka ne. Jo «revolūcijas auglis», «proletāriskais cālis» oktobrī jau bijis pārgatavšs. Nu, bet es tad prasīšu, vai tad Vācijā šis cālis tiešām vairāk «nedaperēts»? Nē, līdzība no bioloģijas te neder. Piemēri vispār nepierāda, bet tikai paskaidro. Salīdzināt sociālismu ar nogatavojušos augļi nav iespējams, kā to jau

* Tas teikts V. I. Ķeņina referātā par miera līguma ratifikāciju Viskrievijas IV Ārkārtējā padomju kongresā 1918. g. 14. martā. (Ķeņins V. I. Raksti, 27. sēj., 151.—152. lpp.) *Red.*

** Vācijas armijā. *Red.*

*** Viskrievijas II strādnieku un zaldātu deputātu padomju kongresa. *Red.*

aprādījis sen b. Pannekuks, kura citātu man te negribētos atkārtot, jo tas jau nodrukāts arī manās lekcijās*. Un tas «revolūcijas cālis» ir savāds cālis, kuram kādreiz ilgi jātup savā čaulā. Tā 1848. gada revolūcija Vācijā noka-vējās par vairāk kā 300 gadiem (sk. Engelsa «Zemnieku karu**) un, ja Maskavā 1905. gada decembrī tas «revolūcijas cālis» būtu izlauzies (es te domāju tos karapulkus, kas palika kazarmās 1905. gadā Maskavā un izlauzās tikai 1917. g. februārī Pēterpilī), vēsture būtu ieguvusi 12 gadius, vienu mazu pilīti no mūžības jūras. «Drusku agrāk vai vēlāk.»

Nesaprotami man ir, ja b. Tomass raksta: «Vai tas pie-rāda, ka taisni no viena cilvēka, šīnī gadījumā no b. Ķeņina, atkarājas izlemt revolūcijas termiņu?» «Pēc autora (t. i., manām. P. St.) domām iznāk, it kā b. Ķeņins ar savu iespaidu, «autoritāti» (viss viens, kā mēs to sau-cam) stāvētu ārpus vai pāri revolucionārās situācijas ap-stākļiem. ... Mēs meklējam pēc paša Ķeņina un visas Komunistiskās partijas un strādnieku Šķiras atkarības no toreizējiem ekonomiskiem un iz tiem izaugušiem sabiedris-kiem un politiskiem apstākļiem. Lūk, ja mēs jautājumu no-stādīsim šā, tad mums nebūs jārunā par to, ka bez Ķeņina Oktobra revolūcijas acīmredzot nebūtu bijis (kaut arī 25. oktobri).» Ja tas tā tiešām «iznāk pēc manām domām» (manās lekcijās), tad, protams, ikvienam šīs lekcijas jā-iemet krāsnī, un es to izdarīšu pirmais.

Bet nepārsteigsimies. Man vispirms bija te runa ne par b. Ķeņina celšanos (sakarā ar saimnieciskiem, sabiedris-kiem un politiskiem apstākļiem), bet par viņa nāvi. (Biedrs Imuns to izbīdīja kā iespējamu faktu 3.—5. jūlija dienās un piezīmēja: žēl gan, bet ... pasūtis pie vēs-tures jaunus, oktobrī revolūcija būs tā vai tā! Es atgā-dājos Gētes pantīnu: «Ātri jaunība ir gatava ar vārdu» («Schnell fertig ist die Jugend mit dem Wort»)***. Un nē-mos iebilst: kas zin, tad oktobrī (t. i., 25. oktobrī) revolū-cijas varēja i nebūt! Un tos jaunos Ķeņinus tā vēsture

* Sk. šā sēj. 448. lpp. *Red.*

** F. Engelss norāda uz 1525. g. un 1848. g. notikumu lielo līdzību. Sk. *Engelss F. Zemnieku karš Vācijā. R.*, 1954, 4.—8., 17. lpp. *Red.*

*** P. Stučka te patiesībā citējis vārdus no F. Šillera drāmas «Val-lenšteins» otrās daļas — «Vallenšteina nāve». *Red.*

nepiegādā, jo mums viņu nav ne Vācijā, ne citur, un mums pašiem arī nebūtu par ļaunu vēl vismaz dažus.

Par pašu «gaišāko galvu» nozīmi es savās lekcijās vairākkārt runāju, un es tur neatrodju teikumu, kur es viņus būtu nostādījis ārpus vai pat pāri revolucionārās situācijas apstākļiem. Kas to saka, tas vienkārši nav lasījis, kas jau arī pilnīgi saprotams, jo jautājums ir skaidrs ne vien teorētiski domājošam strādnieku šķiras priekšpulkam, bet lielā mērā arī strādnieku plašajām masām. Es šīnī ziņā norādu tiem, kas nav tik bagāti ar visām zināšanām, vienkārši uz pašām lekcijām, kuras vēl ir dabūjamas. Bet man rodas mazliet šaubas, vai arī b. Tomass neiedomājas, ka b. Ļeņinu vai Marksu jeb citu vienu [personību] varētu tik viegli izskaidrot ar vēsturiskiem apstākļiem. Tas ir paviršs uzskats uz vēsturisko materiālismu, ka ikvienu atsevišķu cilvēku varētu izskaidrot no ikreizējiem saimnieciskiem, politiskiem, sabiedriskiem apstākļiem. Pret to ir uzstājušies i Mērings, i Kautskis (labajos laikos) un daudz citi. Es arī pie jautājuma īsi pakavējos, zīmējoties uz mākslu un literatūru (69.—70. lpp.)*. Tā mūsu Antoni** raksta vēsturiski materiālistiskas biogrāfijas, piemēram, par Raini, kura lielo internacionālismu izskaidro caur to, ka viņš dzimis un bez biksītēm skraidījis Augškurzemē, kur dzīvo dažādas tautības, utt. Saprotams, ka determinists ikvienu parādību izskaidro iz parādību sakarības, bet mums taču nekad nav visu parādību zināšanas. Tā nebūtu nekas, kā lieka «matu skaldišana», un mēs te nevarām sekoj, jo tas ir lieki un neinteresanti. Mums šīs vēsturiskās personas jāņem kā fakti un svarīgi fakti un jāatsakās no domām uz viņu māksligu klāt pieražošanu.

Bet es mazliet novirzijos sāļus. Atgriezīsimies pie mūsu «revolūcijas cāļa». Markss vairāk reizes protestējis pret bioloģijas pārnešanu socioloģijā, tas ir, dzīvnieku dabas likumu piemērošanu sabiedriskajām attiecībām. Tādēļ atlīcīsimies arī no «cāļu» teorijas kā liekas un pat kaitīgas. Cāļi kādreiz iznāk par vanckariem, cāļus var māksligi perināt utt. Un tie iznāk labākā gadījumā ļoti vārīgi un bezpalīga radījumi, kas nemaz neder proletāriskai revolūcijai. Un vispār revolūcijai, kuru angļu filozofi zīmīgi nosauca par «puer robustus, sed malitiosus» — spēcīgu,

* Sk. šā sēj. 473., 474. lpp. *Red.*

** Domāts Antons Birkerts. *Red.*

bet jaunprātīgu sēklu — revolūcijai vajag vispirms revolucionāro apstākļu: sabiedrisko materiālo ražojamo spēku attīstības sadursmes ar pastāvošajām ražojamām jeb ipašuma attiecībām. Tā Markss to formulē.* Bet bez tā *vajag, lai laudis sāk apzināties šīs sadursmes*, kas visgaišākiem prātiem tikai vēlu** kļūst redzamas, bet *kuru apziņa* masās, ja viņu nemodina, *nāk bezgala lēni*. Tā ir visu revolūciju un visvairāk proletāriskās revolūcijas tragedija, ka masas nezina, ko viņas grib, neapzinās savu šķiras interešu un pieķeras ilūzijām, kuras sēj viņu pretinieki. Un tomēr bez šīm masām nekas nav padarāms, jo «cīlvēki paši darina savu vēsturi». Tas par zināšanu b. Imunam***, ka man nav arī svešs Komunistiskā manifesta lozungs, ka tikai strādnieku šķira pati var sevi atsvabināt. Tās ir ābeces gudrības, par kurām es domāju, ka vairs nav jārunā. Un tomēr pie tām ir jāatgriežas!

Patlaban Vācijas proletārāts, kuram vēsture jau sen bija atstājusi brīvu lapu proletārāta revolūcijas vēstures grāmatā, vēl raustās revolūcijas dzemdēšanas krampjos. Buržuāziskie vēstures profesori raksta par komunisma galīgu sakaušanu un jau teorētiski pierāda, *ka komunistiskā revolūcija tur jau nosebojusies*, jo, redziet, «šo revolūciju pacēla pa kara laiku sociāldemokrātiski sagiftēts karaspēks, *kas revolūcijai sniedza izredzes, kādas acīmredzot nekad pēc demobilizācijas vairs neatkārtosies*». Un tad palūkojiet saimniecisko sabrukumu un tomēr blakus vēlēšanu rezultātus, kas Berlīnē komunistiem dod 8000 balsis

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326. lpp. Red.

** T. i., pēc tam, kad konflikts starp ražošanas spēkiem un ražošanas attiecībām jau nobriedis. Red.

*** Es nezinu, vai man izdosies atbildēt b. Imunam «Komunistā» uz viņa 126. numurā iesākto garāko rakstu. Es te tikai tādēļ to gribēju piezīmēt, ka būt «gītīgam» pret b. Imunu, viņu «izplucināt» utt. nebija iemesla, un tikpat maz esmu nodarbojies ar jaunekļu «tēvišķu pārmācīšanu», jo esmu arvien tais domās, ka nav nekāds noplīns būt par vecu mužķi. Es b. Imunu nepazinu, bet turpat blakus man par loti tuvu draugu [P. Daugi. Red.] pienācās izteikties ne mazāk asi. Asi izteikumi komunistu biedru starpā nav nekas jauns vai nosodāms. Mēs neesam sentimentāli. Un tikpat maz es turu par savu pienākumu klusēt vienīgi tamdēļ, ka es esmu vecāks par vienu otru biedru. Tās «pārmācības» jauneklim es būtu rakstījis arī 30 gadus. agrāk un turpināšu arī joprojām papriekšu mācīties un tad citus mācīt.

un pa visu Vāciju 2 deputātus!* Kādēļ tur nerodas jauni Libknehti un Luksemburgas, kas apvienotu masas un apturētu viņu tālāko svārstīšanos un maldišanos? Kas tur vainīgs, ka cālis nevar izlauzties no čaulas, vai tiešām tikai čaula jeb arī pats cālis?

«Sociālistiskā revolūcija nevar iztikt bez ilgas un sīvas cīņas, pie kam proletariāts laikam ne reizi vien tiks atsviests atpakaļ, tā ka no visas cīņas gala rezultāta viendokļa viņš pirmo reizi piespiesti tiks «pārāk agri» pie valsts stūres... Pats par sevi jēdziens par pārāk agru politiskās varas sagrābšanu no darba tautas puses ir nejēdzība, kas izverd iz sabiedrības attīstības pilnīgi mehāniskas sapratnes» (lasi — «augļu gatavības sapratnes». *P. St.*).** Tā rakstīja Roza Luksemburga taisni 20 *gadus* atpakaļ. Un kādēļ vēsture nerada viņai tagad pēc pārāgras nāves vietnieku? — Tas bija, ko es iebildu b. Imuņam un tagad b. Tomasam.

P. Stučka

«*Krievijas Cīņa*, 65. nr.,
1920. g. 19. jūnijā

Iespiests pēc avīzes teksta

REVOLUCIONĀRĀ JAUNATNE VĒSTURISKĀ MATERIĀLISMA APGAISMOJUMĀ

Mēs, komunisti, vienmēr sakām, ka tikai tad pilnīgi saprotam un tātad pilnīgi varam novērtēt vienu vai otru sabiedrisku parādību, ja mēs to varam sev izskaidrot sakarībā ar visām pārējām parādībām. Tā, piemēram, mēs sev izskaidrojam strādnieku šķiras revolucionārās tieksmes un, vedot tās sakarā ar cilvēces saimniecisko attīstību, mēs smeļamies cīņas drosmi un pārliecību par drošu uzvaru. Tāpat mums jāapskata arī tāda spilgta parādība kā revolucionārā jaunatne.

Mēs atceramies, kā 1918. g. janvārī sakarā ar Brestas miera sarunām notika pirmās revolucionārās sacelšanās

* Domātas parlamenta (reihstāga) vēlēšanas, kas notika 1919. g. 6. jūnijā. *Red.*

** Čitāts no R. Luksemburgas grāmatas «Sociālā reforma vai revolūcija». *Red.*

mēģinājums rietumos. Berlīnē (un gandrīz visā Vācijā), kā arī Vīnē buržuāziskā prese rakstīja, ka šos nemierus visus sacēluši «jaunie zēni (junge Bürsche) ar saviem skuķiem». Un mēs zinām, ka šie jaunie zēni un skuķi nebija nekas cits kā turienes darba jaunatnes organizācijas. Vēl visiem atmiņā, kāda liela loma piekrita darba jaunatnes organizācijām Latvijas atsvabināšanā 1918./19. gada decembrī—janvārī. Tagad mēs baltās Latvijas laikrakstos, kas visur mil kēmoties pakaļ Eiropas buržuāzijai, no jauna lasām, ka Liepājas janvāra demonstrācijās šogad visvairāk piedalījušies tie paši «jaunie zēni». Un, kad no jauna pienāks Latvijas atsvabināšanas dienas, mēs uz Rīgas, uz Liepājas un citu pilsētu ielām atkal redzēsim pirmās vietās tos pašus revolucionāros jauniešus.

Mēs paraknājamies tālāk pa savu atmiņu un atgādājamies, ka vispār jaunatnei nav «*laba slava*» «*vecās paaudzes*» priekšā, ka šī «*vecā paaudze*» visur ar neuzticību raugās uz jaunatni kā uz politiski neuzticamu. Jaunatnei negrib piešķirt vēlēšanu tiesības, paceļot vecumu pēc iespējas augstu, līdz 30, 25 vai vismaz 21 gadam. To, saprotams, nedarija ne 1917. gadā (Kerenska laikā, kad nolika ne 17, bet 18 gadu vecumu), ne 1919. gadā (kad noteica 21 gadu Latvijas vēlēšanās)*, lai atņemtu vēlēšanu tiesības Brunītim**. Un to nedara arī tādēļ, ka jaunatne caurmērā muļķāka par veco paaudzi, jo statistika liecina, ka jaunatnes starpā daudz mazāk rakstīt un lasīt nepratēju nekā veču starpā. Nē, tur acīmredzot citādi pamati.

Krievu rakstnieks Turgeņevs savā romānā «*Tēvi un dēli*» to uzķēris ar īstu mākslinieka nojautu. Un šī pretišķība kā sarkans pavediens iet caur visu sabiedrības jaunāko vēsturi, pretišķība starp jaunatni un veco paaudzi, starp «jauno» un «veco» strāvu.

Un tikai proletāriskajā revolūcijā, strādnieku šķiras pēdējā cīņā, vairs nerēdzam šo pretišķību tik skarbā veidā, kaut gan arī te viņa, bez runas, īmanāma un sevišķi spilgti Rietumeiropas strādniecības vadošās aprindās.

Vecā paaudze saka, ka jaunatnei nav piedzīvojumu, bet jaunā paaudze uz to var atbildēt, ka viņai reizē ar to nav

* Domāti buržuāziskās Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu noteikumi. *Red.*

** Bruno Kalniņam. *Red.*

arī tradīciju, šo veclaiku atlieku*, no kurām lielum lielo daļu kā grabažas vajadzētu izmest uz ielu, jo viņas tikai aiztumšo cilvēka izredzes un neļauj brīvi skatīties nākotnē. Ne par velti gadiem mācīja skolās un mājās baušļus un vecās ticības un baznīcas pātarus, un dažam labam vēl i pēc tam, kad viņš ierakstījies ateistos, neviļus roka nokrustās, baznīcīai garāmejot, vai aiz veca paraduma uz kakla vēl karājas krustiņš, un, ja viņš grib, lai kādam viņa apgalvojumam sevišķi ticētu, viņš piemin dievu par liecinieku. (Jā, nu dieviņ!) Es nezinu, vai vecās paaudzes piedzīvojumi, kuru lielo vērtību mēs neviens ne-noliedzam, ir tik vērtīgi, ka viņi atsvērtu veco tradīciju bezvērtību un pat kaitīgumu.

Un galu galā lielais vairums arī nav nekas cits kā tās pašas vecās tradīcijas: kā tēvi vai tēvu tēvi darīja, tādēļ mēs pilnīgi darām to tāpat. Bet ja piedzīvojumi nozīmē ko jaunu? Kas tad tādiem piedzīvojumiem ir par cēloni? Taču nekas cits kā pārgrozījušies saimnieciskie apstākļi. Radušās jaunas attiecības darbā vai sadzīvē, un cilvēkam tām jāpiemēro savas kustības, savi soļi. Kas šo soli pareizāk spers, vai tas, kam galvā kustības centri aptumšoti, vai arī tas, kam galva brīva un acs redz tikai jaunās pasaules tāles? Būs kļūdas! Bet «nekļūdās tikai tas, kas nekā nedara»**. Un tā caur kļūdām rasies jauni piedzīvojumi, vērtīgāki vēl nekā tie, ko sniedz mums apsūnējusi pagātne. «Безумству храбрых пою я славу!» Jaunatnes drosmei mēs dziedam slavu!***

Pretišķībai starp «tēviem un dēliem», starp veco un jauno paaudzi pagātnē, ir pilnīgi noteikti cēloņi. Ne vien tas, ka jaunatnes dzīslās ātrāk rit asinis un viņas sirds pukst dzīvāk! Šis jaunatnes spirgtums jo drīz atvēsinās. Un tie paši studenti, kuri kādreiz gāja, aizrāvušies no labākās gribas vai vienkārši, tagad uzticīgi kalpo Deņikina, Noskes vai Baloža pulkos. Bet tikai tur, kur nemaz nav dzīvības, kur valda miegs un klusums, dēli iet nenolaidīgi pa tēva pēdām: tā tēvi dzīvoja, tāpat i mēs. Tas sevišķi

* Domātas konservatīvās tradīcijas. *Red.*

** P. Stučka te citē vārdus, kurus vairākkārt teicis V. I. Ļeņins. *Red.*

*** Pārfrazēts citāts no M. Gorkija darba «Dziesma par vanagu». (Originālā: «Безумству храбрых поём мы песню»). *Red.*

spilgti redzams agrākos laikos lauku dzīvē, kur paaudze pēc paaudzes, dzimums pēc dzimuma, tiem pašiem darba rīkiem, tanī pat kārtībā turpināja savu darbu un savu dzīvi.

Bet citādi tas ir lūzuma brīžos, revolucionāros laikmetos. Rodas jauni saimnieciski apstākļi. Viņi vispirms dara iespāidu uz jaunatnes spirgtāko garu. Un, nojaudzdami savu nākotni, viņi bezbailīgi stājas pretišķībā ar saviem večiem. Kamēr dzīve norisinājās vienmuļigi, jaunatne dejoja un tikai veči sprieda, kā darīt un kā būt. Tagad arī tie pieteicas pie vārda, kam vēl «slapjš aiz ausīm». Politiskas tiesības visiem, arī jaunajiem. Ne tikai tiem, kas savu prātu jau izdzīvojuši! Tas nenorisinājās tikai mūsu laikos.

Nodarbojoties ar citu jautājumu, man bija jāparaknējas pa senās Romas revolūcijas materiāliem, un es uzdūros uz toreizējās zemniecības aizstāvju brāļu Grakhu laikmetu. Uzkrita pirmā vieta, ka vecajiem senatoriem, kas sagrābuši varu savās rokās, pretim šeit pacēlās jaunatne, kas jau 18 gadu veca ieklūst atbildīgās politiskās vietās par lielām izbailēm visiem viņu vecajiem onkuļiem un vienkārši kārtas locekļiem (arī viņi bija iz aristokrātijas, bet viņu acis gaišāk redzēja tuvojošos postu, kas jānovērš). Ar jaunatnes sparu un drosmi viņi devās cīnā. Viņi gan krita, bet viņu darbi uzglabājās vēsturē.

Uzņākot buržuāzijas laikmetam Krievijā, mēs bieži redzam traģēdiju divu paaudžu starpā: starp jauno buržuāzijas paaudzi (kura raugās tikai uz «savu algu, kas viņai māj pretim», tas ir, peļņu) un veco 60. gadu paaudzi, starp to pašu 60. gadu paaudzi, kuru Turgeņevs stādīja pretim saviem «tēviem». Jaunā paaudze jutās sevi par buržuāziju un ar naidu atgrūda visu un katru, kas tiem gribēja aizsprostot ceļu viņu karjerai vai aprobežot viņu apetīti, kaut tie būtu viņu mērenākie veči.

Šādos gadījumos ikviena paaudze izdzīvo cauri *savu saimniecisko* pakāpi: vieni — mirstošo kārtību, otri — jaundzimstošo, progresējošo.

Bet kā būs strādnieku šķirā? Vai arī tur krit svarā pretišķība starp veco un jauno paaudzi? Tiešām šie Sēdemāni, Eberti utt., kas tagad nostājušies buržuāzijas pusē, ir nesamierināmi ar revolucionāro jaunatni, kas ap Kārli Lībknehtu pulcējās un bezbailīgi pacēla savu cīnas

karogu. Arī šī vecā paaudze dzīvo *buržuāzijas* tradīcijās, kas viņiem kā svina slogs pie kājām nedod iespējas pacelties augstāk par savu laikmetu. Bet pie strādnieku šķiras tomēr viena liela starpība: te pati šķira ir nākotnes nesēja un veclaiku tradīcijas ir tikai pārejoša migla viņu acu priekšā. *Tā kritis, un strādniecības vienība* ir vairāk vai mazāk tuvas nākotnes jautājums. Jo šeit nav *reāla* pamata tādai dzīlai pretišķibai, kā to redzējām augstāk.

Bet vai tas nozīmē, ka visu, kas vecs, vajag izmest par logu? Visas vecās grāmatas, zinātni, tehniku, mākslu nonest uz uguunssārtu un to pārvērst pelnos un dūmos? Un radīt pavisam ko jaunu, nebijušu. Veco grāmatu vietā tikai jaunās, pašrakstītās. Kubistu zinātni, impresionistu tehniku, dekadentu dzeju un mākslu?¹⁰⁹ Pa daļai tā izliekas. Skolās grāmatu nav, skolotāji sabotē, un skolās muļķojas, bet ne mācās. Un arī jaunatnes koketēšana ar visiem tiem buržuāzijas un viņas paģirnieku dzejniekiem un māksliniekiem utt. Tā ir pārejoša parādība un izskaidrojama caur revolūcijas apstākļiem.

Jaunatne alkst pēc grāmatām, bet to nav, jo vecās izpārdotas un milzīgos apmēros izaugušos pieprasījumus pēc grāmatām nevar apmierināt tehniskais sabrukums, bet nevarētu apmierināt pat pirmskara tehnika. Uz skolām plūst jaunie ļaudis, bet pa daļai nodevīgie, pa daļai vienkārši izbadojušies skolotāji ir nozuduši. Tas viss liecina par to lielo jaunatnes dziļu pēc zinātnes, caur kuru tik spilgti atšķiras mūsu revolūcijas laikmets. Vairs ne no augšas, bet no apakšas skan saucieni: vairāk zināšanu! Un vai brīnums, ka jaunatne gribētu tādu redzēt rodamies arī savu revolūcijas mākslu, dzeju un ķeras pie tā, kas šķiet visjaunākais. Bet vēsture mums māca, ka neviene *revolūcija* nav bijusi pati mākslā vai dzejā sevišķi ievērojams laikmets. Es, piemēram, paņemu to pašu revolūcijas periodu senajā Romā, par kuru jau runāju augstāk, un lasu:

«Revolucionārās kustības laiks Romā sakrīt kopā ar ļoti mazsekmīgu stāvokli dzejā. Tiesa gan, daudzi uzcītīgi ķērās pie dzejās darbiem, dzīdamies pēc slavas: viņi ķēmojās pakalj garlaicīgām Aleksandrijas skolas dzejām un tragedijām¹¹⁰ jeb ražoja jaunas mīmiskas komēdijas un mīmas, tas ir, jauni joklugu veidi... Jaunā laikmeta apstākļi noveda pie tā, ka radās gan diezgan nopietni zi-

nātniski darbi, bet apkusa pat daži tiešām apdāvināti tā laika dzejnieki.»

Un, ja tas bija toreiz, kad arī «apakšas» sacēlās pret intelīgenci, — tolaiku aristokrātiju, kā tad lai būtu tagad, kad intelīgence [gandrīz] visa vēl stāv vecās buržuāzijas pasaules pusē un kad *zinātne, dzeja un māksla* ir arī kļuvusi uz darba dališanas principa pamata par *vienas šķiras monopolu kapitāla dienestā*.

Zinātne, māksla nav piesavināmas vienā stundā, vienā dienā. Mēs nevaram piesēsties pie klavierēm un pasacīt: «Es gan neesmu nekad spēlējis, bet es gribu mēģināt dot koncertu vai paņemt pindzeli un tēlot ainas izstādēm. Un beigās ķemt tīnī un papīru un rakstīt zinātniskus apcerējumus vai dzejas.» Proletāriskai jaunatnei jāatšķiras no pārējās jaunatnes caur to, ka viņu vispirms pilnīgi neapzinīgi ierauj lielajā cīņā par savas un visas cilvēces nākotni saimnieciskās attīstības gaita, bet tā pati attīstība viņā rada arī dziļu iet *apzinīgi* savu uzvaras gājienu.

Savā laikā jaunais Lasals uzsvēra, ka viņš sludinot jauno mācību, «apbruņots ar visa gadusimteņa zināšanām». Darba jaunatnei arī jāatgādājas, ka visa pagājušā gadusimteņa zinātne, māksla un dzeja ir tā paša darba piederums, kas jāattīra no visa, kas tur lieks un novecojies un vispār «vieglis atrasts». *Bet tas, kas paliek skaists un vērtīgs tanis, jāpiesavinās, lai tādi, apbruņota ar visas cilvēces pagātnes zināšanām, revolucionārā jaunatne droši dotos cīņā par gaišo nākotni. Kā veclaiku pasaka stāsta par tempļa celšanu, vienā rokā šķēpu un otrā ķelli vai āmuru, tā tagadējā cīņā jāiet: ar grāmatu vienā un āmuru vai flinti (skatoties pēc tā briža apstākļiem) otrajā.*

Tā apgaismo vēsturiskais materiālisms grūto, bet cēlo revolucionārās darba jaunatnes lomu. Viņš nesola tai pāsaulīgas algas un piedraud pat nāvi un ciešanas. *Viņas vienīgā alga ir revolūcijas uzvara.*

P. Stučka

«Jaunais Komunists», 2. nr.,
1920. g., 13.—16. lpp.

Iespiests pēc žurnāla teksta

13. JANVĀRA DIENA*

13. janvāra diena ir 15. gada svētki Latvijas proletariāta slaktiņam Rīgā. Tikko Rīgā pienāca pirmā ziņa par Pēterpils notikumiem 9. janvārī, Rīgas proletariāts izplūda uz ielu. Gan ne priesteru vadībā un ne ar ķeizara un svētbildēm priekšgalā. Nē, viņi izgāja uz ielu Latviešu s.-d. strādnieku, tagadējās Komunistiskās partijas vadībā un ar sarkanīem karogiem. Revolucionāribas ziņā toreizējais Rīgas proletariāts bija priekšā Pēterpils biedriem. Dažas dienas Rīgas ielas bija strādniecības rokās. Bet kā Pēterpilī, tā Rīgā zaldātu štiki vēl bija uzticīgi ķeizaram un viņa bandām. Rīgas strādniekus iedzina maisā (pie Daugavas tilta) un atklāja uguni. Un asins plūda straumēm. Daudz simtu krita par ložu un Daugavas auksto vilņu upuriem.

Bet valdības bendes nesasniedza savu mērķi. *Ja Pēterpils asins plūdi 9. janvārī 1905. g. skaitās par lielās Krievijas revolūcijas iesākumu*, tad 13. janvārim cita jo svarīga nozīme: tā *asins saitēm saistīja uz mūžu Rīgas un Pēterpils, Latvijas un Krievijas proletariātu*. Jau gan iepriekš janvāra 1905. g. Latvijas proletariāta apzinīgā daļa — Latviešu s.-d. strādnieku partija gāja pa to pašu ceļu kā Krievijas bolševiki, bet partiju un arī proletariātu starpā nebija vienības.** 9.—13. janvāra dienas izdarīja to saistīšanu, kuru gadu vēlāk formāli apstiprināja Stokholmas kongress.

Šī apvienība kļuvusi jo gadus, jo ciešāka. Kad [1905. g.] 17. oktobra d. Pēterpilī uzvarēja, kaut uz brīdi, revolūcija, tad Rīgā tā jau atrada revolūciju priekšā: vara jau bija faktiski strādniecības rokās un ne vien Rīgā, bet gan visā Latvijā.¹¹¹ Un, kad kontrrevolūcija pacēla savu galvu, tād vispirms sacēlās Latvija un tad tikai Krievija, šoreiz vispirms Maskavā.¹¹² Un no jauna plūda asīnu strāvas. Jo grūti reakcija piemeklēja Latvijas proletariātu kā pilsetās, tā uz laukiem. Jo, ja no soda ekspedīcijām krita arī daļa saimnieku un pilsoņu vispār, tad pirmā vietā upurus nesa strādniecība. Un tos revolucionāros strādniekus, kas palika dzīvi, reakcija izklīdināja pa visu pasauli. Bet uz kritušo kapu uzsprauda izkārtni: «Miers valda Latvijā!»

* Rakstiņš nokavējies nekārtīgas satiksmes dēļ. *Red.* [«Cīņas Biedra» redakcijas piezīme. *Red.*]

** T. i., LSDSP vēl nebija apvienojusies ar KSDSP. *Red.*

Reakcija plosijs ilgi. Bet, kad 1914. gadā iesākās karš, tad tomēr atkal Latvijas proletariāta lielais vairums parlikā uzticīgs revolūcijas lozungam. Un, kad pēc visas Rīgas strādniecības izevakuēšanas uz Krieviju 1915. gadā Pēterpili 27. februārī 1917. gadā no jauna pacēlās revolūcijas vilnis un šoreiz sadragāja cara režīmu, tad dažas nedēļas vēlāk, nelūkojoties uz lielu neapzinīgu elementu [skaitu] Krievijas armijā, kas toreiz atradās Latvijas frontē, Latvija no jauna bija boļševiku kustības priekšgalā. Jo drīz ar Latvijas strēlnieku pulkiem priekšgalā arī visa lielā XII armija atradās proletāriskās revolūcijas vadībā.

Vācu okupācija pirmoreiz pārtrauca ciešās saites starp Krievijas un Latvijas proletariātu, un ilgu laiku neviens nevarēja pateikt, uz cik ilgi. Latvijas proletariāta apzinīgākā daļa, uzticīga revolucionārajiem lozungiem, gan uzturēja joprojām sakarus ar Krievijas boļševiku partiju, bet reizē saistījās ar Berlines «Spartaku». Šīs grūtais okupācijas sāpnis nevilkās ilgi. Krita Brestas miers, un Latvija kļuva par Padomju Latviju. Tomēr tā vēl nebija galīga uzvara, un 5 mēnešus vēlāk vācu un poļu karaspēku pārvars no jauna okupēja Padomju Latviju, atstājot tikai nelielo Latgali padomju varas rokās. Bet Rīgu un pārējo Latviju no jauna pārklāja asins plūdi, briesmīgāki nekā jebkad...

Tagad 13. janvāra diena atnes jaunu bēdu vēsti: kritusi arī Latgale. Kamēr mūsu strēlnieki tālumā kauj Deņikina bandas, Latvijas pilsonība un viņai pakalpīgie sociālisti nodevēji uzpirkuši poļu bandas, lai tās palīdz izraut iz padomju varas rokām pēdējo Latvijas daļu.

Šī ziņa pati par sevi nenozīmētu daudz, jo Latvijas proletāriskā revolūcija var norisināties tikai viņas centrā un ne nomalē kā Latgalē. Arī tās sēru ziņas par komunistu nonāvēšanu kā [visā] Latvijā, tā Latgalē vairs nav nekas jauns. Norūdīta pret asarām ir Latvijas komunistu tauta. Viņa vairs neraud, bet tikai sakniebj dūri ciešāk. *Bet jaunā ziņa nozīmē no jauna robežu vilkšanu starp Krievijas un Latvijas proletariātu.* Uz Latvijas robežām drīz varbūt stāvēs posteņi, ko tur stādījuši Ulmaņi un Menderi, lai uzķertu tos boļševisma baciļus, kas no Krievijas komunistiem lido uz Latviju. Jau diezgan ilgi Maskavā kavējas tā «slavenā» Mendera-Frīdenberga delegācija, kuras uzdevums, pēc Rīgas laikrakstu ziņām,

paskaidrot Krievijas Padomju valdībai, ka baltā Latvija nekā vairāk negribot kā tikai visu Latviju ar visiem tās komunistiem. Saprotams, ar brīvām rokām kā pret Latviju, tā pret tās komunistiem. *Komunistus apšaut, bet Latviju pārdot uz pasaules tirgus!*

Vai tiešām 13. janvāra asiņainās saites starp Krievijas—Latvijas proletariātu spēs saraustīt kaut kādas Ulmaņu—Menderu mahinācijas? Nē, tās ir veltas pūles! Ja arī tie sabiedroto aģenti, kas stāv aiz baltajiem, izrāditos stiprākie un piespiestu Padomju Krieviju parakstīt miera līgumu. Viņa patiesībā paraksta *miera līgumu** ne ar *Ulmaņiem* vai kaut kādiem viņu aģentiem, bet ar *Latvijas darba tautu* pašu. No Latvijas darba tautas pašas atkaras viņas turpmākais liktenis. Ja viņa drošsirdīgi turpinās savu ceļu pretim proletāriskai revolūcijai, viņa var droši paļauties uz sava bijušā sāpju brāļa, Krievijas proletariāta, pabalstu. *Ne Latvijas, nedz Krievijas proletariāts neatzīs nekādas [ar] tinti aprakstītās papīra lapiņas, ko sabiedroto diplomāti spiež viņu starpā!*¹¹³

13. janvāra dienu lai pieminam! Tā ir piemiņas diena apvienības līgumam, ar proletariāta asinīm rakstītam Pēterpils un Rīgas sniega laukumos 1905. gadā. Sniegs nokusa, bet asiņainie burti palika uz mūžu mūžiem!

P. Stučka

«*Ciņas Biedrs*», 12.(47.) nr.,
1920. g. 29. janvāri;
Pretim jaunām kaujām.
Izlasīti raksti no «*Ciņas Biedrs*», «*Spartaks*»,
1920, 57.—60. lpp.

Iespiests pēc avīzes teksta

MIERS AR IGAUNIJU

Pirmdien, 2. februārī, parakstīts un šodien tiks no CIK apstiprināts miers ar Igauniju. Tas ir svarīgs solis ne vien priekš Krievijas Padomju Republikas un līdz ar to visas pasaules revolūcijas, bet jo sevišķi priekš Igaunijas un arī Latvijas. Mēs vēl nezinām tos aizkulises notikumus, kas pavadījuši šīs miera sarunas, zīmējoties uz sabiedroto

* T. i., uztur sakarus (slēdz līgumus). *Red.*

iejaukšanos. Tikai mazliet gaismas uzspīd šiem notikumiem iz uzķertajām telegammām, kas liecina, ka Igaunijas solis nav bijis visai patikams vismaz vienai daļai no sabiedroto valstīm. Tomēr jāatzīst, ka Igaunija no visām nomaļus buržuāzijām bijusi visredzīgākā un arī visdrošākā.

Mēs gan varētu piezīmēt, ka viņa, būdama vēl mazliet vairāk redzīga un vairāk drošsirdīga, tādu pat mieru varēja gūt gandrīz veselu gadu atpakaļ.¹¹⁴ Un tagad mēs droši varam pakavēties pie tiem faktiem, kas nu jau pieder vēsturei un kas man atgādājās, pāršķirstot manu nule krieviski iznākušo grāmatiņu ar sakrātiem rakstiņiem — «Sociālistiskās Padomju Latvijas pieci mēneši».

Mēs Rīgā jo drīz pārliecinājāmies, ka Padomju Igaunijai ir maz izredžu uz drīzu uzvaru, jo Igaunijas tautā iekšējā nošķirošanās vēl nebija pietiekoši tālu attīstījusies. No otras puses, mums bija visai svarīgi *neitralizēt balto Igauniju*, kas no Baltijas valstīm bija, bez runas, tā stiprākā, tā kā aiz viņas slēpās arī balto latviešu valdības atliekas. Jau 4. februārī 1919. gadā es «Cīņā» rakstīju rakstiņu*, kurā formulēju savas domas par Igauniju apmēram šādi: «Mēs no visas sirds nozēlojam, ka Igaunijas attīstība nosebojusies un ka tanī tiešām vēl acumirklī nav pietiekoši iekšēju komunistisku spēku, kā pie mums, lai uzvarētu buržuāziju. Jo visattīstītākā Igaunijas daļa — Rēvele, Narva un apkārtne — bija apsēsta no vācu un angļu-somu bandītu spādiem un nevarēja atsvabināties. Tagad neatliek nekas cits, kā nogaidīt, lai iekšēji attīstītos Igaunijas komunistiskie spēki un lai sagrūtu pa to pašu laiku citzemju palīgu spēki ar bolševisma diglīšu palīgu. Tad pacelsies viena vienīga sarkana komunistiska Baltija, sastāvoša iz Padomju Latvijas un Padomju Igaunijas...» «mēs esam vienmēr sacījuši un to vēl joprojām uzsvērsim, *ka ar ieročiem uzspiest komunismu nevienai zemei nav iespējams*. Un arī nav vajadzības, jo komunisma baciļi ir stiprāki nekā vistālšāvēji lielgabali.»

Tanī pašā laikā mēs izlaidām tādā pašā garā arī proklamācijas tanī nolūkā sagatavot baltajiem igauņiem iespēju

* Rakstu «Latvija un Igaunija». Sk. *Stučka P.* Nacionālais jautājums un latviešu proletāriāts. Darbu izlase. 1906.—1930. R., 1972, 203.—205. lpp. Red.

atradst laipiņu uz mieru, bet viņu darbaļaudīs sēt to tieksmi pēc miera, kas piespiestu arī Igaunijas valdību mieru līgt. Pagāja laiciņš, un apmēram marta beigās es tieši liku priekšā aizklātā partijas CK sēdē apspriest jautājumu par miera iespējamībām ar balto Igauniju, saprotams, saziņā ar sarkano Igauniju un caur Krievijas centru. Mūsu CK es no pirmajiem runātāju vārdiem pārliecinājos, ka šīnī jautājumā nebūs vienprātības, un tādēļ noņēmu savu priekšlikumu, jo domāju, ka tas var novest pie laba mērķa tikai vienprātības gadījumā savā starpā. Un tās acīmredzot nebūtu bijis. Bet, tā kā gāja baumas, ka arī baltā Igaunija nebūtu pretim miera sarunām, tad es lūdzu kādu biedru noskaidrot jautājumu Maskavā. Man no turienes jo drīz ziņoja, ka tur jautājums iekustināts un ka arī sarkanā Igaunija esot ar to mierā, bet gaidot šīnī ziņā priekšlikumu no radnieciskās Ungārijas tautas, kur toreiz bija Padomju valdība. Un tiešām neilgi pēc tam pienāca no Bela Kuna priekšlikums pa radio baltajai Igaunijai i Padomju valstīm pieņemt viņa vidutājību miera sarunās. Bet jāatzīst, ka šīs solis bija visneizdevīgākais, ko vien varēja iedomāties, jo īpaši ievērojot, ka Bela Kuna valdība patlaban pārdzīvoja krīzi; baltā Igaunija *neatsaucās*. Toreiz pa radio tieši izdarīts miera sarunu priekšlikums no Padomju Krievijas un Padomju Latvijas varbūt būtu darijis lielāku iespāidu uz Igaunijas toreizējo valdību. Cik simts cilvēku dzīvību būtu mazāk kritis abās pusēs, un cik daudz labāks būtu patlaban [abās zemēs] finansu stāvoklis!

...* mēnešus vēlāk tomēr ir sasniegts miera līgums, un mums jāapskata, kāda ir viņa nozīme. Viņš vispirms apliecinā Padomju Krievijas mierīlību un, tā kā viņa noslēgšana ir notikusi *pilnīgā saskaņā ar sarkano Igauniju*, tad nekrīt svarā tie niecīgie upuri (zemes un naudas ziņā), kurus nes Padomju Krievija, *nepiespiesta*, jo viņas kara pulku, kas bija pie Igaunijas robežām, vien bija pie tiekoši, lai sagrautu balto Igauniju. Un tam ir milzīga agitācijas nozīme vēl nacionālistiski domājošās Igaunijas tautas masās.**

Otrkārt, tā atklāj jo sevišķi sakarā ar blokādes atcelšanu Igaunijai plašas izredzes uz tirdzniecības sakariem

* Daži vārdi nav salasāmi. *Red.*

** Igaunijas iedzīvotāju sīkburžuāziskās masas atradās buržuāziskās ideoloģijas ietekmē. *Red.*

ar Krieviju un šīnī ziņā cels jaunu plaisu starp baltajām Igauniju un Latviju, kas līdz šim plūcās tikai ap vienu pilsētu.* Tagad grozās jautājums ap Rīgas un Rēveles tirdzniecības konkurenci, un Igaunija darīs visu, lai miers starp Latviju un Krieviju izjuktu: Tad Rēvele un Igaunija būtu dažā ziņā monopolisti uz tranzītu uz Krieviju.

Bet reizē ar to Igaunija, saprotams, krit zināmā atkarībā no lielās Krievijas kā liela saimniecības centra, un šai atkarībai tanī pašā laikā būs iespāids arī uz iekšējo Igaunijas dzīvi. Nevar taču noslēgt sienu, caur kuru iet dzīva tirdzniecības kustība.

Bet, piezīmēs kāds, Igaunijā reizē ar to nostiprināsies kapitālistiskā saimniecība un mainīsies izredzes uz revolūciju. Uz laiku jau varētu tiešām būt iespējama mazliet uzplaukšana, bet tā nāk jau par vēlu. Jo Igaunija jau ieklupusi ar savu lielo militārismu parādos, no kuriem nevar izglābt tie 15 milj. zelta, ko atnes miera līgums, un tā peļņa, ko atnesis caurejošas preces. Un lielais** pārtikas vielu izvedums, kas atklāsies no Igaunijas atļauti un neatļauti, sacels spekulāciju un cenu celšanos, kas tikai vēl vairāk revolucionizēs Igaunijas darba tautu.

Ienaids starp Igaunijas un Latvijas baltajām valdībām tanī pašā laikā par labu nāks Latvijas revolūcijai. No Padomju Latvijas Igaunijai nacionālā ziņā nekas nedraud, par to nav šaubu pašā Igaunijā, un to mēs vēl, ja vajadzēs, no jauna apstiprināsim.

Bet es dzirdu iebildumu no sevišķi «konsekventiem internacionālistiem», kā, piemēram, b. Ā. Rozenberga «Cīņas Biedrā»***, ka es to pašu negribot atzīt, zīmējoties uz Latviju tādēļ, ka es «uzvelkot pārāk latvisku stīgu». Uz to man daži vārdi kaut te jāatbild. Es nekad ne Latvijas, ne citas zemes jautājumu nemēdzu apspriest no «nacionālā viedokļa», bet tikai no *revolūcijas* interešu puses. Un es nevaru polemizēt ar tiem, kas neizšķir šīnī ziņā Igauniju no Latvijas, kura pēc 1905./6. g. strādnieku slaktiņa, pēc

* Domāts konflikts Valkas dēļ. *Red.*

** Raksturīga ir tādas buržuāzijas valdības tieksme pēc naudas. Viņa par zeltu atteicās no evakuētiem kuģiem un citām mantām. Tas pats acīmredzot atkārtosies arī ar latviešiem [t. i., ar Latvijas buržuāziju. *Red.*], kas par zeltu atsacīsies no fabrikām un no kā grib.

*** Domāts raksts «Ap miera jautājumu ar balto Latviju», kas bija ievietots šās avizes 1920. g. 11. nr.ā. *Red.*

Rīgas strādnieku šķiras evakuēšanas 1915. g., pēc divkārtējas okupācijas un pēc visas apzinīgās sarkano strēlnieku jaunatnes aiziešanas sveštnē tomēr no jauna būtu gatava pacelties par labu padomju varai. Es cieši palieku pie pārliecības, ka *miera noslēgšana* ar Latviju *drizāk* un *drošāk* novestu pie *revolūcijas uzvaras* Latvijā, kurai te ir vislabākās izredzes arī *uz iekšējiem panākumiem* un kas reizē ar to būtu ļoti dedzīga dzirkstele Rietumeiropas strādniecības prātos...

Bet nav auglīga lieta strīdēties par jautājumu, kas sen izšķirts. Reiz tas tā nolemts, kaut arī pret mūsu baltiņu,* mēs skaitāmies ar miera izredzēm arī baltajā Latvijā. Un, spēcīgi un droši pie darba ķeroties, Latvijas Komunistiskā partija arī šo soli griezīs par labu revolūcijai. Varbūt lēnāk, varbūt ar vairāk kavēkļiem un, saprotams, attiecīgi grozot savu taktiku, mēs tomēr nonāksim pie jaunas Padomju Latvijas. Un šīnī ziņā ātrais miera noslēgums ar Igauniju nāk arī mums ļoti par labu.

P. Stučka

«*Krievijas Cīņa*, 11. nr.,
1920. g. 7. februāri

Iespiests pēc avīzes teksta

LATVIJAS JAUTĀJUMĀ

Rezolūcijas projekts¹¹⁵

Ievērojot to, ka

1. Latvijas Komunistiskā partija ir komunistiski internacionāla partija, kura, kādos apstākļos viņa arī neatrastos, nenolaidīgi turpina cīņu par *vispasaules komunistisko revolūciju*; ka

2. izejot no tā principa, ka ikvienas revolucionāras partijas pamatdarba lauks ir *pašu zeme*, LKP pirmā kārtā pie sevis, Latvijā, cīnās par jebkuras buržuāziskas valdības gāšanu un proletariāta diktatūras, t. i., padomju varas, nodibināšanu; ka

3. Latvijas *valsts patstāvība kā vistautisks** mērķis* ir

* Sk. 113. piezīmi. *Red.*

** — nacionālistisks. *Red.*

skaidri kontrrevolucionārs cīņas lozungs, kura uzdevums atraut strādniecības vērību no proletāriskās revolūcijas un aizmidzināt šķiru pretišķību apziņu; ka

4. kapitālistiskajā un sevišķi imperiālistiskajā iekārtā Latvijas valsts patstāvība var būt vienīgi kaitīga *ilūzija*, jo par tādu neatkarību ne saimnieciski, ne politiski ne vācu, ne angļu-franču imperiālisma, ne beigās buržuāziskas Krievijas paspārnē nav i ko domāt; ka

5. *fiktīvā patstāvība*, kāda varētu rasties imperiālisma laikmetā, var novest tikai pie nacionālistiskiem robežu strīdiem kā pastāvīgiem kara draudiem, ko mēs, piemēram, redzam Balkānu pussalas vēsturē un patlaban strīdos starp Latviju—Igauniju, Latviju—Lietuvu utt.,¹¹⁶ ar pastāvīgu iejaukšanos no vienas vai otras [imperiālistiskās] lielvalsts puses; ka

6. patiesu, *reālu Latvijas patstāvību*, cik tālu tā vajadzīga pēc viņas apgabala īpatnībām, var nodrošināt vienīgi padomju iekārta un proletariāta diktatūra, jo tikai proletariāta diktatūrai ir svešas kā imperiālistiskās, tā nacionālistiskās tieksmes; ka

7. Latvijas proletariāts pilnā mērā saprot, ka viņš nevar viens izcīnīt savu cīņu par komunismu un ka viņš cīnās *solidāri ar visu zemju apzinīgo proletariātu*, neraugoties uz to, kādas ir Latvijas valsts attiecības, draudzīgas vai naidīgas, pret šo zemju valstīm un valdībām, un ka

8. Latvijas proletariāts ir asīqainās kopējās cīņās uz *visciešāko saistīts ar Krievijas proletariātu*, bet tas nedrīkst viņu atturēt, ja politiskā situācija to prasa, cieši *saistīties arī ar vienas vai otras citas valsts proletariātu un komunistiskajām partijām*, kā, piemēram, Vācijas vai Anglijas, zināms, arvien Komunistiskās Internacionāles virsvadībā,

Latvijas Komunistiskās partijas konference nolemj*:

1. Latvija var gūt patiesu, reālu patstāvību, kāda viņai pēc viņas īpatnībām vajadzīga viņas pilnvērtīgai attīstībai, vienīgi komunistiskā ceļā, tas ir, caur proletariāta diktatūru jeb padomju iekārtu;

2. Latvijas buržuāziskā patstāvīgā valsts kā cīņas

* Šā dokumenta publicējumā rakstīts: «Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja nolemj». *Red.*

lozungs rada šķiru cīņai kaitīgas nacionālistiskas ilūzijas un tādēļ uz nesaudzīgāko jāapkaro, ik uz soļa atklājot kā paša lozunga, tā arī viņa aizstāvju — partiju, vienalga, buržuāzisku vai sociālistisku*, strādnieku šķiras cīņai un šķiras interesēm naidīgo raksturu;

3. Latvijas Komunistiskajai partijai, cīnoties patreizējos politiskos apstākļos, t. i., «patstāvīgā» buržuāziskā Latvijā, kura ved vai patlaban taisās vest miera sarunas ar Padomju Krieviju, *jākonstituējas kā patstāvīgai partijai*, kurai jāieiet tieši III, *Komunistiskajā Internacionālē* un

4. Latvijas Komunistiskajai partijai visiem līdzekļiem jācenšas ienest skaidrību par Latvijas buržuāzisko partiju, sociāldemokrātu meņševiku patstāvības tieksmēm, vienup, un proletariāta komunistiskiem centieniem, ot-rup, kā *Padomju Krievijā*, tā arī *Rietumu valstis*, t. i., ne vien Vācijas, Anglijas un Francijas, bet arī bijušo neitrālo valstu** proletariātos, stājoties tiešos sakaros ar tūrienes komunistiskajām partijām un komunistiski domājošām un jūtošām strādnieku masām.

Centrālā Komiteja

*LKP CK PVI PA, 240. f.,
2. apr., 8. l., 3.—4. lapa;*

*«Cīna», 7. nr.,
1920. g. februārī;*

*«Cīnas Biedrs», 1. nr.,
1920. g. martā, 64.—67. lpp.*

Iespiests pēc rokraksta

ATKAL «APAKŠ ZEMES»

«Mēs varam arī citādi.» Ar tādiem vārdiem Latvijas sociāldemokrātija tolaik, kad šis *vārds* vēl nebija aptrai-pīts no nodevēju rokām, pārgāja (1905. g.)*** pirmo reizi iz apakšzemes legālā vai vismaz puslegālā stāvoklī. Pēc tam trīs reizes skati mainījušies. Un tagad, pēc 1917. un 1919. g. legāliem brižiem, Latvijas Komunistiskā partija

* Domātas labējo sociālistu partijas. *Red.*

** T. i., to valstu, kas nepiedalījās pirmajā pasaules karā. *Red.*

*** Pēc tam kad bija publicēts 1905. g. 17. oktobra manifests. *Red.*

(darba tautai uzticīgās sociāldemokrātijas daļa) ceturto reizi no jauna ir apakšzemē. Ar Latgales krišanu krīt arī pēdējais Latvijas revolūcijas legālais stūrītis un izbeidz arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas legālais izdevums «Cīņas Biedrs» savu gaitu.

Ne tādēļ, ka viņš uz to būtu spiests. Padomju Krievija ir darba tautas brīvības zeme, kurā nav darba tautas preses cenzūras vai citādu aprobežojumu. Bet Latvijas Komunistiskā partija ir stingri *teritoriāla partija* un aprobežojas ar *Latvijas* komunistiem. Krievijā dzīvojošie latvieši — komunisti turpretim ir Krievijas Komunistiskās partijas biedri, un viņiem ir sava priekšstāvība latviešu sekcijās vai grupās un šo sekciju Viskrievijas Centrā, kas apkalpo viņu garīgās vajadzības. Viņiem iznāk savi laikraksti, kā «Krievijas Cīņa», «Komunists» utt. Bet arī «Cīņas Biedrs» nemirs. Viņš citādā veidā un citādā ceļā, tikai tanī pašā garā, no apakšzemes ierakumiem, no apakšūdens dzīļumiem, no debesu dzidrumiem, kādā vien spēs — legālā vai nelegālā ceļā nonāks pie saviem lasītājiem. Jo «Cīņas Biedrs» Ulmaņa—Mendera cenzūras neatzīst!

Man stāsta, ka Menders kā Ulmaņa valdības prokurants (generālpilnvarnieks) esot, paskaidrodams Krievijas Padomju Valdībai «savas valdības» «tīros nolūkus miera ziņā», pieprasījis, lai Padomju Valdība uz priekšu «atsakoties no jebkuras propagandas un šādas propagandas pabalstīšanas Latvijā pret viņa valdību un politisko, kā arī sociālo iekārtu». Es nedrīkstu zināt, kā pret tādu pieprasījumu izturēsies Krievijas Padomju Valdība, un tas man arī vairāk vai mazāk vienaldzīgi. Bet visai pikanti ir tas, ka *sociāldemokrātu līderis* uzstājas *pret* propagandu, kas *vērsta pret Latvijas sociālo iekārtu*, tas ir, populāri runājot, pret muižniecības un *buržuāzijas* *sabiedrisko iekārtu!* Tas jāatzīmē pat II Internacionāles* vēsturē.

Es nezinu, ka Krievijas Padomju Valdība ar tādu propagandu Latvijā būtu nodarbojusies, un viņai tas arī nav vajadzīgs, jo *viņas pastāvēšana* vien jau ir Ulmanim un Menderam visbīstamākā propaganda. Un šo pastāvēšanu tagad, kaut slepšus, atzīst pat *Antantes spēki*, kas patlaban caur saviem kalpiņiem, kā O'Gredi tiesi un Menderiem

* Domāta 1920. g. atjaunotā oportūnistiskā II Internacionāle. *Red.*

aplinkus, mēģina stāties kaut «nelegālos» sakaros ar Padomju Krieviju.¹¹⁷

Es arī nezinu par tādas propagandas pabalstīšanu no Padomju Krievijas puses. *Jo mūsu, tas ir, Latvijas Komunistiskā partija, kuras biedrs es esmu un palieku joprojām, ir vienīgā partija, kas patlaban Latvijā ved propagandu pret turienes sociālo iekārtu.* Un mūsu partija nekāda pabalsta no Krievijas Padomju Valdības nedabū, un viņai tā arī nevajag. Latvijā un visā pasaule ir vairs ne simti, bet tūkstoši, simti tūkstoši un pat jau miljonos komunistu biedru. Viņu pabalsts ir tas, uz ko mēs atbalstāmies, un ar šo atbalstu mēs arī uzvarēsim. Tikai tādi «sociālisti» kā Menderi un «biedri» nevar iedomāties citādas eksistences kā vienīgi caur kaut kādas valdības pabalstu. Nebūtu jau nekāds kauns *strādnieku partijai* saņemt pabalstu (vienalga, garīgi vai materiāli) no *strādnieku valdības*. Bet kauns un negods ir partijai, kas saucas par strādnieku partiju, *pabalstīt un ķemt pabalstu no pilsoņu* valdības*. Es nezinu, cik apmierināti Menders un «biedri» par savu misiju Maskavā, bet, ja viņš būtu arī visu panācis, ko viņam uzdevuši, viņš *dabūs, gan, cerams, savu Jūdasa algu*, bet nedz savu *valdību* un viņas *pilsēnisko* sociālo iekārtu, nedz arī *savu* un savas partijas stāvokli *viņš nav glābis*. Komunistu partijas propaganda ir pret Latvijas «valdību», ir pret viņas «politisko un sociālo iekārtu» arī bez Krievijas Padomju Valdības pabalsta turpināsies un turpināsies līdz *galīgai un, cerēsim, drizai uzvarai*.

Menderi baidās vēl ļoti no organizācijām un grupām, kas rīkojas gāzt *Ulmaņa—Erharda* valdību. Es saprotu šīs Menderu bailes: kopā ar Ulmaņiem no jauna nozudis Menderi un Kalniņi, un atliks kaut kur kādā iestādē karājamies tikai Celmi un Dēķeni. Bet laiks taču būtu galvā iekalt jaunus jēdzienus par pašu valdības un iekārtas *gāšanu*. Komunisti nebūt neiedomājas, ka tie gribētu kādā labā dienā pasist plaukstas un uzkliegt: «tiš!» vai «puc!», vai citādi, lai Ulmaņi un «biedri» zvirbuļi vai sivēni aizlaistos lapās. Tā būtu sliktā «gāšana», jo viņu sēdeklīs iesēstos kādi nebūt Valteri, Niedras vai Veinbergi, jeb varbūt kādi foni vai baroni. Mēs, zināms, neraudāsim, ja ieraudzīsim šādu gāju putnu jaunaizlidošanu, bet arī prie-

* — buržuju. *Red.*

cāties mums vēl nebūtu par to, ja aiz mums nestāvētu Latvijas darba tauta.

Latvijas, kā arī ikvienna cita komunistu partija ir *padomju*, tas ir, *strādnieku šķiras diktatūras* partija. Viņas ne vien gāž pilsoniskās valdības, bet arī salauž visu viņu aparātu un izšķiež viņu ierēdniecību pa visu pasauli. Un to vietā ieliek strādnieku padomes. Tamdēļ komunistu partija nekad un nekur necer ar ieročiem ievest komunistisku iekārtu. Kā 3. janvārī Rīgā ne strēlnieku rindas, kas nāca mājās palīdzēt saviem darba biedriem, bet vēl atradās vairāk kā 20 verstis no Rīgas, ieveda padomju kārtību, bet strādnieku pašu sacelšanās, tā arī mēs tagad vedam to cīņu ap strādnieku šķiras, ap bezzemnieku un mazturīgo zemnieku galvām. Tanis mēs arī vedam to cīņu pret Latvijas tagadējo politisko un sociālo iekārtu, no kuras tik ļoti baidās ne vien Ulmaņi, bet arī Menderi.

Tā arī jāsaprot tā *suverēnā* vara, kuru Latvijas Padomju Valdība 13. janvārī 1920. gadā nodeva Latvijas Komunistiskās partijas CK rokās. Šī CK nevaldīs burtiskā nozīmē caur komisāriem, nodaļām utt. Bet viņa būs vadītāja darba tautas galvās. Un viņa sludinās ik uz soļa, ka tik ilgi, kamēr jauns padomju kongress nav to atcēlis, *Latvijā vienīgā likumīgā konstitūcija ir Padomju konstitūcija*. Un ka visas Latvijas valsts *mantas un bagātības ir darba tautas piederums*, kur izšķērdētāji tiks saukti savā laikā pie likumīgas atbildības. Un visi līgumi par šo mantu pārdošanu un iekīlāšanu ir nelikumīgi. To vajag ievērot visiem, to starpā arī bezzemniekiem, ap kuru naujas zekēm lakstās dažādi Ulmaņa valdības zemes aģenti un citādi kundziņi.

Mūsu partija nav *gāzēja*, bet *uzcēlēja* partija, un viņa nenāk ar lozungu: jo sliktāk, jo labāk! Ar savu «neredzamo» roku viņa centīsies, kur vien spēs, vest saimniecību jaunajās sliedēs, un visur, kur kāda fabrikas vai muižas strādnieku padome *pret pilsoniskā ipašnieka* gribu un vēlēšanos tieksies likt roku pie jaunās Latvijas celšanas, Komunistiskajā partijā viņas atradīs visu iespējamu balstu...

Mēs zinām labi, ka mūsu uzdevums ir grūts, jā, grūtāks nekā cara laikos. Jo tagad uz robežām apsargās nelegālu transportu ceļus bijušie revolucionāri, kaut kādi Buševici-Zvejnieki, kas šos ceļus paši staigājuši ar brošūru čemodāniem. Un pie kratišanām būs tagad dažādi Dambekalni,

Zolovi* un Čipi** ar saviem padomiem, kur viņi šo vai to glabājuši; varētu sacīt — *žandarmu acis kvadrātā*. Bet vēsture neatkārtojas. Un, ja savā laikā strādnieku šķira aizrāvās ar sociālismu kā ideju, skaistu un cēlu ideju, tagad viņu uz to spiež sasodītie *reālie apstākļi* — bezdarbs un saimnieciskais sabrukums. Bet arī *sociālisms viņu priekšā vairs nav tālākas nākotnes sapnis, bet rit- un parītdienas fakts!* *Strādnieku šķirai jāuzvar vai jāiet bojā, un viņa uzvarēs!*

Mēs ejam lēniem, bet *drošiem soļiem* uz priekšu. Tanī dienā, kad mēs būsim uzvarējuši, mums nebūs jāiet ubagot pie Antantes vai citādiem imperiālisma maisiem. Jo tanī dienā, kad pie mums no jauna pacelsies *padomju vara*, mums tikai būs jāuzsauc: esiet tuvu, kas tālu! Un pirmā mums biedra un palīga roku sniegs Padomju Krievija, kurai sekos visas tās padomju varas, kas jau būs atklātībā, un visu zemju komunistisko partiju Internacionāle. *Nevienna briža mēs nebūsim vieni!*

No jauna «apakšzemē»! Prom ilūzijas, ka komunisms no ārienes varētu ieplūst Latvijā! Nē, iz pašas strādniecības, iz pašas bezzemnieku un mazzemnieku masas izaugs jaunās padomes, kas stāsies pie komunisma iekārtas nodibināšanas. Tas notiksies tanī brīdī, kad darba tautas (vienalga, vai vīzēs, vai zābakos, vai sarkanarmieša krievu «gimnastjorkās», vai baltarmieša angļu haki uzvalkos) vairums stāsies Komunistiskās partijas pusē. Un to panākt ir mūsu *apakšzemes klusā, bet auglīgā darba uzdevums.*

Uz drīzu redzēšanos Latvijas padomju kongresā no jauna viers zemes.

P. Stučka

30. janvārī 1920. g.

«*Ciņas Biedrs*», 17.(52.) nr.,
1920. g. 10. februārī;
Pretim jaunām kaujām.
Izlasīti raksti no «*Ciņas Biedra*», «*Spartaks*»,
1920, 7.—12. lpp.

Iespiests pēc avizes teksta

* Zolovs — F. Menders. *Red.*
** Čipus — K. Eliass. *Red.*

JAUNA KOMUNISTU TAKTIKA LATVIJĀ

Notikumi Latvijas frontē noveda pie Latgales ieņemšanas no baltajiem, pie Latvijas Padomju valdības atkāpšanās, nododot visu varu Latvijas Komunistiskās partijas nelegālai Centrālajai Komitejai, pie baltās Latvijas atzīšanas no Krievijas Padomju Republikas puses un beigās pie Latvijas Komunistiskās partijas caur apstākļiem spiestas izstāšanās iz Krievijas [Komunistiskās] partijas un tiešas iestāšanās Komunistiskajā Internacionālē. Isā laikā pārgrozījusies pilnīgi visa situācija Latvijā, un no jauna «24 stundu laikā» jāgroza komunistu partijai sava taktika arī iekšējā frontē.

Cik savādi skan, ja mums jālasa, ka turpmāk Krievijā, Padomju Krievijā, būs Latvijas Komunistiskās partijas Arzemju birojs¹¹⁸. Cik sen atpakaļ vēl mēs nevarējām iedomāties, ka mēs ar Padomju Krieviju varētu būt ārzemju attiecībās. Un vēl nesen atpakaļ mēs lasījām avīzēs, ka Rīgas Komunistiskās partijas nelegālā konference* nolēmusi boikotēt Latvijas Satversmes sapulci, pilsētu un pārējās vēlēšanas, un šodien visiem uz dienas kārtības šī lēmuma pārlempšana un piedališanās Satversmes sapulces vēlēšanās.

Tikai revolucionāros apstākļos vispār iespējamas tik spējas taktikas maiņas, situācijai grozoties; mierīgos laikos tās var izlikties vai bieži ārprātīgas. Komunistiskā revolūcija ir pilnīga attiecību laušana ar visagrāko pasaules iekārtu un arī ar visu agrāko domu un uzskatu bagāžu. Bet revolūcija neiet vienīgi uzplūdiem, viņai uznāk arī atplūdi, kuru laikā jāatgriežas solīti atpakaļ. Gribi [vai] negribi!

Vēl dažas dienas vai mēnesi atpakaļ mēs bijām pārliecināti, ka Latvijas attīstība ies līdzīgi 1918./19. g.: no kārtosies pārējās Krievijas frontes, nāks uz Latvijas fronti atpakaļ latviešu brīvprātīgie strēlnieki, sacelsies no jauna Latvijas darba tauta un nokratīs no saviem kamiešiem savu tagadējo slogu. Isi un aši. Un neviens latviešu strādnieks i nešaubījās, un, kad latviešu komunistiem bija jārunā ar Krievijas vai citurienes biedriem, kas, atsaucoties uz Igaunijas, Somijas, Polijas utt. komunistiskās kustības lēnāko attīstību, izteica šaubas vai neticību pret tik ātru

* Konference notika 1919. g. septembrī. Red.

lietas norisināšanos, tad viņi mierīgi varēja noprasīt: sakiet, biedri, uzrādiet man vēl tādu zemi, kur darba tauta, kā pilsētā, tā arī uz laukiem, tik daudz cietusi, kur soda ekspedīcijas (1906. g.) izkaisīja pa visu pasauli strādnieku pulkus, kas apzinības ziņā būs vēl ilgi nesasniegts ideāls, kur 1915. g. izevakuēja no Rīgas visu rūpniecību ar visu jauno strādnieku šķiras ataudzi, kas tagad Krievijas plašajās robežās stāv visur pirmajās rindās, kur karš un vēlāk sarkanā fronte izsmēla visu apzinīgāko daļu jaunās darba tautas paaudzes un kur tomēr komunistiskā kustība no jauna pieaug, kur partijas nelegālajai organizācijai ir pāri tūkstoši biedru un pilsoniskai valdībai tikai ar ložbērējiem un nāves sodiem izdodas uzturēt iekšēju «mieru un kārtību»!

Tagad revolucionārā puse stipri grozās. Vairs nav patlaban sagaidāms palīgs Latvijas revolūcijai no Krievijas sarkanās frontes. Krievijas miera politika patlaban svin *uzvaru ārzemju frontēs*; Antante lielās pārtraucot karu pret Krieviju; Igaunija jau parakstījusi mieru, Latvijas baltie kvekšķi pa saviem laikrakstiem runā arī par kara darbības izbeigšanu, Polijas ministri solās «izlasīt» Padomju Republikas «radio» utt. Ko tas nozīmē? Savienībnieku* iekšējā fronte, viņu strādniecība spiež valdības atsaukt savus pulkus no Krievijas frontes, lai tos stādītu pretim savai revolūcijai mājās. Jo nedzirdēta un neticama lieta: pat Amerika, «brīvā» un uzvaras svinošā Amerika, nezina citas izejas, kā caur vajāšanām *iedzīt apakšzemē* visu strādnieku politisko kustību, *bez izņēmuma*. Šādos apstākļos Krievijai jābūt politiski ļoti uzmanīgai, lai nesaceltu jaunas «šaubas» par viņas mierīlību, un *atjaunot* kara darbību pret balto Latviju viņa patlaban *nevar*, ja to neiesāk otrā pusē. Viņa var nākt palīgā tikai uzvarošai proletariātā revolūcijai tur.

Skaidrs ikvienam, ka politiskā situācija, tā sakot, pa vienu nakti, ir kļuvusi pavism citāda. Un jāmaina arī iekšējā taktika. Uzlabojas gan arī iekšējie apstākļi caur to, ka Igaunija izšķiras** iz karojos «valstu» starpās, vismaz uz laiku, un laikam gan Latvijai pret «iekšējo ienaidnieku» palīgā neies; paliek vēl Polija. Ja uz saviem štikiem Menders ērti atsēsties nevar (tie «sit pa purnu»,

* Sabiedroto (Antantes). *Red.*

** — nošķiras. *Red.*

kā tas gadījās ar Mendera partijas valdības biedru Kalniņu*), neba vēl Ulmaņi un Erhardi. Un pašu valdošo aprindu starpā drīz sāksies raušanās ap kopējo kaulu. Bet tomēr šai iekšējai cīņai bez Latvijas darba biedru pabalsta Krievijā patlaban nav tik drošas izredzes uz drīzu uzvaru kā agrāk.

Un te nu ceļas jautājums par taktikas maiņu un par piedalīšanos vēlēšanās. Ne tādēļ, ka mēs mainītu savus uzskatus uz pašu Satversmes sapulci, tā joprojām priekš mums nav varas iestāde, bet ir tā pati pilsoniski «demokrātiskā» runātava kā visur citur. Bet mēs redzam, ka pilsētu vēlēšanās Latvijā masas tomēr piedalās. Un b. *Leņins* savā vēstulē itāliešu, franču un vācu komunistiem («Kommunističeskij Internacional») raksta: «Vajag cesties pēc tā, lai partija piedalitos gan buržuāziskajos parlamentos, gan reakcionārajās arodbiedrībās, gan šeide-maniski apcirptajās un kastrētajās «rūpniču padomēs», piedalītos visur, kur ir strādnieki, kur var uzrunāt strādniekus, ietekmēt strādnieku masas. Par katru cenu jā-savieno nelegālais darbs ar legālo, sistemātiski un nelokāmi realizējot nelegālās partijas, tās *strādnieku* organizāciju visstingrāko kontroli pār legālo darbību. Tas nav viegli, bet «vieglu» uzdevumu, «vieglu» cīņas līdzekļu proletāriskai revolūcijai vispār nav un nevar būt.»**

Tik spilgtiem vārdiem nav daudz ko piemetināt. Nav liela nelaime, ka Latvijas komunisti nepiedalījās pilsētu [domju] vēlēšanās un tā ļāva uzvarēt meņševikiem. Kādā nelegālā biedru sapulcē pats Menders izsacījies, ka tā esot viņu nelaime, jo viņi no saviem solijumiem nekā *nevarēšot* izpildīt. Pareizāk būtu *negribēs*, jo tādēļ jau viņi ir meņševiki, ka viņi, saukdamies par *strādnieku* partiju, ved *pilsonisku* politiku. Un, zināms, pilsētu domes ar meņševiku komunālpolitiku var tikai sacelt īgnumu tanis masās, kam vēl bija ilūzijas.

Bet es esmu pārliecināts, ka lielā daļa šo balsu būtu nodota komunistiem, ja tie būtu piedalījušies, un ka pat ievēlēto «strādnieku kandidātu» starpā ir ne vien «komunistu gaidītāji» (dažus tādus Ulmaņa valdība jau arestējusi), bet arī līdzjutēji un nākošie komunisti. Vēlēšanās

* Buržuāziskie ekstrēmisti — nacionālisti bija piekāvuši meņševiku līderi P. Kalniņu. *Red.*

** *Leņins* V. I. Raksti, 30. sēj., 42. lpp. *Red.*

nemierīgie laudis gribēja izteikt savu protestu pret **UImājiem** un tādēļ uz zīmītes kāda nepiekļājīga lamu vārda vietā uzrakstīja meņševiku kandidātu vārdus.

Mēs turpretim nesolām ilūzijas, bet saucam, lai mums vēlētāji *rada brīvu* runas tribīni, kuru mēs izlietosim, kamēr tas būs vien iespējams. Mēs nevienu acumirkli neatstāsim šaubas par to, ka uzvaru izšķirs tikai *reālas* varas attiecības, t. i., ja nebūs ievesti sabiedroto kara pulki, tad tie paši *«baltie»* strēlnieki Ulmaņa—Mendera armijā, kas jau tagad pie gadījuma no kauna *«piesarkst»*, var kļūt jo drīz *pavisam sarkani*. Izņemot tos dažus *«zalos»* zēniņus, kas ar vienu aci raugās uz ierēdņu portfeļiem, kamēr ar otru sniedzas pēc strādnieku apkakles. Bet, neraugot uz daudzajām tranšeju vajadzībām, *«kārkli vēl ir Latvijā»*. Un *«zalo»* acīs tie ir vienīgā zāle.

Mēs nenodosimies arī ilūzijām par lieliem panākumiem vēlēšanās. Tagadējos apstākļos tos grūti gaidīt, bet tomēr, ja piedalitos vēlēšanās, tad jāpiedalās ar visu varu un sparu. Ikviena partija tiko pēc uzvaras. Un iedomājieties tikai to efektu: ja Latvijas Satversmes sapulcē būtu vairums komunistu. Es nerunāju par efektu pie mums, bet tur, aiz robežām. Ko tad lai varētu sacīt saviem vēlētājiem tie buržuāzijas valdības locekļi, kas tagad kliedz, ka dotu Krievijai visu, ja tur tikai būtu Satversmes sapulce? Kā teikts, nenodosimies ilūzijām arī šīnī ziņā. Nelegālajos apstākļos ir svarīgi ne vien ikviens ievēlēts, bet arī ikviena balss, kas nodota.

Zināms, būtu bijis labāk, ja nebūtu bijusi Rīgas konferences septembra rezolūcija boikotēt vēlēšanas. Tagad tā jāpārskata no jauna, un es nezinu, cik vienbalsīgi šīnī ziņā būs mūsu biedri pagrīdē. Krieviem ir paruna: *«paēdušais nesaprobt bāda cietēju»*. Varētu sacīt tāpat, ka *«legālajam»* ir grūti saprast nelegālo. Bet tas viss ir jāpārvar un jāieņem pareiza pozīcija. Un palīgā nāks tie demobilizētie baltie strēlnieki, kas no jauna stāsies bezdarbnieku rindās. *«Rīgā pilni logi ar Amerikas ēdamām lietām par lētām cenām, bet strādnieki tās nevar nopirkst, jo nav darba un naudas.»* Tā rakstīja meņševiku *«Sociāldemokrāts»*. Un mēs piezīmēsim, *ka arī nebūs, kamēr neatgriezīsies pie varas komunisti*.

Bet, rakstot šo rakstiņu še tālu no Latvijas, es negribu, ka tas lai būtu vienkārša svētdienas literatūra par lietām

tur tālumā. Nē, ja ir laiks bijis, tad tagad, kad Rīgas biedriem ir tiesība saukt:

Brāji, brāji,
Esat tuvu, kas tāli!

Ne tai ziņā, lai neorganizēti visi plūstu turp. Ar to nebūs līdzēts. Bet ikvienam, kas vien var to darīt, tiešām jādomā ierasties turienes cīnītāju rindās. Bet tiem, kas paliek šeit, nav jāaizmirst tās grūtās cīņas, ko ved mūsu biedri tālajā Latvijā. Ar *literatūru, ziedojuņiem, līdzdarbibu, līdzjūtību* mums jāatsaucas uz palīgā saucienu no turienes. Mēs nedrīkstam neviena acumirkļa pielaist turienes biedros domas, ka viņi tiešām būtu aizmirsti, pamesti vieni.

Un svarīga ikvienna kaut mazākā līdzjūtības zīme no biedriem, kas še tālumā gaida to brīdi, kad varēs organizēti doties turp atpakaļ jaunā komunistiskā Padomju Latvijā. Tur, kur oficiālās iestādes kādreiz piespiestas kļūsēt, jāsauj jo dzīvāk biedru masām.

P. Stučka

«*Krievijas Cīņa*», 15. nr.,
1920. g. 17. februāri

Iespiests pēc avīzes teksta

LATVIJAS INKVIZITORI

Tas bija janvāra sākumā, patlaban pie mums, Maskavā, viesojās «mierīlīgā» Ulmaņa valdības delegācija, kad mēs dabūjām no Rīgas, gan tikai nepārbaudītu baumu veidā, ziņas par kādas komunistu sapulces arestēšanu Valmierā. Pēc dabūtām ziņām, no 30 apcietinātiem esot 15 turpat nošauti. Mēs pieprasījām, lai celts tiktu pret to protests, un acīmredzot kā sekas no šī protesta ir Rīgas «Tautas Padomē»¹¹⁹ no meņševikiem iesniegtā interpelācija.

Mums patlaban ir rokās referāts tikai par otro daļu no debatēm šīs interpelācijas lietā («Sociāldemokrāts» no 3. februāra) un trūkst pašas interpelācijas teksta, kurā Menders un [viņa] biedri prasa *Ulmaņiem, vai viņiem ir zināms, ka viņi pavēlējuši nošaut Valmierā 11 apcietinātos, un kādus soļus viņi šīni ziņā domājuši paši pret sevi spert*. Tā apmēram skan šī kēmošanās iz buržuāzisko

parlamentu prakses, kuru tik veikli noskatījušies un tagad atkārto Rīgas «parlaments».

Bet tomēr vienā ziņā mums ir svarīgs šis Rīgas runātavas sēdes protokols, jo tur mēs *iz pašu vainīgo* mutēm dzirdam apstiprinājumu *tiem briesmu darbiem*, ko tur izdarīja «visdemokrātiskākā» valdība pasaulē arī «visdemokrātiskākajā» pilsētā Valmierā, kur pilsētas domes vairums patlaban meņševiku rokās, pret jauniem cilvēkiem, ja vien uz tiem krit aizdomas par komunismu vai komunistu gaidīšanu.

Mums nav zināmi sīkumi par to, kas bijis Valmierā, jo nelegālā satiksme ar Rīgu caur notikumiem uz frontes bija pārtraukta.

Mēs iz sēdes protokoliem dabūjam zināt, ka Valmierā uz kapiem apcietināta kāda no provokatora Kraukļa sārkota sapulce, no kuras locekļiem *uz lauku kara tiesas* (atminiet 1906. g.) lēmuma 11 nošauti, to starpā *6 skolnieces!*

Ar to nepietiek: apcietinātie *sisti un spīdzināti*, nabaga *skuķiem* nekītros vārdos «*pavēlēts gulties uz ceļiem*», *tālāk «pavēlēts celt svārkus augšā*» utt. Un, kad viena no skolniecēm par to sūdzējusies, tad vienkārši atbildēts: «*priekš komunistiskās bandas* dalībniekiem tas neesot nekas».

Un ko uz to atbild valdības aizstāvji (pati valdība cieš *klusu*)? «*Latvijas valsts bijusi decembri apdraudēta*» no sapulces iz 30 cilvēkiem un izglābta tikai ar šo bargo valdības uzstāšanos. Tādēļ Valmieras pilsētā, kur nav nekāda kara (izņemot vienīgi meņševiku ievēlēšanu domē), neliķumīgi top nodibināta *lauku kara tiesa* un nošauti 11 apcietinātie, no tiem liela daļa nepilngadīgu un 6 skolnieces.

Var iedomāties, kādas briesmas notikušas Valmierā, ja mēs lasām, ka pat tādi cilvēki kā Cielēns («*Kazaņas varonis*») piedraud valdībai: «*Ja jūs gribat aizstāvēt tādas spīdzināšanas, tad ziniet, ka no šīs dienas mūsu ceļi noteikti šķiras, mēs šķiramies kā ienaidnieki.*» Jeb ja no kaut kura *Latvijas* oficiera saplikotais *Kalniņa papus** jau sāk runāt «*par Valmieras asīnaino drāmu*, kurai par upuri krita 11 cilvēki, to starpā 6 (runātājs nobirdina 6 asaras) sievietes». Viņu, zināms, visvairāk uzbudina tas, ka notikusi «*tik steidzīga noslepkavošana*», ka nav ievēroti (cara

* Meņševiku līderis Pauls Kalniņš. *Red.*

laiku) *soda likumu* nosacījumi par soda mīkstināšanu utt. Tā, kungi, ir liekuļošana! Jums, kas nekaunējāties nākt uz Rīgu pie valdības kopējā galda, kaut gan jums bija *jāsojo pāri par 4500 komunistu likiem*, [jums,] kas parakstījuši līdzi visas Ulmaņa un «biedru» neģēlibas, kas rokas snieguši Liepājā pat Noskēm un agrāk Vinnigiem, nav tiesības runāt tādā tonī! Jūs esat līdzvainīgi, un jūsu asaras ir krokodiļu asaras! Un, ja Cielēns draud ar šķirtiem ceļiem, tad tie ir meli jeb varbūt pat aiz kulisēm nolīgta «biržas spēle». Un neviens strādnieka meņševiki ne Rīgā, ne Valmierā, ne Liepājā (kur apmēram tādas pašas šausmas izdarītas) ar šādiem niķiem vairs nepievils. Viņi zina labi, ka šī banda salīgs no jauna (Pack schlägt sich, Pack verträgt sich*).

Ir viens mazs sīkums, kas atklāj visu šo komēdiju. Meņševiks Radziņš savā runā atklāj, ka sapulce sarīkota no kāda provokatora Kraukļa. Un nu nāk tālāk: «Attiecībā uz Kraukli man ir jāsaka, ka man bija uzdots darboties tajā komisijā, kura augusta mēnesī skatīja cauri uz armijas virspavēlnieka pavēli Valmieras cietumos ieslodzīto sarakstus. Cietumā atradās kāda persona, kurai tika jaučīts: par ko jūs apcietināti, par ko jūs sēdīet? Atbilde bija: «*ne par ko!*» Jūs saprotat? Šī persona, tas pats Krauklis, sēdēja *ne par ko*, tas ir, *sēdēja bez nozieguma, bet par algu kā provokators!* Un ko darīja cilvēku mīligais, demokrātīgais amnestijas komisijas loceklis? Vai viņš to izlaida iz cietuma un cēla apsūdzību? Nē, nekā tamliņdzīga! — «Protams, tas toreiz tika *protokolēts*; par pašu gadījumu *es šaubijos*, vai tādas lietas pielaižamas, *es netiku runājis pat ar savu partiju*, izņemot manu priekšgājēju šīnī sapulcē rakstnieku Rītiņu (kurš arī noklusēja!), kuram es teicu par šo lietu, vai tāda pielaižama. Ja es varbūt *būtu protestējis atklāti, tad šī persona varbūt būtu atmaskota un varbūt to upuru nebūtu tik daudz.» — Zagļa slēpējs nav labāks par pašu zagli, ja viņš arī vēlāk atzītos! Es nepazinu šī Radziņa, viņš varbūt ir vienkārši no saviem līderiem apmūlķots strādnieks, bet tad steigšus lai izstājas no šīs runātavas kliķes!*

Bet arī tas vēl nav viiss. Apcietinātie un apšautie nav komunisti!¹²⁰ Uz to aizrāda taisni apliecība par kādu Eduardu Kalniņu, kāda pilsoniskā ministra A. Kalniņa

* Kas milējas, tie kīvējas. *Red.*

labu paziņu (varbūt pat radinieku?). Par to liecina meņševiku uzbudinājums un Zemnieku savienīnieku bendes Vīganta vārdi, ka «viņi, laucinieki, nevarot izšķirt sociāldemokrātus un komunistus». To pierāda pat spīdzinātās jaunavas Vintēnas vēstule Cielēnam, kuram nevarēja rakstīt komuniste. To pierāda vēl daži citi sīkumi.

Ar to nav sacīts, ka pats noziegums būtu mazāks, pats briesmu darbs kļūtu vieglāks. Nebūt ne! Bet tas tikai liecina, ka tuvojas brīdis, par kuru mēs vienmēr runājuši meņševikiem: *papriekšu mūs, tad — jūs!* Pilsoniskā valdība nevar nekerties pie jebkuras «sociāldemokrātijas» partijas, tiklīdz tanī ietilpst bāda cietēji strādnieki! Saprota, tie līderi, kas ir «gudri kā baloži un viltīgi kā lapsas», atradīs ceļu sevi no masām šķirt, glābt ādu un dzīvību. Bet strādniekiem, kas nav vēl pilnīgi iestiguši buržuāzijas tīklos, ir laiks no tiem rauties vaļā. Ir divi ceļi: *atbīdīt no sevis savus vadoņus un pieņemt komunistu platformu jeb vienkārši izstāties un iestāties komunistu partijā.* Apzinīgajam strādniekam ir tikai viens ceļš vaļā: komunisms.

Ļoti spilgti attēlo to iespaidu, kādu atstāj uz zemnieku masām Latvijas inkvizitori, viena no minētajiem atstāsts.

«Divi lauksaimnieki šķūtnieki, kuriem bija paņemti zirgi, paši aizraidīti projām, atdotas atpakaļ ragavas, kur *drebēs visas aptašķītas cilvēku asinīm.*

Sie lauksaimnieki bija tādā mērā uztraukti, ka negribēja pat mājā vairs braukt. Pēc tam no 50 verstu tāluma ierādās pie mums kāds draudzes priekšnieks un teica: Ko jūs darāt? Šī valdība ticot dievam, *tā aizstāvot baznīcu*, bet mums ir zināms, *ka tiek noslepkavoti bērni!*» Un naivi piezīmē: *«Vai tad tiešām tās lietas tik slikti stāvot, vai tiešām mūsu valdība tik vāja, vai tiešām jau esot gala sākums.»*

Jā, tiešām valdība ir tik vāja! Ir tiešām jau gals no sākuma Latvijas pelēkajiem inkvizitoriem!

Bet tanī pašā laikā Ulmaņa valdība atsauc ziņas par Korsovkas* neģēlībām.¹²¹ Atsauks ari Valmieras neģēlības! Un neģēlības Liepājā, Rīgā un citur!

Miers un kārtība valda baltajā Latvijā!

P. Stučka

«*Krievijas Cīpa*», 17. nr.,
1920. g. 21. februāri

Iespiests pēc avizes teksta

* Kārsavas. Red.

«VISDEMOKRĀTISKĀKĀ» REPUBLIKA

Es patlaban izlasīju vēstuli no Rīgas biedriem*. Tiešām mati kājās ceļas, lasot tās šausmas, kādas turpinās baltajā Latvijā. Mēneša laikā *nošauti 50 komunisti*, gan no nelikumīgi ieceltām lauku kara tiesām, gan «*bēgot*», gan mierīgi savās mājās sēdot. Par «*slaveno*» Valmieras 11 cīlvēku nošaušanu un iepriekšējo mocīšanu un izvarošanu es jau rakstīju, man tikai tagad, pēc vēlāk dabūtām ziņām, jāpiemetina, ka *tie tomēr bija komunisti***. Par vienkāršas *sapulces noturēšanu* viņus nodeva lauku kara tiesai un nobendēja. Pat meņševiku «*deputāts*» no Valmieras*** kā aculiecinieks apliecināja, ka nekādas šaušanas un vispār ieroču nav bijis. Cietumos sēd vairāki simti latviešu komunistu, un [buržuāziskā] Latvijas valdība *ir tik žēliga*, ka piedāvā 14 no tiem apmainīt pret 14 «*Latvijas profesoriem*» un citādi gudriem vīriem, kas te sēd godīgi savos dzīvokļos un mīlojas pie Padomju valdības galda, kamēr tur *mūsu biedrus mērdē cietumos*.

Pa to pašu laiku Latvijas valdība pārdod visu, kas vien tai ir. Patlaban no Anglijas atbraukusi kāda banķieru grupa no Londonas, uz kuru jau sen gaidīja un kura ar mieru nodibināt valūtas banku, *bet pieprasī monopoliu 2 gadus izpirkt Latvijas linus un 15 gadus cirst Latvijas mežus!* Pēc 15 gadiem viņa atdod savas zāga sudmalas valdībai! Pēc 15 gadiem, kad vairs nebūs *ne zāģu, ne ko zāģēt!* Cita kāda kompānija piedāvā dibināt banku ar ārziņju naudu, kur ieklīlās Latvijas zemes. Bet, zīmējoties uz fabrikām, ārziņnieki jau uzpērk fabriku papīrus, *ne lai fabrikas laistu darbā, bet lai tās nelaistu darbā*, jo ārziņmes kapitālisti var uzturēt visu Ulmaņa valdību uz sava rēķina, ja vien viņiem atļauj izvest neapstrādātus kokus, liinus un citādas vielas, kurus apstrādās viņu bezdarbnieki, kamēr Latvijas strādnieki var mirt godīgi badā.

Bet tanī pašā laikā paceļ galvu melnā reakcija. Ja ir kāds organizēts spēks pilsoņu starpā, tad tas *ir vācu apvienotiem muižniecības un pilsonības elementiem*. To pie-rādīja Rīgas pilsētas [domes] vēlēšanas****, kurās viņi

* No LKP CK. *Red.*

** Sk. 120. piezīmi. *Red.*

*** Satversmes sapulces deputāts E. Radziņš. *Red.*

**** Vēlēšanas notika 1920. g. februārī. *Red.*

piedalījās *kā viens vīrs* un dabūja 21 vietu un gandrīz $\frac{1}{4}$ no visām balsīm! Un šodien manā priekšā ir «Rigasche Rundschau» numurs, kurā nopietni apspriež jautājumu par *riteršafte turpmāku pastāvēšanu*. Nu, ko jūs vēl gribat? «Visdemokrātiskajā» republikā visreakcionārākās no visām pasaules muižniecībām — riteršafte! Avīze ir ļoti lōgiska un piezīmē, ka Somija, kur taču vismaz esot *tikpat demokrātiska* republika, riteršafte esot apstiprināta arī jo projām, gan kā privātiestāde, bet ar visām mantām un ar visu *aparātu*. «Vismaz tikpat demokrātiska republika!» Tiešām, tur vēl ne visai sen ievēlēja somu karali,¹²² kurš tikai nepaspēja atbraukt, Mannerheims ir Hindenburga cieņīgs, un vēl vakar ziņoja, ka somu «demokrātiskā republika» *bēgot nošāvusi* Somijas sociāldemokrātijas dibinātāju komunistu Kūsinenu*. «Bēgot» — tāpat kā visdemokrātiskajā republikā. Bet *Latvijas riteršafte* būs legālā veidā tas pats, kas ir nelegālā veidā Latvijas Komunistu partija *Latvijā*. Mēs vienmēr un atkal taču esam sacījuši, ka *Latvijā* var būt pie varas vai nu strādniecība, tas ir, Padomju valdība, jeb atkal vistumšākā reakcija — riteršafte, junkuršafte, baronu valdība. *Vai lielais darba taujas vairums jeb sauja simtgadēja dūres režīma varonu?*

Un tiešām, kad palasos Rīgas laikrakstus, nezinu, vai sirdīties jeb smieties par to komēdiju, ko tur uzved turienes Brenči un Žvinguļi, Zemnieku savienības un sociāldemokrātu menševiku partijas vīri.** Palamājas atklāti, bet aiz kulisēm pabučojas. Atklāti plūcas, bet slepšus brauc kā pilnvarnieki.

Mēs lasām s.-d. interpelāciju, vai valdībai zināms, ka valdība nepiegādājot *par velti* «Sociāldemokrātu» armijai. Un valdības priekštāvis itin mierīgi atbild, ka ne, ka tas neesot zināms, bet valdība taču neesot vainīga, ka armija «Sociāldemokrātu» *nepieprasot* un lasīt negribot. Es domāju, ka tiešām arī balto armiju grūti piedabūt pie «Sociāldemokrāta», jo tur virsnieki un viņu apakšvirsnieki un citādi «baltie» čini lasa «Brīvo Zemi» (Zemnieku savienības orgānu), bet pārējā armija labāk nekā nelasa nekā tādu «Sociāldemokrātu». Ne velti nesen atpakaļ, kā

* Šī ziņa nebija pareiza. *Red.*

** Un ko jūs, piemēram, sacīsiet, ja lasīsiet, ka s.-d. līderis Dr. Kalniņš piecejas un garākā runā par nodokļa projektu liek priekšā pārmainīt vārdu «vedru» pret vārdu spaini! Revolūcija! — Priekšlikumu pieņem. «Solis uz socializēšanu...»

mums ziņo biedri no Rīgas, 1500 balto strēlnieku (tas ir, ^{1/17} Latvijas armijas), nonākuši Rīgā, pacēluši sarkano karogu un nodziedājuši Internacionāli. Par to arestēti 300 cilvēki un nošauti 20. Raug, ja par šo gadījumu Menderi, Cielēni vai Kalniņi un dēli* iesniegtu pieprasījumu, tad to *numuru dabūtu arī armijas* rokā, *neraugot uz valdības negribu*. Kāds vācu funktnieks** Magnuss itin pareizi atbildēja, ka Latvijā neesot likuma, kas valdībai pavēlētu izplatīt vienu vai otru laikrakstu, un viņi kā opozīcija esot *vispār* pretim, ka valdība izplatītu vienu vai otru laikrakstu uz valsts rēķina. Pieprasījumu tad arī ar 39 pret 16 balsīm [tā sauc. «Tautas padome»] atraida.

Citur tādu pieprasījumu uzskatītu par blamāžu, bet Rīgā ne tā! Sociāldemokrātiem meņševikiem *ir no svara parādīt* laudīm, ka *valdība viņus pabalsta*, bet ka pati armija tikai neņem viņu laikrakstu.

Ācīmredzot šīs valdības komēdijai vienādi vai otrādi drīz jābeidzas. Patlaban valdība ir iedzinusi *visu arodniecisko kustību* «apakšzemē», jo Jelgavā un Liepājā, kur priekšgalā stāvēja boļševiki, visas arodnieciskās biedrības atzītas par nelikumīgi reģistrētām un aizliegtas, viņu valdes padzītas, un Liepājas centrs arestēts. Tā ir pilnīgi nedzirdēta bezkaunība, bet kā reaģē uz to meņševiki? Viņi sev berž tikai rokas un *piedāvājas arodnieciskās* biedrības jaunorganizēt. To viņiem tikai vajadzēja, lai izspiestu ne-patīkamos boļševikus un iebīdītu sevi.

Un es nešaubos, ka viss šīs manevers norunāts starp valdību un meņševikiem. Uz ko tāda valdība lai varētu atbalstīties? Viņa gan ar savu teroru iedzinusi visdzīļākā apakšzemē mūsu biedrus, kuri pat liedzas piedalīties Satversmes sapulces vēlēšanās. Un valdība to dara ar nolūku, lai reiz tiktu vaļā *no komunistu spoka*.

Bet velti viņa pūlas.

Es paņemu atkal vācu avīzes numuru no 27. janvāra un lasu: kas šodien nodarbojas ar vienu vai otru politisku jautājumu Latvijā, nonāk arvien un atkal pie gala slēdziena, ka to varēs gan izvest dzīvē, ja tikai būs atnākuši *mierīgi laiki, jo patlaban jāievēro lauzu garastāvoklis* (Volksstimmung), *jo laudis ir uzbudināti* un mums ar šo garastāvokli jārēķinās.

* B. Kalniņš. *Red.*

** — likumu zinātājs. *Red.*

Tā runā pilsonis, tā runā ierēdnis, un to pašu saka deputāts un ministrs.

Vācu avīze sakās tam nepiekritot un *liek priekšā stingri izvest cauri reiz par pareizu atzīto politiku.*

Viņas balsī dzirdamas nākotnes varas «notis». Bet tas, ka ne mūsu biedri vien, bet arī mūsu pretinieki vienbalsīgi atzīst «garastāvokļa» bīstamību, ir vairāk vērts nekā daudz nepārbaudītu faktu.

Mūsu biedri piezīmē, ka esot Ulmaņa valdībā viens virziens, kas cerot jaunā karā ar boļševikiem gūt ieroci pret nemieru mājās. Viņi ar ilgām noraugoties uz Poliju. Bet, ja viņi palasīs Polijas miera priekšlikumu, pēc kura poļi prasa 1772. g. robežas, tas ir, gandrīz līdz Kijevai, Smolenskai, un tad Latgali un Kurzemi, kas 1772. g. bija zem Polijas?

Var būt, ka Latvija ir apzinīgi galīgi pārdota Polijai?

Nu, tad cīnīsimies ar *Polijas proletariātu kopā pret apvienoto poļu — latviešu melno šķahtu un pelēko baronu valdību.*

Bet uzvara būs mūsu!

P. Stučka

*«Krievijas Cīņa», 21. nr.,
1920. g. 2. martā*

Iespiests pēc avīzes teksta

RIGAS PILSĒTAS VĒLĒSANAS UN BOIKOTS

(Diskusijas kārtībā)

Mēs pārdzīvojam savā partijā ļoti svarīgu momentu un ne vien partijā, visā vispasaules revolūcijā. Tas ir moments, kur jāatmet jebkādas ilūzijas, jāatsakās no jebkādas rožainas faktu uzkrāsošanas un jāskatās droši un bezbailīgi acīs patiesībai. Mēs zinām, ka revolūcija turpinās, bet mēs nezinām, cik ātrā tempā viņa turpināsies. Bet vēl jo vairāk mēs zinām, ka mums jābūt «apkaltiem uz visām četrām kājām», jāsagatavojas ik uz vienu gadījumu. Un mēs nedrīkstam ne uz minūti «pazaudēt sakarus», «nokavēt vilcienu».

Uz maniem diviem rakstiņiem boikota jautājumā,* kur

* Raksti «Jauna komunistu taktika Latvijā» (sk. šā sēj. 521.—525. lpp.) un «Ko māca Rīgas pilsētas domes vēlēšanas», kas bija publicēts avīzes «Krievijas Cīņa» 1920. g. 23. nr.-ā. *Red.*

es izteicos pirmā vietā *pret boikota* sludināšanu un otrā vietā *par piedališanos Satversmes sapulces vēlēšanās*, es dzirdu Latvijas biedru iebildumus, ka viņi domā palikt pie pirmā lēmuma*, tas ir, netikot pēc legālām iespējamībām, lietojot veco nosaukumu, un tātad ieslēpties vēl dzīlāk apakšzemē un no turienes vadit masu prātus. (Formulējums ir mans, bet slēdzieni ir nepareizi.) Un viens no šiem vadišanas sojiem ir boikota pasludināšana.

Es pilnīgi atzīstu, ka tik ilgi, kamēr viens vai otrs rīkojums no vadošā centra dots, tas jāizpilda. Bet ikviens biedra sasodītais pienākums ir pieprasīt pārlemšanu, ja lēmums nav pareizs. Un senatnes filozofa izteikumu: Platonis ir mans draugs, bet lielākā draudzene man ir patiesība — mēs ar pilnu tiesību varam piesavināt arī sev. Es jau savā pirmajā rakstiņā izteicos, ka man ir grūti rakstīt šinī jautājumā, jo «legālajam grūti saprast nelegālo» (сътый голодного не понимает), bet arī grūts ceļš ir jāiet. Jo vairāk, ja mūs nešķir principiālā puse, bet tikai praktiskā. Te nu ir labs gadījums pārliecināties par to, kāds bija pirmais centra vadišanas mēģinājums pēc boikota taktikas. Un man te atbild pilnīgi vājsirdīgi, ka *tas pilnīgi neizdevīgs kā boikots* un sevišķi neizdevies kā akītvs boikots.

Paraudzīsim vēlēšanu** gaitu pēc tām nepilnīgām ziņām, kādas ir manā rīcībā. Vēlēšanas nav notikušas Durbē (nav iesniegts neviens kandidātu saraksts) un Palangā (kādēļ, nezinu)***. Ľoti liels skaits neieradies Rūjienā; citur vēlēšanas notikušas. Bet piegriezīsimies Rīgas rezultātiem.

Latvijas telegrāfa aģentūra mīl reklamēt savus «sociālistus»****. Tas tagad tā modē, ka ikviens buržuāziskai valdībai ir arī savi sociālisti. Un tātad arī Ulmaņa—Erharda valdība ierīkojusi savu siltumnīcu, kur audzēt sociālistus («tūrkultūrā» ar vaislošanas zinātnes jaunākiem pānēmieniem). Pa telegrāfu viņa pat 2 reizes izpauða vēstis, ka Rīgā uzvarējuši sociālisti.

* T. i., pie LKP Rīgas organizācijas konferencē 1919. g. septembrī pieņemtā lēmuma boikotēt vēlēšanas. *Red.*

** Domātas pilsētu pašvaldības orgānu vēlēšanas. *Red.*

*** Pēc cariskās Krievijas administratīvā iedalījuma Palanga ietilpa Kurzemes guberņā. Vēlāk to iekļāva Lietuvas sastāvā. Sk. 116. piezīmi. *Red.*

**** T. i., meņševikus. *Red.*

Pēc tām ziņām, kas manā priekšā, zināms, ne par kādu uzvaru meņševiki Rīgā nevar runāt, bet tomēr *28 vietas no 90 un 21 589 balsis no 102 000 ir diezgan liels skaits priekš partijas, kurai, legāli pastāvot, Rīgā ir tikai pāris simts locekļu, mazāk nekā nelegālajiem komunistiem.* Un, tā kā Komunistiskā partija Rīgā vēlēšanas boikotēja, tad der apskatīt šos Rīgas vēlēšanu skaitlus drusku sīkāk.

Tie skan: no 102 000 vēlētājiem savas balsis nodevuši: sociāldemokrātu meņševiku kandidātiem — 21 589 — 28 domnieki, vācu apvienības — 15 674 — 21 domnieks, demokrātu savienības — 10 512 — 14 domnieki, radikāl- (jeb renegāt-) demokrātu — 5720 — 7 domnieki, apvienoto latviešu pilsoņu — 5036 — 7 domnieki, ebreju pilsoņu — 3423 — 3 domnieki, krievu nacionālistu — 3070 — 3 domnieki, strādnieku arodniecisko biedrību — 2159 — 3 domnieki, bezpartejiskās darba grupas — 1814 — 2 domnieki, cionistu tautas grupas — 596 — 1 domnieks, ebreju Bunda — 456 — 0 jeb vēlāk pielemts 1.¹²³

Pirmajos skaitļos bija kāda kļūda, jo kopsumma dod tikai 89, bet ne 90 domniekus, bet tas nav no svara. Pamatvilcieni ir skaidri un gaiši. Kāds sastāvs bija vēlētājiem? Pavisam bijuši ievesti sarakstos 102 000 vēlētāji, no tiem tanī laikā, kad vēlētāju bija 98 000 ievests, bijis 72 000 *sieviešu* jeb 73 proc. sieviešu un tikai 27 proc. vīriešu. Arī februārī 1919. gadā, kad Padomju valdība sarīkoja Rīgā tautas skaitišanu, Rīga bija lielā mērā *sieviešu pilsēta*, tomēr no 145 920 vecākiem par 20 gadiem iedzīvotājiem 58 730 jeb 41 proc. bija vīriešu un tikai 59 proc. sieviešu. Tātad vai nu mobilizācijas izrāvušas [jau] pēc komunistu, arī vairumā vīriešu, izkaušanas, — vēl kādus 30 000 vīriešus, jeb viņu kāda daļa nav ievesti sarakstos.

Pēdējais apstāklis tad būtu uzskatāms kā maza boikota sekas, un arī daļa no tiem 30 proc., kas atturējušies, jāliek uz boikota rēķina, kaut gan 70 proc. piedalīšanās nepolitiskās vēlēšanās ir ļoti stipra. Tātad jāsaka, ka *boikota* rezultāta skaitli liecina, ka *ne aktivais, ne pasīvais boikots Rīgā nav izdevies*.

Pēc balsošanas zīmītēm skaitot, Rīgā ik uz 2 pilsoņiem iznāk viens «strādnieks», jo visi «strādnieku» kandidāti kopā dabūjuši, ieskaitot Bundu, tikai 26 018 balsis. Ja ievērojam, ka vācu saraksts arī šoreiz laikam aptver *visus vācu* vēlētājus (bez šķiru starpībām) jeb 22 proc. no vieniem vēlētājiem un arī krievu un ebreju vēlētāji nodevuši

balsis saviem tautiskiem sarakstiem, tad paliek uz 46 830 latviešu vēlētājiem 25 562 strādnieku vēlētāji jeb drusku vairāk kā puse. Jāatzīmē, ka kareivji gandrīz nemaz nav pieļaisti vēlēšanās, jo viņiem buržuāziskā demokrātija atļauj liet tikai asinis (savas un svešas), bet ne tinti, pat ne vēlēšanu zīmītes uzrakstīšanai. Un to lai «baltā» strādniecība*, kas vēl nav kļuvusi sarkana, sev atzīmē.

Viens no diviem: vai nu revolūcijas stāvoklis Rīgā ir pārāk vājš (ja pat pieļauj, ka Rīgas pilsētā atturējušies daži tūkstoši aiz boikota, tad tomēr priekš padomju varas nodibināšanas to ir par maz!), jeb Komunistiskā partija ir šīnī gadījumā pazaudējusi sakarus ar masām, kas gājušas savus ceļus. Man šķiet, ka *pareizs ir otrs gadījums*. Masas ir palikušas šīnī gadījumā ārpus komunistu vadības. Tas var nozīmēt divējādu iemeslu: vai nu šīs vadības lozungi nav nonākuši pie masām, jeb šīnīs masās bijušas ilūzijas, kas bijušas stiprākas par boikota lozungu. Man šķiet, ka Rīgā būs spēlējuši lomu abi šie iemesli. Man jāteic gan, ka to vēlētāju ilūzijas, kas vēlēšanās devās ar ilūzijām, caur Rīgas faktiem būs pamatīgi atspēkotas. Un šīnī ziņā pašas Rīgas vēlēšanas bez komunistu piedalīšanās būs atnesušas labu. Bet uz šo panākumu nav tiesības Rīgas biedriem, jo viņi tās sauca *nevēlēt*, un, *tikai nepaklausot partijai, masas nāca pie ilūziju caurdzīvošanas*. Arī Ādams nāca pie atzišanas, dieva pavēlei nepaklausot, bet tas ir paša Ādama un *ne dieva* noplēns. Un, ja dievs pats būtu vedis Ādamu pie atzišanas, tad varbūt nebūtu notikusi abpusējā atsvešināšanās un vēl tagad, kā kādreiz rakstīja Rīgas «Mājas Viesis», «dievs un cilvēki staigātu roku rokās». Un tāpat man jāsaka, ka arī šīnī ziņā ilūziju caurdzīvošana un pārdzīvošana kopā ar komunistiem būtu bijusi daudzkārt sekmīgāka i priekš masām, i priekš partijas.

Tātad *aktīvais boikots* ir visādā ziņā pilnīgi *izkritis cauri*, vismaz Rīgā. Un no tā, bez runas, jāatsakās. *Jāsaka skaidri un gaiši*: mēs ne pilsētu, ne arī, cik paredzams, Satversmes sapulces vēlēšanas *izjaukt nevarām* un arī *uz to nesaucam*.

Bet kā ar *pasivo boikotu*? Arī *tas ir*, bez runas, *izkritis cauri*. Neraugot uz to, ka vieglāk un patīkamāk ir taču

* Domāta neapzinīgā proletariāta daļa, kas bija nonākusi meņševiku un buržuāzisko nacionālistu ietekmē. *Red.*

palikt mājās nekā iet uz vēlēšanām, masas ir gājušas uz vēlēšanām. Viegli var būt, ka pilnīgi neapzinīgi nestrādnieki vairumā ir balsojuši par sociāldemokrātiem meņševikiem un ka strādnieku daļa ir balsojusi par «kreisākiem» buržujiem. Var būt, ka daudzi gāja uz vēlēšanām *taisni komunistu boikota* dēļ, lai tos nenotur par komunistiem, *kas neiet vēlēt*, kaut gan tad jau arī palika ceļ nodot tukšu zīmīti vai saplēst to pavisam. Beigu beigās tā tiešām var sākt okšķerēt: «Ahā! tu neesi bijis vēlēt, paraudzīsim, kas tu esi par putnu!»

Pasivais boikots ir vispār boikots, kurš nemaz nav boikots, pilnīgi nederīgs un kaitīgs līdzeklis un kā tāds tūlīj jāatceļ. Jo *pavēlēt sēdēt mājās un caur to griezt uz sevi vērību*, tā ir nekonspiratīvākā no visām konspiratīvām taktikām.

Es daudz jauna nevaru pateikt, *kādēļ es* un tie biedri, kas ar mani vienis prātis, *esam par piedališanos vēlēšanās*, un atkārtot vecos teikumus es te negribētu. Mēs nedrīkstam zaudēt nevienu *kontaktu*, nē, — *ciešāko sakaru* ar masām. Un mēs nedrīkstam baidīties pat no upuriem, ja lieta grozās ap sakaru ar masām. Būsim vajsirdīgi un atzīsim šinī grūtā brīdī, ka arī *Padomju Latvijas* laikā komunistiem, vismaz iesākumā, *šo sakaru nebija pietiekoši*. Toreiz gan tas virziens bija ačgārni nekā tagad, uz legālo pusi. Un cik es esmu spējis, es toreiz un tagad saku, ka *labāk kļūdities kopā ar masām, nekā palikt revolūcijas momentā no tām atšķirtiem*. To ļoti labi atzina un izveda dzīvē Lībknehts un Luksemburga, kas, būdami par piedališanos vēlēšanās, tomēr gāja *ar masām*, kas bija pretim, jo tiešām masas bija par boikotu un ne vienīgi dažādnie vadošie elementi, kas toreiz komunistu I kongresā* bija saplūduši iz dažādām pa daļai bijušām sindikalistiskām un anarhistiskām aprindām un pie tam bija ļoti vāji informēti par Krieviju un «padomju varas» nozīmi. Jo arī *«padomju vara» var kļūt par ilūziju*, ja uz to skatās kā daži angļi, amerikāņu vai franču biedri, kas domā *«ievēlēt padomes — un revolūcija gatava!»* Ja masas nebija par boikotu, tad varbūt būtu bijis labāk, ja arī Lībknehts un Luksemburga būtu palikuši pie savām domām un tās

* Domāts Vācijas Komunistiskās partijas 1. kongress, kas notika 1918. g. 30. decembrī—1919. g. 1. janvārī. *Red.*

aizstāvējuši joprojām, saprotams, ja viņi nebūtu tik agrī krituši no sociālnodevēju bendes rokām.

Mums jāievēro, ko es sacīju agrāk, ka tagad *jānotiek taktikas maiņai* pa visu līniju un šai līnijai jāiet ne turp, kur līniju visvieglāk aizstāvēt, bet *visgrūtāko ceļu*. Jo ne vienam nebūs saprotami, ja mēs paskaidrosim: mēs sēdam mājās un tādēļ esam visrevolucionārākie.

Tātad ne boikotu, bet piedalīšanos mums diktē revolūcija, un, ja mēs to neizpildīsim, mēs pazaudēsim to kaut minimālo legālo iespējamību, ko mums varētu dot pat vis-sliktākā gadījumā Satversmes sapulces čaumala. (To tagad izdzīvo cauri vācu biedri.) Un citādi mēs, kaut uz laiku, *pazaudēsim masas, paliksim kustības malā*, jo nav taču domājams, ka tie desmit tūkstoši, kas vakar vēlēja, šodien līdīs jūsu alās, lai atvainotos un sacītu: mēs esam kļūdījušies, nēmiet mūs atpakaļ. Un vēl sliktāk, ja viņi vienu roku sniedz jums un ar otru nes balsošanas zīmīti. Nē, tad jau labāka skaidra un gaiša cauri izkrišana, jo tad mēs redzēsim, *kā mums nav un kā trūkst*, un kā masu partija mēs mēģināsim ārstēt atklāto brūci. Jo citādi būtu visloģiskāk: nekā neriskēt, sēdēt mierīgi mājās un nogaidīt, kad pienāks laiks. Bet, ja man kāds gribētu iebilst, ka Rīgā nav strādnieku masu, tad man būtu vienkārši jāatbild: tad nerēķiniet arī uz komunistisku revolūciju Rīgā! *Bet Rīgā ir strādnieku masas, ne visai lielas un maz apzinīgas, bet ar viņām jāmeklē visciešākie sakari par jebkuru cenu!* Tad uzvara nāks.

Vienīgā ieruna, ko ceļ biedri, ir briesmīgais baltais terors. Saprotams, šī puse uz vietas labāk pārredzama. Uz to varbūt tiešām būs jāatbild ne ar zīmītēm, bet ar citiem soļiem, ja tie ir iespējami. Bet tad *paliek atklāti pasacīt*: terors mūs uz laiku ir apspiedis, mēs nevaram riskēt tik daudz biedru dzīvību vēlēšanu zīmīšu dēļ, *tādēļ dariet, ko zināt, vēliet, ko gribat, vai nevēliet nekā, jo Satversmes sapulcei nav nekādas nozīmes*. Varat pielikt, ka mēs no jauna celsimies un tad sauksim arī jūs... Es nebeidzu teikumu, jo redzu, ka biedri ar īgnumu atraida tādu taktiku.

Tātad atliek *tikai divi ceļi: uzstādīt tieši savus kandidātus, atklāti un droši.* Drosme uzvar! Un, ja tur būs *upuri*, tie atnesīs labus auglus.

Jeb *pasludināt*, ka terora spaidi mums *nedod iespēju* *partijai uzstādīt savus kandidātus*, bet mēs ar mieru ar

savu morālisko pabalstu līdzēt *ikvienai godigu strādnieku un bezzemnieku ārpartijas grupai*, kas uzstādīs savas kandidatūras. Tad no mums atkarās pabalstīt vienā vietā vienu, otrā otru. Mēs zinām, ka piedzīvojumi to ir daudz-kārt apstiprinājuši, ka *strādnieka*, kaut neapzinīga, šķiras instinkts ir stiprāks nekā dažādu sociālnodevēju sirēnu balsu vilināšana. Un, ja šie strādnieki un bezzemnieki Satversmes sapulcē piekritīs mūsu lozungiem, mēs viņus uzņemsim savās rindās. Ticiet man, *šo ārpartijas strādnieku un bezzemnieku masu starpā ir cilvēku materiāls, uz kuru mūsu legālās partijas sastāvs varētu noskatīties ar lielu skaudību*.

Bet es baidos, ka *mani sāks vainot par oportūnismu?* Lai! Es no tā nebaidos, bet tomēr es atgriežos pie sava *pirmatnējā priekšlikuma kā vienīgi pareizā*:

1. *atsacities uz noteiktāko no aktivā boikota, ja tas nav laikam piederīgs un nav izvedams dzīvē;*
2. *atsacities visādā ziņā no pasīvā boikota kā nederīga un tādēļ vien jau kaitīga lozunga;*
3. *tūliņ spert soļus, lai uzstādītu, kur vien var, savus partijas kandidātus, tos vēl uzreiz nesludinot, bet jau paziņojot, ka tādi būs, un*
4. *tikai, kur nav iespējams uzstādīt savus kandidātus, apsolīt pabalstu godigu un tīru ārpartijas strādnieku un bezzemnieku grupu kandidātiem.*

Vēlēšanas noliktas uz 17.—18. aprīli. Nav laika vairs runāšanai. Jātaisa galīgais lēmums! *Viens, divi un — tris!*

§

«*Cīņas Biedrs*», 1. nr.,
1920. g. martā, 2.—10. lpp.

Iespiests pēc žurnāla teksta

«VA BANQUE!»¹²⁴

(*Visu uz pēdējo kārti!*)

«Tā ir kontrrevolūcija ne vien Krievijai, bet arī Korņilova reakcija Vācijai. Bet atminiet labi, kādu iespaidu izdarija «Korņilova dienas» uz Krievijas revolūciju; bez viņām ne tik drīz būtu pienācis Oktobris... Jo pēc «Kor-

ņilova dienām» atklājas darba tautu acis par to, ka tās velk atpakaļ uz monarhiju, un tā, vienojoties visiem spēkiem, paātrinās Oktobra drīzāku uzvaru.» Tā man gadījās rakstīt «Krievijas Cīņas» numurā no 15. oktobra 1919. gadā*, tolaik, kad vācu dzelzdivīzija gāja pret Rīgu Golceva vadībā.¹²⁵ Toreiz Antantes kuģi izglāba balto Latviju un piespieda vācu dzelzdivīziju atvilkties uz Vāciju. Bet 5 mēnešus vēlāk tā pati dzelzdivīzija (šoreiz laikam ar fon der Golcu) tomēr izveda dzīvē savu plānu *un paņēma Vācijas valsts varu savās rokās*, nododot to ķeizara Vilhelma ģenerāļiem-admirāļiem un viņu domu biedriem civilapgērbā iz visvācu patriotu** aprindām.

Ir grūti kaut ko pateikt par to, kas notiek Vācijā. Es ziņas sīkumos te neatkārtošu, jo tās būs jaunākas nekā man patlaban rokās «Cīņas» telegrammās. Mēs nezinām, kā patiesībā varas sagrabšana norisinājusies Berlinē. Izliekas, ka *bez šāvienu* Noskes gvardija pārgājusi ģenerāļu pusē un kā ar švabru aiztriekusi i satversmes sapulci, i Ebertu-prezidentu, Noski-diktatoru, kas aizlidojuši, arī gan netraucēti, ar vilcienu uz dienvidiem, atstādami jaunās valdības rokās vienīgi bijušo finansu ministru Ercbergu, kas jo sevišķi bija ienīsts no labējiem vācu elementiem, daudz vairāk ienīsts nekā mierīgie «cunftīgie amatnieku meistari» Eberti—Seidemaņi. Un vai zināt, kādas domas man ienāca galvā: *šis ģenerāļu solis arī izdarīts saziņā ar Noski!* «Va banque!»

Man varbūt kāds iebildīs, ka es pārāk ticu vēstures analogiskai norisināšanai, jo tagad mēs zinām, ka arī Kerenskis bija uz vienu roku ar Korņilovu, ka vismaz Korņilova pulki nāca pret Pēterpili uz Kerenska pavēli un ka Korņilovs vēlāk izbēga no gūsta arī ar Kerenska ziņu. Un es domāju, ka Noskem tikpat daudz iemesla bija uz šo soli kā savā laikā Kerenskim, ja ne vairāk.

Lielā revolūcija***, kā es jau vairākkārt uzsvēris, atkārtojas pārāk burtiski pārējās zemēs; to tur vienkārši noraksta, ne vien ikvienu runu, bet arī veselus aktus, un vistuvākais gan būtu, ka īsredzīgais un plānprātīgais.

* Domāts raksts «Pirmā un pēdējā Latvijas buržuāzijas valdība». Sk. *Stučka P.* Par padomju varu Latvijā. Rakstu izlase. R., 1958., 460.—464. lpp. *Red.*

** Domāts — šovinistu. *Red.*

*** Domāti 1917. gada notikumi Krievijā kopumā. *Red.*

Noske taisni norakstītu šo Kerensa plānu kā vienīgo glābiņu.

Jā, revolūcijas mēneši, sarkanie pavasara vēstneši klāt, un Eberta—Noskes valdība bija pilnīgi bez izredzēm. Un visnepatikamākais bija tas, ka no jauna provocēt komunistus nelaikā uz ielu, kā tas jau divas reizes Berlīnē vien, neskaitot Minheni, bija izdevies, šoreiz negribēja veikties.

Komunisti kā kurmji strādāja savu apakšzemes darbu, un «demokrātija» bija pastāvīgās bailēs, *kur tā un kad* tomēr uzstāsies.

20 verstes no Berlīnes stāvēja dzelzdivīzija, par kuru atklāti ziņoja, ka tā ir kontrrevolūcija, un par Berlīnes galveno komandieri Noske iecēla ģenerāli Litvicu, par kuru visi runāja, ka tas ir kontrrevolūcijas vadonis.

To Noske nevarēja nezināt! Un viņš to zināja, jo tas viss bija mērķēts pret komunistiem. Vajadzēja aizmukt uz dienvidiem, uz sarkano Saksiju, un no turienes *kā revolūcijas aizstāvīm* vadīt *revolucionāro* karaspēku un *revolucionārās fabriku masas* pret *uzvarējušo kontrrevolūciju, lai ar pēdējo izlīgtu!*

Man patlaban ziņo, *ka pienākušas ziņas, ka tiešām jau uzvarējusi kontrrevolūcijas valdība izlīgusi ar nomēsto «demokrātisko» varu.*

Kā baumas, bet ticamas baumas! Vai tiešām vācu strādnieku masas ticēs un pieļaus šo komēdiju?

Nē, ja arī pieņemam, ka viena daļa no strādnieku arodniekim, tā sauktā *strādnieku aristokrātija, gribētu ļauties pievilties*, tas nav gaidāms no pārējām masām.

Marta revolūcijas vekselis ir pieteikts Vācijas proletāriātam! Vai viņš to pieņems, vai to atraidīs un pats noteiks jaunu terminu? Man pārāk maz rokās ziņu par to, kas pēdējā laikā norisinājies Vācijā, un uz bieži vieglprātīgiem «ROSTA»* ziņojumiem man negribētos pamatot pareigojumus par revolūcijas izredzēm; jo, ja es arī saņiju, ka ārزمes noraksta Krievijas revolūciju bieži burtski, tad ātruma (tempa) ziņā ir vislielākā starpība. Un arī varas attiecību situācija stipri atšķiras Vācijā no mūsu situācijas augustā 1917. g. Tad mums, bolševikiem, bija rokās Pēterpils garnizona lielais vairums, Pēterpils strādnieku deputātu lielais vairums un lielais vairums balsu Pēterpils pilsētas vēlēšanās. Mums varbūt trūka šāvēju,

* Krievijas telegrāfa aģentūras. *Red.*

bet netrūka ieroču. Te ir Vācijas vājais punkts: Vācijas vecā, pa daļai revolucionārā armija ir demobilizēta, ieroči pa lielākai daļai atņemti, kurpretim Noske organizēja jaunus spēkus ar studentu šūniņām (pēc mūsu sarkanarmiešu komunistu šūniņu parauga), pie tam Noske šos studentus tieši nosauc par savu pulku saturētājiem korsetspieķiem (Korsetstangen). Un galvenais tas, ka uzsaukumu uz protesta streikiem izlaiž Noske un ne desmit gadus vadošo lomu spēlējusī komunistu partija kā Krievijā.

Un tomēr strādnieku masas ir iekustinātas: fabrikās vienā pilsētā pēc otras apstājas darbs, *no Vines, no Kiles* un daudz citām vietām ziņo par demonstrācijām, pie kam uzsver, ka Austrijas demonstrācijas norisinās zem komunistu vadības. Stāvošie ūdeņi ir iekustināti, un tos nav tik viegli apturēt. Strādnieki ir daudz cietuši, un daudzi no viņiem gaidīja no Seidemaniem un Kautskiem sludinātos demokrātijas ābolus. Tie izrādījās sapuvuši. Un man negribētos ticēt, ka tie tiešām vēl ietu pakal Noskem, aiz kura var stāvēt vienīgi vēl jaudis ar ministru portfeliem un zaudētām siltām vietinām.

Mēs, saprotams, apvienotu strādniecības sacelšanos varam gaidīt tikai tad, kad *būs nomests Noske* un revolūcijas priekšgalā stāsies tiešām revolucionāra vadība. Ja ne, tad var izbeigties vienīgi ar briesmīgu sakaušanu vai ar bēdigu izlīgumu. Un reizē jāpiezīmē, ka Vācijas proletāriāta sacelšanās nozīmēs visas Eiropas proletāriāta jaunsakustēšanos. Pietika neatkarīgajiem s.-d.¹²⁶ pieņemt rezolūciju par II Internacionāles atmešanu, lai viņiem kā uz mājienu sekotu franču apvienotā¹²⁷ un angļu neatkarīgā partija¹²⁸ un pat Igaunijas, Latvijas (lūdzu nesmities!) un vēl kādi meņševiki sāktu runāt par kādu konfērenci šinī pašā jautājumā. Un tiešām, Vīnē masas ātrāk izplūda uz ielas nekā Berlīnē. Jā, Berlīne? Kamdēļ tā cieš klusu? Vai apspiesta? Jeb sabaidīta draudiem? Jeb vienkārši nogaida momentu, kad savīļņojošās *Vācijas* masās, kas šoreiz saceļas ne vienā vien pilsētā, bet no Kīles līdz Vīnei un no Stetinas līdz Frankfurtei, stāties priekšgalā ar lozungu: *Visvācijas apvienotu Padomju republiku un proletāriāta diktatūru!*

Bet pa to laiku arī kontrrevolūcija nesnauž. Es kādu mēnesi atpakaļ aizrādīju, ka Rīgas vācu avižu tonis kļuvis citāds, drošāks, un es nešaubos, ka Berlīnes notikumi nepaies bez sekām garām Latvijai un arī Igaunijai. Baltija

ir sen izredzēta vācu reakcijas rezervju nometne; es neticu, ka to būtu aizmirsusi dzelzsdivīzija pēc bezsāqainās uzvaras Berlinē. Te nu ir tas lielais jautājums: vai jaunā Vācijas kontrrevolūcija paceļ galvu *ar Antantes* atļauju un ziņu, lai ar Poliju roku rokā ietu pret bolševistikso Krieviju, jeb visu to dara pretim Antantei, paļaudamās uz Krievijas piespiesto neitralitāti, lai izrēķinātos ar Poliju un, kas zin, pat Franciju, jo Vācijas ģenerāli labāk nekā mēs zina, cik ļoti saskaldījušies ir bijušie siedrotie...

Atmetīsim paregošanu! Mūsu priekšā ir jauns vēsturisks satricinājums, tas aptver jaunu cīņu posmu. Gribētos saņēt, ka tā ir beidzamā cīņa, kas ar uzvaru nāk. Bet baidos, ka būs patiesībā jāsaka: tikai priekšpēdējā! Visādā ziņā Vācijā revolūcijas pulkstenis ir sitis 12. Maskas ir kritušas. Pilsoniskā miera (Burgfrieden) karnevāls beidzies: no jauna sācies pilsoņu karš.

Pie ieročiem, biedri!

P. Stučka

«*Krievijas Cīņa*», 28. nr.,
1920. g. 18. martā

Iespiests pēc avizes teksta

KOMUNISTISKĀS INTERNACIONĀLES IZPILDU KOMITEJAI NO LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS CENTRĀLĀS KOMITEJAS

No [žurnāla «Kommuņističeskij Internacional»] red. Veltīts baltajiem latviešu sociāldemokrātiem, kas noslēguši «pilsoneisku mieru» ar latviešu strādnieku bendēm.

Dārgie biedri!

Mums ir zināms Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas lēmums, ka valstīs, kur valda buržuāzija, komunistiskajām partijām jāpiedalās un jāaicina plašās masas piedalīties gan pašvaldības iestāžu, gan arī Satversmes sapulces vēlēšanās. Ja partija vēlēšanās izvirza savu komunistisko programmu, tad tā nav vis atsacīšanās no principiem, bet gan šīs komunistiskās programmas īstenošanas pasākums. Mums zināmas proletāriskās revolūcijas

izcilo vadoņu, b. Ķeņina u. c. domas šai jautājumā. Un tomēr Latvijas Komunistiskā partija nevarēja piedalīties Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanās.

Mums nav principiālu domstarpību ar mūsu Krievijas biedriem, taču mēs izlēmām citādi. Kāpēc? Lai cik tas nesaprotami liktos mūsu biedriem ārpus Latvijas, to labi sapratis tie mūsu biedri, kas tagad dzīvo un cīnās Latvijā. Ne Krievijā, ne citās valstīs dzīvojošie biedri nav pietiekami informēti par tiem šausmīgajiem apstākļiem, kādos tagad jādzīvo un jācīnās Latvijas proletariātam. Daži biedri ārzemēs tiešām varbūt domā, ka tagadējā buržuāziskā Latvijas valdība ir demokrātiska, ka strādnieku šķirai te dotas Rietumeiropas zemēs parastās organizēšanās iespējas. Šāds ieskats ir nepareizs, un, ja no tā atsakās, tad nesaprotamais kļūst saprotams.

Latvijā pie varas ir buržuāzija (Zemnieku savienība un pilsētas lielburžuāzija, t. i., «demokrātī»), un tās «demokrātisms» izpaužas tikai tīri baltgvardiskās zvērībās, kuru priekšā nobāl cariskās reakcijas laiki un pat 1905. gada soda ekspedīciju «varoņdarbi». Tas, kas pie mums vēl bija iespējams vistumšākajā carisma un pat vācu okupācijas laikā, tagad vairs nav iespējams. Lai saprastu, cik plašs vēriens ir Ulmaņa valdības reakcijai, jāievēro, ka pēdējā gada laikā zvērīgi nogalināto strādnieku skaits desmit reižu pārsniedz 1905.—08. gadu skaitlus. Tiesa, uz papīra mums pastāv biedrošanās, preses un vārda brīvības, bet tās var izmantot tikai buržuāzija un pakalpīgie soc.-dem.—meņševiki. Bet tas, kas izrunās vārdu «komunisms» vai «sociālisms» īstā vārda nozīmē, tiek uzskatīts par «valsts nodevēju» un nodots lauka kara tiesai. Pie tiek ar simpātijām paskatīties uz Padomju Krievijas pusī, lai pēc Latvijas buržuāziskās valdības ētikas nopeļnītu nāves sodu.

Tā 1919. g. novembrī Liepājas pilsētas prefekts izlīmēja pilsētā oficiālu paziņojumu par stingru aizliegumu lietot vārdus «boļševiks», «komunisms» utt., kā arī labvēlīgi izteikties par Padomju Krieviju. Par šī rīkojuma neievērošanu viņš piedraudēja vainīgos sodīt ar ieslodzījumu cieņumā no 6 mēnešiem līdz daudziem gadiem katorgā. Pieteik ar vismazākām aizdomām par piederību Komunistiskai partijai, lai arestēto nodotu lauku kara tiesai nošaušanai vai nošautu «bēgot» bez kādas tiesas, kā arī atrastu to «pakārušos» savā kamerā. Tādā veidā noslep-

kavoti daudzi simti strādnieku. Ja vācu baronu un Niedras karaspēka nogalināto skaits Rīgā 1919. g. 22. V pēc buržuāzisko avižu aprēķina bija 7500, bet pēc pašu iedzīvotāju vērtējuma sniedzās līdz 12 000, tad Ulmaņa valdība savā valdīšanas laikā nosūtīja uz viņpasauli ne mazāk par 3000 strādnieku un kareivju. Cietumos pašreiz smok ap 5000 strādnieku un kareivju. Te nav pieskaitītas koncentrācijas nometnes. Un tas viss mazajā Latvijā, kur pat Satversmes sapulces vēlēšanu sarakstos (pamatojoties uz vispārējām vēlēšanu tiesībām) ar lielām grūtībām visā apvienotajā Latvijā savāca 900 000 vēlētāju (nāves sodu un arestēto skaits Latvijā mums nav zināmi, un tie te nav ieskaitīti). Lai nošautu strādnieku, pietiek vismazāko aizdomu vai denunciācijas, vai arī vienkārša fakta, ka pie viņa atrasta Krievijas nauda. Simti nogalināti bez tiesas par to, ka pārnākuši pār robežu no Krievijas. Ľoti daudz cilvēku nogalināti par to, ka viņi strādājuši padomju iestādēs. Pietiks nedaudz faktu, lai ainu padarītu spiltgāku.

1919. g. jūlijā Stukmaņu* pagastā Vidzemē arestēja arhitektu Jēkabu *Apsiti*, kas strādāja par Padomju Latvijas valdības Valsts celtniecības komisāra vietnieku. Tajā pašā dienā bez jebkādas tiesas *Apsiti* nošāva. Novembrī Rīgā arestēja inženieri Jēkabu *Preisu*, kurš padomju varas laikā bija Ārējās tirdzniecības komisāra vietnieks. Aresta laikā pie viņa neko «noziedzīgu» neatrada, bet pēc dažām dienām *Preisu* «bēgot» nošāva. Decembrī Rīgā arestēja Sociālās nodrošināšanas komisariāta sekretāru Jāni *Landsmani*. Tai pašā dienā *Landsmani* nodeva lauku kara tiesai un kā «valsts nodevēju, spiegu un komunistu» nošāva. Decembrī Rīgā arestēja strādnieku Frici *Bajāru*, pie kura atrada ķīmiskas masas veltnīti. Pēc smagas spīdzināšanas viņu nošāva par to, ka viņš neuzrādīja, kur atrodas tipogrāfija. Valmierā decembrī arestēja 30 sapulces dalībniekus. Aresta laikā neko neatrada, taču ar lauku kara tiesas spriedumu 11 sapulces dalībniekus, tai skaitā divas skolnieces — vienu 14, otru 16 gadus vecu — nošāva. Lai attaisnotu šo *bērnu nogalināšanu*, laikraksti pildīja savas slejas ar meligiem ziņojumiem par arestēto *nodomiem* aplaupīt banku un nogalināt virsniekus. Tādā pašā kārtā nogalināja komunisti Emmu *Plūmi* un jaunatnes orga-

* Vēlāk — Pļaviņu. *Red.*

nizācijas locekli biedru Vintenu, bet pēdējā laikā arī Jāni *Zukovski*. Tie ir tikai daži fakti; lai minētu visus nogalinātos, saraksts iznāktu pārāk garš. Apcietinātos spīdzina. Cara laika Gregusa «varoñdarbi» nobāl: «nacionālie demokrāti» ar šo darbu pamatīgāk tiek galā. Buržuāzijas represiju upurus ne tikai sit, tos pilnīgi sakroplo. Apcietinātos noratina armijas izlūkošanas nodaļā (Nikolaja ielā Nr. 7, tagad Skolas ielā 19); pēc tam apcietinātajam paziņo, ka viņu nošaus, nostāda turpat pie sienas, pielādē šauteni un šauj..., bet lodes tišām lido garām; tad upuri no jauna pratina, lai izspiestu atzīšanos; ja tas tomēr neatzīstas, atkal šauj. Daudzi šīs spīdzināšanas neiztur, kļūst ārprātīgi un izdara pašnāvību; citi atzīstas, ka viņi ir komunisti, lai tik tos ātrāk nošautu; trešie, beidzot, atklāj visu, ko zina.

Marta sākumā dzīvoklī arestēja *Lavīzi Bērci* un pie viņas dzīvoklī atnākušo *M. Skudru*. Spīdzināšanas laikā viņas abas tiktāl bija sakroplootas, ka, vedot viņas uz nošaušanu, cietuma biedri tās nepazina. *L. Bērcei* bija lauzta roka, uz ķermeņa daudzās vietās spīdzināšanas brūces. Tā bija sieviete, kurai viena kāja jau bija cietusi no slimības, un viņa ilgus gadus staigāja uz kruķiem. 1919. g. 22. maijā baronu bandas lode sadragāja vienu viņas roku. Un šo 40 g. v. kroplo sievieti, pie kuras nekā kompromitējoša neatrada, *Ulmaņa valdības* aģenti sakroploja galīgi, lai vēlāk, 17. martā, kopā ar *Skudru* nošautu par «valsts no-devību».

Lūk, kādi ir tie policejiskie apstākļi, kas neļauj mums piedalīties Satversmes sapulces vēlēšanās. Nevar būt ne runas par Komunistiskās partijas kandidātu sarakstiem, jo ikviens vēlētājs, kas parakstītu šādu sarakstu, un visi izvirzītie kandidāti tiktu nogalināti, tāpat kā nošauti tūkstošiem citu. Turklat vajā ne tikai komunistu, bet arī bezpartejisko sarakstus. Rīgas pilsētas domes vēlēšanās, pie mēram, bija iesniegts bezpartejisko strādnieku saraksts. Ievēlētos deputātus apcietināja, un *viņi vēl šodien sēž* cītumā. Tas pats noticis Talsos, kur sēž trīs sociāldemokrātu domnieki.

Piedališanās vēlēšanās tātad arī tehniski nav iespējama, jo komunisti savus kandidātus nevar izvirzīt. Par ko tad tādos apstākļos aicināt strādniekus nodot savas balsis? Vai par sociāldemokrātiem-meņševikiem, kas pilda Viņa Augstības opozīcijas lomu?

Visiem taču ir zināms, ka meņševiki ir palīdzējuši un palīdz nostiprināt buržuāzijas varu un apmuļkot strādniekus. Vēlēšanu cīņai tikai tad ir kāda jēga, ja iespējams izvirzīt, un turklāt pavism patstāvīgi, komunistisku platformu. Kompromiss būtu principiāli un praktiski nelabojama klūda. Tāpēc Latvijas Komunistiskajai partijai neatliek nekas cits, kā vien paziņot: «Nost Satversmes sapulci!» — un tās vietā prasīt Strādnieku padomju kongresu.

Mēs zinām, ka masas piedalīsies vēlēšanās; mēs zinām, ka boikots nepārvērtīsies par tautas vairākuma boikotu un ka Satversmes sapulces vietā mēs šodien — rīt nevarēsim sasaukt Strādnieku padomju kongresu. Latvijas proletāriāts var atbrīvoties tikai reizē ar Eiropas proletāriāta uzvaru. Lai nu veicinātu šo uzvaru, mums jānostiprina savas organizācijas un jāveic komunistiskā agitācija; mēs nevarējām izvirzīt savu biedru kandidatūras Satversmes sapulces vēlēšanās tikai tāpēc vien, lai palielinātu komunistu-mocekļu skaitu.

Viens otrs varbūt šaubīsies par šādu apsvērumu pareizību, bet mūsdien Latvijā ir «viss» iespējams, jo ne velti visu Latviju sauc par «komunāru kapiem», kur noslepkavoti neskaitāmi komunāri un par kuru nāvi noliegts atklāti vārdu iebilst.

Tai brīdī, kad Satversmes sapulcē ieietu kaut nedaudz komunistu, tagadējā namsaimnieku un zemes īpašnieku valdība kristu. To saprot pašreizējā valdība, un tāpēc tā bez žēlastības iznīcina visus aizdomīgos.

Vai Satversmes sapulce grozīs esošo stāvokli Latvijā, grūti spriest. Visticamāk, ka pašreizējā politika turpināsies. Tā novēdīs pie tā, ka arī neapzinīgās strādnieku masas izdzīvos savas ilūzijas, ko viņām propagandē s.-d. meņševiki. Ja s.-d. meņševiku partija vēlēšanās gūtu uzvaru, tā būtu *viņas nelaimē*, jo dot apsolīto, kamēr pie varas ir buržuāzija, tā nekādi nevar, bet pati saņemt varu savās rokās tā baidās. S.-d. meņševiki ir par koaliciju, mīņājas uz vietas un gaida sociālismu nākam pa evolūcijas ceļu. Viņi dreb bailēs no proletāriāta diktatūras, bet gaužas, kad paši uz sevis izjūt smago buržuāzijas diktatūras roku, meklē un neatrod ceļu uz īstu demokrātiju. Var gadīties, ka arī viņus iedzen pagrīdē, jo jau tagad Ulmaņa valdības aģenti rīko uzbrukumus meņševiku līderiem. Tādā gadījumā meņševiki pazaudēs lielāko daļu

savu biedru; strādnieki pāries komunistu pusē, bet sīkburžuāziskie elementi bailēs no nelegālā stāvokļa novērsīsies. Menševiki turpinās vilkties buržuāzijas astē. Tas pats notiks arī viņu uzvaras gadījumā.

Stāvoklis Latvijā grozīsies līdz ar starptautiskā proletariāta uzvaru. Tagadējais pārejas periods ir vismelnākās reakcijas laikmets, kādu jebkad nācies pārdzīvot Latvijas strādnieku šķirai. Ja Rietumeiropā revolūcija uzvarēs *tuvākajā nākotnē*, tad Latvijas proletariāta atbrīvošanās noritēs viegli un ātri, jo Latvijas baltgvardu valdība nevar turēties bez ārēja Antantes atbalsta. Ja revolūcija attīstīsies lēnāk un Latvijai vajadzēs uz laiku kļūt par Anglijas koloniju, tad cīņa būs grūtāka un paies ilgāks laiks, līdz Komunistiskā partija varēs izmantot legālās iespējas. Lai nu kāds būtu revolūcijas attīstības ceļš, mēs droši zinām, ka tas ies caur proletariāta diktatūru un Padomju Latviju uz komunismu.

Ar komunistisku sveicienu.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja.

P. Stučka

1920. g. 30. martā

P. S. Likumā par Satversmes sapulces vēlēšanām bija ietverts pants, kas atņem komunistiem aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības.

Pieņemot šo pantu, «Tautas padome» izvēlēja no sava vidus piecu juristu komisiju, kurai uzlika par pienākumu formulēt jēdzienu «komunists» un noteikt tā pazīmes. Komisija nostrādāja veselu nedēļu un galu galā konstatēja, ka tā nav atradusi prasīto formulējumu.

*«Коммунистический Интернационал», 1920, № 11, с. 1850—
1854*

Tulkots no krievu valodas

UZ SATVERSMES SAPULCES VĒLĒŠANĀM

(Taktikas maiņas jautājumā)

Es negribu kavēties pie jautājuma, cik pareiza bija taktika, komunistiem nepiedaloties pie pilsētu vēlēšanām, kāmēr vienā daļā no Latvijas vēl pastāvēja atklāta padomju

iekārta. Man no tālienes nav iespējams stingri nosvērt visas legalitātes iespējamības uz vietas. Un es gribētu domāt, ka, ja šīs iespējamības bija niecīgas un reizē ar to taktika bija virzīta uz jo drīzu sacelšanos, boikota taktika bija itin pareiza. Jo boikots vai piedalīšanās vēlēšanās nav principa, bet praktiskas politikas, taktikas jautājums.

Miers vai pamiers, vienalga, atklāts vai slepens, daudz groza šīnī jautājumā. Sakarā ar Rietumeiropas revolūcijas gauso attīstības gājienu tas uzliek mums par pienākumu reķināties arī ar to iespējamību, ka Latvijas darba tautai būs zināmu laikmetu jācīnās kapitālistiskās sabiedrības klēpī, tas ir, jāsper viens divi soļi atpakaļ. Un šīnī gadījumā mums jāiet gribot negribot Satversmes sapulcē. Jo *pīsoniskajā valstī* satversmes sapulce tomēr ir augstākā cīņas pakāpe, augstāka nekā vienkāršais parlaments.

Kāds no meņševiku plāpām savā konferencē izteica cēribas uz meņševiku uzvaru Satversmes sapulcē un pie tam piebilda par proletariāta diktatūru. Proletariāta diktatūra, kas apšauj strādniekus-komunistus. Mēs to saucam vienkārši par buržuāzijas diktatūru, tikai dzīvē izvestu no meņševiku nodevīgām rokām. Mums tādas diktatūras labi pazīstamas no Austrijas, Čehijas, pat Vācijas un, beigās, Igaunijas. Tās ir pretproletariāta diktatūras! *Ja mēs ejam Satversmes sapulcē, tad vienigi, lai izlietotu turienes tribini un turienes legālās organizēšanās iespējas.* Pirmā kārtā! Un lai, otrā kārtā, ja revolūcijas viļņi nonestu strādniecību pie uzvaras, *nobalsotu Satversmes sapulcē par labu padomju iekārtai* vai pašu Satversmes sapulci, *izdzēnot izmantotāju šķiras priekšstāvus, pārvērstu par strādniecības Konventu*, tas ir, vienā kā otrā gadījumā *nodibinātu patiesu, reālu proletariāta diktatūru.* Un tās mērķis ir cīņas vērts! Vai ne tā?

Vēlēšanu jautājums komunistu starpā paceļas gandrīz vai visās zemēs: Vācijā, Anglijā, Amerikā. *Leninam* vairākkārt atgadījies uzstāties šīnī jautājumā (sk. «Komunističeskij Internasional» 5. vai 6. burtnīcā), un viņš ikreiz izsakās par komunistu piedalīšanos buržuāzisko parlamentu vēlēšanās: «Vajag cesties pēc tā, lai partija piedalītos gan buržuāziskajos parlamentos, gan reakcionārajās arodbiedrībās, gan šeidemaniski apcirptajās un kastētajās «rūpniecu padomēs», piedalītos visur, kur ir strādnieki, kur var uzrunāt strādniekus, ietekmēt strādnieku

masas. Par katru cenu jāsavieno nelegālais darbs ar legālo, sistemātiski un nelokāmi realizējot nelegālās partijas, tās *strādnieku* organizāciju visstingrāko kontroli pār legālo darbību. Tas nav viegli, — bet «vieglu» uzdevumu, «vieglu» ciņas līdzekļu proletāriskai revolūcijai vispār nav un nevar būt.»*

Tādā pat garā izteicas Komunistiskās Internacionāles priekšsēdētājs Zinovjevs savā cirkulārā vēstulē, ka Komunistiskā Internacionāle nav vienīgi aģitācijas biedrība, bet reizē varas iestāde.

Man šķiet, jautājumā divējādu domu nedrīkst būt. Ja vairums partijā tomēr būtu un paliktu par boikotu, tas nedrīkstētu būt par šķelšanās iemeslu. Tā skatījās savā laikā Lībknehts un Roza Luksemburga, kas bija par piedalīšanos vēlēšanās, pat padevās vairumam.** Fakti tagad gaiši liecina, cik liels būtu svars kaut mazai frakcijai šinī pilsoniskajā «pīlu diķī».

Pieņemot par pareizu taktikas maiņu no boikota uz piedalīšanos vēlēšanās uz Satversmes sapulci, mums atliek praktiski jautājumi. Zināms, ne man mācīt latviešu strādniecībai nelegālus paņēmienus apvienot ar legāliem. Aiz muguras mums ir vesela rinda piedzīvojumu. Zināms, ka tagad jārēķinās ar to, ka bijušie bruņotu sacelšanos rīkotāji*** tagad sēd par prefektiem un nelegāli aģitatori par spiegiem. Tas aprūtina darbu, bet nedara to neiespējamu.

Ja kandidātu sarakstu nevar uzstādīt pati komunistu partija, tad vienkārši jāpabalsta tādi kandidāti, kas pieņem komunistu vēlēšanu lozungu. Un šis lozungs skan: *Satversmes sapulcē balsot par padomju varu, t. i., strādniecības diktatūru, jeb uzstāties labvēlīgā gadījumā par pašas Satversmes sapulces pārvēršanu proletariāta Konventā.*

Tādas ir manas domas šinī jautājumā, kurā jātaisa ātri galigs spriedums. Nav noslēpums, ka Ulmaņa valdība baidās no Satversmes sapulces un to mēģinās atlikt, kādēļ

* Citāts no darba «Sveiciens Itālijas, Francijas un Vācijas komunistiem». (*Lenins V. I. Raksti*, 30. sēj., 42. lpp.) *Red.*

** Te domāta viņu nostāja 1918. g. decembrī jautājumā par piedalīšanos Vācijas Nacionālās sapulces vēlēšanās. *Red.*

*** Domāti 1905. g. revolūcijas dalibnieki, kas kļuvuši par reneģātiem, pārgājuši meņševiku nometnē. *Red.*

Menderi—Kalniņi grib gūt popularitāti, uzstādamies par drīzu Satversmes sapulces iesaukšanu, cerēdami patlaban uz vieglām uzvarām. Viņi pat steidzināja to agrāk par Latgales «iekarošanu», uz kuru Latvijas buržuāzija rau-gās kā uz savu glābēju Vandeju.

Mēs nemaldīsimies sacīdami, ka, tiklīdz kļūs zināma komunistu taktikas maiņa, arī Menderi—Kalniņi mazāk trauks uz vēlēšanu steidzināšanu. Tie vēlētāji, kas balsoja par viņiem, bieži bija vēl svārstošies boļševiki, bet vēl biežāk jaunizkuņojušies opozīcijas elementi, kuriem pilsētu domju uzvaras atvērs galīgi acis par meņševiku māņu solijumiem. Meņševiki lielās rokam buržuāzijas kapu, bet patiesībā rok to paši sev. Jo ir taču skaidrs, ka proletariāts var uzvarēt vienīgi *tikai revolūcijas, bet ne vēlēšanu* ceļā.

Ja mēs saucam uz vēlēšanām Satversmes sapulcē, tad vienīgi revolūcijas, bet ne mierīgas evolūcijas nolūkiem. Mēs nebūt neturam pārāk lielas cerības uz vēlēšanu uzvarām. Mēs neatsacīsimies arī no tādām, bet izlietosim arī nelielu izvēlētu pulciņu tanī. Un, ja mēs neievēlētu neko, tad tas tikai no jauna mums pierāditu, cik «ķītra» vai, pareizāk, neķītra* mehānika ir Satversmes sapulcē. Visiem zināms iz dzīves un zinātnes (statistikas), ka strādnieku, piemēram, Vācijā ir vairums, bet vēlēšanas pierāda citu, proti, ka buržuāzijai ir vairums!

*Taktika jāmaina! Jāiet vēlēšanās! Tikai ne uz acumirkli neaizmirstot, ka mūsu mērķis ir ne Satversmes sapulce, bet proletariāta diktatūra, tas ir, strādnieku padomju vara vai strādniecības Konvents**!*

§

*LKP CK PVI PA,
240. f., 2. apr., 8. l.,
5.—7. lapa
Pirmpublicējums*

Iespiests pēc rokraksta

* Te ir vārdu spēle. Vārdu «ķītra» kādreiz lietoja nozīmē — viltīga («хитрая»). *Red.*

** Par Konventu franču lielajā republikā mēs zinām, ka tas pēc «kadetiskās» [— žirondistu. *Red.*] opozīcijas izsviešanas īsā laikā izveda dzīvē vissvarīgākos revolūcijas uzdevumus, ap kuriem gāja stīvēšanās 3 gadus ilgi.

LATVIJAS KOMUNISTU PARTIJAS PROGRAMMAS JAUTĀJUMS

Programmas vispārējā daļa

Latvijas Komunistiskās partijas VI kongresa lēmums partijas programmas jautājumā skanēja: likt priekšā Krievijas Komunistiskās partijas VIII kongresam aprobežot programmu ar pirmajiem 25 vispārējiem pantiem kā ne-apstrīdamiem arī Latvijas apstākļos, bet pārējo projektu izdalit atsevišķas rezolūcijās. Bet tomēr, kāds arī nebūtu Krievijas Komunistiskās partijas VIII kongresa lēmums, atzīt par savu programmu to, kāda tiks pieņemta šīnī VIII kongresā.* Toreiz [KK(b)P VIII] kongresā gan tika uzsvērts, ka apgabali ar īpatnējiem apstākļiem varot atsevišķas programmas daļas piemēroties šiem apstākļiem, bet dzīvē tas netika izvests un arī nebija izvedams. Galu galā tas arī nebija no svara, reiz principiālas domstarpības nebija un nav.

Cik arī nenopūlas dažādi kvekši iz meņševiku lēgera (kas nekaunas pat «āzēties» par to, ka mūsu nelegāliem orgāniem esot «lapeļu» formāts, tanī pašā laikā kad pašu legālais «leiborgāns»**), neraugot uz partijas oficiozo idejisko [un] materiālo stāvokli, i saturā, i formātā ziņā pelna vēl drīzāk lapeles vārdu) nostādit, it kā būtu kādas lielas domstarpības starp Latvijas un Krievijas Komunistiskām partijām, tādu principiālu domstarpību nav un nav paredzamas. Bet patlaban Latvijai, atejot no Krievijas «patstāvīgas» «baltās» republikas lomā, mūsu partija dabiski bija spiesta kā vietēja masu organizācija izstāties iz Krievijas partijas un konstituēties patstāvīgi, tieši saistoties ar Komunistisko Internacionāli. Un, tā kā reizē mēs esam ieslīdējuši atpakaļ pilsoniskā valsts un sabiedrības iekārtā, par kuras gāšanu mums Ulmaņi un viņu prokurori piedraud ar tiem pašiem caru dotiem 102. un 126. sodu likumu pantiem, tad, zināms, arī programma viņas praktiskajā daļā, kas zīmējas uz «dienu pēc uzvaras», burtiski patlaban vairs neder. Un mums ir jāizšķir no jauna jautājums par programmu.

* Sk. Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 108. lpp. *Red.*

** Meņševiku avīze «Sociāldemokrāts». *Red.*

Jo mēs uz programmu skatāmies ne kā uz joku, bet kā uz nopietnu dokumentu, kuru mēs vispirmā uzvaras dienā nevis slēpjām pagaldē, bet liekam uz galda un sākam izpildit. Bet mēs uz to arī opozīcijas un revolūcijas laikmetos noraugāmies kā uz svarīgāko līdzekli ienest skaidrību galvās, darīt neapzinīgos par apzinīgiem un nerēdzīgos par redzīgiem. Un, ja pēc mūsu programmas izstudešanas laudis sāktu tāpat kā pēc tā atzinības koka ābola kaunēties par visu to kailumu, kādā viņi spiesti dzīvot, mūsu mērķa pirmais solis būtu panākts.

Man atgādājās maza anekdote iz mūsu partijas dzīves, kas sakarā ar programmas jautājumu. Bija vēl vienreiz laikmets, kad Latvijā valdošais vārds sociāldemokrātijā piederēja meņševikiem. Tas bija drīz pēc 1906. gada reakcijas un bija Latvijai ļoti bēdīgs brīdis. Šīnī laikā pēc 1906. gada Stokholmas apvienojošā un mūsu 1906. gada vasaras kongresa* lēmumiem Latviešu s.-d. strādnieku partija ieplūda Krievijas s.-d. partijā kā Latvijas Sociāldemokrātija un *pieņēma galīgi Krievijas partijas programmu*. Bija maza piezīme par agrārprogrammas nākošu saskaņošanu,¹²⁹ bet šī piezīme nebija par kavēkli *kopējās programmas spēkā nākšanai*.

Mēs, toreizējā CK, to arī tūliņ izvedām dzīvē un nodrūkājām jauno programmu kā savējo. Bet pagāja kādi gadi, un, kad es kādā polemikā aizrādīju uz to, ka mūsu partija, kas pa to laiku smaka zem 2 slogiem, zem nelegalitātes un zem meņševiku vadības, palikusi bez programmas**, tad vadošās «sfēras», kā tagad parasts sacīt, nesaprata, iekš kā pastāv šīs mans joks, un uzreiz izsludināja kā Latvijas Sociāldemokrātijas programmu *bijušo* un *atmesto* Latviešu s.-d. strādnieku partijas programmu. Es, zināms, neesmu krāmējies ap s.-d. meņševiku partijas «ģimenes arhīvu» un nezinu, vai tur nav šīnī ziņā kāds lēmums, bet es vairāk gribētu ticēt, ka, noprasot latviešu s.-d. meņševikus vienu pēc otra par viņu programmu, viņi nezinātu ko atbildēt, jeb vieni minētu latviešu s.-d. programmu, otri — Krievijas s.-d., tagad meņševiku.

Lai nebūtu līdzīgs stāvoklis kaut uz neilgu laiku arī mums, mums vispirms jāpieņem joprojām Krievijas Komunistiskās partijas *programmas pirmā vispārējā daļa* (pro-

* T. i., KSDSP IV kongresa un LSDSP III kongresa. *Red.*

** Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase, 1. sēj., 356.—357. lpp. *Red.*

grammas projekta pirmie 25 panti) un tie jāpiepatur kā mūsu partijas programma, negrozot tānī neviena burta. Šī programmas teorētiskā daļa būtu tas, kas mūs vieno ap Komunistisko Internacionāli un kas reizē atšķir mūs no visas pasaules sociālistiem-renegātiem, oportūnistiem un nodevējiem. Turpretim nākošās konkrētās daļas, kā, piemēram, nodala par padomju republiku jeb proletariāta diktatūru un citu, būtu izteicamas atsevišķas rezolūcijās, kas nebūtu tik pārāk steidzamas. Mēs taču labi zinām un vienmēr uzsveram, ka visas runāšanas par demokrātiskām minimālprogrammām ir *vienkāršas ilūzijas: jo šīs minimālprogrammas panti būtu izvedami dzīvē tikai tad, kad uzvarēs proletariāts, bet tad jāpāriet uz sociālismu un demokrātiskās prasības atkārt kā liekas.*¹³⁰

Vienīgais izņēmums šīnī ziņā ir *agrārprogramma*. Tās mums agrāk nebija, bet tā tagad nepieciešami vajadzīga. Es arī to nesaprotu kā principiālu lozungu uzstādīšanu, jo principiālie lozungi ir tie paši kā rūpniecībā, proti, *tūlītēja pāreja caur proletariāta diktatūru jeb padomju varu uz sociālismu*. Bet es to saprotu kā mūsu *agrārpolitikas liniju*, ar kuru jāiezīstina plašās lauku masas. Kad mani «*Cīnas Biedra*» redakcija uzaicināja uzrakstīt par šo jautājumu savam «*programmas numuram*», es savā «*emigranta dzīvē*» patlaban taisījos beigt lielāku darbu par *«agrārrevolūciju un komunismu»*.^{*} Un tādēļ es še nododu atklātībai savas pēdējās divas nodalas iz šī darba: «*2 Komunistiskās partijas agrārprogrammas*» un «*Latvijas Komunistiskās partijas agrārprogrammas projekts*». Jo tik ātri uzrakstīt ko jaunu es nespēju.

Bet, atgriežoties pie programmas vispārējās daļas, es te nodrukāju tulkojumā Krievijas Komunistiskās partijas vispārējo daļu, kā arī mūsu vispārējo *programmu*.^{**}

«*Cīnas Biedrs*», 2. nr.,
1920. g. aprīli, 5.—8. lpp.

Iespiests pēc žurnāla teksta

* Runa ir par grāmatu «*Darbs un zeme*». *Red.*

** Tālāk seko Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas programma. Sk. Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferēnu un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. d., 361.—365. lpp. Pēc tam P. Stučkas rakstā seko iedalījumi «*Divas komunistiskas agrārprogrammas*» un «*Latvijas Komunistiskās partijas agrārprogrammas projekts*», kas ietilpst grāmatā «*Darbs un zeme*». *Red.*

BIEDRA ROZIŅA-ĀŽA ŠĶIRŠANĀS DIENA

(7. maijā 1919. g.)

Nedomāja nelaiķis b. Āzis miršanas stundā, ka vēlāk uz viņa kapa dejos jandāliņu Rīgas satversmes sapulcnieki. Es nezinu, kā turēsies viens otrs no nelaiķa bijušajiem draugiem pa šī jandāliņa laiku. Vai arī dejos jeb atsacīsies ar dejas nemācēšanu. Bet pacelt savu balsi šīnī dienā no Satversmes sapulces runas tribīnes, lai pieminētu šo vienu no kritušiem, aizmirsīs. Neraugot uz to, ka uz viņu vizītkartēm tagad dižojas slavenā firma: «tie, kas neaizmirst.» — Arī mēs, komunisti, jūtamies vainīgi nelaiķa priekšā. *Mēs varam uz viņa kapu uzlikt tikai nelegālu (neatļautu) pieminekli: viņa «Latviešu zemnieku» jaunizdevumā, «Spartaka» izdevumā**, jo «Latviešu Zemnieku Savienības» republikā revolucionārais «Latviešu zemnieks» var parādīties tikai *nelegāli!* . . .

Manā priekšā nelīela kaudzīte latviešu grāmatu, kas atrastas kādā Maskavas «častā»** ar štampelēto uzrakstu «запрещено»; Latvijas «častos» štampēle skanētu: «aizliegts». Tie ir 1905. g. «Nākotne» un viņas pēcteči «Kārrogs», «Pūrs», «Ciba», «Vācele» utt. (Tā bija cara laikos jāmaina mēteli revolūcijas presei, bet tomēr bija iespējams parādīties, kas tagad Latvijā nav iespējams.) Ir arī eksemplārs otrā izdevuma no «Latviešu zemnieka». Es pašķirstu veco žurnālu «nodzeltējušās» lapiņas un atrodju vienu pēc otra nelaiķa Āža rakstus. Tie izkaisīti pa daudz simtiem laikrakstu un žurnālu numuriem, un nav paredzams, kad mums izdosies tos sakrāt un kaut izlasītā veidā nodot nākošajām audzēm. Dārgais nelaiķis rakstījis daudz un, kas tas svarīgākais, daudz laba un paliekama.

Viņa rakstu specialitāte? Dabaszinātne! Nē, nē — filozofija! Nē, es pārskatījos — satīra! Jeb vai visas kopā? Bet atvainojos, es taču aizmirsu agrārjautājumu, agrārjautājumu un revolūciju, *agrārrevolūciju!* Grūti man jums pateikt, kurā no visiem šiem priekšmetiem viņš bija visstiprāks. Es gandrīz gribētu domāt, ka visos. Jo viņš rakstīja par zemkopību un agrāro iekārtu tādēļ, ka viņš bija dabaszinātnieks; viņš bija dabaszinātnieks tādēļ, ka viņš

* F. Rozīna grāmatas «Latviešu zemnieks» trešais izdevums iznāca 1920. g. Pleskavā. *Red.*

** — policijas iecirknī. *Red.*

bija filozofs, tas ir, filozofs, kas pasauli pārveidos, proti, revolucionārs. Un taisni tādēļ, ka viņš bija revolucionārs, viņš kļuva dabaszinātnieks un filozofs. Bet satīra, tā bija forma, kurā viņš ietērpa pašu nopietnāko rakstu vai runu. Tas viss saistījās vienā lielā apvienībā, revolucionārā, gan-drīz būtu pateicis, universālismā, ja nebūtu atgādājies, ka nelaiķis mani būtu briesmīgi par tādu vārdu izlamājis. Un nelaiķis prata lamāties, pat savus labākos draugus, un kādreiz stipri (nu kā teikt?), priekš baltās Latvijas stipri «nelegālos» vārdos!

Nelaiķis biedrs Āzis bija no dabas radīts nelegāls cil-vēks! Viņš atzina tikai vienu likumību, *revolūcijas likumību*. Revolūcijas dekrēti, vienalga, vai rakstīti, vai nerakstīti, viņam bija tiešām nelokāmi. Bet citas likumības, vai cara un žandarmu, jeb vispār dievu un cilvēku, vai to sauca par soda vai pieklājības likumu, Āzī tikai sacēla pretestības garu, atmodināja Āzī revolucionāru. Un viņš, kas visrevolucionārākās lietas prata tēlot vismierīgākos, rāmākos vārdos, pie nevainīgākā teikuma varēja «paspert valā» izteikumu, kas lika nobālēt mierīgām buržuju mammaņām un mērenām partijas tantiņām. Un, ja kāds ienāca viņa lekcijā un redzēja visu auditoriju smejamies līdz asa-rām, viņš varēja domāt, ka uz katedras ir humorists, bet patiesībā tas bija mazs starpgadījums nopietnā lekcijā par vēsturisko materiālismu. Un līdzība par «nabaga vecītes pastalu» Baltijas junkuršaftes spēka priekšā sacēla matus kājās ne vien oficiālajai «Liepājas Avīzes» izdevējai (Ukstiņu mammai), bet vēl vairāk uz sociāldemokrātu tikumu cenzoru galvām.* Pacēlās pat partijas aprindās domas par numura aizturēšanu, bet — tas jau bija izpār-dots. Un vēl ilgus laikus Liepājas apgabala lauku veči prasīja Ukstiņu grāmatveikalā pēc avīzes numura ar to pastalu; ne tā joka dēļ, to šie laucinieki paši bija devuši Āzim, bet tā spēcīgā politiskā raksturojuma dēļ, ko zem šī uzraksta Āzis sniedza par Baltijas kontrrevolucionārās muižniecības «visspēcību».

Bet nelaiķis bija ne vien nesaudzīgs revolucionārs-gā-zējs, viņš negaidīti spīdošas īpašības pierādīja kā revolucionārs jauncēlējs. Pretinieks nepielūdzams visam, kas

* Domāts raksts «Hooligan Carter — Latvijas lielākais slepenpolicists», kas bija ievietots avīzes «Tagadne» 1906. g. 11. numurā. (Avīze pēc slēgšanas iznāca kā «Liepājas Avīze.») *Red.*

atgādināja veco, pārdzīvoto, viņš ar lielu saudzību prata izturēties pret to, kam vēl tiesība uz kaut pagaidu patstāvību un pārveidību. To spīdoši pierādīja viņa zemes dekrēts un vēl agrāk viņa pirmie soli agrārrevolūcijas dzīvē izvešanā Valkas padomju valdībā.* Un viens tāds saudzams pārdzīvojums bija viņam latviešu zemnieks. Rakstot savu grāmatu, viņš ar zemnieku gan apņēma visu zemniecību kā kārtu, tas ir, i zemnieku, i bezzemnieku, un prāvā starp šiem abiem arvien bija bezzemnieka pusē. Bet viņš prata arī tagadējā zemniekā atrast progresīvas atvases, uz kurām viņš cerēja uzpotēt padomju agrāro iekārtu.

Man mūžam paliks atmiņā, cik maigas skaņas no uzskata bargais Āzis ar savu krunkās savilkto pieri prata uzvilkt, runājot par Latvijas lauku nākotni. Varēja noklausīties viņa attēlojumu par nākotni kā patīkamu sapni, bet tā bija nopietna, zinātniski dziļi pamatota īstenības aina iz ne tik tālās nākotnes. Un, ja kur atgādājās tik silti izteiktie tautas dziesmas sēru vārdi, tad pie Āža kapa:

«Kam tu miri, bāleniņi?
Tev nebija vaļas mirt!»

Bet, ietiepīgs kā jau Āzis, viņš šķīrās no mūsu rindām, negribēdams redzēt, kā baronu bandas no jauna applūdina sviedriem un asarām nelaiķa jau brīvos domātos muižu laukus un kā tautiskie agronomi, kas atrada pamumti viņa komisariāta darba telpās, nodevīgā, kaut arī «demokrātiskā» kārtā raus pēdējo saru Latvijas cūkai un plēsīs pēdējo ādiņu Latvijas tejam, lai tos vestu kā ziedojumus uz imperiālisma altāri Londonā.

Nenogurstošs revolucionārs, neizsmējams propagandists, uzticams un mūžīgi uzticīgs biedrs un neaizmirstams draugs jau gadu guļ kapā. Un vēl Latvijas darba tauta nav spējusi atbrīvot nelaiķa Āža kapu iz balto bandu rokām. Zvērēsim šīnī brīdī, ka mēs darīsim visu, ko spēsim, lai nākošā nāves dienā pār Rozīņa-Āža kapu plivinātos Komunistiskās Internacionāles sarkanais karogs.

P. Stučka

«*Krievijas Ciņa*», 48. nr.,
1920. g. 8. maijā

Iespiests pēc avīzes teksta

* Domāta Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildu komiteja — Iskolats, kas pēc Oktobra revolūcijas kļuva par faktisko Latvijas Padomju valdību. *Red.*

TAKTIKAS JAUTĀJUMS

Jautājums par taktikas laušanu pie mums diemžēl pa-cēlās parāk vēlu, *gandrīz iepriekš pašām* [Satversmes sapulces] *vēlēšanām*, un, tā kā vēlēšanas ir stipri tehniska padarišana, kurā uzvarēs vienmēr zināmā mērā tās partijas, kuru pusē organizētais aparāts ir labāk nostādīts, tad nelegālā partija uz panākumiem un uz pašas vēlēšanu aģitēšanas izlietošanu jau īsā laika dēļ vairs nevarēja cerēt, *pat ja baltā terora apstākļi* to būtu pieļāvuši. Es jau «*Cīņas Biedra*» 2. numurā atzīmēju*, ka šīnī pēdējā ziņā valda domu vienādība, proti, ka auglīga piedalīšanās vēlēšanās baltā terora dēļ nebija iespējama. *Šīni ziņā, kā teikts, valda vienprātība Latvijas komunistu rindās.*

Bet paša jautājuma atklāta diskusija toreiz nebija iespējama un bija jāatliek pēc vēlēšanām. Tagad vēlēšanu rezultāti ir zināmi, un mēs varam brīvi runāt un apskatīt, kā būs uz priekšu, kā turēties rīt un parīt.

Vēlēšanu rezultāti ir ļoti nozīmīgi priekš patreizējiem Latvijas apstākļiem. Buržuāzija sauca cīņā pret sociāldemokrātiem kā «slēptiem komunistiem» utt. Un atbilde bija, ka no 150 deputātiem 57 būs s.-d., pārejie būs, ar 2—3 cilvēku izņēmumu, noteikti lab[ēj]ā pusē, jo to, kas pieder pie Zemnieku savienības un ir *ap to*, sanāk 86 cilvēki. Satversmes sapulce ir apmēram tā pati Tautas padome, tikai [ar] pārkārāsotu izkārtni un mazliet iekšēji pārbūvētu sēžu zāli. Kas apvieno šo lielo mudžekli buržuāzisko partiju (15 partijas uz 93 deputātiem, kas caurmērā iztaisa pa 6 cilvēkiem uz partiju)? Jo patiesībā, ja atskaita 2 grupas Zemnieku savienības (Latvijas 26 un Latgales 17¹³¹), paliek uz pārējām 13 partijām tikai 50 jeb veseli $3\frac{3}{4}$ cilvēki ik uz partiju! Citiem vārdiem, 13 *vienjūga* važoņu partijas! — Viņas apvieno ienaids pret revolūciju, bailes no revolūcijas, jo viņi visi jūt un redz, ka to revolūciju, ko «sēj meņševiki», plāus komunisti. Sarkanais spoks, kas zīmīgi uz Latvijas valsts karoga iežņaudzis *«balto»* Latviju nelielā baltā strīpiņā! No viņām var darināt, kādu valdību grib, saprotams, tikai arhireakcionāru un pārkontrrevolucionāru.

* Rakstā «*Latvijas Komunistiskās partijas taktikas jautājums*». *Red.*

Vēlēšanu rezultāti pēc apgabaliem ir šādi:

Kurzemē no 126 989 balsotājiem 77 572 jeb 61% s.-d.; 15 deputāti.

Vidzemē (bez Rīgas) no 210 809 balsotājiem — 104 575, gandrīz 50% s.-d. — 19 deputāti.

Zemgalē no 97 863 balsotājiem — 37 340, gandrīz 39% s.-d. — 10 deputāti.

Rīgā no 93 562 balsotājiem — 32 740, gandrīz 35% s.-d. — 8 deputāti.

Latgalē no 171 521 balsotāja — 22 650, gandrīz 13% s.-d. — 5 deputāti.

Armija šīnīs skaitļos nav īpaši izdalīta, bet tanī esot, ja nemaldos, pie 85% s.-d. balsu.*

Vispirms, ko mēs redzam iz šiem skaitļiem? Tie ir *laučinieku* vēlēšanu rezultāti. Pilsētas ir *tukšas no strādniekiem*, un tādēļ Rīgā, vācu, krievu, ebreju 7 vietas atskaitot, iznāk tikai 8 «strādnieku partijas» deputāti un 1 buržujs-demokrāts**, kamēr 6 «kungi» nezina savu partijas piederību un rakstās par bezpartijas cilvēkiem. Visus pārējos, kā ministrus, atšifrē viegli Zemnieku savienība, kura tos pašus vēžus citās kulītēs, t. i., sarakstos, nosauc skaidri un gaiši par savas partijas locekļiem, bet Latvijas «baltās» zinātnes ministrs*** Kasparsons, būdams gudrākais no viņiem un labi vāciski prazdams, ari labi saprot, ka «die Minister sind wie die Butterbrote, fallen immer auf die rechte Seite», tas ir, «ministri tāpat kā sviestmaizes vienmēr krīt uz *labo* pusī» (vāciski labā puse pie sviestmaizes apzīmē *sviesta* pusī un pie ministra — reakciju). Tie strādnieki, kas ir iesaukšanas gados, savu nemierību izpauduši armijā.

Ja atskaitītu Latgali un iz Zemgales izdalītu «kādu» daļu Augškurzemē, tad meņševikiem būtu vairums [un] vismaz ar kaut kādu darba (agrāk r.-d. jeb radikālu demokrātu, bet vienmēr joprojām renegātu-sociāldemokrātu) partiju varētu sastādīt valdību ar $\frac{1}{2}$ balss vairākumu, ja to pieļautu armijas komandētāji, tas ir, valsts bruņotā spēka vadība. Tātad Latvijas lauki ir savu nemieru skaidri un saprotami apliecinājuši, un tā skaitļos iztēlotā aina

* Precīzi dati par vēlēšanu rezultātiem buržuāziskās Latvijas armijā netika publicēti. *Red.*

** Sk. 123. piezīmi. *Red.*

*** Izglītības ministrs. *Red.*

pilnīgi sakrīt ar mūsu ziņām par ļaužu nemierības pakāpi. Pa pagastiem apskatot tos pašus rezultātus un tos uzziņējot uz kartes, mēs dabūtu skaidri noteiktu ainu no šīs nemierības un, es sacītu, revolucionārības. Latgale to nevarēja tā izpaust, jo tur frontes apstākļos valda poļu muižnieks un ksendzs, un meņševikiem ar Latgali tik **maz** saīšu, ka pat nebija *vietēju* kandidātu. Turpretim Latgales Zemnieku savienība prata uzstādīt 17 «Vucānus», un tie arī tika ievēlēti.

Pēc meņševiku preses spriežot, viņi ir ļoti apmierināti par iznākumu, jo *viņiem nu nav jāuzņemas arī valdība*. Iepriekš vēlēšanām klajā izteicos, ka es vēlētos, lai meņševiki tiktu ievēlēti vairumā, un, kā redzēsim vēlāk, *es pat domāju, ka mums vajadzēja apzinīgi visu darit, lai tas notiktu*. Jo tad stātos uz skatuves tās masas, kas izbīdījušas šo meņševiku vairākumu, un *norisinātos asa sadursme* abu pretējo nometņu starpā, kurā kreisajā pusē vispirms nelegāli, tad atklāti paceltos komunistu revolucionārie lōzungi.

Šī iespējamība diemžēl atkrīt, un tagad turpināsies agrākās Tautas padomes tērzēšana itin tāpat, kā Vācijā Satversmes sapulce nebija nekas cits kā vienīgi tas pats agrākais reihstāgs. Bet reizē ar to sāksies ilūziju pārdzīvošana.

Latvijas valdnieks būs Latvijas «pelēkais» barons un viņa rokaspuši jeb priekšpuši (apm. 70) plus 7 riktiņi baroni (6 vācieši un 1 polis). Tā būs noteikta *reakcionāra līnija*, kas darīs visu, lai novestu pie revolūcijas drīzākas atrisināšanās. *Saimnieks un kalps*, tāda ir tagadējās Latvijas nesavienojamā pretišķība, kuru, saprotams, nevar izšķirt z.-s. un s.-d., tas ir, Zemnieku savienība un meņševiki. Zemnieku savienībai jāiet *vēl uz labējo pusi*, s.-d. būtu jāiet noteikti uz kreiso. No vidējām šķirām palikuši tikai 6 demokrāti un 6 «darba» vīri, arī tiem jāsaceļas un jāizput uz abām pusēm. Un *Zemnieku savienība uz to ies: baronu amnestija, viņu īpašumu nodrošināšana, dažādu «kristīgu» mācītāju un dakteru (kristīgā partijā īpaši daudz tautisku ārstu!) un vispirms Niedru un Vankinu gara spēcināšana, Dāva-Gregusa un līdzīgu «progresīvi» parazītisku spēku pievilkšana*. Tas ir noteikts virziens!

Ne tik viegli ir norisināties otrai līnijai, tas ir, sociāl-demokrātijas *nosarkšanai*. Tur ir pārāk daudz bremzē-

tāju spēku, kaut gan ir pārāk daudz degoša materiāla, lai degšanas process ilgi nenokavētos. Avīzēs parādījās jau baumas par s.-d. saskaldīšanos; tās, saprotams, vēl bija pārgras. Bet tas mums skaidri jāatzīmē, ka viņu starpā ir daudz elementu, kas nespējīgi iet uz kreiso pusī, un ir atkal tādi, kas saucas par kreisiem aiz karjeras, bet kas ved noteiktu kontrrevolucionāru spiegu darbu kā pie sevis mājās, tā ārpusē. Partija, kuras priekšgalā atrodas Menders, kas 1905. gadā bijis krievu s.-d. propagandists *pret* Latviešu s.-d. strādnieku partiju un 1919. gadā latviešu šovinists pret krievu komunistiem, kas apciemojis pēc rīndas Leopoldu, Vinnigu un Čičerīnu (sal. A. Čehova stāstītu par hameleonus), kuras «*kreisajā*» spārnā stāv kaut kāds Cielēns, kas vēl ne tik sen atpakaļ Kazaņā kā Kolčaka aģents mēģināja uzpirkt Latvijas strēlniekus, jeb atkal kāds «*emigrants*» iz Krievijas, kas tur nekautrējās īņemt likumīgiem un nelikumīgiem ceļiem padomju kerencias un padomju strādniecības proviantu krājumus, — nav īņemama visai nopietni.

Jaunu faktu atnes mūsu lielā dzejnieka Raiņa atrašanās s.-d. meņševiku kandidātu sarakstu priekšgalā kā oficiāla izkārtne. Tas ir spēks, kas galvu pārāks par visu Latviju, bet — kā dzejnieks. Ar politiku viņš jau gadu desmitiem nav nodarbojies un arī 1905. gadā stāvēja politikā vairāk vai mazāk nomaļus. Ir grūti dzejnieka ekspansīvai dabai ierindoties politiskā cīņas laukā, kurā pirmā kārtā vajag skaidras, gaišas un noteiktas *informācijas par dzīves reālajiem apstākļiem*. Un pārāk liela starpība mums metas acīs, ja mēs garīgu acu priekšā atkārtojam divas emigrantu atgriešanās politiskā dzīvē iz gadu desmitiem ilgas trimdas: Raiņa un Ķeņina. Man kāds pārmetīs šo kopstādījumu, bet es teikšu atklāti: Rainis dzejnieku starpā ir vērts Ķeņina politiku un revolucionāru starpā. (No mana viedokļa, tā ir augstākā uzslava, ko es spētu sacīt, tik augstu es stādu b. Ķeņinu ne šodien un ne vakar, bet nu jau gadus 10 un vairāk atpakaļ.)

Ķeņins 4. aprīlī 1917. gadā atgriezās Krievijas politiskajā dzīvē, it kā viņš vakar būtu no šejenes šķīries, viņš īņema varbūt vienu « $1/10$ toni» par augstu, uz priekšu; Rainis atnāca atpakaļ politikā (viņš to uzsver, ka «*atgriežas politikā*»), bet viņa pirmais akords pārāk atgādina vecus laikus. Jo, ja jāatnāk atpakaļ politikā ar vārdiem, ka «*15 gadus es neesmu redzējis nevienas sapulces*», ja

jau otrā dienā jāatzīst, ka pa nakti paspēja gūt citādu ieskatu uz faktisko pusi, tad var sacīt, *tā vēl nav paliekama politika, ko viņš sludina*. Latvijas melnajā Satversmes sapulcē norobežoties pret kreiso pusi ir pirmā kārtā jau īsredzīga politika, kurai jāmainās gribot negribot jāatstāj politika. Jo uz lab[ēj]o pusi neies masas, un, ja arī kādi no vadoņiem pagrieztos uz to pusi, tad var notikties vienīgi saskaldišanās jeb pilnīga izkrišana. Jo cik liels un ģeniāls cilvēks un dzejnieks arī nebūtu, ar vārdiem apvārdot saimniecisko sabrukumu un lielo šķiru naidu arī viņam nebūs iespējams! Un, ja Rainis tiešām grib politisku, tas ir, revolucionāru lomu spēlēt, tad viņam noteikti jāpagriežas *uz kreiso pusi*. Tas ir cīņas, ne atpūtas ceļš, jo revolūcijā politiķim atpūta nav lemta.

Es varbūt pārāk ilgi pakavējos pie Raiņa atgriešanās, bet tanī zemajā politiskās dzīves līmenī, kāds valda [buržuāziskajā] Latvijā vispār un s.-d. partijā sevišķi, tik svarīgu faktu nevarēja pāriet neatzīmētu. Iedomājieties taču, ka meņševiku sarakstu uzvara ar gaišu galvu priekšgalā un ar armijas nemierību aizmugurē varēja padarīt brīnumu — samērā mierīgā garā, izlīgštot ar kreiso [pusi], pārvest varu Latvijas proletariāta rokās un, atbalstoties uz Padomju Krieviju un III Internacionāli, ievest jaunās sliedēs Latvijas saimniecisko un politisko dzīvi. Bet brīnumi reti notiek vēsturē, un šī varbūtība tagad jau ir neiespējama. Paliek vēl otrs ceļš — pagriežoties nopietni uz kreiso [pusi] un atsakoties tūliņ no domām, ka šī Satversmes sapulce varētu «iekārtot Latvijas dzīvi» ne vien «uz ilgu laiku», bet kaut uz dažām dienām, vest noteiktu līniju uz revolūciju, vienalga, ar kādu skaitu deputātu. Kas to spēs un uzņemsies? Satversmes sapulces melnais vairums jau ir *pirmo pliki cirtis*, izgrūzdamis cauri s.-d. kandidātu un lielo dzejnieku Raini pie priekšsēdētāja vēlēšanām. Viņi ar 81 balsi (pret 48 no 57 s.-d.!?) izvēlēja kā sev vairāk pieņēmīgu pazīstamo «trusiša politikas» čempionu Čaksti-tēvu. Vai s.-d. pacietīgi sniegs otru vaigu jaunam ciršienam? Pēc agrākā patiesā plīķa līderam Kalnījam (no oficiera puses) jāpieņem, ka s.-d. partijas vadība būs par «otra plīķa politiku».

Mūsu politikā tas viss nekā negroza. Mēs esam vienprātīgi, ka nākošajās vēlēšanās, ja pie tām nonāktu, mums, komunistiem, visādā ziņā jāņem dalība un ka tūliņ jāuzņemas cīņa par komunistu partijas legālām iespējām.

mībām. Kā tas iespējams? Saprojams, ne caur piekāpšanos, bet caur revolūcijas uzkurināšanu. 1917. gada rudenī komunisti Krievijā varēja atklāti sludināt revolūciju, tas ir, *legalizēja revolūciju*, pateicoties noteiktam revolucionāram virzienam pret toreizējo Korņilova kontrrevolūciju. Vācijā patlaban komunistu partija vairāk vai mazāk legalizēta (piedalās reihstāga vēlēšanās!), pateicoties Lītveicā—Kapa pirmajam kontrrevolūcijas cēliem, un *uzvara* nāks laikam, šīs kontrrevolūcijas otram cēliem paceloties. Tāpat stingra uzstāšanās šimbrīžam nelegāli pret Latvijas kontrrevolūciju novēdis Latvijas komunistus pie *revolūcijas legalizēšanas* un tad uzvaras.

Patlaban Latvija turpina savu gaitu uz pilnīgu saimniecisko sabrukumu. Viņas cerības bija nodibināt finansses un valūtu ar Krievijas zelta krājumu palīdzību. Miera delegācija izbrauca uz «sabrūkošo» Krieviju, par kuru miera delegācija izbraukšanas dienā Rīgas avīzēs pauða melu ziņas, ka «Padomju Krievija kritusi» (sk. «Brīvo Zemi» no 10. aprīļa), lai tai *diktētu* miera noteikumus ar milzīgu *zelta* fonda pieprasījumu. Tās, saprotams, bija utopiskas cerības, bet arī tā daudz, daudz mērenākā iespējamība — slēgt cik necik apmierinošu mieru pat ar kādu «zelta zekīti» — tagad izput caur Latvijas baltās valdības nelaimīgo ārzemju politiku. Sasaistījusies ar Poliju, viņa tagad ripo līdz uz bezdibeni, kuram tuvojas Polijas buržuāziskā iekārta. Viņa iesāka ar robežu prasībām, kuras viņai diktētas no Polijas, pēc Drīsas aprīņķa, t. i., *pilnīgi krieviskas* teritorijas. Un viņa nevar izpildīt pamiera līguma noteikumus — uzturēt neitrālu visu Latgales fronti. Polijas armijas sakaušana novēdis *pie poļu buržuāzijas valdības krišanas* un proletāriskās revolūcijas. Līdz ar to krīt arī jebkāds pamats Latvijas buržuāzijai, un laikam pirmā atšķelsies no baltās Latvijas tā pati Latgale, kurai baltās Latvijas smagā roka jau tagad top par smagu.

Tādas ir revolucionārās izredzes, un šim gadījumam Latvijas komunistiem jācīnās pēc iespāida strādnieku un kalpu, kā arī bez-, sīk- un mazzemnieku masās, lai, organizējot padomes, varētu klūt tiešām revolūcijas priekšgalā. Un nav šaubu, ka tas pilnīgi izdosies.

Bet ir arī cita iespējamība: proti, ka Polija tomēr vēl pārgroza (kaut laikam jau par vēlu) savu politiku un iesāk pieņēmīgas miera sarunas ar Padomju Krieviju. Tas

nozīmētu revolūcijas lēnu gaitu kā Polijā, tā arī Latvijā, kā arī visā Eiropā. Tad, kā jau es aizrādīju, Latvijas komunistiem jācīnās ne vien nelegāli, bet arī jācīnās pēc visām legālajām iespējamībām būt ciešākajā kontaktā ar masām. Šī ziņā nāks tad palīgā kara izbeigšana. Jo reizē ar Poliju slēgs taču mieru arī Latvija (saprotams, ne to Igaunijas mieru kvadrātā, par kuru sapņoja delegācija ceļā uz Maskavu!). Tad izzudīs tā kara un asins atmosfēra, kurā 3000 nāves spriedumi par komunistiem kā «valsts nodevējiem» jeb «spiegiem» neizliekas par daudz pat terora (vienīgi sarkanā terora!) pretiniekim — meņševikiem. Un tad atkritīs tā rēķināšanās ar upuriem ciņā dēļ legālām iespējamībām, kādu ienesa šī baltā masu terora atmosfēra.

Ir vēl cita izredze, kaut gan ne visai varbūtēja. Proti, ka sabrūk iekšēji šī mozaīkveidīgā (iz daudz maziem galīņiem lāpītā) valdība; ka atkrit pie Latgales «laužu» partijas¹³² līdera un vienīgā deputāta partijas locekļa Kempa (kas prasot Satversmes sapulcē viskreisāko vietu!) viens otrs «Vucāns» iz Latgales zemnieku partijas¹³³; ka Satversmes sapulcē «Vucāni» balso par muižu zemes konfiskāciju; ka tam pretim saceļas lab[ēj]o lab[ēj]ais spārns un ar vācu baroniem kopā saceļ tiešu kontrrevolūciju uz vācu jeb ar krievu un ebreju deputātiem uz krievu kontrrevolūcijas pusī. Tas, saprotams, būtu sabrukums, kurā vara izslīdētu no tagadējām rokām, un, ja tad meņševiki, tikpat zaķapastalīgi kā Bermonta uzbrukuma dienā, atsacītos no varas saņemšanas, tad dabiski nodibinātos *revolucionāra valdība*, kura varētu izbeigties vienīgi ar Padomju Latvijas jauncelšanu.

Kā jau teicu, visvairāk izredžu ir uz to, ka vai nu sakārā ar Polijas un tai līdz Eiropas revolūciju, jeb, sekojot Eiropas revolūcijai (kaut arī bez Polijas revolūcijas), norisināsies arī Latvijas revolūcija. Bet Latvijas komunistiem ir joprojām priekšā tas grūtais uzdevums: «būt apkaltiem uz visām kājām» — gatavoties i uz revolūcijas lēnu, i uz revolūcijas ātru gaitu. Nākošais mēnesis, otrs atnesīs galīgo lēmumu Polijas liktenī. Tad noskaidrosies arī migla ap Latviju.

P. Stučka

6. maijā 1920. g.

«*Ciņas Biedrs*», 3. nr.,
1920. g. maijā, 1.—10. lpp.

Iespiests pēc žurnāla teksta

DIVAS «PAŠNOTEIKŠANĀS»

Ikviens notikums vēsturē norisinās divreiz. Pirmoreiz kā nopietns pārdzīvojums (traģēdija), otrreiz kā joku ludziņa (farss). Tā apmēram iesāk Markss savu «[Luija Bonaparta] 18. brīmēru». Un neviļus atgādājos šos vārdus tagadējā brīdī, lasot Rīgas avīžu ziņas par pirmo [buržuāziskās] Latvijas Satversmes sapulces sēdi.

Tas bija 13. janvāri 1919. gadā, 10 dienas pēc proletariāta sacelšanās uzvaras Rīgā, vēsturisks fakti, gandrīz uz stundu iepriekš pasludināta un izvesta dzīvē vienīgi no Rīgas vājā proletariāta pret angļu un pret vācu bruņoto gribu, kad Rīgas pilsētas teātri sanāca Latvijas darba tautas padomju kongress. Vēl nebija atsvabināta visa Latvija, bet jau saradās no visas Latvijas, pat neizņemot Liepāju, priekštāvji no darba tautas deputātu padomēm, tuvu pie 1000 cilvēku. Bez liekām formalitātēm, savos ik-dienišķos apgērbos darba tautas priekštāvji divu dienu laikā pieņēma Latvijas Padomju konstitūciju, apstiprināja pirmo Apvienotās Latvijas Padomju valdību un devās uz mājām, tas ir, uz cīņas fronti, jo toreiz visa Latvija bija kara nometne. Bet 22. maijā, 5 mēnešus vēlāk, Rīga un Latvija** aiz vācu militārā pārspēka krita, un Rīga un Latvija pārvērtās par vienu lielu komunāru kapu. Vācu bendes apslepkavoja 7000—12 000, Ulmaņa «pagaidu valdība» līdz 3000 Latvijas strādnieku. Un 9 mēnešus vēlāk krita arī pēdējās Latvijas Padomju valdības atliekas Latgalē. Var būt dažādās domās par šī vēsturiskā fakta virzienu, bet to neviens nenoliegs: tas bija visai nopietns Latvijas darba tautas piedzīvojums. Tā bija Latvijas darba tautas traģēdija.

Un tad viena otra diena — 1. maijs 1920. gadā. Tas bija gandrīz gadu vēlāk par Latvijas proletariāta diktatūras krišanu, vairāk kā 9 mēnešus pēc Ulmaņa valdības galīgas uzvaras Rīgā. Deviņu mēnešu «dzemdēšanas moku» rezultātā radās Latvijas pilsoniskās demokrātijas Satversmes sapulce, un pēc liela trokšņa «kalns dzemdēja peli». Palasiet Rīgas avīžu aprakstu par pirmajām šīs «augstās sapulces» sēdēm, kur pat kreisais prezidija

* Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 213. lpp. Red.

** Latvijas lielākā daļa. Red.

priekšstāvis (s.-d. Petrēvics) sēd savā melnajā baznīc-svārkā ar baltu kaklautu zem zoda, kur ikvienu vārdu runā svinīgi un pat svētsvinīgi... kur 3 dienas paiet, kamēr ievēl prezidiju un pilsoniskās Latvijas *satversmes projekta komisiju*! Kur ģeniālais un, es sacītu, vienīgais Latvijas dzejnieks Rainis kā kandidāts uz priekšsēdētāja vietu dabū tikai 48 balsis (no 150 visām balsīm un 57 s.-d.!), kamēr, kā Heine teiktu, «vienīgi caur savu slavu pazīstamais» (der durch seinen Ruhm bekannte) Jelgavas balamute Čakste apvieno 81 balsi. Un tad visi steidzas blakus telpās pie bagātīgās bufetes. (Bufeti uzsver taisni Rīgas baltās avīzes.) «Pašnoteikšanās pie špeižu* mūzikas ar deju un labu bufeti.» Tradicionālie Latvijas buržuāzijas tautas svētki, tikai no Jelgavas jeb no lauku birzītēm pārnesti uz Rīgas bruņinieku namu. Tas bija farss, joku luga, kaut tā arī norisinājās uz komunāru kapa.

Latvijas satversmes sapulces ilūzijas patlaban valda Latvijas ārēs, bet kā visam, tā arī šīm ilūzijām ir «tautiska lokalizējuma», šīs Latvijas inteliģences «specialitātes» piegarša. Tikai vēsture ar sevi neļaujas jokoties, tā ir stūrgalvīga madāma un velk savu notikumu gaitu bez žēlastības pa taisnām līnijām. Komunisti nevarēja piedalīties vēlēšanās aiz briesmīgā baltā terora (par piedālīšanos pašu domu starpības nebija) un sludināja boikotu. Vēsture *nostripoja boikotu* un izbīdīja uz skatuvi ar strādniecības balsīm 57 s.-d. menševikus (no 150). Viņa neuzdrošinājās šai partijai tieši dot vairumu, baidīdamās, ka tā nespēs cienīgi veikt proletāriskos uzdevumus, itin tāpat viņa nedeva vairumu pat šeidemaņu neatkarīgo blokam Vācijas Satversmes sapulcē. Bet tas balsu skaits, ko dabūja meņševiki, bija liels — Kurzemē pat 65%, un no vairuma viņus aizsargāja vienīgi Latgales un Augškurzemes klerikālo latviešu balsis un pilnīga nepazīstamība (viņiem Latgalē nebija pat *neviena* vietēja kandidāta). Un agitāciju par viņiem veda tikai pilsoņu prese un Ulmaņa valdība: «tie tie paši komunisti».

Un pretim viņiem? Latvijas pelēcis arī frakā un smokingā, kaut ar stāļa smaržu un slepkavoto komunistu asinīm pie pirkstiem. Bet Latvijas pelēcis jau sen vairs nestrādā pēc div- vai trīslauku sistēmas; viņš arī politikā nepazīst 2 partiju sistēmas, viņš kā uz tīrumiem, tā arī

* — mielasta. *Red.*

te vada 7 pelēču partijas. Un, ja atskaita s.-d. ar 57, Latvijas un Latgales zemnieku savienību ar kopā 43 balsīm, tad pārējām 13 partijām atliek pavisam 50 deputātu jeb mazāk kā 4, tā ka bez aizņemšanās pat «vinta» [spēles] partijas neiznāk un jāpaliek pie vecās «stukolkas» un «spičkām».

Vēsture arī te pajokojas. Patiesajam reakcionārajam, kontrrevolucionārajam spēkam — vācu baroniem viņa piespriedusi ne vairāk, bet arī ne mazāk *kā pusduci* vietu viņu pašu bruņinieku namā! (Te vispār ir 4 pusduci partijas: vāci, ebreji, poli, demokrāti un radikāl- jeb darba demokrāti, arī renegāti-s.demokrāti saukt.) Grūti no šīm melnajām lupatiņām sastādīt labu «mozaīkdarbu» — valdību, jo tās krāsas, kā jau kara laikā, nav «eļļas», tas ir, neviltotas. Tur jau viens otrs subjekts no kaut kādas bezzemnieku vai nezemnieku grupas piesēdies tuvāk Latvijas «demokrātijas» priekštāvim monarhistam Zamuelim, Lielā Latvijas Senāta Virsprokuroram! Ar prokuroru vai vismaz stanovoju* draudzēties, tā vienmēr bijusi šo vīru stiprā puse. Tomēr drošāk!

Jokus pie malas! Arī butaforiskās satversmes sapulces vēlēšanas tomēr parādījušas Latvijas, daudz cietušās Latvijas patieso raksturojumu. Te nav vidus partiju, bet tikai pa kreisi un pa labi. Zināms, Latvijas Zemnieku savienība vēl nav pietiekoši «laba»**, bet viņa būs vēl «labāka». Strāva uz labējo pusi ir stipra; tā pa vienu nakti «sarkano marksistu» pārkārso melnā «neatkarīgā», lasi — melnā pelēcī. Krāsa jau nav visai skaista, drusku atgādina to sarkano krāsu, ar kuru uz Rīgas 1919. g. Maija svētkiem bija pārkāsoti melnie bruņinieku nama laternu stabi. Tie stabi vienmēr atgādināja veco bruņinieku, un viens otrs arī pie mums varbūt cer kā toreiz Jēkabbažnīcas kesteris, ka tā sarkanā krāsa noies un Kasparsons atkal tiks vecais Kasparsons.

Bet latviešu meņševiki? Vai tiešām viņi būs te darba tautas noteicēji? Vai viņi spēs pacelties un atmest savus melnos baznīcsvārkus un noteikti norobežoties uz «kreiso»? Es nezinu to un neticu! Bet arī te vēsture nelauj ar sevi jokus dzīt. Viņa ir stūrgalvīga sieviete, un Latvijā šī stūrgalvība ir arvien vēl pastiprināti liela. Man vakar nāca rokās daži numuri balto avižu no Rīgas, un es

* — policijas iecirkņa priekšnieku. *Red.*

** T. i., — labēja. *Red.*

lasīju «Brīvajā Zemē», ka uz 1. maija dienu Rīgā dažādās vietās (pat centrā) bijuši kokos uzvilkti sarkani karogi, uz Komunāru laukuma komunāru kapi bijuši puķēm izrotāti, un neliela grupa no 50 jauniem cilvēkiem apstāgājusi «esplanādes» jeb «Hungerkummera»* laukumu (tā atkal atkristīts Komunāru laukums) ar dziesmām un karogiem, un pat dažas latviešu meņševiku grupas svētku gājienā pazeminājušas kapu priekšā savus karogus. Es atzīstos, ka es labi neticēju, jo domāju, ka tā ir atkal reiz denunciācija.

Patlaban manā priekšā ir maza, droša un ticama vēstulīte iz Rīgas no 4. maija, un es lasu: «Pirmais Maijs izdevās spīdoši. Masa atstāja meņševiku karogus un tribīnes un pievienojās mūsu karogam ar uzrakstu: «*Lai dzīvo proletariāta diktatūra visā Latvijā!*» Ar karogu un dziesmām apgāja ap visu Komunāru laukumu, atgriezās pie kapiem un, noturot īsu runu, atstāja karogu uz kapa, kur strādnieki to sargāja vēl divas stundas pēc demonstrācijas izbeigšanas, pēc kam Dāvus un Beķeris ar savu bandu to noņēma ar varu.»

«Eppur si muove!» Un tā tomēr kustas! Proti, Latvijas strādnieku Padomju Latvija, Latvijas proletariāta diktatūra!

P. Stučka

«*Krievijas Ciņa*», 51. nr.,
1920. g. 15. maijā

Iespiests pēc avizes teksta

NO RAKSTA «SARKANBALTAIS MIERS (JEB MIERS STARP «SARKANIEM» UN «BALTIEM»)»

Miers starp Padomju Krieviju un balto Latviju ir parakstīts. Vēl viena papīra loksne ir patērēta, lai apliecinātu to, kas patiesībā jau bija redzams un zināms vesus 6 un vairāk mēnešus: proti, ka 1) baltā Latvija nevar tālāk piedalīties atklātā kontrrevolūcijas ciņā pret revolūciju un ka 2) Padomju Krievija arī atsakās ar ieročiem pabalstīt proletāriskās revolūcijas cīņu Latvijā. Es saku

* Atrakciju. *Red.*

«vēl viena loksne» tādēļ, ka šis miers ir tikai viens no daudzajiem, kuru punktus jau varētu gatavus drukāt, ieliekot tikai iekšā delegātu locekļu vārdus, kas no Krievijas puses jau atkārtojas, un skaitļus par tik un tik daudz zelta, un citu mantu utt.

Ar to nav sacīts, ka tas bija nevajadzīgs darbs. Vismēr vēl atmiņā, ka angļu Čerčils draudēja Krievijai ar 14 kaimiņu kranču (gribēju sacīt, valstiņu) uzbrukumu. Angļu imperiālisms uz to stipri cerēja, un angļu mārciņas plūda bagātīgi tur valdošo aprindu kabatās. Bet b. Ķeņins pareizi apsvēra apstākļus, ja viņš sprieda, ka rūp tikai apmierināt šo mazo valstu diplomātu dibinātās prasības, lai padarītu viņu karapulkus karam nederīgus.* Pie pirmās valstiņas Igaunijas bija jāpārmaksā, Polijai vajadzēja «nākt palīgā» ar labu «kulaku»,** bet vispār Anglijas plāns bija izjucis, un no 14 valstiņām palika tikai viena. Bet visiem vēl labi atmiņā, ka Latvijas miera delegācija daļāja no savas pašu armijas «laimīga ceļa» vēlējumu ar piezīmi: bez miera atpakaļ negriezties!

Bet ko dod šis miers ikviennai pusei?

Baltā Latvija ir ļoti savās cerībās vīlusies. Kad pirmā miera delegācija, sastāvoša iz aprobežotākajiem pilsoņiem visā Latvijā (un tādu tur nav trūkums), brauca uz Krieviju, tad tā sapņoja par zelta plūdiem, kas nāks pār Latviju. Ikviens, kas prāta rēķināt, neizņemot pat sociāldemokrātus (sk., piemēram, ministrijas direktoru Cielēnu), skaitīja un rēķināja, cik pienākas Latvijai no lielās Krievijas zelta fonda, cik par šo, cik par to. Minēja zelta summas: 60 milj. + 100 milj. + x utt. Tas bija rēķins ar daudz «nezināmiem skaitļiem», kas, pārrēķinot uz Latvijas valūtu, iztaisīja miljardus. Miera delegācija pati brauca kā uzvārētāja (viņa bija aizmirsusi slepeno dokumentu kabatā) un brauca dažā ziņā diktēt mieru.

Un tagad? 4 milj. zelta kā daļa atlīdzības par evakuētām privātmantām jau gan jāatmaksā šo mantu īpašniekiem pilsoņiem, bet tiem jau varēs izmaksāt papīrā! Saprotams, ka šī un vēl gaidāmās turpmākās summas bankrota priekšvakarā (un tādam tuvojas buržuāziskā Latvija

* Ķeņins V. I. Raksti, 30. sēj., 317.—318. lpp. *Red.*

** Domāts Sarkanās Armijas veiksmīgais pretuzbrukums 1920. g. vasarā. *Red.*

ātriem soļiem) ir liels un negaidīts pabalsts, kas bankrotu var droši pavilcināt. Bet jo sāpīgs sitiens tas ir Latvijas strādnieku šķirai. Tā, atgriezdamās no emigrācijas un evakuācijas, stāvēs tukšu fabriku telpu priekšā, jo Latvijas baltā Latvija neviena acumirkļa nešaubījās *atsacīties* no evakuētām fabrikām, uz kurām pat būtu tiesības pēc līguma, saņemot par tām atlīdzību zeltā.

Pie šī jautājuma kā strādnieku šķirai visinteresantākā drusku jāpakavējas. Es jau kādreiz aizrādīju, ka Latvijas strādnieku šķiru apmierinošu mieru varētu panākt tikai strādnieku valdība, tas ir, Padomju Latvija.* Tikai strādnieku valdībai Latvijā Padomju Krievija varētu un *būtu ar mieru* nodot te *nacionalizētās, ārzemju kapitālistiem* piederējušās fabrikas utt. Un tikai Padomju Latvija varētu dabūt atpakaļ to, kas evakuēts no Latvijas Padomju valdības. (Ātzīmējiet, ka līgumā iet runa tikai par to, kas evakuēts starp 1914.—1917. g., tas ir, priekš revolūcijas.) Jo, ja Padomju Krievija nodotu baltajai Latvijai *privātās fabrikas*, kas tagad nacionalizētas, tad, saprotams, ne *valdība tās atklātu kā savas un ne strādnieki tās dabūtu savās rokās*, bet baltā valdība tās nodotu saviem *kapitālistiem*, kas tās vienkārši pārdotu.

Citādi tas bija ar Padomju Latviju! Tad iznāca Krievijā ipašs *dekrēts par reevakuāciju*,** kur taisni bija sacīts, ka no Latvijas evakuētās fabrikas un inventāri top atdotas Latvijas padomju, t. i., strādnieku un bezzemnieku varai, un, ja izrādītos neiespējama reevakuācija, tad *Latvijas strādniecība dabū citu kompensāciju*, tas ir, atlīdzību. Bet tādas attiecības varēja būt vienīgi starp *strādnieku* un *strādnieku*, bet ne ar buržuāzisku valdību. Jo tad abas valdības kopā runātu, kad vajadzēs, ar ārzemju kapitālistiem, kam šīs fabrikas piederēja. Saprotams, ka šīs punkts miera līgumā būs *jārevide*, un revidēt to var vienīgi *Latvijas strādnieku šķira pati*. Priekš tam ir *vajadzīga tikai viena lieta*: spiest Latvijas balto valdību atsacīties («gāzt šo valdību» mēs pēc līguma teksta sacīt nevaram) un *tās vietā nodibināt strādnieku un bezzemnieku valdību*.

* Tas teikts P. Stučkas rakstā «Tirgošanās uz komunistu kapiem» avīzē «Cīņas Biedrs» 1920. g. 9. numura. *Red.*

** Domāts KSFPR Tautas Komisāru Padomes 1919. g. 4. janvāra dekrēts par evakuēto Latvijas uzņēmumu, ipašumu, valsts un sabiedrisko iestāžu uzskaiti un reevakuāciju. *Red.*

Tādai valdībai nebūs grūti zelta vietā gūt fabrikas pašas un līdz ar to *bezdarbības vietā — darbu*.

Tātad *miera līgums ir tiešs uzsaukums uz revolūciju Latvijā*. Gan Padomju Krievija ir solījusies nevest no savas puses aģitāciju par revolūciju Latvijā, bet, tā kā šīs aģitācijas dokuments (miera līgums) ir līdzīgi parakstīts no pašas baltās valdības priekšniecības, tad pat baltie pret to nekādas ierunas celt nevar. Gogoļa unteroficiera sieva pati sevi sapēra.

Mēs redzam, ka revolūcijai, tas ir, mums, komunistiem, miera līgums dod rokās tiešu aģitācijas līdzekli, kas atvērs acis vismierīgākajam reevakuētajam strādniekam. Bet tas, zināms, nebūs vienīgais, kas viņam atvērs acis, un mēs ne acumirkli nešaubāmies, ka ar reevakuācijas ešeloniem reizē ar ne mazumu spekulantu, kas tur atklās savas bodītes (jau tagad Latvijā ikviens 45. cilvēks, pēc oficiālām ziņām, ir kāda «veikala» īpašnieks!), aizbrauc vēl daudz vairāk tiešu strādnieku, kas tur uz vietas varēs pārliecināties, ko *padomju vara un strādnieku valdība* varētu panākt *Latvijā*. Un tas ir viss, kas vajadzīgs. Ik nedēļas nosūta ne mazāk kā 3000—4000 bēgļu no Krievijas; nāk mājās arī no citurienes. Tas ir miera panākums, un reizē tas ir *Latvijas revolūcijas atrisināšana*.

Priekš mums, latviešu komunistiem, saprotams, nav un nevar būt miera ar buržuāzijas valdību. Mūsu cīņa turpinās. Un mēs neslēpjām sev, ka miera līgums atsaista dažā ziņā rokas Latvijas baltajai valdībai. Protī, viņa varētu demobilizēt nemierīgo armiju un atstāt tikai izmeklētus žandarmu pulkus pret iekšējo ienaidnieku. Bet kādēl tad viņi nedemobilizē? Kādus viņi meklē jaunus iemeslus atlikt šo demobilizāciju? Un, ka to viņi meklē, to pierāda tracis, kādu nesen sacēla baltais šābs ar baumām par *lietuviešu armijas iebrukšanu* Ilūkstes aprīņķī, kur patiesībā bija tikai daži lietuviešu zaldāti «aizgājuši meitās» pie «draudzīgās valsts» zeltenītēm. *Balto valdības baidās demobilizācijas! Un baidās demobilizēto!* Jo tie ienesīs strādnieku starpā apbrūņoto un apmācīto spēku, kura patlaban vēl trūkst Latvijas strādniecībai. [...]

Tātad parakstīts ir miers, pret kuru mēs uzstājāmies, kamēr tas nebija nolemts, bet kura tālākajā gaitā mēs tikai prasījām *pilnīgu atklātību* un kura ziņā mūsu biedri Latvijā uzstādīja pat lozungu: mieru ar Padomju Krieviju *pāri par valdības galvām!* Tas dod mūsu biedriem rokās

jaunu agitācijas līdzekli par labu demobilizācijai. Bet tas nav galigais miers, jo galigais miers var būt tikai proletāriskās revolūcijas uzvara. Uz frontes pilsoņu karš starp Padomju Krieviju un balto Latviju bija izbeigts jau 7 mēnešus agrāk faktiski un tagad arī rakstiski. Bet starp darba tautu un buržuāziju pilsoņu karš Latvijā turpinās. Tas var izbeigties tikai ar vienas puses uzvaru un ne ar izlīgumu. Priekš šīs revolūcijas sarkanbaltais miers ir bijis nebijis.

§

«*Krievijas Cīņa*», 92. nr.,
1920. g. 14. septembrī

Iespiests pēc avizes teksta

«UZ JAUNU GADU — JAUNU LAIMII!»

«Tikai vācu sīkpilesoniši, kas pasaules vēsturi mēri ar olekti un spriež par to pēc pēdējām «interesantām avižu ziņām», spēj iedomāties, ka *tamlidzīgās lielās vēsturiskās pārvērtībās 20 gadi nozīmē vairāk nekā vienu dienu*, kaut gan vēlāk var pienākt tādas dienas, kurās koncentrējas pa 20 gadu.»

K. Marksa vēstule F. Engelsam 9. aprīlī 1863.*

Es neesmu jubileju mīlotājs, vienalga, vai tās privātās jeb sabiedriskās. Jo es paredzu, ka tām arvien ir tieksme iet pa veciem ceļiem. Bet vienu izņēmumu es tomēr daru un, proti, zīmējoties uz revolūcijas gadasvētkiem pa pāšas revolūcijas laikiem. Lai saka ko sacīdami par vēstures nejaušībām, tā tomēr nav nejaušība, ka Vācijā gandrīz vai uz dienu 1918. gada revolūcija (no 5. līdz 9. novembrim) sakrita ar pirmajiem gadasvētkiem Krievijas proletāriskai revolūcijai. Un, ja mums tagad, sagaidot trešos [Oktobra revolūcijas] gadasvētkus, nāk ziņas no dienvidu frontes,** kurām var būt izšķiroša nozīme visas pasaules revolūcijas apmēros, tad arī to mēs nevarām nosaukt par vienkāršu nejaušību.

* Markss K. Engelss F. Vēstulu izlase. R., 1952, 123. lpp. Kur-sīvs P. Stučkas. Red.

** T. i., ziņas par Vrangeļa armijas sagrāvi. Red.

Gadusvētki tomēr ir momenti, kad mēs mēdzam, tā sakot, slēgt rēkinus par veco gadu un no tā darināt slēdzienus, izredzes uz nākošo. Un reizē ar to tie ir labāks līdzeklis nekā mutiskā agitācija, ja ir jāpierāda, ka «revolūcija bija, ir un būs». Un, ja pirmie [Oktobra revolūcijas] gadasvētki bija viena skaļa agitācijas runa, tad 3. gadasvētki ir daudzkārt vairāk nekā trīsreiz tik stiprs pierādījums. Tā jubilejas svētkos nedzīvie fakti savienojas ar dzīviem vēstures cēlājiem. Un vienkārša formalitāte kļūst par dzīvu darbu.

Tas nejaušais izraksts, uz kuru es uzdūros, pārlasot Marksā un Engelsa sarakstīšanos, skan it kā tieša atbilde tām parastajām ierunām: kur tad ir tā sensolītā vispasaules revolūcija, kuru nu gaidām jau vairāk kā trīs gadus? Apdomājieties tikai: trīs gadus!! Tas tā pilnīgi sakrīt ar agrākajiem utopiskajiem, bet reizē arī oportūnistiskajiem sapņiem: nogaidot, kad tā revolūcija būs tā pilnīgi nogatavojusies; kad kapitālisms sēdēs pie pilnām bļodām, tad vai nu palūgt tos kungus, lai mazliet sašaurinās un pielaiž arī strādniekus pie galda sēsties (tā ir revizionistu dziesma), jeb vienkārši padzīt tos kungus un sēsties viņu vietā (tā būtu tā revolucionārā līnija!). Bet tagad — tagad nav ko socializēt!

Bet, ja man būtu jāteic, kura daļa iz Marksā vēstules zīmējas uz mūsu gadījumu, tad es tomēr sacītu, ka tā otrā daļa, proti, ka ir «bijušas dienas pēc 7. novembra 1917. gadā, kas atsver ikviena 20 gadus», ka attīstība pie mums ir ne lēni, bet ātri gājusi. Bet vēstures nelaime ir tā, ka tās notikumi mēdz norisināties ne *telpā*, bet *laikā*; tie uzkrājas, tā sakot, uz vietas dižojoties, bet ne solojot ceļu uz priekšu vai atpakaļ. Un, ja ikvienam kļūst taustāmi redzams, ka esi nobraucis 1000 verstis, tad ne ik reizes būs tikpat viegli noredzēt, ka es esmu nodzīvojis 3 gadus. Raug, kādēļ mēs ik gadus pildām svētku numurus ar piemīnām, rezultātiem un izredzēm.

Ja par pirmajiem 3 gadiem proletāriskajā revolūcijā varētu sacīt, ka tie bija revolūcijas *meklēšanas* gadi, arī vispirms vārdos un tad darbos, tad ceturto gadu mēs jau iesāksim *ar noteiktu plānu*. Un to ne vien Krievijas, bet arī vispasaules apmēros. Jo tie pārdzīvojumi, kas pārdzīvoti Krievijā, lielā mērā ir pārdzīvoti arī priekš visas pasaules.

Vispirms tas ievērojams, zīmējoties uz *politisko* varu un tās uzbūves jautājumu. Nejaušam apmeklētājam jeb kontrrevolucionāram var izlikties, it kā tā opozīcija, kas radās un izlauzās uz āru kā VII Padomju, tā IX partijas kongresā,¹³⁴ nozīmētu tikai nemierību un tamlīdz padomju varas vājību. Bet, tuvāk aplūkojot šo parādību, mēs redzam, ka izšķirti top jautājumi, ko pilsoniskā sabiedrība pat neprata un negribēja sev stādīt un vairs arī nekad nestādīs: par varas attiecībām starp centru un starp vietām, par centrālo diktatūru un demokrātisko principu. Un ka šis jautājums abos minētos kongresos un vēlākajā partijas konferencē un izpildu komitejas sēdēs ir ļoti stipri tuvināts savai izšķiršanai.

Vietējā vara reizē patstāvīgā vara un reizē centrālās varas izpildu orgāns — tāds ir jautājums, kurš tuvojas savai izšķiršanai. Un Krievijā ar viņas lielo izplatību, ar viņas nacionālā sastāva dažādību tas ir grandiozs jautājums, kura priekšā ikdienas pilsonītīm vienkārši galva reibst. «Tā taču ir saskaldīšanās, un kas to lai no jauna apvieno?» Zināms, vienīgi padomju iekārta! Pirmie trīs gadi ir panākuši to, ka šini jautājumā ir pilnīgi noteikts, no Padomju [VII] un no partijas [IX] kongresa izstrādāts plāns, redzams ceļš. Un tas nav maz. Vairs neiet runa par padomju iekārtas apmainīšanu pret kaut kādu «demokrātiju»; šo «demokrātiju» vairs aizstāv tikai Vrangeļi un to draugi. Zemniecības tieksmes, cik tās ir opozīcijā, iet uz šis *varas iekarošanu*, bet *ne apkarošanu*. Kā sacīts, trīs gadi te i dzīvē, i galvās ir izdarījuši milzīgu salaušanas darbu, bet ne velti.

Grūtāks vēl ir saimnieciskais jautājums. Sabrukums un atkal sabrukums! Kad sāksies uzbūvēšana? Viņa ir sākumēs, un viņai ir radīts 3 gadu cīņā redzams plāns. Sabrukusi darba disciplīna, tā top no jauna celta. Tas līdz šim vienmēr tā bijis, ka pārejas laikā salūst disciplīna. Un, ja to nevar uzbūvēt uz jauniem pamatiem, tad sabiedrībai draud bads. Patlaban šīs problēmas priekšā atrodas visa pasaule. Ne vienīgie Rīgas baltie kliedz pret strādnieku slinkumu; darbi «neveicas» ne Vācijā vai Itālijā, ne Anglijā vai Francijā, ne, beigās, Zviedrijā vai Šveicē. Un, ja tur *draud* ar jaunu disciplīnu, tad to buržuāzija dara savas *peļņas* labā. Pie mums arī bijuši un vēl būs jāpieņem stingri, pat bargi līdzekļi, bet to ikviens gaiši redzēs, ka *ne peļņas, ne virsvērtības* labā, bet tikai nolūkā, lai

izskaustu *virsvērtibas* laupīšanu citai šķirai par labu. Un šīnī ziņā, saprotams, bargie līdzekļi ir tikai pārejas parādība. *Jau apzinīgākās strādnieku daļas manāms pilnīgs lūzums.* Bet svarīgāks ir tas, ka arī še jau ir noskaidrojies plāns. Tā lielā, radītā mašīna, ko [no]sauca par Augstāko Tautsaimniecības Padomi, top nostādīta īstajā vietā, t. i., par rūpniecības pārzinātāju un tikai. Bet apvienotāja starp viņu un pārējiem saimnieciskiem komisariātiem būs jauna, šoreiz dabiski izaugusi *iestāde*.¹³⁵ Rūp tikai piezīmēt, ka šīs saimniecības rīcībā tagad taču ir, ja ne pie tiekoši, tad tomēr zināmi materiāli līdzekļi, kā, piemēram, 120 milj. pudu petrolejas, zināms daudzums ogļu, zināms lielums malkas utt., kur, piemēram, pērn nekā nebija jeb ļoti maz. Tātad mēs varam sacīt, ka trūkst tikai vēl dienvidu galīgās atsvabināšanas no Vrangeļa bandām, lai atklātos jauns posms saimniecības dzīvē.

Sāpīgākais jautājums ir un paliek apgādības jautājums. Tie buržuāzijas atjautīgie joki, kā, piemēram, ka mēs Maskavā «dzīvojam kā paradīzē, staigājam pliki un ēdam ābolus», ir tiešām ļoti stipri kontrrevolucionāri aģitācijas līdzekļi. Šķita, ka pēc Krievijas apstākļiem muižām vien būtu iespējams apgādāt pilsētu strādniecību ar visu vajadzīgo pārtiku, tā ka zemniecību jau tagad varētu ievilkta viegli ar pilsētu rūpniecības un ārējās maiņas palīdzību revolūcijas tīklā. Mēs Latvijā arī tagad uz to ceram un tādēļ uzstājāmies pret meņševiku zemes dališanas demagogiju. Bet Krievijā, šīnī zemkopības zemē, taisni zemkopība stāvēja uz vājām kājām un arī muižu zemkopība bija zemu attīstīta, īstas laukstrādnieku šķiras, stingri atdalītas no zemniekiem, nebija, un tā padomju saimniecību pirmie pasākumi ir ļoti vāji. Naudai ne Krievijas ciemos vien zūd jebkurš kredits, tas tāpat ir visā pārējā pasaule, kur zemniekus izglābj vienīgi iespēja *iemainīt* pilsētu ražojumus. Un tomēr liels pārtikas fonds (kura mājsniedzas dažos simtos miljonu pudu dažādu vielu) jau vairāk kā gadu ir uzstādīts par Padomju Krievijas saimniecības lozungu. (Aiz lozunga, kā arvien, arī še stāv b. Ķeņins.*)

Vai iespējams to izvest? Grūti, kamēr lielā armija stāv uz ārējās, bet ne uz darba frontes. Un tomēr [stāvokļa]

* Ķeņins V. I. Raksti, 29. sēj., 511. lpp. *Red.*

[uz]labošanās ir jau tagad acīm redzama. Un laukiem ir nolikta labības un citu produktu nodokļu repartīcija (paž-bēpctka). Tā ir vēl nosaukta par «uzspiestu iemaiņu pret precēm» un vēl ir pavadīta no maksas, kamēr preču vietā došana laukiem ir lielā mērā tikai uz papīra. Bet tomēr viens apgabals pēc otra pāriet uz kārtīgāku uzliktā nodokļa labprātīgu nodošanu (vietvietām līdz 100%), bieži atsakoties no «kroņa cenas» (šai samērā niecīgai cenai, salīdzinot ar spekulācijas cenām, ir niecīga nozime). Atliek spert tālāko soli — *pasludināt šo nodokli par to, kas tas ir, par nodokli bez naudas, neatceļot agrāk solītos pil-sētas produktus.* Bet tas nav viss. Jānodrošina zemnie-kam, *lai to, kas pārsniedz šo nodokli, viņam ir iespējams apmainīt pret to, ko vajag, jo citādi viņam nav materiālās intereses paplašināt savus zemkopības laukus utt. Ievācot pietiekoši produktu, lai nodrošinātu pilsētu darbu, mēs reizē gūsim virsproduktus, kas lai iet apmaiņā uz laukiem.* Kā to izvest dzīvē un vēl visas valsts apmērā, tas ir grūts, bet veicams nākotnes darbs. Šimbrīzam tanī ziņā (natu-rālās prēmēšanas, apmaiņas fondu dibināšanas utt. ceļā) ir sperti tikai pirmie soļi. Bet darbs ir jādara un tiks pa-darīts.

Tanī dienā, kad padomju varai būs pietiekošs apgādā-šanas fonds, būs arī nodrošināta viņas saimnieciskā at-tīstība, un tad zudīs arī spekulācija, zudīs arī tā iekšējā nemierība, kas rodas apstākļos, kad viens otram no mutes skaita kumosus, kas tur ieiet. Mēs arī še varam sacīt, ka progress ir nenoliedzams. Ja no sākuma bija tikai pareizs plāns (un jāteic, ka pārtikas plāns ir bijis pareizs), tad pavisam nepietiekoša bija plāna izvešana dzīvē; pēdējā laikā turpetim arī šīnī pēdējā ziņā novērojama nostipri-nāšana (pareizāk, konsolidācija). *Saprotams, ka še, proti, apgādāšanas fondā, guļ mūsu jaunās iekārtas atslēga.* Tas ir nākošo gadu uzdevums kalt šo atslēgu. Bet tas var būt iespējams tikai tad, ja nodrošināta ir cik necik mierī-gāka revolūcijas fronte.

Uz pēdējo mēs nopietni varam gaidīt tikai tad, kad būs ierautas jaunas zemes revolūcijā, kas lai atvilktu imperiā-listu uzmanību no Padomju Krievijas kā revolūcijas vie-nīgā avota. Un, ja mēs varam sacīt, ka Padomju Krievija ir stiprinājusi savu revolūciju iekšēji, tad viņa vēl lielākā mērā to ir darījusi, zīmējoties uz vispasaules revolūciju. Nav bijusi Eiropa tuvāk savai vispārējai revolūcijas

sacelšanai kā tanīs dienās, kad Sarkanā Armija tuvojās Varšavai. Šis uzplūds gan atplūda, bet tikai uz laiku. Nākošais uzplūds arī te norisināsies vairs ne nejauši, bet pilnīgi plānveidīgi zem Komunistiskās Internacionāles vadības. Un Komunistiskā Internacionāle ir ne mazākā mērā *proletāriskās revolūcijas trešā gada auglis.*

P. Stučka

*«Krievijas Cīņa», 110. nr.,
1920. g. 7. novembrī*

Iespiests pēc avīzes teksta

PIELIKUMI

PIEZIMES

¹ Pēc tēva un mātes nāves P. Stučka savas ģimenes īpašumu — Vecbirznieku mājas, uz kurām gulās lieli parādi, dāvinājuma veidā nodeva tirgotājam Jānim Buklēvicam, kas reizē ar to pārnēma visas parādu obligācijas un uzņēmās parāda dzēšanu. (Sk. *Stučka P.* Rakstu izlase piecos sējumos. R., 1976, 1. sēj., 502. lpp.) — 21.

² Te domāta F. Rozīņa darbība LSPR Valdībā, vadot Zemkopības komisariātu 1919. gadā. Šinī laikā F. Rozīņš izstrādāja Valdības dekrētu «Par zemes nacionalizēšanu, lietošanu un pārvaldišanu», kas tika pieņemts 1919. g. 1. martā. — 22.

³ Kīnā līdz 6. gs. p. m. ē. zeme bija valsts īpašums, un tās augstākais īpašnieks bija Kīnas valdnieks. Zemi lietoja kopienu zemnieki. Sākot ar 6. gs. p. m. ē., plaši attīstījās zemes privātīpašums. Hanu dinastijas valdnieks Van Mans (m. ē. 9.—23. g.) atcēla zemes privātīpašumu, atkal centralizējot to valsts rokās. Taču drīz vien viņa radikālās reformas tika atceltas un privātīpašums atjaunojās. Attīstījās feodālisms. Sākot ar mūsu ēras 3. gadsimtu, Rietumu Czijas valstī no jauna nostiprinājās zemes valsts īpašums un tika aizliegta zemniekiem lietošanā nodotās zemes pārdošana un pirkšana. Bet m. ē. 6.—7. gs. šī kārtība tika daļēji atcelta un 8. gs. pilnīgi iznīcināta. — 29.

⁴ P. Stučka šeit nav precīzs. Senajā Ēģiptē un Mezopotāmijā (Asīrijā, Babilonā) bija verdzības iekārta. Jādomā, ka ar jēdzienu feodālisms šeit domāta absolūta valdnieka īpašumā esošās zemes nodošana lietošanā vergturiem vai zemniekiem, kā arī dažādas kļaušas valdnieka un valsts labā. — 35.

⁵ P. Stučka te citē franču izcelsmes vācu dzejnieka un dabaspētnieka Alberta Šamiso (1781—1838) dzejoli «Naktssargu dziesma». A. Šamiso savā satīriskajā dzejā izzoboja feodālo reakciju. — 36.

⁶ Zinātnes rīcībā esošās ziņas ļauj secināt, ka pāreja no pirmatnējās kopienas uz verdzības iekārtu notikusi pakāpeniski, evolūcijas ceļā. Pirmatnējās kopienas sabrukuma cēloni meklējami ražotājspēku attīstībā, kas prasīja izveidot jaunas sabiedriskas attiecības, privāto īpašumu, uz kura pamata radās sociāla nevienlīdzība, cilvēku ekspluatācija verdzības veidā. — 38.

⁷ Acīmredzot domāta kņada, kas bija sacelta buržuāziskajā Latvijā sakarā ar buržuāziskās agrārās reformas projekta apspriešanu. Daži meņševiku darboni ieteica valsts fondā ieskaitīlo vācu muižnieku zemi piešķirt pieprasītājiem tikai mūža nomāšanā. Taču buržuāziskās partijas panāca, ka izdalāmā zeme par zināmu maksu tika piešķirta «dzimts īpašumā», un tikai tad, ja pieprasītājs to vēlējās,

to viņam iznomāja. 1920. g. septembrī Satversmes sapulcē pieņemtais likums par agrāro reformu tika realizēts tā, lai nostiprinātu budžu pozīcijas Latvijas lauksaimniecībā. — 42.

⁸ Taborīti, kuru vidū bija daudz sīko amatnieku un pilsētu trūcīgo iedzīvotāju, neatzina privātipašumu. Katram, kas pievienojās viņu kustībai, vajadzēja nodot savu naudu un dārglietas kopējā kasē. Visi kustības dalībnieki tika atzīti par vienlīdzīgiem un saucās par brāļiem un māsām. Taborītu ideologi sludināja «nākotnes valsti», kur vara būsot visas tautas rokās. — 45.

⁹ Par «*Pastalas apvienību*» sauga Elzasas zemnieku un pilsētu nabadzīgo iedzīvotāju slepenu savienību, kas nodibinājās 1493. g. Tās karogā bija attēlota zemnieka pastala ar garām sasienamām siksniām («*Bandschuh*»). Savienība gatavoja sacelšanos pret muižnieku un bagāto birgeru varu, taču šīs nodoms tika atklāts. Daudzi savienības locekļi bēga uz Dienvidvāciju un Sveici, kur izveidoja jaunas «*Pastalas savienības*», kas vairākās vietās organizēja zemnieku sacelšanos.

Par «*Nabaga Konrāda sazvērestību*» sauga slepenu zemnieku un pilsētnieku apvienību, kas nodibinājās 1503. gadā Vītēnbergā. 1514. g. pavasarī tās vadībā Šorndorfas pilsētā sākās sacelšanās pret despotisko hercogu Ulrihu. Sacelšanās vadītāji pulcējās nažu uztrinēja Kaspara Pregicera mājā, ko tauta dēvēja par «*Nabaga Konrāda kanceleju*». Hercogs sākumā piekāpās un sasauga landtāgu. Taču, savācīs karaspēku, viņš galu galā nezēlīgi apspieda šo sacelšanos.

«*Pastalas savienības*» un «*Nabaga Konrāda sazvērestības*» organizētās sacelšanās sagatavoja augsnī zemnieku karam Vācijā. — 46.

¹⁰ Tomass Mincers, faktiski būdams ateists, identificēja jēdzienus «*dievs*» un «*taisnīga pasaule*». Kristietības lozungus viņš izmantoja plašas revolucionāras programmas pasludināšanai un aicināja sacelūšos zemniekus nodibināt «*zemes virsū dieva valstību*», ko viņš saprata kā bezšķiru sabiedrību, kurā visi cilvēki vienlīdzīgi un nepastāv privātipašums un valsts. Viņa uzskati bija tuvi nolīdzinošajam utopiskajam komunismam. — 47.

¹¹ P. Stučka šeit nav precīzs. Plaša antifeodāla zemnieku sacelšanās Krievijā notika jau 17. gs. sākumā Ivana Bolotņikova vadībā (1606—1607). — 47.

¹² K. Markss savā darbā «*Šķiru cīņa Francijā*» no 1848. līdz 1850. g. norāda, ka 1849. g. pavasarī «*ievērojama* daļa zemnieku un provinču bija revolucionizēta. ... Pat armijai bija pielipis revolūcijas drudzis.» Zemnieki uzstājās sīkburžuāziskās demokrātijas («*Kalna*») pusē cīņā pret lielburžuāziju un Luiju Bonapartu. Izveidojās zemniecības, proletariāta un pilsētu sīkburžuāzijas politiska savienība. Taču sīkburžuāzijas vadoni baidījās organizēt plašu tautas masu bruņotu sacelšanos un mēģināja gāzt Bonapartu un valdību parlamentārā celā. Kad tas neizdevās, viņi 1849. g. 13. jūnijā sariņoja Parizē neapbruņotu demonstrāciju, ko valdība varmācīgi apspieda. (Sk. *Markss K., Engelss F.* Darbu izlase divos sejumos, 1. sēj., 160.—169. lpp.) — 66.

¹³ *Agrārrevolucionisti* — oportūnisti, kas centās revidēt marksimisma mācību par agrāro jautājumu. Sā novirziena publicisti E. Vandervelde, Dž. Gati, F. Hercs, E. Dāvids u. c. noliedza lauksaimniecības

kapitālistisko evolūciju, uzskatīja, ka laukos nenotiek ražošanas koncentrācija un sīko saimniecību izstumšana, noraidīja strādnieku un zemnieku savienības iespēju cīņā par sabiedrības revolucionāru pārveidošanu u. tml. Krievijā līdzīgus uzskatus pauða S. Bulgakovs u. c. — 67.

¹⁴ *Stolipina reforma* — Stolipina vadībā sagatavotais cara valdības 1906. g. 9. novembra ukazs, uz kā pamata 1910. g. 14. jūnijā III Valsts dome pieņēma likumu, kas zemniekiem deva tiesību izstāties no obščinas un iegūt zemi privātā ipašumā. Tādējādi carisms centās, saglabājot muižnieku lielos ipašumus, vienlaikus iegūt uz laukiem atbalsta bāzi — turīgos zemniekus. Likums veicināja kapitālisma attīstību lauksaimniecībā. V. I. Ļeņins nosauca šo likumu par «pēdējo vārstuli», ko patvaldība atvēra, lai mazinātu revolucionārās cīņas spiedienu.

Carisma centieni cieta neveiksmi. Likuma īstenošana (kas notika tikai daļēji) nemazināja zemnieku un muižnieku antagonismu un pastiprināja šķiru cīņu bagāto un nabadzīgo zemnieku starpā. Stolipina likumu daļēji īstenoja arī Latgalē, kur tā realizācija turpinājās vēl buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas sākumā. — 68.

¹⁵ P. Stučka te norāda, ka pēc Brestas miera līguma noslēgšanas Vācija visvisādi kavēja krievu karagūstekļu atgriešanos dzimtenē, lai tādējādi saglabātu sev lētu darbaspēku muižnieku un lielsaimnieku saimniecībās. — 80.

¹⁶ *Fēnieši* — īru sīkburžuāziskie revolucionāri — republikāni, 1858. g. ASV īru imigrantu nodibinātās «Irijas revolucionārās brāļības» locekļi. 19. gs. 60.—70. gados fēniešu organizācijas izvērsa darbību Irijā, Anglijā u. c., gatavojot bruņotu sacelšanos pret angļu virskundžību, lai nodibinātu neatkarīgu Irijas republiku, taču cieta neveiksmi. Pēc tam viņi pārgāja uz īndividuālā terora taktiku. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā fēnieši lielākā daļa iestājās citās īru nacionālās atbrīvošanās kustības organizācijās. — 91.

¹⁷ *«Baltie zēni»* — viena no īru zemnieku slepenajām organizācijām, kas 18. un 19. gs. cīnījās pret angļu lēndlordu un valsts iestāžu varmācībām. Tās dalībnieki darbojās naktīs, kad, apgērbuši baltus virsvalkus, uzbruka lielajām muižām, nodokļu vācējiem u. c. ierēdņiem, kuri aplaupija īru tautu. — 93.

¹⁸ *Sinfeineru kustība* — 1905. g. nodibinātās radikālās buržuāziskās partijas «Sin feina» vadītā kustība par Irijas politiskās un ekonomiskās neatkarības izcīņišanu. Tās ievērojamākais vadītājs bija De Valera. Šī kustība organizēja 1916. g. sacelšanos pret angļu imperiālistiem. Pēc Irijas brīvvalsts pasludināšanas 1921. g. (ar Anglijas domīnijas tiesībām) sinfeineri sašķēlās radikālā un liberālā virzienā. Radikālie ar De Valeru priekšgalā turpināja cīņu par pilnigu Irijas buržuāziskās valsts suverenitāti un panāca, ka 1949. g. Irija kļuva par neatkarīgu republiku. — 97.

¹⁹ Te nav domāts zemnieku sociālais dalījums, bet zemnieku saimniecības kopumā vērtētas pēc to vidējās zemes platības un kapitālisma attīstības līmeņa (algotā darbaspēka izmantošanas, preču produkcijas ražošanas, mašīnu un minerālmēslu lietošanas utt.). — 97.

²⁰ 1902. g. septembrī sociāldemokrātiskajā žurnālā «Zīņa» (Londonā) krievu valodā publicēto P. Stučkas darbu «Latviešu zemnieka evolūcija» 1905. gadā pārtulkoja latviešu valodā A. Birkerts, un tas iznāca 1905. g. decembrī Rīgā brošūras veidā ar nosaukumu «Latviešu zemniecības attīstība» (izdevniecība «Progress»). P. Stučka ar tulkojuma kvalitāti bija apmierināts. — 98.

²¹ Acīmredzot te pirmkārt domātais Johana Georga Eizena un Heinriha Jannausa, K. Snella u. c. publikācijas, kurās 18. gs. pēdējā ceturksnī kritizēta dzimtbūtnieciskā iekārta un prasīta zemnieku brīvīšana. Viņu darbi pauða zināmas topošās Baltijas vācu buržuāzijas daļas prasību pāriet uz buržuāziskām sabiedriskām attiecībām.

Šāda veida literatūrā izcilākā loma bija G. Merkeļa vēsturiskajam darbam «Latvieši» (1797. g.), kas iznīcinoši kritizēja feodālismu Baltijā. — 100.

²² *Zemnieku banka — Zemnieku zemes banka* — 1882. g. Krievijā nodibināta valsts hipotēku banka, kas izsniedza ilgtermiņa kredītus zemniekiem zemes iepirkšanai privātā ipašumā. Galvenās kredītu nēmējas līdz 1905. g. bija lauku kopienu sabiedrības. Zemes bankas darbības rezultātā ievērojami palielinājās zemes cena, ko ieguva muižnieki, zemes pārdevēji. Pēc 1906. g. zemes banka veicināja Stolipina valdības agrārās politikas iestenošanu. — 107.

²³ Sai tēmai pievērsušies vairāki dažāda virziena latviešu rakstnieki. Reālistiski to risinājis R. Blaumanis, piem., stāstā «Salna pavašari»; no ideālistiskām pozīcijām tā atainota Māteru Jura romānā «Sadzives viļņi», reakcionārā politikā rakstnieka A. Niedras darbos u. c. — 110.

²⁴ *Jelgavas Lauksaimniecības biedrība* — latviešu lauku buržuāzijas ekonomiska apvienība (dib. 1893. g.). Tās mērķis bija sekmēt kapitālisma attīstību lauksaimniecībā un vairot budžu ienākumus, paaugstinot lauksaimniecības produktu cenas un piegādājot lētu darbaspēku no Polijas un Lietuvas. — 114.

²⁵ 1886. g. 12. jūnijā bija izdots likums par laukstrādniekiem; tas faktiski atcēla brīvas darba liguma attiecības starp zemes ipašnieku un kalpu un noteica piespiedu darbu; par aiziešanu no muižnieka vai saimnieka pirms liguma termiņa izbeigšanās kalpu sodija kā kriminālnoziedznieku un varēja piespiedu kārtā atsūtīt atpakaļ uz muižu vai zemnieku sētu. — 116.

²⁶ P. Stučka te norāda uz savu rakstu «Latvija un agrārjautājums». (Sk. Stučka P. Rakstu izlase, 1. sēj., 290.—300. lpp.) Grāmatā «Darbs un zeme» publicēta daļa no šī raksta III nodalas. — 117.

²⁷ *Latviešu sociāldemokrātu savienība* — no 1900. g. sīkburžuāziska oportūnistiska organizācija, kas lietoja strādnieku kustībai kaitīgo individuālā terora taktiku, izplatīja nacionālisma idejas un propagandēja uzskatu, ka agrārais jautājums jāatrisina, izveidojot privātas zemnieku siksaimniecības. 1904. g. pievienojās Krievijas eseru platformai. 1913. g. sāka saukties par Latvijas revolucionāro sociālistu partiju. — 118.

²⁸ *Darba grupa (trudoviki)* — Valsts domē sīkburžuāziska politiska grupa (frakcija), ko 1906. g. aprīlī nodibināja I Valsts domes zemnieku deputāti. Sākumā izvirzīja demokrātiskas prasības, arī pra-

sību pēc muižnieku zemes atsavināšanas un vienlīdzīgas sadalīšanas zemniekiem. I—III Valsts domē svārstījās starp kadetiem un sociāldemokrātiem. Pasaules kara laikā bija šovinistiska, pēc Februāra revolūcijas atbalstīja buržuāzisko Pagaidu valdību un pārgāja kontrrevolūcijas pusē. 1917. g. jūnijā Darba grupa apvienojās ar t. s. tautas sociālistiem «Darba tautas sociālistu» partijā. — 118.

²⁹ Domāts tā sauc. «Vidzemes zemnieku kongress», ko ar varas iestāžu atļauju organizēja Rīgas Latviešu biedrība. Tas notika 1906. g. 22. un 23. jūlijā biedrības telpās. Sīkāk par to sk. Stučka P. Rakstu izlase, 1. sēj., 459. lpp. — 120.

³⁰ Domāta *Zemnieku savieniba* — Latvijas lauku buržuāzijas politiska partija, kas nodibinājās 1917. g. aprīli. Sākumā tā centās maskēt savus kontrrevolucionāros uzskatus ar frāzem par demokrātiju, reformu projektiem utt., taču, neieguvusi masu atbalstu, arvien atklātāk nostājās pret darbaļaužu prasībām un nikni cīnījās pret padomēm.

Zemnieku savienibai bija noteicošā loma buržuāziskās «pagaidu valdības» nodibināšanā 1918. g. 18. novembrī. 1919. g. tā organizēja nežēlīgu izrēķināšanos ar revolucionārajiem Latvijas darbaļaudīm. Buržuāziskajā Latvijā Zemnieku savienība, līdera K. Ulmaņa vadītā, sagatavoja un ištekoja fašistisko 1934. g. 15. maija apvērsumu. — 120.

³¹ Pasaules mērogā pārejai no pirmsfeodālajām formācijām (verdzības vai pirmatnējās kopienas) uz feodālismu ir sociālas revolūcijas raksturs. Taču vergu revolūcija pret vergturiem ir tikai daļa no šā sociālā apvērsuma. Jāievēro ari, ka dažādās zemēs pāreja uz feodālājām attiecībām notika īpatnējā formā — lielāko tiesu ar ilgstošām, pakāpeniskām pārmaiņām, kas noveda pie feodālās iekārtas izveidošanās. — 143.

³² P. Stučka te nav precīzs. Zemnieku masu gājieni uz Rīgu un pulcēšanās pie gubernatora pils, lūdzot atļauju izceļot no Vidzemes uz Krievijas iekšējām gubernām, notika 1841. g. pavasarī un vasarā. Tā bija īpatnēja zemnieku kustības forma, ko izraisīja vācu baronu nežēlīgā izturēšanās kļaušu laikos. Pēc ģenerālgubernatora Pālena rīkojuma, sākot ar 1841. g. 9. jūliju, zemniekus — lūdzējus publiski pēra pils laukumā un nogādāja atpakaļ dzīves vietā. Ari aprīņķos un draudzēs visus zemniekus, kurus turēja aizdomās par vēlēšanos izceļot, pēra vai pat ieslodzīja un izsūtīja kā noziedzniekus uz Sibīriju. — 147.

³³ P. Stučka te acīmredzot norāda uz V. I. Ļeņina rakstu «Pitirima Sorokina vērtīgā atzišanās», «Referātu par darbu uz laukiem» KK(b)P VIII kongresā, «Vēstuli strādniekiem un zemniekiem sakarā ar uzvaru pār Kolčaku» (Ļeņins V. I. Raksti, 28. sēj., 162.—170. lpp.; 29. sēj., 169.—184., 496.—503. lpp.) u. c., kuros parādīta vidējās zemniecības nostāšanās padomju varas pusē. V. I. Ļeņins zinātniski paredzēja, ka vidējā zemniecība, padomju varai nostiprinoties, iekļausies sociālisma celtniecībā. Viņš mācīja, ka, apgādājot lauksaimniecību ar traktoriem un citu tehniku, varēs panākt visas darba zemniecības pāreju uz sabiedrisku, sociālistisku ražošanu, uz sociālistiskām lielsaimniecībām. — 148.

³⁴ Šajā paragrāfā P. Stučka populāri izklāsta K. Marksa darba «Kapitāls» pirmā sējuma trešās daļas «Absolūtās virsvērtības ražošana» galvenās idejas. — 153.

³⁵ *Teilora sistēma* — amerikānu inženiera F. Teilora izstrādātā darba organizācijas sistēma, kas nodrošināja strādnieka maksimālu noslogošanu darba dienas laikā un ražošanas līdzekļu un darba rīku racionālu izmantošanu. Kapitālisma apstākļos šī sistēma tika izmantota darbaļaužu ekspluatācijas palielināšanai. — 156.

³⁶ Ar kapitālisma gāšanu absolūtā zemes rente izzūd. Sociālistisko valstu attīstības prakse pierādījusi, ka diferenciālā rente pastāv arī sociālisma apstākļos. Tās saglabāšanās cēloni ir naudas-preču attiecības un zemes kā saimniekošanas objekta lietošanas monopolis, kas nosaka rentes attiecību pastāvēšanu. Taču diferenciālās rentes sociāli ekonomiskais saturs, valdot ražošanas līdzekļu sociālistiskajam sabiedriskajam īpašumam, salīdzinājumā ar kapitālismu radikāli mainīs. Rente vairs nav antagonistisku sabiedrisku attiecību izpausme, bet tiek izmantota visas sabiedrības intereses. Kā vērtības kategorija diferenciālā rente izzudis pēc preču ražošanas atmīršanas. — 163.

³⁷ K. Kautskis darbā «Agrārjautājums» (1899) kā līdzekli cīņai pret pieaugošo zemes renti izvirzīja prasību pēc tās «proletāriskas konfiskācijas», saprotot ar to galvenokārt laukstrādnieku cīnu par algu paaugstināšanu, darba laiku saisināšanu un dzives apstākļu uzlabošanu. Šī prasība pati par sevi negāja tālāk par reformām kapitālisma apstākļos. Zināmu laiku šo terminu — zemes rentes proletāriskā konfiskācija — lietoja arī P. Stučka. Taču no viņa darbiem redzam, ka viņš zemes rentes proletārisko konfiskāciju saistīja ar revolucionārām prasībām pēc muižnieku zemes konfiskācijas un nacionālizācijas.

1926. g. P. Stučka savā priekšvārdā K. Kautska grāmatas «Agrārjautājums» izdevumam krievu valodā (kas iznāca Maskavā) jau tieši uzsvēra, ka absolūtās zemes rentes proletāriskās konfiskācijas prasība vispār ir kļūdaina, jo rada nepareizu priekšstātu par agrārā jautājuma revolucionāras risināšanas ceļu un metodi. — 170.

³⁸ Domāta oportūnistiskā *Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija* (LSDSP), ko 1918. gadā nodibināja no Latvijas Sociāldemokrātijas izslēgtie meņševiki. Šī partija darbojās līdz 1934. g. 15. maija fašistiskajam apvērsumam, kad tika likvidēta. LSDSP būtībā realizēja sīkburžuāzisku politiku, gribēja ar sociālas demagoģijas un reformu palīdzību atturēt darbaļaužu masas no revolucionāras cīņas par buržuāzijas diktatūras gāšanu. Objektīvi tā bija buržuāzijas aģentūra strādnieku kustībā. Lideri — P. Kalniņš, F. Menders, B. Kalniņš u. c. — 170.

³⁹ *Majorāts* — nekustamā īpašuma (galvenokārt zemes īpašuma) mantošanas veids, pēc kura mantojums pieder ģimenes vai dzimtas vecākajam loceklim. Majorāts aizkavēja ģimenes (dzimtas) īpašuma saskaldīšanos un bija raksturīgs feodālajai iekārtai, taču vairākās zemēs tas daļēji saglabājās arī kapitālisma apstākļos. Līdz Oktobra revolūcijai Krievijā majorāta tiesības attiecināja uz muižnieku dzimtu zemēm. — 181.

⁴⁰ Šeit pirmām kārtām domāti tautas saimniecības nozaru un uzņēmumu vadītāju — organizatoru kadri, kuri pirms Oktobra revolūcijas kalpoja buržuāzijai un lielāko tiesu nāca no buržuāziskajām ģimenēm. Pret padomju varu viņi izturējās naidigi. Jaunajiem Padomju valsts kadriem, kas nāca no strādniekiem un zemniekiem, sākumā nebija pieredzes. V. I. Ļeņins šajā sakaribā 1918. g. pavasari norādīja,

ka «tiklab padomju iestāžu, kā arī ekonomisku vienību, kas darbojās Krievijas robežas, organizētība ir ārkārtīgi zema» (*Lenins V. I. Raksti*, 27. sēj., 177. lpp.). Komunistiskās partijas un tās vadona V. I. Lenīna tiešā vadībā samērā īsā laika posmā no darba tautas vienus tika izaudzināti Padomju valsts organizatoru kadri, kas sekmīgi vadīja valsts un sabiedriskās dzīves iecirkņus, prasmīgi organizēja sociālistisko celtniecību. — 189.

⁴¹ 1919. g. ziemā un pavasarī tika veikti priekšdarbi Doles hidroelektrostacijas celtniecībai. Sajā jautājumā izstrādāja vienošanās projektu starp Padomju Latvijas un KSFPR valdību. Pēc padomju varas krišanas buržuāziskajā Latvijā šie darbi netika turpināti. 1936.—1940. g. pēc jau 1914. g. izstrādāta projekta ar zviedru firmu dalību uzcēla Keguma HES ar samērā nelielu jaudu. Plānu radīt lielas jaudas hidroelektrostaciju pie Doles jaunā variantā ištekoja Padomju Latvijā ar daudzu PSRS brālīgo republiku palīdzību 1966.—1975. g., kad uzcēla Rīgas HES ar jaudu 384 tūkst. kWh. — 198.

⁴² P. Stučka pozitīvi vērtēja 1919. g. februārī nodibinātās Latvijas augstskolas darbu un atzina, ka tās pasniedzēji «visumā strādāja labi un apzinīgi». Taču viņš norādīja, ka agronomijas fakultātē par klausītājiem iestājušies galvenokārt pilsētu iedzīvotāji no buržuāziskām aprindām, lai izvairītos no karaklausības Latvijas Padomju armijā. (*Stučka P. Rakstu izlase*, 2. sēj. R., 1978, 420. lpp.) Acīmredzot arī daļa šās fakultātes pasniedzēju nebija lojāli pret padomju varu. — 205.

⁴³ P. Stučka šeit acīmredzot domā Vidzemes muižniekus — liberaļos dzimtbūšanas aizstāvju, kuru priekšgalā bija Vidzemes landrāts aprīņķa maršals F. von Ziverss, viņa brālis Pērnavas aprīņķa maršals P. fon Ziverss, landrāts grāfs Mellins u. c., kas uzskatīja par nepieciešamām zināmas reformas, lai mazinātu šķiru cīnas asumu laukos un tā nostiprinātu Vidzemes muižniecības varu. Sajā muižnieku grupējumā («Ziversa partījā») ietilpa arī atsevišķi Vidzemes muižnieki, kas pirmie mēģināja pārkārtot kļaušu saimniecību, pārejot uz daudzlauku sistēmu un mēģinot ieviest racionālāku lopkopību. — 205.

⁴⁴ Acīmredzot te domātas t. s. «tautas augstskolas», kurās galvenie mācību priekšmeti bija saistīti ar lauksaimniecību. Tās sagatavoja zemnieku jaunatni speciālām lauksaimniecības skolām un institūtiem. Pie tām tika organizēti arī kursi zemkopībā, lopkopībā un dārzkopībā. Šīs «tautas augstskolas» daudzos gadījumos kļuva arī par lauku dzīves kultūras centriem. — 206.

⁴⁵ Acīmredzot te domāti, pirmkārt, paša P. Stučkas raksti «Strādnieku arodnieciskās biedrības un politika» un «Pirmais kalpu deputāts Jāzeps Arčs», kas bija ievietoti žurnāla «Karogs» 1906. g. 3. un 4. numurā. Tājtos ar piemēriem no Anglijas strādnieku kustības vēstures pamatota atziņa, ka bez ciešas organizatoriskas un idejiskas kopības ar pilsētu strādnieku organizācijām, bez strādnieku šķiras partijas vadības atsevišķas laukstrādnieku organizācijas nav spējīgas veiksmīgi cīnīties pret muižniekiem un lauku buržuāziju un var pastāvēt tikai neilgu laiku. — 222.

⁴⁶ Domātas Itālijas fabriku-rūpniecu padomes, kuras nodibinājās 1919.—1920. g. revolucionārās kusības uzplūdu laikā. To izveidošanas iniciatore bija komunistiskā grupa «Ordine nuovo» («Jaunā kārtība»),

ko vadīja A. Gramši. 1920. g. masu politiskā streika laikā šīs padomes nodibināja savu kontroli pār ražošanu, vadīja ekonomisko un politisko ciņu, organizēja uzņēmumu bruņotu apsardzību. Pēc fašistu nākšanas pie varas (1922. g.) fabriku-rūpniecu padomes tika likvidētas. — 224.

⁴⁷ *Duhobori* — «gara cīnītāji» — protestantu sekta, kas radās 18. gs. otrajā pusē Krievijā un izplatījās Ukrainas un Centrālās mēlnzemes guberņu zemnieku vidū. 1898.—1900. g. daļa duhoboru izceļoja uz Kanādu, kur sekta turpina darboties. Duhobori uzskata, ka pasaulē visu laiku notiek nemītīgi ciņa starp garu (Ābelu) un miesu (Kainu); visu miesīgo viņi atzīst par grēcīgu un sludina askētismu. — 231.

⁴⁸ Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas ietekmē Rumānijā pastiprinājās strādnieku un zemnieku revolucionārā ciņa. Karalis un valdība bija spiesti politiski manevrēt un izdot dažus reformistiskus likumus. Tā 1918. g. 27. decembrī tika publicēts dekrēts par zemes reformu. Tas paredzēja iestādēm, ārvalstu pilsoņiem un no valsts aizbēgušām personām piederošās zemes ekspropriāciju, kā arī zemes atsavināšanu muižām, kuru platība pārsniedza 100 ha. Dekrēts paredzēja sadalit atsavināto zemi demobilizētajiem karavīriem, bezzemniekiem un siskzemniekiem, kuriem nebija vairāk nekā 5 ha zemes. Taču meži, ūdeņi, dārzu un vīnogulāju platības atsavinātas netika. Likumu par zemes reformu galīgi pieņēma tikai 1921. g., un tas saīlīdzinājumā ar dekrētu bija grozīts par labu lielajiem zemes īpašniekiem. — 232.

⁴⁹ Domātas zemnieku sabiedrības kopīgai zemes izpirkšanai un iepirkšanai ar zemnieku Zemes bankas (sk. 22. piezīmi) kredīta palīdzību. Kredīts tika izsniegt sabiedrībai, un visi tās locekļi uzņēmās kolektīvu atbildību par tā savlaicīgu nomaksu. Nolikums par šīm sabiedrībām tika pieņemts 1888. g. 30. maijā, bet tas stājās spēkā tikai pēc attiecīgas instrukcijas pieņemšanas 1889. g. 21. aprīli. Šīs sabiedrības bija patvaldībai vēlama forma zemes iepirkšanas kreditēšanas jautājumu kārtotānā, jo ļāva efektīvāk izmantot kredīta formu zemniecības ekspluatāšanai. Pašas sabiedrības noteicošā loma bija kulakiem. Pēc 1905. gada revolūcijas, kad atbilstoši Stolipina agrārajai reformai zemi galvenokārt pārdeva individuālajiem pircējiem, šo sabiedrību nozīme strauji mazinājās. — 233.

⁵⁰ Te P. Stučka nav precīzs. Pirmais Itālijas agrārlikuma projekts tika izstrādāts 1894. g. premjerministra F. Krispi vadībā. L. Lucati bija viens no tā autoriem. Likumprojekts, kas bija radies zemnieku pieaugošo nemieru apstākļos, paredzēja Sicilijas lielo latifundiju zemju piespiedu atsavināšanu pēc zemes izpirkšanas noteikumiem un atsavinātās zemes pārdošanu lauku iedzīvotājiem uz kredīta. Taču Itālijas parlaments 1894. g. jūlijā likumprojektu noraidīja. — 244.

⁵¹ 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā starp Eiropas valstīm vairākārt notika sarunas par kopīgu pasākumu organizēšanu ciņai pret anarhistu teroristisko darbību. Romā 1898. g. decembrī konferencē, kurā piedalījās visu Eiropas valstu pārstāvji, apsrieda priekšlikumu noslēgt starptautisku konvenciju anarhisma apkarošanai. Taču lielvalstu pārstāvji nevarēja vienoties, un tādēļ konference bejdās bez rezultātiem. — 244.

⁵² 1906. g. 8. maijā 42 kadetu partijas deputāti I. Valsts domē iesniedza apspriešanai agrāro attiecību pārveidošanas likuma projektu. Tas visumā atbilda kadetu partijas 3. kongresā (1906. g. 21.—25. ap-

rīli) pieņemtajai agrārajai programmai. Kadeti ierosināja izdalīt zemniekiem valsts, kabineta, baznicu un klosteru zemes, kā arī «par taisnīgu cenu» atsavināt daļu muižnieku zemes, no kuras izveidot valsts zemes fondu zemes pārdošanai zemniekiem. Ar šādu programmu liberālā buržuāzija cerēja sanemt zemnieku politisku atbalstu, pārvērst zemniecību par savu politisko rezervi. Ekonomiski šis projekts atspoguļoja vidējo muižnieku intereses. Galvenais projekta mērķis bija apslāpēt lauku iedzīvotāju revolucionāro ciņu.

Zemnieku deputāti I Valsts domē (trudoviki) neatbalstīja šo projektu. Savukārt reakcionārajām partijām tas šķita pārāk radikāls. Projekts netika pieņemts. — 245.

⁵³ *Sizifa darbs* — bezgalīgs smags un bezmērķīgs darbs. Teiciens radies no sengrieķu teikas par valdnieku Siziū, kam dievi pavelējuši nemitigi velt pret kalnu lielu akmeni, kas no virsotnes vienmēr kritis. Projekts netika pieņemts. — 245.

⁵⁴ 1919. g. Berlinē iznāca brošūra «Vācijas Komunistiskās partijas agrārā programma». Taču faktiski tas bija partijas agrārprogrammas pirmais uzmetums. Tas tika izmantots, izstrādājot agrāro programmu, ko pieņēma Vācijas Komunistiskās partijas un Vācijas Neatkarīgās sociāldemokrātiskās partijas (kreiso) apvienošanās kongress, kurš notika 1920. g. 4.—7. decembrī un kurā tika izveidota apvienota Vācijas Komunistiskā partija. Taču vēlāk KP pamatoji atzina šo programmu par nepilnigu un 1930. g. izstrādāja jaunu agrāro programmu, kas vairāk atbilda strādnieku un darba zemnieku savienības priekšnosacījumiem, paredzot zināmu lielu īpašumu zemes dalīšanu. To publicēja 1931. g. — 257.

⁵⁵ *Tautas kristīgā partija* — *Vācu centra partija* — *Centrs* — 1870. g. nodibināta Vācijas katoļu — zemes īpašnieku un buržuāzijas politiska apvienība, vēlāk politiska partija. Centās ietekmēt strādnieku kustību, sludinot sociālu reformu nepieciešamību un veicinot «kristīgo arodbiedrībus» dibināšanu, lai sašķeltu Vācijas strādnieku šķiru un vajinātu tās revolucionāro ciņu. 1911.—1912. g. organizatoriski galīgi noformējās, pieņemot nosaukumu «Vācu centra partija». 1919. g. zināmu laiku figurēja kā «Tautas kristīgā partija», tad atkal pieņēma iepriekšējo nosaukumu — Centrs. Bijā viena no visieteknīgākajām partijām Veimāras republikā. Pēc Hitlera nākšanas pie varas 1933. g. 5. jūlijā izbeidza savu darbību. — 270.

⁵⁶ P. Stučka šeit domājis t. s. «kooperatīvā sociālisma» teoriju — reformistisku koncepciju, pēc kuras pāreja uz sociālistiskām sabiedriskām attiecībām var notikt bez proletāriskās revolūcijas kapitālisma apstākļos, attīstot dažādu veida kooperatīvus, kas pakāpeniski iznīcināsot privāto kapitālismu. Šī koncepcija pauž sīkburžuāzijas ideju par iespēju saglabāt un attīstīt ražošanas līdzekļu siko īpašumu, apvienojot to kooperatīvos un izveidojot dažādu kooperatīvu tīklu. Šo uzskatu plaši propagandēja Francija B. Laverns un E. Puasons, Anglijā — T. Mesers, Krievijā — M. Tugans-Baranovskis un V. Tominans. Tamlīdzīgi uzskatī modernizētā veidā tiek sludināti arī mūsu dienās kapitālistiskajās valstis (piem., Francijā, ASV u. c.). — 279.

⁵⁷ Te acimredzot domāti 1911. g. Itālijā notikušie nemieri, kuru cēlonis bija neraža 1910. g. un ražošanas samazināšanās Itālijas metalurgiskajā un kuģu rūpniecībā, kā arī tekstilrūpniecībā, izraisot

pārtikas produktu cenu celšanos un lielu bezdarbu. Bez tam izplatījās holeras epidēmija. Notika t. s. «holeras dumpji», kuros tika grauti un izlaupīti daudzi veikali, arī kooperatīvu tirgotavas. — 285.

⁵⁸ P. Stučka šeit pārspīlē bada un trūkuma nozīmi tehniskā progresā cēloņu motivācijā un šo parādību sociālo lomu revolucionārās situācijas tapšanā. Pareizāk būtu teikt, ka bads un trūkums ir viens no tehniskā progresā rosinātājiem cilvēces vēsturē, un norādīt arī citus faktorus, piem., zinātnes un ražošanas attīstības mijiedarbību, plāšāku un daudzveidīgāku cilvēku vajadzību un prasību izveidošanos, sabiedrības izaugsmi kopumā, šķiru ciņas apstākļus, kapitālisma attīstības tendences, konkurenci utt. Protams, P. Stučka šeit neapskata tehniskā progresā veicinātājfaktorus sociālistiskajā iekārtā.

Revolucionārās kustības pieredze pierādīja, ka revolūcija var notikt arī apstākļos, kad nav novērojama krasa iedzīvotāju materiālo dzīves apstākļu paslīktināšanās. Izšķiroša loma var būt arī politiskajiem un ideoloģiskajiem cēloņiem. — 287.

⁵⁹ 1849. g. cara valdība izdeva pagaidu likumu par Vidzemes zemniekiem. Tas atzina zemi par muižnieku īpašumu, bet zemniekus par nomniekiem, kuru pienākums ir pēc nomas līguma pildīt kļaušas un nodevas vai arī maksāt nomu. 1860. g. 13. novembrī šis likums ar dažiem grozījumiem tika apstiprināts, taču to publicēja tikai 1863. gadā. Piezīmes pie likuma pantiem deva muižniekiem iespēju lauzt līgumu pirms termiņa un izlikt nomnieku no mājām.

1863. g. tika publicēts arī Kurzemes muižnieku izstrādātais un valdības pieņemtais likums par zemniekiem Kurzemē; tas bija līdzīgs Vidzemes likumam.

Abi likumi atļāva zemes pārdošanu zemniekiem privātpašumā; pārdošanas noteikumus noteica muižnieks. — 296.

⁶⁰ I Valsts domei tika iesniegti trīs likumprojekti agrārajā jautājumā: kadetu (sk. 52. piezīmi), Darba grupas (trudoviku) un 33 eseriem tuvu deputātu projekts. Taču Dome pieņēma apspriešanai tikai pirmos divus. Zemnieku deputāti atbalstīja 23. maijā iesniegto 104 trudoviku deputātu projektu, kas paredzēja muižnieku zemes īpašuma likvidāciju (pieļaujot zināmu izpirkšanu), zemes nacionālizāciju, zemes nodošanu zemnieku rīcībā utt. Tad cara valdība 20. jūnijā publicēja paziņojumu, ka nepieļaus šāda veida likuma īstenošanu. Kadeti savukārt neatbalstīja deputātu — sociāldemokrātu priekšlikumu sariņot Domē balsošanu par likumu projektiem un aicināt tautu īstenot pieņemto likumu revolucionārā ceļā. Tā Dome nepieņēma nekādu lēmmu šajā jautājumā. — 297.

⁶¹ *Viborgas uzsaukums* — atlaistās I Valsts domes deputātu uzsaukums, ko pieņēma Viborgā 1906. g. 9.—10. jūlijā tur sapulcējušies apm. 200 Domes deputāti, galvenokārt kadeti, trudoviki un sociāldemokrāti-mērķešiviki. Uzsaukums aicināja iedzīvotājus nemaksāt nodokļus, nedot rekrūšus un neatzīt valsts aizdevumus, kurus nav sankcionējusi Dome. Uzsaukuma mērķis bija izdarīt spiedienu uz patvaldību, lai tā atjaunotu I Valsts domi. Uzsaukumam nebija revolucionāras nozīmes, tādēļ strādnieku šķira to neatbalstīja. 1906. g. septembrī kadetu partija, cenšoties izlīgt ar carismu, atteicās no uzsaukuma prasībām. — 297.

⁶² *Parceļu saimniecības* — (no franču vārda *parcelle* — daļa, daļiņa), individuāla zemnieka ģimenes siksaimniecība. Radās pirmatnē-

jās kopienas sairuma laikā, veidojoties šķiru sabiedrībai. Klasiskā formā — sīka naturāla patēriņtāja saimniecība, kurai ir zināma patstāvība un kura apvieno lauksaimniecību un primitīvu mājrūpniecību. Paplašinoties sabiedriskajiem sakariem, parceļu saimniecības teritoriāli apvienojās lauku kopienās. Feodālisma laikmetā to zemnieki bija tikai zemes ietotāji. Kapitālistiskā iekārtā parceļu zemniecība kļuva par zemes īpašnieku slāni. Kapitālismam attīstoties, parceļu saimniecība iekļaujas preču ražošanā, zaudē savu patstāvību, vēlāk tiek pakļauta monopolistiskajām apvienībām. Šaurākā nozīmē — tāda siksaimniecība, kuras īpašnieks spieests piepelnīties citos darbos, lai nodrošinātu ģimenei iztiku. — 299.

⁶³ Reakcionārais darbonis Fricis Veinbergs savas publicistiskās darbības sākuma posmā uzrakstīja brošūru «Politiskas domas no Latvijas» (iznāca ārzemēs vācu valodā 1885. g.), kurā aicināja latviešu lauku buržuāziju nodibināt «augstākās īaužu kārtas», t. i., latviešu aristokrātiju, kas atņemtu vācu muižniecībai vadošo politisko lomu un kļūtu par galveno patvaldības balstu Latvijā. Vēlāk F. Veinbergs sludināja izlīgšanu un sadarbību ar vācu baroniem, lai kopīgi apspiestu Latvijas darbaļaužu revolucionāro cīņu. — 299.

⁶⁴ *Latviešu tautas partija* — lielo tirgotāju, namsaimnieku un lauku lielsaimnieku reakcionāra politiska apvienība, ko 1907. g. pēc 3. jūnija apvērsuma nodibināja carisma kalps F. Veinbergs cīņai pret revolucionāro kustību. Šī partija aktīvi propagandēja nacionālismu, antisemitismu un misticismu, palīdzēja cara policijai atklāt un arestēt LSD darbiniekus, denuncēja un vajāja progresīvi noskaņotos latviešu inteligentus, strādnieku kustības dalībniekus. Pēc Februāra revolūcijas Tautas partija atjaunoja pasaules kara laikā pārtraukto darbību, uzstājās pret darbaļaužu revolucionārajām prasībām, atbalstīja viskontrrevolucionārākos spēkus; vēlāk tās politiķi sadarbojās ar vācu imperiālistiem, bija par Latvijas pievienošanu Vācijai. Partijas politiskā ietekme Latvijā bija niecīga. 1918. g. beidza pastāvēt. — 300.

⁶⁵ *Latvijas radikāldemokrātu partija* — nodibinājās 1917. g. martā, apvienoja latviešu buržuāzijas un sīkburžuāzijas pārstāvus, īpaši sīkburžuāzisko intēligenci. Šī skaitliski nelielā partija sludināja reformas, propagandēja nacionālistiskus uzskatus, nostājās pret sociālistisko revolūciju. 1918. g. radikāldemokrāti piedalījās buržuāziskās Tautas padomes un Ulmaņa valdības dibināšanā. 1920. g. buržuāziskās Satversmes sapulces vēlēšanu priekšvakarā apvienojās ar t. s. Darba partiju, bet 1926. g. atjaunoja savu darbību; beidza pastāvēt 1928. g. Ievērojamākie darboņi — G. Zemgals, M. Antons, K. Dišlers u. c. — 301.

⁶⁶ *Redukcija* — muižnieku zemju atsavināšana, pierādot, ka šī zeme ir kroņa īpašums un muižniekiem nav uz to likumīgu īpašuma tiesību. 1655. g. Zviedrijas rikstāgs pēc karala Kārļa X ierosinājuma pieņēma lēmumu par muižu redukciju, taču to sāka īstēnot tikai 1680. g., Kārļa XI valdišanas laikā, un visumā pabeidza 1700. g. Sai laikā arī Vidzemē notika muižu redukcija un rezultātā Vidzemes muižu lielākā daļa pārgāja Zviedrijas valsts rokās. Taču parasti bijušos dzimtīgus atstāja viņu agrākajās muižās par nomniekiem. Zemnieki arī valsts muižā palika dzimtīgveki, kas bija tieši pakļauti muižas nomniekiem. — 301.

⁶⁷ 1919. g. sākumā Baltijas vācu baronu grupa bijušā Vidzemes landmaršala H. fon Strika vadībā organizēja Liepājā sazvērestību, lai nomainītu Ulmaņa valdību ar Baltijas vācu baronu sastādītu valdību, kas proklamētu Baltijas vācu valsti. Bija pat sagatavots tās «konstitūcijas» projekts un atrasts kandidāts «Baltijas tronim» — kāds izbijis Vācijas hercogs. Šī sazvērestība cieta neveiksmi. 16. aprīlī Liepājā notika jauna sazvērestība, ko vadīja ģenerālis fon der Golcs. Tās rezultātā tika pasludināta Ulmaņa valdības gāšana un Niedras valdības nodibināšana. Ulmaņa valdība deklarēja, ka sazvērestības dalībnieku muižas tiks konfiscētas. Tam nebija nekādas nozīmes, jo muižu lielāko daļu jau bija konfiscējusi Latvijas Padomju valdība. Pēc padomju varas krišanas buržuāziskā valdība atdeva daļai sazvērestības dalībnieku viņu agrākos īpašumus. — 302.

⁶⁸ Vācijas sociāldemokrātiskās partijas Breslavas kongress 1895. g. noraidīja G. Folmara un E. Dāvida izstrādāto partijas agrārās programmas projektu, kas paredzēja atbalstīt ne tikai darba zemnieku, bet arī lielsaimnieku prasības un «aizstāvēt zemniecību pret proletarizāciju» kapitalisma apstākļos. — 304.

⁶⁹ V. Dermanis, kas 1905.—1907. g. pieslējās meņševikiem un propagandēja viņu zemes municipalizācijas programmu (sk. 70. piezīmi), avizes «Pēterburgas Atbalss» 1906. g. 24. nrā bija ievietojis kritisku recenziju par P. Stučkas darbu «Piezīmes par agrārjautājumu». P. Stučka uz šo kritiku atbildēja rakstā «Zemes rentes noslēpumi un šķiru cīņa», kas tika publicēts rakstu krājuma «Pūrs» 1906. g. 2. burtncā. — 305.

⁷⁰ Meņševiku izstrādātā *zemes municipalizācijas programma*, ko apspreida KSDSP IV kongresā, paredzēja saglabāt zemnieku zemes privātipašumu, bet muižnieku zemi nodot vietējās pašvaldības orgāniem, kas to iznomoju zemniekiem. Šī programma neparedzēja cariskās iekārtas gāšanu, bet tikai pašvaldību (municipalitāšu) demokratizēšanu. Tā būtu nevis revolucionāra, bet reformistiska agrāra jautājuma atrisināšana. Saglabājoties patvaldībai, vietējo pašvaldības orgānu demokratizācija nebija arī iespējama.

V. I. Ļeņins šo programmu nosauca par meņševiku reakcionārāko ideju. (Sk. Ļeņins V. I. Raksti, 13. sēj., 291. lpp.). — 306.

⁷¹ *Zemes socializācija* bija eseru agrārās programmas galvenā prasība. Tā paredzēja zemes privātipašuma atcelšanu, zemes vienlīdzīgu sadali, nododot to beztermiņa lietošanā tiem, kas paši apstrādā zemi. 1917. g. eseri turpināja propagandēt šo programmu, taču, noslēguši politisku koalīciju ar buržuāziskajām partijām, nekā nedarīja, lai to īstenoju. Zemnieku vairākums atbalstīja šās programmas prasības. Tādēļ boļševiku partija, lai gan tai bija cita agrāra programma, strādnieku un nabadzīgās zemniecības savienības nostiprināšanas labā nolēma atbalstīt eseru agrāro programmu. Tās prasības tika iekļautas Viskrievijas II Padomju kongresa pieņemtajā dekrētā «Par zemi» un VCIK apstiprinātajā dekrētā «Par zemes socializāciju» (1918. g. 27. janv.).

Jāievēro, ka terminu «zemes socializācija» P. Stučka ne vienmēr lieto eseru programmas nozīmē, bet dažkārt attiecinā to uz zemes nacionalizāciju, lauksaimniecības sabiedriskošanu. — 308.

⁷² Domāta sīkburžuāziskā *Latvijas revolucionāro sociālistu partija* — kuras pirmsākums bija E. Rolava un M. Valtera vadītā oportū-

nistiskā Latviešu sociāldemokrātu savienība (sk. 27. piezīmi). 1917. g. Latvijas eseri aizstāvēja buržuāzisko Pagaidu valdību. Agrārajā programmā viņi deklaratīvi prasīja muižu zemes konfiskāciju un izdalīšanu zemniekiem privātā ipašumā. Taču Latvijas lauku darbaaudis, bezzemnieki noraidīja viņu programmu un saliedējās ap LSD. Latvijas eseru politiskā ietekme bija niecīga.

1918. g. beigās viņu nelielā organizācija sašķēlās. Vienu daļu atbalstīja Ulmaņa valdību, otru (Latvijas «kreisie eseri») sākumā atbalstīja padomju varu un legāli darbojās Padomju Latvijā. 1919. g. pavasarī arī šī daļa nostājās kontrevolucionārās pozīcijās. (Sk. *Stučka P. Rakstu izlase, 2. sēj., 549., 550. lpp.*) 1919. g. Latvijas eseru organizācija beidza pastāvēt. — 310.

⁷³ *Zemnieku iesniegumi, «nakazi»* — zemnieku prasības, kas bija formulētas Viskrievijas I zemnieku deputātu padomju kongresa 242 delegātu iesniegumos 1917. g. maijā un ko apkopoja eseri — avizes «Izvestija» redkolēģija, kura 19. un 20. augustā publicēja uz šo iesniegumu pamata sastādītu «Paraugiesniegumu (nakazu)». Sā dokumenta 2. daļa — «Par zemi» tika iekļauta V. I. Ķeņīna izstrādātajā dekrētā «Par zemi», ko pieņēma Viskrievijas II strādnieku un zaldātu deputātu padomju kongress. (Sk. arī 71. piezīmi.) — 332.

⁷⁴ VCIK 1918. g. 27. janvāra dekrēta «Par zemes socializāciju» 8. nodalas 37. pantā bija noteikts, ka zemi var izmantot kultūras un izglītības vajadzībām, lauksaimniecībai, celtniecībai un satiksmes ceļu būvēi. Turpat bija norādīts, ka lietošanu kultūras un izglītības vajadzībām nosaka «sabiedriskā lietderība». Acīmredzot te bija domāta atpūtas parku un sporta laukumu ierīkošana u. tml. — 334.

⁷⁵ *Trūcīgo zemnieku komitejas* tika organizētas pēc VCIK 1918. g. 11. jūnija dekrēta, ko bija sagatavojis KSFPR Pārtikas lietu tautas komisariāts un redīģējis V. I. Ķeņīns. Šīs komitejas kļuva par galveno proletāriāta diktūtās atbalstu punktu uz laukiem 1918. g. vasarā un rudenī. To uzdevums bija apvienot darba zemniecību, lai sagrautu budžu ekonomisko spēku un politisko ietekmi, pārdaļītu padomju varas konfiscēto zemi un attīstītu sociālistisko revolūciju Krievijas laukos, nodrošinot visas vietējās varas koncentrēšanos darbaaužu rokās. Viens no trūcīgo zemnieku komiteju uzdevumiem bija veicināt pārtikas sagādi pilsētām un Sarkanajai Armijai. 1918. g. novembrī šo orgānu vadībā notika lauku padomju pārvēlēšanas. Pēc tam komitejas, kas savus galvenos uzdevumus bija izpildījušas, apvienojās ar šīm padomēm. — 334.

⁷⁶ Padomju Krievijā padomju saimniecības sāka dibināt 1918. g., un tās bija specializētas, piem., sugars lopu, zirgu, cukurbiešu audzētavas. Tās sākumā pārdzivoja lielas grūtības, jo to vadītājiem nebija pieredzes, trūka tehnikas un speciālistu. Tajās bija zema darba disciplīna. Te izpauðās sīkburžuāziskā stihija. V. I. Ķeņīns norādīja, ka zemniekos bija «palicis aizsprendums pret lielsaimniecību. Zemnieks domā: «Ja lielsaimniecība, tas nozīmē, ka es atkal esmu kalps.»» (*Ķeņīns V. I. Raksti, 29. sēj., 180. lpp.*) Komunistiskā partija un Padomju valdība veica lielu izskaidrošanas un organizatorisku darbu, lai šos trūkumus novērstu un padomju saimniecības nostiprinātu. Rezultātā stāvoklis mainījās un šo saimniecību lielākā daļa savus uzdevumus veica. — 337.

⁷⁷ 1919. 14. februārī publicēja VCIK dekrētu «Par socialistisku zemes ierīcību un pasākumiem pārejai uz sociālistisku lauksaimniecību». Jaunais dekrēts apstiprināja zemes sadališanu zemniekiem privātā lietošanā, precizēja zemes ierīcības organizāciju un uzskaīti. Tas ietvēra arī daudz pantu par sociālistiskā sabiedriskā ipašuma attīstīšanu, sabiedrisku saimniecību organizēšanu un darbību lauksaimniecībā. Dekrētā bija nodaļas «Par padomju saimniecībām», «Par lauksaimniecības ražošanas komūnām», «Par zemes sabiedrisku apstrādāšanu» u. c. — 337.

⁷⁸ *Dekrēts par zemes nacionālizēšanu* — Latvijas Padomju valdības dekrēts «Par zemes nacionālizēšanu, lietošanu un pārvaldišanu», ko pieņēma 1919. g. 1. martā. Tas pasludināja visas zemes nacionālizāciju un visu muižu konfiskāciju. Nacionālizētie ipašumi pēc lietošanas veida tika iedalīti divās grupās: 1) padomju saimniecībās un 2) rentes saimniecībās. Galvenais uzsvars tika likts uz padomju saimniecībām, kuru rokās pārgāja muižu zeme un inventārs. Visas privātās saimniecības tika atzītas par nomas saimniecībām. Nomas līgumu slēdza uz vienu gadu.

Šā dekrēta autors bija F. Roziņš. — 341.

⁷⁹ Te ar vārdu komunisms domātas sociālistiskas sabiedriskās attiecības uz laukiem, t. i., sabiedriskās attiecības komunisma pirmajā fāzē — sociālismā. P. Stučka norāda, ka tūlīt pēc proletāriskās revolūcijas uzvaras darba zemnieki vēl neizprot šo attiecību atbilstību viņu vitālajām interesēm un to lielo progresīvo nozīmi. Uz to norādīja V. I. Ļeņins, it ipaši referātā «Par darbu uz laukiem» KK(b)P VIII kongresā 1919. g. 23. martā (*Leņins V. I.* Raksti, 29, sēj., 169.—184. lpp.): «Vidējā zemniecība komunistiskajā sabiedrībā būs mūsu pusē tikai tad, kad mēs atvieglosim un uzlabosim tās dzīves ekonomiskos apstākļus. Ja rīt mēs varētu dot 100 tūkstoš pirmklašu traktoru, apgādāt tos ar benzīnu, apgādāt tos ar mašīniem... tad vidējais zemnieks teiktu: «Es esmu par komūniju» (t. i., par komunismu.) (Turpat, 183. lpp.) — 348.

⁸⁰ *Kabineta zemes* — Krievijas cara ģimenes zemes, kuras pārvaldija ipaša iestāde — «Viņa augstības imperatora kabinets». Daļa šās zemes tika iznomāta. Kabineta zemes galvenokārt atradās Sibīrijā. — 348.

⁸¹ *Būdnieks* — lauku iedzīvotājs, kurš no saimnieka saņēma dzīvojamu platību un nelielu zemes gabalu, par ko viņam zināmu laiku bija jāstrādā ipašnieka saimniecībā. Būdnieki nodrošināja savu ekstensīvi galvenokārt ar dažādiem gadījuma darbiem. — 353.

⁸² *Pusgraudnieks, graudnieks* — persona, kas par lietošanā saņemto zemi atdeva zemes ipašniekam daļu no ražas (parasti pusi). Pusgraudnieks strādāja ar savu inventāru, lopiem un darbaspēku. Sēklu parasti deva zemes ipašnieks. Līgumu par pusgraudu parasti slēdza uz vienu gadu, tādēļ graudnieks necentās zemi uzlabot un zemes auglība pazeminājās. — 353.

⁸³ Te domāts Valkas aprīļka Padomes izpildu komitejas agrārās nodaļas cirkulārs aprīļka vietējām padomēm un padomju saimniecību valdēm. Cirkulārs bija publicēts avizes «Sarkanais Karogs» 1919. g. 73. nr.-ā 25. aprīli, un tajā bija noteikts, ka padomju saimniecību strādniekiem, kas nenodos savus personīgos lopus saimniecībai, jāatstāj padomju saimniecība.

Padomju Latvijas valdības zemkopības komisariāts atcēla šo politiski nepareizo rīkojumu. Avīzē «Cīņa» 10. maijā bija publicēts zemkopības komisāra vietnieka J. Bērziņa-Andersona parakstīts paziņojums, kurā bija norādīts, ka strādnieki, kuri nevēlas nodot personīgos lopus, var palikt padomju saimniecībās. — 356.

⁸⁴ Sakarā ar fon der Golca un Bermonta armijas uzbrukumu Rīgai buržuāziskā Latvijas valdība pasludināja karastāvokli ar Vāciju. 1920. g. aprīlī un maijā Berlinē notika abu pušu sarunas par attiecību noregulešanu. Vācijas delegācija pieprasīja, lai Ulmaņa valdība respektē vācu īpašumus, atļauj atgriezties Latvijā vāciešiem, kas tur agrāk dzīvojuši, un vispār neceļ ierobežojumus Vācijas pilsoniem, kuri vēlētos darboties Latvijā. Latvijas un Vācijas pagaidu līgumā, ko abpusēji galīgi parakstīja 1920. g. 15. jūlijā, īpaša punkta par šo jautājumu nebija, taču tajā teikts, ka tiek atcelti visi izņēmuma rīkojumi, kuri attiecas uz otras valsts pilsoņu privāttiesībām un vērsti pret otras valsts pilsoņiem viņu valsts piederības dēļ. — 361.

⁸⁵ Sie P. Stučkas vārdi attiecināti tikai uz privātu muižu saimniecībām. Latvijas KP agrārās programmas projektā, ko P. Stučka izstrādāja 1920. g. pavasarī un kas iekļauts grāmatā «Darbs un zeme» kā VII nodaļas 23. paragrāfs, norādīts, ka padomju saimniecības organizēs tur, kur varēs tām nodrošināt inventāru. Pārējo muižu zemi paredzēja nodot zemkopju apvienībām sabiedriskai apstrādāšanai vai izdalit bezzemniekiem un sīkzemniekiem privātā lietošanā. (Sk. šā sēj. 403. lpp.) — 361.

⁸⁶ Grūtajos pilsoņu kara un ārzemju intervencijas gados padomju naudas sistēma vēl nebija nostiprinājusies. Bez tam kara komunisma politika ierobežoja naudas nozīmi ražojumu apmaiņā; tika praktizēta tieša ražojumu apmaiņa. No tā arī izriet P. Stučkas izteiktais secinājums. Pēc KK(b)P X kongresa, jaunās ekonomiskās politikas apstākļos, kad attīstījās naudas un preču attiecības un izveidojās stabila padomju valūta, nauda guva vispārēja ekvivalenta lomu arī ražojumu apmaiņā, kas notika ar kooperatīvu starpniecību. — 366.

⁸⁷ Bailēs no jaunas revolūcijas un padomju varas atjaunošanas Latvijas buržuāzija bija spiesta realizēt agrāro reformu, kaut arī nekonsekventi. Likumu par agrāro reformu buržuāziskā Satversmes sapulce pieņēma 1920. g. septembrī. Tas paredzēja muižu zemes lielākās daļas sadalīšanu «zemes prasītājiem», pie tam priekšroku deva tiem, kas bija piedalījušies revolucionārās kustības apspiešanā, cīņā pret padomju varu.

Sai agrārajai reformai bija kontrrevolucionāra nozīme, jo tā atcēla padomju varas izdarīto zemes nacionālizāciju, atjaunoja zemes privātīpašumu un daļēji arī muižnieku tiesības. Vācu baroniem tika atstāti viņu īpašumi pilsētās un muižu centri ar 50 līdz 100 ha zemes pie katra centra. Uz darbaļaužu rēķina bankām samaksāja atsavināto muižu hipotēku parādus. — 372.

⁸⁸ Domāta F. Eberta valdības 1918. g. novembra beigās nodibinātā «socializācijas komisija», kuru vadīja K. Kautskis un kurā darbojās oportūnistu un buržuāzijas pārstāvji. Tai it kā uzdeva izpētīt Vācijas rūpniecības nacionālizācijas iespēju un iesniegt attiecīgus priekšlikumus. Taču faktiski tā bija domāta darbaļaužu apmānišanai un kalpoja par valdības kontrrevolucionārās darbības aizsegai. Komisijas rekomendācijas tika izmantotas, izstrādājot vispārēju «socializācijas» likumu, ko pieņēma Vācijas Nacionālā sapulce 1919. g. martā. Tas

deklarativi pielāva atsevišķu privātu rūpniecības uzņēmumu atsavināšanu un pāreju valsts īpašumā, izmaksājot īpašniekiem kompensāciju, kā arī ražošanas un materiālo labumu sadales regulēšanu, ko veiktu valsts orgāni. Faktiski šis likums kalpoja valsts monopolistiskajam kapitālismam. Drīz pēc likuma pieņemšanas, 1919. g. aprīlī, «sociālizācijas komisija» tika atlaista. — 373.

⁸⁹ P. Stučka, tāpat kā daudzi komunisti, tanī laikā uzskatīja, ka, notiekot pārejai no kapitālisma uz sociālismu, naudas-preču attiecības izzudīs. Pēc KK(b)P X kongresa jaunās ekonomiskās politikas apstākļos viņš atteicās no šī viedokļa un atzina naudas-preču attiecību objektīvo nepieciešamību sociālistiskā valstī. — 380.

⁹⁰ Te autors nav precīzs. Vācijas Komunistiskajai partijai vēl nebija programmas, kas nodrošinātu stabilas strādnieku un zemnieku savienibas izveidošanos un nostiprināšanos (sk. 54. piezīmi). KK(b)P programma, ko pieņēma partijas VIII kongress, šajā ziņā tai bija tālu priekšā. Pēc pilsoņu kara izbeigšanās tautas saimniecības, īpaši rūpniecības atjaunošanas gaitā Padomju valstij radās arvien lielākas iespējas sniegt palidzību darba zemniecībai, un tas arī tika darīts. Strādnieku un zemnieku savienība Padomju zemē guva arī ekonomiskas savienības raksturu. — 396.

⁹¹ Te minētais K. Kautska citāts liecina, ka viņš jau pagājušā gs. 90. gados centās šķiru cīņas vēsturi izskaidrot oportūnistiski samiernieciskā garā. Vēlāk K. Kautskis kļuva par oportūnisma paveida — centrismā ievērojamāko pārstāvī, noliecīja proletāriskās revolūcijas un proletariāta diktatūras nepieciešamību, aizstāvēja buržuāzisko demokrātiju un studināja kapitālisma pārvēršanos sociālismā buržuāziskās valsts ietvaros, t. i., arī sava veida kompromisu starp buržuāziju un proletariātu. — 409.

⁹² 19. gs. sociālistiskajā literatūrā ieviesās prakse dalīt revolūciju sociālā un politiskā revolūcijā, tā norādot uz revolūcijas uzdevumu divām savstarpēji saistītām pusēm. K. Markss uzsvēra, ka katra revolūcija ir sociāla, jo tā iznīcina veco sabiedrisko iekārtu, un katra revolūcija ir politiska, jo tā gāž veco valsts varu (Markss K., Энгельс Ф. Соч., т. 1. М., 1954, с. 448). Taču vācu sociāldemokrātu literatūrā, īpaši K. Kautska darbos, tas netika pietiekami uzsvērts, un dažkārt sociālā un politiskā revolūcija tika interpretētas kā atsevišķi procesi. Tas kavēja izprast revolūcijas būtību, tādēļ marksistiskajā literatūrā vēlāk lietoja tikai sociālās revolūcijas jēdzienu, kas ietver visas revolūcijas iezīmes, arī politisko apvērsumu. — 417.

⁹³ P. Stučkas formulējums prasa precizējumu. Sabiedrības bāze ir ražošanas attiecību kopums attiecīgajā sabiedrības vēsturiskās attīstības posmā. K. Markss norādīja: «Šo ražošanas attiecību kopums veido sabiedrības ekonomisko struktūru, reālo bāzi, uz kurās paceļas juridiskā un politiskā virsbūve un kurai atbilst noteiktas sabiedriskas apziņas formas.» (Markss K., Engelss F. Darbu izlase divos sējumos, 1. sēj., 326. lpp.) — 422.

⁹⁴ P. Stučka šeit acīmredzot norāda uz F. Engelsa izteikto domu, ka revolūcijas laikā «tautas 5 gados aiziet tālāk uz priekšu nekā ik-dienīšķā gaitā veselā gadusimtenī» (sk. Markss K., Энгельс Ф. Соч., т. 8. М., 1957, с. 38). P. Stučka piedēvējis šo izteicīnu K. Marksam tādēļ, ka uzskatīja darbu «Revolūcija un kontrrevolūcija Vācijā», kurā

tas atrodams, par K. Marksā sacerējumu. Paskaidrojumu par šī uzskata cēloni sk. *Stučka P. Rakstu izlase, 2. sēj., 535., 536. lpp.* — 424.

⁹⁵ P. Stučka te norāda, ka sociālistiskās revolūcijas un sociālisma celtniecības rezultāti Padomju Krievijā un citās padomju republikās būs nesagraujami arī tāpēc, ka tie ir daļa no pasaules revolucionāra procesa un padomju darbaudis saņem un saņems atbalstu no citu zemju strādniekiem un darba zemniekiem. Bez tam tiek uzsvērts, ka sociālisms galīgi uzvarēs tikai tad, kad būs uzvarējusi sociālistiskā revolūcija vismaz dažās citās valstis un imperiālisma spēki nespēs sa-graut sociālistisko iekārtu ar ārējas agresijas palīdzību. — 429.

⁹⁶ *Jonatāna biedriba* — Rīgas strādnieku un amatnieku savstarpējas palīdzības biedriba, kas nodibinājās Pārdaugavā 1869. g., sniedza palīdzību slimības un nelaimes gadījumos, kā arī izmaksāja bēru pabalstus. 19. gs. 90. gados bija cieši saistīta ar Jauno strāvu. Biedribas telpās notika jaunstrāvnieku (P. Stučkas, F. Rozīna u. c.) vadīti jautājumu un atbilžu vakari, priekšslasijumi u. c. pasākumi. 1915. g. biedriba pārtrauca darbu; atjaunojās 1920. g., bet jau ar citu nozīmi. — 431.

⁹⁷ P. Stučka te norāda, ka V. I. Ķeņins 1917. g. septembrī un oktobrī darbos «Boļševikiem jāņem varu», «Krīze nobriedusī», «Vai boļševiki noturēs valsts varu?» u. c., kā arī runās un tiekoties ar partijas darbiniekiem, pārliecinoši pierādīja proletāriskās revolūcijas iestenošanas un Padomju valsts nodibināšanas vēsturisko nepieciešamību un iespēju. Atbalstot V. I. Ķeņina uzskatu, KSDS(b)P CK 1917. g. 10. un 16. oktobri pieņēma vēsturiskos lēmumus par bruņoto sacelšanos. — 433.

⁹⁸ K. Imuns rakstā žurnāla «Komunists» 1919. g. 2. nr.-ā «Masas un vadoņi» pievienojās P. Celmīņa un citu ultrakreiso apsūdzībām pret LKP CK un Latvijas Padomju valdību, ka neesot pietiekami organizēta LSPR aizsardzība, izvērsta cīņa pret buržuāziju u. tml.

KK(b)P CK plēnums 1919. g. 4. jūlijā vienbalsīgi atzina, ka «presē lasāmie uzbrukumi Latvijas Komunistu CK ir nepamatoti». LKP CK rūpīgi analīzeja 1919. g. notikumus un secināja, ka Rīgas krišanas un Padomju Latvijas armijas atkāpšanās galvenais cēlonis bija ārzemju interventu militāro spēku lielais pārvars. — 434.

⁹⁹ *Glābšanas armija, Pestišanas armija* — reliģiski filantropiska organizācija, ko Londonā 1865. g. nodibinājis metodistu garīdznieks Buts. Savā organizācijas struktūrā tā kopē armiju, tai ir dienesta pakāpes, tās dalībnieki tērpi uniformās. Pestišanas armija pārzina naktsmiļnes un ēdnīcas klaidoniem un prostitūlām utt. No Anglijas šī organizācija izplatījusies gandrīz visās kapitālistiskajās zemēs. Organizācija kalpo arī buržuāziskās ideoloģijas izplatīšanai un cēnšas atturēt nabadzīgos darbaudis no šķiru cīņas, tādēļ tai ir anti-revolucionāra loma. — 437.

¹⁰⁰ Šādas prasības KK(b)P VIII kongresā pieņemtajā partijas programmā nebija. Tā bija kongresa lēmumos organizatoriskajā jautājumā, kur norādīts, ka «strādnieki, kas nostrādājuši padomju darbā vien vairāk nekā trīs mēnešus bez pārtraukuma, sūtāmi atpakaļ uz rūpniču vismaz uz vienu mēnesi» (Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. d. R., 1954, 389. lpp.). — 444.

¹⁰¹ Šis P. Stučkas dotaies tiesību formulējums pareizi interpretē tiesību šķirisko būtību, taču nav pilnīgi precīzs pēc formas. Tiesības ir par likumu padarīta valdošās šķiras gribu, kuras saturu nosaka šīs šķiras materiālie dzīves apstākļi un tās intereses. Tiesības izpaužas valsts varas nodibinātās vai sankcionētās normās un tām atbilstošās tiesiskās attiecībās. — 451.

¹⁰² Te domāti t. s. juridiskie sociālisti — sīkburžuāziskas teorijas piekritēji, kas sludināja pāreju uz sociālismu, grozot tiesības un likumus buržuāziskas valsts ietvaros. Šā virziena ievērojamākie pārstāvji bija A. Mengers, K. Renners un H. Rādbruhs, kas darbojās Vācijā un Austrijā. Šo antizinātnisko mācību savā laikā asi kritizēja F. Engels rakstā «Juridiskais sociālisms». (Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 21, с. 495—516) — 456.

¹⁰³ Vācijas sociāldemokrātiskās partijas Erfurtes programmā (1891. g.) tika formulēta tēze, ka reliģija jāpasludina par privātu lietu, t. i., tā jāatdala no valsts, un ticēt vai neticēt ir katrā pilsoņa personīga lieta. Taču vēlāk oportūnišķi šo tēzi iztulkoja tā, ka arī partijai reliģiozitāte jāuzskata par katru cilvēku personīgo lietu, kurā nav jāiejaucas. Tā faktiski bija atteikšanās no ideoloģiskas cīņas ar reliģiju. Šo nepareizo nostāju kritizēja V. I. Lēpins darbā «Par strādnieku partijas attiecībām pret reliģiju». (Лепин В. И. Ракsti, 15. сēj., 364. lpp.) — 459.

¹⁰⁴ P. Stučka pareizi norāda, ka cilvēka tikumiskā uzvedība nav atraudama no tās dabiskajiem priekšnosacījumiem, kas izveidojušies ilgstošā bioloģiskā evolūcijā, taču atkārto 20. gs. pirmajā ceturtdaļā sociāldemokrātiskajā literatūrā samērā plaši izplatīto uzskatu, ka sociālās iezīmes jāmeklē arī dzīvnieku pasaulei. Tā kā sociālās parādības raksturīgas tikai cilvēku sabiedrībai, nevar runāt par sociālajiem instinktiem dzīvnieku pasaulei. (Piezīmi sagatavojis P. Laizāns.) — 460.

¹⁰⁵ *Kristīgais sociālisms* — mācība, kas censās piešķirt kristīgajai reliģijai sociālistisku nokrāsu, iztēlojot to par darbalaužu interešu aizstāvi un lidzekli, lai atbrīvotos no visām sociālajām nelaimēm. Tas radās 19. gs. kā prestsats proletariāta revolucionārajai kustībai un sludināja sociālu konfliktu atrisināšanu šķiru samierināšanas cejā, mūsu dienās tas ir viens no buržuāziskās ideoloģijas paveidiem. Par kristīgajiem komunistiem P. Stučka acīmredzot nosaucis reliģiskos darboņus, kas centās pielāgot kristīgo ticību komunistu idejām, apgalvodami, ka reliģija esot savienojama ar cīņu par sociālismu un komunismu. — 464.

¹⁰⁶ Marksistiskā filozofija ir viena no marksisma—lēpinisma sastāvdalām. Tās secinājumi kalpo par pamatu zinātniskajam komunismam, kas pēta sociālo kustību, kuras mērķis ir likvidēt kapitālismu un izveidot sociālistisku un pēc tam komunistisku sabiedrību. Sevišķi liela nozīme zinātniskajā komunismā ir vēsturiskā materiālisma pamatotajai mācībai par šķiru cīņu. Zinātniskais komunisms savukārt veicina dialektiskās metodes attīstīšanu, palīdz filozofijai atklāt vēsturiskās un sociālās likumsakarības. — 470.

¹⁰⁷ Tā P. Stučka acīmredzot raksta sakarā ar Raiņa politisko darbību buržuāziskajā Latvijā un viņa iestāšanos oportūnistiskajā Latvijas Sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā. Vēlāk, dzīļi vīlies buržuāziskajā valsts iekārtā, Rainis uzturēja kontaktu ar revolucionārājām aprindām un darbojās izdevniecībā «Daire un Darbs». — 477.

¹⁰⁸ Pēc P. Stučkas darba «Lekcijas par vēsturisko materiālismu iznākšanas» K. Imuns, kura raksts «Masas un vadoņi» šajā darbā bija kritizēts, publicēja Petrogradas latviešu boļševiku avīzes «Komunistišs» 6 numuros (126.—131. nr.) garu rakstu «Piezīmes par vadoņiem un masām», kurā centās atspēkot P. Stučkas kritiku. K. Ozoliņš (Tomass) avīzes «Krievijas Ciņa» 1920. g. 60. nr-ā publicēja recenziju par P. Stučkas darbu. Visumā viņš «Lekcijas par vēsturisko materiālismu» vērtēja augstu, taču jautājumā par vadoņu lomu bija tādās pašās domās kā K. Imuns — t. i., uzskatīja, ka izcilām personībām nav liela loma vēstures veidošanā. P. Stučka uz to atbildēja ar rakstu «Revolūcijas cālis». — 496.

¹⁰⁹ P. Stučka te kritizē 1917. g. Petrogradā izveidoto «Proletkulta» organizāciju (A. Bogdanovu u. c.), kas neatzina Komunistiskās partijas vadošo lomu kultūras jomā, centās darboties neatkarīgi no Padomju valdības, pilnīgi noraidīja iepriekšējā kultūras mantojuma nozīmi un pauða vulgārus uzskatus par sociālistiskās sabiedrības kultūru.

1920. gados Komunistiskā partija panāca, ka šis kļūdainais virziens tika pārvarēts un «Proletkulta» biedru lielum lielais vairākums atbalstīja partijas kultūras politiku. 1932. g. «Proletkults» beidza pastāvēt. — 506.

¹¹⁰ *Aleksandrijas skolas literatūra* — šaurākā nozīmē Aleksandrijā senajos laikos radītie literārie darbi; plašākā — visa antīkā grieķu literatūra no Maķedonijas Aleksandra līdz Jūlija Cēzara valdīšanas laikam, kas radīta kā pašā Grieķijā, tā Ēģiptē, Itālijā, Sīrijā un Mazāzijā. — 506.

¹¹¹ Carisms bija spiests piekāpties revolucionārās tautas priekšā un izdot 1905. g. 17. oktobra manifestu. Latvijā 1905. g. oktobra un novembra generālstreiku panākumu rezultātā vietējie varas orgāni nespēja vairs apspiest revolucionāro cīņu un daļēji zaudēja kontroli pār stāvokli Kurzemē un Vidzemē. Rīgas sociāldemokrātisko organizāciju Federatīvā komiteja un rīcības komitejas laukos jau sāka darboties kā revolucionāras vietējās varas orgāni. — 508.

¹¹² Bruņotas cīņas ar cara karaspēku un melnsimtniekiem 1905. g. novembrī un decembī notika arī citos Krievijas novados. Proletariātā sacelšanās Maskavā bija šo cīņu kulminācijas punkts. — 508.

¹¹³ Padomju valsts grūtais ekonomiskais stāvoklis un jaunas plāšas ārvalstu intervencijas draudi spieda Padomju Krieviju sākt sarunas ar buržuāzisko Latvijas valdību. LKP CK šajā laikā vēl nespēja izprast miera noslēgšanas nepieciešamību un tādēļ savā sēdē 1920. g. 4. janvārī izvirzīja iebildumus pret miera sarunām, uzskatot, ka buržuāzijas pārvaldītajā Latvijas daļā brieset revolucionāra sacelšanās, kas gāzīs Ulmaņa valdību. V. I. Ļeņins pārliecināja LKP vadītājus, ka miera noslēgšana ir vitāli nepieciešama kā KSFPR, tā visas pasaules revolucionārās kustības interesēs. P. Stučka šajā sakaribā LKP VII kongress (1923. g.) atzīmēja: «Mēs lojāli piekāpāmies un aģitāciju pret mieru nevedām.» — 510.

¹¹⁴ Jau 1919. g. pavasarī Igaunijas presē parādījās raksti, kas izteicās par miera noslēgšanu ar Padomju Krieviju un Padomju Latviju, kuras tūlit atsaucās un izteica gatavību sākt miera sarunas. Taču

Anglija un Francija piespieda O. Strandmana vadīto buržuāzisko Igaunijas valdību turpināt karu. Sarunas par miera noslēgšanu sākās tikai 1919. g. decembri, un KSFPR miera līgumu ar Igauniju parakstīja 1920. g. 2. februāri. — 511.

¹¹⁵ So rezolūcijas projektu P. Stučka uzrakstīja 1919. g. decembrī, pēc tam kad Viskrievijas VII Padomju kongresa laikā (5.—10. dec.) bija notikusi Maskavā esošo LKP CK locekļu apspriede, kas apskaitīja jautājumu par LKP turpmāko stāvokli sakarā ar gaidāmajām KSFPR sarunām ar buržuāzisko Latvijas valdību par miera noslēgšanu. Uz to pamatojoties, P. Stučka uzrakstīja LKP CK vēstuli, kurā ieteica sasaukt nelegālu partijas konferenci. Vēstulei bija pievienots šīs konferencei izvirzītais rezolūcijas projekts. To LKP CK saņēma 1920. g. 6. janvāri. Konferenci sasaukt neizdevās, tādēļ projektu apsprieda un pieņēma LKP CK sēdē Rīgā 1920. g. februāri. — 514.

¹¹⁶ 1919. g. buržuāziskās Latvijas un Igaunijas valdībai izcēlās robežstrīds par Valku, Ainažiem, Roņu salu u. c. apdzīvotām vietām, uz kurām pretendēja abas puses. Jautājumu par Valku nodeva šķirējtiesai, ko vadīja angļu pulkvedis Tallents. Tā 1920. g. jūlijā sadalīja Valku, pie tam pilsētas lielāko daļu piešķīra Igaunijai. Ainaži palika Latvijas sastāvā. No pretenzijām uz Roņu salu buržuāziskā Latvija atteicās tikai 1923. g.

Robežstrīds ar buržuāzisko Lietuvas valdību skāra Palangu, Mažeikus, Ilūkstes apriņķi u. c. Kādu laiku Lietuva pretendēja arī uz Daugavpili. Šo strīdu izlēma šķirējtiesa, ko vadīja angļu profesors Simpсоns. Tā beidza darboties 1920. g. martā, piešķirot Palangu un Mažeikus Lietuvai, bet Ilūkstes apriņķi Latvijai. — 515.

¹¹⁷ Ulmaņa valdība, baidoties no Antantes, neuzdrošinājās sākt atklātas sarunas par miera noslēgšanu ar KSFPR. Maskavā 1920. g. janvāra sākumā no buržuāziskās Latvijas ieradās Sarkanā Krusta delegācija, kuru vadīja meņševiku līderis F. Menders un kuras oficiālais uzdevums bija kārtot gūstekņu apmaiņas jautājumu. Taču faktiski tai vajadzēja vest slepenas sarunas par pamieru. Sarunas sākās 11. janvārī, un pamieru noslēdza 1. februāri. — 518.

¹¹⁸ *Latvijas Komunistiskās partijas Ārzemju birojs* — LKP un tās CK ārzemju orgāns, kas pārstāvēja partiju ārpus Latvijas buržuāziskās diktatūras kundzības gados. LKP CK lēmums par Biroja nodibināšanu pieņemts 1920. g. 25. janvāri, pirmā tā sēde notika 31. janvārī. No 1920. g. oktobra Birojs reizē bija arī Komunistiskās Internacionālēs Latvijas sekcijas sekretariāts. Biroja sastāvā dažādos laikposmos darbojās P. Stučka, D. Beika, J. Bērziņš-Ziņelis, J. Daniels, O. Kārkliņš, K. Krastiņš, K. Pečaks u. c. Biroju likvidēja 1936. g. — 521.

¹¹⁹ «*Tautas padome*» — Latvijas buržuāzisko partiju izveidots kontrrevolucionārs orgāns, ko nodibināja 1918. g. 17. novembrī. Tās darbā piedalījās arī meņševiki. Buržuāzija «*Tautas padome*» pasludināja par augstāko varu Latvijā, taču tautas masas to neatzina un tā faktiski sāka darboties tikai pēc tam, kad ārzemju interventi bija ieņēmuši Rīgu un Vidzemi. Darbibu tā beidza 1920. g. pavasarī pēc buržuāziskās Satversmes sapulces ievēlēšanas. — 525.

¹²⁰ P. Stučka vēl nebija saņēmis pietiekamu informāciju par asīņajiem notikumiem Valmierā un tādēļ nezināja, kas ir nogalinātie. To

vairākums bija agrākā LKP Darba jaunatnes savienības pulciņa «Darbs» biedri, kas 1919. g. jūnijā, pēc tam kad kontrrevolucionārie spēki ieņēma Valmieru, bija atstāti pagrides darbā un izveidoja nelegalu komjaunatnes organizāciju. Valmieras komjaunieši izplatīja nelegalo literatūru, uzvilkā pilsētā sarkanos karogus, nodibināja sakarus ar citiem aprīņķa komjaunatnes nelegālajiem pulciņiem. 1919. g. 14. decembrī pēc viņu ierosmes Kokmuižas (tag. Kocēnu) kapličā tika saņukta aprīņķa komjaunatnes konference, uz kuru ieradās arī LKP CK loceklis J. Ozols (Ziedonis). Provokatora nodoti, konferences dalībnieki un citi organizācijas biedri tika apcietināti, spīdzināti un notiesāti. 11 apcietinātos, to vidū J. Ozolu (Ziedoni), nogalināja. — 527.

¹²¹ Avīze «Krievijas Ciņa» 1920. g. 31. janvārī, atsaucoties uz acu liecinieku ziņojumiem, rakstīja, ka buržuāziskās Latvijas armijas virsnieki un kareivji vairākas dienas Kārsavā aplaupījuši un terorizējuši vietējos iedzīvotājus. — 528.

¹²² Kad vācu imperiālistu ekspedīcijas korpuss un somu baltgvardi bija apspieduši proletārisko revolūciju un gāzuši padomju valdību Somijā, tās buržuāzija pasludināja monarhiju. Somijas seīms 1918. g. 9. oktobrī ar 64 balsīm pret 41 ievēlēja Hesenes prinči Frīdrihu Kārli par Somijas karali. Pēc Novembra revolūcijas Vācijā somu buržuāzija tūlit pārorientējās uz Antanti, par reģentu iecēla Mannerheimu, bet 1919. g. jūlijā jaunievēlētais seīms pasludināja Somiju par republiku. — 530.

¹²³ Rīgas pilsētas domes vēlēšanās (1920. g. 18. janvārī) figurēja 11 vēlēšanu saraksti. No tiem tikai 3 bija atsevišķu partiju — meņģevistiskās Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas, buržuāziskās Radikālo demokrātu un sīkburžuāziskās Latvijas Bunda organizācijas saraksti. Buržuāziskās vācu apvienības saraksts pārstāvēja Vācu-baltiešu reformu partijas, Vācu progresistu partijas un Baltiešu-vācu demokrātiskās partijas kopīgi izvirzītos kandidātus. Ar nosaukumu «Demokrātu savienība» figurēja politikānu grupa, kuras lielākā daļa bija darbojusies 1917. g. nodibinātajā sīkburžuāziskajā Nacionāldemokrātu partijā, kas 1919. g. izbeidza patstāvīgu darbību. Apvienotajā buržuāziskajā Latviešu pilsoņu grupā galvenā loma bija Zemnieku savienības kandidātiem. Krievu nacionālistu apvienība bija dažādu kontrrevolucionāru buržuāzisku grupu (kadeli, monarhisti u. c.) pārstāvju konglomerāts. Ebreju buržuāzisko nacionālistu galēji labējais spārns («Agudas Israel» un «Agudas Hazionim») apvienojās ar ebreju nacionāldemokrātiem t. s. Ebreju pilsoņu sarakstā. Cionistu partijas «Ceire-Cion» grupa izvirzīja atsevišķu «Ebreju tautas frakcijas» sarakstu. Bezpartejiskā «Darba grupa» izveidojās, apvienojoties bijušo latviešu «kreisoi» eseru grupas darboņiem (Svolmaņa-Krieviņa grupa) ar sīkburžuāzisko «Rīgas darba savienības» grupu. No Rīgas 19 arod-biedribām 14 nolēma atbalstīt meņševiku sarakstu, bet 5 (metālistu, drēbnieku, ķīmiķu, mājkalpotāju, tirdzniecības un rūpniecības kalpotāju) arod biedribas, kuras nevēlējās sekot meņševikiem, izveidoja savu atsevišķu sarakstu. Šajās arod biedribās zināma ietekme bija bijušajiem latviešu «kreisajiem» eseriem. — 534.

¹²⁴ Šo rakstu P. Stučka uzrakstījis sakarā ar Kapa kontrrevolucionāro puču Vācijā 1920. g. martā. Puča priekšgalā bija generājs Lüdendorfs un Litvics, politiskais vadītājs — lielmuižnieks Kaps. Naktī no 12. uz 13. martu kontrrevolucionāru spēki Berlīnē ieņēma

valdības ēku. Valdība un parlaments aizbēga uz Štutgarti. Veimāras republiku glāba strādnieku šķira ar vispārēju politisku streiku. Vairākās provincēs (piem., Rūrā) strādnieki deva kontrrevolucionāriem bruņotu triecienu. Kapa pučs cīeta neveiksni.

Sie notikumi radīja Vācijā revolucionāru situāciju, taču strādnieku šķira nebija pietiekami organizēta, un to dezinformēja labējie sociāldemokrāti. Komunistiskā partija neprata novērtēt situāciju un izvīzīt pareizus lozungus. Tādēļ buržuāzijai izdevās novērst proletārisko revolūciju. — 538.

¹²⁵ P. Stučka te ironizē par to, ka vācu imperiālistu spēki Kurzemē, kurus komandēja generālis fon der Golcs, 1919. g. rudenī tika formāli ietilpināti baltgvardu «Krievijas rietumu armijā», kuras priekšgalā bija avantūrists Avalovs-Bermonts. — 539.

¹²⁶ Domāta *Vācijas Neatkarīgā sociāldemokrātiskā partija* — centristiska partija, kas nodibinājās 1917. g. aprīlī. Tās sastāvā bija arī revolucionāri noskaņoti sociāldemokrāti, kas izveidoja visai specīgu kreiso spārnu, ko vadīja E. Tēlmanis, V. Florins u. c. Viņi panāca, ka partija sarāva sakarus ar II Internacionāli. 1920. g. oktobrī partijas kongresā Hallē tika pieņemts lēmums par pievienošanos Komunistiskajai partijai, un 1920. g. decembrī notika apvienošanās kongress. Partijas centristiskais spārns atšķēlās, saglabājot VNSDP nosaukumu. 1922. g. centristi likvidēja savu organizāciju un iestājās labēji oportūnistiskajā Vācijas Sociāldemokrātiskajā partijā. — 541.

¹²⁷ *Francijas Apvienotā sociālistiskā partija* nodibinājās 1905. g., apvienojoties kreisajai Francijas sociālistiskajai partijai ar reformistisko Franču sociālistisko partiju. Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas ietekmē 1918.—1919. g. partijā izveidojās specīgs kreisais spārns, kuru vadīja M. Kašēns un P. Vaijāns-Kutirē un kurš panāca, ka 1920. g. februārī partijas kongress nolēma izstāties no II Internacionāles un nosūtīt uz Maskavu delegāciju sarunām par iestāšanos III — Komunistiskajā Internacionālē. 1920. g. decembrī FASP kongress, kas notika Tūrā, pieņēma uzņemšanas noteikumus Komunistiskajā Internacionālē. Tad labējie un centristi izstājās un nodibināja oportūnistisku Sociālistisko partiju. FASP pārvērtās par Francijas Komunistisko partiju. — 541.

¹²⁸ *Anglijas Neatkarīgā strādnieku partija* (nodibināta 1893. g.) — reformistiska ar buržuāziju saistīta partija, kas galveno vēribu veltīja darbibai parlamentā. Noslēdza politisku bloku ar liberālu partiju. No 1906. g. kolektīvi iekļāvās leiboristu partijā. Pirmā pasaules kara laikā un pēc kara ieņēma pacifistisku nostāju, neatbalstīja intervenciju pret Padomju Krieviju un 1919. g. izstājās no II Internacionāles. Vēlāk beidza patstāvīgu darbību. — 541.

¹²⁹ KSDSP IV (Apvienošanās) kongresā pieņemtajā «Nosacījumu projektā Latviešu Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanai ar KSDSP» bija norādīts, ka «Latvijas Sociāldemokrātijai, ievērojot speciālos vietējos apstākļus, tiek dota tiesība patstāvīgi noteikt savas attiecības pret agrāro jautājumu Latvijā un šādā nolūkā KSDSP agrārajā programmā tiek izdarīta atzīme, ka tā nav obligāta Latvijas Sociāldemokrātijai». (PSKP... rezolūcijās..., 1. d., 117. lpp.) — 552.

¹³⁰ Sis P. Stučkas secinājums nav precīzs un ir pretrunā ar citos viņa darbos izteikto viedokli. Marksisma-ļeņinisma teorija māca un

komunistisko partiju darbības prakse apstiprina, ka, cīnoties par sociālistiskās revolūcijas uzvaru, strādnieku šķirai jāizvirza arī prasības pēc demokrātisku uzdevumu īstenošanas. Šis prasības var iekļauties gan kopējās programmas ietvaros, gan atsevišķās platformās. Tās tiek izvirzītas un pamatotas gan sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas posmā, gan arī pēc revolūcijas uzvaras, kad proletariāta valsts veic arī plašus demokrātiskus pārkārtojumus. P. Stučka izstrādāja vairākus LKP dokumentus, kur tika formulēti partijas vispārdemokrātiskie uzdevumi (piem., manifestu «Latvijas darba tautai» P. Stučka uzrakstīja pēc LKP VII kongresa 1923. gadā). — 553.

¹³¹ *Latgales kristīgo zemnieku savienība* — klerikāla buržuāziska partija, kas nodibinājās 1920. g. janvārī. Agrārajā jautājumā propagandēja ciemu sadalīšanu viensētās, prasīja tikai daļēju muižnieku zemes sadalīšanu. Vēlāk savienība pārdēvējās par Kristīgo zemnieku partiju. Darbojās līdz 1934. g. 16. maijam. — 557.

¹³² *Latgales laužu partija* — sīkburžuāziska partija, kas 1917. g. izveidojās no 1916. g. Petrogradā nodibinātās sīkburžuāzisku darboņu grupas, ko vadīja F. Kemps. Tā sludināja nacionālistiskus separātiskus uzskatus, prasīja Latgalei autonomiju Krievijas sastāvā un uzstājās pret Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju. Latgales darbaļaužu vairākums neatbalstīja šo partiju un bija par Latgales iekļaušanos apvienotajā Padomju Latvijā. Latgales laužu partija nostājās pret padomju varu. 1920. g. buržuāziskās Satversmes sapulces vēlēšanās tā ieguva tikai 1 deputātu vietu. — 563.

¹³³ *Latgales zemnieku partija* — 1920. g. pirms buržuāziskās Satversmes sapulces vēlēšanām nodibināta Latgales budžu partija, kas sākumā bija saistīta ar K. Ulmaņa vadīto Zemnieku savienību. Piedalījās buržuāziskās agrārās reformas projekta izstrādāšanā. 1926. g. apvienojās ar buržuāzisko Latgales demokrātu partiju, nodibinot Latgales demokrātisko zemnieku savienību. — 563.

¹³⁴ Domāta opozīcijārā šķeltnieciskā «demokrātiskā centrālisma» («decistu») grupa (N. Osinskis, T. Sapronovs, K. Jureņovs u. c.), kas uzstājās pret leniniskajiem Padomju valsts pārvaldes principiem, īpaši ekonomikā. Viņi nepamatoti pretstatīja demokrātismu un koleģialitāti centralizētai vadībai un vienvidībai, prasīja pāriet uz neierobežotu koleģialitāti visos uzņēmumos un organizācijās. KK(b)P IX kongress noraidīja visus «decistu» priekšlikumus un vēlreiz apstiprināja leninisko līniju — Padomju valsts pārvaldē organiski savienot demokrātismu un centrālismu. — 573.

¹³⁵ P. Stučka te acīmredzot norāda uz KK(b)P IX kongresa lēmumu «Par sakaru organizēšanu starp saimnieciskiem komisariātiem», kas paredzēja izstrādāt organizatorisku sakaru sistēmu starp Tautas Saimniecības Augstāko Padomi un Pārtikas, Saliksmes un Zemkopības tautas komisariātiem. Šī lēmuma īstenošanai pie TSAP tika izveidota Centrālā ražošanas komisija. — 574.

PERSONU RĀDITĀJS

Afanasjevs Georgijs (dz. 1848) — krievu vēsturnieks. 1886.—1895. g. Iasīja lekcijas Novorosijskas universitātē. No 1895. g. Valsts bankas Kijevas filiāles pārvaldnieks. — 91.

Aleksandrs II (Romanovs) (1818—1881) — Krievijas cars (1855—1881). Ar policejiskā režīma pastiprināšanu vērsās pret 70. gadu revolucionāro kustību. Narodovolieši 1881. g. 1. martā viņu nogalināja. — 313, 314.

Ancengrūbers Ludvigs (1839—1889) — austriešu rakstnieks, dramaturgs. — 122, 137.

Āpsišu Jēkabs (Jaunzemis Jānis) (1858—1929) — latviešu rakstnieks. Pirmajos stātos (XIX gs. 80. gados) rāda sava laika latviešu zemnieku dzīvi, atspoguļo sociālās pretrunas. Apcerējumos «Vēstules iz tēvijas» (1885—1895) norāda uz latviešu folkloras lielajām mākslas vērtībām, cīnās par reālismu, par latviešu valodas bagātību un tīribu. Viņa darbu nozīmi mazina krasī izteiktais reliģiskas tendences, kas 90. gados viņu novēda reakcijas nometnē. — 142.

Apsīts Jēkabs — revolucionārās kustības dalībnieks. Komunistiskās partijas biedrs no 1904. g. Viens no 1905. g. revolūcijas cīnītājiem. 1906. g. emigrēja uz Angliju, pēc Februāra revolūcijas atgriezās Krievijā. 1919. g. Padomju Latvijas valdībā bija valsts celtniecības komisāra vietnieks. Pēc buržuāziskās kundzības nodibināšanas Ulmaņa valdības aģenti viņu slepeni nogalināja Stukmaņos (Pļaviņās). — 544.

Arčs Džozefs (Jāzeps) (dz. 1826) — angļu laukstrādnieku kustības darbinieks, cīnījās par arodbiedrību dibināšanu uz laukiem. 1885.—1886. un 1892.—1901. g. bija Anglijas parlamenta deputāts. — 146, 222, 256.

Asars Hermanis (1882—1942) — žurnālists, 1905.—1907. g. revolūcijas līdzskrējējs, vēlāk renegāts, sikburžuāzisks politiķis, «Jaunās Dienas Lapas» (1909—1914) un «Jaunā Vārda» redakcijas loceklis, vēlāk nonāca buržuāzisko šovinistu nometnē un darbojās reakcionārajās avīzēs «Latvijas Sargs», «Latvis» u. c. — 348.

Āzis — sk. *Rozīņš Fricis*.

Bajārs Fricis (1882—1919) — fabrikas strādnieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1908. g., partijas darbinieks. Revolucionārās gaitas sāka LSD Rīgas organizācijas II rajonā: bija pulciņa priekšstāvis, glabāja partijas nelegālo literatūru. Pēc padomju varas nodibināšanās Latvijā 1919. gada strādāja padomju darbā, no tā paša gada maija — pagrīdē buržuāziskajā Latvijā darbojas LKP Rīgas komitejā un nelegālajā Sarkānā Krusta organizācijā. Latvijas buržuāzijas varas iestādes 1919. g. decembrī viņu arestēja un nošāva. — 544.

Balodis Jānis (1881—1965) — pulkvedis, vēlāk ģenerālis buržuāziskās Latvijas armijā, buržuāzisks reakcionārs darbonis. No 1918. g. decembra bija buržuāziskās Ulmaņa valdības karaspēkā, 1919. g. martā iecelts par brigādes komandieri, 1919. g. oktobrī — par buržuāziskās Latvijas armijas virspavēlnieku. 1934. g., būdams kara ministrs, kopā ar K. Ulmani organizēja 15. maija fašistisko apvērsumu. — 504.

Balodis Kārlis (1864—1931) — buržuāzisks latviešu ekonomists, Berlīnes universitātes profesors (no 1905. g.), Vācijas finansu ministrijas darbinieks (1905—1915), pēc tam Vācijas kara ministrijas referents (1915—1919) ekonomiskajos jautājumos; no 1919. g. Latvijas universitātes profesors, ekonomisko zinātnu doktors. Vairākos darbos atzina kapitālisma lielās pretrunas, dažkārt centās eklektiski savienot marksisma un buržuāziskās zinātnes atziņas, sludināja «valsts sociālisma» idejas. — 183, 184, 219, 312, 372, 495.

Bauers Ernests (1882—1926) — buržuāziskās Latvijas darbonis, agronomis. Zurnāla «Latvijas Lauksaimnieks» redaktors. 1923.—1924. g. zemkopības ministrs Ulmaņa valdībā. Aktīvi piedalījās buržuāziskās agrārreformas iestenošanā. — 179, 367, 368, 369, 383.

Bauers Otto (1882—1938) — viens no austriešu sociāldemokrātijas un II Internacionālās līderiem, t. s. «austromarksisma» ideologs, viens no buržuāziski nacionālistiskās «kulturāli nacionālās autonomijas» teorijas autoriem. 1918. un 1919. g. bija Austrijas buržuāziskās republikas āriņu ministrs. — 474.

Bēbelis Augusts (1840—1913) — izcils Vācijas sociāldemokrātijas un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks. Viņa darbi plaši izplatījās arī Latvijā, kur tos propagandēja Jaunās strāvas darbinieki. — 30, 304, 305, 348, 453, 468.

Beheims Hanss (miris 1476) — tautas sludinātājs un zemnieku kustības iedvesmotājs 1476. gadā Tauberas upes ielejā Frankonijā (Centrālā Vācija). Uz Niklashauzenas ciemu klausīties viņa runas, kuras tika izteikta atklāti antifeodāla programma, nāca zemnieki no vienas Centrālās un Dienvidu Vācijas. Vircburgas bīskaps Beheimu arestēja un lika sadedzināt. — 46.

Bekeris Voldemārs — buržuāziskās Latvijas armijas galvenās iekšējās izlūkošanas nodaļas priekšnieks 1919. gada rudenī un 1920. gadā. — 567.

Belami Edwards (1850—1898) — amerikāņu rakstnieks un sīkburžuāzisks sabiedriskais darbinieks, sarakstījis utopisku romānu «Skats atpakaļ. 2000.—1887.», kur fantastiski attēloja valsts iekārta XXI gadsimtā. Belami ideju pirmavoti atrodami Tomasa Mora, F. Bēkona u. c. darbos. — 478.

Bērce Lavīze (1880—1920) — revolucionārās kustības dalībniece, Komunistiskās partijas biedre no 1917. gada. 1918. g. vācu okupācijas laikā strādāja «Spartaka» nelegālajā tipogrāfijā, vēlāk cīnījās pagrīdē buržuāziskajā Latvijā. 1920. g. martā policija viņu arestēja un pēc necilvēcīgas spīdzināšanas 17. martā nošāva. — 545.

Bermonts Pāvels (knāzis *Avalous*) (1881—1974) — cara armijas virsnieks, kontrrevolucionārs, politisks avantūrists. 1919. g. oktobrī bija baltgvardu korpusa komandieris Baltijā, kalpoja vācu militāristiem. — 301, 563.

Bernsteins Eduards (1850—1932) — vācu sociāldemokrāts, galējs oportūnists, pēc F. Engelsa nāves revidēja marksismu. Pēc viņa vārda par bernsteinismu nosaukts oportūnisms un revizionisms sociāldemokrātiskajā kustībā. — 245, 271.

Bērziņš Pēteris (1848—1926) — buržuāzisks latviešu pedagogs, publicists, izdevniecības ipašnieks. Sarakstījis vairākas grāmatas par agrāro jautājumu. — 179, 383.

Bihners Augusts (1591—1661) — vācu filologs, profesors. — 474.

Birkerts Antons (1876—1971) — literatūrzinātnieks un rakstnieks, LPSR Nopelnīem bagātāis kultūras darbinieks. Piedalījās 1905. g. revolūcijā, strādāja «Dienas Lapas» redakcijā. J. Raiņa biogrāfijas pētnieks. — 500.

Birkmans Dāvids (dz. 1862) — skolotājs, latviešu lauksaimniecības praktiķis, jaunstrāvnieks, 1905. g. revolūcijas dalibnieks, bija emigrācijā Dānijā. Sarakstījis vairākas grāmatas par agrārajiem jautājumiem. 20. gados kopā ar P. Stučku aktīvi piedalījās Pleskavas gubernā izraudzīto sākumā Latsekcijai piederošo padomju saimniecību — «Berjozkas» un «Stremutkas» pārkārtošanā uz angļu-dāņu lauksaimniecības sistēmas pamatiem. — 224.

Blasko Ibanjess (1867—1928) — spānu rakstnieks, parlamenta deputāts (1898—1909). Bija tuvs sociālistiem, pēc tam — liberālis. — 122, 139, 256.

Bols Dzons (miris 1381) — tautas sludinātājs, viens no galvenajiem angļu zemnieku sacelšanās (1381. g.) vadoniem, tipisks viduslaiku zemnieku — plebeju kēcerības pārstāvis. Prasīja likvidēt baznīcas hierarhiju un atceļt dzimtbūšanu. Pēc sacelšanās apspiešanas sodīts ar nāvi. — 44.

Brake Vilhelms (1842—1880) — vācu strādnieku kustības darbinieks, viens no Vācijas sociāldemokrātijas līderiem. Kopā ar A. Bēbeli un V. Libknehtu 1869. gadā piedalījās marksistiskās Sociāldemokrātiskās strādnieku (eizenariešu) partijas dibināšanā. 1877—1879. g. reiħstāga sociāldemokrātiskās frakcijas loceklis. Sarakstījās ar K. Marksu un F. Engelsu; cīnījās pret lasaliešiem un bakuņiniešiem. — 319.

Brentāno Luijo (1844—1931) — buržuāzisks vācu ekonomists, profesors, vairāku sabiedriski ekonomisku darbu autors. Propagandēja tirdzniecības brīvību, aizstāvēja sīkražošanu zemkopībā. Sarakstījis kapitālo darbu «Tautas saimniecības attīstības vēsture Anglijā». — 497.

Bulgakovs Sergejs (1871—1944) — buržuāzisks ekonomists un ideālistisks filozofs. 90. gados bija «legālā marksisma» pārstāvis, prasīja revidēt Marksā mācību agrārajā jautājumā. Pēc 1905.—1907. g. revolūcijas pieslējās kadetiem, sludināja misticismu. No 1918. g. garīdznieks. 1922. g. par kontrevolucionāru darbibu izraudīts uz ārziņiem. — 91, 107, 111, 175, 184, 186, 209, 213, 228, 245.

Buševics Ansis (Zvejnieks) (1878—1943) — latviešu sociāldemokrāts, publicists, jurists. Vēlāk viens no meņševiku līderiem. 1919. gadā Liepājas pilsētas galva, viens no buržuāziskās agrāreformas projekta autoriem, Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis, saeimas deputāts. 1923. gadā finansu ministrs. Pēc fašistiskā apvērsuma Latvijā 1934. gadā — viens no nelegālās Latvijas Socialistiskās strādnieku un zemnieku partijas dibinātājiem un vadītājiem, sadarbojās ar LKP. No 1940. gada komunists. — 519.

Buševics Jānis (Zanis) (Skabarga, Taigietis) (1875—1941) — sociāldemokrāts. Studēja Rīgas Politehniskajā institūtā, piedalījās sociāldemokrātisku organizāciju dibināšanā, LSDSP I kongresa deleģāts. 1905. g. decembrī arestēts, 1907. g. februārī notiesāts un izsūtīts uz Sibīriju, no kurienes izbēga. Darbojās Pēterburgā, pauda meņševi-

tiskus uzskatus. 1909. g. oktobrī emigrēja uz Cirihi. 1914. g. kā viesis piedalījās LSD IV kongresā. Pasaules kara sākumā aizbrauca uz Minusinsku, kur dzīvoja līdz 1917. g. martam. Buržuāziskajā Latvijā nodarbojās ar lauksaimniecību. 1940. g., kad atjaunojās padomju vara, bija Ventspils aprīņķa izpildu komitejas priekšsēdētājs. — 304.

Buturīns — grāfs, lielmuižnieks. — 309.

Celmiņš Hugo (dz. 1877) — buržuāziskās Latvijas politisks darbinieks, agronomi. Tautas padomes, Satversmes sapulces un saeimas deputāts no Zemnieku savienības. 1920.—1924. g. zemkopības ministra, izglītības ministra un āriņu ministra amatā. 1924.—1925. g. un 1928.—1931. g. — ministru prezidents. — 372.

Celms Jūlijs (Almokrāts) (1875—1935) — latviešu sociāldemokrāts, publicists, vēlāk meņševiks, buržuāziskās Latvijas saeimas deputāts. — 518.

Cēzars Gajs Jūlijs (100.—44. g. p. m. ē.) — viens no ievērojamākajiem senās Romas valsts darbiniekiem, karavandonis, rakstnieks, orators. — 26, 42.

Cicerons Marks Tullijs (106.—43. g. p. m. ē.) — izcils Romas orators un valsts darbinieks, filozofs eklektiķis. — 43.

Cielēns (Cinīs) Fēlikss (1888—1964) — latviešu sociāldemokrāts, meņševiks, jurists, publicists. Pēc Februāra revolūcijas — nacionālists, Latvijas pašnoteikšanās nacionālistiskās savienības dibinātājs. 1918. g. pilsoņu karā Krievijā atbalstīja kontrrevolucionārus; Pievulgā neveiksmīgi centās uzpirkst latviešu strēlniekus, lai tie pāriņētu baltgvardu pusē. 1919. g. sākumā — latviešu buržuāzijas delegācijas loceklis Parīzē, pēc tam — buržuāziskās Tautas padomes, Satversmes sapulces loceklis, saeimas deputāts, no 1923. g. āriņu ministra vietnieks, 1926.—1928. g. āriņu ministrs. Vēlāk emigrēja, pēc otrā pasaules kara piedalījās baltemigrantu pretpadomju kampaņā. — 526—528, 531, 560, 568.

Čajanovs Aleksandrs (dz. 1888) — sīkburžuāziskās «Darba zemnieku partijas» līderis, pārstāvēja neonarodnicisma virzienu lauksaimniecības ekonomiskajā literatūrā. — 213, 251, 271, 284.

Čakste Jānis (1859—1927) — reakcionārs buržuāzisks politisks darbinieks, advokāts un avīzes «Tēvija» redaktors Jelgavā, Krievijas I Valsts domes deputāts, 1918.—1922. g. buržuāziskās Tautas padomes un Satversmes sapulces priekšsēdētājs, buržuāziskās Latvijas valsts prezidents (1922—1927). — 246, 561, 565.

Čapeks — hetmanis, husītu (taborītu) karaspēka kavalērijas komandieris. Izšķirošajā kaujā pie Lipāniem 1434. g. ar savu kavalēriju atstāja kaujas lauku. Tas bija viens no taborītu sakāves cēloniem. — 45.

Cēhovs Antons (1860—1904) — izcils krievu rakstnieks. — 124, 126, 477, 560.

Cērčils Vinstons (1874—1965) — angļu politisks darbinieks, konservators. No 1906. g. Anglijas koloniju ministra vietnieks, 1908.—1917. g. bija tirdzniecības, iekšlietu, jūras, kara apgādes ministrs. 1918.—1921. g. kara ministrs, piedalījās pret Padomju Krieviju vērstās intervencijas organizēšanā, 1924.—1929. g. Anglijas finansu ministrs, 1940.—1945. g. un 1951.—1955. g. premjerministrs. — 568.

Cerevājins (Lipkins) N. (1868—1938) — viens no meņševiku līderiem. 1917. g. — viens no meņševiku centrālā orgāna «Rabočaja Gāzeta» redaktoriem. — 238.

Cerniševskis Nikolajs (1828—1889) — revolucionārs krievu publicists, materiālistisks filozofs un utopiskais sociālists, literatūras kritikās un rakstnieks, XIX gs. 60.—70. gados vadīja revolucionāri demokrātisko kustību Krievijā. — 309, 444.

Cernovs Viktors (1876—1952) — viens no eseru partijas līderiem un teorētiķiem. Pēc 1917. g. Februāra revolūcijas — buržuāziskās Pāgaidu valdības zemkopības ministrs, organizēja nezēlīgas represijas pret zemniekiem, kas bija nēmuši muižnieku zemi savā pārziņā. Pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas viens no pretpadomju dumpju organizētājiem. 1920. g. emigrēja un turpināja pretpadomju darbību. — 318.

Cičerins Georgijs (1872—1936) — izcils Padomju valsts darbinieks, diplomāts. 1918.—1930. g. — ārlietu tautas komisārs, VCIK un PSRS CīK loceklis. Partijas XIV un XV kongresā ievēlēts VK(b)P CK. — 560.

Cingishans (Temudzins) (ap 1155—1227) — karavardonis, pirmās vienotās mongolu valsts dibinātājs. — 141.

Cipus — sk. *Eliass Kristaps*.

Dambekalns Jānis (dz. 1883) — advokāts, meņševiks, kontrrevolucionārs. 1919. g. pēc Rīgas krišanas — Rīgas policijas priekšnieks. — 519.

Danielsons Nikolajs (Nikolajs -ons) (1844—1918) — krievu ekonomists, viens no XIX gs. 80.—90. gadū narodņiku kustības ideologiem, vairākus gadus sarakstījās ar K. Marksu un F. Engelsu, pārtulkoja krievu valodā Marksā «Kapitāla» I, II un III sējumu (I sējumu kopā ar H. Lopatinu). — 239.

Darvins Cārlzs Roberts (1809—1882) — izcils angļu dabaspētnieks, organizākās pasaules vēsturiskās attīstības teorijas pamatlīcējs. — 415, 442, 465.

Dauge Pauls (1869—1946) — jaunstrāvnieks, vēlāk komunistiskās kustības dalībnieks, publicists. Pēc profesijas — zobārsti. Padomju valsts veselības aizsardzības darbinieks, medicīnas zinātnu doktors. LPSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieks. — 434, 501.

Dāvids Eduards (1863—1930) — viens no Vācijas sociāldemokrātijas oportūnistiskā spārna pārstāvjiem, ekonomists. 1894. g. gribēja panākt marksisma revīziju agrārajā jautājumā, bija viens no revīzionistiskā žurnāla «Sozialistische Monatshefte» («Sociālistiskais Mēnešraksts») organizētājiem. — 73, 81, 88, 171, 174, 175, 190, 197, 199—201, 236, 245, 254, 255, 257, 265, 271—274, 278.

Dāvus Jānis — Rīgas slepenpolicijas nodalas uzraugs, aktīvi piedalījās arestēto revolucionāru spīdzināšanā 1905.—1907. gadā. 1919. g. — vācu nodibinātās Rīgas žandarmērijas āgens, 1920. g. — buržuāziskās Latvijas valsts drošības departamenta ierēdnis. — 559, 567.

Derēns P. (1830—1902) — franču zinātnieks, agronomis, profesors. Žurnāla «Annales agronomiques» («Agronomijas hronika») redaktors. — 85.

Dēķens Kārlis (1866—1942) — latviešu literārs un skolu darbinieks, meņševiks, buržuāziskās Latvijas saeimas deputāts. — 518.

Denīkins Antons (1872—1947) — cara armijas ģenerālis. 1919. g. ar ārziņju imperiālistu palīdzību organizēja baltgvardu karagājienu uz Maskavu no dienvidiem. Pēc sakāves emigrēja. — 296, 332, 335, 338, 339, 426, 504, 509.

Dermanis Vilis (Dambīts, Delta, Rāts) (1875—1938) — skolotājs, žurnālists, literatūras kritiķis, revolucionārās kustības dalībnieks no 1900. gada. 1905.—1907. g. revolucionārās laikā pieslējās meņševikiem. 1907. g. oktobrī arestēts, vēlāk notiesāts katorgā, 1912. g. nometināts Sibīrijā. 1914. g. pavasarī no trimdas izbēga un emigreja uz ASV. 1920. g. septembrī atgriezās buržuāziskajā Latvijā, sadarbojās ar LKP, aktīvi darbojās arodbiedrībās un strādnieku kultūras organizācijās. 1922. g. maijā par revolucionāru darbību arestēts un decembrī izraidoīts uz Padomju Krieviju, kur tika uzņemts Komunistiskajā partijā un mācīja vēsturi augstskolās. — 305.

Dibuā — psihiatrs, profesors, darbojās Šveicē (Bernē). — 434.

Dicgens Jozefs (1828—1888) — Vācijas sociāldemokrātijas un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks, filozofs, viens no sociāldemokrātu orgāna «Volksstaat» («Tautas Valsts») redaktoriem. Aktīvi cīnījās pret vulgāro materiālismu, neokantismu un deismu. Taču viņa darbos bija arī kļūdas, kuras izmantoja revolucionāri. — 470.

Dikenss Čārlzs (1812—1870) — izcils angļu rakstnieks reālists. — 82.

Direnfurte Gertrūde — vācu zinātniece. — 254.

Dolčino (miris 1307. g.) — Ziemeļrietumu Itālijas 1304.—1307. gada zemnieku sacelšanās vadonis. — 44.

Druckojs-Sokoļinskis — muižnieks Smoļenskas gubernā. — 309.

Đžons Ričards (1790—1855) — buržuāzisks angļu ekonomists. Viņa darbi atspoguļo buržuāziskās politiskās ekonomijas klasiskās skolas sabrukumu un pagrimšanu, bet tanī pašā laikā dažus politiskās ekonomijas jautājumus viņš attīstīja tālāk nekā A. Smits un D. Rīkārdo. — 176.

Dzordžs Henrijs (1839—1897) — sīkburžuāzisks amerikānu ekonomists un publicists. Propagandēja progresīvo zemes nodokli kā līdzekli zemes nacionalizācijas īstenošanai. Šludināja atgriešanos pie preču sīkražošanas, noliedza šķiru cīņu. V. I. Ļeņins norādīja, ka H. Dzordžs kļūdaini sajauč zemes ipašumu ar kapitāla kundzību zemkopībā (sk. Ļeņins V. I. Raksti, 13. sēj., 351. lpp.). — 168.

Eberts Fridrihs (1871—1925) — viens no vācu sociāldemokrātijas labējā spārna līderiem. Imperiālistiskā kara laikā vadīja Vācijas sociāldemokrātijas sociālšovinistisko spārnu. 1919.—1925. g. Vācijas buržuāziskās republikas prezidents. Nežēlīgi apspieda strādnieku revolucionāro kustību. — 505, 539, 540.

Eliass Kristaps (Cīpus) (1886—1963) — latviešu sociāldemokrāts, vēlāk likvidators, viens no meņševiku līderiem buržuāziskajā Latvijā un meņševiku partijas orgāna «Sociāldemokrāts» redaktors. — 520.

Elizabele — Elizabete Tjūdora (1533—1603) — Tjūdoru dinastijas pēdējā Anglijas karaliene (1558—1603). — 91.

Engelss Fridrihs (1820—1895) — viens no zinātniskā komunisma pamatlīcējiem, starptautiskā proletariāta vadonis, K. Marksa draugs un cīņas biedrs. — 12, 140, 303, 321, 322, 329, 340, 341, 346, 393, 394, 413, 415, 416, 418, 419, 430, 435, 442, 446, 453, 454, 456, 458, 470, 471, 499, 571, 572.

Ercbergers Matiāss (1875—1921) — vācu buržuāzisks politisks darbinieks. Sarunās par pamieru ar Antanti Vācijas delegācijas priekšsēdētājs. Nacionālsociālisti viņu nogalināja. — 539.

Erhards Roberts (1874—1940) — vācu rūpnieks un tirgotājs Rīgā,

buržuāzisks sabiedrisks darbinieks, vācu Baltijas konstitucionālās partijas priekšsēdētāja vietnieks, II Valsts domes deputāts. 1919.—1920. g. Ulmaņa valdības finansu ministrs. — 518, 523, 533.

Esterhāze Morics fon (dz. 1881) — ungāru lielmuižnieks un reakcionārs politisks darbinieks, grāfs. 1917. g. īsu laiku bija Ungārijas ministru prezidents. — 234.

Feldmanis N. — vācu zinātnieks. — 278.

Fibiga Klāra (1870—1952) — vācu rakstniece. — 137, 227, 254, 255.

Fortingtons — angļu bankas «National Metal and Chemical Bank» direktors. 1919. g. augustā, ieradies Rīgā, veda sarunas ar Ulmani, ārlietu ministru Meierovīcu un finansu ministru Erhardu. Tika nolēmts, ka Anglija pārdo Ulmaņa valdībai ieročus, bet Latvijas buržuāzija Anglijai — linus un kokus. Sarunas bija ļoti slepenas. — 183.

Frensens Gustavs (1863—1945) — vācu rakstnieks, mācītājs. — 122.

Fridenbergs Andrejs (1875—1942) — buržuāzisks latviešu sabiedrisks darbinieks, advokāts. 1920. g. janvārī kopā ar F. Menderu Ulmaņa valdības uzdevumā noslēdza Maskavā pamiera līgumu ar Padomju Krieviju. 1920.—1921. g. bija Rīgas pilsētas galva. — 509.

Furjē Šarts (1772—1837) — izcils franču utopiskais sociālists. — 428.

Gapons Georgijs (1870—1906) — garīdznieks, provokators, ohrankas aģents. Izprovocēja Pēterburgas strādnieku gājienu ar petīciju pie cara 1905. g. 9. janvārī, kur strādnieki tika apšauti. Aizbēga uz ārzemēm, pieslējās eseriem. Pēc atgriešanās Krievijā atkal saistījās ar ohranku, bet tika atmaskots. Eseri Gaponu nogalināja. — 147.

Garborgs Arne (1851—1924) — norvēģu rakstnieks, pauda sīkburžuāziskās inteliģences uzskatus, vēlāk dekadents. — 122.

Gēte Johans Wolfgang (1749—1832) — izcils vācu dzejnieks un domātājs. — 22, 67, 494, 499.

Gogolis Nikolajs (1809—1852) — izcils krievu rakstnieks. — 166, 570.

Golcs Ridigers fon der (1865—1946) — vācu ģenerālis. 1918. g. aprīlī viņa vadītā vācu imperiālistu karaspēka ekspedīcijas grupa kopā ar baltosomu vienībām nezēlīgi apspieda strādnieku revolūciju Somijā. 1918.—1919. g. ar ASV un Anglijas imperiālistu atbalstu no vācu karaspēka daļām un baltgvardiem izveidoja pretpadomju armiju; vadīja imperiālistu uzbrukumu Padomju Latvijai. 1919. g. Baltijā vācu okupācijas karaspēka virspavēlnieks. Vēlāk dzīvoja Vācijā, bija reakcionārās vācu virsnieku Nacionālās savienības priekšsēdētājs. — 301, 426, 539.

Golcs Teodors fon der (1836—1905) — vācu zinātnieks, agronom. Darba «Lauksaimniecības strādnieku stāvoklis Vācijas impērijā» autors. — 121, 228, 248, 251, 256.

Gorkijs Maksims (Peškovs Aleksejs) (1868—1936) — izcils krievu rakstnieks, padomju literatūras pamatlīcējs. — 124, 126, 128, 148, 504.

Grabeckis — acīmredzot domāts *Grēners Vilhelms* (1867—1939) — vācu ģenerālis un valsts darbinieks. 1916. g. pavasarī bija iecelts par kara pārtikas resora «Kriegsernährungsamt» vadītāju. — 280.

Grābeins Maksis — vācu kooperatīvu darbinieks, «Vācijas lauksaimniecības sabiedrību savienības» generālsekreitārs. Uzrakstījis vairākas grāmatas par kooperāciju. — 280.

Grakhi — sk. *Grakhs Gajs, Grakhs Tibērijs*.

Grakhs Gajs (153.—121. g. p. m. ē.) — senās Romas politisks darbinieks. 123. un 122. g. ievēlēts par tribūnu. Kopā ar brāli Tibēriju Grakhu īstenoja vairākas reformas, lai apturētu zemnieku saimniecību izpostīšanu, nostiprinātu Romas valsti un armiju. — 33, 41—43, 505.

Grakhs Tibērijs (162.—133. vai 132. g. p. m. ē.) — senās Romas politisks darbinieks. 133. g. ievēlēts par tribūnu. Kopā ar brāli Gaju Grakhu cīnījās par tādām reformām, kas valsts interesēs paglābtu brivo zemniecību no bojājas. — 33, 41—43, 505.

Grasis Kārlis (1894—1937) — žurnālists, vēlāk padomju darbinieks. No 1909. g. sociāldemokrāts meņševiks. Pirmā pasaules kara laikā sociālšovinists, 1914.—1915. g. avīzes «Jaunā Dienas Lapa» līdzstrādnieks, 1915. g. martā izslēgts no LSD, vēlāk sarāva sakarus ar oportūnistiem. Boļševiku partijas biedrs no 1917. g. maija. Pēc Oktobra revolūcijas cīnījās par padomju varas nostiprināšanu Kazanā, Astrahaņā u. c. Bija vadošā padomju darbā Tatārijas APSR. — 264.

Greguss — Rīgas slepenpolicijas priekšnieks, revolucionāru spīdzinātājs. — 545, 559.

Grigorovičs Dmitrijs (1822—1899) — krievu rakstnieks. — 122, 124, 125, 137.

Grūmāhs Vilhelms — vācu publicists. — 87.

Gusevs Sergejs (Drabkins) (1874—1933) — boļševiks, revolucionāro darbību saka 1896. gadā. 1917. g. Oktobra dienās bija Petrogradas Kāra revolucionārās komitejas sekretārs; no 1918. g. — Sarkana jā Armijā politiskajā darbā. Vēlāk ieņēma atbildīgus amatus Padomju valsts aparātā. Sarakstījis daudzas brošūras par sociālistiskās celtniecības jautājumiem. — 374.

Gūtenbergs Johans (ap 1400—1468) — izcils vācu izgudrotājs, grāmatu iespiešanas pamatlīcējs. — 473.

Haksthauzens Augsts (1792—1866) — reakcionārās Prūsijas valsts ierēdnis un rakstnieks, uzrakstījis grāmatu par agrārajām attiebām Krievijā, dzimtbūšanas aizstāvīs. — 314, 315.

Hārvuds A. — sarakstījis grāmatu «Atjaunotā zeme» par angļu agronoma Berbanka pētījumiem. Grāmatu krieviski pārtulkojis K. Timirjazevs (Тимирязев К. А. Сочинения, т. 10. М., 1940). — 202, 206, 207, 209.

Hēgelis Georgs Vilhelms Fridrihs (1770—1831) — vācu klasiskās filozofijas pārstāvis, objektīvais ideālists, vācu buržuāzijas ideologs. Pēc sociāli politiskajiem uzskatiem — konstitucionālās monarhijas aizstāvīs. Viņa vēsturiskais nopelns ir dzīļi un vispusīgi izstrādāta dialektika, kas kļuva par vienu no dialektiskā materiālisma teorētiskajiem avotiem. — 414.

Heine Heinrihs (1797—1856) — revolucionārs vācu dzejnieks un publicists. — 199, 565.

Hercens Aleksandrs (1812—1870) — izcils krievu revolucionārais demokrāts, filozofs materialists, publicists un rakstnieks. — 309, 314.

Hercensteins Mihails (1859—1906) — ekonomists, Maskavas lauksaimniecības institūta profesors, I. Valsts domes loceklis, viens no kadetu partijas līderiem un tās teorētiķis agrārajā jautājumā.

Pēc I Valsts domes atlaišanas viņu nogalināja melnsimtnieki Somijā. — 298.

Hercs Fridrihs Otto (dz. 1878) — austriešu ekonomists, sociāldemokrāts, revizionists. — 100, 107, 109, 111, 159, 190, 227, 245, 265.

Hese Alberts (1876—1928) — vācu ekonomists, profesors. — 180.

Hindenburgs Pauls (1847—1934) — militārs darbinieks un valsts-vīrs Vācijā, ģenerālfeldmaršals. Pirmā pasaules kara laikā Vācijas armijas pavēlnieks Austrumu frontē, vēlāk ģenerālštāba priekšnieks. Pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras viens no aktīvākajiem militārās intervencijas organizētājiem pret Padomju Krieviju. Piedalījās 1918. gada Novembra revolūcijas apspiešanā Vācijā. 1925.—1934. g. Vācijas prezidents. — 530.

Hitce Francis (1851—1921) — vācu garīdznieks, sabiedrisks un politisks darbinieks, buržuāziskās Vācu kristīgās tautas partijas līderis. 1884.—1918. g. — reihstāga deputāts. — 270.

Huss Jans (1371—1415) — čehu tautas varonis, izcils domātājs, čehu reformācijas ideologs. — 45, 488.

Imuns Krišs (1896—1925) — partijas darbinieks, žurnālists. Komunistiskās partijas biedrs no 1913. g. Strādāja LKP laikrakstos. No 1921. g. veica nelegālu partijas darbu buržuāziskajā Latvijā, 1922. g. augustā tika arestēts un politieslodzīto apmaiņas kārtībā izsūtīts uz KSFPR. Strādāja partijas darbu Turkestānā, darbojās arī literatūrā. — 14, 431, 433—435, 440, 442, 444, 446, 497—499, 501, 502.

Jakobi Leopolds (1840—1895) — revolucionārs vācu proletariāta dzejnieks. — 164.

Jēriņs Rūdolfs (1818—1892) — vācu jurists, profesors. — 452.

Judeņičs Nikolajs (1862—1933) — cara armijas ģenerālis, pilsoņu kara un ārziņju intervencijas laikā vadīja baltgvardu karaspēku Krievijas ziemeļrietumos. Viņa vadītā armija tika galīgi sakauta 1919. g. decembrī. — 332, 335.

Jurašeks Francis (dz. 1849) — austriešu zinātnieks, statistikis, profesors. — 266.

Kalniņi — sk. *Kalniņš Bruno, Kalniņš Pauls*.

Kalniņš Arvīds (dz. 1894) — buržuāziskās Latvijas sabiedrisks darbinieks, profesors. 1922.—1923. g. — zemkopības ministrs, 1925. g. — izglītības ministrs. — 527.

Kalniņš Bruno (dz. 1899) — meņševiks, buržuāziskajā Latvijā oportūnistiskās sociāldemokrātu partijas darbinieks. 1919. g. kalpoja Ulmaņa armijā. Satversmes sapulces un saeimas loceklis. Organizēja un vadīja oportūnistisko Strādnieku sporta savienību (SSS). Vēlāk baltēmigrānts. — 503, 518, 531.

Kalniņš Eduards (1898—1919) — revolucionārās kustības dalībnieks. 1919. gadā bija Alojas pagasta izpildu komitejas sekretārs. Kopā ar citiem komjauniešiem nodibināja sakarus ar Valmieras koncentrācijas nometnē ieslodzītajiem revolucionāriem. 1919. g. 14. dec. kopā ar citiem Valmieras aprīņķa komjaunatnes organizācijas konferences dalībniekiem tika arestēts. 22. decembrī viņu negēlīgi noslepkavoja buržuāziskās varas kalpi. — 527.

Kalniņš Pauls (1872—1945) — viens no latviešu meņševiku līderiem un ideologiem, buržuāziskās Latvijas saeimas priekšsēdētājs (1925—1934). Miris emigrācijā. — 82, 518, 523, 526, 530, 531, 550, 561.

Kaps Volfgangs (1858—1922) — Vācijas junkuru un imperiālistisko militāristu pārstāvis. 1917. g. bija viens no reakcionārās «Tēvijas partijas» dibinātājiem. 1920. g. martā vadīja militāri monarhistisko apvērsumu, pēc kura neveiksmes aizbēga uz Žviedriju. 1922. g. atgriezās Vācijā. — 562.

Karolijs Mihaijs (1875—1955) — grāfs, ungāru buržuāzisks politisks darbinieks. 1906.—1908. g. parlamenta deputāts, Neatkarīgās partijas pārstāvis. 1918. g. Nacionālās padomes priekšsēdētājs, pēc buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaras 1918. g. — Ungārijas valdības galva, 1919. g. janvārī — republikas prezidents. Pēc Ungārijas Padomju republikas nodibināšanās emigrēja. — 233.

Kasparsons Kārlis (1865—1962) — latviešu publicists, ārsts un buržuāzisks politisks darbinieks. Beidzis Tērbatas (Tartu) universitāti, bija viens no Jaunās strāvās publicistiem, vēlāk renegāts, nacionālists, buržuāziskās Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis, 1918.—1920. g. — Ulmaņa valdībā izglītības ministrs. No 1944. g. — balt-emigrants. — 260, 283, 449, 558, 566.

Katilina — *Lūcījs Sergijs Katilina* (apm. 108.—62. g. p. m. ē.) — senās Romas politisks darbinieks. — 43.

Katons Marks Porcijs Vecākais (234.—149. g. p. m. ē.) — senās Romas valsts darbinieks un rakstnieks. — 40.

Katrina II (1729—1796) — Krievijas ķeizariene (1762—1796). — 447.

Kaudziši — sk. *Kaudzite Matiss, Kaudzite Reinis*.

Kaudzite Matiss (1848—1926) — latviešu rakstnieks. 1879. gadā kopā ar brāli Reini sarakstija pirmo nozīmīgo latviešu romānu «Mērnieku laiki», kas iedibina reālisma tradīcijas latviešu prozā. — 147.

Kaudzite Reinis (1839—1920) — latviešu rakstnieks, romāna «Mērnieku laiki» līdzautors, pirmā aforismu krājuma autors latviešu literatūrā. — 147.

Kautskis Kārlis (1854—1938) — viens no Vācijas sociāldemokrātijas un II Internacionāles līderiem, sākumā marksists, vācu sociāldemokrātu teorētiskā žurnāla «Die Neue Zeit» galvenais redaktors, vēlāk marksisma renegāts, oportūnisma visbistamākā un kaitīgākā pāveida — centrisma (kautskisma) ideologs. — 6, 12, 73, 91, 113, 150, 180, 255, 271, 303—305, 307, 332, 373, 374, 409—412, 417, 418, 423, 427, 428, 432, 446, 472, 500, 541.

Kellers Gotfrīds (1819—1890) — Šveices rakstnieks. — 122.

Kemps Francis (1876—1953) — buržuāzisks sabiedrisks un politisks darbinieks, rakstnieks. Latgales Ľaužu partijas līderis, saeimas deputāts, Latgales buržuāziskā separātisma tendenču paudējs. — 563.

Kerenskis Aleksandrs (1881—1970) — advokāts, Trudoviku (Darba) grupas darbonis, vēlāk esers; 1917. g. — Krievijas buržuāziskās Pāgaidu valdības tieslietu, vēlāk kara ministrs, pēc jūlija politiskās krīzes ministru padomes priekšsēdētājs, kontrevolucionārs. Pēc Oktobra revolūcijas emigrēja. — 433, 497, 498, 503, 539, 540.

Keržencevs (Lebedevs) Platons (1881—1940) — Komunistiskās partijas un Padomju valsts darbinieks, vēsturnieks, žurnālists. Komunistiskās partijas biedrs no 1904. g., piedalījās 1905.—1907. g. revolūcijā. 1912.—1918. g. atradās emigrācijā, kur piedalījās boļševiku ārzemju grupu darbībā. No 1918. g. ieņēma atbildīgus amatrus padomju un partijas aparātā. — 91.

Kētgens T. — vācu ekonomists, publicists. — 197.

Kirsanovs — Permas gubernās zemstes agronomis. — 251.

Kjelands Aleksandrs (1849—1906) — norvēģu rakstnieks, reālists. — 122.

Kleije — nacionālliberālis, Prūsijas landtāga deputāts XIX gs. beigās. — 81.

Kleinberģis — sk. *Kalniņš Pauls*.

Klive Ādolfs (1888—1974) — buržuāziskās Latvijas sabiedriskais darbinieks. Viens no Zemnieku savienības līderiem, saeimas deputāts. No 1931. g. — Latvijas bankas padomes priekšsēdētājs. Vēlāk baltemigrants. — 221.

Kolčaks Aleksandrs (1873—1920) — cara flotes admirālis, monarchists, viens no galvenajiem Krievijas kontrrevolūcijas vadītājiem 1918. un 1919. g., Antantes ieliktenis. 1920. g. 7. februārī sagūstīts un sašķānā ar Irkutskas revolucionārās komitejas lēmumu nošauts. — 296, 332, 335, 560.

Kolumbs Kristofs (1451—1506) — izcils jūras braucējs, 1492. g. atklāja Ameriku. — 87.

Kompērs-Morels Adeodats Konstans Ādolfs (dz. 1872) — franču sociālists, publicists. No 1909. g. Francijas Nacionālās sapulces deputātu palātas loceklis. Līdz pirmajam pasaules karam pieslējās Sociālistiskās partijas kārījam spārnam; kara laikā — sociālšovinists. — 65, 230.

Kornilovs Lavrs (1870—1918) — cara armijas generālis, monarchists, 1917.—1918. g. — viens no kontrrevolucionāro spēku vadoniem. 1917. g. vasarā — armijas augstākais virspavēnieks, gribēja nodibināt militāru diktatūru, nodevīgi atdeva Rīgu vāciešiem, vadīja kontrrevolucionāru dumpi 1917. g. augustā. Vēlāk organizēja kontrrevolucionāros spēkus Krievijas dienvidos. Kritis kaujā pie Jekaterinodaras. — 538, 539, 562.

Košejevs Aleksandrs (1806—1883) — krievu sabiedriskais darbinieks un publicists. No 1840. g. — slavofils. Aktīvi piedalījās 1861. g. zemnieku reformas izstrādāšanā. — 309, 314.

Kovaļevskis Jānis (1873—1921) — žurnālists, jaunstrāvnieks, rakstīja «Dienas Lapā». 1895. g. uzrakstījis darbu «Pirmās pamācības tautas saimniecībā», kurā popularizē K. Marksa ekonomisko mācību. Pēc universitātes beigšanas strādāja «Dienas Lapas» redakcijā par redaktora P. Stūckas vietnieku. 1897. g. aresēts un vēlāk izsūtīts uz Vitebsku. 1902. g. atgriezās Latvijā, no sociāldemokrātiskās kustības novēršas. Vairāku legālu avižu redaktors Liepājā. — 53.

Kovaļevskis Maksīms (1851—1916) — vēsturnieks, buržuāzisks liberāla virziena darbinieks, no 1880. g. Maskavas universitātes profesors. I Valsts domes deputāts, vēlāk Valsts padomes loceklis. Viens no tiem, kas nodibināja labējo Demokrātisko reformu partiju. 1906.—1907. g. izdeva avīzi «Strana» («Zeme»). No 1909. g. — žurnāla «Vestnik Jevropi» («Eiropas Vēstnesis») ipašnieks un redaktors. Sarakstījis vairākus zinātniskus darbus. — 55, 56, 58.

Krauklis Jānis — buržuāziskās Latvijas valdības slepenpolicijas provokators. — 526, 527.

Kromuels Olivers (1599—1658) — angļu XVII gs. buržuāziskās revolūcijas darbinieks, independentu vadonis, Anglijas lords protektors (no 1653. g.); pēc F. Engelsa definējuma Anglijas revolūcijā «savienoja vienā personā Robespjēru un Napoleonu» (Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 1. М., 1954, с. 602). — 92.

Krups — vācu lielkapitālistu ģimenes uzvārds. Šī ģimene vada kara metalurgisko koncernu — vienu no galvenajiem vācu imperiā-

lisma arsenāliem. Koncerns izauga no nelielas firmas, kuru nodibināja *Fridrihs Krups* (1787—1826). Koncerna vadītāji aktīvi piedalījās pirmā un otrā pasaules kara sagatavošanā, ieguva karos milzīgu peļpu. Pēc otrā pasaules kara «*Krups*» («*Fridrihs Krups*») — kara metalurgiskais koncerns Vācijas Federatīvajā Republikā. — 226, 241.

Kržīzanovskis Glebs (1872—1959) — Krievijas revolucionārās kustības darbinieks, zinātnieks, enerģētikis, akadēmīkis (no 1929. g.), Sociālistiskā Darba Varonis (1957. g.). Komunistiskās partijas biedrs no 1893. g. — 196, 197.

Kunovs Heinrihs (1862—1936) — vācu labējais sociāldemokrāts, vēsturnieks, sociologs un etnogrāfs, profesors. 1917. — 1923. g. — Vācijas sociāldemokrātiskās partijas žurnāla «*Die Neue Zeit*» redaktors. Sākumā pieslējās marksistiem, pēc tam — revisionists un marксisma falsifikators, sociālšovinists. — 460, 463.

Kuns Bela (1886—1939) — izcils Ungārijas un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks, viens no Ungārijas Komunistiskās partijas dibinātājiem un vadītājiem. 1919. g. Ungārijas padomju republikā bija ārlieņu tautas komisārs, vēlāk tautas komisārs kara lietās. — 512.

Kūsinens Oto (1881—1964) — PSKP un starptautiskās komunistiskās kustības darbinieks, PSRS ZA loceklis, Sociālistiskā Darba Varonis. PSKP biedrs no 1904. g. Viens no Somijas Komunistiskās partijas dibinātājiem (1918). No 1941. g. PSKP CK loceklis. 1952.—1953. un no 1957. g. PSKP CK prezidijs loceklis. Sarakstījis vairākus darbus par PSKP vēstures un starptautiskās strādnieku kustības jau-tājumiem. — 530.

Kuzma Prutkovs — krievu rakstnieku grupas (A. Tolstojs un brāļi A. un V. Zemčužņikovi) kolektīvais pseidonims. Šī grupa darbojās XIX gs. 50.—60. gados. — 60.

Lafargs Pols (1842—1911) — franču un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks, publicists, tuvs K. Marksā un F. Engelsa draugs un lidzgaitnieks, I Internacionālēs loceklis. Kopā ar Z. Gedu nodibināja Francijas Strādnieku partiju, bija tās orgāna «*L'Egalité*» («*Vienlīdzība*») redaktors. Viens no Parīzes kongresa, kurā tika nodibināta II Internacionālē (1889), organizatoriem. Daudz darījis marksisma ideju popularizēšanā, cīnā pret reformismu un revisionismu. — 257, 259, 270.

Landsmanis Jānis (Džonis) — revolucionārās kustības dalībnieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1908. g. Strādāja Rīgas ostā, aktīvi piedalījās nelegālās literatūras transportēšanā. No 1912. gada strādāja LSD CK tipogrāfijā. 1913. g. emigrēja, bet jau 1914. g. sākumā nelegāli atgriezās. 1919. g. Padomju Latvijas valdībā bija Sociālās nodrošināšanas komisariāta sekretārs. 1919. g. decembrī buržuāziskās varas pārstāvji viņu arestēja Rīgā uz ielas un nogalināja. — 544.

Larkins Džeimss (1876—1947) — Irijas strādnieku kustības darbinieks. 1909. g. organizēja Irijas transportstrādnieku un melnstrādnieku savienību. 1913. g. viņa vadībā notika Dublinas ģenerālstreiks. 1914.—1923. g. dzīvoja ASV. Divdesmito gadu beigās pārtrauca sakarus ar strādnieku kustību. 1937.—1947. g. — Irijas parlamenta loceklis. — 97, 224.

Lasals Ferdinands (1825—1864) — sīkburžuāzisks vācu sociālists, nodibināja Vispārējo vācu strādnieku savienību (1863). Oportūnisma paveida (lasalisma) dibinātājs Vācijas strādnieku kustībā un Vācijas sociāldemokrātijā. Sarakstījis vairākus sabiedriskus politiskus darbus

(ipaši par konstitūcijas jautājumiem), kuriem ir paliekoša nozīme. — 443, 507.

Legins Kārlis (1861—1920) — vācu labējais sociāldemokrāts, viens no vācu arodbiedrību līderiem, revizionists. No 1890. g. Vācijas arodbiedrību Generālās komisijas priekšsēdētājs. 1893.—1920. g. — reihs-tāga deputāts. No 1903. g. — Arodbiedrību starptautiskā sekretariāta sekretārs, no 1913. g. — tā priekšsēdētājs. Pirmā pasaules kara laikā — galējs sociālšovinists. 1919.—1920. g. — Veimāras republikas Nacionālās sapulces loceklis. Atbalstīja buržuāzijas politiku, cīnījās pret strādnieku revolucionāro kustību. — 223.

Lēlijs Gais — senās Romas karavandonis un valstsvars. Piedalījās Jaunās Kartāgas ieņemšanā 209. g. p. m. ē. 190. g. p. m. ē. — konsuls. — 42.

Leopolds (Vitelsbāhs) (1846—1930) — Bavārijas princis, pirmā pasaules kara laikā — Vācijas karaspēka virspavēlnieks Austrumu frontē. — 560.

Levasērs Pjērs Emils (1828—1911) — franču ekonomists un buržuāziski liberāla virziena vēsturnieks, statistiķis un ģeogrāfs. Sarakstījis daudzus darbus par Francijas jauno laiku ekonomisko vēsturi. No 1861. g. — pasniedzējs «Napoleona licejā». No 1868. g. — akadēmīķis. — 85.

Levi Hermanis (dz. 1881) — vācu ekonomists un rakstnieks, profesors. Uzrakstījis vairākas grāmatas par Anglijas un ASV ekonomiku. — 240.

Libigs Justus (1803—1873) — izcils vācu zinātnieks ķīmiķis, izstrādājis augu barošanās tā saukto minerālo teoriju, parādīja minerāl-mēlu nozīmi, sekmejā agrokīmijas attīstību. — 51, 200.

Libknehts Kārlis (1871—1919) — izcils vācu un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks, sociāldemokrāts, advokāts, sociāldemokrāta Vilhelma Libknehta dēls. 1912. g. ievēlēts par reihs-tāga deputātu. Pasaules karā enerģiski cīnījās pret «savas» valdības atbalstīšanu laupīšanas karā, vienīgais visā reihs-tāgā balsoja pret kara kreditiem. Viens no «Spartaka savienības» organizētājiem un vadītājiem. 1916. g. notiesāts katorgā. 1918. g. Novembra revolūcijā kopā ar R. Luksemburgu vadīja vācu strādnieku revolucionāro avangardu, viens no Vācijas Komunistiskās partijas dibinātājiem un Berlīnes strādnieku sacelšanās vadonis. Pēc sacelšanās appspiešanas kontrrevolucionāri 1919. g. 15. janvārī viņu zvēriski nogalināja. — 42, 304, 433, 497, 502, 505, 536, 549.

Lipperts Jūliuss (1839—1909) — austriešu vēsturnieks un etnogrāfs. Viņa darbi veltīti ģimenes, kultūras un sevišķi reliģijas vēsturei. Reliģijas izcelšanos un attīstīšanos aplūkoja no animistiskā viedokļa. Kategoriski nosodīja rasismu. — 26.

Lītvičs Valters fon (1859—1942) — ģenerālis, viens no vācu militāristu pārstāvjiem. No 1918. g. decembra — karaspēka virspavēlnieks Brandenburgā, nežēlīgi apspieda Berlīnes proletariāta revolucionāro kustību. No 1919. g. vasaras — Vācijas armijas pavēlnieks. 1920. g. martā viens no Kapa kontrrevolucionārā puča vadītājiem, pēc tā neveiksmes aizbēga uz ārzemēm. 1925. g. buržuāziskā valdība viņu amnestēja. — 540, 562.

Līvijs Drūzs Marks Jaunākais (124.—91. vai 90. g. p. m. ē.) — senās Romas politisks darbinieks. 91. g. p. m. ē. — tautas tribūns. — 42.

Livingstons Dāvids (1813—1873) — angļu ceļotājs, Āfrikas pētnieks. Sākot ar XIX gs. 40. gadiem, devās vairākos ceļojumos Dien-

vidu un Centrālajā Āfrikā. Livingstons asi nosodija verdzību, bija ļoti populārs afrikāņu vidū, kuri palīdzēja viņam viņa ceļojumos. Livingstona atklājumu rezultātus izmantoja kolonizatori. — 24.

Lombrozo Cēzāre (1836—1909) — itāliešu psihiatrs un kriminologs, antropoloģiskā virziena nodibinātājs mūsdienu buržuāziskajā kriminologijā. Centās noteikt noziedznieku tipus pēc cilvēka ķermēna daļu īpatnībām. Viņa teoriju kriminologu lielākā daļa neatzina. — 474.

Loria Ahils (1857—1943) — itāliešu vulgārais sociologs un ekonomists, marksisma viltotājs. — 55.

Lucati Luidži (1840—1927) — buržuāzisks itāliešu valsts darbinieks, jurists, profesors. 1891.—1892., 1896.—1898., 1903.—1905., 1906. g. — finansu ministrs, 1909. g. — lauksaimniecības ministrs, 1910.—1911. g. — ministru prezidents. — 244.

Luksemburga Roza (1871—1919) — izcila starptautiskās strādnieku kustības darbiniece, II Internacionālēs krekisā spārna līdere, viena no Vācijas Komunistiskās partijas dibinātājām. Reakcionāri viņu zvēriski noslepkavoja Berlīnē 1919. g. 15. janvārī. — 200, 433, 497, 502, 536, 549.

Luters Mārtiņš (1483—1546) — vācu teologs, luterānisma nodibinātājs, topošās vācu buržuāzijas ideologs. — 132, 221, 463.

Leņins Vladimirs Iljičs (1870—1924) — marksisma-leņinisma klasikis, K. Marksas un F. Engelsa darba turpinātājs. Padomju Savienības Komunistiskās partijas un Padomju valsts dibinātājs un vadītājs, vietas pasaules darbalaužu skolotājs un vadonis. — 5, 7—9, 11—14, 16, 72, 73, 86, 148, 150, 191, 221, 306, 315, 316, 318, 333, 337, 412, 424, 433, 442, 444, 456, 496—500, 504, 523, 543, 548, 560, 568, 574.

Madzini Džuzepe (1805—1872) — itāliešu revolucionārs, buržuāziskais demokrāts, viens no tautas atbrivošanās kustības vadōniem Itālijā, 1849. g. — Romas republikas pagaidu valdības galva, 1850. g. — viens no «Eiropas demokrātijas Centrālās komitejas» organizatoriem Londonā. — 314.

Magnuss Edvins (dz. 1888) — buržuāzisks politiķis, advokāts, Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis. — 531.

Makarous N. — krievu zinātnieks, viens no t. s. neonarodnicisma propagandētājiem lauksaimniecības ekonomiskajā literatūrā. — 141, 207, 213.

Maltuss Tomass Roberts (1766—1834) — angļu mācītājs, ekonomists, kapitālisma apoloģēts. Sludināja antizinātnisko teoriju, ka tautas nabadzības galvenais cēlonis esot pārāk liels iedzīvotāju skaita pieaugums. — 175.

Mannerheims Kārlis Gustavs Emils (1867—1951) — reakcionārs somu valsts darbinieks, maršals. Līdz 1917. g. dienēja Krievijas armijā, bija cara svītas generālis. 1918. g. komandēja baltosu armiju, kura kopā ar vācu interventiem apspieda strādnieku revolūciju Somijā. Somijas karos pret PSRS (1939.—1940. un 1941.—1944. g.) bija Somijas armijas virspavēlnieks. 1944. g. — 1946. g. — Somijas prezidents. Demokrātisko spēku ietekmē bija spiests demisionēt. Dzīves pēdējos gados no politiskās darbības atteicās. — 530.

Manuīlovs Aleksandrs (1861—1929) — krievu ekonomists, XIX gs. 90. gados — liberālais narodniks, vēlāk kadets, kadetu partijas CK loceklis. Viņa agrārās reformas projekts bija kadetu partijas agrārās

programmas pamats. Manuilovs uzstājās pret «galējibam» Stolipina agrarajā likumdošanā. 1917. g. bija izglītības ministrs buržuāziskajā Pagaidu valdībā. Pēc Oktobra revolūcijas pārgāja marksisma pozīcijās, strādāja par pasniedzēju padomju augstākajās mācību iestādēs, bija PSRS Valsts bankas valdes loceklis. — 91.

Marijs Gais (ap 157.—86. g. p. m. ē.) — senās Romas karavadonis un politisks darbinieks. — 42.

Markss Kārlis (1818—1883) — zinātniskā komunisma pamatlicējs, geniāls domātājs, starptautiskā proletariāta vadonis un skolotājs. — 8, 12, 23, 24, 38, 50, 52, 55—57, 61, 65, 67, 68, 78, 88, 91, 94, 102, 150, 156, 159, 163, 164, 166, 170, 171, 173—176, 178, 185, 188, 189, 238, 239, 242, 245, 294, 302, 303, 305, 319—323, 327, 328, 335, 346, 394, 411, 413, 415, 416, 418, 419, 422, 424, 426, 427, 430, 432, 434, 437, 438, 440, 442, 444, 446—449, 454, 458, 470—472, 478, 479, 494, 495, 500, 501, 564, 571, 572.

Martovs L. (Cederbaums Jūlijs) (1873—1923) — viens no meņševiku līderiem. Sociāldemokrātiskajā kustībā piedalījās no 90. gadiem. 1900. gadā piedalījās avizes «*Iskra*» izdošanā, bija tās redakcijas loceklis. KSDSP II kongresā vadīja oportūnistisko mazākumu, un no tā laika bija meņševiku centrālo iestāžu loceklis un meņševiku izdevumu redaktors. Pasaules kara laikā centrists. Pēc 1917. g. Februāra revolūcijas vadīja meņševiku internacionālistu grupu. Pēc Oktobra revolūcijas nikns padomju varas pretinieks un 1920. g. emigrēja uz Vāciju. — 410.

Maslovs Pjotrs (1867—1946) — ekonomists, sociāldemokrāts meņševiks, sarakstījis vairākus darbus agrārajā jautājumā, mēģinādams revidēt marksismu. Reakcijas un jauno revolucionāro uzplūdu laikā — likvidators. Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras atgāja no politiskās darbības, strādāja pedagoģiskā un zinātniskā darbā. No 1929. g. PSRS ZA īstenais loceklis. — 67, 175, 176, 238, 245, 306, 311.

Matčoss Konrāds (1871—1942) — vācu vēsturnieks, profesors. Pētīja tehnikas vēsturi. Bijā «Vācu inženieru sabiedrības» vadītājs, lasīja lekcijas Berlīnes Tehniskajā augstskolā. — 473.

Māters Juris (1845—1885) — publicists, rakstnieks, avīžu «*Tiesu Vēstnieks*» un «*Baltijas Zemkopis*» redaktors un izdevējs, latviešu lielsaimnieku interešu aizstāvis, latviešu lauku buržuāzijas un vācu mūžniecības sadarbības sludinātājs. — 299.

Menders Fricis (Zolovs) (1885—1971) — jurists, meņševiku darbinis un publicists, oportūnistisks Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas priekšsēdētājs buržuāziskajā Latvijā. — 324, 410, 509, 510, 517—520, 522—525, 531, 550, 560.

Menjē Konstantīns (1831—1905) — beļģu tēlnieks, gleznotājs un grafikis, reālists. — 477.

Mērings Francis (1846—1919) — ievērojams Vācijas strādnieku kustības darbinieks, viens no Vācijas sociāldemokrātijas kreisā spārna līderiem un teorētiķiem, publicists un vēsturnieks. Cīnījās pret oportūnismu, pirmā pasaules kara laikā bija viens no kreisās grupas «*Internacionāle*» vadītājiem (vēlāk to pārdēvēja par «*Spartaka*» grupu, pēc tam par «*Spartaka savienību*»). Mēringam bija ievērojama loma Vācijas Komunistiskās partijas nodibināšanā. — 417, 500.

Meščerjakovs V. (1885—1946) — boļševiks no 1905. g. Aktīvi piedalījās Oktobra revolūcijā. 1918. g. — KSFPR Zemkopības tautas komisariāta kolēģijas loceklis. 1919. g. — Ukrainas zemkopības tautas

komisārs. Vēlāk ieņēma citus atbildīgus padomju un partijas amatus. — 343.

Milē Zans Fransuā (1814—1875) — franču gleznotājs, viens no reālisma celmlaužiem. Piederēja pie t. s. Barbizonas skolas. — 477.

Mincers Tomass (ap 1490—1525) — vācu revolucionārs, reformācijas ideologs. 1524.—1525. g. zemnieku karā sacēlušos zemnieku un pilsētu plebeju vadonis. Sludināja utopiskā komunisma idejas. — 46, 47.

Mirbo Oktāvs (1850—1917) — franču rakstnieks. — 122, 123, 128, 146.

Momzens Teodors (1817—1903) — buržuāzisks vācu vēsturnieks, profesors. Uzrakstījis 1513 darbus par senās Romas vēstures jautājumiem. Nobēla prēmijas laureāts (1902), Prūsijas landtāga (1863.—1866. un 1873.—1879. g.) un Vācijas reihstāga (1881.—1884. g.) deputāts. — 40.

Mopasāns Anri Renē Albērs Gijs de (1850—1893) — izcils franču rakstnieks reālists. — 89, 122, 125.

Moriss Viljams (1834—1896) — angļu utopiskais sociālists, dzejnieks, gleznotājs un mākslas teorētiķis. XIX gs. 80. gados piedalījās strādnieku kustībā, 1884.—1889. g. viens no Sociālistiskās līgas vadoniem. — 60.

Muhameds — Muhameds Ali (Mehmets Ali) (1769—1849) — Egiptes valdnieks (1805—1848). 1799.—1801. g. — piedalījās franču-turku karā, komandēja albānu karaspēka daļu turku armijā. — 433.

Muravjovs Mihails (1796—1866) — reakcionārs cariskās Krievijas valsts darbinieks. 1857.—1861. g. — valsts ipašumu ministrs, pretojās zemnieku reformas īstenošanai. 1863.—1865. g. — Ziemeļrietumu novada ģenerālgubernators, realizēja rusifikācijas politiku. 1863. g. nežēlīgi apspieda zemnieku sacelšanos Lietuvā un Baltkrievijā, par ko ieguva no cara grāfa titulu, bet no tautas — nosaukumu «kārējs». — 313, 314.

Napoleons — Napoleons I (Bonaparts) (1769—1821) — franču buržuāzisks politisks darbinieks un karavandonis, Francijas republikas pirmais konsuls (1799—1804) un imperators (1804—1814 un 1815). — 92, 167, 433, 442.

Niedra Andrievs (1871—1942) — mācītājs, rakstnieks, galēji reakcionārs politisks darbinieks, nikns revolucionārās kustības ienaidnieks, 1919. g. kā ģenerāļa fon der Golca ieliktenis vadīja Liepājā nodibināto vācu marionešu valdību. Vēlāk, kad Antante atjaunoja Ulmaņa valdību, emigrēja uz Vāciju. — 220, 247, 297, 300, 312, 426, 518, 544, 559.

Nikolajs I (Romanovs) (1796—1855) — Krievijas cars (1825—1855). — 309, 313.

Nikolajs -ons — sk. Danielsons Nikolajs.

Noske Gustavs (1868—1946) — viens no Vācijas sociāldemokrātijas oportūnistiskajiem līderiem. Pirmā pasaules kara laikā sociālšovinists. 1919. g. — Vācijas kara ministrs, organizēja niknu izrēķināšanos ar strādniekiem Berlinē, K. Libknehta un R. Luksemburgas noslepkavošanu. — 504, 527, 539, 540, 541.

O'Gredi Stendišs Džeimss (1846—1928) — angļu sīkburžuāzisks rakstnieks un sabiedriskais darbinieks. 1917. g. ieradās Krievijā Anglijas sociālistu delegācijas sastāvā. Brauciena mērķis bija piespiest

Krieviju karot kopā ar Antanti «lidz uzvarai». 1919. g. Kopenhāgenā piedalījās sarunās ar padomju pārstāvi M. Litvinovu par karagūstekņu apmaiņu. Vēlāk bija gubernators angļu kolonijās. — 517.

Ovens Roberts (1771—1858) — izcils angļu utopiskais sociālists. — 428.

Ozoliņš Kārlis (Tomass) (1893—1938) — revolucionārās kustības dalībnieks, žurnālists. Komunistiskās partijas biedrs no 1910. g. Revolucionāra gaitas sāka LSD Madlienas—Gaismas organizācijā. Pēc Februāra revolūcijas bija vairāku boļševistisku laikrakstu un žurnālu redkolēgijas loceklis, pasniedzējs Rietumtautu komunistiskajā universitātē Maskavā, Gaisa Kara Spēku akadēmijā un Starptautiskajā V. I. Ļeņina skolā Maskavā. No 1933. g. izdevniecības «Prometejs» redaktors. — 14, 496, 498, 500, 502.

Pannekuks Antons (1873—1960) — holandiešu sociāldemokrāts, Amsterdamas universitātes astronomijas profesors. No 1907. g. darbojās Holandes sociāldemokrātijas kresajā spārnā, bet no 1910. g. sadarbojās ar Vācijas kresaiju sociāldemokrātiem. 1918.—1921. g. bija Holandes Komunistiskās partijas biedrs, piedalījās Kominternes darbā, taču centās aizstāvēt vācu «kreiso» oportūnistu platformu. 1921. g. izstājas no partijas un izbeidza politisko darbību. — 322, 448, 499.

Papins Deni (1647—1714) — franču fiziķis, viens no tvaika mašīnu izgudrotājiem. — 473.

Petrēvics Andrejs (Dadzis) (1883—1939) — skolotājs, publicists, sociāldemokrāts, meņševiks, avīzes «Laika Atbalss» (1912) faktiskais redaktors; darbojās arī avīzē «Dzives Balss» u. c. Buržuāziskās Latvijas Satversmes sapulces priekšsēdētāja vietnieks, saeimas deputāts. Divdesmitajos gados bija viens no galēji oportūnistiskās Mazinieku partijas darboņiem, vēlāk buržuāziskās Latvijas senators. — 565.

Pils Roberts (1788—1850) — buržuāzisks angļu valsts darbinieks, iekšlietu ministrs (1822—1827 un 1828—1830), premjerministrs (1834—1835, 1841—1846). — 95.

Pits Viljams (1759—1806) — angļu valsts darbinieks, viens no toriju lideriem, premjerministrs (1783—1801 un 1804—1806). — 325.

Platons (ap 427.—347. g. p. m. ē.) — senās Grieķijas filozofs ideālists, vergturu aristokrātijas ideologs. — 533.

Plūme Emma (1883—1919) — revolucionārās kustības dalībniece, partijas darbiniece, Komunistiskās partijas biedre no 1911. g. Revolucionāra gaitas sāka Valmierā, darbojās Rīgā. 1919. g. vasarā darbojās pagrīdē Vidzemē, bija LKP Vidienas apgabala organizatore. 1919. g. augustā buržuāzijas varas kalpi viņu arestēja un, pārvedot no Cēsim uz Valmieru, noslepkavoja. — 544.

Pļeħanovs Georgijs (1856—1918) — izcils krievu un starptautiskās strādnieku kustības darbinieks, pirmais marksisma propagandētājs Krievijā, vēlāk meņševiks. — 311, 432.

Pokrovskis Mihails (1868—1932) — padomju vēsturnieks un sabiedisks darbinieks, boļševiku partijas biedrs no 1905. g., aktīvs 1905.—1907. g. revolucionārās kustības darbinieks, partijas Maskavas komitejas loceklis, KSDSP V kongresā ievēlēts par CK loceklja kandidātu. 1908.—1917. g. dzīvoja emigrācijā. Pēc Oktobra revolūcijas KSFPR izglītības tautas komisāra vietnieks (1918—1932), no 1929. g. akadēmikis. Ievērojams padomju vēsturnieks, taču vairākos darbos pārvērtēja tirdzniecības kapitāla ietekmi cariskās Krievijas vēsturē (vēlāk no šīm kļūdām atbrīvojās). — 313.

Polēns Vilhelms fon (1861—1903) — vācu rakstnieks, reālistiski tēloja lauku un mazpilsētu dzīvi. — 122, 130, 133, 136, 137.

Praiss Rīčards (1723—1791) — radikāls angļu buržuāzijas publicists, ekonomists un filozofs morālists. — 78.

Preiss Jēkabs (1892—1919) — revolucionārās kustības dalibnieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1909. gada. 1911. g. apcietināts, 1913. g. aizbēga un emigreja uz Franciju, pēc tam uz Vāciju un Ameriku. Pēc Februāra revolūcijas atgriezās dzimtenē un ieņēma atbildīgus amatus Padomju Krievijā. 1919. g. Padomju Latvijas valdības Arējās tirdzniecības komisāra vietnieks. 1919. g. septembrī buržuāziskās varas pārstāvji viņu arestēja un nošāva. — 544.

Prudons Pjērs Zosēfs (1809—1865) — franču publicists, ekonomists un sociologs, sīkburžuāzijas ideologs, viens no anarhisma pamatlicējiem; 1848. g. Francijas Satversmes sapulces deputāts. — 454.

Pugačovs Jemeļjans (1740 vai 1742—1775) — zemnieku kara vadonis Krievijā (1773—1775). — 47.

Puškins Aleksandrs (1799—1837) — izcils krievu dzejnieks, reālistiskā virziena pamatlicējs krievu literatūrā. — 296.

Radeks Kārlis (1885—1939) — XX gs. sākumā piedalījās sociāldemokrātiskajā kustībā Galīcijā, Polijā un Vācijā. Pasaules kara laikā sliecās uz centrīisma pusī. 1917. g. iestājās bolševiku partijā. Pēc Oktobra revolūcijas strādāja Arļietu Tautas Komisarijātā. Kominternes Izpildkomitejas sekretārs, KK(b)P CK loceklis (VIII—XII kongresā). 1918. g. «kreisais komunistišķs», 1923. g. aktīvs trockistu opozīcijas darbinieks. Par antiparteisku darbību izslēgts no partijas. — 258.

Radišcevs Aleksandrs (1749—1802) — revolucionārs krievu domātājs, rakstnieks. — 225.

Radziņš Eduards (1886—1962) — sociāldemokrāts meņševiks, buržuāziskās Tautas padomes, Satversmes sapulces un saeimas loceklis, Valmieras pilsētas galva. — 527, 529.

Raifeizens Fridrihs Vilhelms (1818—1888) — vācu kooperatīvu darbinieks, lauksaimnieciskās kredītu kooperācijas dibinātājs. Izvirzīja ideju — dibināt lauksaimnieciskās biedrības ciņai pret lauku iedzīvotāju trūcīgumu. Sākumā biedrības bija organizētas pēc labdarības principa un ātri izjuka, bet no 1864. g. Raifeizens tās sāka veidot pēc pašpalīdzības un pašdarbības principiem un organizēja īpaša tipa kredīta biedrības. Šāda tipa biedrības ātri attīstījās un izplatījās Rietumeiropā un Krievijā. — 273.

Rainis (Pliekšāns Jānis) (1865—1929) — izcils dzejnieks, viens no jaunstrāvnieku kustības vadītājiem, «Dienas Lapas» redaktors (1891—1895). 1897. g. apcietināts un izsūtīts uz Pleskavu. 1899. g. izsūtīts trimdā uz Vjatkas guberņas Slobodskas pilsētu. 1903. g. atgriezies Latvijā, piedalījās 1905. g. revolūcijā. 1905. g. decembrī emigreja uz Sveici, 1920. g. aprīli atgriezās buržuāziskajā Latvijā. Latvijas PSR Tautas dzejnieks. — 22, 67, 147, 376, 477, 494, 500, 560, 561, 565.

Ratnavaus Valters (1867—1922) — vācu rūpnieks, buržuāzisks politisks darbinieks un publicists. No 1915. g. — Vispārējās elektriskās kompānijas (AEG) valdes priekšsēdētājs. Pēc politiskajiem uzskatiem piederēja pie vācu buržuāzijas mērenā spārna, bija Demokrātiskās partijas biedrs. 1922. g. iecelts par ārlietu ministru. Parakstīja Rapallo līgumu ar KSFPR Dženovas konferenčē (1922). Galēji nacionālistiskās organizācijas «Konsuls» teroristi viņu nogalināja. — 258.

Razins Steipans (apm. 1630—1671) — Donas kazaks, zemnieku kara vadonis Krievijā (1670—1671). — 47, 121.

Reimonts Vladislav (1867—1925) — poļu rakstnieks. Par romānu «Zemnieki» viņam piešķirta Nobela prēmija. — 138—139.

Reisners Mihails (1868—1928) — jurists. Cēlies no Baltijas vāciešiem. Bija Tomskas universitātes profesors. 1903. g. emigrēja uz Vāciju. 1904. g. piedalījās kā eksperts Kēnigsbergas prāvā (nelegālās literatūras transporta lietā), atmaskoja cara patvaldības reakcionāro politiku. Rakstīja vācu sociāldemokrātu presē, atbalstīja boļševikus. Pēc Oktobra revolūcijas KK(b)P biedrs. 1918. g. Sociālistiskās sabiedrisko zinātņu akadēmijas prezidija loceklis. Strādāja Tieslietu, vēlāk Izglītības tautas komisariātā, bija pasniedzējs Sarkanās Armijas Kara akadēmijā. — 434.

Rekli Zans Zaks Elīzē (1830—1905) — franču ģeogrāfs, socio-logs, sīkburžuāzisks politisks darbinieks, viens no anarhisma teorētiķiem. — 33.

Renners Kārlis (*Springers Rūdolfs*) (1870—1950) — austriešu labējo sociāldemokrātu līderis un teorētiķis. Viens no tā dēvētā «austro-marksma» ideoloģiem un oportūnistiskās kulturāli nacionālās autonomijas programmas autoriem. Pirmā pasaules kara laikā sociālšovinists. 1919. g. un 1920. g. — Austrijas kanclers, 1945.—1950. g. Austrijas prezidents. — 417.

Ričards — Ričards II (1367—1400) — Anglijas karalis (1377—1399). 1381. g. piedalījās Vota Tailera sacelšanās apspiešanā. 1397. g. nodibināja savu vienpersonīgo varu, kura izraisīja lielo feodālu dumpi. 1399. g. gāzts un ieslodzījumā nogalināts. — 45.

Rikārdo Dāvids (1772—1823) — angļu ekonomists, izcils klasiskās buržuāziskās politiskās ekonomijas pārstāvis. — 150.

Ritiņš Indrikis (1872—1961) — skolotājs, piedalījās 1905. g. revolūcijā, pēc tam emigrēja uz Zviedriju, vēlāk uz Sveici, meņševiks. No 1920. g. Rīgā vidusskolas direktors. — 527.

Rodēns Ogists (1840—1917) — izcils franču tēlnieks, reālists, viens no impresionisma pamatlīcējiem tēlniecībā. — 477.

Rodzjanko Mihails (1859—1924) — muižnieks, reakcionārs politiķis, viens no oktobristu partijas līderiem, monarhists. No 1911. g. marta — III Valsts Domes, vēlāk IV Domes priekšsēdētājs. 1917. g. Februāra revolūcijas laikā organizēja kontrrevolucionāro Valsts domes Pagaidu komiteju, kas izveidoja buržuāzisko Pagaidu valdību. Viens no korniloviādes vadītājiem. Pēc Oktobra revolūcijas centās apvienot visus kontrrevolucionārās spēkus cīnīja pret padomju varu; vēlāk emigrēja. — 299.

Rodžers Džēimss Edvīns Torolds (1823—1890) — buržuāzisks angļu ekonomists, sarakstījis vairākus darbus par Anglijas tautas saimniecības vēsturi. — 78.

Rolande-Holste Henriete (1869—1952) — holandiešu sociāliste, rakstniece. Darbojās sieviešu savienībās. 1907. g. pieslējās kreiso grupai, kas izdeva avīzi «De Tribune» («Tribīne»), vēlāk internacionālistiem, kuri izdeva kreiso teorētisko žurnālu «Vorbote» («Priekšvēstnesis»). 1918.—1927. g. darbojās Holandes Komunistiskajā partijā un piedalījās Komunistiskās Internacionālēs darbā. 1927. g. izstājās no partijas un vēlāk nonāca t. s. «kristiāniskā sociālisma» pozīcijās. — 467.

Rosi — itāliešu agronomi. — 201.

Rozegers Pēteris (1843—1918) — austriešu rakstnieks. — 122, 129.

Rozenbergs Augsts (1894—1963) — partijas un padomju darbinieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1912. gada. 1919. g. strādāja Latvijas Padomju valdības tieslietu komisariātā par komisāra vietnieku. Lielā Tēvijas kara laikā cinijās Padomju Armijā un pēc kara strādāja Latvijā vadošā saimnieciskā darbā. — 513.

Rozīņš Fricis (Āzis) (1870—1919) — jaunstrāvnieks, publicists, viens no pirmajiem latviešu marksistiem. 1897. g. arestēts, pēc atbrīvošanas atrādās policijas uzraudzībā. 1899. g. maijā emigrēja uz Londonu, piedalījās mēnešraksta «Latviešu Strādnieks» izdošanā. Vēlāk redigēja žurnālu «Sociāldemokrāts» un brošūru sēriju «Sociāldemokrātu bibliotēka», uzrakstīja darbu «Latviešu zemnieks» un citus. 1905. g. beigās atgriezās Latvijā, bija aktīvs partijas darbinieks. 1908. g. 16. martā arestēts un notiesāts katorgā, pēc tam izsūtīts trimdā uz Sibīriju, no kurienes 1913. g. aizbēga uz ASV. Tur redigēja avizi «Strādnieks». 1917. g. rudenī atgriezās Krievijā. Aktīvs Oktobra sociālistiskās revolūcijas dalībnieks, Iskolata priekšsēdētājs. 1918. gada — KSFPR tautību lietu tautas komisāra vietnieks un VCIK Prezidijs loceklis. 1919. g. Padomju Latvijas valdības loceklis, zemkopības komisārs, LKP CK loceklis. — 21, 22, 31, 48, 57, 77, 217, 352, 355—357, 360, 371, 481, 486, 554—556.

Sakss Hansis (1494—1576) — vācu amatnieks, dzejnieks un komponists reformācijas laikā, M. Lutera piekritējs, Nirnbergas meistar-dziedoņu skolas dibinātājs un vadītājs. — 477.

Saltikovs-Ščedrins Mihails (Saltikovs, Ščedrins) (1826—1889) — izcils krievu rakstnieks satīriķis, revolucionārais demokrāts. — 22.

Scipions — Publijs Kornēlijs Scipions Emiliāns Afrikānis Jaunākais (ap 185.—129. g. p. m. ē.) — senās Romas karavados un politisks darbinieks. — 41.

Sensimons Kłods Anri de Ruvruā (1760—1825) — grāfs, franču domātājs, sociologs, utopiskais sociālists. — 428.

Serafīmi — sk. *Serafīms Augsts, Serafīms Ernsts*.

Serafīms Augsts (1863—1924) — reakcionārs baltvācu publicists un vēsturnieks. Vācu okupācijas laikā 1915.—1918. g. bija skolu un baznīcu nodaļas vadītājs Kurzemes vācu kara pārvaldē Jelgavā. — 247.

Serafīms Ernsts (1862—1919) — reakcionārs baltvācu publicists un vēsturnieks. 1892.—1909. g. bija reakcionārās avīzes «Dūna-Zeitung» («Daugavas Avize») redaktors, 1909.—1915. g. avīzes «Rigaer Tageblatt» («Rīgas Dienas Lapa») galvenais redaktors. 1918. g. vācu okupācijas laikā — avīzes «Rigasche Zeitung» («Rīgas Avize») redaktors. 1919. g. Liepājā vadīja Baltijas landesvēra preses nodaļu. — 247.

Sereda Semjons (1871—1933) — padomju valsts un partijas darbinieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1903. gada. 1918.—1921. g. — KSFPR zemkopības tautas komisārs. No 1921. g. ieņēma atbildīgus amatrus KSFPR Valsts plāna komisijā. — 337.

Simons A. — vācu publicists. — 189.

Sismondi Zans Šarls Leonārs (1773—1842) — Šveices ekonomists, sīkburžuāzisks kapitālisma kritiķis, ekonomiskā romantisma pārstāvis. — 141, 142.

Skoropadskis Pāvels (1873—1945) — cara armijas ģenerālis, lielmužnieks. No 1918. g. aprīļa beigām līdz decembrim — «Ukrainas hetmanis», vācu imperiālistu ieliktenis. Pēc okupantu padzišanas

aizbēga uz Vāciju, kur aktīvi atbalstīja vācu imperiālismu un fašismu un veica pretpadomju darbību. — 426.

Skudra Marija — 1920. gada martā arestēta kopā ar Lavīzi Bērci un pēc nežēlīgas spīdzināšanas 1920. g. 17. martā nošauta. — 545.

Skvorcovs A. (1848—1914) — buržuāzisks ekonomists, agronom, profesors. Uzrakstījis vairākus darbus par politisko ekonomiju un lauk-saimniecības ekonomiju. V. I. Ļeņins vairākkārt kritizēja Skorcova uzskatus. — 50.

Skvorcovs-Stepanovs Ievans (1870—1928) — Padomju valsts un partijas darbinieks, publicists, Komunistiskās partijas biedrs no 1896. g. Uzrakstījis daudzus darbus par ekonomiku un vēsturi, «Kapitāla» un citu K. Marksā un F. Engelsa darbu tulkotājs. Pēc Oktobra revolūcijas bija pirmais finansu tautas komisārs, pēc tam ieņēma citus atbilstīgus amatus, no 1926. g. bija VK(b)P CK V. I. Ļeņina institūta direktors, Komunistiskās akadēmijas prezīdija loceklis utt. — 463.

Smits Ādams (1723—1790) — angļu ekonomists, viens no angļu klasiskās buržuāziskās politiskās ekonomijas pamatlīcējiem. — 53, 480.

Sokolovs Dmitrijs — Ziemas pils baznīcas protohierejs, Pēterburgas advokāts N. Sokolova tēvs. — 468.

Sokolovs Nikolajs (1870—1928) — sociāldemokrāts, publicists, advokāts, vairākās prāvās aizstāvēja revolucionārus. 1917. g. pieslējās menēvikiem. Pēc Oktobra revolūcijas strādāja par juriskonsultu padomju iestādēs. — 468.

Spartaks (sodīts ar nāvi 71. g. p. m. ē.) — senās Romas gladiators, vergu sacelšanās (73 vai 74—71) vadonis Itālijā. — 41.

Staļins (Džugašvili) Josīfs (1879—1953) — viens no Komunistiskās partijas, Padomju valsts, starptautiskās komunistiskās un strādnieku kustības vadītājiem, ievērojams marksisma-ļeņinisma teorētikis un propagandists. Viņa darbības vispusīgs vērtējums dots PSKP CK 1956. g. 30. jūnija lēmumā «Par personības kulta un tā sekū pārvarēšanu». — 317.

Stenders Gothards Fridrihs (Vecais Stenders) (1714—1796) — Sunākstes mācītājs, izdeva latviešu gramatiku, latviešu-vācu un vācu-latviešu vārdnīcu, rakstīja ziņges, pasakas un stāstus latviešu valodā. — 147.

Stepanovs — sk. *Skvorcovs-Stepanovs Ievans*.

Stjuarti — karalji dinastija Skotijā (no 1371) un Anglijā (1603—1649, 1660—1714). — 92.

Stolipins Pjotrs (1862—1911) — cariskās Krievijas valsts darbinieks. No 1906. g. aprīļa iekšlietu ministrs un no tā paša gada augusta arī ministru padomes priekšsēdētājs. Ar viņa vārdu saistīts politiskās reakcijas laiks (Stolipina reakcija 1907—1910), kad plaši piesprieda nāves sodus revolucionārās kustības dalībniekiem. Cenzdamies radīt patvaldībai atbalstu laukos, izdeva agrāro likumu (Stolipina agrārā reforma) bagāto zemnieku interesēs. Esers Bogrovs Kijevā Stolipinu nogalināja. — 68, 245, 299, 302, 310.

Straujāns Jānis (1884—1938) — revolucionārs rakstnieks un publicists, partijas un padomju darbinieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1906. gada. 1905.—1907. g. revolūcijas dalībnieks, mežabrālis. Reakcijas gados dzīvoja emigrācijā, vēlāk PSRS diplomātiskā dienesta darbinieks, TASS pārstāvis Latvijā (1931—1935). — 147.

Strindbergs Augsts (1849—1912) — zviedru rakstnieks, dramaturgs. — 122.

Strovs Džeks (Džons) (miris 1381) — viens no Kventas zemnieku vadoņiem Vota Tailera sacelšanās (1381) laikā. Pēc sacelšanās apspiešanas sodīts ar nāvi. — 44.

Stučka Pēteris — 5—17, 41, 52, 61, 122, 164, 258, 268, 303, 316, 323, 349, 353, 354, 423, 448, 479, 499, 504, 553, 569, 571.

Sulla — Lūcijs Kornēlijs Sulla (138.—78. g. p. m. ē.) — senās Romas karavadonis un politisks darbinieks. — 42.

Suvorovs Aleksandrs (1730—1800) — izcils krievu karavadonis. — 217.

Svjatopolks-Mirskis Pjotrs (1857—1914) — mužnieks, gubernators vairākās Krievijas guberņās. No 1904. g. augusta — iekšlietu ministrs. Cenzdamies vājināt briestošo revolucionāro krīzi, pasludināja valdības «uzticēšanos» sabiedrībai. Tā izpauðās cenzūras daļējā mikstīnāšanā, daļējā amnestijā un atlaujā sasaukt zemstes darbinieku kongresus. 1905. g. janvārī pēc šās politikas izgāšanās bija spiests atkāpties no amata. — 296.

Sasēns Šarls Luijs (1831—1901) — franču publicists un vēsturnieks, buržuāzisks republikānis, Miera un Brīvības līgas dalībnieks, avīzes «Démocraties dibinātājs un redaktors. — 63.

Sčedrīns — sk. *Saltikovs-Sčedrīns Mihails*.

Seidemanis Filips (1865—1939) — viens no Vācijas sociāldemokrātijas oportūnistiskā spārna līderiem, 1918. g. Novembra revolūcijas laikā Vācijā — kontrrevolucionārās Tautas pilnvaroto padomes loceklis. 1919. g. no februāra līdz jūnijam vadīja buržuāzisko koalīcijas valdību, bija nikns vācu strādnieku kustības apspiedējs. — 505, 539, 541.

Sekspirs Viljams (1564—1616) — izcils angļu dramaturgs un dzejnieks. — 67.

Šenkendorfs Maksis fon (1783—1817) — vācu dzejnieks, sludināja buržuāziskas reformas, aicināja uz nacionālo atmodu un cītu pret Napoleona jūgu. — 457.

Sillers Johans Fridrihs (1759—1805) — ievērojams vācu dzejnieks. — 480, 499.

Simanis Pauls (1876—1944) — reakcionārs baltvācu publicists un politisks darbinieks, jurists. No 1919. gada bija Vācu-Baltijas demokrātiskās partijas priekšsēdētājs, 1919.—1933. g. avīzes «Rigasche Rundschau» galvenais redaktors. Buržuāziskās Tautas padomes, Satversmes sapulces un saeimas deputāts, vācu frakcijas līderis. — 247.

Singarevs Andrejs (1869—1918) — krievu politisks darbinieks, kadetu partijas līderis. II., III un IV Valsts domes deputāts no kadetu partijas. Kadetu agrārās programmas autors. 1917. g. buržuāziskajā Pagaidu valdībā — zemkopības ministrs un finansu ministrs. — 317.

Smollers Gustavs (1838—1917) — buržuāzisks vācu ekonomists, vēsturnieks un sabiedrīisks darbinieks, profesors. Pārstāvēja t. s. jauno vēsturisko skolu buržuāziskajā politekonomijā. — 90.

Stamlers Rūdolfs (1856—1939) — profesors, vācu jurists un filozofs, neokantietis. Idealizēja buržuāzisko sabiedrību, kritizēja marķismu. Viņa mācība par nācijas vienotību vēlāk kļuva par vienu no fašisma teorētiskajiem pamatiem. — 417.

Steinens Kārlis (dz. 1855) — vācu ceļotājs, psihiatrs. No 1900. g. — Berlīnes universitātes profesors, 1904.—1928. g. — etnogrāfiskā muzeja direktrs Berlīnē. — 25, 26.

Steins (Rubinšteins) A. (1881—1948) — meņševiks. 1906. g. emigrēja no Krievijas uz Vāciju. Imperiālistiskā pasaules kara sākumā kopā ar K. Kautski un E. Bernšteinu izdeva nedēļas izdevumu «Sozialistische Auslands politik» («Sociālistiskā Arpolitika»). 1917. g. iestājās Vācijas Neatkarīgajā sociāldemokrātiskajā partijā, bija tās centrālorgāna «Freiheit» («Brīvība») redaktors. Aktīvi piedalījās vācu centristu kampaņā pret Oktobra revolūciju un boļševikiem. — 411.

Steins Lorencs (1815—1890) — vācu jurists, buržuāzisks vēsturnieks un ekonomists, profesors. — 167.

Sulce-Dēličs Hermanis (Sulcs) (1808—1883) — vācu vulgārais ekonomists, mēģināja novirzīt vācu strādnieku kustību uz ražošanas un amatniecības kooperācijas ceļu. — 270.

Svābe Arveds (1888—1959) — buržuāzisks latviešu vēsturnieks, tiesību zinātņu doktors. Bija pazīstams arī kā rakstnieks un literatūras kritiķis. Pēc Oktobra revolūcijas galīgi pārgāja kontrrevolūcijas pusē. Buržuāziskās diktatūras gados Latvijā strādāja universitātē. 1944. g. emigrēja uz Zviedriju. — 53.

Tacits Publijs Kornēlijs (55—120) — ievērojams senās Romas vēsturnieks. — 30, 31.

Tailers Vots (miris 1381) — lielākās viduslaiku zemnieku sacelšanās vadonis Anglijā (1381. g.). Lauku amatnieks, labi zināja kara mākslu. Vadīja Kentas zemnieku gājienu uz Londonu. Karaļa Rīčarda II jaudis nogalināja Taileru, kad viņš tikās ar karali, lai iesniegtu tam kentiešu prasības. — 44, 45, 121.

Tarkas Ādolfs — ungāru sociāldemokrāts. — 234.

Tārs Albrehts (1752—1828) — franču zinātnieks, viens no mūsdienu zinātniskās agronomijas dibinātājiem. — 206.

Teilors Frederiks Vinslovs (1856—1915) — amerikānu inženieris. Izstrādāja darba organizācijas sistēmu (Teilora sistēmu), kura balstās uz maksimāli izmantotu darba laiku. Kapitālisma apstākļos šī sistēma tiek izmantota darbaļaužu ekspluatācijas pastiprināšanai. — 156, 188, 228, 249, 260, 261, 271.

Timirjazevs Kliments (1843—1920) — krievu dabaspētnieks darvinists, izcils botāniks, fiziologs, Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondētājoceklis. Pirmais lielais zinātnieks, kurš atzina Oktobra sociālistisko revolūciju. — 202.

Tiška Jans (Jogihess Leo) (1867—1919) — izcils poļu un vācu strādnieku kustības darbinieks, viens no «Spartaka savienības» organizētājiem, Vācijas Komunistiskās partijas CK sekretārs, pēc K. Libknehta un R. Luksemburgas nogalināšanas vadīja cīņu pret reakciju. Kontrrevolucionāri viņu arestēja un 1919. g. martā nogalināja. — 433, 497.

Tjērs Ādolfs (1797—1877) — buržuāzisks franču vēsturnieks un valsts darbinieks, premjerministrs (1836 un 1840); 1848. g. Satversmes sapulces deputāts, 1849—1851. g. Likumdošanas sapulces deputāts, orleānists; Francijas republikas prezidents (1871—1873), Parizes Komūnas bende. — 325.

Tolstojs Ļevs (1828—1910) — ģeniāls krievu rakstnieks, taču nolieža politisko cīņu, sludināja «nepretošanos jaunumam» un cilvēka reliģiski morālu sevis pilnveidošanu. — 122, 129, 202.

Tomass — sk. *Ozolinš Kārlis*.

Tomass Ludvīgs (1867—1921) — vācu satīriķis, dramaturgs. — 122.

Totomiancs V. — krievu zinātnieks, profesors. Sarakstījis vairākas grāmatas par kooperācijas jautājumiem. — 280.

Tugans-Baranovskis Mihails (1865—1919) — buržuāzisks krievu ekonomists, 90. gados bija ievērojams «legālā marksisma» pārstāvis, vēlāk kадets. Pēc Oktobra revolūcijas — aktīvs kontrrevolucionārs. — 235, 270, 275, 277, 281—283, 285.

Turgenjevs Ievans (1818—1883) — izcils krievu rakstnieks. Pēc politiskajiem uzskakiem — liberālis. — 503, 505.

Tvens Marks (1835—1910) — izcils amerikānu rakstnieks, kura darbus tulkoja jau jaunstrāvnieki. — 147.

Ukstiņi — buržuāziska ģimene Liepājā, «Liepājas Avizes» u. c. laikrakstu izdevēji. — 555.

Ulmanis Kārlis (1877—1942) — reakcionārs latviešu politisks darbinieks, agronomi. Buržuāziskās «Pagaidu valdības» galva 1918.—1920. gadā, vēlāk fašistiskais diktators (1934—1940). — 16, 220, 260, 369, 372, 376, 426, 449, 510, 517—519, 523—525, 527—529, 532, 533, 543, 545, 546, 549, 551, 564, 565.

Uspenskis Glebs (1843—1902) — ievērojams krievu rakstnieks un publicists, revolucionārs demokrāts. Darbojās žurnālos «Sovremēnpīk» («Laikabiedrs») un «Otecēstvenniye Zapiski» («Tēvijas piezīmes»). Lai gan pieslējās narodnīcismam, reālistiski parādīja kapitālistisko attiecību attistību uz laukiem. V. I. Ļeņins viņu augsti vērtēja un atzina par vienu «no labākajiem rakstniekiem, kuri aprakstījuši zemnieku dzīvi» (Лењин В. И. Полн. собр. соч., т. 4, с. 538). — 122, 124, 137.

Valters Mikelis (1874—1968) — reakcionārs buržuāzisks publicists un politiķis. Jaunībā rakstīja «Dienas Lapā» (1894—1895), tika arestēts 1897. g. jaunstrāvnieku lietā, emigrēja uz ārzemēm, kur uzturējās līdz 1917. g. Sākumā pieslējās sīkburžuāziskajai Latviešu sociāldemokrātu savienībai, vēlāk — buržuāzisks nacionālists. 1918. g. — Ulmaņa valdības iekšlietu ministrs, vēlāk diplomāts, aktīvi atbalstīja Ulmaņa fašistisko režīmu. — 350, 471, 518.

Vandervelde Emīls (1866—1938) — belgū politisks darbinieks, jurists, labējais sociālists, viens no II Internacionālēs līderiem. No 1900. g. — II Internacionālēs Starptautiskā sociālistiskā biroja priekšsēdētājs. Pirmā pasaules kara laikā — galējs sociālšovinists. 1914. g. 4. augustā iestājās Belģijas buržuāziskajā valdībā (līdz 1937. g. bija tieslietu, ārlietu u. c. ministrs). — 53, 60, 69, 97, 280.

Vankins — kara ministrs A. Niedras valdībā 1919. g. — 559.

Vass Roberts (apm. 1112—1184) — izcils viduslaiku dzejnieks, saucerējis «Dziesmu par Rolandu». — 143.

Veba Beatrise (1858—1943) — angļu sabiedriskā darbiniece. Sidneja Veba sieva. — 223.

Vēbers Alfrēds (1868—1958) — buržuāzisks vācu ekonomists un sociologs, profesors. — 54, 57.

Vebs Sidnejs (1859—1947) — angļu sabiedriskais darbinieks, reformists. Kopā ar sievu Beatrisi sarakstījis vairākus darbus par angļu strādnieku kustības vēsturi. Propagandēja strādnieku jautājuma mierīgu atrisināšanu kapitālistiskajā iekārtā. Bija viens no fabiānu biedribas dibinātājiem; pirmā pasaules kara laikā — sociālšovinists. Vēlāk leiboristu valdības loceklis, ar simpātijām izturējās pret Padomju Savienību. — 223.

Veinbergs (Veinberģis) Fridrihs (1844—1924) — advokāts un reakcionārs publicists, «Baltijas Vēstneša» redaktors (1900—1902), izdeva

un vadīja «Rīgas Avīzi» (1902—1915). 1918. g. vācu okupācijas laikā sadarbojās ar vācu varas iestādēm. Visu savas darbības laiku nikni apkaroja progresīvos un revolucionāros centienus, vērsās ar denunciācijām pret revolucionāriem. — 220, 247, 299, 300, 518.

Verharns Emīls (1855—1916) — belģu dzejnieks, dramaturgs un literatūras kritiķis. — 52, 53, 55.

Vigants Arturs (dz. 1880) — buržuāziskās Latvijas reakcionārs politisks darbinieks, advokāts, Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis. — 528.

Vihļajevs P. (1869—1928) — statistikis un agronomis, liberālais narodnīks. Sarakstījis vairākus darbus par cariskās Krievijas zemnieku saimniecību, noliegdams zemniecības šķirisko noslānošanos un cildinādams lauku kopienu. 1917. g. bija buržuāziskās Pagaidu valdības zemkopības ministra vietnieks. Pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas strādāja Centrālajā statistikas pārvaldē; bija Maskavas augstāko mācību iestāžu profesors. — 311.

Vilhelms — *Vilhelms II (Hohencollerns)* (1859—1941) — Vācijas ķeizars un Prūsijas karalis (1888—1918). — 540.

Vinavers Maksims (1863—1926) — advokāts, viens no kadetu partijas dibinātājiem un daudzus gadus tās CK loceklis. Pirmās Valsts domes deputāts no Pēterburgas. Aktīvs padomju varas ienaidnieks. 1919. g. emigrēja uz Parizi, kur darbojās baltiemigrantu avīzē «Poslednije Novosti» («Pēdējie Jaunumi»). — 298.

Vinnigs Augsts (1878—1956) — vācu labējais sociāldemokrāts. 1918. g. Vācijas valdības valsts komisārs Baltijā. Centās realizēt vācu imperiālistu aneksionistisko plānu — pakļaut Latviju Vācijai, sadarbojās ar latviešu buržuāziskajām partijām, kuras gribēja izveidot «neatkarīgu» Latviju Vācijas aizbildniecībā. 1920. g. izslēgts no Vācijas sociāldemokrātiskās partijas par dalību «Kapa pučā». Vēlāk aktīvs hitlerietis. — 527, 560.

Vintēna Elvira (1897—1920) — skolotāja Valmierā, 1919. g. Valmieras komjauniešu organizācijas biedre. — 528.

Vintēns Jānis (1900—1919) — revolucionārās kustības daudznieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1917. g. Viens no LSDJS Valmieras pulciņa «Darbs» dibinātājiem un tā valdes loceklis. 1919. g. ievēlēts par LKP DJS CK loceklī. Pēc buržuāziskās kundzības nodibināšanas veica pagrīdes darbu Vidienā, iekārtoja pagrīdes tipogrāfiju. 1919. g. 26. augustā buržuāziskās varas pārstāvji viņu apcietināja un, pārveidot no Cēsim uz Valmieru, noslepkavoja. — 545.

Voltērs Fransuā Mari Aruē (1694—1778) — franču rakstnieks, publicists, vēsturnieks un filozofs. Viens no izcilākajiem buržuāziskās apgaismošanas darbiniekiem XVIII gs. Francijā. — 425, 464.

Vrangelis Pjotrs (1878—1928) — cara armijas ģenerālis, barons, monarhists. Intervencijas un pilsoņu kara laikā — Antantes imperiālistu ieliktenis. Viens no kontrrevolūcijas vadītājiem Krievijas dienvidos. 1920. g. no aprīļa līdz novembrim bija baltgvardu karaspēka virspavēlnieks Krievijas dienvidos, pēc šo spēku sagrāvēs aizbēga uz ārzemēm. — 571, 573, 574.

Vurms Emanuels (1857—1920) — vācu sociāldemokrāts, pēc profesijas ķīmiķis. No 1890. g. — reihstāga deputāts. 1902.—1917. g. viens no žurnāla «Die Neue Zeit» redaktoriem. Pirmā pasaules kara laikā — centrists. Pēc 1918. g. Novembra revolūcijas Vācijā bija pārtikas ministrs. — 256.

Zamuels Valdemārs (1872—1948) — buržuāziskās Latvijas politisks darbinieks, Demokrātiskā centra partijas līderis, advokāts. 1918. g. bija buržuāziskās «Latviešu pagaidu nacionālās padomes» valdes priekšsēdētājs, 1920. g. Satversmes sapulces loceklis, 1921. g. — zemkopības ministrs, 1924. g. — ministru prezidents un tieslietu ministrs. — 566.

Zinovjevs (Radomijskis) Georgijs (1883—1936) — KSDSP biedrs no 1901. g. Pieslējās bolševikiem, taču bija svārīgšs, samiernieciiski izturējās pret oportūnistiskiem virzieniem. Pēc Oktobra revolūcijas — Petrogradas Padomes priekšsēdētājs, CK Politbiroja loceklis, Kominternes Izpildkomitejas priekšsēdētājs. Vairākkārt nostājās pret partijas leninisko politiku. Par antipartejisku darbību izslēgts no partijas. — 549.

Zismihs Johans Pēteris (1707—1767) — vācu pētnieks un publīcists. Viņa nozīmīgākais darbs «Cilvēku kārtas radītās pārmaiņas Dieva veidotajā kārtībā» iznāca 18. gs. četros izdevumos. Jau pirms Maltusa savā grāmatā «ledzīvotāju kustības teorija» sludināja anti-zinātnisko uzskatu, ka tautas nabadzības galvenais cēlonis esot pārāk liels iedzīvotāju skaita pieaugums. — 53.

Zolā Emīls (1840—1902) — izcils franču rakstnieks. — 122, 133—136, 199, 251, 382.

Zolovs — sk. *Menders Fricis*.

Zombarts Verners (1863—1941) — buržuāzisks vācu ekonomists un sociologs, vācu imperiālisma ideologs. Politiskās darbības sākumā bija sociālliberālis ar noslieci uz marksismu, vēlāk kļuva par atklātu marksisma pretinieku. — 28, 149, 208, 497.

Zukovskis Jānis (1891—1920) — revolucionārās kustības dalībnieks, Komunistiskās partijas biedrs no 1910. gada. 1914. g. izsūtīts trimdā uz Sibīriju. Pēc Februāra revolūcijas darbojās LSD Rīgas organizācijā, vācu okupācijas laikā — pagrīdē. 1919. g. — Padomju Latvijas valdības celtniecības komisāra vietnieks. 1920. g. februārī ar partizānu grupu pārgāja fronti, taču baltgvardi viņu arēstēja un, vedot no Alūksnes uz Gulbeni, nošāva. — 545.

Zvejnieks — sk. *Buševics Ansis*.

PERIODISKO IZDEVUMU RĀDITĀJS

«*Baltijas Vēstnesis*» — buržuāziska avīze, iznāca Rīgā (1869—1906 un 1917—1920) un Pleskavā (1917 X—1918 XI). Iznāca divas reizes nedēļā, no 1870. g. — reizi nedēļā, no 1880. g., kad apvienojās ar «*Rīgas Lapu*», kļuva par dienas avizi. Pauda Rīgas Latviešu biedrības uzskatus. Septiņdesmito gadu beigās kļuva reakcionāra, vērsās pret Jauno strāvu un revolucionāro strādnieku kustību. — 170, 256, 297.

«*Brīvā Zeme*» — lauku lielburžuāzijas dienas avīze (līdz 1934. gadam Zemnieku savienības orgāns), iznāca Rīgā (1919—1940). — 283, 530, 562, 567.

«*Ciba*» — zinātnisku un literāru rakstu krājums, iznāca 1907. g. Rīgā. — 554.

«*Ciņa*» — viena no vecākajām komunistiskajām avīzēm mūsu zemē un visā pasaulē, iznāk kopš 1904. g. marta. 1919. g. no 8. janvāra līdz 22. maijam iznāca Rīgā legāli, bet pēc tam nelegāli. Pēc fašistiskā režīma krišanas Latvijā 1940. g. jūnijā «*Ciņa*» iznāca legāli kā LKP CK un Rīgas komitejas orgāns. Tagad «*Ciņa*» ir LKP CK, Latvijas PSR Augstākās Padomes un Ministru Padomes orgāns, dienas avīze. Apbalvota ar Darba Sarkanā Karoga ordeni (1954) un Oktobra Revolūcijas ordeni (1974) — 516, 539.

«*Ciņas Biedrs*» — avīze, LKP CK oficiālais orgāns Latvijas neokupētajā daļā, iznāca Veļikije Lukos (1919 X—1920 II) trīs reizes nedēļā, pavisam 52 numuri. Publicēja V. I. Ļeņina darbus, materiālus par politisko stāvokli, LKP un LKJS darbību un uzdevumiem u. c. aktuāliem jautājumiem. Redkolēģijā darbojās S. Bergis, J. Daniševskis, J. Krūmiņš (Pilāts), P. Stučka u. c. LKP vadošie darbinieki. Pēc padomju varas krišanas Latvijā beidza iznākt. — 508, 510, 513, 517, 520, 569.

«*Ciņas Biedrs*» — LKP teorētiskais žurnāls, iznāca Maskavā (1920—1935), pavisam 130 numuri. 1920. g. no marta līdz decembrim bija LKP CK Ārzenju biroja, no 1921. g. janvāra līdz 1934. g. martam — Kominternes Latvijas sekcijas, no 1934. g. jūlija līdz 1935. g. decembrim — LKP (Kominternes sekcijas) izdevums. Vispusīgi apgaismoja LKP teorētiskos, organizatoriskos, stratēģijas un taktikas jautājumus. Tika nelegāli izplatīts buržuāziskajā Latvijā. Redkolēģijā darbojās O. Dzenis, R. Endrups, V. Knoriņš, K. Krastiņš, J. Krūmiņš (Pilāts), K. Pečaks, P. Stučka. — 385, 516, 538, 553, 557, 563.

«*Darbs*» — LSD, LKP sabiedriski politisks žurnāls, iznāca Maskavā (1918 IX—1919 XII) pavisam 5 numuri. LSD CK Krievijas biroja, Viskrievijas latviešu komunistisko sekciju centra, Maskavas Latviešu apvienoto komunistisko sekciju izpildu komitejas un latviešu pulku komunistisko frakciju organizācijas komitejas izdevums, ar 2. nu-

muru — LKP CK izdevums. *Zurnāls propagandēja sociālisma un proletāriskā internacionālisma idejas, publicēja teorētiskus un sabiedriski politiskus rakstus, grāmatu apskatus un hroniku.* *Zurnāla līdzstrādnieki bija J. Bērziņš (Ziemelis), J. Daniševskis, E. Eferts (Klusais), J. Krūmiņš (Pilāts), K. Pečaks, F. Rozīņš, P. Stučka, J. Vilks u. c.* LKP darbinieki. — 409, 434, 448.

«*Dienas Lapa*» — pirmā demokrātiskā latviešu dienas avīze, iznāca Rīgā 1886.—1905. gadā. 1888.—1891. g. un 1895.—1897. g. «*Dienas Lapas*» redaktors bija P. Stučka, 1891.—1895. g. — J. Pliekšāns (Rainis). 1893.—1897. g. «*Dienas Lapas*» bija Jaunās strāvas organizatoriskais centrs un propagandēja sociālisma idejas. «*Dienas Lapas*» līdzstrādnieki bija F. Rozīņš (Āzis), J. Jansons (Brauns) un citi. 1897. g. cara valdība «*Dienas Lapas*» izdošanu pārtrauca uz 8 mēnešiem. Pēc tam no 1898. g. avīze pauda sīkburķuāziskus eklektiskus uzskatus. No 1905. g. 19. oktobra «*Dienas Lapa*» iznāca kā sociāldemokrātisks izdevums, un tās redaktors no 27. oktobra bija J. Jansons (Brauns). 1905. g. 20. decembrī ģenerālgubernatoris «*Dienas Lapu*» aizliedza izdot. — 53, 257.

«*Domas*» — literāri zinātnisks mēnešraksts, iznāca Rīgā 1912.—1915. g. Faktiskie vadītāji bija E. Pipiņš-Vizulis un A. Upīts. *Zurnāls* veicināja latviešu reālistiskās literatūras un kritikas attīstību. Līdzstrādnieku sastāvā nebija viendabīgs, žurnāls iespieda arī burķuāziski liberālu autoru rakstus. — 264.

«*The International Socialist Review*» («*Starptautiskais Sociālistiskais Apskats*») — revizionistiska virziena žurnāls, iznāca Čikāgā no 1900. līdz 1918. g. — 189.

«*Izvestija*» — vadoša sabiedriski politiska dienas avīze; sāka iznākt Petrogradā 1917. g. 28. februārī (13. martā) ar nosaukumu «*Izvestija Petrogradskogo Soveta Rabočih i Soldatskikh Deputatov*» («*Petrogradas Strādnieku un Zaldātu Deputātu Padomes Vēstnesis*»). Pēc Viskrievijas II Padomju kongresa, no 1917. g. 27. oktobra, — VCIK orgāns. Kopš 1938. g. 26. janvāra iznāk kā PSRS Augstākās Padomes prezidija orgāns. No 1977. g. 8. oktobra saucas «*Izvestija Sovetov Narodnih Deputatov SSSR*» («*PSRS Tautas Deputātu Padomju Vēstnesis*»). Avīze apbalvota ar Ļeņina ordeni, Oktobra Revolūcijas ordeni un Darba Sarkanā Karoga ordeni. — 337, 346.

«*Jaunais Komunists*» — žurnāls, iznāca Petrogradā, Maskavā, Pleskavā (1920—1921) neregulāri, 1921. g. — reizi mēnesi; Krievijas Komunistiskās jaunatnes savienības Latviešu sekciju Centrālbiroja orgāns, no 1920. g. jūnija — Krievijas Komunistiskās jaunatnes savienības Latviešu sekciju Viskrievijas Centrālbiroja orgāns. *Zurnāls* informēja par jaunatnes dzīvi un darbu KSFPR, jaunatnes revolucionāro kustību ārzemēs, KKJS latviešu sekciju un to Centrālbiroja darbību, publicēja daiļliteratūru. Redkolēģijas locekļi bija K. Martinsons, J. Mušperts, P. Vārpīja u. c. — 507.

«*Karogs*» — progresīvs zinātnisks un literārs žurnāls, iznāca Rīgā 1906. g. no augusta līdz oktobrim, pavisam 4 numuri. Galveno vērību tas veltīja sabiedriskiem jautājumiem un marksistiskās literatūras propagandai — publicēja K. Marks, F. Engels, P. Lafarga darbus. *Zurnālu* aizliedza, 3. un 4. numuru konfiscēja. — 554.

«*Kommunističeskij Internacionál*» («*Komunistiskā Internacionāle*») — žurnāls, Komunistiskās Internacionālās Izpildu komitejas orgāns, iznāca Maskavā (1919—1943) krievu, angļu, franču, vācu un ķiešu valodā. — 333, 523, 542, 547, 548.

«Komunists» — avīze, iznāca Petrogradā (1918 V—1922 IV), KK(b)P Petrogradas organizācijas Latviešu sekcijas (no 1918. g. jūlija līdz 1919. g. septembrim — KK(b)P Ziemeļu apgabala Latviešu grupu centra) orgāns. Redkolēģijā darbojās P. Celmiņš, E. Eizenšmits, K. Imuns, J. Loja (Turks), K. Martinsons (Mika) u. c. — 348, 497, 501, 517.

«Komunists» — žurnāls, KK(b)P Ziemeļu apgabala Latviešu komunistisko sekciju centra (ar 2. numuru — KK(b)P Petrogradas organizācijas Latviešu sekcijas) orgāns, iznāca Petrogradā 1919. g. (1. nr. maijā un 2. nr. jūnijā) un 1921. g. (3. nr. — augustā). Zurnāls publicēja rakstus par marksismu—leninismu, politisko ekonomiju, valodniecību, literatūras vēsturi, daiļliteratūru u. c. Redkolēģijā darbojās P. Celmiņš, J. Loja, K. Martinsons u. c. — 431, 433, 434, 444.

«Krievijas Cīņa» — KK(b)P, no 1925. g. — VK(b)P latviešu sekciju avīze, iznāca Maskavā vairākas reizes nedēļā no 1918. g. līdz 1930. g. Atspoguļoja KSFPR u. c. padomju republikās dzīvojošo latviešu darbaļaužu dalību Padomju valsts dzīvē un sociālisma celtniecībā. Rakstīja par revolucionāro kustību buržuāziskajā Latvijā un marksisma—leninisma teorijas jautājumiem. Viens no aktivākajiem avīzes līdzstrādniekiem bija P. Stučka. Redkolēģijā darbojās K. Krasinš, R. Bauze, K. Pečaks, K. Ozoliņš (Tomass), P. Blumfelds (Sviris), J. Lasis u. c. — 496, 514, 517, 525, 528, 532, 539, 542, 556, 567, 571, 576.

«Latvijas Sargs» — buržuāziska, nacionālistiska dienas avīze, vēlāk nedēļas avīze, iznāca Liepājā un Rīgā no 1919. līdz 1934. g. — 173, 179, 259, 351—353.

«Lidums» — buržuāziska dienas avīze, iznāca no 1913. g. Rīgā, no 1915. g. Valkā; Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības izdevums. 1917. g. avīze kļuva par latviešu buržuāzijas galvenās partijas — Zemnieku savienības orgānu. Pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas «Lidumu» par kontrrevolucionāru darbību slēdza. Atkal iznāca no 1918. g. marta līdz 1919. g. janvārim vācu okupācijas laikā un 1919. g. maijā—jūnijā, kā arī 1925.—1928. g. — 301, 302.

«Liepājas Avīze» — legāla kreisa avīze, iznāca Liepājā 1906. g. no 4. maija līdz 15. jūnijam trīs reizes nedēļā, iespiesta M. Ukstiņa spiestuvē. Cara varas iestādes avīzi aizliedza izdot. — 555.

«Mājas Viesis» — nedēļas avīze (1856—1906), vēlāk iznāca divas reizes nedēļā (1907—1908), pēc tam kā ilustrēts nedēļas žurnāls (1909—1910). Līdz 1861. g. «Mājas Viesi» darbojās jaunlatvieši K. Valdemārs, K. Barons, J. Alunāns u. c. un tas pauda, kaut iero bežotī, jaunlatviešu idejas. No 1893. g. avīze bija buržuāziski libe rāla un cīnījās pret jaunstrāvniekiem. — 535.

«Nākotne» — legāls marksistisks, zinātnisks un literārs žurnāls, iznāca Rīgā 1906. g. no 27. aprīļa līdz 15. jūnijam. Pavisam tika izdoti četri numuri. Žurnāls izplatīja marksisma idejas un publicēja rakstus par strādnieku kustības jautājumiem. Aktīvs tā līdzstrādnieks bija P. Stučka. — 554.

«Die Neue Zeit» («Jaunais Laiks») — teorētisks Vācijas Sociāldemokrātiskās partijas žurnāls, iznāca Štutgartē 1883.—1923. g. Redaktori — K. Kautskis un G. Kunovs. Žurnāla darbā piedalījās A. Bēbelis, V. Lībkehts, R. Luksemburga, F. Mērings, K. Cetkina, G. Pļehanovs, P. Lafargs u. c. Žurnālā tika publicēti K. Marksas un F. Engelsa darbi. Kopš 90. gadu otrās pusēs žurnāls sāka publicēt arī revi

zionistu rakstus; pirmā pasaules kara laikā nostājās centristu pozīcijā, faktiski atbalstīdams sociālšovinistus. — 82, 87, 189, 191, 322, 409, 423, 448.

«*Pravdas*» («*Taisnība*») — V. I. Ļeņina nodibinātā boļševiku legālā dienas avīze. Pirmais numurs iznāca Pēterburgā 1912. g. 22. aprīlī (5. maijā). 1914. g. 8. (21.) jūlijā cara varas iestādes «*Pravdas*» izdošanu aizliedza un tās lidzstrādniekus arestēja. «*Pravdas*» izdošanu atjaunoja 1917. g. martā. 1917. g. no jūlija lidz oktobrim avīze, buržuāziskās *Pagaidu valdības* vajāta, vairākkārt mainīja savu nosaukumu, kopš 1917. g. 27. oktobra (9. novembra) atkal iznāk ar nosaukumu «*Pravda*». Tagad — PSKP CK orgāns. Apbalvota ar diviem Ļeņina ordeņiem un Oktobra Revolūcijas ordeni. — 221, 316, 317, 337.

«*Pūrs*» — sociāldemokrātisks rakstu krājums, iznāca Rīgā 1906. gadā (pavisam divi numuri). — 554.

«*Rigasche Rundschau*» («*Rīgas Apskats*») — reakcionāra Baltijas vācu dienas avīze, iznāca Rīgā (no 1894. līdz 1914. un no 1919. līdz 1939. g.). — 530.

«*Russkije Vedomosti*» («*Krievijas Ziņotājs*») — avīze iznāca Maskavā no 1863. līdz 1918. g., pauda liberālo muižnieku un buržuāzijas intereses, no 1915. g. — labējo kadetu orgāns. Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas par kontrrevolucionāru darbību slēgta. — 72.

«*Sejskoje Hozjaisčovo*» («*Lauksaimniecība*») — žurnāls, KSFPR Zemkopības tautas komisariāta izdevums, iznāca Maskavā 1919. g., pavisam 4 numuri. — 201.

«*Sociāldemokrāts*» — LSD CK rakstu krājums. Iznāca Petrogradā 1917. g. septembrī. Redaktors P. Stučka. Krājumā publicēts P. Stučkas sagatavots V. I. Ļeņina darba «*Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija*» galveno atziņu atstāstījums, P. Stučkas, J. Bērziņa (Ziemeļa) u. c. raksti. Krājumam bija liela nozīme — tas Oktobra revolūcijas priekšvakarā izskaidroja latviešu darbaaudīm marķisma-ļeņinisma mācību par proletariāta diktatūru, kā arī V. I. Ļeņina izstrādāto sociālistiskās revolūcijas teoriju un atspēkoja pret to vērstos meņševiku uzskatus. — 416.

«*Sociāldemokrāts*» — meņševistiska avīze, iznāca Rīgā (1918 XI—1919 I un 1919 VII—1934 V) sākumā neregulāri, vēlāk kā dienas izdevums, oportūnistiskās Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas centrālorgāns. Ar demagogiskiem solijumiem un kreisām frāzēm avīze centās piesaistīt strādniekus oportūnistiem un atraut no revolucionārās cīņas, orientēja uz izligšanu ar buržuāziju un atbalstīja buržuāzisko republiku. — 183, 184, 248, 524, 525, 530, 551.

«*Statističeskij Vestnik*» («*Statistikas Vēstnesis*») — rakstu krājums, Saratovas gubernas statistikas biroja izdevums, iznāca Saratovā 1919. g. (1. nr.) un 1921. g. (2. nr.). — 238.

«*Tagadne*» — legāla kreisa avīze, iznāca Liepājā 1906. g. no 23. februāra līdz 18. aprīlim trīs reizes nedēļā. Cara varas iestādes aizliedza avīzi izdot. Tās turpinājums bija «*Liepājas Avīze*». — 555.

«*Vācele*» — revolucionārs zinātnisku un literāru rakstu krājums, iznāca Rīgā 1907. gadā. — 554.

«*Valdības Vēstnesis*» — buržuāziskās Latvijas valdības oficiālā avīze, iznāca Rīgā (viens numurs Cēsis) no 1918. g. 14. decembra līdz 1940. g. 21. junijam, sākumā 2 reizes, vēlāk 6 reizes nedēļā. Avīze publicēja dažādus valdības dokumentus un ziņojumus un snieza īsu informāciju par svarīgākajiem notikumiem ārzemēs.

Saglabājot nosaukumu «Valdības Vēstnesis», avīze, sākot ar 1940. g. 21. jūniju, atspoguļoja revolucionāros pārkārtojumus Latvijā, bet no 6. augusta līdz 30. augustam bija Padomju Latvijas valdības oficiālais izdevums. — 190.

«The Westminster Review» («Vestminsteras Apskats») — buržuāzisks žurnāls, iznāca Londonā no 1824. līdz 1914. g. — 176.

«Vestnik Zīzni» («Dzīves Vēstnesis») — zinātnisks, literārs un politisks nedēļas žurnāls, legāls bolševiku izdevums, iznāca Pēterburgā neregulāri no 1906. g. 30. marta (12. aprīļa) līdz 1907. g. septembrim. Zurnalā darbojās M. Oļminskis, V. Vorovskis, A. Lunačārskis, M. Gorķijs u. c.

Zurnālā tika publicēti arī V. I. Ļeņina raksti. — 117.

«Vorwärts» («Uz priekšu») — dienas avīze, 1884. gadā nodibinātās avīzes «Berliner Volksblatt» («Berlines Tautas Lapa») turpinājums, Vācijas sociāldemokrātijas centrālais orgāns, iznāca Berlīnē no 1891. līdz 1933. g. Avīzes slejas F. Engelss cinijās pret oportūnisma izpausmēm. Sākot ar 90. gadu otro pusī, pēc F. Engelsa nāves, avīze nokļuva partijas labējā spārna ietekmē, sistematiski iespieda oportūnistu rakstus un tendenciozi apgaismoja cīņu pret oportūnismu un reviziōnismu KSDS partijā. Pirma pasaules kara laikā avīze nostājās sociāl-šovinisma pozīcijās, pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas nodarbojās ar pretpodomju propagandu. — 219.

«Zemkopis» — buržuāzisks lauksaimnieku žurnāls (1893—1915 un 1921—1940), iznāca sākumā Jelgavā reizi nedēļā, no 1929. g. — Rīgā 2 reizes mēnesī. Zurnāls publicēja rakstus par lauksaimniecību, pārtikas produktu tirdzniecību, lauksaimniecības biedrībām u. c. — 113.

«Zīzni» («Dzīves») — literārs, zinātnisks un politisks žurnāls, iznāca Pēterburgā no 1897. līdz 1901. g. No 1899. g. atradās «legālo marksistu» rokās. 1902. gadā «Zīzni» iznāca ārzemēs kā sociāldemokrātiskās grupas «Zīzni» izdevums (seši numuri). — 98.

PETERA STUČKAS DZIVES UN DARBIBAS DATI

1920. g. 14. janvāris — 30. novembris

Janvāris, 17. Veikije Lukos notiek LKP CK sēde (bez P. Stučkas), kurā LKP CK biroja vietā tiek ievēlēts LKP CK Krievijas birojs 5 locekļu sastāvā, to vidū P. Stučka. Nolemj, ka LKP jākonstituējas kā patstāvīgai partijai un tieši jāiestājas III — Komunistiskajā Internacionālē. Par LKP pārstāvi Komunistiskās Internacionālē Izpildu Komitejā vienbalsīgi ievēlē P. Stučku. Nolemj pēc vienošanās ar LKP CK locekļiem Rīgā griezties ar attiecīgu deklarāciju un pieprasījumu pie Komunistiskās Internacionālēs.

Janvāris, 20. «Cīnas Biedra» 8. (43.) nr.-ā iespiests P. Stučkas raksts «Meņševiku bailes no Padomju valdības».* (Raksts publicēts arī «Cīnas Balss» 18. nr.-ā 27. februāri.)

Janvāris, 22. «Cīnas Biedra» 9. (44.) nr.-ā iespiests P. Stučkas raksts «Tirgošanās uz komunistu kapiem» (paraksts: §) ar redakcijas piezīmi, ka raksts aizkavējies ceļā bez autora vainas.

P. Stučka nohāsa referātu par 9. janvāra nozīmi Krievijas proletariāta revolucionārās kustības attīstībā 1905. g. 9. janvāra piemītas vakarā, ko sarikoja Maskavas Latviešu centrālais Komunistiskais klubs KK(b)P Maskavas komitejas sēžu zālē, Boļšajā Dmitrovka 15^a.

Janvāris, 25. Veikije Lukos notiek LKP CK sēde (bez P. Stučkas), kurā nolemj LKP CK Krievijas biroja vietā ievēlēt LKP CK Arzemuju biroju 5 locekļu sastāvā, to vidū P. Stučku.

Janvāris, 24., 27., 29. P. Stučka publicē «Krievijas Cīņa» lūgumu biedriem, kuriem būtu F. Rozīna (Āža) grāmata «Latviešu zemnieks» un P. Stučkas brošūra «Latviešu zemniecības attīstība», aizdot tās viņam uz laiku. P. Stučka sāk rakstīt grāmatu «Darbs un zeme».

Janvāris, 27., 29. «Krievijas Cīņa» ziņo, ka LKP CK izdevumā iznākusi P. Stučkas grāmata «Пять месяцев Социалистической Советской Латвии» (Sociālistiskās Padomju Latvijas pieci mēneši) un dabūjama grāmatu veikalā II Padomju namā (viesnīcā «Metropole»).

Janvāris, 29. «Cīnas Biedra» 12. (47.) nr.-ā iespiests P. Stučkas raksts «13. janvāra diena» ar redakcijas piezīmi, ka raksts nokavējies nekārtīgas satiksmes dēļ.

Janvāris, 31. «Krievijas Cīnas» 8. nr.-ā iespiests P. Stučkas raksts «Zem polu karoga».

* Pilns P. Stučkas paraksts šeit netiek norādīts.

Maskavā notiek LKP CK Ārzemju biroja sēde, kurā piedalās P. Stučka. Viņu ievēlē par LKP CK Ārzemju biroja priekšsēdētāju. Nolemj dibināt jaunu LKP grāmatu apgādniecību «Spartaks». Nolemj izdot neperiodisku žurnālu «Cīnas Biedrs», kurā apgaismot LKP taktikas maiņu, programmas jautājumus un LKP attiecības ar Komunistisko Internacionāli.

Turpmāk LKP CK Ārzemju birojs darbojas Veļikije Lukos un pēc tam kādu laiku Pleskavā. P. Stučka paliek Maskavā un sūta biroja locekļiem vēstules par visiem svarīgākajiem darbības jautājumiem.

Februāris, 7. «Krievijas Cīnas» 11. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Miers ar Igauniju».

Februāris, 8. KK(b)P Maskavas komitejas sēžu zālē P. Stučka teic runu Latvijas jautājumā latviešu darbaļaužu mitīnā, kas notiek sakārā ar buržuāziskās Latvijas Sarkana Krusta delegācijas uzturēšanos Maskavā.

Februāris, 10. «Cīnas Biedra» 17. (52.) nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Atkal «apakš zemes»».

Februāris, 17. «Krievijas Cīnas» 15. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Jauna komunistu taktika Latvijā».

Februāris, 21. «Krievijas Cīnas» 17. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Latvijas inkvizitorī».

Februāris. P. Stučkas uzrakstīto un uz Latviju LKP CK locekļiem nosūtīto rezolūcijas projektu «Latvijas jautājumā» ar LKP CK parakstu publicē «Cīnas» 7. nr-ā. (Iespriests arī žurnāla «Cīnas Biedrs» 1. nr-ā martā.)

Marts, 2. «Krievijas Cīnas» 21. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts ««Visdemokrātiskā» republika».

Marts, 6. «Krievijas Cīnas» 23. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Kommāca Rīgas pilsētas domes vēlēšanas».

Marts, 15. P. Stučka nolasa KK(b)P Latviešu sekcijas telpās, Roždestvenska bulvārī 21, Maskavas latviešu darbaļaudīm trešo lekciju no cikla par vēsturisko materialismu.

Marts, 18. «Krievijas Cīnas» 28. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts par notikumiem Vācijā «Va banquel» («Visu uz pēdējo kārti!»).

Marts, 27. «Krievijas Cīnas» 32. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts par Vāciju «Revolūcijas izredzes».

Marts, 30. P. Stučka uzraksta krievu valodā vēstuli «Komunistiskās Internacionāles Izpildu Komitejai no Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas» (iespiesta žurnāla «Kommuņističeskij Internacionāl» 1920. g. 11. nr-ā, 1850.—1854. lpp., arī žurnāla «Zīži Nacionālnostej» 1920. g. 15. nr-ā).

Marts. Zurnāla «Cīnas Biedrs» 1. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Rīgas pilsētas vēlēšanas un boikots (Diskusijas kārtībā)» (paraksts: §).

Marts, 29.—aprilis, 5. P. Stučka kā delegāts piedalās KK(b)P IX kongresā, kura pirmā sēde notiek Maskavas Lielajā teātrī, pārējās Kremlī. Kongresa pēdējā — 10. sēdē vadošo orgānu vēlēšanās P. Stučku ievēlē par KK(b)P CK locekļa kandidātu.

Aprilis, 4. P. Stučkas raksts «Uz Satversmes sapulces vēlēšanām (Taktikas maiņas jautājumā)» (paraksts: §) tiek nosūtīts uz Latviju LKP CK.

Aprilis, 6. KK(b)P Latviešu sekciju Viskrievijas V konferencē (5.—9. aprīli) P. Stučka nolasa referātu par starptautisko stāvokli un iesniedz šai jautājumā rezolūcijas projektu, kuru konference vienbalsīgi pieņem. Konference notiek Maskavā, un tajā piedalās 98 pārstāvji no 32 sekcijām, kā arī 2 pārstāvji no Latviešu strēlnieku divīzijas. (Rezolūcija iespiesta «Krievijas Cīņas» 48. nr-ā 8. maijā.)

Aprilis, 11. KKJS Latviešu sekciju Viskrievijas II konferencē (10.—14. aprīli) P. Stučka nolasa referātu par Padomju Krieviju un starptautiskās revolūcijas izredzēm un iesniedz šajā jautājumā rezolūcijas projektu, kuru konference pieņem. Konference notiek Maskavā, un tajā piedalās 46 delegāti no 19 sekcijām.

Aprilis, 29. «Krievijas Cīnas» 44. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Baltās Latvijas miera izredzes».

Aprilis. «Cīnas Biedra» 2. nr-ā iespiesti P. Stučkas raksti «Latvijas Komunistiskās partijas taktikas jautājums» un «Latvijas Komunistiskās partijas programmas jautājums». (LKP XVIII konference 1920. g. jūnijā vienbalsīgi pieņem P. Stučkas izstrādātā programmas projekta daļu «LKP agrārprogrammas projekts», kas iespiests «Cīnas Biedra» 5. nr-ā jūlijā un ietilpst arī grāmatā «Darbs un zeme».)

Zurnāla «Jaunais Komunists» (Maskavā) 2. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Revolucionārā jaunatne vēsturiskā materiālisma apgaismojumā».

Maijs, 1. «Krievijas Cīņas» 45. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Joprojām cīnas svētki».

Maijs, 2. KK(b)P Maskavas Komitejas Latviešu sekcijas biroja saņuktā latviešu strādnieku un strēlnieku sapulcē P. Stučka nolasa referātu par starptautisko stāvokli.

Maijs, 8. «Krievijas Cīņas» 48. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Biedra Rozīņa-Āža šķiršanās dienā».

Maijs, 15. «Krievijas Cīņas» 51. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Dīvas «pašnoteikšanās»».

Maijs. «Cīnas Biedra» 3. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Taktikas jautājums».

Maijs. Iznāk P. Stučkas grāmata «Lekcijas par vēsturisko materiālismu», ko izdevusi KK(b)P CK Latviešu aģitācijas un propagandas nodaļa Maskavā.

Jūnijs, 19. «Krievijas Cīnas» 65. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Revolūcijas cālis», kas ir atbilde viņa grāmatas «Lekcijas par vēsturisko materiālismu» recenzēntam K. Imunam («Komunista» 126.—131. nr-ā) un Tomasam (K. Ozoliņam) («Krievijas Cīnas» 60. nr-ā).

Jūnijs. «Cīnas Biedra» 4. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Vēlreiz taktikas jautājumā» (paraksts: §).

Maijs—jūnijs. Izdevniecība «Spartaks» izdod brošūru «Pretim jauņām kaujām», kurā ievietoti raksti no avīzes «Cīnas Biedrs»; to vairākums ir P. Stučkas darbi.

Jūlijs, 14. P. Stučkas rakstu «Latvijas agrārrevolūcijas jautājumā» nosūta uz Latviju «Cīnai». (Raksts publicēts «Cīnas» 17. (440). nr-ā 19. augustā ar parakstu: §.)

Jūlijs, 19. P. Stučka kā LKP delegāts ar lēmēja balsstiesībām piedalās Komunistiskās Internacionālēs II kongresā, kas tiek atklāts Petrogradā, Taurijas pilī. Pirmajā sēdē ievēlē kongresa prezidiju un

noklausās V. I. Ļeņina referātu par starptautisko stāvokli un Komunistiskās Internacionāles galvenajiem uzdevumiem. Pēc tam kongresa delegātus sveic strādnieku demonstrācija.

Jūlijs, 23.—augusts, 7. Komunistiskās Internacionāles II kongress turpina darbu Maskavā Kremlī, kur notiek 15 plenārsēdes. Kongresa otrā sēdē nodibina vairākas komisijas. P. Stučka darbojas agrārkomisijā, kuru vada V. I. Ļeņins un kura vienbalsīgi pieņem V. I. Ļeņina izstrādātās tēzes.

28. jūlijā pirms agrārās komisijas sēdes notiek V. I. Ļeņina saruna ar P. Stučku par agrārjautājuma risinājumu Padomju Latviju 1919. gadā. P. Stučka nodod V. I. Ļeņinam tabulu ar datiem par 49 padomju saimniecībām Latgalē.

Pārskata ziņojumā kongresam, iedaļā par KIIK konstituēšanos, tiek ziņots, ka Izpildu Komitejas darbā bijuši iesaistīti biedri no komunistiskajām partijām, viņu vidū no Latvijas Komunistiskās partijas P. Stučka. Pēc kongresa P. Stučka darbojas kā KIIK loceklis no LKP.

Septembris, 14. «Krievijas Cīnas» 92. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Sarkanbaltais miers (jeb miers starp «sarkaniem» un «baltiem»)» (paraksts: §).

Septembris, 15. P. Stučka nolasa lekciju «Masas un vadoņi» no cikla par vēsturisko materiālismu. Lekcija notiek Maskavas Latviešu centrālajā komunistiskajā klubā Strastnoja bulvāri 8.

Septembris, 22. LKP CK Ārzemju biroja 50. sēdē, kas notiek Pleskavā (bez Stučkas), nolemj «apstiprināt apspriedes (Domātā laikam apspriede, kas notikusi VII Viskrievijas Padomju kongresa laikā. *Red.*) lēmumu par LKP vēstures izdošanu, kādā nolūkā sastādīt komisiju no bb. Stučkas, Pečaka un Krastiņa, kuriem veikt kopā ar Ārzemju biroja arhīvu nodaļu šo darbu»*. Nolemj žurnāla «Cīnas Biedrs» redīgēšanu, sākot ar 8. nr-u, pārceļt uz Maskavu un nodot to K. Krastiņam un P. Stučkam.

Septembris, 26. P. Stučka nolasa referātu par starptautisko stāvokli Maskavas pilsētas un guberņas latviešu strādnieku un strēlnieku konferencē, kuru sasaucis KK(b)P Maskavas komitejas Latviešu sekcijas birojs un kura notiek Roždestvenskas bulvāri 21.

Septembris. «Cīnas Biedra» 7. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Proletāriskā revolūcija un Komunistiskā Internacionāle» (paraksts: §).

Oktobris, 15.—16. P. Stučka piedalās LKP CK un Ārzemju biroja kopējā sēdē Maskavā. Sēdē nolemj LKP CK vārdā paziņot, ka partija pieņem Komunistiskās Internacionāles II kongresā noteikto nosaukumu: Latvijas Komunistiskā Partija — III — Komunistiskās Internacionāles Latvijas sekcija un nodibina pie Komunistiskās Internacionāles savu sekretariātu, kurš darbojas Maskavā un kura rīcībā pāriet visi Ārzemju biroja iepriekšēji darbi. Tieki nolemts sekretariātu sastādīt no 5 loceķiem. Aizklāti balsojot, sekretariātā ievēlē P. Stučku u. c. Sēdē pieņem P. Stučkas priekšlikumu atļaut sekretariāta sēdēs piedalīties ar padomdevēja balsi Viskrievijas lat-

* LKP CK PVI PA, 55. f., 1. apr., 10. l., 59. lapa. Ar LKP CK 1977. g. 17. maija lēmumu 1920. g. 22. septembris, kad nodibināta LKP vēstures komisija, tiek uzskatīts par LKP CK Partijas vēstures institūta dibināšanas dienu. *Red.*

viešu sekciju centra pārstāvīm. Par KI Latvijas sekcijas sekretāriāta priekšsēdētāju vienbalsīgi tiek ievēlēts P. Stučka, par sekretāru — K. Krastīņš.

Oktobris, 20. P. Stučkas vadībā notiek KI Latvijas sekcijas sekretāriāta pirmā sēde. Sēde pieņem P. Stučkas nolasito paziņojuma projektu par Ārzemju biroja pārkonstruēšanos. P. Stučka sācis tulkot K. Marksā «Kapitāla» 1. sējumu un pieprasī nodrošināt tā izdošanu. Sēde nolemj, ka P. Stučkam tulkošana jāturpina.

Oktobris, 22. KK(b)P latviešu sekciju Viskrievijas VI konferencē Maskavā P. Stučka nolasa referātu par momenta uzdevumiem un iesniedz šai jautājumā rezolūciju, kuru konference vienbalsīgi pieņem. (Referāts saīsināti iespiests «Krievijas Cīņas» 119. nr-ā 7. novembrī.)

Oktobris, 23. KKJS latviešu sekciju Viskrievijas III konferencē (23.—29. oktobrī) Maskavā P. Stučka nolasa referātu par momenta uzdevumiem.

Oktobris, 29. KK(b)P CK Orgbirojs pēc P. Stučkas lūguma nolemj nosūtīt P. Stučku LKP CK rīcībā iesākto literāro darbu nobeigšanai, vienlaikus paturot viņu tieslietū tautas komisāra vietnieka amatā.

P. Stučka turpina K. Marksā «Kapitāla» 1. sējuma tulkošanu un uzraksta vairākus rakstus presei.

1920. g. otrā puse, ne vēlāk par oktobri. Iznāk P. Stučkas grāmata «Darbs un zeme» (izd. «Spartaks», 334 lpp.).

Novembris, 3. KI Latvijas sekcijas sekretāriāta sēdē nolemj uzdot P. Stučkam sastādīt Komunistiskajai Internacionālei vēstuli par teroru Latvijā. Pēc sēdes P. Stučka iesniedz Komunistiskajai Internacionālei rakstu «Белый террор в Латвии» («Baltais terors Latvijā»).

Novembris, 7. «Cīņas» 21. (444.) nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Sapni un īstenība» (paraksts: §).

«Krievijas Cīņas» 110. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Uz jaunu gadu — jaunu laimī!»

Oktobris—novembris. «Cīņas Biedra» 8/9. nr-ā iespiests P. Stučkas raksts «Oktobra revolūcijas trešajos gada svētkos».

Bez datuma. Pleskavā iznāk grāmata «Latvijas Komunistiskās partijas VI kongresa protokoli» (izdevn. «Spartaks»). Tās pielikumā ievierots P. Stučkas raksts «Latvijas Komunistiskās Partijas satversmes kongress».

О ТРЕТЬЕМ ТОМЕ ИЗБРАННЫХ СОЧИНЕНИЙ П. И. СТУЧКИ

3-й том Избранных сочинений П. Стучки содержит крупную работу «Труд и земля», книгу «Лекции по историческому материализму» и 19 статей, помещенных в периодических изданиях. Все эти произведения опубликованы в 1920 году — особенно плодотворном в публицистическом творчестве П. Стучки. Своими сочинениями он оказал большую помощь Коммунистической партии Латвии в один из наиболее трудных периодов ее истории, когда она должна была перестроить свою деятельность, выработать политическую стратегию и тактику для борьбы против навязанной иностранными империалистами диктатуры буржуазии за возрождение Советской Латвии и ее объединение со всеми советскими республиками.

Особенно большой вклад в этот период П. Стучка внес в разработку аграрной программы Компартии Латвии. Его книга «Труд и земля» явилась первой столы капитальной работой на латышском языке, где с позиций марксизма раскрыта история развития аграрных отношений, начиная с первобытной общины и кончая пролетарской революцией. Работе дан подзаголовок «Аграрная революция и коммунизм»; этим подчеркивается цель книги — показать, что аграрный вопрос может быть решен лишь при социалистическом строе, что такое его решение призвано сыграть исключительно важную роль на пути к созданию коммунистического общества.

На основе теории научного коммунизма, используя многочисленные экономические и политические исследования, проведенные в различных странах, материалы печати, а также художественные произведения, П. Стучка исследует здесь социальную жизнь деревни, отношения между городом и деревней в ходе веков, развитие крестьянства и его классовую дифференциацию в условиях капитализма, формирование революционного союза рабочего класса и крестьянства.

Автор остро критикует взгляды буржуазных теоретиков и оппортунистов о «стабильности» и «перспективности» мелкокрестьянского хозяйства. Одно из достоинств книги «Труд и земля» состоит в ее антикаутинской направленности. П. Стучка аргументированно опровергает тезис К. Каутского, будто сельское хозяйство не достигло еще того уровня, когда может стать социалистическим.

Широко используя и цитируя труд В. И. Ленина «Новые данные о законах развития капитализма в земледелии», П. Стучка показывает процесс концентрации собственности и производства на селе, его губительные социальные последствия в условиях капитализма. П. Стучка глубоко, на многочисленных примерах анализирует усиление социальных противоречий в капиталистической деревне,

выступления тружеников деревни не только против помещиков, но и против сельской буржуазии. Рассмотрев опыт трех революций в России по организации сельского пролетариата и трудовых крестьян на классовую борьбу против остатков феодализма и капиталистической эксплуатации, он призывает коммунистов Латвии полностью овладеть опытом партии большевиков по вовлечению в борьбу за победу Советской власти большинства сельского населения. П. Стучка подчеркивает, что успешное осуществление этой задачи — обязательное условие восстановления Советской Латвии.

В этой работе П. Стучка сделал попытку наметить основные вехи будущей аграрной политики КПЛ в возрожденной Советской Латвии. В связи с этим он глубоко проанализировал аграрную политику Социалистической Советской Республики Латвии в 1919 году. При этом следует учесть, что книга была написана до II конгресса Коммунистического Интернационала, принявшего разработанные В. И. Лениным тезисы по аграрному вопросу (которые П. Стучка полностью поддержал). Оттого в разработанном П. Стучкой проекте аграрной программы КП Латвии еще в общем отстаивается практика 1919 года; предусматривается в первую очередь на базе основной части конфискованных помещичьих имений создавать советские хозяйства. Однако теперь П. Стучка уже рекомендует часть конфискованных земель разделить между безземельными и мелкими крестьянами, а также способствовать объединению трудовых крестьян в производственные кооперативы. Характерно, что два параграфа книги посвящены показу роли кооперации в сельском хозяйстве. С классовых позиций анализируются формы кооперации при капитализме, дается критика мелкобуржуазной теории «кооперативного социализма». П. Стучка также показывает принципиально новую роль кооперации в переходный период от капитализма к социализму, пропагандирует формы социалистической кооперации.

Видное место в книге П. Стучки уделяется росту производительности труда в сельском хозяйстве, улучшению условий труда сельских тружеников, ликвидации противоположности между городом и деревней. Здесь подчеркивается объективная необходимость индустриализации сельского хозяйства, широкого использования достижений сельскохозяйственной науки, развертывания сельского строительства, сближения города и деревни во всех областях. П. Стучка доказывает, что решение этой задачи возможно только под руководством рабочего класса в социалистическом государстве.

«Лекции по историческому материализму» состоят из текстов четырех лекций, которые П. Стучка подготовил в 1919 году, намереваясь прочесть краткий курс по марксистской философии. Автор пропагандирует марксистско-ленинское учение о социалистической революции, ее исторической необходимости и неизбежности, особо отмечая всемирно-историческое значение Великой Октябрьской социалистической революции. П. Стучка убедительно доказывает закономерность победы российского пролетариата, подвергает критике оппортунистические взгляды Каутского о том, будто бы условия, необходимые для того, чтобы рабочий класс мог взять государственную власть в свои руки, в России еще не сложились.

В своих лекциях П. Стучка разъясняет теорию марксизма-ленинизма о базисе и надстройке общества, показывает первичность экономических отношений людей, а также значение государства, права,

науки, морали, искусства в истории человечества. Автор характеризует роль масс и личности, подчеркивает необходимость активной сознательной деятельности людей.

Восторженно, с большой любовью П. Стучка пишет о величайших заслугах В. И. Ленина в истории мировой революционной борьбы трудящихся, особо выделяя при этом его огромный вклад в завоевание победы Великого Октября.

Вопросы философии рассматриваются также в помещенных в данном томе статьях П. Стучки «„Цыпленок революции“» и «Революционная молодежь в свете исторического материализма». В первой из них критикуются публицисты, недопонимающие роль личности в истории. П. Стучка подчеркивает, что без выдающихся руководителей-теоретиков и организаторов рабочий класс не способен успешно выполнить свою историческую миссию — освободить человечество от ига капиталистической эксплуатации. Во второй статье рассмотрена тема взаимоотношений старого и молодого поколений. Здесь подчеркивается: после победы пролетарской революции между старым и молодым поколением трудящихся установится гармония взглядов и деятельности, что обеспечивается общими целями и идеями, общим участием в строительстве социализма. П. Стучка по примеру В. И. Ленина призывает молодежь овладевать знаниями и опытом, которые накопило прогрессивное человечество, использовать их для создания будущего, критикует нигилистическое отношение идеологов «Пролеткульта» к наследию прошлого.

П. Стучка всегда уделял большое внимание обеспечению преемственности революционных интернационалистских традиций предшествующих поколений. Публикуемая в томе статья «День 13 января» посвящена началу революции 1905 года. Автор напоминает, что массовая демонстрация 13 января 1905 года в Риге, поддержавшая рабочих Петербурга, ознаменовала создание боевого союза русского и латышского пролетариата. П. Стучка выразил непоколебимую уверенность в том, что трудящиеся в буржуазной Латвии, несмотря на контрреволюционный террор и наступление буржуазного национализма, останутся до конца верными традициям этого интернационального союза. Он указывал, что 13 января — это «день памяти договора об объединении, написанного кровью пролетариата на заснеженных площадях Петербурга и Риги в 1905 году. Снег растаял, а кровавые буквы остались на веки веков!»

Несколько помещенных в томе статей характеризуют большой вклад П. Стучки в разработку тактики Коммунистической партии Латвии в условиях буржуазного подполья. В них особое внимание обращается на указание В. И. Ленина о необходимости соединения нелегальной революционной борьбы с возможно более широкой легальной деятельностью: участием в выборах парламента (сейма) и муниципальных учреждений, завоеванием профсоюзов и т. д. П. Стучка ориентировал коммунистов Латвии на упорную и терпеливую работу в массах, на непрерывную идеологическую борьбу с буржуазией и меньшевиками. Он подчеркивал, что новая революция в Латвии сможет созреть лишь в том случае, если Компартия создаст новую массовую политическую армию борцов за Советскую власть.

В статьях «Латвийские инквизиторы», «Самая демократическая «республика» и др. разоблачается антидемократическая буржуазная государственная власть в Латвии, ее кровавая расправа с трудящимися. П. Стучка убедительно доказывает, что в капиталистичес-

кой Латвии нет даже настоящей буржуазной демократии, поскольку буржуазия Латвии оказалась не в состоянии управлять страной ее методами и поэтому предпочитает грубое насилие. Он пригвоздил к позорному столбу и латышских меньшевиков, показав, что и они виновны в преступлениях буржуазного правительства, что трудовой народ им никогда не простит этого. Здесь разоблачается также иллюзорная «независимость» буржуазного государства-лимитрофа, за вывеской которой Латвию подчиняли и продавали империалистам Запада.

Том завершается статьей «К новому году — новому счастью!», посвященной третьей годовщине Великой Октябрьской социалистической революции и выражавшей уверенность в непобедимости Советского государства, уже подтвержденной опытом первых лет его существования. Победа советских республик над иностранной интервенцией и внутренней контрреволюцией укрепляла революционное сознание пролетариата Латвии, вдохновляла и поднимала его на классовые бои против диктатуры буржуазии, за возрождение Советской Латвии. По мнению П. Стучки, прочность завоеваний Октября явилась самым убедительным аргументом, доказывающим, что «революция была, есть и будет».

Труды П. Стучки, опубликованные в 1920 году, призывали коммунистов Латвии сплотиться еще теснее, высоко нести знамя идей марксизма-ленинизма, мужественно продолжать борьбу за подлинную демократию, за власть трудящихся, за социализм.

Л. Дрибин,
кандидат исторических наук

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие к 3-му тому	5
Труд и земля. Аграрная революция и коммунизм	19
Предисловие	21
I. Докапиталистическая эпоха	24
1. Первобытное земледелие и сельское хозяйство	24
2. Первобытные экономические и общественные отношения	29
3. Докапиталистические аграрно-революционные движения	37
II. Сельское хозяйство в капиталистическую эпоху	48
1. Капитализм и земледелие	48
2. Города и деревни	52
3. Буржуазная аграрная революция	61
4. Крупное и мелкое землевладение	66
5. Сельский пролетариат	76
6. Крупнокапиталистические сельские хозяйства	83
7. Крестьянство и его раскол	90
8. Эволюция латвийского крестьянина	98
1. Хозяин и работник	98
2. 1905-й год	117
9. Духовная жизнь «деревни»	120
III. Труд и земля	149
A. Труд	152
1. Труд и стоимость	152
2. Труд и прибавочный труд	153
3. Крестьянин и прибавочная стоимость	157
4. Дифференциальная рента и прибавочная стоимость	160
5. Абсолютная земельная рента и прибавочная стоимость	162
B. Земля	164
1. Рабочая сила и земля	164
2. Земля и капиталистическая частная собственность на нее	166
3. Земля как условие труда или рабочее место	171
4. Земля как средство труда	173
5. Земля — капитал	177
6. Цена на землю и земельные долги	179
7. Докапиталистическая и капиталистическая земельные ренты	182

В. Земельный труд	183
1. Характер земельного труда	183
2. Производительность земельного труда	186
3. Машинный труд в сельском хозяйстве	189
4. Производительность труда и классовые интересы	194
5. Электричество в земледелии	196
6. Удобрение и улучшение земли	198
7. Земледелие и наука	201
8. Агрономия и сельские хозяева	205
9. Опытные поля и станции	208
10. Метеорология и радио	209
Г. Организация производства в земледелии	211
1. Народное хозяйство	211
2. Организация труда	214
3. Объединения сельских хозяев и сельскохозяйственных рабочих	220
4. Профсоюзная организация сельскохозяйственных рабочих	221
5. Семья — имение — кооператив	224
а. Семья	224
б. Имение	228
в. Кооператив	231
6. Кооперация (объединение труда) и разделение труда	234
7. Влияние голода на экономические системы	237
8. Труд и размер хозяйства	241
9. Капиталистическая мелкохозяйственная лихорадка	244
10. «Больше земли!»	246
11. Наемный труд	248
12. Условия труда и их правила	250
13. Женский труд	252
14. Детский труд	255
15. Преданность труду и трудовая дисциплина	258
IV. На рынке	261
1. Капитализм на продовольственном рынке	261
2. Цены на продукты земледелия и кризисы	263
3. Биржи капиталистов и государственная монополия	265
4. Вмешательство капиталистического рынка в производство	268
5. Сельскохозяйственные кооперативы	270
а. Сберегательные и ссудные кассы	272
б. Кооперативы для переработки продуктов земледелия	274
в. Кооперативы по продаже продуктов	276
г. Земледельческие закупочные кооперативы	278
д. Кооперативы прямого обмена	279
6. Задачи и обязанности кооперативов в сельском хозяйстве	281
V. Тенденция развития сельского хозяйства	286
VI. Аграрная политика	294
1. Программные и революционные лозунги	294
2. Программы буржуазных партий	296
3. Социал-демократия и аграрный вопрос	302

4. Партия средних классов	307
5. Российские аграрные революции	312
VII. Между капитализмом и коммунизмом	319
1. Переходная эпоха	319
2. Голод и дороговизна в переходный период	323
3. Последствия войны в земледелии	326
4. Наследие капитализма	328
5. Неизбежность нового способа производства	330
6. Социализация земли и лесов в России	331
7. Закон о советских хозяйствах в России	335
8. Некапиталистические хозяйства	340
9. Коммуны и иные кооперативные хозяйства	343
10. Латвийская деревня после 1905 года	348
11. Аграрная политика Советской Латвии	352
12. Будущая диктатура пролетариата в Латвии	360
13. Ликвидация «серых баронов»	361
14. Положение средних и мелких крестьян	363
15. «Батрацкие» или «свои собственные хозяйства»?	367
16. Тяга безземельных к земле	369
17. «Свою квартиру — свой садик»	371
18. Перспективы социалистического сельского хозяйства Латвии	373
19. Перспективы мелких хозяев при советском строев	377
20. Город и деревня	379
21. Возрождение класса сельскохозяйственных рабочих Латвии	381
22. Две коммунистические аграрные программы	385
23. Проект аграрной программы Коммунистической партии Латвии	400
Лекции по историческому материализму	407
I. Исторический материализм и пролетарская революция	409
1. Нужна самокритика	409
2. Социалистические предсказания и исторический материализм	411
3. Основоположники исторического материализма	413
4. Экономика и государственное устройство	416
5. Человеческий разум и экономическое развитие	418
6. Традиции и их преодоление в ходе революции	423
7. Разве пролетарская революция и в самом деле преждевременна?	426
II. Люди и экономические условия	431
1. Вожди и массы	431
2. «Организации или личности?»	434
3. Влияние экономических условий на людей	437
4. Массы и отдельные люди	440
5. Влияние людей на экономическое развитие	444
III. Идеология и ее экономическая основа	450
1. Юридические (правовые) формы	451
2. Политика и государственный строй	456
3. Религия и этика в свете экономического материализма	459
А. Религия	460
Б. Нравственность или мораль	465

4. Наука и философия	470
5. Искусство и литература	473
IV. Орудия труда и революции человечества	478
1. От камня до плуга	480
2. На распутье	484
3. Пламенная борьба (Штурм унд Дранг)	487
4. От молотка до фабрики	489
5. От одноконного до парового плуга	492
6. Да здравствует коммунизм!	494
«Цыпленок революции». Небольшая заноза истории	496
Революционная молодежь в свете исторического материализма	502
День 13 января	508
Мир с Эстонией	510
По латвийскому вопросу	514
Снова «в подземелье»	516
Новая тактика коммунистов в Латвии	521
Латвийские инквизиторы	525
«Самая демократическая» республика	529
Рижские городские выборы и бойкот (В порядке дискуссии)	532
«Ва банк!» (Все на карту!)	538
Исполнительному комитету Коммунистического Интернационала от Центрального Комитета Коммунистической партии Латвии	542
К выборам Учредительного собрания. (По вопросу об изменении тактики)	547
Вопрос о партийной программе коммунистов Латвии. Общая часть программы	551
В день смерти товарища Розиня-Азиса (7 мая 1919 г.)	554
Вопрос тактики	557
Два «самоопределения»	564
Красно-белый мир (или мир между «красными» и «белыми»)	567
«К новому году — новому счастью!»	571
Приложения	
Примечания	579
Именной указатель	602
Указатель периодических изданий	628
Даты жизни и деятельности Петра Стучки	633
О третьем томе Избранных сочинений П. Стучки	638

SATURS

Priekšvārds 3. sējumam	5
Darbs un zeme. Agrārrevolūcija un komunisms	19
Priekšvārds	21
I. Priekškapitālistiskais laikmets	24
1. Pirmaņējā zemkopība un lauksaimniecība	24
2. Pirmaņējās saimnieciskās un sabiedriskās attiecības	29
3. Priekškapitālistiskās agrārrevolucionārās kustības	37
II. Lauksaimniecība kapitālistiskajā laikmetā	48
1. Kapitālisms un zemkopība	48
2. Pilsētas un lauki	52
3. Pilsoniskā agrārrevolūcija	61
4. Liel- un mazgruntniecība	66
5. Lauku proletariāts	76
6. Lielkapitālistiskās lauksaimniecības	83
7. Zemniecība un tās sašķelšanās	90
8. Latvijas zemnieka evolūcija	98
1. Saimnieks un strādnieks	98
2. 1905. gads	117
9. «Lauku» gara dzīve	120
III. Darbs un zeme	149
A. Darbs	152
1. Darbs un vērtība	152
2. Darbs un virsdarbs	153
3. Zemnieks un virsvērtība	157
4. Diferenciālrente un virsvērtība	160
5. Absolūtā zemes rente un virsvērtība	162
B. Zeme	164
1. Darba spēks un zeme	164
2. Zeme un tās kapitālistiskais privātpašums	166
3. Zeme kā darba apstāklis jeb darba vieta	171
4. Zeme kā darba līdzeklis	173
5. Zeme — kapitāls	177
6. Zemes cena un zemes parādi	179
7. Priekškapitālistiskā un kapitālistiskā zemes rente	182
C. Zemes darbs	183
1. Zemes darba raksturs	183
2. Zemes darba ražīgums	186
3. Mašīnu darbs lauksaimniecībā	189
4. Darba ražīgums un šķiru intereses	194

5. Elektrība zemkopībā	196
6. Zemes mēslošana un [uz]labošana	198
7. Zemkopība un zinātne	201
8. Agronomija un lauksaimnieki	205
9. Izmēģinājumu lauki un stacijas	208
10. Meteoroloģija un radio	209
D. Ražošanas organizācija zemkopībā	211
1. Tautas saimniecība	211
2. Darba organizācija	214
3. Lauku saimnieku un strādnieku apvienības	220
4. Laukstrādnieku arodnieciskā organizācija	221
5. Gimene — muiža — kooperatīvs	224
a) Gimene	224
b) Muiža	228
c) Kooperatīvs	231
6. Kooperācija (darbu kopošana) un darba dalīšana	234
7. Bada iespāids uz saimniecības sistēmām	237
8. Darbs un saimniecības platība	241
9. Kapitālistiskais sīksaimniecību drudzis	244
10. «Vairāk zemes!	246
11. Algas darbs	248
12. Darba apstākļi un to noteikumi	250
13. Sieviešu darbs	252
14. Bērnu darbs	255
15. Darba uzcitība un disciplīna	258
IV. Uz tīrgus	261
1. Kapitālisms uz pārtikas tīrgus	261
2. Zemkopības ražojumu cenas un krīzes	263
3. Kapitālistu biržas un valsts monopolis	265
4. Kapitālistiskā tīrgus iejaukšanās ražošanā	268
5. Lauksaimniecības kooperatīvi	270
a) Krāj- un aizdevkases	272
b) Kooperatīvi zemkopības produktu pārstrādāšanai	274
c) Produktu pārdošanas kooperatīvi	276
d) Zemkopības iepirkumu kooperatīvi	278
e) Tiešas apmaiņas kooperatīvi	279
6. Kooperatīvu uzdevumi un pienākumi lauksaimniecībā	281
V. Lauksaimniecības attīstības gaitas pavediens	286
VI. Agrārpolitika	294
1. Programmas un revolūcijas lozungi	294
2. Buržuāzijas partiju programmas	296
3. Sociāldemokrātija un agrārjautājums	302
4. Vidus šķiru partijas	307
5. Krievijas agrārrevolūcijas	312
VII. Starp kapitālismu un komunismu	319
1. Pārejas laikmets	319
2. Pārejas laika bads un dārdzība	323
3. Kara sekas zemkopībā	326
4. Kapitālisma mantojums	328
5. Jaunas ražošanas iekārtas nenovēršamība	330
6. Zemes un mežu socializācija Krievijā	331
7. Likums par padomju saimniecībām Krievijā	335
8. Nekapitālistiskās saimniecības	340

9. Komūnas un citādas kooperatīvas saimniecības	343
10. Latvijas lauki pēc 1905. gada	348
11. Padomju Latvijas agrāpolitika	352
12. Nākošā proletariāta diktatūra Latvijā	360
13. «Pelēko baronu» likvidācija	361
14. Vidējo un siko zemnieku stāvoklis	363
15. «Kalpu» vai «paš-saimniecības»?	367
16. Bezzemnieku tieksmes pēc zemes	369
17. «Savu dzīvoklīti — savu dārziņu»	371
18. Latvijas sociālistiskās lauksaimniecības izredzes	373
19. Siksaimnieku izredzes padomju iekārtā	377
20. Pilsēta un lauki	379
21. Latvijas laukstrādnieku šķiras atdzīmšana	381
22. Divas komunistiskas agrārprogrammas	385
23. Latvijas Komunistiskās partijas agrārprogrammas projekts	400
Lekcijas par vēsturisko materiālismu	407
I. Vēsturiskais materiālisms un proletāriskā revolūcija	409
1. Vajadzīga paškrītīka	409
2. Sociālistiski paregojumi un vēsturiskais materiālisms	411
3. Vēsturiskā materiālisma pamatlīcēji	413
4. Saimniecība un valsts iekārta	416
5. Cilvēku prāts un saimniecīskā attīstība	418
6. Tradīcijas un to salaušana revolūcijas gaitā	423
7. Vai proletāriskā revolūcija tiešām vēl par agru?	426
II. Cilvēki un saimnieciskie apstākļi	431
1. Vadoni un masas	431
2. «Iestādes vai personas?»	434
3. Saimniecisko apstākļu iespāids uz cilvēkiem	437
4. Masas un atsevišķi cilvēki	440
5. Cilvēku iespāids uz saimniecisko attīstību	444
III. Ideoloģija un tās saimnieciskie pamati	450
1. Juridiskās (tiesiskās) formas	451
2. Politika un valsts iekārta	456
3. Relīģija un ētika ekonomiskā materiālisma apgaismojumā	459
A. Relīģija	460
B. Tikumiba jeb morāle	465
4. Zinātne un filozofija	470
5. Māksla un literatūra	473
IV. Darba rīki un cilvēces revolūcijas	478
1. No akmeņa līdz arklam	480
2. Ceļa jūtis	484
3. Aukainas cīnas (<i>Sturm und Drang</i>)	487
4. No āmura līdz fabrikai	489
5. No vienījūga līdz tvaika arklam	492
6. Lai dzīvo komunisms!	494
«Revolūcijas cālis». <i>Maza vēstures skabarga</i>	496
Revolucionārā jaunatne vēsturiskā materiālisma apgaismojumā	502
13. janvāra diena	508
Miers ar Igauniju	510
Latvijas jautājumā. <i>Rezolūcijas projekts</i>	514

Atkal «apakš zemes»	516
Jauna komunistu taktika Latvijā	521
Latvijas inkvizitori	525
«Visdemokrātiskākā» republika	529
Rīgas pilsētas vēlēšanas un boikots (<i>Diskusijas kārtībā</i>)	532
«Va banquel» (<i>Visu uz pēdējo kārtīl!</i>)	538
Komunistiskās Internacionālēs Izpildu komitejai no Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas	542
Uz Satversmes sapulces vēlēšanām (<i>Taktikas maiņas jautājumā</i>)	547
Latvijas komunistu partijas programmas jautājums. <i>Programmas vispārējā daļa</i>	551
Biedra Rozīņa-Āža Šķiršanās dienā (7. maijā 1919. g.)	554
Taktikas jautājums	557
Divas «pašnoteikšanāss»	564
No raksta «Sarkanbaltais miers (jeb miers starp «sarkaniem» un «baltiem»)»	567
«Uz jaunu gadu — jaunu laimi!»	571
Pielikumi	577
Piezīmes	579
Personu rāditājs	602
Periodisko izdevumu rāditājs	628
Pētera Stučkas dzīves un darbības dati	633
О третьем томе Избранных сочинений П. И. Стучки	638
Содержание	643

Институт истории партии при ЦК КП Латвии —
филиал Института марксизма-ленинизма
при ЦК КПСС
П. С Т У Ч К А
ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ
в пяти томах
III том. 1920 год
Издательство «Лиесма»
Рига 1980
На латышском языке
Ответственный редактор *Л. Дрибин*
Художник *Г. Клява*

ИБ № 1996

Latvijas KP CK Partijas vēstures institūts
PSKP CK Marksma-ļeņinisma institūta filiāle

P E T E R I S S T U C K A

RAKSTU IZLASE

3. sējums

Redaktore R. Vilipa. Māksl. redaktors A. Grīnbergs.
Tehn. red. L. Vasiļevska. Korektore A. Ābele.
Nodota salikšanai 31.01.79. Parakstīta iespiešanai
04.12.79. JT 25271. Formāts 84×108¹/₃₂. Tipogrāfijas
papīrs № 1. Latīņu garnitūra. Augstspiedums.
34,65 uzsk. iespiedl.; 41.88 Izdevn. 1. Metiens 1500
eks. Pasūt. № 308-D. Cena 2 rbi. 40 kap.
Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju
bulv. 24. Izdevn. № 331/29923/P-343. Iespīsta Lat-
vijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un
grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā
«Cīpa», 226011 Rīgā, Blaumāna ielā 38/40.

Stučka P.

St 888 Rakstu izlase: 5 sēj.

3. sēj. 1920. g. 1980. 649 lpp., 4 lp. il. — Personu rād.: 602.—627. lpp. Periodisko izd. rād.: 628.—632. lpp.

Sējumā ievietoti 1920. gadā iznākušie P. Stučkas darbi — «Darbs un zeme», «Lekcijas par vēsturisko materiālismu» un 19 periodikā publicēti raksti.

S 10202-331 8.79.0505040000
M801(11)-80

3K5
66.61(2)8

Per-
rād:

«Dg.»
periodikā

DATE DUE

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004

